P Heb 22,10.1
III - IV (1-5
P Heb 22,10 (3-4)
B

AP
91
B6
v.3-4

ha-Boker 'or

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

'O ha-Boker 'or

V. 3-4

AP
91
B6
v. 3-4

בקרב ממלכה, עוד לא סרו מקרב מחננו עד היום אע״פ שכבר חדלו ראש הישיבות לקחת מתנות באדם תרנגולים פטומים וברבורים אבוסים תחת הכותם אחור את תלמידי ההדרים בכל שבוע ושבוע. הפלפול, יליד הימים הראשונים האלה, אשר ע״פ סבות היסטריות שנזכיר בהמשך מאמרנו ירד בימינו עשר מעלות אחורנית, עוד לא אבד כל זכר לו ועוד השאיר אחריו עוללות אחר כי כלה בצירו, ומי יודע כמה יגיעות תיגע עוד ההשכלה השוררת עתה בארץ החיים בטרם יעלה בידה להסיר זמורות זר אלה מכרם עמנו, למען לא יהיה עוד ישראל למשל ולשנינה והיום קרנו בכבוד. אחת היא על כן אמרנו, אם היו הימים ההם טובים לישראל בעתם, ומנוחה היתה להם מסביב, הנה המנוחה והשלוה הזאת היתה מנוחת שדה הקברים מבלי חיים ואור, והארץ היתה תהו ואין תקוה לימים הבאים, כי לא שמו העתים לנגד עינידם ולא ראו את הנולד.

מודעת זאת כי שרי פולין לא מאהבתם את היהודים נתנו להם חפשה לרדות בעדתם כטוב בעיניהם, כי אם מאשר בזו ושקצו אותם ולא רצו לספחם ליושבי הארץ להיות כאחד האזרחים, על כן לא פתחו להם שערי בתי הספר הכללים ולא נתנום ללמוד בתוכם, ויבדילום מעם הארץ ויאמרו לאמר: הבו לכם ראשים לשבטיכם מקרב אחיכם, שתו מים מבור כרו מחוקקיכם, למדו תורתכם כי היא חכמתכם ובינתכם, ואין לכם חלק ונחלה בחכמות העולם ובמדעים אשר בם נתפאר, לכו באור אשכם, סחרו את הארץ ותנו לנו מס כאשר נשית עליכם. היהודים שמחו על זה, כי אהבו כן. ויהי בהיותם נבזים ושפלים בעיני השרים אדוניהם, ובכל תהלוכותיהם עמהם שמעו קול נוגש ומבזה, ויהי להם לחוק לכרוע ברך לפני השרים ולהשתחות לפניהם ולהשפיל את עצמם עד עפר. אולם בשובם מבתי השרים לקהל עדתם לבשו גאות וירימו ראש, ויקחו שבט מושלים בידיהם לרדות באחיהם העניים ושפלי הערך כאשר רדו השרים בהם בפרך. ובמה איפוא יקחו להם קרנים אנשים כאלה לרדות בעדתם, מבלי אין להם ממשלה מדינית כיתר העמים? וישימו עצות בנפשם להשתרר בעמם בעניני דת ואמונה, במנהגי בתי כנסיות ובתי מדרשות, לגזור גזרות ולתקן תקנות ולנדור גדר להפריש מאיסורא, וירבו חומרות ויעמיסו עול קשה על קהל עדתם, וכאשר קצרה רוח אחד העם בעבודה הזאת ולא יכול לנשוא עליו העול הקשה, ויעשה אחת מאחת מאלה אשר גזרו זקני העדה לבלתי עשות, ותעל עליו חמת הפרנסים והרבנים ויענישוהו קשה, כאשר למדו לעשות משרי פולין אדוני הארץ אשר הכו בלי חמלה את אכריהם עבדי עולם, ואשר לא חסה עיניהם על איש ואשה הרה ויולדת יחד, אשר הרשו על גבם במקל ורצועה וישפכו דם נקי, מהם למדו בני ישראל לעשות כמוהם ובדרכיהם הלכו, ולמצב כזה קראו „דרור" וייטב בעיניהם.

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
LUCIUS N. LITTAUER
1939

PNeh 22.10.(3)

ב.

שבירת הכלים.

נִשְׁבְּרָה קִרְיַת תֹהוּ.
(ישעיה כ"ד י')

ויהי בשנת ת"ח לאלף הששי ושתים רעות באו על ישראל כחתף, אשר דכאו לארץ חיתו ויפריעו מנוחתו וישימו שמות בכל דבריו ועניניו עד לאין מרפא.

הרעה הראשונה אשר הפריעה את בני ישראל ממנוחתם והעירתם מתרדמתם היא גזרת באגדאן חמילניצקי, שר צבא הקאזאקין, אשר במרדו בשנת ת"ח במלך פולין וולאדיסלאוו בן זיגמונד שפך הרון אפו עברה וזעם על פני ישראל ויובילם כצאן לטבח *).

---

*) כבר נודעו ביהודה ובכל תפוצות ישראל הצרות הרבות והיסורים קשים מרים ממות שסבלו אחב"י בשנת ת"ח לאלף הששי מהמון עם המורדים והפושעים תחת עבד כי ימלוך ומשל ממשל רב באגדאן חמילניצקי, אשר היה הראשון למורדים במלכות פולין והסית את כל הקאזאקים אשר מעבר לנהר דניעפר ובכל ארץ אוקריינא למרוד באדוניהם ואחר כי התלקטו אליו אנשים פוחזים ורקים ומרי נפש חלק אותם לגדודות ושלחם בכל ארצות הממשלה לאבד ולהשמיד כל שרי פולין וכל בעלי אמונתם אמונת קטוליק־רומי, ועמהם את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ולהכרית להם שם ושארית. — והנה גדודי המורדים הרוצחים האלה היו הרבה וכל גדוד היה לו שם אחד על שם השוטר המושל בם והולך בראשם. כמו עד"מ העבדים המתפרצים מפני אדוניהם סביבות קיעוו בחרו להם לראש ולמנהיג את הארטמעטנקא הייטבורו ונקראו כלם בשם מנהיגם הייטבורוולים להם נתחברו היושבים לחוף נהרות ראסי ושאבי. גדוד אחר באוקריינא אשר עשה לו שם באכזריותו הגדולה היה תחת ממשלת ניסענקא וואוואורא (פי' וואוואורא זאב טורף ונקרא על שם אכזריותו ונקראו כלם בשם וואוואורעוולים, בראשונה היו מתי מספר מאה וחמשים נפש וגם אח"כ לא אספו אל עדתם כי אם אנשי חיל חזקי לב מנוסים. מהם אומרים סופרי דברי הימים כי לא קרה לתפוש מהם איש בעודו חיים ולהוליכו שבי. הפולנים יראו מפניהם עד מאד והיה באמור להם הנה הוואוואורעוולים הולכים ובאים חרדו יותר מאשר באו כל מחנה הקאזאקים בראשונה נראו במחוזות הצפוניות ואחרי כן חברו יחד עם גדודי הארטעטנקא ויצורו על העיר קאניעוו וילכדוה ומכל היהודים הנמצאים שמה פשטו את עורם חיים. „כה היה מנהגם הקוזקיי" אומר סופר העתים. בפאדאליע עבדו שפטים גדודי גאנזא, אסטאפ פאווליוק פאלאויאן ומארזאנקא.

עוד בטרם עלה הארי הזה מסבכו להשאות ערים גלים נצים לשים הארץ שַׁמָּה ולהרטיבה מדם אדם , כבר קם החמס למטה הרשע בשנת ה' שס"ב היא שנת השבע עשרה למלך זיגמונד ,ע"י הצורר נאליעזוינקא , ובשנת שצ"ט היא שנת השבע למלכות וולאדיסלאוו , ע"י הצורר פאוולוק , אשר במרדם במלכות שפכו דם כמים , וישראל עם לא עז , גוי לא ישא הרב, נפל שדוד ואין מציל ; אולם אלה השנים לא האריכו ימים ולא הרחיקו ללכת, כי נפל עליהם חיל המלך ויתפשום חיים וגמולם הושב בראשם ותהי הרוחה . לא כן באגדאן המילניצקי , הוא היה הולך הלוך וגבור חמש שנים רצופות , משנת ת"ח עד שנת ת"ב , וילך בארץ לארכה ולרחבה , ובכל מקום בואו שמה שם שמות ויך מכה רבה בפולאנים וביהודים עד השמדם . כי היתה חטאת יהודה וישראל כתובה בצפורן שמיר על לוח לב חמילניצקי , כי כאשר הכבידו שרי פולין את אכפם על האכרים עבדיהם ויעבידום אותם בפרך, שמו את היהודים מוכסיהם וחיכרי שדותיהם לשרי מסים על האומללים האלה , ורבים מבני ישראל הקשיחו לבם וכלאו רחמיהם מצאן אדם אלה , ויהי כלי למעשה השרים האכזרים אבירי לב לרדות באכרים לכלות שארם ובשרם . ויהי כאשר אזר חמילניצקי כגבור מתניו להוציא את העבדים מתחת סבלות אדונים קשה ויט ידו החזקה על שרי פולין וישם ראשונה ביהודים פניו ויהי הנקל לו לקחת נקמתו מהם וישימם כעפר לדוש , ככתוב על ספרי דברי הימים לעת ההיא , אשר היה יהודה לבוז ישראל למרמס רגל ונוקשו ונלכדו בפח ובפחת ולא קמה בם רוח מפני רודפיהם . רבים מבני ישראל נסו להמלט על נפשם למדינות אחרות , עברו ארחות ימים וישוטטו בארצות רחוקות ואיי הים , ורבים נהרגו במיתות משונות ואכזריות באין חומל ומרחם עליהם , כי גם על שרי פולין עבר כוס החמה הזה ותהי הארץ כמרקחה , ובני ישראל באו עד משבר ; ולולא ה' צבאות הותיר להם שריד כי עתה כלתה עליהם הרעה ולא נשאר בם איש בארץ ההיא . — ההרג והאבדון , הטלטול והגלות הפכו משרש את הסדרים והמנהגים הראשונים , בטלו הישיבות והבחורים נפוצו, סר שבט מפו"מ ומחוקק מבין רגלי ראשי הישיבות , הפו"מ שכחו רבצם והרבנים מרחוק ברחו אם נמלטו ממות. אחר עבור הזעם היה אבל גדול ליהודים כי שדדה ארחתם , כל העם בכו למשפחותם על [illegible]ול תורה ועל הרבנים כי אפסו ויִכָּחדו מן הארץ והמר עליהם כהמר על חית נפשם וספדו עליהם הוי אדון והוי הודו ; אכן אבלם ויגונם לא הערו ארוכה לשברם , מוט התמוטטו עמודי הפרנסים המנהיגים ורבני ד' ארצות , אשר ברוב ימים סרו מן הדרך אשר סלו להם הרבנים הראשונים הישרים בלבותם , ויהי שבטם שבט נוגש ולא להועיל גברו בארץ נוד התנודדה היהדות כמלונה ולא ידעה אנה פניה מועדות .

(המשך יבוא)

על דבר שריפת המתים.

(המשך מן חוברת ו)

ב.

עתה נדבר מקבורת המתים, אשר ר"מ משום רשב"י לא מצא לו אך רמז קל במקרא המדבר מקבורת הרוגי ב"ד אשר באמת אין להביא ממנו ראיה כלל, כמו מדברי רשב"י בעצמם שהיו אמנם כאשר בארנו דברים בעתם בעת צוק ומציק ליהודים (Märtyrerzeit der Juden) תחת עול מלכי רומי, שלא אמרו די בירדפם היהודים חיים, אבל נתנו צו עליהם גם במותם, לבל יותנו לקבורה. והיהודים גם הם אות הם לכל עם ולשון — אשר בקשיות ערפם באמונתם יחיו ועל אמונתם ימותו, לא שמו לב לכל זאת, ולא רצו להכנע תחת עול רומי מושלת התבל, וכהניהם, ראשיהם, סופריהם וחכמיהם דרשו בקהל, כי לא ישמעו ולא יראו את רומי, אשר בשבט יכם, ומטהו ישא עליהם ואף יריק אחריהם חרב היונה, אך אף על ערקתא דמסנא ימותו ואל יעבורו, להראות לכל העמים, כי חרות כתוב על לוחתם וחרושה על לבותם, כי אמונתם ודתם יקר בעיניהם מכל חיי העולם הזה, וטוב המיתה לאיש מלחיות חיי עונג תחת מושלים עריצים, הרודפים מחשבות ודעות פרי למשמעתם, ולמען ימצאו למו אזן קשבת בעיני ההמון דלת העם בקשו למו סמך במקרא לכל דבר, אשר הפצו להתנגד בו אל כל צו ופקודה, אשר יצאה מאת מלכות הרשעה, אשר ידיה דמים מלאו ושמלת קציניה מגוללה בדם, וכן בקש לו רשב"י בזמן חרבן ביתר ואחרי כן רמז במקרא על קבורת המתים לעשותה כאחת ממצות ה' ולהקדישה בעיני כל ישראל 1)

---

1) והדרך הזה להסתמך בכתובים לא לפי פשוטם וכוונת המכוון נקרא בפי חז"ל דרש או מדרש, ולא היה בזה גלוי פנים בתורה שלא כהלכה, בעבור שהם אמרו כבר, שאין למדין הלכה מפי מדרש, וכי מדרשות אגדה הם. והיה בזה אמנם גם כוונתם לשם שמים, ולפי הפך ולפי צורך השעה, המקום והכלים. ומן המדרש נתגלגל האגדה — מלשון גודה או אגיד — והוא סיפורים לסמוך על ידיהם את לב העם אחרי השינים חכמי המשנה והאמוראים בעלי התלמוד, והמה סיפורים ומעשה נסים ונפלאות, למען ישוו כבוד התנאים והאמוראים ומעלתם בעיני העם כמעלת הנביאים, ולנטוע בלבם האמונה כי רוח ד' דבר גם בהם, ומלתו על לשונם. ויאמינו בתורה שבע"פ כמו בתורה שבכתב. אבל דרך האגדה לא נראה היה לחכמים רבים, עד שרבי זעירא קרא את האגדות ספרי קסמי (ירושלמי מעשרות פרק ג) וריב"ל אמר (במס' סופרים) אגדתא הכותבה אין לו חלק לעוה"ב, הדורשה מתחרך, והשומעה אינו מקבל שכר, ואף בגלל הדברים האלה עשאו אותם הר"ח והר"ה גאון ז"ל, שאמרו על דבריהם שהם דברי קבלה, כדברי חלומות שאינם מעלים ולא מורידים. וגם הכותים נתקנאו

אבל לעשותה מצוה לדורות לא צוה ולא עלתה על לבו . ונראה זה באר
היטב מן הגמ׳ שם שמובא מעשה משבור מלכא ששאל לרב חמא קבורה
מן התורה מניין ? ולא מצא מענה , ונעיר מזה שמעשה זו היה בזמן
שוד האמגושים מחטטי שכבי תקופה , ובלי ספק היו מחטטים גם בקברות
ישראל ומלך שבור (Sapor) שמלך בימים ההם מלך כשר היה וטוב
ליהודים , ולכן שמו חכמי ישראל את פניהם אליו בשאלתם ובקשתם לאסור
איסור על האמגושים לבל יחללו קברות מתי ישראל , ושבור מלכא שהיתה
לבו אולי נוטה אחר האמגושים , הנה בשאלתו אל רב חמא אם באמת חוב
קדוש הוא להיהודים להיות מתיהם קבורים , ולא השיב לו רב חמא כחפץ
חכמי ישראל אז מטעם היותר פשוט , כי פשפש ולא מצא אף צל ראיה
מן התורה ולאשר היה כבוד המתים יקר בעיני חכמי ישראל אם השום
יקרי דחיי אם משום יקרי דשכבי , אקפד רב אחא ב"י ואמר אמסר עלמא
בידא דטפשאי שהול"ל , ר"ל הרמז של רשב"י , אבל באמת ראב"י שבא
לכלל כעס בא לכלל טעות במחילה מכבודו , כי בלי ספק לא היה שבור
מלכא מסתפק עצמו ברחיית קש בעלמא , בעקימת פסוקים בדרשות קשות ,
כאשר מעיד שם באמת התלמוד , כי מן הרמז של רשב"י לא משמע
מידי , ושקיל וטרי שם התלמוד מה שהיה רב חמא יכול להשיב בדברים
דבורים על אפנם ומתישבים על הלב , ומסיימי כי באמת לא היה לו מענה·
ולאשר כל השקלי וטריא שם נוגע לענינו הנני להביא בזה את כל דבריהם
ולבארם ביתר ביאור נוסף על פירש"י ז"ל הנאמרים כמעט ברמז בעלמא והכל
בקצור נמרץ . —

בראשון מקשי התלמוד אימא מדאיקבור צדיקי (פירש"י אברהם יצחק
ויעקב) ומשני מנהג בעלמא (רש"י „שנהגו בן קודם לכן" , ר"ל שנהגו כן
קודם מתן תורה , ואין מביאין ראיה מקודם מ"ת , בעבור שניכל לאמר שנהגו
היהודים ההם כן מדעת נפשם גרידא) . ומקשי עוד : וניתא ליה מדקבריה
רחמנא למשה (וזאת היתה אחר מ"ת) ומשני כי היכא דלא לשתני ממנהגא
(ר"ל שדברה תורה בלשון בני אדם , וראיה לדבר שלא ידע איש את קבורתו ,
ואין להשיב ממה שקברו ליהושע בן נון , בעבור שבא להם בקבלה , שלא
נהגו בקבורתו כיאות , וסמכוה על הכתוב , ויקברו אותו מצפון להר געש ,
לאמר שגעש עליהם ההר על שנתעצלו בהספדו , ומקשי עוד : ת"ש וספדו
לו כל ישראל ויקברו אותו (פירש"י ז"ל : „באביה בן ירבעם כתיב ואחיה
השלוני נתנבא עליו דבר זה לשבח" , ר"ל שמשמע להו כן מסיפא דקרא
שנאמר כדבר ה׳ אשר ביד עבדו אחיה הנביא , והבן המקשן שזה הדבר

בזה וספריהם מלאים מדברי הבלי וגוזמאות מעשה נסים ונפלאות
שעשו קדושיהם . ובדאי אותם בראותם להגדיל מעלת אותם הקדושים כמעלת
חכמי התלמוד ז"ל והנביאים , קסמו את הדמיון למשוך אותם אחריו . —

צוה ה׳ ביד עבדו אחיה שיקברו אותו) ומשני : דלא לישתני ממנהג (ר״ל שאחיה נבא בלבד שיספדו לו, אך סופר דבה״י ספר המעשה כפי שאירע, אבל ה׳ לא צוה על הקבורה) ולבסוף מקשי מהמשא אשר נשא ירמיה על בני דורו הרשעים : לא יספדו ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו (רש״י מדליט להו הכי ש״מ קבורה משמיא אכבמו עלה) ומשני דלשתני ממנהגא (רש״י ז״ל לא פירש כאן מאומה, ול״נ שכיון התרצן על סופו של מקרא שנאמר לא יתגודד ולא יקרח להם, והנה הקריחה והגדידה אסורים מן התורה, ואם מכלל לאו הנאמר בכתוב הזה תרצה לשמוע הן, יעלה בידך מנהגים טובים הם לישראל, וישרים ילכו בם, הפך התורה הכתובה ע״י משה בחיר הנביאים, אבל ע״כ נאמר שהכתוב מדבר ממנהג האנשים החטאים בנפשותם בני דורו של ירמיה, והיתה הקבורה גם היא כאחת מהם, ועליהם נבא ירמיה שיבוא להם עת צרה שיהיו מבולבלים בצרתם, עד אשר לא יחושו על מתיהם. ונראה שנתברר אצל בעלי התלמוד כאחותו, שאין קבורה מן התורה, עד שבאו לשאול „אם קבורה משום כפרה או משום בזיונו״. בגמ׳ שם בפרק נה״ד). ולא אכחד מאדוני כי בראשית עיוני במשא ומתן זה של התלמוד, היה לפלא בעיני, שלא השיב המקשן על רב חמא ממה שאמר ה׳ לאדם : „בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה אשר ממנה לקחת, כי עפר אתה ואל עפר תשוב״, שאין לך רמז גדול לקבורה מן התורה, לדעת הכמים רבים חדשים המחזיקים בישנות, שכתבו על קרן השור אין כל חדש, וקראו על הכתוב הזה אבן מאסו הבונים, בוני התלמוד, היתה לראש פנה. אולם שבתי וראיתי שאין להביא ממנו ראיה כלל, כי אין בו אף רמז קל, כי מלבד שהכתוב הזה נאמר קודם מתן תורה, הרי קללת אלהים הוא שקלל ה׳ את האדם, עונש על המרתו שהמרה את פיו, ואין לפ״ז להביא ראיה ממנו, כמו שאין להביא ראיה מהקבורה האמורה בהרוגי ב״ד, ועוד כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אין ראיה לקבורה וגם רמז אינו, כי באיזה אופן שיהיה מלבד החניטה לא יתקיים הבשר אבל יתעכל וישב עפר ואפר.

עין רואה כל מה שהבאתי, תעיד, שאין לנו לא ראיה בתורה, לא רמז בנביאים ולא סמך בדברי חז״ל על הקבורה או עכ״פ שראוי לתת לה היתרון משאר עשיות צרכי המת, אבל נתברר לנו כי היתה הקבורה נהוגה בין היהודים עוד בהיותם שרוים על אדמתם, וזה לדעתי מטעם היותר פשוט כי עשיית צרכי המת היא על שלשה פנים. א) החניטה אשר לא נהגו בה אך המצריים בלבד, אם באמונתם, כי אם יתקיים הגוף ישוב הנפש אליו, ובהברתו עוד יקח חבל במנעמי התבל, ואם כדעת חכמי צרפת לבעבור שהנילוס היה עולה שנה בשנה ויכס את הארץ עד שנתרככה האדמה ע״י זה, ויבאשו הפגרים ויתעפש האויר, והוליד מכת הדבר או חלאים אחרים רעים ונאמנים, אכף עליהם ההכרח למצוא תחבולה להחניט מתיהם ולעשותם כעץ יבש, עד אשר עתה ימצאו למו חניטיהם הרבים להבעיר בהם את האח תחת העץ,

ונחנט יעקב אבינו כמנהג המקום שיצא לשם. — ב) השריפה, אשר אמנם היתה הוצאתה מרובה, לבעבור שבארץ ישראל חסרו למו יערות והרשים, אילני סרק אך מעטים היו, ועל אילני מאכל צותה התורה, כי לא ישחיתו את עצה לנדוח עליו ברזל, והיה דרוש אל השריפה בשמים וקטורת הסמים זנים רבים, למען לא יעלה על ידיה באשה וצחנה, לכן לא היו יכולין להשתמש בה אלא האצילים ועשירי העם בלבד. — והג') היא הקבורה, אשר נהגו בה דלת העם מכל עם ולשון מימים ימימה, ואמנם תכלית הקבורה והשריפה היא אחת: התעכלות הבשר, אלא שתכלה השריפה מהר מה שתעשה האדמה לאט לאט. האפר הנשאר משריפת הגוף לא יכיל בקרבו חלקים אחרים מהעפר אשר יתהוה בקבר עד שלבעלי הכעמיא אין הפרש בין העפר והאפר וכבר אמר אברהם אבינו ע"ה ואנכי עפר ואפר.

ג.

עתה נשים נא עין על השריפה, משפטיה, חקותיה וקורותיה, והנני לדבר גם עליה בקיצר נמרץ כפי קיצר ידיעתי ומעוט השגתי, ולא אפונה, כי כל איש יודע ומבין אשר לא עבר עליו רוח ההתנגדות, וכל ישעו וחפצו אינו לקנתר או לעקש עלינו את הכתובים, יודה לדברי אשר באמת יסודם, ואומר: ידוע;כי כמעט כל העמים הקדמונים שרפו את גופי מלכיהם, שריהם נשיאיהם וגבוריהם במותם באש, ויעשו להם שריפה גדולה, כאשר גדל כבודם בעיניהם, אך המלך והשר אשר לא מצא חן, ויבוזהו ויקברו אותו כאחד האדם, וכן היה גם מנהג היהודים, ולכן ירמיה הנביא ע"ה בדברו רתת את יהויקים אשר הרבה לעשות הרע, אמר לו קבורת חמור — עם הדומה לחמור — תקבר, ואל צדקיהו אשר דבר אליו נחומים בשר לו; כי בשלום ימות ובמשרפות אבותיו המלכים ישרפו לו, וכן שעיה הנביא ע"ה בנשאו משל על מלך בבל אמר: איך נפלת משמים הילל בן שחר, כל מלכי גוים שכבו בכבוד, ואתה השלכת מקברך (טעמו כמו בקרבך ויגיד עליו רעו) יורדי אל אבני בור כפגר מובס, לא תחד אתם בקבורה. וקבורה הוא לדעתי הגית בלשון על עשית צרכי המת יהיה באיזה אופן שיהיה, יחנט, ישרף או יורד אל אבני בור, על שם סופו, כי סוף סוף יטמן הגוף, העפר או האפר בבור או בקבר. ומבואר בדבה"י (ב' ט"ז) שעשו לאסא שריפה גדולה עד למאוד ואל יהורם שעשה הרע, לא עשו לו שריפה כשריפת אבותיו, (שם כ"א).

(המשך יבוא).

מלחמה בשלום

(השך מן חוברת ו׳)

ד) הל׳ התלמוד להורות יחס הפעול היא הכרחית אם לדבור הזמן אשר לפניו יחובר כנוי; רצוני, לא נוכל לומר ישדריה אספסינוס בלא ל׳ אם אספסינוס הוא המשולח, אולם הל׳ תוכל לשמש לסימן יחס הפעול אף אם לא ידובק הכנוי עם הפעל הקודם, וכמו כן יוכל להיות יחס הפעול בלא ל׳ אם אינו מקום לטעות. ולזה הבאתי ראיה מן הכתוב הרגו לאבנר. רצוני בלי להורות יחה״פ או בלא ל׳ ג״כ: הרגו אבנר, ובשניהם אבנר הוא יחה״פ *), וכמו כן בעל הצ״ד משמש: שלח לנירון קיסר, אף כי היה יכול לאמור שלח נירון קיסר, אם כונת הענין הודיע לנו כי נירון המשולח, כמו בנידון שלפנינו מלת עלויוהו.

ה) בבאור מלת קיסר אומר, כי יוליוס צעזאר היה הראשון בין הרומים אשר החלו לקרותו בשם הזה, אך לא נכלל בו שום כבוד ותפארת, כ״א לפי שחתכוהו מבטן אמו, ויוצא דופן נקרא בלשון רומי צעסאר, והנה חזרתי על כל המקומות בספרי הרומיים אשר יביאוהו בשמו, ולא מצאתי אף אחד מהם אשר יקראהו צעזאר יוליוס, רצוני המלה צעזאר לפני השם העצם הפרטי. אחרי יוליוס כל משפחתו לקחה את השם הזה להורות כי יוצאי ירך יוליוס הם, כמו אקטאוויוס צעזאר, טיבעריוס ונירון צעזאר ובכלם התאר צעזאר לבסוף, כי הוא תאר משפחה ממשפחת יוליוס, לא כן אם צעזאר נכתר בכתר מלכות (כי לפי שרוב משפחת יוליוס היו מלכי רומיים ע״כ שב השם הזה הפרטי, לשם עצם כללי לכל מלך רומי), כי אז יבא תמיד לפני שם העצם הפרטי צעסאר קאנסטאנטינוס. אם כן איפוא אם נאמר נירון קיסר, אז כונתנו נירון היוצא ממשפחת יוליוס צעזאר, ואם כה היו דברי התלמוד „קיסר נירון" אז מבוקשו כי נירון היה מלך הרומיים. לפי דברי אלה יבא על נכון מאמר התלמוד (פרק הניזקין) כי קראו לאספסינוס קיסר על שם סופו, ר״ל אחר כי אספסינוס לא היה מבני יוליוס, כנודע מקורות הרומיים, מדוע זה כתרוהו בשם קיסר לאחרונה, אחרי השם הפרטי? והשיב כי קיסר אצלו יורה מֶלֶךְ אף שלא מָלַךְ עוד, ולבעבור זה באחרונה ולבסוף נאמר, כאלו ימים יבואו והכתר כראשו. —

---

*) רואה אנכי כי לא יבין הקורא את דברי המשיג מבלי אשר אהיה לו לעזר בגלותי את אזנו, כי מתחלה כשנתוכח עמי החכם המשיג בעל פה שגגה יצאה מלפניו ונשתבש בלשון הכתוב המובא בפנים והיה סבור שכתוב הרגו לאבנר, ורצה להוכיח מזה שרק אז הל׳ מוכרחת אם בפעל הקודם יבא כנוי הפעול, וכשפקחתי עיניו אח״כ במכתבי שטעה ובכתוב נאמר הרגו לאבנר. רצה לחפות על שגגתו בטענות רחוקות כאשר אתה מָלֵאה פה וכאשר תראה עוד בתשובתי אליו. —

אולם בהראותך אותי לדעת כי נירון האמור שם הוא Nero א הידוע באכזריות המתו, כ״א אחר, בכל זאת אל תדמה כי אכחיש אשר בעת מרידת היהודים ברומיים מלך על האחרונים נערא, אשר אין קצה לכל הרע אשר עשה, כי כן יספרו לנו סופרי הקורות מראש, אף כי כבד עלי מאד להבין את דבריהם ולא אוכל להלמם מכלל וכלל. כי איך יתכן שישלח נערא איזה פעמים לגיונותיו על היהודים, אם כל משך ימי מלכותו, כנראה מסופרי הקורות היה אך שנה אחת *) והדרך בין ארץ ישראל לאיטאליע בימים ההם היה כבד מאד עד כי יותר משנה תמימה הלכו הספינות ממדינה למדינה? והדבר הזה בעיני עוד יותר יפלא, כי לפי דברי היוסיפון לרומיים (יאזעפוס פלאוויוס) נסע בראשונה להומא להצדיק בריב איזה אנשים צדיקים מישראל אשר נאשמו על לא דבר למלך נערא ואחר זה כעבור שנים ארבע לפי חשבונו, נִתַּן יאזעפוס זה לראש היהודים המורדים ונירון זה היה גם אז בחיים הייתו? לולא אם נאמר כי הצדיק את אנשי ישראל לפני טיבעריוס נירון, וזה גם כן דוחק, כנראה מהסופר שם. סוף דבר, הענין הזה לא ברור הוא, וסופרי דברי הימים סותרים זה את זה ויהיה מונח עד שיבא אליהו.״

כל אלה דברי החכם צה״ג בקצרה כפי הנחוץ לענין זה, ועוד באו אלי דברים ממנו באגרות שונות, ואציגה פה קצת מהם הנוגעים אל הדבר הראשי אשר אנכי נותן לפניך ואל באור דברי המזרחי שנשתרבב מזה; ואלו הן:

„את מכתבך השגתי היום כו׳ ראיתי שמה דבריך הנעימים כו׳ ושמחתי כעל כל הון; אולם על מה נוסדו דבריך בדבר נירון קיסר הכמוסים עוד אתך לא אוכל דעת. האמן לי ידידי! אם גם נאמר כי מלך אדיר כמוהו נתגייר ובא להסות תחת כנפי השכינה, ואם גם המטהר את השרץ בק״ן טעמים נפק מניה, בכל זאת איננו שוה לדעתי לישא וליתן בזה זה כשלשה ירחים לאנשים כמוני אשר יעמלו כל היום כו׳, לא יקצרו מאומה מאת אשר יזרעו על תלמי העת בעבורו. אנכי את דעתי הגדתי לך, והיה אם לא מצאה חן בעיניך הודיעני את דעתך ואם טובה ונוסדה היא אאספה אל ביתי ואכבים עמה וכו׳.

אולם למען תת שדה עבודה גם לתבונתך אשר תעמול ותחרוש בה להוציא פרי טוב ומועיל, אמרתי לשאול מאת כבודך שאלה אשר הקריבוה לפני איזה משכילים בק׳ . . . ועתה שום עין עינך בה והשב אלי דבר

---

*) דברי החכם המשיג בזה נפלאו ממני לא אדע שחרם. לפי המקורים היותר בטוחים עלה נירון על כסא מלכותו ברומא בעצם ימי עלומיו בשנת שבע עשרה לימי חייו (54 למה״נ), בימי מצור ירושלים בעת ששלח שמה את אנכפסינוס היה קרוב לשלשים שנה וכבר מלך שתים עשרה שנה והתחילה שנת הי״ג למלכותו (ע׳ סאלוואדארס געשיכטע דער רעמערהערשאפט אין יודעא הלק ב׳ צד 98).

כרוחב לבבך ורום בינתך, והוא פירוש על מאמר המזרחי בבראשית י"ג על הפסוק:

„ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל
איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה."

רש"י: כשם שלא יוכל איש למנות את עפר כו' כן כו'." — ומזרחי, „אמר זה מפני שהמכוון מן הפסוק הזה היא שלילה המתחייבת מן החיוב, „ואע"פ שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך, זה כשהקודם יותר מיוחד מן „הנמשך אם הם שונים, כמו והיה זרעך כעפר הארץ, או כשהאחד הבדל „או סגולה לאחר הנה סותר הקודם יוליד סותר הנמשך בהכרח." — זה לשונו הסתום, ועליך לפרש את דבריו באר היטיב במשלים אחרים עד כי תצא לאור כל מחשבתו וכונתו ולא ישאר במאמר הזה שום מלה סתומה, אנכי שמתי עד עתה את עיני ולבי לדברים אחרים, על כן לא אוכל לעיין בהם.

אקוה כי בקשתי תמלא בלי התמהמה ותשיב אלי אגרת ארוכה מלאה מגדנות וכל טוב הדעת והתבונה. ידידך ואוהבך לנצח צ'ה'ג'."

ואלה דברי צה"ג אלי באגרת שנית:

„ידידי! בשבוע העבר שבעתי ענג לכתוב לך אגרת ולבקש מאתך כי תגלה את אזני מאיזה ענינים אשר אחפוץ לדעתם; אולם כמחריש על כל שאלותי ובקשותי לא ענית לי עד כה מאומה. אם גם אתה נלכדת באופן הזמן אשר בכבדות ינהג כל בשר ואף כי העמוסים באבן הנשואים? האם לא לך להתקומם נגדו, ובחרב חכמתך להסיר את שבע הראשים אשר בקרנותיהם עמים ינגח? וכי גם אתה אשר לבך חזק מצור תלך שבי לפני הרודף באף לאומים ובעברתו כי קשתה יכה אם על בנים . . .

גלה נא את אזני בדבר באורך על מאמר המזרחי, אולם אל תמעיט דבריך ותפרש לי כשמלה כו'.

יש ויש לי שאלות הכמים הרבה אשר רציתי להציגן לפניך ולשפוך את אשר בפיך, אולם מה אעשה אם גם על המעט אשר הקרבתי לפניך לא תשים לב לא על המאמר ולא על האומר כו' . . . ידידך צ'ה'ג'."

וזאת היתה תשובתי על אגרותיו אלה:

מאהלוב ע"נ דניעסטר 20 אקטאבר 1842.

„האח יקיר לי החכם המפואר, הוקר ובלשן כו' כו' כהר"ר צה"ג נ"י!

תכי בכס ר' כמאיס: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר.
(ירושלמי ר"ה פרק ראוהו כ"ד).

לא עת שלוח מכתבים היום. עוד יומים אוחיל עד צאת הפאסט מפה לקרית מושבך, ועכ"ז חשתי ולא התמהמהתי ברגע שקבלתי מכתבך להשיבך דבר,

כי ימים רבים נפשי תערוג להתרועע אתך , אם לא פא"פ אדבר בך עכ"פ ע"פ כתבינו. ואולם אחור מכתבך עד כה עצור בעדי לבלתי כתוב אליך , כי אמרתי אך לזרא באפך היו האגרות הארוכות , וע"כ החרשתי למען שום קנצי למלין. ואולם היום, אחרי רואי כי בגר השליח ולא מסר לך מכתבי עד הנה ונפשך ולבך אלי כאשר לפנים , בשמחה ובטוב לבב אחותי עטי בידי ואחל לכתוב את אשר ישים אלהים בפי.

האמת אגיד ולא אכחד , כי זה שבעת ימים רוח עברה עלי , רוח קנאת סופרים , והסיתני לכתוב לך ולדבר אתך קשות. ואתה ידעת את כל התלאה אשר תמצאני פה להטריף להם חקי לנפשות ביתי, כי נמכרתי אני ועתי, והנני עובד עבודת פרך דבר יום ביומו , מן הבקר עד הנשף, ומן אז באו בצל קורתי אשתי וילדי הנאהבים והנעימים נתרבה יגיעי ונחסר לי עוד מן הפני , עד אשר כמעט אין לי רגע פנוי ביום תמים, מקימי עד שכבי, ואפילו אגרת שלומים לא אוכל לכתוב ומכ"ש דברי ויכוח שצריכין עיון והפוש בספרים וגם אמנה לא נמצאו אצלי כלל הספרים הנצרכים לענין זה , עד שמסבה זאת הצרכתי אני הגמד להלחם עמך מלחמה כבדה ולא ידעתי שענק עומד על ימיני וימינו תתמכני כאשר תראה מ"מ , יהיה איך שיהיה , לא שמתי לבי אל הדבר הזה , ואביתי לכתוב לך. והנה זה בא לקהלתנו (יום ב' שבוע העבר) החכם המשתדל לטובת עמנו הרב מנחם ליליענטהאל נ"י והיינו כלנו טרודים בכבודו , וביותר אנכי אשר כבדני וקרבני לעבודתו והעמיס עלי קצת העבודה העמוסה עליו , והייתי צריך לכתוב בשמו כעשרים ושלשה מכתבים ביום אחד לרוב ערי ארצנו להגדיבים וקציני עמנו , ואני מוכה ונגוע בימים האלה בכאב עינים ועיני טרוטות זה ימים לא מעט , וע"י שקידתי בכתיבת האגרות הנ"ל גדל הכאב , ולא היה לי באפשרי עד היום לכתוב לך. ואולם ממכתבך אשר קראתי היום אורו עיני , ואהבתך האירה עלי אור חדש , אמרתי יעבור עלי מה ! הדלקתי שני נרות , יָשנתי אשתי וילדי , והנני יושב על שלחני , אני ואפסי עוד ! כי כלם הוזים שוכבים, כי תור חצי הלילה הגיע , ומי ער בלעדי ? — אלהים בשמים ואנכי על הארץ ! —

ואם יפלא בעיניך , ידידי , כי אדבר כדברים האלה, כאיש אשר בשגעון ינהג "אני ואפסי עוד" — "אלהים בשמים ואנכי על הארץ", דע לך כי חף אני מפשע ולא יחשוב אלהים עון לי ; כי הנה אורח נטה אלי ללון היום , אשר זה ימים רבים לא עבר עלי ולא בא בצל קורתי , ופעם בפעם מדי בואו לשחר פני, כן יגבה לבי ועיני ירומו והייתי כאלהים ! הידעת את האורח הזה ? לבי אומר לי כי ידעתהו ; ואף כי לא הגדת לי ראה ראיתי והתבוננתי באחת אגרותיך כי בא גם אליך לשחר פניך בימים האלה ויגבה לבך ועיניך רמו והיית כאלהים ! ומי יודע אם לא מני יהלוך ברגע זו לנטות עד ביתך ? כי ממהר הוא ללכת

וברגע קטן יבא אל בתי אנשים רבים (לבני ברית ; ולאינם ב"ב ובפרט באשכנז וצרפת ישהר פני אנשים ונשים) כאליהו התשבי בלילי פסחים ובהמול בשר ערלה. האורה הזה — גְאוֹן־מִתְחַבְּרִים (Auto sto'z) שמו. כי על כן שַׁתִּי בשמים פי והייתי כאלהים , באלו מן העץ אשר צוה אלהים לבלתי אכל ממנו אכלתי ! —

(המשך יבוא)

יֵשׁ תִּקְוָה !

(סוֹנֶט).

בֶּן חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הַיּוֹם הִנְנִי —
עוֹד נַעַר וּכְבָר מְשׁוֹרֵר שִׁירֵי רוּחַ
וּכְבָר רֹאשִׁי לָחֳלִי — כִּי מִי יְרַחֲמֵנִי
לָתֵת לִי הַמֹּר שֶׁתְּפַל אָטוּחַ ? —

צָעִיר לְיָמִים וְעוֹד אֻמְלָל אֵינֶנִּי
לִקְרֹא אַךְ חָמָס עֵת לִבִּי בָּטוּחַ ;
וְעַל נַעֲרָה בְתוּלָה לֹא שַׂמְתִּי עוֹד עֵינִי
לְהָפֵחַ אֲהָבִים בְּמִכְתָּב שָׁלוּחַ . . .

לֹא נוֹשֵׂא לֹא נָשׂוּא נַפְשִׁי יוֹדַעַת !
וּמָה אֵיפֹא יָשִׁיר נַעַר כָּמֹנִי ? —
אַךְ קוֹל הַתִּקְוָה עוֹד אָזְנִי שׁוֹמַעַת :
„הִנָּחֵם , וְשָׂא נָא לֶעָתִיד עֵינַיִם !
עוֹד תֵּדַע כָּל מַכְאוֹב, תֵּדַע כָּל עֹנִי ,
עוֹד תֵּדַע אַהֲבָה וְצָרָה שִׁבְעָתַיִם ! —

לי . . ביום הולדת אותי.

ד. פ.מ.

— עמוד על רגליך ארוני . למה תפצור בי והיא לא תצלח ? כאשר נתגדלתי בין שרי המלוכה ואתהלך עמהם, על כן ידעתי ג מנה את מחשבות רב המלך וגדוליו, ונפשי יודעת מאד את אשר ינתן לכם ואת אשר ימאנו לתתו . . . על משמרתי אנכי עומד ומתחזק על עמדי הזה . . . אחת אמרתי , כי אנכי לא אעשה כדבריך . . .

וישקף הזקן בעינים הודרות על פני בני כפוי הטובה אשר לא זכר חסדי אבות, על השר אשר הוקם מאשפות עפר, וירא כי הרגשותיו הקדושות לא יכלו לפרק את לבבו לב אבן הקשה כחלמיש צור וכפלה תהתית, ויגמר אומר לנסות אם לא יוציא לאור את חפץ לבבו על ידי הפחד אשר יפחידהו, אחרי אשר לא יכול לבצע על ידי שאלותיו ובקשותיו .

— לכן, אמר מרדכי בקומו מן הארץ , הנה אבדו כל תקותי ותוחלתי נשארה מעל ; אכן אולי יחפץ יענקל בן מרדכי את אשר לא אבה לעשות הישוע דע פ־ארי . . .

— מה ירמזון מליך, ואנה פניך מועדות ? אמר ארטהור בלב שקט ובוטח, כי הכין את לבבו מראש לשמוע מפי אביו את הדברים יהודי חדרי בטן האלה . אז תוסיף עוד הפעם לדבר כדברים האלה, אז תנחם על שארית ימיך . . .

— הנני , אשנה ואשלש את דברי , יענקל ! גם במלכך הבגד בגד בוגדים כאשר בגדת באביך . וכאשר מעלת באחיך אנשי בריתך .

עודנו מדבר והאדון דע פ־ארי נתן אות וארבעה עבדים באו אל הבית ויחזיקו במרדכי .

— הוציאו את האויל הזה מביתו , ומהיום הזה ומעלה אל תהניחהו לבוא אל בית הפחה,

נוע תנוע ידי כאשר ינוד הקנה במים בכתבי הטורים האלה , אשר כל קוראם תהזמו שער , מהוה עצב הוא , נורא מאד , לא יאומן כי יסופר אשר יֵעָשה נבלה כזאת, כי ב ן הרים את ידו ב א ב י ו , אהה ! להועבה האיומה הזאת . אכן לדאבון רוחנו ראה ראינו נאצות כאלה והנה תוצאות גדול הבנים אשר הוריהם הוליכום בדרך תהפוכות . אנחנו ראינו בנים אשר גודלו ורוממו וכאשר ראו על במתי ההצלחה בושו וגם נכלמו לראות את אבותיהם העניים אשר בשֵפֶל ישבו, אנחנו ראינו אנשים אשר המירו את דתם ואת אמונתם החליפו והנה כאשר עלו למעלה על במתי האושר , היו נכונים לרוץ לקצות הארץ רק למען לא יראו אחד היהודים מאנשי משפחתם , פן יזכירוהו את מקור מולדתו ותוצאתיו מימי קדם , והיה כאשר יוסיפו לעלות מעלה מעלה כן תגדל הנבלה הזאת הלך וגדול וכן תפרוש משטמתם לאחיהם העבריים , והאיש אשר פניו יחורו בראותו את אביו בהיותו עוד אחד השרים הקטנים , יכול להרים את ידו בו בעת אשר הוא אומר להתיצב לפני מלכים .

בית

המסים אשר יֵצאו מהר געש ביום זועה, הכהו בתמהון וכמדקרות חרב פיפיות הדרו משכיות לבו ויעמוד מרעיד. אכן עד ארגיעה הבליג עלי שאון רוחו. חמדת הכבוד, אשר לא ידעה שבעה כשאול ואבדון, נסך בקרבו רוח עועים ויעצים את עיניו מראות כי חרב המתהפכת תרחף על ראשו וצעדיו שאול יתמוכו. הוא הרגיע את המון מעיו ומוסר האכזרי אשר יסרוהו כליותיו באמרו: הן נתן ה׳ לב רגז להאיש העני ונכה רוח הזה וכי איש מהיר חמה הוא, איש מצוק ומַר נפש, אשר יעיר עלי כל חמתו, אכן קצר קצרה ידו לעשות לו מאומה רע ותושיה נדחה ממנו להיות לי לשטן, אחרי אשר יש בידי ספר החתום והגלוי כתבי המתיחש, ומה יעשה לי? יהמו יחמרו קרביו כהמון גלים ביום סופה וסער ואחרי כן ינוחו ושקטו. — אחרי עבור רבע שעה קרא ארטהור את סוחרי הכסף אל חדר מלאכתו וישחק על דברי האיש הזקן הזה ועל חלומותיו, ויאמר כי ממשמרים הבלי שוא הוא, הָמָּה פתיות ובל ידע מה. כי בעד מעט כסף אשר ילוה להממשלה יאבה לעשות מהיהודים האומללים אפרתים ושועים בארצנו ומעיר הבירה ס״ט פעטערסבורג ירושלים עיר הקודש.

נושי הכסף הדשו את הקרבת משאם אשר רצו להשות לממלכת רוסיא, אכן בראותם כי נצלו מיד סוחר ווארשוי אשר התחרה עמהם, החלו להגדיל את שאלתם ולהקשות את בקשתם: הערבון אשר נתנה להם הממשלה לא כשר בעיניהם ויבקשו להם ערובות אחרות חדשות ובטוחות מאלה. אך אחרי אשר התעשקו עם האדון דע פראדי ואחרי עבור עת גדול נאותו לראשי התנאים אשר עליהם תוסד המשה הזאת ולא נשאר רק לחתום את שמם על האמנה אשר כתבו, ויבקשו הסוחרים לקראות עוד הפעם איש איש את פתשגן כתב האמנה אשר בידו לראות הישאו דבריהם בד בבד ואם ידמו וישוו לכל דבריהם עם עצם שטר האמנה מבלי מגרעת. המה כלו לקראות ואין שטן ואין פגע רע לחתום את הכתב אשר תלוי עליו כל כבוד האדון דע פראדי, אשרו ונשואי אלגע בת הפחה.

מורה השעות אשר על הקיר צלצל בפעמונו שבע פעמים, והנה אחד הנערים בא אל הבית ובידו כתבי העת היוצאים מבית הדפוס מדי נשף.

— הבא אותם אל האדון הפחה, אמר ארטהור אל הנער.

ויבא העבד אל הבית אשר הפחה ובתו אלגע יושבים שם.

הסוחרים באשר אבו לדעת את ערכי השטרות אשר היה אז בבית המרכולת (בירזע), מקום אשר הסוחרים יועדו יחד, וגם לדעת החדשות אשר נעשו ביום ההוא, הניחו על רגעים אחדים את כתב האמנה, טרם יכתבו את ידם עליו וילכו אחרי העבד אשר בידו הפלס ומאזני המשקל לשקול בם את עושר המדינה ושיא חסנה, כי הוא ימשך אליו בכח כביר את עושר האנשים הפרטים להענות או להעשיר, והיה כאשר יכבד אוצר הממלכה כולה, אז יעשרו כל נשלי כסף אשר להם שטרי חובותיה, ועוד יָקל ויָרש אז יֶהֶרסו בתי מסחר רבים, גדולים וטובים ישממו והיו מעי מפלה.

ארטהור נשאר לבדו בביתו עיניו הביטו את הגליון אשר נחסר לו כי אם שמות אחדים עד אשר יוכל לאמר : „מאושר בארץ הנני מכל בני האדם אשר על פני האדמה" !

כאשר הסוחרים אחרו לשוב אל האולם אשר שם ישבו בראשונה , עברו לפניו בזכרונו מבלי אשר שת את לבו עליהם , כל המעשים אשר נעשו עמו בשני הימים האלה, הוא חפץ מאד לשכוח את הזקן אשר נצב עליו כצר, אכן תמונת מרדכי עמדה לפניו רגע כאשר כרע על ברכיו וי־ך ויתחנן לו להעביר מאת אחיו את רעת הפולנים אשר יציקו להם , ומשנהו כאשר נתן עליו מורא גדול וייראהו בחמת שדי , אשר נקה לא ינקה כל עושה עול ופני ה' בעושי רע . בדד היה בבית הזה , הנר אשר הגיה את חשכו רק מעט , הדומיה אשר שרתה אז בהבית , כל אלה היו כקסם על רוח דמיונו אשר היה סר וזעף מכל אשר עבר עליו ביום ההוא , ויפילו אימתה ופחד על האיש הזה, אשר זדון לבו השיאו להיות כאכזר , כיענים במדבר , המה זעזעו את אביר הלב הזה אשר התימר רק בכבודו כל היום ההוא, רטט אחזהו, כל יצורי גוו התפלצו והודו נהפך עליו למשחית . אך למען התאושש מעט ולהתעודד, למען החליף כח ולאמץ את לבבו התגרד את מצחו בידו ויקם וילך אחת הנה ואחת הנה בבית.

בחדר חשני, אשר דממה שררה בו עד עת־ה, הנה פתאום לפתע נשמע קול שאון, קול המולה גדולה כמשק גבים שוקק בו , אלה מלאו פיהם שחוק וישחקו בקול צהלה ובשאון עליזים , ואלה רגזו והתמרמ־ו . ארטהור הקשיב רב קשב ובל ידע מה , כי קול ענות הוא שומע, קול ענות גבורה וקול ענות חלושה, כולם כאחד עונים ואומרים מבלי הבין את שפתם . אכן בכל זאת התגנבו אליו דברים אחדים ותשמענה אזניו לאמר : היה לא תהיה ! לא נראתה ולא נהיתה כדבר הזה, נאצה גדולה הוא ! נבלה אשר לא יֵעָשֶׂה נורא מאד ! שחוק הוא ויהי לשחוק . . . וכל השומע ישחק לו . וכשמעו את הדברים האלה הקשיבו אזניו, אשר פעמים רבות נשאו את שם דע פראדי על שפתם .

אַיֶּכָּה ? ! הנך פה נות־ת לבדך ואין איש אתך , אדוני ארטהור , אמרה אלגע בת הפחה , בעת אשר בהאולם השני יש־ע רק שמך על פי המדברים . . . הא לך , ק־א את המכתב הזה, מהר לק־אתו . . . פה בשולי הגליון , השפיל לראות אחרי השם פ א ר י ז הנזכר בראשונה בין החדשות השו:ות . שם. . . קראה בקול גדול להשמעת אזנים, ותתן לו את הגליון מוצאי ערב .

ארטהור שמע בקולה כעור אשר יהלך אחרי מוליכו בדרך.

„ובאמת (כה דברי מכתב העת) נחיה עתה בימים ההולכים קדמה, בימי „חופש ודרור , כל הבלי שוא הושלכו אל מקום אשר לא יזכ־ו ולא יפקדו „ולא יעלו על לב . חק ומשפט שוי הזכיות מבלי יהיה היתרון איש על רעהו „יצא לאור כשמש בגבורתו , הַגֵּד הוגד לנו דבר חדש אש־ עליו יתמהו כל

„אצילי הארץ וגדוליה : העדינה אלגע בת הפחה ב תנשא . . . .

פה עמד ארטהור ויאלם דומיה , כי לא יכול לקראות הלאה .

— קרא נא באזני את מכתב העת . . . הנה אנכי אקראהו עד תמו , מפני אשר לא עמד לבך בך ותפחד לקראות את אשר נעויתי משמוע . . . .

ותוסף לקראות מר בחמת רוחה .

„הנערה העדינה אלגע בת הפחה ב . . . . תהיה לאשה להאדון דע „פראדי, או יותר טוב, להיהודי יענקל בן מרדכי בעל בית היין , „אשר למד בהאינוועריזיטעט אשר בעיר ווילנא . האמת נגיד , כי היא איש „יפה , לו הכשר דעת לכל , ותקוה טובה תתנוסס לפניו לימים יוצרו . אביו „הזקן בא פאריזה לראות באושר בנו . אך דבר אחד יאתר את הדבק הזה , „אשר הוא הפלא ופלא , והוא : לא נודע איה יברכו את ברכת החתנים , „ברכת הארוסין והנשואין , אם בבית הכנסת אשר להיהודים , או בבית תפלת „הנצרים היונים ; אכן אלגע בת הפחה כן נקשרה בעבותות האהבה אל „ארוסה עד אשר תשא את פניו גם לדבר הזה ותאות לעשות את כל אשר „יחפוץ הוא . גם בעיני המלך טוב הדבר הזה והוא יאמר לדבק טוב הוא , „ויש את נפשו לראות בעיניו את הנשואין האלה" .

— הנה לפניך את אשר כתבו , אדוני , הנה הדבר הזה אשר היה לשחוק . . . . אל נא תאבד את ראשך ואל תהי משוגע ממראה עיניך . הלא הגדת לי היום כי הביאו לך את ספר יחושך . כי בן אצילים הנך ? . . . . הוציאהו נא אלינו , הראהו ונראהו . . . .

— צדקת בדבריך , בת נדיב , ענה ארטהור ואמר בדממה וקול , כאיש אשר המה פתיות ובל ידע מה וכדובב בשפתיו בלא לב ולב . הרכיל הזה אחז בערפי ויפרפרני , נפעמתי ולא אדבר נכוחה . . . הנני לשמוע בקולך כאשר תצויני . . . . ארוצה נא ואביא את אשר תבקשי .

והוא לא ידע כי זילמא באה אל חדרו ותקח עפה את כתבו המתיחש , אחרי כי ראתה את כל אשר עשה ארטהור לאביו , ותפן ותלך עם מרדכי .

ויצא מן הבית כאיש נדהם וכגבר עברו יין , כל יצורי גוו נעו כנוע עצי היער מפני רוח , ויהוק בקירת הבית לבלי יפול , ויתהלך סר וזעף . פניו חורו , על עפעפיו אופל וצלמות כנבל אשר יוליכוהו אל גי ההרגה , אשר כליותיו יסרוהו, כי נבלה עשה .

אך כגר את הדלת אחריו , והנה הפחה בא אל הבית .

איהו ? שאל הפחה את בתו , מדוע לא יבוא אל הבית ? אך אם פניו יבואו אל האנשים הנאספים פה עמנו והוכיח יוכיח להם כי שקר ענו בו , או אז ישים קץ אל השטנה הזאת ויסתום את פיות הולכי רכיל האלה .

— הוא הלך להביא את כתבו המתיחש ; אך פניו חורו והודו נהפך למשחית , אופל וצלמות כסו את עפעפיו ורוחו יסער בקרבו . . . אבי , אבי , מי יתן והיה הדבר הזה כי אם שטנה . . . .

— אכן התחשוב כי יוכל להיות ? . . .

— הנה יגורתי מפניו . כן רחפו כל עצמותיו ורטט אחזהו ואפחד גם אני .

— אנכי ארד בבשתי שאולה . . . . אנכי אגרשהו מעל פני .

— ואנכי אהיה לאשה להאדון ק . . .

עודם דברים והנה קול רעם קנה-רובה נשמע מחדר דע פראדי . ויריצו כל הנאספים , כל אנשי הבית ראות את נסבת דבר הרעם הזה, והנה ארטהור מתבוסס בדמו . היד אשר התרוממה על אבין יסרה את בנו ותתן את דרכו בראשו . —

ויהי ביום המחרת ולא אבו היהודים לקחת את גוית המת ולקברו , מפני אשר כבר המיר את דתו , גם הכנסיה הנצרית לא רצתה לקברו בקברות בני דתה , כי חק הוא להם אשר כל איש אשר יטרף נפשו באפו קבורת חמור יקבר סחוב והשלך . אך אחד ממשרתי הבית אשר ההסד והרחמים נגעו עד לבבו לקח את נבלתו ויקברהו אצל המקום הנשקף עתה על פני Meuban de ₁elloue ובית התפלה אשר יקראו לה Noter—Dame des Flammes בעוד שנתים ימים או שלש שנים אחרי מות ארטהור קראו במכתב העת Corier be Varsowie את הדברים האלה „המון אדם רב מתושבי העיר ווארשוי, מאמונות שונית, גמלו חסד של אמת ויתנו כבוד אל היהודי העשיר אשר גוע ויאסף אל עמו בן שלש ושמונים שנה , האדון מרדכי מארגענשטערן . הוא צוה לפני מותו לתת את כל הונו ורכושו לתועלת בתי חסד , הוא בנה בתי חסד , הוא בנה בית חולים בעד חולים עניים , בתי מחסה לזקנים ; עשרים נערים עברים ועשרים נערים נצרים ילמדו בבתי מדרש הגבוהים וכל מחסורם ינתן להם מכסף התבואה אשר יעשה הכסף אשר הניח לקרן קימת באחרית דברי צואתו , אשר נכתבה במועצות ודעת אשר תוכה רצוף אהבת האדם באשר הוא אדם מבלי הבדל דת ואמונה ובאר באר היטב כל המעשים אשר עשה בימי חייו ועל דרכיו נגה אור , ואם החסיר את נפשו מכל טובה בימי חייו , לא היתה זאת מפני אשר היה אכזרי ועוכר שארו , כי אם רק למען להרבות לעשות טובות ביום מתי עשה את החיל הזה ."

„פנקס פתוח לכל איש נדיב לב לתת את נדבת לבו למען הקם מצבת אבן להיות לזכרון להאיש חסד הזה ."

לוּקְסוּס ! לוּקְסוּס !

עד מתי אתה מכלה ממונם של ישראל !

(ע״מ י״ח מלרע)

לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל, הֶעָשִׁיר בָּעָם,
לֹא גָבְהוּ עֵינָיו וּלְבָבוֹ לֹא רָם,
לָלֶכֶת בִּגְדוֹלוֹת לִבּוֹ לֹא שָׂם,
לָזֶה קָרְאוּ נָדִיב, עַל נְדִיבוֹת קָם.

וַיְהִי עֹז לְעַמּוֹ לְיִשְׂרָאֵל כַּטָּל,
מִשְׁעָן לֶעָנִי וּמִשְׂגָּב לַדָּל.
אָזְנוֹ לֹא אָטַם, עָרְלַת לִבּוֹ מָל,
עַל כֵּן הִצְלִיחַ וַיַּעֲלֶה אֶל עָל.

וַיָּקָם דּוֹר חָדָשׁ צָמֵא לַהוֹן,
בַּכֶּסֶף בַּזָּהָב מָצָא לוֹ אוֹן,
רַק שָׁתֹה רַק אָכֹל כָּרִים מִצֹּאן,
עַל עָנִי לֹא יָחוּס, דַּל לֹא יָחוֹן.

וּבְעָשְׁרוֹ הֶעָשִׁיר יָדָיו לוֹ רָב,
וּמַה רָמוּ עֵינָיו, יִגְבַּהּ לֵבָב,
יְדַמֶּה כִּי רֹאשׁוֹ הִגִּיעַ לָעָב,
וּזְקֵנִים לוֹ מִשְׂחָק, יִלְעַג לַשָּׂב.

יָשִׁים חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ וַיְגָרֵשׁ אוֹר,
לְכָל דָּבָר טוֹב בְּלִבּוֹ קָרַח וְקוֹר,
וּלְכָל תַּאֲווֹת לִבּוֹ הֵן יִקְרָא דְרוֹר,
קְצִיעוֹת בִּגְדוֹתָיו אֲהָלוֹת וּמֹר.

כֶּסֶף וְזָהָב לוֹ יִצְבּוֹר לָרוֹב,
בְּרֶכֶב וָסוּס יִשְׁתַּקְשֵׁק בָּרְחוֹב,
וּלְעָנִי כִּי יֵעָטֵף יְצַפְצֵף כָּאוֹב,
יִפְרוֹשׂ כַּפָּיו וִיבַקֵּשׁ, יִקְרָא; „סֹב!“

„אַל תָּבֹא בְּהֵיכָלִי וּלְבוּשְׁךָ שָׂק !
לְבַיִת מָלֵא בֹשֶׂם אֵיךְ תָּבִיא מָק ?"
יְחָשֵׁב בְּלִבּוֹ כִּי הוּא מִבְּנֵי הָעֲנָק ,
וַיִּטְחַן פְּנֵי עֲנִיִּים עַד אֲשֶׁר דָּק.

אֵלֶּה כִּבְנֵי רֶשֶׁף הִגְבִּיהוּ עוּף ;
וּמְכוֹנוֹת עָשׂוּ לָהֶם וְנֹפֶת צוּף ,
וַיִּקָּרְאוּ בִשְׁמוֹתָם אָדוֹן אַלּוּף ,
וּפִתְאֹם קָמְלוּ כְּקָנֶה וָסוּף.

עַד אָן , פֶּתִי , תָּשִׂים לִבְּךָ בַּצּוּר ,
אִם לֹא בְּסַנְוֵרִים הֻכֵּיתָ רְאֵה ! שׁוּר !
הֶאָסוֹן כְּבָר עָלֶיךָ הִפִּיל פּוּר ,
לְקַחַת הוֹנְךָ , וּלְךָ יִקְרָא : „סוּר !"

סוּר מֵהֵיכָלִי עוֹנֵג אֵלֶּה וּבְרַח !
חֲבוֹשׁ נָא סוּסְךָ , רְכַב וּצְלַח !
רְאֵה נוֹשֶׁיךָ אוֹמְרִים : אָדוֹן , סְלַח !
שַׁלֵּם נִשְׁיְךָ , פֶּן תִּלָּכֵד בַּפָּח.

שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם !
וּמִבֶּצַע כָּל הַיּוֹם תִּנְאֲמוּ נְאוּם ,
אֶפֶס וָתֹהוּ לָכֶם כָּל הַיְקוּם ,
הֵן זֻלּוּת אַתֶּם לִבְנֵי אָדָם כֻּרֻם.

מַה בֶּצַע כִּי תִבְצְעוּ כָּל הַיּוֹם ,
אִם לֹא תֵדְעוּ צֶדֶק יֹשֶׁר וָתֹם
בְּמֶתֶג וָרֶסֶן תַּאֲוַתְכֶם לִבְלוֹם ?
וְעָשְׁרְכֶם וּרְכוּשְׁכֶם הֵן יָעוּף כַּחֲלוֹם.

מְזָוֵיכֶם מְפִיקִים מִזַּן אֶל זָן ,
תֹּאכְלוּ מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ כֶּאֱכֹל מָן ,
תִּסְעוּ , מִבְּלִי דַעַת לָמָּה ? וּלְאָן ?
וּבִשְׂחוֹק בַּלַּע הוֹן תְּבַלּוּ זְמָן.

זְנוּת יַיִן וְתִירוֹשׁ וּשְׂחוֹק יִקַּח לֵב
מֵעוֹנֶג וּמֹרֶךְ יִגְדַּל הַכְּאֵב,
יָלִין שָׂבֵעַ וְהֵקִיץ וְהוּא רָעֵב,
וְלוּקְסוּס אֹבֵל אָדָם יִטְרֹף כִּזְאֵב.

גַּם כִּי תַרְבֶּה הוֹן וּלְאוֹצָרְךָ אֵין קֵץ,
עוֹד לֹא כָלָה שֹׁד, לֹא אָפֵס הַמֵּץ;
לִרְכוּשׁ רֵעֶיךָ עוֹד תּוֹרֶה חֵץ,
תְּשַׁלַּח בּוֹ רָזוֹן עַד יִיבַשׁ כָּעֵץ.

אַנְשֵׁי בְרִיתְךָ וּשְׁלֹמְךָ תִּרְדּוֹף בְּאַף,
כַּסְפָּם תִּלְוֶה וְכַאֲשֶׁר תִּתְפּוֹשׂ בַּכַּף,
מִזָּהָב תַּעֲשֶׂה לְךָ עָבִיט וּגְרַף *)
הַכֵּלִים לְךָ, וְלָהֶם — אֲשֶׁר בַּסַּף.

אָז יִלְבְּשׁוּ נוֹשֶׁיךָ נָקָם וְחָרוֹן,
רֵד מִכִּסְאֲךָ, נָבָל!" יִקְרְאוּ בְגָרוֹן,
עַד מָתַי עָלֵינוּ תִּהְיֶה עֶלְיוֹן?
הֲלַעֲדֵי עַד תִּמְלוֹךְ מֶלֶךְ אֶבְיוֹן!

וּמָה אֶל כָּל אֵלֶּה אַחֲרִית וָסוֹף?
יָבֹא יוֹם וְאֶת נַפְשְׁךָ בְּאַפְּךָ תִּטְרוֹף,
אִם עַל צַוָּארְךָ הַחֶרֶב תִּשְׁלוֹף,
אוֹ אֶל שִׁבֹּלֶת הַמַּיִם תֹּאמַר: שְׁטוֹף!

זֹאת פְּעֻלַּת הַלּוּקְסוּס, מְכַלֶּה מָמוֹן,
אַף נַחֲלַת הָאָבוֹת, בַּיִת וָהוֹן,
זֹאת פְּעֻלַּת הַלּוּקְסוּס מְכַלֶּה בְיָגוֹן
מִנֶּפֶשׁ עַד בָּשָׂר, כֹּחַ וָאוֹן! —

שִׁמְעוּ נָא זֹאת יַחַד עָשִׁיר וָרָשׁ!
הַיּוֹם עָשִׁיר וּמָחָר עָשְׁרוֹ מָשׁ,
הַיּוֹם מְקוֹמוֹ בֵּין כְּסִיל וְכִימָה וָעָשׁ,
וּמָחָר כַּבֶּגֶד תֹּאכְלֵהוּ עָשׁ.

*) מעשה שהיה כך היה.

שִׁמְעוּ נָא שָׁמֹעַ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד,
וְשִׂימוּ עַל לִבְּכֶם עַד לֹא בָא הַשֹּׁד,
בְּטֶרֶם יֹאמְרוּ, בְּהִגָּלוֹת הַסּוֹד,
„נָפַל תּוֹרָא וְלִסַּכִּינָא חֲדוֹד!"

עִזְבוּ אֶת הַלּוּקְסוּס וּבֶטַח שְׁבוּ,
אִכְלוּ לָשֹׂבַע וּמִדֶּשֶׁן רְווּ.
אָז תֹּאמְרוּ לְשִׁקְלֵי כַסְפְּכֶם: פְּרוּ וּרְבוּ!
וְהִלְוִיתֶם רַבִּים וְאַתֶּם לֹא תִלְווּ.

גַּם מֵעֲנִיֵּיכֶם לֹא תִקְפְּצוּ יָד,
גַּם לָרְעֵבִים וּצְמֵאִים תְּחַלְּצוּ שָׁד,
תֵּדְעוּ כִּי הָאָרֶץ לֹא לָכֶם לְבַד,
אָז תִּחְיוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם עֲדֵי עַד.

אב"ג.

השקפה כללית על הדגים.

(הַמְשֵׁךְ מִן חוברת ו')

והואיל ומפאת תכונת המים אין מעצור להדגים המהירים לשוט שמה אל הטוב ואל הישר בעיניהם ומתת אלהים היא לכל דג, שביכלתו להתגורר במקומות מים שונים ולהשתקע שם אם מעט ואם הרבה, ולפיכך נוח לו לכל אחד ממיני הדגים להרחיב גבול משכנו עד למרחוק. ואמנם גבולות הוצבו גם כים הגדול והדגים הונים שם למיניהם איש על מחנהו המוגבל ואיש על חבל נחלתו הקצוב, גם הם קובעים משכנם במחוזות וגלילות מיוחדים. ומקום מולדתם חביב להם במאד מבלי שנדע פשר הדבר הנפלא הזה. דגי לאקס שבים, הנולדים באחד היאורים כשמגיע עתם עת ההזדווגות הם חוזרים ובאים מתוך הים אל היאור ההוא בעצמו להפרות זרעם, רק ליאור מולדתם זו הם שבים תמיד ולא ליאור אחר אם כי קרוב היא אליו. והדבר הזה יתבאר לנו רק אם נניח, שהדגים האלה כשעוזבים מקום מולדתם בשעה שהם קטנים ובאים אל תוך מי הים הם שוכנים שם בסביבות היאור ערש ילדותם. הרי דגי לאקס אלו, הששים הקלים והמהירים, שהים כלו לפניהם, הם מגבילים למשכנם מקום מצומצם ואיש אל יצא ממקומו. לא נוכל לכחד, שאף בדגים

יש מקצתם הנוסעים למרחקים: דגי האי הטורפים נוסעים אחרי האניות דרך רב כמה מאות פרסאות מן הימים הדרומים עד הצפונים, ולהיפך, ועוד מהדגים שבדוך מסעיהם הם תועים ובאים לחופי ימים רחוקים, כמו שמצינו דגי הים התיכון במימי מדינת הים בריטאניה, אבל דגים נודדים אלו אך יוצאים מן הכלל, כי בכלל דגי הים הם מוגבלים לגור רק באזורים קצובים, בכלם או במקצתם, כמו שהוגבלו דגי המים המתוקים לדור בנהרות ונחלים ידועים. ומסעיהם של הדגים מחוץ לגבול מקום דירהם, כפי הנראה אינם רחוקים כל כך כמו שידמו. ימים רבים היה סבור העולם, שהים הקרח שולח לנו שנה בשנה את רבבות אלפי הדגים־המליחים (הערינגע), שנאחזים במצודה אצל חופי מדינות נארוועגיה ובריטאניה וגרמניא והולאנדיה וצרפת. ועתה אמנם הוברר לנו שהדגים האלה אינם נוסעים מירכתי צפון לדרום ואולם הם עולים מתהומות ים ובאים עד החופים לא עמוקים. — הדגים לא נופלים הם במהירות התנועה מהעופות, אבל אין אחד מהם נוסע בזמנים ידועים מסעות מזומנים שמרחקם ידמה להמרחק הרב של מסעי העופות.

מקום מגורם של הדגים ותבניתם מסכימים זו לזו בהסכמה פנימית. הדגים השוכנים בימי האזור החם אצל קו המשוה הם משונים בדמות תבניתם וצביונם מאלה הדרים בימים אצל הקוטבים, ודגי הים בכללם משונים מדגת הנהרים והנחלים. ואמנם הרבה מיני דגים יש, שההסכמה הזו אינה ניכרת בהם כל כך, ויש עוד הרבה המוכשרים להיות בימים כמו בנחלים, אבל באותם הדגים אין גם אחד, שיבלה כל ימי חייו רק בים או בנהרים לבד. דגים הרבה עולים מתוך הים אל הנחלים למלט שם ביציהם, ולתכלית זו יורדים דגים הרבה גם מהנחלים אל מי הים, ואם יש איזו מניעה המעכבת אותם לשנות מקומם אי אפשר להם למלאות תאותם ומתבטלים מפריה ורביה מיני דגת הימים והנחלים בארצנו, שביכלתנו להבחין בהם ולראות דרכיהם, הם יורונו כמה תלוים הדגים מן מימי משכנותם המיוחדים להם. מין דג זה ינוב רק במימי ההר הזכים, וזה במים עכורים לבד, וזה רק על קרקע של אבנים בנהרות ודג הרקק לא לחנם נקרא כן בשמו. ובמיני דגת הים יש השט בעמקי תהום ויש המתאוה יותר לשוט בשטחי המים העליונים, ומין דג-הרגבי (שאללע) הנה באמת מתקו לו רגבי קרקע הים, וכנגד זה דג-הפורח, במצולות מים בחלה נפשו.

מן מוצא דבר בחתתנו נדע, כשם שכל מדינה ומדינה מצוינת במיני בריותיה, השוכנים בה ביחוד, והותם תכנית המקום עליהם, כך מצויין הוא כל נהר ויאור וכל ים במיני דגים מיוחדים לכל אחד ואחד מהם, אף על פי שהדגים אינם מחויבים להשתעבד למזג האקלים ולהיות תלוים ועומדים בפרנסתם ממיני צמחיו המשונים בחובה כפולה והמורה כזו, כשאר הברואים מבעלי החוליות. בארצות החמות של קו המשוה, המיושבות באוכלסי ברואים רבים מאד במספר מיניהם ומשונים ברוב תמונותיהם המתחלפות, שם למינה תהיה גם דגתם רבה מאד באלפי רבבות תמונות משונות ונבדלות. האור

והחום ישני מלאכי היצירה האלה, מפליאים לעשות בכוחם גם במצולות ים שבארצות החן, ואף אמנם גם הימים הצפונים מרובים באוכלסי דגים ממינים רבים ומשונים, וזה יתבאר ממה שמזג חום המים אינו משתנה כל כך בהאוירים המשונים של כדור הארץ כמו חום האויר, אבל מה אלה המינים נגד רבוי מיני דגי הימים בארצות החמות. בים התיכון הרי יש הרבה מיני דגים המיוחדים רק לו לבד ולא נמצא כמותם בים האטלאנטי הגדול. ביותר נתיחדו במיני דגתם ים ההודי ובפרט מי הים סוף והים שבין האיים הודנדים ובין מדינת יאפאניה ויוצא באלו. יש ימים מגדלים בתוכם הרבה מיני דגים שלא נמצאו עד עתה בימים אחרים זולתם, ויש שממיני דגתם ידגו גם בשאר הימים. אבל גבול הושם במעט לכל אחת ממשפחות הדגים, כי עד פה תבוא ולא תוסיף.

ו.

לא כל הדגים שוים במנהגי חייהם ומעבדיהם ודגי הנחלים שבארצנו יוכיחו, כי כל אחד ואחד ממיניהם מתנהג על פי דרכו הנבדל, אם מעט ואם הרבה, לא רבד בנוגע לבחירת מקום משכנו אלא גם בנוגע למעשיו ולמשאו ומתנו עם שאר הבריות. ומדבר זה נדון קל וחומר לדגי הים שנבדלים עוד יותר במנהגיהם, אף על פי שעדיין לא עלה בידינו להכיר דרכיהם בבחינותינו. כל דג משמש באבריו המיוחדים לו לתכלית נרצה ממש כשאר בעלי החיים, ומפרק מאברי גופו של דג יש לשפוט על דרך מעשיו ומנהגיו, ובכל זאת הדילה לנו להחליט על מה שנשער בענין זה, שכך הוא בוודאי.

העבודות שהדגים עושים בעולמם הן בדרך כלל גרועות ומעטות מעבודותיהם של שאר בעלי החיים היונקים והעופות הזוחלים. כל עבודות הדגים כמעט נכללין בשלשה דברים אלו: שהם שטים במים, אוכלים ופרים ורבים לא יותר. אין ספק שעסקי פרנסתם הם אצלם מהענינים היותר חשובים ונכבדים, וכל הדגים טרודים בם רוב ימי חייהם. סדר העבודה ביום אינו נהוג אצלם ואינם קובעים עתים לצרכיהם. אף על פי שיש ראיה לדבר שהם מבחינים בין יום ובין לילה, מכל מקום ספק לנו אם הם ישנים ואיך הם מתנמנים וישנים. והבחינות שנעשו בדגים נלכדים בתוך הביברין אינן מספיקות לידעת הדבר הזה על בוריו. בכל זמן שהדג שט ומטייל במים, אגב הוא טרוד גם בפרנסתו, אפילו בשעה שהוא משחק אינו מסיח דעתו ממנה וחוטף ומלכטם כל טרף העובר אצלו.

בארצנו תאות ההודוגות מחופפת אדות חיי הדגים. היא מכריחתם לשוט למסעיהם — לעלות מן הים אל הנהרות או לרדת מהנהרות אל הים, היא מעוררת בלבם דאגה לפרי בטנם, מדמהם לבנות בבשרין ומכשירתם להרגיש, אם מעט ואם הרבה, את כל הנעשה מסביבם, וכאילו בריאה חדשה

נבראת פתאם על ידה. ובארצות קו המשוה עוד דבר אחד גורם לחלוף ארחות חייהם. הדגים מוכרחים שם בעתים מזמנות להטמן בעפר, כישני שנת-החרף מבעלי החיים היונקים, ולהציל בזאת נפשם ממות. בימינו אלה ידועים לנו הרבה מיני דגים הנרדמים תרדמת־החורף הזו, לעת ייבשו מי הנהרות ישקעו בתוך הטיט וישכבו שם קפואים עד אשר ירד הגשם באביב הבא והנהרות ימלאו מים על כל גדותם, אז יקיצו ישני עפר אלה ויגיחו מחוריהם. גם בארצנו יארע לפעמים כדבר הזה. בקרב אפריקי פנימה ובארץ הודו תרדמת הדגים בחורף מצויה מאד. בכל מקומות מים ההם, שאין להם כל התחברות מסביב עם נחלים שוטפים וייבשו בחרבוני קיץ שם יגועו שנתם דגים רבים השוכנים בתוכם. והרבה ממיני הדגים ההם עוד יעלו בעת ההיא לפעמים על היבשה ויסעו לבקש להם מקוה מים. אבל המסע הזה אין לשוות בשום אופן למסע העופות. ועוד הרבה מיני דגים יש בימים ובנחלים שבארצנו, שבהתחלפות תקופות השנה או מחמת מאורעות ידועים אחרים המה גולים ממקומם וניסעים מתוך הימים להנחלים או משם להימים.

הדגים אינם תלויים כל כך מחילופי תקופות השנה כשאר הברואים בעלי החוליות. אם תקופת האביב אינה הזמן האחד והמיוחד להזדווגות כל היונקים והעופות והזוחלים, על כל פנים היא מיוחדת לזמן לידתם, שהם מולידים אז בנים, ואך מעטים מהם יוצאים מן הכלל בענין זה. לא כן הדגים, אף על פי שזמן ההולדה חל גם אצל רובם בעתות השנה החמות יותר, אבל דגי הנהרים שבארצנו הם מזריעים זרע בכל חדשי השנה חוץ מירחי טבת ושבט ואב בלבד, ויש שמשריצים גם במשך החדשים האלה. והואיל ומגמת הדגים במסעיהם כל עיקרה היא רק בשביל להמריט ביציהם במקומות המסוגלים לזה, אמור מעתה שאין זמן כללי מוגבל למסעיהם אלו כמו שהוגבל למסע העופות. לא חוסר המזון באחד ממקומות מגוריהם, שבא בעקבי התחלפות עתות השנה, כופה את הדגים לעקור דירתם, אלא שפע הביצים באשכול הנקבות והזרע הרב באשכי הזכרים מסיעים אותם ממקומם. כיון שמגיע תור ההזדווגות הקצוב לכל מין ומין בפני עצמו בזמנים נבדלים, והדגים מאיזו מין ידוע נתבעין על עסקי פריה ורביה, מיד הם עולים ממצולות ים לשטחי המים העליונים ושטים בזריזות אל הנהרות ומחפשים בהם מקום נאה לענינם. אחר שקיימו מצות ההולדה בכל פרטיה ויצאו ידי חובתם הם חוזרים ושטים למקום משכנם הראשון, וזקני הדגים הולכים בראש וצעיריהם נוסעים לפניהם, או משוטטים ומתארחים בחברתם או שיבואו מאחריהם. וזהו הדבר בעצמו שגורם נסיעת הדגים מן הנחלים אל תוך הים. עד עתה היו סבורים שהדגים נוסעים דרך רב במרחקי הים, ועכשיו הוברר לנו שאין ממש בדבר זה, והדגים מעולם אינם מתרחקים במסעיהם לקצוי ימים רחוקים, חוץ מאיזו דגים התועים מדרך ונסתחפו שלא ברצונם בשבולת ים. כגון הגאלף, השוטף בזרם מים כבירים בתוך הים האטלאנטי. וכך חכמי הטבע היום אומרים, הדגים עולים מתהומות אל פני המים ונוסעים בים ממטה למעלה וגלגל חוזר היא נסיעתם

ן בידיעת הדבר הזה, שתאות ההולדה היא בלבדה גורמת לנסיעת הדגים, ובאר לנו מפני מה הדגים בשעת נסיעתם נחפזים לשוט דהופים ומבוהלים ינם משגיחים לכל שטן ופגע בדרך כאלו היכו בסנורים. כך הרבה של תאוה העזה הזאת גם בקרב ולב שאר בעלי החיים, בעוצם כוחה תאיץ בם צאת על כרחם מגדר הנהגותיהם ולהתנהג בדרך זרה ומשונה מסדר מנהגיהם שאר ימות השנה. לא כן אמנם נקל לנו לבאר טעם נסיעתם של הדגים צעירים והתחברותם הנפלאה לאגודה אחת בשעת המסע, גם קציבת מסעיהם זמנים ידועים והשתדלותם לנצח כל המכשולים הנצבים לפניהם בדרך. מי שרואה נסיעתם זו, הוא שלא ברצונו מדבר בפיו: אבן „נטיה טבעית" היא בצעירי הדגים האלה לנסוע, אף על פי שהוא יודע בלבו, כי הדבור הזה השגור על לשון בני אדם בכל דבר נעלם משכלנו הוא באור משפיק רק הבוערים בעם אבל לא לחכמי לב המבקשים לידע פשר דבר שעם כל ענין וענין על בוריו. מסעות הדגים בכל האופנים ופרטיהם עדיין לא נחקרו כראוי וידענו אמנם רק זו בלבד, שיש משטר וסדרים במסעותיהם האלו, שאיזו מיני דגים משוטטים במערכה מחודדת, כמו שהעגור נוסע בפמליא שלו על פני רקיע השמים, ובאיזו מינים מהדגים שנוסעים צפופים ודחוקים בערבוביא הזכרים נבדלים מן הנקבות, אלה שטים בשטחי המים העליונים ואלה מעמיקים לשוט תחתיהם, שיש עוד מיני דגים, שבהם הנקבות קופצין בראש ומשוטטות לפני הזכרים וכיוצא בזה. כל הדגים הנוסעים אין להם מנוחה בדרך ומתנועותיהם ניכר שהם נוסעים בעל כרחם.

(ההמשך יבא).

מסלת הברזל מתחת לגלי הים

במדה אשר ימעטו ויצערו גדולי חוקרי הפילוסופיא דברים מה שאחר הטבע, במדה הזאת ירבו ויעלו ויעדו בצעדי ענק לומדי הטבע וחכמי החרשים בפעולתיהם, להקל עול הטבע הקשה העומד עוד לשטן בכל משלח יד האדם, ולתת להמתהלכים בארץ החיים הנענים עוד מתגרת יד מכשולים רבים, כנפים לעוף במעוף קל אל מטרתם. ראשית פעולתם הוא הרחבת גבולות העבודה המלאכה והמסחר. שפת העלעקטריציטעט תביע אמריה יומם ולילה בלי הרף מקצה התבל ועד קָצֶה קָצֶה, ומתחת לימים גדולים ועפים, על ידי חוטי ברזל ומשכים לאורך מאות אלפים פרסאות כשחוק לה המרחק, הרב הזה, ובמשך רגעים אחדים תודיע ותבשר לבני אדם מכל הנעשה בכל ארבע כנפות הארץ. הקטור, אף כי דנהו מכובל בכבלי ברזל, ירוץ גם הוא

בלי עמל ועיפות דרך הרים ובקעות. הררי אלף לא יתיצבו לפניו, וימים גדולים ונוראים יתנו לו מדרך כף רגל בגבולם. ומדוע זה נתפלא אם גם מתחת למים יתנו מהלכים לבני אדם. זה כמה החלו הצרפתים והבריטאנים לחשוב מחשבות לחתור מתחת לזרועהים המפריד בינותם אשר רחבו יגיע עד עשרים פרסאות בריטאניות, ולחצוב מתחת לקרקעו הקשה מאבני גיר מִנְהָרָה לעבור בה מסלת ברזל כפול. את אשר לא הצליח בידי החוקרים זה יותר משבעים שנה באופנים שונים *) מתחת או מעל למים בלב או על גב הים, יצא עתה לפעלו בעומק האדמה מתחת לתהומו. בבריטאניה יעבוד כעת חבר אנשים בהון עצום וכח גדול בלוית חברה צרפתית, אשר תפזר גם היא כסף כאפר לבצע את אשר החלה. הממלכות האדירות האלה אשר זה שנות מאות רבות עברו עליהן במלחמה, עוינות היו אחת את אחת ובמערכה תמיד הכן על משמרתן עמדו זאת לעומת זאת, יאבו עתה להתחבר ולהתקשר במעדנות חשלום. מי יתן והיה לבבם זה לטוב לשלום התבל המזוין כעת בכל המדינות הנאורות אשר מחיר ההכנות ודמי המלחמה בשלום יעלה לערך חמש רבבות כסף ליום. בנוגע למלאכת הדבר הגדול הזה ואופני עבודתו השתדלו בוניו מקודם להקור היטב אחר כל המעקשים אשר יוכלו להיות לשטן על דרכם, וישתדלו לדעת את כולם ולהכחידם מדרכם. אם עלתה בידי בני האדם לכול נתיב דרך הררי אלף ורוכסי אמעריקא וגם תעלת־זועץ לא הביאה אסון על הופריה, בטח יעשו וגם יוכלו גם את המנהרה הזאת. הלא גם אז לִפני כלות המעשים פלאי תבל האלה חשבנו גם אותם לדברים נמנעים מפאת המכשולים הרבים, ובכל זאת נעשו. גם המודד הצרפתי Thome de Gammond, אשר הציע את מערכי לבו ראשונה אדות המלאכה הנפלאה הזאת, הנעשית כעת, זה יותר מעשרים וחמש שנה והראה לעין כל את יכולת השלמתה לא שב מדעתו למרות כל מתנגדיו אשר עמלו להרוס את מבנה רוחו הגדול, ויוכל. התעלה הגדולה והנוראה בין אנגליה וצרפת הזאת המקרבת זבחי־אדם במחלת־הים אין מספר, מרעש מימיה הסואנים בשאון דכים, ושלש מאות אלף אניות בה יהלכון עבור ושוב בכל שנה ושנה; התעלה הזאת הִנֶהָ רק נהר לא עמוק על מצע אדמה שוקטה. במקומות היותר עמוקות בתעלה הזאת ינוח קו המדה בסימן המאה ושמונים רגל על קרקעה מאבני גיר נקי מכל שמץ טיט ורפש. חפירות עמוקות ביגיעה רבה אדות חומר קרקע השטח הזה משני צדי הים הראו לדעת כי חומר אחד לשניהם. ועל כן ישפטו החכמים כי קרקע הים על פני כל

*) בהצפירה גליוני 4 5 משנת 1875 האריך ה"ה אברהם כהן קאפלאן לדבר על כל מועצות חכמי צרפת ובריטאניה במשך עשרים (?) שנה איך להעביר את רעת הנוסעים באניות על זרוע הים הזה, ומדוע לא יואלו לתעלן. ובעיקר מעשי מלאכת המנהרה בהעת החדשה הזאת נגע רק בקצה עטו, כאשר יראה ממאמרו שם.

שטחו ועומקו כלו אבן אחת מקשה היא אבן גיר חזקה ואיתנה. באמתת המשפט הזה תלוי עתה הצלחת המלאכה. חריץ קטן מחול או אדמה רכה באחד המקומות ממצע התעלה ישטף וימלא את כל חלל המנהרה במים עצומים באין מציל. אבל החכמים אשר נסו הקרו והדשו היטב אדות זה, יבטיחונו כי היה לא תהיה כדבר הזה.

(הסוף יבא)

יתר מרעהו.

למלא אחרי דברי החכם ר. אבי"ב במאמרו "יתר כנטול" (הבקר אור שנה שניה חברת שניה ושלישית *) ואבני מלאים האלה המתנוססים בין כתבי הקדש יתנו אתותם אתות כי קלע החכם הזה בהשערתו אל מטרת האמת כי על פי מדת יתר כנטול מלבד כי עינינו תחזינה משרים את מקור זרם זרים רבים המכסים את חלקת שפתנו, עוד יתרה בה כי על ידה יצלח לנו לפעמים להתר אגדות כתובים ההתומים הותם צר וצרורים בצרור אלפי שנים.

א) ההלכוא אתו (יהושע י' כ"ז) "ההלכוא יתיר א" מסבת קרבתו אל הא' של "אתו".

ב) וגבול ים הימה הגדול (שם ט"ו, י"ב) ה' השני של "הימה" אשר יחשבוהו לה' הנוסף הוא יתר מטעם הה' של "הגדול".

ג) נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן (שם כ"ב ז') הקרי "בעבר" כפי ענין הכתוב ועל דעתי מ' "מעבר" מיותר מפני המ' של אחיהם הבא לפניו והב' היחס מובן מאליו כי השם "עבר" כמו עוד שמות הרבה בא לפעמים בחסרון מלת היחס כמו (דברים ד', מ"ט ; יהושע י"ג, כ"ט).

ד) ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה (שופטים א', י"ד) ה' של "השדה", הבלתי נודע עוד הוא יתר מפני הה' של "אביה" הבא לפניו וביהושע ט"ו, י"ח בא "שדה" בלי ה' כמשפט.

ה) ויקחו את צדה העם בידם (שם ז' ח') הנכון פה "צֵה" או "צֵיד" העם" והוא הנסמך "מְצָד" (נחמיה י"ג ט"ו) ובכנוי "צידה" (תהלים קל"ב ט"ו) צידם (יהושע ט' ה') והה' של "צדה" נוסף פה מטעם קרבתו אל הה' של

---

*) כשגגה יצא מתחת יד החכם ר. אבי"ב במאמרו הנ"ל כי העתיק בחפזו את הכתוב "יששום מדבר וציה" שלא כצורתו על כן הוציא משפטו כי גם הו' של יששום נוסף ובאמת הוא בא לסימן הרבים על דרך "ואחר באו משה ואהרן" ורק המ' יתר בו, כאשר השכיל מאד החכם הנ"ל לבאר מטעם "יתר כנטול":

יהעם„ ובזה אין צורך עוד לדברי האומרים כי בא כאן נפרד ת׳ נסמך אשר אין חזיונו נפרץ בשמות הבאים בסימן נקבה.

ו) הרב להעלותם משאת העשן (שם כ׳ ל״ח) גם אם נאמר כי בא על דרך „ותראהו את הילד״ לא נמלט מזרות (כנוי זכרים רבים לנקבה יחידה) על כן הנכון כי מ׳ ״להעלותם„ נוסף מקרבתו אל המ׳ של ״משאת„.

ז) הנה החנית המלך (שמואל א כ״ו כ״ב) ״החנית„, הסמוך למלך ״יתיר ה׳„ מטעם ה׳ האחרון של „הנה״.

ח) ומי כעמך בישראל (שמואל ב׳ ז׳ כ״ג) אחרי כי לא יבאו שני סימני השווי בשני שמות רצופים בלתי להשות אחד אל אחד כמו ״כי כמוך כפרעה„ יראה כי כ׳ של „בישראל״ יתיר מטעם בואו אחרי כ׳ השני של „כעמך״ ובדה״א י״ז כ״א בא כמשפט.

ט) כל הבא עליו ועמד (שם כ׳ י״ב) מהמשך הענין נראה כי ו׳ של ועמד נוסף מטעם קרבתו אל הו׳ של עליו.

י) מהשלשה הכי נכבד (שם כ״ג י״ט) ה׳ של ״הכי„ אשר כנוסף הוא, יתר כסבת קרבתו אל רעהו הה׳ של „שלשה״, וטעם הכתוב: יען כי הוא היה נכבד יותר מהשלשה הנזכרים על כן היה עליהם לשר (עיין תל״ע סימן שנ״ט בהוראת מלת „כי״).

יא) ויאמר שמטוהו וישמטוה (מלכים ב׳ ט׳ ל״ג) „שמטוהו יתיר ו׳״ מטעם הו׳ של „וישמטוה״ הבא אחריו.

יב) ועתליהו אם אחזיהו וראתה (שם י״א, א׳) „וראתה יתיר ו׳״ גם פה נוסף ה׳ מפני קרבתו אל הו׳ של „אחזיהו״.

יג) ואת מבא המלך החיצונה הסב בית ד׳ (שם ט״ז, י״ח) בעל הטעמים הטעים נגנת „החיצונה״ מלעיל אחרי כי „מבא״ הוא שם זכר ועל על דעתי איננו ה׳ הנוסף אשר לא יבא במקום שיש ערבוב המינים, כי אם יתר הוא מטעם בואו לפני הה׳ של „הסב״.

יד) ארמון זרים מעיר (ישעיה כ״ה ב׳) י״ל כי מ׳ של מעיר נוסף מפני קרבתו אל המ׳ של זרים ותהיינה דלתות הכתוב הזה, אשר נתקשו בו המפרשים, על דרך זה:

כי שמת מעיר לגל —

— (מ)קריה בצורה למפלה —

— (מ)ארמון זרים (ל) עיר לעולם לא יבנה

וכה ילכו מלות היחס הלוך לחסר עד כי בדלת האחרונה נשארו רק שמות הראשים „ארמון זרים״ „עיר״ וזה הוא מתפארת המליצה והשירה הנשגבה.

טו) אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי, (שם נ״א י״ב) פתח בכנוי רבים וסיים בנקבה יחידה? ומשתי הזרות האלה נראה כי מ׳ האחרון מן מנחמכם נוסף מפני המ׳ של „מי״ הבא אחריו, והנביא ידבר זה נוכח ירושלים כמו „אמר מנחמך ד׳״:

טז) קוה המדה (ירמיה ל״א ל״ח) „קוה יתיר ה׳״ מטעם הה׳ של „המדה״

יז) ערים מחרבות (יחזקאל כ״ט י״ב) השם מחרבות הבודד במקרא י״ל כי נוסף בו המ׳ מטעם המ׳ של ערים ויהיו ככל הבנין הרבים (שם ל״ו, ל״ה . . .) .

יח) כה אמר יהוה האתה הוא (שם ל״ח י״ז) הנכון כי אין כאן שאלה כדעת רש״י ולא קריאה כדעת המבאר אשר שניהם לא יתכנו לכל קורא בצדק אבל יש כאן ה׳ נוסף במלת „האתה״ מפני קרבתו אל הה׳ של שם המיוחד.

יט) למען הראותכה הובאתה (שם מ׳, ד׳) ה׳ האחרון של „הראותכה״ יתר מפני רעהו הה׳ של „הובאתה״.

כ) הובאתה הנה (שם) גם פה ה׳ האחרון של „הובאתה״ נוסף מטעם הה׳ של „הנה״.

כא) כי נכחו יצאו: והנשיא בתוכם (שם מ״ו, ט׳) „יצאו יתיר ו״ מפני הו׳ של „והנשיא״ הבא אחריו.

כב) והנשיא בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו: ובחגים . . . (שם — י׳) הקרי „יבאו״ אפס לפי המשך הענין נראה כי הדין עם הכתיב ורק הו׳ של „יצאו״ יתר מפני קרבתו אל הו׳ של „ובחגים״ הבא אחריו.

כג) ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו (הושע ד׳ ב׳) בכתוב הזה לא נמלט או להוסיף מדעתנו מלות משלימות (ערגאנצענדע ווערטער) כמו „פרצו חק, גדר, גבולות עולם״, או לבאר את הפעל „פרצו״ על רבוי הבנים, אשר רק לענש על חטאתם הגיד הנביא (שם — י׳) „הזנו ולא יפרצו״ ולא לחשבו פה בין עונות חרב ברצח ודם; אפס על פי מדת „יתר כנטול״ להחכם אבי״ב נוכל לאמר כי פה נוסף הפ׳ של פרצו מטעם בואו אחרי הפ׳ של ונאף, ויהיה טעם הכתוב כי כלם „רצו״ רציא ושוב לעשות כל תועבה; והנה על שלשה פשעים האחרונים האלה: שפיכת דמים, גנבה וג״ע נופל מקרא הפעל „רוץ״ כמו (תהלים נ׳ ט׳ ה׳; שם נ׳ י״ח; ירמיה ח׳, ו׳) ואב לכלם גם לשני משפטי (זעצע) הכתוב הזה הוא: כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם (משלי א׳ ט״ז).

(באור הכתוב הזה נתן לי מאת הבחור השלם מנחם נאווינסקי ואמצא בו חפץ להעתיקו ולתת לו מקום במאמרי.)

כד) ואל עונם ישאו נפשו: והיה (שם — ה) תחת להוסיף „כל אחד מהם״ ישא את נפשו, טוב לגרוע ולאמר: כי הו׳ מן „נפשו״ יתר מסבת קרבתו אל הו׳ „והיה״ הבא אחריו.

כה) שמה הנחת ד׳ גבוריך (יואל ד׳ י״א) בפעל „הַנְחַת״ הבודד בבנין וזר בנקודו אשר מצאו בו המדקדקים ענין לענות בו, והנכון כי נוסף בו הה׳ מטעם הה׳ של „שמה״ הבא לפניו ומשפטו „נִחַת״ כמו: ונחת קשת נחושה זרעותי (שמואל ב׳ כ״ב, ל״ה).

כו) והשלכתנה ההרמונה (עמוס ד׳, ג׳) ה׳ האחרון של „והשלכתנה״

אשר כמו זר נחשב, נוסף מסבת בואו לפני ה׳ הראשון שלו „ההרמונה״.

כז) איך נדמיתה הלא . . . (עבדיה א׳, ה׳) גם פה ה׳ של „נדמיתה״ כנטול דמי מטעם הה׳ של „הלא״ הבא אחריו.

כח) להציל לו מרעתו (יונה ד׳, ו׳) הפעל „הציל״ היוצא פה מגדר חבריו הבאים תמיד ביחס הפעול נראה כי מדת „יתר כנטול״ נגעה בו ומשפטו „לְהצילו„ במלה אחת. — גם זה מאת ה׳ נאווינסקי הנ״ל — וכבר העיר על זרות היחס הזה המבאר לספר יונה בבאורו ובהקדמתו.

כט) ולא אחד עשה (מלאכי ב׳ ט״ו) על פי דרכנו א׳ של „ולא יתר מפני קרבתו אל הא׳ של „אחד״ ומשפטו „לאחד״ במלה אחת כמו שבא ברבים לאחדים (יחזקאל ל״ז י״ז) ואחר הוא בהוראתו עם „כאחד״ בתלמוד, וטעמו: כי השם עשה את שניהם לבשר אחד; ואין צורך לנו עוד להוסיף כדברי המפרשים מלת „האם״ לסימן השאלה.

ל) אתה ידעת חרפתי ובשתי נגדך כל צוררי (תהלים ס״ט כ׳) פי מדת „יתר כנטול״ יהי׳ הכ׳ של „נגדך״ יתר מפני כ׳ רעהו מן „כל״; וענין הכתוב, אשר נדהקו בו המפרשים, הוא: אתה ידעת את החרפה אשר אשא לעיני כל צוררי כמו „תערוך לפני שלחן נגד צוררי (שם כ״ג ה׳).

לא) הוא עשנו ולו—קרי— אנחנו עמו וצאן מרעיתו (שם ק׳ ב׳) הו׳ של „ולו״ נוסף מטעם באו אחרי הו׳ של „עשנו״ ומשפטי הכתוב יהיו לפי זה: הוא עשנו לו, אנחנו עמו וצאן מרעיתו המתאימים עם: הוא אלהינו, ואנחנו עם מרעיתו, וצאן ידו (שם צ״ה ז׳) גם הפתח של מלת אנחנו מורה כי היא נסמכת אל מלה שאחריה.

לב) הלא מעט ימי יחדל ושית ממנו (איוב י׳ כ״א) „יחדל יתיר י׳״ מסבת י׳ של „ימי״ הבא לפניו.

לג) מי יתן טהור מטמא לא אחד (שם י״ד ד׳) תמורת „לאחד״ במלה אחת מטעם „יתר כנטול״ כאשר שערתי במלאכי ב׳ ט״ו וטעם הכתוב: מי יכול להוציא טהור מטמא כאחד: אחרי כי המה דברים מתנגדים זה לזה והתולדה מחיבת להיות דומה, למצער, בצד מה אל אביה.

לד) קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה (שם כ״ט י׳) הו׳ של „נחבאו״ יתר מפני קרבתו אל הו׳ של ולשונם; כי לא יבא הפעל או התאר על הסומך בלתי על דרך הזרות או במקום אשר נתהפך הנסמך לסומך (עיין תל״ע סימן ש״ה וביתרון לאדם שם . . .).

לה) מצאתי כפר: רטפש בשרו מנער (שם ל״ג כ״ד) על דעתי הפעל „רטפש״ הבודד במועדיו ואשר פתרוהו לפי ענינו נוסף בו הר׳ מפני באו אחר הר׳ של „כפר״ ומשפטו „טפש״ ר״ל כי משמן בשרו אשר רזה משנות ראה רעה. טפש ושמן עתה מנער ולשד עלומים אשר בהמה שמן חלקו.

לו) מי שם מְמַדיה כי תדע (איוב ל״ח ה׳) השם „ממדיה״ הזר במשקלו נראה כי המ׳ הראשון שבו „יתר כנטול״ מטעם המ׳ של „שם״ הבא

לפניו; ויהיה היחיד ממנו „מַר“ או „מַדָּה‘ ובכנוי מדו . . . והרבים „מַדִּים מַדִּיה‘.

לז) ומי אוהב בהמון לא תבואה (קהלת ה‘ ט‘) אחרי כי לא נמצא בכל המקרא הפעל „אהב“ נקשר עם יחס שבו על כן נראה כי ב‘ מן „בהמון“ יתר מטעם בואו אחרי הב‘ של „אוהב“, ובטעם השם „המון“ פה, נראה לי כי הוא על דרך שכתב הרב אד“ם הכהן בהערותיו לתל“ע במשקל „מָפּוֹל‘ כי השם „ממון“ בתלמוד מקורו בעברית מן „תמונה“ ושרשם „מון“ ועל דעתי יהיה השם ממנו בעברית „המון“ בה‘ המשקל ויהי‘ הוראתו על כל מיני מתכות המכשרות לקבל צורה לתמונה, ולפי זה יהי‘ „אוהב המון“ השנות המאמר הראשון „אוהב כסף לא ישבע כסף“ ויבא עוד הפעם בהוראה הזאת בדה“א כ“ט ט“ז, כי אחרי אשר חשב שם דוד את הזהב, הכסף, הנחשת והברזל אשר הכין למלאכת המקדש הודה לה‘ חסדו ויאמר. „כל ההמון הזה אשר הכינונו — מידך הוא ולך הכל.“

לח) גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה לחליו וקצף (שם—טז) לדעת רש“י ו‘ השני מן „וחליו“ נוסף, ועל פי מדת „יתר כנטול“ הוא יתר מטעם בואו לפני הו‘ של „וקצף“.

לט) וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר (שם ו‘ ב‘) הקרי „כשסכל“ ועל דעתי הב‘ של „כשהסכל“ נוסף פה מסבת קרבתו אל הב‘ של בדרך„ ומשפטו „שהסכל“ הנאות יותר להמשך הכתוב ומתאים עם פתח הב‘ של בדרך כאשר יבין כל קורא בשום לב.

מ) כי תנתש מלכותו ולאחרים מלבד אלה (דניאל י“א ד‘) משפט „לאחרים“ בלי ו‘ כפי המשך הענין ויתר הוא מטעם הו‘ של מלכותו הבא לפניו.

מא) להרים בקול לשמחה (דה“א ט“ו ט“ז) תמורת „בקול שמחה“ ולמד מן „לשמחה“ הוא יתר כנטול.

מב) והמתנשא לכל לראש (שם כ“ט, י“א) ת‘ „לכל ראש“ ולך „לראש“ הוא יתר מרעהו „לכל“ הבא לפניו וכל יתר כנטול דמי.

מנחם שלאסבערג.

אהלי שם

(המשך מן חוברת ו‘)

אך ברבות הימים נשתלשל המנהג לקרא לאיש אחד הרבה שמות ביחד. ולא מצינו כזאת בכל מקראי קודש וספרי הנביאים. כי רוממתי-עזר (דה“א כ“ה ל“א) במלות הם מחוברים בכונה אחת. כמו מי-זהב (בראשית ל“ו) יושב־חסד (דה“א ג‘ כ‘) אבל שמות נפרדות לא

כמלאו . וכבר כתב כן הגאון ר"ז מרגליות (בהקדמתו לס' טוב גיטין) וראה זה חדש בימינו מקדם כי בדורות שלפנינו לא כמלא למי שהיה נקרא בשמות כפולים כ"א אחד מכי אלף וכו' והכחלת שבעה שהיה תלמיד הע"ז והיה בזמן בעל בית שמואל כתב : ששמע בקלת מקומות נהגו לתת ב' שמות בשעת המילה ויקרא בב' כאחד , ואני הכרתי אחד שהיה נקרא בב' שמות וכו' ובמהדורא בתרא כתב כי מהרש"א ובעל עוללות אפרים ובעל בה"ז שחתמו א"ע בב' שמות , היה האחד שנשתנה מחמת חולי וכו' כי מלתא דלא שכיחא היתה בימיו . —

אף לזאת ישית המעיין את לבו כי מראשית הבריאה עד גלות כרם וימי עזרא באו רוב שמות האנשים מלה"ק אי עכ"פ מארמית. אחות שפה העברית או מערבית הקרובה אליה . כאשר כבר העירותי בראש מאמרי (לד 31—30 בהערה) כי לשוננו היא העתיקה והישנה מכל הלשונות , ולקורות העולם הראשית בספרות ישראל . ושמות האנשים מונה ילאו . ע"כ מה כואלו האנשים המקתתרים בשמותם לבלי יודע כי ממקור ישראל וממעי יהודה יצאו , יתחפשו ויתנכרו בשמות חדשים אשר בדאו מלבם, הלא נודע שכזדעזה א"י בעת עשיית התרגום (מגלה ג'.) ואמרו (מס' סופרים פ"ק) מעשה בתלמי המלך שכתבו לו ה' זקנים את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל וכו' ובמגלת תענית בקופה בח' בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחשך בא לעולם ג' ימים. וחוץ לדבריהם נראה לדעתי , שזה היה יען כי לשון הקדש ראוי להתיחד בעם הקדש כמ"ש בעל מאור עינים פ"ע מאמרי בינה ואמרו (שקלים סוף פ"ג) כל מי שקבוע בא"י ומדבר בלה"ק וכו' יהא מבוטר שהוא בן עוה"ב. כי עי"ז שספתיו אתו ומדבר בלשון עמו ישאר זכרו לנלח וכל רואי זרעו יכירו כי הם זרע ברך ה' . וכן אמרו (ב"ר ורש"י בפ' ויקב בפסוק כי פי המדבר אליכם בלה"ק) ואמרו (ויקרא רבה פל"ב , ובשינו קלת ש"ר פ"א , במדבר רבה פי"ג ופ"כ שהש"ר פ"ד . תנחומא בלק . ילקוט פנחס , שוח"ט מזמור קי"ד . מכלתא פ"ה . פרדר"א פמ"ח . חד"א ח"א פי"ב ופכ"ג וכ"ד) בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממלרים שלא שינו שמם ולשונם ולא אמרו לה"ר ולא נמלא ביניהם אחד מהן פרוץ בערוה . לא שנו את שמם ראובן ושמעון נחתין . ראובן ושמעון סלקין , לא היה קורין ליהודה ליאוי (עמ"ה גור אריה יהודה Leon Lyon) ולא לראובן רופוס (Rufus בלשון רומי אדום , ויען כי שם ראובן כמו רובין ו Rudi שם אבן אדום , וכן היה מראה ראובן אבן יקרה אדום) ליוסף לסטים (הכוונה לדעתי עפי"מ דאיתא בירושלמי פ' במה אשה , על הרדידים שהוא לסיטה כמה דאת אמר נשאו את רדידי מעלי וכו' מזה נראה כי לסיטה היא מין כתונת יקרה , ויען יעקב עשה ליוסף כתנות פסים נקרא ע"ש הכתונת , ועי' עברי אנכי שנה ד' לד 224 מ"ש ידידי החכם רא"ם וויקמאן בבאור שם זה כי הוא קוצר שהיא „לסטים" וכתב מה

שכתב, וזה דחוק) לבנימין אלכסנדרי (לדעתי הכונה יען בנימין נקרא ע"ש בן ימין, כי הימין רמז לכח באשר יהיה ליעקב לעת זקנתו לתומך כמ"ש בראש מאמרי לד ד. ואלכסנדר נגזר מן Alexis שענינו עוזר ותומך ע"כ נקראו לבנימין אלכסנדר) לא שנו את לשונם להלן כתיב וכו' והנה ארבעה אלו שמנו פה הם נגררים אחד בשבת חברו. כי עי"ז שלא שינו את שמם הניתן להם בלה"ק, ממילא נודע שלא שנו את לשונם. כי שם הילד יכתן תמיד בשפה המדברת מאביו ואמו (בפרט לכל ילד היה טעם למה נקרא כן) ועי"ז נדע שלא נמצא מסור ביניהם. כי עי"ז שהמה מוכרים כנען הוא ומאת המלך לשנות את שמו וטעמו לבלי יהיה ניכר במקום אשר היא מסתתר (כמו שעשה דוד המע"ה כי שנה טעמו. ר"ל שמו ולשונו בברחו לאכיש מלך גת) ואחרי כי כל אחד לא שנה שמו אות היא כי לא היה ביניהם מוסרים ואוכלי קירצא בית מלכא. וגם נדע שלא היה בהם אחד פרוץ בערוה. כי השטוף בזמה ישנה לפעמים את שמו ולשונו *) לבלי יכירהו רעהו. כענין שאמרו חכמינו ז"ל אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וכו' למען עשות המזמתה וישנה שמו ולשונו לבלי יֵדַע מי הוא ואיזהו הוא. ותחת ארבעה אלה יסודי עם ועם יעמד חומותיו וביתו נכון לפני יי' כל ימי עולם. הלא עינינו הרואות כי כל עם ילחם בעד לשונו ושפתו, ובימינו אלה, הפולני, ההונגרי, השעכי, יתהרו בכל כחם להציל את שפתם משחת בלי. לבל תשטוף בשבולת הזמן ובל תאסר עליה באר רחובות — היא לשון אשכנז — את פיה, אף כי באמת שפת אשכנז תהלך בכל ארץ אייראָפּא לארכה ולרחבה גם תעבור קצוי ארץ ואיים רחוקים. ומעת גברה מלכת פרוסיא על צרפת ולקחה מידה בחרבה ובקשתה ארצות עלזאס ולאטהרינגען. הנה היא כמעט הראשונה בשפות החיות ומה תתן ומה תוסיף לשון פולנית וכו' אם לא נוכל לעבור בהן ארץ רבה? בכל זאת בכל כחם לחמו בעד לשונם, באמרם: כל עוד שפתנו אתנו מי אדון לנו ומי יכחיד את שמינו? אמנם כן שפה היא. כי שָׂפָה (זוים) תְּאַחֵד איש ואיש הנולד בה [וה"ה בעל קול מקרא (לך 20) החס"ם רי"לפ כי' כתב: ועוד רעה הנה באה על עוזבי לשון תורתם. כי ירבה נר האהבה התקועה

*) וזהו שאמר ר"י א"ר (עירובין פ"ה) בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתן בידן ושאלו שמה מידי בהקפדה תליא מלתא? ושקלו וטרו בפירוש דברי רב ואנכי בבאורי לדברי רב אמרתי אין הכי נמי בהקפדה תליא מלתא. כי בעזוב הלשון לא תתקיים התורה חָלַק לב העוזב אותה עתה יאשם. והבן כי „תורתם" יוסב גם על המעשה לא על העיון לבד. ודע לך.

בלע איש אל עמו ואל תורתו ודתו. כי גם היא קשורה בלשון כשלהבת בגר וכל הכאחזים בלשון אחת ותורה אחת קרובים הם זל"ז כאחים בני אם אחת שהרי בשקלא היסורר הקדום את אויביו אמר: בלע ד' פלג לשונם. כי בזה תתפרד אחוָתם ותופר עלתם (כמעשה בוני המגדל. זה"ל) ועע"ש שהביא דברי הרמב"ם באחת מאגרותיו לחכמי לוני"ל (הוצאת אולי נחמד ח"ב) ועוד מחכמים אחרים.] ולמה נעשה זאת, המסיר גוי את שמו הנקרא בו מראשית עריסתו, ועמי ימיר כבודו, ובזה תאבד אֵם הלשונות עתיקת ימים המעוטרת בעדי עדיים מדור דור (וכבר דברתי מזה נחם לבי בככבי יצחק חוברת ס"ט לד 78) וגה דבר השם לאדם קין נח ואבותינו הקדושים ובה השמיע עשרת הדברות על ההר, בה נכתבו הלוחות ובה דבר עם משה נאמן ביתו ונביאיו (ע' הקדמת הרמב"ן ל"ס כתיבות השלום) וכמון וכשר לעבדה ולשמרה כל עוד חוט בנו לחיותנו ולטוב לנו כל הימים. — ע"כ בצדק אמרו שהיו העולם חשך. כי ע"י שנעתקה התורה לשפה אחרת נעתקו גם בנ"י ממנה, וזאת הסבה שנתערבו בעמים ושכחו לור חצבו ממנו. ולי יקרו מאחז"ל (ב"ר פ"ז) הראשונים על שהיו מכירים את ייחסיהם. היו מולאים שמם לשם המאורע וכו' רשב"ג הראשונים ע"י שהיו משמשין ברוה"ק היו מוליאין לשם המאורע וכו' והבן.

וידעת היום כי האיש אשר יעדר במעדר חקירתו כרם ד' לבאות ויהגה במקרא בשום שכל ימלא ברכה מאה השערות על כל ענין וענין. ככה יראה המעין אשר יאהב החקירה להתחקות על שרשי המנהגים, כי יש להם שם ויד בלה"ק ומקור מחלבתם מכתבי קדש הם. ועל כיולא בזה אמרו אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר (כי מנהג ישראל תורה הוא ע' בלה"ט או"ח סי' תר"ן סקט"ו) הלא נודע בהולד ילד הראשון. אז להאֵם משפט הבכורה לקרוא את הילד בשם אשר תחפוץ (אחרי קרוביה) וזאת היא לדעתי יען אֵם כל חי, חוה אמנו קראה את בנה הנולד לה קין. לא אדם קרא לו שם רק היא. באמרה (בראשית ד' א') קניתי איש את ייי. יען היא הסבה. בהסיתה את בעלה לאכול מעלהד"ע והביאה מיתה לעולם. וקודר הלכה באפונה הנוראה והנוחם האיום, ועתה כאשר הולידה בן וראתה כי לא תגיע משחת כי תשאר ז'רע להחיות נפש, זרע אנשים לקיום המין, אז אמרה „ קניתי איש את ייי ! „ זרע של קיימא (והשארת הנפש) ויען היא הסבה למיתה ע"י אכילת עלהד"ע, בא לה השמחה כי נעתר ד' לה — וכמו כן קראו האמהות לילדיהם, ביחוד להראשונים בשם אשר אותה נפשן וכן קראו תמר ואשת פנחס שם לילדיהן. ודומיהן. —

גם נוכח לדעת כי איש אשר הלך ערירי כמו ער (בראשית ל"ח) ולמען לא ישכח שמו קרא האב לבנו הנולד בשם ההולך ערירי. כמו שמלאנו (דה"א ד') בני שלה בן יהודה עֵר אבי לֵכה וכו' וכן נמלא ב"ם

היונים (פי"א) כי אברם נקרא בשם אבי אמו כי מת בטרם יחבל בנה ובנו. וראיתי ב"ש טוב גיטין (להגאון מהרז"מ סוף שמות אנשים סקכ"ד) בשם יש"ש סי' כ"ו על דבר שם שניאור כי אחד היה לו בן ושם אביו היה מאיר ושם חמיו אורי , והיו מחולקים בקריאת הבן וקראהו שניאור כלומר שני אור, מאיר הוא אור ואורי הוא אור. — ולמנהגי הכל אשר קננו בין ההמון נשחק, כמש"ה (ירמיה י') אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו וכו' ככה יפחדו עמי הארץ במות להם ילד, לקרוא להנולד אחריו בשם הראשון לבלי ימות לשחת כמו הראשון , ולא ראו דברי רש"י בדה"א ג' כי שם נוגה יבחר אלישמע ואליפלט וכו' ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה בני דוד , ובשמואל ב' (סי' ה') אינו נוגה רק שבעה ואינו נוגה אליפלט, באשר אלישמע ואליפלט הראשונים מתו לדוד והנולדים אחריהם נקראו בשמותם . ע"ש . באין פחד אין שטן ואין פגע. — וחדש מקרוב נדפס ס' שו"ת מהר"ץ אבד"ק שאמבור בחלק יו"ד סי' פ"ו תשובה. אם מותר לקרוא הנולד אחר אחיו המת , ושמחתי לראות כי גם הוא מצא ראיה מרש"י הנ"ל וכתב שכן בשו"ת בעל קרבן נתנאל והשואל שם לבו יקפו ממ"ש בס' חסידים סי' רמ"ד שיש איזה חשש בזה . והשיב הרב הנ"ל דאין כח ביד חז"ל להחמיר נגד דבר המפורש בתורה להתיר (וכבר האריך בתשובה יו"ד סי' י"ד מזה) כמ"ש הט"ז או"ח ס' ר"ה וביו"ד סי' קי"ז ובחו"מ בס"א וע' נודע ביהודה מהד"ת חלק אה"ע שבעל ס"ח ראה ברוה"ק שנכון לבניו אחריו וזרעם יחוש לזה אבל לאחרים לא וכו' שהאריך בזה. — והמעיין בס' חסידים שם יראה ערבוביא גדולה ונלקה המאמר בחסר ויתיר עד שאין להציל משם דבר אמת . ולא אדע איך מלא לב השואל לשאול משם ושם נאמר רק אם מתו ח"ו עכ"פ ב' . כי שם כותב מרבו , עכ"פ יותר מאחד . ובאמת לא נדע פירוש דבריו שם וגם המפרש הולך תועה כבמדבר. ע"כ אין לקחת ראיה משם. ובשם הגאון רא"ו כתבו (בעליות אליהו דף ל"ד בההערה כ"א) סגולה לקיום בנים שהילד אשר יולד לה יקראוהו בשם אחיו המת אשר מת לפניו באחרונה עם עוד הוספה שם שני חדש, והחדש לראשונה ושם המת לאחרונה.

וגם נדע מזה כי גם אז כתבו לכבוד המלכים הספר התולדה (קראניק) שם לאלאיהם הנולדים להם אף כי לא האריכו ימים בין לילה היה ובין לילה נגזו ועברו. כי רש"י ז"ל כתב שם שלזה נכתבו גם בנים המתים לדוד (אלישמע ואליפלט) בספר דברי הימים משום כבודו של זרע בית דוד . ע"כ תתעה אם תראה בהקראניק יספר וימנה בילדים של זרע המלוכה גם ילדים בני שנה שמתו. כי עולם כמנהגו ישן נוה . —

(סוף יבא).

זכר צדיק לברכה !

בלב נשבר ונדכא, בעינים דומעות וביד רועדת הנני כותב את הטורים האלה, מדי שובי מהלואת המת לבית מועד כל חי ! מת, אשר כל יודעיו ומכיריו יאנחו בשברון מתנים ויספדו לו : הוי אדון והוי הודו ! הוי חכם ! הוי סופר ! הוי תם וישר ואיש חסד אוהב אדם ועושה צדקות ! הלא הוא הרב החכם המפורסם הר"ר שלמה המכונה דאקטאר סאלאמאן לעווענזאהן מילדי עיר מאהילוב ע"נ דניעסטר בארץ רוסיא, אשר ישב שנים הרבה באדעססא ובחכמתו הרבה ברפואה הציל הרבה חולים ממות ורפא עניים בלי מחיר ועוד הזיל זהב מכיסו כשהיתה השעה צריכה לכך, ויהי בחלותו וילך להתרפא למעיני הישועה ויבא לעיר לעמבערג וימת שם ביום א' פרשת לך בשביעי לירח מרחשון, וביום ג' בתשיעי לחדש הובל לקבר בלוית מרכבות רבות מלאות אדם רב וביחוד קרוביו וקרובי אשתו הכבודה ומיודעיו הרבים. הרב הדרשן הנפלא החכם המפורסם הר"ר ישכר בער לעווענשטיין נ"י אשר שפתיו נוטפות מור נשא עליו מספד תמרורים באהל שדה הקברים ויטף מליהו על ראש פרשת השבוע : לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך גו', ובטוב טעם ודעת קשר בכתוב ז"ה את המקרה אשר קרה את המנוח ללכת מארצו וממולדתו אל הארץ אשר הראתה לו השגחת ה' הצופה ומביט על כל דרכי בני אדם ומאתו מצעדי גבר כוננו, לבא הנה למצוא קבר. הש"ץ המפואר מנצח בנגינות הר"ר יעקב באכמאן, אשר בימים האלה, אחרי אשר נקרא לכהן פאר בעיר פעטערסבורג, כבדוהו נשיאי העדה בעיר לעמבערג לרוממו ולגדלו לקבל אותו לש"ץ לכל ימי חייו, יען מצא חן בעיניהם בעבור מדותיו הטובות וטוב טעם מנגינותיו העולות על כל מנגינות גדולי החזנים אשר בארץ, הש"ץ הנעלה הזה בנעם קולו ובהדרת קדש ניב שפתיו הרעים האזנים והרעיש הלבבות עד כי לא נראו עינים בלתי רטובות מדמע בכל ההמון הרב אשר באו ללות את המת הנכבד הזה.

ואני הגבר, אשר ידעתי את המנוח יותר לארבעים שנה, וזכיתי להיות מאוהביו ורעיו בעודו בנעוריו ועד זקנה ושבה, אני, אשר ידעתי והכרתי חין ערכו וערך חכמתו ואהבתו לעמו ולכפרותו, אני אשר קראתי שיריו ומאמריו

בלשון אשכנז, אשר היתה ידו רב לו בה כאחד הסופרים המפורסמים בארץ, אני אשר קראתי הרבה מאגרות הרמב״ם מעותקים על ידו לשפת אשכנז בחרוזים בלתי שקולים כהיותם בלשון עברית, אני אשר ידעתיו בהיותו עוד תלמיד הליצעיום בקרעמניץ יושב בבית הרב החכם המפורסם מדברנא דעמא הר״ר יצחק בער לעווינזאהן זצ״ל ולומד אצלו שפת אבותינו, אנכי אנכי אוהבו ורעו מנעוריו, איכה אחשה אתאפק ולא אשא עליו קנים והגה והי! —

את אשר הגה לבי ברגע זה הגדתי, ותקותי גדולה, כי גם באדעססע קרית מושבו של המנוח שנים הרבה, לא יחדלו אוהביו ומיודעיו לשאת עליו קנה, הרב הדרשן המפורסם והיקר באדם ה׳ שוואבאכער לא ישכח לשאת עליו מספד ואבל כראוי ונכון לאיש גדול ורם כזה. יבא שלום ינוח על משכבו וה׳ יחונן עפרו ותהי אחריתו כמהו!

א. ב. ג.

הוֹשַׁע נָא!

אָדָם מֵאָוֶן. בָּנִים מִבְּעָרוּת. גְּבִירִים מִגֵּאוּת. דַּלִּים מִדִּמְעָה. הָמוֹן מֵהֶבֶל. וַעַד מִוְּתִיקִים. זוֹעֲקִים מִזְּרוֹעַ — חֲכָמִים מֵחֹנֶף. טַעַם מִטָּפֵל. יַחַשׂ מִיְּהִירוּת. כְּסִילִים מִכֶּסֶף. לָשׁוֹן מִלָּצוֹן. מַשְׂכִּילִים מִמָּדוֹן. נְשִׁיקָה מִנְּשִׁיכָה. סוֹפְרִים מִסִּבְלוֹת. עֲנָוִים מֵעָרְמָה. פּוֹעֲלִים מִפֶּרֶךְ. צַדִּיקִים מִצְּבִיעוּת. קְהִלּוֹת מִקַּנָּאִים. רוֹפְאִים מֵרֶצַח. שׁוֹפֵט מִשֹּׁלּוּם. תֵּבֵל מִתֶּבֶל.

הוֹשַׁעְנָא!

יעבץ ישוע שר עסק.

ברכת הפרידה

לכבוד אוהבי ורעי היקרים והנכבדים משכילי העיר **לובלין**.

אַל תְּרָאוּנִי רֵעַי שֶׁאֲנִי זָקַנְתִּי
שֶׁשְּׁחוֹר שַׂעֲרוֹתַי הִלְבִּינוּ כַּשָּׁלֶג ;
עוֹד אֶנוּב בְּשֵׂיבָה כִּי מֵאֵל נֻחַנְתִּי
עוֹד דָּמִי בִּי יִרְתַּח יִשְׁטֹף כַּפֶּלֶג :
גַּם אַהֲבָה וְדוֹדִים עוֹדֶנִּי יוֹדֵעַ ,
אוֹקִיר אֹהֵב מִפָּז מִכֶּתֶם רֵעַ .

עוֹד יִתְרָה עָשׂוּ זְקֻנָתִי שֵׂיבָתִי ,
לִמְּדוּנִי בְּחֹן לֵב אַף צְרֹף קֶרֶב ;
לֹא אֶל כָּל אִישׁ חָנֵף אֶתֵּן אַהֲבָתִי ,
אֲשֶׁר פִּיו אֶל לִבּוֹ תַּעַר אֶל חֶרֶב :
מָה אַהֲבַת מָה חָנֵף אַשְׂכִּיל אָבִינָה ,
וְאֶל אֹהֵב טְהָר לֵב אֶת לִבִּי אָבִינָה .

מַשְׂכִּילֵי לֻבְּלִין , יִשְׁרֵי לֵב אַתֶּמָה !
זֹאת עֵינַי תִּרְאֶנָה וְנַפְשִׁי יֹדַעַת ;
לָכֵן תּוֹדָתִי לָכֶם אֲשַׁלֵּמָה ,
תּוֹדָה נֶאֱמָנָה מִלִּבִּי נֹבַעַת :
עֵדָה זֹאת הַשִּׁירָה לָכֶם לְמַזְכֶּרֶת ,
וּלְדֹרוֹת יָבֹאוּ תִּהְיֶה מִשְׁמֶרֶת .

רֵעַי אֲהוּבַי בָּכֶם אִכָּבֵדָה ,
וּזְרוֹעַ אַהֲבַתְכֶם עָלַי נִגְלָתָה ;
עַתָּה אֵלְכָה וּמִכֶּם אֶפָּרֵדָה ,
וּפְרִידַתְכֶם אֲהוּבַי לִי קָשָׁתָה :
כֹּהֵן אָנֹכִי וּבָרֵךְ לָקַחְתִּי ,
כִּי עַל כֵּן אֶשָּׂא כַּפַּי וּבֵרַכְתִּי לפ"ק

אברהם בער הכהן גאטטלאבער.

לובלין יום ד' כו תשרי תרלח לפ"ק.

— אמנם כן, ידידי, הוסיף שמואל אחרי רגעי דממה אחדים: — שונות הן ההלכות הראשונות מן האחרונות תכלית שנוי, שונות הן בעקרן וביסודן; תחת אשר ההלכות והחומרות הראשונות נעשו בכח התורה שבעל־פה, ואדניהם על רוח העם ומנהגי הייו הטבעי; תחת זאת החמירו האחרונים על בלי ידעם כי יש כח בידם להקל, יען יראו מפני המוסמכים וחשבו כי תורה התומה נתנו לפניהם; הראשונים החמירו אך במקום שמצאו כי הדור פרוץ בדבר הזה, ורוח התורה דרשה תקנה או גזרה, ותהי גם להפך כי במקום אשר ראו כי ההלכה תעיק על העם וכבדה היא מנשוא עָלֶיהָ, אז הסירוה מסבל העם ויתירו אגודות מוטה וגם האסר אשר אסרה התורה הפרו, הלא תזכור, ר' נחמן, את דברי המשנה המספרת כי כאשר היו הקינים ביוקר בירושלים מפאת רוב הקרבנות אשר הנשים המולידות התחיבו להביא „ועמדו קינים בירושלים בדנר זהב, אמר ר' שמעון בן-גמליאל: „המעון הזה! לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין!" מה עשה? — הלך לבית-המדרש ולמד כי האשה המְחֻיֶּבֶת להביא עשרה קינים מביאה אחת ודיה 1): הה, מי יגלה עפר מעיניך, מורה נכבד! וראית את אשר רבנינו עושים היום הזה, עזבו תורתכם, פרושים, הפרו תלמודיכם, מתקנים, ויהיו עבדים נרצעים להאותיות המתות, מבלי הבין את הרוח המתנוסס בהנה, מבלי דעת את חיי העם וצרכיו! המה יחמירו יען כי לפי דעתם גם „דברי שלחן ערוך לפני אנשי דורנו תורה התומה" 2), „ואפילו מנהג קל שדשים אותו בעקב אין ב"ד יכול לבטל... ואפילו כנופיא של גדולי תלמידי-חכמים וצדיקים אינם יכולים לבטל" 3), „ואף שאין זה מְהֻוָּה, אמר אחד הרבנים, אנו נותנים ראשנו תחת כפי רגלי הראשונים" 4), ועל כן לא ישעו לדרכי העם וחייו, לא יאבו לדעת את אשר הזמן והמקום דורש מהעם ומהם. — לפנים בישראל חרה אף ר' זעירא על ר' שמואל בר יצחק וקהלו על כי הורה להחמיר במקום שנהגו להקל 5) ובימינו אלה יתפאדו הפוסקים בכתבם: „והמחמיר תבוא עליו ברכה" והרבנים בהוסיפם חומרא על חומרא ואסר על אסר; לפנים אמרו: „ישראל קדמו לתורה" 6) ורבנינו לא ישעו אל העם ולא יאבו לדעת את ישראל, ואף תורת אחד הרבנים האחרונים קרה להם מכל העם; על הראשונים נקרא בפה מלא „השופטים אשר

---

1) משנה כריתות סוף פ"א.
2) שו"ת מהר"ץ סי' י"ב.
3) תורת הקנאות סי' כ"א בשם בי דינא רבא דק"ק סעמניץ.
4) רמב"ן (מובאים דבריו בס' „שם הגדולים לחיד"א בערכו בשם שיטה מקובצת).
5) ירושלמי קדושין פ"ב ה"ה.
6) תנא דבי אליהו.

יהיה בימים ההם", יען כי הם היו בזמנם, ידעו את רוח העם בימיהם, ועל פיו הרצו משפטי התורה; לא כן האחרונים, הם פסקו, החמירו, גם כתבו את חקי תורתם לא על פי רוח הזמן והימים אשר היו בהם, ואם-כן הלא גם הם אינם השופטים אשר בימים ההם, כי לו היו הב"י והרמ"א, למשל, לפני שנות מאות או לאחרי מאות שנים, האם שנו, על פי דרכם, את פסקיהם? האם גם אז לא כתבו אות באות — על פי טעמם ונמוקם — כאשר כתבו בימים אשר היו בם? . . . .

שמואל עמד מדבר, כי הדלת נפתחה ואפרת המורה „הגלוח" בא הביתה.

— ברוכים אתם לה'! אמר בבואו ויתבונן בכל האנשים היושבים סביב לשלחן: — מאד מאד אשמח לראות חבורה נכבדה כמוה בעיר מגורי.

— רב תודות לך, ענהו שמואל, ויתן לו מקום לשבת.

— מי יתן ותשמע החבורה הנכבדה הזאת לכל דבריו היקרים מפז, ומי יתן וירבו מספר אנשי החבורה לטוב בני ישראל ולאשרם, אמרה רחל.

—צר לי כי העת לא נתנתני לשמוע ראשית דבריך היקרים, שמואל, הוסיף אפרת בשבתו על כסאו: — אבל חלילה לי להפריעך מדבריך, דבר נא אדוני ואשמע גם אנכי.

— סלח נא לי כי לא אוכל עתה לשעות אל שאלתך הכבודה, ענהו שמואל בתם-לבו: — כתר נא לי כמעט קט ואכלה דברי, ואני אשוב אליכם ואדרש לבקשתכם.

— דבר אדוני כי מחכה עבדך.

— נשובה נא לדברינו, ר' נחמן, הוסיף שמואל בהסבו פניו מול פני „המלמד המינסקי":— לו אמרו הפוסקים כי המה יחמירו מפאת כי „השעה צריכה לכך", לו הוסיף הרמ"א טרפות כהנה וכהנה, יען כי מצאן נחוצות לפי מצב עם בני ישראל בימים ההם, ולו שמעו עתה הרבנים בקולו, יען כי דרכי היהודים וחייהם דורשים זאת, — אז צדקת באמרך כי אנחנו מחויבים לשמוע בקולם, כי הם המה „השופטים אשר יהיו בימים ההם" וגם אנכי חלילה לי לעבור על כל הגה היוצא מפיהם; אבל לא כן עמהם: המה לא ידעו חיי עמינו ואל דרכיהם לא יתבוננו, המה יחמירו יען כי יראו לעבור על פי הקדמונים, יען „יניחו ראשיהם תחת כפי רגלי הראשונים", ועל-כן לא עליהם נאמר: „ובאת אל השופט אשר יהיה בימים ההם", ואנחנו איננו מצֻוים לשמוע בקול חומרותיהם . . .

— מדוע זה רק „בקול חומרותיהם", שאל נחמן, לדבריך הלא גם הקלות וההתרים אינם לפי רוח התורה?

— אמנם כן, אנכי אמרתי „חומרותיתם" יען כי הן תעקנה מאד מאד על העם ופעולתן הרעה נִכֶּרֶת בזה מאד; אנכי לא אובה לשפוט הכזה או כזה יצדק, הכאלה או כאלה טובים המה; יוכל היות כי אמנם טובות הנה

הומרות רבות גם לפי הזמן והמקום, ויוכל היות כי התרים רבים ישובו ויהיו לאסורים; אנכי אובה רק כי רבנינו ישפוטו לפי הזמן והמקום ולא ישעו רק אל דברי המוסמכים . . .

- אבל עוד לא נדע אם דורנו זה דורש תקונים אחרים? אמר ר׳ נחמן אחרי דממה׃ — במה תוכיח לנו כי „שלחן הערוך" לא יתאים עם חיי העם בזמנינו? . .

— על אלה אשיב אנכי מלים, אם תרשני, שמואל, אמרה רחל וכל הנאספים ראו הביטו בה, כמו יאבו לאמר׃ „אין חכמה לאשה אלא בפלך — ומה לה ולהשיחה הזאת?"

— סלחי נא, אשה־כבודה, אמר שמואל בהביטו גם הוא בפניה׃ — על השאלה הזאת לא אשיב לו עד כי יודה לי בפה מ״א על דברי הראשונים, כי בטרם עוד נדע אם הרשה לנו לתקן תקונים ולשנות את פני חקי „שלחן הערוך" הלא לשוא נשחית את דברנו על איכות ומהות התקונים האלה.

—בזאת צדקת, ענתה רחל, אבל אחשבה לצדק כי ר׳ נחמן הזה הסכים על ידך על־ארות השאלה הראשונה, אחרי אשר שאל את השניה.

ר׳ נחמן התאדם כמעט קט, ויקמוט מצחו מאד, כמו לא נחה דעתו מאשר פתחה גם אשה את פיה בדבר הזה.

- ואם־כן תודה לי, נחמן, על הראשונות? שאל שמואל.

—הלא ידעתני כי אינני ממהר לדון בכל דבר, ומה־גם בדבר גדול כזה, אנכי אחשוב ואתבונן בדבריך אלה, ואחרי־כן אתוכח עמך.

רגעים מעטים עברו בדמיה.

- אמנם צדקת כי בטרם חקרי ודרשי היטב בדבריך הראשונים, שאלתי השניה היתה שלא בזמנה, הוסיף המלמד המינסקי מבלי חפצו לדבר עוד מיראתו פן תשיב לו רחל׃ — ואם־כן נלך הפעם — הלא זמן מנחה כבר הגיע, ובימי החג, או בשבת הבאה, נמשיך את דברינו.

ויקם מעל כסאו.

—לו יהי כדבריך, ענהו שמואל בחפצו לדבר את אפרת ורחל.

גם יעקב גם גד קמו ממשבותם, ושלשתם עזבו את הבית.

—גם אנחנו נלך עתה הביתה, אמרה רחל אל אחיה, ואת שמואל נבקש כי יבוא נא אלינו ביום המחרת לדבר את דברינו . . . הלא כבר פנה היום לערוב.

— יהי כן כאשר דברת, ענה שמואל.

* *
*

— כאשר אוסיף לראות את פני שמואל ולשמוע את דבריו המתחכמים,

כן אוסיף לכבדהו ולהוקיר שמו וכן יוסיף למצוא חן בעיני, אמרה רחל אל אחיה בלכתם ברחוב העיר: — לגדולות נוצר האיש הזה, וגדולות עשה לו חנך על ברכי אבות משכילים וכלה חק למודיו באחת מן בתי-ספר-הגבוהים.

—אמנם כן, אחותי, רבות שמעתי פה על אדותיו . . . ענה אפ־ת תפוש במחשבותיו.

—ומה נודעת היום בבית הרב? המצאת שמה את חנה עוד כבימי היותה בווילנא? ההיטיבה לדבר אתך? ואמה? . . .

— כן, אחותי, את חנה מצאתי כאשר היתה לפני שנתים ימים באמנה אתי, גם אמה קבלני בסבר-פנים-יפות וכמעט שמחה לקראתי . . . הרב לא היה בביתו כי הלך לבית-המדרש לדרוש את דרשתו, ואנכי התמהמהתי שמה עד בואי אליך . . . לו ידעתי כי אנשים זרים ישב בבית שמואל, כי אז ישבתי שמה עוד זמן מה . . . שמעי נא, אחותי, הנה אהבת אותי עד היום הזה . . . אהבתנו לא שרשה מקרב לב שנינו . . . הנני מאֻשר . . .

— ושמואל? . . . התפרץ מבין שפתי רחל כמעט שלא-ברצונה.

— לפי דברי חנה יאהב שמואל אותה באהבה עזה, וגם היא תחשבהו לידיד ורֵע נאמן.

גם רחל העמיקה במחשבות נפשה.

ט.

מֵעַז יָצָא מָתוֹק.

תַּחַת נוּסַךְ, אִוֶּלֶת, עוֹד תְּרְדוֹפִי,
תַּחַת כִּי תֵבוֹשִׁי עוֹד גַּם תָּבוּזִי,
תַּחַת הִכָּנֵעַךְ עוֹד תִּגְאִי תִּקְצוֹפִי,
תַּחַת תְּשׁוּבִי עוֹד יוֹתֵר תָּלוּזִי . . .

אד"ם לעבענזאהן
("שירי שפת קדש" ב', "מנהרי אור")

בלב שמח, ברוח נכון ובנפש רחבה בלה שמואל את ליל מוצאי־שבת הגדול. זה ימים רבים, אשר לא שבע נועם ועדן כביום השבת הזה, ושנתו לא ערבה לו זה זמן כביר כבלילה ההוא. אספת האנשים אשר באו לביתו לשמוע את דבריו, הקירו את דמו אשר הרתיחו כסיר מצולה בימים

האחרונים, וירגיש ענג נפלא ביום ההוא אשר לא ישרכוהו כל תענוגות החיים. במנוחה שאננה שכב על ערשו, ונתוך המון דמיונות נעימים נם שנתו ויחלום — והנהו מאשר . . . אולם בה-בשעה אשר בבית שמואל שררה מנוחה נעימה, אשר לבו שקט ורוחו התעננה על המון רעיונות מאשרים, — בה־בשעה היתה מהומה ומבוכה בבית הרב, שם שמואל נשא שם על שפתי האנשים לקללה ולא לברכה, לדראון ולא לתהלה, אנש״ם. רבים ושונים יצעקו, ימחאו כף, ינידו ראש, אף יקיעו ברגליהם, וחמם יק־או . . . כלם כאחד ידברו, וכל אחד יפרש כפיו להסה את השני . . .
זאת תמונת האספה בבית הרב.

לא רק „השאלות״ אשר הרב הרץ דינם לאסור ושמואל התיר, היו נסבה לאספה הזאת, לא רק המים אשר לא שבכו עוררו את הרב לקרוא עצרה ולהכריז בבית־המדרש כי יתאספו בביתו, — אבל עוד סבה אחת גדולה וחזקה מאד, חזקה ואמצה את רוחו כי יעמוד בפ־ץ וכי יצא לישע עם מרעיתו מידי האפקורסים בוזי התורה: מכתב יהב ידים בא לו בערב שבת־ הגדול הזה מעיר נהרים כתוב וחתום בידי ראשי העיר ויראיה, ואשר בו בא זכר שמואל, לאמר: ידענו מפי עד נאמן כי בעיר פלגות ישכון עלם אחד ושמו שמואל והאיש הזה הנהו אפקורס גדול, ועומד הכן לעמוד בראש חבר עלמים עזי פנים ואפיקורסים כמוהו אשר יאמרו לערות עד היסוד את כל חקי תורתנו הקדושה, ועל-כן הננו מודעים את הדבר הזה לרום כבוד תורתו, כי אולי לא ידע ואשם, וכבוא מכתבנו זה לידו יישתד לעמוד בפרץ ולרדוף עד חרמה את האפקורס ההוא, למען ה׳ ותורתו. מכתב כזה בדברים רבים ולהג הרבה בא לידי הרב, על כן קרא עצרה, על כן צוה להשמש להכריז בבית המדרש כי בלילה יתאספו בביתו טובי העיר וכל „אשר יראת ה׳ נגע אל לבו״ לפקח על הדבר הזה ולהביא עצה מה לעשות.

„מעז יצא מתוק״ אמרה הנה על זלמן יענטעס כאשר נודע לה על־ פיו כי אפרת הנהו בפלגות, וכדברים האלה נאמר גם עתה, עת על־פיו נמלט שמואל מפח יוקשים אשר הרב וגם המגיד טמנו לרגליו. „היראים״ וטובי העיר אמנם התאספו בבית הרב; הרב קרא לפניהם את פרשת דברי המכתב; כלם רגזו אף חרקו שן; המגיד גם הוא לא טמן ידו בצלחת ויוסף להגדיל המבוכה, וכל הנאספים אמרו פה־אחד כי מצוה רבה לרדוף את זה האפקורס שמואל, לרדת לחייו, להורידו ולא להעלותו . . . אפס כי בין הנאספים היה גם זלמן יענטעס.

זלמן לא אבה כי יקום דבר היראים בזה: ראשונה, יען כי ידע נאמנה כי בשלו הרעה הזאת לשמואל, ידע כי אך הוא אשם בדבר המחלוקת הגדולה אשר פרץ בין שמואל ובין הרב בבית המדרש, ובסתר לבבו בא הנוחם וייסרהו ויאמר לו כי אך מידו יבקש ה׳ את דם הנקי הזה; זאת שנית, הן

גם שמואל עודנו פנוי, והוא הן יחפץ לתת לו את אסתר בת שלמה תחכמוני לאשה, ועל־כן חשב מחשבות לסכל את עצת „היראים" וילך לבית דניאל המוכס, דוד שמואל, ולבית שלמה תחכמוני ויודיע להם את אשר נעשה, ובדברים רבים הוכיח לפניהם כי גם להם ללכת לבית הרב עתה, למען מנוע את הנאספים להרע לשמואל הצדיק בכל דרכיו.

דניאל ושלמה באו, ויהסו את כל האנשים, ויעידו בהרב לאמר כי לא ירע לשמואל עד מה כי המה ינקמו נקמתו.

הנאספים נבהלו מפני האנשים „ראשי העיר" האלה, ויחמקו אחד אחד וילכו לדרכם, אך המגיד לחש באזניהם — וגם באזני הרב — כי אם לא יתנום לעשות ביד רמה, יעשו את מעשיהם במחשך, ובסתר יכרו שחה לרגליו.

ושמואל לא ידע מכל הנעשה, וישכב בלילה ההוא שקט שלאנן וגם בבקר לא נפל עליו לבו, ובנפש צהלה התעתד ללכת לעבודתו, אך פתאם באה שפחת פלטיאל להגיד לו כי לא יבוא עוד לביתם ללמד את הנערים, יען כי כבר גמר בדעתו לתתם על „הזמן" הבא למלמד אחר. שמואל היה כאיש נדהם. „מה זה לפני? שאל את נפשו, — „מה היום מיומים ?" . . . וברגע הזה בא זלמן יענטעס הביתה ויאץ בו כי ילך חיש מהר לבית שלמה תחכמוני, ושם יודיעוהו מה לעשות להנצל מכף הרב והמגיד החושבים עליו רעה רבה.

— מה זה ? שאל שמואל.

ויספר לו זלמן את מקרה הלילה ואת פשתגן האספה אשר היתה בבית הרב ושמואל עומד נבוך, משתאה ומשתומם למשמע אזניו.

מהר נא ללכת, אמר לו זלמן יענטעס, וגם אנכי אבוא אחריך ואמלא את דבריך.

שם בבית תחכמוני לא מצא שמואל את שלמה בביתו, ובתו אסתר קדמה את פניו ותודיעהו כי אביה בוא יבוא עד מהרה.

אסתר ידעה כי הוא הוא שמואל אשר „זלמן הליץ" יאמר כי היא תהיה לו לאשה, אשר לפני ימים אחדים לא חפצה גם לראות את פניו, לא חפצה לדבר אתו מטוב ועד רע, בשמעה כי מלמד הנהו ותחשבהו ככל המלמדים הנבזים והשפלים בעיני העם; אולם מאז רב שמואל את ריבו בבית המדרש, שמעה מפי אביה כי יהללנו שבע, כי יפליא את מעשיו, וכי יאמר כי אין בישראל משלו; אסתר שמעה גם את אשר דבר שמואל ביום השלישי ברחוב העיר, שמעה כי יודע שפות רוסיא ואשכנז, שמעה כי הנהו אמיץ לב בגבורים, כי יתעתד לקרוא מלחמה על הרבנים ולהיות מתקן בבית ישראל, ותתאו מאד מאד לראותו ולדבר אתו. ועל-כן שמחה בלבה על המקרה כי בא בעת אשר אביה איננו בביתו.

—ישב נא, אדוני, עמנו פה, אמרה אליו בשפת רוסיא למען נסותו: — כי אבי בוא יבוא ולא יאחר.

—רב תודות לך, עלמה כבודה, ענה שמואל כמו כן רוססית—אף כי לא צחה במבטא שפתיו, אולם ברה בדקדוקה.

אננעטע בעלת־הבית באה גם היא החדרה.

כחצי שעה ישב שם שמואל וישיחו בדברים מדברים שונים: דברו על מצב העיר בפרט ועם ישראל בכלל, דברו על איי־הסבלנות השורר בתקפו בין עם בני ישראל, דברו על דבר הרבנים בישראל, ושמואל אמר כי אך המה אשמים בדבר רוע מצב היהודים ועניים. וימצא שמואל חן בעיני אסתר וגם בעיני אמה; אפס כי תחת אשר לאסתר ישרו דעותיו ודבריו אשר בחופש יסודם, ויצר לה מאד על כי בלה זמנו בלמוד התלמוד, אשר דעותיו שם לא ישאו כל פרי, זולתי הרדיפות, — תחת זאת ראתה אמה בשמואל רב „גדול בישראל" וכמעט כי חרה אפה גם היא על אשר יצא לריב את הרב, בדבר אשר יתן רגלים לאמר עליו כי נתפקר.

שלמה בא הביתה.

— יהי בואך בצל קורותי לשלום, אמר לשמואל אשר חיד לקראתו: — אתמול בלילה הייתי בבית הרב . . . אך למענך עשיתי את הדבר הזה, למרות מנהגי לבלתי התערב בעסקי הקהל ולבלתי תבוא נפשי בסודם, יען כי מצאת חן בעיני.

נפשי ולבבי יביעו תודות לאדוני על חסדו זה.

— וגם עתה הנה קראתי לך למען הודיעך את כל אלה, ולמען תדע כי אם יוסיפו אנשי העיר להרע לך, תבוא נא אלי ואנכי אעשה ככל אשר תדרש ממני להצילך מרעתם ולשמור רגליך מלכד.

שמואל הודה עוד הפעם לשלמה חסדו, וישב שם עוד זמן-מה, ויפן וילך לו.

בצאתו מאת פני בית שלמה תחכמוני, זכר כי אמר אתמול לשחר את המורה אפרת ואחותו בביתו, וימהר ללכת שמה.

רחל ספרה באזניו את אשר לה. המיה טודרוס „בעל הגמטריאות" אשר גם הוא את דבריה, ויספר באזני שמואל על דבר אשתו הראשונה כי גרשה והיא היתה מעֻברת ומאז ועד היום לא נודע לו דבר מאתה.

שמואל חשב מחשבות עת מעטה, ויאמר כי ישתדל בדבר הזה למצוא לה התר.

— אנכי אכתוב לרבני הקהלות הגדולות, אמר שמואל אחרי דממה ממושכה: — הן אנכי כבר חשבתי בדבר שומרת־יבם בכלל, ואמצא התר להנה; ועתה אנסה נא כחי להוציא את הרעיון הזה מן הכח אל הפועל אם הרבנים יסכימו על ידי, ואם אהיה עוד בפלגות...

— האם תאמר לנסוע מזה, שמואל? שאלה רחל.

— לא, לא אנכי חושב לנסוע, אבל אנשים אחרים חושבים לשלחני מזה...

— מהתלות בפיך?

— אמנם כן הוא, אמר שמואל בשפה רפה: — הרב והמגיד ועוד הנפים וצבועים אחדים בקהלתנו יאמרו להרע לי, ולשבור לי מטה לחם. היום בבקר כבר הגידו לי בשם פלטיאל, אשר למדתי עם בניו, כי לא אבוא לביתו עוד, ומי יודע מה עוד יעשו לי. . . צר לי מאד לשבת בין חֲשֻׁכִּים בעיר מאפליה כזו, בעיר אשר אין איש אשר יבין לרעי ואין מי אשר יחיש לי . . . אבל מה אעשה ואמי הזקנה דורשת זאת ממני ביד חזקה . . .

— ואם-כן אין אף אחד בזה אשר יחיש לעזרה לך?

— זולת שלמה תחכמוני, אשר הבטיח לי היום לעמוד על ימיני, אין איש אשר יהיה לי עזר בצר.

— אנכי אדבר את אחי, אמרה רחל, ואבקשהו כי יעשה גם הוא דבר למענך, ואם אמנם ירעו וישחיתו לך בני עולה אלה, בוא נא הנה ואנחנו נהלך הושים להושיעך לכל אשר יהיה לאל ידינו . . .

רב תודה וברכה תביע לך נפשי, אשה נכבדה, אמר לה שמואל ויקם מעל מושבו ויאל ללכת, והנה אפרת בא החדרה.

— מדוע תמהר כה ללכת? אמר אפרת לשמואל. — עוד היום גדול לקרוא את כתבי־הפלסתר אשר אחינו בני ישראל כתבו עליך בראש הוצות . . .

— מה זה בפיך? שאלו שמואל ורחל גם יחד.

— אנכי בשובי מן בית-הספר ראיתי בפתחי שערים בעיר בכל עבר ופנה גליונות גדולים באותיות גדולות מרובעות, ואמרתי אל לבי אסורה נא ואראה את הכתבים האלה, והנה, הה, המה כתבי־פלסתר אשר יקללו ויבזו את שמך, אשר יתנוך לבוז ושמצה, לכופר למסית ומדיח . . . אנכי שחקתי על אולת אלה האנשים ההושבים גם היום הזה להלחם בקני־רובה כאלה אשר כבר הערו הלודה . . .

— אל תאמר אחי, כדברים האלה, אמרה רחל: — הטרם תדע כי עיר קטנה היא פלגות ויושביה כלם למורדי אור יחשבו, ומה גם כי חיי שמואל תלוים אך ביהודים . . . עליך החובה למנוע הרע הזה עודו באבו . . . שמואל לא דבר דבר, ורק העמיק במחשבותיו.

— אנכי אעשה ככל אשר יהיה לאל ידי, ענה אפרת, אבל לעת-כזאת אחשב לצדק כי כל אלה אך למחסור, הן הכתבים האלה יצאו מידי אנשים אחדים אשר אין איש ישים זאת אל לבו.

— לו אמת תבענה שפתותיך, אמר שמואל תפוש במזמותיו: — אלכה נא גם אנכי ואראה את הכתבים האלה, אשמע מה ידבר בי העם, אף אוכיח צדקתי וברר לבבי לפניהם; אקרע סגור לבבי ויראה עם בני ישראל כי אך מאהבתי למו ומחפשי את האמת כמטמונים דברתי את דברי הצודקים בפני כל עם ועדה; אקרע גם את המסוה הנסוכה על פני „היראים" והצבועים למען יראה גם את אשר מתחת למסוה, למען ידעו בני ישראל כי מאשריהם מתעים ודרך אורחותם בלעו; יראו וידעו מי ומי המה המסיתים והמדיחים . . .

שמואל קם ממקומו, ובחפזה יצא מן הבית. (ההמשך יבא).

הגזרה והבניה

(המשך מן חוברת ראשונה)

הרעה השנית אשר אכלה את ישראל בכל פה ועצמותיו גֵרְמָה ותרבה להשחית ולבלע אולי עוד יותר מהראשונה היא, כי בשנה ההיא, שנת ת"ח לאלף הששי, צץ הָרֶשַׁע פרח הזדון וַיַך שרשיו בבית ישראל, שרש פרה רוש ולענה. אשר עוד עד היום לא שרש מבית יעקב גזעו, ועודו מתהפך במחנה ישראל בתמונת שונות, פושט צורה ולובש צורה אחרת, והעם ההולכים בחשך ידמו לראות אור וילכו בתהו ויתעו בשוא, הלא היא המדיח שבתאי צבי המשיח אשר נגלה בשנה ההיא בעיר מולדתו אזמיר (סמירנא לאנשי בריתו שומרי עדותיו, ויקרא בשם ה' לאמר כי משיח אלהי יעקב הוא והוא יושיע את ישראל וינחילם את ארץ אבותיהם. רבים מגדולי שלומי אמוני ישראל האמינו בו וילכו אחריו כשור אל טבח, חסידים, יראים ותופשי התורה כרעו ברך לפניו וישימו לו כבוד אלהים והתפללו אליו. בעת ההיא שנתה היהדות את פניה, כי המדיח הזה הטיל בה ארס אשר אכל חצי בשרה ויגע עד נפשה. רבות רעות סבלה היהדות מאז עזבה את הדרך הכבושה אשר דריכה בה האיש שלא קם כמוהו משה איש האלהים, אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, לולא חלה בתורתו הנאמנה יד אדם לחלל יפיה ולהוליך שולל את העם בזדון או בשגגה; רבות שבעה לה נפש היהדות ממתעים כאלה אשר תעו מני דרך ויתעו את ההולכים אחריהם, אבל לא אחד מהם הרבה להשחית לדורות עולם כמו המדיח ההוא ש"צ. כלם יחד נגעו רק בענפי היהדות, זה בכה וזה בכה, קצצו בנטיעות, הסירו נטישותיה ויזרעו זמורת זר, והוא לבדו הרגיז מוסדותיה ויניע אמות הספים, והוא שאמרו עליו מחזקי כן תרנו שביטל תורה דבריאה (כאשר נבאר עוד את הענין הזה אי"ה בהמשך המאמר), וכל עמל הבעש"ט ז"ל, אשר הבין אל פעולותיו, להשיב היהדות על כנה ולהפיר עצת המדיח, לא הועילה לו להסיר גלוליו מבית ישראל; יען כי כחו ועוצם ידו של המדיח היתה הקבלה, וס' הזהר היה כלי למעשהו, אשר גם הבעש"ט האמין בשניהם אמונה בלתי מוגבלת, ותהי לו האמונה הזאת למוקש עד בלי יכול לסקל היהדות מאבני נגף אשר מלא אותו ש"צ בכחו זה.

לוא אחד המשכילים, אשר החכמה אור לנתיבתו ואותה הושיב על כסא התורה והאמונה, הטף הטיף לעם הזה לאמר: „פרקו מעליכם עול התורה והמצות והנכם נגאלים!" הלא ירק ירקו בפניו שלומי אמוני ישראל וקראו אחריו מלא, כי דבר ה' בזה ובתורתו ישים תָּהֳלָה וישראל רב עם אל ועם תורתו נאמן. ומה בקש שבתאי צבי? הלא גם הוא הרס את התורה עד היסוד בה ויאמר לא היא, לא ערב עוד לב אחד המשנים (רעפארמער) בדורות

האחרונים שלנו להפוך משרש את כל דברי התורה והמצוה באחת ערי אשכנז הרחק מערי ישראל העוסקים בתלמוד ופוסקים, ככל אשר עשה שבתאי צבי לעיני כל ישראל בתוך קהל ועדה עוסקים בתורה ובמצות לומדים חסידים מופלגים מתענים ומסגפים את עצמם ושם ה׳ ותורתו לא ימיש מפיהם וכל מעשיהם לשם שמים, ועכ״ז האמינו בו רבים ונתנו כבוד לשמו והרעיש את כל העולם. ובמה איפוא היה כחו גדול? — יען כי לא הדליק נרו באור הדעת אשר אותה מאס העם ההולכים בחשך, ואת אשו החזקה אשר יצאת ללהב ולהבערה ולא להאיר הוריד משמי הקבלה הסתומה והחתומה המבולבלת והמבלבלת את המוח, לכן נהרו אחריו רבים ונפלו בעצומיו אדירי התורה אשר אמונתם הוליכה אותם שולל, בהיותה בלתי מיוסדת על הקירה ודרישה, וכפתאים האמינו לכל דבר ה׳אחז בסבך סודות הקבלה וספר הזהר.

כבר הראינו לדעת בחלק הראשון מספרנו „תולדות הקבלה והחסידות" שהקבלה עוד בתחלת צמיחתה היתה מטרתה ההתנגדות אל התלמוד, האף אמנם היתה ההתנגדות הזאת בהעלם והסתר, עד שכמה גדולים אדירי התלמוד לא הרגישו בזה, ונתפשו במצודת הקבלה אשר החזיקוה לחכמה קדושה ונשגבה. ותחת אשר היה להם לקרוא תגר עליה ולאסרה לבוא בקהל, אם היו מרגישים התנגדותה אל התלמוד (כאשר באמת עשו כן הרבה גדולים מחכמי התורה אשר באו עד חקר כונתה) היו לה למשען עז ובשמם הרימה קרנה. ועינינו הרואות שכל מה שנתרחבה שטת הקבלה ביותר כן הרבתה לפרוץ פרץ בגדר התלמוד והרבנות, עד שבספר הזהר כבר נמצאו דברים מתנגדים לדינים והלכות שבתלמוד בפומבי, עד שהגאון יעב״ץ, הפוסע עוד גם הוא על שני הסעפים במה שנוגע לס׳ הזהר, רגלו אחת עומדת במישור החקירה החפשית והבקרת ההגיונית ורגלו האחת טובעת בבוץ הקבלה והאמונה בס׳ הזהר, היה מוכרח לקרוא מכאב לב: „מי העמל בתורה והעוסק בה לשמה יוכל לסבול את זאת וכו׳ ונדמה כאילו היתה לבעל ס׳ הזהר תורה אחרת חלילה כו׳" (עיין תוהקוה״ח צד 99 מה שהבאתי עוד בשם הגאון יעב״ץ בס׳ מ״ס); והוכרחו גדולי הרבנים שבכל דור להזהיר את העם, לבלתי שמוע לדברי הקבלה וסה״ז במקום שהם חולקים על התלמוד, כמבואר בתשובות הרדב״ז הביאו המ״א, והרש״ל בתשובותיו סי׳ צ״ח כתב וז״ל: „אם רשב״י עומד לפנינו וצוח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים אין משגיחין בו כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו כו׳" עכ״ל. וכל זה בהיותם מאמינים שס׳ הזהר הוא מרשב״י ולא הרגישו בתרמית המזייפים, ולוא ידעו כמונו היום שסה״ז איננו לרשב״י אין ספק שגרשוהו מהסתפח בנחלת הספרים הקדושים וצא צא אמרו לו. ובזמן מאוחר, כאשר נתרחבה שטת הקבלה עוד יותר ותלך הלוך וגדול בקרב העם גדלה גם התנגדותה להתלמוד, עד שבעל ס׳ הקנה או הפליאה (המאוחר ג״כ בזמן אע״פ שחשבוהו לקדמון) מוציא עתק מפיו על התלמוד (כמבואר בח״ב מספרנו אשר עודנו בכתובים). ההתנגדות היותר גדולה וכוללת היא כוונת המצות שבדו המקובלים ועשאום

עיקר. וכל מצוה בלא כונה מכונתיהם היא לדעתם אפס ותהו, ובתלמוד הוא כלל גדול שאין מצות צריכות כונה, היינו אפילו כונה פשוטה, ובפרט כונת המקובלים שמיחדים ומזווגים לקב"ה ושכנתיה ובונים עולמות עליונים בכל כונה מכונתיהם, כונות כאלה לא עלו מעולם על לב בעלי התלמוד ולא נראו להם אפילו בחלום, אבל גם כונות פשוטות לשים לבו למה שהוא עושה לא הצריכו חכמים ורק המעשה היא עיקר לדעתם. והיוצא מההתנגדות הזאת היא, שלפי התלמוד עיקר המצוה היא המעשה שלה הידוע ומובן לכל אי ולפי הקבלה אין בנגלה שום ממש והעיקר הוא הסוד הנסתר שיסודתו בהררי הקבלה הידוע רק ליודעי חן הקדושים אשר בארץ ומבחר מין האנושי. וזהו התנגדות מן הקצה אל הקצה, שאין המצוה שעושה התלמודי זו המצוה עצמה שעושה המקובל, לפי שהן שונות במטרתן וכונתן; זה עושה מצוה לפי שכתוב בתורה ונצטוה עליה מפי הגבורה, וזה בונה עולמות ומתעלה למרום ויודע דעת עליון ונעשה שותף להקב"ה במ"ב. תוצאות ההתנגדות הזאת גדולות ורחבות כמו שנראה.

עוד בזמן החסידים ובעלי הסודות הקדמונים (האסיים והאלכסנדרונים) היו קצתם נוטים לחשוב שאין צורך בעשיית המצות כלל בפועל ממש לפי פשוטם, והעיקר הוא ידיעת סודותיהם, וידידיה האלכסנדרוני, הוא פילון היהודי, התנגד להם והוכיח להם טעותם (כמבואר בפרק ג' ח"א מספרנו הנ"ל). הדעת הזאת לא משה מקרב המקובלים, ובכל עת נמצאו מקובלים שזלזלו בפשטות המצות והתורה ושמו לבם רק אל הסודות והנסתרות (וזה מה שנקרא בפי השצ"יים תורה דאצילות, ר"ל המחשבות, אידעען), והביטו על אחיהם המקיימים התורה רק על פי הנגלות להם (תורה דבריאה) כמו על אנשים שאין מוח בקדקדם והיו בעיניהם כחגבים, עד שבא שבתאי צבי והסיר המסוה מעל פניו והרל להחניף לבעלי התלמוד ודרש שטתו ברבים שאין צורך בקיום המצות כלל וזה מה שנקרא בפי השצ"יים שביטל תורה דבריאה ותקן תורה דאצילות. ואחריו החרה החזיק יעקב פראנק (אשר עוד נדבר ממנו במה שיבוא) ביתר שאת ועוז, ולמען חַזֵק שיטתו לא הסתפק בביטול המצות בלבד, כ"א חִיֵב הסבן והתיר כל העבירות היותר המורות ועשה אותן לחיוב גמור (כמבואר במקומו). מטרת ש"צ ונושאי כליו היתה שונה מאד ממטרת המקובלים שלפניו, אלה שהיו לפניו היה בשמים דרכם ועלילותם, ובנו בשמים עליותם, בזו ושקצו את הארץ אשר התקוממה להם, כי לא היה ליהודים חלק ונחלה בה, וישאו מרום עיניהם ויבנו להם עולמות עליונים בכח דמיונם ישם חביון עוזם. לא כן ש"צ וכת דליה, המה ראו כן תמהו, שכל הרדיפות שהיהודים סובלים בגלות המר הן רק בעבור המצות שהם שומרים ונזהרים בהן לעשותן כפשוטן וכצורתן, ועל ידיהן ובסבתן הם עם לבדד ישכון ודתיהם שונות מכל עם, אשר על כן הם שנואים ובזויים בעיני העמים ויגרשו אותם מהם פה בנחלת אזרחי הארץ, ועל זה דוה לבם מאד, ונראה להם לפי דעתם שבחנם סובלים היהודים יסורים קשים ומרים כאלה להיות כגרים בארץ אשר

נולדו בה והלק אין להם בכל חיי העוה"ז, וגם אין שכר להם בעוה"ב, כי ה' לא צוה אותם למסור נפשם להרג ואבדון ולהיות מטרה לחצי זעם כאלה, אחר שלפי יסודות הקבלה, שבהם החזיקו ש"צ וסיעתו ובם דבקה נפשם, אין יסוד ושרש כלל לכל מעשה המצות הגלויות האלה — תורה דבריאה — אשר עליהם היהודים מוצאים להרג ובסבתן הם מרוחקים בזרוע מכל משפטי אזרחי הארץ. על כן דמו בנפשם לבטל כל התורה הגלויה, ולא יעצרו עוד המצות בעד העם לבלתי יתערבו בגויי הארץ למראת עין, והיה ככל העמים בית ישראל שוכן לבטח וחלק ונחלה לו בתבל ארצה בין אחיו, שריו למשפט ישרו ורוזנים ואולי גם מלכים מחלציו יצאו, וישראל יעשה חיל יעלה אל על, ובכל זאת לא יחדלו מהיות עם ה' וסגלתו מכל העמים, כי גלה להם את סודו על ידי תורתו — תורה דאצילות — אשר יחזיקו בה בקרב לבם ובבתי אהלם, יכוונו כוונות ויבנו עולמות ומי יחוש להם? ומי יגלה מצפוני לבבם? אחר שבגלוי יהיו ככל העמים.

שבתאי צבי וסיעתו, אשר היו בארצות הישמעאלים בעלי דת מחמד, לא מצאו שום מכשול בדרך הזה, להתדמות בהציגותם לעמי הארץ, בהיות אמונת מחמד בנויה על אחדות ה' ואין בה שום חשש ע"ז, ואין בה מה שיתנגד לתורתם תורה דאצילות, על כן לא זע ולא הרד לבם, ויחזיקו בכנף דת מחמד למראת עין למען השלך מעליהם עול הגלות, ולהיות בקרב לבם יהודים וסגלת העמים כפי דעתם ומחשבתם.

זאת היתה פעולת הש"צית ואלה תולדות הקבלה וסודותיה! ואם אמנם לא עלתה ביד ש"צ לתפוש בחרמו כל עדת ישראל, ובהמירו את דתו המיר את כבודו, העם ראה וגם היהדות סבה לאחור, הרבנים רקדו כאלים רגזו והלו כי בא הקץ על שאלותיהם ותשובותיהם על פלפוליהם וחלוקיהם; בכל זאת שמה ושערוריה נהיתה בהיהדות ורבים נזרו לבשת ואחר כי כלה בציר עוד נשארו עוללות וכרם בית ישראל עלה שמיר ושית, ותהי מהומה ומבוכה בקרב ישראל והמרגעה נשכחה. העם נחלק לכתות, אלה החזיקו בשטת הקבלה ויעשו את למודה עיקר והתלמוד טפול לה, עסקו כל ימיהם בסודות ובבנין עולמות, ואלה העריצו והקדישו את התלמוד והפוסקים וישימו כל מעינם בם, וגם אלה בקבלה שגו ובזהר תעו ולא ערב לבם לחשוב עליהם רעה, כי כבר הכתה הקבלה שרש ותקדש בעיני העם כלו ותהי יראתם אותה מצות אנשים מלומדה, ומזאת היתה נסבה כי לא תמה לגוע ולא השיבה אחור ימינה מהכות עוד את בית יעקב רסיסים ואת בית ישראל בקיעים, הכה הזהר באלפיו והקבלה ברבבותיה, ותמלא היהדות סודות וכוונות יחודים וזווגים אשר לא שערו הראשונים ולא ידעו אותם לא התורה שבכתב ולא התושבע"פ, כתבי האר"י היו לתורה חדשה בישראל, וכל העוסקים בם היו לקדושים בארץ, ויכתבו ספרים הרבה אין קץ, וכאשר רבו ההוגים בה, ומעטו המבינים, כי ערפל התולתם והשך סתרם, מצאו און להם גם אלה המקובלים אשר בש"צית יסורתם להביא את כפריהם מנחה לבית ישראל מאמינים בני מאמינים

ויהיו גם ספריהם קודש להם, כי קדושת הקבלה חופפת עליהם וספר הזהר מציץ מחרכי דבריהם, בין כה ובה נשארה השמציות לנחלה עולם ולא סרה מקרב מחנה ישראל עד היום.

ג׳

שבר על שבר.

כִּי שֶׁבֶר עַל שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי שֻׁדְּדָה כָּל הָאָרֶץ
פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי (ירמיה ד׳ כ׳).

עוד לא נרפא ישראל מן המכות אשר הוכה ע״י ש״צ וסיעתו, כי מאזרי זיקות הש״צ נפצו בכל הארצות וימלאו פני תבל כתבי עמל ואון לתפוש את לב העם, והנה זיק אחד נפל במדינת פולין ויהי ללבת אש ובוערה וללהבה תלה ערים ויושביהן. — איש היה בגאליציען בעיר טשערנאוויטץ ושמו ליב, ויוליד בן בשנת תע״ב או תע״ג, וי״א בשנת תפ״ז יקרא את שמו יעקב (כי עקב יעקב את בית ישראל). ויהי הנער מילדותו ערום כנחש, ועוד בילדותו עקב את אביו, ויהי כאשר לא אבה לעסוק בתורה כחפץ אביו ויתנהו אביו לאיש סוחר לשרתו בעסקיו, ובהיותו בן שש עשרה שנה בא לבוקארעסט בתור משרת אצל סוחר יהודי פולני, ומשם הלך לטירקיא, ושם נעשה סוחר בעצמו וירכש רכוש רב. בשנת תק״ב (1752) נשא אשה בעיר ניקופולים בתולה יפה אשר הולידה לו שני בנים, האחד בשנת תק״ג והשני בשנת תקט״ו. בעת ההיא כרת ברית את כת ש״צ בעיר סאלוניקי ויהי כאחד מהם. אנשי הכת הזאת היו יהודים — מחמדיים ושתי האמונות השתמשו אצלם בערבוביא, ועפ״י הדברים הא״ה נהג זה האיש יעקב אח״כ מנהגים זרים מכוסים באופל הסודות והרמזים, ובשובו לארץ מולדתו ויחל להיות גבור ציד בארץ לצוד את לב אחיו למדהפות קראו את שמו פראנק או פרענק, כי כן דרך היהודים בארצות האל לקרוא איש יהודי מארץ טירקיא.

עוד בטרם בא פראנק זה ארצה פולניא, בשובו מארץ טירקיא, נודה לה שם כת ש״צ ניר רשעים, אבל היה במחשך מעשיהם, כי נפל עליהם פחד הרבנים אשר היו עוינים אותם תמיד *) ובכל זאת בקשו להציב להם

*) על זה רומזים דברי הרב הגאון יעב״ץ ז״ל בראש קונטרס רסן מתעה (הוא פרק ב׳ מס׳ מתג לחמור, שהוא החלק השני מס׳ שמוש שלו היקר מאד במציאות כב״י) וז״ל: „הנה כבר נודע שבמחוז פאדאליע בארץ פולין פשתה מכפחת המינות מכת הארורה הדבוקה בשקץ ש״ץ שר״י, זה שלשים שנה ויותר (הדברים האלה נכתבו בשנת תקי״ז) ע״י הסתת המדיחים בסתר ועישן במחשך מעשיהם עם כתבי פלסתר

בעיר לאסקירניא בפלך פאדאליע נודעו דרכיהם ובפועל כפס נוקשו כי עשו מעשה זמה אשר נגלה לעין השמש. באותה שעה נתפש גם פראנק עצמו; אבל בהיותו איש טורקי וסר למשמעת הסולטאן לא נעשה עמו דבר וחפשה נתנה לו. למן היום ההוא הוטלה איבת עולם בין הפראנקיסטים והיהודים ע"י גביית עדות של הרב אבד"ק סטאניב מן 11 יוני 1756 (ה"א תקי"ו) נודע כי עברו הפראנקיסטים על חלול שבת ואכילת טרפות וגלוי עריות והאות היותר נאמן על תועבות סודותיהם של הפראנקיאטים הוא שרוב נשותיהם עזבו אותם וברחו לנפשן ויבחרו להיות חיי צער ולחץ רק לבלתי שוב לבעליהן שעשאן הפקר.

(המשך יבוא)

ע"י שהיה בתבל בגשמי ובטלת תורה דבריאה ועלה למקומו להסיע כל העלמות (העולמות) ובלעדו לא יש עול (אל) לא לעילא ולא לתתא ולא בכל שית סטרין ולא בעולמות המגולים פריך הוא ופרוך שמו (ברוך הוא וברוך שמו) לעלם ולעלמי עלמין ואנת הוא בכל בודא (בורא) ולא נבדא (נברא) אנת הוא אלהא ש"צ בידך אפקיד (אפקיד) רוחי נפשי ונשמתי ס"ב אי גראנדי אילאים די סאנטי דוזדבה הר שגי שאהני אינע שהוא אי דעלם ללבאס (אמר אב"ג כל אלה מלות ספרדיות או טורקיות משובשות עד שאין להם שום מובן כלל ואני כתבתין כמו שמצאתין בס' שוט לסוס להגאון יעב"ץ ז"ל, והן כעין הליטאנייען של הקטולים בתפלתם ישגם הם משובשים)."—"

„אלה מועדי [רגל] אל תקרא אותם במועדם; סיון ך' בו, ך"א נעלה ע"י אלי', ך"ב נולד הש"צ. ך"ו בו נתנשה (נתנשא) מלכותו. תמוז ט' בו י"ז בו חג המאורות. ך"ד שבת קודש. אב ח' בו נמול א' בו נולד. תשרי ג' ט'. כסלו ג' ט"ו בו תענית ט"ז בו פורים. טבת כ"ו בו קבלו מלכיתו. שבט טו בו. אדר ך"א (עיין תורת הקנאות שינוי נוסח בחגאות שלהם) ובכל אלו הימים הם אומרים תקונים, מזמור ך"א, מ"ה קכ"א, קכ"ו, הלל גמור קי"ו, שיר השירים, חוץ מט"ב מוסיפים מזמור ע"ט עד הפסוק בשחק נאמן סלה. גם בלילה אומרים תיקון ובכ"ב ובכ"ט סיון אומרים למה רגשו ובר"ח אדר אומרים התיקונין ובליל כ"ב סיון. ע"כ לשון יעב"ץ זצ"ל בקונטרס שוט לסוס הנ"ל ד' ז' ע"ב ויש כאן איזה סתירות. וצריך עיון.

הקירה חדשה בדבר השבועות בלשון העברית, ואם יש בעברית מלות השבועה.

(אײדעס פארטיקעלן)

מאת הרב החכם המפורסם הר״ר יצחק בער לעווינזאהן ז״ל *)

כבר בארנו די באר בספרים הקודמים, שלשון הערבית היא היותר קרובה ללשון העברית בכל אופניה. ויש ללמוד ממנה הרבה גם בשמוש הלשון (זינטאקס). והיא תועלת גדול ללשון העברית בכל אופניה, ונוכל להפיץ אור רב על ליצות לשון העברית הסתומות והנראות זרות לעינינו והחוקר בזה ישים כל מגמתו לחקור דוקא בלשון הערבית הקדומה, היינו בספרים המחוברים בערבית עד זמן מחמד נביאם, וספרי הקוראן בכלל, כי עד זמן הזה היו הערבים שרוים על אדמתם כחמרא דיתבא על דורדיא, ולא התערבו בלשונות אחרות, אך אחר מות נביאם נתפשטו הערביים בכל העולם כידוע ובבשו מדינות רבות, ומזה נשתנה לשונם קצת, וכמו שהיא עם לשון העברית, אחר גלות בית ראשון, ומכ״ש אחר זה. — ועתה נבוא אל חקירתנו שהזכרנו.. ונאמר:

א) מנהגים הערביים בדבוריהם ובספריהם, וגם המשוררים בשיריהם, להרבות בשבועות פעם בפעם, ונשבעים גם בה' ואין בזה אצלם שום הילול כבוד, אדרבא לכבוד ויקר גדול יחשב זאת, ואינם כקופצים ונשבעים מבלי שום לב, כי אם בבונה מיוחדת, ולב זך ונקי. — ובזה הם מיקרים הענין המדובר והמסופר מהם, אף שאין לשבועה זו שום שייכות לענין, וזה תמצא הרבה גם בהתחלת שיריהם, וגם בספרם אלקוראן תמצא דוגמאות כאלה הרבה הרבה מאד. —

ב) נוהגים הערביים, כמנהג יתר המזרחיים, לשבע אצל המלך. כמו חי פרעה! חייך! וחי נפשך! דאוריה, או אצל איש גדול ונכבד מאד, ונמצא בתלמוד קידושין „משה! שפיר קאמרת", ומפרש רש״י ביקרא דמשה משתבע. —

ובכל ארצות המזרח כאשר נשבע הקטן בחיי המלך, או בחיי איש הגדול, השבועה זו היא שבועה חמורא מאד, וכבר יספרו לנו סופרי ד״ה שקרה בארצות המזרח באחד שנשבע לרעהו בשוק בחיי רופא המלך, והמיתו המלך, על כי יקרה נפש הרופא כל כך בעיניו, עד שנשבע בו, ולא נשבע אצל המלך עצמו.

ג) בלשון הערבית יש הרבה מלות השבועה (אידעס פארטיקעלן). ומהם: אות ב' בראש השם שנשבע בו, ד״מ: באללה! (בײא גאטט).

---

*) המאמר הנפלא הזה נתן לי המשכיל הנכבד ה' ב' לעווענזאהן המו״ל ספרי הרב ז״ל, והנני מחזיק לו טובה בדבר הזה. אב״ג

או אות ו' בראש השם שנשבע בו, ד"מ : ואלשמא! (בייא דעם הים-מעל), ואל יום אלמועוד! (ביים ייגנסטען טאג).

ועתה אם נבוא ונעיין היטב בלשון העברית שבמקרא, נמצא גם בהם כל אופנים שהזכרנו אצל לשון הערבית, ונאמר : העברים אוהבים גם כן להרבות שבועות וגם ד' בעצמו בדברו בענין נכבד הנוגע לכל העולם או לכל כלל ישראל, הוא נוהג כן, [והוא יתברך שמו באמת אינו צריך לחזק דבריו והבטחתו על ידי שבועה, למען לא יקל בהבטחתו, אך הוא רק מנהג הלשון (ודברה תורה כלשון בני אדם)]. ומזה : „אם!" והרבה בתנ"ך [וכדמפרשים שם לשון שבועה היא]. וכן בי נשבעתי! נאום ד' כי יען וגו' (בראשית כ"ב ט"ז). חי אני! (במדבר י"ד כ"א) עוד שם (י"ד כ"ח) כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם, (דברים ל"ב). והרבה כמותם אצל השם יתברך בכבודו ובעצמו, וכן המלאך אצל דניאל וירם ימינו ושמאלו וישבע בחי העולם (דניאל י"ב). — וכן מצינו בתנ"ך אצל בני אדם בדברם זה עם זה, שנשבעים אצל ד' לא לבד לשבועה אמתית, כ"א רק דרך כבוד, וליקר את דבריהם *), ומזה יהיה חי ד'! וחי נפשך אשר מנעך ד' מבוא בדמים (שמואל א' כ"ה כ"ו), ופה אין שום מקום לשבועה זו, [וכבר ראינו להמבארים שעמלו לבאר זה הפסוק, ולא עלתה בידם עיין בדבריהם, ולפי דרכנו על נכון הוא], וכן חי ד'! כי אם ד' יגפנו (שמואל א' כ"ו), גם פה אין שום מקום לשבועה זו — אך רק דרך כבוד לד' וע"פ רוב בהתחלת דבריהם, [ונמצא גם בדרך גוזמא שנשבעים בד', כמו שנמצא בעובדיה שהיה צדיק ונשבע ואמר: חי ד' אלהיך! אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך (מלכים א' י"ח), ודרש חז"ל ידוע,]. וכן מצינו בתנ"ך בדברם עם מלכיהם וגדוליהם, שנשבעים בחייהם על זה האופן, לא בדרך שבועה כלל, כ"א דרך כבוד, גם מתחילין דבריהם בשבועה. — כמו בי אדוני חי נפשך אדוני! (שמואל א' א' כ"ו). חי ד' וחי נפשך! אשר מנעך (שהזכרנו לעיל). ובמדרשים ואגדות שבתלמוד הרבה מאוד. שכמעט בכל התחלת הדיבור איש לרעהו אף ד' יתברך לבני אדם, מתחיל חייך! חייכם! וכדומה. —

וממלת השבועה (פארטיקעל דעס שוואורס) תהיה לדעתי בעברית מלת „בי" לפני ההואר אדֹנִי (או אדֹנָי, אם הוא אצל ד' יתעלה), וממנה הקיצור אות בּ לפני השם שנשבע בו הקטן בגדול, ויהיה בִּי אדֹנִי (או בי אדֹנָי) כמו באדני, **) כמו ביי, באלהים וכן בלשון ערבית, באללה

*) ואין זה הגילה בכלל לא תשא את שם ד' אלהיך לשוא, יען שהוא דרך מעלה ויקר וכבוד המיוסד בלשון. והתורה אמרה למצות עשה ובשמו תשבע, כי כל מה שהוא להדר כבוד ד' הוא מצוה. —

**) וכבר בררנו די באר בספרנו תולדות שם פרס סאסא בהערה, שיבוא לפעמים מלת בּוֹ גם מלת בִּי תמורת אותיות השמוש בּ, כּ. —

הכוונה נשבע אנכי באלהים, אף שאינו מזכיר הלשון שבועה, וכמו בתלמוד בחיי ראשי! אף שאינו מזכיר לשון שבועה, וכן בלשון אשכנזית ביא גאטט! יובן בזה שבועה, (וכן אף בלא אות ב בלשון המקרא, חי ד׳! חי פרעה, חייך, חי נפשך, וכן בתלמוד משה! שפיר קאמרת). — וכן בלשון היונית נִי דִיַא! (ביים צעפס). — אף שאינו מזכיר הלשון שבועה, אף כאן בי אדני! הכוונה נשבע אנכי בחייך אדני!, וכמו שמצינו לפעמים שבועה כפולה: חייך! וחי נפשך! (שמואל ב׳ י״א י״א); כן מצינו שבועה כפולה: בי אדני! חי נפשך אדני! (שמואל א׳ א׳ כ״ו). —

ועל אופן זה שבארנו מלת בי (אדני) למלת השבועה (איידעס פארטיקעל) יבוא על נכון בכל מקום שנזכר בי אדני, על אופן הראוי, ולא ישכח הקורא מה שהנחנו לע״ל מענין השבועה כזו, הבאה לרוב בתנ״ך, לא על דרך שבועה ממש, כי אם על דרך הכבוד, לגדול, ולהתחלת ומבוא אל דבריו הבאים אח״כ. —

ואולם המתרגמים והמפרשים עד הנה, בארו בכל התנ״ך מלת בי לפני מלת אדני בהוראת הבקשה, (פארטיקעל דעס ביטטענס) וא״כ הוא נרדף אל אנא, נא, אחלי. וכן תרגם אונקלס בתורה ויתר התרגומים בתנ״ך בכל מקום מלת אנא: „בְּבָעוּ״. וכן מתרגם אונקלס וזולתו כל בי (אדני) ג״כ „בבעו״. ד״מ: ויאמרו בי אדני! ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראשית מ״ג ך׳), [והוא המקום הראשון שנמצאת המליצה זו „בי אדני״ בתנ״ך] ותרגם אונקלס בבעו. וז״ל רש״י שם בי אדני לשון בעיא ותחנונים הוא (יבמות צ״ו סנהדרין ס׳) ובלשון ארמי בייא בייא עכ״ל. וכן דעת הבאור עיי״ש. ואם נעיין היטב בפסוק הזה שהזכרנו פה כמדומה לי שאין מתישבת המליצה זו של לשון בקשה פה, וכן בפסוק ויגש אליו יהודא ויאמר בי אדני וגו׳ (בראשית מ״ד), וכן מה כוונה יש בלשון בקשה במלת בי אדני אצל חנה, שנאמר שם (שמואל א׳ א׳) ותביאהו בית ד׳ שלו והנער נער וגו׳ ותעלהו עמה וגו׳ ויביאו את הנער אל אלי ותאמר בי אדני! חי נפשך אדני! אני האשה הנצבת עמכה בזה, מה שייכות יש פה לשון בקשה? ומה קשר יש יש בזה עם חי נפשך אדני שכתוב אחריו? אבל הוא כמו שאמרנו שהוא התחלת הדבור של הקטנים אל הגדולים, הנהוג בשבועה, והוא דרך כבוד כדלע״ל. — וכן יגיד עליו רעו חי נפשך אדני! הנזכר אצלו. —

---

*) ובתלמוד נמצא באופן זה את ה׳ בראש הפסק שנשבעו בו. האלהים (ביא גאטט!) המעון!. — העבודה! -- הברית! — (תוספתא חלה פרק ראשון) -- השמים! — (קהלת רבה פרשה א׳ בפסוק כל הדברים יגעים). —

והחכם בן זאב (בספרו תל"ע סמן ש"ם) כתב וז"ל: בי ישמש לבקשה אל איש נכבד לתת לו הרשות לדבר או למחול לו על דבר קל בי אדני (בראשית מ"ג) (אום פערציהונג) *] בי־אני אדני העון (שמואל א, כ"ו) (ביטטע, ערלויבע) עכ"ל החכם בן זאב. ולא אבין דבריו האחרונים. ואני אומר כי פה, „בי־אני" הכוונה כמו בכל מקום שני כינויים לחזק הענין, ור"ל אדוני! כל העון תלוי בי ובעצמי. ואל תתמה שבא פה שם הישר תמורת יחס שבו? כי זה מדרכי לשון העברית כשמחזק דבריו ע"י כפל מלות הגוף יחליפם לפעמים כמו: ולשת גם הוא יולד בן, שם הישר „הוא" פה תמורת יחס שאליו „לו". ברכני גם אני, תמורת „אותי". ישמח לבי גם אני, תמורת „שלי". —

ומזה שכתבנו עד כה נבין גם המליצה „כי כמוך כפרעה" (בראשית מ"ד י"ח); כי המליצה זו הנזכרת פה אינה מובנת על בוריה, אולם לדעתנו תבוא על נכונה. כי כאשר נגש יהודא קרוב אל יוסף אז לבקש על אחיו בנימין, פתח דבריו במליצת „בי אדני" [ר"ל הנני אשביעך בחייך אדני!] א): שתרשני אותי עבדך לדבר דבר קרוב אליך (כי נגש אליו הפעם יותר קרוב אחר שהיה מדבר עמו עד הנה קצת מרוחק כפי חוק הנימוס, וזו היא המליצה „באזני אדני"). —ב): שאל יחרה אפך בעבדך, ובזה שהתחיל דבריו בשבועה זו „בי אדני", כיון להשקיט רוגז יוסף, כי דמה שיוסף בכעס גדול, גם היה בטוח שיטה אזנו לשמוע דבריו, וכי יבטח יוסף כי אמת בפיו, כי לא ידבר שקר, וזהו שהוסיף לחזק יותר את שבועתו זו ואמר: הלא אתה פה במדינה כמו מלך ממש, (וזהו המליצה „כי כמוך כפרעה"); שבועתי יקרה מאוד, ובודאי לא אערוב לבי לדבר כזב, חלילה, כי אחייב את ראשי למלך, גם כיון בזה, שבוודאי לא יכעס גם פרעה על זה שאנכי נשבע אצלך ולא נשבעתי בחי פרעה, יען שאתה פה במדינה ממש כמו פרעה. והבן.

וכן במשפט הראשון של שלמה המלך בשתי הזונות, כבר הכיר המלך שהראשונה הבאה בקבלנא, היא היא הדוברת צדק ואמת וזה הכיר שלמה תיכף ומיד בהתחלת דבורה שפתחה דבריה במליצה זו „בי אדני" וכן השלימה דבריה בסופה אחר שכבר הביאו החרב, וקפצה ונשבעה בחיי המלך במליצה זו, בי אדני, עיין היטב על הסדר הפסוקים שם — קפצה ונשבעת הפעם בי אדני תן לה הילד וגו' כי יראה פן בחפזון יגזרו הילד. — ואולם השנית היתה זהירה מאוד לבלתי הזכיר המליצה זו, פן תִּגָּלֶה אחר כך האמת. ואז תחייב את ראשה למלך בעבור כי נשבעה שבועת שקר בחייו.

וכיון שהכיר המלך תיכף בתחלת הספור כי זו האשה הבאה בקובלנא ראשונה (והתחילה דבוריה במליצה זו בי אדני) שהיא המדברת צדק ואמת עשה את עצמו כבלתי מבין האמת עם מי, וזהו שאמר בפרהסיא נגדה נא

*] העתקה זו לקח כפי הנראה מן התרגום אשכנזי שם.

נא לכל העם „זאת אומרת בני החי וגו' וזאת אומרת וגו' , ר"ל בלת' אפשר להתבונן פה מי היא הדוברת אמת ומי היא הדוברת שקר, ומתאים צוה להביא חרב , וכמו שדברנו מזה באריכות במקום אחר.—

ואחר כתבי זאת הגיע לידי הכרך בראשית עם ת"א הנדפס בוואַרשויא, ומצאתי שם בהפטורת מקץ שמביא שם המתרגם האשכנזי בבאורו דברי האברבנאל, ששלמה השיג אמיתת הדבר קודם הבחינה והנסיון הזה, מהכרת פני הנשים ואופן דבריהם ותנועותיהן, וגלה ליושבים לפניו תוכן הענין, וכדי לאמתו להם עשה הבחינה והנסיון ההוא עד שהם כולם הסכימו עליו, ועל זה אמר כי ראו כי חכמת אלקים בקרבו, וכו' ע"ש.—

מִכְתָּמִים

ו. (*

עשיר ורש נפגשו.

מצבת קבורת העשיר:

אָכַל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה
וְיָשַׁן בַּלַּיְלָה וּבַצָּהֳרָיִם:
עַתָּה חָדַל לֶאֱכוֹל —
וְיָשַׁן כִּפְלָיִם. —

* *
*

מצבת קבורת הרש:

לֶחֶם יוֹמָם הָיְתָה לוֹ דִמְעָתוֹ
וְגַם בַּלַּיְלָה לֹא עָרְבָה שְׁנָתוֹ.
עַתָּה לֹא יִרְעַב —
וּשְׁנָתוֹ לוֹ תֶעֱרַב.

---

*) ראה „הבקר אור" חוברת ששית לשנה שנית

על דבר שרפת המתים

(סוף מן חוברת א')

אמנם ידעתי גם ידעתי כי אלה האנשים, אשר לבבם לא כן ידמה כל הדש אסור להם מן התורה, דרכיהם ורגליהם לנחושתי ההרגל הוגשו ומשפטי קדומים חרותים על לוח לבם כבצפורן שמיר, יסתירו את ראיותי אלה, ויחזקו למו את סתירתם, מדבר איש בזוי בעיניהם ושנאוי נפשם — כדרכם תמיד לגייף בהזירין ולחלק לבושיא — מדברי הרה"ה ב"ז בספרי אוצר השרשים שרש שרף, שאמר שהוא העשון והקטיר בבשמים על המת, ליבש הבשר שלא יסריח, והביא שיש מי שרוצה לפרש כן, כל שריפה האמורה במלכים, שהוא העשון בבשמים חדים כאלו שרוף הבשר והעצמות קיימים, אולם מי לא יראה, שנתחלף לו שריפה בחניטה, והוא אך השערה גרידא שיש לה מכחישים מן המקרא, בסוף שמואל א' שנאמר שם באר היטב: „ויקומו כל איש חיל ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו, יבשה, וישרפו אותם שם, ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה", שנראה ברור ששרפו את בשר המתים, למען לא תאכלם עש ורקב, וטמנו עצמותיהם בקבר, ומן הסברא שאם נאמר שהשריפה היא החניטה, יקשה מדוע לא בחר סופר דבה"י לשון התורה ודרך החכמים לדבר בלשון קצרה ולהשתמש בלשון חניטה תחת להאריך בדברים ולאמר באסא: „וישכבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרוקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שריפה גדולה עד למאד", וכן ירמי' כן הוז"ל: „כי בשלום ימית וכחניטת אבותיו המלכים יחנטו לו", לכן אין הדבר מוטל בספק שהשריפה הנאמרת במלכים הוא שריפת הגוף ממש, והשתמש הכתוב ביחס שאליו ואמר וישרפו לו, ולא ביחס הפעול וישרפו אותו, בעבור שנהגו לשרוף את המלכים במותם, בפומבי ובפרסום רב, והיו שורפים עליהם דברים רבים יקרי ערך כמבואר בתלמוד (ע"ז דף י"א) ונאמר שם ג"כ שכן היה מנהג האומות אינם ישראל, ושאין בשריפה כזאת היק לעבודה זרה או דרך מדרכי האמורי, אבל השיבות בעלמא, והיו שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן, ומי יספר אחר מטתן של מלכים וכלי תשמישן, שעלו בלי ספק להון עצום ורב, כאשר יסופר (שלאסער קורות העולם הכללי חלק ב' צד 205) בדבר השריפה שעשה אלכסנדר הגדול המקדוני לשר צבאו העפהעסטיאן שהעריך עליו מערכת עצים גבוה שני מאות רגל, ושרף עליו תכלת וארגמן, זהב וכסף, ציורים ומעשה חושב בעד שלשים ואחד רבוא רבבות זהובים (13.000.000) בערך הזהובים שלנו, ושריפה כזאת צייר לנו גם הנביא ישעי' בהזיונו על מלך אשור (ישעי' ל') אשר ז"ל: „כי ערוך מאתמול תפתה, גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה, נשמת ד' כנחל גפרית בוערה בה", ונראה שהיה בירושלים מקום מיוחד בני בן הנום לשריפת

המתים והמקום הזה נקרא תופת או תפתה (בראנדשטעטטע) והיתה להם כנראה, בעת החלו לסור מן הדרך האמצעי אל הקצה האחרון, גם שריפת המתים לעבודה נכריה מעשיה, עד שירמי' בקנאו את המותרות התמרמר עדי' ואמר: „ובנו במות התופת בני בן הנום לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, לכן הנה ימים באים וקברו בתופת מאין מקום", וע"כ אין כוונת ירמי' על העברת בנים ובנות באש למולך בחיים חיתם. כי לא מצאנו במות למולך והאיך אמר ירמי' אשר לא צויתי, הלא בפירוש צותה התורה על העברה למולך במצות לא תעשה, ואין לעייל פילא בקופא דמחטא, ולאמור, כי לא צויתי הוא באמת לא תעשה, כי אז עליך לפרש כן גם הכתוב: לא צויתי אבותיכם על דבר עולה וזבח (ירמי' ז') וזה היפך כל ספר שלישי מתורת משה, אבל כשם שהקרבנות אשר אינם נצטוו עליהם בני ישראל, לא היה הבאת הקרבנות בלבד התכלית האחרון שנכרת עליו הברית בין ד' ובין בני ישראל, ואמנם הרבוי בהם והסטיה מן הדרך לא היה לריח נהוח לד' ולא עלו לו לרצון, וכן שריפת המתים היה אמנם מנהג כשר וטוב לעשות להמת שריפה, ולהראותו הכבוד האחרון למען לא יוצע תחתיו רמה ויכסהו תולעה, כי רמה זלות לבני אדם, אבל להוסיף ולהגדיל על מעשה השריפה ולעשות עבודתו נכריה עבודתו לא צוה ד' ולא עלתה על לבו. הרווחנו בזה כי היתה השריפה נהוגה לפנים בישראל.

ועיין במס' אהלות (פ"ב מ"ב) המדבר בפירוש משריפת המתים וז"ל: אפר שרופים רבי אליעזר אומר שעורו ברובו (ר"ל רובע הקב) וחכמים מטהרים (פי לפי שאין בו דין רקב, כי אם נשרף אין עוד שם מת עליו) וזה ראיה ברורה שהי'ה דרכם בימים ההם לשרוף מתיהם, כי על כרחך לא בשופטני עסקינן, ואין לדחות ולומר שהמשנה מיירי, במי שנשרף במקרה בלי כוונת המכוון, לדוגמא מי שנשרף ביתו עליו, או שנשרף במצות המלך כגון רחב"ת זה אינו, שבאופן כזה ע"כ יתערב אפר המת באפר אחר, ואם כן בלאו הכי אף נקבר אין לו דין רקב כמבואר בתוס' ממס' אהלות, נדה דף כ"ו, ונזיר דף נ"א ע"ש, ובמס' נדה (דף כ"ז) אמר רב יצחק מגדלאה מת שנשרף ושלדו קיימת (פרש"י ז"ל גופו קיים שלא נתפזר האפר, ועדיין נראה כשלם) טמא, ואמרו היכי דמי מת שנשרף ושלדו קיימת, אמר אבוי כגון שנשרפו על גבי קטבלא, (רש"י ז"ל פירש עור שלוק וקשה ואינה נשרפת עם המת, ובתוס' עור שלוק היה בעור דפוס של אדם וצורתו דכי נמי נשרף עליו צורתו תתחבר אברים נכרים) רבא אמר כגון שנשרפו על גבי אפודרים (פרש"י אבן שיש ותרוייהו שעשויות בית קבול ומחיצות שאין האפר יכול להתפזר) ר"א כגון דאיחרב אוחרכי (ר"ל שנשרף בהבל מחומם מאוד, הדומה בקצת להשריפה הרעגענעראטיווע שהמציאו עתה). מכל זה נראה ברור שהיה נוהגים בישראל לשרוף המתים בפנים שונים, ואין להסתפק בו שהיה מנהג כשר.

ועתה הנני להעביר לפניך בזה ספור היותר עתיק המדבר משריפת המתים ואשר מספרו הוא האמער, בשירי האיליאדע שיר כ״ג, אשר כבר זכרתיו, בעבור שעל ידו יבואר לנו מאמר סתום וחתום בתלמוד, וזה ענינו: כאשר ספר אהיליות אל אגממנון את חלומו אשר חלם לו פטרקלוס ואשר דברתי ממנו בראש מאמרי, שלח מטה־הו אנשים עם פרדים, לכרות להם מעצי היער ולהביאם אל המחנה, ויכרתו האנשים עצים רבים וגבוהים, ויטענו אותם על הפרדים ויביאום אל המקום שהיו חונים, ויבנו מהם מערכה גדולה מאה אמה לארבעתה, ויקח אהיליות את גוף פטרקלוס המת, ויניח אותו עליה, ויפשט עליה כבשים, מריאים ובני בקר לרוב, ויעש אותם כמשפט, ויקח את החלב ויכסה את אוהבו המת מראשו ועד רגליו, ואת הנתחים הניח סביבו, ויצג עליהם כדים מלאים שמן ודבש, גם שנים עשר מבחורי חמד משועי טראיא הניח סביבו, ארבעה סוסים אשר רכב עליהם פטרקלוס, אותם השליך אחוליות בגבורתו המערכה וגם את הכלבים אשר לקטו תחת שלחן פטרקלוס גם אותם ערף והניחם שם, ויצת אש בהמערכה, אך לאשר היו עוד העצים לחים לא אחזה בהם האש, ויתעצב אחליות אל לבו, ויזבח זבחים ויעל עולות אל אלהיו ויעתר לו, כי בא רוח עז וישב בחזקה, עד אשר אחז האש במערכה ותעל, אז קרא אחוליות אל מספד על מות רעהו, וכאשר שורף הכל, ויצו לכבות את גחלי הערמה הבוערת ביין אדום, וללקט עצמות פטרקלוס אשר אמנם שכבו לבדנה, ויכר אותם ויכירו אותם האנשים גם הם, בהיותם שוכבים בתוך, ועצמות האחרים בשולי המערכה, עצמות האנשים, הסוסים והכלבים יחד ע״ש, ועתה פקח עיניך וראה והתבונן נא בינה באגדה אחת בתלמוד התמוה ביותר, והוא הספור הנפלא ממיתת דוד המלך ע״ה. אשר לפי קבלת התלמוד שלח שלמה בנו לבי מדרשא לשאול בהלכה: „אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים" ואמנם כבר אמר החכם שם טוב ז״ל בספרו של האגדה על האגדה הזאת בזה הלשון: אין ספק שזה המאמר כפשוטו נמנע, ששלמה שנאמר עליו ויחכם מכל אדם, לא יצטרך לשאול דין זה, ועוד וכי לא היו לו עבדים רבים שהם יאכילו הכלבים, ואחרים ישתדלו בכבוד המת ע״ש והוא מתעצם שם לבאר המאמר הזה בדרך משל אבל דחוק ורחוק, ואמנם כל איש יהודי או אינו יהודי, אשר כבוד המלך דוד יקר בעיניו לא יאבה סלוח לחכמי התלמוד על אשר נהגו בקלות ראש נגד ארוננו דוד בעשותם אותו וכלביו למשל, לכן אומר אני שאירע באמת המעשה הזה, אלא שבאורך הימים בכל דור ודור טפלו עליו דברים, ובאחרית הימים פטמו אותו ועשאו לו ברק אגדי, אבל המעשה שהיה כך היה: דוד המלך ע״ה מת באחד מימי החול (וכל הספור הנאמר שמת בשבת ועוד, הוא דרך אגדה וגוזמא ודומה בצד אל הספור ממיתת רבה ב״נ במס׳ ב״מ) ושלמה, חפץ לעשות לו שריפה גדולה כשריפת המלכים, ולפי כבודו לא הערך לו מאתמול תפתה, ועשה לו מערכת עצים

גדולה מעצים שנכרתו בו ביום או בימים מועטים לפניו, והניח את אביו דוד גליה, והניח עליה גם כלי תשמישיו: הסוסים אשר רכב עליהם והכלבים אשר לקטו תחת שלחנו, כאשר עשה אחיליות, עם ההפרש שאחוליות ערך הכלבים ואח"כ הניחם על המערכה, לא כן המלך שלמה הישראלי לא ערך הכלבים וישם אותם שם חיים, וכאשר היו עצי המערכה לחים, לא אחז בהם האש, ויהי ביום השבת כחום היום, היה האריה המת בסכנה עצומה לבל יאכלוהו הכלבים הרעבים, וגם לבל יעל צחנה ובאשה, ויהפוץ המלך שלמה להצית המערכה גם ביום השבת, מפני כבודו של מלך וכבוד כל בית ישראל אשר תלוי בו, אבל הסנהדרין לא נתנוהו לבצע את אשר זמם להלל השבת והורו אותו כדת לעשות כמבואר שם בתלמוד.

עוד יסופר בתלמוד „שחזקיהו גורר עצמות אביו על מטה של חבלים" והודו לו חכמים, גם הספור הזה קשה להאמין אותו, כי היאומן אם יסופר, שזה האיש אשר אמרו עליו שהיה תכלית מלכות בית דוד, ומשיח המקוה לישראל, שיקל את ראשו כל כך נגד אביו, אשר בן בליעל, בן מביש עוזב דרכי המוסר יתעבנו; ועוד המליצה „גורר עצמות אביו על מטה של חבלים" הוא קשה מאד ומקהה שיני הקורא, כי גרר בלשון העברי ישתמש אך על הסחיבה בכח, גוף על גוף אחר עד שישאר רושם במקום שנסחב או נגרר עליו, וממנו בתלמוד גורר אדם מטה כסא וספסל, וישתמש גם על דבר שנמשך בלי כוונה ורצון. כמו בתלמוד יין מוגרר גריר, ובמקרא מעלת גרה; והמבאר לס' נתיבות השלום (ויקרא י"ג ג') שאמר בלשון עברי לא מצאנו לשון גרירה, רק על הנסירה כמו מגוררות במגרה (מלכים א' ז' ט') ושכן הוא בלשון המשנה גורר אדם מטה כסה וספסל, לפי שמגררין בארץ ועושין גומות, — נעלם ממנו במחילה מכבודו המשנה (פסחים דף ט') אין חוששין שמא גיררא חולדא, אבל יתפרש כמו שבארתי גוף על גוף אחר, והכל לפי כח גוף המגרר. יהיה איך שיהיה, ישתמש הלשון גורר על הנסירה, על דבר הנגרר בלי כוונה ורצון או על דבר אחר, ואח"כ לא יתפרש היטב לשון המשנה גורר עצמות על מטה של חבלים. ואמנם ננסה נא להעתיק הדברים אל גרמנית כזה: „ער שלאפטע דען לייכנאם זיינעס פאטערס אויף איינם שטריקבעטטע" היעמוד טעמו בו וריחו לא ימר, או יהיה טעמו כבריר החלמית, כאשר יעיד ע"ז כל איש יודע ומבין בלשון הזו. לכן נ"ל שט"ס יש כאן 1) וצ"ל „ששגר עצמות אביו על מטה

---

1) ומהנוסחת המעתיקים או המדפיסים נפלו טעותים רבים במשניות, לדוגמא במס' פאה (פ"א מ"ב) הכל לפי גודל השדה, ולפי רוב העניים, ולפי רוב הענוה, והנה בפי' המפרש האחרון רוב הענוה רבו המנקחים והמבארים, זה קורא לפי רוב הענוה.

ג'מר

של חברים ור"ל ששרף עצמות אביו, ולא עשה לו שריפה גדולה ככבוד המלכים. כי שגר פי' הסקה ושריפה כמו שגרה תנורה וקלתה בזקנתו של ר' פרידא (סנהדרין פ' חלק) וברבי זירא חריך שקי ששגר את התנור. ואם אמנם ששריפת הגוף היה כבוד למלכי ישראל ויהודה בכל זאת שריפה על מטה של חבלים כבעניי אדם היתה אי-כבוד, והודו לו לו חכמים בעבור שאחז אחז בתי כנסיות ובתי מדרשות ולא היה ראוי לאותו כבוד. —

ונ"ל טעם השם עצמות לגוף אדם מת בלשון המשנה, בעבור שהיה מדרך העמים הקדמונים, לשרוף הבשר בלבד, ולגנוז העצמות, כמו שראינו בשאול ופטרקלוס, ואמנם שריפת הבשר והעצמות יחד מבלי לגונזם היה בעינם חלול כבוד גדול, עד שהנביא עמוס התמרמר על מואב על שרפו עצמות מלך אדום לשיד ר"ל לשחקם כעפר ולפזר אותם בחוץ מבלי לקבצם ולטמנם. אבל האמינו שסימן יפה הוא למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, ולכן אמרו (סנהדרין דף ק"ד) שכאשר שגרה זקנתו של רבי פרידא בגולגלתו של יהויקים את תנורה ר"ל הסיקה בו את התנור, ונתערב עפרו באפר העצים ונעשתה בו הנקמה האחרונה זכה לחיי העולם הבא. ואולי זה הי' כוונת חזקיהו שלא הרבה בכבודו של אביו ומטעם הזה הודו לו החכמים. וע"י זה יאיר לנו אור גדול על ההליכת

וזה לפי רוב הענבה וזה לפי רוב העניה ; הראשון מפרש מן ועגותך תיבני, השני הן ענב שעניינו גרגר, והשלישי לפי מה שתענה הארץ, ובכלם נראה הלחץ זה הדחק ובעולם גלויה עד שאין להאריך בבעולם, אבל מה טוב ומה יפה אם נגרוס לפי רוב האנכה שהוא מלשון Annona גרומית שעניינו דער יפהרליכער ערטראג, והוא מסכים מאוד אל ענין המסכה, וכן במס' סוטה (דף ע) כל הרוצה לראות וכו' עד והנשים מותרות לראותה, שנאמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה, ובתלמ"ד שם כל הרוצה אלמא ל"ש גברא ל"ש נשי והדר תני כל הנשים מ'תרות נשים אין אנשים לא וכו' עד אמר רבא ונשים חיבות לראותה שנאמר ונוסרו, כבר עמדו פה תמהים, חכמים רבים וגדולים, בראותם בפי' רבא התחלפות המושגים מותר בחיוב, ולכן קראו איזה חכמים מותרות מלשון מותרה ועומד. אבל אחרים הוכיחום, כי התראה נופלת בלשון אך על דבר שהוא בלא תעשה אבל לא בקום עשה, אבל ברור הדבר שט"ס יש בכאן ול"ל והנשים מְוָסָרוֹת לראותה והראי' לשון הכתוב ונוסרו כל הנשים. (ועיין בביאור על הכתוב הזה להח' והב"י ז"ל) וזה שאמר רבא ונשים חיבות שנא' ונוסרו, חקן בזה לבד כפרש מוסרות מלשון אסור.

העצמות ממקום למקום, כי כן היה דרכם לשרוף גוף המת במקום שמת ולהוליך העצמות לקברם בקברות אבותיו. ויתפרש לנו היטב גם הפ׳ י״ב ממס׳ שמחות שהיה דרכם לקרוע בשעת מיתה ובשעת ליקוט עצמות, שהיה בלי ספק אחר שריפת הגוף, ובדברי ר״א ברבי הוצדק (שם) שאמר: כך אמר לי אבא, בשעת מיתתי קברני, ולבסוף לקוט עצמי, שאין להם שחר, יעלו יפה ויבארו היטב אם נגיה בשעת מיתתי שרפני, ולבסוף לקוט עצמי. והדין גרמא די עשיראה ביר 2), שהיה תמיד ביד ר׳ יוחנן בהלכו לנחם אבלים, היה בלי ספק עצם אחד שלקט מעצמות בנו העשירי, אחרי שרפו גויתו, אותו נשא אצלו תמיד.

היוצא לנו מכל זה שהשריפה היתה נהוגה וחשובה בין היהודים, עד שכאשר מת אדם גדול ולא עשו לו שריפה, אמרו שאתחזי ליה עמודא דנורא ר״ל שהיה ראוי לאותו כבוד 3) ואין בהשריפה חדוש כלל, שאסור עכ״פ לא ה המחזיקים בישנות, ואף בימינו אלה ששורפים גם העצמות, הלא לא יתערב אפר המת באפר אחר, ואפר המת נקבר גם הוא, ואל אלהים יודע איך יחיו הצדיקים ויקומו מקבריהם כמו החטה שיקברה ערומה ויוצאה בכמה לבושין.

והגע בעצמך אנחנו נשמור הקברים וקדושים הם בעיננו, הלא לא יארכו הימים ומתים קבורים עליהם, ואין לך עיר ועיר עתיקה גדולה א קטנה, אשר על בתי קברות הישנים לא יהיו חוצות והחובות מרצפות ברצפת אבנים ורגל כל תבוסם או נתיבים ושבילים למסלולי הברזל, או לדרך שכבשה לה הממשלה, כי אמנם חפץ וצורך החיים אשר חיים עודנה ימשיל עלימו באפס מקום, וההכרח יאצלם לבל ישאו פנים למתים שכבר מתו. ואמנם מה יושיענו זה, אם נציב אבן גדול למצבה לאלה אשר למעצבה ישכבון, ונשים ציון לאנשים מצוינים, הלא אם נחפוץ לשמור קבר איש ואיש מאלף אלפים ורבוא רבבות בני אדם שמתו וימותו, תלמים יכסו פני

---

2) הרשב״ם ולפניו הערוך פי׳ שאותו עצם שן היה דאינו מעוגא. א״כ יכול להיות שמתו מחיים ומה זה חידוש דאינו מעמא. ואם נפסק לומר שמתו לאחר מיתה יקשה מאוד להאמין שיעשה כן ר״י בנו. ונראה שעלה על דעתם לפרש כן, בעבור שקרוב לימיהם אירע שאטטא השלישי צוה לפתוח קבר קארל הגדול, ולקח לו שן מפיו. (עיין שלאסער חלק ה׳ צד 23 בהערה).

3) בהיותי בלבוב והראיתי מאמרי זה להרב הגדול המבקר מלאכת מחשבת המפורסם מוה׳ אב״ן הכהן קראכמאל נ״י הודה לכל דברי והעיר אותי עוד על הכתוב ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית (עמוס ו׳ י׳) כתרגום יונתן ויטליניה קריבא מיקודא.

האדמה, ומקום אין לנור בו ניר ולזרוע בו זרע לאכלה, לכן יתרון רב להשריפה מן הקבורה, אשר אמנם לולא ההרגל תגעל בה כל בעל נפש יפה, בהיות הקבר צר תחתיו יוצע רמה, ומכסהו תולעה, ומה לי אם יסחבו הכלבים את בשר האדם המת, אם מאכל יהיה לעוף השמים, או רמה ותולעה זלות לבני אדם יהטט בו, ועלינו להחזיק טובה כפולה ומוכפלת להחכמים שהמציא השריפה הרעגענעטופע שהיא השריפה באמצעות אור הגאזי (לייכטגייז) הנאותה מאוד עד שאין לך שריפת המת פשוטה וטובה המינה לנגד עינינו המתאבלים והמלוים את המת לבית עולמו, יורד המת לקבר בנוי מאבנים, הקבר ריק ואין בו מאומה, אין דבר אשר ייגע בבשר המת, אך האויר המחומם עד ללבן, ומבלי תת ריח רע תותך הגויה בזרם האויר הבוער כמו נר דולק אשר תאכל באין קול או קשב, ואח״כ יאסף האפר אל כלי ונקבר כאות נפש הקרובים.

חַטַּאת מֶרִי

ספור.

כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר.
(שמו״א ט״ו, כ״ג)

א.

מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ.

העיר פ נ ה-ז י ו ה נבוכה.

מעשים אשר לא־יעשו נקרו ויאתיון בקרבה; מעשים אשר גם אחד מהמה היה די למלאות פי כל יושבי העיר וכל אזן לא תְמַלֵּא משמוע.

ביום „ל״ג בעומר״ בשנת תרכ״* הלך שבי ברחוב העיר עלם אחד יפה עינים וטוב רואי, מלבושיו קצרים ושערות ראשו סדורים לו תלתלים, לפני אנשי צבא מזוינים אשר כתרוהו מסביב; נערים שובבים הלכו אחריו ללוותו ויחרפו ויקללו את שמו: „צא צא מעירנו אפקורס!״ צעקו אחריו בקול המולה רבה; אנשים באים־בימים עמדו גם הם בצדי הרחוב מזה ומזה וישחקו על משבתו, „כן יאבדו כל אויבך ה׳!״ אמרו איש אל אחיו וינודו לו בראשם.

והנה מבית־חומה אשר לשמאל הרחוב יצאה נערה בתולה, בגדי־בקר על בשרה, ראשה פרוע, עיניה לנכח יביטו, וכל יצורי גוה ירעדו ויתנו

אותותם כי מורשי לבבה יהמו כחלילים , ודמה יתחה כסיר נפוח. פניה הצחים, לחייה אשר אדמו מפנינים ושערותיה השחורים כללו עתה יפעתה מאד והרהיבו צלמה עד להפליא . ברגלים ממהרות רצה הנערה הזאת ותהם את כל הנצבים ברחוב , ותחצה בידיה את מצב אנשי הצבא , ותקרב אל העלם אשר בתוכם , ובקול גדול ורועד מאד אמרה :

— עמו אלך אף אני . . . יחדו נלך . . .

כל האנשים אשר ברחוב ראו כן תמהו שממו וישתאו לה ; הנערים השובבים נדמו, גם אנשי־הצבא היו כחולמים , כנצבי־מלח עמדו על מקומם ויביטו בפני הנערה .

— מדוע תעמודו ? נתנה עליהם בקול נגיד ומצוה : — אל בית הפאליציייא נלכה . . . כלנו נלך . . .

אף כי לא עליהם לשמוע בקול נערה , — אמנם ברגעים האלה נחתה גערתה בם וכמעשה־מכונה מבלי חשוב מאומה עשו כאשר צותה ויסב פניהם קדימה אל בית הפאליציי .

וכל היהודים אשר ברחוב השתוממו למראה עיניהם ויהיו כנדהמים : חדשות אשר לא קוו ונפלאות אשר לא שערו לנגד עיניהם , ובאין אומר ואין דברים הלכו גם הם אחרי הכבודה .

— מי את ? שאל ראש־השוטרים (פאליצייאמייסטער) את הנערה אחרי כי הובאה לפניו את העלם .

— אנכי היא היודעת כי אין כל און בהעלם הזה, ואך לשוא יאמרו לשלחהו מאת פני העיר.

— מי את , שאלתיך.

— אנכי היא הנערה אשר למענה העלילו עליו עלילה למען שלחהו . . .

— אבל , בת מי את ? שאלה ראש־השוטרים בשלישית בקצף .

— אנכי . . . אנכי הנני בת הסוחר אלקנה קניאל, ענתה הנערה אחרי רגעי דממה אחדים : — הה , הושיעה אדוני , כי אמללה הנני . . . ובדברה נפלה על הארץ ותתעלף .

שערות ראשה נפלו על פניה הבוערים, הצעיף אשר על ראשה והרביד אשר על צוארה נשמטו , והיא שכבה נטוית גרון , ויפעתה הגדילה עתה על אחת שבע .

„הלא זאת היא בת קניאל היפה בנערות פנה־זוית , אשר יאמרו עליה כי תתעלה ביפיה ובחן פניה על כל עלמות הגליל הזה . . . חשב ראש־השוטרים בלבו , — אמנם לא כחדו את אשר אמרו .

העלם אשר עד עתה היה כבול עץ , כאלם לא פתח פיו , התעורר פתאם וימהר אל הנערה הנופלת ארצה .

— קומי נא , יהודתי , התעוררי . . . אנשים טובי לב ! חישו נא לעזרה ! . . . התעוררי , אהובתי , התעוררי. . .

וראש־השוטרים נפעם גם הוא ויקח מן המים הקרים אשר בצנצנת לפניו ויז על פני הנערה ויהי גם מעיר לעזור, עד כי פקחה את עיניה ויושיבה על הכסא.

— מי אתם? ומה זה לפני? שאל ראש־השוטרים משתאה למחזה אשר לפניו.

— אנכי הנני מורה בזה לילדי העברים, ספר לו העלם: — הנני מעיר נ. הקרובה ואשחר את בית-הספר אשר בעי"ר הזאת. אך מאשר כי ידי קצרה לכלכל אותי בלחם ומים ואב או אם אין לי אשר יעמדו לי לעזרה, על-כן לא יכלתי לבוא לבית־ספר הגבוה, ואהי למורה זה ארבע שנים... הנה התעודות בביתי, והנה ג. גם ק. הסוחרים הנוצרים ידעוני, כי אלמוד גם את בניהם. וזה כשנה אשר באתי ביתה קניאל ללמד את בתו יחידתו זאת; ואהב את הנערה וגם נפשה נקשרה בנפשי... זאת היא חטאתי אשר למענה כתבו היהודים בעיר הזאת ש ט נ ה *) עלי לשלחני מאת פני העיר...

— כל היוצא מפיו אמת, אמרה גם הנערה וקולה כאוב מארץ: — הה, אל ישא ה' אין לי כי אמסור עתה את דין אבי לפני רום מעלת כבודך: לאבי נודע דבר אהבתנו, אנכי גליתי לפניו את כל לבבי ואמרתי כי לא אהיה אשה לאיש אחר זולתו, ויכני אבי אחת ושתים; אך בראותו כי לא יוכל לי ויבקש את בני העיר ויחתמו ידם על השטנה...

— שבו לכם פה עמדי, אמר ראש-השוטרים בהשתתפו בצרת הנאהבים ובהשתוממו על אומץ לב הנערה: — ואנכי אוציא צדקתכם כאור.

ויצו אל הסרים למשמעתו כי ילכו ויביאו עד מהרה את הכתבים והתעודות אשר להעלם, ואת ג. ואת ק. העדים, וגם את קניאל יביאו.

— מה שמך? שאל את העלם.

— שמי הוא יהודה בן־חיים נ ר ד ף.

— ושמך?

— דינה.

השוטרים שבו. תעודות נ ר ד ף הובאו, גם ג. גם ק. העידו בו ישרו כי זך וישר פעלו, וכי לא מצאו בו כל רע. אך השוטר אשר הלך לקרוא לקניאל שב ריקם כי לא מצאוהו בביתו, ואנשי־הבית אמרו כי לא ידעו אנה הלך.

ויצו ראש־השוטרים שנית לאמר: „בקשוהו בכל העיר והביאוהו הנה".

— לפי תעודותיך, נרדף, הנך בן עשרים שנה ושתי שנים.

— כן, אדוני.

— וכמה ימי שני חייך? שאל ראש-השוטרים את דינה.

---

*) [redacted]

— ימי שני חיי תשע עשרה שנה .

עוד מעט וגם קניאל בא .

— האתה הסיבות כי יכתבו שטנה על זה האיש נרדף ? שאלהו ראש־השוטרים .

— הן הוא בא אל ביתי ללמד את בתי ויגנוב את לבבה .

— אבל הלא גם היא תאהבהו ?

— היא עודנה ילדה . . . לא תדע ולא תבין את אשר לפניה . . .

— סלח נא, אבי, כי אַמְרֶה את פיך היום ; חי נפשי כי עזה כמות אהבתי אליו . . . בלתו לא אאריך ימים על הארץ, אמרה דינה ותתן בבכי קולה.

— הה, נערה אין לב ! אמר אלקנה והמתו בערה בו : — בפני ובמקום הזה תעיזי פניך לדבר דברים כאלה . . . אוי לי ואוי לנפשי ! . . .

— הס ! גער בו ראש־השוטרים : — במקום הזה לא תוסיף הכותה, כאשר עשית לה בביתך ; הן היא אוהבת את העלם המשכיל הזה, והיא כבר בגרה, כבר מלאו ימיה לפי חקי הארץ, ומדוע זה תעצור בעד אשרה. . .

— הלא אב אני . . . הה, בת בוגדה, סוררה ומורה . . .

— אל נא תשפך עליה לעג כמים ; עתה הִנָּהּ ברשותה . . . ואתם בני, פנה ראש־השוטרים אל דינה ויהודה העומדים לפניו ורועדים מפחד : — האמנם תאהבו איש את רעהו באמת ואמונה ?

— כן, אדוני, ענו שניהם פה אחד : — בכל לב ונפש נאהב. . .

אלקנה הליט פניו ויבך .

— קראו נא להרב, נתן ראש־השוטרים צַו.

הרב הובא לפניו .

— התוכל לסדר קדושין, על פי דת היהודים, להבתולה הזאת ב ת ת ש ע ע ש ר ה ש נ ה בלי רצון אביה .

— על פי דין . . . גמגם הרב בלשונו .

— רום־מעלת־כבודך, אמר יהודה, גם אנכי למדתי את דתי היהודים, ואדע כי על־פי דין יוכל עשוהו .

— אם־כן סדר את הקדושין, גזר אומר ראש־השוטרים.

— אבל . . . הלא אין חופה . . . אין מ נ י ן אנשים . . . אמר הרב בכבדות .

— את כל אלה יביאו .

ראש־השוטרים צוה להביא לפניו את השמש והופתו וכל הדברים אשר לה .

וסביבות הפאליצײ נאספו יהודים רבים מאד : אליהם דבר יגנב כי ראש־השוטרים יאבה להשיא בחופה וקדושין את בת ר׳ אלקנה למרות רצון אביה, — דבר אשר לא נשמע „מיום הוסדה תבל" .

השמש בא וכלי חופתו בידו. הרב היה כאיש נדהם, ולא ידע מה

לעשות לעת כזאת : אימתה ופחד נפלו עליו למרות את פי ראש־השוטרים וגם לסדר את הקדושין האלה היה למורת רוחו עד מאד ; אלקנה ישב בדד בפנת החדר וידום, עיניו כלו בדמעות, וראשו עליו סחרחר למראה עיניו ; גם הנאהבים השנים ישבו דומם, וכל מורשי לבם התבלעו.

ראש־השוטרים נתן אות וכל הנאספים — זולתי אלקנה אשר נשאר על מקומו בלי נוע — יצאו החוצה. בידים רועדות אחז השמש את החופה וירזום בעיניו אל האנשים כי ילכו מזה.

— אין מנין . . . ואין כתובה . . . אמר הרב ברעדה.

ראש-השוטרים צוה וגם כתובה וגם עשרה אנשים מן העברים הובאו. ארבעה שוטרים החזיקו בידם את עמודי החופה, והוא השגיח בעין פקוחה כי סדרי הקדושין וכל מנהגיהם יֵעָשׂוּ כדת, אחד מהם לא יֵעָדֵר.

דינה היתה אשה ליהודה בן-חיים נרדף.

ב.

פַּחַד פִּתְאֹם.

הימים ימי סתיו. שלג רב כסה את פני הכפר צ ק ל ג וקר גדול וחזק על פני הארץ. מעטים המה העוברים־והשבים דרך הכפר הזה גם ביום, ואף כי עתה עת חשך כסה ארץ והלילה פרש מוטות כנפיו על תבל ארצה. דממה שוררת בכפר, ומניהה שאננה שוררת גם בבית אשר יהודה נרדף יגור שמה את אשתו דינה.

אחרי אשר על־פי ראש־השוטרים נעשתה החופה כדין וכדת, והרב שב אל ביתו נדהם ומבוהל, באו אליו אלקנה ואשתו, עיניהם נוטפות דמע וראשם לארץ השפילו.

— הה, אלהים מצא את עונינו, אמרו בדמעות שליש : — בת קמה בהוריה היא בתנו, בת סוררת ; ועתה הלילה לנו לחשבה עוד ליוצאת חלצנו, כמת שכחנוה מלב ; אנא, רבנו, כתוב נא זאת זכרון בספר כי מחה מחינו את זכרה מלבנו, וכי אין לה כל חלק ונחלה בביתנו, זרה היא לנו מהיום והלאה . . .

הרב נאנח מרה, אף כתב את כל הדברים האלה בספר לפניו.

גם כל אנשי העיר דחו את הנאהבים האלה בשתי ידים, לא נתנום לבוא ביתה איש, לא נתנו ליהודה ללמד את בניהם ; בשער הרחוב לא מכרו כל דבר לדינה, אף לא דברו אתם דבר ; ובעוד שבועים ונפש נרדף ואשתו קצה בעמלם, גם לחם לא היו למו.

אולם גם לעתות בצרה האלה עמד ראש־השוטרים ; בהשתדלותו השיג נרדף משרה בכפר צקלג ויהיה שמה למורה ילדי הכפר, ונחלתו שפרה עליו : לחמו נִתָּן ומימיו נאמנים, על יד בית־הספר נתנו לו בית לגור, ומשכורתו

שלֹמה מאת אִבְּרֵי הכפר. לא לעֹשר תאות נפשם מאז ולחם לאכול ובגד ללבוש מצאו בזה, ומה מנם יהלוך ? — המה מאֻשרים באהבתם, ישמחו בחברתם ויגילו בשיחם ובהגיונם; היא הָיְתָה עקרת הבית, בלב שמח ונפש חפצה צופיה היא הליכות ביתה, ותצהל פניה לקדם את פני אישה, בשובו מבית הספר, בשמחה ואהבה-גלויה, והוא גם הוא מצא אשרו באהבתה, שמח בחלקו ויהי שבע רצון ומלא ברכת האהבה הטהורה, אשר אם יתן לו איש מלא ביתו כסף וזהב באהבתו זאת — בוז יבוז לו.

כשמונה ירחים עברו מאז באו בברית נשואיהם. ואהבתם הלכה וגדלה מיום ליום, וכבר נתן ה' הריון לדינה, וכבר שמחו כעל מוצא שלל רב בברכת ה' — פרי בטן הזה, וכבר חזו עתידות למו כי ישעשעו בן או בת על ברכיהם, ונחלתם שפרה עליהם.

גם בלילה הזה שכבו שלוים שקטים ושאננים, והלומות נעימים שעשעו את נפשם גם בנומם שנתם.

פתאם וקול אדיר וחזק דופק על דלתות ביתם, קול גדול קורא בחיל:

— פתח נרדף דלתיך כי עם שוטרי העיר פנהדויזה באנו הלום

שנת דינה חזקה עליה ולא שמעה דבר.

נרדף פתח את דלתות ביתו, והנה — „החוטפים" *) לקראתו!

— את מי תבקשו בביתי ? שאלם נרדף וחיל ורעדה אחזו.

— אותך ! ! צעקו „החוטפים".

— מה זה בפיכם, אהה, ה' אלהים ! הלא יחיד הייתי לאבי ?...

— את זאת תשאל לראש-הקהל אשר שלחני הנה . . . מהרו ! שוטרים, תפשוהו !

לשוא אמר נרדף לדבר בקול דממה לבלתי הפריע את מנוחת דינה, הקול האחרון הזה חדר גם לאזניה, ונדהמה הקיצה משנתה.

— הה, מה זה לפני ? צעקה במר קולה ותצנח מעל המטה ערומה ויחפה: — לא, לא אתן לנגוע באישי . . .

אולם אחד השוטרים הדפה בחזקה ואת נרדף לקחו אתם וילכו . . .

ודינה נפלה אחורנית ותצעק צעקה גדולה ומרה והתעלף.

ג.

„כֵּיוָן דְּאִדְחָא — אִדְּחָא".

—שובי בתי למנוחתך, שובי !... תני פוגת לך וְהִנָּפְשִׁי . . . סגרי

*) לפנים בארץ רוסיא, בטרם הוסד „חוק הצבא הכללי" בארץ, היתה המשרה על כתפי ראשי הקהל להביא אנשים לצבא, והשוטרים על ידו נקראו „החוטפים", נאמר: כי יתורו אחרי כל איש הנתבע ותפשוהו בכח.

עיניך ותני תנומה לעפעפיך , אולי תישני ושנתך תערב עליך ותשכחי את רעבונך . . . הה, הנך רעבה בתי, רעבה לחלב שדים . . . אבל, גם אנכי רעבה, גם בטני ריקה, גם בפי לא בא היום הזה אֹכֶל . . . שנינו הננו רעבים . . . שנינו יחד נסבול . . .

כה דברה במר נפשה דינה אל בתה היונקת — בת ירחים עשרה, בשכבה עמה בלילה על מטה שבורה ותחבקה ותשימה בין שדיה לְהַחֲמֵה .

אחרי אשר אישה נתפש בידי „החוטפים" והיא נפלה לארץ ותתעלף נאספו אליה נשי האכרים, אשר לקול צעקת יהודה נעורו ויבואו אל ביתה, וְהֵנָּה חתרו בכל עז להשיב נפשה אליה וכל הלילה ההוא עמדו עליה לשמרה ולנחמה. דינה חפצה לרדוף אחרי „החוטפים" הפצה לשלוח יד בנפשה, כחסר־דעת רצה בחדרה אנה ואנה, כנדהמת נפלה על הארץ כפעם בפעם ; אך נשי האכרים עמלו בכל נפשן להשיב רוחה ודעתה, וחפצן הצליח בידיהן. לאור הבקר שבה בינתה אליה ותבך מאד ודמעותיה אלה הקלו כמעט־קט את יגון לבבה, ובאין אונים שכבה על ערשה וחבלי לדה אחזוה. כירח ימים עברו ותקם ממטתה אשר עלתה עליה, וגם בתה אשר ילדה היתה בחיים חיתה . אולם עוני ומחסור דפקו על דלתות ביתה ביד חזקה, ולא ידעה מאין יבוא לחמה ; בעודה על ערש דוי כתבה לא־אחת אל אביה כי ישוב לרחמה, כי יאספה אל ביתו, אבל לא קבלה כל מענה ממנו, וגם בבוא אחד האכרים אל ביתו לדבר עמו פה אל פה על אדותיה לא ענה דבר, בלתי : „אין לי בת אנכי כבר דחתיה מעל פני" . ובין כה וכה ומורה אחר בא ללמד את בני הכפר, ויקחו ממנה גם את בית מגורה, ותשאר באין משען ומשענה, ותמכור כל אשר לה, ותשכר בית אחד האכרים לשבת, ותעבוד עבודת פרך, למען מצוא לחם צר . יש אשר תטוה או תארוג ותשלח־בידי אחת מנשי הכפר אל העיר לממכר, ויש אשר כשכיר יום תלך לתפור או לעשות בכל מלאכת־יד בבית שר הכפר ומאלה תמצא הית ידה — לחם נקודים ומים במשורה. וזה ימים אחדים אשר גם אלה לא נמצאו לה וגם לחמה חסר.

הקר גבר על הארץ מאד, ובבית דינה לא הוסק התנור זה יומים ; נורא מאד חזות הבית הזה פנימה : כפור וקרח על קירותיו, על החלונות מבית עטף הקור מעטה כפור ושלג למרבה ; שלחן ישן נושן יעמור בקצה מזה ועל ידו ספסל עץ שבור רגלו האחת, ובקצה מזה תעמוד מטה שבורה אסורה בחבלים אשר עליה שכבה על שק תבן דינה עם בתה יחידתה .

הילדה צעקה מרה ותנחומי אמה שבו ריקם.

—תני שנה לעיניך, הה, בתי ! הוסיפה דינה לדבר על לב בתה מו תבקש ממנה כי תבין וכי תדע את מצבה הנורא : — אל נא תמררי עוד ת חיי המרים כלענה, את חיי אשר לא יארכו ימיהם עוד על האדמה זאת . . . הה, בתי בתי ! את אמך לא תדעי, כי ימיה ספורים, ימיה א ימשכו, מרעב ומיגון יכלו עד מהרה . . . אולם אם תמצאי את אביך בימים יבואו, אם תראי את פניו בבואך בימים, הגידי נא לו כי באהבתי

מִתִּי, כי אהבתי אליו לא תמות גם במותי, לא תמות גם בכלות שארי ובשרי . . . הה, אהבתיך יהודה! אהבתיך גם כי אמות הפעם באהבתך . . .

שטף דמעות פרץ מעיני דינה ורגעים אחדים שכבה דומם, לא דברה דבר, גם מחשבותיה נדמו.

על עיני בתה נפלה תרדמה ותישן.

דינה לא הניעה אבר לבלתי תפריע את שנת בתה, ולפני עיניה חלפו עברו זכרונות ימי נעוריה, ימי שבתה בבית אבותיה, הימים אשר הגתה אהבה — אהבת בת לאבותיה, אהבה זכה וישרה, אהבה אשר תמורתה באה לה: אבותיה גם הם אהבוה כנפשם ובעונג ודשן רב בלתה אז את ימיה . . . לאהבה כזאת כלתה עתה שארה.

—הה, בתי! אמרה בקול דממה דקה: — אהבה כזאת לא תדעי, אהבת אבות לא נפלה לך חבלים, ה׳ מנע ממך אושר נפלא כמוה . . . אנכי הנני הולכת למות ואת אביך לא תדעי . . . אולם עת תגדלי ותדעי אהבת עלם . . . אך, לא . . . ישמרך האל מאהבה אמללה כזו, גם אנכי אהבתי וזה פריה . . . הה, רעב, עוני, מחסור ותלאה מנת חלקי לרגלי האהבה ואלה המה תוצאותיה . . .

דמעות עיניה שמו גם עתה קץ לדבריה אלה ואנחה התפרצה מקירות לבבה אשר שברה מתניה.

„האמנם תוצאות האהבה הֵנה תלאותי אשר מצאוני? האמנם יסר יסרני יה כי האהבה הטאה לא יוכל כפרה היא, כדבת אמי? האמנם צדקו דברי אמי כי לא יאבה ה׳ סלוח לעלמה אשר תהגה אהבים? . . . אולם לא . . . הוא אמר לי לא אחת כי בת שמים בת אל חי היא האהבה, בה יסד ה׳ את עולמו ובה מחוללת תבל . . . ומדוע זה הסיר אלהים חסדו ממני? מדוע הודיעני את ידו החזקה וירדפני עד חרמה? למה יעשן אפו בי וצרה ויגון השיגוני? . . . האם לא רבו חטאי שכנא בעירנו, אשר גנב ורצח שפך דמים ויהי למוסר ובכל אלה שמן חלקו ונחלתו רבה; האם לא הרע לעשות שמעון ראש הקהל בגזלו בן מזרועות אבותיו, הה, בגזלו גם אותו מביתי . . . ובכל זאת יהיה כאחד האצילים בארץ ורכושו רב מאד . . . הה, אין אלהים שופט בארץ, אין אדון לעולם הזה אך להוטאים ולפושעים נתנה הארץ . . . אחטא גם אנכי ואושע תשועת עולמים.

דינה נבוכה מאד, כמו נבהלה נפשה מרעיונות לבבה האחרונים, וכל עצמותיה רחפו.

וברגע הזה שמעה קול איש דופק בדלתות ביתה.

ופחדה גבר עליה מאד בשמעה כי הדלת נפתחה — כי לא סוגרה, ואיש בא הביתה.

—מי הוא זה? צעקה בחיל ורעדה.

שאלת ראש־השוטרים את מחשבותיה.

„הה, מה נעימים היו הדברים האלה בשמעי אותם מפיו ומה זרים המה בשמעי אותם מפי איש זר! . . . ומי יודע אם אשוב לשמעם מפיו? מי יודע אם אשוב ואראה את פניו . . .

—מדוע זה תעמיקי במחשבותיך? שאל שנית ראש־השוטרים בשחוק ולעג: — אל תרבי מחשבות חנם ושתי את כוסך וחיי . . .

דינה נדה בראשה ועיניה זלגו דמעות.

—הנני אמללה, אדוני, ואמלל הנהו גם אישי . . . אמרה בדמעותיה.

—הרפי נא לשפוך דמעות כמים, כי עמך אנכי להושיעך . . . לא עת בכי עתה לך, עת שתות היא . . . שתי ושמחי, כי הנני מצוה, אמר ראש־השוטרים בפקודת־חן.

דינה שתתה כוסה עד תומה תפושה במחשבותיה.

בתה נעורה משנתה ותצעק בקול גדול. דינה מהרה אל המטה.

—הגם ילד ילדת?

— זה כעשרה ירחים אשר ילדתי בת באוני.

— קחיה נא לי ואראה התהיה גם היא יפת תאר כמוך?

דינה הגישה אל השלחן, ותשב על הספסל מעבר מזה להניק את בתה. ראש־השוטרים הקריב אליה.

חם החדר הלך וגדל. המאכל אשר בא בבטן דינה השיב את נפשה, וגם היין אשר שתתה לא גִבֵּר אותותיו. : על לחייה אשר הלבינו מעוני נראה חכליל ויכללו יפיה; תאות האכל התעוררה בקרבה מאד, דמיה החלו למהר מרוצתם ורוח־חיים בא אל אפה.

איוואן בא הביתה ויוסף עצים לאש אשר בתנור.

—הה, מה מאֻשר הוא האיש אשר די כסף בידו . . . אמרה דינה כמדברת אל לבה בשומה עין לתומה על העצים אשר יבערו בתנור.

—ובידך אין מאום . . . גם לקנות עצים לא היה לך, הה, אמללה. . .

ראש־השוטרים הוציא תכריך-שטרותיו מכיסו, ולעיני דינה נגלה המון שטרי כסף אשר הביטה עליהם בעינים כלות. ראש-השוטרים לקח שטר עשרה רובל בידו ויתנו על יד דינה.

—הא לך עתה את מעט הכסף הזה עד אשר אדע מה לעשות לך

דינה מאנה בראשונה לקחת, ויפצר בה השר ותקח.

—מדוע לא תאכלי ולא תשתי, דינה? הלא רעבה עודך, אכלי ושתי וגם בתך תקח חלקה . . . הנה גם אישך נרדף אכל עמדי בשר וישתה יין כפעם בפעם, ואם תשגי באהבתו הלא לא תפוני בדבריו, ולא תאסר עליך את אשר יתיר הוא, . . .

דינה לא המתה הפעם את פיו, — אם כי מאשר נתן לה כסף לא יכלה עוד לעבור על דבריו או כי מאשר זכר לפניה את אהבת אישה חפצה

להראות לו כי אמנם תאהבהו ותעשה גם היא כמעשיו , או כי תאות הבשר גברה עליה , או אולי שלשתם גם יחד הכבידו עליה אכפם, ותקח הבשר אשר לפניה ותאכל.

הבשר היה שמן מאד מְעֻשָּׁן. בפעם הראשונה בא בשר טרפה אל פיה , וזה ימים רבים אשר לא טעמה גם בשר כשר , ועל־כן היה הבשר השמן הזה לזרא באפה, וגעל נפש בא לה. ראש-השוטרים ראה זאת בתוי פניה.

— הן לא יטעם לחכך הבשר הזה , שתי מעט מן היין וייטב לך . . . אולם גם יין מתוק באמתחתי. . .

ראש־השוטרים הוציא עוד בקבוק יין וימלא את כוס דינה ממנו.

דינה שתתה את הכוס עד תומו.

אפס כי ראש־השוטרים כחש לה. היין היה יין תרעלה. . .

על עיני הילדה נפלה תרדמה , ובקום דינה ממושבה להושיבה על מטתה הרגישה כי רעיונותיה נבוכו ורגליה לא תישרנה ללכת.

— הה , ראשי , ראשי . . . אמרה בדממה.

ראש־השוטרים החזיק בידה , עד הניחה את בתה , ובשובה ללכת אל השלחן וידיה אחוזות בידיו , לא יכל ראש-השוטרים להתאפק ויחבקה וינשקה.

דינה היתה כנדהמת.

— מה תעשה, אדוני ? אמרה בקול דממה.

— אין דבר , יפתי , ענה לה בשחוק : — בואי ונשתה עוד כוס יין , למען אשר ימתק הבשר לחכך. —

דינה שתתה עוד מבלי דעת את אשר היא עושה. דעתה היתה מְטֹרֶפֶת מהשבותיה נהפכו לדמיונות , ראשה סחרחר ולא ידעה נפשה.

ראש־השוטרים חמד יפיה בלבו מאז ראה את פניה בפעם הראשונה , מאז באה לפניו את נרדף ותספר לו כי אביה ימנעה מבוא בבריתו ; אפס כי אז ראה בה רוח גבורה , אמץ לב ונפש עזה ויירא לגלות לפניה את מחשבות תאותו ; אולם עתה בשמעו כי אישה הלך ואיננו , כי היא יחידה וגלמודה , כי באה בצרה נפשה וכי גם לחמה יחסר , — עתה חשב מחשבות לבצע את אשר יזם מאז לעשות . — אבל גם שמחתו עתה היתה עדי רגע. דינה השכימה בבקר , ותדע את אשר עשה לה ראש־השוטרים, אשר לן בלילה ההוא בביתה, ויצר לה מאד , בכתה בכי תמרורים ותמאן להתנחם , אף קצפה קצף רב על האיש אשר הדיחה מדרך-הישר ותקלל ותחרף את שמו , וכל דבריו והתנצלותיו שבו ריקם. ראש-השוטרים יצא מביתה, וישבע בלבו לעשות את כל אשר יהיה לאל ידו , להערים סוד ולהתנכל לה למען אשר יעלה חפצו בידו.

ויהי לעת הצהרים והנה איש-צבא בא אל בית דינה ויבשרה לאמר כי אישה מת בדרכו , וכי הוא , אשר היה עמו במחנה , שמע מפיו שם

שתו, ועל כן בא לבשרה את הדבר הזה.

דינה בכתה מאד, גזה שער ראשה ותשב לארץ ודמעות כמים שפכה והנה ראש־השוטרים בא. דינה ספרה לו את אשר שמעה.

— הן אנכי יודע זה כמה את הדבר הזה, ועל־כן קדמתי לסעדך ולתמכך בימיני, אך לא אביתי לגלות את אזנך על־אודות מות אישך לבלי למרר חייך, אשר המה יקרים בעיני מאד... הה, דינה, לו תדעי את אשר בלבבי... אנכי אוהב אותך...

דינה שָׂמָה בו עיניה ומחשבותיה נדהמו.

לו נולדה בבית איש משכיל, לו נתנו לה ללכת את העלמים והאנשים בחפשה מנעוריה בבית אביה, כי אז הבינה לערמת לב ראש־השוטרים ולא נתנה אמון בדברי אהבתו, ואולי הבינה גם למעשה תרמיתו בדבר מות אישה, או לו לא דחוה בבואה בימים על דבר האהבה, לו לא כלו בה חצי זעם בבואה בברית את נרדף, לו קבלוה אבותיה בביתם בימי עניה ומרודה, לו הושיטו לה יד עזרה בצרתה, כי אז לא נועז גם ראש־השוטרים להשוב עליה תועה — לקחת אותה לפלגשו; אולם עתה, אשר דינה חֻנכה על־פי מנהגי ישראל הישנים, הגתה אהבה אשר הקדישה אותה מאד מאד, הוריה וכל עדת בני ישראל דחוה בשתי ידים ולא הושיטו לה יד עזרה גם בעת אשרו היתה רעבה ללחם, עתה עת עינה צרה ביהודים ובכל האנשים החיים אתה על הארץ, עתה עת כי נפשה ולבה קרועים לשנים עשר קרעים, היפלא בעינינו כי ראש־השוטרים אשר חש לה לעזרה, אשר תמכה גם בדברי אהבה ורעות גם בכסף, מן הוא והלאה, — היפלא כי במשך העת לקח את לבה?...

„כיון דאדחא — אדחא“! אמרו רבותינו.

ד׳.

„אַתָּה הָאִישׁ!“

עברו כשני ירחים.

בית דינה כלול עתה בהדרו. הקירות משוחות בששר; החלונות הוטבו, ומכסה בד לבן עליהם מבית; כל כלי הבית יפים ונעלים המה: מטה כבודה רבודה בכרים וכסתות ומצעות ומסכות יקרות, שלחן גדול יעמוד בתוך וכסאות עץ נעלים סביביו, מנורה תאיר את החדר ואור וששון נשקפים מכל פנותיו.

דינה יושבת את ראש־השוטרים ותהגה עגבים, ידי שניהם אחוזות, היא נתנה את ראשה על כתפיו והוא נשקה מנשיקות פיהו, והדלת נפתחה ויהודה נרדף אחוז בידי אלקנה קניאל באו הביתה.

עיני דינה אשר הוסבו על הדלת בהפתחה חשכו בארובותיהן, קרסוליה מעדו, רעיונותיה נבהלו ונבוכו, ראשה היה עליה כגלגל לפני סופה, דמיה החלו לקדוח כסיר, לבבה נפעם כהולם פעם וכמו נפשה נתקה ממקומה. קול איום

ונורא מאד „הוי אישי! אהה אבי!" נפרץ מקרב ועומק לבה ותפול על הארץ ותתעלף.

נרדף מהר מאד אליה להקימה ולנחמה, קניאל הביט סביביו ולא ידע נפשו, וראש־השוטרים התגנב לצאת.

— עורי נא, חמדת נפשי! צעק נרדף בקול איום: — עורי נא וראי! הן אנכי יצאתי לחפשי וגם את לב אביך קניתי לאהבה בשובי, הוא סלח לחטאתנו וישוב להחמנו... עורי לחיים טובים, עורי ונשובה אל בית אביך המבקש עתה שלומנו...

דבריו היו לשוא. דינה לא התעוררה. ולשוא היו גם דברי קניאל, לשוא צעקו גם שניהם ויטלטלוה טלטלה, דינה שכבה על הארץ כבול עץ כל נשמה לא היה באפה.

— היא מתה!! צעק נרדף בקול עז בקחתו את דינה על זרועותיו: — הה, היא מתה! גויתה קרה, אין נשמה באפה, אין נוע גם לעורקה הדופק... הה, קראו לרופאים! החישו מזור! מהרו ועשו! צעק נרדף כמו היו אנשים רבים בביתה.

קניאל פתח את הדלת ויקרא לעזר. אכרים אחדים ונשותיהם באו אל ביתה, אך כלם יחד הכירו בה אותות מות ובדממה יצאו כאשר באו. ונרדף עודו מחזיק בה, עודה שוכבת על ידיו ודמעות רב שפכו עיניו ויפלו על פניה.

— אתה האיש! צעק נרדף כמשתגע: — אתה הֵמַתָּה את בתך! ידיך שפכו את הדם הזה!!

וקניאל עמד בלי נוע על מקומו, עיניו השפיל לארץ ודמעות נגרו, בדי גוו רעדו, וכל עצמותיו רחפו.

— אתה האיש! צעק שנית נרדף בנשאו את גופת דינה המתה על ידיו ויביאה לפני קניאל: — ראה הביטה בה! זאת היא פרי הטאת מרי, זאת היא תוצאת מעשי האבות האכזרים!... הה, דינה, דינה! הוסיף לאמר ודמעות הוריד כנחל: — הה, חמדת לבבי ונשמת אפי! הנך קרבן חטאת האבות! הנך מתה מהרחיה הגדולה אשר ידי אבותיך דהוך... לא ידעו את האהבה הטהורה ויציתו בלבך איש אהבה זרה אשר אכלה את נשמתך אשר שרפה את לבך... הנני סולח לך, חמדתי! אהבתיך וְאֹהַבֵךְ כל עוד נשמה באפי...

ובדברו הניחה על מטתה ויפול על צוארה ויבך מאד.

גם קניאל הזקן נגש אל המטה.

— סלחי נא, בתי, סלחי!... אמר בקול בכי גדול.

וישניהם הורידו דמעות כמים.

ר. א. בְּרוֹדֶס.

השקפה כללית על הדגים.

(המשך מן חוברת א׳)

ו.

אלמלי בני ארצות המזרח היו יודעים בימים הראשונים מה רב ועצום מספר הביצים שתמליט הדגה בכרס אחד, אזי תחת הבִּרכה השגורה: „תהי אשתך כגפן פוריה" אך כה יברכו את האשה לאמר: „יפרך אלהים וירבך כדגה" כמו שהשכיל אבינו יעקב בברכתו כי בניו ידגו לרוב בקרב הארץ. ואף אמנם רבוי ההולדה לא שוה היא במיני הדגים אבל בכלם היא במדה מרובה עד להפליא. הלאקסין והפארעלין נחשבים למיני הדגים המטילים מעט ביצים רק בשביל שמספר ביציהם עולה אך ליותר מחמשה אלף! השלייע מטיל שבעים אלף, הדג העכט מאה אלף והדג אקען (בארש) שלש מאות אלף, ומיני הסאמגי (וועלס) ואסטער (שטער) אלפי רבבות ביצים! זה הים הגדול ורחב הידים היה צר מהכיל אוכלסי הדגים הרבים אם כל הביצים היו משריצין דגים ואם כל צעירי הדגים היו מתגדלים והגיעו במדתם להוריהם. ואנחנו גמרנו להראות בזה מה אלה דסבות הממעיטות המונם של דגים הרב והעצום ומעמידות אותם על שיעור מוגבל כפי הראוי. ולתכלית זו נשקיף מתחלה על דרך מליטת הביצים ועל ענין ההולדה בעצמה כפי הבחינות שנעשו בזה עד עתה.

במשך זמן המסע או בסופו מבקש לו הדג מקום יפה להטיל בו ביצים. מיני הלאקס והפארעלי מבקשים בתוך מים לא עמוקים מקום מכוסה באבני הצץ, ודגים אחרים מהדרים למצא מקום רפש וטיט במים עכורים, ויש בוחרים להם בקים בסתר קנה וסוף ושאר צמחי המים, וכנגד זה יש איזו מיני דגים, העושים להם בעצמם קן בין הצמחים הגדלים בנחלים ובימים, או בנקיקי הסלעים ובשאר מקומות כאלה, ובאיזו מיני דגים ידועים מתוקנים שקים מיוחדים לשאת בהם את הביצים בשעה שהעוברים מתרקמים בתוכן. הדגים שבארצנו מלים על הרוב ביציהם בלילה, ביחוד בשעת זריחת הירח. הפארעלי מצדד את זנבו ועושה הפירה לא עמוקה ומטיל שם ביציו, אחר כך בא הזכר ומזריע עליהן ז״ע. הלאקסים נצמדים זוגות זוגות ומשמשים בטן נגד בטן (או כדברי רבותינו ע״ה, הדג משמש פנים כנגד פנים) קיפצים ועולים במדת איזו רגל למעלה מן המים, ובשעה זו הם מוציאים הזרע והביצים שניהם ברגע אחד. הגרינדלינגים שטים חיש מהרה ובטנם זו כנגד זו מתחככים בעור בטנם על הצורים ומטילים ביציהם. ההעכטים משפשפים איש בטנו בבטן רעהו, ובשעת הוצאת הזרע והביצים הם מכים ומקשים בזנבם. הבארש ואיזו מבעלי משפחתו מדביקים ביציהם בצמחי המים, או בעצים ובאבנים. הרבה ממיני דגת הים מולידים בשעה שהם שטים צפופים במחנה גדולה, ובדרך זו,

שהביצים מיד כשנולדו הן נופלין אל תוך שטחי המים התחתונים, שנזרעו זרע מהזכרים הצפים שם למטה מהנקבות.

חום ותלוחית הם שני דברים הנצרכים להתרקמות הולד בתוך ביצתו, גם האויר נצרך לענין זה, מפני שהביצה המתרקמת אף היא שואפת לתוכה את יסוד החמוצי שבאויר ופולטת אותו אחר כך בתערובת יסוד הפחמי. ושיעור החום לא שוה הוא אצל כל מיני הדגים. יש שביצים מתרקמות כשחום הפנימי מהמים הוא בשיעור מיעט מאד רק בכדי משהו, ובנגד זה שאר מיני עוברי דגים זקוקים לחום מרובה יותר. ואלו הדברים ההכרחיים לשריצת עוברי דגים אינם מתמלאים בכל עת כל צרכם כפי הראוי. הרבה ביצים אינן נזרעות זרע, והרבה מהביצים הנזרעות פגעים רעים פוגעים בהן ואינן משריצין, אף על פי שגדול כח הביצים לעמוד בפני הרפתקאות ומרעין בישין חיצונים, אלפי אלפים מהן מושלכות מגלי הים על החוף ומתיבשין, ועוד אלפי אלפים מוטלות לתוך מים עמוקים יותר מדאי ואי אפשר להן להתרקם שם, ולהביצים הנשארות אורבים גדודי אויבים רבים מכל מיני בעלי החיים. וברוב הפגעים האלו שעומדים עליהן לבלותן הוצרכו להתרבות בשפע רב ואין אחת מרבוא רבבות ביצי הדגים שתהיה מיותרת!

תכונת כל ביצה ברגע שנולדה היא, לפי בחינת החכם קארל פאגט, כדור הלמוני מראה בהיר, שבתוכו טיפה שמנונית אחת, או יותר, צפה בלהלוחית-הלבוני. החלמון בעצמו מעוטף בקרום-הלמוני דק מאד וסביב לו קרום קשה ועב לפעמים כמו עור, היא השפופרת או קליפת הביצה הסופגת לתוכה להלוחית הרבה ברגע נפילתה אל המים ונפרדת מעט מעל החלמון שצף משעה זו חפשי בתוך חתילתו העבה הזאת ומתהפך תמיד שם בדרך זו, שחלקי המחוק את הטיפות השמנוניות פונה למעלה. במקום הזה יגבה בתוך קרום הלמוני הקשר (שהוא מקום טפת הזרע בדה"ל), והיא בתחלתו כמין גבנון עגול מורכב מתאים תאים קטנים ושקופים, שהולכים וגדלים מעל החלמון בתבנית עיגול משוטח ומתהוים מעט מעט לקרום-הקשר, המקיף לבסוף את כל החלמון כמעטפה. בתוך כך מתחיל גבנון-הקשר היסודי להתבקע, מתחלה הוא מתבקע לשנים, אחר כך לארבעה ולשמונה, ובסוף לכמה וכמה תאי הקשר עם הרצן קטן בתוך כל אחד ואחד, ומן התאים האלה אברי הולד נעשים, באמצע הקשר נראה בראשונה כמין קו אחד, הנקרא תלם-הגב, עם הפיחיות מבצבצות ועולות משני צדיו, שהולכות ומתחברות לבסוף בקציהן עד שנעשים כשפופרת חלולה אחת. ובאותו הזמן בעצמו נראה מתחת תלם הגב תחלתו של קו-החוליות, בשעת גדולם של האברים הפנימים והשתלמותם הולכת ומשתלמת גם התבנית החיצונית מהגוף והראש והגויה והזנב מתחילים להתקצב בדמות תבניתם. וכפי שהקשר הולך וגדל בשיעור זה החלמון הולך הלוך וחסור ונבלע מעט מעט כלו או רובו בדופני הבטן עד שהוא מצטמצם מאד ונראה אך כסריח העודף להקשר. עד כה וכה נשתלמו כל האברים הפנימים בגוף הולד. ודרך השתלמות עוברי דגים היא בכלל כדרך השתלמות האברים

בקשר של שאר בעלי ההוליות היותר שלמים. ומכיון שהישתלם הולד כתקונו והגיע זמנו לצאת לעולם הוא מתפרץ ויוצא מתוך קליפת הביצה, ובשעה זו גופו ארוך ודק ושקופי, וכמין שק גדול תלוי לו לאחוריו להתפרנס מהחלמון הנשאר בתוכו בימי ילדותו הראשונים. כל זמן שהדג הצעיר מתפרנס מהשק הזה, הוא עומד כמעט בלי שום תנועה על קרקע המים ומניע רק סנפירי החזה לבד, כדי שעל ידי זה יגיעו אליו מים חדשים הנצרכים לו לנשימתו. אצל הפארעלי בארצנו שק־החלמוני הזו נאכל מאת הדג הצעיר כשליש רביעיות בחודש הראשון, ובמשך ששה שבועות יכלה כמעט לגמרי, ואך באותה השעה מתחיל הדג הקטן להרגיש דאגת פרנסה ואוחז מעשה אבותיו ללסטם ולטרוף כפי יכלתו, וכל שהדג ישיג למזונו שלל רב ביותר הוא ממהר להתגדל יותר. אלה צעירי הדגים שמצליחים בהשגת טרפם יגדלו ויתחזקו יותר מאחיהם הרעבים, ולאחר שנה בערך, במינים הקטנים קודם לכן ובמינים הגדולים מאחרי כן, לובשים הצעירים לבוש הוריהם ושוים להם בכל דבר.

והנה יש מיני דגים כגון איזו ממיני הראכין ודגי האי הטורפים, שצעיריהם נולדים ומשתלמים בדרך אחרת. וכמו במיני הזוחלים יש מקצתם שנאמר עליהם כי הם מולידים חיים, דהיינו משריצים מבפנים, כך נאמר גם על איזו מיני דגים ידועים שהם משריצים חיים. דהיינו הם שוהים הבצים בתוך השלל עד שהולד משתלם שם וכשמגיע זמנו להולד הביצה מתבקעת ויוצאת לעולם. התולי הים ומיני הראכין ודגי האי האלו שמטילים ביצים ומשריצים מבחוץ, הביצים מעוטפין אצלם בקליפה עבה וקרנית והיא רבועה על הרוב ומשוטחת עם סדקים בצדיה, שדרך שם מי הים נכנסים אל תוך הביצה והשתלמות הקישר בביצים האלה מתחלת רק לאחר שנולדו.

ז.

על השאלה הזו ממה הדגים מתפרנסים? נשיב, שהם בולעים איש את אחיו והיא תשובה מספקת בנוגע למזונם. יש אמנם מקצתם הניזונים גם מצמחים ועוד מקצתם יש המתפרנסים משאר מיני בעלי החיים, אבל בכלל הדגים מתפרנסים זה מזה. כמעט כל הדגים טורפים וחומסים, גם רובם של המינים האלו הניזונים מהצמחים הרי הם בכלל הטורפים, כל החזק מחברו ידו על העליונה, המינים הקטנים בולעים את הקטנים שבקטנים, והמינים הגדולים בולעים את הקטנים, והמינים הגדולים שבגדולים בולעים את הגדולים. הרבה מיני דגים מלובשים לבוש מגינים ומזוינים בכלי זין נוראים, עד כי סכנה גדולה היא לאדם מלך כל היצורים ושליט בברואי תבל, לבוא בריב עמהם, ובכל זאת גבורי כח אלו נבלעים מאת אחיהם, הדגים התקיפים ביותר מנפצים את מגינם בשניהם ומשברים חרודיו המסומרים כדרבנות וכקוצים חדים. תולדות חיי הדגים הן אך חמס ושוד ומלחמה נצחת ואין בלבם חסד ורחמים, כל דג טורף הוא זולל ועז נפש, ולא לבד הדג האי הענק האכזרי שהית

בעלי חיים גדולים, אלא גם דגים קטנים וגמדים יש, אך רגל ארכם, והם נועזים לנשוך בשניהם את האדם הנברא בצלם אלהים ולקרוע את בשרו קרעים קרעים, ואם לא יחיש להנצל מפניהם יפשיטו העור והבשר מעל עצמותיו. המלחמה הנצחית השורית בכל הבריאה, שהברואים נלחמים זו בזו לצורך פרנסתם ולקיום נפשם, המלחמה הזו נראית ביותר במים, בימים ובנחלים.

אבל האדם הוא האויב היותר נורא ומבקש נפש הדגים, זרע מרעים ובנים משחיתים אלה, כי מכל מיני הדגים הרבים והעצומים אך מעטים הם שבשרם לא טוב למאכל, אם מפני שהוא קשה וחסר טעם ומרוקם בעצמות אצל מקצתם ואם מפני שהוא מזיק לאוכליו ואסור בהנאה משום סכנה. תאות הרצח הנטועה בטבע הדג אינה פועלת כלל על טיב הבשר וטעמו כמו שהיא פועלת על הטורפים משאר הברואים בעלי החיות ונותנת בבשרם טעם לפגם, והואיל והדבר כן הוא לפיכך יצוד האדם כל מיני הדגים הטורפים. במים ובנחלים שברשותו שם המעיט את הדגים עד למאד והוא הושב עתה מחשבות איך להפרות זרעם שם בתחבולותיו, גם בים מצודתו פרושה על הדגים ולוכד אותם בכל מיני רשתות ומכמרות, ואלמלי היה בידו את כל דגי הים אסף לו, ומי יודע אם בהמשך הזמן לא ישמידם גם שמה.

(ההמשך יבוא)

מסלת הברזל מתחת לגלי הים.

(סוף מן חוברת א')

אחר כל הבחינות לפי חכמת יסודי כדור הארץ וטבעו נראה כי כל האמצעים להמלאכה הגדולה והכבדה הזאת, יעמדו לימין בוניה. חומר קרקע הים מאבני-גיר הנה עב וחזק כדרוש לרצפת מים רבים אדירים משברי ים כמוהו ובכל זאת נקל להחוצבים להסיע אבנים מתחתיו יותר מההר הקשה מאבני חלמיש „מאנט-צעניס". כאשר נקרו את הצור ההוא כן ינקרו גם פה. ואולם במכונה יותר מתוקנה, אשר המציא החכם דיקענסאן ברונטאן המנקרת בכח גדול מאד. בראשונה יתחילו לנקר משני צדי הים כאחת רק מערה צרה תשע רגל רחבה להיות מקום להמכונות והעובדים לעשות מלאכתם, והיה כאשר תצלח בידיהם לבוא עד נקודת הפגישה יחד, אז ירחיבו את החלל לסול שמה נתיב ברזל כפול. המכונה אשר חצבה בהר „מאנט צענזס" חדרה רק אמה בריטאנית אחת ליום שלם קדימה. ובמכונות ברונטאן המתוקנה יותר יתאמרו לעשות את האמה בשעה אחת, ולפי זה תשלם המלאכה כלה בשתי שנים. ועוד ארבעת שני עבודה יעברו בהרחבת המערה ולפנות דרך ישר, ובערכך כסף ארבעה רבבות ל"ש ישקל על ידי עושי המלאכה במערה. הרבבות כבר ישנם בידי המנצחים על המלאכה. אבל עוד שני מכשולים אשר עלינו לשום לב עליהם: הראשון יסור כמו בחתירת הררי אלף גם פה

מן הדרך, והשני חדש הוא פה. מה נעשה להאויר המעופש להחליפו באויר זך שיצלה לשאיפת אף העובדים להשיב את נפשם העיפה? ארובות מן הנמנע לעשות במערה הזאת דרך קרקע ומי הים, החתירות יהיו מקצה מזה האחת, והאחת מקצה מזה, כל העפר והאבנים החצובים יטענו בעגלות להוליכם קרוב שתים פרסאות וחצי עד פתחי פי המערה מזה ומזה, ואיך יבוא האויר שמה אל אף העובדים העיפים? המכונות אשר השתמשו בהן אצל מאנט-צעניס על ידי התרחבותם והתכוצותם הובילו בכל עת אויר זך מעל פני האדמה לאף החוצבים בהר מתחת לארץ, אבל לא כן פה אשר ההכרח יאלץ להפור ראשונה משני קצות הים בארות צרות ועמוקות מאה אמה ושם יתחילו להצוב בכותלי הבארות מערות אחת לקראת אחת; וכל עושי המלאכה העפר והאבנים, ירדו ויעלו דרך הבארות הצרות האלה. חפירת המנהרה תחת הטעמזע אשר לפלאי התבל נחשב אז, ירדו ועלו גם כן דרך בארות צרות משני שפותיו, אך כננס לפני ענק כן היא מלאכת הראשונה לפני האחרונה וכן תהיה בעינינו.אבל זאת תנחומותינו כי ידיעת הטבע,כח הקטור, והכמת המדידה אשר נתרחבו ונתעלו עתה ביתר שאת מעת חפירת המנהרה תחת הטעמזע יעמדו לימיננו לבצע את הדבר הגדול הזה. כל המלאכה הנפלאה הזאת, הנה בידי חכמי־חרשים וגם אמתחות הכסף בידם לעשותה. לפי הוכחת החכם בהאקאדאמיע אשר בפאריז לא יצטרכו להעמיק את המנהרה יותר מחמשים אמה בריטאניות מקרקע הים, אבל גם את זאת ינסו ראשונה, ואחר חתירת מערה צרה ברחוק חצי פרסא משני השפות ירחיבו את גבולה מעט וידעו אז מה לעשות.וראשית כל הנה רוב האמצעים ההכרחים לעבודה זאת מוכנים בהשגחה יתירה ומעולה על אופן אשר כל המלאכה הגדולה והנפלאה הזאת תהיה בטוחה להשלמתה. ובכן נוכל לקוות כי על המאוחר אחר עשר שני עבודה יעופו מכונות הקיטור על מסילות הברזל מנקודת-הראשי של המסחור האיראפי ואליה ומכל הערים הגדולות ואליהם יומם ולילה רצוא ושוב מאין הפוגות. ותחת שלש מאות אלף השחים באניות החולים במחלת־הים, יסעו עתה שלש רבבות טובי לב ושמחים על התמורה ועל הגאולה מהיות עוד טרף לגלי הים הפוערים את פיהם לבלע את הנוסעים חיים, כמעט אין ספורות להתועלת אשר יגיע ממנה לסוחרי תבל בכלל.

כבברת ארץ הרחק לרוח דרומית מעיר צרפת וכמעט כמרחק הזה צפונית לעיר „Dover" בבריטאניה, המקומות האלו הנה היותר מובחרות יען כי גם שם יתאחדו רוב זרועות מסילות הברזל בבריטאניה כמו בצרפת. מצד צרפת יחברו המסילות את החוף עם פאריז, אמיענס, בולאגנע, ומשם עם כל ארץ אשכנז ומסילות בעלגיען. והמסילות ההולכת מדאפער יחברו כמעט את כל ערי בריטאניה, ויסתבכו סביבות ובתוך לאנדאן הבירה מעל ומתחת לארץ למאות. גם קרקע התעלה והרובד הכפול מאבני גיר בין שתי הנקודות הנבררות האלה מסוגלות וטובות הנה מאד מאד, ויצלחו לעבודת מלאכת המנהרה, האבן היא עבה, כאשר הורה הנסיון בהפירות בארות

עמוקות משתי צדיה לערך חמש מאות רגל מתחת לקרקעה , גם במקומות היותר עמוקות אשר ימודו מאה ושמונים רגל , על כל מרחק הקו הישר בין שתי הנקודות הנבחרות , וכאשר יטביעו את מגדל וועסטמינסטער במקום היותר עמוק בתעלה , ירום עוד את ראשו מתחת למים בגובה ארבעים וחמשה רגל. עד כה הסכימו כל המתעסקים בהמלאכה הנפלאה הזאת , אשר חתירת המנהרה תהיה בעומק לכל הפחות שתי מאות אלף מתחת לקרקע הים . אף אם כאשר מלתנו אמורה , ה״ר לעססעפס הוכיח בראיות חזקות כי די להעמיקה רק חמשים רגל . מנקודת הפגישה , היא אמצע המנהרה , תתרומם המסלה מזה ומזה ותגבה במרחק 2640 , רק רגל אחת . ומן שפות הים ולהוץ עד תחנות מסילות היבשה תגבה במרחק שמונים רגל אחת . המערות אשר חצבו עד כה משתי קצות התעלה הראו לדעת כי על החוף סט. מארגארעטע האבן אחת ומקשה היא עד עומק חמש מאות וארבעים רגל . ואך מתחתה מצאו מצע חול ואדמה רכה. ועל השפה מצד צרפת הפרו ומצאו אבן גיר קשה ועבה עד עומק חמש מאות ועשרים רגל . הבחינות האלה היו בשנות 1866 .1867 .1868 וגם חצבו ובחנו אז את קרקע הים מזה ומזה , וכאשר כבר אמרנו מצאו אותה טובה מאד למלאכתם. כל הבחינות אשר נעשו עד כה הראו לדעת , כי המנהרה תוכל להחצב משפת בריטאניה , בעובי אבן גיר אחת מארבע מאות ושבעים רגל תחת עומק הים , אשר השבעים וחמש רגל העליונים ממנה מראה לבן להם והתחתונים אמוצים וכמראה השן להם . ומצד צרפת מצאו את האבן בעובי שבע מאות וחמשים רגל , אשר המאתים ושבעים העליונים ממראה לבן , וארבע מאות ושמונים התחתונים גם כן ממראה השן היא. ההבטחה כי כל העשרים פרסאות בריטניות תחת קרקע הים מן הקצה אל הקצה מאבן מקשה אחת , כמו בשתי השפות הנה , לא תוכל אמנם להתרומם על כל הספיקות. אבל החכמים יודעי יסודות וטבע כדור הארץ יאמינו כי כן היא. ובצדק יעורר געטהע באחד ממכתביו לאמר : „ההצלחה תעמוד על הרוב לימין בוטח ומנסה״, כהבריטאנים כן גם הצרפתים העומדים עתה בראש המנצחים על המלאכה הנפלאה הזאת הנם אנשים אשר לבם ראה הרבה חכמה ודעת. לארד ריהארד גראסוענאר ווילליאם האוועס המה ראשי החברה הבריטאנית, מיהאל העוואליער , והמודד הנעלה מעריך את כל המלאכה הנפלאה הזאת טהאם דע-גאממנד יעמדו בראש החברה הצרפתית. המודדים הבריטאנים המה סיר יאהאן האווקסהאוו וברונלעס. בירת — עבודת — פקודתם פתחו להם ברחוב וויקטאריע במספר ה׳ בלאנדאן אצל חצר מסילת הברזל הראשית אשר נתיבותיה לא יניחו רגע וכמעט כל היום וכל הלילה ילכו ויבואו מכונות קטור עם עגלות אין מספר ממנה ואליה. וידי העומדים על הפקידים מלאות עבודה עד כי יוכרחו להוסיף בכל יום מכתבים ולספחם אל אחת הכהנות להיותם לעזרתם . במשך שנת 1875 החלה חתירת המערה הצרה ראשונה . יתן ה׳ ויבצעו את אשר החלו לתועלת המין האנושי הבכלל.

א ייזיק גרעבער.

אהלי שם.

(סוף מן החוברת ראשונה)

וכשאר עוד שדה רחב ידים לחוקר קדמוניות על דבר שמות המקומות והאנשים הנמצאים בכתבי קדש מלשונות אחרות אחות השפה העבריה. כמו: א ח ש ת ר י (דה"א ד' ו') שהוא לדעתי שם פרסי ויהיה ענינו מהירים ברגלים (לויפער) כמ"ש בעל אה"ש על מלת האחשתרנים (אסתר ח') שהוא תואר לפרדה (דראמעדאר) ואולי הוא מן חש־תרי ר"ל חש מן חושה־חושים, שענינו מהירות, כמו גז חיש ונעופה (תלים צ') ותרי מן מאנשי התרים (מ"א י') ויען כי הלכו המחפשים את הארץ לפעמים מהר לבלי ימצאו והשומרים עקבותיהם כקראו מרגלים כי הלכו מהר ברגלים. ומורכב לפ"ז אחשתרי, הממהר לרוץ, ממלות עבריות. — אדן (עז"א ג') לדעתי מן הדון בעברית (וע' אה"ש שרש אדן מ"ש בלאדן ונבוזראדן). אחשדרפן (אסתר ח') כ' באה"ש בשם דע־לאגי שהוא מפרסי וענינו שומר הפלך (שטאטהאלטער) ונתוה המלה לדעתו חשטר־באן ע"ש, ולדעתי ג"כ מקורו בעברית החש־דרבן כי הנליב ממהר לתת דרבן על כל איש ואיש שיתנהג עפ"י רצונו והתנהגתו, כמו הדרבן מאשר הבהמה ללכת בדרך הישרה לנפש מדריכה. אתבעל (מ"א י"ו) שם מלך צדונים עובד בעל והקריאה לדעתי את — בעל ר"ל מופת הבעל כי בארמית את כמו אות בעברית.

והוי יודע כי חז"ל בימי קדם חתרו לבאר כל שם ומקום כמ"ש (מדרש רות פ"ב) ר' מאיר היה דורש שמות *) ריב"ק היה דורש שמות ושם האיש אלימלך שהיה אומר אלי תבא מלכות (כאלו כאומר אלי-מלך) ושם אשתו נעמי שהיו מעשיה נאים ונעימים. ושם שני בניו מחלון וכליון, מחלון שנמחו מן העולם וכליון שכלו מן העולם וכו' וכו' **) וגם דרשו שם (ברות) על שמות יואש ושרף — ובגמ' (ב"ב צ"א, ופרק דר"א פמ"ה) ומנין שהיה חור בן אחותו (של אהרן) שנאמר (דה"א ב') ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. ולמה נקרא שמה של מרים אפרת, פלטיני בת מלכים מגדולי הדור שכל נשיא וגדול שעמד בישראל

---

*) לר' מאיר בעצמו היה שלשה שמות. ואמרו (עירובין מ"ג:) לא ר' מאיר שמו אלא נהוראי שמו. ונקרא ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה ונקרא גם אחרים (סוף הוריות) והמעיין בעיוב"ן שם יראה שגם על ר"נ אמרו כן.

**) ההכרח שאלצם לדרשה זאת ה"א יען שנמצא לאבימלך ובניו שמות אחרים (דה"א ד' כ"ב) יוקים יואש ושרף כמו שחשב שם. והדברים עתיקים.

נקרא שמו אפרת שנאמר ירבעם בן נבט אפרתי. ודוד בן איש אפרתי וכו' ע"ש ובויקרא רבה פ"ב . עוד תמצא (ירושלמי ר"ה פ"ג דף כ"ט. דפוס קראטאשין) ר"מ היה דורש שמות כידור וכו' ובב"ר (פמ"ב) וביומא פ"ג . ר"מ היה דורש שמות בלע וכו' ובתנחומא פ' נשא ר"מ וריב"ק היו דורשין את השמות אלישמע וכו' ואם אמרתי ארשמה כל המאמר מש"ס ומדרשים אשר דרשו השמות והמקומות יכיל ספר שלם . ודי לי במה שאמר ר"י בן דורמסקית לר"י ע: מ"ש (זכריה ט) משא דבר ד' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו (שהלך ר' יהודה לדרוש על משיח שהוא חד לאה"ע ורך לישראל) למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ושמו חדרך (ספרי פ' דברים פסקא ודי זהב) ועיין ספרי בהעלותך (פסקא ע"ח) כי שני דברים סותרים זא"ז חד"ורך לא יכנס לאזן שומעת. ויש גם בהם מגרעת — אך את הטוב נקבל ונכלה .

סוף דבר : האיש אשר יקח לו מועד להוציא ספר יכיל כל השמות והמקומות בתנ"ך עפ"י סדר א"ב וידבר על כאו"א כפי מה שנמצא עליו בתנ"ך עפ"י חקירת האמת ולא יחסר שם איש ואשה ומקום . ויחוה עליו דעתו ודעת החכמים והסופרים אשר עמלו ברוח בינתו לדלות פנינים מים הדרישה , הן בספרים מיוחדים הן בנמ"ע אשר יצאו לאור עד היום הזה , יביא ברכה לכל בני ישראל ויבורך מאת אלהי הברכה על הברכה אשר יעשה בזה לכל משכיל. וגם תברכהו נפש הכותב זעליג הכהן לויטערבאך.

תודה ובקשה

נגדה נא לכל קהל הקוראים . הננו נותנים תודה לכבוד הועד „להרבות השכלה בישראל" אשר בס"ט פעטערבורג , על אשר היטיבו בחסדם ושלחו לנו ספרים למקרא , ספרים למהית לב רוה ונפש .

אך במה איפוא, אדונינו היקרים , במה איפוא נוכל לשלם לכם , עבור פעלכם וישרת לבבכם , אשר הגדלתם לעשות אתנו ? הן אם נאבה לתאר לכם רגשי רוחנו הממלאים כל חללי לבנו , הלא תלא עטנו וכחנו יחדיו , לכן נשימה איפוא כפינו על שפתינו , ודברינו יהיו מעטים הפעם , כי לכם אדונים יקרים , לכם דומיה תהלה : —

כן תקותנו אדונינו היקרים , כי כאשר הגדלתם חסדיכם עם עבדיכם עד היום , נקוה כי גם לימים יבואו לא ישכח חסדיכם זה מאתנו , כי תוסיפו לשלוח לנו ספרים , וגם מכתב־עתים הנצרכים לנו מאד בימים ההם ובזמן הזה , ושמכם וזכריכם חרות יהיה על לוח לבנו תמיד , לבלי נשכחם לעולם , ובכל מקום אשר נזכיר את כבודכם , נברך את שמכם הגדול . —

הכותב והמעתיר בשם כל החברה „דורשי השכלה" בעיר סיני"

חלוונא בערנשטיין.

משפט ספרים חדשים.

"**תולדות שם** כולל חקירות הדישות בהכמת למודי שפת עברית ולשונות בני קדם וזולתן ע"פ הוראות ענינים שונים המסתעפים מהתנ"ך תלמוד ומדרשות, הכל מסודר בערכין בסדר אלפ"א בית"א מאת אביר סופרי זמננו הרב החכם הכולל הנודע לתהלה מוה' יצחק בער לעווינזאהן ז"ל מקרעמיניץ. יצא לאור בעזר בן אחות המחבר יעקב ישראל לעווינזאהן ובהשתדלות והוצאות המוציא לאור כל ספרי ריב"ל דוב בער נאטאנזאהן" . (ווארשא תרל"ז).

מי שלא ראה ספר זה לא ראה חקירות ודרישות נפלאות בעומק חכמת הלשון! ימים ושנים הרבה עברו על שפתינו היקרה ורבו כארבה העוסקים בה, מהם היו אנשי חיל מביני מדע אשר עשו להם שם בארץ בהכמתם ורוחב בינתם, אבל כמעט כל אחד בהם לא ירד לעומקה של הלכה זו כהרב המנוח החכם ריב"ל. ועוד יתרון לו, שרוב הספרים ממין זה מיגעים את הקורא ומפילים עליו תרדמה, וספרי הרב ז"ל ממין זה מענגים את קוראיהם ומשמחים לבו, כי חיים הם כמקור מים חיים המשיבים נפש. ומה רב טוב עשה המשכיל הנכבד הר"ר ב. נאטאנזאהן נ"י לבית ישראל אוהבי ספרותינו, בהעמיסו עליו המשא הכבד להוציא לאור ספרי הרב ז"ל כלם וביחוד ספר זה אשר רב ברכה בו, על כן שימו זאת אל לבכם קוראים נכבדים! אל נא תמנעו הטוב מהמו"ל למלאות ידו למען יוכל לבצע את מעשה הטוב אשר קבל עליו, ונזכה ונראה את כל ספרי הרב ז"ל אשר חיים בם למוצאיהם וכל קוראם ישבע נחת וענג, והיה זה שכר המו"ל המשכיל, כי לא נשא לשוא נפשו וימצא טוב בעמלו הרב.

המו"ל.

"בסר אבות. הד אנחת בני הנעורים, משאת אשם להוריהם ומוריהם בהשמם על עקב חנוכם — מאת איש פלוני וכהן הוא יעבץ ישוע שר עסק" (אדעססא תרל"ז)

"לֹא דִבְרֵי מְלִיצָה
לֹא שִׁירָה כָּתַבְתִּי;
אַךְ יָשַׁנְתִּי וְאָקִיצָה
וּמֵחֲלוֹמִי נֶעֱצַבְתִּי,
וּבְרוּחִי נִדְכֵּיתִי
וָאֵאָנַח אֲנָחָה
וְאָשִׂיחָה בְּקֻנְטְרֵסִי
וַיִּרְוַח לִי רְוָחָה".

הדברים האלה כתב המחבר כעין הקדמה אל ספרו זה, ומה נאמנים דבריו ומה טוב המשפט אשר הרץ הוא בעצמו! אמנם כן, לא מליצה ושיר מטרת המחברת הזאת, אך אנחת בני הנעורים, אשר אבותיהם ומוריהם השחיתו דרכם על הארץ, נשמע מפיה, אנחה בשברון מתנים, אנחה אשר כל עלם ועלם, יאנח בזכרו את אשר עוללו לו, בזכרו כי הוריו ומדריכיו לא

שמו לב לכונן דרכיו ומפעליו בארץ החיים, המיתו רוחו בקרבו ויהי „חי־הנוט", אשר אם גם דאגו לאחריתו, שוו לנגדו

„לֹא עָתִיד בַּחַיִּים כִּי — אִם בַּמָּוֶת";

ומה נורא הוא הרעיון עת נער חנוך על־פי דרכם יתעורר פתאום לקול החיים הצועק באזניו, לקול אשת ובנים הצועקים ללחם ואין,

„אָיוֹם פִּתְרוֹנוֹ עֵת יָקִיץ מִן הַחֲלוֹם.
בְּהַקִּיצְךָ חוֹלֵם, תִּרְגַּז לַפִּתְרוֹן
. . . .
חָלַמְתָּ, גִּבּוֹר! כִּי רַב הַמַּלְקוֹחַ,
וַתִּיקַץ, שָׁדוּד! וַתַּעַל קֹרַחַ!"

המחבר ישוה לנגד עינינו מחזות איומים ומחשבות נוראות מבני נעורים חנוכי דור הישן כאלה. מחזות אשר מפחדם יסמר בשר כל איש ואשר אמנם יש לאל ידם להכנס גם בלב הבנים גם בלב האבות:

„וּבְנוֹדְדִים, הָהּ, שָׁם נֶחֱזֶה נוֹרָאוֹת:
אֲנָשִׁים נוֹאָשִׁים וּמָרֵי נֶפֶשׁ
יִסְעוּ גַם יִתְעוּ בֵּין נִבְכֵי תְלָאוֹת
וְרַגְלֵיהֶם תִּטְבַּעְנָה בַּבֹּץ וָרֶפֶשׁ
מֵהֶם כּוֹשְׁלִים בְּרֶשֶׁת יִלָּכֵדוּ
וּמֵהֶם עַל אַפָּם בְּעַמָּם יִבְגֹּדוּ"

הה, לבבנו נשבר למקרא הטורים האלה והבאים אחריהם, לבבנו ידאב מאד לזכר אלף אלפי אלפים אנשים אשר יתעו מאין מטרה, אשר עוני, רעב, מחסור וכל תלאה מנת חלקם פה בארץ, ואשר אך מחטאי אבותיהם ודרכי חנוכם הרע באה לדם את כל הרעה הזאת; יש אשר לגדולות נוצרו וגדול כים שברם בבואם בימים! הפליא המחבר אשר לפנינו להוציא האנחה מעומק לב בני הנעורים ולתתה לפני האבות והבנים גם יחד במחברתו זאת! הפליא עצה הגדיל לעשות. יראו רועי ישראל ופרנסיו, יראו ההורים והמורים, יראה כל אב אשר חנן לו ה' בבנים, יראו ויוכחו עד כמה העוו הישרה עד כמה השחיתו התעיבו עלילה. ומקרב ולב עמוק נקרא גם אנחנו בקול המחבר:

„הוֹרֵי יִשְׂרָאֵל! עַל בָּמֹתֵיכֶם חֲלָלִים!
וִידֵיכֶם אַתֶּם דְּמֵיהֶם מָלָאוּ".
„וְזֹאת חַטַּאתְכֶם בְּדָם הִיא כְתוּבָה
עַל כִּלְיוֹת בְּנֵיכֶם עַל לוּחַ לִבָּם
וִהְיִתֶם בַּחַיִּים כִּי שְׁדוּדָה עֲקוּבָה
מִיֶּדְכֶם זֹאת לָמוֹ מֵעוֹדָם בְּאִבָּם!" . . .

אולי ישמעו וייראו ולא יוסיפון לשגוג או לזוד ורפא לבני הנעורים.

ר. א. בְּרוֹדֶס.

אֵבֶל כָּבֵד

זה ללעמבערג.

ביום כ"ג לחדש מרחשון (30 אקטאבר) שנה זו, הובל לקבורות פה לעמבערג גבר הכם בעז, משכיל הורש אלהים נדיב לב וטהר רוח מהולל ברוב תשבחות הר"ר שלמה זלמן לאנדא ז"ל בן הרב הגביר הנכבד הר"ר חיים שמחה לאנדא נ"י. מחזה נפלא ראינו בהלואת המת הנכבד הזה, מחזה אשר נתפלא עליו ביותר בימים האלה, בימים אשר עדת בני ישראל בעיר הזאת נפלגה ותהי לשתי מחנות: מחזיקי־הישנות מעבר מזה, והולכי־קדימה מעבר מזה, והמחנות האלה התרחקו עתה מאד לרגלי בחירת הרב לפני שלש שנים ולרגלי בחירת פרנסים ומנהיגים (פארשטעהר) להעדה עתה, ובכל זאת ראינו — הפלא ופלא! — כי במות האיש הנעלה הזה התלכדו יחד שני המחנות האלה ויחד הורידו עליו דמעה כמים. בהלואת המת גביר מאחיו הזה ראינו הולכים ומתאבלים גם האדוקים גם המשכילים; גם הרה"ג האב"ד, גם הרה"ח המטיף לעדת המשכילים נשאו עליו קינים והגה ויספדוהו גם שניהם בדמעות עינים: גם החזנים אשר בבתי הכנסת וגם הקאנטאר אשר בהטעמפעל שרו בקול בכי גדול „אל מלא רחמים", כל אנשי העיר כמחזיקי-הישנות כהולכי-קדימה לקחו חבל באבל כבד הזה, כמו היתה כל העדה נפש אחת וכמו עד לב כלם נגע הדבר. — אמנם כן, המנוח הנכבד הזה היה כלול באמת בכל המעלות הטובות אשר איש ישראל יִצְטַיֵּן בָּהֶנָּה: הוא היה מגזע היחס ומשפחתו היא מן המשפחות היותר נכברות והנודעות לשם ולתהלה; הוא היה משכיל, יודע שפות אחדות וחכם גם לשמוע בלמודים (בפרט בחכמת המאטעמאטיקא אשר היה כחו רב בה מאד עד שנודע שמו לראשי החכמים בחכמה זו); גם היתה יראתו קודמת לחכמתו כל מעשיו ומנהג ביתו היה כמנהג שלומי אמוני ישראל, בלא לב ולב מלא את חובותיו לאלהים ולאנשים ובכל אשר עשה היו פיו ולבבו שוים; אולם על כל אלה התעלה בטוב לבו וברוחו הנדיבה, אשר בפה מלא נוכל לאמר: לא הניח אחריו כמותו בצדקת פזרונו, בטוב לבו, בנועם מדברותיו את כל איש, ובהשתדלו לטובת זולתו. הדבר הזה השתתף לב כל אנשי העיר לקונן עליו: „הוי אדון והוי הודו!" והוריד דמעות מעיני מחזיקי הישנות והמשכילים גם יחד. „לב טוב" הוא המדה היותר מִשֻׁבָּחָה באנשים, אמרו רבותינו הקדמונים ורק לב טוב ימשוך אחריו כל עדת היהודים — מבלי הבדל — עד היום הזה; והמדה הטובה הזאת — אשר המנוח הנעלה התעלה בה ביתר שאת ויתר עז — היתה נסבה גם הפעם לנטל ולנשא את כבוד הלואת המת הזה עד להפליא. מעלות ומדות האיש המרומם הזה רוממוהו על, כל אנשי העיר ספדו לו ויתאבלו במותו, ושמו וזכרו הטוב נשארו לברכה ולתהלה בפי כל יושבי העיר הזאת וסביבותיה.

ר. א. ב.

הדת והחיים חלק שני (המשך מן חוברת ח')

לשוא דפש שמואל את העם לשמוע מה ידבר בו, לשוא אמר לקרוע סגור לבבו לפניו למען הוכיח צדקתו, לשוא הלך ברחוב העיר, בקש — ולא מצא... אנשי העיר פנו איש איש לבצעו, והיה כראות איש כי שמואל הולך וקרב, נסג אחור ויט עורף לו, כמו כאנו גם לראות את פניו, כמו החרם החרימוהו מבוא בקהלם ויראו גם לגשת אליו. מן כל קהל עדת ישראל אשר בעיר פלגות לא שעו אליו כי אם הנערים השובבים אשר צעקו אחריו בקול גדול: „אפקורס!" והנשים הזקנות אשר מדי עברו ברחוב הראו עליו באצבעותיהן, ובקול דממה אמרו: „הנה הוא הולך, הנה הגוי אשר יביא קצף על עם ה' וימית את עוללינו וטפינו!"...

„הנה זה הוא העם וזה תארו!"... השב שמואל בנפש מרה, וידחף אל ביתו אבל ונדהם עד מאד.

אולם גם שם לא הונח לו. שמה מצא את אמו בוכיה מאד, את אמו הזקנה אשר למענה בא פלגותה, את אמו אשר הוא יחיד לה ובלתו כאין הלדה, את אמו אשר רק הוא שעשועה ואשר גם הוא הפיק להנעים חבלה בימי זקנותה, את אמו זאת מצא עתה יושבת על „ספר תהלים" ועיניה תרדנה מים.

— מה לך, אמי? שאל שמואל.

— הה, בני, אמרה אמו בהגדילה את המספד יתבט בו בעיני המלה: — הוי ואבוי לנפשי כי הבאתני הלום... אנכי אמרתי כי אשבעי נעימות את פניך, אמרתי כי על אודותיך אכבד, כי אתה תהיה שעשועי ום יום, ועתה, הה...

— מה זה לפני? שאל שמואל בועדה.

— העוד תשאל? הן זה כשעה אשר באו הלום אנשים ויאמרו לי בשם הרב ובשם המגיד כי הנך אפקורס...

לב שמואל נמס בקרבו, רוחו נבוקה, עשתנותיו דהבלעו ומורש לבבו המו כחלילים.

„הה, עד-מה רבה רעת האדם הצבוע המגיד הנוכל הזה!" השב שמואל בלבבו..

— הי נפשי! אמי, כי שקרו לך האנשים, אמר בקול ילד המתחטא לפני אמו: — הה, הורתי, אנשים רעים וחטאים הוציאו עלי את הדבה הזאת למען הדאב את רוחך...

אמו הוסיפה לבכות.

— הה, מה רע ומר גורלי! קרא שמואל וגם בעיניו נראו דמעות: — הה, „בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" צעק לפנים הנביא, ובתוך עם טמא שפתים וטמא נפש אשב גם אנכי... „עד מתי, אדני?" אשאל גם אני, עד מתי?...

לב שמואל המה מאד ברגעים האלה, ויחשה מצרות נפשו ולא דִבֵּר דבר וגם אמו שמה מחסום עתה לפיה, בראותה כי גדול מחץ לב בנה.

שני ימים עברו. בימים השנים האלה התרועע שמואל את רחל מאד. הן עבודה לא היתה לו, מבית פלטיאל מנעוהו מבוא, וגם בביתו לא מצא מנוח מדבת אמו, מבכי עיניה, ומדבריה אשר שחרה אותו למוסר תמיד, ועל־כן ישב כל היום בבית אפרת וירבה שיחה עם רחל, וחמיה „בעל הגמטריאות" הִנְעִים את מדברותיהם בגמטריאותיו והדוריו.

שיחת שמואל ורחל דמתה יותר לְוִכּוּחַ. השקפותיהם על החיים וההשכלה שונות היו מאד: רחל קנתה את דעותיה וחכמת לבה בספרי רוסיא החדשים. והם פעלו פעולה עזה על דרכי מחשבותיה והלוך רעיוני נפשה ותהי בעלת־מעשה (רעאליסטען), תחת אשר שמואל היה בעל-מחשבה (אידעאליסט) בכל דבריו ומעשיו, הדבר הזה נתן דברים רבים בפי שניהם לדבר וּלְהִתְוַכֵּחַ בו, ושיחתם נעמה עליהם.

ויהי בערב יום השני ושמואל יושב בבית אפרת. מכונת-הטהע עמדה על השלחן, אשר סביבו ישבו שמואל, אפרת, טודרוס ורחל, והנה זלמן יענטעס בא הביתה.

— יהי ה' עמכם! אמר בבואו.

אפרת ואחותו ענו לו על ברכתו ויחכו לדבריו כי לא ידעוהו.

— טוב מאד כי מצאתיך, שמואל, בזה, הוסיף זלמן ויחלק את זקנו: — כי דבר לי אליך ואל האדון אפרת.

— את מי אתכבד לְדַבֵּר? שאלהו אפרת אחרי אשר נתן לו כסא לשבת.

— שמי הוא זלמן יענטעס, ואבוא הֵנָּה בדבר הנוגע לטובת שמואל ופרנסתו.

— נפלאים דרכי היהודים בעיר הזאת, אמרה רחל בדממה אל אחיה ושמואל: — הן אנחנו ידענו על פי מכתב חנה כי זלמן יענטעס דורש רעתו?

לאזני זלמן הגיעו הדברים האלה.

— אל תיראו ואל תפחדו, אמר זלמן בשחוק-שפתים: — כי שנים הננו בעיר הזאת בשם זלמן יענטעס, האחד ילך לבית הרב ויעיר את חמתו, והשני הנני אנכי אשר אחסה על שמואל, אשר עוררתי גם את שלמה תחכמוני ואת דודו דניאל המוכס כי יעמדו לימינו; הלא ידעת, שמואל, את מעשי אלה!

הקוראים אף כי ידעו כי אחד הנהו זלמן הזה, אולם הם הם היודעים כי לא כחש זלמן בדבריו, כי אמנם שנים הוא במעשיו.

— דבריו כנים ונאמנים, העיר ר' טודרוס: — כי „זלמן יענטעס בא" בגמטריא: „הוא השני הטוב".

המְסֻבִּים צחקו לדבריו כמעט.

— טוב מאד אמרת, זקן נכבד! אמר זלמן במלאו גם הוא שחוק פיו: — אולם, אדוני, לא להתל באתי הלום כי הדבר נחוץ.

אפ״ת, שמואל ורחל הטו אזן, וזלמן הוסיף:

— הלא ידעתם כי הרב והמגיד חושבים להרע לשמואל, ובמוצאי־שבת אספו בבית הרב אספה לפקח על הרדיפות האלה; אך אנכי אנכי הייתי אז בעוזרו, כי שלחתי ביתה הרב גם את תחכמוני גם את דניאל וימנעום מעשות לו מאומה; אולם עתה נועצו לקחת את פרנסתו מידו, ויעבירו קול בעיר לאמר: כי על-פי „דינא דמלכותא" נאסר על היהודים מתת בניהם לשמואל ללמדם, יען כי אין לו תעודה *) על זה...

אפרת ואחותו השתוממו למשמע אזנם, ושמואל נאנח מרה.

— והדבר אשר יוסיף להרע לשמואל הוא כי גם העשיר נפתלי בן-גד הכספי יעמוד על ימינם לרדוף את שמואל...

— נפתלי בן-גד, הפריעו ר' טודרוס: — בגמטריא: „רשע וטוב לו".

כל המסבים השתוממו להריצת גמטריאותיו.

— ומי הוא „הצדיק ורע לו"? שאל זלמן בשחוק.

— ומה שם אבי שמואל? שאל טודרוס.

— שם אבי היה ר' ליב.

— ומדוע-זה לא תדעו כי „צדיק ורע לו" עולה במספר-קטן: „הרב שמואל בן־ליב".

הנאספים הוסיפו להתפלאות.

— אבל מדוע תפריע, המי היקר, את האנשים מִדַּבֵּר דבריהם? אמרה רחל אשר לבבה חרד על דבר שמואל: — הן אמנם הדבר נחוץ מאד.

— רב תודות לך, על אשר תשתתף בצערי, אמר שמואל אל רחל: — אבל מה יתנו ומה יוסיפו לי הדברים... אנכי הנני מטרה לחצי הצביעות, ומי יצילני מידי הקנאים?

— אל נא תאמר כדברים האלה, ענהו זלמן וישתרע על הכסא אשר ישב עליו בגאון: — הן זלמן יענטעס לא יבוא לדבר דברים בטלים, לי עצה ותושיה, אם אך יאבה האדון אפ״ת לתת לך יד עזרה...

— בכל לבי ובכל נפשי אעשה למענו כל אשר יהיה לאל ידי לעשות.

— אחת יעצתי והיא תקום, הוסיף זלמן לְדַבֵּר: — הן רבים הם מבני ישראל בעיר הזאת אשר קצה נפשם בחדרים ויאבו לחנך את בניהם,

---

*) [redacted]

ומה גם בנותיהם, בבית ספר . . ,

— ומדוע לא ישלחום לבית־הספר אשר כוננה הממשלה בזה? שאל אפרת.

— יען כי אך בני העניים ישחרוהו, ולא לכבוד הוא להם; וזאת שנית כי מעטים המה הלמודים העבריים בבית־ספר ההוא; ולו לעצתי תשמעו כי אז כוננתם בזה בית־ספר־פרטי לנערים וגם לנערות: אדוני אפרת ילמד שמה שפת רוסיא, חשבון ויתר הלמודים הכוללים, ושמואל יהיה למורה שפת עבר, כתבי הקודש ותלמוד, ואז תעשו וגם תוכלו, . .

אפרת ושמואל העמיקו במחשבות נפשם.

— אחשבה לדעת את דבר העצה הזאת, אמר אפרת: — אולי אמנם טובה היא.

— וגם אנכי אמצאה טובה וישרה מאד, העירה רחל.

— ואנכי גם אנכי לא בדברים לבד אקים את דבר עצתי, הוסיף זלמן, אנכי אֶדרש לכם לאסוף תלמידים אל בית-הספר ככל אשר יהיה לאל ידי, וגם ידי שלמה תחכמוני תהיינה עמכם בדבר הזה.

— אנסה לי דבר ביום המחרת אל „המשגיח" אשר בבית־ספרנו, אמר אפרת אחרי דממה קצרה: — ואם גם הוא יעמוד על ימיני ויקים את דבר העצה הזאת, אז אבקש לי רשיון מאת המפקח הכללי על בתי־ספר-הגליל בעיר נהרים, ואבטח כי לא ישוב את פני בדבר הזה, ועצתך, ר' זלמן, תקום.

שמואל העמיק במחשבותיו בכל העת ההיא ולא דִבֶּר דָבָר.

י.

הַאֻמְנָם

זלמן יענטעס יצא מן הבית שמח וטוב לב. ואף כי לא למען השכלה והחנוך הטוב בא עתה ביתה אפרת וגם לא מאהבתו את שמואל נטל עליו לעשות כדברים אשר הבטיח במו פיו, — בכל זאת היה שבע רצון, יען כי ירא פן יאמר שמואל לצאת את פני העיר אם ירדפוהו „הבטלנים" ויקפחו את פרנסתו, על-כן השב מחשבות להצילו ולהשאירו בפלגות, אף לקרבהו ביותר אל בית תחכמוני, אשר כל אנשי הבית ההוא — ובתוכם גם אסתר — מנשאים ומגדלים עתה את שם שמואל ואננעטע אמרה בפה-מלא כי משכרתו שלמה מאתה אם יעלה בידו לתת את בתה את אסתר לו לאשה, ואך על-כן השב מחשבות להקים בית־הספר אשר הוליד, ועל־כן היה שובע שמחות בראותו כי דבריו הצליחו וגם עשו פרי.

„האמנם? חשב בלבבו, האמנם יעלו בידי שני השדוכים גם יחד?

האמנם יעמדו לי מזמות נפשי לחבר את אשר יסכן לי? הן נקל היה לי לרחק את המקרבים שלא ברצוני, האמנם גם לקרב את הרחוקים תעמוד לי חכמת לבי?"...

אולם ל ל ב ב יראה אך אלהים לבדו, ולנו, קרוצי-חמר, אין לנו כי אם לשבח ולפאר את מ ע ש י זלמן הטובים, כי אמנם אך הוא הציל את שמואל ואך על פיו יצא הדבר הזה לפעלו כי ידי אפרת כוננו בית-ספר פרטי בעיר הזאת. המשגיח בבית-הספר אשר לממשלה נתן תקף ועז לדבר הזה, שמואל עמד למבחן לפניו ויתן לו תעודת מורה בבית ספר ההוא, שלמה התכוני היה הראשון אשר נתן את בניו ללמדם שמה, והוא עם זלמן יענטעס השתדלו בכל נפשם כי יוסיפו העם לשלוח את בניהם בית-הספר.

— שמע נא, אחי, את אשר אמר אליך, אמרה רחל אל אפרת בערב יום השני, אחרי אשר הוא ושמואל ישבו לכונן למו תיבת-התלמידים (פראגראם) לבית הספר: — שמע נא אלי: גם אנכי אהיה למורה בבית-ספרך במחלקה אשר לנערות... הן שמואל הבטיחני לכתוב על אדותי להרבנים אולי יצליח בידו להתירני מחבלי העגון, ומדוע זה אשב בטל ואכל „נהמא דכסופא" על שלחנך או גם על שלחן אבי? — אהיה ל מ ו ר ה ואבוא על שכרי...

— לו יהי כדבריך, אחותי.

והנה ה ב י ר ז י בא.

— יהי נעם ה' עליכם, אמר אחרי אשר ספרו לפניו את מעשה בית-הספר: — יכונן נא את מעשה ידכם וישמח לבי גם אני.

— הן שמוח תשמח ב מ ע ש י אנשים אחרים, אמרה אליו רחל אשר לא ישרו דרכי הבירזי בעיניה: — ומדוע זה תחבוק אתה ידיך ותמאן ל ע ש ו ת ולדאוג לאחריתך? הכי לעולמי-עד תשב בבית-המדרש ותאכל לחם אשר לא עמלת בו? הכי זאת היא מטרה לאדם על הארץ להבק אשפתות בבתי-מדרש? האם אין בתי-ספר בארץ? האם אין מוח בקדקדך ואין די אֵיָל בידיך ל ע ש ו ת דבר גם אתה אשר ממנו יבוא לחמך?

— אבל, גברתי... החל הבירזי.

— ידעתי גם ידעתי כי עוד מלים לעצלים להתנצל ולהצטדק, אמרה רחל ולא נתנה לו לכלות דבריו: — אבל את כל הדברים האלה ישא רוח, ואך ה ע ב ו ד ה היא תתהלל...

— דבריך, אשה כבודה, צדקו יחדו, אולם לו תדעי את מצבי..

רחל לא ענתה דבר והנוד לו בראשה ותסב פניה מול פני אחיה ושמואל אשר שקדו על מלאכתם.

כחצי שעה ישב הבירזי בבית אפרת דומם, ומחשבות ממחשבות שונות עלו בראשו.

„היא לא תאבה גם לדבר אתי דבר, יען כי „ב ט ל ן" אנכי בעיניה, לו תדע כי גם אנכי רק ל ח י י ם אשים פני, כי רק לעונג ולשעשוע כל

מגמתי, כי אז אולי אחרת דִבְּרה אתי,.. ואולי צדקה ממני, הן גם תהכמוני אמר אלי כדברים האלה... אבל מדוע זה לא פעלו עלי דבריו אז ועתה ירדו כחץ שנון בלב?...

מהשבות בלולות ומְטֹרָפוֹת עלו בראש הבירזי לפשר הדברים האלה, ובראותו כי אנשי הבית עסוקים מאד במלאכת ידם ולא ישעו אליו, קם ממושבו.

— היו שלום, אדוני, אמר בקול רם: — לא אובה להפריעכם ממעשיכם.

— לך לשלום, ענוהו אפרת ושמואל.

„האמנם?... חשב הבירזי בלבבו אהרי צאתו מבית אפרת, — האמנם כן הוא?... האמנם היטיב חרה לי על כי לא אמצא חן בעיניה? האמנם לא אוכל נשוא בקרת-רוח את קרת-רוחה על אודותי? ומדוע"...

תפוש במזמותיו אלה הלך הבירזי לבית־המדרש ורעיונותיו לא הניחו לו לישן כל הלילה ההוא.

מלאכת תוכן-הלמודים נגמרה. אפרת ואהותו היו שמחים ועליזים ובנפש הפצה ובלב מלא רצון דברו בדבר בית־הספר אשר יאמרו לכונן; לא כן זה האיש שמואל: מוזר היה לו הרעיון הזה, ועל־כן חשב על אדותיו מאד; כמו בעל-כרחו ישב בערב הזה בבית אפרת, „וכאלו כפאו שד" עשה את מעשיו עתה, כמו על־אפו ועל חמתו היה לו הדבר הזה, ונאחז בסבך מחשבות אין־קץ יצא מבית אפרת לבוא ביתה אמו.

„האמנם זאת היא מטרתי עלי חלד? חשב בנפשו בלכתו, — האמנם היא הדרך העולה לי למעלה להשכיל? האמנם אך להיות מורה בבית-ספר נָטַל עלי ואך לזאת נוצרתי?"...

„האמנם אפקורס הוא בני? השבה אמו אחרי כי סִפֵּר לה שמואל את דבר בית הספר, — האמנם צדקו יחדו דברי האנשים אשר אמרו לי בשם הרב ובשם המגיד?...

וגם שניהם לא נתנו שנת לעפעפם כל הלילה ההוא.

בבקר למהרתו בא שמואל ביתה אפרת, וימצא שמה את רחל לבדה בבית. שמואל ישב על הכסא, ויבט בדממה על מעשי ידי רחל אשר עשתה.

— עתה, אדוני, אמרה אליו בהביטה בפניו והנם זועפים: — עתה החלף נא שלמותיך, ושים בגדי-אשכנז עליך, כי מורה בבית-ספר תהיה מהיום והלאה.

— לא, גברתי, את אלה לא אעשה... ענה לה שמואל ומחשבותיו המו מאד: — הן גם מורה הייתי, אודה ולא אבוש, למרות רצוני...

— ומדוע?

— יען כי לא זאת היא המטרה אשר שמתי לי, לא אלה המה מעשי אשר בהם אתפאר... אז עת גרשתי את אשתי הראשונה היה

בדעתי לשחר את בית־ספר הרבנים, אך ש ר ג א מנעני אז, ודבריו צדקו: אנכי נ ו ע ד ת י להיות ר ב בישראל, ולדרוש את התקונים . . .

—האם לא תוכל להיות „מתקן" גם בהיותך מורה ? האם בלבשך בגדים קצרים תפוג התורה ממך והתלמוד עוד אינו בקדקדך . . . שמע נא שמואל אלי, המטרה אשר שמת לך קדש היא וחלילה לי להפריעך ממעשיך אלה; אבל גם ח י י ך קדושים המה, גם ללחם-חקך לך לדאוג . . . תן תודה, שמואל, כי גם להיות מ ל מ ד איננה המטרה אשר תאמר להשיג, ועוד גם זאת כי ה מ ל מ ד ו ת תאסר ידיך ותגזל ה פ ש ך ממך: הן אם דברת בשער הרחוב דברים כנים ואמתים ונגעת עד־מה בכבוד הרבנים, כבר חשבו מחשבות ויגזלו את הלחם מפיך, כבר הוציאו עליך שם „אפקירס" ולחם ביתך יחסר . . . ואם נודד ללחם תהיה, והדלת להיות מ ת ק ן ומחשבותיך יעלו בתהו ויאבדו; האיש אשר יאבה ללחום בעד דעתו עם המון מפריעים, עליו לחשב דרכיו בראשונה כי לחמו לא יחסר וכי לא יהיה תלוי בדעת אלה האנשים אשר יאמר ללחום אתם . . . אנחנו כלנו נ פ ק י ר את חיינו ועצמותנו בעד ה ד ע ה אשר נלהם בעדה, — אבל בעד קִיּוּמָה; כי לא יקומו התקונים בישראל כי אם בהיותך מ ל מ ד, אז צדקתיך גם אני ועניתי ואמרתי לך כי היה תהיה למלמד למען יעלה בידך לתקן התקונים הדרושים; לא כן עתה אשר נהפוך הוא אשר אם תאמר להיות מ ל מ ד בישראל אז תאלץ לשום מחסום למו פיך ולחשות אם לא תאבה למות ברעב אתה ואמך הזקנה, עתה הורה לזלמן הסדר כי יעצך טובה, וכי המשרה הנתונה עתה על שכמך תתן לך ח פ ש ו ד ר ו ר לדבר דבריך וללחום את הרבנים בכל אַוַּת נפשך . . .

שמואל שמע את דבריה אלה בכל לבבו ויעמיק לחשוב מחשבות אין־קץ ולא ענה דבר.

— ומי זה יפריעך ע ת ה ללבוש בגדים כמנהג עם־הארץ ? הוסיפה רחל אחרי רגעי דממה אחדים: — מי ומי הגוזלים ה פ ש ך לבלתי תתנהג על־פי מחשבותיך והגות לבך ?

— אבל אז אתרחק מאד מאד מ ע ם בני ישראל, ענה שמואל.

— ועתה האם לא צעקו אחריך „אפקירס" ולא הדביקו כתבי-פלסתר להבזות שמך גם בלבשך בגדים ארוכים כמוהם ? ה ע ם לא יאבה ולא ישמע לך בין כה ובין כה, והמשכילים האחדים ישמעו לדבריך גם אם בגדים קצרים תלבש.

— צדקת, רחל, באמרי פיך, ענה שמואל בכבדות: — אולם בכל זאת קשה עלי להחליף שמלותי, כי אז אֶפָּרֵד גם מבית הרב לעולמי עד . . .

— ומה לך בבית הרב כי תחרד עליו את כל החרדה הזאת ? שמואל נאנח מרה.

— האם אמת נכון הדבר אשר שמעתי עליך לאמר כי תאהב את בת אשתו ?

שמואל נבהל מאד לשמע שאלתה האחרונה. הוא חשב בנפשו כי סוד כמוס הנהו הדבר הזה, ומעולם לא עלה על דעתו כי גם רחל אשר באה העירה זה ימים אחדים תדע גם היא את אשר בינו ובין חנה; גם דבריה הַמְפֹרָשִׁים כמו זרים היו לו.

— הרעשתי מורשי לבבך בדברי אלה, הלא? הוסיפה רחל בצחוק.

— אולם מאין תדעי כזאת...

— הַגֵּד הִגַּד לי, ועתה הנה פניך יעידו בך כי כנים ונאמנים הם הדברים, ומדוע זה תכסך בושה לשמעם? האם גם אתה תדמה בנפשך כי חטאה היא האהבה?...

— לא, ענה שמואל בשפה רפה: — אבל...

— אולם לו ידעת כי לב חנה איננו נתון לך והוא מלא אהבת עלם אחר...

שמואל נבהל מאד לדבריה.

— מה־זה בפיך? אמר בהתעוררות: — האם להתל בי תגידי את דבריך אלה?

— ומדוע זה תחשוב את דברי אלה למהתלות? האם לא הורשה לה לאהוב איש בלעדך, יען כי אתה תאהבה? האם לא נקרא דרור גם ללבה ורגשותיה?

אבל... אמר שמואל בנפש מְבֹהֶלֶת והרדה מאד.

— לנו אין לצות על לב זולתנו כאשר לא נאבה כי יצוה איש על לבנו, וגם לאיש אין כל רשות לצות על לב אשתו, ומה גם אוהב על לב אהובתו...

פני שמואל הורו. זכר את דברי שרגא הראשונים בדבר אשתו ומצאם מתאימים לדברי רחל אלה, ונפשו יצאה בחשבו אולי כנים דבריה, ואולי לא תאהבהו חנה.

„האמנם צדק בפיה? חשב בלבבו, הן תדע את דבר אהבתנו, ואולי גם תדע את זאת ממקור נאמן?... ואם־כן הלא אבדתי גם את העונג האחד אשר לי בעולמי... גם חנה איננה לי... חנה, אשר למענה נאלמתי דומיה אז בבית המדרש, חנה אשר השבתיה לנשמת אפי ודם לבבי... אבל לא רק להתל בי תאמר כדברים האלה"...

רחל ראתה כי שונו פני שמואל, כי יעמיק במחשבותיו, כי יצר לו מאד וכי נגע הדבר עד לבו, ויך לב רחל אותה על אשר הגידה דבריה האחרונים לשמואל.

— אבל צחקתי, אמרה לו להפריעו ממחשבותיו.

והנה גם אפרת בא, ויסב את השיחה הזאת לְדַבֵּר בדבר בית־הספר. רחל שמחה מאד על בואו לעת כזאת, ולמען אשר לא ישוב שמואל

לשאלה עוד בדבר הזה, קמה ממושבה ותלך לה אל החדר השני.

ותקח לה רחל גליון ותכתוב מכתב אל אביה ותודיעהו מכל אשר עבר בזה, כי ידי אפרית ושמואל כוננו בית־ספר־פרטי, וכי גם היא תקח חבל בהעבודה אשר עניתו עליהם, וכי לרגלי הדבר הזה תשאר בפלגות משך כל ימי הקיץ.

ולשרגא כתבה כדברים האלה:

„רעך (אשר מעתה הנהו גם רעי) שמואל, מצא חן בעיני עד מאד, בכל עת אשר אראה פניו ואשמע קולו הערב ושיחותיו המחכמים אשבע נועם ועדן. הנה אביעה לך תודתי אשר על־פיך הכרתיהו ועוד יותר אודה לאיש אחד, זלמן שמו, אשר על־פי עצתו אשב בזה כל ימי הקיץ יחד עם רעני שמואל. אולם אל נא תחשוב עלי כי אנכי"...

ובטרם עוד כתבה מלת „אהבתי" אשר היה בדעתה הדלה לכתוב, הסירה עיניה מן המכתב ותבט נכחה, מחשבות רבות השתרגו ועלו בקדקדה, העט אחוזה בינות אצבעות ידה האחת ובשניה תמכה ראשה, ורגעים אחדים ישבה גם היא תפושה ברוב עשתנות נפשה.

„האמנם?"... אמרה רחל בלבה ברגעים האלה, — „ואולי?"... ובהעמיקה להשוב מחתה מעל מכתבה את הדברים האחרונים.

יא.

חַטַּאת הַקָּהָל

או

תּוֹלְדוֹת ר׳ טוֹדְרוֹס „בַּעַל הַגִּמַטְרִיָּאוֹת".

. . . וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם!

(ישעיה ג׳, י״ד)

„אור לארבעה עשר" בדקו גם היהודים אשר בפלגות את החמצם לאור נר שעוה, אשר שמשי בתי־התפלה חלקו להם. בלילה הזה ישליך כל איש ישראל את עול סבלו מעל שכמו, ואת דאגת החג האיום והנורא מאד — חג המצות — הסיר התו; יראה והנה המצות בביתו, גם בצים גם חלבי אווים שמורים אתו, ולעתים גם תרנגולת מנקרת באשפה אשר לו, ובכיסו עוד מעט כסף — שארית פלטה הנמצאה — לקנות גם יין גם דגים לכבוד החג; לא לשוא עבד עבודת פרך, לא לשוא החסיר חוק לחמו ולחם בני ביתו בשלשה ירחים, לא לשוא שנס את מתניו ויהגור שארית אונים ויעבוד כפלים

כפי כחו, לא לשוא היה כל עמלו הרב, — הנה צרכי החג המרובים בביתו, ומה מנו יהלוך? . . . הן אמנם כי כאשר יעברו שמונת ימי הפסח האלה לא בנקל יביא את החמץ בביתו, כאשר בערו בלילה הזה, כי אז יתרונן ומחזה אחר יחזה לפניו . . . אבל מדוע זה נערב את שמחתו? הן בלילה הזה ישב שקט שלאנן, שמח מאד בחלקו, דאגת אחרי־הפסח לא תביאנו, ומפחד הימים הבאים ההם לא יירא — וישמח ויטיב לבו.

אחרי אשר בערו את החמץ, וילקטו את הפתתים אשר נשותיהן הניחום למען כי ימצאום הם, הלכו עם הארץ לבתי־המשקה למען שתות יין־דגן ושכר „בפעם האחרונה" בשנה הזאת למען רוֹת הצמאה, ולמען נוח מכל העמל הרב אשר עמלו בהימים האחרונים. איש איש ישב על יד השלחן, כום מלא לפניו ויספר לרעיו את כל התלאה אשר מצאתהו ואת כל העמל הרב אשר עמל עד אשר „הביא את הג הפסח לביתו" *) וכל אחד יאמר להגדיל מעשיו וחסדי ה' אשר היו אתו בדבר הזה על אשר לרעהו.

כחצות הלילה הזה הגיע והבירזי הלך יחידי ברחוב העיר לבוא ביתה המדרש. רוח עברה על פני שחקים ותטהרם אחרי הגשם אשר המטיר מים על הארץ ימים שלשה. ירח יקר יהלוך עתה על חוג השמים ויפץ אור כהה על בתי פלגות. הדממה שוררת בעיר, בכל הוצותיה השלך הס, והככבים במסלותם יככו אט וקרנים מידם — קרני הוד, כמו ישמחו גם הם בשמחת האנשים ההולכים לקדם את פני החג, וכמו לא שעו לפני הבירזי אשר הנם זועפים ולעפעפיו אשר תוגה חרישית תלן בם.

„הה, מה לך, לבבי? חשב הבירזי בלכתו, — מדוע זה תפעם בחזקה, ולא תתנני השב רוחי? . . . האמנם אֶהָב את רחל? האמנם יך לב בקרבי על אשר לא ראיתי את פניה זה ימים שנים? . . . אנכי אשר שחקתי מעודי על האהבה והנאהבים, אנכי אשר מלאתי פי שחוק באמור אלי שמואל כי הנהו אוהב את הנה, אנכי אשר אמרתי סגור יהיה לבבי לדברי הבל ורעות רוח אלה לעולמי־עד, — האם גם אנכי אהבתי? האם גם בי ישוב יהפוך ידו בעל־החצים, וגם את לבי מצא מטרה למו? . . . הן אמנם יהידה היא רחל במעלת רוחה בניב שפתותיה ובכל מעשיה; אם רבות בנות ישראל בדור הזה עשו חיל, הן היא עלתה על כֻּלָנה, ומאד מאד אשמח מדי דברי בה, מאד מאד אשבע נעימות את פניה גם בעת אשר תְריבני ותדבר אתי קשות; אולם הגם אָהֹב אהבתי? . . .

תפוש ברוב שרעפיו בקרבו הלך עד בואו לפני בית המדרש וברממה בא אל אולם הבית, והנה רגליו התנגפו על גופת איש השוכב שם על הארץ הבירזי נבהל מאד.

— מי זה? שאל ברעדה.

*) כן יאמר העם במובן: לרכי החג.

— שַׁמָּשׁ בגמטריא „המז
זכרו"... צפצף האיש כאן, הזיר מיער"... בגמטריא „ארור
— ר' טודרוס? ! דוב מארץ בכבדות כמו לשונו דבקה לחכו.
— אנכי... ענה ויוסף הבירזי כלו משתומם למשמע אזניו,
„והו כלב רשע") הו האיש ויתעורר וירם ראשו: — שמש (בגמטריא
. לב הבירזי כי בית־מדרש הזה לא יתגני לבוא ללון פה הלילה..
הזקן הנעזב הזה המה מאד בקרבו. רגשי חמלה התעוררו בו, וירחם את
וידפוק, וינוד לו בראשו ומעיו המו לו.
— ויך הבירזי בחזקה על הדלת.
— פתח, שמעון, דלתיך כי עתה באתי.
שמעון השמש פתח לו, והוא לקח את טודרוס הזקן ויאמר להקימו
מן הארץ.
— בוא נא אתי, כי הדלת נפתחה.
— אבל הוא שותה שכור, העיר השמש על מעשי הבירזי אשר לא
שרו בעיניו.
— אין דבר, ענה הבירזי רכות: — אתי ילן הלילה.
„בעל הגמטריאות" התעורר וישב על מקומו אשר שכב עליו על הארץ
ויבט בפני מיטיבו הבירזי. מעט התנומה אשר נתן לעפעפיו טרם בא הבירזי
הסיר מעט את יינו מעליו, אבל הוסיף זועה על מראיתו האיום: שערות ראשו
היו פרועים, עיניו קטנו בחוריהן, תוי פניו קמטו, בגדיו וכתנתו היו פרומים
ובלתי מחוברים בקרסיהם ולולאותיהם עד כי החזה המגדל שערות לבנים
ארוכים נראה ערום לעין כל, על זקנו נזל רירו, והאור הכהה אשר הפיצה
מנורת „נר תמיד" אשר שם באולם בית־המדרש הוסיף לעורר געל בנפש איש
המביט עליו לעת כזאת.
„הה, חשב הבירזי בלבו, — מה נבזו ומה נמאסו פני האיש הזה!..
המה לדראון לצלם אלהים השוכן עלימו!... איש בעל־כשרונות נפלאים
כמוהו יתעב ויבזה צלמו עד מאד"...
בוז ורחמים, הלאה וחנינה התלכדו בלב הבירזי, וכמעט אשר נחם
על מעשיהו לעוררו ולהביאהו בית המדרש.
קום נא, זקן, ובוא אתי הביתה, אמר אליו כמעט שלא ברצונו.
הזקן קם ממושבו בכבדות, ובעצלתים הלך אחרי איש־חסדו.
— הה, ידידי! אמר „בעל הגמטריאות" בשבתו על הספסל, אחרי
אשר הבירזי העלה לו נר קטן: — קצתי בחיי המרים כלענה, נקטה נפשי
עד כי אבוז צלמי... הנך עול ימים, מלא ברכת ימי הנעורים ולא תבין
לבעי... גם אנכי הייתי עול ימים, גם אנכי הייתי מאשר בימי נעורי, מבלי
דעת כי יאתה יום אשר ימר לי מאד, כי יבואו ימים אשר אין לי בהם
חפץ...
הזקן נאנח מרה והבירזי נד לו.

— ומה היו ימיך הראשונים המאֻשרים ? שאל הבירזי למען למצוא לו דברים .

— אל נא תזכירני , ידידי , ראשונות , ענהו ר׳ טודרוס בהאנחו בשברון מתנים : — הזכרונות האלה יתיהו דמי בקרבי וכל קרבי תמם ילכו לזכרם; הה , ידידי , בן הייתי לאבותי , יחיד ורך להורי . . . לאסוני ולתוגיון נפשי חנני ה׳ בכשרונות נעלים , בזכרון נפלא , בשכל טוב ובמחשבות מהירות עד להפליא ; גם הדרת פנים גם יפה־תאר נתנה לי התולדה להותי . . . מדי דברי בי זכר אזכור עוד את הימים הטובים האלה , זכר אזכור את ימי נעורי , את הימים אשר עשיתי לי שם בארץ כאחד „העלוי״ים הגדולים , וכל היהודים אשר בסביבותינו מנטלים ומנשאים את שמי . עד ואבין היה אבי וישלחני ללמוד לעיר גדולה , ואמצא שמה חן בעיני יושבי הארץ ; גם בעיני הנשים וגם בעיני הבתולות מצאתי חן מאד . . . יפה פני ומדברותי אשר מלאו ההודים מצאו מסלות בלבבן , וירוממוני אנשי המקום ההוא ואשב בתוכם וייטב לי מאד . . . לא דאגתי לאחריתי , ולא חשתי עתידות לי וָאֹמַר כי כן יְמַלְאוּ יָמַי בטוב ובנעימים . . .

הזקן עמד מדבר רגע קטן , והבירזי הטה אזנו מאד ויקשב את דבריו בכל לבו ולא הפריעו מאומה .

— אנכי עודני נער ואבי ארש לי נערה בתולה בת אחד „הגבירים״ בעיר קטנה בפלך וואלין , ומבלי דעת דרכי התבל ומסבות המתהפכות עליה , הלכתי לתומי אחרי אבי ואהיה לאיש . . . לא ארכו הימים , ואנכי הרגשתי בנפשי כי יחסר לי מאומה , כי נפשי ולבבי יצמאו ל ה ל ו ך ב ג ד ו ל ו ת , כי בידי לעשות ולפעול נפלאות , אך לא ידעתי מה . . . התלמוד ומפרשיו לא יכלו לרות את צמאוני ההוא , הרגשתי כי קטנו מהכיל את רעיונות לבבי ומחשבות נפשי , כי צרו דרכיהם מתת אורח לי כלבבי ; גם האנשים אשר בעיר הקטנה הזאת כפראי מדבר היו בעיני , כחגבים קטני־המוח היו לפני , ואנכי אף כי לא ידעתי גם אנכי לבאר את מחשבותי אז , אף כי לא ידעתי מה מנהם יהלוך ומה איפוא יחסר למו , — בכל זאת לא יכלתי דבר את האנשים לשלום ומתגאה ברוב שרעפי אלה בקרבי הלכתי בתוכם כאלהים בין בני אדם תמהה , ואבוזה את תבניתם , ואבוזה את חברתם ואבוזה גם את התלמוד גם את בית המדרש . . . מָכָּה בשגעון הזה הייתי ימים רבים ואף גם עתה לא נקיתי ממנו ; הה , ידידי , השגעון הזה הוריד לעפר כבודי וישכן בשאול נפשי כל הימים אשר אנכי חי , הוא היה בעוכרי , והוא אך הוא עשה לי את כל הרעה אשר מצאתני בדרכי חיי . . . הוא ינק את לשד הייתי גם עתה — אהה , ה׳ אלהים ! והוא אך הוא נתנני לשכור . . . אמרתי אשתה יין־דגן אסבא שכר אולי אשכח את שגעוני ואולי יסיר ממני אבני ; שתיתי בביתי , שתיתי בבתי מרזח , עד כי הייתי ש כ ו ר ו ס ו ב א , עד כי אמאס חיי , עד כי אבזה צלמי . . .

„בעל הגמטריאות" נדמה וישאף רוח והבירו העמיק במחשבותיו .

* * *

עמוד נא , קורא , רגע קטן ונחשובה מחשבות גם אנחנו , התבונן נא מאד ושים לבך לדברי השכור הזקן הזה , הטה אזנך ושמע את הודוי אשר יתודה ר' טודרוס מעומק לבו ובין תבין את אשר לפניך ; הידעת מי הוא האשם בדבר? מי הוא אשר הסיר לב „בעל הגמטריאות" מעליו ? בצואר מי הקולר הזה תלוי ? . . . הידעת מה היא הדבר אשר הכר לו ? מה הוא שגעונו , ומה שמו ? — שמע שמוע ואל תתן פוגת לעיניך , שמע ודעה כי אנחנו האשמים , כי לנו בשת הפנים במפעלות השכור הזה , רק עונותינו יסבול וחטאת החנוך הרע היתה בעוכריו . . . חטאת הקהל הנהו ר' טודרוס הזה , חטאת קהל עדת ישראל אשר העוו דרכי חייהם ודרך חנוך בניהם על האדמה הזאת . . . „שגעון" קרא להרגשותיו בקרבו על בלי ידעו מה אלה לו , על בלי נתנו לפניו דרך ישר לְפַתֵּחַ כשרונותיו , ומקום רחב ידים למלא אחרי שכלו וחכמת לבו . הן רוח גבר חָכם בעז (געניע) נֻפַּח באפיו . רוח משכיל אשר לא יתן דמי לו, אשר יוליכהו על וידריש ממנו להרות את צמאונו בדבר חכמת ובינה , לתת לו מקום להתפתח ולהשתלם , אשר לא ימלא את נפשו בפלפול וסברא אשר בתלמוד , אשר יתאו לפעול ולעשות ולא לשבת בעצלתים בבית המדרש , אשר יתאוה לחיים ולמדע , למושגים זכים וברורים . . . לא שגעון בנפש האיש הזה , לא חסר דעת הנהו , אבל יתרון הכשר לו . . . לו חֻנך מנעוריו על ברכי חכמה ומדע , לו נתנוהו אבותיו ללמוד ולהבין דרכי התבל , לו נתנו לפניו את פרי עץ הדעת לאכול ולשבוע בבתי־הספר כבררים וכמשפטם , כי אז היה לבו עליו , כי אז לא באו השגעון הזה לעות דרכי חייו , ויגדל ויצליח ויעשה פרי הלולים ויעשה גדולות ונפלאות בדעתו — אשר לזאת נוצרה ; אולם עתה אשר שערי הדעת סגרו לפניו , ובבינה לא חלקו לו, עתה אשר לא נתנו לפניו כי אם את לחם הקלוקל את התלמוד , ויתנו לו גם אשה בעודו צעיר לימים , בטרם ידע את החיים , עתה כאשר כשרונות נפשו קֻגּרו על מסגר , ודבר , זולתי הגמרא , לא ידע בשמים ובארץ , — עתה דָּמָה נפשו מאד , לא ידע שלו ולא ידע גם את אשר יחסר לו . . . מצוקות נפשו גברו עליו , וימצא מכשולים רבים גם בדרכי חייו וצרה באתהו ויהי לשכור , חרפת אדם ובזוי איש ! . . . זאת היא תוצאת חנוך בניך , ישראל ! זה פרי מעשי האבות אשר לא יתנו לב לְחַנֵּךְ את בניהם על פי דרכם ! . . . הה , כמה אנשים אשר לגדולות עֻתָּדוּ ילכו בערי יהודה הלוך ותעה מבלי דעת את המעשה אשר יעשון ? כמה עלמים ישוטו לבקש את הדעת בבואם לימים וימצאו שממון לב ושגעון ? כמה ילכו תהו אין דרך ויעשו מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ באשמת הוריהם אשר לא ידעו

להוזותם הדרך הישרה ? . . . אנשים כ ב ע ל ה ג מ ט ר י א ו ת הזה יש אתנו למכביר, מהם שותים שכור, מהם מכי שגעון, מהם חסרי לחם ומהם גם עוזבי עמם . , . ח ט א ו ת ה ק ה ל המה, חטאות העדה חיים וַקַיָמִים, חטאות אשר דמיהם צועקים באזני כל שומע בקול סואן ורעש, חטאות אשר ישארו לעם הזה כל עוד יאכלו האבות בוסר, וכל עוד לא ישימו לבם לבלתי הקהה את שני בניהם . . . אולם, הס! הנה ר׳ טודרוס פתח שנית את פיהו נשמעה את אשר בפיו .

— אשתי, חותני וכל משפחתו הכירו בי אותות ה ש ג ע ו ן הזה, הוסיף „בעל הגמטריאות" באסוף אליו רעיוניו : — ויצאו לריב אתי בחזקה, ובזרוע נטויה הוציאו מידי גט פטורים לאשתי אשר הרתה אז ללדת . רוחי בקרבי אלצני ל ל כ ת ו ל נ ס ו ע, כמו צר היה לי כל מקום שבתי בו, ואסובב ערים רבות מאד, בבתי־המדרש היה משכני תמיד ועל שלחן אנשים זרים אכלתי, ואהי ל פ ר ו ש, ואהי לבית-מדרשי ואהי לבטלן ; ואף כי גם אז היה חִנִי הולך לפני, ובכל מקום בואי מוקטר מֻגש לשמי, בכל זאת לא מצאתי מ נ ו ח לנפשי השאפה ללכת בגדולות, ותמיד כל היום תאותי תאוה לא ידעתי שהרה ; דמיתי בנפשי לעלות על גרם המעלות אשר בחלום ובדמיון נגלה עלי, אמרתי לעמוד בראש כל העם, לעשות נפלאות אין מספר וגדולות עד אין חקר . . . הפצתי ללמוד ה ק ב ל ה וסודותיה, לבוא עד חקר שדי, ולדעת דעת עליון . . . ומי יודע מה היה בקצי לו אמנם עסקתי בזה, אבל בעת הזאת קבלוני עדת ישראל אשר בעיר פ. עליהם למגיד גם אשה אלמנה אחת אשר אהבתי אז כנפשי לקחתי לי לאשה ושני המקרים האלה מנעוני מללמוד את „חכמת הקבלה" ; משמרת ה מ ג י ד ו ת מעבר מזה לקחה את רב עתותי, ואשתי לא נתנתני ללמוד גם במעט עתותי הפנויות כי יראה פן יזיקו לי המלאכים והשדים בהתעסקי בדבר הזה . כמעט הייתי צולה, כמעט שמחתי בחלקי, אבל אשתי מתה עלי ויגון לבי הגדיל עלי עקבו ויבא השגעון ההוא ויחיש אל טרפו, ויאחזני בציצית ראשי ויפרפרני ויהם עוד הפעם את רעיוני לבי, ואעזוב את העיר אשר אך היא לבדה ראתה בטובי, אשר אמרתי כי בה נצלתי ואושע תשועת ע ו ל מ י ם . . . הה, בני! לא לאדם להוציא שם „עולמים" מפיו, אל לגבר לנשוא השם הזה על דל שפתיו . . . היום הנהו מאֻשר ויהלום כי טובו בידו, כי לא יירא עוד רע, כי ל נ צ ח אשרו, והצלחתו תלונו כל ימי חלדו, — ובא יום מחר והנה סופה וסערה, רוח גדולה תגע בארבע פנות תקותו ותערנה עד היסוד בה . . . ראה הביטה בי, ראה נא לשברי ודע אחריתי . . . הה, בני! לא לך אחרית כמוני, לא לך תוגיון נפשי ועצבי . . . מאז מתה עלי אשתי כקין נע ונד אני, בעיר אשר אלין הלילה לא אבוא שמה ביום מחר, ובבית אשר אכַל לחם הצהרים לא אסעד שמה לבי בערב . . . הה, מרוב יגוני וכעשי החלותי לשתות יין ושכר, ואלה הגדילו שברי וירחיבו פצעי לבבי עד לאין מרפא . . . „יין למרי נפש" אמרתי פעם אחת ואשתה, „אשתה ואשכח רישי ואשכח את

שגעוני" אמרתי בשניה ואוסיף לשתות, עדי הייתי לסובא, הה, הייתי לשכור . . .

הזקן נאנח בשברון מתנים וכמו דמעות נראו בעיניו, והבירזי לא סר עיניו מעל פני המְסַפֵּר, באזנים קשובות שמע את דבריו, לבבו פעם מאד בקרבו, רוחו סערה כהמות ים וכל מורשיו נבהלו נחפזו.

את אשר לא פעלו דברי שמואל, התכמוני ורהל המתְכַמים, פעלו עתה דברי „בעל הגמטריאות".

„לא לך אחרית כמוני!" אמר אליו טודרוס לתומו והחצים שנונים ירדו הדברים בלב הבירזי.

„האמנם גם אנכי היה אהיה לשכור כמוהו בימי זקנתי? הרה מחשבה איומה מאד, — האמנם אין כל תקוה נשקפת לי לימים יבואו וכל ימי צבאי אהיה נע ונד? . . . דברי ימי הזקן הזה, דרכי חייו אשר תאר לי, מי נעוריו ואופן מצבם, נושאים בד בבד עם מצב חיי אנכי, ומה יהיה בקיצי? . . .

— הה, בני! הוסיף „בעל הגמטריאות" לאמר אחרי דממה מעטה: — גם הבן היחיד אשר ילדה לי אשתי השניה גם אותו שכחתי בימי עניי ומרודי, גם הוא נשכח כמת מלבי לולי ראיתיו לתומי בעיר נהרים והוא דכרני . . . הביאני אל בית אפרת, הראני את ר ה ל א ש ת ו ואת אפרת חותנו, הראני והנהו ברום גרם המעלה, מורה הנהו בבית־הספר ותקותו הולכת לפניו, גם אנשי בית אפרת אהבוהו כנפשם . . . אבל תחת נתון שמחה בלבי הוסיף על עצבי שבע, תחת לשוש אתו משוש, בא רעיון זר וידכא את רוחי . . . „הה, השבתי אז בלבי, אנשים זרים מגדלים ומנשאים את בני ואנכי שכחתיו! אחרים ישמחו בו ואנכי השלכתיו אחרי גוי!" . .

הרעיון הזה היה המלאך־המות האחרון ללבי, הוא פצפצני עד הרמה . . . ולוּ אמנם בָּתִּי אז, לוּ אמנם לקח את נשמתי ממני כי אז הייתי מְאֻשר; אבל הוא המיתני בחיים, המית רוחי בקרבי ואת גויתי השאיר לאנחות, השאיר את גויתי, למען אשר ארגיש בכל עת את מצבי האיום ואת לבבי הקרוע . . . נסתי גם מן העיר נהרים, ממקום אשר בני שמה, ולא שבתי אליה עד כי באוני דברי אפרת לאמר כי בני זה היחיד מת, ואשתו נשארה שומרת ליבם אשר לא ידעתיו גם אנכי ואשר אך לתומי ספרתי אז כי גרשתי את אשתי בימי הרונה . . . על פי בקשת אפרת באתי שנית עירה נהרים, אך לא יכלתי עוד להקן את אשר עויתי בדברי הראשונים, אדע כי אשה היתה לי, אך לא אדע את שם העיר אשר בה הייתי אתה ימים לא כבירים; אדע כי היתה הרה, אך לא אדע אם בן או בת ילדה לי ואם חי עודנו הבן הילוד . . . ובכן באתי עם רהל גם הלום, הלא ידעת . . . אבל בלילה הזה הוספתי לשתות בלהקת אנשים אחדים, שתיתי יתר כפי המדה עד כי בֹּשְׁתִּי ללכת לבית אפרת ללון הלילה, ואלך לי אל משכני הראשון, אל בית המדריש, והן גם דלתיו סגר השמש לפני . . . אוי ואבוי לנפשי . . . זה ספר

תולדות ה׳ ואלה מקרי ימי הרעים מאד...

„מה נפלאו דרכי המקרה עמדי בליל הזה! חשב עוד הבירזי בלבו, — פלאי פלאים! לא לבד כי דרכי חיו בבית המדרש בימי נעוריו הם המה דרכי חיי עתה, אולם גם דבריו וספורו על אודות אשתו הראשונה ישים מאד להדברים אשר ספרה לי אמי על אודות אבי... גם אנכי נולדתי בעיר הקטנה „קאנדיע" אשר לגליל וואלין תחשב, גם אבי עזב את אמי בימי הרונה בעודי במעיה ולא יסף לבא עוד... ואולי אמנם אבי הנהו בעל־הגמטריאות הזה? הגה הבירזי מחשבה הדשה אשר כברק היש קל עברה בין משכיות מוחו, — אולי בנו אנכי... ואנכי הנני היבם אשר לי ליבם את רחל...

הבירזי התעורר מאד מאד לרגלי מחשבותיו אלה, אולם ברגע זכר כי טודרוס שם האיש הזה, ושם אביו היה יחזקאל — וינח לבו.

— סלח נא לי, בני, אם הדאבתי את לבך בדברי... אמר בעל־הגמטריאות בראותו כי שונו פני הבירזי.

— לא, זקן נכבד! דבריך היו לי לסמי־מרפא ומי יתן וארפא מהם... אבל הלא עיף הנך, שכב נא ומנוחתך ינעם עליך.

הבירזי נתן לר׳ טודרוס את הכר אשר לו, גם מן בגדיו הישנים לקח ויתן אותם למצע על ספסול העץ ושניהם שכבו עליהם.

„בעל הגימטריאות" גם ישנתו בחזקה, אך שנת הבירזי נדדה כל הלילה מחשבותיו המו בקרבו; הרעיון מאהבת רחל מעבר מזה, והרעינות האיומים בדבר עתידותיו מעבר מזה, לא נתנו פוגת לו. מחזה הזקן בשכבו על הארץ באולם הבית לא מש מלפני עיניו, כצלם בלהות הופיע לפניו נַאֵיִם את לבו מאד.

„הה, בעוד ימים רבים אשכב גם אנכי סרוח שכור באולם בית מדרש אחד, הבהילו רעיוניו לחשוב, — וכל העוברים ישחקו יהתלו בי... ישימוני למטרה לחצי לעגם... הנני רואה, והנה הנערים יתקלסו בהבירזי הזקן, זה ימשכנו ברגלו האחת, וזה יאהזנו בפאות ראשו, והוא ישכב סרוח נבזה בקיאו נמאס... אהה, לבי! אהה, ד׳ אלהים!"...

וכל עצמותיו רחפו.

„אולם האם לא אוכל עוד לתקן מעשי? הוסיף להשוב אחרי רגעים אחדים, — הלא לא עוד עברה העת? הלא אוכל עוד לבוא לבית־ספר הרבנים? ובדבר הזה הלא גם אפית ורחל יעמדו לימיני... מה מאד שפרה נחלתי עלי לו אמנם בן הייתי לטודרוס ויבם לרחל... אז לא אביתי כי תחלץ נעלי, אז אמרתי כי יַבֵּם אֲיַבֵּם אותה...

כל הלילה ההוא עבר להבירזי במחשבות כאלה וכאלה.

(ההמשך יבוא)

תְּפִלָּה

בעד נשמות אנשי החיל שנפלו במלחמה. *)

ה׳ אלהים חיים ומלך עולם

אתה בראת את האדם בצלם דמות תבניתך, חכמה בינה ודעת הוגנתהו, כבוד והדר עִטרת אותו, מרוח קדשך עליו הופעת ותחסרהו מעט מאלהים, כי הוא כליל תפארת הבריאה וחותם תבנית היצירה כֻּלה; גם מגבורת ידך ועז ימינך האצלת לו ברכה, מוראו וחִתיתו נתת על כל חַית הארץ ועל כל עוף השמים, תמשילהו במעשי ידיך כל שַׁתָּה תחת רגליו! הנה כי כן עשית את האדם ישר, ורק הוא בִּקש לו חשבונות רבים. כי חיש מהר הסיתו יצר לבו הרע מנעוריו, והאדם שלט באדם לרע לו... למן היום אשר קם קין על הבל אחיו ויהרגהו, לא חדלו בני האדם משפוך דמי האדם כמים המוגרים ארצה, ומהשליך את נבלתם כדמן על פני השדה וכסוחה בקרב חוצות. איש יתנפל על רעהו, משפחה תסכסך במשפחה, לאום מלאום יאמץ וגוי את גוי ישמיד לפי חרב; הלא זאת היא המלחמה בת התופת, אשר לשחה ולזכרה תתפלץ נפש כל חי ורוח כל בשר איש. בסופה ובסערה דרכה. באש ובדם היא נשפטת ושמות ונוראות תשית בקרב הארץ. ובני האדם קצרי הימים ושבעי רוגז בחכמת אלהים אשר בקרבם ובגבורת ישע ימינם ימציאו אבני קלע ובדורי בלע, וכל כלי משחית לבקרים לחבל ולנפץ בהם אלפי אנשים עד ארגיעה, וישתבחו בעיר שֶׁכֵּן הפליאו לעשות

*) התפלה הזאת חבר מִשנה הרב בארעסלא ר״ש מענדעלקערן וקרא אותה בקול רם באזני העדה בביהכ״נ הגדולה, בחג שמע״צ שנה זו, לעת הזכרת נשמות. —

וגם עשר וכבוד ותהלה יהיו להם לנחלה . . . ובכן היתה המלחמה האיומה כחק עולם לבני תמותה תחת השמש משנים קדמוניות עד עצם היום הזה, ועד אחרית הימים לפי מְלאות דברי החוזה: „וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה!" אבן היום הזה עוד ירחק חק, כבר כלו עינינו מֵיחל עת קץ ואין אתנו יודע עד מה. —

והנה נא ידענו נאמנה כי לא יכון דבר בארץ בלעדי רצונך בשמים, ולב מלכים ושרים בידך אם לשבט אם לחסד, ורק אתה לבדך תטהו לכל אשר תחפוץ; ובכן אתה אלהי הצבאות העירות מצפון את משיחך, את מלכנו האדיר והנאור אלכסנדר השני לקרוא מלחמה על הסולטאן ועל ארצו רַבַּת הדמים. הן זה חמשה ירחים ילהמו צבאותיו כלבאים בעד חופש אחיהם הסלאווים, כי רק זאת מגמת פניהם לקרוא לשבויים דרור ולהוציא ממסגר אסיר, לחלץ עניים מרודים מלוחציהם ולהושיעם תשועת עולמים; אך אתה, אבינו שבשמים, חפצת להראותם קשה ולנסותם במסה. כי רבים וכן שלמים נפלו חללים על שדה קטל, ובטרם באו אל המטרה נִספו בלא עת על אדמת נֵכָר, וגם ציון ומצבה לא הוקמו על גלי קברותיהם להיות לעדה לבניהם אחריהם ולמזכרת לדור אחרון . . . על כן הננו מפילים תחנונגו לפניך, אל אלהי הרוחות לכל בשר! זכר נא את נשמות אנשי־החיל אשר מסרו נפשם להרג ולטבח על קדושת שם מלכם וארץ מולדתם. הסתירם בסתר כנפיך, ־רוּם מדשן ביתך ומנחל עדניך תשקם, תודיעם אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח. עם שאר הצדיקים תמימי הדרך ואנשי השם מעולם; ובבוא יום התחיה עת יקיצו וירננו כל שוכני עפר, יעמדו גם הם לקץ הימין, או אז יבולע המות לנצח ומחה ה׳ דמעה מעל כל פנים

אמן ואמן:

הַגְּזֵרָה וְהַבִּנְיָה

(המשך מן חוברת ב׳)

הרבנים התמרמרו נגדם מאד וירדפים על צואריהם ויכום חרם *), ומסרו אותם לדיני מלכות בכל חטאותיהם ובכל הנבלות אשר עשו. ופראנק

---

*) נוסח החרם שכתבו בבית הכנסת הגדולה בק״ק ברואד ביום התענית ד׳ סיון וכמו כן הכריזו אותו ביום האספה רד״א בבהכ״נ דק״ק קאנסטנטין, וזה תוכן נוסחו: „החרם של כל בו כידוע עם תקיעת שופר וכבוי נרות כנהוג. ותוכן הדבר שהחרם חל על כל מי ומי מבני המאמינים בש״ץ שהוא משיח, והמאמינים בדברי׳ שר״י וכתן העזתי הנביא שקר להם שח״יק טמיא עדת כלבים בנים שובבים. ופשיטא שחל החרם על אותן המהפכים דברי אלהים חיים, שחי ומאוס עושין תורת משה ותלמוד רבינא ורב אשי, כי חוק להם ללמיתות לעבור על חייבי מיתות ב״ד וכריתות. גם חל החרם על מי שיודע על איזה איש או אשה שהוא מן הרשעים הנ״ל ויעשה עמהם שידוך או יתעסק במו״מ או שיאכל ממאכלם ישיה מוחרם כמוהם. גם שנים משראל היודעים על אחד שהוא מן כת הרשעים האלה מחויבים להעיד ברבים לפרסם הדבר כדי להבדילו לרעה מכל ע״ת ישראל. גם חל החרם על כל מי ומי שילמוד ספרי המינים האלה הנקראים ספרי מהר״ן ומאזות כתן וכוונות התקיעות שלהם, וספר פסול המכונה ואבוא היום אל העין, וכל מי שיש בידו ספרי טומאה הנ״ל, או כיולא בהם חל עליו החרם אם לא ישרוף הן ואזכרותיהן. גם החרם חל על ממליא הקמיעות הטמאות. גם גזרו בחרם שהחסוד על האמונה הכוזבת הזאת בקלא דלא פסיק חלילה לו להורות הוראה בשום מקום, ואסור לשמוע הוראתו בין להקל בין להחמיר. גם אסור להורידו לפני התיבה בשום פעם. גם לא יחזיק שום תלמידים ולא יהא סופר סת״ם ולא שוחט ובודק, אם לא שידוע בבירור גמור שעזב את דרכי הרעה של אנשי כת ש״ל ועשה תשובה גמורה משך שנה תמימה, ובלתי שומע יהא כלכד במלודת החרם הנ״ל. והכריזו על נשותיהם ובנותיהם שהן זונות ובניהם ובנותיהם שהם ממזרים, גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה׳, פפ״כ ויי״ן (ר״ה פתם פת כותים ויינם נסך) ופרק פגולים כליהם כו׳. גם גזרו שלא ללמוד ספר הזהר ושום ספרי קבלה הן בדפוס והן בכתב קודם שימלאו שלשים שנה, ואף אחר ארבעים לא כל

וסיעתו השבו מחשבות להנקם מאויביהם , ועי"פ עצת פראנק התנצרו הרבה מעדתו שנתפשו לדין מלכות ויקבלו עליהם אמונת השלוש והתגשמות אלהים.

הרוצה ליטול את השם יטול אנא לוי שמלא כרסו ש"ק ופוקקים . ורוצה להכריז כרוז הנ"ל בכל עיר בכל מקום שדבר המלך מלכו של עולם ודתו מגיע . [גוף הנוסח ארוך יותר וכבר בא בדפוס ואנו קצרנוהו שלא להטריח הקורא בחנם] . כל זה לשון הגאון יעב"ץ בספרו שוט לסוס דף ז' ע"ב ובקונטרס רבן מתעה מביא הרב גביית עדות שנעשה בסטאנוב וז"ל : „נרשם ההודאה והודוי שהתודה בעל תשובה בק"ק סטאנוב בפני כל הקהל הקדש בבית הכנסת הקדושה , ושמו של בעל התשובה יוסף [נעתיקנו מלשון אשכנז ללה"ק כדי שיובן גם לספרדים ושאר כל עם לועז ולשון] . התחיל לצעוק בקול מר ובקש במרירות לב בזה הלשון : מורי ורבותי ! הנה כבר התודיתי בפני הרב דק"ק סטאנוב כל העברות בפרוטרוט כל עברה ועבירה שעשיתי , אי אפשר להיות שום עברה בעולם שלא עברתי וכל אותן שאמרתי לפני הרב אב"ד (דק"ק סטאנוב) לא אגיד הכל . אך העברות חמורות שלי הנני מתודה עליהן פה בפני כל העם ועדה אולי אוכל ואמצא לי תקון לנפשי . קודם כל דבר תדעו שכבר שבע שנים יש שאני בתוך החברותא של שבתאי צבי ימח שמו ויעקר זכרו העברה הראשונה היתה בשעה שהייתי רוצה לבוא ביניהם להיות עמם נמצאה שם אשה זונה וכפירה אשת לבי בן רשכ"ח , היא בת אלישע מן ראטהין וכן אמרה אלי : אם תעמוד על הבחינה מה שארצה אתן אז אתה ראוי להיות אצלנו לקחה סכין וחתכה מן הנר של חלב חתיכת חלב ואכלתו וצותה אותי לעשות כמוה , חתכתי גם אני מה־חלב ואכלתי . אז נקחוני אצלם וגלו לי מלפוניהם . דעו מורי ורבותי שהאשה הנ"ל היא דרה (כאשר עם בעלה) עם אחיה ליב שפרינצלעס ימח שמו וזכרו , הוא ג"כ בן אלישע הנ"ל בעו"ה. והתודה (יוסף ב"ת הנ"ל) שגיסתו לא היו לה בנים מבעלה כמה שנים , עכשיו היא מעוברת ותדעו ממני היא הרה לזנונים . ועל בן אלישע עם בתו הגיד שזה כמה וכמה שנים ומעת הייתי אצלם המה מרבים וממזרים בישראל בעו"ה. גם אמר : אני באתי אל הזונה בחו"ה של פסח ונתנה לי פריכת פת (לחם חמץ) ממולא עם דבר אחר וממורח בחמאה ואכלתיו . אח"כ נתנה לי יין שרף (מדגן הוא כמש י"ש של פולין) ושתיתי . גם בכל שבת היה מלוה רבה להם וחיוב גדול לשום בתוך התבשיל בטומכן לאכילת שחרית חתיכה מדבר אחר וגם חתיכת גבינה . גם אמר מי שעובר ומתענה בתשעה באב אין לו

בבן ארם. הבישוף מקאמיעניץ דאמבראווסקי הוציאם לחירות והם הבטיחוהו על שקר כי מאת אלפים יהודים יקבלו עליהם עול דת הנוצרים בפקודת אדונם פראנק נאספו חשובי הפראנקיסטים בעיר רוהאטין לשית עצות איך להפיל בשחת את אויביהם היהודים. וזה אשר יצא ראשונה בעצתם, להעליל עליהם שע"פ התלמוד מחויבים היהודים לשפוך דם הנוצרים לצורך מצוה. השקר הזה נודע בימים ההם בפולניא רק מעט, והפראנקיסטים הם שפרסמו השקר הזה ומצח אשה זונה היה להם לבדות מלבם שקר מוחלט זה, ולהשתדל לפרסם אותו. ממילא מובן שתיכף אחר העלילה השתדלו הפראנקיסטים שיקחו מקחים כאלה שיהיה להם על מה להסמיך עלילתם. עוד יתרה עשו הפראנקיסטים, הסיתו את הבישוף לקרוא יום מועד לויכוח בינם לבין התלמודיים ע"ד אמונת השלוש, ויעש כן הבישוף ועונש כסף רב שם על התלמודיים אשר לא יבואו ליום המוגבל. הרבנים נבהלו נחפזו מאד, ויעשו הפראנקיסטים פראגראם לתוכן הויכוח, [illegible] [illegible]. מלבד העלילה שנזכרה למעלה בא בפראגראם הנ"ל בין תשעה סעיפים הסעיפים האלה: ד) הן אמת שמאמינים הם הפראנקיסטים באלוה אחד בורא שמים וארץ המשגיח בכל העולם בכלל ובפרט. אבל בכל זאת ה)

עבירה גדולה מזו הוא פוגם בשבתי לבי ימח שמו ויעקר זכרו. אך יש להם תקון על זה שיאכל ביום לום כפור אחא שיש לה חיטוס שחור (עיי' ס' תיה"ק שיש להם עוד בזה דרך אחר לרוץ לבאר פחת) ורמזו בזה ימח שמו וזכרו שבתי לבי בתוכו בר"ת תשעה באב. כיצד: תשעה באב ר"ת ת"ב ושבתי לבי ימ"ש ג"כ ש ואותיות לבי עולה למנין ת"ב ואם ומתענה עושה פירוד בין האותיות לפיכך התיקון הוא הרי כבארו אותיות בת"י והם בחלוף א"ת ב"ש אש"ס ור"ת אש"ס אוא שחורה ומכפרת. גם הזודה איש אחר, כשבאין על הזונה (הקדשה הזופקרת הנ"ל) לריך להביא להראות לה כתב ראיה והרשאה מבעלה, שהוא מכבד אותו (אולי הטעה הבטן אותם להראות להם סמך מקה"ז פ' פנחס ר"ך ע"ב כ"ו) ומביא כתב זה עם זו המליה הבאה בעבירה בעו"ה מפני שהם אומרים לאו כל אדם זוכה וראוי למדרגה זו. כל הנ"ל התודה בגל תשובה הנ"ל בפני כל העדה הקדשה בבית הכנסת הקדושה וקבל עליו עוד שתי פעמים שיתנו לו ל"ט מלקות, והפיל עלמו על הרלפה ולוה להכותו מכות אכזריות מלקות ארבעים וכן נעשה. אחר זה יקדר גט ויתן לאשתו מפני שזנתה תחתיו כמה פעמים עם חברותה שלו כו' ואח־ זה בקש שיתנו ויסדרו לו תשובה גדולה כו' והוא השליך כל נכסיו מעתה ורולה ללכת הוא ובניו מעיר לעיר כנ"ע וכר כל הימים אולי תהיה הרופה למכתו כו'. ע"כ לשון הגאון יעב"ץ.

מאמינים הם שהאלוה האחד ההוא הוא בעל ג' פרצופים אשר יורו עליהם סודות התורה הקדושה ומפורש הדבר בהזוהר הקדוש, ולמה אם כן — כה נשאל אתכם היהודים — למה לא תאמינו בקדושה המשולשת ובאחדותה, בהיות התורה הקדושה והזהר הקדוש מלאים מאמונה זו ? ו) וכן מאמינים אנחנו שנכנס אלוה בגוף בן אדם ואכל ושתה וישן ועשה כל צרכי הגוף אבל כל זה עשה בלי כל עון וחטא . הרבה מהרבנים קבלו עליהם עונש כסף ורק מעט מהם באו ליום המיועד להתוכח . ואנחנו לא נדע כי אם מעט מזעיר מכל מה שנאמר ונעשה בעת ההיא . רק זאת ידענו שנצחו הרשעים את הרבנים ונגזר על היהודים עונש ממון הרבה , וספרי התלמוד אשר נמצאו אצלם נשרפו . ומה' [illegible] מהרה אחר זה מת הבישוף [illegible] דאמבראווסקי , והנונציוס (ממלא מקום הפפא דרומא) ניקלוים סירא עמד לימין צדקת היהודים . אז נהפך הגורל על הפראנקיסטים והרודפים נהפכו לנרדפים . ויהי כאשר ברחו לנפשם לארץ טורקיא ורדפו אותם הטורקים גם כן על צואריהם , ויפנו אל פראנק , אשר ישב אז בניקופולים , לדרוש עצתו , ויבא לפאדאליע בבגדי איש טורקי והמשים איש רצים לפניו , ויגד עצתו אמונה לאנשי בריתו , לקבל עליהם בפומבי אמונת הנוצרים הקטוליים , ויעשו כן , ויכתבו בקשו אל הארצהביכהופ אשר בלבוב . ובכל זאת השתדלו שלא תשמע על פי בקשתם מלת טבילה (טויפען) , כי אעפ"י שיצאו כבר מכלל היהודים היתה המלה הזאת כתועבה להם ולזרא באפם *) . ויהי כאשר לא נִתְּנָה לדם בקשתם וינסו פעם שנית לשאול כזאת בישנת ה' תקי"ט (1759) . ויהי בנסוע הארצהבישוף לגנעזען , ומיקולסקי הקאנאניקוס מלא את מקומו ועשה הנהה להפראנקיסטים וְרָוַח להם מעט , כי אהב מיקולסקי מאד לקבל גרים ולהכניסם תחת כנפי אמונתו . בבקשתם ההדשה הראו את עצמם נוטים לטבילה (טויפע) , אבל השתדלו מחדש להתוכח עם הרבנים התלמודיים . בפעם הזאת תמכו הפראגראם שלהם ביסודות עקרי הדת של

---

*) פראנק וסיעתו הלכו לשיטת ש"ץ שבטלה תורה דבריאה, ורק סודות התורה, תורה דאצילות, הם העיקר. אולם בהיותם בארצות הנוצרים לא היה נקל להם להמיר דתם למראית עין עד שמצאו להם סמך בשה"ז על אמונת השלוש, וגם אחרי כן נשארה להם הטבילה לאבן נגף, עד שהוכרחו על זה. — עוד היום נשאר בפי העם הספור הזה מזמן הפראנקיסטים. כאשר בטלו כל המצות שבתורה וחייבו העברת החמורות אשר היו להם למצות, ובפרט אכילת חזיר, אז תדברנה שתי נשים פראנקיסות ביניהן ותאמר אשה אל אחותה לאמור: „עס איזט דאך בודאי א גראסע מצוה חזיר צו עססען, וואס זאל איך אבער טהון, גאטט זאלל מיך ניט שטראפען פאר דיא רייד, איך קאנן דאך דען חזיר ניט ליידען." (אמנם ידעתי כי אכילת חזיר מצוה גדולה היא. אבל מה אעשה, ה' לא יחשב עון לי כי בכל זאת בשר החזיר תועבת נפשי הוא).

הקאטוליים הרומיים, וככלב שב אל קיאו כן שבו עוד הפעם בלי בושה וכלימה אל עלילת הדם הכוזבת. מיקולסקי נרצה להם והגביל יום הויכוח בלבוב, את יום 16 יולי, וישם כסף ענושים אלף טהאלער אם לא יבואו הרבנים והפו"מ ליום המיועד. ויהי ביום ההוא ויבואו ארבעים רבנים ושלשה מהם נבהרו לראשי המדברים. הויכוח נמשך שלשה ימים והצדדים לא הבינו זה את זה ולא שמעו איש שפת רעהו. כי התלמודיים והפראנקיסטים לא ידעו שפת פולניא והפולאנים לא הבינו לשון עברית. ועכ"ז רע ומר היה מוצא הדברים האלה, כי נהרגו כמה יהודים על דבר העלילה הנוראה. ויהי כאשר ראו כי נטה הויכוח לצד הפראנקיסטים ויבא פראנק בעצמו ללבוב (21 יולי) בהוד ותפארת, נוסע במרכבה רתומה לששה סוסים מיוזנים, לבוש בגדי חמודות כאחד ממלכי ארץ הקדם ואחריו רוב אדם ימשך במרכבות ועגלות גדולות וקטנות מלאות אדם רב ועדתו אשר ברצונם באו במסית בית דת הקאטולית. ובכל זאת בדבר הראשי לא חרך רמיה צידו. ולא התחולל סער רדיפה כללית על היהודים, לא התנופפה מלחמת תנופה על התלמוד וכברת ארץ לא נתנו להרשעים האלה ליסד שם כתה חדשה כחפצם, ואדרבה נחשדו מאד בעיני הנוצרים, עד שהכריחם מיקולסקי להִטָבֵל, ונטבלו לערך אלף פראנקיסטים ובתוכם גם פראנק עצמו, רק שבחר לו לאב מְטַבֵּל את המלך בווארשא, גם אשתו נטבלה עמו ועמה גם בתו חוה שילדה בעת ההיא, והבת ההיא היתה יפת תאר ויפת מראה להלל מאד, ואחרי מות אביה אחזה במלאכתו מלאכת הרמיה. ויהי כבוא פראנק לעיר המלוכה ווארשא ועמו גדוד אנשים לובשי בגדי טורקיא, ותהום כל העיר. אולם חיש מהרה אחרי כן נהפך כבודו לקלון בעיני הנוצרים ויהיו עוינים אותו בעיני חשד. הכבוד הגדול אשר כבדוהו הנגררים אחריו כאלהים, השררות אשר נהג בהוצאת ממון הרבה כאשר יעשו השרים הרמים והנסיכים, מבלי אשר נודע מקיר עשרו ומוצא לכספו הרב, ואיזה דברים אשר יצאו משפתי פראנק אשר בגאותו לא שמר מחסום לפיו, והודאת קצת מהנגררים אחריו ישהם מאמינים בו שהוא בעצמו ישוע המשיח, ומסירת אחד מאנשיו שנהפך לו לאויב באשר חדל לתת לו נדבת כפיו כפעם בפעם, גרמו לו שהושב בבית הסוהרים ביום 26 יאנואר בשנת 1760 (ה' תק"ך).

כאשר ישבו הכומרים כסאות למשפט נחפשו עקביו ונבעו מצפוניו, ונגלה שעשה את עצמו למשיח שירד משמים אצה (ר"ל שהוא אלוה שנתגשם בגוף אדם) וצוה להנמשכים אחריו להתפלל אליו וישכל מגמתו היתה להאחז בארץ פולין עם הנמשכים אחריו בגוף מיוחד, למען יוכל לעשות שם עם סיעתו את מעשהו זר מעשהו ולעבוד עבודתו נכריה עבודתו וליסד ממלכה בתוך ממלכה. גם נודעו דבריו אשר דבר לא בסתר, שאם יהיו לו רק מאתים אנשי חיל חלוצי צבא יקח לו כברת ארץ ביד חזקה בחרבו ובקשתו לשבת שם עם מתי סודו. כפי הנראה עשתה האינקוויזיציאה כדרכה וענתה בענויים קשים את הפראנקיסטים שנחשדו שאין תוכם כברם. ויש רגלים לדבר שענו

גם את פראנק עצמו, כי בלעדי זה אי אפשר להבין איך הודה בפה מלא את כל הדברים האלה האיש אשר רגל על לשונו שקר וכזב ובקרבו עמל ואון. ואלה הדברים אשר הודה: כי נולד יהודי וקבל דת מהמד למען בצוע בצע מאת ממשלת הסלטאן, וכאשר ראה כי לא עשה פרי בהמרתו פנה לקאמעניץ ומגמתו היתה להיות לראש אל מתנגדי התלמוד, אח"כ קבל דת הנוצרים בתמית ונאבל בשקר, להוציא אל הפועל את מחשבתו אשר חשב בארץ טירקיא ולא עלתה בידו שם. ע"פ הודאת פיו וע"פ עדים שהעידו ג"כ כזה וכזה יצא עליו הפסק דין לשבת בבית האסירים כדין רמאי מפורסם (ביום 19 פעברואר 1760 תק"ך). האנשים הקרובים אליו נאסרו עמו ויתר ההמון שבאו עמו מפאראליע שבו קצתם לבתיהם וקצתם נתחייבו לעבוד עבודה קשה בחומר ובלבנים בבנין המצודה אשר בשענסטאכאוו. בשבת פראנק בבית הסהר נסה כמה פעמים לחדש תרמיתו גם שם, וישלה ספרים בסגנון נביאות אל היהודים ואל הכמרים במאסקווא, ויבקשו הוא והנמשכים אחריו לקבל דת היונים, ואגב אורחא השתדל לפרסם שיטתו בבעהמען ומעהרען, ויהי כאשר נלכדה מצודת שענסטאכאוו בסתו של שנת תק"ב (1772) בידי סואוואראו פקיד נגיד של חיל רוסיא, הוציא את פראנק להפשי, והקיסרית יעקאטערינא תמכה אחרי כן את ידיו גם בכסף. וסבת הדבר לא נודע עד היום. כי רוב דברי פראנק עוד ערפל חתולתם ועקבותם לא נודעו.

ויהי כאשר עזב פראנק את ארץ פולין החל לנהוג מנהגים חדשים. התבודד והתרחק מבני אדם וירב כבוד ביתו כאחד השרים הגדולים ופזר נתן לאביונים ביד נדיבה ויאסוף סביבו המון רב מהנגררים אחריו וילבישם כאנשי חיל וילמדם קשת. ואם אמנם ההזיק למראה עינים בדת דקאטולית לא הניה ידו מהזיות הקבלה והסודות ולתכלית זו שמשו לפניו שלשה אנשים בקיאים בספר הזהר מאלה אשר דבקו אחריו מאז. גם בתו היתה בידו לכלי משחית וגם עליה אמר שהיא אלהית בדמות אדם. —

השערורית הנעשה בימים ההם בארץ פולין בין עדת היהודים הרגיזו את היהדות ויפריעו מנוהתה, נוסף על אשר כבר רגזה והלה מתנופת יד המילייצקע וגזרותיו ושבתאי צבי ובניניו. הרבנים והפרנסים ומנהיגים אשר לא הדלו עוד מקרב הארץ ע"פ דבר מלך שלטון, הדל להיות להם תקפם וגבורתם מפני היד שנשתלחה בעדת ישראל ובאמונתם, ולא יכלו עוד לעצור בעם ביד חזקה כקדם. רק צל הרבנים והפו"מ אנו רואים בימים ההם ובזמן ההוא, צל בנטותו בטרם יהשך והיה לאפס. תהלוכות פראנק וכל תועבות מתי סודו ככל אשר ספרנו בקצרה (על פי הדברים שיקחנו מדברי הסופר המפואר ד"ר גרעטץ אשר כתב בתוך יאהרעסבעריכט דעס יידיש-טהעאלאגישען סעמינארס צו ברעסלויא, והביאו החכם דר' פהיליפזאהן במ"ע שלו, צייטונג דעס יודענטהומס לשנת 1868 נוממער 8—9 פעליטאן בייל אגע) העלילות אשר באו על בני עמנו בארץ פולין לרגלי הסכסוכים האלה עשו שמות בעדת ישראל והפכו משרש את כל הסדרים והמנהגים ולא נותרה בם

נשמת חיים. מצב היהדות העיד על עצמו כי צריך תקון הוא להוציא הישן מפני החדש ולהשוב מחשבות להקים סכת היהדות הנופלת לתמכה ולסמכה מן המסד עד הטפחות. רופא לשבורי לב כאלה ומחבש לעצבותם על פי יסודות חזקים ובהירים שיסודתם בספרי קדש החכמה האמתית, לא היה אפשר לקוות מצאיתו בא״ץ פולין בימים ההם, ומה׳ היתה נסבה להחיש להם עזר מעט ממקום אחר, ומי שאמר לשמן וידלק אמר לחומץ וידלק, וכין כה וכה היתה הרוחה. כי זנח ישראל עצבי השצי״ת והפראנקיזמוס ויואל הלך אחרי צו הבעש״ט אשר הורה להם דרך אחרת לבלי נפול בפח ובפחת המריחים האלה.

ד.

בַּת קוֹמָה בְּאִמָּהּ.

מנה ובי אבא ניזל ביה נרגא.

(סנהדרין ל״ח).

בין הקרואים להתוכח עם עדת פראנק בהצותם על התלמוד ומחזיקיו, בפעם השנית ביום 16 יולי 1759 (תק״ט) היה גם האיש המפורסם ר׳ ישראל בעש״ט, אשר ברבות הימים יצאה ממנו כת חדשה בישראל והמה החסידים החדשים אשר עצמו וירבו מאד מאד ותמלא הארץ אותם. — הבעש״ט היה בימים ההם אחד מן המעטים בארץ פולין אשר נתנו היתרון ללמודי הקבלה והזהר על למוד התלמוד, וביחוד היה עסקו בקבלת האר״י לוריא אשר עשתה לה כנפים בימים ההם ותעף ביעף מעל כל שיטות הקבלה שנתפרסמו מקודם. כפי הנודע כבר קבלה השיטה הזאת גם במדינתנו מעט או הרבה מצבע השצי״ת אשר גברה ירה בימים ההם ותפרוץ ימה וקדמה צפונה ונגבה ע״י ספרי נתן העזתי וברכיה ועוד הרבה מבעלי אמונת ש״צ אשר שלחו נטישותיהם בכל הארצות, וגם הבעש״ט לא נקה מזה בתחלת צמיחתו, כנראה ברור מספור הנמצא בספר שבחי הבעש״ט וז״ל: פעם אחת ישן הבעש״ט ובא ש״צ ימ״ש ופתה אותו ח״ו והשליך אותו בהשלכה גדולה עד שנפל לשאול תחתיה והציץ הבעש״ט מקום חנותו וראה שהוא עם פלוני על לוח אחד שקורין טאביל, וסיפר (ר׳ יואל) שהבעש״ט אמר שהיה בו (בש״צ) ניצוץ קדוש ותפסו הס״מ במצודתו ר״ל״ עכ״ל. אבל ברבות הימים ראה הבעש״ט והתבונן כי שיטת הש״צ, ר״ל ביטול תורה דבריאה, הולידה את הפראנקיזמוס אשר בקש לעקור את הכל ושיניו ראו ולא זר את הנמשך מזה ועזב דרך הרשע ויבקש תחבולות לגדור בעד העוסקים בזהר ובקבלה, אשר אמנם רצתה נפשו בם ובם כל מעינו, לבלתי יסירו מן הדרך ויאבדו מתוך קהל ה׳ כאשר עשו

לֵב הָאָדָם

לַפִּידֵי הַשֶּׁמֶשׁ גָּוָעוּ
בְּרֶחֶם הַיָּם צָלָלוּ ;
גַּלֵּי חֶמֶד יִתְנֹעָעוּ
כִּגְלִילֵי זָהָב יִתְגַּלְגָּלוּ .

אַט אַט יֵרֹמוּ
בְּנַחַת לְקוֹל הַצִּנּוֹר ,
כְּזִמְרַת יָהּ יְזֹרְמוּ
כְּצִלְצַל קַוֵּי הַכִּנּוֹר .

הַיָּם כִּרְאִי מוּצָק
יִפְעָה עָלָיו שְׁפוּכָה ,
בִּשְׂפָתָיו חֵן הוּצָק
גַּלָּיו יְדוּדוּן בִּמְנוּחָה .

פִּתְאֹם הִכּוּ הַגַּלִּים
סַעַר נוֹרָא יָפוּחַ
יִרְעֲשׁוּ כַּהֲמוֹן גַּלְגַּלִּים
יִרְתְּחוּ כַּסִּיר נָפוּחַ .

יַזּוּ קֶצֶף
לִשְׁמֵי מְרוֹמִים ,
בְּזַעַם וָקֶצֶף
בְּרַעַם הוֹמִים .

*   *
*

לֵב אָדָם כָּכָה ,
יָם שׁוֹקֵט הִנֵּהוּ
פֶּתַע הוּשַׂם כַּמֶּרְקָחָה
תּוֹגָה עֵת תְּסָעֲרֵהוּ .

שָׁלוֹחַ ... [illegible]
מִלִּים כּוֹלְלִים [illegible]

שֶׁבֶר בָּרוּחַ
אוֹתוֹ רָגַע

אָז מֵרַעַשׁ וּסְעָרָה
גַּלָּיו יֶהֱמָיוּן
נֶהְפַּךְ לַיָּם צָרָה
וּמִשְׁבָּרָיו יִבְכָּיוּן

גַּם פְּנִינֵי חֶמְדָּה
בְּלֵב יָם נִמְצָאוּ
מֵהֶם יִקְחוּ עֶמְדָּה
צוֹלְלִים בְּפַעֲמוֹן טָבָעוּ ;

כֵּן בִּקִירוֹת הַלֵּב
פְּנִינִים יָאִירוּ
בְּדִמְעוֹת גִּיל וּכְאֵב
מֵעַיִן יַזְהִירוּ

עוֹד פְּנִינֵי טֹהַר
בְּלֵב נִצְמָדוּ ,
הֵמָּה רַעְיוֹנֵי־זֹהַר
לְהַשְׂכִּיל נֶחְמָדוּ .

גַּם בְּלֵב יָם
אֵצֶל הַפְּנִינִים
פֹּה גַּם שָׁם
נִמְצָאוּ תַנִּינִים

חַיּוֹת גְּדוֹלוֹת
עִם קְטַנּוֹת יַחַד
בְּרֶגֶשׁ עוֹלוֹת
יֶהֱמוּ בְּקוֹל פַּחַד—

כֵּן בְּקֶרֶב מַשׁ

חַיּוֹת נוֹרָאוֹת
הֵן הֵנָּה הַתְּשׁוּקוֹת
יְפִיצוּ בַּלָּהוֹת

הֲמוֹנָם וּשְׁאוֹנָם
אֶת הַלֵּב יַרְתִּיחַ ,
סַעַר גְּאוֹנָם
מִי־זֶה יַשְׁבִּיחַ ?

גַּם מִלֵּב יָם יַרְקִיעוּ
בַּעֲלֵי סְנַפִּירִים ,
דָּגִים עוֹף יַגְבִּיהוּ
מִגַּלֵּי סַפִּירִים —

כֵּן מִלֵּב בְּיָרִים
רִגְשֵׁי קֹדֶשׁ יָעוּפוּ
עֵת תְּפִלּוֹת יְשָׁרִים
לִפְנֵי שַׁדַּי יַטִּיפוּ .

גַּם לֵב יָם סוּגִים .
מַטָּעִים שׁוֹנִים ,
גָּדְלוּ עֲצֵי אַלְמוּגִים
וּצְמָחִים הֲמוֹנִים ;

כֵּן בְּלֵב אִישׁ פּוֹרֵחַ
שׁוֹשָׁן , יֹפִי וָחֶמֶד ,
עֵץ הַדַּעַת צוֹמֵחַ
כְּעֵץ הַחַיִּים צֶמֶד .

גַּם בְּלֵב יָמָּה ,
כַּאֲשֶׁר הַמּוֹשְׁלִים יֹאמֵרוּ ,
בְּקוֹל עָרֵב וּדְמָמָה
שָׁרִים וְשָׁרוֹת יְזַמֵּרוּ ;

בַּת־גַּלִּים קוֹלָהּ צוֹהֶלֶת
עַל שְׂפָתָהּ קֶסֶם
נְפִישׁוֹת צוֹדֶדֶת גּוֹזֶלֶת
בִּנְעִימוֹת שִׁירֵי־כֶתֶם

בְּלֵב אָדָם כָּכָה
בַּת־הַזִּמְרָה שׁוֹכֶנֶת
תָּשִׁיר לְגִיל לַאֲנָחָה
זְמִירוֹת בַּלַּיְלָה נוֹתֶנֶת ;

הִיא נְפִישׁוֹת לוֹקַחַת
עֲלֵי הָרוּחַ שׁוֹלֶטֶת
עֵת בִּנְגִינוֹת מְנַצַּחַת
עֲלֵי הַנֶּבֶל פּוֹרֶטֶת .

גַּם תְּכֵלֶת רָקִיעַ
עִם שֶׁמֶשׁ הַיָּפָה
בְּלֵב יָם תּוֹפִיעַ
הֵן הֵן נִשְׁקָפָה ;

וּבִדְמִי הַלַּיִל הַיָּרֵחַ
וְחֵיל כּוֹכָבִים ,
בַּיָּם יְקָר זוֹרֵחַ
בִּפְנֵי לְהָבִים ;

כֵּן רַעְיוֹנֵי שָׁמַיִם
בְּלֵב אָדָם יַבְרִיקוּ ;
אוֹרָם אוֹר שִׁבְעָתַיִם
רַב זֹהַר יָרִיקוּ .

שֶׁמֶשׁ צְדָקָה
חֶמְלָה וַחֲנִינָה ,
דַּעַת מְזֻקָּקָה
חָכְמָה עֲדִינָה ;

וּבִדְמִי הַלַּיְלָה
עֵת תֶּחְשַׁךְ הַתְּבוּנָה ,
לַמַּשְׂכִּיל לְמַעְלָה
תָּאִיר אָז הָאֱמוּנָה .

גַּם צִלְלֵי אֵימָתָה
בְּלֵב יָם יֵרָאוּ
עֵת עַנְנֵי עֵיפָתָה
עַל שָׁמַיִם יִשְׂתָּרְעוּ —

כֵּן בְּלֵב גֶּבֶר
צִלְלֵי דְאָגָה נָטוּ ,
עֵת יָגוֹן וָשֶׁבֶר
פְּנֵי שָׁמָיו עָטוּ .

גַּם לֵב יָמָּה
אֳנִיָּה גוֹזֶרֶת ,
צְפוּנָה אַף יָמָּה
סְפִינָה עוֹבֶרֶת .

כֵּן לֵב אִישׁ
גוֹזֶרֶת אֲנִיָּה ,
דְאָגָה יְשֵׁנָה חִישׁ
וַתֶּרֶב תַּאֲנִיָּה .

אַף לֵב יָם
יִשְׁקוֹט אַף יָנוּחַ —
עֵת הַסַּעַר לִדְמָמָה קָם
עֵת חָלַף הָרוּחַ —

כֵּן לֵב אָדָם
יִשְׁקוֹט אַף יָנוּחַ —
עֵת הַסַּעַר לִדְמָמָה קָם
עֵת חָלַף הָרוּחַ .

יעקב צבי שפערלינג

מלחמה בשלום.

(המשך מן חוברת א׳)

והנני להשיב לך מב׳ טעמים: א) מפני כבודך היקר אצלי; ב) מפני צדקי ויושר טענותי שאין אחריהם תשובה, וחוב עלי להאיר עיניך, שאתה אוהבי, ואיך אניחך ללכת בחשך ולאמר: האח, ראיתי אור! ואע״פ שלא נהגת עמי מנהג כבוד, ובאת אלו ברוב דברים לאימני, ובאיזה מקומות באגרותיך קראתני שוגה וטועה, אני לא אעשה כמוך, כי מה לי לזעוק אליך וקולי גם בנחת ישמע, כי האמת תורה דרכי; ואם השקר ירעם בחצוצרות וקול שופר ויקרא אחרי מלא, משאונו לא אחת ומקולו לא אפחד, כי מלחמת האמת אני נלחם והיא לי לישועה.

א) טענתך הראשונה: „שאם היה נירון השולח יותר היה ראו לכנותו בשמו הפרטי בתחלת המאמר אמר לי׳ לקיסר כו׳. ומדסתמו ולא פירש ש״מ כי קיסר אחר היה ולא נירון האכזר״; הטענה הזאת מאפס ותהו נחשבה כי ממ״נ יש לי להשיבך: אם היה הקיסר שאליו אמר מרדו כו׳ קיסר אחר ומת ולא עשה דבר (אחר שסוף סוף אנחנו יודעים בבירור ע״פ ד״ה לאוה״ע שנירון שלה על היהודים), א״כ בודאי בעבור זה לא זכרו שמו, מפני שלא עשה דבר ולא ממנו יצא הרע ואינו ענין לכאן, וזכרו רק שם נירון קיסר, השולח שממנו יצא הקצף. ואפילו אם תאמר שלנירון אמר מרדו כו׳ וא״כ אין טענה מדוע לא זכרו שמו בתחלת המאמר, כי כן בנוהג שבעולם מזכירין שם הפועל במקום שהספור מתחיל להיות יותר נוגע (אינטרעסאנט); כי אינו מהצורך לדעת לפני מי הביא השונא את דבתם רעה, אבל הוא הכרחי לדעת מי הוא המיצר לישראל. וראה בעינים פקוחות (כי רק חפצך להרוס ולנתוץ את אשר בנותי השיאך לסגור עיניך במקום שאפילו מתעקש ודה לדברי) שהרי ידוע לכל שנירון שלה על ישראל, הוא ולא אחר, וכאן כבר מפורש „שדר עילוייהו נירון קיסר״ ואין איש יודע מאומה מנירון אחרי אין לו שם וזכר לא בספרי הקדמונים מהיהודים ולא בספרי העמים, ומה איפוא יכריחנו ללכת ארחות עקלקלות ולבקש נירון בתהו או לברוא נירון חדש אשר לא היה לעולמים? והנה אני אומר לך דברים של טעם ואתה דוחה ותם בקש.

ב) ואולם על טענתך השנית: „מדוע לא פירשו את מי שלח?״ הנה השיבותי שתי תשובות במכתבי להרב... (אשר כפי הנראה לא הגיע לידו) חדא: שלא רצו הראשונים להזכיר שמו בעבור שנתגייר, שלא ידינו אותו הרומיים, ולפיכך ברוב ימים נשתכח, ועוד אולי מקום הניחו אחרי מלות נירון קיסר לכתוב שם השליח, ונשאר הדבר

כן *) , והבאתי ראיה לדברי , שהרי גדולה מזה מצינו במקרא „בן שנה שאול במלכו" (ש"א י"ג יא) שבלי ספק חסרה מלה בין בן לשנה, כאשר העיר ע"ז הרב ריגייו באגרותיו, ואני כוונתי לדעתו ימים רבים לפני צאת לאור הדפוס ספרו אגרות יש"ר. ואתה הבחרת תחת לשונך התשובה השניה וקלקלת את הראשונה למען הביא עלי חטאה, באמרך : כי כן לא רהו ולא פחדו התלמודיים מאומה לדבר מטיטוס כו' ומדוע פחדו להודיע לדור אהוזה את צדקת האיש כו' שבא להסות תחת כנפי השכינה ". כ־פי ל־יא ! האמוד אמרתי שפחדו בעבורים ויראו לנפשם ? אדרבה , על עצמם לא חסו , אבל מי יעשה כזאת לגלות שם איש שעזב עמו וארצו ודבק בעם אחר והלכו בני העם ההוא וזכרו את שמו להאבידו . ואע"פ שלא היה זה דבר גדול ומעשה נורא בימים ההם , שרבים מאוה"ע נתגיירו , אשר לא נזכר שמם ולא נודע מי הם (ולבסוף נתגיירו כמעט כלם , שנעשו נוצרים , ואתה יודע שהנוצרים היו בימים ההם רק כת אחת מכתות היהודים , וכן היו בעיני הגוים) ויכולים אנחנו א"כ לומר שנשתכח שם הגר הזה כשמות שאר הגרים הרבים , כי בלא זה התלמודיים אינם אוהבי גרים, והם אמרו קשים גרים לישראל כספחת (ומאד מאד היטיבו אשר דברו , כי אין דבר יותר מזיק לאמונת איזה עם ודתו כגרים רבים מאומות אחרות הנספחים אליו וכל אחד מביא עמו מדותיו והנהגותיו ודרך מחשבותיו ומתערובות כל אלה נעשה בלבול בדת ובאמונה כידוע) , עכ"ז דעתי נוטה ששם הגר הזה הסתירו בכונה , לפי שגם נגד מלכות רומא היתה חטאתו גדולה , שברח ועזב לגיונותיו ולא מלא פקודת מלכו ובלי ספק היו דנין אותו במיתה . — וראיה נצחת לדברי , שהיה שם שליח אחר מלבד אספסינוס, ששלחו נירון , ולא היה שם השליח הזה כשם רבו נירון, הם דברי בעל סה"ד (ה"א דף ל"ג צד א') וז"ל : „נירון נתקסר תחתיו [תחת קלודיוס] ג"א תת"ט כו' ושלח לירושלים שר צבאו פילוס כו' **) ונעשה מלחמה גדולה ביניהם . בשנת כ' למלך אגריפוס

---

*) ואילו היה כתוב כך : „שדר עילויהו נירון קיסר לפלוני" כמדומה לי שבכהאי גוונא לא היה ספק שנירון קיסר היה השולח , ואפילו לפי הכללים שבדה לו החכם המשיג . ועכשיו אם נחסרה מלת לפלוני , מטעם שאמרתי , רואין אותה כאלו כתובה ולא זזה ממקומה .

**) את השליח הזה לא ידעתי לכוון מי הוא , אם הוא פעליקס Felix אחיה של פאלאס Vallas אהובת נערא הוא נירון , אשר גם הוא היה במספר המושלים על ארץ יהודה בפקודת הקיסרים , או אולי הוא ווערוס Werus פקיד של סיריען , אשר נלחם ביהודים ג"כ בפקודת נירון (וצ"ל לפ"ז בסה"ד ובצ"ד „פירוס" במקום „פילוס" או ששוים אצליהם דל' ור' כמו שנמצאו מחולפים בהרבה שמות ונכון יותר שכיונו על פעליקס הנזכר) . ואולם השליח השני „כסתיאו" הוא בלי ספק קעסטיוס גאלוס Kestius Galus (ג"כ פקיד בסיריען אחר הנ"ל) אשר

„הוא שנת תתכ"ד שלח נירון קיסר לירושלים פר אחד לעולה כו' אך „אליעזר בן ענני והפריצים לא רצו לקבלו כו' וימלט אגריפוס ויגד לנירון „קיסר כל אשר קרהו וישלח הקיסר עמו שנית את שר צבאו כסתיאו בעם „עצום ורב ויפלו מחניהם לפני הפריצים הללים והם ברחו לנפשם וישובו לרומי „בחרפה שנית. אחר הדברים האלה שלח נירון קיסר עליהם שר צבאו „אספסינוס ובנו טיטוס כו'." עכ"ל סה"ד, והם ממש דברי הצ"ד (ח"א בשנת תתע"ז לאלף ה"ד). הנך רואה שנירון קיסר (וכמה פעמים קרא כאן את הקיסר נערא נירון קיסר, מלת קיסר באחרונה, ומכאן תשובה לטענתך החמישית!) שלח את פילוס ואת כסתיאו קודם ששלח את אספסינוס, בלי ספק אחד מאלה היה זה שנתגייר. ומסתברא דכסתיאו הוא, לפי שהוא והיה שלוח אחרי פילוס וקודם אספסינוס. אבל אין בין השלוחים האלה לא שם ולא זכר שליח אחר שיהיה שמו נירון *).

הוכה הוא ומחנהו בלי חמלה במלחמתו עם היהודים, ואע"פ שאמרו שברח עם אגריפוס ושבו שניהם לרומא, מ"מ אין זה מוכרע, ויכול להיות שברח ואגייר כמ"ש בגמרא. ואפשר שכוונו במאמר וישובו לרומי בחרפה על פליטי המלחמה, וזה נראה לי ברור שזהו השליח שנתגייר. אמר אב"ג: אחרי ימים רבים כשהוציא החכם גרעטץ לאור את ספרו תולדות היהודים בל"א ראיתי בחלק ג' (לייפציג 1863) צד 346, שהביא בשם יוזעפוס (vita 17,10) ששר צבא הרומים מטיליוס (Metilius) אחר שהרגו היהודים כל חילו נתגייר והיתה לו נפשו לשלל. וקרוב לאמת שהוא הוא השליח שנתגייר ואליו כוונו חז"ל וזה קרה בעת שהיה קעסטיוס באללוס הפקיד במדינת סוריא וא"י בכלל בימי נירון קיסר. אפס הסבה אשר נתנה ידים לפרסום הדעה שנירון נתגייר היא כפי הנראה מה שיש מחלוקת גדולה בין סופרי הקורות ע"ד מותו, ואחד מסופרי הרומיים סועטאן (Sueton :n Ncron L\II) מספר שעשרים שנה אחרי מות נירון (הסופר הנ"ל היה אז כפי דבריו ילד קטן) בשנת השלשים ושמנה למלכות פאלאגעזעם בארץ הפחתים, בא לארץ ההיא איש אחד שאמר שהיא הקיסר נירון ולא מת לשחת והאמינו בו רבים וגם החזיקו בידו ולבסוף אחרי יגיעות הרבה נאלצו למסור אותו לדין.

*) ואפילו את"ל שנערא העריץ התגייר, כמו שהביא השה"ק (ואחריו בסה"ד) בשם היוחסין, שראה בהקראניקו, שנירון ברח ולא נודע אנה, ואומר ס' אגוסטין שהיה נגד אמונתם (עכ"ל השה"ק 1), [וכן

---

1) הלכתי כשואל אחר הספ"ק, עד כי אחר זמן הגיע לידי ס' יוחסין וראיתי כי לא היה אמר זאת כ"א המגיה ש"ס ז"ל: „אח"כ ראיתי בס' זכרון ימי המלכים העכו"ם אח"כ זמן רב, א... שקצתם אמרו שמת נירון „וקצתם אמרו שברח ולא נודע מקומו אין, עד שאמר אגוסטין „הכומר הגדול שנירון קיסר יהיה רוצה לומר הפך „דתם. והנה ראה גם ראה איך דברו חכמינו ז"ל נכונה ואי להרהר

ג) אמנם על טענתך השלישית אשיב לך בקצרה : הכבדת עלי עכטיט בראיות דקות (סובטילע) צנומות ושדופות קדים לעשות חלוקא דרבנן שבזמננו, בין שדר עלוייהו נירון קיסר ובין שדר נירון קיסר עילוייהו, וכלל זה אין רגלים לו, ובפרט אחר שהחלטתי כ"פ שהסר כאן אחרי נ י ר ו ן ק י ס ר שם השליח וצ"ל ל פ ל ו נ י, ואז אין מקום כלל לטענתך, שבאופן זה בלי ספק יכול הנושא לבוא אחר המלה הצדדית, לפי שאין מקום לטעות כלל. והנה גזרתך שגזרת לאמור : „אין ספק שנירון קיסר הוא המשולח ולא השליח" הי"א גזרה שאין רוב המשכילים יכולין לעמוד בה, ובמח"כ בבטול ראיותיך בטלה הגזרה : —

ד) ובדבר טענתך הרביעית אודות הל' המשמשת ליחה"פ, הנה הפכת דבריך בכלל ו ב פ ר ט ממה שהיו בראשונה. שהרי עצם כוונתך היתה לסתור הראיה שהבאתי שנירון קיסר הוא השולח, ממה שאם היה השליח היה צריך לומר „שדר עילוייהו לנירון קיסר" בל' המשמשת בדרז"ל ליחס הפעול. ובאת לסתור דברי באמרם שהל' היא הכרחית ליחס הפעול רק באופן כשהפעול הנשוא הוא עם כנוי כמו שדריה לאספסינוס, ולזה הבאת רא"ה מלשון

כתב לי ידידי הרב החכם המפורסם מהרי"ב לעוינזאהן נ"י באחת אגרותיו, וז"ל : „בדבר נירון קיסר שכתבת לי שיש בידך כו' אגיד לך „כי חכם קדמון מופלג מגדולי חכמי ישראל ובקי מופלג בהיסטאריע „מביא ד"ג לנוצריים קדמונים שנירון קיסר עזב את דת אבותיו, ומחזק „החכם הזה בזה את דברי חז"ל, ואם יש בידך דבר חדש נראה, ואם „יהיו דבריך תקופים נקבלם בסבר פנים יפות, וידך תהיה תפארת כו'" עכ"ל הנעים. ואולי לדבר אחד נתכוון ג"כ עם היוחסין השה"ק וסה"ד], סוף סוף יהיה נירון קיסר גר אחר ואינו ענין לגר שלפנינו, רצוני לומר זה השליח שנתגייר, אחר כי סוף סוף לא היה נירון קיסר שליח בשום אופן כ"א שולח. ואפילו אם תדחק א"ע לאמור שהקיסר עצמו היה השליח בפעם הזאת (דבר שאי אפשר מפאת הלשון האמור בגמרא „שדר" בלשון יחיד, ואם היה הקיסר עצמו השליח עכ"פ היה צריכין לומר „שדרו" בל"ר כלומר העם או היועצים שדרו לקיסר) עכ"פ לא ברח ולא נתגייר באותו שעה, אחר שידענו בבירור ששלח אח"כ לאספסינוס ולבנו טיטוס, ומי עוד יתעקש לומר שהגר שמיירי בי' הכי הוא הקיסר עצמו ! —

„אחריהם כי כל דבריהם אמת וצדק." עכ"ל. ואתה תחזה שהמגיה הזה מביא בתי דעות ותפס דעה האחרונה לישב עם מה שנראה מדעת חז"ל. ומלבד זה המאמר שהביא בשם הכומר אגיסטין הוא מאמר סתום ולא נזכר בו מהתגיירות נירון, והרי זה מטעות הקנה הרגון, ובאה בכף הסופרים מבני עמנו יען שחשבו שאין דרך לנטות ליסב דברי חז"ל המתמיהים. אבל לפי דעתי אין צורך בכל זה, כי לא נתגייר נירון כלל כ"א שליחו כאשר אמרתי ודברי חז"ל כנים ומסכימים אל המציאות.

הכתוב: (כפי שעלה על זכרונך בטעות) הרגו לאבנר (בחולם הו) ואחר אשר הראיתיך שטעית בלשון הכתוב לפום רהיטא ושם כתוב הרגו (בשורק) לאבנר ואדרבה משם ראיה לדברי, שגם אחר פעל בלי כנוי תשמש הל׳ ליחה״פ, וזה נמצא גם בלשון הכתוב ומוכרח בלשון חז״ל לדעתי הסיבות הדברים לאמר: „הל׳ בתלמוד להורות יחה״פ היא הכרחית אם לדבור הזמן „אשר לפניו יהובר כנוי כו׳ [דבר ברור וידוע לכל], אולם הל תוכל לשמש „לסימן יחה״פ אף אם לא ידובק הכנוי עם הפעל הקידם [אמת ואמונה! אבל לא מפיך יצאו הדברים רק על ברכי נולדו, אנכי הריתים וגם ילדתים, ואתה לא חלית ולא ילדת ותגהם כשבויי חרב לפניך!] וכמו כן יכול להיות „יחה״פ בלא ל׳ אם אין מקום לטעות כו׳ [אמת במקרא, ואינו כן בתלמוד, מלבד כשמדברים בלשון הכתוב] ולזה הבאתי ראיה מן הכתוב הרגו לאבנר" ע״כ לשונך. — תא חזי מנהג חדש בראיות! יצאת להביא ראיה שנירון קיסר מתיח: אל המשפט ביהס הפעול אע״פ שאין ל׳ בראשיתו, והבאת ראיה מלשון הכתוב „הרגו לאבנר" שיש שם ל׳ בראש יחס הפעול (אפילו במקרא, שמהראוי להיות את ובא ל׳ במקום את). והנה עיקר ראיתך מכלל איתמר, כמו שאמרת: „וכמו כן בלא ל׳ יכול להיות יחס הפעול" ולמה א״כ הבאת זה הכתוב אשר לכאורה הוא סותר דבריך. והיה לך להביא הרבה כתובים שאין להם ל׳ בראש יחה״פ וזה הכתוב נגדם בטל במעוטו. והרי ראיתך בזה כמי שטענו אותו בחטים והודה בשעורים שאינו כלל ממין הטענה ונהגת בראיתך זאת מנהג שרש״י ז״ל (ביצה פ״ב דף י״ט ריש ע״א) אומר עליו: „ואין ראוי לפרש כן לדרדקי דבי רב דא״כ ליתני קילתי ושמע וכן המירתא כו׳" עיי״ש כל הענין ותבין ומוכיח מזה שנהלפה שם במשנה רישא לסיפא וסיפא לרישא, לפי שאין הדרך לפרש כהאי גונא. אלא אמתת הדברים כמו שכתבתי לך, שאתה לפום רהיטא טעית בלשון הכתוב, והיתה כונתך רצויה; כי לו היה כתוב הרגו לאבנר היתה ראיתך טובה ונכוחה שרק אחר פעל עם כנוי הל׳ הכרחית. אבל מה אעשה לך איפוא יקירי אם אין הדבר כן.

ה) דבריך בטענתך החמישית מההפרש שבין נירון קיסר לקיסר נירון בטלין ומבוטלין מאליהן, והם בנוים על יסוד רעוע אחד עם טענתך בהפרש שבין שדר עילוייה נירון לבין שדר נירון עילויהו. ועיניך הרואות שגאוני עולם הבקיאים בלשון התלמוד קורין להקיסר נירון נירון קיסר ואי מחלקין, כמו שהבאתי לעיל, ומדרך הש״ס לכתוב קיסר באחרונה. ואפי׳ את״ל שבלשון רומי הדין עמך, בכל זאת לשון חכמים לחוד אמרינן אפילו כנגד לשון תורה וקודש ומכ״ש נגד לשונות של חול שאין אחריותן על חז״ל; ולא מפיך אנו חיים אלא מפיהם. והיה בצר לך ומצאוך דחוקי הדרשנים לאמור: „לפי דברי אלה יבא על נכון מאמר התלמוד (פרק הניזקין), כי „קראו לאספסינוס קיסר עי״ש סופו ר״ל אחר כי אספסינוס לא היה מבני „יוליוס מדוע זה כתרוהו בשם קיסר לאחרונה, אחר הי׳ הפיטי ?

„והשיב, כי קיסר אצלו יורה מֶלֶךְ אף שלא מָלַךְ עוד , ורבעבור זה „באחרונה ולבסוף נאמר , כאלו ימים יבואו והכתר על ראשו." ע"כ דבריך. — שא נא עיניך וראה איכה תעית בשוא! תא אחוי לי איפה אמרו בגמרא ששם ק י ס ר אחר השם הפרטי א ס פ ס י נ ו ס הוא על שם סופו? — הלא כה דברי הש"ס (שם) „כי מטא (ריב"ז) להתם אמר שלמא „עליך מלכא כו', אמר לי' (אספסינוס) מיחייבת תרי קטלא, חדא דלאו „מלכא אנא כו' אמר לי' (ריב"ז) כו' איברא מלכא את כו'" ע"כ בגמרא, וכתב רש"י: „מ ל ך א ת ה ע ת י ד ל ה י ו ת" עכ"ל. יותר מזה אין זכרון בגמ' ומה תענה אתה למלת ק י ס ר הנאמר אחר אספסינוס? היש עוד תקוה לדרשתך לקום אחרי נפלה! — והטעות הזאת הגיעה לך מדברי במכתבי להרב . . . כי אני אמרתי שם: „והאי דקרי אח"כ ק י ס ר לאספינוס, הוא „ע"ש סופו, שהרי בעת כתיבת הספור הנה כבר היה אספסינוס קיסר באמת" ע"כ לשוני. ונתבלבלו לך הדברים ונתחלפו בהאי דאמרו בגמרא שקרי לי' ריב"ז מלכא ע"ש שהוא עתיד להיות מלך (כפירש"י). וזכיתי לדין אמת שגם בזה ת"ל צדקי ילין בי ושגגה לא יצאה מלפני. —

ועתה אודיע נא אותך על מה התחלתי את מכתבי במאמר חז"ל ע"פ היתה כאנית סוחר וגו' ואסיים בזה את הענין שאנחנו עסוקים בו. הנה אנכי פרשתי את המאמר ההוא בדרך הלצה כאשר אגיד לך: ידוע שדרך התגרין להונות את הקונה בדברים, באמרם על השמלות שנארגו ונעשו בארצם ובמולדתם, ע"י אומנים טובים, שמארץ רחוקה הובאו הנה, יען שרק אז תמצא סחורתם חן בעיני הקונים המתאוים תמיד לסחורת חוץ לארץ. ולכן אנית סוחר תביא ממרחק לחמה, אע"פ שמקום לכתה שמה להביא סחורתה קרוב הוא מאד, אבל המוכר יונה את הקונה ויאמר תמיד כי מארץ רחוקה באה ספינתו. וכן דברי תורה עניים במקומם; כי מי יאזין ומי ישמע לאיש הדובר אמת וצדק, והוא לא זז ממקומו ודר בין חבריו ובתוך עמו הוא יושב. אם כל היום ידרוש הדורש כזה אין שומע לו מכל יודעיו ומכיריו, זה יטיל מום בפרקו שאינו נאה וזה בזקנו שאינו מגודל וזה יאמר אני ידעתיו בהיותו ילד על ברכי אמו וכדומה. אבל עשירים דברי תורה ורבים קופצים לשמוע אותם אם ממקום אחר יבואו וישתבחו בשם פלוני אשר לא נודע עין בעין כ"א שמו הולך וגדול בקרב הארץ, אשר ע"כ צוה ר' עקיבא לרשב"י אם תרצה להחנק התלה באילן גדול, כידוע ואמר המליץ (ר' יצחק הלוי בס' אסף) „בסתר פנים ירב כבוד חכמים ויותר מהם שכבר מתו". — כן אמנם קרה גם לי אלמלא לא היית שומע דבר זה מפי, אלא מפי אחד הגדולים אנשי השם שהגיע רק שמם אלינו ופניהם לא ראינו, בלי ספק נכנסו דבריו באזניך והיית עונה אמן בכל כחך. וגם אני לו הייתי יודע מי הוא הענק הגדול העומד לימיני, כי עתה כבר הודעתיך להשבית שאון גלי הספקות אשר העירות על דברי. אבל אני לתומי הלכתי ומצאתי מרגליות טובה, ואני לא ידעתי כי כבר איש גדול בחכמה ונשוא פנים ראה את המציאה ונפל עליה,

ולכן אמרתי כי לי משפט הבכורה בזה . ובאמת אחרי חפשי להמלט מטענותיך ראה זה מצאתי . אלה דברי הגאון בעל סדר הדורות דף ל"ג ע"ג , אחר שהביא דברי היוחסין והצ"ד ודברי ס' חיי המלכים אמר וז"ל : „ובגליון ס' „יוחסין מצאתי כו' ונ"ל בגטין הכי פירושו שדר עילוייהו „נירון קיסר , ר"ל שנירון שלח שר צבאו עילויהו , „ולא כתב שמו ." ע"כ לשון סה"ד . — ומעתה אם יש לך עוד לזעוק לא עלי תלונתך . ואני בתומי אחזיק ברעה זאת , שהיא העיקרית , וברוך ה' שנחני בדרך האמת והביאני עד הלום וכה הראני אדם גדול הגיד מראשית כזאת , והוא המוסכם ג"כ עם המפורסם בד"ה למלכי רומא ומאיר לנו דברי הש"ס שדבריהם צדקו יחדו , כלם מתאימים ומום אין בם ; ואתה שלום .

(ההמשך יבוא) .

הצופה לבית ישראל. *)

עולם הפוך ראיתי .
עליונים למטה ותחתונים למעלה.
(כ"ב פ"א).

רוח המסחור הביאני קיעבה ויפתח ד' את עיני ואראה , על שלשה דברים העולם עומד על העניות על הגילדע ועל הירידים .
אדם יורד מנכסיו מאבד כל מה שלו במסחור מה הוא עושה , מוכר

---

*) אל כבוד הרב המו"ל !

יקרים המה בעיני דברי אבי המנוח , וביען כי יקרים המה גם בעיני כבודו בידעו את ערכו ה"ב ואת כל אשר עשה לטובת ההשכלה ושפת עבר בחיים חיתו , הנני לשלוח לו לפרקים את מאמריו המחוכמים אשר הניח אחריו בכתיבים , ואבקשהו לתת להם יד במכתב — עתו הנכבד ולהציב בהם שם ושארית להאיש דגול מרבבה אשר למרות מסחריו הרבים יגע ועמל הרבה לטובת שפת עבר ולטובת סופריה . *)

ידידו אוהבו מוקירו כערכו מאיר גלאזבערג.

---

*) ידיד נכבד שלח את כל אשר תמצא ידך ממאמרי אביך היקר ז"ל ונתן להם מקום במ"ע הבקר אור . המו"ל .

כל מה שיש לו ולוקח גילדע שניה ונעשה עני גמור לוקח פרנסתו בהקפה ויושב ומחכה עד עת בא הירידים , כיון שנעשה עני וגילדע שניה והגיעה עת הירידים , הוא לובש שחורים בימי החורף ולבנים בימי הקיץ משענתו בידו מקטרת ציגארען מעלה עשן בפיו , ויבוא אל ה' נ. , השלום לך אחי, שלום יענה האיש , עני אנכי בביתי אין כל כי אם גילדע שניה אנכי , עוד מעט ויבואו ימי השוק קצין יהיה לנו כי נבחרך לראש אתה תפתח לנו שערי הכסף מקום לזהב ואנחנו נברכך כי תרים מאשפות אביון להושיבו עם נדיבים סלה , לא אנוח ולא אשקוט עד כי נבחרך , טוב הדבר יענה ה' נ. עוד זה מדבר וזה בא גם השני גם השלישי כשלושים איש כלם אחוזי חרב המחסור מלומדי מלחמה וכלם יתקעו כף יבואו בברית להיות ערבים איש בעד רעהו ולשום חק כי שטרי העניים יעלו מעלה כשטרי נדיבי ארץ , כי גם בלעדי זה כל ישראל ערבים זה בזה ואפילו כלנו עניים כלנו אביונים כלנו יודעים את המחסור , איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק לקבל כסף מהבאנק ואחרי כלות ששה חדשים , הן עד אז יבוא גואל צדק כי כבר כלתה פרוטה מן הכיס , ותחת נחושת יביא כסף ותחת כסף זהב ואין קץ לאוצרותיו. —

ויתאחדו כלם אגודה אחת לבחור את נ. לראש (דירעקטאר) ויהיו ביום האספה יום הבחירה והנה נקבצו ובאו יחדיו בעלי 2, 1 גולדע והרב עומד עליהם להשביעם כי בחור יבחרו באיש אשר הם מבקשים באמת ובתמים מבלי מחשבה זרה וכונה צדדית חלילה , הרב הזה *) כהבוחרים , המה בעלי גילדע אסרי כסף והוא רב חסר תורה וחסר דרך ארץ קרוא מקרא לא יוכל ושפת עבר זרה לו קורא לפניהם לא שבועת בחירה כי אם שבועת עדות , כי המה מעידים עליהם שהם עניים וערבם ערבים צריך כי גם המה עניים המה ועדים כי לא לקחו חלילה על מנת להחזיר כי אם במתנה גמורה מעכשיו עד ביאת הגואל . —

בכלות השבועה נועדו יחדיו למקום הבחירה , שם עומד הכן שלחן ותיבה בעלת שתי פיות עליו , הימין להכדורים הלבנים והשמאל להכדורים השחורים , „השלחן הוא כמזבח" כי שמה יקריבו אמונת לבבם שבועתם, כי כל ההולך לבחור כוונה צדדית בנפשו ורק טובת עצמו הוא

*) בשנת 1859 בעת כתבתי המאמר הנוכחי נבחרו הרבנים מבין המון העם מבלי הביט על כשרונותיהם וידיעתם בתורה ובחכמה וכל המרבה אז לנצח על הבוחרים על ידי אמצעים נכונים — הרי הוא משובח ובו בחר העם, אשר לא כן היום במדינתנו אשר הרבנים מטעם הממשלה יבחרו רק מבין שלומי ישראל אשר כלו חוק למודם בבית הספר הרבנים . —

דורש זמן שחורים ומצא לבנים, עומד וזורק למטה אחת ולמעלה שבע ועושה מה שלבו חפץ. —

האנשים הבוחרים המה כעשרים וחמשה והכדורים המה כארבעים וחמש, ביצד? כל איש ואיש לרוב כח הרשאה אשר בידו אשר כתב ותקן לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח כי אם בכבודו ובעצמו בשם הסוחרים העניים אשר במקומות אחרים ויש אשר הוא אחד ולו כח הרשאה מחמש או שש סוחרים והוא לוקח כדורים כאות נפשו באין מפריע.

וכתום הבחירה ויבואו הכדורים במספר והיה כארבעים ושנים לבנים על ה׳ נ. סימן טוב ומזל טוב לכל הדלים העניים ואביונים כי כלם יבואו לשאוב כסף בששון ממעיני הישועה.

הראיש אחרי שנבחר עינינו רואות כי איננו חלילה מהעובדים על מנת שלא לקבל פרס וביוזא קרי בהיל, כל הלוקח מעות יתן כופר נפש אחד אחוז לחמשים כופר נפש איש, כסף כפורים היא לדל לעשיר אין נקי, כלם יתנו תהלתם באונס וסופם ברצון והיה לחוק לדור דור. —

גם מהקאנטראקטים חלק אחד לראש איש איש לפי ערכו לאלפים ולרבבות יתנו לו שטרי עזבה, והעבודה הזאת היא כקטורת המעשרת את בעליה וכל הממונה לתת יודע לקבל והמשפיעים המה נשפעים. —

הראיש עושה כל רמיה ויד חרוצים תעשיר, כי הראיש הלזה כף רמיה בידו והוא שוקל ערך איש ואיש לא לפי ערכו ומעמדו כי אם לפי ערך הפקרותו ועדות נפשו לשלול שלל ולבוז בז ולחלק עמו מהבזה, כי ידו בכל ויד כל בו ויד חרוצים תעשרם, בוז יבוז לתמימי דרך הולכים לאט ובריתו על מגביה עוף, חבר הוא לכל איש מפזר כסף ואשר יתן על פיו יקרא לו לשלום אשר יחרד לתת יקדיש עליו מלחמה, ולזאת השוללים והחומסים המה בראש ולהם יתן אמון, כי כמוהו כמוהם אין בהם מתום פצע והבורה ומכה טריה עסקים רעים מחסרי כסף, בזור במקום הכנסה ותחת בושם מק והיו העליונים למטה ותחתונים למעלה. —

והיו ביום ההוא והחזיקו שבעה מקבלי כסף באיש אחד לאמור קאנטראלי לך ערב תהיה לנו, שטרותינו נחבול והכסף נקח אנחנו אך אסו חרפתנו, כי כאשר בימי המבול אך שנים שנים באו אל נח להנצל משבולת המים, כן אך שנים שנים יבואו אל הבאנק להנצל מזרם מקיי הזמן תהפוכותיו, האיש הזה מבלי יתבונן ימכור את זכותו בעד נזיד עדשים והיה בין כנענים יחציו לשדיש ולהביע. והוא עומד וחותם עד מקום שיד זכותו מגעת ולוקח עליו אחריות מקבלי הכסף עליו ועל זרעו לדור דור. —

האנשים האלה יקראו נפשות והסרסרים יקראו מוכרי נפש כי נפש הם חובלים, נפשות פורחות כמו אלה יבואו קיעבה, ובידם תעודתם לרוב מגילדע שלישית והמה, בעלי ברית החתון, יתתמו, כי כן החוק בכל ימות השנה אשר בעלי גילדע שלשית כאזרח ארץ יבואו בקישרות יוכלו לקבל כסף

תמורתם, והמה ימכרו לפי ערך נפשותם, ואדוני ארץ ירדו בם כאות נפשם באין מפריע. —

כן העם הזה וכן הגוי הזה כי את כל אשר לו יתן בעד תנובת כסף. —

ליבוש גלאזבערג.

השקפה כללית על הדגים.

(המשך מן חוברת ב׳)

הדגים מועילים ודרושים מאד לחיי האדם, בלעדם גוים רבים לא הי׳ יכולים לחיות ולהתקיים ומדינות רבות נכחדו מן הארץ, גויי הארצות הסמוכות להים בירכתי צפון וכן הרבה מהשוכנים באיי הים ניזונים ביחוד רק מהדגים, אפילו הכלבים והפרות ומיני העופות מבעלי החיים היונקים שבים, הנצרכין להם לתשמישם במקומות מושבם, מתפרנסים מהדגים. גם במדינות הרחוקות מן הים אוכלים לתאבון דגי הימים והנהלים, ובשרם הנחמד עולה על שולחן בני אדם לרצון. יש דגים הקשים להתעכל ויש נוחים להתעכל, יש כחושים יש שמנים, יש בשרם עב וקשה ויש בשרם רך וטוב למאכל, והמעלה הגדולה שנשתבחו בה הדגים היא שבכלם אין גם אחד ארסיי, על כל פנים אין לאחד מהם כלי ארס מיוחדים, זולתי בימים שבארצות החמות יש קצת מיני דגים, שאכילתם מזקת, אבל סבת הדבר הזה אינה כלל משום שכלים-ארסים נמצאים להם בתוך הבשר. הדגים הפעילו בעולם לפעמים על קורות בני המדינה, כי צידת הדגים המלוחים (הערינגע) שנתיחדה רק לבני הולאנדיה, לא היא זו, שנתנה לפנים בידם היכולת למשול בכל הימים כרצונם? וכי מדינות הים והאיים לא הם אלו המקומות, שמגדלים אנשי אניות ותופשי משוט מצוינים? דרשו מעל ספר חשבון המסחר הכללי ותראו כמה רב ועצום ערך מסחר הדגים בארץ. העיר לאנדאן בלבד מכנסת בכל שנה דגים משקל 2.400,000 ככר (והככר הוא לערך שלשה פוד במשקל הרוסים) וצידת הדגים הביאה זמן רב במדינת בריטאניה ריוח גדול בכל שנה יותר משמונה מאות רבוא ליטרא שטערלינג! ואוסף דגים זו הרי נעשה שנה בשנה מבלי כל עבודת איש, לא אחד נשא משך הזרע והפיץ וזרע, וכל אחד אסף חמרים אם אך מצא את לבו לשוט בגלי ים וללכוד שם דגים בתחבולותיו. וזולת הנאת האכילה תועלת הדגים לבני אדם לא רבה היא בערך התועלת שמגעת להם משאר בעלי החיים היונקים והעופות. ואמנם הדבק הויזענבלאזע של דגים הוא ענין גדול במסחר איזו מקומות רוסיא ובראזיליא ואמעריקי הצפונית. ושומן הדגים (פישטראן, פישאייר) משתמש לענינים הרבה ידועים, למרח את העורות

ולעשות ממנו בורית וכיוצא בזה . ועורות הרבה מיני דגים מעבדים בבורסק ומשתמשים למלאכת ההחלקה . הדגים המוטלים מתוך הים על ידי הרוחות והסערות מזבלים את האדמה ומדשנים אותה .

על ידי השלמת האדם בכל מלאכת מחשבת ועל ידי הצורך הגדול באכילת הדגים המתרבה מיום ליום התחילו הדגים להתמעט מאד , ובמקומות הרבה הנה זה מרגישים איך הדגים הולכים הלוך וחסר שם במים המתוקים בנהרים ובנחלים . ורבות הן הסיבות לזה . אניות הקיטור השטות בנהרים הגדולים מרגיזות הדגים ומשליכין את הביצים וצעיריהם על החוף ושם יתמו לגוע , בתי חרושת המעשה ההולכים ומתרבים שנה בשנה ממלאים את היאורים והבריכות בסם המות גם האדם עוצר במים וייבשם והופך מעט מעט אגמים ובריכות מים ליבשה בכדי להרחיב גבול משכנו , והדגים המשליכים ביאור חכה וצדים את הדגים תמיד בכל עתות השנה ואפילו בזמן עיבורם, משחיתים בדרכם זו רבוא רבבות ביצים וצעירי הדגים ; לכן הפליאו חכמי לב עצה להפרות בתחבולותיהם מיני הדגים המועילים בכל המים והגדילו בזה תושיה כמו בתיקון עבודת האדמה , שהם משבחים גם אדמת ציה , כי תתן את יבולה למכביר . וספרים ומאמרים רבים נכתבו בימינו בענין זה .

ח.

הדגים מפאת ישיבתם הקבועה במים ופחיתות ערכם בין הברואים בעלי החוליות נתחיבה בריאתם בעולם קודם לבריאת הזוחלים והעופות ובעלי החיים היונקים , ממש כעדות תורתנו הקדושה בסדר היצירה , והיו ממלאים עוד בימי בראשית את המים בימים למיניהם הרבים והמשונים בצורותיהם , שנשתנו בכל פרק ופרק מפרקי היצירה עד שנשתלמו לאחר זמן צורותיהם של הדגים בימינו אלה . בתוך שטחי האבנים בבטן האדמה נשארו לנו ירושת פליטה מהדגים הקדמונים , שנים ומגינים , סנפירים וקשקשים ועצמות במספר הרבה יותר מעצמות שאר בעלי החוליות העתיקים שהלכו לעולמם . ומשרידי העצמות האלה , שנתאספו לרוב בזמננו ונחקרו היטב בבחינות עמוקות , נדע סדר תולדות ההשתלמות של צורת הדגים מראש ועד סוף . בראש עפרת תבל או בשטחי פני האדמה הראשונים נמצאים רק דגים רכים , מיני דגים תנוכים גמורים , דגי האי חלקים וערומים בלי כל לבוש , ומיני בעלי מגינים בתמונות זרות ומשונות . הדגים האלה הולכים ומשתנים בשטח האדמה המאוחרים למיני דגים מרובים בעלי פנים חדשות , שגופם הולך ומתלבש בהדרגה ממין למין בעצמות קשות . וכיון שהדגים בעלי עצמות האלו הגיעו בפרק יצירת אבני יורא לתכלית השתלמות צורתם , או אז התחילה השתלמות מיני דגים בעלי העצמות הגמורים . בסדר השתלמותם הזה מתחילים הדגים הקדמונים בפרק השליש (טערטיער פעריאדע) להתמעט במספרם העצום ובריבוי מיניהם ונקבע שיעור משפחות הדגים ומיניהם כפי שהוא עתה בימינו .

תולדות טבע הדגים הנה היא אמנם מתחלת מהפילוסוף אריסטו, אבל בחכמה הזאת התרשלו כן בימים הקדמונים, ימי החקירה והמדע, וכן בדורות ימי הבינים, ימי החושך והסבלות. ובזמן תקומת המדעים התחילו החכמים להתחקות גם על טבע מיני הדגים בכלל שאר הברואים מבעלי ההוליות. ואמנם בכל-זאת ידע ההוקר הטבעי לינגע בימיו לא יותר משלש מאות מינים בדגים, עד שבא החכם הנודע קופיע במאה הזאת וברוחב לבו וחכמתו בטבע הדגים למד אותנו להבדיל יותר מחמשה אלפים מיני דגים, השוכנים במים בכל חלקי בעולם ופתח לפנינו דרך הדשה בידיעת בנין גוף הדגים. והחכמים הבאים אחריו הרחיבו את הדרך הסלולה ההיא וזכו לקנות להם ידיעה בתולדות הדגים כמו בתולדות בעלי החיים היונקים והעופות והזוחלים אף על פי שהדבר הזה קשה מאד מפאת משכנם במים, במקום שאין לנו מהלכים שם. ואנחנו מונים היום כדי תשעה אלפים מינים בדגים החיים עדנה בתבל ארצנו וכדי שני אלפים מינים שחיו לפנים מראש מקדמי ארץ, וימים הבאים יודיעו לנו עוד חכמה בדגים הנעלמים עדיין ממנו. השיטה החדשה בחלוקת מפלגת הדגים מתחלת מהחכם קופיע, ועד עתה היא קיימת בעצמותה בכל ספרי הטבעים אם שנשתנה באיזו פרטים. השיטה ההיא מחלקת כל בעלי המפלגה הגדולה הזו ל ד ג י ם ב ע ל י ע צ מ ו ת (קנאכענפישע), שהשלד מורכב אצלם מעצמות ו ל ד ג י ם ת נ ו כ י י ם (קנארפעלפישע), שהשלד אצלם יש לו רק איזו עצמות, או שהוא כלו תנוכיי, ודג העצמות אם שהלסתות העליונים מתנועעים אצלם, שבאיזו מהם אגידי הלהיים כתבנית המסרק, כמו בשתי המערכות: ס נ פ י ר י ם-ק ו צ י י ם (שטאכעלפלאססער) שבהם קרני הסנפיר קשים ומחודדים כקוצים וס נ פ י ר י ם ר כ י ם (וויכפלאססער) שקרני סנפירם רכים, ובאיזו מהם האגידים תלוים כמין אגודות וציצין כמו במערכת ב ע ל י א ג י ד י ם מ צ ו י צ י ן (בישעלקיעמער), ואם שהליסתות העליונים אינם מתנועעים אצלם והם מ ד ו ב ק י-ה א ג י ד י ם (האפטקיעמער) במערכה הרביעית. והדגים התנוכיים מתחלקים לשלש מערכות. ב ע ל י א ג י ד י ם מ ג ו ל י ם (פרייאקיעמער) ר ח ב י-ה פ ה (קווערמיילער) שפיהם רחב ונסדק מתחת הראש, ומערכת עגולי-הפה (רונדמיילער) שפיהם עגול. החכם אגאסיץ בחקירתו העמוקה על הדגים הקדמונים יסד שיטה אחרת בהניחו לאבן פינה לבוש הקשקשים המשונים בתכונתם אצל הדגים ועל פיהם חלק אותם לארבע מערכות נבדלות והן: בעלי קשקשי פגומים (סטענאידען) שקשקשיהם פגומים בחדודין או שינים בסופם, ב ע ל י ק ש ק ש י ם ל א פ ג ו מ י ם (ציקלאאידען) שקשקשיהם מגלגלים ואינם פגומים בסופם, בעלי קשקשים מצופים (גאנאאידען) שקשקשיהם הם בעלי קצוות ומצופים בצפוי מצהיר, ובעלי צימחין (פלאקאאידען), שבמקום הקשקשים יש להם צומחין וחטטין ויבלות

ציצין מחודדים. ואף אמנם אין להכחיש, שקשקשי הדגים בתכונתם יש להם בתיחסות עם בנין גופם הפנימי, אבל ההתיחסות הזו אינה מוכיחת ולכן לא נתקבלה שיטתו, וטוב משתיהן היא שיטת החכם יאהאן מילער, שהעמיק הרחיב הקירתו בבנין גוף הדגים והעמיד את שיטתו הנפלאה על אדני שיטות קיפיע ואגאסיץ ביחד, בצירוף סימני הלב והאגידים, ועל פיה הבדיל את הדגים לשש מערכות נבדלות. ואת שיטתו הזו הנחנו ליסוד מוסד בספרנו „תולדות הטבע" הלק רביעי, המדבר במפלגת הדגים; ושם בארנו אותה כהלכתה בכל פרטיה.

לעון גדול היה נחשב לנו אלמלי עברנו בשתיקה, בדברנו פה מפעולות החכמים בתולדות טבע הדגים, ולא זכרנו חקר טבעי אחד דגול מרבבה, שזכה לנהול לו כסא כבוד ושם גדול בעולם המדעי בשביל חקירתו העמוקה ובחינותיו הנפלאות בטבע הדגים. שם האיש המצוין הזה, אחד מראשי המדברים בהלכות הדגים, היא החכם רבי מ ר ד כ י א ל י ע ז ר ב ל א ך אחינו ובן בריתנו. בדברים מעטים נספר מעשיו ופרשת גדולת מרדכי. ר' מרדכי זה נולד בעיר אנסבאך בשנת 1723 ונתחנך אצל הוריו העניים על ברכי התורה והתלמוד עד תשע עשרה שנה לחייו וזולת זאת לא ידע מאומה ולא היה מכיר לדבר אשכנזית בלשון המדינה. רק בהיותו מלמד בבית רופא אמן אחד בעיר האמבורג התחיל להתעסק שם בלימוד הלשונות והלך אחרי כן לעיר בערלין בכדי ללמוד בבית מדרש המדעים חכמת הרפואה ותולדות טבע הברואים ונעשה לאחד מן הרופאים המצוינים בקרית בערלין המעטירה. און וחקר וחבר ספרים הרבה בחכמת הטבע, ומהם הכי נכבד ספרו הגדול „ת ו ל ד ו ת ה ד ג י ם" (אללגעמיינע נאטור-געשיכטע דער פישע נדפס בברלין בשנים עשר חלקים עם 432 ציורים יפים ויקרים) ספרו זה היה ימים רבים הספר האחד והיחידי, המדבר ברהבה על מפלגת בעלי החיים האלה בחכמה ודעת, ועד עתה הוא חביב ונחמד מאד וכל חכמי הטבע יקראו בשמו (מת בעיר קארלסבאד בששי לחודש אויגוסט שנת 1798 בן חמש ושבעים שנה). והיה מרדכי היהודי הזה לאות לבני מרי מעמנו, שמחסרין ידיעתם בקורות היהודים הם כופרים בחכמתם ובחכמיהם ואומרים לא היו דברים מעולם ומן התימא שהם עוד מוצאים עונג גדול וקורת רוח בהשפלת כבוד עמם ועם זה גם כבוד עצמם; ומאי טעמיה של העונג הזר והמשונה הזו, היוצא מגדר טבע האנושי ואפילו מגדר טבע בעלי החיים? על השאלה הזו אין לנו אלא התשובה הזאת:

אם יכלול מדענו טבעי היצורים ותכונתם, תקבץ בחינתנו אמיתת הנבראים למיניהם, גם את כל דגי הים נאסוף ועל טבעם ומנהגי הייהם נדבר נפלאות ורוחב הסבלות בלב הטיפשים אין חקר!

הערה אל הקוראים

רבים מבני עמנו שאלוני איש איש ממקומו במכתביהם : אם אני עוסק בחבור שאר החלקים מספרי „תולדות הטבע׳ ? (בעלי החיים היונקים, העופות והזוחלים כבר נדפסו בשלשה חלקים נבדלים) ולמתי אוציאם לאור ? על שאלתם הראשונה כמדומה לי אוכל לצאת ידי חובת תשובתי במאמרי זה על דבר הדגים, ואם אינו משפיק להוכיח עלי, כי אני לן בעמקה של הלכות תולדות הטבע, על כל פנים ממנו יוכל להבין ולשפוט, כי לא פרקתי מעלי חלילה עול עבודת הקודש הזו והריני עוסק בה כפי יכלתי, ועל השאלה השנית, הנה באנחה המשברת חצי גופי אומר, שאין ברשותי לחשב את הקץ להוצאת שאר החלקים מספרי ואני בעצמי איני יודע למתי יהיה הדבר הזה, מפני שעתה בצוק העתים האלה נהפך עלי הגלגל ואין ידי משגת לפזר עוד על הדפסת ספרי כמו עד הנה, והנני תלוי בזה מחובבי ספרתנו השרידים ומנדיבי עמנו, אם על נדיבות יקומו ואיש איש כפי יכלתו יהיה לי מעירו לעזור בקיבוץ התומים על ספרי, אז אקרב הדפסת החלק הרביעי ואחישנה, ואם לאו, דהיינו על נדיבות לא יקומו ואיש איש גם כפי יכלתו לא יהיה לי מעירו לעזור, לא הוא בעצמו ולא על ידי גירא דיליה, כמו שהוא במנהגם של אחינו בני ישראל, הטרודים על פי רוב בצרכי הפרנסה, וכמו שהורה הנסיון על מחברים רבים וכן שלמים שהיו מהצועקים ולא נענים, אז יהא מונח בקרן זוית. ובכל־זאת עוד לא אבדה תקותי ותוחלתי מאת בני עמי מכל וכל, וההובה מוטלת עלי לנסות מצדי ולעשות את כל מה שבכחי, אין כחי אלא בפה, ולכן אבקשכם חובבי ספרתנו השרידים ונדיבי עם אלהי אברהם : יהי רצון שיכבשו לשעה מועטת׳ רגשי אהבתכם לשפתנו את טרדותיכם במשא ומתן, ובטובכם הגדול תפקדוני בדבר ישועה וסעד מצדכם, בהביאכם איש איש את דמי הקדימה־ שלשה רו״כ, למען אוכל, כאשר יתקבץ סך כסף מסוים, להדפיס שאר החלקים מספרי „תולדות הטבע" ולגמור את אשר החילותי לעשות ! ואחרי בקשתי הזאת אתפטר מכם ברגשות נהומים כאלה, שאדם מרגיש כשמתפטר מהחובה המוטלת עליו ויודע שהוא מצדו לא התרשל ויצא ידי חובתו •

שלום יעקב אבראמאוויץ.

(בזיטאמיר)

מכתב תודה וברכה

אל כבוד הרב החכם החוקר המפואר הדורש טוב לעמו, הוצק חן בשפתיו, ונותן אמרי שפר, דרכו בקודש, ונודע בישרון ובעמים לשם ולתהלה, מו״ה יהודה פהיליפסזאן הי״ו לאוי״ש, בחגותו את חג היובל לספרותו!

מי יעלה לנו בכנעני בתחלה להלחם
ויאמר ד׳: יהודה יעלה!
(שופטים א. ב. ג.)

איש הדגול מרבבה, אשר הקדישו הצופה הדורות מראש מרחם למופת עמו, ולגדולות יצרו, ושם דברו בפיו להיות נביא עמו להטיף נאומים נעימים, לבנות ולנטוע, ובחר בו לנס גם לדורות יבואו, חיי ותולדות גבר רם ומצוין כזה הנה גם חיי ותולדות הלאום כלו. כי הוא יאציל מרעיונותיו הנשגבים, הנולדים ברוח בינתו, על כל בני עמו, והמה יעלו עליהם בשר, ויקרמם עור, למען יעמדו חיים לעשות גדולות ונצורות מדור לדור!

אכן שונה ונעלה הוא ביתר שאת, השמחה אשר תאזר את בחיר ד׳, העומד על גבעת העת, וירם ידו וגבר ישראל, משמחת בן אדם, אשר אך בהבל יסודה. כי באחרונה זר לא יתערב, ורק לעתה נבראה, ועמה תחלוף ונשבת, ולפעמים אחריתה עוד תוגה, לא כן הראשונה היא לא תעבור ולא תהפך לאבל, כי שמחת עולם היא על ראש בעליה, וגם כל מכבדיו ישישו יתענגו בשמחתו.

גבר רם גדול ליהודים ורצוי אחיך! בחגותך את חג שנת החמשים שנה, מעת החל רוח ד׳ לפעמך למשוך בשבט סופר, ולצאת במחנה ישרון עם פרי תבונתך, עתה אתה יהודה יודוך ויברכוך אחיך, הלוא אתה יצאת בתחלה להלחם לנו, לדבר את אויבינו בשער, וביד רמה להכות בעד משפטי אדם בעבור בני עמך במכתב עתך Allg. Z. d. Judenthums היוצא לאור ויופיע בישראל זה ארבעים ואחת שנה. חומה היית לנו במכתך עתך זה נגד כל משטין ודורש רעה, ומגדל עוז מפני צר ואויב. כי איה אויב יועץ בליעל, אשר יצא לחרף מערכות ישראל בגאוה ובוז, וידך לא היתה בערפו, להעטות עליו, בעטך עט סופר מהיר, בושה, לשום לאל את כל דבתו הרעה, למען תאלמנה שפתי שקר, וקול מחרף ומגדף לא ישמע עוד? איה ארץ וממלכה אשר בני עמך היו שם נגשים ונענים תחת חקים יוצאים לא טובים ומשפטים בל ישרים, אשר לא רבת את ריבם. להוציא לאור משפטם, ושרית ותוכל? בכל עדה אשר אסון קרה, מלאך מליץ היית לה לפלטה מצרתה, וזרועך הושיעה לה לחלצה ממצר.

„אור לא יושם להושך״ כן פתגמך, וכן אור נגה על כל דרכי חייך. כי על כל מאמריך אמרות טהורות ונכוחות במ״ע הזה, אור גדול

זרוע, לפקוח עינים עורות. כל אלה המה אך קצות ממעשיך הטובים ב״ע זה לבד, ומה רב טוב פעלת בהמון ספריך המחוכמים. אשר הברתם במועצות ודעת, ובספרך הדת אשר אורו יאיר שבעתים וילמד תועים בינה, להשיבם אל האמונה הטהורה? ומה כל אלה מפעלותיך הנגלות לנו, נגד המון צדקותיך הנודעות רק להצופה נסתרות לבדו? אשריך יהודה בן משה שככה לך! שם טוב ושם עולם קנית מה הסרת? אשרי אנשיך העומדים לפניך ושותים בצמא את אמרי פיך הנעימים, ורואים עין בעין מפעלותיך הרבות והטובות, אשר תפעל יום יום מבלי הדל, למען הרם קרן עמך.

ועתה מי לא ישיש בעת משוש איש יקר ורם כמוך, אשר הקדשת את כל ימי חייך לעזרת עמך? ומי לא יקדם את פני איש אשר אלה לו, בתודה ובברכה? ולכן כבד כבדוך אלפי אחיך, והגישו אליך את תודתם וברכתם לשמחת חגך היובל, אשר בשמחתך אתך עלזו בכבוד, ואנכי אשר נקדשתי בקדשתו של אהרן, לברך את ישראל, אנכי המוקירך בכל לבבי ונפשי מאז זכיתי להתכבד באהבתך ולהתיחד בכבודך זה עשרים ושבע שנים, אכי אשר תגל נפשי ויעלוז לבי לראות עתה עוזך וכבודך בקודש, אף כי לא באתי אתם יחד לעת נכון בהתקדש החג, כי נעלמה היתה ממני, האוכל להתאפק מלהביע לך ממקור לבבי ונפשי גם היום את תודתי וברכתי? הן עוד לא אחרתי את המועד, כי קודש היא לי כל שנת החמשים שנה אשר תחוג, ויען כי קודש היא לי גם השפה העבריה אשר בה דברו נביאינו על כן בה בחרתי, ואדבר עמך היום יהודית, ובה אאציל לך את תודת וברכתי הנאמנה הנובעות ממקור לבבי:

ד׳ שומר ישראל! אשר בידו נפש כל חי יאריך חייך היקרים לנו וימים על ימיך יוסף לך, ועוד תנוב בשיבה טובה דשן ורענן הזק ובריא אולם, ואך טוב וחסד ירדפוך כל ימי חייך, וכנשר תחדש נעוריך, ותגבר לעשות עוד חיל בישראל, ובימיך יהודה! יושע ישראל תשועת עולמים, כאשר זכיתי לברכך עתה, כן אברכך בהיי עוד אחד ארבע שנים ליום מלאת לך שבעים שנה, ועוד, ועוד, כחפצך וכאות נפשך אוהבך הדורש שלום תורתך ותכמתך מוקירך בכל לבו כערכך הרם.

הלל כהנא.

באטושאן בראמניה יום ד׳ טוב לחודש השמיני

שנת תהלה ליהודה ולכבוד חגו היובל לפ״ק

הערת המו״ל אנכי הייתי בדרך רחוקה ולא יכלתי לדבר דבר בעתו על דבר האיש הדגול מרבבה הזה, ועתה בתתי את המאמר הנוכחי במ״ע אוסיף גם אני לברכהו בברכה מעומק לבי, יאריך ה׳ ימיו ויוסיף עז בידו ללחום מלחמת עמו לארך ימים. **א. ב. ג.**

הוֹשַׁעְנוֹת

על פי מנהג האחרונים

הוֹשַׁעְנָא

אָדָם מֵאַשְׁמָה „וַאֲרִיאֵל" מֵאִוֶּלֶת : בַּלְשָׁנִים מִבַּטָּלָה „וּבְעֶר־אוֹר"
מִבַּקֹּרֶת ; גְאוֹנִים מִגַּסּוּת־רוּחַ וְגוֹמְרֵי חֶסֶד מִגָּזֵל : דַּיָּנִים מִדַּלּוּת
וְדַרְשָׁנִים מִדִּקְדּוּקֵי־עֲנִיּוּת ; הוֹזִים מֵהוֹלֵלוֹת וְהוֹגִים מֵהִרְהוּרִים־רָעִים ;
וַתְּרָנִים מִוִּדּוּיִים וְוָתִיקִים מִוַּעֲדַת־זְנוּת ; זַבִּים מִזְּלוּת וְזוֹרְעֵי־אוֹר

באור קצר וחלופי נוסחאות

א) אריאל ר"ל מ"ע שיוצא לאור באה"ק, ותמיה לי הלא בפירוש אמרו חז"ל ; אוירא דא"י מחכים ? נ"א אֶבְיוֹנִים מֵאֶגְרוֹף וְאַחִים מֵאֵיבָה ונהירא לי. ויש גורסין אֲסֵפַת־חֲכָמִים מֵאַשְׁפָּה וְאֻמֶּת מֵאֶפֶס (ניהיליזמוס) ולא ידעתי לְכַוְּנָהּ, ואולי נוסחא מוטעת היא.

ב) לפי שהמבלים ימיהם לבלבול לישונות ולדרשן כמין חומר רובם יפנו שכלם לבטלה ואין ממש בדבריהם.

ג) לפי שדרך העוסקים בגמילות חסדים לקחת לפעמים צדקה באונס ובזרוע והרי היא כגזל, ויש מפרשים כפשוטו שקובצין ונותנים בכיסם, והבוחר יבחר.

ד) רוב דיני ישראל עניים מרודים הם, ונ"א דַּיָּנִים מִלִּפִּי ולא נראה לי דאטו בשופטני עסיקינן ?

ה) ההוזים (שווערמער) סופם להאמין בהוללות ושטותים והזיות ; וההוגים והשוגים י...
ר מדאי באים להרהור עבירה, ואולו זהו שכוונו חז"ל ובמאמרם : ומנעו בניכם מן ההגיון.

ו) הנ...
ותרים המה ממונם או דעתם לבסוף מתחרטים ומתודים על מעשיהם והאדם מחויב ל...
ידבק במדותיו יתעלה, וכמאמרם ז"ל : כל האומר הקב"ה ותרן יתותרון מיעוהי, ומ"ש דפיטן ותיקים וכו' רמז על מעשה שהיה בעיר פלונית שנוסדה חוב"ת ותיקים לקום באשמורה ונתכוונו לעבירה וכשהובר הדבר נתפרדה החבילה.

ז) ר"ל
הודים השמים אור לחשך, וי"מ שבין הזורעים אור יש זרים

מִזֵּרִים ; הֲסִידִים מֵחֲשַׁד „וַחֲבַצֶּלֶת" מֵהֲנוּפָה ; טוֹבִים מְטֻפָּשׁוֹת וְטוֹבְלִים מְטֻמְטוּם־הַלֵּב ; יְשָׁרִים מִיסּוּרִים וִישֻׁרוּן מִיחוּם ; כּוֹפְרִים מִכַּחַשׁ „וְכַרְמֶל" מִכְּבֵדוּת ; לְוִים מִלַּחַץ „וּלְבָנוֹן" מִלַּהַג הַרְבֵּה ; מוֹרִים מִמַּמְרִים „וּמַגִּיד" מִמַּלְשִׁינִים ; נְדִיבִים מִנּוֹשִׁים וּנְבוֹנִים מִנִּפְתָּלִים ; סוֹחֲרִים מִסֶּלֶף וְסוֹפְרִים מִסּוּבְּנִים ; עֲנִיִּים מֵעֲבֹדוֹת „וְעִבְרִי" מֵעוֹלְלִים ; פְּרוּשִׁים

באור קצר והלופי נוסחאות

ועושי רשעה המהפכים את ההשכלה לרועץ וזה נראה עיקר .

ה) ההסידים חשודים על הרבה דברים, כידוע ליודעי חן והחבצלת מחפה על מנהלי אה"ק, לקים מה שנאמר : והארץ חנפה תחת יושביה , נ"א חֲכָמִים מֵחֵלֶק שְׂפָתַיִם , ויש גורסין הֱזָנִים מֵחָכְמָה, אך לפע"ד היא תפלת שוא .

ט) ר"ל היהודים הטובים, דמתקריין צדיקים , והטובלים הם חסידיהם הטובלים במקוָאות ושרץ בידם .

י) שאלמלא היהוש והכבוד המדומה היו בעלי מלאכות בישראל כפלים כיוצאי מצרים .

כ) יש מפרשים על כובד הלשון וסגנונה , וי"מ שמתנהל בכבדות ולא יופיע בעתו , ושני הפירושים עולים יפה , נ"א כֹּהֲנִים מִכַּעַס והכונה על ר' יוסף כהן צדק ור' אברהם קאפלאן הכהן , בעל „המזיק ברשות הנזוק" .

ל) פשוטו כמשמעו .

מ) נ"א מְלִיץ מִמָּוֶת נֶצַח .

נ) לפי שבדור הזה יש רח"ל הרבה נדיבים וגבירים שירדו מנכסיהם המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ! ונ"א נוֹגְשִׂים מֶנֶשֶׁךְ , שהמלוים ברבית מחללים שם שמים ושם ישראל ואין להם חלק לעוה"ב .

ס) ידוע לכל המחברים והמו"ל שהסוכנים הרעים עושקים עמלם, מוכרים את הספרים ופושטים את הרגל , ולפיכך צריכים אנו לזהירות יתרה, שלא נניח מעותינו על קרן הצבי .

ע) במ"ע „העברי" נערים נעורים ילמדו ידיהם לכתוב מליצות , מרצות: כלומר „ינסו את הנוצה אם תלך במרוצה" , והמו"ל הצעיר שכח כי ל... לכך נוצר מ"ע בעולם : ויש גורסין עגונות מֵעִוּוּת־הַדִּין . וצ"ע . מצאתי גוד נוסחא אחרת : עִבְרִים מֵעֲלִילַת־דָּם וְעוֹרְכֵי־דִין מֵעַוְלָה .

פ) רומז על פרחי המשכילים שכמעט תפקחנה עיניהם יעיזו פניהם לפרוק לגמרי עול התורה והמצות , ואין רוח חכמים נוחה מהם : נ"א כ... אֲדָרַאטְשִׁיקִים מִפִּרְעוֹן או מִפִּרְעָנִית ואינה לשון נקיה , ובודאי אחד מליצני הדור ...דא נוסחא זו מלבו ויותר יש ממש בהנוסחא שמצאתי בסדורישן נושן פְּרוּשִׁים כ... פְּרִיצוּת .

מְפַלְפְּלִים וּפִקְחִים מִפַּבְרִיקַת־עֵל; „צִפִּירָה" מִצָּרוֹת־עָיִן„וְצוֹפָה" מִצְּבוּעִים; קְהִלּוֹת מְמֻקְבָּלִים„וְקוֹל" מִקְצוּר־יָמִים: רַבָּנִים מְרוֹגְנִים וְרֶדַקְטוֹרִים מְרִיבוֹת; שְׁלֵוִים מְשׁוּדְדִים„וְשַׁחַר" מִשְׂאוֹר שֶׁבְּעִסָּה*) תּוֹכְנִים מִתְּגִרָה וְתוֹרְנִים מִתַּרְדֵּמָה. —

הוֹשַׁעְנָא

באור קצר וחלופי נוסחאות

צ) דברים ככתבן, ויש גורסין צוֹפָה מְצַמִּיתוּת וקאי על „הצופה" שהחל לצאת תמורת „המגיד" ומיד פסק מלכת ונצמת מארץ החיים.

ק) נ"א קוֹל מְקַנְּאָה, דמכיון שהוציא שנתו לא ידאג ומובטח הוא שיאריך מים. ויש גורסין וְקוֹל־לָעַם מַקְלוּת־דַּעַת ואולי יש להם על מה שיסמוכו (ע' אללג' צד"י שנה זו גליון מ"ו צד תשל"ז בקצה הדף), ויש עוד נוסחא אחרינא: „קוֹל־מְבַשֵּׂר מִקֶּבֶר", והיא תפלה נאה ויהי רצון שיקום מקבר לתחיה, כי הביא תועלת גדולה להמון העם ורבים השיב מסכלות.

ר) כגון רפ"ס וראב"ג, והמפורסמות אין צריכות ראיה. נ"א רוֹקְחִים מְרַמָּאוֹת שדרך הרוקחים לרמות האנשים שאינם בקיאים בסממני הרפואות.

ש) נ"א שׁוֹמְרֵי־שַׁבָּת מְשֻׁעְבּוּד כי המשועבדים מוכרחים לחלל שבת כרצון אדוניהם שלא לאבד פרנסתם בידים. ויש גורסין שַׁדְּכָנִים מִשַּׁקְרָנוּת וְשַׁמָּשִׁים מִשִּׁכְּרוּת, ולא סבירא לי, דמאי קמשמע לן?

ת) הכונה על רהז"ס וריל"פ, והמפרש דקאי על חמ"ס ורצמ"פ טעות היא בידו, כי אין מספרים אחרי מטתו של מת — התורנים הדבקים יותר מדאי והאדוקים בנושנות יעצימו עיניהם ולא יקיצו משנתם להתעורר ולהתנער לקול הזמן, ולא יזכו להבחין כי תורה לחוד ודרך ארץ וישובו של עולם לחוד. הרחמן יצילנו מתרדמה ומשינת הצהרים המוציאה את האדם מן העולם, ויזכנו להיות מן ההולכים לפנים ולא לאחור אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו מעתה ועד עולם אמן. —

הקטן שלמה מאנדעלקערן.

*) ובסדר ההושענות אשר בידי יש נוסחאות שונות בערך הזה. יש גורסין „שַׁחַר מִשַּׁהֲיָן" ויש גורסים „שַׁחַר מִשְּׁקָרִים" ואם נקרא מאמריו של המו"ל בשנים האחרונים נראה שיש להם על מה שיסמכו, ומצאתי עוד נוסחא „שַׁחַר מִשַּׁרְלַטַנִיזְמוּס" וכתוב בצדה: „יש לאמרה בכונת הלב ולכון את כל השמות שיש לכון בזה". — והבוחר יבחר. המו"ל.

ספרא דאגדתא

מאז החלו חכמי ישראל לדרוש בתלמוד לא רק להוציא ממנו אסורים וחומרות אשר לא שערו הראשונים, לא רק לפלפל בדבריו „הקדושים", לקשות קושיא אך למען הקשות ולתרץ תרוצים אך למען פלפל, כי אם לדרוש בתלמוד כאשר ידרשו בכל ספר עתיק יומין: למצוא רוחו, שיטתו ודרכו, למצוא בו דברים הנוגעים לדברי הימים אשר לעם ישראל ולהרוח אשר שרר אז באומה, למצוא בו זכרונות לדעת על פיהם מצב חיי העם ומדותיו, — מאז ועד היום הזה עלתה בידי החכמים המבקרים למצוא מרגליתא טבא בים התלמוד הגדול ורחב הידים, למצוא בו זכרונות רבים אשר המה אבני פנה לקורות ישראל בימים ההם, לקורות החכמים והספרות, הסופרים והספרים, למען דעת את מצבם ומצב המדעים אז.

בין כל הדברים אשר לא נתבררו עוד, ועדן לא נדע להשיב דבר ברור על כל השאלות והספקות אשר בהם, יחשב בלדק גם „ס פ ר א ד א ג ד ת א" אשר זכרו נמלא בשני התלמודים ובמדרשים 1). בדבר הספר הזה יתעורר בלב כל דורש שאלות גדולות ועצומות, אשר מימי ר' עזריה מן האדומים (הראשון למבקרי ישראל) אשר עמד על קלאן בספרו היקר „מאור עינים" (חלק „אמרי בינה"), עד ימינו אלה לא מצאו להשיב עליהן בטוב טעם ודעת.

השאלות היותר גדולות הלא הן:

א) הנה נא ידענו רבים מבעלי התלמוד אשר אהבו את האגדה והרבו לדרוש דרשותיה ולהלל יפיה, ובכל זאת המה בעצמם יקללו ויבזו את ספריה וסופריה? הן זה ר' י ה ו ש ע ב ן ל ו י אשר נודע לאחד מבעלי האגדה המופלאים וחבב אותה מאד (ראה מ"ע פט"ו), אמר במקום אחר: „הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק לעולם הבא, הדורשה מתחרך השומעה אינו מקבל שכר, ולא אסתכל מן יומין בספרא דאגדתא" (ירושלמי שבת פט"ז); ור' זעירא „הוה לוח להון ספרא דקסמין" (ירושלמי פ"ג דמעשרות), אע"פ שהיה מהדר ללמוד ולשמוע דבר אגדה (ראה בבלי תענית ז' א'); וכן ר"ח בר אבא קראה „מרגליות עוד (ב"ק כ"ה ב') ובכ"ז כאשר „חמא חד ספרא דאגדתא אמר אי מה כתבק תקטע ידא דכתבא" (ירוש' שבת פט"ז)? מי הוליד את הסתירות הגדולות האלה? ואיך יתכן כי יתנגדו דברי איש אחד כנגד רב כזה?

---

1) כמו למשל ברכות כ"ג ב', שבת פ"ע א', גיטין ס' א', סנהדרין כ"ז ע"ב, שבועות ע"ו ב', וכדומה לרוב מאד.

ב) „ספרא דאגדתא" נזכר עוד בימי התנאים, בטרם עוד נכתבה המשנה, ומש"כ הברייתות והתוספתות על ספר, בימים אשר הדין „דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמר בעל פה" היה נלב וקים מאד, ואיך יתכן שעוד בזמן ההוא נכתבו האגדות, עד אשר ריב"ל אמר: „הדא אגדתא" שלשונו מוכח „שמרמז לספר ידוע בימיו" (לשון הרשי"ר בספרו „ערך מלים") ? מדוע הקדימו לכתוב את האגדות בטרם עוד כתבו את ההלכות ?

ג) עוד יש להתבונן במאמר אחד בתלמוד אשר לא ראיתי עד הנה מי שהזכירו, אע"פ שתמיה גדולה בדבריו, והוא: „אמר רבה בב"ח כי הוה אזלינן בתריה דר' יוחנן, כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקט ספרא דאגדתא הוה יהב לן כי הוה נקט תפלין לא הוה יהב לן" (ברכות כ"ג ע"א) וכדברים האלה ממש יספר רבא בשם ר' נחמן (שם ע"ב), הנה מזה נראה כי נהגו קדושה רבה בספרי דאגדתא, עד כי נתפלא מאד כי בספרים אשר רבים קללום ובזום נהגו קדושה וכבוד יתר מאשר נהגו בתפלין ?

לצאת מן כל התמיהות האלה נראה לי לחדש דבר אשר אתנהו בזה לפני קהל הקוראים, יראו החכמים וישפטו.

האגדה נחלקת מן ההלכה גם בפנימיותה גם בחצוניותה. תוכן ההלכה הוא דבר חוק ומשפט, מצות עשה ומצות לא תעשה, דברים הנוגעים למעשי האדם בין דברים שבינו לבין המקום ובין דברים שבינו ובין האדם רעו; ותוכן האגדה הנהו ספורים, מעשיות, הגדות העם (זאגען, מיעהען), זכרונות ודברי מוסר ותוכחה הנוגעים למחשבת האדם ודעותיו; הדבור בהלכה הנהו זך וברור, ומאמריו קצרים ופשוטים, אין בהם לא פרוש לבונה אחרת לא הפלגה וגוזמא ולא תוך. מה שאין כן באגדה, היא אומריה האמר במשלים ומליצה חידות לה, דרכיה דרכי השיר וכל נתיבותיה נתיבות הספור אשר האורך וההפלגה מסגלים לו. על פי הדברים הברורים האלה נוכל לחלק גם את התורה לחלקים השנים האלה, רצוני להלכה ואגדה, אחרי שבאמת גם שניהם נמצאים בה, ואנחנו מצאנו כי אמנם החליקו בעלי התלמוד את התורה לחלקים השנים האלה, הם אמרו: „וקוראים לפניה (לפני הסוטה) דברי אגדה: יהודה הודה ולא בוש, ראובן הודה ולא בוש" (סוטה ז' ב') אשר כוונתם בלי ספק להספורים אשר בתורה, וכן אמרו: „ומנין לשחיטה שהיא בדבר המטולטל? מן הכא: וישלח אברהם את ידו, אמר ליה אי מן אגדה אמר לך חזר הוא ביה (ב"ר פנ"ו) אשר המאמר הזה לא יסבול שום פרוש זולתי כי מאחר שגמר לא

מן ספור מעשה שנתויה חזר ביה 2), וכן בירושלמי (פ"ב דב"מ) "יב אגדתא פשטית ליה מין מתשלי וקהלת". וכן מלאני "ספר תהלים אגדה" (ירושלמי פ"ע דכלאים וראה קדושין ל"ג א) אשר ומזה נראה שקראו לספרי הנביאים והכתובים, אשר אין בהם הלכות, — אגדה, וכן מצינו בירושלמי (פרק כלל גדול דמעשרות) "מן רבנן דאגדתא שמיע לן "אחינו המסו את לבבנו" — פלגינן לבבנו", ובפ"ב דסנהדרין "יאף באגדתא איכון רבנן "לפיקא' (ש"א כ"ה) — פקפיקן דברים היו שם" אשר כל אלה הנם אך באורי מקראות לא דרשות, וקראם בעלי אגדה, יען שהתעסקו בדברי האגדות שבתנ"ך, וראיה גדולה לזה היה מצאתי בספרי על הפסוק "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת", שדרשו בזה הלשון: "שמא תאמר אכי קורא פרשה קשה ומניח את הקלה ת"ל כי לא דבר ריק כו' שלא תאמר למדתי הלכות די לו ת"ל כי אם שמור כל המצות למוד מדרש הלכות ואגדות", מלשון הספרי נראה ברור כי באגדה כונו אל האגדה שבתורה לעומת פרשה קלה אשר אמרו בראש דבריהם. ויותר מזה מצאנו כי נהגו באגדות התורה כמנהג האגדות שבתלמוד ר"ל שהוציאו הדברים מפשוטם, וז"ל הרמב"ם (בפי' המשנה לי"שנת כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב) "ואם היותם כתבי הקודש, ובכ"ז מוציאים חז"ל אותם מפשוטם ומשימים אותם משל, והוא האמת כמו שאנו מוצאים שאמרו (ברכות י"ח א') "הוא הכה את אריאל — משל" "מי ישקני מים מבית לחם — משל" (ב"ק ס' ב) וכן "מתי יחזקאל משל היו" (סנהדרין צ"ב ב') כו' ולא עוד אלא שאמרו בדרך כלל "דברה תורה לשון הבאי" (חולין), מכל זה נראה כי בעלי התלמוד חלקו אז את התורה לאגדה והלכה.

והנה אם נדקדק עוד יותר נמצא כי כמו שנוהגים הלומדים בזמן הזה באגדת התלמוד, ככה נהגו התלמודיים באגדת התנ"ך, רצוני לאמר: כאשר בימינו עתה ישימו הרבנים והלומדים כל מעינם בחלק ההלכה שבתלמוד, ומרפים ידיהם מאד מאד בחלק האגדי שבו, עד שכמה מן הרבנים לא ידעו ולא יבינו דבר מן האגדה, כן נהגו אז התלמודיים בחלק האגדי שבתורה שכמה וכמה מהם לא למדום ולא ידעום כלל, והתעסקו תמיד רק בחלק ההלכה, עד כי כאשר שאל ר"ח מדוע לא נאמר "טוב" בדברות הראשונות? השיבו "אכי איני יודע אם נאמר בהם טוב, כלך אצל רתב"א שהוא בקי באגדה" (ב"ק נ"ה, א') אשר כל איש יראה בזה אמתת הדברים אשר אמרתי; וכן כששאלו את ר"ס, ולאו אמרת לי שאדם גדול הוא (ר' אבהו) ולא ידע

2) וראה חולין ע"ז א', זרובבל חלק א' צד 70, ובעל "המפתח" לא ידע מזה וכתב בהערה נ"ב דף ט"ז (בחלק ב' מספרו) מה שכתב נלא אמת ולא נכון.

למימר לן פרושו דהא פסיקא? אמר להו אימר דאמרו לכו בתנאי בקראי מי אמרי לכו (ע"ז ד' ב'); וכן אמרו אל ר' עקיבא בשרצה לדרוש איזה דרש על דברים שבאגדה: „מה לך אצל אגדה? כלך אצל נגעים ואהלות" (חגיגה י"ג א', שבת פ"ז ב', סנהדרין ל"ח ב', שם ס"ז ב', שמו"ר פ"י 3) רצונם: אתה אין לך עסק בספורי מעשיות ומשלים אשר בתורה, רק כל עסקיך צריכים להיות בהלכה, וע"כ שבחו והללו אחד אחדים מהם לאמר שהם „רבנן דאגדתא" (ירש פ"ד דיבמות, סוף מו"ק ועוד), ועל ר' ישמעאל אמרו שהוא „בקי באגדות" (מו"ק כ"ח ב'), רצונם שהחכמים האלה יתעסקו גם בדברי האגדה שבתנ"ך, וזה ברור אללי שעל אגדת התנ"ך כונו אלה במאמריהם.

ולעומת זה ההמון לא למדו את חלק ההלכות שבתורה רק חלק האגדה שבה (כאשר יעשו היום ההמון לספרי התלמוד), וכבר מצאנו את ר' יצחק שאומר „לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשים לשמוע דבר משנה ותלמוד, ועכשיו שאין התורה כלל הם מבקשים לשמוע דבר מקרא ואגדה" (שהש"ר פ' „שמכוני" ומס' סופרים פט"ז), אשר כעלה הוא לי מכל ספק כי במלת „מקרא" יכון על נביאים וכתובים ובמלת „אגדה" על האגדה שבתורה 4) ועוד יותר היה נוטה לב ההמון לחלק המליצות והשירים אשר בתורתנו, עד שהיו מנגנים אותם בבתי משתאות, כמו שמצאנו: „הקורא פסוק בבתי משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ואומרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם! עשוני בניך ככנור שמנגנים בו לצים" (סנהדרין ק"א ב' 5), ואמרו עוד: „עתיר פומבי זה בעל

---

3) בכלל נראה כי ר"ע לא היה מסוגל לאגדות, כי בבואו לדרוש על הכתובים בדניאל „כתוב כרסיה וכתיב כרסאן" נסה כחו בשתי דרשות, אשר על הראשונה ענהו ר"י הגלילי: „עקיבא! עד מתי אתה עושה שכינה חול" וראב"ע אמר לו, „מה לך אצל הגדה?" (חגיגה י"ד א') וכן על הכתוב „לחם אבירים אכל איש" דרש ר"ע „לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו", וכשנאמרו הדברים לפני ר' ישמעאל אמר להם לאו ואמרו לר"ע: עקיבא טעית! וכי מלאכי השרת אוכלים לחם?" (יומא ע"ה ב'), וכן מצאנו אותו דורש כי מקושש עצים זה צלפחד, ואהרן ג"כ נצטרע „עמד ר"י ב"ב על רגליו ואמר: עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין" (שבת צ"ג א'), וכן בספרי (פ' ואתחנן פסקא שמע ישראל): „רשב"י אומר ד' דברים היה ר"ע דורש ואין אני דורשם כמותו ודברי נראים מדבריו":

4) שם „מקרא" מצאנו באגדות חז"ל משמש רק לספרי נביאים וכתובים, ראה מאמרי „אגרת בקרת" אות ב' ובהערה לאות ה' („הלבנון" לשנת תרכ"ח נ' 17 ונ' 25).

5) בתוספתא דסנהדרין (פי") איתא המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתה ועושה אותו כמין זמר אין לו חלק לעולם הבא", ונראה להגיה גם בברייתא שמביא הבבלי כן: „הקורא פסוק משיר השירים"

אגדות" — „שדורש ברבים בב"ת בבתי משתאות" (ב"ב קט"ה א' וברשב"ם שם).

מכל מה שאמרתי עד הנה נראה ברור כי כאשר ננהוג אנחנו בתלמוד, ככה נהגו אז בתורה, וע"כ נראה לי כי כמו בימינו היום כשראו החכמים כי לב ההמון נוטה מאד מאד לאגדות, וקשה עליו למצוא אותן בתלמוד הגדול המפוזרות שם אחת הנה ואחת הנה, עמדו ולקטון בספר מיוחד, הלא הוא ספר „עין יעקב", להקל על המבקשים„ — כן עשו בימים מקדם בעת שההמון היה נוטה ללמוד רק האגדות שבתורה (כעדות ר' יצחק שהבאתי) והיה קשה עליו למצאן שם עמדו חכמים אחדים ולקטו בספר מיוחד כל האגדות שבתורה לתתן לפני ההמון, ולהקל מעליו טורח החפוש, והוא „ספרא דאגדתא" הנזכר, ואך ע"כ התקלפו החכמים על הספרים האלה, כי לא היה נוחה לדעתם שתעשה התורה פרקים פרקים, ושיבדילו בין קדש לקדש, וע"כ תמצא כי כל אלה שקלפו וקללו היה דבורם רק על ספרי דאגדתא, ר"ל על הספרים המיוחדים ועל הכותבים לא על האגדה בעצמה, ובזה יתישבו כל הפליאות והשאלות בענין הזה.

והנה כבר אמרתי שחלק השיר היה חביב ביותר אצל ההמון, וע"כ מלאו באמת שהחלק ההוא נכתב ג"כ בפני עצמו, ומנא אמינא לה? ממאמר התלמוד: „כותבי ברכות כשורפי תורה" (שבת קט"ו ב') אשר כבר העיר הרבי"ר („ערך מלים" אות „אגדה") לאמר: „ובמלת ברכות מוכח שברכות הן מין אגדות נגד כל המפרשים" והצדק אתו, אלא שלא ידע כי אינן מין אגדות שבתלמוד, אלא הרי הן הברכות שכתובים בתורתנו בדרך שיר, כמו ברכת יעקב, ברכת בלעם וברכת משה, שגם אותם כתבו על ספר מיוחד.

וראיה נכחת לדברי בדבר „ספרי דאגדתא" הוא מאמרם בגיטין (ס', א'): „רבה ורב יוסף דאמרי תרוויהו האי ספר אפטרתא אסיר למקרי ביה בשבת, מאי טעמא דלא ניתן לכתוב, רב אשי אמר לטלטולי נמי אסר דלא חזי למקרי ביה, ולא היא שרי לטלטולא ושרי

כו' וסוף הדברים יהיו ראיה לזה. ואולי גם מפני זה אמרו „שה"ש קדש קדשים" להוציאו מפי ההמון המנגנים אותו כעין ראמאנס שלנו. והנה ראיתי בס' „גביעי גביעי הכסף „שחבר אחד מתלמידי הגאון החסיד זצוקי"ל" (שקלאוו תקס"ד) שמביא דברי מדרש אחד בזה הלשון: „יהב חכמתא לחכימין — לטפשים הל"ל? אלא שטפשים הוגים אותה בבתי משתאות ובבתי טיאטיראות, אבל החכמים שונים אותה בבתי מדרשות" עכ"ל וכפי הנראה גם הוא כיון להפריע את העם לבלתי ישמשו בדברי תורה לעשותו „כעין זמר".

למקרי ביה דר' יוחנן ור"ל הוה מעייני בספרי דאגדתא בשבתא" ע"כ לשון הגמרא וכבר הרגיש גם הרשי"ר את השאלה: מה ענין ספרא דאגדתא (אשר הוא לדעתם אגדת התלמוד) לספרא דאפטרתא (אשר הוא קטעים אחדים בתנ"ך)? וע"כ ירצה להוכיח מזה כי גם בספרי דאפטרתא היו כותבים אגדות ודרשות (עיין דבריו ערך „אפטרתא"), אבל הוא לא אמת, והנכון הוא ההפך ממש שגם ספרי דאגדתא אינם דרשות, כי אם קבוץ האגדות שבתורה, קטעים קטעים, ועל כן תביא מהם ראיה גמורה לספרי דאפטרתא שהם קבוץ קטעים מיוחדים מתנ"ך, ואין אנו צריכים לכל הדחוקים שנדחק שם 6).
ומאת החכמים המבקרים התלמודים אבקש שיחוו לי דעם בדבר הזה.

ר. א. בְּרוֹדֶם

אל כבוד הרב המו"ל!

בספרך „פרי קיץ" (הבקר אור שנה שניה חוברות טבת ושבט) השכלת אדני לשפוט במישרים: כי בעלי המסורה נסתפקו אם לנקד „פקח, אהבו, ירחק" או „פקוח, אהבו, ירחוק" ועל כן הוספו להם את ההברות האחרונות „קוח, הבו, חוק" לצאת ידי כל הדעות. . . ורק על „ירחק חוק" העידות בשם רישר"ל, כי ההשערה הזאת איננה עולה יפה: כי הפעלים אשר העין בהם אחת מאותיות הה"ע יבאו תמיד בעתיד על משקל אפעל בפתח. והנה אנכי בקראי את הדברים האלה מצאתי להעיר: כי אם באנו לדון אז גם על שנים הראשונים יש תשובה: אחרי כי המקור מגזרת השלמים (עם בכל"ם וזולתם), יבא תמיד בחולם הע', גם באלה הפעלים הבאים בעתיד על משקל אפעל בפתח, כמו „אשמע, לשמוע, הנה שמוע" ואלה האחדים הבאים בפתח, כמו „לשכב, בגוע" המה כיוצאים מן הכלל (ראבא:אוויץ) כי רק הצווי יתיחס אל העתיד, ולא המקור; ולפי זה באין כל ספק, יהיו

---

6) ולא אכחיד תחת לשוני כי מצאתי במקום אחד כעין סתירה לדברי אלה והוא בסנהדרין (דף נ"ז רע"ב) ששם נאמר: „אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתוב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדין א' ובעד אחד", אבל גם בלא זה הלא המאמר איננו אגדי רק הלכה, ואיך קראו ספרא דאגדתא"? וע"כ לדעתי יש שם טעות סופר וצ"ל „במגלת סתרים דבי רב", הנהוג מאד בתלמוד וגם המלה „אשכח" נראה כקלה ראיה לזה,

הנקוד הנכון „פקות" ולא „פקח" — . ואם תשיבנו ארוני : כי בעלי המסורה נסתפקו , אולי יבא פקח בפתח כאחד היוצאים האלה , אם כן איפוא , מדוע הרחקת את עדותך , על ירחק חוק , מפני עדות הרשד"ל , הלא גם מכלל הזה נמצאים יוצאים אחדים , כמו „אזעום , ינהום" ומדוע לא יהיו „ירחוק" בחולם כאחד מהם ? — . גם „באהבו הבו" אינני רואה כל ספק לנקדו בצירה: כי גם הפעלים הבאים על משקל פעל לא יבואו גופי נסתרים ונסתרת בצירה, רק בנזרת נל"א . ובשלמים הם תמיד בשוא , זולתי בנגינה מפסקת , או בכנוי ואם כן מה ראו על ככה בעלי המסורה להוסיף עוד „הבו" על „אהבו" ולהוציא את הפעל הזה מגדר הבריו הרבים ? (גם על יה"ש תפול השאלה הזאת כי הוא הרחיק אחרי כן את השערתו על „ירחק חק" מטעם הנ"ל , בעת אשר גם השנים לא טובים מן האחד כאשר בארתי) ולא אפונה כי לו היו המלות האלה למראה עיני איש , היודע משפטי הנקוד , כי אז לא חדל מלנקדו „פקוח , אהבו , ירחק" (בקמץ מפני המפסיק) . — אפס אחרי כל אלה אחשוב למשפט צדק כי שלשתן צדקו יחדו , ורק זאת אעיר : כי אין לנו לתלות את שנוי הנקוד הזה באילן גדול בבעלי המסורה , עד כי נטל עלינו ללכת בגדולות ולבקש מה המריצם לזה , בעת אשר נוכל לשפוט כי שגגת איזה סופר קדמון , הולידה את אלה , ואין אחריות טעות סופר הזה עלינו , לבקש חשבונות רבים , ולתת לפעלו ידים ; כי אחרי אשר לא מן השם הוא זה לאמר , כי באו הפעלים האלה על דרך השמות „ירקרק" . . . כאשר העירות שם בצדק , הדבר הזה לבד , יוכל להיות כעד נאמן על אמתת דבריך . והנה לא אחדל גם אני מלחות דעתי , על פי הדברים האלה , על הכתוב „שהם בהמה המה להם" (קהלת ג' י"ח) אשר מלת הרומז „המה" איננה מובנת פה , ושערתי מכבר כי באה היא תמרות „דומה" (על פי משפטי החלוף להר' רייכערסאן בספרו חלקת הנקוד) כעדות הכתוב הבא אחריו „כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם" , אפס עתה אחרי ראיתי את שכל מליך , התעוררתי כי אולי גם פה לא ידע הסופר או המעתיק הראשון להבחין בין בית שרשי הבא בשם „בהמה" לבית היחס הנקשר אל מלת „המה" (אשר משפטו בקמץ) ועל כן מספק (או מספק ספקא) הוסיף את מלת „המה" (שתי ההבריות האחרונות) בדגש המ' ובטעם מלעיל לצאת ידי חובת שניהם , ויש לשער כי מלת „שהם" הבאה לפני השם „בהמה" ולהם הבאה אחריו הנה הטעוהו לחשוב , כי גם „בהמה" כאחת מהן . את זה מצאתי להעיר ולהוסיף על דבריך הטובים (ואתה אדוני אם תמצא בדברי חפץ תוכל לתת למו יד „בהבקר אור") ושלום לך כאות המכבדך כערכך הרם .

מנחם יוסף שלאסבערג

הערת המו"ל : מלאתי דבריך טובים ונכחים ע"כ שמתי להם מקום בהכ"א . ודע שהשערתי על מלות פקח-קוח וכי יצאה מפי זה מ"ו שנים והיות כאלה ניסים אספה אל האלון, ועדינו לא העמקנו חקר בדבר הזה . — אב"ג

תָּם מַה הוּא אוֹמֵר

א

בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנִי יוֹשֵׁב בָּחוּר מִנִּי עָם
תֹּם וְיוֹשֶׁר מְנַת חֶלְקִי , הִנְנִי אִישׁ תָּם .
עֵת בָּגְדָה בִּי אִשְׁתִּי אַחַר מְהֵרָה
חִלְּלָה יְצוּעִי נָתְנָה דוֹדֶיהָ לְרוֹזֵן
אֵשׁ נִשְׂקָה בְּעַצְמוֹתַי , אַפִּי בָהּ חָרָה
בְּגָלוּת תַּנְחוּם הַשַּׁמָּשׁ לִי הָאֹזֶן
חֲקַרְתִּיהָ כֵּן הִיא . בָּאתִי הַבַּיְתָה
וְכִתְאוֹמֵי בֶטֶן מְצָאתִי הַשְּׁנַיִם
לִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי . הוֹ ! שָׁמִיר שַׁיִת !
וָאֶמְחַץ רֹאשָׁהּ , רְמַסְתִּיהָ בְּרַגְלַיִם
וְלוּלֵא הַכֶּסֶף הַנִּתַּן עַל יָדִי
אָז עוֹד כָּאֵרֶה לָהּ מֹהַר שִׁלַּחְתִּי
אֲבָל אֲנִי אֵלֶּה צָפַנְתִּי עִמָּדִי
שִׁלַּחְתִּיהָ לַעֲזָאזֵל וָאֹמַר „סָלַחְתִּי !"
אַף הִיא נָפְלָה לְמִשְׁכָּב . אָזְנִי שָׁמָעָה
וּלְתְקוּפַת שָׁנָה בַּחֲבָלֶיהָ גָּוָעָה ,
אַךְ מַה יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת ? יִשְׁפְּטֵנִי נָא יָהּ !
הֲלֹא קִיַּמְתִּי הַכָּתוּב : „וְהוּא יִמְשָׁל־בָּהּ".
בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנִי יוֹשֵׁב בָּחוּר מִנִּי עָם
תֹּם וְיֹשֶׁר מְנַת חֶלְקִי הִנְנִי אִישׁ תָּם .

ב

עֵת נוֹדַעְתִּי בִּתִּי מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ
לֶאֱהוֹב אִישׁ מוּזָר , לֹא אֲכַחֲדָה
לֹא אָנֵס לִי רָז , גִּלִּיתִי צְפוּנֶיהָ
כִּי לָנוּס אֶת־דוֹדָהּ זָמְמָה הַבּוֹגֵדָה
עָלָה עָשָׁן בְּאַפִּי לִבִּי הִרְתִּיחַ

נתתי עליה קול כנמר ולביא
שמתי לה משמר מסגר ובריח
ולגהות מזורה לה הבאתי ערבי
נתתיה לאיש חסיד אין בו סלף
ואף כי למצער הן זקנה בו שיבה
אבל שמן חלקו עד מאה אלף ·
ומה מאד לה שפרה זאת המדהבה!
אך אהבתה לדודה עזה כמות
לבי בי יתר · ובמתני חלחלה ,
כי הכתה בשגעון מרוח עצבת
ובאביב ימיה לקבר הובלה ,
אך מה יכלתי עשות ? שפטני נא אל ,
האם יפה אהבה לבנות ישראל? ...
בתוך עמי אני ישב בחור מני עם
תם וישר מנת חלקי , הנני איש תם ·

ג

עת אחד מרעי בהיותו בצוקה
בקש מידי שקלי כסף אלפים ·
רחמתיו מהרה לו הכסף אריכה ,
ושטר למשמרת לי נתן על ידים ,
אכן עבר חק את נשיי דרשתי
כי תר השלום הנה כבר הגיע
לכן את שטרי למשפט הגשתי
ואדרש הכסף עם תרבות בידוע·
בכה והתחנן · כי נקוב צרורהו
אבל כאלה לשמוע תרגלתי מנער
שוטר במו ארב הצגתי לאהליהו
ומנוחה שאננה נתנה לו בסוהר ;
שנים הרבה בכבוד כלכלתיו שמה .
עד כי חלה את חליו ושב לאדמה .

גַּם אֶת שִׁטְרֵי שַׁי לוֹ תַּתִּי לִבְרָכָה .
וּמַה יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת ? הֲנַפְשׁוֹ אֶקָּחָה ? !
בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנִי יוֹשֵׁב , בָּחוּר מִנִּי עָם ,
תֹּם וָיֹשֶׁר מְנַת חֶלְקִי , הִנְנִי אִישׁ תָּם .

ד

עֵת בָּאָה הַפְּקוּדָה מֵאֵת הַמֶּמְשָׁלָה ,
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחַת לַצָּבָא
אוֹתִי בְּנֵי עִירִי הֶעֱמִיקוּ שְׁאָלָה
לִי קָרְאוּ לֹא דָמוּ : „עֵצָה נָא הָבָה !"
וַתָּנַח עָלַי חִישׁ רוּחַ דָּעַת
לְהַצִּיל לְקוּחִים לַמִּשְׁמַר הוּבָאוּ
וּתְרוּפָה מָצָאתִי בְּלִי כָל מִגְרַעַת
עַד כִּי קוֹל „אָמֵן" כֻּלָּמוֹ קָרָאוּ .
שְׁנֵי בָנִים כְּחָשִׁים מוֹרֵי דַת עֵבֶר
מִיָּמִים יָמִימָה בְּעִירֵנוּ הִתְגּוֹרָרוּ
עַל קְדוֹשִׁים בָּאָרֶץ הֵם חֻבְּרוּ חָבֶר
הֵפֵרוּ אֱמוּנָה אֶת הַדַּת עָרוּ ,
הַלָּךְ תְּמִימִים אוֹתָם לְקָרְבָּן הֵבֵאתִי
וּבְחֶטְאָם לַצָּבָא שֻׁלְּחוּ בְּלִי תְעוּדָה
וְאִם כֶּסֶף הַקָּהָל לָרוֹב הוֹצֵאתִי
הֲלֹא תַּמּוּ זֵדִים אַף נוֹשַׁע יְהוּדָה .
וּבְעַד אֵלֶּה לֹא לָקַחְתִּי מַשְׂכֹּרֶת
רַק לְאִשְׁתִּי צְעָדוֹת שָׂמוּ עַל יָדָיִם
וְאִם כִּבְּדוּנִי בִּלְבוּשׁ שָׂעִיר בְּאַדֶּרֶת
אֲבָל הֲלֹא שְׂכָרִי שָׁוֶה כֶּפֶל כִּפְלָיִם!
שֶׁהֲדִי בַּמְּרוֹמִים עֵדִי הַקְּהִלָּה
אִם לֹא לִי נָאוָה רוֹב כָּבוֹד וּתְהִלָּה !
בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנִי יוֹשֵׁב , בָּחוּר מִנִּי עָם .
תֹּם וְיֹשֶׁר מְנַת חֶלְקִי , הִנְנִי אִישׁ תָּם ,

ה

עֵת סָג כָּל אָדָם. הוֹי בּוֹשָׁה וּכְלִמָּה,
מִבֹּא צַדִּיק בָּעִיר סֻגְּרוּ שְׁעָרֶיהָ.
לָכֵן זַעַף ה׳ הֵבִיא הַמְּהוּמָה,
אַף הִשְׁפִּיל לָאָרֶץ גְּאוֹן עֲשִׁירֶיהָ;
אָז רִאשׁוֹן שַׁכַּמְתִּי מִמְּתֵי עֲצֶרֶת
וְאַחַד הַקְּדוֹשִׁים הֵבֵאתִי שְׁעָרָה.
וְאִם כָּסֶף הִזַּלְתִּי מֵאַרְגַּז הַקֶּרֶת
הֲלֹא מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל הֵבִיא נְהָרָה!
אָכֵן זֵד בְּלִיַּעַל, כָּל יִרְאָה יֶשַׁע,
עַל קְדוֹשׁ עֶלְיוֹן הֵעֵז לָרִים הַמֶּצַח,
לָבִיא דִּבָּתוֹ בְּרָע, פָּעַר פִּי רֶשַׁע;
יִסַּח מֵאֶרֶץ גִּזְעוֹ כָּל יִרְאֶה אוֹר נֶצַח
וּמְהֵרָה נָתַן הַנָּצִיב צַו, עַל סֵפֶר:
כִּי יַעֲזוֹב צַדִּיק אֶת הָעִיר; הָהּ לַצָּרָה!
אָז כָּסֶף, עַל אַפּוֹ, לוֹ פִּזְּרוּ כָּאֵפֶר
וּלְבֵיתוֹ לִוִּיתִיו בַּצָּב וְכִרְכָּרָה
וּלְהַגָּבֵל הַזֶּה, אֲשֶׁר עַמִּי יָרוֹעַ
תּוֹאֲנָה מָצָאתִי, לָקַחְתִּי נְקָמָה
הֻגַּשׁ לִנְחֻשְׁתַּיִם בְּקָדְקֹד וּזְרוֹעַ
וּבָאָרֶץ גְּזֵרָה נָפְחָה הַנְּשָׁמָה,
וּמַה יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת? צַדִּיק בִּמוּעָקָה
כְּבוֹדוֹ מְנֹאָץ. וַאֲנִי אֶתְאַפָּקָה?
בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יוֹשֵׁב בָּחוּר מִנִּי עָם,
תֹּם וָיֹשֶׁר מְנַת חֶלְקִי, הִנְנִי אִישׁ תָּם.

פלטיאל ואמאשטשין.

יב.

„הָרִיב הִתְגַלַע!"

כתב שרגא באותיות גדולות בראש מכתבו לשמואל.

האגרת הזאת נכתבה בטרם בוא לידי שרגא מכתב רהל האחרון, אשר בו תודיעו בדבר בית־הספר אשר כוננו ידם. ואת האגרת הזאת הנני לתת לפני הקוראים ככתבה וכלשונה, יען וביען כי חדשות רבות השמיע שרגא לשמואל, חדש:ת אשר יפיצו אור על מעשי בני הנעורים בארץ ליטא בימים ההם ועל תכונת רוחם אז.

„ידיד נכבד!

„בחצות הלילה בנפול תרדמה על אנשים הנני כותב את מכתבי זה אליך. אנכי הנני יושב בדד בחדרי, סביבי שורחת דומיה, אנשי הבית שוכבים הוזים על ערשותם, הדלת סְגֻרה, ומנורה אחת תאיר את שלחן־הכתיבה אשר אני יושב עליו, וכעשרה מכתבים מאנשים שונים מונחים לפני; אמרתי לענות לאיש ואיש, אולם פתאם נשקפתי לתוּמי בעד החלון, וארא והנה ירח יקר הולך על חוג שמים, עבים קטנים ישוטטו על פני הרקיע, וכמו יאמרו להקדיר אורו, אך לא יעצרו כח...

„התבוננתי על המראה, ובלי־נוע עמדתי על מקומי עד הֵנָה.

„ידידי! הן ידעתני מאז לאוהב התענג על מראות הטבע ולשבוע נעימות הדרו, ידעת כי הרגעים האלה אשר אשב בדד ואתבונן על יפה התולדה ושיא הסן הבריאה יקרים המה לי מאד; — אולם אחרת חשבתי עתה, רעיונות חדשים נולדו בי לעת כזאת... שמע ושים לבך למו:

„חשבתי בדבר אגדת התלמוד כי גם מאור הירח בראשית יצירתו היה כמאור השמש, גם זה הקטן גדול היה, אפס כי באשמת רוב גאונו לקח אורו מעליו, ויהי למאור הקטן כיום הזה... ועתה הן עבים קטנים יאמרו להקדיר גם את שארית אורו, עד בלי השאיר לו כל... חסתי מאד על הירח הזה, והנה רעיון אחר בא ויהם את לבי בקרבי וירתיח את דמי.

„לא לשוא המשילו חכמי התלמוד את ישראל ללבנה, חשבתי בנפשי גם הם היו בימים הראשונים למאור גדול, גם הם היו עם ככל עמי הארץ וגם הם לחמו ויכבשו ארצות לא להם, גדלו והצליחו ויעשו להם שם, אך באשמת נביאי השקר אבדו את אורם ויהיו לגוי ממשך וממורט, לעם שסוי ובזוי; ועתה הה, עבים ענן וערפל יוסיפו להקדיר גם את מעט האור אשר השאיר ה' לנו לפלטה, יוסיפו להמית גם נשמת חיים האחרונה אשר באפנו... אהה, ה' אלהים! —

„הידעת, ידידי, מי הוליד לי את הרעיונות האלה? אי מזה באו, ואנה ילכו?

„בעשרה מכתבים מונחים על שולחני, המה כתובים בידי צעירי ישראל אשר עוררתי את רוחם להחלץ לפני ה׳ למלחמה על הרבנים ועל שלחן־ הערוך, לגרש את עבי הענן ההוא אשר יחשיך לנו את השמש בצהרים ואשר ימרר את חיינו . . . האנשים האלה מרי נפש המה מִכֵּי התלמוד וחתנוך המשחת, והמה אמנם שמעו לקולי, המה יתעתדו להלחם כל עוד נפשם בם, כל עוד רוח באפם ודברים בפידם, וימסרו את נפשם על קדושת התקון בישראל; אנכי הזכרתי לפניהם את שמך ואמרתי למו במכתבי כי אתה תאסור המלחמה הזאת וכי אתה תורם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו; והנה המה דורשים ממני להיות למו לפה, לבקש מלפניך מענה לשון ולתת לפנידם שטת התקונים, לדעת על מה הטבעו אדניהם, לדעת יסוד מוסד לדבריהם, ולדעת מה זה ידרשו מאת הרבנים, מה לעקור ומה לנטוע, מה להרוס ומה לבנות.

„ועתה הלא תענה, שמואל, הלא תדע מאין באו רעיונות נפשי ואנה ילכו . . . אתה תהיה לנו לפה ואנחנו נהיה נביאיך.

„ידידי! הלא עוד תזכור דברי האחרונים אליך בעיר נ., אז עת מנעתיך מבוא בבית־ספר הרבנים ויעדתיך להיות רב מתקן בישראל; אמנם לא דגעת עדן לכסא רבנות אשר חשבנו, אבל הדברים נשתנו עתה ורבים מבני הנעורים יודעי התורה ומשכילים על דבר אמת קדמוך, המה החלו לעשות והמה יבקשו מלפניך כי תעמוד בראשם, ועל פיך ישק כל מערכת הקרב אשר כבר התפקדו על צבאותיו; אם אינך רב לעיר אחת, הנך רב לכל העלמים אשר תורה יבקשו מפך . . . אחדים מאת ידידי בעיר עמק־ אלונים כותבים אלי לאמר: „אנחנו כבר התגרנו מלחמה במורי־הוראה אשר בעירנו, כבר החלנו להראות את העם את העול הכבד אשר שם „שלחן הערוך" על שכמנו; אפס כי כל אלה היה רק בשלילה, והיה כי ישאלנו איש לאמר: מה העבודה הזאת לנו? מה המה החקים המצות והמעשים אשר לנו בחיוב? איה המה הגבולים להתקונים? מה הוא העקר ומה התפל? על כל השאלות האלה לא נדע הגד פשר דבר" ... וכדברים האלה ישאלוני עוד רבים מערים אחרות, ואותם אתן היום הזה לפניך, בתקוה כי תמהר ותענני בזה דברים ברורים כיד ה׳ עליך השכל.

„הריב התגלע! ועתה אל נא תעזבני בעת הזאת, בעת אשר מטרתך באה לידך מבלי תחפש אחריה . . . ידעתי גם אנכי כי הרבנים לא יחשו גם המה, ידעתי כי רדיפות, חרמים ומכות יורדות חדרי בטן יבואו לנו לרגלי הדבר הזה, ידעתי כי הדרך אשר נלך בה „איננה רפדה בשושנים" כאשר יאמר האשכנזי, היא מלאה לה אבני נגף ושוחות עמוקות עד בלי־די! אולם מה אלה מול המטרה הנכבדה אשר היא תוביל לה, אדם לעמל יוּלד, ומשכיל לרדיפות נוצר . . . כל האנשים אשר אמרו לתקן ולהאיר אור חדש עלי תבל ארצה נרדפו על צואר מידי כהני הדת, ובמה נפלינו אנחנו? מדוע לא נוכל גם אנו למסור נפשנו על קדושת התקונים בישראל? . . .

„קנאתי בך שמואל ! מה טוב חלקך ומה נעים מנת חבלך ! הנה רבים מאד מנערי ישראל עוברים מאחריך, מקדישים את שמך ומעריצים את כבודך, הנה המטרה אשר אליה כוננת מעשיך מאז לפניך, ירה, שמואל, החצים ולא תחטא ! . . .

„גם בעיר נהרים הזאת ישנם רבים אשר יקחו חלקם בריב הזה, אשר יעמדו על ימינך לסעדך ולתמכך; כלנו יחד נחלץ חושים, כלנו יחד נרד המערכה, נלחום את הרבנים, נדבר אל העם, ונעש ככל אשר יהיה לאל ידינו לעשות, ואולי נצליח . . .

„סוף דבר, אבטח ולא אפחד כי לא תשלח נפש בני הנעורים, כי תדרש למו לאשר בקשך, וכי תענני ככל אשר שאלתי מאתך.

„שרגא".

P. S. עם האגרת הזאת הנני שולח לך עלים אחדים ממכתב־עת „המליץ" אשר בם תמצא מאמרים אחדים בדבר התקונים, למען דעת כי בני הנעורים אשר אמרתי לא במחשך יעשו מעשיהם ולא בסתר ידברו דבריהם, כי אם לעין השמש יתנו את הגיוני לבם, ובפומבי יוכיחו אולת הרבנים על פניהם ! והיה כי תשים עין על דבריהם ומצאת במו דברים אשר לא כדעתך, כתוב נא את הדברים בספר ושלחם נא אלי ואנכי אריצם להמציא את „המליץ" לאור ויתן גם למו מקום בעליהו אשר עיני כל בני הנעורים עליו, ובשום לב יקראו כל דבריו.

„אל נא תאחר להשיבני דברים ככל אשר בלבבך.

„שרגא.

* * *

גם מבלי אגיד ידע הקורא כי דברי שרגא אלה פעלו מאד מאד על לב שמואל.

„דבר בעתו מה טוב ! ובעת הזאת בעת אשר לב שמואל המה מאד בקרבו על דבר ההדשות אשר נעשו במצב חייו, ועל דבר ההדשות אשר שמע אתמול מפי רחל, בעת אשר היה למורה בבית ספר למרות חפצו, ובעת אשר רוחו נבקה בקרבו מחמת השפק הנורא אולי צדקו דברי רחל כי לב הנה מלא אהבת איש אחר, — בעת הזאת היו דברי המכתב הזה טובים ונכוחים מאד, בם מצא שמואל נחם למצוקות נפשו, והמה נפחו באפו רוח חדש, החזיקו ואבצו את לבבו מאד.

„הנני מאשר . . . חשב בנפשו בלכתו בחדרו אחת הנה ואחת הנה, — אשא חמת החשבים בנפש חפצה, אסבול את מצוקות גוי, כאשר נשאו טרח העם הזה ומשאם וריבם כל הורשי טובם ואשרם; כגבור מלחמה לא אשקט ולא אנוח עדי אשיג את מטרתי, עדי אוכל למו . . . לשוא אמרתי כי העם לא יאבה שמוע לי, לשוא באו רגשי השפק לרפה את ידי, הנה

כל בני הנעורים עומדים על ימיני, הנה לפני צבא לוחמים על שדי הקרב, נלחום וגם נוכל . . .

ברגעים האלה שכח את הנה, שכח את דבר בית הספר, שכח גם את אמו הזקנה אשר בימים האחרונים היתה עצובת־רוח מאד ולא דברה אתו דבר, שכח את כל, כי מכתב שרגא לקח את כל מורשי לבבו, ואת מחשבות נפשו ויסב אתהן לחשוב אך בדבר התקונים בדת, אך בדבר הריב את הרבנים:

שמואל חשב בנפשו לענות כרגע את שרגא, אפס כי בתוך מכתבו היה סגור גם מכתב לרחל, וימהר ללכת לבית אפרת למען מלא רצון שולחו:

במכתב ההוא בקש שרגא מאת רחל כי תדבר במו פיה על לב שמואל לבלי ישים לאל את בקשתו, וכי גם היא תעזור להעיר את נפשו כי ישים אל הריב פניו, וכי יעמוד הכן לצאת לקרב ולנהל בדבריו את העלמים החולצים לצבא.

ובמכתב ההוא כתוב עוד כדברים האלה:

„אביך צדק במשפטו על דבר אבן־חן ומעשיו, עתה נדע ברור כי רק לרגל אותנו בא אל בית אביך, וכי כל מגמת פניו היה למצוא חן בעיני אליקום הגביר, להביא את דבתנו רעה אל היראים ולסכסך איש באיש; אחרים עוד יוסיפו לאמר כי יאהב אבן־חן את בת אליקום ועל כן יעשה את מעשיו הזרים האלה. בין כה ובין כה צבוע הנהו האיש הזה נושא מסוה על פניו לבלי יכירוהו האנשים, ועל־כן לא יחד עוד בחברתנו ובסודנו אל יבוא. אולם כפי אשר אחזה אנכי לי הנה שתי מסות על פני האיש אבן־חן הזה, צבוע הוא גם בין המשכילים גם בין היראים, הוא איננו לא כאלה גם לא כאלה. . . אבל „הפנואלי" הוא איש יקר מאד בעל נפש טהורה וזך מעללים, ומאד אשמח אם יעלה בידינו להוציאו מן בית־המדרש ולהשכיל את נפשו" . . .

„עוד הפעם אבקש את פניך, עלמה כבודה, דברי נא על לב שמואל כי ישעה לדברי מכתבי בדבר הריב אשר התגלע בימים האלה."

רחל קראה את המכתב עד תומו, ותסב פניה אל שמואל.

— הכי גם אתה קבלת מכתב מאת שרגא? שאלה.

— כן את דוברת, ענה לה שמואל: — גם אנכי קבלתי מכתב אשר השיב את נפשי, ודבריו היו לי כמוצא שלל רב. הוא יודיעני כי לא אחד אנכי בריב הזה, וכי עוד אנשים רבים יודעי התורה ומשכילים על דבר אמת עומדים הכן למלחמה, רבים מן בני הנעורים יחלצו לצבא. ואותי ידרשו כי גם ידי תכון אתם, כי גם אנכי אעשה דבר לטובת הקרב הקדוש הזה, כי אנחם בעצתי וכי אתן לפניהם את משטרי התקונים ויסוד מוסד למו.

— אחשב לצדק כי לא תמרה את פי שרגא בדבר הזה וכי תדרש לבקשתו זאת.

— באין כל ספק, ענה שמואל מבלי חשוב מאומה: — הדבר הזה הלא שמתי לי למטרה, ואם אמאן לשמוע בקול קורא הזה והטאתי לאלהים, לעמי, ולמטרתו כל הימים . . .

— עשה והצלח, כי לא דבר ריק הוא.

— ומה גם כי בדרך הזאת אלך בטח ושלאנן, הוסיף שמואל אחרי העמיקו במחשבותיו רגעים מעטים: — הן המה לא ידרשו ממני לריב את הרב בפלגות בפרט . . .

— ומדוע תמאן לריב אתו בפרט? . . .

פני שמואל אדמו כמעט, ומבט עיניו השפיל לארץ, כמו בושה כסתה פניו להביט בפני רחל.

— שמעי נא, רחל, אמר אחרי דומיה ממשכה: — הן לא נעלם מאתך דבר . . . אולם לו תדעי מה רבו מצוקות נפשי לרגלי ה א ה ב ה ה ז א ת, לו תדעי עד מה הכאיבה את רוחי בקרבי ועד מה הרבתה פצעי לבבי . . . פעמים חדלתי מלריב את אבי־הורגה למענה, שתי פעמים חטאתי חטאה גדולה לאלהים ואהישה כי נשאתי את פניה, ובשלישית דרש דודי ממני בבית המדרש ביום השבת — לפני שבועים ימים — בפני קהל ועדה כי אריב כי אגלה קלון הרבנים. כי אכשיר בפומבי את אשר הטריף הוא, אנכי לא יכלתי לסבב עוד ואתאפק ואקרא לריב, דברתי דברים יוצאים מקרב לבי, דברתי ומפי בעדו החיים . . . אולם באחרונה הסב הרב לתומו את זכרוני על א ו ד ו ת ה, ואנכי נאלמתי דומיה, אנכי החשיתי מצרות נפשי וכאבי נאכר . . . הה, מה רב הקרבן ההוא אשר הקרבתי אז: כחסר דברים הייתי בעיני העם, כמנוצח, כאיש אשר יצא רשע בהשפטו . . . את השעה הזאת לא אשכח כל ימי צבאי ולא תמוש מזכרוני עדי עד . . .

רחל שמעה את דבריו בשום לב.

„הה, מה מאד מסכסכים הדברים האלה! חשבה בנפשה, — הן מדבריו אשמע כי הוא אמנם י א ה ב א ת ח נ ה אהבה עזה, כי למענה הדל גם לריב את הרב, הדבר הקדוש מאד לו, ואחי הלא ספר כי היא תהגה אהבים רק לאחי, ואת שמואל תחשוב רק לידיד ורע . . . ואנכי . . . מאד מאד חפצתי לראות את פני חנה ולדבר אתה דברים ברורים, לדעת מה בלב האנשים השנים האלה . . . הן שמואל חרד חרדה גדולה עת אמרתי לו כי י ו כ ל ה י ו ת אשר חנה אוהבת איש אחר, ואולי אמנם מ ה ר ת י לגלות אזנו בדבר הזה . . . אנכי אבקש לי מועד ועניין לשחר את בית הרב ולדבר את בת אשתו" . . .

— אמנם כן, הוסיף שמואל לדבר: — את היום ההוא לא אשכח לנצח, הוא היום אשר בו נשאתי חרפה ובוז בפני כל הקהל הנאסף, והוא היום אשר בו גרש הרב אותי מביתו ויאסר עלי אסר לבוא חדריו . . . דגזרה הקשה הזאת תמוץ לשד חיי . . . אבל, רב! הנה אשמח עתה לדברי שרגא כי גם בלעדי דריב הפרטי הזה אוכל לפעול ולעשות, להיות מעיר לעזור

לעדת העלמים גבורי הכח אשר יצאו המערכה . . .

גם שמואל גם רחל החשו , ורעיונות מרעיונות שונים עברו משכיות לבבם .

יג.

יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ הַדְּבָרִים.

עבר יום ויאת לילה .

הלילה הזה הוא ליל התקדש ח ג ה א ב י ב .

אולם יסלחו נא לי הקוראים אם קראתי להחג הזה את שמו הראשון, אשר כבר נשכח זכרו מלב בני ישראל , את השם אשר גם בתורתנו גם בטבע כן יקרא . עובדי האדמה היו אבותינו מעולם , אנשי ה א ר ץ אשר ישימו לב ועין לטבע ולסדריו , לבריאה ומשטריו . בימים ההם היה החג בחדש הראשון „חג ה א ב י ב" , ובחדש השלשי „חג ה ק צ י ר ב כ ו ר י מעשיך" , והג „האסיף" היה החג בחדש השביעי ; החגים האלה יסודם ב ט ב ע ואדניהם על תולדות הארץ הטבעו , החגים האלה היו קדושים בעינינו מ א ד יען כי יתר שאת ל נ ו ב נ י י ש ר א ל בהמה , גם על דברת זכרון המעשים שנעשו לאבותינו ביום צאתם מארץ מצרים ; אולם מה המה החגים היקרים האלה לנו היום ? העוד נשארה למו תמונתם הראשונה ? העוד לנו חלק ונחלה ב ח ג י ם ה ט ב ע י י ם ההם ? — הה , לדאבון לבנו נשיב ונאמר „לא !" . . . מאד מאד רחקו מראיהם היום מאשר היו לפנים ! את הטבע לא נדע ואת הארץ לא נכיר , את גן-עדן ה' הזה לא נעבוד ולא נשמור , את כל אשר ב א ר ץ עזבנו , ונהי עם מת , עם אשר אך לשמים ישים עינו, שם יבקש לו מקום לשבתו עדי עד ושם מנוחתו ; גם לדברי ימיו הראשונים לא ישים לב , לא ידע להוכיר גם את הימים אשר הי במו על הארץ ויהי מ מ ל כ ה , גם את הימים ההם שכח במותו , ומה לו איפוא להחגים האלה? עם אשר ישקץ וימאס כל אשר בארץ , עם אשר חייו הנם רק למען מותו, עם אשר אין לו בעולמו כי אם דאגת „עולם הבא" ולהוה לא ישים לב , — האם גם העם הזה יחוג חגי ט ב ע וזכרונות דברי ימיו ? האם אנחנו אשר באנו הלום אך למען תקן נשמותינו , רק לסבול ולענות נפש , — האם אנהנו נרגיש בהחדש הטבע כנשר נעוריו ? האם אנהנו אשר הננו עבדים נרצעים לכל רב ורב בחומרותיו , באסוריו , במנהגיו ובכל הגה אשר יצא מפיו , אשר כל התורה הָגָה , לפי דעתנו , רק צ ר ו פ י ש מ ו ת , ואשר לנו להגות בה יומם ולילה למען ברוא מלאכים עצמו מִסְפָּר ושרפים אין קץ,— האם אנחנו נשים לב לתולדות אבותינו ולזכרונות דברי-ימינו ? . . . על-כן הסבו הרבנים והמְקֻבָּלים בישראל גם את מועדנו וימי חגינו דרך הזיות והבלים,

ויהי חג האביב מלא וגדוש באסורים וחומרות מצד זה ובסודות ורמזים מצד זה, עד כי ירבץ העני תחתיו מִכֹּבֶד מַשָּׂאוֹ ושמו נורא על כל איש אשר אין ידו משגת; חג הבכורים היה „לזמן מתן תורתנו" ולילו „ליל תקון" לתקן את המְעֻוָּת בעולמות עליונים אשר הרמו המְקֻבָּלים; והג האסיף לחג „ההושענות" אשר עָבתוּ וְחֻבּרוּ יחד על־פי סודות ורמזים מעולם חדש אשר בדו להם בדמיונם החוק . . . זריח המועדים נמר וטעמם לא עמד בם, ומן חגי הטבע והתולדה יצאו לנו חגים דתיים עמוסים ברמזים וסודות הקבלה, מבלי השאיר אף זכר להחגים הטבעיים הראשונים . . .

אולם אם הרבנים הטיחו טפל רב על קיר הדת בישראל, הלא הטבע לא ישנה את תפקידו, וישמור מועדו מימים ימימה; גם אם בני ישראל לא ידעו ולא יבינו מה הוא החג הזה למו, הלא חק לטבע הוא חק עולם ולא יעבור, חוק נתן הטבע לאביב ומדברי פיו לא יסור: מדי שנה בשנה יצא האביב עלי ארץ, יקרא לשבויי החרף דרור ולאשר בחדרים – הִגָּלוּ, יקרא אל השמים מעל ואל הארץ מתחת, והמה ילבשו הוד והדר, תכלת לבושם וארגמן אזור מתנם ויצאו הוצץ לקדם את פני החג הזה — חג האביב: ידעוהו בני אדם יקדוהו האנשים או אין אחת היא לטבע, הוא את הובתו ימלא, הרואה יראה, החי ישמח, והחדל יחדל . . .

גם בזאת העיר פלגות אשר זה ימים לאבירים ראינו עוד שלג בחוצותיה, אשר מדמנה וטיט היון באו להגלו, גם בזאת העיר נכרו עקבות החג הטבעי הזה. המים והמדמנה ירדו מן ראש ההר — אשר עליו נבנתה העיר, השמים נטהרו והשמש הוסיפה תת חֻמָּה לְיַבֵּשׁ את האדמה, והיא הוציאה דשא עשב זעיר שם זעיר שם, ובירקרק חרוץ כִּסּוּ הגנות והמגרשים אשר סביבות העיר ויכללו יפיה.

האביב

והיהודים אשר בעיר הזאת, אף כי לא שמו לבם לנעימות שמחתם ולהדר גאונו, בכל זאת שמחו בלבם על כי לא חלל ה' את [illegible] כי זה רבות בשנים להמטיר מטר על הארץ . . . [illegible]

אשר לא ראו שמים טהורים ואויר חם וצח בחג הפסח כבשנה הזאת.

גם שמואל היה שמח מאד בימים האלה, תחת היגון אשר מלא את לבבו עד בוא מכתב שרגא, גם אפרת שמח בבית־הספר אשר כוננו ידיו ואשר ראה כי תלמידים רבים יבואו בשעריו; זולתי רחל ויוסף הבירזי, אשר עצבונם גברה עליהם מאד בימים האחרונים.

„הבירזי" נוכח לדעת כי אמנם יאהב את רחל אהבה עזה, וישחר את פניה מדי יום, וכאשר דברה אתו קשות וכמעט אשר גרשה אותו מאת פניה כן הוסיף לאהבה וכן הוסיף לבוא לביתה, פעם אמר כי יבוא לקחת ספר למקרא מאת אחיה, ופעם בא לדבר את חמיה, ובכל עת בואו ישב שמה מן רב ולא כר עיניו מאת פני רחל, ויהי למאשר, אם דברה אתו דבר,

אם מצא עת מוכשרת לשרתה למלא רצונה, ולהראות לה את אהבתו אליה.

אפס כי רחל לא שָׁעֲתָה אליו כי היה לבה אך לדבר הסכסוכים אשר בין שמואל, חנה ואחיה. בכל לבבה הפצה להתראות פנים את חנה, לספר באזניה את אהבת שמואל לה, ולשאול מפיה מענה לשון על דבר מחשבותיה היא, אבל לא ידעה איכה יהיה כדבר הזה.

„אנכי חפצתי מאד מאד לדבר את חנה, חשבה בלבה ביום הראשון לחג הפסח בשבתה לבדה בבית אחיה, — חפצתי לגלות לפניה את כל הנעשה, חפצתי כי גם שמואל ישמע מפיה כי היא אוהבת את אחי את אפרת, למען אשר יתבררו ויתלבנו הדברים, למען אשר לא ילך שמואל כעור אחרי העלמה אשר תאהב איש אחר... אבל איזה הדרך אבוא למחוז חפצי זה? איה נִתְוַעֵד יחד ונדבר דברינו בשפה ברורה?“...

והנה הבירזי בא הביתה.

— שמע נא, יוסף, אמרה אליו אחרי אשר ישב למולה: — הן תדע ותכיר את חנה בת אשת הרב בזה?

— כדבריך, גברתי.

— ואיככה נוכל לסבב את פני הדבר כי אנכי ושמואל נדבר דברינו באזניה בעת אשר זר לא יהיה בתוכנו?

הבירזי ידע מאהבת שמואל לחנה, אבל לא מאהבת רחל לשמואל, ועל כן לא הבין מגמת פניה בדבר הזה.

— הגם מאת אחיך יִסָּתֵר הדבר? שָׁאֲלָהּ.

— לא, ועוד נהפוך הוא, כי לו מצאנו להביא גם את אחי בעת ההיא בחברתנו, מה טוב ומה נעים היה לי הדבר.

הבירזי חשב מחשבות רגעים אחדים.

— אבל גם אנכי אהיה אז בחברתכם, אמר ויבט בפני רחל.

— היה גם אתה... ענתה רחל בשפה רפה: — אבל הגידה נא איכה תעשה את הדבר הזה?

— אנכי הנני מַכִּר לעלמה אחת אשר היא רעיה לחנה, ואנכי אדבר על לבה כי תשחר את פניה ביום המחרת אחרי הצהרים וכי שלשתנו נצא השדה לשוח, וגם אַתְּ, גברתי, וגם שמואל היו נכון למועד אשר אמרתי במקום אשר אורה אתכם, וכבואכם יחד תדברו את דבריכם.

— טוב הדבר, אנכי אעשה כדבריך, רק אל נא תוליכני שולל, ותודיעני את המקום אשר בו תצאו לשוח.

— היי בטוחה באמון רוחי, כי לא אשלה נפש יקרה ונכבדה כמוך.

הבירזי שמח בלבו מאד כי יעלה בידו למלא רצון רחל.

„לעבודה!“ חשב בלבו ויצא מן הבית שמח וטוב לב.

איש היה בפלגות ושמו ישראל, והיה האיש ההוא יוצא־ונכנס בבתי אדוני הארץ ויהי גם סרסור בעסקיהם ומהם לחמו נמצא. לפני חמש שנים — ברגלי המהומות אשר היו אז במדינה במרד הפולנאים — דפק העוני על פתח ביתו בפעם הראשונה, ואף כי אורח לא־קרוא היה שמה, בכל זאת השתרר כאדון בכל אשר בבית. עת צרה היתה העת ההיא לישראל ויאמר להקטין את מכסת אנשי הבית, וישלח את ישני בניו עירה מינסק ללמוד בישיבותיה, ואת בתו הבכירה, היא יוכבד, הביא עירה ווילנא ויתנה בבית מלאכת פטורי ציצים, מגבעות הנשים ועדיהן. שמה הצטינה יוכבד מאד ותהי לראש־האומנות. ובאשר כי הנה קנתה גם היא — בעוד אביה חי — את מגבעותיה ופטורי ציציה בבית המלאכה ההוא, נקל לדעת כי לא אחת ראתה שם את יוכבד, לא אחת דברה אתה ולא אחת הביאה יוכבד את מלאכת ידה לבית חנה. ההכרות הזאת לא היתה אז רק כאשר יכיר האדון את עבדו, עושה מלאכתו: הנה הביטה עליה בגאה וגאון וגם יוכבד לא הרהיבה אז בנפשה לדבר את חנה כאשר תדבר אל רעותה; אולם הזמן המשנה כל והמוציא לפעולות אדם את אשר לא שערנו ולא חשבנו, הזמן הזה קרב מאד גם את שתי העלמות האלה: יוכבד השתכרה כסף לא מעט — לפי ערכה — בבית המלאכה ההיא, וגם מצב אביה שֻׁנה לטוב, וישב את בתו פלוגתה, וגם חנה באה הנה בבית אבי־הורג, אשר דרכי חייה ירדו, ברגלי הדבר הזה, מטה מטה, ובכן מצאה עתה חנה את ההכרות ההיא כדבר בעתו ותבקש מלפני יוכבד כי תשחר פניה בכל עת, וכה לאט לאט שבה ההכרות אשר בווילנא ותהי לרעות וידידות בפלגות.

הבירזי אכל גם על שלחן ישראל הזה יום אחד בשבוע, וכדרכו סבב בהנף וכחש גם את יוכבד ויהי ליש סודה, יאותה מצא עתה נכון למעשיו, על אודותיה חשב בדברו לרחל את דבריו האחרונים, ולבית ישראל הלך עתה לבצע את אמרות פיהו.

כחצי שעה עבר והבירזי שב ביתה אפרת.

— דברתי ואקימה, אמר אל רחל בבואו: — מחר בשעה השניה אחר חצות היום נצא, אנכי חנה ורעותה, לשוח בשדה על הדרך בואכה פ . . .

— טוב מאד, אמרה רחל ועיניה הפיקו רצון: — רב תודות לך על הדבר הזה . . . אולם בל יודע לאיש את דברינו אלה, וגם חנה לא תדעס.

— לבבי קבר למו.

רחל שמחה בנפשה מאד לדברי הבשורה הזאת.

„מחשבות לבבי תקמנה, חשבה בלבה, — ואולי אמנם אוכל ואעשה דבר לטובת שמואל, אולי אוכל ואוציא את נפשו מאהבה אשר בדמיון יסודה לאור עולם, אולי אוכל ואסיר מעל לבו את המעמסה, אשר תמרר את חייו, אשר תתיצב כשטן על דרכו ותדרא את רוחו בקרבו . . . ומה

הם עודם מדברים את דבריהם ויוסף הבירזי נגש את העלמות .

— הנה בת אשת הרב , יוכבד בת ישראל , אפרת המורה , רחל אחותו , ושמואל . . . מִהֵר הבירזי להודיע שמות האנשים , כמנהג הארץ.

— מאד אתכבד . . . אמר כל אחד מן הנאספים .

— את אדני אלה הלא אדע זה כבר , אמרה חנה ועל שפתותיה רחף צחוק-קל : —אפרת הנהו א ה ו ב י זה כשתי שנים , עוד טרם באנו גם שנינו פלגותה , וגם שמואל הנו ר ע י זה ירחים אחדים . . .

— אל נא תזכירי לי את ידידתנו בווילנא , ענה לה אפרת כמו נכלם לדבריה .

ההולכים לשוח התלכדו יחד . הנה רתיצבה לימין אפרת , רחל לימין שמואל , והבירזי בין חנה ובין יוכבד .

רחל זכרה עד מאד את המטרה אשר שמה לה בדרכה הזאת , ותמאן לאבד אף רגע קטן בתהו ; ומה מאד שמחה בלבה כי מצאה תאנה בדברי חנה הראשונים להסב את דבר השיחה על אודות הדברים אשר גיסה נפשה למו .

— הנה אתן לפניכם , אדוני , ענין לדבר בו , אמרה רחל כמו לתומה: — למען לא תארך העת לנו בלכתנו יחד .

— דברי ונשמעה , ענה אפרת .

— בדברי פי חנה שמעתי המלים „א ה ו ב י" , „ר ע י" , ועתה הגידו נא לי מה־בין אהבה לרעות ?

שאלת רחל הזאת , אשר יצאה מפיה לא כִמְכֻוֶּנֶת לגלות סתרי לבבם רק כמשיחה לפי ת ו מ ה , עוררה תמהון בין ההולכים האלה : כלם — בלעדי יוכבד — היו הוגי אהבים , בלב כלם היה דבר סתר אשר בשם „אהבה" כנוה , ועל־כן השתוממו כלם לְהענין אשר בחרה בו רחל להסב שיחתם עליו .

ואפרת ידע להסתיר מבוכתו זאת , ובשפה רפה אמר :

— כאשר קראתי בספרי חוקרי הנפש , הנה הרעות היא האהבה היותר גדולה , הבלתי תלויה בדבר .

— ואם־כן , השיבה רחל אמרה לו : — אין לאשה בעולת בעל להתרועע את איש , ואם רעים לה כבוגדה באהבת אישה נחשבה ?

— אבל להאהבה אמנם יתר שאת ויתר עז . . . אמרה חנה .

— גם לדעתי דבריה צדקו יחדו , הוסיף שמואל בהלוך מחשבותיו .

— אבל גם דבריכם , אדני , לא יתכנו , ענתה רחל , כי עינינו הרואות אשר ה ר ע י ם לא יתפרדו לנצח , בלתי אם תהיה נסבה חזקה להפרידם , תחת אשר ה נ א ה ב י ם יתרחקו במשך העת גם באין דבר ,

רגעים אחדים הלכו בדממה , כמו העמיקו לחשוב בדבר הזה .

— האם לנסותנו בחידות תאמרי , אחותי ? אמר אפרת .

אֲשֶׁר בארץ חלקי אם אמנם אעשה ואוכל . . . אם על ידי יָשְׁעַ שמואל" . .

בגליון עינים הכתה על היום השני , על היום אשר בו תוציא את מחשבותיה לפעולת אדם , השבה מחשבות רבות , דברה מעט מזעיר , וכמו עֲתִדָה לגדולות , כמו ידעה כי היום הזה יהיה גם לה יום מסה וגם לה יתבררו ויתלבנו הדברים .

היום ההוא בא . היום היה צח ונעים , השמש יצאה לשוח על פני שמים זכים וטהורים , קרניה הפיצו אור בהיר , ויפחו רוח חיים באף כל היקום רוח מלא עדן ונעם , רוח משיב נפש ומחיה לבב , כמו לא היא השמש אשר ביום קציר תלהט פני איש ואורה יעור עיני אדם , אשר קרנים מידה אז להכות בשרב ההולכים לשוח ובחֻמָּה כי רב תנים את האדם הביתה , לא היא השמש אשר בברק חציה תלהט כל עצי השדה בקיץ , נהר יחרב ויבש ובני איש יחד יחרדו משאתה ; — השמש אשר יצאה עתה על הארץ מלאה עדן , חמה ישובב נפשות ויקח לבבות , כנשר ירחף על גוזליו , כעיש על בניה כן הופיעה עתה על תבל ארצה , קויה מלאו חן , אורה יפיץ נעם וכֻלָּה אומרת כבוד והדר .

רחל היתה מלאה רצון על היום ההוא , כמו גם השמש גם הטבע עמדו לימינה , ויהיו מעירים לעזור על ידה לבצע את אשר זממה לעשות .

ויהי בשעה השניה אחר חצות היום , ושמואל בא ברגלי הנער אשר רחל שלחה אחריו .

— הנני כי קראת לי , אמר בבואו .

— אל נא תדמה בנפשך כי הדבר נחוץ , אמרה רחל בשחוק־שפתים : — אנכי וגם אחי נצא עתה לשוח על פני השדה , ואמרנו נקרא נא גם לשמואל כי ילוה אלינו הפעם , הן היום בהיר הוא בשחקים , האביב בהדרו הקדים בשנה הזאת לבוא , ומדוע זה נשב כלואים בבית ? הלא תארה , שמואל , להברה לנו ותצא בעקבותינו ? . . .

— בחברתכם אכבד ובכל עת הנני נכון להלוה אליכם , אמר שמואל .

עוד מעט ושלשתם עזבו את הבית .

— הן שבתי בפלנות זה מעט , אמרה רחל בפנותה אל אחיה : — ולא לי להורות אותך את הדרך נלכה בו , אבל שמוע שמעתי כי הדרך בואכה פ. כלולה היא בהדר שדה ויער מרהיבי עין . . .

— גם לדבר הזה אשא פניך , ענה אפרת ויסב את פניהם מול פני הדרך ההיא .

המה אך יצאו את העיר , והן רבידוי , הנה ויכבד לנגדם .

— אם עיני לא שגו , הנה גם ח נ ה הולכת שמה את הבידוי , אמר אפרת בהתעוררו .

שמואל נפעם מאד .

— מאד הפצתי לדעתה , אמרה רחל , אנא , אחי , הציגה נא אותי לפניה .

— לא כן, אחי, כי יש את נפשי לחות דעי בפשר השאלה הזאת ולשמוע את המשפט אשר תחרצו.

— השמיענו את דבריך, אמר שמואל.

— האהבה והרעות שני דברים שונים איש מאחיו הנה, אמרה רחל; יש אהבה בלי רעות, ויש רעות אשר אהבה אין לה. האהבה תשים עינה אך בפני האיש והרעות-תדאג למצבו לאשרו ולכל אשר לו...

— הודות לי דבריך, כבודה, אמר הבירזי אשר הלך דומם בכל העת-הזאת.

— לכן שמע ואבאר את דברי, הוסיפה רחל אחרי רגעי מספר: — עלם ועלמה כי יתנו אהבים, ישבעו נעם לראות איש פני אהוב נפשו, לשבת יחדו, לדבר דברים, לחבק ולנשק; ואיש כי יהיה לו רֵעַ אז ידאג להצלחתו, ישמח באשרו ויבכה לשברו גם אם ארץ רבה בינותם. האהבה היא ענג, והרעות רגש, האהבה היא חצונית והרעות פנימית הנאהבים יתאוו תאוה להתאחד, להתענג במבט עינים, בצחוק שפתים, בקול, באחזת יד וכמו אלה, ויתעצבו מאד אם יפרדו, אם לא יתנום להיות בעיר אחת, אם לא יתראו פנים: לא כן הרעות, היא לא תדע מכל אלה, היא תשים לבה רק למצב רֵעַ רק להצלחתו, תשמח בטובו ותעצב ברעתו, תקריב את נפשה למען הטיב לו, גם אם אז יעתיק מושבו לאיים רחוקים ומדינות הים... זאת חקרתי, ואמרתי כי כן היא.

— מאד מאד צדקת, אחותי, באמרי פיך, אמר אפרת.

— אבל יש אהבה אשר גם רֵעות לה והיא תקום, הוסיפה רחל ותאמר: — יש אשר אהבה ורֵעות תתלכדנה בלב איש או אשה, והנה לא תפרדנה נצח, עדי עד יהיה הקשר הזה, ועדי עד יחיו השנים האלה באהבתם... זו היא קנה המדה אשר ימוד לו האדם את אהבתו, וזאת היא אבן בוחן אשר יבחנו הנאהבים; אהבה בלי רעות לא תאריך ימיה בלב איש, כי במשך העת כאשר תשבע העין לראות והאזן תמלא לשמוע יתם האהבה וזכרה יסף, ואגודתם עוד איננה; לא כן אם להאהבה הזאת תתן גם הרעות יד אז תעמד ימים רבים ויונקתה לא ימיש מעשות פרי לעולם. — זאת ישימו הנאהבים אל לבם ולמשפט הזה יחרדו: אם כה יאמר לבם: גם רֵעות הכה בי שרש, ילכו ויצליחו, ואם אך את פני האיש או האשה יאהבון ואך קולו הערב ינעם למו, אז ידעו כי יבוא יום ותופר האבינה הזאת ואיש את פני אהובו לא ישבע נעימות נצח...

הדברים האחרונים האלה ירדו עמוק עמוק בלב השומעים ויעוררו שרעפי ההולכים-לשוח מאד. הפלא הבאור הזה לדלות מחשבות ממחשבות שונות מנפשות החבורה הקטנה הזאת. הן כלם התנו אהבים וכלם מצאו את הרגעים האלה לעת מצוא לבחון את אהבתם על פי המשפט אשר הרצה רחל.

הנה השבה לדעת כי צדקו אמרי פיה מאד כי הָגָה אוהבת את

אפרת ורעיה לשמואל, וירע בלבה לחשוב כי האהבה הזאת הנה כל רעות . . .

אפרת גם הוא מצא חשבון אהבתו להנה וידע כי הנה רק רעות, וכל אהבה אין בה, וישמח בנפשו על הדבר הזה מאד, כי היא הנהו שונא את האהבה מאז ויחשבה „למעשי נערות״.

הבירזי התהפך במחשבותיו מאד: רגע חשב כי אהבתו לרחל הנה כלולה בהדרה אשר גם רעות לא יחסר במוגה, ורגע ישחק על אולתו ויחליט כי לבו רחק מאהבה, ורק רעות לבדה היא הנטיה אשר ירגיש לרחל; „אולם לא, יוסף לחשוב, הן אדע יגון אם לא אראה את פניה, אריד בשיחי אם לא אדבר אתה מעט או הרבה . . . ועל־כן רק אהבה לבדה היא בלי רעות . . . אולם האם לבעבור זאת תמס תהלוך ברבות הימים? האם יבוא יום ולבבי לא ירגיש את אשר הוא מרגיש כעת? — גם הדבר הזה לא יתכן!״ . . . ככה התהפך ברעיוני לבבו ולא מצא פשר לרגשותיו בקרבו.

אולם שמואל הרחיב העמיק מחשבותיו ופניו נהפכו לירקון.

„אם צדק בפי רחל עתה, חשב בלבבו, הנה אדה בפה מלא כי אהבת להנה הנה אהבה בלי שמץ רעות, אהבה מבלי אשר תבוא הרעות אחותה לתמכה ולסעדה, אהבה הנותנת לי רק ענג בבניה, בדבורה, ובהברתה . . . אולם הדברים האלה הלא יהיו רוחי ונשמתי, הלא הם יפיחו רוח חיים באפי ובהעדרם למה לי חיים? . . . ומה הם הדברים אשר אמרה גם הנה כי אפרת הוא אהובה ואנכי רֵעֶה? ומדוע חפצה רחל לבאר אך עתה את דבריה? האמנם היו כל אלה רק לספר באזני כי הנה לא תאהבני ותשגה באהבת אפרת? . . . ואולי הנהו אפרת האיש אשר אליו רמזה רחל בדברה אלי כי הנה תאהב איש אחר, ואשר על־כן גם תדע את הסתר הזה? ואולי אך לזאת בקשה הנה את פני במכתבה כי אספר באזני אפרת כי היא הנה בזה, כי תחפוץ להתראות אתו פנים . . . הה, אותי בחרה להיות למליץ בינה ובין אהובה . . . אנכי אשר אהבת נפש אהבתיה, אנכי אשר למענה עזבתי את מטרתי ואירא להרבות עוד דברים בפני הרב, — אנכי הייתי השליח לקרבה אל אהובה . . . אהה, ה׳ אלהים!״ . . .

לב שמואל נפעם מאד, נפשו נדהמה, עצמותיו רעדו, וכל יצירי גו נבהלו נחפזו: עולם חדש נגלה לפני עיניו, עולם אשר בו ילכו האנשים בלי מסוה על פניהם ולא ישימו גם מחסום לפיהם, והם ידברו באזניו דברים להמרות רוחו ועשו מעשים אשר יתיתו את דמי לבבו בקרבו . . .

רחל ראתה בפני האנשים והנם שקועים ברב עשתנות נפשם.

— מדוע, אדוני, תחשו ותעמיקו הקר? הלזאת יצאתם לשוח בשדה? אמרה בקול גדול כמו לא ידעה את אשר עוללה למו: — אז התחשבו להפר דברי על אודות האהבה והרעות?

וכרגע הסבה את עיניה מנגדם, ותבט בפני שמואל ותתפלץ מאד עיניו נמקו בחוריהן ואגלי דמע נראו על לחייו, ראשו השפיל לארץ וילך

שוחח, יד ימינו שם על לבו, אנחות ביטברון מתנים התפרצו מחזהו, קיסוליו מעדו, והכרת פניו ענתה בו כי לא ידע עתה שלו בנפשו.

— מה לך, שמואל? למה נפלו פניך?

שמואל התעורר כמעט.

— הה, רחל! . . . אמר בדממה ולא הוסיף כי מצוקות נפשו שמ מחסום לפיו ואת לשונו בלעו.

— התעודד נא, שמואל! אמרה רחל ולא הסירה עין ממנו: — מה לך?

ושמואל הורה בידו לאות היאוש ולא ענה דבר.

— האם ישרו בעיניך דברי אהותך? אמרה בין כהובין כה חנה באזני אפרת: — היא פלוסופיה, אולם לב האדם לא ידע חקי האהבה יאהב כל עוד נפשו בו מבלי דעת מה היא האהבה.

— צדקת אהובתי, ענה לה אפרת בחלק־שפתים: — יהי כן א כן, אנחנו נאהב איש את אחיו עד עולם מבלי נעמיק חקר . . .

— הנה רעיוניך נבוכים, שמואל, הוסיפה רחל אחרי דממה מעטה: — אולם הגד נא לי מה זה ועל מה זה?

שמואל לא ענה גם הפעם דבר.

רחל אחזה בכפו ושניהם עמדו רגע קטן עד כי אפרת וחנה וגם הבירזי ויוכבד התרחקו מהם כעשרה צעדים.

— האמנם על דבר אהבת חנה תעצב עד מאד שאלה רחל אתי שמואל בדממה.

— הה, רחל, אמר שמואל וקולו כאוב מארץ: — האמנם תאהב חנה את אחיך את אפרת? ...

— בוא נא מחר בבקר לביתי ושם נדבר דברינו . . .

— מדוע נעצרתם ללכת? שאל אפרת בקול גדול.

שמואל ורחל החישו פעמיהם.

השיחה לא נמשכה עוד, רק דברים מעטים ומקטעים דברו, דברים אשר אין להם שחר, ואשר לא יתנו ולא יוסיפו.

בין כה וכה והשמש נטתה ימה, והיום פנה לערוב.

— נשובה נא העירה, אמר כלם.

ישובו.

איש איש הלך לביתו, ושמואל והבירזי הלכו לבית המדרש להתפלל שמה מנחה.

— האם אתה לא תדע דבר מאהבת חנה לאפרת? שאל שמואל את הבירזי בלכתם לבדם ברחוב בית-הכנסת.

—הלא זה דברי אליך מאז: הסיר אהבת חנה מלבך . . . ענהו הבירזי דבריו היו כגרגרי מלח על מהץ מכת לב שמואל.

— הרף נא ידידי, ענהו שמואל ברעדה: — שערה ממני ואמרר בבכי,

בדברו באו בשערי בית המדרש.

„אמנם כן, חשב שמואל בלבו, — עתה נגלו לי הדברים כעצם השמים לטהר... הנה אוהבת את אפרת... ואנכי אריד בשיחי ואהמיה... הה, עולם חשך בעדי... חיי אינם חיים... חנה איננה לי, ומה לי עוד?"...

בכליון עינים חכה על יום המחרת כי בו יעדה רחל לברר לו הדבר. בבית המדרש לא ישב על מקומו כמנהגו, רק הלך אחת הנה ואחת הנה ומחשבות נפשו גברו עליו. לשוא לקח לו ספר מארגז הספרים אשר שם, אולי יונח לו כמעט, לשוא נסה כחו לדבר דברים שונים את איש, לשוא קרב אל מכיריו, הנה לא משה מקרב לבו...

גם אמו ראתה בו, בשובו הביתה אחרי תפלת „מעריב" כי רעיוניו נבוכו, אולם היא הלא לא אחת ראתה את בנה במצב כזה בימים האחרונים, על כן לא שאלה אותו על אודותיו, לא דברה אתו דבר, בדממה ערכה שלחנו, הציעה לו את מטתו, ותבט בו בעיני חמלה וכעס גם יחד.

— ראשי יכאב מאד... אמר לאמו טרם ישכב, ויתנפל על המטה, אשר התהפך בצרות נפשו עליה כל הלילה, מבלי תת שנת לעיניו.

ויהי ביום השני וישכם שמואל בבקר וירץ ביתה־המדרש להתפלל, אבל גם שם לא התמהמה, כדרכו, וכמעט כלו המתפללים תפלת המוסף עזב שמואל את הבית ההוא, וכטרם עוד סעד את לבו מהר ללכת לבית אפרת לראות את פני רחל, ולשמוע את דבריה אשר רמזה עליהם אתמול, — אולי יציל מפיה דברים ברורים.

פני שמואל היו זועפים, שרעפיו בקרבו המו עוד, רעיוניו לא נהו; איומה מאד היתה לו המחשבה, כי גם את חנה, אהובתו האחת, אבד...

— מה רעים פניך, שמואל, היום הזה? שאלתהו רחל בבואו.

רחל היתה לבדה בבית, כי אפרת הלך לרחוב העיר לאסוף תלמידים לבית־הספר אשר יאמרו לכונן; „חול־המועד" הנהו הזמן אשר בו יאספו תלמידים לחצי השנה עד בוא „חול המועד" השני, הזמן ההוא שוה הנהו גם למלמדים גם לבתי־ספר פרטים.

— הה, רחל, הלא תדעי... ענה שמואל ויאנח בשברון מתנים: — אנא, רחל, הגידי נא לי קשט אמרי אמת, הגידי ומותיני... האמנם אמת נכון הדבר כי חנה תאהב את אחיך?...

— „מותיני?" שנתה רחל את דבריו בתמהון: — ואתה שמואל תאמר כדברים האלה? הן איש אתה ועלי לדרוש ממך להסיר ל ב־י ל ד מקרבך...

לא אכחד כי נאמנים הם הדברים: הנה תשגה באהבת אחי זה כבר, אולם כי תמות בעד הדבר הזה, זאת לא השבתי־לשמוע מפיך.—

— אבל . . . החל שמואל, אפס כי רחל לא נתנה לו לדבר.

— יוכל היות כי צר לך הדבר הזה, הוסיפה לאמר ומבטי עיניה הביעו אמץ הלב: — אולם צרות נפש כאלה יש לאיש כמוך לנשוא בדממה; ראשונה יען כי אין לך כל זכות על רגשי לב אחר, ואין לך הרשות להתאונן מדוע לא ירגיש הלב ההוא את אשר ירגיש לבך, זאת שנית לך להשוב דרכיך ולדעת כי בהתאוננך לא תפעל מאומה, ואת אשר לא השגת — איננו לך . . . שמע נא, שמואל, ראה הביטה נא בי, יוכל היות כי גם אנכי הנני אוהבת איש אחד, אשר הוא יאהב עלמה אחרת . . . ובכל זאת אשא בדממה את מצוקת נפשי . . .

רחל עמדה מִדַבֵּר רגע קטן ואנחה התפרצה גם מעומק לבה, ורגעים אחדים הביטו איש בפני רעהו.

— עוד גם זאת, הוסיפה רחל בההעוררה: — האם השבת מראש דרכי אהבתך זאת, לדעת מה יהיה סופה — האם ברוח נכון שאלת את נפשך לאמר: „האוכל לשבת יחדו ימים רבים את אהובתי זאת? האם ישתוו תכונות נפשותינו עד כי נהיה בַּאֲשֶׁר שנינו יחדו?" . . . תן תודה, שמואל, כי לא עשית כדבר הזה. כאשר הֻגד לי היו דברי ימי חנה הראשונים שונים מאד מדברי חייך, היא אֻמנה על ברכי אבות אשר לבני דור ההוה נחשבו, בביתם יצאה חנה תמיד במחולות את נערי העיר, למדה לשוח, להתענג, להשתעשע תמיד כל היום, ודרכיך אתה? הגם אתה תעשה כמעשיה? — אפונה מאד . . .

שמואל הביט בפני המדברת כבפני מלאך האלהים, דבריה אלה היו הדשים לו, דברים אשר מעולם לא עלו על לבו, דברים בדעת וחשבון תחת אשר עד כה אך בדמיון ובמחשבה השב עליהם . . .

— אמנם צדקת, ענה לה שמואל בכבדות: — אבל האהבה לא תדע השבונות כאלה . . .

— לא תדע? רק אהבת נערים לא תדעם, רק לב ילד לא ידע את אלה . . . מה מאד נאמנו דברי הסופר * * * באמרו: „יש דברים אשר ברגעי ההתפעלות ובעת אשר הלב יתחמם ברגש — הנם טובים וגם נעימים; אולם החיים שאנו חיים בהמה המה פְּרָזָאִים, וחשבון ודעת צלולה הוא הענין היותר נכבד במו" . . .

שמואל שמע את הדברים האלה בלב מבין ואזנים קשובות ולא ענה דבר.

(ההמשך יבוא)

זֵר זָהָב

(Acrostichon Sone te)

על ראש המנצח (א) בשיר השירים, *) אדון (ב) התולדות הקבלה והסידות, (ג) ענף עץ אבות (ד) תפארת לבני בינה, חכמתו (ה) כנתן החכם, אהוב הרבנים ומודע (ו) הקראים, מדבריו (ז) בפלס ומאזני משקל, בשפת ציון (ח) וירושלים, ה"ה ידידי וידידיה כש"ת מוהר"ר **אד"ם** הכהן **גאטטלאבער**, אשר עמד על משמרתו משמרת הקודש בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר, בטעם המלך, כ"ד שנים, חייו יפרחו (ט) כפרחי האביב, דשנים ורעננים כמו (י) הנצנים באבם, יחיה בלי (יא) צער בעלי חיים... , רכושו יפרה כיוצאי (יב) מצרים, אָשֳרוֹ יופיע (יג) כבוקר אור, (יד) וקול רנה וישועה באהלו אמן.

הובל שי
ליום מלאת לו ס"ז לומי חייו,
ח"י טבת

בשנת כה יחיה לעד אברהם דוב מהללאל הכהן לפ"ק,
אשר חגג פה עירנו יאססי

---

*) הציונים מן א' עד ט"ו ירומון על שמות הספרים אשר הוציא לאור.
אלף

(טו) מזמור לתורה:

אַ שְׁרֵךְ רַפְיָה כִּי יָלַדְתְּ מַהֲלַלְאֵל,

בַּ ין אַלְפֵי מְלִיצַיִךְ הִנֵּהוּ סְגוּלָה.

רַ בּוֹת פָּעַל בְּעֵטוֹ לְאִטּוֹ בְּלִי הֲמוּלָה,

הַ מַּשְׂכִּיל יְאַשְּׁרוּהוּ מֵאָז עַד לְהַלֵּל. —

מִ פְּעֻלוֹתָיו רַבּוּ מִסַּפֵּר, מִי יְמַלֵּל?

רַ וַבּ שִׂפְתֵי יְשֵׁנָה בְּנֹפֶת צוּף מִלָּה,

וְ שׁוֹשַׁנַּת מַלְכּוֹ עַל לִבָּתוֹ שְׁתוּלָה,

בִּ רְכוֹת מֵאֵת אֲדֹנָי לָזֹאת נִתְפַּלֵּל:

מָ רוֹם מֵרִאשׁוֹן תְּנָה לוֹ אֹרֶךְ יָמִים.

הַ חֲלִימֵהוּ וִיחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיו,

לִ פְעוּלַּת אָדָם גַּם בִּדְבַר שְׂפָתַיִם

לְ א תְאוּנָה רָעָה לָאִישׁ הוֹלֵךְ תָּמִים.

אָ וְהֶבְיוֹ כָּל חֲפַצֵי טוּבָתוֹ מִבְּחוּרָיו,

לְ עַד יַעֲלְזוּ אִתּוֹ כִּימֵי שָׁמַיִם!,,

בשם אצילי ישראל אוהבי שפת עבר
ומחזיקים במעזניה יושבי עיר יאססי

מאת ידידו מכבדו ומוקירו כערכו הרם

מתתיהו שמחה ראבענער

הַגְזֵרָה וְהַבִּנְיָה

(המשך מן חוברת ג׳)

השיטה החדשה שהביא הבעש״ט לעולם היהדות נפחה חיים חדשים באפיה ותעיר אותה מתרדמתה אשר נרדמה שנים הרבה בחיק הרבנות התלמודיית וכמעט עִלָּפָּה שכבה דומם באין רגש חיים. בכל בתי המדרשים בתי הישיבות ובתי הרבנים נשמע רק קול מלמדים ותלמידים קוראים בתלמוד, מקשים ומפרקים בדינים וענינים שכבר חדל להיות להם אורח בין החיים, ומיום ליום ומשנה לשנה נתרבו המלמדים והתלמידים ונתמעטה הדעת, כי הם הדעת מאסו ויגרשוה כמו דוה. ואם אמנם הבעש״ט בשיטתו החרשה לא נתן עוד מקום להכמות וידיעות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם וחיי עולם לא נטע בתוך לבות תלמידיו שומרי עדותיו, הנה עכ״פ הסיר את במות הרבנים והעיר אזן תלמידיו לשמוע מוסר ומדות, אשר שם עיקר ולמוד התלמוד טפל להם, ותחת הלמוד המת והקריאה התמידיית בספרי תלמוד ופוסקים, הביא השיחה החיה בין איש לחברו בעניני מוסר ותקון המדות, וביחוד שיחות ראשי החסדים וצדיקיהם באזני כל העדה הנאספים על שלחנם בשבתות וימים טובים. מה מאד שנו שיחותיהם של ראשי החסידים האלה מדרשות הרבנים אריי התלמוד אשר לא לאמונה ולא למוסר השכל נברו ועשו חיל כ״א להראות חריפתם ובקיאתם מבלי תוצאות כל דבר טוב לשומעיהם. —

אם נשקיפה על הבעש״ט מצד זה נראה בו איש נבון וחכם, אשר ראה בעמל ישראל ובקש תחבולות להוציאם מתחת סבלות הרבנות המקברת את הדעת ואת הרגשת החיים. וכמעט נוכל להחליט שלכך נוצר מטבעו, אלא שהסרו לו האמצעים האמתיים למלאכה הגדולה הזאת, וזאת גרמה לו הולדתו בארץ תלאובות ארץ לא עברה בה רגל החכמה, וחנוכו על ברכי הקבלה והסודות, ודי לו להבעש״ט שמצא לו דרך ונתיבה במדבר הזה ומן הסלע הזה הוציא מים חיים להשקות צאן מרעיתו להכין אותם ולסעדם כי נפתחו אזנם לשמוע בלמודים אחרים לימים הבאים בהלג נר החכמה עלי ארץ מכורתם.

זה הדבר אשר דברתי כי השיטה הזאת מצד אחר עשתה תשועה גדולה בישראל, בגאלה אותם מכף עריצי הרבנים אשר רדו בם בפרך, וכל איש אשר לא ידע את התלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים לכל משפטים ותקותם נבזה וחדל אישים היה וכלמה כסתה פניו כי היה נקרא בשם „עם ארץ״, ולא יכל להרים ידיו ורגליו מבלי שאל את פי רב העדה „הרב המאור הגדול״ או „הרב הגאון עמוד הימיני פטיש החזק״, ועל כל פסיעה ופסיעה עבר תורה חלף חוק, כי לא ידע במה יכשלו עד שקמו רבי החסידים והצדיקים

וגאלו את העם משחת בלי, ויהי כל איש הסר למשמעתם, מתפלל בקול רם בדחילו ורחימו נוהג מנהגי החסידות הנקלים מאד לעשותם, חפשי היה משעבוד הש״ע ומעול הרבנים ונקרא חסיד, והיה אהוב וחביב לצדיקו וקרוב אליו בפיו ובלבבו והלומדים משחק לו ומורגלא בפיו לאמור כי אינם בעלי מוח וכל תורתם מאין ומאפס נחשבה. וזה הוא הדבר אשר נתן זרוע עם גבורה לשיטת החסידות לכבוש את כל היהודים בזמן קצר ולמשול בם ממשל רב.

אפס מצד השני הביאה רעה גדולה בכנפיה, כי לרגלה רבתה המחלוקת בישראל ויחצו לשתי מחנות מריבות זו עם זו ריב עצום ונורא מאד. הרבנים אשר ישנו שנת עולם, חתולים בערפלי למודם בתלמוד ופוסקים אשר בם כל מעינם מבלי שום מטרה ותכלית נרצה לחיי העולם, ושנתם ערבה להם, כי גדל כבודם בעיני העם ויהיו בעיניהם כבני אלהים, הקיצו פתאום מתרדמתם בהריחם מלחמה נוראה נגדם, ועד לא הספיקו להגור כלי מלחמתם, לירות חצי חרם ונדוי בקמיהם, והנה רבו עליהם אויביהם ויפרצו ימין ושמאל, ויראו הרבנים כי רעה נגד פניהם ויחגרו שארית חימות וילחמו כמתיאשים. ותהי המהומה והמבוכה גדולה במחנה ישראל.

הרבנים האלה, ובראשם הרב הגאון ר׳ אליהו מווילנא, אשר היה באמת איש גדול ורם ובעל בינה רחבה, בצאתם לישע שיטתם הישנה והקדושה בעיניהם, ויחלו להתחקות על שרשי זאת החסידות, לדעת מאין באה ואנה פניה מועדות, מצאו בנקל את מקורה, כי יוצאת ירך הקבלה והזהר היא; ויען כי הזהר והקבלה היו קדושים גם בעיניהם לא יכלו לחגור בה מלחמה עד אשר חתרו חתירה תחת כסא כבודה ומצאו כי לא אור הקבלה הקדושה זרוע לשיטת החסידות, כי אם דרכה חשך וחלקלקות ומחלצי המדית ש״צ יצאה לשחת את הארץ, ואחרי אשר נהלט בדעתם כי כן הוא מצא און בלבם ובנפשם להתקומם עליה בכל תוקף עוזם לבער הרע מקרב מחנה ישראל, וישימו את הצדיקים לגדופים ואת החסידים לחרם וישרפו ספריהם וירדפום על צוארם ויתירו את דמם וכל אשר היה לאל ידם לעשות עשו לכלותם מקרב הארץ.

הזמן הראנו לדעת כי טעו הרבנים האלה בשיטת החסידות ולא הבינו אל פעולתה, כי הנה זה יותר ממאה שנים אשר התפשטה השיטה הזאת ותרבה ותגדל במאד מאד ועוד רגליה עומדות במישור בקרב היהדות, וזאת היתה כל מגמתה וראשית דרכה, להוציא את החסידים ההולכים בעקבות הקבלה והזהר מדעת המינים כת ש״צ ופראנק והיו כעץ שתול על פלגי היהדות, אם גם פרקו מעליהם עול הרבנים וחלק גדול מחקיהם שחקקו לעם בפלפולם. הן אמת רבי החסידים וצדיקיהם לא הביאו לבב חכמה ללמד דעת את העם והמנהגים אשר טפלו עליהם לא טובים הם מאלה אשר זרו הלאה, ותחת הנחשת לא הביאו זהב; אמנם בלי כונתם רב טוב עשו לנו ע״י התנגדותם להרבנים, כי נפקחו עיני רבים לראות כי גם הרבנים גם החסידים לא קלעו

אל המטרה, ויחלו לתור ולחפוש להם דרך אחרת, יגעו ומצאו דרך החכמה והדעת ותהי הרוחה. לפנים בישראל, בהיות התלמוד והפוסקים קדשי בני ישראל וכל הנוגע בם כנוגע בבבת עינו, ונושאי דגלם היו כמלאכי ה׳ צבאות ותורה בקשו מפיהם, לא עלה על לב איש מישראל להיות מלגלג על איזה מנהג, יהיה הזר שבזרים, וכל המקיל בדין מן דיני הש״ע נקרא קל שבקלים והיו עינים אחריו ואם העידו עליו עדים בב״ד שעבר על אח מאחת מאלה נענש ע״פ ב״ד ושמו היה לדראון לכל בשר. ומי מלל לישראל כי יקום דור חדש, דור של צדיקים וחסידים, אשר לא ישימו לב להרבה דינים מהש״ע יעברו זמן ק״ש בפרהסיא לא יניחו תפילין בחול של מועד, ישנו נוסח התפלה, יבטלו יוצרות ומעריבות ועוד כאלה וכאלה, ולא יאמרו קודש לכל אשר יאמרו הרבנים קודש, כי אם את רביהם וצדיקיהם אשר חדשים מקרוב באו יעריצו ויקדישו וכל היוצא מפיהם קדוש להם? מי מלל לעם כי החסידים האלה אשר סרו מדרך הכבושה שכבשו הרבנים לא ישמעו קול נוגש ולא עליהם יהיה הגשם ומטרות עז החרמות ושמתות אשר המטירו עליהם נושאי דגל התלמוד והש״ע? יתנו כעפר חרב רודפיהם וקשתם כקש נדף והלכו לבטח דרכם לרשת כל הארץ ולשום משטים בה? — העם ראה ויתבונן כי החסידים נצחו את הרבנים ולא אנה אליהם רעה ונגע לא קרב באהליהם העם שמע את קול תרועת המלחמה, אשר הסיעו הרבנים תופשי התורה על החסידים וצדיקיהם ואת כל החרפות והגדופים אשר גדפו אותם לאמור, כי שארית פליטת ציצת נובל צבי מודח הם ובשם ישראל לא יכנו. העם בכלל יש לו לב מבין ואזן שומעת, ולולא מאשריו התעו אותו כי אתה הלך גבהות ולא מעדו קרסוליו, כי טבע הַטֶּבַע בכלל האומה ללכת מישרים באור השכל אשר חנן אלהים לאדם, והתורה מורשה קהלת יעקב, בטרם טחו אותה תפל הבונים חיץ ויעבתוה, היא נר לרגל העם ואור לנתיבותיו. העם הזה כאשר ראה את כל הנעשה לעיניו בדור תהפוכות זה — וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק משני המחנות — חדלו הרבנים להיות בעיניהם כקדושים אשר בארץ אשר אין להרהר אחריהם, כי חוללה לארץ תפארתם; וגם לחסידים לא נתנו יד, כי עמדו הרבנים להם לשטן, ונשאר מקום פנוי וחלל ריקן בין העם ובין שתי הכתות המריבות זו עם זו, מקום מחזיק ברכה להכנים בו אור הדעת וההשכלה.

עוד בדבר אחד לא נוכל השקיט המית לבנו בראותנו מכל המסופר מן הבעש״ט, את הזיותיו הזרות והמתמיהות אשר אין להם שחר, ואשר יכריחו אותנו להחליט אחת משתי אלה, אם שהיה איש מרמה ובודה שקרים מלבו למען תפוש את לב העם, או שהיה משוגע ממראה עיניו וממשמע אזניו וחזה לו מהתלות כאיש אשר עברו רוח עועים, ובשתי אלה יחד תגעל נפשנו מאד ואנחנו לא נדע מה נבחר ונקרב?

אם לא חתולים עמדו במכתבו שכתב לגיסו הרב ר׳ אברהם גרשון קיטיבער לאה״ק (מובא בס׳ שם הגדולים החדש — ד׳ ווארשא 1864 —

מערכת גדולים דף ל"ח ע"ב) וז"ל :

„בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעות עליות הנשמה כידוע לך וראיתי דברים נפלאים במראה מה שלא ראיתי עד הנה מיום עמדי על דעתי אשר ראיתי ולמדתי בהעלותי לשם, בלתי אפשר לספר ולדבר אפילו פא"פ אך בחזירתי לג"ע התחתון וראיתי כמה נשמות החיים והמתים הידועים לי ושאינם ידועים לי בלי שיעור ומספר ברצ"א ושוב לעלות מעולם לעולם דרך העמוד הידוע ליודעי חן בשמחה רבה לגדולה אשר ילאה הפה לספר וכבד האוזן הגשמי משמוע, וגם רשעים רבים חזרו בתשובה ונמחל להם עונותיהם באשר שהיה עת רצון גדול שגם בעיני יפלא מאד שכמה וכמה נתקבלו בתשובה שגם אתה ידעת אותם והיה ביניהם ג"כ שמחה רבה ועלו ג"כ בעליות הנ"ל וכולם כאחד בקשו ממני ופרצו בי עד בוש באמרם לרום מעלת כבוד תורתך חננך ד' בבינה יתירה להשיג ולדעת מענינים האלה עמנו תעלה להיות לנו לעזר לסעד ומחמת השמחת הגדולה שראיתי ביניהם אמרתי לעלות עמהם, ובקשתי ממורי ורבי שלי [זה לשון הגאון האלקי מוה' יעקב יוסף הכהן אבד"ק פולנאי בספרו הקדוש תולדות יעקב יוסף, אחיה השילוני קיבל ממרע"ה והיה מיוצאי מצרים ואח"כ מבית דינו של דוד המלך ע"ה והיה רבו של אליהו הנביא ז"ל ורבו של מורי הבעש"ט ז"ל עכ"ל.] שילך עמי כי סכנה גדולה לילך ולעלות לעולמות העליונים כי מיום היותי על עמדי לא עליתי בעליות גדולות כמוהו ועליתי מדריגה אחר מדריגה עד שנכנסתי להיכל משיח ששם לומד משיח תורה עם כל התנאים והצדיקים וגם עם שבעה רועים ושם ראיתי שמחה גדולה עד מאד ואיני יודע לשמחה מה זו עושה והייתי סובר שהשמחה הזו ח"ו על פטירתי מהעוה"ז והודיעו לי אח"כ שאיני נפטר עדיין כי הנאה להם למעלה כשאני מיחד יחודים למטה ע"י תורתיהם הקדושה אבל מהות השמחה איני יודע עד היום הזה ושאלתי את פי משיח אימת אתי מר והשיב בזאת תדע בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת ויכלו גם הטה לעשות יחודים ועליות כמוך ואז יכלו כל הקליפות ויהי' עת רצון וישועה, ותמהתי ע"ז והיה לי צער גדול האריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות, אך ממה שלמדתי בהיותי שם שלשה דברים סגולות ושלשה שמות הקדושים והם בנקל לרמוד ולפרש, ונתקרר דעתי וחשבתי אפשר שעי"ז יוכלו גם אנשי גילי בוא למדריגה ובחינה כמותי דהיינו בהיותם יכולים לעלות וילמדו וישיגו כמו אני ולא נתנה רשות כל ימי חיי לגלות זאת ובקשתי עבורך ללמד אותך ולא הורשיתי כלל ומושבע ועומד אני על זה. אך זאת אני מודיעך והשם יהי' בעזרך לנוכח ד' דרכך ואל יליזו בעת תפלתך ולימודך וכל דיבור ודיבור ומוצא שפתיך תכוין לייחד כי בכל אות ואות יש עולמות ונשמות ואלקות ועולים ומתקשרים ומתייחדים זה עם זה ואח"כ מתקשרים ומתייחדים האותיות ונעשה תיבה ומתייחדים יחוד אמיתי באלקית ותכלול נשמתך עמהם בכל בחינה ובחינה מהנ"ל ומתייחדים כל העולמות כאחד ועולים ונעשה שמחה ותענוג גדול לאין שיעור בהבינך בשמחת

חתן וכלה בקטנות ובנשמות כ״ש במעלה העליונה כזאת ובודאי ה׳ יהי׳ בעוזרך ובכל אשר תפנה תצליח ותשכיל תן לחכם ויחכם עוד ״. עכ״ל, — את האגרת הזאת ראיתי ג״כ בכתב יד ישן נושן ושם כתוב בסוף בזה״ל: „את כל זה ראיתי בהקיץ ולא בחלום ״. — מי חכם ויבין את זאת ויגיד פשר הדברים האלה ? אם באמת ובתמים דבר הבעש״ט כי לא בחלומו חזיון לילה ראה כל הדברים, הנה היה חולם בהקיץ, כבעלי הזיות או כגבר עברו יין.

ידידי ורעי אהוב נפשי הרב החכם הנכבד הר״ר אליעזר צבי הכהן צווייפעל הי״ו השתדל בחלק הראשון מספרו „שלום על ישראל״ לאסוף כעמ״ר גורנה רוב דברי מוסר השכל ומדות טובות שכתבו בספריהם תלמידי הבעש״ט ורובם בשם מורם ורבם הבעש״ט, ובחלק השני מספרו הנ״ל (במאמר קסם וקורה) אסף הרבה דברים מספרי הקבלה ומהזהר, למען הראות ההבדל הרב והעצום שבין המקובלים שקודם הבעש״ט, שכל דבריהם דברי הזיה ובלבול הדעת מבלי שום תועלת לבני אדם העומדים בספרים אלו, כי המקובלים שאחרי הבעש״ט ההולכים בדרכיו ומכונים בשם תלמידיו, שכל דבריהם בהשכל ודעת ושפתיהם ברור מללו ענינים נחוצים לכל איש מישראל הרוצה לפקח על עסקי נפשו ולתקן מדותיו ולישר דרכו לפני אלקים ואדם. מהולל שם ידידי הרב החכם הנ״ל וכונתו רצויה מאד, ופעלתו גדולה ורבה היא, וביחוד להראות לגאוני התלמודיים, אשר באמת גאונם וגאות לבם השיאם להאמין כי אין זולתם, ורק להם לבדם נתנה החכמה, וכל החסידים כאין נגדם מאפס ותהו נחשבו, להראות להם שהחסידות מולדת בית הבעש״ט לא דבר ריק היא, וגם לה מהלכים בין העומדים לשרת בקדש. ועוד יתרון להם על הלומדים מבלי הוציא ומבלי הביא כל תועלת בלמודם, כל הדברים האלה עשה ידידי הנ״ל במועצות ודעת וחן חן לו. ובכל זאת — יסלח לי ידידי היקר הזה — לא יצא ידי חובתו, בהיותו מצדד (פארטייעש) ללמוד רק זכות על הבעש״ט ולמודיו, ולא הראה גם את הצד השני שבו. אשר בלי ספק לא נעלם מהחכם הזה, ולא גלה על עונו או שגגתו בהזיותיו ובנפלאותיו אשר מהבל המה יחד. אשר על כן נחשד החכם הנ״ל בחנופה מאת רבים מקוראי ספרו הנ״ל. ואני אוהבו וידידו כתבתי אליו מכתב גלוי מקץ שנת תר״ל. (נדפס במ״ע „המליץ״ שנה עשירית נומער 37 — 38) תוכחת מגולה מאהבת אמת אשר אהבתיו ואעתיק הֵנָּה את דברי האגרת ההיא לעיני הקוראים להיותה נוגעת לענין שאנחנו עוסקים בו.

מכתב גלוי להרב החכם בעהמ"ח ספר שע"י מבעהמ"ח קונטרס „על הצדיקים ועל החסידים" *)

אל דרך החסידים אל תלמודו, ומאותות הצדיקים אל תחתו, כי יחתו הפתאים מהמה.
(משלי מהלל)

„רואה אני, ידידי הנכבד, שההולך בדרך יראי ה' המאורות הגדולים שצופים ומביטים מסוף העולם ועד סופו, יאָצל מרוחם עליו ונפקחו עיניו לראות עתידות כ א ח ד מ ה ם ואין נסתר מנגד עיניו. האור הזרוע לצדיקים יאיר ויופיע גם בבית מדרשם של ישרי לב המאמינים בם ובצדקתם ובקדושתם. מי לא יתמה וישתומם בראותו אותך, הכם נכבד, „משתמש בהיכל ההשכלה שנים לא מעטות", ההשכלה הזאת המסמאית את העינים לבלתי ראות מלאכים ונשמות ורוחות, ההשכלה הזאת שלא זכה עוד אחד מהמשמשים בהיכלה אפילו ג ל ו י א ל י ה ו, — כשרואה אותך משתמש בהיכל ההשכלה פקוח עינים מזכיר בראש ספרך קונטרס „על הצדיקים ועל החסידים" שלא בא לעולם עדין ועין לא ראתה אותו, רק עלה ב מ ח ש ב ת י לחבר ס פ ר או ק ו נ ט ר ס כזה, ואתה כבר מביא דברים ממנו, דברים אשר באמת קצתם חרותים היו על לוח לבי ורציתי לכתבם בקונטרס הנזכר! הפלא ופלא הוא! אין זה כי אם אות מאותות הצדיקים וזה שער רוח הקודש!

אולם יותר מאשר אני מתפלא עליך, עושה נפלאות אלה, נפלאתי על עצמי, כי לא נבויתי בחמין אלו, לא נרתעתי ולא נזדזעתי לאחורי אחרי רואי נפלאות גדולות כאלה, ולבי מלאני לצאת בקול מוכיח נגדך ואימתך לא תבעתני, וכל זאת יען הסכן הסכנתי מנעורי לתת היתרון למופתי השכל על מופתי הנפלאות אשר אין אני מאמין בם כלל, והורגלתי להביט על כל עושה נפלאות כמו על מאחז עינים (פאקוסניק), אשר בכל מעשיו הנפלאים והנוראים לא יקח לבי ואין פחדו לנגד עיני, בהיותי יודע שכלם אפס ותהו מעשה תעתועים בתחבולותיו במרמה, ואם אמנם נעלמו ממני תחבולותיו לא אדע להם פשר, אבל די לי בדעתי כי תחבולות המה ואין בם קורטוב של אמת. (ההמשך יבוא).

---

*) ידידי הרה"ח מהרא"ל נ"י כתב בראש ח"ב מספרו שע"י מכתב לבעהמ"ח „קונטרס על הצדיקים ועל החסידים" מכל מה שנאמר במכתבו הנ"ל שפטתי שכוונתו לספרי „תולדות הקבלה והחסידות" שחברתי בעת ההיא אשר היה עוד בכ"י. וידידי הנ"ל הפך את שמו לשם קונטרס עה"צ ועה"ח למען הסתר דבריו ולא יודע לכל למי הוא כותב. כי באמת לא ראיתי עד היום ספר או קונטרס בשמו כן. אולם ידידי הנ"ל אמר לי אח"כ שלא עלי ועל ספרי כיון במכתבו הנ"ל ..

הַתַּיִשׁ הַקָּדוֹשׁ.

(Humoreske)

א.

גְּדָיִים נַעֲשׂוּ תְיָשִׁים.

אל נא, קוראים נכבדים! אל נא תדמו בנפשיכם, כי כאשר המאמר „גדיים נעשו תישים" נאמר בתלמוד על תלמידים שנעשו תלמידי-חכמים כן גם אנכי אדבר עמכם בזה בבני הישיבה המצרעים, „בבחורים העניים" המזהמים, „ובפרושים" המְגֻלָּלִים, כי נעשו לרבנים אשר יגעו ויזהמו ויגַלּוּ את עם בני ישראל; או כי אדבר בבני הרביים — אלה הקדושים אשר בארץ פולין — כי גדלו וגם נעשו לתועים ומתעים גם יחד; — לא, לא באלה אשים דברתי דפעם, כי יראתי לענג הקוראים, אשר ישומו וישתאו לאמר: „מאי קא־משמע לן? פשיטא!"... גם לא בנערים אשר מלמדיהם יכתבו למענם איזה מליצה ושיר וידפיסום באיזה מכתב־עתי לישראל, למען אשר יעלה בידי אבותיהם לזוג להם זווג טוב ולהרבות להם מתן ומהר, — כי נעשו למשוררים, למליצים, לסופרים, או, על-כל-פנים, לקוראים בספרות העברית, כי אם כה תחשוב, קורא יקר, טעית מאד; כמוני כמוך נדע כי הבחורים האלה ישארו בבלי דעת עד אשר יבוא משיח גואל צדק וכל הארץ תמלא דעה, או אז אולי ידעו גם אלה כי אינם יודעים מאומה... אנכי לא ממשיל משלים הנ״ל לא באתי לנסותך בחידות, אנכי אדבר בזה בגדיים ממש כי נעשו תישים כפשוטו וכמשמעו.

אמנם כן, אדוני הקוראים, גדיים נעשו תישים, ובין הגדיים האלה נעשה גם הגדי הקדוש מרחם אשר בעיר קדש-ברנע לתיש גדול בעל קרנים גדולים וזקן רב הערך אשר יתגאה במו בין המון העזים, הפרות והעגלים אשר ישכנו בטח על הככר אשר לפני בית המדרש בעיר ההיא.

נעלים המה העזים, הפרות, העגלים וכל בהמות שדי בעיר הזאת ברוח השכלתם, מן האנשים המתגוררים שמה! כי תחת אשר אי־הסבלנות ישורר ביד-רמה בין האנשים תושבי העיר: עם־הארץ יקלל ויבזה את היהודים והיהודים יקללו ויבזו את עם-הארץ, - תחת זאת תשורר סבלנות וגם אהבה בין מקנה היהודים ובין מקנה עם הארץ, אין ביניהם לא קנאת הדת ולא שנאת הלאום, באהבה ואחוה יתהלכו יחד: בהמות היהודים יתנו גם לבהמות עם־הארץ לשוח בככר אשר לפני בית־מדרש אדוניהם, לרבוץ, לרעות, וגם להטיל שם גללים, ובהמות עם־הארץ יתנו כבוד להתיש הקדוש,

אף כי שמו מעיד עליו כי מילדי העברים הוא . . . מה נעים המחזה הזה ! מה נעימה היא הסבלנות גם בין בהמות שדי והיתו יער ! . . .

אולם אם כלל גדול הוא כי ההשכלה לא מצאה קן לה בלבות היהודים גרי קדש-ברנע , בכל זאת יש גם לכלל הזה יוצא אחד , והיוצא הזה הוא „הבחור המושלם" אשר בעיר הזאת .

הנה נראהו עתה מתבודד שמה על ההר לירכתי העיר צפונה , ספר „לישרים תהלה" בידו האחת ואצבע ידו השניה על מצחו , עיניו נשׂוּאוֹ שמימה , וחקר רעיוניו מי ימלל . . .

קורא יקר ! התיש הקדוש , והבחור המושלם הם המה אבני הפנה לספורי זה , המה הגבורים אנשי השם אשר עליהם יסוב כל צירי הספור , ועל כן עלי לספר לך תולדותם .

אלה תולדות התיש . אביו תיש הזקן אשר להאציל אדוני העיר הזאת, אשר תמיד יצא בראש העזים וישמיע קול בואו בהפעמון הקשור בהוט שני על וארו , ואמו היא העז אשר ליעקב המלמד ; לו ראה פרעה מלך מצרים בחלומו שבע עזים „רעות מראה ודקות בשר" תחת הפרות אשר הוסיפו נגד עיניו , — כי אז בטח היתה גם עז יעקב המלמד אחת מאלה כי גם כמוה לא נראה בכל העיר לרוע . ותהי העז הזאת עקרה ימים רבים אין לה ו֗ד , המלמד כבר אמר נואש לפרי בטן העז , עד כי גם בעת אשר הרתה ללדת שכח למוכרה לנכרי — מכירה על מנת להחזיר — למען אשר לא יהיה בנה הנולד „קדוש לה' לא ימכר ולא יגאל" ; עברו ימים והקול נשמע בעיר , לאמר : עז ר' יעקב המלמד כרעה ללדת והנה תיש בבטנה . . . לא לשוא פחדו היהודים מאת פני התיש הזה , הן תיש בכור הוא , בכור „קדוש מרחם" בכור אשר על פי הדין „ירעה עד שיסתאב" , ועד הזמן ההוא , יהיה פרא תיש אשר ידו תהיה בכל ויד כל לא תהיה בו . . . אומללה היא העיר אשר „תיש קדוש" כזה ימצא בקרבה ! מדלג הוא בחוצות מקפץ ברחובות ואיש לא יעיז לגעת בו , להרים עליו מטהו , להפריעו ממעשיו הפרואים — כי קדוש הוא . . . וכמשפט כל התישים הקדושים אשר בארץ , היה משפט גם התיש הקדוש נושא ספורנו . התיש גדל . ועמו גדל גם אסון העיר הזאת , בצאתו בבקר ברחוב העיר נשמע קול צעקת הנשים , קול גדול ולא יסף : „הנה התיש !!!" וכל העם נבהלו נחפזו , חיל ורעדה אחזתם , כי נורא היה התיש על כל סביביו , והיה כאשר הקריב לבוא וחטף מן כל הבא בפיו , מן ככר לחם עד התפוחים והאבטיחים מאלה אשר יעמדו בשער העיר לממכר, וחטף ואכל ורמס והשחית ואין אומר השב . . . כי חלילה ליהודי למעול בקדשים, חלילה לשלוח בו יד , או להרים עליו מקל, פן יעשו בו מום וחטאו לאלהים וקדושו כל הימים , כי על כן הפשה ינתן לו בכל אות נפשו ועל כן יפחדו ממנו פחד ותשועה נדחה מהם . . . בימי הקיץ בעת אשר דלתות הבתים הקטנים הממלאים את כל חוצות העיר פתוחות והלונותיהם לא סגורים , בעת

הזאת סכנה גדולה להרהוב אשר יעלה רצון מלפני התייש לשוח בו, כאדון יבוא אל תוך הבית פנימה, יעלה על השלחן וישליך לא־ץ את כל אשר ימצא שמה, מן כלי חרס עד כלי זכוכית, עד כל דבר אשר ישבר, משם יעלה עד גם על המגדל גם על התבות, ישבר וינפץ כל אשר ימצא, יתן מן האכל אל פיו, ובמנוחת לבב יצא מן הבית לבוא בבית השני . . . הדלתות יסגרו, החלונות יסתמו, ותעבור הרנה במחנה העברים: „הה ליום! הנה התיש!"! . . .

בעליו יעקב המלמד גם הוא לא שבע רצון מן התיש יליד עזו, גם לו השחית מאד, — אבל, מה יעשה? הן ה ת י ש ה ק ד ו ש „לא יִמָּכֵר" . . .

ב.

בֶּן־עַזָּאי אֲשֶׁר בְּקָדֵשׁ־בַּרְנֵעַ.

היהודים אשר בעיר קדש-ברנע נחלקו ויהיו לשלש מפלגות: המפלגה האחת: „בעלי סמן-הק־יאה (!)", השניה „בעלי סמן־השאלה (?)" והשלישית „בעלי שלש-הנקודות (. . .)"; האנשים אשר למפלגה הראשונה ילכו בגדולות ונפלאות, ידברו ברוח גאה וגאון, רכושם עולה בפיהם עד לאלפים ומסתרם לרבבות, מבלי אשר תהיה להם אף העשיריה מכל אשר דברו; הגאונים ומאורי עולם המה, על־פי דבריהם, מלמדיהם, והחכמים המפורסמים המה יעיהם, מבלי אשר ידעום; יחס בית אבותם יעלה עד ל א ד ם ה ר א ש ו ן יציר כפיו של הקדוש-ברוך-הוא, מבלי אשר ידעו גם את אבותם; סוף דבר: מכל הדברים אשר יאמרו עליו כי הוא זה, ומכל התהלות והתשבחות אשר יתפארו וישתבחו בעיר לא נשאר כי אם „סמן-הקריאה" אשר יציגו בסוף דבריהם, „סמן-הקריאה" באין מאמר לפניו. האנשים אשר למפלגה השניה, יעוררו בקרבנו ש א ל ו ת רבות מאד, עד כי נוכל לחשבם „ל ס מ נ י - ש א ל ו ת" אשר נתגשמו והיו לאנשים: „העשיר אם עני הוא האיש?" — סמן־השאלה; „במה ימצא היה ידו?" — סמן-השאלה; „החכם הוא אם סכל?" — סמן-השאלה; „המשכיל או ירא אלהים הנהו?" — סמן-השאלה; וכדומה עוד ש א ל ו ת כאלה וכאלה בכל פרטי החיים. אולם האנשים אשר יחשבו למפלגה השלישית, הם המה ל א - כ ל ו ם, אין כאן לא עשיר ולא עני לא חכם ולא סכל, לא דעת ולא חשבון, לא ירא ולא אמיץ הלב, אבל יש כאן דבר-מה בצורת אדם, אוכל ושותה כשור על בלילו, מדבר כפאפאגאי, ועושה מעשיו כקוף, עד כי לא נוכל לְצַיֵּן את עצמותו בלתי כי אם ב ש ל ש נ ק ו ד ו ת, לאמר: מה הוא? . . .

ויהי „ל ה ג ב י ר ה ל מ ד ן ו ה ח כ ם ב כ ל ש ב ע ח כ מ ו ת"

כדרלעמר מוכר יין-דגן , אשר למפלגה הראשונה נחשב , בן , ולמתושלח ממפלגת השניה בת , ותרח בעל שלש-הנקודות היה השדכן בינותם , ותהי צפורה בת מתושלח כלה כ ל מ ך בן כדרלעמר, הוא למך הנודע בעיר בשם „הבחור המושלם" , כי כמה וכמה מעלות טובות למך הזה : הוא כתב בעט-ברבור אותיות מרובעות מהללות ליופי , הוא חקק בגליון גדול „מזרח" בברואים מברואים שונים אשר א י ן ע ל ע פ ר מ ש ל ם , אף הוא עמל ויגע הרבה לכתוב את כל מגלת אסתר על פסת ניר שגדלה כגודל מטבעת נחושת , וכמעט אשר עמדה לו מלאכת ידו , לולי נוכח לדעת כי יש הרבה כתובים יתרים במגלה אשר לא יכלו בשום אופן להכתב שמה ויחדל.

כמעט היה מתושלח בכל טוב ושמח מאד מאד על ה מ צ י א ה הגדולה הזאת על למך כי היה לחתנו , אפס כי פתאם יצא הקול לאמר : „נ ת פ ק ר ל מ ך ו י ה י ל מ ש כ י ל" . . .

וזה הדבר : בבית-המדרש אשר בעיר הזאת בא ללמוד תורה אחד מבני הישיבה אשר בעיר מינסק, וישמח למך בביאו מאד , כי גם הנער ההוא היה „מושלם" בכל המעלות האלה , ויכרות אתו ברית. לא עברו ימים רבים ובן-הישיבה גלה את אזן למך לאמר כי יש מ ש כ י ל י ם בארץ, אשר יכתבו מליצות רבות, ואשר יכתבו ספרים קטנים וגם שירים . . . מאד מאד כלתה נפש למך לראות בעיניו מ ש כ י ל ח י , ולקרוא ספרי ההשכלה , אולם בעיר קדש-ברנע לא היה כדבר הזה לא מהם , לא מהמונם ולא מספריהם , רק ספר „לישרים תהלה" ואיזה עלים ממכתב-עתי „המגיד" אשר הביא אתו בן-הישיבה , ואשר מסרם ללמך בסתר. הדברים האלה מסכו רוח עועים בלב למך ויחלום בהקץ על דבר „ההשכלה", אשר לא יָדָעָהּ בלתי בשמה, וַיְגַבֵּהַּ עוף בדמיונו ויבקש את ה' כי ישלח לו את ההשכלה בתו להורות לו הדרך ילך בה והמעשה אשר יעשה . ימים כלילות עמל ויגע לכתוב ש י ר י ם גם הוא , ויכתבם באותיות מרבעות ויראם לבן-הישיבה אשר הללם מאד. הדמיונות האלה גברו עליו מיום ליום ומשעה לשעה , עד כי בחלום ובחזיון נראתה אליו ה ה ש כ ל ה בדמות נערה יפהפיה , ויעזוב את בית המדרש , ויעזוב את בית אביו , וגם את „ההשלמה" עזב , ויחשוב תמיד מחשבות , ויתבודד בשדה וביער (הדבר אשר למד מן ספר „לישרים תהלה" האחד מספרי השכלה אשר בידו) , ויעף על כרוב דמיונו וישר בשירים אשר אין דמות והדר להם — ויהי ל מ ש כ י ל . . .

אביו וגם מְחֻתָּנוֹ ראו בו את התמורה הזאת ויתאבלו מאד .

— מה זה היה לך ? שאלהו אביו.

הריני כבן עזאי בשוקי קדש-ברנע ! ענה לו למך ברוח גאה וגאון : — לא אשא לי אשה כל ימי כי נפשי חשקה ב ה ה ש כ ל ה . . .

אביו נבהל מאד לשמע דבריו אלה ויכהו מכות יורדות חדרי בטן , אך כל אלה לא הועילו -- למך לא עזב את דרכו. . .

ויהי היום ויקרא מתושלח אל תרח השדכן כי יבוא לביתו .

— הה, תרח, מה זה עשית לי? הלא חתני למך משגע הנהו ממראה עיניו . . .

— משגע? שאל תרח וילטוש עיניו מול פני מתושלח.

— כן, הוא הנהו משגע, הנהו תועה בשדה וביער, על מרום ההרים ישים שבתו כל היום, ישקיף השמימה, ויביט לארץ, לא ידבר לאיש דבר, ולא יעסוק גם בתורה . . .

— ומה זה תבקש ממני? שאלו תרח ויביט על ספון הבית.

— הלא כסף השדכנות לקחת ממני, לך נא ודבר על לב למך כי ישוב מדרכו הרעה, או כי לבית כדרלעמר תלך כי ישיב לי את „התנאים״ . .

— אלך . . . ענה תרח ויצא מן הבית.

תרח לא נשא לשוא נפשו, ויצא את פני העיר וימצא שמה את למך יושב על ראש ההר, ספרו בידו והושב מחשבות.

— האתה הוא זה תרח עוכר ההשכלה? קדם למך את פני השדכן בבואו לקראתו.

— ההשכלה? מי היא?

— היא ארוסתי והיא תהיה אשת חקי, נתן עליו למך בקול: — הה, הגידה נא לי, תרח יקירי, הן איש אתה . . . מה זה עשיתי לך כי הבאת עלי רעה גדולה כזאת? הן רק על פיך ארש אבי לי נערה בתולה מְנֻשֶּׁקֶת מאד, נערה אשר לא תדע את ההשכלה אשר אהבתיה . . .

— בת מי היא „ההשכלה״? אנכי אהיה לך לשדכן גם בשדוך ההוא . . .

— היא בת שמים, בת אלהים, בין מלאכי מרום משכן כבודה ובין שרפים אופנים וחיות הקדש תשיר שמה שירה לה׳ . . .

— הה, מה זה תשמענה אזני . . .

— כן, אהובי, כן . . . אנכי ארשתי לי בת־שמים, אחת מבנות האלהים, ואבי חפץ תת לי נערה בתולה מבנות האדם, בת איש תולעה, אשר כל השכלה אין בה . . .

תרח נענע לו בראשו ויבט גם הוא השמימה, כמו אמנם חפץ להיות שדכן בין למך ובין בת השמים אשר אמר.

והן מעכה אם למך באת גם היא.

— הה, בני, למך בני, מדוע זה תשב פה כל היום? — לך נא אתי הביתה וסעוד את לבך . . . הה, בני למך, לא נאוה לחתן לשבת יחידי בשדה . . .

— אמנם כן לא נאוה, השיב תרח אמריו לה.

— בוא נא, בני, בוא! אמרה מעכה עוד ותחזק בידיו ותוליכהו אחריה.

למך לא המרה את פי אמו אשר אהבה וילך.

ג.

„הַקָּדוֹשׁ" בְּתוֹמְכֵי הַהַשְׂכָּלָה.

עת המנחה הגיע.

כדרלעמר הלך לבית המדרש, מעכה הלכה לפקח על השפחה אשר תחלב את הפרה, ולפני שלחן בית-המשתה ישב למך, ישב ויחלום בהקץ על דבר ההשכלה; עיניו לא ראו כל אשר מסביב לו גם אזניו ערלו ולא שמעו את קול הקורא: „סגרו הדלתות, מהרו סגרו, כי ה ת י ש ברחוב!"... הוא לא סגר הדלת, גם לא קם ולא זע ממקומו, והתיש בהירדפו לפני אויביו שמח מאד על הפתח הפתוח אשר מצא בזה וימהר ויבוא הביתה ויקפץ על השלחן ובחפצו לקחת בפיו מן הלחם אשר שם, הפיל ברגליו את כל הכלים אשר עמדו שמה, את הצנצנות הרקות ואת הבקבוקים המלאים יין־שרף, את כלם השליך ארצה...

קול צלצל הכלים בהשברם עורר את למך מתרדמת רעיונותיו, וירא והנה יין־השרף נשפך ארצה, רבים מהכלים נשברו, והתיש עומד על השלחן ואוכל מן הבא בפיו; — נפשו נבהלה מאד להמחזה אשר נגלה לנגד עיניו בעת, ידע כי נכון לו מכות אכזריות, כי הלילה הזה הוא לו ליל חשך וצלמות וישכח את ההשכלה אהובתו וישכח את צפורה ארוסתו, ויקח מקל עץ בידו ויער את כל חמתו על ראש התיש, אשר הביט בפניו למראה המקל, כמו יאמר: „האם אותי הקדוש מרחם תכה? הלהכני אתה אומר כאשר תכה תיש פשוט?"... אולם למך בחפזו לא הבין לרעיו ויכהו בכל כחו אַחַת ושתים עד כי התיש הקדוש נפל לארץ ורגלו האחת נשברה.

— „מע־עע־ !!" צעק התיש בקול גדול מאד, כמו יקרא לעברים כי יבואו לעזרת קדושם, כי יבואו ויראו את הנבלה הנעשתה בישראל... היהודים שמעו לקול הקריאה הזאת ואנשים נשים וטף מלאו את הבית מפה לפה.

— אהה ליום! צעקו כלם פה אחד: — אפקורס! מה זה עשית?

— אהה ליום! צעקה גם מעכה בשובה הביתה לקול הצעקות: — מי שפך את יין-דגני? מי שבר את הכלים? מדוע הנחת את התיש לבוא הביתה, משגע?

ותרב הצעקה בבית, הקולות לא יחדלון והמהומה תגדל מרגע לרגע. למך עמד כנציב מלח, הביט בפני האנשים ובגופת התיש אשר שכב ארצה וצועק בקול גדול, ולא ידע נפשו...

התיש הובא בית אדוניו ר' יעקב המלמד, האנשים נדו בראשם וילכו לדרכם, כדרלעמר הכה את בנו מכות רצח, והקול נשמע בעיר, כי למך הנהו א פ ק ו ר ס ג ד ו ל.

הדברים האלה הגיעו גם לאזני מתושלח, וישום וישרוק מאד.

— הן עתה זה ידענו כי אמת נכון הדבר כי ש ג ע ו ן למך הוא האפקירסות אשר בלבו, אמר מתושלח אל אשתו: — הן כל האפקורסים — ימח שמם — הנם מ ש ג ע י ם: ילכו בלי נטילת ידים, ילבשו בגדים קצרים, ויאכלו בשר החזיר והשקץ . . .

— כנים דבריך, אישי היקר, ענתה לו אשתו: הן — נ י מ ע ל שכנתי ספרה באזני כי בן אחותה נסע למדינת הים, ושם היה לאפקורס, רחמנא־לצלן, ותיכף ראו גם בו אותות השגעון: גלח זקנו, הלך בגלוי הראש, עד כי צ ל ם י ה ו ד י סר ממנו.

— ומה נעשה לצפורה בתנו?

— שלח לו את „התנאים" בחזרה, אמרה אשתו בכל לבה: — הן אחרי אשר הכה גם את התיש הקדוש, הלא ש ג ע ו נ ו נראה עין בעין, ומי יאמר לנו מה נעשה? — „כ ל ה ע ו ל ם כ ל ו" יצדיקנו במעשי ידינו . . .

— אבל . . החל מתושלח.

— האם תאמר לסרב? האם תתן את בתנו היקרה לאיש משגע?

מתושלח שמע הפעם בקול אשתו וממחרת היום ההוא הובאו ביתה כדרלעמר ה ת נ א י ם קרועים לארבעה קרעים.

— מתושלח צוה להגיד לאדוני, אמר תרח אשר הביאם: — כי אחרי אשר בנך נתפקר, והעז לשלוח ידו בקדוש התישים, ולעשותו בעל מום, עליכן לא יאבה לקחתו לחתן לבתו.

— הלא תראה בן סורר ומורה! נתן כדרלעמר בקולו על למך: — הלא תראה תוצאות ש ג ע ו נ ך.

ובדברו הכה בחרפה לחייו.

אף כי המכות האלה לא ישרו בעיני למך, ואף כי בסתר הכהו לבב בקרבו על עשותו כדבר הזה לשבור רגל תיש קדוש בישראל, — אפס כי בראותו את תרח בבואו הביתה ובהביאו את התנאים ק ר ו ע י ם, שמח מאד מאד.

„האח הנה תקותי באה! חשב בלבו, הנה התנאים חוזרו, ואנכי נשארתי פ נ ו י, ואין איש או אשה אשר יפריעו אותי מאהבתי את ההשכלה . . . האח, מה נעים חלקי ומה טוב גורלי! ומי עשה לי את התשועה הגדולה ה׳ ת? מי פדני מידי כ ל ת י ה נ ש מ י ת? מי היה בתומכי ההשכלה בת אלהים? — ה ת י ש ה ק ד ו ש! רק לו אתן הלל ותודה בעד הדבר הזה" . . .

כה חשב למך כל היום ובל הלילה, התיש לא מש מזכרונו, עד כי חבר שיר גדול ל כ ב ו ד ו, ויכתבהו באותיות מרבעות על גליון גדול, והוא ובן־הישיבה קראוהו בכל לבם:

ואלה המה החרוזים הראשונים מן השיר ההוא:

מִזְמוֹר תּוֹדָה

להתיש הקדוש אשר בעיר קדש־ברנע מאת מכבדו ומוקירו למך.

הֶאָח! תַּיִשׁ, תַּיִשׁ! תַּיִשׁ קָדוֹשׁ מֻרְהָם!
מַה־יָּקַרְתָּ, מַה־נִּכְבַּדְתָּ! לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה!
הֵן לְךָ יֶתֶר שְׂאֵת, עַל אַחֶיךָ שְׁכֶם, —
אַתָּה הִצַּלְתָּ מִכַּף אוֹיֵב אֶת הַהַשְׂכָּלָה.

סַלְעִי אַתָּה וּמְצוּדַת הַהַשְׂכָּלָה כַּלָּתִי!
עַל מִזְבַּח אַהֲבָתֵנוּ הִקְרַבְתָּ רַגְלֶךָ,
בַּחֲבוּרָתְךָ נִרְפָּא לָנוּ — הֶאָח אֱוִילָתִי!
מִי יִתְּנֵנִי כְּאָח לְךָ אֲחַבְּקֶךָ אֶנַשְּׁקֶךָ!

כו׳ כו׳ כו׳

ד.

תַּמּוּ קְדוֹשִׁים מִן קָדֵשׁ־בַּרְנֵעַ וּמַשְׂכִּילִים עוֹד אֵינָם.

עברו ימים אהדים והדשות נעשו בעיר: התיש הקדוש מת בחליו אשר חלה ממכת למך אשר הכהו. יום זוג ומועד היה היום ההוא לאנשי עיר קדש־ברנע, יום משתה ושמחה, כי הצילם למך מן התיש הקדוש צורר כל הלחם התפוחים והאטיחים אשר ימכרו שמה. הדלתות נפתחו, והחלונות עוד לא יסגרו, כי אם התיש הקדוש איננו — וממי ייראו?

ומעכה אשת כדרלעמר הפצירה בבנה כי יגלה לה מצפוני לבו, וכי יגיד מי היה בעורכיו, ולמך לא יכל להתאפק ויגל את אזן אמו על דבר בן־הישיבה המשכיל החי ועל דבר ר׳ משה חיים לוצאטו המת אשר הניח את השכלתו בספרו אשר בידו.

כדרלעמר אסף „אספה גדולה" ויספר באזני בני העיר, לאמר: „בני חשקה נפשי בההשכלה אשר הביא אתו בן־הישיבה המינסקי, והנה הספר הטמא והפסול אשר נתן לו, ועתה אחי, התעוררו נא חזקו ואמצו לבבכם, ונבער הרע מקרב עדתנו!"

ובדברו לקח את ספר „לישרים תהלה" וישרפהו על האש לעיני כל ישראל, ואת בן־הישיבה גרשו מן העיר בחרפה ובוז.

ולמען הסר את השגעון מלב בנו עד תומו, לקחו אביו ויסע וילך אתו אל הישמעאלי (טאטער בלע"ז), אשר יגור כשלשה פרסאות מן העיר

ואשר ירפא חולי השגעון בקמעותיו, וישב שמה כחדש ימים ולמך שב העדה בריא אולם.

גם מתושלח ואשתו התאוששו, ויזכרו את למך ואת „המזרח" הגדול אשר עשה, וירחמוהו גם הם וישובו ויתנו לו את בתם לאשה ויחגגו הג חתונתם במשתה ושמחה רבה, ואיש איש על מקומו בא בשלום.

וההשכלה עודנה נערה בתולה בעיר קרש־ברגע ואיש לא דעה עד עצם היום הזה.

ר. א. בְּרוֹדֶס

בְּנֵי צִיּוֹן

שיר־ספורי

מאת אליהו מרדכי ווערבעל.

השיר הזה הוא לי מזכיר אהבה ותודה למורי אלופי ומיודעי ה"ה הרב החכם השלם היקר והנכבד המנוח מוהר"ר בצלאל שטערן נ"ע מנהיג בית הספר ליהודים באדעסא. עוד אזכור בשבתנו לפניו אני וידידי המליץ הנכבד מוהר"ר יעקב אייכענבוים ז"ל במוצאי חג הפסח לשנת תקצ"ח ונתעלסה עמו יחד באהבה ורעות, קם פתאם מכסאו ויאמר אלינו: שמעו נא אלי מליצי רעי! שני ענינים אנכי נוטל עליכם להעיר עליהם כנוריכם בשפת עבר. אתה אייכענבוים תשיר לנו על שחוק השאך לכל משפטיו וחקותיו ולך ווערבעל הנני נותן לשיר על בנו ובתו של ר' ישמעאל כהן גדול שנשבו לשני אדונים, כפי אגדת חז"ל גטין דף נ"ח. את הדברים האלה שמענו גם מהרנו והחלטנו ממנו לעשותם לרצונו, ונקרב איש איש אל מלאכתו כיד ד' הטובה עליו. ויצא להחכם אייכענבוים השיר הנעלה „הקרב" אשר אין ערוך אליו ליופי בשירי שפת עבר, ולי הצעיר יצא אז השיר בני ציון אשר הוא עתה לפניך קורא משכיל, שים לפניך וקרא, מי יתן ימצא חן וחסד לפניך כאחיו האחר עדים נאמנים אשר הולדתיהו אחרי כן גם הוא על ברכי מורי ואלופי הנ"ל, כי הוא עורר את רוחי לשיר גם על אגדת חז"ל זאת בפ"ק התענית דף ח':

פֶּתַח דְּבָרִי

נִכְבָּד הָאָדָם מִכָּל שׁוֹכְנֵי חָלֶד ,
כִּי לִבְחוֹר דַּרְכּוֹ הוּא חָפְשִׁי יוּלָּד ,
עַל פִּי חֶפְצוֹ יִנְחַל אֹשֶׁר אוֹ כָעַשׂ ,
לַיְצוּרִים כֻּלָּמוֹ חֹק בַּל יַעֲבֹרוּ ,
גַּם כּוֹכְבֵי רוּם חֻקַּת עוֹלָם יִנְצֹרוּ ,
רַק הוּא בִּרְצוֹנוֹ עִם אֱלֹהִים יַעַשׂ .

כֹּל אֲשֶׁר בַּשֶּׁפֶל וּבַגָּבוֹהַּ ,
מִקֶּדֶם תַּחַת רַגְלָיו שָׁת אֱלוֹהַּ
מִשְׂאֵתוֹ כָּל חַיְתוֹ אֶרֶץ יָגוּרוּ ,
בְּנֵי מַיִם יֹאחֵזוּ מִפָּנָיו פַּחַד ,
הָאֵיתָנִים מוֹסְדֵי אֶרֶץ גַּם יַחַד
לוֹ יַעַבְדוּ אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ יָסוּרוּ .

אָמְנָם זֶה עִנְיַן רָע הֹוֶה וָשֶׁבֶר ,
כִּי יִשְׁלֹט לְרָעָה גֶּבֶר בַּגָּבֶר,
לֹא צַדִּיק בָּרָשָׁע , חָכָם בַּבָּעַר ,
הָהּ ! יֵשׁ כִּי בִּמְרוֹמִים נִתַּן הַסָּכָל .
הַפֶּתִי יִמְשֹׁל בְּנָבוֹן לֵב וָשֵׂכֶל ,
אִישׁ שׁוֹגֶה יַכְרִיעַ צַדִּיק בַּשָּׁעַר .

אוּלָם רַק אָדָם מִתְרַפֶּה , צַר כֹּחַ
מֵחֲמַת עוֹשֵׁק רָשָׁע רוּחוֹ יִשַּׁח ,
תֹּם וּכְבוֹד נַפְשׁוֹ יַשְׁלִיךְ מִנֶּגֶד ;
לֹא כֵן צַדִּיק כַּבִּיר , עָרְכּוֹ לֹא יָשִׁי ,
הוּא לֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי זַעַם וָקֹשִׁי ,
תֹּם וָיֹשֶׁר יִנְצֹר לֹא יִבְגֹּד בָּגֶד .

אֲדוֹנִים קָשָׁה אִם עַל לִבּוֹ יַעַל ,
צִוּוֹת עָלָיו דָּבָר רָע וּבְלִיַּעַל ,
מִזַּעַם עוֹשְׁקוֹ לִבּוֹ לֹא יִגּוַע .
אִם לָסוּר מֵרָע כָּל סֵתֶר לוֹ אָיִן ,
אָז מֵחֶלֶד שָׁפֵל רוּם יִשָּׂא עַיִן
וּמֵחֵטְא לֵאלֹהִים יִבְחַר לִגְוֹעַ .

עוּרָה נָא כִּנּוֹרִי, עוּרָה הַנֵּבֶל ,
עַל דִּבְרַת הַשְּׁנַיִם הוֹמוּ בְּאֵבֶל ,
אֲשֶׁר קוֹרוֹתָם פֹּה סִפֵּר אָחֵלָה ,
תִּצַּלְנָה אָזְנַיִם אוֹתָן תִּשְׁמַעְנָה ,
עֲלֵיהֶן עֵינֵי כָּל יָשָׁר תִּדְמַעְנָה
כָּל לֵבָב יְהֶמֶה אַף יִתְנוֹדֵד סֶלָה.

א

בְּצֵאת יְהוּדָה בַּגּוֹלָה מִירוּשָׁלַיִם
וּבֵית יַעֲקֹב מִמְּקוֹמָם כִּי נִדְעָכוּ ,
עִלָּם גַּם עַלְמָה , מַחְמַדֵּי עֵינַיִם ,
אִתָּם אֶל עַם לוֹעֵז בַּשְּׁבִי הָלָכוּ ,
הוּא בִּצְבָא אַנְשֵׁי הַקְּרָב וּמִלְחֶמֶת
נִלְחַם עַל אַרְצוֹ בְּחֶרֶב נוֹקֶמֶת ,
אַךְ כַּנָּהָר צַר גִּבּוֹר אֵין כָּמוֹהוּ
בָּא עָלָיו פִּתְאוֹם כַּשֵּׁד וּמְשַׁלַּחַת
וּבְאַפּוֹ בִּקֵּשׁ הֲמִיתוֹ לַשַּׁחַת
אוֹתָם יָפְיוֹ רָאָה וַיִּבְחַר שְׁבָהוּ .

וְהִיא עַלְמָה רַבַּת חֵן , בָּרָה כַּשֶּׁמֶשׁ ,

לִפְנֵי אֵל הִתְנַפְּלָה, כֹּרְעָה עַל בֶּרֶךְ
בַּיּוֹם הַנּוֹרָא יוֹם עֵיפָה וָאֹמֶשׁ,
וְהִנֵּה מִן הַמַּשְׁחִית לוֹחֵם דַּל עֶרֶךְ
אֶל תּוֹךְ אָהֳלָהּ בָּא בִּשְׁאוֹן קוֹל הָרַעַם,
וּבְלִבּוֹ עֲשׁוֹת תֶּבֶל, זִמָּה וָזַעַם,
אַךְ נִבְעַת פִּתְאוֹם מִפְּנֵי הוֹד הַצְּבִי.
לָרַע אֵלֶיהָ לֹא עָרַב לָגֶשֶׁת,
כִּי יָרֵא הוֹדָהּ מֵחֶרֶב וָקֶשֶׁת,
רַק אֶל שַׂר מַחֲנֵהוּ הוֹלִיכָהּ שָׁבִי.

כָּכָה אֵלֵי שָׂרִים הַשְּׁנַיִם בָּאוּ
וּמִן הֶהָמוֹן בַּדֶּרֶךְ נִבְדָּלוּ
אַךְ הֵמָּה כִּמְעַט מָנוֹחַ מָצָאוּ
כִּי אֲדוֹנֵימוֹ עַל נַפְשָׁם חָמָלוּ
לִבְלִי הַכְבֵּד עַל שִׁכְמָם עוֹל וָסֵבֶל.
הוֹי חֶמְלַת תּוֹהוּ וּמְנוּחַת שָׁוְא וָהֶבֶל,
כִּמְנוּחַת אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ מִשְׁפַּט מָוֶת,
גַּם הוּא מִידֵי שׁוֹפְטָיו רֶגַע יִנָּפֵשׁ,
אַף יִתְּנוּ לוֹ מַלְאוֹת כָּל חֵשֶׁק נֶפֶשׁ.
טֶרֶם יִרְצֶה יוֹמוֹ לֵירֵד צַלְמָוֶת.

עַל אַדְמַת נֵכָר, עַל גּוֹרַל הָרֶשַׁע,
בֵּין עוֹבְדֵי אֱלִילִים נוֹחֲלֵי אִוֶּלֶת
לֹא יָנוּחַ לְלֵבָב לֹא יָדַע פֶּשַׁע.
בֵּין הַחוֹחִים אֵיךְ תִּשְׁלַו חֲבַצֶּלֶת?
נָלוֹז וּמְעֻקָּל אוֹרַח עוֹבֵד פֶּסֶל,
גַּם רַחֲמָיו אַכְזָרִי אַף רֶשַׁע כֶּסֶל.
עַל־כֵּן אֵלֶּה בָּרֵי רוּחַ מִמַּעַל
בְּאֶרֶץ שׁוֹבֵיהֶם לֹא כַּבִּיר יִשְׁלָיוּ,
וְחָשׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ יְמֵי רָע יֶאֱתָיוּ,

עַד מְהֵרָה יִמְצוּ קֻבַּעַת סַף רָעַל .

מִלְּפָנִים בְּרוֹם נָתְנוּ כָבוֹד וְתִפְאֶרֶת
לַגִּבּוֹר מִלְחָמָה , כּוֹבֵשׁ מַמְלָכֶת ,
בַּמִּרְכָּבָה הוּבַל בִּרְחוֹבוֹת קֶרֶת
לְפָנָיו נִשְׂאוּ כְּלֵי הַקְרָב וּמַעֲרָכֶת
עִם הַגְּלֵי עַם הַשָּׁסוּ , וְאַחֲרָיו יֵלֵךְ
אָסוּר בָּזִקִּים וּבְרֹאשׁ גּוֹלִים הַמֶּלֶךְ :
גַּם טִיטוּשׂ אֲשֶׁר כָּבַשׁ יְרוּשָׁלַיִ
וַיַּעַשׂ הַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר ,
נֶגֶד עַמּוֹ נִהַל כָּבוֹד בַּשָּׁעַר ,
וּלְהַלְלוֹ שַׁתּוּ פִּיהֶם בַּשָּׁמָיִם .

עֶלֶז שָׁב אֶל בֵּיתוֹ וּבִגְאוֹן מֵצַח ,
וַיִּשְׁלַח לִקְרֹא לַשָּׁבִים כֻּלָּמוֹ ,
אֲשֶׁר הָיוּ זְרוֹעַ לוֹ בְּיוֹם הָרֶצַח ,
אֶל מִשְׁתֵּה הַיַּיִן . כִּי עָשָׂה לָמוֹ .
וַיָּבֹאוּ יַחְדָּו שָׂרֵי הֶחָיִל ,
לַעֲלֹז אִתּוֹ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלָּיִל ,
בֵּינוֹתָם גַּם שָׂרֵי הַצָּבָא בָאוּ
לָמוֹ הָעֶלֶם וְהָעַלְמָה עָבְדוּ .
כִּי בַגִּבּוֹרִים גַּם הֵמָּה נִכְבָּדוּ
וַעֲלֵי אֲדָמוֹת בִּשְׁמוֹתָם קָרָאוּ .

וּכְטוֹב בַּיַּיִן לֵב הַשָּׂרִים אֵלֶּה
עָתָק בִּיהוּדָה אָז הִרְבּוּ דַבֵּרוּ
עַל שֶׁקֶר חֵרְפוּ מַעַרְכוֹת אֵל פֶּלֶא
רַק בִּגְאוֹן תָּקְפָּ חָסְנָם הִתְפָּאֵרוּ
מִי בְּתַחְבֻּלוֹת יִתְהַלֵּל , מִי בְּרֹב כֹּחַ
מִי בְּעֶזוּז לֵב , לֹא יֵחַת לֹא יִשָּׁחַ

אֵלֶּה סִפְּרוּ כִּי עִיר יְהוּדָה נִצְּלוּ
אֵלֶּה, כִּי זָהָב וָכֶסֶף לָמוֹ כָּנָסוּ
אֵלֶּה, כִּי צוֹנָה וַאֲלָפִים הֵמַסּוּ
גַּם עַל הַנֶּפֶשׁ, כִּי עָשׂוּ הִלֵּלוּ

אוֹ אָז פָּתַח פִּיהוּ אֲדוֹנֵי הָעֶלֶם
נֶגֶד רֵעֵהוּ הִתְפָּאֵר וַיֹּאמַר:
"נַעַר עִבְרִי שָׁבִיתִי לִיפִי צֶלֶם
"אֵין מָשְׁלוֹ עוֹד בֵּין שׁוֹכְנֵי בָּתֵּי חֹמֶר:
"יָפְיוֹ כַּלְּבָנוֹן אַף הוֹדוֹ כַּזָּיִת,
"כְּנָגִיד יִתְהַלֵּךְ אֶצְלִי בַּבַּיִת.
"פִּקּוּדַי יִשְׁמֹר אַךְ לֹא יִכָּנַע,
"רוּמוֹ וּכְבוֹדוֹ לֹא יוּכַל שְׁכֹחַ,
"אַף כִּי יֵלֵךְ תָּמִיד קוֹדֵר וְשָׁחוֹחַ
„מִפְּנֵי מָרַת נַפְשׁוֹ, לִבּוֹ יוֹדֵעַ."

"גַּם אֲנִי כָּמוֹךָ, רֵעוֹ עָנָהוּ,
"שָׁבִיתִי עַלְמָה נֶאְדֶּרֶת בַּיֹּפִי,
"רוֹאֶיהָ יַחַד יֶחֱזוּ כֵּן יִתְמָהוּ,
"מִבְּלִי הִמָּצֵא בָּהּ מְאוּם אֲשֶׁר דֹּפִי,
"יְגוֹן הַנִּשְׁקָף מִבֵּין עַפְעַפֶּיהָ,
"הֵן חֵן יוֹסִיף עוֹד עַל זֹהַר עֵינֶיהָ,
„מִבְּנוֹת כָּל אָדָם בַּיֹּפִי נִשָּׂאָה:
"אַף עַל פָּנֶיהָ הוֹד יְקָר יוֹפִיעַ,
"הַמַּגִּיד עָלֶיהָ, בָּרוּר יוֹדִיעַ,
„כִּי מִגֶּזַע רוֹזְנִים הִטָּר יָצָאָה."

"אִם כֵּן הַדָּבָר, כַּאֲשֶׁר תַּשְׁמִיעֵנוּ.
עָנָהוּ רֵעֵהוּ, בִּקְרֹץ עֵינַיִם,
"אִיעָצְךָ נָא אָחִי עַל עֲבָדֵינוּ

"אִם אַתָּה לוּ תַט אֶל קוֹלִי אָזְנַיִם
"הִנֵּה אֵין טוֹב אֲשֶׁר בָּם נִתְחַתֵּנָה ,
"אֶת שִׁפְחָתְךָ בְּחֵיק עֲבָדַי נָא תְּנָה .
"וּתְחַיֶּה זֶרַע מִמִּשְׁכְּבֵי הָעֶבֶד ,
"וְהָיָה בְּבָנִים מֵהֶם יִוָּלְדוּ
"בַּאֲבוֹתָם לְמַרְאֶה הֵם יֶחְמְדוּ
"וְלִשְׁנֵינוּ אָז יִהְיוּ נַחֲלָה וָזֶבֶד .

הַדְּבָרִים מִפִּיו אַךְ יָצֹא יָצָאוּ ,
רֵעוֹ בִּתְהִלָּה אֶת קוֹלוֹ הִשְׁמִיעַ :
"הֲכִי יוֹעֵץ פֶּלֶא לְךָ אָחִי יִקְרָאוּ
"כִּי רַק נְכוֹחָה כָּל עֵת פִּיךָ יַבִּיעַ ,
"עַתָּה הֵן לוּ יְהִי כְּמִשְׁפָּט חֲרֻצַת ,
"אַף נָחִישׁ עֲשׂוֹתוֹ . כִּי טוֹב יָעַצְתָּ ,"
גַּם הַשָּׂרִים בִּתְרוּעָה יְרוֹמְמוּן עָיִן ,
"הֶאָח ! הֶאָח ! קָרְאוּ מָחֲאוּ כַּפַּיִם ,
כִּי זִמָּה בְּשְׂחוֹק אֶל עִקְּשֵׁי דְרָכִים
וּמַה גַּם אִם לִבָּם יִקַּח הַיָּיִן !

וּבְנַהֲמַת יָם יַחַד כֻּלָּם הָמוּ ,
"הָחִישׁוּ מַעֲשֵׂיכֶם רֵעַי הֶחָיִל .
"קִרְאוּ לַעֲבָדֵיכֶם כִּי הִנֵּה יֶאֱתָיוּ ,
"וְתִקְרַב עֲצַתְכֶם תָּבוֹא עוֹד הַלָּיִל ,
"הַבָּנִים הָאֵלֶּה , הוֹרָם כְּזָוִית ,
"אַחַר כְּתָלֵינוּ אִתָּנוּ בַבַּיִת ,
עַד הַבֹּקֶר בָּאֳהָבִים יִתְעַלָּסוּ ."
בְּצַע מַעֲשֵׂיהֶם רֶגַע לֹא אֵחֵרוּ ,
וְיַלְדֵי שַׁעֲשׁוּעִים לִקְרֹא מִהֵרוּ ,
כִּי בָמוֹ יֶחֱזוּ אַף בָּם יִתְקַלָּסוּ .

רִאשׁוֹנָה הָעַלְמָה לָמוֹ הוּבָלָה ,
וּכְשָׁמְעָה אֵת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֶיהָ ,
מֵרֹגֶז וָכַעַשׂ רוּחָהּ הָבָלָה
גַּם כְּלִמָּה עָטְתָה בּוּשָׁה תְכַסֶּהָ
כִּי תֹם נַפְשָׁהּ , הָהּ כַּצֶּמֶר צַחַר ,
נָסַךְ עַל פָּנֶיהָ חַכְלִילוּת שַׁחַר ;
וּבְטֹהַר לִבָּהּ לַשָּׂרִים מִלְּלָה :
"אָנָּא הַשָּׂרִים חָנּוּנִי , חָנּוּנִי ,
"לִפְנֵי בַּת הַבְּלִיַּעַל אַל תִּתְּנוּנִי ,
"מִטָּהֳרִי מֵחַיַּי יָקָר לִי סֶלָה .

"הֵן עִם עַמִּי אָנֹכִי בַּצָּרָתָה ,
"גַּם אֲנָחוֹת לִבִּי עַד אֵין מִסְפָּר הֵנָּה
"לָכֵן לֹא עֵת עֵת לַהֲבֹק לִי יָאָתָה ,
"אַף כִּי אֶת דּוֹדִי לָעֶבֶד אֶתְּנָה ,
"לְבֹגֵד בְּלֹא כַתּוֹרָה בֵּאלֹהַי בָּגָד ,
"אוֹתוֹ לִי תָמִיד שִׁוִּיתִי אֶל נֶגֶד ."
וַיַּעַן הַיּוֹעֵץ מִלִּין בְּלִי דָעַת :
"דֹּמִּי בַת , שִׂימִי קִנְצֵי אֶל מִלָּיִךְ ,
"שִׁכְחִי בַת עַמֵּךְ , שִׁכְחִי אֱלֹהָיִךְ ,
"כִּי הָלַךְ מִבָּם כָּל נֶפֶשׁ יוֹדַעַת .

"הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי מִמֵּךְ יֶחְכָּמָה ,
"חֲפֵצִי יַשְׁלִים גַּם הִנֵּה קוֹל רַגְלֵיהוּ
"מַהֲרִי גַּם אַתְּ וּלְכִי הַחֲדְרָה שָׁמָּה ,
"כִּי בְּעָוֹן מְרִיֵּךְ לֹא תִרְאִי הוֹרֵהוּ ."
כִּמְעַט שֶׁהוֹבִילוּ אוֹתָהּ הַחֶדֶר ,
עַד שֶׁבָּא הָעֶלֶם אַף הוּא בֶּן הֶדֶר ,
וַיִּתְיַצֵּב עַל הַשָּׂרִים הָאֵלֶּה ,
וּכְשָׁמְעוּ מַחְשְׁבֹתָם , רָעָה אֵין חֵקֶר ,

לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרוֹ וְשׂוּם בְּנַפְשׁוֹ שֶׁקֶר ,
אֶת כַּעֲשׂוֹ כַּלְכֵּל לֹא יָכוֹל וַיֵּלֶא :

"הַשָּׂרִים , קָרָא , יוֹעֲצֵי הַבְּלִיַּעַל ,
"שָׁוְא תִּבְזוּ עֱנוּת עָנִי וּשְׂבַע נֶהִי ,
"כִּי בִּי תוֹחַלְתְּכֶם הֵן תִּשָּׁאֵר מַעַל ,
"וַעֲצַת הָאָוֶן לֹא תָקוּם לֹא תֶהִי ,
"אִם לַעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ הִנֵּה הִנֵּנִי ·
"אַךְ הִתְמַכֵּר לַזִּמָּה מִי יְאַלְצֵנִי ?
"סְפוּ יָגוֹן עַל יָגוֹן צֶלַע עַל צֶלַע ,
"רָגְזְכֶם לֹא אֶפְחָד · שְׂאֵתְכֶם בַּל אָגוּרָה ,
"מֵחֻקֵּי אֵל שַׁדַּי עַד לֹא אָסוּרָה ,
"נֶגֶד כָּל זָדוֹן אֶעֱמֹדָה כַּסָּלַע "

וּבְשֶׁצֶף אַף אֲדוֹנָיו הֵשִׁיב אָמָר :
"עֶבֶד נִקְלֶה וּמְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ ,
"בְּיָדִי אַתָּה כִּבְיַד יוֹצֵר הַחֹמֶר ,
"וּמַלְאַךְ אַכְזָרִי בְּךָ יְהִי שָׁלוּחַ
"כִּי מָחָר אַתָּה מוּמָת בְּאַף וּבְזַעַם
אִם לֹא כַּעֲצָתִי גַּם תַּעַשׂ הַפָּעַם ·
וּבְחָזְקָה הַשָּׂרִים אוֹתוֹ סָחָבוּ
אֶל חֶדֶר הָעֲלִיָּה , הַמְלֵאָה שִׂיחַ ,
וַיִּסְגְּרוּ הַדֶּלֶת בַּעֲדָם בַּבְּרִיחַ
אַחַר כֵּן לַחֲדַר יַיִן מִשְׁתֵּיהֶם שָׁבוּ ·

ב.

הַתְּמִימִים בְּחָדֶר, שָׁמָּה הִגִּיעוּ,
אֶשׁוּן לַיִל לָבְשׁוּ מִבְּלִי כָּל זֹהַר,
אֶהָהּ אוֹרִים עַל מִי עוֹד אוֹר תּוֹפִיעוּ.
אִם בַּחשֶׁךְ יֵשְׁבוּ אֵלֶּה בְּנֵי טֹהַר.
אֲשֶׁר עָשׁ וְכִימָה גַּם סַהַר וָחֶרֶס,
מוּל שֶׁמֶשׁ צִדְקָתָם אַךְ נִבְלֵי חֶרֶס!
גַּם עַתָּה בְּנַפְשָׁם מָעַל לֹא מָעֲלוּ,
תַּחְתָּם עָמְדוּ, מִמְּקוֹמָם לֹא זָעוּ
הָלְאָה זָה מִזּוּ עַל בֶּרֶךְ כָּרָעוּ
וּבֶעָטֹף לִבָּם לָאֵל הִתְפַּלָּלוּ:

"אֵל אֱלֹהִים בָּאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ,
אֶל חֵיקוֹ הָעֹלֶם אָז שָׁפַךְ שִׂיחַ.
"טָבַעְתִּי בַּטִּיט, צָלַלְתִּי בָּרֶפֶשׁ,
"כִּי מְתֵמֵי זֵדִים יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ,
"אֲנִי בֶּן כֹּהֵן גָּדוֹל, נוֹשֵׂא אוּרֶיךָ,
"הַשָּׂם כָּלִיל וּקְטֹרָה עַל מִזְבְּחֶיךָ,
אֵיךְ אֶתְגָּאֵל בְּשִׁפְחָה, אֶשְׁגֶּה נֶצַח?
"עוּרָה אֵל צִדְקִי אֶת נַפְשִׁי הַצִּילָה,
"הַתֵּר נָא יָדְךָ בַּצַּעַר הוֹאִילָה,
"אֱהִי קָטָבְךָ, כִּי יְשַׁלַּח בִּי רֶצַח.

"הֲרַק לָרְשָׁעִים מוֹרְדִים, פּוֹרְצֵי פֶרֶץ,
"יָהּ תַּעֲשֶׂה פֶלֶא, הוֹרִידֵם לַשַּׁחַת,
"הֲרַק אֵלֶּה חַיִּים תִּבְלַע הָאָרֶץ?
"בָּרָא אֵל בְּרִיאָה גַּם נֶפֶשׁ תָּם לָקַחַת
יְהִי בִּגְוַע אַחַי בַּקְרָב לוּ גָוַעְתִּי!
"כִּי עַתָּה יָשַׁנְתִּי וּשְׁאוֹל הִצַּעְתִּי

"בְּמֵתִים חָפְשִׁי מֵחֵטְא אִנָּצֵלָה;
"אוּלָם אַתָּה צוּרִי לֹא־כֵן זָמַמְתָּ
"כִּי אֶת יִפְעַת הוֹדְךָ עַל גָּלְמִי שַׂמְתָּ
"אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לַצַּר נִצָּב בִּי סָלָה."

גַּם הָעַלְמָה עַל לִבָּהּ הִתְיַפָּחָה
וּבְהִתְחַנְּנָהּ קוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמַע,
כִּי לֹא לְאָדָם דְּבָרֶיהָ שָׁלָחָה
כִּי לְיוֹצֵר לֵב אֲשֶׁר אֹזֶן נוֹטֵעַ:
"אֱלֹהִים מָה הָיָה לִי נָא הַבִּיטָה,
"רִגְשַׁת צוֹרְרֵי נַפְשִׁי אָנָּא הַשְׁקִיטָה,
עַד מָתַי אֲדוֹנָי עָלַי יַגְדִּילוּ?
"כִּי שָׁתוּ לִי מוֹקְשִׁים, פַּחִים וָרֶשֶׁת,
"וּלְהַשְׁבִּית מְטֹהָרֵי נַפְשָׁם מְבַקֶּשֶׁת.
כִּי אֶמּוֹט רַבָּה תּוֹלָלַי יָגִילוּ.

"אֲנִי אֲמָתְךָ יָהּ, הַבַּת יוֹכֶבֶד,
"גַּם יוֹלַדְתִּי כֹּהֵן גָּדוֹל, בְּעַמָּיו בָּעַל,
"הַאֲנִי אֲטַמְּאָה לִזְנוּנֵי עֶבֶד,
"לִפְרוֹעַ חוֹק מוּסָר לִמְעֹל בְּךָ מָעַל
"אֵל אֱמוּנָה, שׁוֹקֵל צֶדֶק בְּפֶלֶס.
"אַל תִּנָּם תִּתְּנֵנִי לַבּוֹגְדִים לְקֶלֶס,
"עַל עֲצַת הָרְשָׁעִים אַל נָא תּוֹפִיעַ."
כָּכָה כָּל הַלַּיְלָה בְּבִכְיָהּ הֵילִילוּ,
וּתְחִנָּה לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן הִפִּילוּ,
עַד עֲלוֹת הַשַּׁחַר בְּפְאַת רָקִיעַ.

וֵאלֹהִים בִּזְבוּל לוֹ בִּשְׁמֵי שָׁמַיִם.
יָשַׁב לַכִּסֵּא וּסְבִיבָיו עָמָדוּ
רִבְבוֹת הַשְּׂרָפִים, בַּעֲלֵי הַכְּנָפַיִם,

כִּי הַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדּוֹ נוֹעֲדוּ :
"הַלְלוּיָהּ בְּנֵי אֵלִים לָאֵל רַנֵּנוּ,
סַפְּרוּ עֻזּוֹ, כָּבוֹד וָהוֹד לוֹ תֵּנוּ,
"חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ יַגִּיד הָרָקִיעַ,
"לִצְבָא מָרוֹם יִשְׁפּוֹת שָׁלוֹם עֲתָר
"גַּם הָאָרֶץ כֻּלָּהּ כָּבוֹד אוֹמֶרֶת,
"לַהוֹלְכִים עָלֶיהָ רָצוֹן יַשְׂבִּיעַ.

מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק.
"אִם כְּעֵשֶׂב פּוֹעֲלֵי אָוֶן יָנוּבוּ,
"וּבְאֹרַח צַדִּיקִים קִמּוֹשׁ וָחֶדֶק;
"אֵלֶּה לָעַד לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית יָשׁוּבוּ
"וְאֵלֶּה בִּמְעוֹן יָהּ אֱלֹהִים יִשְׁכֹּנוּ,
"שָׁם בִּנְעִימוֹת נֶצַח חֶלְקָם יְרַנֵּנוּ.
"אַשְׁרוּ הַצַּדִּיקִים אִמְרוּ כִּי טוֹבוּ
"בְּשָׁלוֹם עֲדֵי עַד כָּל רֹגֶז יָמִירוּ
"וּכְזֹהַר רָקִיעַ הֵמָּה יַזְהִירוּ
"אַשְׁרֵי בָּרֵי לֵב הַחֶלֶד יַעֲזֹבוּ."

כָּכָה הַשְּׂרָפִים הֶעֱרִיצוּ אֱלוֹהַּ,
וּתְהִלַּת קָדְשָׁם עֵדֶן לֹא כָלָתָה,
פִּתְאוֹם קוֹל צָרָה נִשְׁמַע בִּגְבוֹהַּ
כִּי יִלְלַת בְּנֵי הָעֳנִי אָז עָלְתָה
לִפְנֵי כֵּס שַׁדַּי, לִקְדוֹשׁ הֵיכָלֵיהוּ,
וַתֹּאחֵז בַּמִּשְׁפָּט בִּמְכוֹן שִׁבְתֵּהוּ :
"אֵל רַחוּם הַקְשִׁיבָה, אֵל חַנּוּן שְׁמָעָה,
הַשְּׂרָפִים שָׁמְעוּ שָׂעֲרוּ וַיֵּשֹׁמּוּ,
פְּנֵיהֶם לָטוּ וּמִפְּנֵי אֵל יִדֹּמוּ,
צָרַת הַקְּדוֹשִׁים עַד לִבָּם נָגָעָה.

נִחוּמֵי יָהּ אֶל חֲסִידָיו נִכְמָרוּ,
אֶת תְּפִלָּתָם לָקַח, לְפָנָיו הִפִּילוּ
מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם יַחַד אֵלָיו נָהָרוּ,
אֶת מִי מֵהֶם יִשְׁלַח רֶגַע הוֹחִילוּ
אַךְ לַשָּׂרָף, גַּבּוֹ מָלֵא עֵינַיִם
קָרֹא קָרָא אָז אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
"מַה לִּידִידַי, אָמַר, בְּבֵית הַמְּזִמָּה;
קוּם רֵד מַהֵר הַצְמִיחַ כָּמוֹ יֶשַׁע,
הַצֵּל הַלְּקֻחִים לָרֶצַח וּלְפֶשַׁע,
"כִּי בְּנֵי הַזָּה, בָּם נַפְשִׁי רָצְתָה."

וּבְטֶרֶם פָּנָה הַשָּׂרָף לָלֶכֶת,
טָבַל שֶׁבַע בִּנְהַר עֵדֶן וָנַחַת,
אַחֲרֵי־כֵן עָזַב מְעוֹנָה הַמְּבֹרֶכֶת,
וַיָּעַף בִּיעָף לָאָרֶץ מִתַּחַת.
וּבְרִדְתּוֹ גַּם חָלְפוּ לַיִל וָאֶמֶשׁ
כִּי הַשַּׁחַר הִמְבַשֵּׂר צֵאת הַשֶּׁמֶשׁ
אַרְגָּמָן לִלְבוּשׁוֹ הֵחֵל זָרֹחַ.
בַּעֲרוּגַת שׁוֹשַׁנִּים לְחָיָו הֵצִיצוּ,
שׁוֹכְנֵי הֶלֶד אַף מִשְּׁנָתָם הֵקִיצוּ,
וּלְאוֹר הַיּוֹם יַחַד שָׂמְחוּ שָׂמֹחַ.

טוֹב לָעֵינַיִם אַף מָתוֹק אוֹר חֶלֶד
אֶל רִגְעֵי אֶרֶץ טוֹב עִתִּים יֹאכֵלוּ.
אָדָם, אֲשֶׁר יוֹמוֹ אַךְ שִׂמְחָה לוֹ יֵלֶד,
עֵינָיו גַּם לַבֹּקֶר יִשְׁמְרוּ יְיַחֵלוּ;
אַךְ גֶּבֶר אִי־תִקְוָה, אָדָם מַר רוּחַ.
כַּלּוֹעֵג, אֶל אֵידוֹ אוֹר יוֹם זָרוּחַ
בֹּקֶר צָהֳרַיִם לוֹ יַחְדָּו צַלְמָוֶת;
יַעַן מִכָּל טוֹבָה נַפְשׁוֹ נוֹאֶשֶׁת,

רַק צָרָתוֹ לַבְּקָרִים מִתְחַדֶּשֶׁת,
חֹשֶׁךְ מֵאוֹר יִשְׁאַף מֵחַיִּים מָוֶת.

גַּם יַלְדֵי הַכֹּהֲנִים, אֲסִירֵי אֵבֶל,
שֶׁאָפוּ הַלַּיִל לִהְיוֹת לָמוֹ סֵתֶר:
נַפְשָׁם יוֹדַעַת, כִּי מַכְאוֹב וְחֵבֶל
לִפְנוֹת בֹּקֶר יִשְׂבְּעוּ רַבִּים מְאֹד יֶתֶר.
כִּי עֵדֶן יִתְמַהְמְהוּ צִלְלֵי הָאֶמֶשׁ,
וּזְבוּלָם יַעַמְדוּ סַהַר וָשֶׁמֶשׁ,
עַל זֹאת עוֹד הִתְפַּלְּלוּ, שִׂיחַ שָׁפָכוּ;
אַךְ שֶׁמֶשׁ בַּגַּלְגַּל שָׁמְרָה הַסֵּדֶר,
אֶפֶס כִּי לֹא זָרְחָה לָמוֹ בַחֶדֶר,
חַלּוֹנֵי אֲטוּמִים אֵת אוֹרָהּ שָׂכוּ.

ג.

מִנִּי הֵיכְלֵי שֵׁן גִּבּוֹרֵי הַיַּיִן,
רָאוּ אוֹר אֶל חַלּוֹנוֹתָם מַשְׁגִּיחַ,
וּבְיַעַן לֹא נָתְנוּ שְׁנַת עוֹד לָעַיִן,
אֶת מִטּוֹת מִשְׁתֵּיהֶם אִישׁ אִישׁ הִנִּיחַ
אָז הָאֲדוֹנִים אֶת עַבְדֵיהֶם זָכָרוּ,
אֵיךְ נָפַל דָּבָר עוֹד נִרְאֶה אָמָרוּ,
"אִם שָׁגוּ בְּאַהֲבָה זֶה לָהֶם כָּל פֶּרִי
"אוּלָם אִם אֶת עָרְפָּם הִקְשׁוּ בְּמֶרֶד,
"כָּל חֲרוֹן זַעַם עַל קָדְקֳדֵימוֹ יֵרֵד,
"הָלוֹךְ נֵלֵךְ אִתָּם רַק בְּחֵמַת קֶרִי."

גַּם הַשָּׂרִים יַחַד רִנָּה פָּצְחוּ:
"הָבָה עַל אֵלֶּה עוֹד עַיִן נָשִׂימָה."
מַהֲרוּ הַחֲדָרָה חַלּוֹנָיו פָּתָחוּ
וּבְרֶגַע בָּא הָאוֹר אֶל תּוֹכוֹ פְּנִימָה
נַפְשִׁי, נַפְשִׁי שַׁאֲפִי רוּחַ הַרְגִּיעִי,
לִבְשִׁי עֹז טֶרֶם סוֹף דָּבָר תַּבִּיעִי,
אֲשֶׁר לְשׁוֹמְעָיו תְּצַלֶּנָה אָזְנַיִם.
גַּם אַתָּה קוֹרֵא שִׂים הַמְּעָה בְנֹאדֶךָ, —
חֲבִי כִּמְעַט רֶגַע, הָכֵן לִבֶּךָ,
לִשְׁמֹעַ אַחֲרִית הַיְשָׁרִים הַשְּׁנַיִם.

בָּרֵי הַלֵּבָב עֵינֵימוֹ כִּי אוֹרוּ,
לְשִׂמְחַת אֱלֹהִים לָמוֹ נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע.
כְּמוֹ מֵחֲלוֹם רָע פִּתְאוֹם יַחַד נֵעוֹרוּ,
כִּי אָח וְאָחוֹת הֵם הִכִּירוּ רֶגַע
קַלָּה מִנֶּשֶׁר וְדְחוּפָה מִסַּעַר
חָרְדָה הָעַלְמָה אָז לִקְרַאת הַנַּעַר,
"הוֹי אָחִי! הָאָח נַפְשִׁי!, כֹּה הֵרִיעָה.
"הוֹי אָחוֹת נְעִימָה אֲמוּתָה הַפָּעַם!"
הָעֶלֶם לִקְרָאתָהּ הֵרִעִים כָּרָעַם.
וְאָז תְּמוּנַת הַשָּׂרָף לְעֵינָם הוֹפִיעַ.

בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ שִׂמְחָתָם מָסָכוּ,
הֲלִיפוֹת הֶאָח! גַּם הוֹי! אַךְ קָרָאוּ.
עַד צִירֵי הַשִּׂמְחָה עֲלֵיהֶם נֶהְפָּכוּ,
וּבְגִיל וָבֶכֶה נַפְשׁוֹתָם יָצָאוּ,
נְעִימִים בְּחַיֵּיהֶם בְּמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ,
בְּחֶבֶל נִמְרָץ עוֹדָם הִתְלַכָּדוּ
וּבְטֹהַר נַפְשָׁם לָאָרֶץ שָׁכָבוּ,
אָז נִבְהֲלוּ אֵילֵי רוֹמִי, נִבְהֲלוּ יַחַד,

מִמַּרְאֵה עֵינֵימוֹ שָׁם פְּחָדוּ פָּחַד ,
וּלְמוּל הַקְּדוֹשִׁים כָּאֶבֶן נִצָּבוּ .

הוֹי אָח וְהוֹי אָחוֹת . בֵּית יַעֲקֹב הֵילִילוּ ,
עַל זֶרַע יִשְׁמָעֵאל , רָאשׁ כֹּהֲנֵי אֱלֹהַּ ,
אוּלָם יוֹם אוֹתָם לַקֶּבֶר הוּבִילוּ ,
קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמַע קוֹל בַּגָּבוֹהַּ :
"אֵלֶּה לִימִין אֵל בִּזְבוּל לוֹ יִשְׁכֹּנוּ ,
"שָׁם בִּנְעִימוֹת נֶצַח חֶלְקָם יָרֹנּוּ ,
"אַשְׁרוּ הַצַּדִּיקִים אִמְרוּ כִּי טוֹבוּ ,
"בְּשָׁלוֹם עֲדֵי עַד כָּל רֹגֶז יָמִירוּ
"וּכְזֹהַר רָקִיעַ הֵמָּה יַזְהִירוּ.
"אַשְׁרֵי בָּרֵי לֵב הַחֶלֶד יַעֲזֹבוּ . "

מאזני משפט

א.

רגש קדש

באחת מימי הקיץ בחודש סיון לפנות ערב , ישב מרדכי לפני פתח ביתו בכפר טשארנאוו אשר שכר אדמתה מאדון אציל מגדולי אצילי פולין אשר אוה למושב לו העיר פאריז , כי עשיר גדול היה אשר אביו הנחילו ביום מותו מחוזות רבות וכסף הרבה לרוב , והנה קצה נפשו לחיות חיי איש שדה באחת מארמוני אחוזותיו אשר אך שקט ושאנן ילין בהם וערבה שם כל שמחה מאין אוהבים ורעים להתרועע ולהתענג עמהם על משתה שמנים, לבן גמר בלבו לבלות מבחר שנותיו בפאריז, ושמה היה חיי ששון ושמחה כאות נפשו, והיה תוף וחליל נבל וכנור משתהו עם רעים עליזים אשר כמוהו לא נבראו לעמל ומחסור, כל פגעי הזמן משחק למו ולא ייראו רע, אך לשעשועים שולחו פה בתבל ארצה. וזה האיש מרדכי כעת אדון הכפר טשארנאוו , והוא כרב אחיו בני דתו אשר אביהם לא ינחילם מאומה ביום

מותם ואך בידים ריקות יפרשו ידיהם בתבל לשחות בים הדאגות לעמול ולרדוף למען הביא טרף לבני ביתם העמוסים על צוארם, לא השאיר אביו גם לו מאומה, אך ישרו ותום דרכו הניח לו כי אבי מרדכי ח״ך את בנו על ברכי התורה והחכמה יחד, גם הורהו דרכי מוסר ודרך-ארץ עד כי יקר היה למצ:א איש ישר ותום לבב כמרדכי, ולכן מאד נעמה לו חיי שדה אשר שקר ותרמית רחקו משם וזדון ועול שנואי נפשו לא יקרבו באהלו. ובידים הרוצ:ת יעבוד אדמתו, כי אך בן ארבעים שנה הוא כעת ומבנה גיוו חסון כאלון עצמותיו מלאים לשד עלומים ויוכל לסבול ולנשא משא בני ביתו העמוסים עליו, גם עוז והדר ילין בבת עינו, לבו שמח תמיד כאשר הכרת פניו הצוהלים תענה בו ויישר דרך הוא אשר אין פוצה פה ומצ:צף על הונו ורכושו כי בעמל נפש ובזיעת אפים עשה את עשרו, וגם טמאי שפתים יקפצו פיהם מלדבר עליו סרה. ובשובו לפנות ערב מהשדה אשר התמהמה שמה כל היום, ישב לפני פתח ביתו לנוח מעט ולשאוף רוח צח.

צלול בנבכי רעיוניו ישב זמן מה עד כי גם לא הרגיש כי אשתו לאה נגשה אליו. והנה במלים קצרים אתאר גם אותה לעיני הקורא: שנותיה כחמש ושלשים, רשמי יפיה נכר עוד על פניה אשר נהרו והיא בריאת בשר, עיניה שחורות כעורב ויפיקו חן ורצון, וכבעלה מרדכי גם היא שמחה תמיד ותקבל כל אדם בסבר פנים יפות. וכאשר בעלה שב מהשדה הביתה קרבה אליו לדבר אתו ולהשתעשע עמו יחד.

— מה כה העמקת במחשבותיך, אישון עיני, עד כי לא התבוננת כנגשתי אליך? שאלה לאה את בעלה בפנים צוהלים.

מרדכי הקיץ לקול נעימות אמרי אשתו מעמקי שרעפיו, ובשחוק נעים השיב אמריו אליה: אין דבר יונתי תמתי! אך הדרת הטבע יצקה עלי משנה גיל וששון ונתתי לבי להתבונן במפעלי תמים דעים אשר בטובו וברוב חסדיו נתן לנו לפנות ערב כזה לשיה לבבנו ולשפוך על נפשנו רוח ששון והודה, ואנחנו הה! במה נכוף לו מה תודה נשיב לו בעד טובותיו אלה אשר יחנן אותנו. אך בהעמיקי כה רעיוני על דברת אלהים, ובהתבוננתי על מְלֶכֶת השמים אשר תלך הלוך וטפוף לרוח היום ימה להסתתר בחביון עוזה, כמו נכספת ושואפת לנוח מעבודתה הקשה אשר עבדה כל היום בתבל, גם להניח לכל ברואי מטה אשר לאורה ילכו ויעמולו כל היום מאין הפוגות, והנה כמו עמדה מְלֶכֶת, ותתיצב לפני קוממיות בהדר גאון יפעתה, ותלטוש לי שביבי קרני אורה וכמו גם קול דברים מפיה החוצבים להבות אש פלדות הגיע לאזני בקולה הזך אשר השמיעני: אם לא תדע לך בן אדם איך להשיב תודה לה׳ על כל תגמולוהו עליך? ראה והביטה עלי ותדע ארחות חיים הן: זה אלפי שנים אשר הנני עומדת על משמרתי ואעבוד עבודתי בלי רמיה, אאור לתבל ולכל צאצאיה ולאורי ילכו קוממיות זכים ותמימים אש: מגמתם להנות אך מיגיע כפיהם בלא עול ומרמה ויתורו להם מקום מוצא שיוכלו להביא טרף

לביתם ביושר ובצדק, אך לא לעטלפים מורדי אור ינעם אורי, כי המה ישימו אור לחושך וחושך לאור למען אשר יוכלו לעשות מזמתם הרעה לגנוב, לגזול, לחתור בחושך בתים ולחמוס יגיעי אחרים. גם אתה בן אדם אשר ה' חננך בעושר וטעון אתה בכסף ובהון רב, האציל מאורך על אנשים ישרים וטובים כמוך, אשר ההשגחה לא שמה עיניה עליהם לטובה שיוכלו לשבור רעבון ביתם בהשקט ובבטחה כמוך וזאת עשתה אך לאשרך ולהצלחתך שתוכל למלא חובתך חובת מין האנושי, ולך לדעת את אשר לפניך לבל תמנע מלעזרם בהיות לאל ידך. אולם העבר עיניך מפּרעים וזדונים המתקדשים ומטהרים לעיני הרואים, ידברו שלום בפיהם עם כל אדם, ושבע תועבות בקרבם להפיל רעיהם למהמורות בל יוכלו קום. זרֵה אותם הלאה מבלי יקרבו באהליך כי המה כדבר באופל יהלוך אשר ישימו שמות באנשי שלומם שלא ידעו להזהר מפניהם, אל תכסה על פשעם וחטאתם ותרדפם בסערת הימה עדי ישמדו מתחת שמי ד'.

— מאוד יקרת בעיני אישון עיני ורוח אפי — ענתה לאה בחן אמריה, רוח הזונך יברא רעיונים נשגבים אשר אדמה לשמוע דברים כאלה כמו יצאו מפי איש קדוש אשר ישים בשמים פיהו ללמד לבני דורו את הדרך ילכו בו והמעשה אשר יעשו בעולם המעשה לתפארת מין האדם, והנה גם מאז כבד אכבדך כאיש קדוש כי מוצא שפתיך קדש לי, ונכונה גם אנכי למלא את אשר רוח דמיונך הכביר הורה לנו. ועתה אשחריך יקירי לקום ממקומך ולבוא הביתה כי משתה הנשף נכונה זה מאז למענך. הוא שמע לדבריה וילך הביתה לשתות משתה הנשף. —

(המשך יבא)

מלחמה בשלום

(המשך מן חוברת ג')

הבטחתי באגרות הקודמות כי אהבת עולם אהבתיך, אמת ויציב. מי יתן והיה לבבך שלם עמדי כלבבי עמך. ולא מחסרון אמונה בקיום אהבתך הוצאתי מפי הדברים האלה, אנא אל ירע בעיניך, כ"א מאשר יקרת וגם נכבדת בעיני, עלית על כל היקר לי בארץ. אתה האיש אשר אותו אני מבקש מאז נתן לי אלהים לב להשכיל, ותפקחנה עיני וארא כי לא טוב היות האדם לבדו, בידיו שתים לא יוכל עשות מאומה ואף כי בעצתו האחת! וחשבתי מחשבות מהיותי כבן אחת עשרה שנה למצוא לי אוהב נאמן אשר יהיה כפי וכלבבי, לו אגלה עצתי, אתו אמתיק סוד יחדו נחיה, באשר

ילך אלך, משנה עצמי ובשרי יהיה. — ואולם כאשר יבקש איש אבן הפלוסופיא בכח רשוא יגעתי ועמלתי, ובחנתי לבות בני האדם, בקשתי ודי מצאתי את שאהבה נפשי. מעט מעט הדמות (אידעאל) אשר ערכתי לי ...רתי והסור, עליתי פסיעה נסה בארץ החיים וקרבתי אל אם הדרך ...וצית ימי עם לבי אך נשוא נשאתי רגלי האחת ללכת. ואביט אחרי ... לא ידעתי אם כלו ואינם, כי לקחה אותם העת אמם ואל חיקה. חטיב הטיבותי עמהם בהיותם באמנה..., ... בבלי דעת הרעותי לעשות עמם והביאו את דבתי רעאזני הוריהם ולא יאמינו בי עוד לתת לי יתר ילדיהם. אם כה ואנה, לא ידעתי. רק זאת ידעתי, כי לא נמצא עוד בקרב לבי החפץ לעשות גדולות ונוראות, ע"כ חדלתי מבקש איש אשר כלבבי. ומה חדלתי לבקש — ואמצאך, מצאתי את הדמות אשר נראה אלי בחלום ירותי! אהה, מי נתוך כאח לי זה עשר שנים לפנים! מדי עלות בלבי להבת שלהבת התשוקה — תשוקה נוראה אל מטרה אשר לא ידעתי אנה! במרם עלה עול אשה ובנים על צוארי ונר אלהים טרם יכבה! לו ...ז בשבתי בד... קרבנו איש אל אחיו, מי יודע את הטובה אשר הגיעה גם לשנינו גם אל בני עמנו בארץ מולדתנו האהובה, אשר לשמם ולזכרם תאות נפש שנינו להוליכם קוממיות לקראת החכמה המחיה את בעליה ולאשר בארץ חלקם בקרבתם אל מוצא פי ה' ומלך ובשמרם עקב רב. — אבל כאשר באחרית הימים יעמדו בנינו ובנותינו על גל קברינו, יבכו וישפכו כנחל דמעה ואין שומע מאתנו, ככה אנחנו עומדים היום על קברי ימי חיינו שכבר עברו והורידו עמהם שאולה גם תקותינו הישנות הנקשרות בם בתקות חוט הסבה והמסובב. לשוא נבכה ונתאונן, כי לא ישובו אלינו עוד. ובניהם ובני בניהם הנולדים יום על ברכינו כחגבים הם בעיניהם, תש כחם, לא יועילו לא יצילו. והיה בהביטי עליך, אחי, וזכרתי ימי עלומי וחלומותי ופתאם אין אותם; ע"כ יקרת בעיני גם נכבדת, ואירא פן תפרד מעלי ושכחתני. השבע לי כיום (יען הואלתי לדבר), השבע לי באלהים, כי ברית עולם תהיה בינינו לבלתי שכוח איש את אחיו עוד כל ימי חיינו! והיה בכל מקום אשר ישאונו כנפי רעת, והיה בכל אשר יעבור עלינו תחת ממשלת ההשגחה, היה בכל שם אשר יקרא לנו בארץ, נפשותינו ורוחותינו תשארנה צמודות כאשר בתחלה ולבנו לא ישנה את טעמו, והיינו — לאיש אחד! השבע לי באלהים והשבע עוד כי תקים את דברי הברית והשבועה אשר אני כורת עמך היום, כאשר אני נשבע לך בפי ובלבבי עד עולם.

ומעתה לא נשאר לי כ"א לבאר לך דברי המזרחי אשר שאלתני עליהם במכתבך האחרון. ברם בקישטא קאמינא, שלולא העתרת עלי דברים לא האמנתי כי באמת אתה מבקש ממני באור הדברים והייתי אומר כי צחוק עשית לי. כי הלא הדברים מבוארים מאליהם ופשוטים מאד לכל תלמיד מבין. ואולי מרוב טרדתך לא יכלת לעין בדברים ולא ראית כי פשוטים הם. יהיה איך

שיהיה הנני לעשות רצונך וענותך תרבני. — רק שתים אני שואל ממך כי תסלח לי על אשר לא עשיתי כרצונך: א) אתה גזרת עלי להאריך ואנכי קצרתי, כי מה לי להאריך בדברים פשוטים לאיש חכם כמוך „את מי אורה דעה אבין שמועה, גמולי מחלב עתיקי משדים?" ב) אתה אמרת שאבחר משלים נאותים ואפרש דברי כשמלה, ואנכי לא ממשל משלים אני מעודי, לא בחרתי ולא חפשתי כי מן הבא בידי לקחתי משלים קצרים אבל יש בם די לבאר דברי המזרחי המבוארים מאליהם. וזה החלי:

ראש דברי המזרחי בלי ספק פשוטים גם בעיניך גם בעיני כל מבין, כי אין כונת הכתוב לומר משפט מחייב, ר"ל שעפר הארץ יוכל להמנות וגם זרעך ימנה; כ"א ההפך, ר"ל שלילה המתחייבת מן המשפט המחייב הנאמר בכתוב, רצוני כדברי רש"י: כשם שלא יוכל איש למנות עפר הארץ כן גם זרעך לא ימנה. וזה כונת רש"י ז"ל בעשותו מן המשפט המחייב שולל. ועתה שב המזרחי אל הכתוב עצמו, לחקור אם סמוכים דבריו ע"פ דרכי ההגיון, כי אחר שהוציא הכתוב דבריו בלשון חיוב יש לשאול אם סותר הקודם, ר"ל עשותך משפט שולל מן המשפט המחייב הקודם (והוא: אם יוכל איש למנות את עפר הארץ) וכה תאמר: לא יוכל איש למנות את עפר הארץ, הֲיִמָשֵׁך מזה סותר המשפט השני הנמשך, ר"ל אם תוכל לשפוט בצדק גם זרעך לא ימנה? — וחִזֵק השאלה הזאת ע"י המציאות, ממה שנודע שבאמת אין סותר הקודם מוליד סותר הנמשך תמיד (דיא אימשטאלטונג דעם פארדערן בעיאהענדען זאטצעס אין איינען פערניינענדען פעראנלאססט ניכט איממער איינע זאלכע אימשטאלטונג אים נאכזאטצע). כמו שאומר עד"מ: אם יצא השמש על הארץ אחזה בנעם מכתבך ואבקר במתק מדברותיך. הנה סותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך. כי אם גם לא יצא השמש על הארץ אנכי אוכל לחזות בנעם מכתבך לאור הלבנה או לאור הנר וכדומה. ועתה אם גם הכתוב שלפנינו יהיה מזה המין לשוא תהיה חלילה ברכת ה' והבטחתו לעבדו נאמנו! — לזאת השכיל המזרחי לשום תנאי צודק דבריו: שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך רק כשהקודם מיוחד יותר מן השני (וועגן דער פארדערזאטץ ספעציעללער איזט אלס דער נאכזאטץ), כמו במשל שהקדמתי השמש מיוחד יותר מן הקריאה במכתב, שהרי הקריאה תוכל להיות גם באופנים אחרים לאור הלבנה והנר כנ"ל, והרי הקריאה כוללת יותר (אללגעמיינער), ר"ל מין הארה בכל אופניה ופרטיה, והשמש הוא רק פרט אחד. לא כן בכתוב שלפנינו שהשם ית' השוה שני הנושאים מקודם זל"ז ע"י אמרו: והיה זרעך כעפר הארץ בב' הדמיון, ואח"כ החליט שני המשפטים המחייבים, ואז בלי ספק סותר הקודם יוליד סותר הנמשך, אחר ששניהם שוים בכל צד בהחלטת הש"י. —

ואגב אורחא הואיל דמשתעי המזרחי מענין זה הודיע ג"כ ה האחרים והמחייבים סותר הנמשך מסותר הקודם, אע"פ שאינו ענין להכי ולא

מידי בהו קרא. והם: אם נושא המשפט המחייב הא' הוא הבדל (איינע דעפיניציאן) או סגולה (איין איינגענטהימליכעס מערקמאל) למשפט המחייב השני, אז כשתהפכם ותעשם שניהם שוללים יוליד סותר הקודם, ר״ל שלילתו, גם סותר ושלילת הנמשך. ער״מ אמרך. כח הדבור לבד הוא המשובח שבכל הכחות; ע״כ האדם הוא מלך ביצורים, הנה אם יצויר סתירת המשפט הקודם לומר שאין כח הדבור המשובח שבכחות, אז בלי ספק יסתר גם המשפט הנמשך ובהכרח נאמר שאין האדם מלך היצורים; לפי שהדבור הוא הבדל האדם ומותרו מן הבהמה. וכן הענין ג״כ בסגולה, כשתאמר: הצחוק ישמח לבב אנוש, ע״כ ישמח האדם בשחקו. והיה בסתרך המשפט הקודם ותחליט שהשחוק איננו משמח כלל, יולד סותר הנמשך ותאמר שהאדם בשחקו איננו שמח. —

כמדומה לי שלא תטיל ספק באמתת הבאור הזה והוא פשוט. ואולי לא בחרתי משלים נאותים בהםז, הנה בחר לך מכל אשר תאוה נפשך · זהרי לפניך אלף המשל שכל העולם מלא מהם. אבל הכלל אמת וצדק: והנה כבר הגיעה העת להשלים האגרת הזאת שנתארכה יותר מהראוי למדת אגרת, ומה' אקוה שלא תהיה האגרת הזאת האחרונה ההולכת בינינו ועוד נוסיף לשמח איש את אחיו במכתבי שלום ואמת כאות נפש אוהבך לנצח
א. ב. ג.״

על האגרת הזאת באה אלי התשובה מאת החכם הנכבד צה״ג ובתוך אגרתו גם באור דברי המזרחי מאתו, וזאת היא אגרתו (אחר הסירי משם דברים שאינו ענינם לכאן).

ק. פ. 30 אקטאבר 1842

תלמידי חכמים שמתקוטטין בדבר הלכה, סוף שנעשו אוהבים זה לזה; שנאמר את והב בסופה וגו' (סוטה פרק ואלו הן נאמרין).

ידיד יקיר לי בו' מוה' אב״ג.

„אגרתך היקרה והנחמדת לכל איש, אשר חיך לו לטעום את יפי מליציתיך, הגיעתני ביום ב' כ״ו אקטאבר, שמח הראיתני, ידידי, כי דברי התלמוד יסובבו על צירי הפצנו ויכולים לקבל טעמים ופירושים עד אין מספר, כתהש (Chameleon) אשר לפי חליפות העדנים והזמנים גם עורו וצבעו יתחלף, על דבריתי! עוד טרם ראו עיני את מכתבך היקר אשר השגתי, טרם הרעשת, פצית, לפי דעתך, את יסודות ראיותי, כבר ידעתי, כי אין מן הנמנע הוא להשיבני; וכן אמרתי אני לידידי.. כי גם בכוונ היה לסתור כל אשר אמרתי, ולהוכיח כי אתך הצדק, לו אך חפצתי; כי רק דבר אשר מופתיו וראיותיו אינם נוסדים על קו ההנדסה ותלוי אך בשקול הדעת מתפרש לכמה טעמים בנקל לפי רצוננו ואת אשר נרצה לראותו אותו נראה, ומה גם בדברי התלמוד, אשר לפי הרוב לא דקדקו בעצמם
*)

בלשונם או אנחנו לא נרד לסוף דעתם מרוחק זמנם מאתנו ומכובד דלשון ומליצותיהם , אשר לא נוכל לדעתן על בריין : כי לא בשפה אחת ידברו , ולא בסגנון אחד יכתבו ספריהם , פעם יביעו אומר בלשון סורית , ופעם בארמית ; פעם בעברית ופעם בכל אלה יחד , עד כי כל איש יוכל למצוא יסוד וסבה בלשונם ומאמריהם לאשר יצר הוא בתחלה בדמיונו ושכלו *) . וזאת היא מקור כל המחלוקת וחלוקי הדעות בין הראשונים והאחרונים , את אשר יאסר שמאי יתיר הלל , לשניהם יסוד , שניהם שאבו את מימי חכמתם ממעיני התורה והדת : אלו ואלו דברי אלהים חיים .

אם כן איפוא גם אני בשמעי מפיך את השערתך בדבר ג י ר ו ן ק י ס ר אז אזני אשר קשבו לסגנון ונוסח הש"ס יותר משבע עשרה שנה , לא יכלו לקבלה , כאשר לא ימצא ענג בתפל — החיך המורגל במטעמים . לבבי הרגשתי הפנימית לחשו לי כי לא טובה השמועה אשר קשבתי מאתך . אולם למען באר לך אפס קצה היסודות אשר עליהם טעמי (der Gesch[illegible]a) בנה ביתו , אמרתי לנתח את אשר הרגשתי , אולי יצלח לגלות את מקורה בנפש הטועמת . והנה עלתה בידי לברר לך איזה כללים אשר עליהן אשען בהכזיבי את אשר ילדת ; אולם הלא היה לך לדעת כי כל הראיות אשר הבאתי נגדך והצעתי לפניך היו רק יסוד בלתי חזק להרוס את אשר בנית , אם טעמי וחכי לא היה בעזרי , וגם אנכי לא הרהבתי בנפשי עז לדחות את השערתך בשתי ידים , אם לא מצאתי מונע ומתנגד לה אך המופתים החלושים אשר שמעת מפי אז , כי לא המה עוררוני בראשונה לבלתי הסכם אתך , כ"א חכי , טעמי , וידיעתי בסגנון התלמוד המה , אך המה מנעוני מלכת אחריך **). וראה אשר אומר לך : אחרי כל טענותיך ושאלותיך , אחרי

*) אין להכחיש שדברי המשיג בכלל נכונים בזה וכמוהו כתב האדם הגדול בענקים הרב ר' משה בר' נחמן ז"ל בפתיחתו לס' מלחמות ה', וז"ל: „כי יודע כל לומד תלמודנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות „ולא ברוב קושיות חלוטות, שאין בחכמה הזאת מופת ברור „כגון חשבוני התשבורת ונסיוני התכונה, אבל נשים „כל מאדנו ודיינו מכל מחלוקת, בהרחיק אחת מן הדעות בסברות „מכריעות ונדחוק עליה השמועות ונשים יתרון הסבר לבעל דינה משפטי „ההלכות והוגן הסוגיות עם הסכמת השכל הנכון, וזאת תכלית „יכלתנו וכונת כל חכם וירא אלהים בחכמת הגמרא". עכ"ל הנעים. אב"ג

**) שכח המשיג החכם תכ"ד שהחלטתי שחסרה פה מלת „לפלוני" וכן מביא ג"כ בעל סה"ד בזה"ל: „ולא כתב שמו ולזה צ"ל בתשלומו: שדר עילוייהו גירון קיסר לפלוני". אל תבך סופר, אתה ידידי החכם המשיג, המגיד טעמו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל! קום קרא בחוצות לכו טעמי בחכי, אין שומע לך מכל יודעי סגנון התלמוד, וכלם יודו כי המשפט הזה בתשלומו דרך וסגנון התלמוד לו. ואני אומר שאם ישר דבר המשיג ופיו ולבו שוין לבלתי שמוע השערתי, אין זאת כי אם משפט מעוקל שיקנה ברגילות (פאראורטהייל), שקשה מאד לעזוב הפירוש ששמעו אזניו מילדותו מדי שנה בשנה מפי מלמדו החוזר על מימרא דר' יוחנן בכל שנה לפני צום ט' באב. אב"ג

כל המופתים אשר תקריב לפני, ואחרי כל הסמיכות אשר תמצא לך במפורסמים בתורתם, לא אוכל לעשות שקר בנפשי וידיעתי בגרסות התלמוד ולאמור כי שדר עילוייהו נירון קיסר בכוונה כי הוא השולח ולא המשולח, עוד לא ראיתי בתלמוד סגנון כמוהו ולא אראה, ומה לך עוד? (ההמשך יבוא)

אגרת בקרת

אדוני! אם את פועל ידי תרצה הנני להעביר לפניך הערות והארות מעטות על איזהו מאמרים בבכ"ע „הבקר אור", ואתה תן להם מקום בספרך.

א) המו"ל הרה"ח מהללאל בספרו היקר „פרי קיץ" (נספח אל הב"א ש"ר ח"ג צד 5) כתב כי לא נמצא בשום מקום פעל נקם קשר עם יחה"פ להוראת עשיית נקמה באותו הפעול וכו' רק פעם אחת נמצא עד כי יקום גוי אויביו (יהושע, י"ג) שנראה לכאורה שהוא מתיחד ביחה"פ, אבל באמת הרגישו המפרשים שחסר כאן מ' היחס כמו שפי' הרד"ק, וענינו עד יקום גוי מאויביו עכ"ל. ולי נראה כי המ' במלת יקום עולה ויורד ויהיה ענינו עד יקום מגוי אויביו. ונתפרש היטב לפי דעת הרה"ח מהללאל. וידוע שהכלל ההדש הזה, אשר יכנוהו המדקדקים והמבארים האחרונים בשם „עולה ויורד" נמצא לו מקור בתלמוד בהוריות דף א' שדרשו את הכתוב ונעלם דבר ונעלם מדבר, ופירש"י ז"ל „שדיא מ' דונעלם אדבר דמ' נדרשת לפניה ולאחריה" וכן פי' הראב"ע „והנשארים הרה נסו כמו והנשארים מהרה נסו". —

ב) המאמר היקר „משה מן התורה" (חוברת ד' צד 268 — 262) מאת הרה"ח ר"א ברודס, כלו אומר כבוד למחברו מעיד על רוחב ידיעתו בתלמוד כחו הכביר, שכלו הישר, ורוחו הנאה, להאיר באור החיים ולתקן הדת' ולהעמידו על תלו, והנני מסכים על ידו. הרה"ג פאר הדרשנים מוהר"א יעללעניק נ"י כי תורתינו הקדושה לא תקדיש לה קדושים עד היותם כאלהים. וגם משה היה אך בן אדם תמותה לא בן אלהים. וכדמות ראי' לזה מספור התלמוד מרבי חנינא בר תרדיון שמסר את נפשו על קדושת השם ובכל זאת „שאל את רבי יוסי בן קסמא: מה אני לחיי העולם הבא? א"ל כלום מעשה בא לידיך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והלקתים לעניים" (ע"ז דף י"ח) עינינו הרואות שהכינוי „קדוש" לאלה שנהרגו על קדושת השם מולדת חוץ הוא. אולם לעיל הכוונה הזאת בדברי התלמוד „משה מן התורה מניין? שנאמר בשגם הוא בשר" אין דעתי נוחה, כי הלא אשאל: פרנסת לי משה מהת"מ, צא ופרנס לי המן מן התורה מניין? אסתר ומרדכי מה"ת מניין? *) לפענ"ד הי' נראה לפרש כ,

*) גם הרה"ח ה' יעללעניק על דרך הדרשה אמר. המו"ל

שאלת התלמוד הוא איך נתכנו ראשי אלפי ישראל אלה משה מרדכי ואסתר אשר גאולת ישראל וכבודו תלוי בם בשמות נכרים? כי משה בלשון מצרי הוא מים. הלא בזכות ג' דברים נגאלו והראש והראשון שלא שינו את שמם? ומצאו להם סמך במקרא, אלא שבכל זאת קשה על לפ"ש המן מן התורה מניין?

ג) במחברת המישית צד 364 מתעצם המו"ל הרה"ח מהללאל לגיל מגנעזניוס האשמת במה שאמר, ששמואל שמש "בכהונה באמ"ו כי הוא לא היה הראשון, אשר רצה להביא את דבתו רעה על שמואל כי כבר קדמו בזה הח' הצרפתי volney, ונעלם ממנו במח"כ, שכבר מצא בזה הגאון יעב"ץ בספרו מטפחת לזכור עון הזהר לפ' תרומה שכתב כן וז"ל: „תלתא דאינן נביאי ושמשו בכהונה גדולה משה אהרן ושמואל" וע"ז השיב הרב יעבץ בזה הלשון: „הלילה להאמין זה, מי לחש לנו כזאת, להוציא לעז על אותו צדיק שהיה לוי, שיבקש גם כהונה, דבר שנכשל בו זקנו (קרח) ח"ו להעלותה על הדעת, הנוגע בה לא ינקה אך ילקה בצרעת" ע"ש. —

ד) הב"א ש"ש מחברת בו"ג צד 102 במאמר „יתר כנטול" כתוב כי בראשית ימי הספרות והסופרים לא נעשה פירוד בין מלה למלה, רק כולם עמדו מחוברים יחד, עד כי כל הענין נראה כמו מלה אחת ארוכה, ועוד במאה הי"א לסהנ"ו כתב נעסטער הרוסי את ספרו הזכרונות באופן זה, מצאתי להעיר שכבר כתב כן הרמב"ן בהקדמתו לפי' התורה, ושכן בררו המבקרים מיכעאליס, אייכהארן וגעזעניוס, אלא שמדברי התלמוד בברכות נראה שהי' דרכם בקודש לבלי להבר הנפרדים אך במקום שהתיבה מתחלת באותו אות שהתיבה הקודמת מסיימת, וכן תני רב עובדי' קמי' דרב ולמדתם שיהי' למודך תם, שיתן רוח בין הדבקים, וענו בתרי' כגון על לבבך, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, וע"כ לא רצה להזהיר שלא ירכבו תיבה בחברתה ע"י אותיות הדומות כמו שהבינו המפרשים, שא"כ הול"ל שלא ידביק בין הנפרדים, ומ"ט לתת רוח בין הדבקים אלא ע"כ כמו שאמרתי.

ה) (שם מחברת דו"ה צד 35 בס' פ"ק) כתב המו"ל הרה"ח מהללאל: במקום שבעלי המסורה היו מסופקים איך לנקד המלה הציבו שתי הנסחאות, לדוגמא אהבו או אהבו כתבו אהבו הבו, פקח או פקוח, ירחק או ירחוק כתבו פקח קח, ירחק חק וכו' ע"ש. וכבר כתבתי כן בהערותי לתנ"ך ער הכתובים בישעי' אבי עד שר שלום: למרבה המשרה, שהי' ספק לבעלי המסורה אם לנקד שר שלום ויתורגם פירסט דעס פריעדענס או שר שלם כמו מלך שלם ור"ל מלך ירושלים והניחו שתי הנוסחאות, והמעתיקים הבאים אחריהם, שנעלם מהם טעם הדבר משכו הל"ם המסורות על שלם אל התיבה שלאחריה והניחו בתום לבם המ"ם סתומה באמצע התיבה.

א. ש. ווייסמאן.

הדת והחיים חלק שני (המשך מן חוברת ב')

— אמנם כן, הוסיפה רחל אחרי אשר עברו רגעים אחדים באין אֹמֶר ודברים: — כנים ונאמנים מאד המה הדברים אשר אמרתי לך; מה טוב לאדם היות פְּרָזָאִי בחיים. ומה רעים ומרים המה החיים אשר רוח שיר, רגש ודמיון יָלִוּם בכל עת מצוא! בעל־הרגש ידמה, והפרזאי יחשוב ויתבונן; אין גבול לדמיון, אולם המעשים הנעשים תחת השמש המה מְצֻמְצָמִים ונערכים לפי היי החברה אשר נהיה בה. גם במלחמת החיים ופגעיהם יתר שאת להפרזאי על בעל־המחשבה: כי תחת אשר מקרה כל־שהוא, וגם ענין קל־הערך מאד אשר יעמוד לשטן על דרכי היינו, יְרָאֶנּוּ האחרון כהרים גבנונים או כאויב מְזֻיָּן אשר לבלעו חיים יאמר, — תחת זאת יביט הראשון בקר רוח בפני אויבו, יביט ויתבונן: מה הוא? במה כחו גדול? ישית בנפשו עצה וגבורה למלחמה, או כי ידע להחבא כמעט רגע עדי יעבור האויב ואיננו, והוא ישוב לדרכו שקט ושלאנן... והמשפט הזה גם ל ה א ה ב ה ישוב...

שמואל ישב לפני רחל כאשר יֵשב תלמיד מקשיב לפני רבו המעיר אזנו ללמודים; מ ו ז ר י ם היו לו דבריה, יען כי לא ידעם עד הנה, יען כי כל דרכי חייו עד היום הזה שונים היו מאד מאשר תורתהו היא; ועל כן לא בנקל יכל להחליט דבריה ולהודות כי כנים המה, וכי אין בהם נפתל, ובכל זאת לא הרהיב בנפשו עז גם להמרות את פיה, עד אשר הוציאו שפתותיה את השם „אהבה“.

— ואם־כן תריבי את ה ר ג ש, תרגשיהו כלה מלב האדם, ועמו גם את ה א ה ב ה תסירי, אמר שמואל ולא נתן לה לדבר עוד: — ועל דברתך לנו לחיות חיים נשמיים שאין במו לא רגש ולא רוחני...

— אל נא, שמואל, השיבה רחל אמריה לו: — כאלה לא הגדתי לך... הן א ש ה אנכי, ומי עוד יודע להוקיר את הרגש ואת האהבה כנשים? — אנכי רק עם ש כ ו ר י הרגש, אריב, אנכי אמרתי כי ת מ ה ו ן ו ש כ ר ו ת ה נ פ ש רעה חולה היא תחת השמים... לנו לבקר בקרת־רוח את רגשי נפשותנו ולדעת מה טיבם, ולא להעריך את כל אופני היינו על פיהם כסומא בארובה. האהבה קדושה היא, הרגש הנהו המטעמים והמגדנות במשתה היינו, ואין לנו לשחת את הלחם והבשר בעבור המגדנות... והלא גם את המגדנות נבקר טרם נִתְּנֵם למו פינו לדעת אם אין מות בהנה, אם לא יזיקו לבריאותנו, ועד כמה פעמים נעזוב את המאכל המתוק מאד לחכנו, יען כי משחתו בו, — ומדוע לא נעשה כן גם לרגשי נפשותינו

— ואם־כן איפוא אין יתרון גם לריב עם הרבנים, אשר תאמרי לפעלו „טוב"? הלא גם הוא יביא רעה גשמית לאלה אשר יקראו לריב? . . .

— מאד מאד שגית הפעם, ידידי, באמרי פיך; הן אין דבר בעולם אשר יֵאָמר עליו כי הוא זה ה ט ו ב ה מ ו ח ל ט אשר גם שמץ רע לא ימצא בקרבו, אנחנו נקרא „טוב" וגם „רע" רק לפי ר ו ב הטובה או הרעה אשר בדבר: אם טובתו מרובה מרעתו „טוב" יקרא, ואם יהיה בו ההפך רק „רע רע" יאמרו לו, כן נעשה לכל דרכי חיינו בעולם שאינו כלו טוב ואינו כלו רע הזה, וכן נעשה גם לרגשות לבבנו: אם תמצא את ה א ה ב ה הבלתי נמצאה לך, אז רק ע נ ג מצאת, ענג אשר בהמצאו יקר ערכו מאד, וגם הוא לא לארך ימים ימשך, כי משפט האהבה ברבות הימים הוא אחת משתי אלה: או כי תמס תלך ואיננה, או כי תשיב ותהיה לְרֵעוּת וְאֵמוּן, ועל כן צדקו משפטי פי כי למען מ ג ד נ ו ת כאלה לא נכון לְאַבֵּד ולהשחית את הלחם ואת הבשר אשר המה נ ח ו צ י ם לחיינו! לא כן הריב בדבר הדת, הוא בהמצאו יביא ת ו ע ל ת ר ב ה מ א ד ל כ ל העם, ומה המה התלאות המעטות אשר תמצאנו, אם נוציא לפעולות אדם דבר טוב כללי כמוהו? מה הוא ההפסד כנגד שכרו? . . .

רחל עמדה מְדַבֶּר כי ברגע הזה בא אחיה אפרת הביתה.

— הנה בקשתיך, שמואל, וטוב מאד כי מצאתיך הנה, אמר אפרת בבואו: — אנכי דברתי עתה עם תהכמוני אשר יאבה לתת את שני בניו על ידינו לחנכם בבית־הספר אשר נכונן, ויבקש מאתי כי אשלחך אליו למען יגיד לך דעתו על אופן הלמודים העבריים. מהר נא, ידידי, ולכה.

שמואל סר למשמעת אפרת ויצא, ובכן תמה שיחתם עתה, אולם שמואל לא חדל לחשוב מאד על אודות הדברים ה ח ד ש י ם אשר שמע מפי רחל.

הקוראים אשר ידעו את שמואל ואת תכונת נפשו, ידעו עד־מה נדהם לבו, עד־מה נפעם רוחו, ועד מה חשב מהשבות לרגלי דברי רחל האחרונים.

יד.

„בֵּין־הַזְּמַנִּים".

העוד תזכור, קורא יקר, את שם „בין הזמנים"? העוד נחרתה על לוח לבבך השמחה ששמחת, בעודך נער, בבוא ימי „בין הזמנים", והברכה שברכת אז: „ברוך שפטרני ממכות מלמדי זה", אף כי לא ידעת אם לא ירבה המלמד השני להכותך שבע ואם לא יגדילו מהלומותיו לענותך נפש . . . אם „בחדר" למדת הלא זכר תזכר את כל הדברים האלה, כי

אם התלמודים והתורה אשר למדת שם שכחת, אפס כי המכות אשר הֻכֵּיתָ והשנאה ששנאת את מלמדיך לא שכחת, ונפשך יודעת מאד פתרון שם „בין הזמנים״; אולם לאלה אשר „בחדר״ לא למדו, ולחיהם לא נתנו למלמדים המכים בעברת חימה, — לאלה אגיד הפעם פשר „בין הזמנים״.

„זמן״ יקרא העברי לחצי השנה על כי רק לחצי שנה ינתן הנער העברי למלמד, והיה אם ישר בעיני אביו והשאירו שמה עוד זמן אחד או שנים ואם לא מצא המלמד חן בעיני אבי הילד, אמו, או גם שפחתו, אז יֻתַּן הנער למלמד אחר בכלות הזמן, כי חק הוא למלמדים לבלי מלט טרף מפיהם בתוך הזמן, וגם האבות לא בנקל יזידו לעבור את פי החק הזה, יען וביען כי הנער העברי אשר יֻקח ביד חזקת אביו מידי מלמד בטרם כלה לו זמנו, הוא לא יֵאָסף עוד לכל „חדר״, וילך בטל באין מלמד ללמדו; וכן הם מונים העברים לדעת מספר הימים: זמן אחד למדתי בחדר מלמד זה, שנים או שלשה זמנים בחדר מלמד פלוני, ארבעה א חמשה זמנים בחדר מלמד אלמוני, וכו׳ וכו׳; והימים אשר בין קיץ וחרף, ימי החגים השנים: חג המצות וחג הסוכות, „בין הזמנים״ יִקָראו בשפת היהודים, לאמר: בין זמן מלמד זה לזמן מלמד אחר. והיו הימים האלה ימי כנוס תלמידים לחדרים, ימים אשר גם המלמדים גם התלמידים יסובבו בחוצות קריה, אלה לצבא על פקודי תלמידיהם, לדעת אם יעדיפו או יחסרו בחדרם, ואלה לצחק לפזז ולכרכר מאפס מלמד ושבטו. הימים האלה המה למלמדים גם להרחר ריב, ולסכסך מלמדים באבות ואבות במלמדים, לשמוע ולספר הרשות, למצוא חן ושכל טוב בעיני האמות והאמהות, כי לרוב מאלה משפטם יצא לשבט או לחסד.

ובבין הזמנים אשר בחול־מועד הפסח בשנת תרכ״ט, היתה מהומה ומבוכה בין המלמדים אשר בעיר פלגות, כי חדשה שמעה אזנם, חדשה מבהילה, חדשה אשר לא שערו מראש ואשר לא האמינו כי יְסֻפָּר: שמואל החריף והבקי אשר „סמיכות״ בידו מרבנים גאוני ארץ, התחבר את „הגלוה״ האפקורס הארור ימח שמו, ושניהם יחד יאמרו לעשות „בית ספר לנערי בני ישראל״... כחצים שנונים ירדו הדברים האלה בלב המלמדים, הלמו ומחצו ראשיהם. בראשונה לא האמינו לשמועה אשר יצאה ראשונה מפי זלמן יענטעס, ויאמרו כי להלין בם יאמר כדברים האלה, אולם עד מהרה נוכחו לדעת כי אמת בפי השמועה, כי כנים דבריו, וכי „הגלוה״ וגם שמואל יאספו תלמידים לבית הספר, וירגזו וינהמו מאד ויעירו את כל חמתם על האפקורסות אשר נתרבה בעיר, על תינוקות של בית רבם כי יחדלו בישראל, ועל ההדשות „מעשי הגוים״ האלה אשר נעשו בעירם... הרב, המגיד, ונפתלי הכספי היו על ידיהם להסב לב העם מעל בית הספר, להזהר ולהוכיח את

בני ישראל לבלתי ישלחו ידם בעולתה ולבלי יהיו עוזרים לההוטאים והפושעים; וזלמן יענטעס ושלמה תחכמוני עמדו על ידי שמואל ואפרת להטות לב העם, להראות ימין צדקם של האנשים האלה, ולזרז את האבות כי ישימו לב לטובת בניהם ואשרם אשר ימצאו בבית הספר, אשר שמואל יעמוד בראשו, ובעין פקוחה ישגיח על הנערים גם בעניני הדת והאמונה. ויחלק לב העם יושבי פלגות, אלה היו את הרב ואלה את תחכמוני.

אפס כי שמואל וגם אפרת לא שעו לדברי ריבות האלה, שמחו בחלקם במעט התלמידים אשר אספו אספה, ולא הטו אזן ולא שמו לב לכל הדברים אשר דברו האנשים על אודותם, יען וביען כי „בין הזמנים היו גם למו הימים האלה, תור „בין הזמנים" שונה מאד מאשר למלמדים.

„בין הזמנים" היו הימים האלה לאפרת. בין זמן אהבתו ובין זמן חתונתו. אפרת לא שמח בדברי הבירזי, בהראותו לו את מכתב חנה, למען הגנות אהבה, לא שב לבקש קרבת חנה למען עורר את האהבה לבדה; הן הוא שלה את האהבה הזאת מעל פניו לפני שנתים ימים. — אפרת בקש עתה קרבת הנה, יען כי חפץ לקחת לו אשה, לבנות לו בית ולחיות חיי משפחה. הוא נוכח עתה לדעת כי „כרוב הדמיון" אשר רכב עליו לפני שתי שנים גז חיש ויעוף, וכי „גדולות ונצורות" לא יביא לו העתיד, כי אם יִשָׁאר מורה, והוא תעודתו, ועל—כן בקש עתה להעיר ולעורר את האהבה, למען הקים לו בית ולשום קץ לחיי הבדידה אשר קצה נפשו בהמה, ועל—כן הטה אזן גם לדברי זלמן יענטעס וישתדל בכל עז להקים גם בית־ספר־הפרטי־למען הרבות הכנסות ביתו. בית־הספר הוקם, ואם כי היה ראשיתו מצער, בכל זאת בטח לבו כי אחריתו ישגה, וכי יתן לו ולביתו לחם לשבעה.— אולם הריב בין שמואל ובין הרב עמד כשטן נגדו, הריב הלך הלוך וגדל והקיר אשר בינו ובין חנה הלך הלוך וחזק, הוא אמנם התראה אתה פנים — מאז הלכו לשוח יחד — מדי יום, אהכתם התחזקה בריב שניהם מדי שעה, — אבל כל אלה היו עד הנה דברים שבסתר, ואפרת חפץ מאד לשום קץ להמסתרים האלה, להסיר את המסכה הנסוכה, ולקחת את חנה לו לאשה לעיני כל ישראל, ואת הדבר הזה גלה עתה לפני אחותו זרחל.

— לאט לך עם הנערה עם חנה, ענתה לו אחותו: — הן הכרתך אִתָּה נתחדשה זה מעט... ומה גם כי לא תאבה לקחתה ביד הזקה מבית הרב, ועל כן לך למצוא דרך לבוא אל מטרתך בשלום ובשלוה...

— אבל הלא אין שלום להרב עמדי, ענה לה אפרת כנואש מתקותו: — וברצונו הטוב לא יתננה לי.

— הכה נא כמעט קט, אולי נמצא עצה ותושיה : ואם את פי תשאל, אחי, איעצך לבלי תהיה מהיר מאד במעשיך אלה גם לטובת שמואל.

— ומה הדבר ?

— הן תדע גם אתה כי שמואל יאהב את חנה ; אנכי דברתי עמו על אודות האהבה הזאת ואשתדל להסירה מקרב לבו, וכאשר אחזה כי אני יצלח דברי ברבות הימים ; אפס כי אם תמהר מעשיך לקחת את חנה לך לאשה, אז יוכל היות כי תרע ואלה לשמואל מאד . . . הן הוא נדהם גם לדְבָרַי אשר גליתי את אזנו כי לב חנה נתון לך . . .

אפרת העמיק במחשבותיו ולא ענה דבר, לא מאשר היה אץ במעשיו לא מאשר כבד ממנו הדבר לחכות עוד ירחים אחדים, — רק מאשר כי עצה ותושיה נדחה ממנו איך יגיע למטרתו גם ברבות הימים, איככה יוכל ויקח את חנה למרות רצון הרב . .

„הן צדקה אחותי באמרה כי לא ביד חוקה תֻקַח, חשב אפרת בנפשו, — לא אוכל לבוא בברית אתה מבלי חפץ אמה, הן לא אגנוב אותה מן בית הרב . הוא משמרתי ודעתי לא יתנוני לעשות כדבר הזה, איככה תהיה חנה לי לאשה, בעת אשר למרות רצוני באתי גם אנכי בריב עם הרב, בעת אשר עתה עלי לקחת חבל גם בריב שמואל, והדבר הזה ירחיקני מביתו מאד ? . . .

ועל-כן לא פנה אפרת הפעם לדברי האנשים על אודות בית-הספר אשר הקים, על-כן היה שמח בחלקו ואל העם ושיחותיו לא שעה .

„ובין-הזמנים" נורא מאד היו הימים האלה לשמואל . לא רק אהבת חנה אשר אבד, לא רק את אשר נוכח לדעת כי היא תאהב את אפרת, לא רק אלה לקחו את לבבו ויבלבלו את שרעפיו, לא רק אלה היו בו לרפה את ידיו ולהעמיק במחשבותיו מאד בימים האחרונים האלה, — אפס כי את אשר הואילה רחל בָּאֵר את הדברים האלה, את השקיפתיה על החיים בכלל ועל האהבה בפרט, את אלה לא יכל שמואל לנשוא בקרת רוח, והם הם אשר הולידו קרב נורא בלבבו . עת מעברה היא העת הזאת לשמואל, „בין הזמנים", בין זמן היותו בעל מחשבה, ובין זמן היותו מבקר את מחשבותיו, כפי אשר הורתהו רחל . נקל היה לשרגא להעביר את שמואל אז מן בית המדרש אל עולם החיים, מן התלמוד ומפרשיו אל ההשכלה וספריה, מן רב מפלפל אל רב מתקן, — הן גם שניהם הנם עולמות-במחשבה, שניהם ענינים אִידֵאַלִים, שניהם שוים במקורם ומהותם, אך באיכותם לבד יִבָּדְלוּ ; ובכל זאת היתה המלחמה כבדה בלב שמואל בצאתו מן אִידֵאַל אחד לבוא אל השני, בכל זאת עברו ימים רבים לו ללא מנוחת הלב וללא שקט בקרבו להגלי השנוי ההוא . . . ועל אחת כמה וכמה, מלחמה כפולה ומֻכְפלת לשמואל עתה עת רחל תאמר לגזול ממנו את הָאִידֵאַל, עת תאמר לבקר את הרגשות,

„ולבלי תת חפשה אל הלב לרטות גם את הראש אליו". דברי רחל האחרונים היו לו חדשים וגם קשים, חשב על אודותם מאד מאד ויגזלו שנתו ממנו.

„הן גם הבירזי אמר לי פעם דברים כאלה, חשב שמואל על מטתו בלילה, — אבל מה שונים הם הדברים אשר יצאו מפיה! את דבריו יכלתי לדחות בקש, ואת דבריה לא על-נקלה אסיר מקרב לבי . . . היא יודעת מאד לתת חזוק ואמון למו, יודעת מאד להביאם בלב איש עד כי יַאֲמנו . . . יַאֲמנו? הכי אמת יהגה חכה? הכי לא יקרא קול בקרבי פנימה כי כל רגש קדש הוא ובקרת לא תהיה לו? הכי לא ארגיש כי הרגש ימשל בי ואליו תשוקתי? . . . ארגיש? אולם היא הלא אמריה תאמר כי „האדם ימשל ברגשותיו ולא יתן להרגש למשול בו, כי החיים הפרזאים המה יעַמדו בראש מעשי האדם מבלי אשר יוכל לשלוט בם ולהטותם לחפצם, תחת אשר החפץ והרגש יוכל להִשָׁנות בדעת ובמשפט" . . . כה אמרה אלי בערב, בעת אשר אמרתי כי מצאתי דברים להוכיח אולתה על פניה, בעת אשר דמיתי בנפשי כי אנצחה בדברים, וכי אזכה בהשפטי אִתָּה, ומה היה? היא צדקה ממני, היא ענתה לי על כל שאלותי בטוב טעם ודעת, ואנכי לא מצאתי דברים להוכיח צדקי לפניה . . . נפלאה היא רחל, נפלאה היא בנשים, נפלאה היא גם בין אנשים . . . שרגא לא הודיעני על אודותה אף העשיריה מאשר אמצא אני בה . . . אולם בכל זאת לא אוכל תת אומן בדבריה, הן אמנם בדברים לא אוכל הראות צדקי, אך בקרבי פנימה הנני מרגיש כי צדקתי, לבי וְקְרָבַי המה יוכיחו יושר משפטי . . . אולם היא תשיב אמריה כי אבקר גם אותם" . . .

כה התהפך שמואל במחשבותיו, וכה נדד שנתו כל הלילה.

— גזלת שנתי ממני, אמר שמואל אל רחל בבקר למחרתו: — דבריך לא נתנו תנומה לעפעפי כל הלילה.

— ועל כן תהיה שנתך היום בצהרים מתוקה עליך, ענתה לו רחל בשחוק.

— אנא, אל נא תלעגי לי, אמר שמואל בקול תחנונים: — יוכל היות כי נקלים לך הדברים האלה יען כי אֻמַּנְתְּ בם, יען כי יתאחדו עם דברי ימי חייך ותכונת רוחך, אולם אנכי . . . הה, רחל, לו הדעי את דרך חנוכי, לו תדעי את לבי, ולו תדעי גם את תכונת נפשי . . .

— מעט מאלה אדע על־פי דברי שרגא אשר ספר לי על אודותיך דברים מעטים.

— הן הוא שרגא אשר על פיו שמתי לי את התקונים בדת ישראל למטרת חיי . . .

— גם שרגא הנהו בעל מחשבה מאד, ענתה לו רחל: — גם אתו רבתי את ריבי . . . ואת האמת אגידה לך, לא אכחיד תחת לשוני

כי אם את פי שאלת אז, יעצתיך בצדק לבקש לך מטרה אחרת, לדאוג בראשונה על לחם החק, לחזות לך עתידות לבלתי תבוא לעזרת אלה האנשים אשר ירדפוך וירחיקוך, ורק על מלאכתך או ידיעתך בחכמה אחת המהיה בעליה תהיה ואז תדרוש לתקונים ככל אות נפשך . . . אולם הדברים האלה כבר עברו ואינם, כבר חלף הזמן ההוא ואת אשר הנך, אותי תשאר לעולם, הנה גם מורה יהיה בשלום מעמלו, והלילה לי לרפא את ידיך מעשות תושיה ברוב אשר החלות, כי קדוש הוא, קדוש הוא בעקרו וביסודו, וקדוש היא בתוצאותיו ובמפעלותיו, אשר גם באלה יִפָּרֵד מן הדמיון אשר אין לו שרש בראשיתו וענף באחריתו . . .

— אבל מדוע זה תחליפי רגש בדמיון ? שאל שמואל אשר ישב כאיש נדהם : — מדוע זה תקראי דמיון לרגשות נפשנו בקרבנו ?

אנכי לא אחליפם ולא אמיר אותם, השיבה רחל : — ורק אתה לבדך הוא המחליף ; אנכי לא אקרא לרגש דמיון, ורק אתה הוא הקורא לדמיון רגש . . .

— ואיה קנה המדה אשר בם נמוד את רגשי לבבנו ? איה אבן בוחן אשר יבחנו על פיו כליות ולב ?

— דְּבָרַי אשר אמרתי לך, כי בשתים יִבָּחֵנוּ : בראשיתם ובאחריתם : הדבר אשר לו שרש בשכל, אשר עקרו ויסודו טוב בעיני הדעת, ויביא תועלת באחריתו, אשר תוצאות דרכו טוב לפני האדם החי, קדש הנהו, רגש קדש אשר בו נפלינו מן בהמות שדי, אשר תפארת לו מן האדם, ואשר ברוח גאה וגאון נתפאר כי יִמָּצֵא בקרבנו ; ואם שתי אלה לא תהיינה בו, פגול הוא לא יֵרָצֶה, דמיון הנהו אשר האדם השלם יגרשנו מן גו ולא יתננו בוא בחדרי לבבו .

ואף כי לא נחה עוד דעת שמואל מדבריה אלה, ואף כי מחשבות מְטֹרָפוֹת וכמו רגש פנימי לא נתנוהו לתת אמון במשפטי פיה, בכל זאת לא מצא דברים להתנגד לה, וכמו בעל־כרחו הודה למו .

ונפשו נבהלה מאד בזכרו כי לרגל הדברים האלה תלך תמם גם אהבתו לחנה, גם את הנה אהובתו האחת תקח ממנו, ויעמיק חקר ויצלול בנבכי רעיוניו עד מאד .

הלא ארגיש כי אֲהַבָה . . . אמר פתאם שמואל בקול גדול : — ארגיש כי נפשה קשורה בנפשי, למרות כל החקירה והפילוסופיה הזאת . . .

— ואם־כן עשה את אשר תמצא ידך לעשות, ענתה לו רחל בשפה רפה : — לך בנחך זה וקח לך את הזה לאשה . . . הן האהבה בכלל קדושה גם בעיני, ומדוע זה תתמהמה ? . . . אבל בדבר הזה הלא תשאל גם את פיה אם תאבה היא ללכת אחריך, אם גם היא תאהבך, ואם לא יעמדו אחרים לשטן על דרכך זה . . . אנכי רק על דַּרְכְּךָ כי תמות בגלל האהבה הזאת, כי תחדל לריב את הרבנים בגללה, רק על אלה אמרתי כי בדמיון

יסודם, רק לאלה לא אקרא רגש ושכל טוב . . .

שמואל היה כנבר עברו יין, וי״א מצא מנוח למחשבותיו בקרבו.

אלה המה „בין הזמנים" אשר לשמואל ולאפרת; אולם גם בלעדיהם היו עוד שני אנשים בעיר פלגות אשר גם להם היו הימים האלה עת-מעברה — „בין הזמנים".

„בין הזמנים" היה גם בחיי יוסף הבירזי. שמאל רחל אשר דחתהו וימין המיה „בעל הגימטריאות" אשר קרבתהו, שתי אלה פעלו מאד על נפשו ויהפכו את רוחו בקרבו. הבירזי אהב את רחל, והיא שקצה את פניו, יען כי אין משרתו בידו, יען כי לא ידאג לאחריתו והיו תלוים לו מנגד ורק על נדבות יקומו. כדברים האלה אמרה לו בפה מלא לא אחת וירא יוסף ויתבונן כי דבריה צדקו יחדו; אולם יוכל היות כי אלה לא עצרו כח לעורר בו אומץ הלב לקום ולעשות דבר בפועל לטובת עתידותיו, יוכל היות כי הדברים האלה נשארו במחשבה ולא באו לידי מעשה לעולם, — לולי הפעולה העזה אשר פעלו עליו דברי ימי „הזקן" בעל־הגמטריאות. „האמנם אהיה גם אנכי שותה שכור כמוהו בימי זקנתי?" חשב אז בלילה, עת ר׳ טודרוס ספר באזניו את תולדות ימי חייו, והרעיון הזה לא מש מקרבו רגע, הרעיון הזה היה כרקב בעצמותיו, אשר מפחדו סמר בשרו וכל עצמותיו רעדו. מאז השתדל הבירזי מאד להתקרב אל „בעל הגמטריאות", והיו עיניו רואות את תוכחתו לרגעים, למען אשר יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין עד־מה השחית והתעיב עלילה עד הנה מבלי אשר דאג לאהריתו ומבלי אשר חזה עתידות לו. „בעל הגמטריאת" היה לו כמו תוכחה חיה וקימה, כמו נוחם הולך ומדבר, אשר תמיד כל היום יעיר אזנו לעשות לביתו לימים יבואו. וכאשר הקריב הבירזי את ר׳ טודרוס, כן התקרב ר׳ טודרוס לו וכן היו בימים מעטים לרעים וידידים. „בעל הגמטריאות" היה להבירזי כמפלצת כצלם־בלהות, והבירזי היה לבעל הגמטריאות האיש האחד אשר דבר אתו בתום לב, באהבה ורעות וגם בכבוד, תחת אשר בעיני אחרים היה רק כבדחן אשר דברו אתו רק לשמוע גמטריאותיו. הזקן קרא להבירזי בשם „בני", כאשר יקראו הזקנים להצעירים מבלי כַּוֵּן בהשם הזה מאומה, אולם בלב הבירזי ירד השם הזה כחץ שנון, הזכירו תמיד את מחשבותיו כי אולי אמנם בנו הנהו, והזקן הזה הוא אביו, ואף כי שם אחר לבעל-הגמטריאות מאשר היה לאביו, אשר השנוי הזה היא אות נאמן וקים מאד כי שוגה הנהו וכי הבל הרעיון הזה ושקר מחשבתו זאת, — בכל־זאת מדי אמר לו ר׳ טודרוס לתומו „בני" רחפו עצמותיו ונפשו נבהלה מאד; פעם התמלט גם מפי הבירזי „אבי" בענותו לבעל-הגמטריאות עת אמר לו „בני", הזקן לא הרגיש בזה מאומה ואך הבירזי חרד מאד מאד ורעיוניו נבוכו.

— דבר נא, ר׳ טודרוס, על לב כלתך רחל ועל לב אחיה אפרת דבר למעני, אמר פעם הבירזי לבעל־הגמטריאות.

— כל אשר תצוני, בני, אדבר; כי יקר אתה לי.

— הנה אנכי הולך לבוא לבית־ספר־הרבנים באחרית ימי הקיץ, אמר להתקין את עצמי בזה, למען אוכל ואבוא שמה מוכן ללשכה גבוה, ועל־כן מה טוב היה לו תאות רחל כלתך לעמוד על ימיני בדבר הזה.

— אנכי אדבר עמה על אודותך, וכאשר אחשוב תאות לדברי כי היא תעמוד תמיד על ימין אלה אשר יאבו לשחר בית ספר; גם בעיר נהרים בעודה בבית אביה עשתה נפשות רבות לבתי ספר, הוציאה רבים מבני הנעורים מן בית־המדרש ותשלחם לבית־מדרש־הרבנים . . .

הבירזי שמח בנפשו למענה הזאת בחשבו כי אולי על־ידי מחשבתו זאת תשוב גם רחל ותקרבו באהבה, אולי כאשר יעזוב את בית־המדרש ויכון לקראת בית־הספר פעמיו, תעזוב גם רחל את מחשבותיה על אודותיו ותשוב ותרחמו; זאת שנית, הנה העצה היעוצה ממנו כי תקום וכי תהיה תתן לו פתח תקוה לְדַבֵּר מדי יום ביומו את רחל, לשפוך לפניה את רגשי נפשו ומחשבותיו על דבר עתידותיו, ואולי ברבות הימים יעלה בידו לדבר באזניה גם על דבר אהבתו אותה . . .

ובכן התעתד הבירזי לחיים חדשים. הימים ה־לה היו לו „בין הזמנים"— בין זמן שבתו בבית־המדרש ללא תועלת, ללא מטרה וללא דאגת־מחר, ובין זמן התעתדו לעשות לביתו, לתור לו תקוה, ולבקש לו מטרה על הארץ.

אולם אם אפרת, שמואל והבירזי חלו ורגזו בתור „בין הזמנים" הזה, אם ראשם היה עליהם כגלגל, אם שרעפיהם נבוכו וכל עצתם התבלעה בהגיע עת־מעברה למו, — הנה נורא מאד, איום אף נפלא היה הזמן הזה לר' נחמן „המלמד המינסקי".

„בין הזמנים" היו הימים האלה גם להמלמד הזה. לא „בין הזמנים" כאשר למלמדים רעיו, לא „בין הזמנים" לאסף תלמידים חדשים תחת הישנים, לא „בין הזמנים" ללכת ברחוב העיר לספר ספורים, לשוח את כל איש ולסבסך סכסוכים, גם לא „בין הזמנים" לנוח מעבודתו אשר עבד כל ימי החורף, להתענג בימי החג ולשבוע נעימות האביב, — הן כאלה וכאלה רחקו ממנו: הוא היה המלמד האחד בעיר אשר לא יצא לבקש תלמידים וגם לא יחסרו לו, כי שמו הטוב, מעשיו המהללים ורב ידיעתו בתלמוד ופוסקים נתנו לו תלמידים קבועים מרבים להכיל, עד אשר בבוא עת לאחד מתלמידיו לעזוב את „חדרו", הנה שבעה תלמידים אחרים יחכו לבוא שמה; גם ללכת ולספר דברים־בטלים בעיר, או לנוח ולהתענג על מחזה התולדה לא לָמד מנעוריו, מעודו נער נטה שכמו לסבול עול התורה ותמיד כל היום יהגה בתורת ה' או בספרי המחקר מראשוני הפלוסופים בישראל, גם בהיותו נער לא עברה לו שעה בבטלה, לא הִפְנָה לבו לכל דבר זולתי למודיו, — ואף כי בבואו לימים; אולם „בין הזמנים" היה ללבו בקרבו, „בין הזמנים" למחשבות נפשו,

לאמנתו, ליראתו, ולכל אשר בקרבו . . . ישתוממו הקוראים, יתפלאו אלל אשר ידעוהו, הן כדבר הזה נעשה, באה מלחמה בנפשו פנימה באת ונקרבה . . .

„המלמד המינסקי" הזה, כאשר ידעוהו הקוראים, היה בר לבב, דובר אמת בלבו ובשפתיו, וכל צביעות, תרמית ומרמה רחקו ממנו; שכלו היה זך וישר מהלכו, שנא את הפלפול, ואהב את הסב־א, שנא את החדודים ואהב את השכל הישר; ידע את ספרי הפלוסופיה וההגיון אשר בעברית, ידע את „מורה נבוכים" את „הכוזרי" ודומיהם, ויהי גם ירא אלהים באמת וצדק, לא עבר מעודו על מנהג־קל, לא הרהר אחרי „שלחן הערוך" אשר כל דבריו היו קדושים בעיניו, ולא הלך ד' אמות בלי תורה; המלמד המינסקי הזה בא ללמד את שמואל — ונמצא למוד, בא להוכיח - והוכח, בא להחזיר את שמואל בתשובה שלמה על דברו ביום השבת בבית־המדרש, דברים נגד הפוסקים האחרונים — ויוטל בספק על אודותם ולבו שב מעליהם . . . דברי שמואל ביום „שבת הגדול" בביתו, ודבריו ותשובותיו לו כפעם בפעם בקצרה בבית־המדרש הביאו שפק בלב ר' נחמן, ויחדל גם הוא להאמין בדברי הפוסקים . . . „חדל להאמין" — מה נקל להוציא את השם הזה ומה מאד הביא יגון ושבר בלב המלמד המינסקי! מה נוראה היתה המלחמה אשר התלקחה בלבו לרגלי הדבר הזה! מה איום הקרב ההוא, מה איומים רעיוניו, ומה נורא אף איום הוא השפק אשר בא עתה ויורה חצי מות בלב האיש הזה!

— מאד מאד צדקת, שמואל, באמרך אלי ביום שבת הראשון בבואי אליך כי לאור אשר תאיר לי הדרך אראה את האריות כתולעים ואת הנמרים כשרצים, אמר פעם ר' נחמן לשמואל בבית המדרש אחרי תפלת שחרית, בעברו על פניו בלכתו אנה ואנה תפוש ברוב שרעפי נפשו: — נאמנים הם הדברים . . . מי יתן ולא יאמנו . . . הה, שמואל, הנה צחנתם תעלה באשה באפי . . . הה, מה עשית לי? . . .

ובטרם עוד הספיק שמואל לענות לו דבר, חמק ועבר, וילך בצעדי ענק אחת הנה ואחת הנה בבית־המדרש, צעדיו הרחיב, עיניו השפיל לארץ, ראשו שחח וכל יצוריו גוו רעדו מאד; השפק התלהב בנפשו, המלחמה כבדה מאד, ולא ראה ולא שמע את כל אשר לו מסביב; הן לא למען השג מענה אמר את דבריו לשמואל, לא בתור שאלה, לא בתור חקירה ודרישה הוציא את אמרותיו אלה מפיו, — המה יצאו מעומק לבו, המה יצאו מפיו כהד נפשו, כקול התותח בהרעימו נוראות ביום קרב, כקול חזיז ורעם מבין מפלשי ענן וערפל . . . מה איום לבו בעת כזאת!

השפק גם בלב צעירים לימים הנהו נורא, גם בנפש עלם איומים עקבותיו. ומה מאד יִוָּרֵא בבואו בלב איש אשר רוב ימיו עברו בהשקט ובבטחה! מה מאד יְאֻיַּם את נפש איש מאמין עד עברו את שנת הארבעים! . . נורא מאד!

ר' נחמן הל ווע בימים האלה, אשתוללו שרעפיו, נבוכו רעיוניו, ונפשו המתה בו.

— אחשוב כי צדקת, אמר המלמד המינסקי אל שמואל בחג-הפסח ברתת וחלחלה: — דבריך המה קשים כגידים, מרים כלענה, אבל נאמנים! . . .

— בוא נא לביתי בימי החג האחרונים, ענהו שמואל אשר גם לבו המה אז מאד מדברי רחל על אודות חנה: — בוא, ואולי יעלה בידי גם להמתיק לך הדברים המרים . . . הן האמת לא ימר לשומעיו.

— טוב דברת, רעי, אבוא.

ויהי בימי חול-המועד והקול נשמע בעיר לאמר; יצא שמואל לתרבות-רעה, התחבר את „הגלוה" האפקורסים למען אשר יעבירו את בני ישראל מאחרי דתם. להקות אנשים עמדו ברחוב העיר, וידברו בשמואל באפרת ובבית-הספר, ובאחת החברות האלה עמד גם „המגיד" ר' וואלף ראלס ויער את כל חמתו על ראש שמואל, קללהו קללה נמרצת ויבזה את שמו מאד.

— אמשול לכם משל, אמר „המגיד" אשר חפץ להוכיח לאנשים השומעים דבריו חטאת שמואל ואפקורסותו: — הנה איש סוחר אחד נתן כתף סוררת לנושיו, הוציא קול לאמר כי צרור כספו נקוב וכי לא ישלם לאיש הנושה בו מחוט ועד שרוך נעל: הנושים התמרמרו מאד; אבל גם בביתו לא מצאו לקחת כל דבר ויאמרו נואש לכספם, ויקללו את שמו. ויהי היום והנה הסוחר ההוא בא לאשר נושה בו ויאמר לאמר: „הנה בידיך שטר חוב עלי על סך אלף כסף, החליפהו נא לי בשטר אחר אשר אתן מחדש על ידיך על סך חמש מאות כסף", ויען המלוה ויאמר: „שוטה! לו ידעתי כי תשלם לי את חמש המאות אז עשיתי כדבריך, אבל הן אתה גם את אלה לא תשלם, ומדוע זה יִגָרַע משטר אשר בידי?" כן גם הדבר הזה, לו קימו וקבלו האפקורסים את כל התורה רק דבר אחד בקשו להתיר להם — החרשתי, אבל המה הלא נתנו כתף סוררת לכל דברי התורה, לא יאבו לקים אף מה שכתוב בתורת משה . . .

— מי הגיד לך כאלה? נתן עליו שמואל בקולו.

שמואל הלך גם הוא ברחוב וישמע כי עליו יסוב „המגיד" דבריו עתה ויקרב גם הוא אל החבורה, וישמע את דברי המגיד עד כלותם ופתאם הרעיש אותו בשאלתו זאת.

הנאספים נבהלו וגם המגיד נבעת.

— מי הגיד לך כי אינני שומע לכל דברי התורה? הוסיף שמואל בקול גדול: — מדוע זה תספר אתה, שומע התורה וירא וחרד על דבריה, שקרים בפומבי להביא את דבתי רעה אל האנשים האלה אשר לא ידעוני? האם לדבר דופי באיש, לספר „לשון הרע", להוציא שם רע ולדבר שקרים, התורה

התורה ? . . . עדים בי כל יודעי ומכירי כי א נ כ י לא עברתי על מנהג קל שבקלים, לא יצאתי מגדר „שלחן הערוך" — אף כי אדע כי חומרות יתרות ודברים אשר אין להם שרש בתורה וענף בתלמוד, ימצאו בקרבו ; לאלי, כי אם להעם הזה אנכי דובר דברי . . . ומה הוא המשל הנבער אשר הוכחת בו, הן כלנו נדע כי שטר־החוב אשר ביד הרבנים עלינו — הוא „ש ל ח ן ה ע ר ו ך" — שטר מְזֻיָּף הנהו, שטר אשר מעולם לא נתחיבנו לשלם בעדו, שטר אשר אחרים כתבוהו, ידי זרים חתמו עליו, ומן העם הזה יבקשו לשלם . . . אנכי הלא אמרתי כי לא למעני אדבר דברי אלה, אולם הן העם הזה ידמה בנפשו כי השטר ההוא הנהו אמת, ידמה כי עליו לשלם את כל הכתוב שם, וכן גם יעשה, ישלם ישלם גם את החוב אשר לא־חב, גם נשך גם תרבית ישלם, גם נשך הנשכים יתן, ולמענו הנני דובר באזני הרבנים, למענו אצעק חמס ואומר: הן אתם רבני ישראל תדעו עד מאד כי גם חמש מאות כסף איננו חיב העם הזה, כי גם מחצית החומרות אינם קדושים, ומדוע זה תקחו מאתו את כל האלף? מדוע תקחו ביד חזקה נשך מחוב אשר לא היה ולא נברא? . . . הן „י ש ר א ל ק ד מ ו ל ת ו ר ה" אמרו לנו רבותינו בחכמתם וברוח הקדוש אשר עליהם 1), ומדוע זה תעשו את ישראל מדרס תחת כפות חומרותיכם? . . .

שמואל עמד מְדַבֵּר כי ר' נחמן „המלמד המינסקי" עבר גם הוא ברגעים האלה לפני החבורה הזאת, ובראותו את „המגיד" (אשר שנאהו מעודו בגלל תרמיתו) עומד וּמִתְוַכֵּחַ את שמואל וכל העם עומדים עליהם ושומעים את דבריהם, נגש גם הוא אליהם ומבלי שמוע את אשר ידברו מבלי לדעת את הענין אשר עליו יסוב דבר השיחה הזאת, אמר בחפזה:

— אחינו בני ישראל! שִׁמְעוּ שָׁמֹעַ לכל דברי שמואל אשר יאמרו אליכם, כי כל דבריו אמת וצדק!

ויפן וילך לו לדרכו.

כל הנאספים, והמגיד ושמואל בתוכם, השתוממו מאד מאד לדברי ר' נחמן האלה. העם וגם המגיד ידעו עד מאד כי י ר א א ל ה י ם באמת וצדק הנהו המלמד הזה, ידעו כי מעולם לא עבר על כל דבר אשר גם „לעברה קלה" נחשבת לבני ישראל, ידעו כי כל אשר ידבר פיו ולבו שוים, ועל־כן התפלאו מאד על כי נתן צדק לדברי שמואל המבזה את „שלחן הערוך" ויריב את הרבנים, הן אמנם גם זאת לא נעלם מהם כי שוגה הנהו בספרי הפלוסופיה, כי תמיד ישקוד על ספרים כ מ ו ר ה נ ב ו כ י ם, וכי „פלוסוף" נקרא בפי העם, — אולם את זאת לא השבו לו להטאה; נפלים המה בזה „ה מ ת נ ג ד י ם" אשר בארץ ליטא מן „ה ח ס י ד י ם" אשר בפולין המדינה, כי תחת אשר האחרונים יתנו חשד בכל איש, אשר יַעַן בכל ספר אשר

---

1) „תנא דבי אליהו" ועוד במדרשים רבים.

איננו קדוש בעיניהם, לא יאמינו במעשיו אם אך מחשבה במוחו, אם אך יראוהו עוסק בספרי מחקר; תחת זאת „המתנגדים“ לא ישעו אל מחשבות האיש. ואך מעשיו הנם קנה המדה אשר ימודו את ערכו על פיהם, אם במעשיו לא יִפָּלֵה מן העם ובדבריו לא ישים תִּפְלָה בכל הקדוש לו, והיה צדיק בעיני היהודים וכל סרה לא ידברו בו. ועל־כן השתוממו האנשים למשמע אזניהם בשמעם קול ר׳ נחמן נותן אמון בדברי פי שמואל, ועל־כן נבהל גם „המגיד“, בידעו נאמנה כי עליו לא יתכן לאמר כי הנהו „אפקורס“ ולדבריו יתנו צדק גם כל העם.

גם שמואל עמד משתומם רגעים אחדים.

„האמנם פעלו דברי עליו? חשב בלבו, — האמנם קניתי איש את מחשבותי? . . . אם כן איפוא הלא לא לשוא עמלתי ודברי לא על צחיח סלע נזרעו; אם דברי פעלו בלב ר׳ נחמן הלא תקוה טובה נשקפה לי כי גם בלב הרבנים יפעלו, כי גם שם יעשו פרי, ודברי לא ישובו ריקם . . . ואנכי הנני מְאֻשר“ . . .

כה אמר שמואל בלבו, וישכח את המגיד הצבוע, ויעזוב את חברת האנשים, ויאמר להשיג את ר׳ נחמן ולהביע לו תודתו.

אפס כי ר׳ נחמן הרחיב צעדיו, הלך בחפזה, כי גם רעיוני נבוכו.

„האם אמת היו הדברים אשר אמרתי עתה בפני קהל ועדה? הרה מחשבה איומה ונוראה מאד, — האם צדקתי בנתני צדק לכל דברי שמואל? האם לא הפרזתי על המדה? . . . הן אמנם צרפתי דבריו, בחנתים, דרשתים, אף מצאתים כנים, מצאתי ראיות רבות לחזקם, לאמצם ולהראות לי ימין צדקם . . . אבל, רק לי . . . רק אנכי אוכל לדעתם ולהסכים עמהם, אולם להורותם בפני קהל עם בני ישראל, לדרוש ברבים כי צדקו יחדו, — זאת עשיתי בחפזי . . . גם הרמב״ם גם הראב״ע הסתירו דבריהם מעיני ההמון, גם כל הפלוסופים הראשונים דברו ברמז, ומליצה חידות להם, ואנכי גליתי היום הזה את הדברים אשר נִתְּנוּ לְהִסָּתֵר, אנכי לא יכלתי להתאפק ואומרם בפני אדם רב. . . ואולי ברבות הימים אמצא להם סתירה, אולי כאשר אוסיף להתבונן אמצא כי אין בפיהם צדק . . . הן איש אני, איש עלול לשגיאות, איש אשר שכלו ודעתו המה קצרים מאד, אשר חקירתו כוזבת ובינתו תסתתר; ומה־גם כי דברי שמואל הנם חדשים עוד לי, אולי עוד לא חקרתי בהם כהוגן, אולי טעיתי גם אני, ובחפזי העידותי צדקם בפרהסיא . . . הה, מה חטאתי!“ . . .

הרעיונות האלה הציקו לו מאד, ובכל לבו חכה על הימים האחרונים של חג הפסח אשר שמואל הבטיח לו להמתיק לו אז את מרורות דבריו.

„אולי יוכל שמואל ויוסיף עוד לחזק דבריו, אמר עוד בלבו, —

הן גם שמואל ירא וחרד על דבר ה׳, אשמע מה ידבר בי עוד, ומה הוא העץ אשר יראהו ה׳ להמתיק לי דבריו הראשונים ?״ . . .

טו.

הַתִּקּוּנִים וְהָעָם.

או

הַדָּת וְהַחַיִּים.

. . . „לא מלאכו כח כגבורתו של הקדוש־ ברוך־הוא עם הבריות, שאין הקדוש־ ברוך־הוא בא בטרחא עם בריותיו, לא בא על האדם אלא לפי כחו. אתה מוצא כשנתן הקב״ה את התורה לישראל אילו היה בא עליהם בחזק כחו לא היו יכולים לעמוד אלא בא עליהם כפי כחם, שנאמר „קול ה׳ בכח״, בכחו לא כתיב אלא בכח, בכח של כל אחד ואחד״.

(מדרש שמות רבה פ״ה)

הידעת את הארץ אשר עוני, רעב, מחסור וכל תלאה תְּכּוּ לרגליה, אשר אין כל בה מעצלות יושביה ורוח נכאה אשר בם ? . . . הידעת את העם היושב עליה אשר כפגר מובס הנהו, אשר כל רוח חיים אין באפו, ואשר יקוץ בחיים וכל עוד נשמתו בו יישן בערש אולתו, מבלי ידע כי עינים לו ? אשר לא יראה בצאת השמש בגבורתו, בהלו נרו עליו, ובעד ירחו וככבים יעצם עיניו מראות ? אשר בניו פראי אדם ובנותיו בהמות ארץ, מבלי אשר יחנכם להיות אנשים ? אשר יחת לקול עלה נדף, אשר יירא מן שדים, מזיקים, מתים וכל דבר אשר לא יראה בעיניו, לא ישמע באזניו ולבבו לא יבן, רק משאת החיים לא יפחד, מעול אשה ובנים לא יערץ, לפרנסת ביתו לא ידאג וללחם חקו לא ישים לב, — אף כי עניים מרודים היו אבותיו ואבות אבותיו מעולם, דל וריק הנהו הוא ואביונים מְדֻכָּאִים הנם בניו אחריו ? אשר רבניו שמו עליו עול ברזל, הוציאו את פתותי פתו האחרונים מפיו, העמיסו עליו דינים וחומרות, אסורים וּסְיָגִים, גדרים ומנהגים מרבים להכיל, גדרו בעדו דרך החיים, אסרו עליו גם לשואף רוח וימיתו את רוחו בקרבו, והוא בנפש שוקטה, בקוצר רוח ובעינים עצומות יט שכמו לסבול

ויהי למת בין החיים , מבלי ידעו כי רבניו עברו חק , הפרו ברית תורתו ויוליכוהו תהו לא דרך ? אשר לא ישמע לקול הזמן , אשר לא יקץ לקול תרועת ההשכלה , ואשר יחנך גם בניו כאשר חנכו אבותיו אותו , ואשר יעתד דור שני למות בחיים כמוהו ? הידעת את הארץ הזאת ואת העם הזה ?

ידידי הקורא ! הארץ היא ארץ מולדתי — ארץ ליטא , והעם הוא עמי — עם בני ישראל !

ובארץ הזאת ובעד העם הזה , יאמר ר' נחמן : „אבל עוד לא נדע אם דורנו זה דורש תקונים" ! . . .

לו בא איש ממערב אירופא ובעיניו ראה את העם הפרוע , את ענות מצבו , את מצב השכלתו , את חנוך בניו ובנותיו ואת אופן חייהו , — אז באין כל ספק שאל ישאל האיש : היועיל לו תקונים ? האם עוד נוכל לתקן ? האם דור שלישי יבואו בקהל אנשים יודעים את החיי ומסבותיו ? . . . ור' נחמן „המלמד המינסקי" ישאל את שמואל , אחרי אשר הכביר עליו מלים ביום „שבת הגדול" , לאמר : „עוד לא נדע אם דורנו זה דורש תקונים" ! . . .

ר' נחמן הזה הנהו „מלמד" לכל חקותיו ומשפטיו , מלמד אשר החיים זרים לו , אשר לא ידע כל אשר בארץ , אשר תמיד כל היום ישב בביתו , יהגה ויצפצף בספריו אשר ילמוד או אשר ילמד לתלמידיו הנערים , אשר כסף משכרתו יביאו לו תלמידיו הביתה , אשר הוא וגם אשתו לא ידעו מן חיים טובים מאלה אשר יהיו , אשר אם עשו להם בגד חדש לחג הפסח היו שמחים בחלקם מאד וידמו בנפשם כי לא יחסר להם מאומה , כי יש להם כל , וכי אין כל מחסור ומגרעת בדרכי חייהם ; — ובצדק השתומם איפוא ר' נחמן , המלמד הזה : „אם הדרור דורש תקונים" . . . „וחי בהם" אמרה תורתנו הקדושה ביחס אל מצותיה , — „ולא שימות בהם" באר לנו התלמוד את הדברים האלה , אף כי היהודים בארץ ליטא עברו את פי התורה , אף כי המה משוללי החיים , חסרי ההרגש , ונעדרי התבונה עד כי חייהם אינם חיים , אבל הלא את מוצא פי התלמוד שמרו כי גם מות לא מתו . . . ומה זה ידרשו תקונים ? . . .

נקל היה לשמואל לדבר עם ר' נחמן בהתר התקונים , להוכיח לו כי יש רשות לרבני הדור לתקן , יען כי הדברים האלה יסודם בתלמוד, ואות הלא ידע גם הוא באר היטב ; אולם מה מאד קשה לענות לו על שאלתו השני „אם דורנו דורש תקונים" , והן את החיים לא ידע , ובמה יוכיחנו ? איה יקח לו סעד וראיה לדבריו ? — הן גם שמואל לא ידע את החיים בפועל ובמסה . בנוגע להשאלה הראשונה , הלא הודה ר' נחמן בלבו לכל דברי שמואל , מצא גם ראיות רבות בתלמודים ומדרשים אשר יחזקו הדברים ויהיו למו סעד ועזר , אבל לעומת זה לבבו השיתו בשפק אם יאֻמנו דברי שמואל בנוגע להשאלה השניה — על אודות צורך התקונים בעם בני ישראל .

„נפלאו מאד דברי שמואל הזה ! חשב המלמד ר' נחמן בלבו , — נפלא הנהו גם זה האיש שמואל ! . . . הן גם אנכי ידעתי את כל המאמרים האלה אשר שמואל אמר לי , ובכל זאת לא ידעתי לבנות מהם שיטה חדשה, להאיר לי באורם אור חדש , כאשר ידע שמואל . . . הן הוא אך פָּתַח פָּתַח לי , אך קו אור נתן בידי , והקו הזה יאיר לי הדרך לבוא אל תוך ה ד ר י התלמוד אשר לא ידעתים עד היום . . . שמואל הן יתפאר עלי להראות לי גם את צ ו ר ך התקונים , גם את נ ח ו צ ם לפי דרכי החיים ; האומנם כי גם בזאת יצדק ? האמנם כי גם אלה יודע הוא יותר ממני ? הן גם שנינו חיים בדור אחד , בעיר אחת ובין אנשים האלה בעצמם , ובמה יגדל כה שמואל בזאת ? מה ידע ולא אדע אני ? . . . אבל , הלא גם ה ת ל מ ו ד ה ז ה ב ע צ מ ו למדנו גם שנינו , כמוני כמוהו למדנו אך דבר אחד , ובכל זאת ידע הוא להוציא ממנו דברים אשר לא ידעתם אני . . . נפלא הנהו זה שמואל האיש ! בכל לבי ונפשי הנני מחכה על יום אחרון של פסח לשמוע דבריו" . . .

גם שמואל חכה בכל לבו ליום ההוא להשמיע דבריו . שמואל שמח בנפשו מאד על הטותו את לב ר' נחמן אליו , הוא היה לו אות לטובה והתחלה מוצלחת .

ואת שמחתו זאת לא הסתיר שמואל בחבו ויגל גם את אזן רחל על אודותה

— מאד מאד הייתי מלא רצון היום הזה , אמר שמואל לרחל אחרי אשר שב מרחוב העיר אשר דבר שם דבריו באזני הנאספים ובאזני המגיד:— אות לטובה ראיתי היום הזה , כי דברי עשו פרי הלולים בלב ר' נחמן המלמד אשר התוכח אתי ביום שבת הגדול , אות הוא כי גם הרבנים ישמעו בקולו . .

— מי יתן והיה !

— וביום „אחרון של פסח" יעדתיו לבוא אלי שנית למען אשר אענה לו על שאלתו האחרונה אם התקונים דרושים לחפץ העם .

— גם אנכי אבוא אז לביתך , שמואל , וגם אנכי אנסה לדבר דברי בדבר הזה.

— טוב מאד , בואי .

אפס כי בגנוא היום ההוא קדם ר' נחמן את שמואל בבית המדרש הטהו הצדה ויאמר .

— היום הזה יעדנו לדבר דברינו , אולם סבות שונות תאלצנה אותי לבקשך כי ת ב ו א ל ב י ת י היום ושם נדבר את אשר לנו באין מפריע.

— אם נאלץ אתה לאלה גם אנכי לא אסרב ובוא אבוא לביתך .

וימהר שמואל ויספר את כל הדברים האלה לרחל , לאמר כי לא תבוא אליו וכי הוא ילך ביתה ר' נחמן כי כן הוא רצונו , ואף כי חרה לרחל על הדבר הזה , בכל זאת לא מנעתהו מלכת , ואך בקשה את פניו כי יספר באזניה את דבריו שמה , באשר קרא לפניה גם את מ כ ת ב ו ל ש ר ג א ב ת ש ו ב ה ע ל ש א ל ת ב נ י ה נ ע ו ר י ם .

(ההמשך יבוא)

למנצח

על מות איש מורם מעם, דגול מרבבה, עושה חסד לאלפים, חכם לב ואיש תבונות, חונן דלים ואוהב עמו, השוע הנדיב הנכבד ומאד נעלה, הר"ר יוסף יוזל באראן פאן גינצבורג ז"ל. נאסף אל עמו בעיר פאריז בירת צרפת ביום ש"ק שמנה ימים להדש טבת (31 דעצעמבער 1877)

שנת וספדו לו קצינינו: „הוי אדון והוי הודו!" לפ"ק

(ע"מ כ"ת ויסד יב"ה ויתד וז' הנועים וכס כנפעל כרה"ת)

יהי עטי מקור דמעה ושפתי תרד פלגי מים,
וכנורי ועוגבי לקול בוכים אל כל אזנים,
ספות יגון עדי יגון רתת חלחלה על מתנים,
פאר עמי גביר אחיו ומידו להם קרנים,
יחבק חיק עפר מות, ונפשו עלתה השמים,
ועזב הון ורוב עשר — ולקח עמו שבעתים!
זהבו נחלו בניו, ופזרונו בשתי ידים
לבדו הוא, ותם דרכו ילווהו למעון שמים.
גדולתו בענותו וישאו יחד במאזנים.
יפה נופי, משוש עמי, לך תדמענה כל עינים,
נדיבת רוחך ספר היש די מלים בשפתים?
צאו נא מלאכי שלום! לכו שאוהו על כפים!
בגן עדן תהי נפשו צרורה שם בצרור החיים!
ולברכה יהי זכרו וקרא לו איש הבינים.
רוה נחת שבע ענג הוית משען אל פיק ברכים.
גמול ישרו וצדקתו ישלם שמה לו כפלים.

אברהם בער הכהן גאטטלאבער

הגז"ה והבנ"ה (היצב מן היכרים ג').

לבן ידידי הנכבד, נפלאותיך אלה אשר לא ידעתי שחר, איך נגלה לך שם קונט־סי ותוכנו בטרם כוננוהו אצבעותי, לא יעצרו בעדי בכל זאת להשיב אותך דבר ככל העולה על רוח מבינתי — לא רוח ה' דבר בי ולא רוח הקדש הופיע בבית מדרשי, כי אם רוח דעת בעומק הבקרת — ואמסור דברי למשפט החכמים אשר לא ישאו פנים ומישרים ישפטו.

ראשית דבר אודיעך, כי אם בקצת דברים נבואה נזרקה מפיך הנה לא בכל דבריך קלעת אלי המטרה. כי לא עלתה על דעתי לקרוא את הבעש"ט בשם ריש דוכנא, בור, ע"ה, שוטה וגס רוח, כאשר נראה לך בחזון, ורק בדבר אחד בנת לרעי מרחוק, כי כנגע נראה לי בבית מדרשו, וצרעת השצי"ת פרחה במצה שיטתו בתחלת צמיתתה (אם אמנם אחרי כן התנגדה לה לגמרי ותגרש אותה מעל פניה כנגרשה כלה), כמו שעתיד אני לבאר בקונטרס הנזכר (בחלק השלישי ממנו) באותות ובמופתים (לא בנפלאות). ולמען לא אשלח את הקוראים לעיין בספר שלא בא עדין לעולם (כמנהג הרבה סופרים) אבקשם להסתפק לע"ע במעוט וישימו עין בקרת בדברי „שבחי הבעש"ט" (דפוס לאשצוב הקע"ה דף יו"ד ע"ד) וז"ל: „שמעתי מר' יואל מק"ק נעמרוב, ותמיד היה אצל הרב דק"ק פולנאי בק"ק ראשקוב ובק"ק שארינראד ובק"ק נעמרוב וכו'. ועוד ספר לי ר' יואל הנ"ל, שבא ש"צ להבעש"ט לבקש ממנו תקנה, ואמר ר' יואל בזה הלשון, שהתקון הוא להתקשר נפש בנפש רוח ברוח נשמה בנשמה. והתחיל להתקשר עמו במתון כי היה ירא כי הזה רשע גדול. פ"א ישן הבעש"ט ובא ש"צ ימ"ש ופתה אותו והשליך אותו בהשלכה גדולה עד שנפל לשאול תחתיות והציץ הבעש"ט מקום חנותו וראה שהוא עם פלוני (בשבחי הבעש"ט השם של פלוני מפורש ויבקשהו הקורא משם) על לוח אחד שקורין טאביל. וסיפר שהבעש"ט שהיה בו ניצוץ קדוש ותפסו הס"מ במצודתו כו' עכ"ל אהשוב שהדברים האלה ברורים לשומע שפת החסידים הלוקחים שמחיות הדברים ועושים ספורים שאין בם ממש והבל יפצה פיהם, ואיש תבונות ידלה ממים דלוחים שלהם ואחר שיזככם ימצא המובן האמתי. כל עין בקרת תחזה פה נכחות, שבתחלה טעה הבעש"ט אחר שיטת ש"צ (ושיטתו לבטל תורה דבריאה ולתקן תורה דאצילות תראה בקונטרס הנזכר די באור) וכבר נקשרה נפשו בנפשו כו' עד שבסוף ראה שהוא עם פלוני על לוח אחד והתבונן על פרי השיטה הזאת ואנה היא מוליכה וחזר בו. והדברים האלה באריכות ובבירור יתבארו בקונטרס שנראה לך בנבואה.

אמנם ראיתיך טוען טענה גדולה ונוצחת באמרך בזה"ל: „הגד נא לי על מי יש לסמוך, אם על אותם שמלעיגים ע"פ השמועה, קוראים

הצטיין מן כל ההולכים לפניו בבחינת פעולתו על בני עמו, ב״חוד בארצות אשכנז.

אם יבוא א״ינו איש מאפסי ארץ ואיים רחוקים ויציע לפנינו השאלה „מי הוא זה ב״מ אשר אך לישמע אזנים שמעתיו? מה משפטו ומעשהו?" — הלא כל משכיל בן־אירופא ישיבהו לאמר: „האיש הנעלה הזה היה בדורו ובזמנו אחד מהחוקרים היותר גדולים רמים ונשאים; אמת הדבר כי שטה חדשה לא המציא, אך לעומת זה היה מעמיק נפלא בים שטות פילוסופיות וידלה משם פנינים יקרים אשר אך ברוחו הכביר טהרם מכל חלאה ויחריזם בחוטי זהב לשונו תורי זהב לעיני כל עם אשכנז — בהשקפה תמידית על תיקון המדות ומוסר השכל. ביתר שאת ועוז הגדיל לעשות על שדמות חוקי הנפש והכרת היופי. פה גלה רעיונים חדשים לא שערום הראשונים ויהי לשר ושופט בשאלות כאלה לכל בני דורו. נוסף לזה מי זה איננו יודע כי ב״מ היה סופר נפלא אשכנזי, אחד מבוני ומתקני השפה, אחד מבעלי האסופות (קלאסיקער) אשר הרים קרנה בכבוד לכבוד ולתפארת". ואם המצא ימצא בין השומעים דברי השואל מארץ מרחקים, גם אחד מזרע היהודים, אז בטח היה מוסיף והולך: „מלבד כל אלה היה מורנו ב״מ עברי בכל לב ונפש, יודע ומכיר עד היסוד שפת עבר וספרותה כאחד הגדולים אשר בארץ, ובכל בית התלמוד נאמן הוא.

המעלות טובות ומכופלות האלה אשר אזנינו תשמענה בטח מכל משכיל ונבון באייראפא מדי דברו במורנו זצ״ל, לא השפיקו ולא הועילו מאומה לפעול על בני עמי ולהרים מכשול מדרכם המלאה הרולים וקמשונים, לולא שני כשרונות אשר חננו הטבע ואשר קנה לו ע״י בחינה מתמדת; כשרונית אשר אך המה נתנו לו הכח והיכולת לשנות לטוב מצב אחינו ב״י המדעי והמוסרי גם המדיני. — ומה המה הכשרונות האלה? לא הריפותו וגדולתו ורוממותו כמעט בכל ענפי החקירה האנושית, כי אם

א. יושר שכלו וטוב טעמו;

ב. תכונת רוחו, מזגו, ודרכו בקדש.

הראשונית נתנוהו לאחד ממורי דרך עם אשכנז בכלל, והאחרונים (שני הכשרונית הנזכרים) שמוהו לרבן של כל בני הגולה, מוליכם בדרכי ההשכלה האמיתית לדעת כבוד האדם, וכבוד איש אשר בשם ישראל יכונה, ומה העת דורשת מאתם. והנני לפרט אחד אחד מה חפצי וכוונתי במאמרים כוללים האלה, השגורים בפי משכילי עמנו מאז.

רבנו ומאיר עינינו הרמכמ״ן ז״ל פעל עלינו ועל זרעינו פעולה מתמדת ונמרצה ע״י

א. יושר שכלו וטוב טעמו. ב״מ היה בעל שכל ישר הולך, זך ובהיר כזוהר השמים לטוהר, מסדר ומעריך כל דבר לאשורו מאין כמוהו, ומבטן קרא להיות מורה עם ומנהלו בדרך ישרה וקצרה. —

הן אמנה גם לפני ב״ס ובדורו נמצאו בארצות אשכנז ופאלען יחידי סגלה אשר קבצו ואספו ידיעות שונות, אולם גם בחדרי לבם לא נגה אור שכל האנושי ובינת־אדם, ועל פני ידיעותיהם צלמות ולא סדרים 3) יען מה? יען אהבת החריפות והנטיה החזקה אל הפלפול אשר ינקו משדי אמם נשארה למו כל ימי חייהם ונשאוה גם על שדי חכמות הצוניות. בשכל חד וחריף היו חציהם שנונים לקלוע למרחוק אל השערה אך עפ״י רוב החטיאו המטרה היותר קרובה למו, ידעו באמת להגביה עוף למרומי שחק ולא לעמוד על הארץ ברגל ישרה; כאיש מהיר במלאכתו לרקוד על החבל האחוז בראש עצים מקבילים גבוהים חמשים אמה, וללכת לאט לאט בסדר נכון על שטח ישר רחב ידים קרסוליו ימעדו.

ע״כ נואלו גם היודעים שבהם וחכמתם התבלעה, כל ידיעותיהם היו חלולות, עשירות במקום אחד ועניות במקום אחר, כי הפלפול [במובן הנודע כעת אך לבני פאלען ורוסיא] השטן המרקד ביניהם, שונא כל סדר והדרגה, השיב גם החכמים האלה אחור ודעתם סכל, ויעור את עיניהם למצוא פתח בית הדעת האמיתית, מקוצר רוח ללמוד במשטר ומערכת הדרושה לחפץ העיון, וביותר, מגודל גאותם וגאונם להשפיל כבוד הדרת היפותם להתחלות הראשונות, דברים פשוטים וקלים אך נחוצים למאד להבנת ענינים גדולים ועמוקים. וכאשר כל ידיעותיהם היו מקוטעות ולא הצליחו לעשות פרי תועלת לא בעולם העיון ולא בעולם המעשה, כן גם לשונם לשון עלגים היתה ולא ידעו לחבר ולקשר שני מאמרים יחדיו כלשון בני אדם עפ״י דרכי ההגיון כנודע לנו מספריהם ובפרט מלשון „ההקדמות וההסכמות" 4) הנודעים ללעג ולקלס, ואף שפת יתר היא להזכיר כי מליצות הנשגבות והנעימות וכל אמרות טהורות האצורות בכתבי הקדש ובספרי חכמינו ז״ל, כנכריות היו למו ולזרא באפיהם, כי לא טעמו לחכם, — בין הנאה והמגונה, היפה והמכוער, לא חפצו ולא ידעו להבחין, כי מ להפלפול לטוב טעם?

במי חושך מהומה ומבוכה כאלה אבדה כמעט כל תוחלת להטבת מצב היהודים הרוחני והחומרי ול״פ״ית כרם ד׳ צבאות כימי קדם או כמו בארצות איטאליא והאלאנד וכו׳ מקומות אשר שמה לא־הגיעה החריפות הנפתלה לבלע ולהשחית כל חלקה טובה בישראל. — המצב הזה היה נורא מאד, נורא ממצב בני כושיים שוכני אפריקא אשר, לפי דעת איזה מחוקרי הטבע,

---

3) מובן הדבר כי נמצאו גם אחדים יוצאים מן הכלל הזה וביחוד בין הרופאים אשר להם לבדם נתן הרשיון לבקר בתי־מדרש המדעים.

4) הרב החכם בעל „עת לטעת" אומר „ובני ישראל הבינו אז שפת עבר" אל תקרא הבינו אלא ידעו, היינו ידעוה בעלמא מבלי הבנה כלל, יעוין בנוספות.

בעל „מעשה נורא" (ראיתיו בילדותי זה יותר מחמשים שנה) המספר שע"י שמות הטומאה הביא פראנק למקום הויכוח את אבות הרבנים המתוכחים עמו, שכבר מתו, ויצאו מקבריהם ובאו למקום הויכוח (ובתוכם היה בלי ספק גם אבי הבעש"ט, היועץ ושר צ:א של מלך גדול שלא נודע בהיסטאריע, עיין שבחי הבעש"ט בתחלתו) וענו ואמרו בפני בניהם הרבנים שכל דברי פראנק אמת. אבל הבעש"ט ע"י שמות הקדושה הפך את כל המתים לקיפה של אשפה וזבל ועלה באישם וצחנתם וגזרו השרים על היהודים לכבד את האשפה מן הבית (ואז קיים הבעש"ט מצות כ ב ד א ת א ב י ך, שלא זכה לקיי בחיי אביו, כמסופר בשבחי הבעש"ט) — החכם גרעטץ קורא מכאב לב, שטובים היו הימים הראשונים, במאה הי"ג מימי ויכוח הבעש"ט וחבריו, וכן הוא הולך ומספר ששבו לביתם בחרפה, ולא נתן לו אלפים ורבבות מישראל לבוחרים אותו ולא קרא אותו א חד המ יוחד ודגול מ רבב הם כ"א „אנגעבליכער וואונדערטהאטער" ואיזה סמך וראיה מצאת בדברי „החכ גרעטץ יאריך ה' ימיו"? הלא המשענת הזאת אשר נשענת עליו משענת הקנה הרצוץ הוא ובא בכפך ונקבה.

הרב החכם ד"ר ל. פהיליפפזאן הביא במ"ע שלו (צייטונג דער יודענטהומס 1868 נומ' 8, 9 פעליטאן ביילאגע) את מאמרו של ד"ר גרעטץ, פראנק אונד דיא פראנקיסטען" והוסיף דברים משלו על דבר הבעש"ט מיסד כת החסידים. נשמעה מה ידבר החכם הגדול הזה יאריך ה' גם ימיו (פה הבאתי את דבריו שכבר באו למעלה). הפוך ידידי בדבריו אלה, אולי תמצא גם בם סמך לשיטתך כאשר מצאת בדברי החכם ד"ר גרעטץ נ"י.

ואם נפלא בעיניך איך אפשר שהאיש אשר בחרו בו (לא אלפים ורבבות מישראל כ"א קהל מעזיבוז) למתיבה עם פראנק לא יהיה איש מצוין דגול מרבבה ואחד המיוחד? הנה בעיני ובעיני כל יודע מצב עמנו בימים ההם (ובכמה עירות קטנות עוד בימינו אלה) בחכמה, לא יפלא הדבר הזה כלל. הגע עצמך, שאם ח"ו יקרה בימינו אלה ענין כזה (דבר שאי אפשר שיקרה בשום אופן ורק למשל בעלמא נאמרו הדברים), אע"פ שאין להסתפק שהימים האלה טובים מן הימים הראשונים וכבר זרחה שמש ההשכלה גם לקצת בני עמנו בארצנו ויש לנו בתי ספר הרבה שלומדים שם חכמה ולשון; בכל זאת אם ח"ו יקרה מקרה בלתי טהור, שיעמדו רשעים מקרבנו להדיח אותנו והמלכות תגזור אומר להעמיד אנשים נגדם להתוכח עמם, התחשוב שאנשי מעזיבוז ועוד ערים כאלה יתנו עיניהם רק ובהבריך החכמים המורים בבתי מדרש הרבנים, או ילכו לבקש להם מליץ יושר מן תלמידי האוניווערזיטעטים? לא תוכרו ולא תפקדו ולא תעלו על לב יושבי הערים האלה. הלא איש אל צדיקו ידרוש, אלה לטאלני ואלה לסאקאראב ובחרו באשר יבחרו. זה שנתים לפנים היו בוחרים בר' בעראניא מלעוואי וסופר אחרון עד עפר יקום היה מוכיח מזה את צדקתו ופרישת גדולתו, שאלפים ורבבות מישראל בחרו בו והוא

א״כ דגול מרבבה ואחד המיוחד.

ובאמת אין להתפלא כלל מה שנבחר הבעש״ט לאיש מלחמה נגד פראנק וסיעתו. ידענו כי בימים ההם לא נשתבחו ביתרון הכשר דעת בחכמות ומדעים אפילו גדולי הרבנים תופשי התורה שבגלילות וואליניען ופאדאליע, וכל חכמתם היתה בקיאותם בתלמוד ומפרשיו, וכאשר נתפרסמה ידיעת הקבלה אז ביתר שאת ועז האמינו בה הרבנים אמונה בלתי מוגבלת מהעדר הבקרת ומאזני משקל ההגיון. וכאשר בא פראנק להדיח את ישראל לאמונת ש״צ שיטתו בכח הקבלה עצמה שאותה העריצו והקדישו כמעט כל גדולי ישראל בימים ההם, היתה למלה בפיהם ובלבם דמו כי פראנק עושה נפלאות בכח הס״א ובשמות הטמאה, ואינו מתוכח בדברים כלל כ״א באותות ובמופתים, ואין עצה ותהבולה לעמוד נגדו אלא כשימצא איש מקובל גדול שיגבור עליו בכח הקדושה ובשמות הקדושים החזקים יותר מכח הקליפה והטמאה. בימים ההם החל הבעש״ט להיות גבור ציד בארץ מאפליה במחוז פאדאליע ורבים מהמון העם כבר ספרו נפלאותיו אשר עשה, והיה מוחזק בכשרות ועולה לא נמצא בו וברור היה להם הדבר, שאיש כזה יוכל להלחם עם פראנק בעז ותעצומות שמות הקדושים ואת רוח הטמאה יעביר מן הארץ, כאשר באמת כתבו עליו אח״כ כן בספר בדוי הנקרא „מעשה נורא" שהזכרתי למעלה, שנעתק אז גם ללשון המדובר (זארגאן) למען ידעו כל העם את הנפלאות האלה ודוא הכמו השכילו רבני פאדאליע כאשר הבין הדבר על בוריו הרב הגאון יעב״ץ ז״ל, הלא בקשו להם איש שיוכל להשיב על טענות הפראנקיסטים וראיותיהם שהביאו מס׳ הזהר ומהקבלה. הרב הגאון הנ״ל חיבר ספר שלם על ויכוח זה והשיב דברים נכחים הלא הם כתובים על ספרו השמו״ש בהלק׳ הנקרא „שבט לגו כסילים". אבל מי מקדושים אלה שבארץ מאפליה הקשיב אל דברי חכמה ודעת? מי בקש עצה מהכם? איש מופת עושה נפלאות בקשו, ומצאו את הבעש״ט, אשר אולי בעצמו האמין בכחו הגדול, כי בעל הזיות היה, ובקש לעקור את פראנק בנפלאותיו. אבל כשבא למקום הוכוח ושמע את אשר לא קוה ולא עלה על דעתו, שמע שאלות גדולות על הרבנים והתלמוד ואמונת ישראל בכח הקבלה וס׳ הזהר, נאלם דומיה כי אין בפיו תוכחות ותושיה נדחה ממנו, על כן לא ענה דבר ושב בחרפה לביתו. ואולי ברגע זה סר התבלול מעיניו וראה באספקלריא המאירה את ש״צ ומטרתו ועם מי הוא על לוח א וגמר בדעתו לבקש לו דרך אחרת ליסד לו כת חדשה ולבנות מבצרי החסידו על הרבות הש״ציות.

אלה הם הדברים המעטים שראיתי להשיב לך לע״ע, ויתר הדברים יתבארו ברחבה אי״ה בקונטרס שראית בחזון.

בטרם אפדי ממך אדבר עוד דבר באזניך, ידידי הנכבד, ראיתיך משתדל כן בד״א וכן בה״ב מכפר שע״י, לדראות במה גדול כח הבעש״טיות והחסידות ע״י כמה דברים שהבאת מספריהם. כונתך רצויה מאד אם מטרתך להקטין ע״ז

מעלת המתגאים בתורתם ותפארת רום עינם של הרבנים אשר בעיניהם הם ואפסם עוד . אולם מאד הפרזות על המדה להיים קרן החסידים בכבוד ולשים קנם בין כוכבי השמים , באמרך עד"ם שאצל הצדיק כל תאוות ותענוגי עוה"ז תשמושי מצוה וחפצי שמים הם , הוא למטה ומחשבתו ופעילותיו למעלה בעולמות עליונים , ושאכילו ושתיה ושאר צרכי הגוף אינם רק הכנה לעבודת ה' בלבד , כ"א עבודה עצמה , ועוד דברים הרבה כאלה אשר אי אפשר לי להעתיק את כלם . הנה אשאלך בדרך כלל , הגד נא לי האם באמת ובתמים אמין לבך , שלא בא היהודי לעולם כ"א לתכלית זו , י"ל שיבנה עולמות עליונים בכל מעשיו שהוא עושה , ושילביש א"ע ברמ"ח אברים ושס"ה גידים של הא"ס ע"י תרי"ג מצות שהוא מקיים בכל עת ובכל רגע , וכדומה מדברים אלו שספרי החסידים מלאים מהם ויש הבדל עצמי -- מלבד האמונה הטהורה — בין היהודי ושאר כ"א , שכלם יושבי חשך וצלמות בעמקי שאול ואבדון אוכלים ושותים .למען יחיו על פני האדמה לעבדה ולשמרה ולעשות בכל מלאכה , ורק היהודי לבד אור נגה עליו וכל מעשיו להוציא ניצוצין לברוא עולמות וליחד קב"ה ושכנתיה ? ! וזה כל האדם הישראלי וכל עבודתו ? ! כאשר מורגלא בפי רבי החסידים לאמור על כל העילה על רוחם שהיא עיקר עבודת היהודי (דיא הארמאניע פון א יודען) , ופ"א בימי נעורי שמעתי מפי צדיק מפורסם , שדרש על פסוק „בכל צרתם לו צר' שכתוב לא באל"ף והקרי הוא לו בוי"ו , ואמר בזה הלשון : דיא גאנצע הארמאניע פון א יודען איז ער זאלל קעננען מאכען פון לא מיט א א' לו מיט א ו' וע"כ כתוב אצל יעקב אע"ה וירא כי לא יוכל לו , ר"ל המלאך שנאבק עם יעקב אבינו ראה ויתבונן שיעקב יכול לעשות מן לא בא' לו בו' וע"כ גבר עליו' . אם באמת דברים אלו וכדומה להם הם עבודת היהודי בעוה"ז אוי נא לנו ! כי לא נוכל לעולם לצאת מעבדות לחרות ומשפט האזרח לא יעשה לנו , כי באמת גרים אנחנו על הארץ וארץ מולדתנו השמי וישמי השמים העליונים ! ואולי גם השמים ושמי השמים לא יכלכלו הזיותנו ! מי נתן למשסה יעקב וישראל לעם בזוי ? הלא זו החסידות הצבועה אשר החניפה את בני עמנו ותבנה להם חומות בצורות בשמים ממעל ועליות מרווחים בג"ע העליון ותישנם על בריה ותפיל עליהם תרדמת עולם לבלתי דעת ולבלתי הבין כי בני אדם הם בעלי חברת מדינה ויש להם חובות למלאותם וחקים מדינים לעשותם לאשרם ולאושר כל החברה המדינית , ואין דתם ואמונתם הקדושה דורשת מהם כי אם לאהבה את ה' וללכת בדרכיו לצרכם ולצורך העולם שהם חיים בו , ומה יפה אף נעים דרש חז"ל על הכתוב „ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו (ירמיה ט"ז י"א) הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו . וגם הלום ראיתי את ידם החזקה וחכמתם הגדולה לשנות הוראת הכתוב ומשמעותו ע"פ צורך הזמן והשעה הצריכה לכך , ושמע והבין ענין

הדריש הזה : הנביא , אשר בימיו ובזמנו עבדו בני ישראל את הבעלים ועזבו את ה׳ ולרגל עבודתם את עצבי הגוים עזבו גם את מצות התורה הקדושה שכלה אומרת כבוד והדר ודורשת רק את טובת האדם , התמרמר עליהם מאד וקרא במר נפשו בשם ה׳ : ואותי עזבו ואת תורתי לא ישמרו ! ר״ל אם אותי עזבו בעבור זה לא יגרע מכבודי דבר , אבל מדוע את תורתי לא שמרו ? הלא אותה נתתי להם לטובתם ולאשרם , לוא עב״פ שמרו תורתי לטוב להם כל הימים ! כי מה ה׳ שואל מאת בני האדם? כ״א טובתם ואשרם הכללי והפרטי. ויהי מובן לא שמרו , כאלו כתוב לוא שמרו . — לא כן בימי חז״ל , כבר חדלו כל ישראל להיות עובדי ע״ז , וישבו אל ה׳ בכל לבם , ואין מקום עוד לתלונת הנביא „אותי עזבו״. אבל נגע אחר נראה בבית ישראל בימים ההם , הוא נגע הסודות והמסתרים אשר הביאו האסיים והאלכסנדרונים לדת היהודים, ורבים מבני ישראל אוהבי הסודות התחילו לעסוק במעשה מרכבה ובסודות כל ימיהם ודבקו כ״כ בה׳ עד שהשליכו העולם אחרי גום ובאין עולם וישוב מדיני אין מקום לרוב מצות התורה שנתנה רק לצורך האדם , והתחילו לבקש כונות נעלית בטעמי המצות לבנות עולמות עליונים שלא היו ולא נבראו אלא בכח דמיונם, ועל זה מרה נפש חכמי התורה האמתיים ושנו את דרש הכתוב באופן אחר לאמור : „ה ל ו א י א ו ת י ע ז ב ו ותורתי שמרו ! משל לאיש שהיו בניו מחבקים ומנשקים אותו כל היום ולא יצאו לעשות מלאכתם בבית ובשדה , כיון שראה האב מעשה ידיו הולך וכלה , ואין איש שם על לב , אין ענבים בגפניו , אין חטה ושעורה בגורן וביקבים לא ידרוך הדורך וכל עסקיו ישאו שממה , באולת בניו שאינם עושים מאומה מרוב אהבתם את אביהם שהם מחבקים ומנשקים אותו כל היום , פנה אל בניו ואמר להם בָּנַי ! מה הנאה יש לי ולכם במה שאתם מחבקים ומנשקים אותי מבקר עד ערב ? ופקודותי ומצותי לא תִשמרו לעשות ? הלא טוב לכם שתעזבו אותי ותצאו השדה, איש למלאכתו וטוב לי ולכם כל הימים . — כן הדבר הזה ! הלואי שחדלו בני ישראל לעסוק יום ולילה ביחוד קב״ה ושכינתיה ובנין עולמות עליונים וישמרו את זאת התורה בנגלוי המאשרת אותם על דרך ההצלחה המדינית, והיו בנים נאמנים לארץ מולדתם ולאבי הארץ יר״ה, אז יבקע כשחר אורם ׳ יוכתם מ׳רה תצמח .

ו , ידידי הנכבד , איעצך שמע לי ! השמט ידך ממאמיני דבר תוסי להיות למשען למו בעטך ובקסת הסופר אשר במתנך . למה תכלה לריק כחך ודיעתך הרחבה בספרות ישראל לבהלה להוציא משפט מעוקל , לזכות את החייבים בדין דבקות . ולא עוד אלא שגם בך לא יאמינו לעולם , לא תתגדל ולא תתקדש בעיניהם . נכחם עונך לפניהם , כי הכם אתה וכל היום שמך מנואץ . הלא טוב לך לחגור מתניך בעוז הכמתך ובינתך ובחן : שר הוצק בשפתותיך , להשיב רבים מעון ולפקוח עיני עורים , למען יביטו לראות כי שקר בימינם ושבו אל ה׳ ואל החכמה והאמונה הטהורה

וירפא להם , כי יהיו בנים נאמנים לארץ מולדתם ואזרחים מועילים לחברת המדינה , ואל ישעו בדברי הבל ודמיוני כזב לתעות בשוא ולחלום בהקיץ. זאת עשה איפוא , ידידי , ונברכו בך כל משכילי עמנו ותורך נוראות ימינך וחסד ואמת ינצרוך , אם שלום יהיה לך ואוהביך כחול ירבון ובאחד מהם גם אני הדורש שלומך וטובך בעהמ״ח קונטרס „על הצדיקים ועל החסידים ."

עד הנה דברי האגרת אשר כתבתי מקץ שנת תר״ל .

כבר אמרתי כי שיטת הבעש״ט הביאה טובה לישראל לשעתה משני צדדים , א) במה שגדרה בעד פרצת ש״צ ופראנק והשיבה את ההולכים בנתיבות הקבלה מדרכי שאול ואבדון אשר חשבו לנפול בם, וב) במה שע״י השיטה החדשה הזאת הקיצו נרדמים רבים שישנו שנת עולם בחיק הלמוד התלמודי ולא שמו לב לכל הנעשה סביבם . — יותר לא היה בכח הבעש״ט לעשות ולפעול באשר חסרו גם לו כל החכמות וידיעות העולם , ונתחנך על ברכי הקבלה והסודות עד שנעשה בעל הזיות וחולם בהקיץ , ולא היה אפשר לו לתת לעולם מה שלא היה לו בעצמו . יותר ממנו היה יכול לעשות הגאון ר׳ אליהו מווילנא, אשר היה באמת דגול מרבבה ברוב חכמתו בחכמת התורה וגם שאר חכמות השמושיות לא זרו לו ועסק בהן וי״א שגם לשונות ידע , אבל כפי הנראה לא עלתה על מחשבתו מעולם שהעם צריך תקון , כי מרוב עסקו בתורת יומם ולילה לו נשאר לך זמן פנוי להתבונן על מצב עמו ולדאוג לו ולמחסוריו אשר יחסרון לו . ואם צוה בגאון לתלמידיו והזהירם על למוד החכמות , היה זה רק למען יתבררו להם על ידיהן מקומות הרבה בתלמוד שיסודתן בחכמת החשבון וההנדסה · כי התלמוד היה העיקר אצלו וכל העולם טפל לו . ממילא מובן שאיש כזה , עם כל גודלתו ורוחב בינתו , לא היה יכול לעשות מאומה לטוב בית ישראל , ולכן לא נדרש ממנו כלל . כבודו במקומו מונח ורב לבנים יודע גאון תפארת חכמתו הרבה בתלמוד , אבל במה שנוגע לתקון האומה אין לו חלק ונחלה ולא עלה על לבו כלל . לא כן הבעש״ט , שעמל וטרח ובקש לתקן וגם תקן בפועל לפי דרכו וידיעתו , וגרש מפניו חשך השצי״ת והפראנקיות והרים העטרה מעל ראש הרבנות אשר משלה לבדה בקרב הארץ . אבל פעולתו זאת לא הספיקה להאיר הארץ לפקוח עיני העורים , כי האור ההוא עוד היה חסר לו לעצמו , ומה׳ היתה נסבה לפלס נתיב לאור זה ממקום אחר ומארץ אחרת ולא בפעם אחת כי אם מעט מעט , כאשר נראה במה שיבוא .

(ההמשך יבא)

משה וישראל.

להדר כבוד ידידי מנוער הרב החכם הכולל חוקר
נפלא ונודע בשערים הר"ר יצחק מיזוס נ"י
שלום שלום !

מהכרתך הנהמדה „העלוי" (הגדפסה עוד לפני שש שנים) אשר בחסדך הגדול נתת לי למנחה מזכרת, בחצי לירה "אני "לדודי "ודודי "לי ישנה העברה, בנפש המצה קראתי ורוחי התעדנה מדי ראותי דרכי ומנהגי בני ארץ גאליציען (יהודים ופולאנים) מתוארים בשרד אמן, ובצבעים טבעיים וחיים; כל איש ואיש ילד בה עומד כמו הי וקיים, כמו מדבר ופועל לנגד עין הקורא ותכונת נפשם גלויה לפנינו כאלו השתעשענו בחברתם פנים בפנים. במשך קריאתי בהספור הנעים הזה פגעתי באמרים ישרים ונכוחים אשר הרעישו את בתי נפשי ודמיתי לשמוע את הקיל בלבי הומה מאד אף כי מעולם לא הייתי „עלוי". מה עמקו לפעמים מחשבותיך הנשענות על חכמת הנפש (פזיכאלאגיע)! באשר העלוי יעקב גאלדשטיין שקל בפלס בחינתו מה לעשות: לנוד אל אדמת נכר או לשוב לארץ מולדתו ובית אביו, והלחץ יכבד עליו אבפי והכריע הכף ללכת אשכנזה, ענית ואמרת „ער וואר פראה געצוואונגען צו זיין נאך דייטשלאנד צו געהען". כן הוא — בלי סבה מבריחת צעירי ארצנו לא יעצרו כח להשקיט המית לבם ושאון רוחם לארצם ולמשפחתם, ובכ"ז שמחים בצאתם — וששים בבואם לנאות דשא למען השביע רעבון נפשם לדעת ולתושיה. המלחמה האיומה הזאת בקרב עולי ימים אך שוכני הארצות האל מבינים לאשורם; בן צרפת ואנגליא לא ידעה גם בן גרמניא לא יבין את זאת — אשריהם!

גם רעיונך החדש לי, מאפשרות המציאות של שני מיני אהבה בלב אחד מבלי היות צרות אשה אל אחותה, ודמיונה אשר נתת לה לאהבת המקום אהבת הבריות השוכנות ג"כ בשלום בחדרי לב איש פרטי, נעימות ועדן השביעני. חי נפשי — נאים הדברים למי שאמרם.

ועל כלם, אלופי! תודות אלף לך על מטרת רצונך הטוב להראות לבני אשכנז בכל עת מצוא תכונת יליד רוסיא זך הרעיון ונקי לבב אשר השתלמות נפשו חביבה עליו יותר מממונו ואוהב את המדעים באהבה שאינה תלויה בתועלת הצונית.

אני הנבר ראיתי רבים כמו אלה בימי חלדי, ואולם גם זו שבתי וראיתי כי עוד נמצאים בין ב"י באשכנז נבערי לב למדי המשפילים לראות ממכון שבתם הרם על אחיהם הבאים מארץ רוסיא כעל אנשים „פחותי ערך". מה גבה לבם ומה רמו עיניהם כאלו הערמאנן גביר הגערמאני (או ארמיניוס כאשר כנהו טאציטוס) הוא הצור אשר ממנו חצבו. בשתי-ידים מקרבין לו לאדם

בשעת הנאתן, השולחני בחנותו, והמלומד בחדר־תורתו־אומנותו [שטודירצימער] ומרחקים אותו בזרוע מהסתפח בחברתם חברת רעים וחיי משפחה, ובמקהלות בתוך המון חוגג — את אחיהם הרוסים לא יכירו ובנכרים נחשבים בעיניהם, ומנהגם — כמנהג הנוצרים עמהם ועם כל עם היהודים שונאי נפשם מנוער. דעת לנבון נקל כי פה אך מסכלים ענ־ידעת או גאים חסרי־לב דברתי, וכל חכמי ב״י באשכנז האמתים נקיים! —

במחברתך הזאת נגעת אדוני בקצה עטך את מורנו הרמבמ״ן נ״ע בשומך מלים בפי „העלוי" אשר מרוב שיחו וכעסו התמרמר על תהלוכות בני ארצו לאמר: „הגם ב״מ הי עמנו היום פה לא הצליח בידו החפץ לפעול מאומה, "או — רק מעט מזער, כי מה בצע בכל העמל שעמלו חכמי גאליציען אנשי "שם ורוח? אך לריק ולהבל יגעו להפיץ אור הדעת ולהביא הטבת המדות "ומושגי אמונה צרופה בין המון העם, ומה היתה משכורת עבודתם? שנאה "ומשטמה, רדיפות וחרמות וכו׳ וכו׳. מה שונים דרכינו מדרכי אחינו בשאר "מדינות איראפא! סבת הדבר לא ידעתי — אך כן הוא לדאבון לבנו". אמרותיך אלה המדברות מתוך גרונו של „העלוי" העירו את לבבי לשלוח לך ידידי סגור פה מאמרי „משה וישראל" המדבר על פעולות הרמבמ״ן, אשר רשמתי זה כשליש שנים אחרי רואי תחלת מאמר החכם המו״ל מ״ע השחר המכונה „עת לטעת" בהצותו את מורנו ומאיר עינינו זצ״ל על לא דבר. מאמרי זה היה אז כמו דבר בעתו, ואוהבי אשר קראוהו בקשו ודרשו ממני להוציאו לאור, אך תלאות החיים עצרוני מבצע החפץ הזה. ועתה אף כי במשך העת כבר נסו נבוני דבר להשיב על אמרי החכם המו״ל הנ״ל, וביחוד הרב החכם והמליץ המפואר הר״ר ראב״ג מו״ל מ״ע „הבוקר אור" *) עכ״ז נכון לבי להציג לפניך אלופי את מאמרי זה כאשר יצא ראשונה מעטי בלי גרעון והוספה כי לסע״ד, ב כ ר ל, דרך אחרת בחרתי לי במשפטי על מלאכת הרמבמ״ן ופעולותיו על בני עמו, ונדע ונשכיל מן מוצא דבר עד כמה צדקה החלטת „העלוי" בנוגע לארץ מושבו ומה תקותנו שמה לימים הבאים.

---

*) זאת תחלת המאמר „סתירת זקנים בנין" במ״ע הבוקר אור, לא ראיתי מכל הנכתב בדבר הזה מאומה. ושמע אוזן שמעתי כי גם במ״ע „הכרמל" היל״א נזכר ע״י הרב המופלא רש״י פין גם לא מאמר אחד הנוגע לזה, אך לדאבון לבי לא עלתה בידי להשיגו במקום מושבי. גם מהמאמר „עת לטעת" מהרב החכם המו״ל „המגיד" לא כלו נמצאת עדי רק בב החוברות הראשונות.

מאמר

משה וישראל.

או

מה פעל רבנו משה ב"מ על עמו ישראל?

נרעשתי בקראי במ"ע „השחר" [שנה ששית חוברות 6 — 1] את המאמר „עת לטעת" בקורת נמרצה ועזה, כתובה על מורנו הגדול הרמבמ"ן ז"ל מאת המו"ל. נבהלתי מראות — לא מפני כי חצי טענותיו וראיותיו נחתו בי ויפצעו את לבבי, חלילה! אך את אשר לא יאומן ראיתי ויפלא בעיני הפלא ופלא איך יוכל משכיל וחכם יליד רוסיא אשר בלי תפונה בעמל רב ויגיעת בשר ורוח בלי עזר הצוני אסף בחפניו ידיעות מועילות, ובטח כאם דרכו דרך עצב פגע גם בספרי הרמבמ"ן אשר העירו לבבו והאירו עיניו לראות נכוחה, איך יוכל איש כזה היודע להוקיר כל איש וכל דבר הממהר להביאו למטרתו מטרת השלימות, להניף גרזן ושבט מוסר על מוריו ואלופיו [אף כי לא למד ממנו כ"א פרק אחד או אות אחד] ולא חש לדברי האומרים „רבן דקין, רבן דחפו"! ואולם נכון לבי בטוח כי לו רבנו ב"מ ז"ל היה חי עמנו היום ואזניו שמעו כל דברי המאמר הנזכר הבוטים כמדקרות חרב אז בלי ספק בטוב לבבו ובמתק שפתיו השיבו כדברים אשר ענה הוא ז"ל באמת לאחד הבא לביתו ויחפא עליו במרי שיחו דברים לא כן. אחרי שמעו ברוח שוקטה כל נאצותיו עד תומן: „לך בני לך, הלא עיניך הרואות כי לא הצליח בידך להרגיזני ולהקניטני".

הח' המו"ל השחר פקד בהרבו הגדולה והקשה גם את מורנו האהוב להסיר ממנו אדרת תפארתו ולהפשיט מגוו חלוקא דרבנן, להורידו ולהשפילו בדעת הקהל, ולשאול פעם אחר פעם עד מאה פעמים: „מדוע שמוהו למורה דרך? במה כחו גדול? מה פעל ועשה? בפילוסופיא לא המציא שטה חדשה, בין גדולי התלמוד לא התחשב, את ישראל הסיר מעם 1) והעתקתו את התורה השכיחה שפת עבר 2), מה הוא ומה חייו לתועלת עמו?"

והנה יען כי הח' המבקר יבטיחנו כי אך למען האמת גלה ברבים את הראוי לכסות (כאשר הרגיש בעצמו) ע"כ גם אנכי באהבתי בלי מצרים את האמת היקרה בעיני מכל חמדת תבל, תרתי בלבי וראיתי כי לא שופט צדק הוא בפעם הזאת; אם כי נפשי יודעת מאד להוקיר את אשר הרבה החכם הזה לעשות באוצרו השחר במאמרים שונים מחוכמים הראוים לבוא בקהל. ועלי לבאר בשפה ברורה במה זכה רבנו ב"מ לעטרת שם טוב שהולמתו ובמה

---

1) עיין נוספות נ' 1

2) עיין נוספות נ' 3

זמנים להרב הבעש"ט בשמות שאין להעלותם על הפה והלשון והכתב, מבלתי לידע מה עשה ומי היה ומי הם האנשים שהחזיקו בתומתו ובקדושתו (ועל דבר זה העירני המשכיל היקר הר"ר מ"מ) אם ליתן מקום לדברי החכם המפואר ד"ר גרעטץ יאריך ה' ימיו, שהודיע לנו במאמרו „פראנק אונד דיא פראנקיסטען" שהר"י הבעש"ט היה האחד המצוין והדגול מרבבה מבין כל אהב"י יושבי מחוזות אלו שנבחר והוברר לטוען ולמתוכח עם פראנק. ומי שקורא בור וע"ה לאיש כזה שאלפים ורבבות מישראל בחרו בו להיות הוא האחד והמיוחד שיוכל להתוכח ולנצח את איש מחדש חדשים כפראנק עליו להוציא ראיות מוכיחות ומכריחות שיש ממש בדבריו" עד כאן לשונך.

הבאת הערת המשכיל היקר הר"ר מ"מ לפני „אם ליתן מקום לדברי החכם גרעטץ וכו'", נראה מזה שהעיר אותך רק על החלק הראשון מטענתך זאת, היינו שאין לסמוך על אותן שמלעיגים ע"פ השמועה מבלתי לידע מה עשה ומי היה ומי הם האנשים שהחזיקו בתומתו ובקדושתו." והנה במחילת כבוד שניכם ההערה הזאת אינה כלום. כי באמת בדברים באלה, שהמשפט בהם להשכל ולא להחוש, גדולה שמיעה מראיה: הן על כל נוכל ובעל תחבולות יעידו הרואים שבעיניהם ראו אותו עושה נפלאות גדולות, ובכל זאת המשכילים השומעים ספורי הנפלאות יבינו כי מעשה תעתועים הם, ומשפטם אמת וצדק. וגם ממה שהחזיקו בקדושתו אנשים גדולים אין ראיה, שהרי גם בש"צ החזיקו אנשים גדולים, וכל המתעים מעולם היתה להם סיעת אנשים גדולים וצדיקים שטעו בם לתומם, וזה נודע ומפורסם בהיסטוריא ואינו צריך לראיה. ובאמת אין עדותם של אלו עדות כלל, מפני שמעידים עליו בענין שאינם בו שופטים נאמנים (קאמפעטענט). אם היה עפ"מ הגאון בעל „מאיר נתיבים" מעיד על הבעש"ט שהוא גדול בתורה, בקי בש"ס ופוסקים, סני ועוקר הרים כו', בל"ס היינו מקבלים עדותו. בהיותו בעצמו מוכתר במעלות אלו, וזו המשפט להעיד על זולתו: אבל בהיותו מעיד עליו דמטמרין גליין ליה מי ישמע אליו? — משל למה הדבר דומה, לאחד שהראה להברו מרגליות ואבנים טובות שקנה באלף דנרי זהב. אמר לו חברו ואיך ידעת שלא הונה אותך המוכר? אמר לו, נועצתי את פלוני הנקרא בפי כל „פלוני המבין" כיון ששמע זאת חברו מלא שחוק פיו ויאמר: אמת שפלוני נקרא בפי כל „המבין"; אבל היה לך מתחלה לדעת למה נקרא כך? ובמה כח מבינתו גדול? ועכשיו אני אומר לך שפלוני מבין על הזנים, וזה דרכו לשמוע שיר החזנים הנוסעים מעיר לעיר ולהגיד משפטו בקהל אנשים הסובבים אותו וסומכים על אמונת מבינתו, ולכך נקרא בשם „המבין".

אבל אבנים טובות ומרגליות לא ראה מימיו, כי עני הוא ומתפרנס בדוחק מסלמדות, ואם לא שאלה לאיש זולתו קרוב הדבר ששלמת כפלים מכדי שוים.

וממילא מובן שאין להביא ראיה מעדות תלמידיו המחזיקים בשיטתו אחריו, שעליו ועליהם אני דנין. וכל חסידותם ופרישותם לא יועיל להם להגין על השיטה ומיסדה. וכי לא הוו בין כת ש״צ מתענים ומסתגפים ומתפללים באימה וביראה? וכי אפשר לבעלי הזיה להתקיים בלי סגופים ותעניות וטבילות? הלא זה גורלם ומנת חבלם, להתלהב ולעלות בסערה השמימה מתקרבים למלאכים ומתרחקים מבני אדם, והם טובלים ושרץ בידם.

ועתה נבוא אל מחצית טענתך השנית והיא, שיותר יש לכו לסמוך על החכם דר. גרעטץ נ״י, הטענה הזאת היא צודקת מאד לכאורה. א״יש מאתנו לא יכחיש שהחכם גרעטץ הוא שופט צדק בענין זה וכל מן דין סמיכא לנא, אבל קודם כל דבר מוכרח אני להגיד לך, ידידי הנכבד, שאין במאמרו של גרעץ „פראנק אונד דיא פראנקיסטען״ דבר מכל אשר הבאת בשמו ובספרו הגדול „געשיכטע דער יודען״ הלק 310 ד׳ 434 הוא אומר כדברים האלה „פאן דען טהאלמודיסטען פאנדען זיך צוואר אויס פורכט פאר דער אנגעדראהעטען געלדשטראפע פ׳רציג איין, אונד אלס איהרע פערטרעטער; היים כהן ראפאפורט ראבבינער פאן לעמבערג פערנער יענער ראבבינער אונד בעגלויבינגטער בעער פאן זאלאוויעץ, דער זיך בערייטס פריהער בייא דער קאמיניעצער דיספוטאציאן בלאס געשטעללט האטטע, אונד איין דריטטער ראבבינער איזראעל מענדזיעבאז, איין אנגעבליכער וואונדערטהאָטער—בעל שם—(פיעללייכט דער בעש״ט שטיפטער דער סעקטע דער מאדערנען הסידים), וועלכע ריקקזיכטסלאָזע האט דאס יודענטהום אים יאהרהונדערט דער אויפקלעהרונג געגען דאס דרייצעהנטע יאהרהונדערט געמאכט; דאמאלס טראט בייא איינעם עהנליכען פאללע אים האפע פאן בארצעלאנא דער שפרעכער דער יודען מאזע נאכמאני (רמב״ן) שטאלץ זיינען געגנערן געגענאיבער, אונד מאכטע זיא דורך זיין וויססען אונד זיינע האלטונג פאסט ערציטטערן. אין לעמבערג שטאנדען דיא פערטרעטער דעס טאלמודיישען יודענטהומס לינקיש אונד בעטעטען אונד וואוסטען קיין ווארט הערפארצובריגגען. — אונד איהרע אונוויססענהייט האט זיך אין איהנען געראכען עס איזט וואר גלובליך, דאס דיא תלמודישען ווארטפיהרער נאך דרייטאגיגעם געשפרעכע בעשעהמט אונד פאר ווירדעט היימגעקעהרט זינד״ עכ״ל.

ועתה הגד נא לי, ידידי הנכבד, במה העיד „החכם המפואר ד״ר גרעטץ יאריך ה׳ ימיו״ על גדולת הבעש״ט האחד המיוחד הדגול מרבבה? ואיה נצחונו של זה? אפשר נתחלפו לך דברי גרעטץ בדברי

השם אלוה יתרון הכשר דעת, אבל כ״י המה מעולם עם חכם ונבון ולבם פתוח כפתחו של אולם, ברוכי הטבע בבינה יתירה ובכשרונות נעלים, ובכ״ז לא היה לאל ידם להשתמש בשכל ישר כאחד האדם, באשמת מאשריהם אשר מסכו בקרבם רוח עועים, ורוח עועים הזה לא השליטם באוצרם הטוב להוציא ממנו תועלת לחיי הגוף והנפש, ועוד הוליכם שולל בתוהו לא-דרך. להגלוזים בהגיונם אלה גם רוח העת לא עמד ולא הועיל מאומה. אבדנו כלנו אבדנו, לולא—בחמלת ד׳ על יצורי כפיו—שלח לנו עזר ע״י בחירו אשר העמידו למופת לכל אחיו: איש אחד ומיוחד בדורו, תלמודי ירא ד׳ מרבים, חוקר ובוחן בדברים העומדים ברומו של עולם בכלל, ובפרט בחכמת הנפש, המדות, ובחקי היופי וטוב טעם, סופר מצוין אשכנזי, הלא הוא מורנו ורבנו הרמבמ״ן ז״ל. האיש דגול מרבבה. הזה התעורר לבדו בלי מנהל ללמוד באורח ישר לא יכשל בו. הן אמנה אף הוא בראשיתו — כאשר אמרו עליו — למד פילוסופיא והבית האותיות במעט בזמן אחד ובספר אחד, עכ״ז לא השליך אחרי גוו ידיעות בי-רב ובשומו מתג ורסן לתשוקתו העצומה לבלוע כבכורה בטרם קיץ כל שריג הדעת בפעם אחת, ידע והבין לכלכל למודיו במשפט ההגיון הנטוע בלב מלדה ובבטן ובמתינות הדרושה לתכלית המבוקש; הכל ראשון ראשון ואחרון אחרון, מהקל אל הקשה, ומהאחדות אל העשריות והמאות, גם היך טועם, הוא שעמד לו למאוס ברע ובחור בטוב, לעקור שורש פורה מגונה ומבוער, ולטעת במקומו נטעי נעמנים ונאמנים. —

ויהי כאשר עלה ביד ב״מ ז״ל להיות איש נודע בשערים, רם ונשא צבי עמו ועדי ארץ אשכנז, אז גדול היה כח פעולתו על אחיו בני בריתו לאין קץ, לא בשטה חדשה בחכמת „מה שאחר הטבע״, גם לא בתיקון הדת והאמונה (כאשר יחשבו רבים) כ״א בדרך אשר באומץ רוחו ורצונו הכביר, סלל לו: דרך הגיון, הבהגה והבקורת, הכרת היופי והנאוה. ודרך החדש הזה [אף כי היה נחלת אבותינו, בעלי התלמוד, הגאונים, וגדולי חכמי ספרד, מאז ומעולם בזמנים הקודמים] הרבה תלמידים בישראל למאות ולאלפים. בהפכו אנשים עקשים ועקומים בשכלם — אלה בעלי הפלפול אילני סרק— לעצים רעננים מרהיבי עין, עושי פרי לגאון ולתפארת. ומני אז והלאה פרצו וגברו הלמודים הפשוטים הנוסדים על היקש הגיוני, כי איש נעלה ונשא כהרמבמ״ן היה לדם לנס (כמעט בלי כוונה מיוחדת מצדו) ממנו ראו — וכן עשו. כל נבוני דבר השליכו חיש מהר כל אלילי החריפות הנפתלה והושיבו את השכל האנושי, אשר חלק ד׳ לכל העמים להאיר להם, על כנו, לרוממו ולגדלו כמתת אלהים אשר עשה את האדם ישר. —

זה הוא הצעד הראשון, הצעד היותר נכבד על מסלת הדעת, זאת היא אחת פעולותיו הנשגבות על בני עמו נעזבי עזר וגאולה רוחנית מחבלי החינוך

ישן נושן . היודע בינה לעתים יכיר ויבין כי כן בנוגע לאיש פרטי וכן לכל הגוי כלו , ראשיתו , סדר ומשטר והשכלה כללית בנויה על מוסדי ההגיון ; ואחריתו ; התבוננות בסעיפי חכמות שונות והבקורת המדעית . ולו לא נושע ישראל אז ע"י האדם הגדול הזה אשר בימינו — אוצר כל כלי המדה הדעת והתושיה , ובשמאלו — עמוד אש להאיר להם הדרך העולה להשגת אוצר נחמד הלזה , כי עתה לא הגיעו למדרגות המדעיות ולמצבם המדיני הנוכחי כל ימי עולם . . —

ואם ישאלני הקורא : הן לא בשמים היא לעשות הכל בסדר נכון ובמשטר ישר ? אף אני אומר לו : צא ולמד מה שהשיב קאלומבוס למקנאיו ואז תדע ותבחן כי לא הפרזתי על המדה .

ב. תכונת רוחו , מזגו ודרכו בקדש . כל עם ועם יושב חושך לא אור , אסור ימים רבים בזקי העבדות והשעבוד , אם ישקוט מעט שאון הנוגש ושבט הרשע אשר על גורלו ינוח לא יבעתהו , עם כזה לא ישפיק בחפשה הנתנה לו להשתמש בה כאחד מבני העם הנולדים על ברכי החירות , אך יעבור כל גבול ויפרוץ כל גדר ; כל אחד ואחד יתאוה תאוה להיות ראש , קצין , שופט ושוטר ובפרט למשול ממשל רב על אחיהם מדלת העם הרובצים עוד תחת משאם . ככל החזיון הזה נראה בין עמים רבים בכל דור ודור , אשר ע"כ לא נתפלא איפוא אם נמצא כזה גם בין אחינו ב"י כן בזמנים הקודמים וכן בזמן אשר אנחנו עוסקים בו . בימי המלך פריעדריך הגדול העביר הזמן החדש רוח חופש על פני הארץ וישוכו מעט גם מי הזדונים אשר זה ימים כבירים ששפו ועברו על ראשי ב"י באשכנז . החוקים הישנים לא הוסרו אך יד הרדיפות והמועקות לא כבדה עליהם כמקדם . ויהי כראות היהודים כי היתה הרוחה , החלו רבים מהם , ביחוד בעלי הון ועושר , עושי מקנה וקנין , אשר דבר להם מאז עם הנוצרים , לצאת מהורי ה מקום מושבם , וימהרו ויחליטו כי אין טוב להם כ"א להסיר הבגדים הצואים , בגדי העבדות , מעליהם , ולהלביש את גוום מהלצות שני עם עדנים , לצפצף בלשון העם , ללמד את בניהם שפת צרפת ולהתמדה אל הנוצרים בכל דרכי חקי החיים 5) . — כאשר הסכן הסכינו בימי אופל וחשכה גדולה , בימי צרה וצוקה , להשתמש בתחבולות ערמה למען הנצל כצפור מפח מכף עושקיהם ומעניהם הנם ; כן גם בעלות השחר ערמתם זאת עמדה להם למצוא מסלות למקום גדולים וליחד כבודם בקהל נדיבי עם (ארעל) יהיו — מי שיהיו . עוד בטרם נתגלה פעולת הרמבמ"ן על פני חוצות נמצאים בערים הגדולות בערלין , קעניגסבערג , ברעסלוי וכדומה אלה המכונים „גאזרים" ומחלוקות בנות עשירי עם נשמע קול זמרה כנור ונבל [עיין הג"י] . להנאזדים האלה היה שם

5) בנוגע לזמן הזה ראוי לעיין דברי הגאון יעב"ץ בספרו ש"ש , הג' יעב היה בן דורו של ב"מ .

ישראל לחרפה ובל עמלם — לכבם בבורית השכלה חצונית ומזויפת את הכתם הרשום בכתב אמת מיד הטבע על פניהם; לפרוש עצמם מן הצבור, ולהתרועע אך עם נוצרים מלדה ומבטן, רבים מהם לא נתקררה דעתם עד אשר הצליח בידם להביא לביתם איזה דל גאה ממשפחת-האצילים רמה ונשאה, להיות מאוכלי שלחנם ומקרואי מועד בנשף חשקם, והחסד הזה קנו למו במחיר לא מעט 6) וכקופים המחקים מעשי בני אדם בלי הבחנה כן גם המה התאמצו בכל עוז לשמור ולעשות ככל חקי העמים בכל פרטיהם ודקדוקיהם וכוונותיהם מבלי שקול במאזני שכלם הטובים הם אם רעים. לזאת איפוא לא נתפלא כי תחת כבוד אשר קותה נפשם אך בוז וקלון נחלו, והתאמצותם להתחבר ולהתרועע ביד חזקה ובכל עוז עם הנוצרים [צודרינגליכקייט] גם התנגלות לבם בכל עת ובכל שעה בצדק היו היום ויהיו למשל ולשנינה בפי נבוני לב ובעלי נפש — תוצאות התשוקה הזאת רעות מאד בנוגע למצבם המוסרי, כי לא קנאת סופרים היא המרבה חכמה ודעה, כ"א תאות כבוד מדומה, המולידה תחבולות מרמה וסלף, שנאת האמת, קנאת איש מרעהו, חונף והשפלת כבוד הנפש כבודה בת מלך פנימה. וכל זאת — לרמות בברק זוהר חצוני הרואים אך לעינים, בעוד נפשם יבשה אין כל. התשוקה הרעה הזאת הפכה לבם לאבן ובכתה בקרבם כל זיק רגש טבעי בעד עמם ובעד כל דבר טוב ומועיל — כי אך אהבת — עצמם היתה מרכז כל רעיוניהם והגיונם כל היום. מקצתם — אחרי רואם כי לא יועיל הון ביום עברה ורק האמונה לבדה תציל ממות [חברותא דנוצרים או מותיתא] בגדו בדתם הנחשבה בעיניהם כסבה הנאמנה והיחידה לכל מעמדם בחברת רעים (עיין אויערבאך הנ"ל) ואלה אשר נשארו במקומם — כצאן בלי רועה תעו במדבר חייהם כי היו „קרח מכאן ומכאן" —. מאזני משפט צדק, קו ומשקולת לא היו להם, תכונת — נפש מתמדת ומציינת [קאראקטער] לא הכירו, מטרה רוחנית לחייהם לא ידעו, בקרב לבם — כים נגרש — משטמה לאחיהם התורנים, משטמה ושנאה כבושה לדתם אשר רוחה מוזרה למו באשר מעולם לא למדו יסודותיה הטהורים והזכים. אך רדיפת הכבוד החצוני, התנערות מעפר שפלותם, התנשאות על אחיהם העומדים למטה מהם, מלאו מפה לפה חדרי לבם הריק מכל תושיה, נעזב מכל עזר פנימי.

לא כן משה עבד האמת אשר הקדישו הטבע מבטן להיות איש מצוין גם בכל מדה נכונה אשר הסיה לרוב אחיו [ולא לכלם, כי לא אלמן ישראל מאנשים ישרי לב ותמימי דרך בכל מקום ובכל זמן]. בתשוקה נמרצה עבד עבודת החכמה רק לשמה ולא לנחול כבוד ותועלת גופנית. לבו — לב נכון וטהור, אוהב באהבה בלתי מוגבלת; תום ויושר, צדק משפט ומישרים,

---

6) עיין בספר היקר „דיכטער אונד קויפמאנן" להסופר המהולל אויערבאך המליץ לעינינו דרכי ומנהגי בני ימים ההם באופן מאד נעלה.

ושונא במשטמה אין-קץ את כל הנקרא בשם כזב ותרמית , חונף עמל ואון ויבז בעיניו להשיג הצלחה היותר גדולה ומבריקת עין במחיר הונף או במועצות בלתי צלולות חלילה . בשאר תהלוכות חייו אָם הדרך אחז . בטבעו היה עניו מאד אך לא דכא ושפל רוח [כאשר העמידהו לעינים חחכם המו"ל השחר]. כל הבאים לבקרו , ובתוכם ; חוקרים , סופרים משוררים ומבקרים גם בעלי פקודות נשאות , קבל ברצון ובאהבה אך לא בהכנעה ובלב דכא 7) . גם לפני כס משפט בהיכל המלך לא הכניע את כבודו אך בחופש — רוח ענה תשובתו הנודעת לתהלה 8) — עם נסיכים ורוזני ארץ [ווילהעלם פאן שוימבורג — ליפפע וכדומה] התהלך , ולא אבדו עשתנותיו , גם לא הוריד עדי נפשו ודתו אף רגע . לצוררי היהודים השיב שבעתים אל חיקם בענות — צדק , אך גם באומץ רוח ובמועצות ודעת , ולפעמים גם בחִצֵי שכל טוב (וויטץ) היורדים חדרי בטן , בכל מחקרי והגות לבו אך התבונה האנושית שם לו לקו ולמשקולת [עד כי בספרי הפילוסופיא שלו לא נכרה מולדתו ואמונתו] ובביתו — בתום לבב היה איש יהודי שומר מצות ד' ונוצר תורה אשר לפי דעתו מתאמת היא עם התבונה מכל צד [עיין בנוספות למאמרי זה]. גם בעת אשר גדולי חכמי אייראפא השכימו לפתחו ורבים מהולכי על דרך בקרוהו במעונו הצר לחזות פניו ולהנות מזיו חכמתו גם אז לא התנשא על עם ד' ובבוא אליו אחד מאחיו , גם מבני פאלען , הצמא לדבר חכמה , כמו נגיד קרבהו ובין נדיבים הושיבהו וישמח לבו להראות לכל הבאים כי גם בעמו נמצאו שוחרי תושיה ורודפי טוב ומועיל . ובכל אהבתו הכללית למין האנושי 9)

---

7) לכל אוהביו הנכבדים היה אוהב דבק מאד כנודע , ובכ"ז לא היה מבזבז ומפזר בכנויי אהבה וידידות לכל עובר ולא נתפעל מעולם מדברי חונף גם אם ראש המדבר או הכותב לעב הגיע — החכם האמאן (המן האגגי!) הנודע בשערים לדורש קדמוניות גם לאיש נכלים והפכפך , ערך אליו אגרת מלאה דברי חן והבטחת אהבת-נצח , ויכנהו פעמים רבות בשם „אוהב יקר". הרמבמ"ן דחף מראש את תודת אהבתו ושפך לו קיתון על פניו בהלינו בתחלת תשובתו אמרי המלין הצרפתי מאליער במחברת מיזאנטראף „moi votre ami ? Rayez cela de vos papi rs" את הזי מה בין ב"מ לשאר אנשי הדור ההוא הכורעים ברך לפני כל איש שאינו בן ברית וכל הון ביתם נתנו באהבתו-יהיה מי שיהיה . —

8) כאשר שאלו חוקרי דין בארמון המלך את ב"מ „האתה הוא אשר מלאך לבך לבקר מעשי ידי המלך" ? ענה במתק שפתיו ויאמר: ווער ווערזע מאכט שיעבט קעגעל , אונד ווער קעגעל שיעבט , ער זייא ווער ער וואללע , קאניג אדער בויער , מוס זיך געפאללען לאססען , דאס דער קעגעלזונגע זאגט , וויא ער שיעבט .

9) לבו היה מלא רחמים וחנינה לכל מבקשי עזר בלי הבדל דתיי ולאומי . עיין מה שמספר לנו קייזערלינג [קאפ' 88 המכונה „דער מענש אונטער מענשען"] בשם החי הכולרי מיכלער , ותראה נפלאות .

אהבתו הפיטית לעמו, לדתו הטהורה, ולכל חמדת ישראל, גדלה עד למאד; הוא היה היהודי הראשון באשכנז אשר עין בעין הראה לדעת כי יש בידינו לאחד הדת והחיים אחדות שלמה וחזקה באופן נעלה מאד.

מדות נעימות ודעות ישרות כאלה אשר לקחו נפשות כל מכיריו ואוהביו הנוצרים, לא החטיאו לעשות רושם נמרץ ומתמיד גם בלבות בני עמו הנעזבים ומשולחים, ויבזישו מדרכם ומהמְעות הגדול לרדוף אחרי כבוד מדומה [אשר ברח מהם], בלי כל תועלת בעדם ובעד בניהם, ותפקחנה עיניהם לראות כי שוא כל תחבולות מרמה וכי אך מעשינו יקרבונו, ומעשינו ירחקונו; כי לא על הכסף והפאר החצוני לבדם יחיה האדם כ"א על כל מוצא פי החכמה, הנקנית אך בעיון ובשקידה רבה, המחיה את בעליה חיי-גוף ונפש יחדו; וכי הדרך היותר קרובה להיטיב מצבם במדינה ולנחול כבוד האזרחים, היא, להכין לבם באמת ובתמים לכל דבר טוב, לתקן מעלליהם ע"י מדות נכונות ומעשים רצויים בעיני אלקים ואנשים, גם לשמור חקי ד"א וטוב טעם אף בתהלוכות ומנהגי חייהם החצונים. כל אלה פעל ועשה הרמבמ"ן ז"ל, בכוונה או בלי כוונה, רק בדרכי חייו. הוא הגבר הוקם עַל אשר בכה רוחני לבד רבים השיב מעון, ובפרט אלה אשר עדן לא נשחתו מרקב מדות רעות בעצמותם; סמך נופלים ואמץ ברכים כושלות לתת להם מעמד ותקומה על אדמת היהדות ולהבינם יקר תפארת האדם. ובהראות למו טהרת אמונתם אמונה צרופה ומזוקקה שבעתים, נעלה מבתה המושלות בארץ; חין ערך שפתם ואוצר נחמד הצפון בכתבי הקודש מורשה קהלת יעקב משנים קדמוניות, הפיח בקרבם רוח חדשה, רוח אהבה לעמם, לדתם, ולספרותם והלהיבם לפעול ג"כ בעד גורל אחיהם הנטבעים ביון מצולת העבדות רוחנית והומרית. ומן אז והלאה אף כי חטאים לא תמו מן הארץ בכ"ז הנפש אשר עשה ב"מ בין טהורי לב, וחיל צבא נושאי דגל התלמוד אשר רכש להשכלה, הכריעו את הכף; מבני העניים האלה יצאה תורת רבם ומורם לאור עולם.

„הבחורים חובשי ביה"מ חדי – שכל המגודל על ברכי התלמוד ומהירי ההשגה אספו למו בזמן לא כביר ע"י העתקת התורה וביאורה, אשר כלהם סתרים ינעם אל חכם, ראשית לימודים וידיעות נעלות ונשאות גם יחד; יסודי השפה ודקדוקה גם הקירת-הדת וחכמת המליצה והשיר, וכנוגע בקצה מטה-קסם כן פתאום החליפו כח והעלו אבר כנשרים, מתנשאים מעל גורלם המר הנוכחי, ומעופפים עד גבהי שמים. כל חכמי לב אשר הפליאו לעשות ולפעול בתוך קהל ועדה בסוף מאה השמונה עשרה ובתחלת המאה הנוכחית היו בראשיתם רק תלמודיים, וכאשר רוח הרמבמ"ן נשבה בם והיו גם לנושאי דגל הדעת ומרחיביה" [תמצית דברי החכם הגדול גרעטץ נ"י]. ויקם באמת דור חדש, דור הכין לבו לכל דבר טוב ותושיה, אנשים חיים רבי פעלים ודורשי הצלחת עמם; וכל מעשי ידי חכמי זמננו מאירי עינים — מיד ב"מ ז"ל באו אלינו והוא אך הוא היה הסבה הראשונה לכל הגדולות והנצורות

אשה נבראו מאז ועד עתה.

אמת נכון הדבר כי גם אחרי מות רבנו ב"מ לא חדלה השחתת המדות בין אחינו באשכנז, ורבים מעשירי עם רקים ופוחזים, נבערי דעת וריקי תורה הנשואים על כנפי רוח המוסרי הצרפתי השורר אז בארץ, התעיבו עלילה הם ונשיהם, ומקצתם ברוב אולתם ברחו מן הקהל. אך אנחנו לא נוכל בתום לבב לרשום זאת בספר הזכרון על חשבון הרמבמ"ן ז"ל— אלה הבוגדים שכורי התמורה הפתאומית לא י ד ע ו א ת ר ו ח ו וכוונתו הרצויה כאשר רבים המכנים עצמם ת ל מ י ד י ו — באשר פה אל פה דברו עמו—לא הבינוהו. שאור שבעיסה ותאוות חומריות הן המה הסבו את לבם אחורנית, השכלתם השטחית אשר—עפ"י רוב בטרם יצאה פעולת הרמבמ"ן לאור — שאבו ממקור משחת לא האירה כ"א זורה את עינם לראות תהפוכות, ו ד ב ר אין להם עם כל ת י ק ו נ י ו פ ע ו ל ו ת מורנו ז"ל. ואולם הנשארים יצאו מכור הבחינה כזהב טהור וככסף נבחר אחרי סור הסיגים; ישרים דרכי ההשכלה האמיתית, צדיקים ילכו בם לתכלית הנרצה ואך קלי הדעת יכשלו; כל ר ו ח ח ד ש סובב סובב הולך, ועל ס ב י ב ו ת י ו ישוב ל מ ח ו ז ה ח פ ץ, כי כן הוא מהלך דברי הימים וקורות העתים בכל דור ובכל גויי ארץ, לפנות בתחלה מן הקצה אל הקצה ולשוב ברבות הימים אל הנקודה התיכונה. —

ככה ע"י שני הכשרונות האלה; יושר ש כ ל ו ות כ ו נ ת ר ו ח ו החל הרמבמ"ן להושיע את עמו ישראל תשועת עולמים, כי ע"י יושר שכלו וכו' נתן לתלמידיו רוח הבחינה, ומצרף ט ו ב טעם 10) (געשמאק) והמפתח לשערי מושגים ברורים והשקפות חדשות הנחתמות בטבעת השכלת אייראפא, וע"י ת כ ו נ ת רוחו ו ד ר כ ו ב ק ו ד ש, פלס נ ת י ב

---

10) לא נעלם מעיני כל קורא משכיל את אשר רמזתי למעלה פעמים רבות וחשבתי בין הכשרונות המיוחדים אשר הופיע במו את אחיו גם „טוב טעמו". אמתת הדבר לא יכחיש כל משכיל ומבין כי בכח חכמת העסטהעטיק אשר בה עשה חיל במועלות ודעת הופיע לנו יד עזר ותקן מעות גדול בתוך עמו. ובאמת עוד היום פליאה דעת ממני איך הוליד הזמן ההוא לאור עולם י ה ו ד י מחוקק גדול כמוהו בכל דבר ט ו ב ו י פ ה מתוקן ומקובל, י ה ו ד י — הנולד ומגודל על ברכי צרות ותלאות, עמוס נחושתים ונטל עופרת, וסביב לו אך נגע וקלון, לעג ושחוק; אף מחשכת המצב השפל ובזוי הזה י ה ו ד י א ס ו ר ר ג ל י ם, כ נ ש ר הגביה עוף לאור באור הכרת ה י ו פ י וטוב טעם ה מ ש ח ק ת לפנינו בכל עת ולתת בה חקים ומשפטים בל ידעום עד כה!! החזיון הזה כחדה בלי פתרון בעיני כל מתבונן אם לא יד ההנהגה העליונה עשתה זאת להשלים גם בזה מחסורי ב"י בימים ההם ולהטותם אל אשר תחפוץ.

למטרת ותעודת חייהם, ללמוד וללמד, לעבוד עבודת הקדש, עבודת השפה והספרות ולהעיר את אחיהם להיות עברים יודעי דעת נאמני רוח ורודפי צדק ומישרים.

ובכן מלא האדם היחיד, הזה מהסוררי כל העם ותקן המעֻות בלב יהודי זמנו לא תיקון האמונה כ״א תיקון מדעי ומוסרי, מביתו בית ועד לחכמים (גם טבית ספר הראשון הנוסד על פיו) יצאו מורים ושליחי ההשכלה אשר הפיצו מעינותיהם חוצה אל כל עבר ופנה, ולקח טוב אשר הביעו בשם רבם ומורם הכו שורש בלב היהודים נבוני דבר ותמימי דעות, כי עם בני עם בינות הוא מני דור „לבם ושכלם יפים הם אלא שהעניות מנולתן״ (עניות כמשמעה או עניות בדעת).

ואם יקום איש מיוחד, בזמן מיוחד, ובכשרונות המיוחדים אז די קריצות עין ותשפיק הרמת אצבע להעיר את רוחם הנרדמה ולהראות למו איה מקום משכן האמת. שתי פעולות האלה אחת מדעית ואחת מוסרית משפיקות להצדיק את שם מורה ורבי אשר נתנו ואשר נתן גם אנחנו בכל לב להרמבמ״ן ז״ל. גם בלעדי ב״מ אולי היינו יכולים להתפאר ביהודי סגלה (כדבר פלא) מליצים, משוררים, ומהנדסים וכדומה, ואולם השכלה כוללת כל ההמון הרב, השכלה המכשירה להקרא אדם בחברה המדינית, השכלה המושלת בכל ארצות איירופא, יצאה לאורה רק אחרי שנהרסה הבאסטיללע הרוחנית הזאת הלא היא המבוכה האיומה והנוראה בראשי האנשים האלה ועטרת השכל הישר הוחזרה ליושנה. — בלעדי ב״מ מי יודע אחרית ההמון הולך ורב מיום ליום (המכונים „נאורים״ והיו נעורים וריקים מתורה ומדעת עיין הנ״ו בספרו ש״ש) קרי דעת ומפירי חוק? מי יודע איזה רוח־רעה עברה על „הבחורים״ אשר כבר החלו למאוס בשקידתם על דלתי הישיבות ולהציץ בעינים כלות מחרכי כותלי ביה״מ על יפי תפארת תבל ומלואה מבלי דעת מה היא? . מי יודע אם ההעברה הפתאומית מ״ד אמות של הלכה למלוא רוחב הארץ לא התעתם מן הדרך הישרה ומי יודע כל אורחות עקלקלות אשר אחזו בהן בלי מורה דרך ומנהיג משכיל? — לישיות נדחות ואובדות כמוהם אך מורנו ב״מ לבד היה המאסף ורוחו הוא קבצם לאגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם לחבר ולשלב השכלה אמיתית עם ידיעת הדת תורה עם ד״א, והתוה למו הדרך ילכו והמעשה אשר יעשון לטוב להם ולאהיהם גם לימים הבאים; נפשו יודעת מאד כי לא יולד גוי חכמים וחוקרים פעם אחת וינהם בתבונות כפיו לאט לאט אל מחוז חפצם באמצעות ההשכלה הראשית והקותו הזקה כי ראשית דרכו זאת תהי מקור נפתח לבית ישראל אשר לא יכזבו מימיו להפריה ולהחיות נזעו, לשלח פארות המדעים

עד גבהי שחקים בימים יבואו 11) ואם מצער ראשיתו, א ח ר י ת ו ישגה מאד גם בנוגע למצבם המדיני.

ועלינו לשבח להשגחה העליונה על אשר שלחה לנו בזמן הראוי איש גדול ורם, ומעוטר גם בכשרונות נפלאים לתועלת ה עם כלו. לו ב"מ היה פילוסוף עיוני לבד סגור ומסוגר בעלית קיר קטנה מבלי דעת את החיים; לו היה תלמודי במובן הנודע, בשם גאון עוקר הרים, פטיש החזק המשבר סלעים, לא היה לאל ידו להביא השכלה, י ש ר ה ופ שו ט ה בלב בני עמו ולשנות דרכי חייהם לטובה ולברכה. אך הרמבמ"ן ז"ל באשר היה פילוסוף ב ע ד ה ח י י ם ורוב מחקריו נקשרים לתיקון המדות ולדרך הישרה שיבור לו האדם בעולם העשיה, וגם ת ל מ ו ד ו בידו אך ע"ד הפשט עפ"י חוקי ההגיון אשר למד מפי רבו הגאון בעל קרבן עדה 12) ו ל כ ן חפץ ד' א ך ב י ד ו ה צ ל י ח למצוא מסלה בלבב בני דורו תמימי לב ודעות, ועי"ז ואך עי"ז עלתה רק בידו לפעול גדולות על רוח ההמון בני העם ולהטותם אל אשר חפץ 13)

---

11) עיין בכתבי ב"מ חלק 5.

12) „דרך הלימוד של הגאון ר"ד פרעקעל ז"ל העובד בארץ לא זרועה [כמאמר הירושלמי והמשוה שני התלמודים זה לעומת זה] לא היה עקש ופתלתול כמו דרך שאר מפה"ש האחרונים המישרים את העקוב ומעקשים את הישרים. ובזה הועיל הרבה לתלמידו ב"מ אשר מעגלו אך מישרים אהב". (גרעטץ דברי"מ לב"י חלק x 4-5) ודפח"ח. —

13) פה המקום אתי לשוב לתלונות „העלוי" [מחברת ידידי הרב החכם ובני' רי"מ נ"י, ראה מכתבי בראש המאמר הזה] ואנחותיו על הליכות ב"י בגאליציען. אמנם! לא אשמת תושבי הארץ הזאת כי הרעו והשחיתו דרכם עד לאין מרפא, חלילה! אך העדר מדריכים ו מ ח נ כ י העם הסב כל זאת; העדר אנשים גדולים המאחדים ג"כ בקרבם כל התנאים הדרושים ונחוצים לאיש עושה חסד לאלפים ולרבבות, לשנות את טעמם לטוב ולהורות לפניהם הדרך הישרה עפ"י מושגי המין הרב. גדולים מעשי החכמים בגאליציען — מארץ הזאת יצאו תלמידיים חדי השכל עד להפליא, סופרים, משוררים וחוקרים, ועל כלם אבות הבקורת החדשה מאירת עינים ו ב ו נ י ב י ת ח כ מ ת י ש ר א ל; אפס — כל ספריהם יקרי ערך והמטעמים אשר עשו נתנו מחיה וכלכלה אך לנבוני דבר ודורשי חכמה מאד, ונפש כל ה ע ם נשארה י ב ש ה אין כל. אשר ע כ בכל רוחב בינתם לא יכלו להשלים חפצם ולפעול על שנוי מצב כל ע ד ת ד' לטובה. [וזה הוא כי התולי ידידי המליץ הנחמד ר"י ערטער נ"ע ואחרים מתי מספר המדברים בלשון ה ע ם באמת הועילו לא מעט להסרת תמונות תפלות ומשאות שוא ומדוחים] — הרב החוקר זמננו רנ"ק ז"ל הוא היה אולי האחד המתדמה להרמבמ"ן בתכונת נפשו אך לדאבון נפשו היה מתגורר בעיר קטנה ואנשים בה מעט והיה דומה לאדם במדבר וכו' ובענותנותו היתירה עד סוף ימיו נחבא אל הכלים. — לבי אומר לי כי לו האדם הגדול הזה שם משכנו בעיר גדולה לאלהים, לו גם במשך ימי חייו הפיץ מעינות חכמתו חוצה ונחיל כבוד חכמים לעיני כל ישראל ולעיני השמש הזאת, אז בלי ספק היתה פעולתו כפלים לתושיה; ואחים

ואיה פעולתו על מצב ב״י המדיני ? — גם פה התגלות כבוד ב״מ הצמיחה ישועה גדולה ומתמדת. משה איש אלהים אבי חוזינו גם בארמון מקך לא שכח את אחיו הנאנחים תחת סבלות מצרים, ומשה ב״מ אחד מתלמידיו הנאמנים הסרים למשמעתו, בתוך המון תשואות מכבדיו הניצרים ובכל אותות אהבה וכבוד אשר עטרוהו פאר, לבו עליו דוי ובמסתרים בכתה נפשו על להץ בני עמו ומצבם הבזוי והשפל עד עפר! בכל צרתם לו צר, ובכל אשר אנה המקרה לידו עשה ופעל להצלתם כמסת יד היכולת: כן בשווייטץ וואקסען וכן גם בפאלען כנודע. אולם דבריו—היו מעטים. הרמבמ״ן ז״ל כפילוסוף בכל דרכיו לא שחת דבריו הנעימים, ויבז בעיני לבקש רחמים חסד ונדבה בעד עמו הנדכא אך כעורך דין המפיל ברוח מבינתו כל יסודי ועמודי טענות מתנגדיו, שאל בשם האמת והתבונה; משפט צדק ויושר—

עודנו בימי עלומיו חם לבו בקרבו ויעט כמעיל קנאה במאמר נמרץ הבוער כאש אוכלה (בדמות מכתב ערוך לאוהבו גומפערץ עיין כתב״מ חלק שלישי בסופו) נגד משפט כתוב במ״ע „גאֶטטינגשע געלעהרטע אנצייגען״ מהמורה הראש מיכאעליס כי „רחוק רחוק הדבר למצוא בין ילדי העברים „אף איש אחד הולך תמים ובר לבב כמו „היהודי״ אשר הציג לעססינג „לפני קהל ועדה במחברתו „דיא יודען״. —

המכתב הנפלא הזה נגד למודי ד׳ מורי גאטטינגען, מעשה ידי עברי צעיר לימים המדבר מתוך לבת אש אהבת עמו, כברק היורד מגבהי שמים לא עבות, הרעיש פתאום את צוררי ישראל. —מלבד ספרו „ירושלים״ המושך אבירים בכח רעיוניו החדשים, הנלהם בעד חופש כללי 14) ומביא גאולה רוחנית לכל הכתות הרובצות תחת משא אי־סבלנות, בהרסו את האדנים אשר עליהם נשענה, עוד במקומות אחרים זעיר שם הניף ידו החזקה להכחיד מן הארץ מרבית משפטים קדומים והזיות הבל וריק אשר מצאו קן להם בלב הנוצרים תמימי דרך נגד היהודים האומללים, וביחוד בהמבוא המפואר לספר ת״י; דברים של טעם הכתובים בעט סופר מהיר הסבול

מלעדי הנומדים ללכת קדימה, ולעזור בעד הרצים, בלי מתג ורסן, מעבר לגבול היהדות. —

14) הרמבמ״ן היה הראשון באשכנז אשר הרים קול לשאול חופש הרעיון והאמונה בעד כל בני אדם ואומה בלי הבדל; בהוכיחו בדרך מחקרית כי ממשלת המדינה והנהגת עניני הדת שונות ונפרדות הנה לבדה. מאת רעותה, ומן הפירוד הזה תצא תורה כללית כי אין כל צדקה להראשונה להדיח בנות האמונה מתוך קהל חברתה, ומאליו — יצא כנוגה משפט היהודים מבלי אומר ודברים ולהג הרבה·

בדם לבבו , גם במכתביו הרבים לגדולי הנוצרים לא עזב כל תואנה (געלעגענהייט) לרמז בדברים נמרצים והודרים בדרך „אגב אורחא״ על גורל איש יהודי בימים ההם , כי מורנו ב״מ המבקר המהולל בכל מלאכת מחשבת בהרגשה דקה מן הדקה ידע והכיר כי אופן הזה (דרך אגב ורמז) יוליד לפעמים בלב הקורא התפעלות יותר חזקה ממאה חוברות מיוחדות המוכיחות בראיות ישרות ונצחות 15) . ואם בהשקפה הראשונה נמצא כל ז א ת אך מ ע ט ומ צ ע ר לפי ערך יד ה י כ ו ל ת של הרמבמ״ן ז״ל , הלא נדע מראש כי לא מעצלות ומרוע לב משך את ידו מעשות ספרים הרבה אין קץ בעד חופש בני עמו (כי חפץ להנהיל אך לו ולבניו אחריו כל ש״י עולמות מבלי תת לאחיו אף כברת ארץ קטנה כאשר נוכל להאמין בקראנו דברי החכם המו״ל „השחר״) כ״א בעבור זה — יען לפי דעתו הבהירה כל ה ת נ צ ל ו ת כתובה מיד איש יהודי לא תשיג מחוז החפץ ובל תהי לה אחרית ותקוה טובה כמו תוכחת מגולה יוצאת מעט נוצרים מלידה ומבטן , אוהבי אמת ורודפי יושר . —

ובכל אלה — פעולת הרמבמ״ן ז״ל על מצב המדיני של בני עמו גדלה עד שמים , ובלב נכון נוכל לשפוט בצדק בלי הפרזה כי ה ו א היה בהיר שדי , ציר ממרום , להושיע בו את ישראל ולהוציא על ידו עם נבזה ומֻרדף זה שנים כבירות , מאפלה לאורה בדרך טבעי , ובמה ? — גם הפעם אך בתכונת רוחו הנשאה אשר פעלה כקסם על כל מכיריו ומכבדיו . טבעו ומזגו , חכמתו הרחבה , דעותיו ומדותיו הצרופות ותומת לבבו , היו

15) לאמת את האמור למעלה אני מביא פה אך שתי דוגמאות — בתשובתו הנודעת להכהן הליריכי לאוואטער מדי דברו בוויכוח הדת וכי די ליהודי א״ר הוא חי תחת מחסה הסבלנות אשר לא בכל הארצות נמצאה , יצא פתאום כברק הלז , חץ השולים , לאמר ; „איזט עס דאך נאך דען געזעטצען איהרער פאטערשטאדט איהרעם בעשניטטענען פריינדע ניכט איינמאהל פערגעננט זיא אין ציריך צו בעזוכען״ . גם בעת אשר שלח הרמבמ״ן להחכם הערדער את החוברת הראשונה מהעתקת התורה כותב הדברים האלה הנוגעים עד לב עמוק „אויך איך האבע קינדער דיא איך ״ערציעהען זאלל , צו וועלכער בעסטיממונג ? אים אים זאקסען-גאטהישען ״בייא יעדער דורכרייזע איהרען יידישען קאפף מיט איינעם ווירפעלשפיעל ״צו פערצאללען ? אדער אירגענד איינעס קליינען זאטראפפען דאס ״מעהרכען פאן דען ניכט צו הונטערשיידענדען דרייא רינגען צו ערצעהלען ? ״ווייס נור דער , וועלכער אונס אללע אונזערע פפאדע פארגעמעססען וכו׳״ הדברים הנ״ל כן לאוואטער וכן להערדער הנאמרים בדרך „אגב אורחא״ העירו בעת את הקוראים לחשוב מחשבות על חקי המדינה המאוסים כנטל נופרת על שכם היהודים וישפוט נא כל משכיל ומבין אם באמת לא יוליאו פעולה יותר עזה מהרבה ספרי התלונות ודברי תחנונים .

תוכחה גלויה וסתירה היה ומדברת נגד כל גדופי ונאצות צוררי היהודים, ובאור פניו — חלפו ועברו כל משפטים - קדומים אשר הכו שרשם בלב עמוק. בגלל הדבר הזה הצליח אך בידו לעורר ולהלהיב לב רבים מאוהביו הבאים לראותו לחשוף זרוע עוזם וללחום מלחמת מצוה נגד טענות רודפינו מנדינו ומענינו; טענות הגובעות ממקור שנאה ישנה או הזיות הבל, ולהרים כשופר קולם בעד הטבת מצב עם בזוי ושסוי, עשוק ורצוץ ממושך וממורט זה אלפי שנים. וכאשר מאהלו אהל ישרים יצאו שליחים שליחי ההשכלה להפיץ אור בכל מושבות ישראל, כן מביתו יצאו גם הלוחמים הראשונים בעד חופש בני עמו הנדכאים, ובפרט שלשה גבורי חיל: לעססינג, דאהם ומיראבויא אשר ברוחם הכביר גרשו כל עבי דעות קדומות, בנות אולת או משטמה נושנה, ותזרח שמש צדקת היהודים ומרפא בכנפיה לשבר גורלם המר. —

מי זה נתן הרעיון לאביר החכמים והמליצים לעסינג ומי זה הרהיב בנפשו עוז להציג לעיני בני אשכנז ואייראפא ציור נפלא ומבריק מאיש יהודי גבוה משכמו ומעלה מכל בעלי אמונות אחרות; בתבונתו הגדולה, ברוחו הכביר., באהבתו למין האנושי בכלל, ענות צדקו וטוהר לבבו, אם לא מהזה פני ב"מ? אשר הוא הוא נתן החכם ההי וקיים לעיניו, הוא ולא אחר. מה עזה ונמרצה פעולת השיר הנשגב הזה להרחבת הסבלנות ולהסרת המועקות והרדיפות מפאת העם נודעת לכל הקוראים ולהכביר מלים בזה אך שפת יתר היא.

וכאשר הרמבמ"ן ז"ל היה בלי ידיעתו סבה גורמת למפעל הגדול הזה מעשה ידי אוהבו ואהובו לעססינג נ"ע, כן הוא היה הראשון אשר הניע את החכם הנכבד דאהם לעבודת ספרו המהולל „שוטצשריפט". גם החכם הזה יועץ המלך, היה בימי נעוריו אחד ממכבדי ומבקרי חכם עמנו ב"מ. בימים ההם שלחו יהודי ארץ עלזאס את ספר הזכרון אשר בדעתם להציע לפני מלך צרפת לתכלית הטבת מצבם הרע, ליד הרמבמ"ן, לתקני, ללבנו ולבררו והוא ז"ל בחר לו עוזר בעבודה הזאת את החכם המדיני דָאהם אשר בנפש חפצה נעתר לבקשתו. מאת ד' היתה זאת כי במשך עבודתו לתועלת ב"י גרי צרפת, נתעורר בקרבו הרעיון לכתוב ספר התנצלות, מגן ומחסה בעד כל עם היהודים. דאהם יצא ראשונה באשכנז לישע עמנו, בהראותו כי הוא נגד תועלת המדינה להדף את ב"י מתוך קהל הנוצרים ולגרשם מהסתפח בנחלת שווי הזכיות עם יתר אזרחי הארץ, ועוד ועוד. בספר הנכבד הזה גם עקבות הרמבמ"ן נודעו (עיין גרעטץ חלק י"א צד 74). גדולים מעשי הספר הזה ואין חקר לפעולתו, — אמרי יושר

אלה יוצאים מפי אחד מאצילי עם מצאו מסלות בלבב גדולי המדינה , מושליה ומחוקקיה , והולידו שנוי ותמורה ותיקונים בכל החקים הנוגעים את היהודים לפתח המוסרות ולהתיר חרצובות עול הכבד אשר העמיסו על צוארם בכל ימי חושך ואפלה .

והאחרון חביב — הוא מיראבויא הצרפתי , הסופר הנפלא אשר גחלים בערו מאש שלהבת החופש העצורה בחדרי לבו , ומפיו לפידים דלבו להאיר מחשכי־ארץ . החכם המליץ הזה אף כי אחרי מות ב"מ בא בפקודת מלכו בערלינה , בכ"ז התעורר לעמוד לימין היהודים וללחום מלחמתם רק ע"י מורנו ז"ל . בכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו , צללו אזניו לקול אנחות תושבי בערלין על אבדן האיש הגדול הזה עדי אשכנז , ויהי בקראו כתבי ב"מ ובפרט ספרו „ירושלים" אשר השאיר אחריו ברכה בקרב הארץ , התלהטה נפש מיראבויא להשמיע גם לבני ארצו הצרפתים יקר תפארת האיש הנעלה הזה ופרשת גדולתו בחכמה ובמדות ובפעולותיו הנשגבות על בני דורו , ולשאול מהם בקול אדיר וחזק השפעת משפטי בני-אדם בעד עם ישראל הלקח מעוצר וממשפט זה כמה בספר גלוי הנודע והמפואר בשם sur Moses Mendelssohn, sur la Reforme politique de Juifs et en partientier sur la Revolution tantee en leur faveur en 1753. dans la Grande Bretagne מה עז הרושם הגדול אשר עשה הספר הנכבד הזה על תושבי ארץ חמדה טובה ורחבה הזאת! איש קנאת האמת לפניו הלכה להטה סביב צרי היהודים , וקולו — קול עוז הניע מיתרי לבב בני צרפת לאהוב עם שנוא מאז ומקדם , להושיט יד אחוה ורעות להבזויים והשפלים עד עפר , ולהרים קרנם בכבוד לטוב להם כיום הזה . —

ובכן גם בנוגע למצב המריני של בני עמו הרובצים תחת משא התלאות , רבנו ב"מ הואיל יתר הרבה מאד מכל ההולכים לפניו , לא לבד באמרותיו אמרות טהורות מעטות הכמות ורבות האיכות המראות לכל העמים והשרים צדקת ב"י וזכות דתם , רק עוד שבעתים על ידי גדולי חקרי לב מחכמי הנוצרים אשר הביא בקרב לבם הטהור מיום לדתם , אהבה ורגש־כבוד לעמו , וכמעט בלי ידיעתו העירם לשום לב , לחפוש דרכם ולהקיר על מצב עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב ולהיות לפה ולמליץ לרחל לפני גוזזיה נאלמה , הוא אך הוא היה הסבה הראשית והמניע היותר גדול לכל מפעלי גדולי הנוצרים הנזכרים , אשר על שכמם שם עבודת הקודש לעבור חלוצים לפני עם ד' ; להפיל חומת נחושת המבדלת בין ב"י לשאר העמים ; לסקל ולישר מעט המסלה העולה להשגת משפטי בני אדם יצורי אל אחד ואב אחד לכלם , עד כי יגדלו הנערים נערי ב"י בהכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכת מחשבת [פרי ז"ע פעולת הרמבמ"ן] אז המה לבדם עוז יתאזרו וכארי יתנשאו

ללחום מלחמתם בכלי קרב רוחנים; כאשר באמת כן היה, כי בשנים לא כבירות צעירי ב"י התנערו מעפר שפלותם ואחרי אשר הראו לעיני איראפא מי המה ומה המה; אומץ רוחם, יושר לבם למלכם ולארצם ויתרון הכשר דעתם, לכדו למו ביד חזקה משפטי אזרחי הארץ ושווי זכיות, לא בחיל ולא בכח גופני כ"א ברוח — בנשק המדעי והמוסרי. — ומי היה המסבב והמעשה לכל הנפלאות האלה? למצבנו המדיני הנוכחי ברב ארצות הנאורות? — אם לא רבנו ומורנו בן-מנחם זצ"ל?

אחינו ב"י בטבעם אינם כפויי טובה כנודע, והעם מרגיש תמיד בכל עת מי הוא אוהבו ומטיבו באמת ובתמים. ע"כ קימו וקבלו עליהם היהודים להעריץ האיש הרם והנשא הרזה המשנה עתותיהם לטובה, ולכבדו כמורה דרך וכמלאך מושיע עד סוף כל הדורות 16) ומי זה יעצור בעד רגש לבם?

בושתי גם נכלמתי להאריך יותר מדי בשבח מורנו ב"מ, וכאשר אמרו אנשי ראש הגולה לאליעזר זעירא „דהוה סיים מסאני אוכמי" „את חשיבא לאתאבילי על ירושלים"? כן מדי כתבי מאמרי זה קול בקרבי קורא: „מי שמך לשופט ולמריץ יושר פעולות הרמבמ"ן?" וביחוד כי לא להורות דבר חדש באתי, כ"א להזכיר לאנשים כגילי את הישנות ולהעיר לב צעירי ימים על דברי אמת וצדק הנודעים לנו מכבר מפי ספרים וסופרים, ובפרט מפי סופרי זמננו המפוארים, החכמים החוקרים גרעטץ וקייזערלינג. — עתה דמיתי באה העת והעונה לשום קץ לדברי, ומה גם כי עד היום הזה לא ראיתי מהמאמר „עת לטעת" כ"א שש חוברות הראשונות ולא אוכל להתווכח ולבוא במשפט עם גבר חכם בעוז כמוהו עד אשר אשמע כל דבריו וארד לסוף דעתו הרחבה באמת, אולם למרת רוחי נאלץ אנכי להוסיף עוד דברים אחדים הנחשבים בעיני כשפת יתר.

החכם המבקר המו"ל „השחר" מצא את לבבו נאמן לכתוב הדברים האלה על ספר: „ב"מ נחל כבוד רב מאד בעתו, אך לא רק חכמתו עמדה לו "להנחילו כבוד רב כ"א העת ההיא היתה בעזרתו וכו' ואיך השתוממו בראותם "כי איש יהודי יכתוב וידבר בשפה צחה וכו' איש יהודי לא יהיה רוכל "סובב ברחובות וכו' איש יהודי יעזוב חכמת אבותיו וכו' הדרך הזה היה "לפלא וכל דבר פלא ימשוך עליו עין כל רואהו ולבו, ואחרי כי מטבעו היה "נדכא ונענה ככל היהודים ועל כן גם ענו הלב, לכן הוסיף לקחת לב כל מדבר עמו" (מ"ע השחר שנה ששית חוברת חמישית צד 241) ובמקום אחר

---

16) בעשירי לחדש זעפטעמבער 1829 יום מלאת מאת שנה ללדתו היה יום מועד ושמחה לרוב קהלות אשכנז ע"פי הסכמה כללית מקהלים וכל מעשי הצדקה הם ונדבות אז ונקבעים עליהם שמו וזכרו „מענדעלזאהנס שטיפטונגען" מעידים כמאה עדים על הכרת טובה מפאת בני עמו. —

הוא אומר „אף גם היא (חכמתו של הרמבמ״ן) לא רבה היתה כאשר הפלינו בה היהודים האוהבים הגוזמא״ (שם, חוברת ששית).

הפתגם הזה כי בני אשכנז השתוממו ביותר על ב״מ ז״ל אך באשר היה יהודי המדבר בשפה צחה, כעל דבר חדש וזר. ובאמת „חכמתו לא רבה היתה״ הפתגם הזה — יוצא מפי חכם וסופר המתגורר באשכנז, הרגיז את לבבו, אי שמים! הלא משטמה נטורה זאת המקלקלת את השורה, לא אדוני! לא באשר היה יהודי רק אעפ״י שהיה יהודי כל בני דורו נאלצו להוקיר ולהכיר מעשיו הנפלאים ופעולותיו הנמרצות על שדמות הליטעראטור והפילוסופיא 17) וגם מלאכים רעים ענו בע״כ אמן ואמן.

והנה אף כי נפשי יודעת מאד כי תבן אני מכנים לעפריום ואך למותר היא להכביר מלים בדבר הגלוי והנודע, ומה גם כי הפתגם הנזכר עומד בפני עצמו ואין לו חבור והתקשרות קרובה עם הענין שאנחנו דנין בו והוא פעולות הרמבמ״ן על בני עמו; בכ״ז הציקתני רוחי ולא חסתי על אבדן זמני להביא פה ליקוטים אחדים מספרים שונים. ולהקוראים — המשפט. —

קאנט אשר מלוא כל איירופא כבודו התאונן על כי אנשי רוח כמו ב״מ לא יקחו למו מועד לדרוש ולחקור כראוי באמיתת הרעיונים החדשים הנכללים בספרו „קריטיק דער רײנען פערנונפט״ — ומה ערגה נפשו להשתעשע עם איש „יקר המציאות״ „וזך הרעיון״ כבן־מנחם, בעירו כל הימים. ובנוגע לדרך לימודו של הרמבמ״ן כותב כדברים האלה „עס זינד נור וועניגע זא גליקליך פיר זיך אונד צוגלייך אין דער שטעללע אנדערער דענקען אונד דיא איהנען אללען אנגעמעסענע מאניער אים פארטראגע טרעפפען צו קעננען. עס איזט נור איין מענדעלסזאהן״ (כתבי קאנט חלק XI).

קאנט היה מחבב את המחברת „ירושלים״ כאוצר יקר אין ערוך לו וכספר יחיד במינו. „הספר הזה — כתב באגרתו לב״מ — מעותד לסלול דרך התיקון (רעפארם) לא לבד בין היהודים אך גם בשאר אמונות המוצלות בארץ״. — גם.

17) בחכמת הנפש ובחקי היופי הפליא להוציא תעלומות אור כנודע. ואף גם בפילוסופיא של לייבניטץ־וואלף אשר בעקבותיה הלך, סלל לו לפעמים דרך בעצמו, להגדילה ולהאדירה, לבנות ולסתור כיד החריפות הטובה עליו „דאס מענדעלסזאהן'ס פארלייפיגע קאנט'ס איס וואהרען זיננע דעס ווארטעס גילט, ווירד ניעמאנד בעסטרייטען קעננען״ כדבר הסופר בספר הרב החכם קייזערלינג, ע״ש לד 449 עיין גם הנוספות למאמרי זה. —

מ י ר א ב ו י א היה אומר „ראוי הספר הזה (ירושלים) להיות מועתק לכל לשונות הגוים למען יינקו כל ה ע מ י ם מדעותיו הבהירות וישבעו מטובו". —

האם כל זאת בעבור שהיה י ה ו ד י ?

ל ע ס ס י נ ג שמהו לשופט צדק על כל עניני הפילוסופיא ובכל הנוגע לחקי היופי, וכמעט לא בצע דבר גדול או קטון מבלעדי עצתו וחות דעתו, גם הפראגמענטע לא הוציא לאור בטרם שלחם ליד אוהבו ב"מ *) וכן גם שאר גדולי סופרי אשכנז הציעו לפניו מעשי ידיהם ופרי מחשבותיהם עודם בכתובים ומבקשו ממנו הרכמה או בקורת, כנודע למדי מקורות חייהם וממרוץ מכתביהם הנדפסים.

הגם זאת בעבור שהיה מזרע ה י ה ו ד י ם ?

בצאת הספר פעדאן לאור עולם, אשר היה אז דבר בעתו, לחזק ידים רפות באמונת השארת הנפש אחרי מות הגויה, באו והגיעו לב"מ אלפי מכתבי תודה וברכה מכל אפסים ומאנשים שונים למינהם, בהם: סופרים, מורי ב"ס, משוררים, חכמים וכנעני ארץ יחדיו; זקנים ונערים, נשים ועלמות כלם קראו הספר הזה, צרי לנפש, בדמעות על לחים וענדוהו עטרה לראשם. —

ו ו י נ ק ע ל מ א נ ן החוקר והחושב הגדול כתב מעיר רומא, מקום שבתו אז, כדברים האלה: „ספר פעדאן מבן-מנחם הוא אחד מן הספרים היותר טובים ונפלאים אשר קראתי בכל י מ י ח י י".

ה ע ר ד ע ר הנודע, הביע רוחו באחד מספריו על ב"מ לאמר „זאקראטעס פיהרטע דיא וועלטווייזהייט אונטער דיא מענשען, מ א ז ע ס איזט דער פילאזאפישער שריפטשטעללער אונזערער נאציאן דער זיא מיט דער שענהייט רעם שטילס פערמעהלטע" וכו' וכו'.

הספר הראשון מחקרי אשר קרא ג ע ט ה ע הצעיר אז לימים, היה נ"כ מיישה ידי ב"מ „פעדאן" ויעמול להשוותו עם הספר הנקוב בשם הזה

---

*) ובמכתבו אל הרמבמ"ן מן 8 דעצעמבער 1755 כתב לאמר: „איך זעהע גם, זא ויא אין קיינער זאכע, אלזא אויך היער ניכט אונגערן, ד א ס ז י א ד ע ן ש ר י פ ט פ א ר מ י ר פ א ר א ו ס ה א ב ע ן" („מאזעס מענדעלסזאהן'ס זעממטליכע ווערקע, — אויסגאבע אין איינעם באנדע אלס נ א צ י א נ א ל - ד ע נ ק מ א ל" וויען 1838 זייטע 814). זה האיש לעססינג אביר סופרי איירופא, אשר לשמו ולזכרו תאות נפש החכמים גם בדורנו עתה, אשר ספריו ומאמריו הנם עד היום לשם ולתהלה, — הוא יאמר כי הרמבמ"ן ע ו ל ה ה נ ה ו מ ע ל ה א ח ת ל פ נ י ו ב כ ל ד ב ר, ושאמאלענסקין ישמיע משפטו „כי גם בחכמה לא נעלה ערכו כאשר יאמרו היהודים אוהבי הגוזמא", — שמו שמים! המו"ל.

אשר לאפלטון ולהציגם זה לעומת זה . עבודתו זאת הלא היא רשומה במחברתו „ילדי יום" (טאגעבוך) .

המשכיל (הנודע לרע לעססינג) מ י י נ ה א ר ד אשר מת עודנו באבו, קרא בשום לב על ע ר ש ד ו י , ב י ו ם מ ו ת ו את הספר פעדאן — נוחם לנפשו וצדה לדרכו .

וכל אלה בעבור שהיה מזרע יעקב ?

גליים , פלאטען , געללערט , קלאפשטאק , ראמלער , ווייסע , וויעלאנד , וכל המון חכמי וסופרי דורו נתנו יקר וגדולה לכל מעשי ידי ב"מ. אף כי הרמבמ"ן גלה את דעתו בחופש רוח על אודות ספרי חכמי זמנו ויעבירם תחת ש ב ט הבקורת במה"ע „ליטעראטורבריעפע" (בפרט ילידי רעיוני וויעלאנד) עכ"ז לא הסירו ממנו אהבתם לעולמים .

„גליים הזקן" (זה שקנה חכמה ושם טוב) אחרי קראו הספר „מועדי שחר" מב"מ קראהו — במכתבו להערדער — „מ ש ה א י ש א ל ה י ם" . וביחוד המליץ וויעלאנד נשאהו עד שמים וכל תהלה יוצאת מפי ב"מ מלאה את לבו שמחה וששון אין־קץ . „אם יש דבר מה אשר בכחו למלא לבבי גאון וגובה־כתב לאחר מאוהביו — הלא הוא להיות מ ה ו ל ל מבן-מנחם". גם לרעהו ריעדעל כתב אחרי צאת ספרו „אגאטהאן" לאור כדברים האלה :

„עס זאל מיר גענוג זיין Principibus placui s[illegible] v ris אונד איך האבע דאס פערגניגען איהנען צו זאגען דאס מ ע נ ד ע ל ס ז א ה ן אונטער דיעזען איזט" .

בבית אוצר הספרים אשר לגאון אשכנזי ש י ל ל ע ר נמצאים ספרי ב"מ המדברים מחוקי היופי (עסטהעטישע שריפטען) ו ה ר ע י ו נ י ם ה ח ד ש י ם האצורים שמה ארג ורקם גם בתוך מעשי ידיו (לפי הוכחות קייזערלינג במחברתו „צור שיללערפייער" צד י"ט לשנת 1855) .

וכל הנ"ל יען שהיה מילדי העברים ?

שני כמרים מהברת בענעדיקטום פנו למורנו ב"מ כאל יועץ פלא בדברים המסורים ללב , לפניו שפכו מרי ספקותיהם ויבקשו ממנו להורות למו הדרך הישרה המובילה לחיים מאושרים במובן המוסרי והמחקרי [גרעטץ דברהי"מ לב"י חלק י"א צד 21 . מקורו לא נודע לי כעת] —

העלמה העדינה זאפיע בעקער (נוצרית , מחברת ס' בריעפע איינער קורלענדערין אויף איינער רייזע דורך דייטשלאנד) שאלה ג"כ ממנו תרופה למחץ ולנגעי לבבה ואלה דבריה באגרתה להרמבמ"ן ז"ל מיום 24 דעצעמבער 1785 „זא זיעהט עס אין מיינער זעעלע אויס טהייערסטער פריינד ! נ ו ר א י ה נ ע ן לעגע איך זיא זא אפפען דאר . ראטהען זיא מיר אויף וועלכע ארט איך עס אנפאנגע , מיינעם הערצען דען גאטט נעהער צו ברינגען ,

דען מיין פערשטאנד א"ס זאנדקארן וויא אין דער זאנגע אנבעטעט (כתבי ב"מ חלק 18).

גם האשה חכמת לב (בת אוהבו ריימארוס הגדול) בהאמבורג בשם לואיזע היתה מכבדת מנשאת ומגשלת את ב"מ בכל נפשה ובכל מאודה, ומדוע? אולי — הגב שעל כתפיו הרעיש את לבה? או אולי ג"כ באשר היה איש יהודי? לא! — היא בעצמה פתרה לנו החדה הזאת באמרה באחד ממכתביה לאמר „אתמול ראיתי את בן־מנחם יקירי, והנה מצאתיו כאשר הראהו לי כח דמיוני מאז; לוקח נפשות בלבת איש הפורצת מעמקי לבבו, ובזכות רוחו הנעלה הנשקפה והמאירה מבין חרכי עיניו". אלכסנדר הומבאלד הודה לעיני כל כי גדולה היתה פעולת הרמבמ"ן על מהלך חינוכו וחינוך אחיו ווילהעלם. גם לעת זקנותו התפאר בשמחת לבב לאמר „אני אני שמעתי את מועדי שחר מפי בן־מנחם".

וכל אלה בעבור שהיה יהודי, „דבר פלא המושך עליו עין כל רואהו ולבו"??

מי יתנה כל אנחות לב מכבדיו ומכירין אחרי מות משה. אין לאל ידי להביא פה כל אותות כבוד ואבל 19) גם אהבה תמימה אשר הראו לו יושבי בערלין וגרי ארצות אשכנז.

אמת הדבר כי „קעלבעלע ומרעיו" שטמו את ב"מ גם שמו עליו עלילות דברים תלמידי בית המדרש הגדול בקעניגסבערג שפכו עליו בוז וקלסה — באשר היה יהודי, אבל המון אוהביו ומכבדיו נשאוהו עד גבהי שחקים וישתוממו על נפשו הגדולה אשר בדרך מקרה שכנה

---

18) בדברים האחרונים הנזכרים למעלה אולי בצדק נוכל לגזור אומר כי שאנו את החכם ב"מ „באשר היה יהודי" — אשר גם לפי תורת אמונתו חפשי הוא ברעיוניו ובמחקריו, וידיו לא אסורות בכבלי עקרים קיימים לעד ולנצח נצחים. ומי זה יכשר לחזק ידים רפות בעלה נכונה ויפרה יותר ממנו?.

19) לדוגמא אציגה פה שתים שלש דלתות מהקינה המכוונה על מות הרמבמ"ן ז"ל הנדפסה במה"ע „מזעאסף" מאת טהאמאס ווילעמאנן: דאך וויט אומהער שאללען דיא זייפצער | אין דייטשלאנד געפילדען | יינגלינגע, עדעל אונד קיהן, | דיא אין קאמפף מיט אירדטהום אונד וואהרהייט! זיך זיינער געטרעסטעט | אך! אונד גערמאניענ'ס טעכטער, דיא דורך איהן האפפנונג געשעפפט | דעם טווינגען לעבענס | קלאגען אום איהן! מקצת הקינה אשר נשא עליו המשורר המפואר ראמלער העתיק כותב תולדתו הראשון החכם והמליץ ר"י אייכעל ולפי עדותו „רבים משרי בערלין ומבית המלכות שלחו אל אשתו לנוד לה ולנחמה". ע"ש. — כל כ"ע היותר נכבדים ספדו על ב"מ כמספד על היחיד בדברים נמרצים הכתובים „בלשון אש רגשות לבב" [גארוועס במכתביו לרעו וויסע]. גם רבים מאוהביו הנוצרים נועדו יחדו להקים תמונת ב"מ ברחוב בית־השעשוע במקום גדולים לייבניטץ וכו' אך עצתם זאת הופרה ע"י מניעות שונות.

בגו איש י ה ו ד י , ולו היה נולד נוצרי , אז בטח פאר וכבוד פזרו לו ע ו ד ש ב ע ת י ם ! . —

ואם ישאל השואל מה קול הרעש הזה ? על מה התפלאו בני אשכנז על בן־מנחם יתר הרבה כעל שאר חכמי בני דורו ? 20) מדוע שמוהו לגאון ויכנוהו בשם זאקראטעס ואפלטון ? — גם זאת לא נעלם , והתית השאלה הזאת , מודעת בכל הארץ : —

יושבי גרמניא ה ת פ ל א ו — על חושב ומעמיק עד היסוד „המסיר משושנת הפילוסופיא החוחים והברקנים „והמוליכה מבית הספר למגרשי החיים" למען ישמע כ ל ה ע ם בדברו אתם ; על האיש הגדול אשר ה ש י ב לבני דורו אמונת „השארת ונצחות הנפש" — ה ש י ב את הגולה אשר גולו מנם חוקרי צרפת המגשימים , מהללי כל קדש ו מ פ ר י ע י מנוחת לב ההמון הרב ; על ה פ י ל ו ס ו ף אשר כמעט בכל מ ח ק ר י ו א ך ט ה ר ת ה ל ב שוה לנגד עיניו , וכמטר הרעיף לקחו . להצמיח פרי מדות טובות ונעימות על תלמי לב ה ע ם, התפלאו — על לשונו לשון ל מ ו ד י ם , על ה מ ל י ץ היותר גדול (בלוית לעסינג) המדבר ג ד ו ל ו ת בשפה ברורה ונעימה , במליצה צחה ונשגבה אשר עד ימיו אין באשכנז משלה ; על ה מ ר י ם קרן שפת אשכנז מעפר , ו א ח ד מ ב ו נ י היכלה , כלו אומר כבוד .

ה ש ת ו מ מ ו — על תורתו החדשה בעניני מ מ ש ל ת ה מ ד י נ ה ביחס להכנסיה הדתית ; על אומץ רוחו הכביר להיות ה ר א ש ו ן אשר עוז התאזר להביע אומר לפני קהל קוראיו ולעיני חשמש הזאת : כי אין המשפט ו ה צ ד ק ה למורי הדת להעניש את בני בריתם הסרים למשמעתם על ד י ע ו ת ו מ ח ש ב ו ת ל ב ב ם — בעת אשר מ ד ו ר ו ת עצים ואש (אויטאדאפע) עוד לא נכבו באייראפא ; על איש השואל בשם כ ל ה ע מ י ם חופש הרעיון והאמונה — בעת אשר כהני אמונה השוררת ברוב הארצות חרשו כל היום לאסור כל דעה חפשית בזקים וכבלי ברזל . —

20) השאלה הזאת מדוע בני אשכנז הבדילו את ב"מ לטובה באמת נשאלה מאת החכם שלייערמאכער הלעיר אז נימ"ס , לדודו המורה הרבם סטובענרויך לאמר „הלא נמצאים בינינו פילוסופים וחוקרים אשר נוכל לדמותם לב"מ ועכ"ז לא העיר מותם אבל כבד כזה" ? וע"ז השיבו דודו הפראפעסאר הנודע לתהלה כדברים האלה ; „מ ע נ ד ע ל ס ז א ה ן וואר אויך מעהר „אלס פילאזאף . איהם האט אין דער טהאט אונזערע ל י ט ע ר א ט ו ר „א ו נ ז ע ר ע ש פ ר א כ ע זעלבסט אונד דיא ג ע ז ו נ ד ע קריטיק , „אונגעמיין פ י ע ל צו ד א נ ק ע ן" (אוים שלייערמאכערס לעבען , מובא מהח' קייזערלינג) משפט הזה הרון מפראפעסאר נוצרי (אשר לפי ידיעתי לא היה במספר אוהבי ב"מ הפרטיים) על פעולת מורנו ב א ש כ נ ז יורה נמדי כי לא נטיתי הגילה מדרך האמת בכל האמור למעלה . —

השתוממו — על חדרי־לבו הטהור הרחבים ומכילים בתוכם עולם מלא, ואהבת אדם בכלל מבלי השקפה על שנוי דעותיהם ומחשבותיהם, על שנאתו העצומה וגועל נפשו לכל דבר בליעל, כזב וחונף, ועל דרכיו דרכי נועם, צדק ויושר, אמת ושלום. —

אשר ע״כ לא לבד בחייו כ״א גם ימים רבים אחרי מותו לא נשכח מורנו מלב עם אשכנז ונחשב הוא בעיניהם כאחד מבעלי האסופות (קלאסיקער) היותר נכבדים. — ואף כי לפי מצב המדעי בימינו אחרי הופעת קאנט פיכטע, העגעל ושעללינג, רבים ממחקרי ב״מ אבדו מיקר ערכם הראשון 22) (כאשר גם בעת הרמבמ״ן מחקרי הדורות שקדמו כבר נגוזו ועברו) בכ״ז ספרי בן־מנחם וכל ילידי רעיוניו, עוד בשיבה ינובו, שתולים בכל „קורות הפילוסופיא״ ובכל „תולדות הספרות האשכנזית״ דשנים ורעננים יפריחו 23)ושם ב״מ ינון לעולם אף כי נשתנו הזמנים. ומדוע נבגוד אנחנו בני עמו במורנו זה אשר הפליא חסדו אתנו, לחפא עליו דברים לא־כן ולטפול עליו שקר, אחרי אשר עתותינו נתחלפו, ורוח אחרת מרחפת על פני גלי המסבות? איה המה מעשי בני חלוף אשר אין חליפות למו לעולמים?

ואולם גם אם כל שטות פילוסופיות תעלנה בתהו ותאבדנה, חסדי הרמבמ״ן ז״ל עם אחיו לא יעברו מתוך היהודים, וכל בית ישראל, ידעו בכל עת ובכל מקום להוקיר ולהכיר פעולותיו הנשגבות המביאות אותנו עד הלום למצבנו הנוכחי: זכרו לא יסוף מזרעם, ועוד בימים הבאים ככוכב מזהיר על שמי קורותינו יאיר נתיבות כל צעירי עמנו רודפי תושיה, אם אך רוחו תעמוד בקרבם: רוח אמת ושלום, צדקה ויושר, רוח עם אלהי אברהם, רוח דעת ויראת ד׳. —

ועתה אלופי ומיודעי, גבר חכם בעוז רב יצחק מיזים! שים נא עינך על מאמרי „משה וישראל״ בלוית הנוספות אשר אני שולח לך היום כי מי כמוך שופט צדק בענינים כאלה. ועם המליץ הנשגב המקובל רמ״ח לוצאטו אני אומר „ההבור הזה לא הברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא, ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול וכו׳

---

22) זאת לדעת כי ספר „ירושלים״, המבוא הגדול לס׳ ת״י, העתקת ס׳ תהלים וכדומה הרבה חין ערכם יעמוד לעד לעולם, ואם כל הספרים בטלים, המה אינן בטלים. „עיר של זהב-ירושלים״ כל ימי השמים על הארץ תהיה לתלי ועדי לבית ישראל, נר לרגלי העמים אוהבי החופש וחור לנתיבתם. —

23) עיין הנוספות.

אלא שכפי רוב פירסומם וכנגד מה שאמיתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה" (הקדמה לס' מסלת ישרים) אם אמנם רבי אמרי נאספים המה מספרי סופרים גדולים ונאמנים עכ"ז השתדלתי לבחון ולהשיג רוח הרמבמ"ן ז"ל עפ"י המקורים הנפתחים לכל איש למען הקים לי משפט ברור בלתי תלוי בדעת אחרים על פי דרכי והגות לבי כאשר עיני אדוני תחזינה, ובזה חשבתי לשלם החוב אשר חבנו לכבוד מורנו השוכן בסתרי לבבנו משנית קדם. דברתי וירוח לי מעט. הן אנשים באים בימים לא במהרה ובנקל יסידו מחשבות ודעות הנטועות בעמקי לבבם מימי הנעורים, אף כי בהבל יסודן, ומה גם אלה הצרופות בכור הבחינה ובנויות על אדני האמת והיושר.

הפעם אודך בכל לבב על מנהתך היקרה „העלוי" אשר הסבה להוציא ממסגר את מאמר זה הנשכח מלבי זה ימים רבים, ואם תחנני חוקר נכבד! בשאר חבוריך המחוכמים ומה גם בחלק השני והשלישי מספרך היקר „צפנת פענח", שמח תשמח בזה נפש אוהבך לעד לעולם, מוקירך ומכברך כערכך הרם

יחיאל מענדעלסזאהן. —

(הנוספות תבאנה)

מלחמה בשלום

(המשך מן חוברת ג')

ועתה הגד נא לי, מה פשעתי, או מה אפשע עוד היום, אם בדברים המסורים ללב, אלך אחרי חפץ ונטית לבי? ומה הוא הדבר היותר יקר בווכוחי החיך והטעם, אם לא החיך עצמו? ובדברים כאלה מה תועיל לנו הסכמת המפורסמים? וכי נוכל לעשות שקר בנפשנו ולאמור: שפתים עבות ופה רחב הוא תפארת הנשים, אחר כי יושבי אפריקא יהללו את יעלותיהן, אם התולדה עטרה אותן במוהר ומתן יקר כמוהו מלידה ומבטן? או להיפך, הנוכל להאשימם ולאמור, כי אין חיך ליושבי הארץ הלזו לטעום את יפי הנשים, אחרי כי בעיניהם מבוערה כמוה כמוצאת חן היא? — אנחנו נשפוט ע"פ טעמנו ולבבנו, והמה גם המה אחרי לבבם ילכו, ולשניהם הצדק. אם כן איפוא, מה לי ולבעל סה"ד? שוט נא באנית ר' יחיאל הזה בכל ים התלמוד, לארכו ולרחבו, האם תמצא גם אי קטן ככף איש אשר תוכל להנפש עליו מכל תלאות הנגוד אשר ישיגוך בכל הדרך הרע הזה; האם תמצא אף אומר אחד מסכים לך ולהשערתך? אם לא רוח האמת הנושב

תמיד על מים האדירים האלה לא ילחש באזניך על כל שעל ושעל : „אל תאמר נוסף לכל אשר אין בו יסוד , ואמת במקום שהאמת נעדרת ?"

אולם באמרי : „במקום שהאמת נעדרת" כל ישעי וחפצי אך לגלות לך כי אין דעתי דעתך , ושופט היותר צדק בדין ודברים אשר בינינו , מליצת התלמיד עצמו , יקרא בקול ויאלצני להחליט כ י ש ק ר ה ע נ ה ב ו ג ם א ת ה ג ם ב ע ל ס ה " ד , כי חכי לא יבין הוות . ואם לבבך ורעיוניך יאמרון לך ההיפך , לא אאשים אותך , ולא מתחייב בנפשך אתה בדתי המחברים כי „כהפרד האישים כן הבדל הראשים" וכל אחד מאתנו יש לו על מה לסמוך , כו' . ע"כ אף הפעם , לא אוסיף עוד לדבר אודות נ"ק , צדקתי אני , או אתך ילין הצדק , יהי מה — נשתקע הדבר ולא נאמר .

מצאתני , איש יקר , אחד מאלף לאהוב אותי עד בלי ירח , בכל מקום ובכל עת — תודות אין מספר לך ! אף כי לא ארע מה כחי ובמה מצאתי חן בעיניך , עד כי בעבותות עד אסרתיך לי , אם מיום דעתי אותך לא עשיתי מאומה , אשר בו תודע כי אכבד אותך , והצלחתך הצלחתי . עין בעין אראה כי לא לשוא „חכם מכל אדם" נקרא האומר כי „לב האדם לאדם כמים הפנים לפנים" כן ! אהבתיך גם אני ושמך וזכרך לא יסוף מפי עד אין קץ — ואם עוד לא עשיתי בעבורך מאומה , אעשה אם האלהים והשגחתו יהיו בעזרי . הנה ידך : אחים אנחנו , אחים בני עם אחד , אחים במלאכתנו , אחים בתלאותינו , אף כי אלה האחרונות לא בני שם אחד הן : אתה ימצאוך תלאות רבות ודאגה לך כי יש לך אשה ובנים , ואנכי המון תלאות יסובבוני , ואכבם יכבידו עלי , כי אין לי אשה . א ש ה ו ב נ י ם הוא המרכז אשר עליו תלוי הארץ , ואין דבר קטן וגדול , הצלחה ואסון , טוב ורע , עונג ונחת גם פיד ושבר אשר מקרם לא יהיה ב א ש ה ו ב נ י ם נעמול , נעבוד , נפליא לעשות , או נדד פלאים אך בעבור אשה ובנים . זה גורל כל היצור וזה מנת חבלנו ! —

אודות המזיחי , אגיד לך האמת , כי לא מחפצי כתבתי את אשר כתבתי לך וידידי אשר לי פה מו"ה . . . . הקריב לפני את השאלה הזאת ויבקש מאתי לבאר לו דבריו על פי דרכי ההגיון . בסקירה ראשונה הבנתי את תוכן כוונתו ואפרשה לו כאשר היה עם לבבי ; אפס עוד לא שמתי קנצי למלי , והנה הוא בא בשאלתו השנית לכתוב לו את פירושי על הספר ולשאול גם אותך , כי כן חפצו לדעת איך שני אנשים חכמים יבארו דבר אחד ומני ומינך תרתים שמעתתא . והנה הואלתי לכתוב את באורי על הספר וגם אליך כתבתי מזה , כאלו לא היה לי פנאי לעיין , למען תעשה גם אתה מטעמים . ואם אמנם הארכתי מעט יותר בבאורו , בכל זאת בכלל דברי דבריך , זולת בפירוש „כן כשהיה האחד הבדל וכו'" אשר נפרד איש מאחיהו וכמדומה לי שלא ירדת לסוף דעתו . וזה לך ההעתקה מבאורי , קרא אותה והבן במה טעינו , אני או אתה . —

העתקה מאת אשר כתבתי על דבר המזרחי לידידי ...

„ידידי המשכיל . . . שאול שאל מאתי לבאר לו ע״פ דרכי ההגיון את תוכן וכוונת המזרחי בפירושו על רש״י בפסוק ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו׳ . אנכי נדרשתי לאשר שאל מאתי . אולם להבין את מחשבתו ודעתו על נכון מן ההכרח הוא לקחת משל ולדין עליו את דיניו , עד כי על פיו יצאו לאור דברי המזרחי אשר יסודם בנפש המשכלת . ונאמר עד״מ : אם ה׳ נתן אש דת לישורון , הנה הדת ההוא שלם (הקדמה הראשונה) ; אולם אין ספק כי אלהים דבר מתוך האש עם עמו והודיעם תורתו (הקדמה שניה) : א״כ דת היהודים הוא שלם (תולדה) , במשפט הזה מאמר הראשון (אם ה׳ נתן אש דת לישורון) הוא ע״פ המזרחי הקודם , אחר כי אך פועל ה׳ שלם הוא בתכלית השלמות , ולא פעולת בשר עפר מן האדמה , ושניהם כאחד , הקודם והנמשך המה ההקדמה הראשונה , אשר ממנה נחייב כי דת היהודים שלם (התולדה), אם אך השבנוה לאמתית ולדבר שאין לו ספק בהקדמתו השנית . אולם במשפט הזה עצמו אשר הבאתי , אם היה רצוננו להחליט ח״ו כי לא אלהים דבר עם עמו על הר סיני ; אז גם הנמשך כי דת הישראלי הוא שלם , כמו כן שקר היה נסכו ; אחר כי אם נאמר שנותן התורה היה אדם , יליד אשה , אז נהליט ג״כ כי פעולותיו המה בלתי שלמות והסרות , רצוני : אם מהמשפט הזה המחייב , היתה כוונתנו להוליד תולדה שוללת , אז הקשינו היה ג״כ אמתי ומוסד כבראשונה , כאשר חפצנו להוליד תולדה מחייבת ממנו , וכל כח התולדה תלויה אך בהקדמה השניה ; אם היא מחייבת , כאשר במשל שלפנינו, אז גם התולדה כמוה . ואם היא שוללת אז גם התולדה שוללת .״

לא כן יהיה במשפט הזה עד״מ .

אם הגשם יָרַד על הארץ , אז היא לחה ורטובה ; הגשם יָרַד על הארץ עתה , א״כ האדמה לחה . במשפט השני הזה יהיה הקשינו אמת . אך אז כאשר רצוננו והוליד תולדה מחיבת ; רצוני אם ההקדמה השניה מחייבת , ונהליט בה , כי המטר נתך ארצה ; אבל אם כה יהיה דברנו : הגשם לא יָרַד על הארץ עתה , וההקדמה השנית תהיה שוללת , אז לא נוכל להקיש כאשר אמרנו במשל הראשון ולהוליד : א״כ הארץ איננה לחה ; אחר כי לחות ורטובת הארץ , המסתעפת מגשם נתן עליה , תוכל להולד גם מסבות אחרות , כמו שפיכת המים מכלי וכדומה . אם כן איפוא ראינו שני משלים , בהראשון היה הקשינו אמתי אף אם מן החיוב נוליד תולדה שוללת , ובמשל השני יהיה הקשינו כזב ובלתי נוסד כאשר השלילה תהיה מחויבת מן החיוב ; ואיה איפוא סבת הדבר ; ומה הוא יַאֲבֵת הקשינו השולל במשל הראשון וישַקרו בשני ?״

„סבת הדבר נקל מאד להבין , אם אך נעמיק עיוננו בשני המשפטים אשר הבאתי . אם אמת נכון הדבר כי גם בראשון גם בשני התחייבות הקודם

תוליד התחייבות ה נ מ ש ך , בכל זאת במשפט הראשון הנמשך (כי דת הישראלי שלם) לא יוכל להולד ולהסתעף אך מהקודם אשר אמרנו , כי אלהים נתן התורה (כאשר בארנו כי האדם אשר עפר יסודו לא יעשה פעולה שלמה) ולכן גם השלילה המתחייבת מן החיוב תהיה אמתית , וסתירת הקודם (כי לא אלהים נתן הדת) תוליד בהכרח סתירת הנמשך (כי הדת ההוא איננו שלם). אבל אם הקודם יותר מיוחד מן הנמשך רצוני אם הנמשך אינו כך מוגבל ומיוחד , עוד שנאמר כי אך מקודם אחד יָוָלד , ויוכל לצאת ולהסתעף אף מקודמים וסבות אחרים , כלהות הארץ , אז סתירת הקודם לא יוליד עוד סתירת הנמשך , כי זה האחרון יוכל להולד גם מאבות וסבות אחרות , זולת הנזכרת במשפט הנדון (ירידת הגשם) ."

„וכמו כן סתירת הקודם תוליד סתירת הנמשך , אם הקודם והנמשך יוכל להתהפך זב"ז , עד כי הנשוא יוכל להיות נושא והנושא נשוא . עד"מ אם נאמר : המלאכים המה שכלים נפרדים ; גבריאל הוא מלאך , א"כ הוא שכל נפרד , או להיפך פלוני א י נ ו מלאך , א"כ הוא אינו שכל נפרד ; אחר כי מלאך ושכל נפרד , הקודם והנמשך ישמשו להבדל ולסגולה זה לזה , כי כן נוכל להפוך ולומר : שכליים נפרדים הם מלאכים . ואחד ישמש לשני לנושא או לנשוא *) . אם כן בסתירת הקודם גם הנמשך יְבֻטל ויִסָתר . ועתה צדקו מאד דברי רש"י „כיון שאי אפשר וכו'" רצוני , אף כי במשפט הזה יהיה המכוון שלילה המתחייבת מן החיוב , בכל זאת יהיה ההיקש שלם ואמתי , אחר כי הנמשך אינו מוגבל יותר מהקודם , ושניהם כאחד שנים

*) ז"ל הרב הגדול מהר"י אלבו בס' העיקרים בתשיעי לשני (ודבריו לקוחים מדברי הרב המורה בנ"ב לראשון) : „כי התאר לא ימלט מהיותו ענין „עצמי ואם ענין מקרי . ואם היה ענין עצמי כאמרך האדם הוא חי מדבר „אין זה תואר נוסף על העצם אבל הוא כאמרך האדם הוא אדם כי האדם „אינו דבר זולת החיות והדבור וזה אינו אלא באור שם וכו' ואולם ראוי „שתדע שאי אפשר שיתואר הש"י בשני דברים על שהם בו עצם כחיות „והדבור באדם ולא בדבר אחד על שהוא בו חלק עצם כו'" עכ"ל . וכתב המבאר על סוף דברי הרב וז"ל : „פי' וגם אי אפשר שיתואר הש"י בדבר „אחד מאותן השני דברים שיהיו בו עצם עד"מ חי מדבר הם ב' דברים „ופעמים מתארים את האדם בחיות לבד לומר שהוא איש חי ופעמים במדבר „לבד לומר שהוא איש מדבר והוא חלק אחד מעצמותו שעל ידו הוא מוגדל „ו מ ו ב ד ל מאשר המיניו" ע"כ מה שצריך לענינו , הנך רואה מזה ענין ה ה ב ד ל שהוא חלק אחד מעצמות המבדיל את העצם מזולתו כהחיות והדבור באדם שהדבור הוא ה ה ב ד ל והחיות נקרא ס ו ג , ועיין עיקרים מאמר ב' פרק י"ב וז"ל : „כמציאות האדם שהוא מחובר מחיות ודבור שהם סוג והבדל" עכ"ל . וענין הסגולה ידוע בהגיון שאינו מעמיד העצמות אבל הוא סגולה רק לעצם זה ולא לזולתו כשחוק לאדם וכדומה ומזה יבין הקורא למה בחרתי אני דרך אחרת בבאור דברי המזרחי . אב"ג .

מכל וכל, כי כן אמר בתחלה ע"ד החלטה: והיה זרעך כעפר הארץ, היינו במספרים שווים אל חול ועפר האדמה, וא"כ יהיה הדבר הזה כאשר אמ־נו עד"מ: וזאדם הוא חי מדבר, אשר האדם וחי מדבר הם שתי לשונות שוות מכל צד בעניַנם ואין הבדל ביניהם רק במלות, ואז כל מה שנתחייב או נשלול מאחד (מאדם) נחלטה ונשללה מחי המדבר, מהשני; ע"כ אמר כשם שלא תוכל למנות וכו', רצונו, אחר כי תשלול את המספר מאחד בהכרח כי תשלול את סגולת המספר גם מהשני לו, אשר שניהם כאחד שווים ודומים זה לזה בלי הבדל. וזה אשר רציתי לבאר לו. ידידך ואוהבך לנצח **צה"ג**.

(ההמשך יבא)

מאזני משפט

(המסך מן חוברת ד')

ב.

האב ובנו

בשבת מרדכי ואשתו על משתה הנשף ונדברו יחד ביניהם, בא הביתה אהרן בנם נער בן שתים־עשרה שנה, ויגש אל אביו ביראת הכבוד וישק ידו למו פיו. האב הראה להנער גם אותות אהבתו וַנִשָּׁקו על מצחו.

— מה עשית כל היום בני מחמד עיני? — שאל מרדכי את בנו באהבה מסותרת — האם תשים לב להלמודים אשר יורך מורך דניאל? ראה בני גם ראה להתאמץ לצעוד בכל פעם מעלה מעלה על שלבי סלם המדע עדי תעפיל עלות עד מרום הר פסגי החכמה ששם על שן סלע מוצק בנתה ביתה והצבה עמודיה שבעה להמדת שעשועים מרהיבי עין, והאיש אשר לו הכשרון להגיע שמה, מאושר הוא מאד כי הגיע לתכלית הנרצה אשר זאת היא מטרת אדם ותעודתו בהיים היתו ומבלעדו זאת נמשל הוא כבהמה ומותר לו ממנה אין.

— פקודתך כבודי ומרים ראשי אשמור, וכמו בצפורן שמיר חרות תמיד על לוח לבבי אמרי קדשך אשר תטיף לי בכל עת — ענה הנער בתום רוחו — ואף תוכל לשאול זאת את פי מורי ומדריכי כי כבכורה בטרם קיץ אבלע את דבריו בכל פה, והברתו כה ינעם לי, עד כמעט אשכח אם הוא מו"י ורבי, כי כשבת אחים יחד יתנהג עמדי לא יתגעש ויתקצף עלי כי חן וחסד הוצק בשפתותיו, ותום מראהו וחן דבריו ימשכו

אחריהם לבות השומעים עד כי אדמה שלא לבד בן מקשיב יקשיב לדבריו אך גם בן סורר ומורה אשר איננו שומע בקול אביו ואמו, יעזוב בעת שבתו עמו את משובתו וכמו רוח דעה ממרום עליו יערה להקשיב בקול האיש דגול מרבבה הזה.

עונג ונחת אין קץ שבע מרדכי מדברי בנו ויקרא ויאמר: שמחתני בני בדבריך! שמחתני מאוד, וברוך ד' אשר נחני בדרך אמת בעברי דרך עיר ווילנא למצוא למענך מורה נאמן אשר תורה וחכמה, אמונה והשכלה מתואמים אצלו ועוד לו הכשרון להזריע על תלמי לב נערים גרעונים טובים אשר יצמחו ויעשו שבלים גדולות מלאות וטובות רק היה בן מקשיב לקולו כי הוא יוכל להובילך אל מטרה נכונה להצליחך אושר עולמים שתוכל לכת קוממיות עת כי תגדל ותבוא בעולם המעשה ולהביט בעינים פקודות על כל אשר לך מסביב, גם להתיצב לפני שרים ורוזנים להיות לפה לבני עמך בצר להם בעת אשר יליינו עליהם רע באזני הממשלה הכבודה. או אז תבוא נבואתי אשר נבאתי עליך בשכבך עוד בערשך — ערש הילדות —: שאוכל להתפאר עמך נגדה נא לכל עמי.

הבן הקשיב במנוחה לדברי אביו ולא ענה מאומה, גם האב נדמה דומיה נעי כה וממושכה שררה בכל פנות החדר עד כי לאה הפריעה המנוחה בישאלה את בנה: איה כעת מורה היקר? אם בחדרו, אל האם הלך לשוח ולישאוף רוח צח אשר ינעם לו מאוד אחר הנפשו מעבודת הלימודים?

— לא אמי! הוא איננו בחדרו, גם לא יצא לשוח אך הלך לסוכן בית ה דון לישחר את פניו, כי קרוא היה עוד מצהרים לבוא אליו. —

— האם יתמהמה שמה? —

— זאת לא אוכל לדעת, כי לא אמר לי מאומה טרם לכתו, אך בלי תפונה יתמהמה, כי הסוכן יאהבוהו מאד ולא יתנהו מהרה ללכת מעמו. —

אם כן הדבר — אמרה לאה — אלכה לי לניח ולישאוף צל הלילה כי עיפה אנכי מאד מעמל היום שהתמהמהתי בגן מעלות השחר עד לפנות ערב למען לאוץ על העיבדות שימהרו לעשות עבודתם ולא ישבו בחיבוק ידים. ואתה אישי אישן עיני תהכה עד ביא דניאל ותאכלו יחד ארוחת הערב. היא הלכה לתת מנוחה ומרגוע לנפשה. אהרן הנער הלך לחדר למודו לשקוד על מעשהו ולמודיו. ומרדכי קם ממקומו להחדר משכבו לקחת משם עלי מכ"ע עברים ורוסים למען לישאוף רוח הזמן לדעת החדשות הנעשות תחת השמש.

ג.

בית הסוכן

עתה נבורה נא ונראה מה יעשה בבית הסוכן, וטרם כל אתארהו

לעיני הקורא: הוא כבן חמשים שנה ובריא אולם ואף כי שיבה זרקה בו. עוד כח עלומים לו ויוכל לעמוס על שכמו עבודה רבה עבודת הבית והשדה, והוא פולני מלידה ושנא תמיד היהודים ככל אחיו בני דתו אשר בגאותם ובגודל לבבם לא ישימו לב להקור ע״ד היהודים לדעת מקור מחצבתם גם להתבונן על כשרנותיהם היקרים אך ירשה להם השנאה מאבותיהם והוא עורה את עיניהם מבלי הביט ולשום לב להנדכא והמענה הזה לכן יתעבוהו כנצר נתעב. אך מעת אשר הפקד על נחלת כפר טשארנאוו אשר מרדכי שכר אדמתה וראה את ישרת ותום לבב מרדכי גם את חכמתו ודעתו הרבה,החל לכבד את היהודים בלבבו בהתבוננו כי שקר נחלו לו אבותיו שבכל היהודים אין בהם מועיל, ובקש קרבת מרדכי ובני ביתו. ומה גם מעת אשר בא לבית מרדכי דניאל המורה אשר קנה לו לב הכמה ומדע בעולם המעשה ומבין ויודע לשונות המתהלכות באיירופא, וגם בלשון למודים חננהו הטבע, נקשרה בו נפש הסוכן מאד מאד עד כי החל להודות בסתר לבבו כי יתרון להיהודים מהפולאנים בחכמה, כיתרון אור מן החושך וכי קטנם עבה ממתנם, גם שם אל לבו להתבונן גאות וסכלות בני עמו המפונקים מנוער וטפש כחלב לבם מאין בהם זיק רגש להבין מה טוב בתבל. וכה אהב את דניאל, עד כי שכח בעת ישבתו עמו את מולדתו ודתו אשר נלוה אליה מעולם הבלים רבים מאמונת שוא ותפל והמה גם היו הנסבה להעלות תמיד על מזבח התופת מהפאנאטיזמוס הארורה את שה ישראל לקרבן כליל, והשבוהו לאח מלידה ומבטן, וכמעט שכח אכול ושתה בעת אשר הוא היה בביתו, כי התענג מאוד על הן דבריו ועל דעתו הרחבה והמלאה בידיעות שונות וחכמות רבות.

שלום לך אחי! קרא הסוכן בשמחת לבו בעת אשר דניאל דרך על מפתן ביתו, ותקע כפו אל כף דניאל ולחצה באהבה, שב ידידי לימיני ונשתעה יחד כי מאוד אהבתיך ונעים לי חברתך עמדי.

דניאל פקדהו גם הוא באהבה וחבה יתירה וישב על הכסא לימין הסוכן.

מה כה חרדת עלי בשלחך לקרוא אותי אליך מבעוד יום? — שאל דניאל את הסוכן — וטרם אדע הסבה אבקש סליחה מאתך על כי חטאתי נגד חוקי המוסר ולא חשתי כרגע לקול הקריאה, יען כי תדע היטב שמכרתי עתותי כל היום למרדכי ללמוד עם בנו החכמה ודעת, ועלי למלא הובתי אשר נטלתי עלי באמונה.

(המשך יבא)

בקרת תהיה

על דבר „מזמור שיר חנוכת הבית לדוד"

(תהלים כ"ט).

הרה"ח יש"ר ז"ל הוכיח במכתבו (כ"ה ד' לד 15), כי „המאספים והמסדרים ספר תהלים היו מאוחרים זמן הרבה מזמן חבור המזמורים, והוסיפו מדעתם ׳ ההודעות והציונים בראשם, ויחסו אותם לדוד או לאיש אחר כפי סברתם מבלי שיהי' להם בזה, לא ידיעה ודאית ולא שום קבלה, והראיה מזמור ל', שהוא מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, שאין בכל המזמור שום רמז על בנין בית חדש ועל חנוכתו, כי מתי העלה השי"ת את דוד המלך מהבור? ומי הגיד להראב"ע, כי בעת שבנה חירם לדוד בית ארזים חלה המלך ויחי מחליו? ואיך א"כ ניחס זה השיר לדוד ונקבל היותו נכתב על חנוכת הבית?" ואשר לזאת עומד החי יש"ר ומזהיר לאחוז בהשערת החי שד"ל המיחס זה המזמור לירמי' יען כל הפרטים (!) האמורים בזה המזמור מסכימים אל הקורות שקרו לנביא ההוא ע"ש כי כן דבריו מעט מהרבה. —

ואנכי טרם אענה אמרי על דברי החי יש"ר דברה לשוני בחכי, כי אנכי לא אוכל לעמוד על סוף דעתם של אותם האנשים המתחבאים בפומבי, כי אינם מעריצים ומקדישים את כל מה שימצא כתוב מפורש בספר או חרות על לוח, מבלי לבקר אחריו אם אמת או שקר, הכשר או נמנע, איך נחשבו בעיניהם סגורות אחר החדשים אשר מקרוב באו, ויהי' גם הילי"ג בתוכם. ואמנם זה רעה חולי מהשואפים חדשות, אשר בברחם מקלה מזה יפלו אל הקלה האחר, אשר לא נופל גם הוא ממנו, המה בושים לסמוך על הישנים ותוקעים עצמם יתר מדי ללכת אחרי החדשים, באין מבין כי את הראשונים לא היו מלאכים, גם האחרונים אך בני אדם ולא אלהים הנה הנם. והשואל קורא יקר, האם נוכל להעלות, בישוב לבב, על הדעת שמסדרי ספר תהלים בדו מלבם ההודעות והציונים, אשר לא היו ולא נבראו, מבלתי היות אתם ידיעה או לקחה אזנם קבלה מה, ועשו ציונים ככל העולה על רוחם, מבלי לבחון בכור הבחינה אם יתאימו או יסכימו אל הכתוב ומפורש במזמור או לא? התוכל לצייר בנפשך דבר כזה שאין לו שחר, על מסדרי ספר תהלים אשר באין ספק לא היו רועי בקר או קוטלי קני באגמא. ולכן כשאני לעצמי הנני אומר בזה ובכיוצא בזה, מוכרחים אנחנו לתלות החסרון בידיעתנו מחסרון שלשלת הקבלה המעשיות שנאבדה מאתנו, ולא הגיעה אלינו באורך הימים, והיתה לפנים מורם מעל כל ספק ידועה ללא שהיו קרובים בזמן, והיו בימים שהיו ישראל שרוים על אדמתם בארץ שהיה המקדש בנוי לתלפיות. ובהגיעו לדברי הילי"ג המזמור ל' אינו מסכים בכל פרטיו עם כל הקורות שקרו לירמי' ולישראל בימיו, כי המזמור הזה הוא מזמור לתודה שנתחבר בימי טובה והצלחה, על מקרים רעים שנתרגשו לנביא והקב"ה הציל את האומה בכללה או האיש

מדבר בלשון רבים החסידים שקראו אז לשם ד' בזמן החשמונאים והצלחת האומה היה תלוי בהם. וכן מצאתי ראיתי מה שנעשה להמזמור לתודה: הודו לד' קראו בשמו המתחיל בהודו ומסיים בהודו (דה"י א ט"ז) כמו בכל שיר שהי' חביב עליהם כמבואר בריש ברכות, אבל חלקי אותו בזמן מן הזמנים לשנים, עד ובנביאי אל תרעו, עשו התחלה למזמור ק"ה והוסיפו עליו דברים, ומסיום המזמור מן שירו לד' כל הארץ עשו צ"ו מזמור מיוחד באיזה נוספות והוא המזמור ל"ו בתהלים וסופר דבה"י שהי' בזמן מאוחר וראה כל הנעשה לשיר העתיק הזה, רמז על זה באמרו *) ואמרו הושיענו ור"ל בזה שבימים ההם הוסיפו עליו דבריו כל הכתוב ומפורש במזמורי ק"ה וק"ו וסיימו הושיענו ד' וכו' כאשר הוא באמת סוף המזמור ק"ו וכבר הרגיש בזה המפרש לדבה"י המיוחס לרש"י ז"ל בפי' על הכתוב ואמרו הושיענו וכו' וקבצנו והצילנו מן הגוים, לאמר שאין זה סיום המזמור, כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים אלא שדבריו מעורבבים שם וצריכים תיקון כאשר יבין כל קורא.

א. ש. ווייסמאן.

כַּךְ שָׁמַעְתִּי

„אוי לאזנים שכך שומעות"

שָׁמַעְתִּי—שֶׁטּוֹב לִהְיוֹת מִתְחַסֵּד צָבוּעַ
לִמְאֹס הַדַּעַת לִבְזוֹת שׁוֹחֲרֶיהָ,
שָׁמַעְתִּי שֶׁמַּשְׂכִּיל מִסְּכָל גָּרוּעַ
שֶׁהַשְׂכָּלָה גֵיהִנֹּם לֹא יָשׁוּבוּ בָאֶיהָ;
אִם שְׁמוּעָה זוּ נָאָה, זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁהַשֵּׂכֶל אֵין כָּל כַּךְ חָבִיב

---

*) וא"כ מלת ואמרו בפסד"ז בהודו לד' קראו בשמו היא שפת יתר, ובא פנימה במסירת המעתיק מספר דבה"י. —

מִשּׁוּם שֶׁלֹּא יָדְעוּ יִחוּס תּוֹלְדָתוֹ,
וְאָהוּב הַהֶבֶל שֶׁהָאָדָם הוּא אָבִיו 1)
וְהִלָּכֵךְ בְּלֵב אָדָם תְּקוּעָה אַהֲבָתוֹ;
אִם שְׁמוּעָה זוּ אֱמֶת זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁלָּצֵאת יְדֵי חוֹבַת הַבְּרִיּוֹת
אַתָּה צָרִיךְ לְנַעֲנֵעַ לְכֻלָּם בְּרֹאשׁ,
אִם כַּךְ יֹאמְרוּ אוֹ כַּךְ, כְּמִסְפַּר הַפִּיּוֹת,
עֲנֵה הֵן עֲנֵה לָאו — אַיִן אוֹ יֵשׁ;
אִם רָאוּי לַעֲשׂוֹת כַּךְ זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁלָּצֵאת יְדֵי חוֹבַת עַצְמְךָ
אֵין עָלֶיךָ כְּלוּם אַחֲרָיוּת הַפִּיּוֹת.
וְאִי אַתָּה צָרִיךְ לִמְעוֹל בְּרוּחֲךָ
שֶׁכְּלוּם אִי אַתָּה בְּרִיָּה כִּשְׁאָר הַבְּרִיּוֹת?
אִם נָקֵל לַעֲשׂוֹת כַּךְ זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁתִּפְאֶרֶת לְאָדָם מְחוֹלַת־מַחֲנַיִם 2)
וְקִידָה כְּהוֹגֶן לִפְנֵי כָּל עַלְמָה,
וְתִפְאֶרֶת לְאִשָּׁה לִנְסוֹעַ לִשְׁתּוֹת־מַיִם
וּלְהִתְרָאוֹת הוֹלֶכֶת מִשּׁוּם דִּמְיוֹן־בְּעַלְמָא; 3)
אִם בֶּאֱמֶת הוּא כַּךְ, זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁבְּעִיר פְּלוֹנִית יִבְעַר גֵּיהִנָּם 4)

---

1) בראשית ד׳ ב׳. — 2) קאדריל בלע"ז. — בלע"ז
4) שמועה מפורסמת על עיר מפורסמת בשם לדיק מפורסם.

ואנשיה רעים כאנשי סדום ועמורה,
אף שלכאורה עושי חסד הנם
וחיים בנחת ובלי מרה שחורה;
שמועה זו מה טיבה? זאת לא ידעתי
והרי אני אומר שכך שמעתי.

שמעתי — שגם אם תרצה לפשוט נבלה
חלילה לך לומר: אנא גברא רבה,
שהבריות אז יאמרו: הרי אין דעתו שפלה
ושוב לא יניחוך לעמוד על גבה;
אם כונתם לטובה... זאת לא ידעתי
והרי אני אומר שכך שמעתי.

שמעתי — שכל מי שמשלשל מכנסיו
ובמלבושו סהק מבין לשת
ומשפשף מגעליו ומגהץ [illegible]
הרי הוא משכיל בן־מאה־היו־רטי״ת;
אם כן הוא באמת זאת לא ידעתי
והרי אני אומר שכך שמעתי.

שמעתי — שעמנו מרבים בצרכים
ומעטים בהשכלה ודעתם קצרה
ולפיכך מחברינו מחזירים על הפתחים
כדי להשכילם — אך טעו בסברא...
אם בשמועה זו אמת. זאת לא ידעתי
והרי אני אומר שכך שמעתי.

שמעתי — שחזקה לעברי מחבר
שיפסיד ממונו שהוציא בדפוס,
ובכל זאת כל אחד אל לבו מדבר

לִפְלוֹנִי „הַמִּינוּס״ וְלִי יִהְיֶה „פְּלוּס״,
אֵינֶנִּי בַּעַל־נִסָּיוֹן וּלְפִי שָׁעָה לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁבְּדוֹרֵנוּ יֵשׁ סוֹפְרִים לֵצָנִים
שֶׁמִּתְגַּלְגְּלִים עַל סִלְסוּל הַמְּלִיצָה בְּשָׂפָה
וּמַתִּירִים לִכְתּוֹב עַל כַּמָּה פָּנִים
וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת דַּעְתָּם יָפֶה;
כִּי הֲלָכָה כְּמוֹתָם גַּם אֲנִי יָדַעְתִּי
וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁהַמַּתִּיר לְעַצְמוֹ כָּל הָאִסּוּרִים
וְהוֹלֵךְ לְקוּלָא בְּכָל חוּמְרוֹת מְפוּרְסָמוֹת,
הוּא זָהִיר בְּכַפָּרוֹת עֶרֶב יוֹם־כִּפּוּרִים
וּמַחְמִיר בְּיוֹתֵר בְּהַזְכָּרַת נְשָׁמוֹת;
מַאי כּוּלֵי הַאי? זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁאִם יִדְרוֹס הֶחָתָן אֶת אֲרוּסָתוֹ
עַל רַגְלָהּ הַיְמָנִית תַּחַת חֻפָּתָהּ,
אָז יִמְשׁוֹל הוּא בָהּ, וְתִהְיֶה מִדְרָסוֹ,
לֵאמֹר: שֶׁדְּרִיסַת הָרֶגֶל אוֹסַרְתָּהּ
אִם סְגוּלָה זוֹ בְּדוּקָה זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁסְּגֻלָּה לְשִׁדּוּךְ יִחוּס
וּסְגֻלָּה לְיִחוּס כְּבוֹד אָבוֹת
סְגֻלָּה לְמִסְחָר קְפִּיחוּת (1

1) באנקראָט בלעז״

וְסְגֻלָּה לְכָבוֹד — נְדָבוֹת,
אִם סְגֻלּוֹת שֶׁל שָׁוְא הֵן, זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁסְּגֻלָּה לְצִבְיעוּת חֲסִידוּת
וּסְגֻלָּה לְהִפָּקְרוּת הַשְׂכָּלָה,
סְגֻלָּה לְרַמָּאוּת יְדִידוּת
וּסְגֻלָּה פְּרִישׁוּת לְבַטָּלָה;
אִם סְגֻלּוֹת שֶׁל שָׁוְא הֵן, זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי

שָׁמַעְתִּי — שֶׁסְּגֻלָּה חֻצְפָּה לְתַקִּיפוּת
וּסְגֻלָּה לְתַרְמִית תְּמִימוּת,
סְגֻלָּה לַאֲחִיזַת עֵינַיִם תְּכִיפוּת
וּסְגֻלָּה לְפִלְפּוּל עַקְמִימוּת,
אִם סְגֻלּוֹת שֶׁל שָׁוְא הֵן, זֹאת לֹא יָדַעְתִּי,
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

שָׁמַעְתִּי — שֶׁבְּדוֹר זֶה שֶׁאָנוּ בוֹ חַיִּים
יֵשׁ סִימָן מֻבְהָק לְעִקְבְתָא דִמְשִׁיחָא,
שֶׁחֲצוּף הוּא הַרְבֵּה לִבְרִיּוֹת וְלַשָּׁמַיִם
וְגַם חָכְמַת סוֹפְרִים מַסְרַחַת בּוֹ סְרִיחָא;
לֹא אוֹמֵר שֶׁכַּךְ הוּא, כִּי זֹאת לֹא יָדַעְתִּי
וַהֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר שֶׁכַּךְ שָׁמַעְתִּי.

יעב״ץ ישוע שר עסק.

הדת והחיים חלק שני (המשך מן חוברת ד׳)

ויהי אחרי הצהרים וימהר שמואל וילך לבית ר׳ נחמן לדבר שם דבריו ולהוכיח לו את צרך התקונים.

ר׳ נחמן ישב י ח י ד י בביתו, גם אשתו גם בניו לא היו שם, ובבוא שמואל הביתה קדם את פניו באהבה ובכבוד, נתן לו כסא לשבת, ויאמר:

— בטרם כל אודיעך כי חקרתי ודרשתי היטב בדבריך הראשונים ומצאתים כנים ואמתים, מצאתי למו ראיות רבות להוקם, ולא עוד אלא שמצאתי לשנים מן הפוסקים שאומרים כן בפה מלא, האחד הוא מן הראשונים, שאומר על כמה תקנות התלמוד כי הם „ל א ת ק נ ו, א ל א ל ד ו ר ם ו ל צ ו ר ך ה ש ע ה״ 1), והשני הוא מן האחרונים אשר יביא בספרו כמה וכמה דברים אשר נאסרו מן הראשונים וחזרו האחרונים והתירום, וחותם את דבריו, לאמר: „נ מ צ א ד ו ר ד ו ר ו פ ר נ ס י ו ד ו ר ד ו ר ו ח כ מ י ו, כ ש ה ו ב ר ר ל ה ם ה ד ב ר ש א י ן ל ח ו ש ל ס ב ת ה א ס ו ר ש ב ע ב ו ר ו א ס ר ו ה ו ר ז״ ל מ ת י ר י ן א ו ת ו״ 2); דבריו אלה נושאים בד בבד עם דבריך אשר אמרת לי ביום שבת העבר, ועתה הנני מודה לך כי דבריך בכלל על א פ ש ר ו ת התקונים נאמנו מאד; — אפס כי בטרם נחקורה לדעת צ ר ך התקונים בעם ישראל, אציע לפניך שתי שאלות קטנות וגדולות הנן לענין אשר אנחנו בו.

— רב תודות לך, ר׳ נחמן, על כל הדברים הטובים אשר השמעתני בזה, אמר שמואל בגעגועים גדולים ולבבו רחב מאד: — תודה וברכה לך על הראיות אשר מצאת לדברי, ובכל לבי אשיב לך על שאלותיך, אם ה׳ יתן דברים בפי.

— ראשונה לא ישר בעיני דרכך לפרסם את הדברים האלה בראש הומיות, אמר נחמן בדממה ובמתון: — הן תדע כי הראשונים כסו טפחיים בכל דבר, מי לנו גדול מהרמב״ם, הראב״ע והרלב״ג ודומהם מן הראשונים אשר כתבו דבריהם ברמז ובסוד... ועל־כן לא אביתי לבוא בביתך, וגם לא הבאתי הנה את י ע ק ב שלא לפרסם את הדבר מאד...

—סלח נא, ר׳ נחמן, אם אמר כי ד ר כ י ך לא יתכנו, כי אם אמנם כתבו הראשונים ברמז, הנה היתה זאת בענינים פלוסופיים בחקירת האלהית בסודות התורה וכדומה אשר אכנם אין להמון לדעתם, אולם לא כן בדבר

1) רי״ף כתובות פ״ה, רז״ה ור״ן שם.
2) כפתור ופרח פ״ה.

אסור והתר, בדבר אשר הוא נוגע אל עצמם ואל בשרם, בדברים אשר הרבנים עותו את הדין וקלקלו הישרה, בדברים העומדים כשטן על דרכי החיים ומביאים מות לאחד וכפירה גמורה לשני, בדברים כאלה לנו לצעוק בראש הומיות, לקרוא בקול גדול, למען ישמע העם וידע את אשר עוללו לו, למען יפקח את עיניו ויראה כי מאשריו מתעים ויוליכוהו בתהו אין דרך...

— אולם אם־כן איפוא הלא תשוב שאלתי השניה, היא שאלת הרב ממיטץ אשר אמר עם ספרו: „הנה ההמון אשר לא ידע להבדיל בין עקר לתפל, אם יתירו לו אף מנהג קל, ימאס בתורת ה׳ כלה״ 3), הלא תראה שמואל כי לא כאשר אמרת כן הוא, והפרסום מזיק מאד גם בדברים האלה.

— לו חפצתי לדחותך בקש כי אז עניתי ואמרתי לך: מי התיר להפוסקים להחמיר ולאסור, עד כי נצרך להתיר ולחוש פן יפן לב העם מעל תורת ה׳?... אולם באשר כי יקר אתה לי מאד, ובאשר כי השאלה הזאת תגע בפנת הדברים אשר אתן לפניך היום, על כן אבקשך כי תשמע דברי בראשונה על דבר צרך התקונים בעם ישראל, ותשכיל ותדע עד כמה שגה הרב ממיטץ בדבריו אשר הזכרת, עד כמה לא ידע את עם בני ישראל, ותכונת רוחם, ועד כמה הוליכו דבריו שולל אנשים ישרים בלבותם.

— דבר כי שומע אנכי, אמר ר׳ נחמן ולא סר עיניו מן שמואל.

— הנה אחד מידידי שאלני במכתבו לאמר: מה הוא יסוד התקונים? ועל מה אדניהם הטבעו? אמר שמואל אחרי דממה מעטה ואחר אשר אסף את רעיוניו: — ואנכי עניתי ואמרתי לו כי יסודי התקונים ואבני פנתם המה הדת והחיים; וכדברים האלה אענה גם אותך, ר׳ נחמן, על שאלותיך: מאין נדע כי העם דורש תקונים? במה נוכיח את צרך התקונים בעת הזאת? — גם על השאלות האלה אשיב ואמר: הדת והחיים דורשים את התקונים, הם המה צועקים באזני כל שומע: תקנונו — למען נוכל עמוד! שימו לבכם לנו — למען לא נכרת!...

— באר נא לי את דבריך כי קצרו מאד, אמר אף בקיש המלמד המינסקי בשומו ידו על מצחו לאות כי ישים לב מאד לכל אשר יורהו שמואל.

— הן בטח תדע את מאמר החכמים הראשונים, כי התורה והחכמה

---

3) תורת הקנאות סי׳ י״ז.

לא יתנגדו באשר כי שתיהן בנות האלהים האחד הנן ; — ואיך יתנגדו איפוא גם התורה והחיים ? הלא גם החיים מאל נִתְּנוּ ובעד החיים נתן ה' את תורתו, ואיך יתנגדו ? „לא נתנה תורה למלאכי־השרת" 4) , „לא נתנו מצות לישראל אלא לחיות בהן" 5) אמרו לנו חכמינו ז"ל, לאמר : כי הדת והחיים ילכו יד ביד, לא ירגזו בדרכי העם ולא יעבטון אורחותם, כי שניהם יתלכדו ולא יתפרדו נצח ; ושני אלה הנם אבני הפנה לשטת התקונים ויסוד מוסד לכל אשר נאמר לתקן בעם, אחדית השנים האלה תעמוד תמיד לנגד עינינו ובהתאחדם יוסיפו עוז ואמיץ לעמוד על מכונם עד קץ הימים, הם המה שני המאורות הגדולים אשר יאירו לנו ואשר ילכו לפנינו להורות לנו הדרך נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, לא נוכל לבכר איש על פני אחיו, כי גם שניהם בני האלהים המה, ואיך יתנגדו ? . . . יחוד הדת והחיים הוא המטרה אשר אליו נכונן את התקונים ; והוא גם הוא הנהו קנה־המדה להשכיל ולדעת : אם העם דורש תקונים, ומה לתקן; בכל דבר אשר נראה כי גם הדת גם החיים דורשים קיומו — נָקִים, וכל אשר איננו לרוח החיים או לרוח הדת, כל אשר לא יכיל בקרבו קרבת שני אלה, — פגול הוא בדת היהודים לא ירצה.

שמואל עמד מדבר רגע קטן ויבחן בעפעפיו את „המלמד המינסקי" אשר פניו העידו למדי כי לא שבע רצון במענה פי שמואל.

— אבל שאלתי במקומה עומדת, אמר ר' נחמן וירם את בהן ידו הימנית : — ורק פנים חדשים נתת לה, הלא גם עתה אשאל ממך להוכיח כי התורה אשר היא עתה בידנו לא תתאחד עם החיים ? וכי יתנגדו הלכות „שלחן הערוך" לצרכי חיינו בימינו אלה ?

— חכה נא כמעט רגע קטן ואתן לך אותות ומופתים על הדברים האלה, ענהו שמואל ויחשוב מחשבות עת מעטה : אולם בטרם אדבר דברי עלי להקדים לך הקדמה קטנה אשר תפיץ אור על השאלה הזאת, עלי לבאר לך בראשונה את השם „חיים" אשר נחפוץ כי יתאחדו עם התורה, ואז נבוא למטרת חפצנו.

— הנני עושה את אזני כארפכסת לשמוע את דבריך, אמר ר' נחמן.

— הנה האיש היושב בבית האסורים, כלוא בבור או בחדר אפל ולא יתנהו לבוא החוצה; הנה האיש הזה לא ירגיש את הזמן וחליפותיו, אחד הוא לו כל משך העת ; יום ולילה, קיץ וחרף ; קר וחום יתאחדו ויתלכדו

---

4) ברכות כ"ה ב'.
5) תוספתא שבת פט"ז.

והיו בעיניו לאחרים; ואם על פיו נשפוט הנה אין לנו לשנות את דרכי חיינו בהשנות הטבע ומצב הארץ, אין לנו לא לשנות בגדנו לא לשנות מצב ביתנו והליכותנו נצח; — ובכל זאת הלא נדע כי אנחנו החפשים נרגיש מאד את התמורות האלה, נרגיש מאד כי לרגלי התמורות בטבע נשנה גם אנחנו את דרכי חיינו, לא נחיה בקיץ כאשר חיינו בחרף; — וכדבר הזה יקרה גם לשאלות החיים, גם החיים כטבע ישונו מעת לעת, גם למו חליפות ותמורות רבות מאד: לרגלי החדשות אשר תקרינה, לרגלי ידיעות הטבע אשר תרבנה, ולרגלי החקים והמשפטים אשר יְשֻׁנּוּ — יקבלו גם החיים וצרכיהם פנים חדשות כפעם בפעם, גם הצרכים בעצמם גם אופן המסחר וההשתכרות שונים המה עתה מאשר היו בימים הראשונים; הן אמנם אנחנו — אני ואתה — לא נרגיש את התמורה הזאת, באשר כי רחוקים אנחנו מהחיים ומסבותיהם, יען כי לא נבקש לנו את לחמנו במסחור ולא נשלח ידנו במשא־ובמתן, אנחנו הננו יושבים כל היום כלוא ב ח ד ר י נ ו, ומעט כסף משכרתנו יביאו לנו הביתה, והיינו כאסיר כלא אשר לא ידע בין יום ולילה בין קיץ וחרף; אם אנחנו לא נרגיש כל נגוד בהלכות „שלחן־הערוך" לדרכי חיינו, — הנה הוא מאשר כי היינו שונים מאד מחיי ה א ד ם על הארץ. אמנם כן, חיים כאלה שאנחנו חיים במו לא יתנגדו לכל חומרות הרבנים ולכל רבוי מנהגיהם והלכותיהם, ועל־כן לא התנגדו בימים מקדם גם לחיי כל עם בני ישראל אז, יען כי כ ל ה ע ם חיו אז כאשר נחיה אנחנו, סגורים היו בבתיהם, הממשלות העריצות הכבידו אז אכפם עליהם, לא נתנום לשחר בית ספר, לאחוז בכל חכמה ודעת, לא נתנום לעבוד את האדמה, לא נתנום לגור ב ע י ר ולבוא בחברת האדם, אסירי־הממשלה היו אבותינו מעולם, ועל כן לא הרגישו את צרכי החיים, ועל כן נשאו בדממה את העול הכבד אשר שמו הרבנים על צוארם; לא כן בימינו אלה אשר גם אחינו בני ישראל יצאו לחפשי ויתעוררו לחיים, עתה אשר הממשלות משכו אתם חסד, ויפחו באפם נשמת חיים, עתה נראה עד מאד כי צרו דרכי „שלחן הערוך" ללכת במו, עתה גם הדת גם ה ח י י ם ידרשו בפה מלא את התקונים, ואם גם עתה לא נצא לעזרת ה ד ת ו ה ח י י ם ויקרנו עון . . .

שמואל שאף רוח רגע קטן ויוסף לדבר:

— הנה כן הוא, גם הדת גם החיים דורשים את התקונים. נצא נא ברחובות עיר גדולה, מקום אשר אחינו היהודים נחיתים שמה, ועינינו החשכנה מראות כי ה ד ת ירדה פלאים מאד, מחללי שבתות בפרהסיא, עובדים על כל מצות התמורות, מלעיבים בתורת ה', ומשליכים מעליהם את כל עול תורה נראה בכל עבר ופנה בכל בית ובית, והיו כי שאל נשאל: מי הוליד לנו את אלה? יד מי היתה בעוכריהם להעבירם מעל חקי ה'

ותורתו ? בצואר מי הקולר הזה תלוי ? — הן נראה רבים מהם אשר לא בחפצם יפנו ערף לכל דברי התורה , אנשים אשר טבעם ודרכי חנוכם לא יתנום למעול מעל בכל המצות, ומי הסב את לבם אחורנית ? יד מי היתה במעל הזה ? מי שלח ידו במקדש הדת ויגרש את בני הנעורים ממנו ? מי קצץ בנטיעות האלה, וישליך שקוצים על כל התורה ? — „שלחן הערוך" נענה בבשת פנים . . . הן העמים עלינו דינים והומרות רבות מאד עד אין קץ, והיה האיש אשר הנהו מוכרח לעבור על אח אחת מאלה, כי דרכי חייו יכריחהו אותו לעשות את אשר לא יֵעָשה על פיהם, הנה „עברה גוררת עברה", ויחשב בלבו, הנה בין כה ובין כה הנני עובר על דברי הרבנים , ומדוע לא אמלא את תאותי בכל דבר ? . . .

— הזכיר נא , שמואל , פרטים אחדים למשל , אמר ר' נחמן .

— הנה התלמוד אסר להוציא ברשות הרבים בשבת כל דבר שהוא משא, והתירו כל דבר שהוא תכשיט, ומדוע זה אסרו עתה לצאת גם במשענת , במחסה־ממטר ובמורה־שעות שהם תכשיטים בימינו אלה , ולא עוד אלא שגם מטפחת אשר יש בה משום כבוד הבריות אסרו עלינו ? מדוע לא נתיר לנסוע בגרון בתוך התחום אשר אין עתה כל חשש אסור ? הנה הדברים האלה מעיקים מאד מאד על העם , ומתנגדים מאד לדרכי החיים ההוים , ומדוע לא ישימו לב רבנינו על מאמרם ז"ל „לא דיך מה שאסרה התורה, אלא שאתה מבקש לאסור עליך דברים אחרים" 6) — ונתירם ? מדוע לא נראה צרך הישעה בדברים האלה ולהסיר את עולם הקשה מעל שכם העם ? למען אשר לא יסירו אחדים גם את העקר בהסירם את הטפלים , למען אשר לא יעברו על כל התורה בעת אשר הייהם מכריחים אותם לעבור רק על הדברים המיתרים האלה ; הנה אם נורה להם כי אלה מותרים הם ישארו עקרי התורה על מכונם , והאנשים האלה ישמרום , מבלי אשר ימצאו הכרח בבטולם , — לא כן עתה אשר בין כה וכה הנהו כאפקורס בעיני העם , אשר בין כה וכה ירדפיהו הרבנים ויאמרו להרחיקו מקהל עדת ישראל, עתה הנה יעבור בחפצו גם על מצות המורות והדת תשאר שממה , בוכה ומתאבלת על רבים מבני הנעורים אשר יפנו לה עורף באשמת הרבנים אשר הטיהו עליה טפל , ולא שמו לב לדברי רבותינו הקדמונים שאמרו „אל תעשה את הגדר רבה על העקר ; — שמא תפול!" 7) , המה מבלי דעת את ההיים , הרבו מאד את הגדר והנה כל הבניה חושבת לפול ! . . .

---

6) ירושלמי נדרים פ"ט ה"א .
7) אבות דר"ן פ"א .

— הנה הראת לדעת כי הדת בעצמה דורשת את התקונים, הוסיף שמואל אחרי דממה לא־ממשכה אשר שאף רוח: — הדת אשר אם לא יחושו רבנינו להקל עולה, ולהסיר ממנה את המשא לעיפה אשר שמו האחרונים נוכפות לה, — תפול תחתה ובני הנעורים ישליכוה אחרי גום כלה ... והנה גם החיים דורשים את התקונים, גם לאלה אשר לבבם שלם עם הדת, ולא יצא מגדריה, גם לאלה אשר מחשבת פגול לא עלתה על לבבם, והנם שומרים משמרת הרבנים ומשמרת משמרתם, גם לאלה לנו לתקן את דתנו ולהקל את עול „שלחן הערוך" הכבד, למען יחיו בארץ, למען לא תנגפנה רגליהם על דרך החיים, למען לא תעמדנה חומרות הרבנים לשטן למו, ולמען לא יאבד כספם, אשר יבוא להם בזעת אפם ואשר „התורה חסה עליו" בענין רע ...

— גם בדבר הזה אבקשך, שמואל, לספר באזני פרטי הדברים, וכי תבאר את דבריך במשלים, אמר ר' נחמן בשפל קולו.

— הפרטים והמשלים לדברים האלה רבו כמו רבו, אין „הלכה" ואין „סמן" בכל „ארבע שלחן הערוך" אשר לא יתנו עדותם ויצדיקוני ... הן פסח ושבת היום הזה, ושתי ההלכות האלה גם הנה עדים כשרים ונאמנים על יושר דברי: הנה אם נראה את חג המצות לפנים בישראל ונשובה ונראהו עתה, — כי אז תסמר שערות בשר איש וכל עצמותיו תאמרנה: הרשיעו הרבנים לעשות, עשקו דלים וירצצו עניי עמם! אז יקרא כל איש רַגָש מעימק לבו: מה לכם תדכאו עמי? — גזלת העני בחומרותיכם!... כי מדוע היה החג הזה לזועה בישראל? מדוע יחרד כל איש בנשאו את השם „פסח" על שפתיו? מה תרעדנה עצמות העני מאחינו לזכר „יום חרותנו" חג המצות? ... לפנים בישראל עפה איש איש את „המצות" בביתו, אורז, דוחן, עדשים וכל מיני קטניות לא נאסרו אז, המצות היה עֻבְּיָן טפח, וגם משמנים ובצים לרוב לא הוכרחו לתקנן למען אשר תֵּאָכַלְנָה, והוצאות איש ישראל בימי החג לא רבו מאד על הוצאותיו בכל ימי השנה; לא כן עתה, לרגלי החומרות הרבות אשר הרבנים הוסיפו דור אחר דור, לרגלי האסורים והמנהגים הטפלים אשר נקצבו במו אל תוך „שלחן הערוך" ויתקדשו ויהיו לחק בישראל, שב גם חג המצות ויהי לצלם בלהות נורא על כל סביביו ... כדברים האלה קרה גם להלכות השבת, אשר חומרותיו רבו כמו רבו, אשר דיניו יעיקו כעול ברזל, ואשר אם על פי „שלחן הערוך" נחיה אין לנו לנוד אבר ביום השבת, אין לנו כי אם לשכב תחתנו כל היום ההוא, דבר אשר ילאה אדם מנשוא ... ומי ימנה החומרות והאסורים בהלכות שחיטה, טרפות, בשר בחלב, תערובות, וככל דבר הנוגע לאסור והתר אשר ככבבי השמים לרוב ... אבל לא טוב המשל הזה אשר אמרתי, הן הנה יחשיכו את חיי בני ישראל, לא ככבבים יזהירו החומרות האלה,

רק כחול אשר על שפת הים רבו וכחול ההוא כבדו מנשוא . . .

— אבל רוב דבריהם על אדני התלמוד הטבעו ? העיר ר׳ נחמן .

— זכור נא, ר׳ נחמן, ואל תשכח את דברי אשר הגדתי להרב ביום השבת בבית־המדרש, את אשר הראתי באר היטיב כי „שלחן הערוך״ עבר את פי התלמוד ברוב דבריו, וגם הרב לא מצא אז דברים להכחישני על פני בדבר חזה, ועתה הן אתה אומר לי כדברים אשר לא שערתי לשמוע מפיך, ר׳ נחמן, אשר בכל בית התלמוד והפוסקים נאמן אתה . . . זכר נא כמה וכמה חומרות ואסורים נוספו מיום חתימת התלמוד עד הימים האלה, אשר אם אמרתי לפורטם עדי להחל בראש „שלחן הערוך״ ולכלה בסופו . . . והלא לפי דעתי ושיטתי יש הכח והרשות ביד רבני זמננו להקל גם הומרות התלמוד המתנגדים להיי העם בזמן הזה ובמדינות אלה, נשען על כל המאמרים אשר הגדתי לך כבר, ואשר אתה בעצמך הודית לי עליהם; הלא גם בעל „כפתור ופרח״ אשר העירותני עליו אומר בפרוש שגם אסור רז״ל יש לנו להתיר אם הדור ראוי לכך, ובעלי התוס׳ אמרו עוד יותר כי „במקום שנראה טעם קצת ישכח בית־הדין לבטל אף דבר מן התורה 8) . . . וק״ו בן־בנו של ק״ו בהומרות הרבנים האחרונים אשר אין להם שרש בתורה וענף בתלמוד, אשר יראת המוסמכים ראשיתם ואי הידיעה יסודם, אשר חרפה תשבר לבבנו לשמוע בכל פעם ופעם לאמר: את זה אין אנו יודעים, ובזה אין אנו בקיעים, ועל יסודות תהו ואבני בהו האלה יפסידו כסף ישראל, יתנו אותנו לגוע ברעב ובמחסור, יגזלו את פתותי הבשר מפינו, ואין אומר השב . . . הן שיעור שעת החמוץ בבצק, הוא על פי התלמוד בבלי „כדי שיהלך אדם ממגדל נוניא לטבריה — מיל 9) ועל פי הירושלמי „עד כדי הלוך ארבעה מיל 10), ומדוע נחמיץ עתה כל הבצק גם בשעור רגע קטן ? וכן נתנו בתלמוד שעור בשהיה בדיני שחיטה 11), ובשלחן־ערוך אוסר שהיה — במשהו 12), התלמוד אומר כי רדית הפת מן התנור מותרת בשבת מן התורה 13), ואבנים מקורזלות מותר לטלטל משום כבוד הבריות 14), ובשלחן־ערוך אסרו דברים קלים מאלה, מבלי הבט גם על כבוד התורה

---

8) תוס׳ ע״ז ד׳ י״ג דה״מ „אמר הב״יו״

9) בבלי פסחים מ״ו א׳

10) ירושלמי פסחים פ״ג ה״ב.

11) חולין דף ל״ב א׳

12) יור״ד סי׳ כ״ג.

13) שבת דף קי״ז א׳.

14) שם פ״א.

והאומה . . . ובדומה לרוב מאד מאד, אשר כל אלה יכבידו עולם על העם, יקצרו חייו, יפיחו באפו רוח־מות, מות הבשר עם הנפש . . .

שמואל נאנח בשברון מתנים, ויהשה רגעים אחדים ויעמיק במחשבותיו, את ראשו תמך ביד ימינו, עיניו השפיל וקוי מצחו קמטו.

גם „המלמד המינסקי" ישב דומם ברגעים האלה ויחשוב מחשבות גם הוא . . .

— אמנם כן, הוסיף שמואל וישם מבטו בפני ר' נחמן: — גם הדת גם החיים דורשים את התקונים בישראל. התורה וישראל צועקים לעזרה, ואין איש שם על לב, התורה חוגרת שק ואומרת: „תקנוני, הישירו הדורים, הסירו המעקשים אשר שמו הרבנים, עזקוני, ויחיה עמי בי ולא ימות, ידבקו בני הנעורים בי ולא יעזבוני באשמת הרבנים אשר הוסיפו וינבאו מלבם את אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי . . . תקנוני — פן יגרשוני הנערים כלה ושמי ישכח מדור אחרון" . . . וישראל יאנח מרה, ירבץ תחת עול סבלות „שלחן הערוך", בזעת אפיו יעמל כל היום ובלילה יטרף לו הרב את מאכלו אשר עמל בו, ולחם יבש יגרס שניו . . . הה, לבבי יחמץ בקרבי לזכר עניי עמי בארץ הזאת, בידעי כי אין רפואה למחלתם זאת ואין צרי למכת הארץ — ארץ ליטא, והיהודים היושבים עליה . . . הן שנת בצרת הנה השנה הזאת, שנה אשר עניי עמנו בארץ הזאת גועים ברעב, שנה אשר העוני והלחץ גבר מאד מאד שנה אשר עניינו צועקים לעזרה, מבקשים לחם, מבקשים עבודה, ומבקשים עצות להחיש להם טרף; אחינו אשר באשכנז שמעו לקול הקריאה וחברות שונות נוסדו שמה לתת לנו עזרה בצר, לתת לחם לפינו עתה, ולכונן אשורינו בארץ, לשית עצות בנפשנו במה נושע תשועת עולמים, ומה יעשו למען תקן מצבנו לארך ימים; העצות הנן שונות, אלה יאמרו כי לנו לנסוע לפנים ארץ רוסיא, ואלה יאמרו לתת לנו שדה וכרם למען נהיה לאכרים עובדי אדמה; אולם כמעט שכחו כלם כי „שלחן ערוך" לישראל, „שלחן ערוך" אשר יעמוד כשטן על דרכי אחינו, ואשר יאסר את רגליהם לבלתי יהינו עזוב את מצבם הנורא . . . „שלחן הערוך" הנהו מקור העוני והמחסור, הוא הנהו מאין הנובע רעב וכל תלאה להם, ואם איתו ישאירו למו, אם את „שלחן הערוך" יקחו עמם בדרכם והלכו גם העוני גם המחסור אתם בכל מקום שהם באים . . . האמנם יוכל היהודי לשבת בפנים ארץ רוסיא, במקום אשר הרוססים נחתים „ושלחן הערוך" לא ישים לו מועקה במתניו: את פתם אסר לנו, שפתם ובגדיהם פגולים הם, לסחור במאכלם לא התירו, גם לבוא לביתם בגלוי הראש — כמנהג הארץ — החמיר מאד, ואיך יחיה היהודי בתוך עם אחר? איך ימצא לחם חקו על אדמת נכר? וגם תמונת היהודי אשר רבניו נתנו לו, את

פאותיו הארוכות מאד, את זקנו המגדל פרא, את בגדיו ואת האזור אשר ישים במתניו, כל אלה הלא יעמדו לשטן לו בבואו בתוך עם חי, עם בני הרוססים! ... והנה הם אומרים לתת לפניהם עבודת שדה וכרם — מה נואלו האנשים האלה, מה רחקו מדעת את מצב עמנו ואת אשר „שלחן הערוך" עולל לנו, היתכן לעבוד את הארץ ולשמור את כל הכתוב בשלחן־ערוך בהלכות שבת ויום־טוב? היתכן להיות אכר בזמן הזה ולקים את כל פרטי הדינים היתרים, להנך את הבנים בחדר, ואת הנשים והבנות להושיב ביתה? ... הוא הדבר אשר אמרתי, כי כל עוד לא ישימו לב לשרש אחרי מקור העוני בישראל, כל עוד לא יסירו הרבנים את „שלחן הערוך" מקרב עמם, כל עוד לא נתקן את דתנו ולא נקיל את עול הרבנים מעל צוארנו, הנה חיינו אינם חיים, הננו מומתים מדי רגע, הנה לא יועיל לנו כל עזר, וכל תשועה רחקה ממנו...

— הה, הנני רואה את עם בני ישראל והנם פרועים לשמצה, הוסיף שמואל בהתך־נפשו אחרי אשר חשב מחשבות שעה קלה: — הנני רואה את בני הנעורים בועטים בדת, רומסים ברגליהם את האמונה, מבזים תורת ה' ומלעיבים בכל קדש; את עמם יקללו קללה נמרצת יחרפו ויבזו את מערכת ישראל, ויהיו לסוררים ומורים, ילכו בשרירות לבם וכל מחשבותיהם אך רע כל היום... הנני רואה את העם בוכה למשפחותיו, עוני רעב ומחסור ישודדו בתקפם, אין להם צר, אין כל, אין עצה ותושיה, רוח היאוש מדבר מתוך גרונו, יראה את מותו לפניו ולא יוכל השיגו, ישכב גוסס בארץ ליטא ומרחוק יראה את החיים, אבל שלחן הערוך הנהו קיר ברזל בינו ובין החיים „שלחן הערוך" הנהו מלאך המות הממית בחומרותיו את עמי; המכה בעברת אסוריו ומנהגיו את ישראל בסנורים, המוציא את לחמו מפיו, המאבד את בניו, העוכר שארו ובשרו, הנותן אותו לבוז ולקטה בגוים, והמאבד גם את תקותו להתעורר לחיים חדשים...

שמואל נדמה, כי מלים נעתקו מפיו, כי רעיונות נפשו גברו עליו, כי מחשבותיו המו מאד, כי לא מצא די מלים להביע רגשותיו, לתת גוף להגיוני לבו ולהגשים את שרעפיו אשר התגעשו עתה מאד.

גם „המלמד המינסקי" לא דִבֵּר דָּבָר, גם הוא נאלם דומיה, גם עשתנותיו בקרבו התעוררו מאד לדברי שמואל האחרונים וגם לבבו המה מאד.

„מה גדול מה נשא הוא האיש שמואל הזה! חשב בנפשו, מה נאמנים דבריו, ומה גדלה אהבתו לעמו! ... הנה שמעתי אומרים כי אפקורסות ידבר בנתנו דפי בשלחן הערוך, בבקשו לעשות תקונים בדת ישראל, ובחפצו להקל את חומרותיו, וכן חשבתי גם אני, והנה אנכי רואה כי הבל יפצה פיהם ושוא היו גם מחשבותי על אודות הדברים האלה... לא אפקורסות, לא הפקרות ולא כפירה מדברים מתוך גרונו, רק אהבת

הדת והאומה, אהבה רבה לתורה ולישראל, אהבה שאינה תלויה בדבר, אהבה טהורה הנובעת ממקור לבו, אהבת ה' תורתו ועמו... ומה מאד ידע לבאר את דבריו, מה מאד יבין לקלע אל תוך לב כל איש! פיו מפיק מרגליות, דבריו המה כנחלי אש ומוצא שפתיו כזרם מים כבירים... מה נפלא הוא האיש שמואל, ומה נפלאו דבריו!...

— אהה, ה' אלהים! הכלה אתה עושה לשארית יהודה?! צעק שמואל פתאם בקול גדול וזרם דמעות התפרצו מעיניו:—הכלה ונחרצה זאת מאתך, ה' אלהי אבותינו!...

ר' נחמן התעורר מאד למחזה אשר לפניו למראה הדמעות אשר כמטר העריפו עיני שמואל.

— נבכה לשבר בת עמנו! הוסיף שמואל ודמעותיו פרצו כנחל מעם גר: — נשפוך דמעות כמים כי גדול כים שבר ישראל!...

— הה, מורי ורבי ר' שמואל! אמר „המלמד המינסקי" בקול רועד מאד:— עשה את אשר בכחך לעשות, כי מאת ה' שֻלחת הנה, ה' שלחך למחיה לפנינו... עשה והצלח... כל מהזיקים בימינך ברוכים יהיו לה' ולאדם וכל מנגדיך יקלל בארץ חלקם, לך בכחך זה והיה ברכה בקרב הארץ... גם אנכי אעשה למען הדבר הגדול הזה, אם יהיה לאל ידי, אבל מי אני ומה מעשי...

— אל תאמר ר' נחמן, כדברים האלה, כחך גדול מאד, שמך מהֻלל בפי האנשים, הבה יד ליד, הבה נכרתה ברית יחדו, אולי נעשה ונוכל, אולי נושיע...

ומבלי השוב עוד מחשבות נתקעו ידי שניהם באהבה רבה.

— בני הנך בשנים ואבי בהכמה, אמר ר' נחמן תפוש במזמותיו: — הנני נכון לשמוע בקולך ככל אשר תצוני, גם פה ולשון אברא לי ברצונך, אדבר אריב גם אנכי ואסור למשמעתך כל הימים...

— הנך ענו מאד, ר' נחמן, הברים מקשיבים איש לקול רעהו נהיה מעתה ועד עולם, חברים אשר איש לרעהו נאמר הזק, נִתחזק בעד עמנו, בעד דתנו ובעד תורתנו!...

— כן יאמר כן ה'!

זמן רב ישבו שניהם על השלחן בדממה תפושים ברוב שרעפי נפשם בקרבם.

(המשך יבוא)

אל הקוראים

. דורשי שלום שפה העבריה בכלל ,
ושלום „הבקר אור" בפרט !

הנה לפניכם החוברת הששית ממב"ע „הבקר אור" , האחרונה לחצי השנה הזאת שנת תרל"ה . הן אמנם אחרו פעמי החוברת הזאת במעט קט , אבל כלולה גם היא — כהחוברות אשר הלכו לפניה — במאמרים טובים נעימים וגם מועילים , ואם עברתי על „בל תאחר" הן לא בי האשם , יען כי גם חותמים רבים עברו על „בל תאחר" במשלוח כסף החתימה ! ההוצאה מרובה , הפועלים אצים , המדפיס דוחק והחותמים ירגנו באהליהם, ואנכי מה ? ועל כן אליכם, קוראים , אקרא , חושו נא לשלוח כסף המחיר , חושו ועשו ! הן גם החוברת השביעי — לחודש „ניסן" , הראשונה לחצי השנה השני — הנה תחת מכבש הדפוס , ויש בכם , חותמים , אשר עוד לא שלמו בעד העבר , ומה כחי כי איחל ? — גם לאלה אשר לחצי שנה באו על החתום , גם לאלה אבקש מאד כי ימהרו לשלוח כסף החתימתם להבא , למען אשר תבאנה החוברות בסדרן ובמשפטן .

אקוה כי שארית ישראל לא יעשו עולה וידעו להוקיר את פעלי , ידעו את כל הטוב אשר יביא „הבקר אור" לעם בני ישראל ולשפתו , ידעו את חובתם „להבקר אור" כאשר ידעו את הובתי אליהם ויחישו לשלם גם בעד העבר גם בעד העתיד , למען אשר יהיה לאל ידי למלאות את אשר נטלתי עלי באין כל שטן ופגע , ושלום על ישראל .

המו"ל.

הגזרה והבניה (המשך מן חוברת ח').

ד.

ליהודים היתה אורה.

קשט ודת צרור באופל מני דור דור,
עדי אמר אלהים: יהי משה! ויהי אור.
(רי"ל ב"ז בהצעה לס' אוצה"ש).

„הן אם כה ואם כה רקוע המצח,
אם ישר האף או כפוף הנהו,
אם על מלאתם גבות העינים
כה או כה ארחות הרכם ילפתו,
קו, תו על פני איש בא ממזרח השמש.
ואת נצלת מאש בארץ הקדם."

אלה הם הדברים, אשר שם לעססינג בפי נתן בדברו עם רעכא על דבר הנפלאות הנראות בעולם מדי יום יום, ואיש לא יתפלא עליהן, בהיותן תמידיות. ורק על נפלאות פתאומיות הנראות להם כנסים ויוצאים מדרך הטבע, עליהן יתמהו ואותן הם מבקשים. — האיש נתן, אשר בפיו שם לעססינג את הדברים האלה, כבר נודע ומפורסם שהוא האיש משה בן-מנחם, ראש וראשון להשכלת ישראל החדשה, אשר ממנו יתדה ממנו אבן פנתה, וגם בדבר הזה מתאמתים דברי לעססינג אשר שם בפיו, ונחזה בזה נפלאות תמים דעים ב"ה המתחדשות חדשים לבקרים ואין רואה אותן ואין מתפלא עליהן בהיותן תמידיות וקרובות לעינים. מי מלל ליהודי רוסיא ופולין, כי ילד ילד לאיש עני מקרב העם, סופר סת"ם בעיר דעססויא אחת ערי פרייסין אשר לא ידעוה בשם. וממנו תצא אורה ליהודים בכל הארצות ומנגה נגדו תופע נהרה גם ליהודי רוסיא ופולין, ואור חדש עליהם יאיר; הלא זה האיש משה בן מנחם, אשר ממנו מתחלת תקופה חדשה בקורות בני ישראל, לא ברעש ולא ברעם גבורות רעפארמאטאר הפיץ מעינות חכמתו חוצה, ומשה לא ידע כי קרן אור פניו וקרנים מידו לו להאיר לארץ ולדרים עליה בחכמה, כי היה האיש משה עניו מאד, ובכל זאת היה יסוד ושרש השכלת בני עמנו מאז ועד עתה וממנו תוצאות מצבם הנוכחי המוסרי והמדיני. האין זאת אחת מנפלאות ה' התמידיות, אשר על כן לא נתפלא עליהן.

נקל היה לחכמת משה להאחז בארץ אשכנז, אשר שם לא מצאה קן לה החסידה ולא פרשה מוטות כנפיה מלא רחב הארצות האלה לכסות את עין הארץ. לא כן בארץ רוסיא ופולין, אשר שם החסידות בנתה לה בית ותפרוץ ימין ושמאל ותעז ידה על כל השיטות אשר לפניה ותמשול לבדה בקרב הארץ, מלבד ארץ ליטא אשר שם הגאון ר' אליהו מווילנא נלחם עמה מלחמת תנופה, לבלתי תת לה מהלכים בארצו, ובכל ידו החזקה לא עשה חיל לגרשה מן גו, ולמרות עיני כבודו גם ארץ ליטא לא נמלטה מפח החסידות, והעולים מפחת הרבנים נפלו בפח הצדיקים ותהיינה הרבנות והחסידות משמשות שתיהן בערבוביא. אולם ביתר המחוזות והפלכים גברה יד החסידות על הרבנות וידה על העליונה. ואם אמנם מאת ה' היתה זאת לגרש מפניה את השטה הישנה, אבל גם לאור ההשכלה לא פלסה נתיב ועוד קמה כצר נגדה, אולי עוד יותר מההולכת לפניה, ואם הרבנים יסרו את ההשכלה בשוטים הנה הצדיקים והחסידים יסרו אותה בעקרבים, הצד השוה שבהן, ששתיהן גדרו הדרך בעד ההשכלה ויבנו דיק וישפכו סוללה, לבלתי תת את המשחית הזה, המכה בעברתו את שתיהן גם יחד, לבא בשערי הארץ. אולם האומר לחרס ויזרח שם קץ גם לחשך הזה, אם לא בפעם אחת, אבל מעט מעט, כי הגיעו קרני אור מארצות אשכנז לארצות האלה וינרש מפניהן חשך. בארץ ליטא הגיעו הקרנים האלה בדרך ישר מפרייסן הקרובה שמה. ההשכלה מפרוסיא באה ומברלין זרחה להם, על כן זה שם המשכילים אשר יקראו להם שמה עד היום „בערלינער"; ובמחוזות וואלינען ופאדאליע באה ההשכלה בדרך עסטרייך ובנותיה, הלא הנה ערי גאליציען ובראשן הערים בראדי ולעמבערג. הקרנים האלה המעטים נקבצו נאספו על יד על יד והיו למארות.

וילך איש מבית לעווין מעיר קטנה ניקאלייב הסמוכה לעיר קאסטאנטין ישן, הוא ר' מנחם מענדיל לעווין (או לעפין) הנקרא בפי כל ר' מענדיל מסטאנוב (כי משם מוצאו) להתרפאות מחליו לעיר בערלין בירת פרייסן, והאיש חכם גדול בתורה ויד ושם לו בחכמת ההנדסה, ויארח שם לחברה עם הרמבמ"ן ז"ל ויהי לו לרע ולתלמיד מובהק, ובשובו לארצו ולמולדתו וכל טוב מורו ומלמדו להועיל בידו, ויפיץ עין אורו סביב סביב וזרח אור לישרים, המה תלמידיו הרבים אשר בערים סביב למקום מושבו, ובאשר מטבע האור לגרש מפניו חשך, כאשר יאמר משל הקדמוני:

„בְּרַק הָאֱמֶת כִּי זָרַח
אֹפֶל הַשֶּׁקֶר כֻּלּוֹ בָּרַח,"

לכן לא היו ימים מעטים ואור החכמה עשה לו כנפים ותמלא הארץ אותו. לא היתה עיר בכל הערים האלה אשר לא נמצאו בקרבה אנשי חכמה

ומדע, ואם אמנם היו נרדפים על צואריהם מחמת המציקים להם אשר רבו כארבה, בכל זאת הכמתם מצאה לה דרך ונתיב ללכת הלאה, וכל המכשולים לא עצרו כח לעצור בעדה, ותלך הלוך וגבור מיום ליום ומשנה לשנה עד היום.

בערך שלשים וחמש שנה אחרי מות הרמבמ"ן ז"ל, בשנת תקפ"א, בהיותי בן עשר שנים, כבר נמצאו לי בעיר מולדתי קונסטנטין ישן, בפלך וואליניען אשר בארץ רוסיא (העיר הקרעה למטרפולין של החסידים היא העיר מעזיבוז מקום מושב הבעש"ט ונכדו ר' ברוך וממלא מקומו הרב מאפטא) ספרי התנ"ך עם באור ותא"ש, ספרי ר' נפתלי הירץ וויזיל, ספרי דקדוק ושרשים של ב"ז, המאספים ועוד ספרים אשר היו דרושים לחפצי והאירו עיני וכזאת היתה גם ביתר הערים סביב לה, למרות עיני החסידות אשר גברה בארץ ותאמץ זרועותיה לרדוף את המשכילים ולבזות את ההשכלה לבלי תתה לפרוץ בארץ. וכאשר הגדיל לעלות הרב ר' מענדיל מסטאנוב, כאשר הזכרתי למעלה, כן היו בימים ההם עוד כמה חכמים ונבונים נפוצים בערי הככר אשר קננה שם החסידה, וברוחב בינתם השגו חיל להפוך לאור יומם השכת ליל, וחכמתם עמדה להם להאבק עם גבורי כח אשר מישלו ממשל רב בקרב עדת ישראל, וידם עשתה חיל.

היהודים אשר בערי גאליציען הגדולות היו הראשונים אשר נגה עליהם אור ההכמה מהרמבמ"ן ותלמידיו, והמה לרגלי מסחרם נפוצו בערי רוסיא ופולין, ויביאו עמם מזמרת ארצם מעט צרי מעט דבש מדבש ההכמה מנחה לאחיהם בארצות האלה, ויטעמו בני הנעורים ותאורנה עיניהם. ביחוד הפליאו לעשות יהודי בראדי, עיר מלאה חכמים ונבונים, אשר כנעניה נכבדי ארץ ורוב עסקיהם היו בערי רוסיא ובכל מקום אשר בא איש מיהודי בראדי לגור שם לקח נפשות צעירי הימים במדברו הנאוה, ויפקחו עיניהם לראות כי ערומים הם מכל חכמה ודעת וישימו לבם ללמוד ויהי בבקשם דעת ויהי האיש מבראדי להם לעינים ויורם הדרך. ע"כ היו יהודי בראדי לזרא בעיני החסידים ובפה מלא דבר הרב מאפטא כרה עליהם ויקללם קללה נמרצת ואמר כי הם הביאו אפיקורסות לארץ רוסיא; כי היתה ההשכלה לקוץ ממאיר בעיניו וישנאה תכלית שנאה (עיין ס' בית יהודה להריב"ל ז"ל מהדורא שנית ווילנא תרי"ה סוף הספר צד 175 בד"ה ,ועתה הא לכם כו'"). וכל השתדלות הצדיקים והחסידים לרדוף באף את זורעי האור לא הועילה להם, כי ה' אמר: יהי אור!

אם ה' יבנה בית שוא יעמלו הורסיו להפיל הקירה ולהרוס השתות; המה יאבדו והבית על תלו יעמוד כי בנהו ה' צבאות. רבות רעות סבבו לוחמי מלחמת האור מהמת אנשי השך אשר בערה כאש, כל אשר יכלו לעשות למען ענותם ולשים לאל תקותם והשתדלותם עשו, גרשום מן גו, שבר

להם מטה לחם , התרימום , נתנום לחרפה ולדראון , הציתו אש המריבה בין צעירי המים דורשי חכמה ובין חותניהם הבורים והנבערים מדעת ויביאו עליהם דבתם רעה , כי עזבו את ה' וינזרו לבשת , הפיחו כזבים באזני נשיהם הצעירות, אשר לא היה להן פלס ומאזני משקל להבחין בין האמת ובין השקר ויאמרו לאמור כי אבדה האמונה מבעליהן ונכרתה מפיהם ועוד מעט ויצאו מן הכלל , לכן הפרידו בינם ובין נשותיהם ויאלצום לתת להן ספר כריתות , למען יגרשו מבית תענוגיהם , יכרת אכל מפיהם ויחדלו לבנות מקדש החכמה , כי ירעבו ללחם ופרש אין להם . רבים חללים כאלה הפילו למשואות נצח, אשר לא יכלו לעמוד מפניהם . לא היתה תחבולה ועצה אשר לא המציאו הפאנטיקים למען השמד את זכר ההשכלה מן הארץ , אבל לשוא ! ה' אמר : יהי אור !

כפטיש יפוצץ סלע כן נפוצו קרני האור בכל ערי הארץ למרות עיני השומרים הסובבים בערים לגדור גדר ולעמוד בפרץ . בימים ההם מלאו הצדיקים והחסידים את הארץ ולא היתה עיר אשר שגבה מהם . כי באו כארבה בעד החלונות ובאשנבים ויפרצו וירבו וידגו לרוב בקרב הארץ , ובכל מקום אשר באו שמה בהרו דרכם וישבו ראש ויקחו שבט הממשלה בידם , וירעצו וירוצצו כל איש משכיל והורש חכמה לבלי תת לו חנינה . אבל אם ה' ישמור עיר לשוא שקדו השומרים הבלי שוא ! עצת ה' היא קמה , כי לא ינוח שבט הצדיקים על גורל החכמה . —

בעיר הגדולה בארדיטשוב המלאה לה יהודים השתרר בעת ההיא ביהוד רב העדה הרב החסיד המפורסם ר' לוי יצחק מזעליחוב , אשר לפי שיטת חסידותו היתה ההשכלה לזרא באפיו ויתעבה כמו דוה . אבל לעומתו עמד למגן ולמחסה אל המשכילים וההשכלה הרב הגאון והחכם המפורסם , גביר לאחיו ונכבד בעיני הממשלה הר"ר יהושע העשיל הנקרא בפי כל בשם הרב מהעלים *) . בצל כנפיו חסה גם המדקדק והמשורר הגדול הר"ר טוביה פעדער (עיין ס' „שם ושארית" בראשו בחדש תשרי ממ"ח זה) . סביב הרב ההוא נאספו כל משכילי העיר וישימו אל החכמה פניהם . ולא זע ולא חרד לבם לרגשת אויביהם אשר סביב שתו עליהם , כי לא יכלו לעשות להם רעה .

*) באחת מאגרותיו של המליץ רט"פ אל הרב מהעניס הנמצאות אצלי בכ"י נמצא המאמר הזה המורה על פרשת גדולתו : „האומר לחכמה אחותי ומודע לבינה . אשר שמעו הולך בכל מדינה ומדינה . כבוד הרב הגאון נודע לשם ולתפארת בו יתברכו ישורון ובו יתהללו , שר ושוע אבי השלמות מתק שפתיו יוסף לקח . אמריו נעמו מעסיס רמונים ויין הרקח . מוהר"ר יהושע העשיל אור הדור והדרו עליו יליץ נזרו כו' ." ועוד שם באגרת אחרת : „מני אשיר השתקות אגרת שלוחה לכבוד השר הנכבד הרב הגאון המפורסם זקן בית החכמה ומושל במכמניה עלית בבינה ומשכיל במועצות מה"ר יהושע העשיל נ"י ה' ירוממהו כל ימי עולם ." ובמקום אחר : „מאור הגולה עטרת זמננו הרב הגאון החכם האב"ד דק' אפטא ." —

בעת ההיא היה בעיר אומאן בפלך קיוב איש גדול ורם חכם ועשיר מפורסם הר״ר נחמן נתן לבית רפאפורט , מחותנו של הרב הגאון הנודע ביהודה ר׳ יחזקאל לנדויא מפראג , כי נכדו של הרב הגאון הנ״ל , החכם המפורסם ר׳ משה בן ר׳ שמואל לנדויא , היה חתנו . ויתחתן ר׳ נחמן נתן את החכם המפורסם ר׳ חייקיל הורוויטץ אשר ישב ג״כ בעיר אומאן ויקח לו לחתן את בנו החכם הנודע ר׳ הירש בער הורוויטץ . ויהי כאשר גדל ר׳ הירש בער ויהי לאיש חכם ונבון ועשיר , ויאסוף את משכילי עירו וידבר אל לבם ליסד בית ספר בעירם ללמד שם את בניהם ולחנכם על ברכי מורים משכילים יודעי לשון וספר , לבלתי ילכו שובב תחת שבט המלמדים אשר לא ידעו שתים מוסר ודרך ארץ . ויעשו כן משכילי העיר , וישם ר׳ הירש בער אלוף לראש בית הספר אשר יסד את החכם הנכבד ר׳ מאיר הארן ז״ל , הוא בית הספר הראשון אשר נוסד בערים האלה , וממנו יתד ופנה לצמיחת ההשכלה סביב סביב . העיר אומאן היתה בעת ההיא עיר של חכמים ואנשי שם , וביחוד התנוסס לתפארת בית השוע רנ״נ רפאפורט אשר שני חתניו הנזכרים למעלה וחתנו השלישי החכם הנכבד ר׳ ישעיה הורוויץ ז״ל ממאהליב פאדאלסקי עשו להם שם גדול בחכמתם ובידיעתם הרחבה . גם החכם המליץ המפואר ר׳ יעקב אייכענבוים (אשר היה בסוף ימיו אינספקטור בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר) ישב שם זמן מצער וארח לחברה את החכם ר׳ הירש בער הורוויץ ולמד אצלו חכמת התשבורת וההנדסה . ככה נפוצו קרני אור החכמה בזמן קצר במלוא רוחב ארץ רוסיא .

בעיר מאהילוב על נהר דניעסטר בפלך פאדאליען חיו בעת ההיא שני אחים עשירים מופלגים , ר׳ מענדיל ור׳ שמואל לבית לעווענזאהן , אשר נפקחו עיניהם לראות כי לא טוב לחנוך את בניהם על ברכי המלמדים אשר לא דעת ולא תבונה להם לתת לתלמידיהם לקח טוב לישר ארחותם , ויבקשו וימצאו לבניהם מורים משכילים חכמים וידועים , הלא המה ר׳ אהרן לערנער מעיר יערעסלאב אשר בגאליציען (הוא ר׳ אהרן לערנער אשר שר שיר נהמד בצאת לאור האשונה ספר „תעודה בישראל׳ בשנת תקפ״ה , הלא הוא כתוב בראש הספר ההוא) והמליץ המפורסם ר׳ יעקב אייכענבוים , אחרי כן הביאו שמה מטרנאפאל את המליץ הנפלא ר׳ אליהו ווערבעל , גם אותי משכו אליהם בשנת תקצ״ט . רבים מתושבי העיר לקחו מוסר ויראו את האור כי טוב הוא , ויתנו גם הם את בניהם אל המורים האלה ותרבה הדעת בעיר הזאת . עם המורים האלה אשר באו שמה ממרחק ארחו לחברה כל דורשי החכמה ודרך ההשכלה בחרו , ובראשם החכמים השלמים ר׳ ישעיהו הורוויץ (אשר הזכרתיו למעלה בדברי מאיר אומאן) ור׳ לוי יודעלזאהן (אשר נמצא ממנו שיר יקר ונכבד , ליל הכפורים במ״ע הכרמל שנה ראשונה צד 205) והאחרון הגדיל הלא הוא הרב החכם המופלג ר׳

יוסף הערצבערג ז"ל, אשר חבר ספרים הרבה ורובם עודם בכתיבים. החכם הנכבד ההוא היה אחד מאוהבי היקרים אשר דבקה נפשי אחריו ביתר שאת ועז, וכאשר הוציא לאור את ספרו „סלם הטבע" חברתי שיר לכבודו אשר במועל המוציא לאור את הספר הנ"ל בווילנא לא נספח כ"א לעקסעמפלארים אחדים, והנני לתתו פה לעיני הקוראים נספח אל מאמרי זה. ויהי מדי כתבי זה המאמר ערכתי מכתב לחתנו של הרב המנוח הנ"ל, החכם השלם הר"ר יחיאל ליבערזאהן בברדיטשוב, אשר בידו נמצאים כעת ספרי המנוח שנשארו בכ"י, שישלח לי רשימה מספריו. והנני לתת פה את תשובתו אלי הנוגעת לדברי ימי הרב החכם המנוח ז"ל ולחבוריו היקרים :

„יהי נעם ד' עליך אלוף נעורי הרב המהולל ברוב התשבחות נודע בשערים רב התבונה מוכתר בכתרים, כתר תורה וכתר כהונה, כש"ת הא"ב הכהן **גאטטלאבער** נ"י לפני שמש ינון שמו.

„מכתבך הגלוי מיום האחרון לחודש החלף כן בא אלי ביום הראשון עיוה"כ, יום הלדתי יום מלאת לי כ"ו שנים ועיבה לי ברכתך ברכת הכהן הגדול מאחיו כמנחה וכתשורה, ומאד שמה לבי עליה, כי ידעת גם ידעת, בלי חנף אדבר אשר מדי נמצאו דבריך ואכלם, וכבכורה בטרם קיץ כן אבלעם, אולם שמחת אנוש עדי רגע, כן גם שמחתי מהולה היתה בתוגה ואגלי רעל מסכת בכוס שמחתי בהעלותך על זכרוני שם חותני המנוח נ"ע הר"נ המפואר ה' יוסף הערצבערג ז"ל ובבקשך ממני לרשום לך בקצרה את תוכן ספריו, אשר נשארו אצלי בכ"י להביא זכרונם במאמרך אשר תכין לדפוס בשם „הגזרה והבניה" ואשר אליו אני נושא את נפשי ובכן הנני בלב נשבר ונדכה למלאות את שאלתך. אך שאני נא הפעם ידיד נכבד, אם אעבור בהשקפה קטנה ככף איש על חיי ומעללי האיש המצוין הלזה, אשר היה אחד מראשי מכבדך ומוקירך, וחשבך לידיד נאמן, אדברה וירוח לי כמעט.

„בשנת 1802 נולד בן פרת, יוסף במאהליב ע"נ דניעסטיר, ויהי יוסף בן עשרים שנים ויחל ללמוד את שפת אשכנז והספר הראשון אשר אנה ד' לידו היה המארגענשטונדען להרב הפילוסוף רמבמ"ן אשר ממנו למד קרא ספר ושקד עליו והעתיקו לשפת עבר, בעת אשר רעות רבות סביב שתו עליו, וישטמוהו ורבו חצי הזמן, אז היה לו הספר הזה לכוס תנחומים אשר ממנו שתה וְרָוַח לו כאשר במו פיו הגיד לי וכאשר תחזינה עיני הקורא מההקדמה לספר הזה אשר הובא תחת מכבש הדפוס בשנת תר"ה בשם „מועדי שחר" ואשר ענגה הרת הזיזים שכנת עליה וכהקיר ביר מימיה כן תקיר תוגה ועצבון.

את הספר הזה הקדוש להשר הנכבד הרב ר׳ משה מאנטיפיארע, עם מכתב נכבד כתוב בשפת אנגלית אשר כביר מצאה ידו בה לכתוב כן, אף בשפת צרפת ידיו רב לו היו, כאשר יעיד על זה ספרו השני שהוציא לאור בשנת תר״י בשם „סלם הטבע״ ואשר הקדשו להרב המנוח ר״יי היילפרין נ״ע, היא העתקה משפת צרפת להחכם בערנאהרין דע ס״ט פיער. הספר הזה כלו אמר כבוד למחברו ולמעתיקו, מדי דברי בו התאפק בל אוכל מהזכיר את תלונת חותני, אשר התלונן באזני, כי שמטו המדפיסים מווילנא שיר אחד יקר מאד, אשר כתבת אתה, ידידי הרב לכבודו, ואשר לפי דבריו היה אחד ממבחר שיריך.

„בשנת כת״ר שנת באי במסרת הנשואין עם בתו הכבודה היא רעיתי היקרה ד׳ עליה תחיה, הראה לי מעשה ידיו להתפאר ספר כתוב בכתב אשורית בשם „בקור תבונה הזכה״ אשר העתיקו משפת אשכנז להחכם היקר המהולל קאנט בשנת תרי״ח (קאנט׳ס קריטיק דער רי נען פערנונפט) אחרי כן העתיק עוד הפעם את הספר הזה בשנת כת״ר ויתקנהו וייפהו ושנה שמו בשם „מורה נבוכי החקירה״ ושני הספרים האלה נתן על ידי עוד בחייו ונמצאים אצלי. אין ערוך ליקרת הספר הזה, ומה רב טוב צפון בו לעם ההולכים בחשך לתור ולחקור באין חקר, כי בספר הזה אתה הראית לדעת, אשר בהקירה במה שאחר הטבע (מעטאפיזיק) מן הנמנעה לנו ידיעה ברורה, ידיעה הנדסית להחליט משפטים חיבים או שוללים המתנגדים, כי קצרה יד התבונה, בעלת קץ וגבול לידע מה נאמנה ולחרוץ משפט חרוץ בחקירה שהיא מחוץ לגבול כל נסיון אפשרי, רק „כאשר נראה שתכלית הבונה הנשקפה תמיד מעל כל סדרי הטבע, וכל חקי המדות והמוסר לא יתקימו זולת באופן שנקים המשפטים המחויבים, חובה עלינו להאמין, אשר המשפטים המחויבים הם כנים ואמתים „וצדיק באמונתו יחיה ויאשר בארץ״ ומה רמה ונשגבה המריבה שהפריץ החוקר האלהי הזה בין ילדי הקירותיו בחקירה העוברת הגבול (ווידערסטרייט דער טראנסצענדענטאלען אידעען) עת במופתים חותכים ונאמנים יעיד לך אמתת הדבר והפוכו במשפט אחד (טהעזיז אונד אנטיטהעזיז) להראות לך כי נבוכה תבונתך במחקרי אין קץ סגר עליה המדבר.— הספר הזה יכיל קרבו שלש מאות דפים מרבע גדול. —

„בשנת תרכ״ח העתיק הלק שמיני והלק תשיעי „דברי הימים לבני ישראל״ מהחכם גרעטץ ונמצאים אצלי כתובים אשורית בכ״י המפואר. גם העתקה הזאת נפלאה עד למאוד, כתובה בשפה קלה וצחה למען ירוץ קורא בה. עוד ספר אחד העתיק משפת צרפת לחחכם מינק ואשר כנהו בשם „מחקרי ארץ ישראל״ אך לא ידעתי איהו. הרבה מאמרים העתיק מהחכם בערנשטיין מהם כבר נדפסו בהמליץ ויהיו נמצאים תחת ידי, אשר אם יאספו לאגדה אחת יהיו לספר גדול. יום ג׳ 28 יולי 1870 כתב אלי מכתבו האהרון,

וכמו הרגיש בנפשו קרבת יומו האחרון קרא אלי מנהמת לבו: „כל בנין גופי מוכה רסיסים, אין בו מתום ורק מכאובים אפבולה עד אישן המות״ וזה האחרון לא אחרו פעמיו מבוא כי ביום ה׳ כ״ח להודש מנחם אב התר״ל שנת „אהה ליום זה אבל ומספד לכל בני יוסף״ (הפ״ט בהקינה שנשאתי על מותו) בא בחלונו וישנהו על ברכיו ויגוע יוסף ויאסף אל עמיו, כבוד גדול עשו לו במותו כי גדול ונכבד היה בעדתו, אשר ידעה להוקיר שמו בדעתה כי הרים קרנה בכבוד וראשון היה לכל דבר טוב ומועיל בעדתו לחזקו ולתמכו ביד חרוצים. בעזבונו מצאתי ציון קבר כתוב בכ״י אשר צוה לחרות על מצבתו: „נער הייתי, גם זקנתי, טובה נשיתי, עד המות ישנתי. לולא האמנתי, ישועתי קרובה, בארץ החיים נצפנתי, לראות טובה אמרתי בחפזי, אי לך תבל אמרתי ברגזי, כל האדם הבל! אני הגבר, יוסף בן פינחס, מצאתי פה קבר, בארץ מתחת״. ראה עוד זאת מצאתי ספר אחד כתוב כתב מ־בע ואשר פיו יקבנו „אלמת יוסף׳ מלא הציו ממנו בלקטו שבלים שבלים בשדי תרומות. הוא ספר מלא שירים שונים ומליצה נשגבה, מהם ילדי רעיוניו ומהם העתקות משפת אשכנז, אנגלית, ואיטאלקים חובר בשנת תר״ב וכבר נמצא עליו רשיון דצענזאר משנת 1843 ולא ידעתי מפני מה לא הוציאו לאור הדפוס כי רבי השירים ראוים לאור באור החיים וביחוד „רעיוני ליל״ להחכם האנגלי יונג „הר לבנון״ להחכם וואלנע „גבורות שמשון״ בשירים קצרים רבי היופי להחכם וואלטער ועוד כזה. אך בטח שרש דבר נמצא בו כי על שני הספרים שהדפיס הוציא כספו מכיסו ולא שב אליו, כי לא מש מתוך אהלו להרקם ביעקב ולהפיצם בישראל. עוד נמצאו תחת ידי מאמרים נכבדים אשר כתב על חכמת הנדסה ומדידה, כתובים בכתב מרבע ושירים שונים ילדי יום (געלעגענהייטסגעדיכטע) . כה הקדיש האיש הזה הרגיל מרבבה, את כל עתותיו, אשר השאירה בידו עבודתו היומית לתורה ולתעודה, נעים היה לראות איך האיש הזה קטן הקומה ורב היופי בעינים מאירות ומפיקות נגה עם שערות ראשו אשר משלג הלבינו, עם רבן זקנו שהקיף את פניו כזר כסף, עם מצחו הוך שנסב למעלה ראש, איך האיש הזה, אחרי שבתו כל היום בחנותו כחנוני ולפנקסו, שב לעת ערב הביתה, וישב בחדרו ללמוד או לכתוב ותדד שנתו מעיניו. ותנומה מעפעפיו, עד כי לא אחת ולא שתים השחר הזכירו „שומר מה מליל! אתא בקר!״ —

„מה מאוד אותה נפשי להוציא לאור את ספריו היקרים; אולם אתה ידעתני, יקירי, כספי וזהבי לא יתנוני להניחם על קרן צבי ישראל, ואם לא קנאתי במחברים לסובב ערים ולהדפיס הגיוני רוחי, אשר חנן אותי אלהים (אל תירא ישראל מפחד פתאום כי לא קר מהרה אבוא אליך בספרי) בדעתי אשר גפן בוקק ישראל למחבריו, הבוק תבוק נפשו ופרי בל ישוה לו, אך למען אהבתי למנוח ז״ל אם גם גמרתי בדעתי לעשות זאת, אך עתותי לא בידי המה, כי נרצע אנכי אל עבודה קשה מהבקר ועד הערב, להביא טרף לביתי לכן היה נא לי לפה להשמיע את דברי ברבים מי הוא זה האיש אשר

ירצה להדפיס אחד מהספרים אשר רשמתי פה יוכל לפנות אלי עפ"י הכתבת הכתובה מטה ואשוה עמו על צד היותר טוב לפניו. — ולך הצדקה ידידי הנכבד, אם תוציא הספרים אלה מאפלה לאורה כל יהיו כנפל אשת בל חזה שמש. —

„ובברכי אותך מעמקי לבבי שעוד תנוב בשיבה טובה, דשן שלאנן כאזרח רענן ולכל בני ישראל יהיה „הבקר אור" במושבותם הנני מוקירך בלב תמים כל הימים מכבדך כערכך הרם והנשא.

יחיאל ברח"ש ליבערזאהן, בארדיטשוב.

(ההמשך יבא)

נוספות והערות למאמרי „משה וישראל".

(„הבקר אור" שנה זו חוברת החמישית)

נו. 1 לצד 592.

במאמר „עת לטעת" (מ"ע השחר שנה ששית חוברת ראשונה צד 13—14) קראנו כדברים האלה: „מה היא שעמדה לבן־מנחם לעשותו לרבנו „ומורנו, לככב המאיר לכל העם? בספריו? אבל המה לא נקראו בימיו „אף מאלף אנשים כי הוא כתב בשפה אשר לא רבים מהיהודים הבינו „אז וכו'. מה הורנו בספריו? האם דרך חדש למען בני עמו? האם פקח „עיניהם על דרכם ויאמר להם: הנה הדרך הנאמן אשר מצאתי אני? „או האם הרבה דעה בחכמת ישראל? אבל בכל ספריו לא נמצאו אף „אחת מאלה אשר בידם לעשות את כותבם לראש ומנהל למורה ורב לכל „העם. וכו' אך לוא היו לו תלמידים ככוכבים מזהירים כי אז ההרשנו „וכו' אבל אם גם אלה לא היו צירים נאמנים לשולחיהם, ולא לבד כי „הרבו להורות תורת חיים כ"א גם וכו' ובמה יודע איפוא כח רבם? ומה „עשה לנו? במה גאלנו? במה האיר עינינו? וכו' — בימי בן־מנחם „החלה הדעה הזאת (כי אנחנו רק בני אמונה אחת ולא עם אחד בארץ) „רציץ ציץ וכו' בדרכיו בחיים הורה אותה ליוצאי חלציו ולהמקשיבים לקולו; „הוא אשר הרבה חקור ובדרך פילוסופתו לא ידע רסן האמונה, הוא נשמר „מאד בביתו לבל יעבר אף על דין קל משו"ע וכזאת הורה בספריו וכו' „איכה תתקבצנה באיש אחד שתי תהפוכות כאלה: דעה חפשית וחיי עבד

„עבדים לאחד הפוסקים ? ובמה מצאה ידו להצטדק על תהפוכות האלה
„עת אשר שאלוהו על זאת אם לא באמרו כי אך חקי הדת נשארו לנו
„ולא עוד—וברור הדבר הזה כי כה חשב גם בלבו כי לולא זאת מי זה
„המריצהו לעשות מעשים זרים לרוחו ? לא אאמין כי איש חנף ומרמה
„היה וכו' ואחרי אשר בכ"ז לא עמד רוחו בו להקל לנפשו אף בדבר
„קל , א"ת הוא כי הקדיש את כל החקים יען כי אך המה כל חלקנו
„והמה יאחדונו ובלעדם ינתק החבל ונעלה כלנו בתהו . לו חשב את
„עמו כעם בין העמים כי אז לא עלתה מחשבה כזאת על לבו . האיש
„אשר יחשוב את בני ישראל לעם, הוא ישים עיניו ולבו להחזיק במוסרות
„הלאום וגם בחבלי האמונה והדת יען כי על ידיהם יתאחד העם הזה ,
„אבל האיש הזה יעשה מעשהו כגבור משכיל כי לא יירא ולא יפחד
„מהפנות עורף לט"ח תפל אשר נספח על הדת , וגם יקום נגדו לבערהו
„בזרוע רמה יען כי סוף מכאיב הוא להלאום וכו' כל איש אוהב עמו
„יעשה זאת וכו' אך איש יאהב את עמו רק בחשבו כי עמו עם הוא ,
„אך בחשבו כי עמו חדל מהיות עם ורק בני אמונה אחת המה אז אהבתו
„היא רק לבני אמונתו וכו' הוא אשר אמרתי כי בן־מנחם היה הראשון
„אשר במפעלו הראה לדעת כי הוא יחשוב את ב"י רק לחברה בעלת
„אמונה אחת , ומני אז ועד היום נתקים ונתקבל המשפט הזה בלי כל
דין ודברים" . עכ"ל . —

אלה המה הוכחותיו של החכם המו"ל „השחר" והלך רעיוניו כי הרמבמ"ן ז"ל לא חשב את ישראל לעם , ומן אז והלאה כפל ושלש כמעט בכל דף ודף כי בן־מנחם הוריד עדי הלאומות מעל ראשנו ולא יקרא עוד שמנו „עם" כ"א „חברה דתית" המקושרת ומחוברת יחד אך בחבל החקים אשר בם לבדם הייה תלויים . — והנה אין מגמתי לברר וללבן פה מהות הלאומות בכלל ואיכות לאומות ישראל בפרט כי כבר דשו בה רבים וכן שלמים , ודרוש לענין נכבד כזה חוברת מיוחדה . בלי ספק הרשות נתונה לכל איש ואיש לחשוב ע"ז עפ"י הכנתו והבנתו , אלה בכה ואלה בכה וכלם לדבר אחד נתכוונו כי עם אנחנו , עם זקן ושבע ימים , מתערה כאזרח רענן ויונקתו לא תחדל . גם אחשוב למותר להרחיב הבאור אם ת ק ו ן ג ד ו ל כאשר הנהיג אותו (לפי דעת החכם המבקר) „א"ש אוהב עמו" בקומו פתאום נגד „ט"ח תפל הנספח על הדת לבערהו בזרוע רמה" , היה אז ב י מ י ב ן ־ מ נ ח ם דבר ב ע ת ו , ואם החפץ הזה איננו סתירה גלויה למשפט הח' הנ"ל על דבר העתקת התורה („עת לטעת" צד 246) . מכל אלה אחשה ואתאפק . אך אחת אשאל אותה אבקש „איה המקומות אשר רבנו ב"מ הביע רוח במו כי ישראל לא עם הוא ? מה המריצנו להחליט כי לפי דעת ב"מ ז"ל אין לנו שיור בפעולות

הצוניות בלבד המניעות אותנו כאופני המכונה בלי רוח חיים, והנה לבדן המוסרות המאחדים את האומה ובלעדיהן תתפרד החבילה וכל בני ישראל נטושים במדבר גדול ונורא כצאן אשר אין להם מקבץ מבלי מצוא קשר אחר המרתק אותם לאגודה אחת? אולי דברי הרמבמ"ן בספר „ירושלים"? בתשובתו ללאוואטאר ובמחקריו על ספר „פאלינגענעזיע" של באנעט? הלא גם שמה הורה בעליל כי החקים אשר עלינו לשמרם נחשבים בעיניו רק כמעשים חצונים נאים לעין, המזכירים אותנו תמיד בכל עת ובכל שעה, דעות ישרות ולמודים נכונים, אמתות נצחיות ואמתות הקורות המוצאות אותנו מיום היותנו לגוי, היינו: אהדות ד' בורא העולם, השגחתו, הנהגתו ומלכותו בכל מושלת, יציאת מצרים מעבדות לחרות, נתינת התורה הכוללת למודים טובים וישרים, ולא אחר ללמדנו כי מבלי ההזכרה הזאת כל החקים נעדרי תועלת ויקרי־ערך המה — גולמים הסרי־רוח לא ירצו. (כתבי ב"מ חלק 3 צד 167 ועוד). הנה אנחנו רואים כי הרמבמ"ן ז"ל ידע בכל אלה כי יש ויש מוסרות רוחניים רבים המקשרים אותנו להיות עם אחד בארץ, והחקים אך אמצעים המה לבוא על ידם להמטרה הדרושה; הכרה שכלית מכל אשר פעל ד' בעדנו, ולמודי דעות ומדות. במקום סימני הכתב היו לדעתו המצוות המעשיות בשנות קדם, המחברות יחד המעשה עם ההתבוננות, והתורה עם החיים 1) ובימים האחרונים המה ג"כ כמזכירים ומעירים בקרבנו האמתות הנצחיות ובפרט אמתות הקורות המצוינות ומתארות ביתר שאת את לאומותנו, והקשר האמיץ המאחד אותנו זה אלפי שנים. עוד אחת לפלא בעיני מאין נוכל

---

1) למוד התורה והתבוננות בדת נחשב בעיני הרמבמ"ן כחובה מוטלת על כל איש אשר בשם ישראל יכונה (אם הוא מוכשר לכך) כי לא די ליהודי לעשות ולשמור כ"א גם לחשוב ולהגות להבין ולהשכיל בכוונת יעודי המצות, כאשר מורים ע"ז מאמרים רבים בספריו ובפרט בס' ירושלים. במכתב הבקורת על העתקת המסכת מכת' רמב"ן מצאנו בדרך אגב הדברים האלה „דאהער קאנן איינע גענויע אונד וויטלייפיגע „אונטערזוכונג הערויסגעבען (דער געזעטצע דער ערסטען ביידען טהיילע „זרעים, מועד) דיא פיר אונס דיא היילינסטע אונד ווירדיגסטע „בעשעפטיגונג איזט, זיא זעהר וועניג אינטערעססירען" (בריעפע דיא נייעסטע ליטעראטור בעטרעפפענד). ובהקדמתי לס' במה"ג אומר בשפה ברורה „אמנם ידעתי שהיום קצר והמלאכה מרובה ובמעט בלא יספיקו ימי שני חיי האדם המעטים והרעים לעסוק בנפ"ת במצוות עלינו ללמוד וללמד לשמור ולעשות והם דברים העומדים ברומו של עולם וכו'.

לדעת כי החקים 2) אשר הרמבמ״ן הזהיר על שמירתם ועשיתם , נכללים במו כל סעיפי השו״ע וכל המון החומרות ושפעת המנהגים הנמצאים באחרוני האחרונים מבלי הפיל אף צרור ארצה ? מי הגיד לנו כי ב ב י ת ו היה „עבד עבדים לאחד הפוסקים" מבלי בחון דרוש וחקור ? ב ס פ ר י ו לא נתן תואנה וסבה להשקפה הזאת ; ונהפוך הוא בתשובתי ללאוואטאר הוא אומר מפורש „לא אכחד כי גם אנכי לדאבון לבי מצאתי באמונתי נוספות „רבות המאפילות ברק זהרה : מי זה אוהב אמת יוכל להתפאר כי מצא „אמונתו טהורה וחפשית מפקודי ומעשי בני אדם וכו׳" (כב״מ חלק 3 צד 41—42) . ובמכתבו לאוהבו האמבורג , אחרי אשר הראה לו נחיצות שמירת החקים גם בימים ההם כמו קשר המאחד (אם לא היהידי אשר בלעדו יהדל ישראל מעם) הוסיף ואומר „אונזערע בעמיהונג זאללטע „אייגענטליך נור דאהין געהען דען איינגעריססענען מיססברויך „אבצושאפפען , אונד דען צערעמאניען עכטע געדיעגענע בעדייטונג „אונטערצולעגען ; דיא שריפט ווידער לעזערליך אונד פערשטענדליך צו „מאכען , דיא דורך היכעלייא אונד פפאפפענליסט אונפערשטענדליך געווארדען „איזט" (כב״מ חלק 5 צד 669) . גם בנוגע לחיי הפרטיים והליכות ביתו בקודש , נקרא נא אמרי הרמבמ״ן בעצם לשונו ונראה כי גם שמה אך במדה ובמשפט כלכל מעשיו ולא היה „דבר קל מן הקל" קדוש בעיניו מבלי הבחנה והבדלה . ואלה דברי האגרת הנכתבה ממנו ימים לא כבירים לפני מותו לזאפיע בעקער : „איך פרייע מיך מיט יעדעם רעליגיאנס-„ברויך דער ניכט צו אינטאלעראנץ אונד מענשענהאס פיהרט , פרייע „מיך וויא מיינער קינדער מיט יעדער צערעמאניע דיא עטוואס וואהרעס „אונד גוטעס צום גרונדע האט ; זוכע דאס אונוואהרע זא פיעל „מעגליך אבצוואנדערן , אונד שאפפע ניכטס אב , בעפאר איך דעססען „גוטע ווירקונג דורך עטוואס בעססערעס צו ערזעטצען אים שטאנדע בין" (כב״מ חלק 5 צד 649) . הדברים הברורים האלה יענו ויאמרו לנו כי גם בביתו כמשכיל ירא אלהים הכל בחכמה עשה ולא היה „עבד עבדים לאחד הפוסקים" לבלי „הקל לנפשו אף בדבר הקל" —

מכל האמור למעלה יאיר לעינינו :

---

2) השם „צערעמאָניאַלגעזעטץ" השגור בפי הרמבמ״ן תחת מלות כבין אדם למקום השם מבוכה לא מעטה , והלא כל קורא נתיבו ובעין פקוחה ימצא די באור לשכוני הזה ומובנו הנראה בהשקפה הראשונה כמו זר ולא נכרי בלתי מורגל בפי המחברים זולת בס׳ העקרים מ״ש פכ״ה , עיין קייזערלינג בספרו הנודע לד 369 .

א) כי גם הרמבמ"ן ז"ל יו"ע והכיר כי הבל נחלת יעקב שזור מחוטים רוחנים רבים אשר לעולם לא ינתקו, ולא היה לפי"ז נלחץ בין המצרים לבחור רק בהחקים למוסר היהודי המחבר ואוגד את ב"י; וכי החקים אשר בחר בם לקבץ ולאחד נדחי ישראל (מטעם המבואר למטה) אך אמצעים המובילים להתכלית הנרצה המה, זכרונות המעירים אמתות נצחיות או אמתית קורות האומה וחסדי ד' עמה מאז ומקדם לעשות אותה לו לעם, וכי מצוות צריכות כוונה ועלינו להבין ולהורות הכוונה הרצויה הנותנת רוח חיים לאחדות ב"י ובלעדה, החוקים לבדם — אך עצמות יבשות המה מבלי כל תועלת.

ב) כי החקים אשר שמירתם היתה קדושה בעיניו הלא המה חקי ד' בתורתנו התמימה מחכימת פתי כפי הקבלה הישנה הטהורה ומאירת עינים.

ג) ובביתו מנהגי ישראל היו יקרים ללבבו, רק — בדעת ובהשכל, בהבחנה ובמאזני משפט.

אחרי הדברים והאמת האלה עוד שבעתים יקשה בעינינו מאין נוכל להוציא משפט בלתי ישר כי הרמבמ"ן הסיר את ישראל מעם? איה איפוא המקום אשר הרחיק לאומתנו וגלה דעתו המוזרה הזאת? —

האזהרה לשמירת החקים, הכנוי „בני דת אחת" 3) ודביקות ב"מ בכל סעיפי השו"ע המתנגדת לחופש רוח בינתו 4), הן המה היסודות

---

3) בנוגע לשם „חברה דתית" כבר באר בארוכה החכם והמליץ ראב"ג במאמרו היקר על"ך ע"ש. — הרמבמ"ן ז"ל (אשר גם בחלום חזיון לילה לא עלה על לבו כי יבוא יום וישימו אותו לעוסק לאומות ישראל) מכנה אותנו לאומו כמעט בכל מקום בשם „נאציאן" המתאים במובנו עם הכנוי „עם" או „גוי" מכל צד. והשם הזה שגור בפיו מדי דברו בנו לא לבד בדורות שעברו כ"א גם ביהודי זמננו, וכל קורא ימצאהו פעמים אין מספר בספריו ובמרון אגרותיו.

4) אנחנו הראנו לדעת מפי כבודו של הרמבמ"ן כי לא הכל קיים וקבל בלי פלס הבקורת אך בכה"א אין כאן התנגדות כלל עפ"י שטתו בנוגע לאמונת הלב. רבנו ב"מ וכן ג"כ החוקר לעססינג שמו את הרגשת הלב האמיתית למעין וראשית כל אמונה „השכל האנושי בוחן ומטיל ספק, ואמתות ההרגשה לעולם תעמודנה". וראוי להביא פה דברי הסופר הגדול קייזערלינג בספרו הראשון המכונה „מ' פילאזאפיש אונד רעליגיעזע גרונדזעטצע מיט הינבליק אויף לעססינג" צד 104—5 וז"ל: „מענדעלזאהן נימט דעמנאך איינע געדאפפעלטע שטעללונג איין, ער „איזט, וויא מאן דיעזעם אויך פיין קאנטע צו זאגען פפלעגט, איין געשפאלטענער מענש, אהנע איהן דעשהאלב דער אינקאנסעקווענץ

אשר עליהם הוקם על כל המגדל הזה הפורח־באויר , ואך על פי ה ח ש ע ר ה הנ״ל כי ,לו חשב (ב״מ) את עמו כעם בין העמים כי אז ,רא עלתה מהשבה כזאת על לבו׳ ,להקדיש את כל החקים יען כי אך ,המה כל תקנו ובלעדיהם ינתק החבל ונעלה כלנו בתהו׳ נחרץ המשפט — משפט מות מוסר, — על איש צדיק וישר אשר כל כליותיו תבענה תהלה וכבוד ל ע מ ו ודתו . ואיך יוכל חכם לב רודף אמת להפוך כרגע השערה התלויה בשערה לוודאי גמור ולדבר קיים למעלה מכל ספק ? . אם כי לפעמים נראה שחזר בו הרב המבקר באמרו ,הוא או אחרים׳ ,באונס או ברצון׳ וכדומה , אך (לתוגיון נפשנו) עד אי־גיעה ישוב להחלטתו הראשונה כי אך ב״מ עכר את ישראל ברעה הזאת וכו׳ , עד כי הקוראים והשומעים דבריו המכופלים והמשולשים כי הוא אך היה הראשון ,המסיר את ישראל מעם׳ יאמינו בלב תמים כי כן הוא דעתו של הרמבמ״ן באמת , מפורש ושום שכל ! —

(ההמשך יבא)

„עשה אלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים״

קהלת ק׳ ז׳ ט :

קורא יקר , בחפצי הפעם להוציא מן השפה ולחוץ שמץ ומעט מזעיר מן אשר ירחש לבבי , בראותי מעשי תעתועי בני עמי בארצנו , אמרתי להקדים לדברי העתקה קצרה מדברי המשורר הגדול ומליץ נשגב „היינריך היינע .״

ואלה המה דברי החכם הזה , בנשאו את משלו אדות הסופרים , הלוחמים

„אנליקלאגען אונד מאכט , טראטן דעם ראציאנאליסמוס , פאן דעם מאן „איהן ניכט פרייא ספרעכען קאנן , דיא ג ע פ י ה ל ס ט ה ע א ר י ע „ל ו ס פ ר י נ צ י פ דער ר ע ל י ג י א ן וכו׳ וכו׳ . ובספרו „מ׳ מ׳ זיין לעבען אונד זיינע ווערקע״ כתוב לאמר „אויך געוויסנהאפטעסטע לעבער ער זאלכע דען לנרעמאגיאלגעזעטצען געמאס וכו׳ ער הולדיגטע דער פערנונפטרעליגיאן , וואר מיט דעם פערשטאנדע פילאזאף , איס ג ע פ י ה ל ע , איס הערצען אבער אונד איס לעבען סטרענג רעליגיעזע יודע וכו׳ עי״ש . הדברים של טעם האלה מגלים ועינינו מסתרי לב רבנו ז״ל ופותרים לנו החדה באופן מתוקן ומקובל מאד —

כגבורים על שדה הספרות בעד האידעע המלאה בתי נפשם : „כן , אנשים כאלה המה לא רק לבדם נושאי הרעיון (אידעע) כי אם המה בעצמם נְשָׂאִים גם ממנו , כרוכבים בעל כרחם , בלי אכף ובלי מתג ורסן על סוס אדיר שוטף במרוצתו ; גם מאוסרים ערום בלי לבוש אל הרעיון , כמאזעפא אל סוסו השוטף למוד מדבר , על התמונות של הארא̇ין והערנעט — המה יסָחבו מהרעיון סָהב והולך דרך מדבר שממה וצלמות , המלאה התחתים , חצץ ואבני נגף — הקוצים הסביבים והברקנים ישרטו בנפשם שרטת ויפצעו את בשרם עד ישפך דם — כל חיתו טרף ישאפו לבלעם חיים בדרך מרוצתם , — מפצעיהם האנושים יזוב דמם כמים — ואנה יגיעו באחרונה בשטף מרוצתם ? — אל מקום משכן היל הקאזאקען על נהר דן , כמו על התמונה של ווערנעט? או אל המסעד מפז , הסובב את גנו החמד , אשר שם ישוהו בין פרחי עדניהם האלהים האלה . . . מי המה האלהים האלה ? .

„לא אדע אכנם בשמם , אולם המליצים הגדולים וחכמי דור ודור נבאו זה כביר עליהם . כעת מכוסים המה עוד מעין רואה במסוה הנסתר וערפל התולתם ; אולם בהלך נפשי ובחזיוני רוחי ארהיב לפעמים בנפשי עוד להסיר את הלוט הלוט עליהם ואז אראה . . . לא אוכל להביע זאת בשפתים , כי למראה עיני זה יבא בכל פעם רעד מלא גאון בקרבי , המשים מחסום לדל שפתי וידבק לשוני לחכי . הה ! הנני עוד בן להעבר , לא נרפאתי עוד מסבלות העבדות ושפלות הנפשות , אשר האנושית (דיא מענשהייט) נגועה במו זה אלפים שנה , ואשר נינק אותן ביחד עם הבלי ותעתועי הלב אמנו . . . לא, לא לי לספר את אשר חזיתי אבל בנינו הטובים והבריאים ממנו , אשר יולדו אחרינו , יבינו יראות , במנוחה שאננה מלאה רוח ששון , את האלהות אשר בקרבם ויכירוה ויקיימוה . המה לא יבינו וכמעט לא ישיגו את מהלת אבותיהם . כספור בדוי אין אמון בו תצלצל באזנם השמועה , כי לפנים מנעו בני אדם מנפשם כל טובה ותענוגי חלד , את בשרם סגפו ואת רוחם ההבילו, את צבי הבתולות היפות והענוגות ואת גאון הבחורים שחתו , נפשם התעו בדברים שאין להם שחר ואת פיהם העקימו מאין הפוגות , וסבלו להין ועוני בלי שום טעם ונמוק . . . למותר לי להגיד למען מי עשו את כל אלה !

„ובאמת ידמו נכדינו, כי שומעים המה ספור המינקת , אם יְסַפֵּר להם את אשר הֶאֱמַנוּ ואת אשר סבלנו ! ומאד מאד יגודו לנו ! כאשר ישבו , במסיבת אלהים אדירים בהכלי כבודם סביב למזבח , אשר יבנו ויקדישו לעצמם , וישעשעו נפשם בדברי ימי האנושית הקדמוניה , הנכדים הטובים והיפים האלה ; אזי אולי יספר להם אחד מהזקנים , כי בדרות עברו נתנו כבוד אלהים לבני תמותה שוכני עפר , ובזבחי מתים הגגו למו *) לשמע

*) הקורא המבין אשר קרא דברי היינע , לא יאמינו , בלי תפונה , על פבנותי מעט ממטבע בטבע המחבר בזה המקום וד״ל .

ספורים כאלה יְחָוּוּ לחיי הנשים העדינות, ולוית החן מציצים ופרחים תרעדנה על קוצות ראשן היפות. אולם הגברים ישימו מחדש קטורה על מזבח ביתם, למען גרש בריחה הנודף את כל הזכרונות האי נעימות האלה !"

והנה מדברי המליץ הנעלה יש ללמוד כמה וכמה דברים טובים ומועילים הנחוצים גם לנו לדעת אותם.

א) מדברי המליץ המרומם הזה יראו לדעת אלה מאחינו המתאוננים רע באזני סופרינו הגדולים, האוהבים את עמם באמת בכל נפשם — ולא כאהבת הקוף את ילדיו — ובלי שום פניה, על כי לא יכסו על פשעיהם באהבה, ולא ישימו מעצור לדל שפתם להגיד במו פיהם בפומבי את אשר יוהש לבם, כי לא מזדון ורוע לב יעשו זאת הלילה, אך נאלצים המה לזה על פי טבעם, כי האיש הקדושה העצורה בקרבם והיוקדת על מזבח לבבם, תתפרץ, נגד רצונם, לצאת החוצה למצא ולבער את הקוצים והחרולים אשר עלו בכרם בית ישראל; אם כי לבסוף שלם ישלמו המבעירים את הבערה בדמם ובכבודם, והקוצים הכסוחים האלה יבואו בבשרם להדאיב את גיום ורוחם גם יחד, ועיניהם תכ־נה מעשנם, האידעע תאחזמו בחזקת היד בציצית ראשם ותוציאם ממחבואם, אשר יתחבאו שמה מפני חמת המציק ולמורת רוחם תעלם הבמתה, במת הסופ־ים, ותשים אל חכם שופר להשמיע לעמם פשעם ולבית ישראל חטאתם: כמאמר נביא אלהים „ד' דבר מי לא ינבא."

ב) אולי תפקחנה עיני העורים בין עמנו ההולכים עוד אחר ההבל ויהבלו להאמין בבני תמותה (החיים עוד אתנו), המשימים עצמם לבני־אלהים יודעי דעת עליון; ובאמת יודעים הצדיקים האלה רק נפיש בהמותיהם, ההולכות אחריהם בעינים עצומות כבהמה בבקעה תרד, לשתות את חלבם, לאכל את בשרם ולגזל עורם מעליהם. הה, גם בניהם אשר יולדו אחריהם ואחרון על עפר יקומו לא יאמינו כי יסופר להם מאולת אבותיהם, אשר כה חלפה חקו, וברוחם הנאור לא יוכלו להשיג, איך הכו כה אבותיהם בסנורים ונלאו ממצא פתח ההשכלה אם כי כבר בימיהם הבוקר אור, השחר היה פרוש על ההרים, הצפירה כבר יצאה והאירה באור יקרות על שמי היהדות, ושמש החכמה זרחה בעוצם גבורתה על פני כל הארץ ולכל עמי תבל היה אור במושבותם ואיך זה אך להם השך השמש בצאתו ?! הבנים הנאורים האלה לא יאמינו בשום אופן, כי אך ידי נוכלים אחרים היו במעל הזה, וכי אך המה והעוזרים על ידיהם האפילו בכל עוז במסוה הסכלות על חלוני בתי הוריהם, לבל יבאו אל חדריהם קרני השמש להאיר למו ולהביא להם מרפא בכנפיהם.

ג) יש בדבריו מחאה גדולה גם נגד אלה האוילים מתוכנו, אשר ינזרו כָלָה מכל תענוגי תבל, ויענו את גיום בכל ענוים קשים, וידמו לעשות בזה נחת רוח לקונם, כהאוילים — המקנאים בארצות הודו, החושבים

למצא חן בעיני אלהים בעשותם מעשים אשר לא יעשו כאלה, כידוע לקוראים בספרי המסעות לחכמי העמים, ובחפזם ישליכו אחר גוום את דברי חז"ל, אשר הזהירו אותנו בפירוש לבלי נזיר את עצמנו מתענוגי העולם הזה; כמו דברי התלמודי במסכתא תענית „שננא חטוף יאכול חטוף שתה כי עלמא דאזלת מינה לבי הרולא דמיא." ועוד מאמרים כאלה המפוזרים לרוב על פני התלמוד. ובאמת נחזה אך זרות באחינו העומדים, הלא המה יעריצו ויקדישו את התלמוד בכל מאודם ועד שמים ירוממוהו ובכל זאת בוחרים ממנו רק את הפסולת מתוך האוכל, ויעשו להיפך ממה שעשה התנא האלהי רבי מאיר, כי את קליפת הרמון יאכלו ותוכו יזרקו הלאה. אולם הקולר הזה תלוי אך בצואר רבינו נושאי כלי התלמוד, אשר באמת לא ילכו בעקבותיו, להקל מעל העם בכל מה דאפשר לפי רוח המקום והזמן, כאשר עשו חז"ל לפסוק הלכה כבית הלל בכל מקום שמקילין נגד דברי בית שמאי. המה — אדרבא יתאמצו להוסיף עוד חומר על חומר וגדר אל גדר, ולהביא אותנו בין המצרים ולהעמים עלינו עול קשה ממצות ומנהגים אשר לא כתובים בספר התורה הזה, ואך דמיונם ההרוס יולידם, להוליך במו את העם שולל וכה לא שבקו כמעט חיים לכל איש ישראל, אשר זיק האהבה לדתו ולאמונתו לא נכבה עודנו בלבבו ויאבה להתנהג על פי חוקיה, אך העומדים בפרץ (לפי דעתם) האלה עתידים ליתן את הדין על הפליטים הרבים אשר נסו מקרב מערכות ישראל מפני חמת המציק ועול המנהגים והמצות בלי טעם וריח, אשר העמיסו עלינו משא לעיפה המאשרים דמתעים האלה, כי הכו במטה האולת אשר בידיהם על כל מצוה ומצוה מהתרי"ג וכל אחת ואחת מהנה שרצה תחת המולדים האלה כצפרדע והולידה עוד תרי"ג עם פרות פרותיהן עד בלי קץ,

מה נאמנו המה דברי רעקקענדארף בענין זה באמרו: „כי הראשונים עשו סיג לתורה, והבאים אחריהם עשו סיג של הראשונים לתורה וסיג אחר לו" וכן בכל דור ודור עד סוף כל הדורות יתהפכו כחומר חותם בידי האחרונים הסיגים של הראשונים לתורות והמה יוסיפו עוד נוסף משלהם בתור סיג להתורות המדומות האלה. וכה נחרבו אצלינו בעוה"ר סיגים וגדרים של קוצים כסוחים, הגודרים בעדנו את הדרך לכרם תורתנו ודתנו הקדושה, ותחת ענבים יאבילוני באושים ושנינו תקהנה וגישחת חבנו, מבלי יערב לו עוד מאכל תאוה ובריא מהכמות ומדעים.

ד) גם את דברי המשורר הנ"ל „כי השחיתו את צבי הבתולות היפות ואת גאון הבחורים, בעשותם אותם לנזירים ולנזירות" נוכל להפוך נגד אחינו אך במובן אחר. אהה! גם רַבִּים מאחינו יקטפו בידיהם את צבי בנותיהם ויקראו מועד לשבור את גאון בחוריהם, בהזירם אותם מדרכי החיים ותבל ומלואה בחנוכם המר והנמהר; וכמו הנזירים והנזירות, בהלכם נגד חוקי הטבע יפלו לרוב ברשת החטאת ואת נפשם ישחיתו, בעשותם המזימתה

תחת מעיל קודש, כן יכשלו לרוב גם האובדים והאובדות האלה מבני עמנו, בהלכם, בעון אבותיהם, נגד חוקי החנוך הישר, ויאבדו דרך אמונתם, בעת תפקחנה עיניהם פתאום, באכלם מעץ הדעת, לראות את אשר העלימו מהם אבותיהם בזדון ומהתרשלותם לסקל לפניהם את מסילת הדת מכל צור מכשול ואבני נגף, ובאין לאל יד האומללים האלה להבר בעצמם את הפסולת מן האוכל ולהבדיל בין טהור לטמא, ישפכו כלה החוצה את התנוק עם מי הרחצה יחד, אשר לא קרה להם כזאת, לו השתדלו אבותיהם לטעת בלבנם בעודם באבם מטעי השכלה לאמונה טהורה מכל שמץ הוזה וסיג הבלי שוא. לכן, אבות יקרים, פקחו נא את עיניכם על דרכיכם ועל דרכי בניכם ובנותיכם, כי כבר בא מועד לחלוץ את נעלי הילדות מעל רגלינו ולהיות לאנשים מועילים לעצמנו ולאחינו אזרחי הארץ, ואז אולי ישקיף עלינו בעין חמלה כבוד מלכנו החסיד ירום הודו, הטוב לכל, כי רבת שבעה לה נפשנו לעג שונאינו ומנדינו האומרים, כי נסרחה חכמת ישראל בארצנו ואין תרופה ומזור למכותינו האנושות. נראם נא לדעת כי עודנו חיים, חיים אנחנו, וכי אך ישננו עד היום בזרועות תרדמה עזה אשר הפילו עלינו צרותינו ועונינו ואומנינו האוילים. ננער נא כהספינקס מאפרנו לחיים חדשים לחיים שאין בהם אמונות כוזבות ומנהגים זרים, המבדילים כקיר ברזל בינינו ובין העמים, ואז נזכה לחיים של עושר וכבוד ולחיים שאין בהם בושה וכלמה מן העמים הנאורים והיה במקום אשר יאמר לנו היום: עם אין בינות לו; עם כפרא בודד לו לבדד ישכון וכממלכה בתוך ממלכה בין הגוים יתחשב — יאמר לנו בני העת החיה, ושלום יהיה לנו ולבנינו עד העולם. —

אריה ליב שיינצים

מכתבי ספרות.

1.

זיטאמיר. 24 אויגוסט 1864. להרב החכם ר"י רייפמאן

שלום! — את ספרו „מועדי ערב" השגתי. אם כל המועדים יבטלו, המועדים האלה יקומו ויהיו למועדי קדש לנצח, כי גם תושיה רבתי, בקרת חדה, וחקירות נעימות, כדרכך תמיד לעשות מעשה רוקח וממולח טהור קדש, הקובע רבה והקליפה מעט, גם יין הלבנון שאתה

שורה בו את הלבורין הוא חמר עתיק שדעת זקנים נוחה הימני . כה יזכך ד' להוציא לאור גם שאר החוברות לשמחת אוהבי תושיה .
קלא לי אם אעירך על דבר קטן בסוף ספרך הנ"ל והיא „מליצות אשכנזיות בספר איוב" , צ"ל להפך : מליצות איוב בלשון אשכנז" כי מיום שנתפרסמו ספרי הקדש בין העמים לקחו רבים מהעמים מלשונם וסגנוניהם וישימו בכליהם , לדוגמא בלשון צרפת : „ l vient de venir" , היא מן וילחק בא מבוא (בר' כ"ד ס"ב), „Se faiere la barb , er ongles" מן . ולא עשה שפמו (ש"ב י"ט כ"ה), ועשתה את צפרניה (דב' כ"א י"ב) וכדומה רבים . . . אוהבך מוקירך ומכבדך כערכך הרם . חצ"ל .

2.

זאמוסטץ . 27 נאוועמבער 1864 . דוד יקיר לי . . .
גם אנכי יודע מאד , כי הלשונות האחרות לקחו מליצות מלשוננו הקדושה ולא להפך , אולם כונתי היא : מליצות אשר הן היום אשכנזיות כמלאות לפנים בסי איוב . ודע עוד , כי מליצת „הדן דין אמת לאמתו" אשר בדברי חז"ל , הוא כעין המליצה האשכנזית : „מיט וואהרער וואהרהייט" , — וגם החכם ד"ר שט. מ א ל ע . כתב לי בשכבר הימים : „נור היער אונד דארט איין וואהרהאפטיגעס שטרעבען נאך וואהרער וואהרהייט" עכ"ל . מה דעך בזה ? . . . אוהבך מוקירך ומכבדך יעקב רייפמאנן .

3

זיטאמיר 11 דעצעמבער 1864 . המליצה האשכנזית „דיא וואהרע וואהרהייט" לא תכנס לחכי , שאמת היא אחת ואין אמת של שקר , כי היא ב' הפכים בנושא אחד , ואנכי שמעתי וקראתי : "דיא רייכע או פורע וואהרהייט" ר"ל בלי תערובת שקר , אולם אם קבלה היא נקבל , ובמאמר חז"ל „הדן דין אמת לאמתו" כ"ל הפירוש : יש שדן דין אמת — נוסד על החוקים והמשפטים — ובכ"ז איננו אמת, למשל: אם הדיין יחייב את הכופר הכל שבועת היסת ונשבע הלז ופטור , ובכ"ז ידע הדיין בלבו , כי הלוה לקח מחברו מעות ולא שלם , אך אין לדיין אלא מה שעיניו רואות , וכדומה , ואין להאריך בזה . . . חצ"ל .

4

זאמושטץ . 4 יענגער 1865 . . . . הא לך גרגרים אחדים

מבאור הברייתא דל"ב מדות בדרך חדשה 1) .

א) עפ"י מדת : מוקדם שהוא מאוחר בענין , אגזר אמר , כי גם פסוק : ויאמר ד' לדג ויקא את יונה על היבשה (יונה סוף פרשה ב') הוא מוקדם שהוא מאוחר בענין ומקומו הראוי לו הוא לפני פסוק ויאמר קראתי מצרה לי וגו' , כי מן קראתי מצרה לי עד ישועתה לד' ועד בכלל איננו תפלה לצאת מן הצרה , כ"א תודה אחרי צאתו ממנה : כאשר יורו כל דבריה למתבונן עליהם , ולפ"ז צריך לסדר הפסוקים כזה : ויתפלל יונה אל ד' אלהיו ממעי הדגה (ולשון התפלה הזאת לא הודיע כותב הספר ובלי ספק לא היה לאל ידו לערוך אותה בלשון צחה בהיותו במעי הדגה) : ויאמר ד' לדג ויקא את יונה אל היבשה (ואחרי בואו אל היבשה ערך תודה לד' והיא המובאה אחרי כן : ויאמר קראתי וגו') והיא ברור בעיני מאד

ב) בתהלים (פ"ט נ"א) זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רבים עמים . האמת ברחובות תקרא ותאמר , כי מלת כל היא קצור ממלת כְּלִמַּת , הנרדפת עם מלת חרפת .

ג) במשלי (י"ט ב') גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא . מה גם ? ואיככה מקביל החלק הא' מן הפסוק אל החלק הב' ממנו ? ולכן נ"ל כי גם הוא נוטריקון ג ב ר מ מ ה ר , והשעור הוא , גבר ממהר לעשות דברים מבלי שאיל תחלה את עצת דעת נפשו לא טוב הוא עושה .

ד) שם (כ"א ט') טוב לשבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר . אין חבר כ"א רָחָב ע"ד כבש כשב , והוא מקביל היטב אל פנת גג .

על אודות המגלה האשכנזית : דיא וואהרע וואהרהייט , עוד אדבר עמך לעת יחשו גלי טרדותי .

באורך על : הדן דן אמת לאמתו , טוב וישר . יר"ם.

5

זיטאמיר 16 פעבר 1865 . . . אודות הפסוק ויקא את יונה על היבשה שבארת ע"י מוקדם שהוא מאוחר בענין , כבר הביא זאת הראב"ע (יונה ב' ב') בשם המפרשים ודחה אותה בקש ונגבנא . — אודות : כל רבים עמים , יש פה בתרגום מלה יתירה : כל גְדוּפֵיהוֹן דסגיעין עממין , אשר מרה , כי קרא כל דבת עמים רבים , וחסרון

1) בין ד' מחברות שלו אשר היו מוכנות אז לדפוס היתה אחת בשם „משיב טעם" ושם מקום הבאור הזה כאשר כתב לי המחבר . חל"ל .

אלה רגיל הוא בתנ"ך . אודות נוטריקון של ג ם גבר ממהר , מדוע לא „גבר מהיר" כמו איש מהיר במלאכתו ? — בחלוף בית חבר ברחב , כבר קדמך החכם גרעטץ *) . הצ"ל .

6

זיטאמיר . 15 יולי 1868 . . . . קפרך „תעודת ישראל" השגתי , והנני מגיש לך בזה תודה ות"ח עד למרבה . ראה זה חדש ראיתי בו , כי כל ספריך כתובים לרוב בלשון דִּקְדּוּקִית וספרך זה כלו על טהרת לה"ק , גם בטוים ומלים חדשות מצאתי בו , אשריך שככה לך !

קראתי , כי יש מקורה גם על התרגומים , ואתה אשר כל רז בקפרתנו לא אנים לך , הודיעני נא מה שם הספר הזה ? גם איה המלא קפר דקדוק לא"ר היותר שלם בימינו אלה ? כי זה ספר „לעהר געבײדע דער ארמאאישען שפראכע" מהחכם פירסט , אשר יש אתי , יותר נוטה לפהילאלאגיע מאשר לגראממאטיק ובגד להכיל ממנו דבר ברור וְקַיָּם , והתרגומים מלאים שבושים מפה לפה וביחוד הנקוד שלהם זולת דניאל עזרא ונחמיי , כי אין איש יודע שם עליהם לב לנקותם ולטהרם , לכן אין להשען עליהם לענין דקדוק המלה , לזאת עשה עמדי אות לטובה והשיבני דבר ברור אודות ב"ז . הצ"ל .

7

זאמושטץ . 29 יולי 1868 . . . בהקדמת מתורגמן כתוב : שבשנים שעברו ר"ל קודם שנמצאה מלאכת הדפוס לא היו נמצאים תרגומי כ"ך כ"א אחד במדינה ושנים באיקלים , לכן לא היה מי שהשגיח בהם , אבל תרגום אונקלס תמיד נמצא לרוב , וזה מפני שחייבים אנחנו לקרוא בכל שבוע הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום , כמצאים קלת אנשים שהשגיחו בו וכתבו עליו דבר מה , ולא מצאתי בהם תועלת רב , גם נעשה עליו מ ס ו ר ת ו ל א ר א י ת י ו ע ד ה נ ה . עכ"ל . ובהקדמות אוהב גר לרשד"ל ז"ל מוצא הרגום הנדפס בחומש קטן (סביוניטה ש"ין) , ולפי עדותו הוא מדויק הרבה וגליונו מכלכל חלק מה ממסורת התרגום . אבל באוצר נחמד לר' יצחק בלומענפעלד (מחברת רביעית) הדפיס רשד"ל ז"ל כל מסורת ת"א אשר מצא בחומש כ"י על

1) מאַנאטסשריפט פאן ד"ר פראַנקעל 10 יאהרגאַנג . יאַנואר 1861 .

קלף , דרוש אפוא אחר ס' אוהב גר וס' אוצר נחמד . — גם של ס' דקדוק לשון ארמית חדש בל״ע לר' גדליהו בריעכער , אשר הוא טוב יתר הרבה ממרפא ל״א לייטעלטעס. ומה טוב היה לו יכולת להשיב את החומש הקטן הנ״ל . מתורגמן נחוץ לך מאד , יגם כי יש בו שגיאות רבות , אתה בחכמתך תוכל להוציא יקר מזולל וכו' .

מה אתה כותב בימים ההם ? ומה אתה חפץ להוציא אור ? הודיעני נא טרם תזרח השמש על פענך .

הא לך הערה אחת ושית לה לבך . בירמי' (כ״ג ל״ג) את מה משא ̄ ונטשתי אתכם . היחובר את עם מה ? ולי נראה ברור , כי את היא נוטריקון : א ס ת א מ ר ו , ושים ע״כ על הכתוב שם הלאה (ל״ח ול״ט) : ו א ם משא ד' ת א מ ר ו וגו' ו נ ט ש ת י א ת כ ם . שלח אלי הערותיך בתנ״ך ובתרגומים ובפירושיהם

יעקב רייפמאנן.

8

זיטאמיר . 3 קעפט. 1868 . . . „אוהב גר' יש אתי , וגם בו ראיתי זכר למסורת התרגומים , אך שאר הספרים שהזכרת לא אוכל השיגם מטעמים שונים . . .

חפלי להוציא לאור דל״א בקצור כארץ בעד התלמידים במדרגות הגבוהות , ואין אתי כ״א דקדוק פירשט אשר הזכרתי במכתבי הקודם, גם איהב גר , נחם ושמלה , ועוד קצור דקדוק „כ ע י ת ה ש מ ו ת ו ה פ ע ל י ם " מעת דעקסויער (עילאנגען 1838) , המלא שבושים מפה לפה , וגם הוא נקח ממ' פירשט הנ״ל , אך קלקל ועות למדי המלאכה כבדה מאד , אך בכ״ז אקוה להשלימה בעוד מועד לא כביר .

צר לי להגיד לך , כי לא מלאתי פה קונים על ספרך היקר „תעודת ישראל" , ולו אתה ד' כ ע ת מרבבות פארן וחפץ למכור אם דת בנזיד עדשים , אז ענו ואמרו : רבש״ע ! קח לך את תורתך ותנה לנו ספורי מעשיות של צדיקים .

הערתך על ירמי' „את מה משא" ברוה״ק נאמרה , והקב״ה יושב ושואל : מי גלה לבני ר״מ רז דין ? . . . . חצ״ל .

(ההמשך יבא)

יתר רעיו

(נוספות „ליתר מרעהו" הב"א שנה ג' חוברת א')

א) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח' כ"ג) לדעת הראב"ע תבא פ"ז מלת „הן" תמורת ה השאלה והתמה, וכמוה: הן היתה כזאת (ירמיה ב' י'); ולדעתי הנכון כי מדת „יתר כנטול" נגעה בו ומשפטו „הנזבח" והנו"ן מן „הן" נוסף מטעם הנו"ן הבא אחריו; ועל „הן היתה כזאת" כבר השכיל חכם אחד, אשר לא ארע אכנהו, לבאר כי הוא כמו „הנהיתה" במלה אחת (כי לא תבא מלת „הן" כי אם לאמת הדבר, וקרובה היא בהוראתה עם ה' הידיעה הבא אחריו דגש להשלים את הנו"ן מן „הן" ועיין יתרון לאדם בדיני ה' הידיעה).

ב) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו . . . (דברים ל"ג, ט') הכנוי ליחיד נסתר „ראיתיו" לא יובן היטב פה, והראוי לדעתי „ראיתי" בלא כנוי, והו' יתר מרעהו של „ואת" הבא אחריו.

ג) ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך (שמואל ב' י"ח, כ"ט) לדעת המפרשים יהיו „יואב" השולח „ועבד המלך" הוא הכושי, אפס לפי סדר הדברים, יראה כי הל' מן „לשלח" נוסף מטעם באו אחרי ל' של „הגדול" ומשפטו „שלח" ויהיה טעם הכתוב כפירש ר' ישעיה (במקראות גדולות) וז"ל: נתקבצו העם לשלוח את יואב וללוותו, וגם לשלוח אותו לבשרך; רצוני: כי „ההמון" הוא נושא המאמר, „שלח" הוא „הנשוא" „ויואב עבד המלך" יבא ביחס הפעול.

ד) עברי ארצך כיאור בת תרשיש אין מזח עוד (ישעיה כ"ג, י') להבן מליצת הכתוב הזה נראה לי כי כ' של „ארצך" נתוסף מפני קרבתו אל כ' של „כיאור" וטעם הכתוב הוא. כי הנביא יהתל בה לאמר: בת תרשיש! עברי ארץ רבה לבקש מנוח ומנוס מאויב, כיאור הזה, אשר מימיו ישטפו שטף ועבר אל אשר יהיו רוחם ללכת — אך לשוא תלאי ברוב דרכך, כי כמימי היאור השוטפים במרוצתם תמיד ולא ידעו מנוח כן גם לא ינוח לך כאמרי: אין מזח עוד!

ה) קראו מלאו ואמרו האספו . . . (ירמיה ד', ה'): כי נשאל את פי המפרשים, את מה יצוה „למלאות"? ישיבו איש איש כפי מעלת רוחם באין זכר לדבריהם בכתוב; ואשר אני אחזה לי, כי הו' מן „מלאו" יתר מפני רעהו הו' של „ואמרו" ויהיה משפטו וטעמו קראו „מלא" רצונו „אספה" כמו: קראו אחריך מלא (שם י"ב, ו').

ו) מה לידידי בביתי עשותה המזמתה (שם י"א, ט"ו) בכתוב הסתום הזה, אחוה דעי גם אני; כי גם בו נוסף הה' של „עשותה" מטעם באו לפני הה' של „המזמתה" רצונו: כי הנביא ידבר להם בשם ד': מה לידידי

(תואר לישראל) וענות המזמתה בביתי ?! כאמרו „הטערת פריצים היה הבית הזה" (שם ז׳, י״א) ; ואחרי כי שומע לא היה לו מאת העם הזה, הסב פניו אל העיר הזונה, וידבר בחמו לאמר : „הרבים" אשר יבאו אליך לראות פני, „ובשר הקדש" אשר יקריבו על מזבחך להעביר על עונם הנני מצוה להעביר גם את שניהם ממך, אחרי, כי לא לכלא פשע ולהתם חטאת מגמתך, והפוך הוא, כי יקל בעשותך הרע בעיני ד׳ רק אז תעלזי — .

ז) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואכל (משלי ל׳, א׳) רבת עמלו המפרשים למצא את הירת הכתוב הזה, עד כי החכם ד״ר רא״ג בספרו „אור-שריפט" חלק את השם „לאיתיאל" לשנים כמו : לאיתי (מן „לאה") אל... ודבריו אינם עולים יפה לדעתי (עיין שם), על כן נראה לי, כי ל׳ הראשון מן „לאיתיאל" השני נוסף מטעם קרבתו אל הל׳ אשר לפניו ; ויהיה לפי זה תכן הכתוב, כי הכם אחד, הנקרא „לאיתאל" היה אומר תמיד (בלשון נופל על שמו) : איתי (בהניח הנח ת׳ דגש) אל, ואכל (כמו וישר אל מלאך ויכל) רצונו : אם ד׳ עמדי לעזרני, אז כל אוכל, ובלעדו כאין אנכי, כאמרו אחרי כן כי בער אנכי מאיש"...

ח) ותשב נעמי לרות המואביה כלתה עמה השבה משדה מואב (רות א׳, כ״ב) ה׳ של השבה, אשר היא תמורת אשר (יחס ההצטרפות) איננו עולה פה יפה לפי חקי הלשון, על כן הנכון כי הוא נוסף מסבת באו אחרי הה׳ של עמה ; ומשפטי הכתוב יהיו על דרך זה : ותשב נעמי, וגם רות המואביה כלתה שבה עמה, משדה מואב.

ט) ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמנים על יהושפט למלחמה (דה״ב, כ׳, א׳) כאן הקורא שואל : מי המה „העמונים" הלא כבר זכר בכתוב את „בני עמון" ? ואם נאמר כדעת קצת, כי המה שם אומה אחרת, אם כן איפא מדוע לא בא זכרם בכל הפרשה, אשר נכפלו ונושנו בה „בני מואב" „בני עמון" ויושבי הר שעיר ? גם מדוע לא הזכיר בכתוב הזה, את „יושבי הר שעיר" אשר גם המה עלו להלחם בו ?

והשיב על השאלות האלה אשער בנפשי כי מ׳ הראשון של „מהעמונים" נשתרבב מתבת „עמהם" הבאה לפניו, ומשפטו „המונים" (והמה „בני שעיר" בכל הפרשה) ורק אחרי נתוסף המ׳ המורה על „מקצת וחלק" להשם „המונים" אשר הוראתו, „המון רבה", בקשו למו המעתיקים הראשונים עצות מרחוק, לפשר בין שני ההפכים האלה, ועל כן הוסיפו להם עוד אות „ע׳" עד אשר יצא להם „מהעמונים" תחת „המונים" והשם „המון" אשר בא זכרו שם בכתובים י״ב, ט״ו, כ״ב הוא כוזר לדברי :

את הכתובים המעטים האלה מצאתי להוסיף על רעיהם הרבים אשר

הביאותים במאמרי „יתר מרעהו" *) והמה גם יחד יתנו עדיהם ויצדיקו את מדת „יתר כנטול" הנוהגת למרבה בכתבי הקדש , ואדמה כי כל קורא בשום לב , ימצא עוד כתובים רבים וקשים, אשר השארתי אחרי , לבארם על פי הדרך הזה , ועל כן אכלה גם אני דברי , עם החכם ר' אבי"ב , בדברי החכם מכל אדם , ישמע חכם ויוסף לקח . **)

ם. י. שלאסבערג

מלחמה בשלום

(המשך מן חוברת ה')

מאהליב ע"נ דניעסטר 2 נאוועמבר 1842.

„ה' עמך גבור חיל כבוד ידידי רעי באח לי המשכיל המפואר כו' הר"ר צה"ג נ"י .

עודי שוכב על משכבי בבקר השכם וראשי דוי מרוב עמלי ביום אתמול , וגם בלילה לא שכב לבי כי היה לי הלילה למשמר למלאכת ה' , והנה יד שלוחה אלי ובה מגלת ספר . זאת המגלה אשר שלחת לי כתובה פנים ואחור מלאה ראיות הדשות לבטל דברי , ותחת אשר לפנים יצאו הראיות הישנות מן הראש כצאת מַגְרֵבָה מראש יופיטר , הנה החדשות ממקור לבך יצאו , הוא הים הגדול ורחב ידים אשר מהקצף על פני מימיו היתה לראש פנת תבל ומלואה אלילת החן והיופי וֶנוּס המפוארה . והנה אם יקים איש להלחם בהראשונה , לפני האחרונה יפול שדוד , כי מי יעמוד לנגדה ? מי הקשה אליה וישלם ? הלא היא המהוללת רהב תרים העטרה מראש נסיכי ארץ להתה הדום לרגליה , וברגל גאוה תדרוך תרמוס גאון עריצים ואף כי גאון מהברים ! -- לכן , אחי , לא אוכל עוד לעמוד מפניך ,

---

*) גם טעיתי , כי הוכב „בהמון" פרשו „מון" מן השם „תמונה" ודומה בהוראתו אל „ממון" ועל זה העירני המש"יל יעקב סולמן (אחד מסופרי פינסק , עיר מגורי) כי כן גם דעת הראב"ע בפירושו לקהלת (ואף כי לא מטעמי) , כי „בהמון" פה , פירושו „ממון".

**) במכתבי „אל הרב המו"ל" (הב"א שנה שלישית חברת ג' צד 504, שורה 7) נפל טעות ותחת „רע בגזרת נל"א" צ"ל „בגזרת נע"ו" (כמו מתה מתו) .

אם אמנם עודני מחזיק בתומי בהשערתי, אבל לא אוסיף עוד לבוא במשפט עמך אם נפשך קצה באשר אהבתי ולחכך לא ינעמו מטעמי.

בדברי המורה שגינו לדבר אחד נתכוונו במעט הבדל הפרטים, אבל אין נפשי להלחם אתך מלחמה חדשה ואולי האמת אתך, ומה בכך. רק אל יתפאר עלי הנרגן . . . במה שנתת דבריך ע"פ כללי ההגיון. אם נפלאת היא בעיני הנערים בראותם מערכות נושקי רומי קשת כי יחנו איש על דגלו לצבאותם, הגם בעיני מלומד מלחמה יפלא זאת? אשר עיניו ולבו רק אל המטרה לראות היקלעו חציהם שמה ולא יחטיאו. כי לפניו ערכתי דברי בבאור המורה, כי עתה כמשפטך עשיתי גם אני, למען ישתומם ויקרא: „קטנך עבה ממתני!" אבל אנכי לצה"ג אנכי אדברה, היודע ומבין כי שקר חן ההקדמות ובכל יופי המשפט האמת לבד היא תתהלל.

עוד דבר לי אליך, אחי הנכבד! אתה אמרת במכתבך, אחרי תתך לי ידך וכָרַתָּ עמי ברית אהבת עולם, לאמור: „ואם עוד לא עשיתי בעבורך מאומה, אעשה אם אלהים והשגחתו יהיו בעזרי." — הנה הכית בלי חמלה את רגשת אהבתי הבלתי תלויה בדבר, והרגשות כבודי לארץ הפלת סלה. — כי הנה לא אמרתי הבה לי ומכחך שַׁחֲדוּ בעדי, חלילה לאחיך מאהבה זרה כזאת! הן אמת מחוק רעים אהובים לנשוא איש נגע לב רעהו ולהיות עזרו מנגנו בצרה אם יש לאל ידו, ולהקריב לפניו נסך דמעותיו אם תשועה נדחה ממנו; אבל חרפה היא לאחד האוהבים וכלמה אם תנאי ישים אהבתו, רואה אני מדבריך כי לא נודעתי לך עוד בשמי אוהב אמתי. לא כן אחי, את אשר אוהב לא אקח מידו קרבן; כ"א נפשי ולבי אעלה תמיד על מזבחו לריח ניחוח. ולך איפוא מה אעשה אם לא בנת לרעי מרחוק. אולי הבנת על נכון כל מחשבות אהבתי אליך לו פה אל פה דברת עמדי כיום כו' כו', ואלהי ישענו עוד יוסיף ימים על ימינו ונחיה ונראה בטובה גם שנינו ונעבוד לטובת אחינו ועמנו כל בית ישראל, שלום עליהם ועלינו וברכה מאת ה' כנפש אחיך הדבק בך **אב"ג**.

תשובת החכם צה"ג על אגרת הנ"ל בשני מכתבים.

א.

„היום השגתי את אגרתך היקרה. אפס מועד הפאסט ירא אנכי לאחר. ע"כ אליך אך זאת אומר: כי מנצח בריב אתה כאשר תנצח בנגון ובשיר. העני . . . וזה לא היה לו בקראו את מכתבך המלא חרפות על דרך הכבוד, הבאת עליו רעה גדולה למשש בתרמילו ובילקוטו אולי ימצא אבנים חלוקות לירות בך, בגליותו, אבל מי יודע אם ימצאם. כי מי יעמוד נגדך ונגד עטך הצחה והמהירה, אשר כחץ תבא בחדר המשכילים כדעתם'

ותפלח את כבדם, כנ כבדים המה לכל אדם ואף לעצמם. חפצתי מאד כי כבר תרוץ העת לדרכה ותקח עמה את השבעה שבוגות המפרידים בינינו, למען נתראה פנים ואראה אם שמך אוהב אמתי נאה לך, כי אם אתה נאה לשם הזה הנה אדע מכבר, כי מי יוכל להיות אוהב אמת יותר ממך, אשר לב לך לרגוש וראש לך לחשוב. בפאסט הבאה תקבל ממני אג״ת. ידידך ואוהבך לנצח צה״ג.״

ב.

יום 11 נאוועמבר 1842. ק. פ.

„ידידי מקרב ולב כו׳ כו׳ מ׳ אב״ג.

מי זה האיש אשר לא יתענג על יפי מכתביך, והיך מי לא יטעם את כל נופת אשר תזיל עטך, עט סופר, בין משבצות אגרותיך, כדבש הצפון בין משבצות ולויות הדונג? — אם שלום או ריב תענה לי, אם תהלתי או תהלתי בפיך, אם בחרב המדון או בזמורת זית תשא לקראתי, אם לחסד אם לשבט — בכל עת ובכל מעטה אשר תעטף אמריך, נעימים המה לי כי נעם אלהים עליהם; אם קראת לריב אתי באגרותיך הקודמות, אם דמית כי הכית מימיני כל אשר השבתי למשפט, וכנבל יוצרים רצצת ואת אשר בחרתי בדבר ריבנו; אם לבבך נבא לך כי אין תשובה אחרי ראיותיך את אשר הצעתי לפניך אני דחית בשתי ידים, אם את כל אלה עשית לי לא קצפתי אנכי עליך מאומה. כי מה לי לקצוף על רעי, אשר אהבת נפש יאהבני ואנכי אותו, אם בדברים קלי הערך דעתו לא כדעתי? או אם במטעמותיו לא אמצא עונג? וכי גם אנחנו המכונים בשם משכילים נלך בחרב ובחנית הנקמה והקנאה לקראת אחינו אשר לא כן דעתם עמהם, אם בדת או בענין שכלי? בלעדנו! כי הלא זה כל פרי ההשכלה, כי אך בענות רוח ובנפש שפלה נקריב את רעיונינו לפני השומעים, ובידם לאספם ולקבלם או לדחותם אל ארץ גזרה, ומה לנו לזעוק בדבר אשר הזעקה לא שוה לו כו׳ כו׳.

בקראי בספר שרשי לבנון עלו על רעיוני שאלות המונים הרבים וכן עשיתי בכל מקום עיון ציון למען כתבם על לוח ככלותי הקריאה בו, אבל עד היום עוד לא רשמתים, וכמעט שנחמתי על אשר דמיתי. כי השגות בספר כמוהו מצד טבען חדלי טעם וריח הן ומנחה הרבה בלי מלח יהיו לפני הקוראים.

הוגד לי כי יש אתך שאלות ע״ס בית יהודה ובית האוצר, שלחם נא אלי ואדעם, כי חפץ אני מאד לקראם. שאלותי ע״ס בית יהודה אינם בידי, כי כאשר יצאו מפי עשי כן שלחתים אל המחבר למען ישיבני עליהם ועודנו לא ישיב. — גם את המין הדשות ונצורות אשר אתך אל תשכח לשלוח אל ידידך, כי עוד הפעם אבטיח ואבטיח לך כי

נפשי הכמהה עתה לשפה העברית תמצא די שבעה באגרותיך היקרות, וכאשר כבר נודעת כי אתה בשם אוהב אמתי מחתוק הוא אשר לא תעלים ותסתיר ממני דבר · כתוב הרבה והרבה ואז תצדק לפני.
הנני ידידך ואוהבך לנצח צה״ג."

וזאת תשובתי אליו ואלה דברי האחרונים אליו בפעם הזאת, כי מאת אלהים היתה נסבה כי עזבנו מהר גם שנינו את מקומותינו ורוח הזמן אחזתנו בציצת ראשנו ותשאנו אל אשר היה שם רוחה ללכת,

מאהלוב ע״נ דניעסטר 22 נאוועמבר 1842

„יצו ה׳ אתך את הברכה חיים עד עולם כבוד ידידי ואהובי החכם השלם כו׳ כו׳ כמ״ר צה״ג נ״י.

בלילה הזה עברתי בין בתרי מכתבינו, והייתי בעיני כעובר בשדה קרב אשר עזבוהו המערכות ושלום עשו ביניהן; עוד עתר ענן כלי משחית עולה עליו ועשנו כעשן הכבשן בשבבר הנלחמים שלוים ושקטים ישבו באהים יחד על כוס יין ובשיר ורננה ישאו קולם, ונשאר אני לבדי נשקף על פני הישמון מתהלך בין ערוגות שדה ההרגה, ככהן אלהים, לנהה מזור, לחבוש הצולע, לבקש יורדי בור לתת להם נוחם ותקוה טובה כי תחיינה העצמות היבשות ובחצרות בית ה׳ יפריחו· ותהיינה עיני משוטטות הנה והנה ומבקשות למצוא מכי חרב מלחמתנו לתת להם יד עזרה אם עודם בחיים או להניחם בזרועות אם כל חי אם שבה רוחם אל אלהים, — בקשתי ולא מצאתי! אין מכה, אין מעונה, אין מקיטע אברים ואין מת לשחת מכל צבאות לוחמנו, כלם חיים וקיימים איש לא נעדר! לו כל מלחמות בני אדם בשובה ונחת הזכרנה, אחרי כי תשקוטנה, ובשמחת שלומן לא יתערב אבל אם על בנה, בתולה על בעל נעוריה, כאבל לב אבות על בניהם ולב בנים על אבותם או על כל שאר בשר אשר מת לשחת, ויז נצחו לכפר על עמו, ונדם לבבו כבם כתמי לבב אחיו המגרים ריב ומדון וממהרים לשפוך דם. — מי יתן והיה הנמצא בשדה קטל — אחרי שוב הנלחמים מהכות איש את רעהו — רק אצעדה וצמיד, פארים ומגבעות (כי לאלה דמיתי את העולה ממלחמתנו והנשאר אחר ריבנו; במליצה יפה, לשון למודים ומלה טבא), ולא ימצא במכתתם גלגלת אדם, כפות ידים ורגלים וטעני חרב לפתח שאול רובצים מקולעים בכף הקלע בין חיים מרים ומאררים ובין המות הנורא לכל חי ורק להם לבדם לא נורא מראהו, כי גואלם הקרוב הוא. — ההגיון לבד מדמות המלחמה ההורסת ההיא הגיעני לשנוא כל מלחמה וריב, ואף כאותה שנלחמנו עד הנה, אשר לא שפכנו דם ולא שברנו עצם, לא ירינו חץ ולא הנפנו

ברזל , וגם חמר אחד לא נשאנו מזה ובבזה לא שלחנו ידינו , איש איש כאשר בא כן הלך לו , לא לקח מרעהו מחוט ועד שרוך נעל — מלחמה בשלום היתה מלחמתנו — ובכל זאת ישמח לבי כי כלינו מלאכתנו , ולא נוסיף למרוט חרבותינו , ולשון חצינו . החרב תשוב אל תערה וחצים לאשפתם , ואנחנו בשם אלהינו נדגול ונעשה חיל בתורה ובחכמה .

ואפן ואביט אל תארי האחוה והרעות אשר במכתבינו , ואתבונן לצבא חליפות דברי אהבה וידידות , אשר ישפכנו כנחלי דבש וחלב בין פלגי איש וגפרית , כאלו בחקית הטבע הרכנו , היוצקת תמיד מים בידה האחת עת בידה השנית תגע בהרים ויעשנו ולהבה תלהט אותם , ועל מרומי הרי שרפה תאמר לשלג הֱוֵא ארץ (כי הנה גם לשלג תדמה האהבה בהיותה כמוהו צחה וברה , ובקור וחום מי לא ידע כי נבדלים הם) . ואבין במראה הזאת השנית ואירא לבלתי יתעללו בנו לצני הדור לאמר ענבים בפינו ועוגבים אנחנו לבקש איש אהבת רעהו , רב ינו אחי ! אל נא יאמרו אויבינו תש כחנו כנקבה , וכיעלת חן נצבה מול ראי מלוטש , תטיב ראשה , תקרע כפוך עיניה וצלה ביפיו תחזינה עיניה , והיה הצל אשר ייטב בעיני הנערה , והוא לא פנים קלקל , אותו תבחר ותקריב לעשות כמעשהו בצאתה החוצה לבקש אהבה , צלה יגיד לה אם כה ואם כה תרומנה עיניה , אם כה תשוה פניה וכבוד והדר תשוה עליהם ; והנה כל הכבוד אשר היא עושה לצלה אל חיקה ישוב ותפארתו היא תפארתה . — הגם אנחנו את צל הכבוד הזה נראה כהר גבוה ותלול ? הן אמת אורח אוהבים לנו , מני דור דור יקדם איש פני רעהו בדברי חבה ורעות , ואף כי אנחנו , ועכ"פ אנכי אשר חבה יתרה הובנתיך , ע"י משכתיך חסד ואהבת עולם נשבעתי לך — נשבעתי ואקימה ; ואולם אם נמלא את פני מכתבינו אהבה והיה זה דרך נשים . המבלי אין דברים בפינו מענינים אחרים כיונה פותה נעגב ? הנה אהוב נשבענו גם שנינו ונאהוב ולא נשגב אחור . ועתה נקומה נא לעשות מלאכתנו , להדש דברים , לבקר ספרים לשאול שאולת ולהשיב תשובות , ותהי זאת תפארתנו , כי לא מלאנו חצץ מכתבינו , ולא תהיינה אבני בנינינו כאבני גיר מנופצות , וזה שמם אשר נקרא להם , אבן בחן פנת יקרת .

ויען ידעת שעסקי היום בס' מטפחת ספרים להרב יעב"ץ , לא אחדול מהעירך על שנים ושלשה גרגרים שהוספתי על הס' הנ"ל בדבר ס' הזוהר , והוא : אחרי שמוסכם מכל דורשי האמת שס' הזוהר הוא מעשה ידי החכם ר' משה דיליאון שתלה עצמו באילון גדול , כמו שהאריכו בעל והיוחסין והרב יעב"ץ במטפחת ספרים (אעפ"י האחרון מחלק בין הזוהר העקר בין התוספות עכ"ז נראה לכל מעין שם , שרק למראות עין כתב כן , והוא פוסח על שני הסעיפים) וביחוד בס' ארי נהם להרב בעל הבונה , שנדפס בימינו מתוך כתיבת יד , גם אני אימא בי' מלתא . ידוע שדרך המחברים המעלמים את שמם לרמזו אותו בראש ספריהם בדרך ר"ת או גימטריא

(והרב בעל הרוקח אומר על ס' תנא דבי אליהו שלכך התהלתו ויגרש שחושבנא דידיה כמספר תנא דבי אליהו) וביחוד בעלי הקבלה אשר הם אוהבי גימטריאות ונטריקון . והנה זה האיש משה שבחר לכתוב ספרו בדרך שיחה בין חכמים, ושם שמותם כשמות התנאים והאמוראים (כאשר יעשו גם חכמי האומות בספריהם בפילוסופיאה, ע"ד שיחה בין חכמי יון , וכן עשה גם הרמבמ"ן בספרו פהעדאן וכדומה . ולא יפלא עוד בעינינו מה שנמצא בזוהר שחובריו יהדו כספו אחד שני חכמים מדורות רחוקות, והם נדברו איש אל רעהו ; כי אין כוונת המחבר על החכמים ההם באמת, כי אם שמותם שאולים הם אתו לשעתא), השכיל להתחיל בהקדמת ספרו : „רבי חזקיה פתח" צא והשוב שתי מלות אלו רבי חזקיה עולה שמ"ב , הוסיף עליהם מספר שתי המלות והכולל הרי שלשה, סך הכל שמ"ה כמספר משה (וכבר העיר הרב יעב"ץ איזה פעמים בספר מט' [עיי"ש ח"ב דף ל"ח ע"א] שקרא ר' משה דיליאון שמו על ס' הזוהר ברמיזא במה שמכנה חלק ממנו בשם רעיא מהימנא [רומז על משה שנקרא רועה נאמן], יען שלפי דעת הרב הנ"ל אם באמת ואם אך לפנים, רק הרעיא מהימנא ויתר ההוספות הם לר' משה הנ"ל) . והיודע דרך חשבונן של בעלי הקבלה חושבי הגימטריאות לא יפלא בעיניו, שכן דרכם לחשוב לפעמים עם האותיות ולפעמים עם הכולל *) ובמקום שהגימטריאה היא ממלות הרבה יחשבו כל המלות אחת אחת וחוזרין וכוללן יחד , ואף גם זאת לא יפרשו באיזה דרך הם חושבים , ועל הקורא דבריהם לחשוב ולחזור ולחשוב, כפותר חלום וחידות, עד שימצא כוונתם . ועיין שה"ק (ד' זאלקווא תקס"ד) דף ק"ד ע"ב שכתב וז"ל : „וראיתי בס' „רוקח שמחבר סדר עולם היה נקרא יוסי כמנין תיבת מאדם שהוא „תחלת הספר ההוא , שעולה פ"ו עם הכולל ." עכ"ל. והבן מזה דרכם ותהבולותיהם , והשבונות כאלה רבו כמו רבו אצלם. והרב יעב"ץ בסדור התפלה שלו הפריז על המדה בחשבונות כאלה ותלה עליהם כל כבוד בית יעקב ושכסיסי הקבלה . ומתמיה על חכם גדול כמוהו שתקע עצמו בדברים כאלה (וכמה שיבוא לפנינו עוד נוסיף לראות בו תמיות ונפלא עליו הפלא ופלא) , וקורא אני על כיוצא בהם : אלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז') . וכבר הראה חכם אחד בזמננו (הרב מסמילא בספרו המכונה ראב"ה) כי כל הגי' האלה מהבל המה יחד , וביד כל אדם לסלף על ידיהם הכתובים ולעקש הישרה על ידי דברי רוח כאלה ולעשות חשבון ומשקל לכל העולה על רוחו . ועכ"ז אין רוח חכמים אמתים נוחה מזה .

(הסוף יבא)

---

*) החשבון הגי' עם הכולל מצאנו גם לחז"ל עיי' ב"ר פ' ל"ט ז"ל : „אתה יצאת מבית אביך בן חמש ושבעים שנים לך נוטל שלך מעכשיו מנין יצא בן חמש ושבעים שנים כמנין הדסה ע"כ . והנה הדסה עולה רק ע"ד, ורק עם הכולל עולה ע"ה .

מאזני משפט

(המשך מן הוברת ה')

— צדקת ודידי ! צדקת ! ומי יתן ויהיו כל המורים בבתי הספר מהממשלה נאמנים למלא חובתם כמוך , או אז יצאו משם תלמידים אשר היו באמת לשם ולתהלה בארץ על ידי הצטיינותם בחכמות ומדעים , ואהבת משנה אהבתיך גלל יקרת רוחך המתנוסס בנפשך העדינה , אולם בכל זאת אדמה כי לא היה למורת רוח מרדכי אם באת אלי בעת אשר קראתיך , כי לא בכל יום אפריעך מעבודת למודיך , ואך היום קרה שהרדתי לקרוא אותך בצהרים מאשר כי דרוש אתה לי לשאול עצתך ולהוציאני ממבוכה גדולה כאשר אשמיעך . —

— הן אמנם כי מרדכי אדוני ישר לבב הוא , ויוכל היות כי לא היה לו הדבר למרות רצונו מפני כי ידע את תומי וישרי איך אעבוד עבודתי כל הימים בלי רמיה , עד כי באזני העדה זה רבות פעמים שבנו נהפך לאיש אחר מהעת אשר באתי לביתו וקנה הרבה חכמה ודעת , אולם תכונת רוחי (קאראקטער) לא תתנני להפריע הנער מלמודיו אף רגעים אחדים מאשר כי מגמת מרדכי להובילו בימים האלה לאחד מבתי הגימנאזיום להעמידו על המבחן .

מה תשמענה אזני הפעם ? — קרא הסוכן ויתר ממקומו — מרדכי יוביל את בנו להגימנאזיום ? הדשות ונצורות השמעתני ידידי , הן אמנם ידעתי שהוא אוהב חכמה ודורשיה , אבל לבי לא מלאני לחשוב שיעלה על דעת יהודי יתן את בנו להגימנאזיום .

הוא אשר דברתי לך אתמול — אמר דניאל — כי עוד לא באת עד חקר תבונת בני עמי לדעת חכמתם וכשרנותיהם לקבל כל חכמה ודעת , ובלבך ילהום עוד רעיון זר לחשוב היהודים לכלי אובד כאלו לא נולדו לתכלית אחרת , אך למען להיות שעשועים לבני עמך הפולאנים לבזותם ולהשפילם ולמוצץ מהם נטף דמם האחרון במהתלותם אשר חמדו להם . אולם דע יקירי כי רק משובת העמים אשר באש קנאת דתם גרשום מעולם מהסתפח בחברתם ורדפום בלי חשך עד חרמה היתה בעוכריהם להיות נבזים ושפלים בעיניהם עד כי לא הרגישו את עצמם לאיזה מטרה נולדו ומה תעודתם פה בתבל . אבל בימינו אלה אשר מלכי ארץ , מלכי חסד המה ובטובם לא ישימו פדות בארצם בין דת לדת , כל איש יקך בשם אלהיו ודתו באין מפריע אם אך יעבוד את מלכו באמונה , וגם על שה פזורה ישראל נבקע השחר ובאהבה וברצון הכירוהו גם אותו לאזרח בארץ , פקח הוא את עיניו והקיץ מתרדמתו העמוקה והעצלה אשר הפילו עליו דורות קדומים בכוס מות ורעל מקנאת הדת אשר השקוהו , ואתו יחד הקיצו

תכונותיו וכשרונותיו וירא לדעת לעין כל כי לו נאוה באמת שם אזרח ככל בני דתות אחרות; ובחריצות רבה ובשקידה נפלאה עלה בימים מעטים על גרם המעלות בכל דבר חכמה ודעת ובכל מלאכת מחשבת והרושת המעשה עד כי היה לנס בקרב העמים, והמלכים החלו לבקש קרבתו והעלוהו למעלה ראש למעלות יועצים וסגנים וישאלו עצתו כאשר ישאל איש בדבר אלהים. וזה האיש מרדכי אשר עיניו לא טחו מראות מה טוב, ולבבו יבין מה העת דורשת מאתו, יחנך גם את בנו לרוח העת ההיה למען הצליחהו אושר עולמים בימים יבואו.

הן אמנם כי הצדק אתך — ענה הסוכן בקר רוח — אבל בכל זאת תודה בפיך כי רבים עוד מבני עמך אשר כרום זולות בארץ יתהלכו וכלהוך השור ילחכו את כל חלקה טובה ע"י נכליהם וערמתם, יתנו את כספם בנשך ובתרבית ויבוזו יגיע אחרים ויציגו ככלי ריק.

— סלח לי ידידי אם אומר לך כי אהבתך לעמך עורה כה את עיניך מבלי תשים לב לבקש השבונות למצוא עונם ולהצדיק בני עמי. הן בני עמיך הפולאנים פנקו מנוער היתם, וכל עבודתם כל הימים היא אך להגיע ידיהם אל פיהם לזולל ולסובא ולהוציא את כל רכושם אשר נחלו מאבותיהם על מותרות (לוקסוס) ותענוגות בני אדם, ואם פתאום יבוא קרהה על נחלתם ע"י רוע מעלליהם הנהגותיהם ותהלוכותיהם בעולם העשיה מבלי ישימו לבם להנולד, ובראותם כי היהודים אשר לא נחלו מאבותיהם נחלת שדה וכרם ואך מאויר הארץ ומרוח השמים עשו עושר רב, לא יוכלו לשער בנפשם כי אך ביושר ובצדק רכשו להם רכושם, לכן יוציאו דבה עליהם כי משחיתים המה את הארץ ע"י המס ידיהם אשר יפלסון גם ירימו במרום קולם כי ע"י היהודים אשר לקחו מהם הרבה נשך ותרבית רשו וידלו וירדו מנכסיהם. אולם האמת כי מלבד אשר היהודי לא יוציא מתחת ידי הפולני הלוה הנשך והתרבות אשר לא הרבה בעת אשר הלוה לו כסף, עוד תשיגהו רעה חולה בעת אשר נמכר אחוזת המפונק בכח הממשלה למען לשלם להנושים את כספם, לא יגיע על חלקו אף כסף כל הקרן אשר הלוה להפולאני אדון אחוזת הנמכר. ובני עמי אשר תחשבם לזובחי אדם, המה כרחל נאלמה מבלי ישמיעו הגה מפיהם להוציא לאור צדקתם ולהשיב חורפיהם דבר, וגם זאת אך מחטאת עמך הפולאנים אשר תחת רגליהם שחהו ונדכאו האומללים מעולם והמיתו בהם כל רגש פנימי (געפיהל) מבלי להשיב, לדבר ולענות, ומעולם לא שערו האומללים בנפשם כי גם מדבר אדוניהם אבירי לב לאכזרים כיענים במדבר אשר התלו ושחקו במו כאחד מכלביהם, יוכלו להביא טרף לביתם. כה הורגלו בשפלות ובעבדות תחת ידי מעניהם ולוחציהם האכזרים, עד כי גם בעת הנוכחי אשר הותר קשר העבדות ע"י מלך רב חסד, ולכל

הנגשים והנענים אור במושבותם, ישחו וישפילו עוד ראשיהם מבלי לענות על דברי בלע אשר שונאיהם ומנדיהם ידבירו באזניהם למלא פיהם חצץ ולהוכיח לעין כל ישרים ותומם כי בכפיהם לא דבק מאום — כסף אחרים — ואך ההצלחה תאיר פניה אליהם מעת אשר נגרשו מארץ אחוזתם ובגולה הלכו, לאסוף הון ועושר רב לדאבון לב שונאיו ורודפיו.

— אבל בין אחיך קננה בימים הארה המותרות, כי ישימו לבם להמאדע הארורה זעומת אלהים אשר תשכל נפשות רבות בארץ מצדה יפול אלף ורבבה מימינה, ומדוע תאשים אך את עמי ותשא חטאתם על שפתיך, ולא תשים לבך לחטאת בני עמיך ? —

— הן בזאת צדקת כי חטא העם הזה חטאה גדולה, ולא אשא פנים גם לאחי מלהגיד להם פשעם כי באחת יבערו ויכסלו בזמן הזה בלמדם אלוף לראשם בת בליעל כהמאדע אשר תטיבה את דרכה לבקש אהבה מרבבות אלפי אנשים ותצודם ותגורמם בחרמה, ולא ישימו לבם להתבונן כי שבע תועבת בקרבה וחיש מהר שיבה זרקה בה מבלי הועיל ולהשאיר אחריה לצרור בה אף מחיר פרוטה אחת. גם לא אוכיח לך בדברים רבים להראותך כי בני עמיך ישגו יותר באהבתה והדשים לבקרים לבוש יהלופו, אך בזה לא תצדק עוד באמרך כי חרפת בזויי מין אדם המה ויאכלו שאר עמך בכל פה, כי גם על המאדע המרשעת יוציאו את כספם אשר עשו בזיעת אפים ובעמל נפש, אבל לא את יגיעי אחרים אשר חמסו ושללו להם.

הסוכן לא ענהו מאומה וכה צללו שניהם יהדיו במחשבות עמוקות כשעה תמימה עד כי דניאל הקיץ מתרדמת שרעפיו ושאל את פיו הסוכן להודיעהו מבוכתו אשר בעבורה חרד לקרוא אותו עוד בצהרים.

הסוכן התעורר לדברי ידידו הצהיל אליו פניו ובשחוק גדול אשר קולו התפוצץ בכל החדר קרא ואמר: נצחתני ידידי, נצחתני! ועתה אוכל לשאול עצתך אהרי כי נוכחתי לדעת את רוחב לבבך ושכלך הזך, לכן שמעני ויהיה אלהים עמך שתוכל להוציאני ממבוכתי: הן היום השגתי מכתב מאחותי האהובה והיהידה כי בתבל אשר תגור חמשה ועשרים פרסאות רחוק ממני, ותודיעני במכתבה כי זה כחודש ימים חלתה מחלה אנושה ונכספת מאוד לראות את פני ואם לא אמלא שאלתה אזי תמות מהרה מרוב יגון ודאבה, והנה נכון הייתי, לדפוק מהרה קל הסוסים ולעוף בעל כנפי נשר לראות את פניה, כי באמת אירא פן מן המטה אשר עלתה עליה לא תקום עוד לאור באור החיים, ואולי נחרץ כזאת מאל המשפט לקחת אותה אחר כבוד אליו השמימה, אולם בזו הרגע קבלתי מכתב גם מאדוני כי בעוד ימים אחדים יבוא הנה בלוית שרים רבים וגדולי אצילים לגור פה שני שבועות למען להראותם את

גודל יקרת תפארתו ואת רב עשרו וכבודו , וישחרני במכתבו להכין הכל הדרוש לחברת עליזים על משך שני שבועות למען לא יבוש ולא יכלם לנגדם. והנה התכונה רבה היא למאוד עד כי העת לא יתנני אף ברעי רוקי ואף גם לבלות ימים אחדים בנסיעתי אל מקום משכן אחותי.

— אל תדאג מאומה ידידי , שים לדרך פעמיך לדאות על כנפי רוח לחבק אחותך האומללה ולהפיח בה רוח בדברים משיבת נפש , ואל תירא חמת אדונך . הן אנכי בלשון למודים אשר חנני ד׳ אשוה נגד עיני אדונך את גודל יגונך ומכאובך ממכתב אחותך , ואני ומרדכי אדוני נתאמץ להכין הכל כחפץ אדוניך , כי גם אני ידעתי היטב תהלוכות כל המשתה עד כי אוכל למלא רצון אדונך מבלי יפצה פה להתאונן ולקצוף עליך . גם מרדכי אדוני חקר ואזן דברים כאלה ויוכל להיות לי לעזר להתכונה הגדולה אשר אדונך ידרוש .

הסוכן קם מהרה קל ממקום מושבו וחבק את דניאל בשתי ידיו גם נשקו מנשיקות פיהו באהבה ויקרא ויאמר : עתה אראה את גודל נפש היהודים וישרת לבבם , ובכל לבי אִשָּׁבֵעַ לאהוב מעתה את בני עמיך ולהיות מדורשי אשרם וטובתם כל הימים ומאוד נואלתי בהוציאי משפט מעוקל ובהפאי עליהם עונות ופשעים מבלי הקור ודרוש . ועתה לכה ונלכה אל מרדכי ידידנו ואשיב גם לו רב תודות וברכות , כי בטוח אני בטוב לבבו כי לא ישנה מדבריך ויהיה עדר לך בדבר התכונה הַרַבָּה . המה קמו ללכת , וברגעים אחדים דרכו כפות רגליהם על מפתן בית מרדכי .

(ההמשך יבא)

לישרים תהלה !

זה שנתים שנה מן היום אשר החלה החברה הרוממה : „מרבי השכלה בין יהודי רוסיא״ להטיב את צעירי העיר הזאת , בהעניקה לנו ממיטב ספרות הרוסית והעברית . שתי שנים עברו והשלישית הנה באה והחברה הנכבדה הזאת לא נלאתה עוד—לשמחת לבבינו , משלוח ספרים טובים ומועילים , הדרושים ונחוצים לתועלת הרחבת הדעת וההשכלה , לפי רוח העת החיה ! —

עוד יותר הרבתה לעשות בשלחה שלושה מכתבי עתים : „הבקר אור״ , „השחר״ „והצפירה״ מלבד חמשה חלקי : „המאסף העברי״ , היוצא לאור

על ידי החכם לאנדאויא בס״ט־פעטערסבורג ״ודברי הימים לבני ישראל״ להחכם סג״ל. — התועלת הגדולה היוצאת מקריאת ספרים ומכתבי עתים כמו אלה יבין כל איש הקורא בהם והיודע לשפוט את אשר הזמן דורש ומבקש מכל אדם באשר הוא אדם. —

הטובה הגדולה אשר עשתה אתנו החברה הרוממה הזאת תקצורנה שפתי עט עופרת להביעה, — אין גם הפה יכול לדבר עד כמה הטיבה בזה את מצב המוסרי בעיר הזאת, אשר עוני האפל והבערות כסו שמיה ובעד כל אור יחתומו, כי על כן ראוי הוא ונכון כי שם החברה הנכבדה חרות יהיה לא לבד על לוח לבב כל איש כי אם גם על לוח מ״ע לבני ישראל לכבוד ולתפארת, שם עולם לא יכרת! — זכרון החברה הזאת יעמוד לדור דורים ופעולותיה הרבות והנכבדות תהיינה לה למצבת זכרון, (מאנומענט), מצבה היה וקימא, — זרע השכלה מצבתה!

חיים בנימין בן שבתי נאטקין.
קלימאוויץ מחוז מאהליב

הַדּוֹנָה קֹלֵרַא.

(תרגום חפשי).

מִמְּרוֹמֵי שְׁחָקִים כְּבָר יָרַד לוֹ שֶׁמֶשׁ
וְעִקְבוֹת הַיּוֹם גַּם הֵם חָלְפוּ עָבָרוּ;
וּכְבָר אָתָה לֵיל וַיָּבֹא אֶמֶשׁ
עַד בֹּא יָרֵחַ וּפָנָיו יִנְהָרוּ.

עַל מְרוֹמֵי שְׁחָקִים מִתְהַלֵּךְ יָרֵחַ
וּבַת הַנָּשִׂיא — בַּגָּן מִתְהַלָּכֶת!
עַל מְרוֹמֵי שְׁחָקִים שָׁם יִצְעַד שָׂמֵחַ,
וּפֹה בְּיָגוֹן לֵב הָעַלְמָה דוֹרֶכֶת.

וּמִנִּים וְעֻגָב תִּקְשַׁבְנָה אָזְנָיִם
קוֹל מִנִּים וְעֻגָב בָּאַרְמוֹן יָרִיעַ;
וְתֻפִּים יִשָּׁמְעוּ נֵבֶל וּמְצִלְתָּיִם —
וְהַנַּעֲרָה אַךְ הִיא אֲנָחוֹת תַּשְׁמִיעַ:

„מַה־לִּי הַמְּחוֹלוֹת אַף כִּנּוֹר וָנֵבֶל ,
מַה שִּׂמְחָה זּוֹ עֹשָׂה עַל לִבִּי בְּקֶרֶב ?
וּכְבָר אֵדַע רֹגֶז צָרָה וָאֵבֶל ,
וְעַל שַׁלְוַת לִבִּי כְּבָר עָלְתָה הֶחָרֶב !

„מַה־לִּי הַשָּׂרִים קְרָבָתִי בִּקֵּשׁוּ ,
מַה־לִּי הַחֲלָקוֹת דִּבְרֵי הָרוּחַ ?
שָׁוְא לָכֶם אֲנָשִׁים , עֲצָמוֹת יָבֵשׁוּ !
שָׁוְא לָכֶם תָּפֵל וְאַהֲבָה לָטוּחַ ! — —

„כִּי מְנוּחָתִי אַהֲבָה רַבָּה תַּפְרִיעַ
מֵעֵת אֲשֶׁר עֵינַי רִאשֹׁנָה חָזָתָה ,
אֶת זֶה שַׂר הַצָּעִיר מְלִי הוֹפִיעַ
וְזוֹ הַדְרַת פָּנָיו אֶל עֵינַי נִגְלָתָה .

„זֶה אֵיתָן קוֹמָתוֹ זֹהַר עֵינֵיהוּ ,
וּמַהֲנֶה רוּחוֹ וְלִבּוֹ נִשְׁקָפוּ ;
וְאַף רָאָה פָּנַי רָאִיתִי לִבֵּהוּ —
וְהָרְגָעִים הָאֵל הִישׁ עָבְרוּ חָלָפוּ" ! —

כֹּה שִׂפְתֵי הַדּוֹנָה נֹפֶת הִטִּיפוּ
כֹּה הֲגוּת לִבָּהּ אֶל לִבָּהּ סִפֵּרָה ;
וּבְעֵינֵי שָׁמַיִם מֵעַל יַרְעִיפוּ ,
הֶעֱרִיפוּ עֵינֶיהָ עֵת כִּי דִבֵּרָה .

וְאֶל פְּנֵי הָאָרֶץ עֵינֶיהָ כּוֹנָנוּ ,
וּלְחָיֶיהָ אָדְמוּ כְּמוֹ אֵשׁ צָרֶבֶת :
וּכְמוֹ עַל רַגְלֶיהָ זִקִּים נִתָּנוּ ,
לֹא נָעָה מִמְּקוֹמָהּ עָלָיו נִצָּבֶת .

אַךְ צָרָה וְיָגוֹן פָּנֶיהָ בִשְּׂרוּ ,
וְלִבָּהּ מִקֶּרֶב אַךְ הָאָגָה הִשְׁמִיעַ ;

וְאָרְצָה עֵינֶיהָ - וּפִתְאוֹם נֵעֹרוּ :
וַאֲהוּבָהּ הַשָּׂר זֶה עַתָּה הוֹפִיעַ !

וּכְבָר גִּיל וְרַנֵּן פָּנֶיהָ בִשְׂרוּ ,
וְלִבּוֹ מִקֶּרֶב אַךְ שִׂמְחָה הִשְׁמִיעַ !
וּשְׂפָתֵיהֶם אֶת אֲשֶׁר חָשְׁבוּ דִבֵּרוּ
לֹא יָדְעוּ מֵעֹצֶר כִּי יוּכְלוּ הַרְגִּיעַ .

וּבְזֶרֶם רִגְשָׁתָם יַחַד חִבֵּקוּ ,
וּמְשֻׁלָּבִים זְרֹעַ יָצְאוּ לָשׂוּחַ !
הַפְּרָחִים סָבִיב בְּרִית שָׁלוֹם חִלֵּקוּ ,
וְהַשּׁוֹשַׁנִּים גַּם הֵם בֵּרְכוּם בָּרוּחַ .

הַשּׁוֹשַׁנִּים גַּם הֵם בֵּרְכוּם בָּרוּחַ ,
וּכְמוֹ אַךְ אַהֲבָה כֻּלָּם יִנְאָמוּ . —
„וְאַתְּ אֲהוּבָתִי, אַתְּ אוֹר לִי זָרוּחַ
מַה־לָּךְ כִּי פִתְאוֹם פָּנַיִךְ אָדָמוּ ?" —

„יַתּוּשִׁים אֲהוּבִי עוֹרִי עִקְּצוּ ,
וְהַיַּתּוּשִׁים בְּעֵינַי שְׂנוּאִים הִנָּמוֹ :
כְּמוֹ אֶת נַפְשֵׁנוּ לָקַחַת חָפֵצוּ ,
כִּיְהוּדִים אֲרוּרִים שֶׁיּוֹם יוֹם אֶרְאָמוֹ" —

„הוֹי, חִדְלִי מֵאֵלֶּה עַלְמָה פּוֹרַחַת !
עָנָה — וּשְׂפָתָיו נָשְׁקוּ הַשְּׂפָתָיִם .
שָׁם פֹּארֹתֶיהָ הַגֶּפֶן שׁוֹלַחַת —
וְעָלִים מַה־יָּפִים תֶּחֱזֶינָה עֵינָיִם !

עָלִים מַה־יָּפִים תֶּחֱזֶינָה עֵינָיִם ,
וּמִסָּבִיב יַעֲלוּ רֵיחָם נִיחוֹחַ . —
וְאַתְּ אֲהוּבָתִי, אַתְּ שִׁמְשִׁי בַצָּהֳרָיִם
הֲלִבֵּךְ אֶת לִבִּי לֹא יִשְׁכַּח שָׁכֹחַ ?" —

„כִּי לִבִּי אֱהוֹבִי לֵב אַהֲבָה לָנֶצַח,
נִשְׁבַּעְתִּי בָּאֵל, אֱלֹהֵי כָּל הָאָרֶץ,
שֶׁיַּד פֹּעֲלֵי אָוֶן שִׁלְחָה בּוֹ רֶצַח,
יַד עִבְרִים אֲרוּרִים, הַשּׁוֹרְצִים פֹּה שֶׁרֶץ!"

„הַרְפִּי מֵעִבְרִים הַרְפִּי מַ ֶלָה!
עָנָה — וּשְׂפָתָיו נָשְׁקוּ הַשְּׂפָתַיִם.
שָׁמָּה הַשּׁוֹשַׁנָּה נוֹעַ תָּנוּעַ —
וְעֵצִים הַגְּבוֹהִים יוֹשִׁיטוּ יָדַיִם!

עֵצִים הַגְּבוֹהִים יוֹשִׁיטוּ יָדַיִם,
וְאֶל פְּנֵי רָקִיעַ עֵינֵיהֶם נִשְּׂאוּ: —
אַךְ אִמְרִי אֲהוּבָתִי, חֶמְדַּת עֵינַיִם
אִם לֹא אָלַת שָׁוְא שְׂפָתַיִךְ בִּטֵּאוּ?"

„כָּל שָׁוְא וָשֶׁקֶר מִמֶּנִּי רָחָקוּ,
וְהֵם תּוֹעֲבַת נַפְשִׁי, כְּמוֹ גַם תּוֹעֶבֶת
עֲדַת הַבְּזוּיִים שֶׁפְּלִילֶיהָ פָּקוּ
עֲדַת הַיְּהוּדִים שֶׁפֹּה אוֹתָהּ שָׁבֶת!"

הַרְפִּי מִיְּהוּדִים אֲהוּבָה נֶחְמָדָה!
עָנָה — וּשְׂפָתָיו נָשְׁקוּ הַשְּׂפָתַיִם!
וּלְסֻכָּה קְטַנָּה שֶׁבַּגַּן עוֹמְדָה
יַחַד הָלְכוּ חֲבוּקֵי יָדַיִם.

וַעֲצֵי אַהֲבָה יַחַד עָרְכוּ
וַיַּעֲלוּ מְהֵרָה עָלֶיהָ נָסַבּוּ!
וְאִישׁ עַל לֵב אָחִיו רִגְשֹׁתָם שָׁפָכוּ
בִּדְבָרִים מְעָטוּ וּנְשִׁיקוֹת מַה רַבּוּ!

וְעַל עֵצִים גְּבֹהִים הַמְזַמֵּר בַּלַּיִל
אַךְ שִׁירִים עֲרֵבִים וְאַהֲבָה הִשְׁמִיעַ;

וְהָאַהֲבָה הַגְּדוֹלָה בְּעֹז וְחָיִל
עַל לֵב הָאֲהוּבִים כָּאֵלֶּה תַּבִּיעַ.

נִדְמָה הַמְזַמֵּר — וְדוּמִיָּה שֹׁרֶרֶת,
אֵין דֹּבֵר דָּבָר אֵין קוֹלוֹ יַשְׁמִיעַ;
וְאַךְ עוֹד הָאַהֲבָה חֶרֶשׁ דּוֹבֶרֶת—
וּפִתְאוֹם קוֹל שִׁיר הַדְּמָמָה הִפְרִיעַ.

וּמִנִּים וְעֻגָב תַּקְשַׁבְנָה אָזְנַיִם
וְעַל כֻּלָּם אַךְ גִּילַת רַנַּן גָּבֵרָה;
וְקְלָרָא הַדּוֹנָה בִּפְתָחָה עֵינַיִם
מִזְּרוֹעוֹת הַשָּׂר הִישׁ הִתְעוֹרָרָה

„וּמִנִּים וְעֻגָב לִי עַתָּה יִקְרָאוּ
כִּי לָשׁוּב הַבַּיְתָה הַזְּמָן הִגִּיעַ;
אַךְ טֶרֶם פָּנֶיךָ מִיָּה יִסָּעוּ,
אֶת שִׁמְךָ הַנִּסְתָּר עוֹד לִי תַּשְׁמִיעַ״.

וְהַשָּׂר הִתְעוֹרֵר וּשְׂפָתָיו צָחָקוּ
עֵת עֵינָיו כֻּנְּנוּ בִּפְנֵי הַגְּבֶרֶת,
וְאַחֲרֵי לְמוֹ פִּיהָ יָדָיו נָשָׁקוּ,
נִצָּב — וּלְשׁוֹנוֹ אֵלֶיהָ דֹּבֶרֶת:

„אָבִי — גַּם עֵינֵךְ אֶת צַלְמוֹ הִכִּירָה —
הוּא אִישׁ רַב לִמּוּדִים וּגְדָל תּוּשִׁיָּה;
וּשְׁמוֹ נוֹדַע לְכָל הַבָּאִים הָעִירָה:
רַבִּי יִשְׂרְאֵלִי... וְאִמּוֹ עִבְרִיָּה״ — —

דוד פרישמאנן.

לאדז. כסלו. התרל״ז.

טז.

חוטא ולא־לו.

היום פנה לערוב, וחג הפסח בא עד קצהו; עוד מעט קט, עוד שעה קלה, עוד עת מצערה ותבוא „ההבדלה" ותבדיל „בין קדש לחל"; בין „ימים טובים" לימי עוני ודאגה, בין מנוחת הלב לשברון רוח, בין „לחם עוני" אשר לזכר שעבוד אבותינו בארץ מצרים נאכלהו היום בלב שמח ונפש שקטה, ובין לחם עוני אשר נאכל היום מדאגה, מקצר רוח ומעול הפרנסה אשר בזעת אפינו נעביד למענו. השמים היו טהורים, אין עב אין ענן אשר העיז להקדיר את תכלת הרקיע ולהשביתו מטהרו; רוח צח, אשר יביא רוח האביב בכנפיו, השיב לב כל איש, ויצהיל כל פנים; קוי השמש, אשר ככדור מופז עמדה לפאת מערב בירכתים, האירו את פני העיר ויפזו את כל אשר בה בשלל צבע רקמתים; — כמו שמחה כל הבריאה בשמחת היהודים האחרונה; כמו לקח גם הטבע חלק ברגעי החג האלה, בטרם בוא „ההבדלה" ותהפכם ליגון ואנחה, וכמו ה' ממעון קדשו, השמים, שאג ישאג: „שמחו ועלזו, בני! עד אשר דאגות מחר תבאנה ותשדדנה מנוחתכם!" . . . וכמו רוח אלה ממעל אחז בציצת ראשי היהודים ותוציאם ממסגר בתי העיר אל הגנות ואל השדות אשר מקירות העיר והוצה; ברחובות הילך הס, דממה שררה בעיר, כי כל האנשים נשים וטף יצאו לשוח לרוח הערב הזה.

ובפתח בית המדרש עמד הבירזי, ויחשוב מחשבות אין קץ, נאנח מדי רגע בשברון מתנים, עיניו השפיל לארץ ונפשו עליו תאבל.

„אהה, ה' אלהים! חשב בנפשו וכל יצורי גוו רעדו," — אהה, לבי חלל בקרבי, ועצמותי עששו . . . מי מלל לי: מַכֵּה האהבה הוא יוסף, ולילות עמל מנו לו? מי שדד מנוחתי ויביא רצה בעצמותי? מי הכני בשגעון וכל שמחה וענג גזל ממני? . . . הה, היא אוהבת את שמואל, את שמואל אשר הנהו בטלן גם הוא כמוני היום, את שמואל אשר לא יבין לרעיה ויספר באזניה את אהבתו לחנה . . . מה אֻמְלָלָה לבתי! אנכי אמרתי לנתק את תקות חוט האהבה הזאת, אמרתי חרפה היא לאיש לאהוב ואמרתי לקחת את חנה מידו, והנה מצאתי אני את האהבה, מצאתיה מבלי אוכל לקחתה. מצאתי את רחל והנה גם היא נתונה לשמואל . . . את חנה אמנם נתתי לאפרת, והנה רחל באה ותקח בלבו את מקום הראשונה, ואנכי הנני רואה, יודע, ואשב בדד

וָאָדָם . . . לא , ביד חזקה אוציא א ו ת ה מידו , ביד חזקה . . .

— מדוע תעמיק כה במחשבותיך , בירזי ? שאלהו פתאם זלמן יענטעס בלכתו ברחוב בית־הכנסת , וילטוש עיניו על יוסף .

— אנכי הנני חושב לדעת מה רבה ענות האיש אשר יחטא לאלהים ולאדם ולא יאכל פרי החטאה הזאת , אשר יחרוש עון יזרע שקר , ואלומות עבודתו ישאו אחרים ברינה . . .

— הגם לדבר במליצות למדת לשונך ?

— אשר יעשה עול למען אשר ירבה כבוד ביתו , אשר יעץ מזמות למען אשר יצליחו מעשיו ואשר כונן ברמיה חציו על יתר למען אשר יכונו מעשיו בארץ , — העול נעשה , מזמותיו הוקמו , והציו החטיאו את המטרה . . . מעשיו צלחו לאשר שלחו , וחיך אחר יטעם את המגדנות אשר עשה בחטאו — מה רע ומה מר גורל האיש הזה . . .

— על דברתי , כי מ ג י ד נפלא הנך , וצר לי מאד כי שומע אין לך בלעדי . . .

— אל נא תלעג לי , אמלל , כי א ת ה ה נ ך ה א י ש ! אמר הבירזי ומבט־אש ירו עיניו ויגע בעפעפי זלמן .

— אני ? אנכי ? . . .

— אתה ! . . . אתה הוא אשר עמלת לאחרים . חטאת ולא־לך . . .

זלמן נבעת כמעט .

— ידעתי את כל מעשיך , הוסיף הבירזי וזלמן לא סר עיניו ממנו : — ידעתי את אשר עשית לשמואל ולחנה . . .

— אבל מדוע זה נדבר את דברינו פה ברחוב ? אמר לו זלמן יענטעס : — בוא ביתה המדרש ושם בחדר הקטן תספר באזני את דבריך באין מפריע .

שניהם באו החדרה .

— הנה הסיבות ריב ומדון בין שמואל ובין הרב למען אשר תתן את חנה לגד ואת אסתר לשמואל , הלא ? הוסיף הבירזי שם בחדר ויטעם את דבריו : — ועתה דע לך כי חנה ושמואל אמנם נפרדו , אבל בידך אל יפלו , אתה לא תאכל את פרי הפרוד הזה : חנה היא אהובת אפרת המורה , ורחל אהבת את שמואל . . . .

זלמן חשב מהשבות .

— הידעת את אלה באר היטב ?

— כימי השמים על הארץ .

— מידי לא יפלא דבר , אמר זלמן אחרי העמיקו במחשבותיו : — אנכי הפרדתי ואפריד עוד . . . התתן גם אתה יד לי ?

— אנכי לא אחטא בעד אחרים , ענהו הבירזי והכרת פניו ענתה

בו כי מעומק לבו יצאו הדברים : — אם גם אתה תתן יד לי, אז אהיה גם אני לך .

— בכל אשר יהיה לאל ידי .

— לכן שמע נא, זלמן, סוד לבבי אגלה לך עתה, סוד כמוס עמדי . . . אנכי אוהב את רחל, והיה כאשר תשמע לי ובעצתי אשר אנחך תעשה דבר להפריד בין רחל ובין שמואל, אז שכרך אתך ואנכי אפריד בין חנה ובין אפרת .

— טוב הדבר, יד ליד ! השמיעני נא את דבר עצתך .

שניהם התלחשו דברים רגעים אחדים .

— ואם את הדבר הזה נעשה — ונוכל גם שנינו, אמר הבירזי בקץ דבריו .

— הנני למלא את חפצך בדבר הזה .

— אבל לא נחמיץ את המעשה אשר נעשה, הדבר נחוץ, נמהר נא לעשותו . . .

— טוב מאד, לך נא אל רחל, וגם אני אבוא ואמלא את דבריך .

שניהם יצאו החוצה ובאין אֹמֶר ודברים התפרדו .

„יחשוב נא הנער הזה כי אנכי אמלא אחרי אהבתו, חשב זלמן יענטעס בלכתו מעמו, — ויהי לי ידים להוציא את מחשבותי אל הפועל, ואחרי כן אורה דעת גם אותו, ידע אחרי כן גם הוא את זלמן . . . הן רחל הנה אלמנה, צעירה לימים, יפת תאר וטובת מראה, גם כסף לה גם אב עשיר, ואנכי הנני שדכן, ומה לי הבחור העני הזה? יקחהו אפל אותו ואת אהבתו גם יחד . . . הא־הא־הא ! אהבה בלב אחד „הבחורים העניים" ; אהבה אשר זלמן יענטעס יעזור על ידה ? . . . הטרם ידע כי ריב לשדכנים את האהבה, כי אנכי שנאתיה תכלית שנאה וכי אין לי כל הרק ונחלה בלב עניי העם ? . . . האהבה הִנֵּה טובה רק עת תלך יד ביד את השדכנים, או בעת אשר היא כלי למפעל ידם ודרושה להפצם ; אולם אוי נא לה אם אין לשדכנים כל חלק ונחלה בה, אם לא ימצאו בה חפץ, אז יזורה כמו רוח, ושמה לא יזכר עוד" . . .

כה חשב זלמן בלבו וישם פניו לרחוב העיר ימינה, בעת אשר הבירזי הלך בצעדי־און לבית אפרת שמח וטוב לב, בוטח בעצתו ובדברי זלמן יענטעס כי גם חפצו יצליח בידו .

ובלב מלא בטחון פתח הבירזי את דלתי פתח אפרת, וַיִּבָּהֵל לראות כי שמואל ורחל יושבים ומדברים דבריהם, ובעל־הגמטריאות יושב גם הוא ושומע .

„בעת לא־מצוא באתי, חשב בלבו בפתחו את הדלת,הנה שמואל . . . והנה גם ר' טודרוס . . . עתה אין לעשות דבר, ולו לא בא זלמן הנה

עתה בעת הזאת, כי בואו עתה ישים לאל את דברי עצתי״ . . .

— ברוכים אתם לה׳! אמר בקול רם.

— ברוך בואך! ענוהו היושבים.

— אחי איננו בביתו עתה, הוסיפה רחל ותאמר להבירזי: — כי הלך שוח, ואם יש את נפשך שב נא וחכה עליו.

— רב תודה וברכה לך, גבירתי, אמר הבירזי וישב על הכסא.

„לא לאחיך, גברתי, באתי, חשב בלבו אחרי שבתו, שלחי נא את האנשים האלה מפניך כי אז אספר באזניך מדוע באתי הנה עתה, אבל אשב בדד ואדם, אולי ילכו אלה לדרכם״ . . .

— ור׳ נחמן הודה לדבריך אלה הנאמרים באמת וצדק? שאלה רחל את שמואל ולא הסבה עינה מנגדו: — ספר נא לי את אשר דברת עוד להוכיח לו צדקך.

— אנכי דברתי רב מאד, ענה לה שמואל: — דברתי, ולבבי היה כים נגרש, רעיוני המו מאד, דמי בקרבי החלו לקדוח כאש המסים, וכמו אש אחזה את כל בשרי, דברתי, הגיתי, צעקתי עד כי גם ב כ י ת י לזכר ענות היהודים ומצבם הפרוע לשמצה מאד . . . לעגי נא, רחל, עלי, מלאי פיך שחוק, — אודה ולא אבוש כי ב כ י ת י שמה בבית ר׳ נחמן . . .

— אמנם לשחוק תהיה בפי כל, שמואל, אמר הבירזי בחפצ לתת בו דפי בעיני רחל: — כי איש כמוך יבכה בדמעות בבית איש זר . . .

— בפי כל א״ר לא ידע לערוך נפש יקרה, ענתה רחל זבעין זועמה הביטה בפני הבירזי: — בפי כל איש אשר לב לו אין, רק בפיהם יהיה לשחוק האיש אשר שבר בת עמו נגע עד לבו . . .

— רב תודות לך, רחל, על כי תדינני לכף זכות, אמר שמואל, ונפשו מלאה עונג: — תודה וברכה לך על הדברים האלה, ומאד אשמח לשמוע מפיך כי גם אַתְּ תוקירי ר ג ש ו ת איש ותדעי להלל את אשר יְהֻלָּל.

— הלא זה דברי אליך בכל עת כי את ה ר ג ש אוקיר ורק עם ה ד מ י ו ן אריב ריבי, ענתה לו רחל בחן־שפתים: — אנכי רק את ה ד מ י ו ן ב א י ן ד ע ת, ה ר ג ש ב ל א ת ו ע ל ת, ו ה ד ב ו ר ב ל א מ ע ש ה אשנא תכלית שנאה; אנחנו הרגלנו לחשוב כי בכי יאות רק לילדים קטנים ולא לאנשים באים בימים; אמנם כן, אל לאנשים בכי כילדים, אבל רק כילדים אשר בכים לא יביא כל מעשה בפועל למו, הילד כי יבכה לא ישים לבו ל ע ש ו ת ד ב ר ב פ ו ע ל, יבכה כמתיאש, ישליך תקותו מנגד ולא יאמר להביא עצה ולכונן עלילות אשר יביאוה

למטרתו , — בכי כזה , הוא הבכי אשר נשחק עליו ; אולם לא כן אתה אשר כגבר תאמיץ ידיך לעשות , אשר תחגור חרב על ירך לצאת למלחמה בכיך נאה לך , הוא יוסיף לך עז ואמץ למען תלך דרכך באמץ הלב , הוא יחזק את לבך לפעול גדולות בקרב הארץ , לבכי תחבוק בעצלתים את ידיך ולבלי ישובו ר ג ש י קדש אשר בקרבך והיו ל ד מ י ו ן ; דמעותיך אלה קדושים המה , וחלילה לכל איש מוקיר דעת להתל במו . . .

— ואת פריו נשאתי ברנה עוד היום הזה , בראותי כי נהפך גם לב ר' נחמן והודה לכל דברי . . .

— האמנם ? שאלה רחל ועל פניה נראה אותות שמחה : — האמנם כי המלמד הזה הודה לכל אשר אמרת ? — מאד מאד אשמח על הדבר הזה .

— הוא תקע לי כפו ושנינו נשבענו לעשות ולפעול לטוב התקונים בישראל כאיש אחד .

הבירזי בראותו כי לא יפנו אליו בדבריהם ומיראתו פן יבוא גם זלמן יענטעס עתה — בהיות שמואל בבית — וישהית את דבר עצתו קם ממושבו .

— האדון אפרת לא יבוא עוד . . . ואנכי הנני נחפז ללכת , אמר הבירזי במתון בקומו ממושבו : — היו שלום !

— אבל אל נא תמהר דרכך , אמר לו ר' טודרוס : — הלא שמך „ב י ר ז י " בגימטריא : „ו ח כ ה נ א כ מ ע ט " .

הבירזי שמח בנפשו לקול ר' טודרוס הזה .

— אבל מדוע זה תפריע , חמי היקר , את העלם מדרכו ? אמרה רחל , אולי נחוץ לו הדבר .

לב הבירזי סער מאד , אפו חרה , ובחפזה פנה מול פני הפתח .

— היו שלום !

— לך לשלום !

והבירזי יצא מאת פני בית אפרת .

— קצה נפשי בהעלם הזה, אמרה רחל בצאתו .

— מדוע זה , בתי , תשנאיהו ? אמר ר' טודרוס הזקן : — הוא הנהו עלם יקר מאד , איש טוב הלבב ובך ידבר נכבדות .

— ועל-כן אבזה צלמו , ענתה רחל בלעגי שפה : — הן הוא ילאה אותי בדברי חנף וחקלקות אשר המה למרות רוחי .

— על דעתי יעשה זאת למען מצא חן בעיניך כי תעמדי על ימינו בקומו לשחר בית-ספר , אמר בעל הגמטריאות בחפצו לדבר טוב על הבירזי : — הן כבר דברתי אתך על אודות הדבר הזה .

— אבל גם בזאת לא יאמנו דבריו בעיני . ענתה רחל בשפה רפה : —

הוא הנהו איש ד ב ר י ם אשר לא יעשה מאומה, זולתי לסבב בחנף את איש, ולבקש לו „נהמא דכסופא" . . . האמת בפי המשפט אשר חרצתי, שמואל ?

שמואל אשר ישב עד כה שקוע ברוב שרעפי נפשי, התעורר עתה לדברי רחל.

— מה הוא המשפט אשר חרצת ? שאל את רחל.

— בדבר „הבירזי" נדבר דברינו, מה משפט הנער הזה ? הלא אתה תדעהו זה מכבר.

— לו אמנם כשרונות נעלים, אבל יאבדם בתהו, ולא נחטא בשפתים אם נאמר עליו כמליצת התלמוד: הוא הנהו ה כ ם ל כ ש י ר צ ה, אולם באשר נוגע לתכונת רוחו . . .

שמואל חדל לדבר כי הדלת נפתחה ו א פ ר ת ע ם ח נ ה באו הביתה.

— ה' עמכם ! אמרו בבואם.

הנה שבנו מדרכנו אשר הלכנו לשוח, הוסיף אפרת בנתנו כסא לחנה לשבת: — וחנה בקשה את פני לבוא ולהתראות אתך, רחל, פנים, ונבוא הנה לנוח מעט בטרם תשוב הביתה.

אף כי שמואל ידע זה כבר את א ה ב ת ח נ ה ו א פ ר ת, אף כי דברי רחל, בנוגע להאהבה הזאת, פעלו רב מאד על לבו, ואף כי במחשבותיו ובסתר לבבו התפאר עליו כי לא עוד יִכָּה בתמהון לרגלי האהבה הזאת, — בכל אלה נבהל עתה ל מ ר א ה ע י נ י ו בבוא אפרת עם חנה הביתה. מה נקל ל ה ש ו ב, ומה כבד ל ע ש ו ת ! . . . נקל להשכל להוליד אלף מחשבות, להמצא רבבות למודים, ו ל ח ש ב דרכי מעשיו בבינה ודעת, במתון ובהשכל; אפס כי להשתרר על ד מ י ל ב ב ו במהשבותיו אלה, להיות גם נ א ה מ ק י ם בנוגע לו לעצמו, ו ל ע ש ו ת גם מ ע ש י ו במתון ובדעת, במקום אשר ל ב ו י ר ג י ש ההפך — כבד מאד ! . . . גם שמואל ח ש ב ב נ פ ש ו לקים את דברי רחל האחרונים על דבר אהבתו לחנה, — „הן צדקה ממני, אמר אז בלבו, האהבה לא ביד חזקה תֻּקַּח; ולא בזרוע נטויה אורישנה, ואם ה י א לא האבה ללכת אחרי, אתעודד ואגבר חילים לבלי תפעל האהבה עלי לרעה" . . . כה השתוננו כליותיו בקרבו א ז וכה דמה בנפשו אהרי אשר יצא מאת פני רחל; — אבל כל אלה כעב תעופנה ע ת ה עת ע י נ י ו ה ר א ו ל ו ב פ ו ע ל את אהבת חנה ואפרת, עתה הנדפו רעיוניו כמץ מגרן, עתה נשכחו כמת מלבו אמרי בינה ההם, ברגעם האלה מָשַׁל הלב ממשל רב וישתרר על הדעת ועל השכל, — ושמואל נדהם מאד, פניו חורו, שפתותיו נהפכו לתכלת, עיניו נמקו בחוריהן, וכל עצמותיו רעדו, וגם מחשבותיו בקרבו חדלו, עד כי לא ידע נפשו.

— רב תודות לך, חנה, על כי זכרת גם אותי בעת אשר כל

מחשבותיך נתונים רק ל א י ש א ח ד, אמרה רחל בצחוק-שפתים.

— הלא אַתְּ היא אשר אמרת כי א ה ב ה וָרֵ ע ו ּ ת דברים שונים הנמו, ענתה לה חנה, כמו רעו בעיניה הדברים האחרונים אשר הטעימה אותם רחל: — והנה ה' נתן לי שכרי כי מצאתי הנה גם את רעי את ש מ ו א ל . . .

שמואל התעורר בשמעו את שמו יוצא מפי חנה בכנוי „רעי".

— מה שלומך, שמואל? הוסיפה חנה ותבט בפניו. — הן זה שבועות שלשה לא ראיתי את פניך.

— הה, מה מאד ארכו לי השלשה שבועות האלה! ענה שמואל בקול רועד מאד ומבוכת נפשו גברה עליו עד כי נכרו עקבותיה גם בתוי פניו: — בשלשה שבועות האלה נגזל ט ל ה ת ח י ה ממני, נ פ ז ר ו ל ר ו ח ג ש מ י ה ב ר כ ה א ש ר ל ע ת י ם ר ח ו ק ו ת ה ר ע י פ ו ע ל ל ב ב י . . .

חנה זכרה כי הם המה ד ב ר י ה אשר אמרה לשמואל ואשר שחרה אז למוסר אזנו על כי לא ישהר את פניה, ועתה הן הדברים האלה שבים אליה על אודות אהבתה לאפרת, וגם שרעפי נפשה נבוכו כמעט.

— ג ש מ י ה ב ר כ ה ההם, הוסיף שמואל ויאמר וקולו הולך וחזק: — היו לפני שלשה שבועות ב ר כ ה ג ם ל נ פ ש ע ו ד א ח ת . . .

— רב לך, שמואל! . . . ענתה חנה ותדם.

גם שמואל החריש, ודממה איומה שררה בחדר רגעים אחדים.

רחל הביטה בפני שמואל וַתַּכֵּר את אותותם, גם אפרת שם עיני בפני חנה וירא והנה גם הם זועפים.

— מה בהיר הוא היום דזה בשחקים! אמר פתאם אפרת בחפצו להפריע את הדממה, הרת עצבת, ולהסב את השיחה לדברים אחרים: — הרוח הצח ישובב נפשות, והאביב הנהו נראה היום הזה בכל חמדת מראהו.

המסבים החשו ולא ענו לו דבר.

— ומדוע ישבת אַתְּ, אחותי, בבית ולא הלכת אתנו לשוח? הוסיף אפרת.

— יען כי דבר נעים ביתר שאת וביתר עז עצרני, ענתה רחל ותבט בעיני-אהבה בפני שמואל: — הלא תדע, שמואל, את הדבר אשר מנעני מלכת אתְּכֶם . . .

שמואל הביט בפניה וכל עצמותיו נבהלו.

„ד ב ר נ ע י ם ב י ת ר ש א ת ו ב י ת ר ע ז", השב בלבבו, הלא א נ כ י א נ כ י הוא המעצר אותה . . . האם עלי יסבו דבריה אלה? . . .

— ועוד גם זאת, הוסיפה רחל אחרי דממה לא-ממושכה: — הנה ראיתי והתבוננתי כי דְּבָרַי אשר אמרתי לכם אז, בלכתנו יחד, על האהבה והרֵעות פעלו פעולה לא-טובה על מצב רוחכם, ויראתי לנפשי פן לא ינעמו גם היום אמרי פי לנפשותיכם ואחדל מלכת . . .

— שגית, אחותי, אמר אפ״ת, דב״ך פעלו פעולה טובה מאד אז, המה הנעימו לנו את דרכנו.

ואם כן תן נא לי לכלותם, ענתה לו רחל כאצה לדבר דבריה: — הן בעיד אחת תִּבָּדֵל האהבה מן הרעות, והאחת הזאת רב ערכה מאד, ולנו לשום לה לב...

— ומה היא? שאל שמואל.

— הרעות תפיל לנו חבלה אך בנעימות, לא תברא לנו כנפים לעוף במרומי שחקים, אף לא תריתנו למדחפות בעמקי שאול ואבדון, דבשה נאכל רק לשובע נפשנו, ולא תאמר לְרֵעִים: „שְׁתוּ וְקִיוּ"... לא כן האהבה: חיים גם מות בידיה, דבש גם רעל בפיה, תחייהו למען המיתו, תשביעהו מיערת דבשה למען הֲקִאוֹתָהּ, למען אשר יקוט בפניו ויבזה צלמו בפני כל מכיריו... האהבה תקח את בחירה, וצתה נפשו בה, תרקיע אתו לשחקים, תעלהו לשמי מרומים, תשכן את נפשו ולבו בעדן גן אלהים אשר ברקיע השמים ובין כבבים תשים קנו, — למען אשר יהיה לאל ידה לדחפהו, כשעיר המשתלה, למעמקי בור, למען עשותו לצלם בלהות, למפלצת, לבוז אדם ולשד משחית... הרעים הנם אנשים, והנאהבים יהיו או מלאכי מעלה בני-אלהים, או שדים בני שאול ואבדון...

שמואל הביט בפני רחל וכמו עינו שאלו: „האם עדי הוצאת משפטך זה?", ורחל הכיטה בפני שמואל כמו החליטה ממנו לאמר: „כן הדבר, עליך דברתי דברי".

— הכה משפטך על דבר האהבה? שאל שמואל בנפש מְבֹהֶלֶת.

— כה משפטי לאלה אשר יאבדו את נפשם באהבה, ענתה רחל בקול עז: — הנה כה משפטי לאנשים אשר לא ידעו לחשב דרכיהם ויתנו לדמיונם למשל בהם בחוזקה, כה משפטי לאנשים אשר לעססינג יאמר עליהם:

„הן כביר ילחמו
על זאת הלב והראש, אם קשי-הרוח
יגבר, אם שנאת כל אדם יחד.
ופעם גם שני אלה לא יגברו
ובריבם אז הדמיון יתערב
הפכפך דרכו ומאד זר מעשהו,
לעשות מעשה הלב לראש יצו פעם,
פעם היות ראש ללב יתן אמר"...

לאנשים כמו אלה ולאהבה כזאת הגדתי משפטי.

— נורא המשפט אשר חרצת, אחותי, אמר אפ״ת בשחוק־שפתים: — ואם על פיך שפטתי גם אני, כי אז אמרתי כי גם אַתְּ צוית ללבך היות לראש...

רחל לא ענתה דבר. הן לא-לו השמיעה משפטי פיה, ולא על מענתו שמה לב.

הרממה שבה ותהי שרית בחדר. חנה ואפרת לא דברו, אך לא חשבו מחשבות: אפרת חשב את דברי אחותו למליצה (פראזע) וחנה לא שָׂמָה לב לדברי הפלוסופיה האלה, כי פלוסופיע הם על דבריה; אפס כי הדברים האלה ידדו כחץ שנון בלב שמואל.

„הן עלי יסבו דבריה אלה, חשב בלבו, — לא חדשות המה לי, אנכי כבר שמעתי שנִעם מפיה... ואנכי לא אֻסַּר... אמת תבענה שפתותיה כי ברגעים האלה הייתי כבוז אדם, כמפלצת, כצלם בלהות... את נפשי ולבבי אבדתני בראותי את חנה באה עם אפרת הביתה... לא, לא אוסיף לאבד את נפשי באהבה, אדם הנני ואדם אהיה... רחל צדקה ממני... דמיוני ימשל עלי ממשל רב... ומי יתן ואוכל לקיים את מוצא שפתי, מי יתן ואוכל להמשיל את הראש על הלב... מה נאמנו דברי רבותינו: „איזהו גבור הכובש את יצרו"! הה, גבורה כזאת לא אדע אם יש לי...

-- ואתה שמואל לא שמעת בקולי, ועוד תעסוק בעסקי הקהל, אמרה חנה למען הַשְׁבֵּת הדומיה.

— בעסקי הקהל? שנו רחל ואפרת את דבריה בתמהון.

— להכשיר טריפות לדניאל, לריב את הרב, וכמו אלה, בארה חנה את דבריה.

שמואל לא ענה לה דבר.

„מה שפלה היא נפש חנה, ומה גדלה נפש רחל!" בא פתאם רעיון נורא בלב שמואל ויהם את מחשבותיו, — לב רחל מלא דעת ותבונה, ולב חנה מלא אהבת-עצמי, לא תבן לכל אשר בטוב כללי יסודו... מה אמלה לבתך, חנה!... „עסקי הקהל" — הה, קטנות המה!...

ויבט בבוז בפני חנה.

— אל נא „עסקי הקהל" תאמרי לריב הזה, ענתה לה רחל, וכמו ידעה את מחשבות לב שמואל ברגעים האלה: — הריב הזה קדש הוא, ואשֶׁר כל היהודים תלוי בו.

גם חנה הבינה לדעת כי לא טוב הדבר אשר אמרה בזה, וגם היא ראתה בפני שמואל כי שונו לרגלי דבריה אלה.

— אפרת, אמרה חנה בקומה ממושבה: — הנה כבר אתה ליל, אשובה נא ואלכה לביתי.

— טוב הדבר, אנכי אלך אתך ללותך עד ביתך, ענה אפרת ויקם הוא.

— ליני בטוב, אמרה חנה והיא עם אפרת יצאו החוצה.

ושמואל עודנו יושב תפוש ברוב שרעפיו בקרבו. המחשבה האחרונה לקחה את לבו ותוליכהו שולל.

רגע אחד מה הוא בחיי האדם ? ורגע אחד יברא לו מעשים ומחשבות אשר יפעלו עליו רבות בשנים ! ברגע קטן יאהב איש, וברגע קטן יחדל מלאהוב! מה גדלו הרגעים האלה ומה ארכו ! . . . רגע קטן די לקשור נפש בנפש, מלה אחת, מבט אחד, והרף עין אחד דים לקחת לב איש או אשה באהבה, לאגוד בהשק-נפש את הנאהבים ולתת להם איל עוז וגבורה לעשות מעשים גדולים ונוראים אשר לא יספרו מרוב; ורגע אחד, הרף עין אחד, ומלה אחת יפרידו בין איש ואיש, יסירו לב הנאהבים, ישימו פדות בין לב ללב, ינתחו את הנפשות, יבתרו את הרגשות, יחלקו את הנאחדים ויבדילו בין המְחֻבָּרים. ברגע קטן ישונה לב איש לאהוב או לשנא, ומה מאד שונים המה הרגעים האלה בתכונתם ! מה מאד יִבָּדלו במעשיהם ובפעולתם ! הרגע אשר יאהב איש הנהו קדש קדשים, והרגע אשר יחדל לאהוב מך ערכו מאד; הרגע הראשון יביא לאדם נעם ונפת, והשני מלא רעל והלחלה; הראשון יַרְאֶה לאיש עתיד מופז, גן-עדן, ענג אין-קץ, והשני יַרְאֶה לו עבר מתועב, מלא הבלים דמיונות וסכלות מרבה להכיל; אחות הראשון הִנֶּה התקוה אשר קרנים מידה לשמח לב איש ולהרים עד לשמים שיאו, ואחות השני היא הנוחם והחרטה אשר תצעדנו למלך בלהות, תבזה צלמו, תסכסך רעיוניו ותבלבל מחשבותיו . . . מה שונו הרגעים האלה ומה מאד ישונה לב האדם במו ! ומה יגדל כח הרגע אשר יוליד גם אהבה גם שנאה בלב איש אחד ! מה מאד יתחמץ לבב אנוש בקרבו אם ברגע קטן בהרף עין אחד יחדל ויחל לאהוב ! מה מאד יִפֶה בשממון אם ברגע אחד ישנא אהובתו ואהבה אחרת תקה מקומה ! אין חקר ללב האדם ברגע הזה ואין קצה לתכונה הזאת ! . . . והרגע הזה בלבל גם עתה את לב שמואל ויהם את מחשבותיו בקרבו, ברגע הזה באה גם שנאה גם אהבה חדשה בלבו, ברגע הזה חדל לאהוב את חנה — ויאהב את רחל . . . .

דומם בלי נוע ישב שמואל רגעים לא־מעטים, לא ראה את אשר לפניו, לא שמע את אשר דברו, כמו בחלום בחזיון לילה ראה כי חנה יצאה עם אפרת, לא קם לשלחם, לא ענה על ברכתם, לא הניע אבר וכנטוע במסמרים ישב על מקומו, עיניו השפיל לארץ, ידיו נפלו על חקו, ושרעפיו המו מאד.

— מדוע כה נפלו פניך, שמואל ? שאלה רחל אחרי שובה מהלוית חנה ואפרת.

— הה, נפשי ולבבי ! . . . התפרץ מפי שמואל ולא יסף כי מַחשבותיו גברו עליו.

— מה לך ? מה חורו כה פניך ? מדוע נהפכו שפתותיך לתכלת ? — שיבה למנוחה !

— חה, ר - ח — ל ! אמר שמואל בקול רועד מאד: — הה, נפשי

תהלך תמס, דבבי יִתַּר ממקומו , חושי נא לעזרתי , תני לי יד עזרה כי נפשי אמלה . . .

— וכל אלה באהבתך את חנה ובקנאתך את אחי ממנה ?

— לא , אשה נשגבה ואיומה ! . . . אל לך לישא את שם חנה על שפתותיך הקדושים ! שנא שנאתיה . . .

רחל הביטה בפניו .

— הה , רחל , תמכיני נא ! . . . הוסיף שמואל אחרי רגעי דממה: — הַניחיני ואלכה לביתי . . . הנני נבוך מאד . . .

— אמנם נבוך הנך , מה לך ?

— לא , לא אצא מזה . . . אמר בהלוך מחשבותיו : — לא אצא עד אשר אדע מה אמלל אני . . .

— רחל , שלחי נא לקחת יין-שרף , הן הולך הנני להתפלל תפלת ערבית , ובשובי נשתה יין-שרף חמץ וגם שכר נשתה , אמר בעל־הגמטריאות ויצא מן הבית .

— גלה לי שמואל את מסתרי לבך , אמרה רחל .

— אַתְּ אָמַרְתְּ כי דבר נ ע י ם עציך היום לשבת בית , ענה לה שמואל אחרי רגעים אחדים אשר הביט באהבה בפניה : — ושבתי בבית זה מעט הביא לי גם שנאה גם אהבה בלבי . . . הה , רחל , לוּ יכלתי לקרוע סגור לבי עתה כי אז ראית דבר נורא מאד : ברגע אחד גֹרַשׁ פני חנה מקרבו , ברגע אחד שבה אהבתי להלשנאה . . . לא , לא אראה עוד את פניה , לא אבוא בסודה ולא אתאוה לדבריה . . . השעה האחרונה הורתני לדעת מה מאד שגיתי , מה מאד נפתיתי אחרי ההבל , ומה מאד צדקו דבריך אלי . . . אבל . . . השעה הזאת . . . אולם לא , אחדל מזה , אחדל לעולם . . .

— הגד נא לי מה עוד הסתרת בחבך .

— לא , אחשה הפעם , אחדל . . .

— אנכי הנני מצוה עליך להגיד ולבלי לחדול , אמרה רחל בקול נגיד ובשחוק־שפתים .

שמואל נלחץ בין המצרים , ולא ידע מה לענות , כי ירא להגיד והנה הדלת נפתחה ו א פ ר ת בא הביתה .

— מדוע זה תרדפי , אחותי , את חנה עד מאד , אמר אפרת בבואו בשחוק : — הן היא יצאה מזה כגבר עברו יין , „אחותך ה פ ל ו ס ו פ י ה , אמרה לי , תרב חקירות וגם מהתלות למען הרעמני" . . .

— ל מ ע ן ה ר ע י מ ה ? תשגה מאד . ענתה רחל בשפה רפה : — אנכי אדבר ככל אשר תשים הרעת בפי , ומעודי לא אמרתי להרעים איש בדברי . . .

— אבל נחדל מזה , אמר אפרת וישב על הכסא : — התדעי , אחותי , כי לימים עוד שלשה תהיה מורה לבנות ישראל בעיר הזאת .

— טוב מאד,אמרה רחל, ועתה צוה נא להחם לנו את מכונת-הטהע, הן גם אתה, שמואל, תשתה הלילה טהע עמנו.

— לא אוכל לעשות כזאת, יען כי אמי תחכה עלי למען אשר אבדיל על הכוס. אנכי הנני נחפז ללכת.

* *
*

והבירזי הלך לבקש את זלמן יענטעס למען אשר ימנענו מבוא היום הזה בבית אפרת. בקשהו אף מצאהו.

— מבית אפרת תבוא? שאלהו זלמן.

— כן הדבר, ואבוא להגיד לך כי לא תבוא היום ביתו, יען כי גם שמואל הנהו עתה שמה.

— האמנם תדמה בנפשך, בירזי, כי אין עצה ותושיה לי זולתי את אשר הגדת לי? האמנם תשוב ותלעג לי לאמר: „חוטא ולא לו"? האם זלמן יחטא ולא יראה טוב בחטאו? אם חטאתי ומחשבותי לא הביאו לי פרין, אשוב ואחטא עוד עד אשר חצי יגיעו על המטרה.

— כן אחשוב גם אני, ענהו הבירזי, ואמהר להודיע לך מכל הנעשה.

— ואם אתה לא תודיעני אֵדָע מאיש אחר, אין נסתר ממני... הן אחת גזרתי אֹמֶר לתת את הנה לגד ואת אסתר לשמואל, ומי יפריעני ממעשי אלה?... אנכי הצלתי את שמואל מכף הרב והמגיד למען אשר יהיה לי, למען אשר יקח את בת תחכמוני לו לאשה, והיה אם מאן ימאן ושלחתי בו המת צפעונים, שן הרבנים והמגידים, עד אשר יתרפס לפני, את כפות פעמי ינשק, ואת אשר השבתי היא תקום... הנה גם נפתלי הכספי עומד על ימיני, גם הרב גם המגיד יעזרו לי, גם כל היראים יתנו ידם להרוס ולנתוץ את בית הספר אשר בנותי, לדכא תחת רגלי את שמואל ואפרת גם יחד... אשרק נא: „אספו לי חסידי" ושמואל ואפרת הנם בידי כחומר ביד היוצר, אטם לכל אשר אחפץ, ואתה לא תשוב עוד ותאמר כי הנני חוטא ולא-לי...

— לך תדע לעשות כאשר לדבר תדעה, אמר הבירזי בשחוק שפתים.

— עתה תראה היקרך דברי! ענה זלמן יענטעס בלעגי שפה: — הן הארץ פצתה את פיה ותבלה את קרח וכל עדתו, וזלמן יענטעס כי יפצה את פיו ויבלע את שמואל, אפרת וכל הנלוים אתם. בוא נא אתי ביתה המדרש, שם אתראה פנים את נפתלי ואדע מה לעשות.

וילכו גם שניהם יחדו.

תם החלק השני

(החלק השלישי יחל בחוברת הבאה)

הבקר אור

שנה רביעית.

תוכן הענינים

הבאים בחוברת ראשונה לחדש **אפריל** (ניסן)

---

*) בפנים נדפס „המשך מן חוברת ו'" וכן נרשמו הדפים מן 691 והמשך מן חוברת „אדר" תרל"ח, יען כי שתי החוברות הראשונות נדפסו עוד בלעמבערג להיותו לשנת תרל"ח והקורא ידע ויבין כי גם בהשנות זכן החוברת לניסן תרל"ט לא יוכלו להשנות גם אלה, ונשארו אלה כמקודם.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ.
Варшава 23 Марта 1878 г.

דבר אל הקוראים

שלש שנים חלפו ועברו למן היום אשר בו החלותי להוציא אור את מכתב־חדשי „הבקר אור״. שלש השנים האלה היו לי ני מסה, שנים אשר בהן הנחתי אבן פנה לבקר אור, בניתיו המסד עד היציע; ועתה, אך עתה, הנה נשלם מלאכת הבנין, בקר אור יַעֲמֹד חי לפניכם; „כל התחלות קשות״ ורבים שולים לאדם בימי הגדול והבנין, „הבקר אור״ בהבנותו לא ה עוד הרמנא דמלכא בידי להוציאו אור בארצנו המאֻשרה, בר הזה הסב לו מכשולים ומעצורים רבים למאד: אנכי ורבי ותמים היינו ברוססיא, והרדקציה קנתה את דירתה, דירת עי, בלעמבערג, והדבר הזה דיו לסבב אי־סדרים במהלכו, י כי בששה חוברת אחת לצאת וכבר היה חסרון לא יוכל מנות, ותהיינה גם אחיותיה הבאות אחריה יוצאות שלא מן, עד כי לדאבון נפשי לא יכלתי להוציא לאור בשלש גים הקודמות כי אם שמונה עשרה חוברות; נוסף לזה היו מכשולים רבים במשלוח (עקספידיציה). כי אחרי אשר לא שה מטעם הממשלה הרוממה לשלוח ספרים מחו״ל לאיש איש בעירו ובכתיבתו היו החוברות מסבבות סבובים מלעמבערג ארשא לסוכן כללי ומשם לסוכנים פרטים וגם באלה לא יכלתי , כחובת מו״ל, לשים עין פקוחה על הדבר הזה ולהשקיף קפה כללית ופרטית על כל הנעשה.

ועתה התבשרו נא, קוראים נכבדים חובבי „הבקר אור״ קשי טובתו, כי באני רשיון מטעם ממשלתנו הכבודה להוציא ר את מכתב־חדשי הזה בתוך ארצנו הגדולה, מקום קציה יהיה בווארשא, משם תדרשוהו ומשם תקבלוהו בכל פי ארץ. „עתה, אך עתה נשלמה מלאכת הבנין״ על כן כתי, עתה ילך למשרים מדי חדש בחדשו, עתה תהי עיני יה על כל הנוגע לו, על מהלכו, סדורו ומשלוח חוברותיו, מאמריו וספריו, על חותמיו ומקבליו, אלי תדרשו ומידי קשוהו ואקוה כי עתה אפיק רצון איש ואיש מבלתי עוד הדרך לנגדי.

אור חדש יאיר לבקר אור, ועיניכם תחזינה בשובו לסרו
ותשמח נפשכם, שובו נא גם אתם ותנו לי יד עזרה, שובו ג
חותמים, אלי, ותדעו וראו כי ישמור עתה עת צאתו ובו
ביומו המגבל ולא יעבור; שובו נא גם אתם סופרים, חכמי
נבוני לב, משוררים ומבקרים, שובו נא כל אשר אהבת ע
ושפתו נגעה עד לבו, שובו שובו לבצרון, הנה „הבקר או
לפניכם, הביאו נא ברכה, כל אשר ידבנו לבו, לב רַגָּשׁ לעמ
יבוא על הפקודים להיות בעוזרי ובעוזרי עמנו בני ישרא
להשכיל ולהיטיב.

והנה החוברת הזאת לחדש „אפריל" ש"ז (1879) והב
אחריה לחדש מאי, כבר נדפסו רֶבֶּן בלעמבערג, לכן לא י
בעיני הקורא כי עוד לא נמלאה הבטחתי לשית הוד וה
על „הבקר אור" מצד הדפוס והנייר ולנקותו משגיאות הדפוס
החוברות האלה עודן יוצאות ירך דפוס לעמבערג אשר חז
למדפיסיה שלא יוציאו מת"י דבר מתקן, וברצות ה' דרכי יר
הקוראים ויוכחו לדעת כי מן חוברות יוני והלאה אקים את א
הבטחתי וישבעו עונג גם בחצוניותו של „הבקר אור" כא
ישבעו נחת ממאמריו.

ומאת כל המוצאים לאור מכ"ע לישראל אשר אש
אליהם את חוברות „הבקר אור" אבקש כי ישלחו אלי גם
מכתבי־עת שלהם על אדרעססע שלי או איש איש
סוכנו בווארשא.

אוהבכם ומכבדכם

אברהם בער הכהן גאטטלאבע

מו"ל **„הבקר אור"** בווארשא

לְיוֹם הַכִּסֵּא

(19 פעברואר שנת 1879)

במלאת עשרים וארבע שנים לשבת מלכנו האדיר

הקיסר אלכסנדר השני יר״ה

על כסא מלכותו .

זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו
(תהלים קיח כד)

יוֹם זֶה, יוֹם שֶׁבֶת לַכִּסֵּא מַלְכֵּנוּ
יוֹם נִכְבָּד הוּא, יוֹם תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ!
יוֹם בּוֹ נִתְפַּלֵּלָה אֶל אֱלֹהֵינוּ,
יוֹם לֹא שַׁבָּת הוּא, לֹא מוֹעֵד וָחֹדֶשׁ
וּכְשַׁבָּת וּמוֹעֵד קֹדֶשׁ הוּא לָנוּ
כְּבְיוֹם שִׂמְחָתֵנוּ בּוֹ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ .

יוֹם זֶה לְדֹר אַחֲרוֹן יִכָּתֵב בַּסֵּפֶר,
יוֹם זִכָּרוֹן הוּא בַּנְּעִימִים לוֹ חֶבֶל;
יוֹם מַלְכֵּנוּ נָתַן אִמְרֵי שֶׁפֶר:
לְעַבְדֵי עוֹלָם הֵסִיר שֶׁכֶם מִסֵּבֶל;
בּוֹ נִתְּנוּ חֻקִּים נֶצַח לֹא יִמּוֹטוּ,
חֹק שֹׁפְטֵי־שָׁלוֹם בְּצֶדֶק יִשְׁפֹּטוּ.

לָכֵן זֶה הַיּוֹם בָּאוּרִים כַּבֵּדוּ,
וּבָרְכוּ מַלְכֵּנוּ עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה!
אוֹיְבָיו יִלְבְּשׁוּ בֹשֶׁת שֹׂנְאָיו יֹאבֵדוּ,
וְעָלָיו יָצִיץ נֵזֶר אֵל עֹשֵׂה פֶלֶא!
יַכְנִיעַ קָמָיו וּבָהֶם יָפִיחַ
וּבְכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל יַצְלִיחַ.

וּבְנֵי עַמִּי, אַתֶּם שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ,
כִּי בְצֵל מֹשֵׁל צַדִּיק זֶה תִּתְלוֹנָנוּ,
וַחֲסָדָיו הָרַבִּים אַל נָא תִשְׁכָּחוּ
אֶת אֲשֶׁר עַד כֹּה עָשָׂה הִתְבּוֹנָנוּ
וִידַעְתֶּם כִּי לֹא תְכָזֵב הַתּוֹחֶלֶת
וְכִי יַד מֹשֵׁל צַדִּיק רַק טוֹב פֹּעֶלֶת.

דִּרְשׁוּ שְׁלוֹם אַרְצְכֶם חוֹבַתְכֶם מַלְּאוּ,
הֱיוּ בָּנִים נֶאֱמָנִים לְאֶרֶץ מוֹלֶדֶת
וּצְאוּ לִקְרַאת נֶשֶׁק בְּיוֹם תִּקָּרֵאוּ,
וְאַל תִּהְיוּ כַּצִּפּוֹר עַל גַּג בּוֹדֶדֶת;
יְהוּדִים רוּסִים הֱיוּ, רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ,
אָז גַּם אוֹרְכֶם כַּשַּׁחַר יִבָּקֵעַ.

המו״ל

ראש דבר.

אוהב אנכי את עמי ולמן היום אשר שפך ה׳ את רוחו עלי וישם דברו בפי ומלתו על לשוני הנה זה כחי לאלהי וזה כל פרי הגות לבי כי אתיצב בשער ואדברה באזני בני עמי ואקרא אליהם בקול גדול לאמור: שמעו וחיו! — עוד תזכרו קוראים נכבדים את כל הדברים אשר דברתי למן היום אשר החלותי למשוך בשבט סופרים זה יותר מארבעים שנה עד היום הזה. הנה ספרי ומאמרי ברוב כתבי העתים העבריים פתוחים לפניכם, צאו וראו אם לא אמת יהגה חכי, כי לבי לעמי ונפשי לאחי בני אמונתי.

ועתה אחי ורעי כל בית ישראל המשכילים אוהבי עמכם כמוני, שמעוני ואדברה.

הנה נא ידעתם את כל התלאה אשר תמצא את בני עמנו בארצנו בעברת הסופרים הרודפים אותנו ומכתבי עמל יכתבו עלינו מרורות ויתנונו לבוז ולקליון בעיני קוראי ספריהם ומכתבי העתים היוצאים על ידם, ישליכו עלינו שקוצים לאמור כי נרפים אנחנו לא נעבוד בזיעת אפינו לאכול להם כי אם כעלוקה נמוץ דמי העמים אשר בקרבם אנחנו יושבים, אלה בנשך ותרבית ואלה בעושק ובמרמה, וזה כל ישענו וכל חפצנו לחיות על חשבון אחרים בלי עבודה ועמל כפים, כאלה וכאלה דברים מרים כלענה תשמענה אזנינו ותראינה עינינו בכל עת ובכל שעה

במכתבי העתים היוצאים בארצנו, ועינינו רואות וכלות וכמעט אין עונה מאתנו, יען כי אין לנו מ״ע בלשון הארץ אשר בו נשפוך רוחנו ונראה צדקתנו לעיני העמים, ומה״ע אשר לא לבני ישראל לא יאבו לקבל מאמרינו וטענותינו, וגם כי נזעק ונשוע אין שומע לנו, כי גדול הקצף עלינו מרה עלינו נפש רוב הסופרים הרוסים והיינו להם לתועבה. ואתם אחי, כראותכם את כל הדברים האלה המכאיבים את לבכם, הלא תאמרו בלבבכם: מה זאת? על מה ולמה יחרה אפם בנו ואנחנו ידענו, כי זה כשלשים שנה, מאז פקחה עלינו הממשלה עיניה לטובה ותפתח לבננו בתי ספר, כמעט נהפכנו והיינו לאנשים אחרים, בנינו ובנותינו מדברים שפת הארץ, רבים שמו להכמה ולמדעים פניהם, בתי הגימנאזיום ובתי מדרש ההכמה והמדעים הגבוהים מלאים תלמידים עבריים דורשי חכמה ודעת וחרשת המעשה, ולמה ירדפונו היום בתוכחות וחמה יותר כאשר רדפו את אבותינו לפנים בהיותם עוד שונים מכל עם הארץ במלבושיהם ובלשונם וגם המלומדים שבהם אשר למדו לשונות העמים וספריהם לא ידעו שפת ארץ מולדתם, כי אשכנזים היו ולא רוסים, ובכל זאת לא שפכו עליהם בוז וקלון בימים ההם כמו בימינו אלה? — אין זאת כי אם רוח הממשלה דוברת מתוך גרונם של מכתבי העתים, נקעה בנו נפש הממשלה ותשנא אותנו שנאה נצחת על כן כל החפץ ישלח חציו בנו להבזותנו, כי נהנתנו הממשלה לשמצה בקמינו ואין דורש דמינו מידם. —

והיה אם כה תאמרו אחי הנכבדים, דעו כי טעיתם מאד! וזה הדבר אשר באתי היום לדבר באזניכם, להודיעכם קשט אמרי אמת, כי רחוקה מחשבת הממשלה הרוממה ממחשבות שוטנינו כרחוק מזרח ממערב, גם לא תאבה הממשלה לא תשמע אליהם ולא תתן אזן קשבת לדבריהם, הם דוברים הות נפשם הממשלה הטובה עושה את שלה להרים קרננו ולתת לנו מהלכים בין יתר העמים החוסים תחת צלה. מדי שבתי בעיר המלוכה פ״ב הראיתי לדעת, כי רבים מאחינו בני ישראל אשר הצטיינו בחכמה עלו מעלה מעלה ויהיו אנשי מופת. זה לכם האות כי הממשלה לא תפנה אל דבת מְבַקְּבֵי עמל ולא תשים פדות בין ישראל עמים אחרים והדע להוקיר את כל איש המביא תועלת להברית בני האדם ולארצו למולדהו בהכמתו וידעותיו וכשרון המעשה, בין רוסי בין יהודי הכל לפי מעשיו וזת הממשלה הטובה שורה עליו לגדלו ולנשאו על פי פעלו. וכי תשאלו לאמור: זה להם לסופרים ומוציאים מ״ע האלה כי ישתדלו להרע לנו ולתתנו להרפה יותר כאשר עשו לפנים בטרם ההלו בני ישראל לפקוח עיניהם ולהתקרב אל עם הארץ? על זאת אשיבכם, כי לא כימים הראשונים ימינו אלה: לפנים, בהיות שראל עם לבדד ישכון ובגויי הארץ לא התחשב, לא פקחו עין עליו, כי נבזה מאס היה בין העמים ולא היה שוה בנזק הזמן לדבר בו דבר מטוב ועד רע, בלי אין חפץ בו היה וכנגע הצרעת בארץ, סחי ומאוס שמוהו ולא חשכו מפניו וק, והביטו עליו כעל כל רמש הרומש על הארץ אשר אין דרך לנטות מפניו, אמרו אך חֻלִּי הוא ונשאנו, כי כה נעשה וה׳ הפגיע בו את עונו ומוסר כלמתו פיצהו בין העמים להיות להם לצנינים ולקוץ ממאיר. — לא כן הימים האלה, חמלת ה׳ עלינו נתן בלב מלכנו האדיר לעורר אותנו לתחיה, הוא אמר ויהיו תי ספר לישראל ורבים מישני האולת הקיצו, ולא רבו היכים נבאו בני עמו. כי א קצר קצרה ידם להיות כאחד האדם לבא לעזרת ארצם ומולדתם בחכמתם עתם. ויהי כאשר נפקחו עיני סופרי העמים לראות כי יש חכמה בישראל, העברי איש הוא ככל בני האדם, איננו רובץ תחת משא קללת אלהים

כאשר הסכינו לחשוב עד הנה, ויחלו לדבר בו בשערי מכתבי עתים ולתהו
על קנקנו, ומדי דברם בו בקשו תואנה למצוא עונו לשנוא, יען כי לא כל הע
מקצה נקי מעון ועוד חטאת רבים כתובה בצפורן שמיר וכל מבקש ימצא די ע
ופשע, אלה מקנאה ואלה מאהבת עצמם, אלה בזדון ואלה במשפט וצדק, כ
עוד לא סרו כל המעקשים מדרך עמנו, היולד גוי צדיק פעם אחת? הן מעט מע
יגרש החשך מעם ממושך ומורט, מעט מעט תופע עליו נהרה, ואלה שונאי
מנדינו לא ישימו לב לזה ויצעקו חמס להלשין עלינו ולהביא את דבתנו רע
באזני עם הארץ. אבל הממשלה האוהבת את כל בניה אהבה אחת, לא תשי
לב לזה, לא תשנא את הטובים בעבור הרעים, ויודעת היא, כי אם ילך ישרא
לבטח דרכו אשר סללה לו הממשלה, הנה ימים באים ולא יכר יהודי בפני רוס
והיו לעם אחד, עם אוהב ארצו ומולדתו, עם עם כאמונהו ועבודתו את אלהיו

אי לזאת אַחַי, אל תאמרו נואש בראותכם כי הדוברים עלינו עת
משתדלים להבאיש ריחנו, אל תאמרו לשוא נעבוד את אדמת החכמה והיא ל
תתן לנו את פריה, כי סכו דרכינו בקוצים כסוחים לא יתנונו עבור את הגבו
אשר גבלו לנו, לא לעברי לשכון מרומים, צא יאמרו לו לא תקח נחלה בתו
אזרחי הארץ, כי לא כן הוא, אחי היקרים! הן אמת בכל דור ודור עומדי
עלינו שוטנים ומקטרגים לכלותנו, אבל אנהנו בני ישראל לא כלינו, כי נמצ
תמיד גם בין העמים אנשי צדקה וחסד אוהבי אמת ויושר אשר שמו א
צדקתנו לנוכח פניהם ויעמדו לימיננו להצדיקנו ולהראות העמים והשרים כי ל
נואלנו ולא חטאנו כרבת משטינינו, והממשלה הרוממה הדורשת משפט עמי
נתנה אוזן קשבת לדברי אמת וצדק ותוציא כאור משפטנו, וביחוד בימינו אל
ובארצנו הברוכה הן לצדק ימלוך מלכנו ושריו למשפט צדק ישרו וצדקה תש
לכסא והיה מעשה הצדקה שלום ואמת! —

לכן אחי היקרים, חזקו ויאמץ לבבכם, לכו בדרך הטובה אשר סלל
לכם הממשלה ברוב חסדה, למדו היטב, דרשו חכמה ודעת, עבדו את מלכ
בשמחה ובטוב לב, כי יש תקוה לאחריתכם וסוף ישועתכם לבוא, ואני עבדכ
ואוהבכם הנאמן על משמרתי אעמודה להודיעכם במ"ח „הבקר אור" היוצ
על ידי בארצנו הברוכה בקרית וואראשא, את פקודות הממשלה הרוממ
הנוגעות לעמנו בכל עת אשר הבאנה למען תדעו ובחנתם אנה פניה מועדו
ומה היא דורשת מכם, והיו עיניכם רואות כי רק טוב וחסד תעשה הממשל
עמכם כמו עם כל אזרחי הארץ ורק לטובה כונתה, ונתתם אל לבבכם גם את
לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ומלך למען ייטב לכם ולבניכם אחרינ
כל הימים.

ווארשא בראשית חדש ניסן תרל"ט — המו"ל

הגזרה והבניה

(המסך מן חוברת ו׳)

מלבד הערים האלה הגיעו קרני שמש ההשכלה גם ליתר ערי המדינה הגדולות מעט מעט ויותר מכלן עשתה היל העיר אדעססא הבנויה על חוף ים השחור זה שמנים וארבע שנים ותהי סחר גוים. והיהודים אשר באו שמה לרגלי מסחרם מארץ גאליציען וביחוד מעיר בראדי כללו את יפיה בפלסם נתיב גם לעדת ישראל להשכיל להטיב וללכת קדימה לרוח הזמן. ויסדו בית ספר גדול ונכבד ללמד לנערים דעת לשון וסופר ומשם נפצו תלמידים משכילים בכל דבר חכמה לכל הארץ ותמלא הארץ דעה.

אנכי ידעתי את העיר אדעססא וחכמיה פעם ראשונה בשנת תק״ץ, וכבר היתה עיר מלאה חכמים ונבונים, בית הספר פרח כתמר תחת השגחת הדירעקטאר החכם הנכבד הר״ר בצלאל שטערן, ועל ידו ארבעת המורים הראשונים מטיבי טעם, הר״ר שמחה פינסקער הר״ר יצחק הורוויטץ והר״ר אליהו פינקעל ור׳ אברהם אבלי שליטא (זכר כלם לברכה). אולם למען דעת כל תולדות בית הספר ההוא וכל פרטיו בעת כתבי זה המאמר פניתי לידידי החכם הנכבד המליץ המפואר הר״ר אליהו מרדכי ווערבעל נ״י, אשר עמד לשרת בתור מורה בבית ההוא שנים הרבה, וידע כל מוצאיו ומבואיו מראשית הוסדו עד היום הזה, ויאות לי החכם הזה ויכתוב על ספר כל תולדות הבית וכל אשר קרהו מראש ועד סוף, והנני נותן בזה את מכתבו לעיני הקוראים, אשר ידעתי כי לא למותר יהיה להם כי רב טוב צפון בו לקורות התפתחות ההשכלה לישראל בארצנו:

לידידי היקר והנכבד המליץ המפואר לשם ולתהלה מו״ה א״ב גאטלאבער נ״י.

„מכתבך היקר מיום ט׳ באב הגיע לידי אחרי עברו ארבעה שבועות כו׳. והנני למלא שאלתך בדבר תולדות בית הספר ליהודים באדעסא להודיעך קשט אמרי אמת מתי נוסד ומי הם מיסדיו מנהיגיו ומוריו והעתים אשר עברו עליו מיום הוסדו עד אשר סגר מבוא מטעם הממשלה. אמנם הקשית לשאול ידידי כי כאשר ידעת לא הייתי מן המורים הראשונים והמיסדים הישרים, גם המורים הראשונים כבר נאספו אל אבותם ספו תמו ואינם ולא אוכל עתה לדעת מה שהיה לפני רק אשר שמעתי מפי חברי המורים הראשונים בהתהלכם אתי בארץ החיים ואשר יספרו התלמידים הראשונים ושאר האנשים

החיים וקימים את היום. אך דברי האנשים האלה אינם מכונים יחד, ועל כן לבל אחטא בדברים אשר נתנו להכתב לזכר עולם היה נחוץ לי לאסוף כל השמועות לברּרן ולצרפן בכור בחינתי למצא פשר ולהציל מהן דבר אמת .

„הא לך עתה ידידי את תולדת בית הספר לאמתה כאשר עם לבבי.

אך טרם החלי נחוץ להקדים דברים אחדים על יושבי היהודים הראשונים באדעסא .

„העיר אדעסא הבנויה בעצת הדוכס רישעליע להוף ים השחור להיות עיר לסחר גוים בשנת 1897 היא שנת תקנ"ד היתה בקרב שנים לצמח ברכה נכבד השרש ורב הענפים . כצפרים עפות נהרו אליה המון אנשים מכל העמים והארצות . גם מאחינו היהודים באו להסות בצל עץ החיים הזה כביר יושבים . האנשים האלה היו בתחלה מדלת עם הארץ אשר נסו ממקומות מושבותם להמלט ממצוק מנושים והוסר לחם המה היו מילידי רוסיה ופולין בני בלי שם אשר בתכונת רוחם עמדו בשפל המדרגה נעורים וריקים מתורה מחכמה וממוסר השכל, רובם היו מכת החסידים החשוכים . את אלהים היו יראים ואת רביהם היו עובדים ותהי יראתם כסלתם להאמין ולבטוח בהם לשמוע בקולם כלמשפט האורים ולהיות להם למס עובד . אך לא כאלה חלק היהודים הבאים אחריהם ממדינת גאליציה ובפרט מתושבי העיר בראדי . אלה היו לרוב אנשים חכמים ונבוני דבר אנשי שם יודעי ויראי אלהים באמת , לא ממקום ארץ חשך באו כי העיר בראדי היתה מאז עיר רבתי מסחר וכנעניה נכבדי ארץ, אשר באו לרגל מסחרם בברית עם סוחרי אשכנז הנאורים, אשר אצלו מרוחם עליהם לפקוח עיניהם לאור ההשכלה . המה לא באו ריקם כי אם מלאים כח את רוח הבינה והדעת . זה בא בתורתו וזה בחכמתו זה בידיעת לשון וספר וזה בכשרון מעשה וזה ברכושו למקנה וקנין . לקראת בואם שמחה הממשלה כי מצאה בהם אנשים חכמים נבוני דבר ויודעי המסחר המדברים כלשון עם ועם ואשר כח בהם להרחיב המסחר בעיר לטובה . גם היתה תקות הממשלה מאתם כי ישפכו את רוחם גם על שאר אחיהם הנבערים וכברזל בברזל יחד איש פני רעהו . ובכן נפלגו היהודים באדעסא לשתי מפלגות שונות, היושבים הראשונים היו נקראים בשם יהודי רוסיה והבאים אחריהם מגאליציה ובראדי התגוררו לבדם בקרב העיר גם בהרו להם בית תפלה מיוחד ובשם בראדיים היו מכונים , ואף שהיו שתי המפלגות האלה נבדלות בדעותיהן בנימוסיהן ובדרך הייהן בכל זאת ישבו בשלום יחד לא הרעו ולא השחיתו לא צררו ולא קנאו אשה את רעותה . כל אחת לפי דרכה ינקה משד הברכה בעיר ומשפע ימיה . גדלו והצליחו גם עשו חיל . ויהי כי ארכו הימים לשבת הבראדיים באדעסא ויבנו להם בתים וישימו בנים ובנות ילדו להם החלו לדאוג על חינוך בניהם כי קצה נפשם בדרך אחיהם הרוסיים המשלחים יצאן עויליהם לבתי המלמדים הבורים והנבערים מבינת

אדם. וישכרו להם בתחלה מורים משכילים ללמד את בניהם בביתם; אך באלה לא הספיקו ולא מצאו להם כן. על כן נוסדו יחד אצילי עדתם לנסוך עצה מה לעשות לבניהם. הישרים האלה הוו הגבירים מו"ה יעקב נאטהאנזאהן וחתנו החכם ר' יהודה לאנדויא, החכם ר' אביגדור ליכטענשטאדט, ר' העשי הערצענשטיין, האחים הנכבדים ר' בעריש ור' משה טראכטענבערג, ר' זרמן הורוויץ; הדוקטאר ראזענבלום ור' הירש ראזענבלאטט. ויגמרו אמר ולא יעבור ליסד בית ספר לנערים להנכם עפ"י דרכם לתורה ולחכמה למוסר ודרך ארץ. ר' שמואל ובנו ר' יצחק הורוויץ החכם ר' שמחה פינסקער, ר' מתתיהו וואלפזאהן והד"ר שוועפעלבערג החרו החזקו את רוח הישרים הנקובים בשמותם למהר ולהחיש את מעשה הטוב למען תהיה אדעסא כגן עדן שהבו לה יחד עץ החיים ועץ הדעת. האצילים אמרו את מעשיהם לראשי הממשלה וישתדלו אצלם לתת להם הרשיום לקחת כסף מתוכן לשנה ממכס הבשר ליהודים ויסוד קים לצרכי הבית ותאות להם הממשלה בשמחה לדבר הזה. אז לבשו הגבירים עוז לדבר על לב ראשי הרוסיים ולטובים שבהם את דבריהם לאמר: שמעו נא אחינו וישמע אלינו אלהים. מאד עגמה נפשנו לנפש בנינו המגודלים כפראים במדבר בלא תורה וחכמה, בדי ריק יגעו כל היום בלי ברכה בלמוד בלי סדרים בבית המלמדים הבורים שהם בהמה המה להם לבלות כח נעוריהם ולבלבל את מוח קדקדם; למה יאמרו הגוים אשר בקרבם אנחנו יושבים: רק עם נבל ולא חכם היהודים האמללים, בנים אין אמון בם בלעגי שפה ידברו ושפת בבל שפתם. עד אנה נהיה לבוז בעיניהם? על כן מחרפת הגוים עלינו נסירה נא את המכשלה הזאת מדרך בנינו ולמען לא יחולל שם ישראל עוד זאת העצה היעוצה מאתנו ליסד בית ספר (שולע) לנערינו ללמוד בו תורה וחכמה לשון וספר מפי מורים חכמים להשכיל לבותם וללמד לשונם לדבר ויִדם לכתוב למען תשגא אחריתם. למצא חן בעיני אלהים ואדם. ויהי כשמוע האנשים את השם שולע חיל ורעדה אחזום ורוב עצמותם הפחיד. לקול צללו שפתותם ויענו בתמהון ויאמרו הם כי לא להזכיר בשם הזה הלפתותנו קראתם לנו הלא לעשות שקאלים לבנינו ככל הגוים למען תפוג תורה ואמונה? חלילה לכם להביא עלינו חטאה גדולה; המעט לנו עון טארנאפאל ובראדי אשר החניפו הארץ בעונם כעון העגל. ויתנו כתף סוררת ויפנו וילכו בחרי אף. הרנה עברה בשער והחרד כל עדת הרוסיים ותהי אך זועה הבין שמועה. החסידים הקנאים מורדי אור צעקו חוצה וירימו כשופר קולם להחריד העם ולערבב כל שטן. המון הפתאים חרצו ככלב לשונם ויזעקו מר המו יעשו ובל ידעו מה. קהל המלמדים שמעו ויצא לבם ונפשם ירעה להם כי ישבר מטה לחמם, המה זעקו חמס ישמו את פיהם כחרב חדה לדבר על לב האבות ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו

עיר להזהיר העם בדברי עתק לאמר: הנה יצאו אנשים בני בליעל למעל מעל בד' לזרוע זמורת זר בכרם ד' צבאות לעשות אדעסא הברוכה לעיר הנדחת ללמוד חכמות מבלעדי תורת ד' אלהינו למען תשכח חלילה מלב בני ישראל. דעו נא וראו כי רעה נגד פניכם, אל תשמעו ואל תאבו לעצת הנלוזים כי מוקש היא לכם. — אנשים רקים ופוחזים עזי פנים הפיחו קריה בשאון רוהם וישאגו בקהל מדוע אתם מחשים להפר עצת הרשעים? הלא אתם הרבים ולכם המשפט בדבר כספנו ממכס הבשר אשר לטובת כלל העדה תעודתו אך לא לטובת יחידים נגד רצון הקהל. מבישרנו לא ישבעו המורים הסוררים החוטאים ומחטיאים. ותהי צעקת העם גדולה ריב ומצה בעיר והקול נשמע בבית הרבי מסאבראן כי אליו נסו החסידים במר נפשם ובצרורות כספיהם להיות עליהם סתרה בצרה ויצעקו הושיעה אדמו"ר הצילנו מפה טמנו גאים וממוקשות פועלי האון אשר יעצו לדדיה כי בידך לב המלכים ושריהם כפלגי מים. ויתהלהל הצדיק ויחרד חרדה גדולה בשמעו כי יקוט כסלו וגם לו פרושה הרשת מאת השולע לפקוח עיני הבוערים אשר בדם שמן חיקו ולכל בהן חיי רוחו ויתהולל בתעתועיו וירבה להתנועע בכל גופו בתפלה ויכפוק כף וישתגע לעיניהם וישם עד בוש עד אשר לא היה בו עוד כח לצעוק. אחר כן שאף רוח ויבלג וידבר על לב חסידיו וינחמם לאמר: אתם ראיתם כמה יגעתי בתפלתי לגעור בשטן המשחית שריתי עמו גם יכלתיו אל נא תיראו עצת האון לא תקום ולא תהיה. כה הראני אלהים אש התפת וגיא הנם יוקדת כביבות אודעסא כשבע פרסאות ותחת רגלי הרשעים יקד יקוד כל היום בקרה וכעדתו יהיו אחריתם עדי אובד. ויקח את פדיון נפשם מידם, כסף לא מעט ויברכם וישלחם בשלום לביתם. גם באזני הממשלה התאוננו אנשי העדה רע במכתב בקשה למנוע מהבראדיים הפצם בדבר מכס הבשר, כי שערורה בלבם לברוא הדשות אשה הן שקץ בעינידם ותועבת ד'. אולם קראו ואין עונה צעקו ואין מושיע. בזה גם לענה הממשלה לאותם ותשמה מאד על דמעשה הטוב אשר עם לבב המשכילים לעשות ותמלא משאלותם לטובה. השר הצדיק גראף וואראנצוב נציב ארץ רוסיא החדשה ושר העיר לעווזין תמכו בידם לבצע מהשבות לבם ולהוציאן לפעולת אדם. גם יד ה' היתה לטובה עלידם וישלח להם בעת ההיא את האיש היקר והנעלה מו"ה אפרים זיממענפעלד יליד בערלין מפעטערבורג, איש הכם גדול ונבון דעת גדול בתורה ירא אלהים ושומר אמונים וישמחו עליו דמיכדים בעל כל הון ובכבוד גדול הפקידוהו להיות מנהיג (דירעקטאר) לבית הכפר ובהדש אקטאבער 1826 היא שנת תקפ"ו נפתחו הדריו המרווחים לשלש כתות לנערים ללמוד בו תורה והכמה כתב ולשון עד כלות להם שש שנים. בכל כת יישבו בתהלה שתי שנים כי המורים המוכשרים עוד

היו יקרים בימים ההם וההשכלה עוד לא נפרצה, על כן הסתפקו במעט אשר מצאו. המנהיג הר״ר זיטטענפעלד למד בכת השלישית את חכמת הטבע, ידיעת הארץ לגבוליה ודברי ימות עולם לעם ועם. תחת עיני השגחתו נמנו למורים הראשים החכם ר׳ שמחה פינסקער בן הרב הדרשן המחוכם מטיסמיניץ לכל למודי לשון עבר, הרבני מו״ה יצחק הורוויץ נכד הגאון ר׳ איצק הורוויץ אב״ד דק״ק האמבורג ללמודי לשון וספר אשכנז לשון למודים (רעטהאריק) ומלאכת החשבון. אחריהם בא ר׳ אליהו פינקעל נכד הגאון ר׳ אליהו מווילנא ללמודי לשון וספר רוסיה, התורני החריף והבקי מוהרר אבלי שליטא ללמוד התלמוד, תחתיו היה ר׳ זלמן באלין למתחילים, ואחריהם המורים לכת התחתונה. וכאשר לא מצאו מורה למלאכת הכתיבה התנדב החכם מו״ה צבי ראזענבלאטט מיקירי העיר ללמד את יופי הכתיבה לתלמידים חנם אין כסף. התלמידים הראשונים היו מבני הבראדיים ומבני דלת העם אשר לא השיגה יד אבותם לשלם שכר למוד למלמדים נשלחו גם הם לבית הספר הזה ויהי להם חוסר האבות למלאך מושיע לגאול נפשם מחשך וצלמות לאור באור החכמה. גם רבים מהבחורים מיושבי בית המדרש או היושבים בטל בביתם נקעה נפשם מהבטלה הזאת לא שמו לב לזעקת הכסילים וילכו בחשק נפש לדרוש ולקנות חכמה בבית הספר החדש הזה. הגבירים המיסדים ארחו לחבי׳ה מיוחדה להיות משגיחים תמידים לבית הספר ויתאספו לעתם מזומנים לפקח על כל הנעשה בו. גם מצאו את לבבם לפתוח בית הספר גם לבית אלהים למורים ולתלמידים ולכל מבקש את ד׳ בכל שבתות השנה ומועדי ד׳. המשכילים ברנה יגילו כי חפץ ד׳ בידם הצליח, והחסידים הקנאים חרקו שן ונמסו מכעס. ויהי כי קצרה ידם להרע לנגידים הנאורים וישפכו את חרון אפם על המורים והתלמידים בעברם ברחובות ובשוקים, סורו טמא קראו למו קללום קללה נמרצת וידו אבן בם ופרש על שמלותם ופניהם. אך על חמת אפם ולמורת רוחם פרח מקל השקד לברכה, כי התלמידים שקדו יום יום על דלתות החכמה ולאט לאט פתחה אזנם לשמוע בלמודים ותבוא חכמה בלבם וכשמן בעצמותם וישתו בצמא את דברי התורה מפורש ושום שכל וכל דברי החכמה ויספרום לאבותם. ופתום בפיהם כי יבואו לפעמים לשמוע איך נפת תטופנה שפתי המורים ומה ביניהם ובין המלמדים אשר לבם צפון משכל ויפת לב האבות ויבואו וישמעו באזניהם ויבינו מה רבה הטובה והתועלת אשר הצמיחו הישרים בבית הזה ולא עולתה בו. ראו הנחמו על מעשיהם ולא יראו חמת הקנאים להלל ולשבח את מעשה הצדקה לפני שכניהם וכל מכיריהם ויאמרו לכל כי אך שקר בפי הדוברים עתק בגאוה ובוז לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. מה שמח לב האבות כעשיר כדל בראותם את מעשי בניהם בביתם איך הם עמלים

לשנה ולשלש את הקי למודם יכתבו בספרי ויחשבו חשבונות במצות מוריהם לבלתי בלות זמנם לריק ולעלות בדרך ההשכלה מעלה מעלה , גם ראשי הממשלה באו לעתים מזומנות לראות את דרכי הלמוד וב טרון מעשי המורים וייטבו בעיניהם מאד וישמחו על מטע להתפאר זה אשר עזרו לנטוע . ובהגיע תור התלמידים לעמוד למשפט המבחן בצאת השנה , אז נקהלו בכבוד ראשי הממשלה וחכמי המורים בבית מדרש הגבוה (ליצעע) גם כל חכם לב מהתושבים הנוצרים באו בעגלות צב ובכרכרות גם אבות התלמידים לשמוע ולראות את מעשה בית הספר ומה פריו . ויתמהו כל הבאים על רוחב לב התלמידים להבין ולהשכיל בכל עניני הלמוד ולעשות פרי בזמן קצר . בטוב טעם ובנחת השיבו כהלכה לשואליהם ויספקו כף ויתנו כבוד למבין עם תלמיד . גם מכתבי העתים הללו בשער בת רבים את מעשי בית הספר וישבחו גם את המיסדים גם המורים והמנהיג ויגדל כבוד הבית לשם ולתפארת . אולם אהה לא כביר שמחו נפשות המיסדים בהמנהיג היקר והחכם זיטטענפעלד זה : כי אך שנה אחת והצי עמד על משמרת פקודתו כי נפל למשכב על ערש דוי ויהלה ויהלש האיש הצדיק הזה וימת בלא בנים ובלא עתו לדאבון נפש כל יודעיו . גם מתנגדי ההשכלה לא מצאו בו כל עול כי בתמים התהלך תמיד בדרך אמונה אשר בהר . עד היום זכרו ברוך בפי כל מכיריו ולא ישכחוהו *) אחרי מותו הוקם לראש המורים הבחור מרדכי ארנשטיין מקישינאב . אך נפשו קצה בכלות איזה ירחים באומנות המורים למצא בה מחיתו, ולבו נשאו ללמוד חכמת הרפואה ויעזב משמרתו וילך לו . תחתיו הוקם השלם ראזענבלאטט הנ"ל וילמד לא ע"מ לקבל פרס עד אשר ימצאו המיסדים איש כלבבם לכהונת ההנהגה .

. אז נשאו הגבירים המיסדים את עיניהם אל החכם בצלאל שטערן איש המודות אשר מלאו אלהים רוח הכמה ויתרון הכשר דעת הוא היה אז מורה בית הספר בטארנאפאל אשר ממנו שאב ראשית למודיו כי היה מתלמידיו

---

*) אחרי אשר עברו שלשים שנה משנת מותו ויסחת הציון על קברו ואותיותיו נשמטו מזרם קיר מאלה מכבדיו אשר זכרו צדקו ואמונתו את לבבם להתנדב כסף להקים לו בתודה ציון חדש . מאבן שיש יקרה לכבוד שמו ואני נדרשתי לשואלי הנדיבים לחבר הטורים האלה על אחד הלוחות של ציון רבוע זה.

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה עָבְרוּ מִיּוֹם גְּוַעְתָּ ,
אַךְ צֶמַח הַצֶּדֶק בְּקִרְבֵּנוּ נָטַעְתָּ
עוֹד יָנוּב לִבְרָכָה יִשְׂגֶּא עִם שָׁמֶשׁ ,
עַל־כֵּן תּוֹדָתֵנוּ בְּזֹאת לְךָ נְשִׁיבָה
צִיּוּן חָדָשׁ הַיּוֹם לְשִׁמְךָ נַצִּיבָה ,
לְאוֹת כִּי מִלְּבָבֵנוּ נֶצַח לֹא יָמֻשׁ .

הראשונים. מנגדי עיר בראדי השיאו אביהו אשה בנעוריו וארוחתו נתנה לו בבית חותנו איזה שנים. בחן היה עמל ויגע בתורה גם אזן וחקר ברב כח שכלו וימצא הרבה חכמה ודעת לשונות ושמו יצא לתהלה עד חכמי אשכנז הגדולים אנשי שם בעמנו. ידיו רב לו בכל חכמה, והגלו רגל ישרה בדרך אמונה אשר היתה אזור מתניו. עם כל זה היה גם בעל נפש טובה טהר לב וישר פעלים. גם מפאת גופו היה איש גבה הקומה נאדר בהדרת פנים כתואר בני המלך. כל שומעי אמריו פערו פיהם למלקוש כי לשונו לשון למודים ופיהו נחל נובע מקור חכמה להתיצב לפני מלכים, באיש היקר הזה בחרו המיסדים אשר ידעוהו להושיבו לכסא הנהגת בית הספר ויקראו לו בכבוד. וישמע אליהם בצלאל בן אורי זה ויואל לשבת אתם ויעזב משמרתו ויבא הוא וביתו בשנת 1828. היא שנת תקפ"ח לאדעסא. וישמחו בו כל מבקשיו ויקבלוהו באהבה וכבוד וינחמו עמו תחת זיטטענפעלד. ומשמחתם ששמחו בו העמידוהו נגידי העדה אשר להם מהלכים בבתי השרים לפני הגראף וואראנצאב יתר השרים וראשי חכמי הליצעע ויתמהו כולם על הוד תארו ועל כל מענה פיהו לוקחי לב וישא חן וחסד לפניהם. ויאשרו את המיסדים כי בחרו באיש כזה ויהיו לו לאוהבים נאמנים ויכבדוהו מהיום ההוא והלאה. הגראף וואראנצאב שם עינו ולבו לטובה על בית הספר הזה ושר העיר לעווישן היה לאב ולאדון לו תמיד. שני השרים האלה שמחו על נצר מטעם זה יבוננוהו יצרוהו ויתפארו בו.

וביום הוקם בצלאל על משמרת פקודתו לכהן בתורת מנהיג בית הספר לקח עמו דברים וידברם לפני קהל ועדה בהתאסף ראשי הממשלה וראשי חכמי הליצעע וראשי המורים והתלמידים בשפת אשכנז ברורה וצחה על דבר החנוך ותועלת בתי הספר בכלל ועל בית הספר הזה בפרט ומה התכלית הנרצה בו מהממשלה הרוממה ומהנדיבים אשר קראוהו לשום את עול ההנהגה על שכמו. ויאמר אמנם ידעתי מה המשא הזה ולבבי יפחד בזכרי את החוב המוטל עלי בכהונתי זאת ולפני מי אני עתיד ליתן דין וחשבון אם אגרע מחוקי, אולם זאת נחמתי כי אם לא רב חילי הן רצוני גדול וחזק לסבול ולשאת לשמור ולעשות, ובאלהים הנותן עצמה לאין אונים אבטח כי יהיה עמדי להצליח חפצי בידי להפיק רצון מהבותרים בי ומישראל. אחר כן נשא דעו לימים ראשונים ויזכור ימי עולם המה ימי הבינים ימות החשך אשר חלפו ללא טובה לישראל ועניו סורה מאד בהיותו מורדף בלי חשך ולא הרגיע בגויי אירופה, ובמקום אשר נתן מנוח לכף רגלו ישב ישראל בדד נבדל ונפחד מיתר העמים, ובסתר הערפל אשר שם תהלתו השע את עיניו מראות כל אשר נעשה בארץ. כי בלע ד' את מסכת החשך הנסוכה על העמים ושחר החכמה עלה וילך הלוך ואור והאיר עיני לאומים ומושליהם. ברוך אלהים המשנה את העתים והגולל חשך מפני אור ברוך הוא אשר הטה לב המלכים והשרים להיטיב עמנו ולהצמיח לנו ישע וצדקה בחסדם הגדול כיום הזה. אשרינו מה טוב חלקנו שאנו חיים היום תחת ממשלת אדונינו הקיסר יר"ה מושל בוראת אלהים צדיק,

וכמוהו משרתיו הישרים בלבותם יתאמצו להרים קרננו אשר עוללו בעפר ימות החשך והצלמות. זכרו זאת אתם אחי בני עמי תמיד התפללו בעד שלום הקיסר וביתו וברכו את השרים אשר הם עתה נוכח פנינו הששים לעשות צדק, יתן ד' להם כפעלם וכרוב חסדם ישיב להם. אחר כן שת פניו אל התלמידים הנאספים ויאמר ; אתם התלמידים אשר באתם הנה לקנות הכמה, לא תלמידי כי בני אתם וכאב את בן ארצכם מהיום הזה והלאה, עליכם עתה תטוף מלתי מי יתן תהיה נגד עיניכם תמיד. אמנם בטוח אני בכם בחורי חמד כי בכל מאדכם תרדפו לבקש בינה, כי תטו אזן לשמוע בלמודים ולשמור גם בבואכם לביתכם לעשות ככל אשר יושם עליכם מפי מוריכם לצדקה ; אולם לא די לי בזה למצא כל חפץ לבבי. הנה בית הספר הזה דבר חדש הוא לא נעשה כמוהו עוד בעדתנו ותחתתים בכל דרך חדש לבני עמנו החרדים על דבר ד' ותורת קדשו פן יבולע להם. הבוערים בעם לא ידעו וכסילים טרם יבינו כי ברבות החכמה כן תרבה הדעת את ד' כמאמר החכם מכל האדם אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ד' ודעת אלהים תמצא. אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ענו אחריו חכמי המשנה ז"ל. על כן בני אם קטנים אתם בעיניכם גדולים יהיו מעשיכם להיטיב או להרע ודעו נא כי בידכם טובת הבית הזה,בידכם הוא להרים כבודו ותפארתו להיות לאור גדול, עיני כל העדה עליכם ועל דרככם ולפי מעשיכם אם טובים ואם רעים יהיה נשפט הבית הזה לתהלה או לתהלה; כי לפי פריו יכבד העץ. זכרו זאת בני והתאוששו לאשר בדרך בינה ובמעגלי צדק, למען תעברו חלוצים לפני אחיכם הילדים אשר כגילכם להעיר גם לבותם לאהבה את ההכמה והתושיה ולקרבם לתורת הבית הזה. לא יסכון משכיל המונע חכמתו בלבו, כי עליו החוב להפיצה בקרב אחיו ולהרבות הדעת כאשר עשו המשכילים הישרים מיסדי הבית הזה. ואם תשחיתו דרככם ללכת שובב ולפרוע מוסר בשרירות לבכם תביאו עליכם ועל מוריכם המלמדכם להועיל קללה ולא ברכה תשלמוני רעה תחת טובה ושחתם ליתר בני העדה הצעירים למנוע מהם טובה רבה. אך עוד לי מלים לכם בני. הנביא ישעיה קדוש עליון אמר בתורתו לישראל: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור יקרתם להזהירם לבל ישכה מלבם לעולם ממי מי יצאו,וזאת היא אשר עליו עתה אעיר לבבכם. שנים הם העקרים היקרים אשר תשמרום בדרך חייכם ככלות לכם שנות הלמוד בבית והזה, ותגדלו ותבואו באנשים והם השכלה ורוח הלאומי (אויפקלערונג אונד פאלקסטהימליכקייט) בהם תצליחו דרככם למצוא חן בעיני אלהים ואדם, מי יתן ויכלתי לחרות אותם על לוח לבכם ועל לב כל משכיל בבני עמנו לבל יליזו מרוחכם לעולם,כל השוכח את עמו ואת מולדתו מאבד לבו ומשחית נפשו. על כן שמרו בלבבכם את שני הדברים האלה וחיו בהם, היו ליהודים משכילים אז תביאו עליכם ועל מוריכם לצדקה ברכות טוב, ויקוים בנו הכתוב ויהי נועם ד' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו אמן. (ההמשך יבא)

נוספות והערות למאמרי „משה וישראל״ .

(„הבקר אור״ שנה זו חוברת החמישית)

נו. 1 לצד 592.

(המשך מן חוברת ו׳)

ואם ישאל השואל: אם כן הוא, מה זה ועל מה זה אחז ב״מ רק בשמירת החקים לבדם לעשות אותם לחבל האוגד פזורי ונפוצות ב״י, ומשאר המוסדות הרוחניים הניח ידו? — אכן, גם העקוב הזה יהיה למישור אם נביט בתום לבב על גלי המסבות אשר עברו אז על ראש מוקיר עמו ודתו הרמבמ״ן ז״ל. אם נתבונן ונשים עין בתולדות כל ספריו דנוגעים לעניני האמונה יאיר לעינינו ההכרח אשר אלצהו והציקהו, לעזוב בעת ההיא כל הלמודים והדעות נחלת יהודה, ולבחור רק בשמירת — החקים, שמירת— מעשים הצונים אשר היא גם לפי דעתו אך א ח ת מהעבותות המרתקים אותנו, אבל לא ה י ח י ד ה אשר בה לבדה אורך חיי האומה תלוי. הרמבמ״ן היה אז נגד רצונו נלחץ בין המצרים והמלחמה מלחמת חובה היתה לו מפנים ומאחור. מעבר מזה—האמאן, לאוואטאר, קעלבעלע וסיעתו מררו את חיי החוקר הצדיק הזה בדברים לא—כן ויפריעו את מנוחתו בויכוחים דתיים 1)

1) דעת לנבון נקל איך געלה נפש הפילוסוף העברי הזה בכל הוויכוחים הנוגעים לאמונה המרבים אך הבל ורעות רוח ומולידים רוגז ואיבה בלב המתווכחים מבלי כל תועלת לאחד מהם באשר כל בעל דת עמדתו לא יעזוב. וביותר תעב לבו להשיב על דברי ריק הויללים מפי בוערי עם היודעים טפח, ו ט פ ח י ם מכוסים מהם בכל הנוגע לעלם דתנו ו ר ו ח ספרותנו, כאשר עד״מ ספרי סוטע ואייזענמענגער וכדומה עד היום הזה לשחוק ולקלסה המה בעיני כל מבין ומבקר, וכל משכיל עברי יביט עליהם בגועל נפש ויבז בעיניו לחלוק למו הכבוד לסתיר קורי עכבים האלה. במובן הזה כתבו ג״כ מהרמבמ״ן ז״ל הדברים האלה ללאוואטער „אונד גלייכוואהל „העטטע מיינעט וועגען דאס יודענטהום אין יעדעס פאלעמישען לעהרבוכע „צו באדען געשטירצט אונד אין יעדער שולאיבונג איס טריומף אויפגעפיהרט „ווערדען מעגען אהנע דאס איך מיך היערריבער יעמאלס אין איינען „שטרייט איינגעלאססען האבען ווירדע. אהנע דען מינדעסטען ווידערשפרוך „פאן מיינער זייטע העטטע יעדער קענער אדער האלבקעננער „דעם ראבבינען אויס שארטעקען דיא קיין פערנינפטיגער יודע ליעזט „נאך קעננט, זיך אונד זיינען לעזערן דען לעכערליכסטען בעגריף פאם „יודענטהומע מאכען מעגען וכו׳ מיינע רעליגיאן, מיינע פילאזאפיע „אונד מיין שטאנד איס בירגערליכען לעבען געבען מיר דיא וויכטיגסטען „גרינדע אן דיא האנד אללע רעליגיאנססטרייטיגקייטען צו פערמיידען וכו׳

אשר בחלה נפשו הטהורה במו ; אלה חשדוהו למין וכופר הכל (האמאן) ואלה העיזו מצח ליפות לפניו דת אחרת אשר רוהה זרה לו. ומעבר השני— היהודים „הנאורים" פוחזים וחסרי דעת אשר ביד רמה פרקו מעליהם עול תורה ומצוות ומהם ג"כ אשר המירו כבודם 2). על הראשונים עצורה כאיש חמתו

[כב"מ חלק 3 בתשובתו ללאוואטער]. הדברים האלה אשר ראשיתם מובא ג"כ מהחכם המבקר (ע"ל צד 13) לאות כי ב"מ היה אך „איש מנוחה ויירא מאד לנפשו" מתאימים המה מכל צד עם יסודי כל חוקר בעל אמונה הישראלית, אבל יצא לריב בעניינים אשר בהם יפה שתיקה לחכמים, ואולם בכל עת אשר ראה הרמב"מן ז"ל בעין חכמתו כי סכנה מרחפת [דתית או מדינית] אז לא טמן ידו בצלחת, לא נח ולא שקט עד אשר הוציא לאור משפט „ולא ירא לנפשו". —

2) במאמרי „משה וישראל" רמזתי כי עוד לפני ב"מ ובטרם נגלתה פעולתו הרחבה והמלאה היו בין יהודי אשכנז אלה „הנאורים" אשר כבר עזבו אורחות חיי אחיהם ומנהגי ישראל ואך בילדי נכרים השפיקו. רבים מהם היו „מפזרים ממונם ללמד בניהם ובנותיהם לשון צרפת ולנגן בכלי שיר" [הג' רי"ע בס' ש"ס ובס' מטפחת ספרים] רבים היו מלובשים פאר עפ"י „חומרות דקדוקי המוד"ע" האנשים נשאו „מלנפת פאה נכרית" והנשים הלכו „בלואר מגולה" [שם שער חלון המזרח] גם כלבים היו מגדלים בתוך ביתם לשעשוע [שאילת יעב"ץ שאלה י"ז: „ושרי ליה מאריה לפלגיא שגדל מהן עדרים בתוך ביתו . . . ורצה להתגלגל ולומר שמגדלן לצורך אשתו מפני השבלה" !!] כללו של דבר לא הניחו דבר גדול או קטן מכל חקי חיי העמים והיו מדקדקים במנהגים האלה יותר מהם. האנשים האלה „לא ידעו בין ימינם לשמאלם, אין להם חלק ונחלה בחכמה אף אם נאו, „נשארו קרח מכאן ומכאן, מעסק התורה יצאו ועד הפילוסופיא לא באו, „ודרכה לא ראו, בד' פשטו ותורתו בל ידעו, בנים סכלים המה מ ה א ה ו ה נשטו" [ש"ש הנ"ל שער הה"מ דף ע"א]. ועתה הפלא בעינינו כי אנשים האלה אשר הרוב מהם היו באמת רקי חכמה וחסרי רוח הדת וכל השלהבת והאשרם מלאו אך בהתחברה אל הנוצרים, פרקו מעליהם עול היהדות, כשלו ונפלו במהמורות כופרי צרפת או ברשת מזימה למו מידי הכהנים אשר בפקודת המלך פריעדריך הראשון (1713) התאמצו להכניס תחת כנפי דתם „את היהודים בלתי מאמינים" ובמכמורת הפרושה לפניהם מחברות הרחבת הדת השוררת [מיסיאנסגעזעללשאפטען] אשר החלו פעולתם לצודד נפשות בתחלת המאה השמונה עשר „. את אשר רודפינו ומעניננו לא יכלו להגיע בשפטים גדולים ועינויים קשים ומרים, השיגו עתה ע"י חלקת לשון ומענה רך; כי דברי אהבה וחונף כקול כנור ועוגב היו לאזני היהודים האמללים הבזויים והשפלים בלתי מורגלים לשמוע

ונלאה נשוא, ועל האחרונים במסתרים בכתה נפשו התמימה בידעה כי הרעה הזאת ממקור משחת החנוך הישן נובעת. אלה ואלה אלצוהו לפתוח דלתי שפתיו במכתביו המצוינים וביחוד בספרו הנפלא „ירושלים" חם לבו בקרבו, בהגיגו בערה איש אהבת אמונתו, אמונה צרופה המסכמת עם החקירה ההפישית אהובת נפשו. ומי זה ירשיעהו כי חפץ בפעם אחת להרחיק מעל פניו הזבובים המעופפים לבל יוסיפו יענוהו, ולשים מתג ורסן גם בפי אחיו הבורחים והנסים? --

---

כ"א גערת סוער ושאון נינה. — „הבאורים" האלה אשר הגאון יעב"ץ העבירם תחת שבטו והוכיחם ע"פ "י ד ר כ ו" מבלי מצא אזן קשבת, היו כקוץ מכאיב גם ללב ב"מ ובכל יכולתו יגע ותמר להסיר דרכיהם וכסלם למו, או לכה"פ לבניהם הצעירים לימים, נתיב לא ידעו עד כה כאמור למעלה במאמרי או"י. אולם לא במהרה יעקרו לאמי רוש ולענה (פרי התינוק הזה). המלב הרע הזה התמיד גם אחרי מותו בערה פעולתו רבת אונים פרצה לה דרך בתוך מניעות בונות העומדות לה לשטן. את אשר השאירה מהם [מקהל הבאורים האלה] רוח הכפירה הצרפתית, אכלה הראמאנטיק בכל פה, היא הראמאנטיק אשר החלה להחזיר עטרת האמונה ליושנה, לפארה בשירים ופרחים וכל מעשה שושן נחמד למראה ולהפיק עליה ועל ימי הבינים ימי אמן ותום, אור גדול כאור שבעת הימים, למען תפיש המאמינים בלבם, ולרתק חושיהם בחבלי נועם מליצה נשגבה. היהודים הבאורים אשר אולי גם בקרבם התעורר מעט מעט רגש אמונת לבב (אם ע"י דרכי וילדי עשתנות ב"מ או ע"י תשוקתם להתחרות את עמי הארץ וללכת באורחם מבלי הבחנה כמנהגם), היהודים—אשר רוח תורתנו הקדושה העולה היא למעלה מכל מחזות חושיים לא עוד השכילו להבין ואך למראה עיניהם שפטו, ראו את היהדות בתמונתה אז, מתנגדת מן הקצה אל הקצה אל החיים ההוים ולצרכי לבם; אשר ע"כ בזו ליקהת אם זקנה כבודה ועדינה אך עטופה בלואי הסחבות, בזויה ושוממה, ובעליזות לב חרדו לקראת בתה הנצבה לפניהם בלבוש מלכות תכלת וחור, מקושטה בעדי עדיים מבריקי עין ומרהיבי ההרגשה! — מכאן תוכחה ואזהרה לגדולי ומנהיגי העם שבכל דור ודור המוסבים לעצור בעד מרוצת אופני הזמן ביד חזקה ולהניח הכל כמו שהוא בלי שנוי ותמורה, ואולם להשיא עון אשמה על רבנו ב"מ ז"ל הוא נגד האמת ונגד היושר, כי מכל הנ"ל נכיר ונדע מה היתה חכמת „הבאורים" שהלכו לפניו ואנה פניהם מועדות, ומה היתה אחרית הניצים האלה אשר רבו ופרצו מיום ליום, לולא לא קם בישראל משה ב"מ החזק בכל לב ונחש לתקן דרכי אחיו הנבוכים ולהדריכם לאט לאט בנתיבות הדעת והדת גם יחד. וכן אנחנו רואים כי במדה אשר פעולת הרמבמ"ן ז"ל הרחיבה גבולה, במדה הזאת גדל ויעל ערך היהדות, והמרת הדת כמעט עברה מן הארץ, ואעפ"י שחוטאים ישראלים הם ובכבודם יתימרו. —

אחרי אשר התאמץ לחבוש פצעי אוהב טהר לב (דאהם) בהראותו ובהוכיחו כי לכל לחץ דחיה וכפיה אין בדתנו כל יסוד , למד את הכהנים עזי מצח (אשר ערבו לבבם לנגוע באמונת לבבו) דעת כי חקי ד׳ עומדים וקיימים לעד ולא יעברו מתוך היהודים , וכאלו קרא למו „ראו ראו כי עברי אנכי , עברי ככל אבותי , לא לבד בדעות ולמודים כי אם גם בפעולות הצוניות הקדושות בעיני , ושוא לכם עבוד להסירני ממסלתי אשר כל עוד רוחי בקרבי לא אטה ממנה ימין ושמאל״ . וכאשר קרא אל היהודים התורנים לבל יפיחו מדנים בתוך עדת ד׳ , לבל ירדפו באיבה איש את רעהו ולא ילמדו אי-סבלנות מהעמים אשר הכבידו עולם עליהם עד כה (חלק שלישי מכתבי ב״מ צד 201) כן גם עתה נשא קולו וידבר על לב אחיו הנאורים „אל נא אחי ! אל נא תרעו , לא תוכלו באמונת — לבב להסיר צוארכם מעול חקי העם אשר על ברכיו נולדתם״ וכו׳ ויהי כמטיף אל העם הזה לאמר ; אל תחשבו להשקיט רוחכם בזה כי גם תחת מסוה הנצרות תוכלו להשאר יהודים במחשבותיכם ודעותיהם הפרטיות , לא , לא תצאו בזה ידי חובתכם לדת—משה הדורשת מעשים , ועליכם לשמור ולעשות ככל דברי התורה הזאת הבלתי מקבלת שנוי *) עד אשר ייטב בעיני המחוקק השמימי . ובאמת אין כאן לא הנופה ולא צביעות חלילה כי הוא ז״ל באהבתו לעמו ודתו היה מחבב את המצוות באמת ובתמים , ושמירת מנהגי ישראל השביעתהו עדן , תוכם אכל וכו׳ . (עיין למעלה דברי האגרת לבעקער) . —

---

*) יפה העיר הרה״ח רהב״ג במאמרו הנ״ל כי השנוי הזה אינו „שנוי פרטי כ״א כללי״ ע״ש — יעויין ג״כ בס׳ העקרים מאמר שלישי , ונראה שגם הרמב״ן לפעמים בעקבות הרב הגדול ר״י אלבא בדברים הנוגעים לחקירת האמונה , וראוי להשוות לזה ג״כ אמרי רבני ז״ל בדברו מעבודת הלבא של היהודים ואלה הם : „מיך דינקט פערנער דיא געזעטצע זאללען „איבערהויפט קיינע ריקזיכט אויף בעזאנדערע מיינונגען נעהמען „וכו׳ דיא מענשען וויססען אין זאכען פעללען שאן איהרע מיינונגען „זא צו מאדיפיצירען אונד זא צו ווענדען דאס זיא מיט איהרעם „בירגערליכען בערופע איבעראיינשטיממען וכו׳ אין איינינגען יאהרהונדער- „טען העבט, אדער פערגיסט ער (דער ווידער ספרוך) זיך פאן זעלבסט״ [כתב״מ חלק 111 צד 367] ע״ש . ואעפ״י שאין ראיה לדבר [כאשר מדבר שם מטבע האנושי בדרך כלל] זכר לדבר מיהו איכא שגם הרמב״ן ידע והכיר מהלך קורות השנויים לרגלי תמורות החיים כאשר נודע זאת מאז ומקדם בישראל ועד היום הזה . עיין לדוגמא בס׳ שו״ת המבונה בשמים ראש סי׳ רנ״א . —

אדמה ואקוה כי הטעם הזה הנוסד על דברים שהיו, מספיק לבאר לנו מדוע רק החקים הניף תנופה לד׳. ואולם הדבר אשר עוד יתר הרבה מאד העיק על לב הרמבמ״ן ז״ל להרים בספריו את החקים לבדם קודש לאחדות עם ב״י, בעזיבת המוסרות אשר ברוח יסודם הנודעים לו כמו לכל גדולי התורה למדי, הלא היא ההתאמצות אלה מהנוצרים אשר בימים ההם הציעו דעתם, במכתבי עת ובחוברות מיוחדות לאחד ולחבר האמונות. המחשבה לא-טובה הזאת היתה לרבנו ב״מ לזרא ולמגינת לב. בישפתי חלקות, תחת מסוה הסבלנות, קמו סופרים רבים למשוך את ישראל בחבלי אדם בעבותות אהבה, בדרשם ברבים אחוה ורעות הקשורה באחדות האמונות (גלויבענספעראייניגונג) הנחשבה בעיני ב״מ השונא העצום לכל להץ והכרח -- יהי במקל חובלים או במקל נועם — כהעברה אל הדת המושלת, ולבו עליו דוי כמו ראה בעיניו בינת-אדם אסורה בכבלים, ותקה בזקים ונתונה למרמס תחת כפות עקרי-אמונה נטועים כמסמרות, מקוימים ומאושרים לעולמי עד מבלי תלונה וצפצף פה נגד אמיתתם. להבנת הענין ותר נשמע נא דברי רבנו ב״מ בכבודו ובעצמו ככתבם וכלשונם אשר הביע רוחו הנדכא מדאגה בדבר פן ואולי יצליח החפץ הזה ביד הסופרים הנזכרים לבצע מעשיהם בעזר הגדולים אשר בארץ ובפרט בעת אשר יהודים לא מעטים פרשו א״ע מן הצבור ללכת בשרירות לבם. אלה המה דברי הרמבמ״ן לרעו האמבורג: „אללע אונזערע האלזשטאריגקייט אבער זאללטען וויר דעם „יעזואיטישען קונסטגריפפע ענטגעגענזעטצען, מיט וועלכעם מאן אונז, מיט „אללעם אנשיין דער פריינדליכקייט צור פעראייניגונג אויפפאדערט, „אונד אים גרונדע אונס נור היניאיבערלאקען וויל.״ (כב״מ חלק 5 צד 669).

„ווען אויך איהרע (דער ריטואלגעזעטצע) בעדייטונג אלס שריפטארט „אדער צייכענשפראכע (עיין „ירושלים״) איהרען נוטצען פערלארען העטטע, „זא הערט איהרע נאטהווענדיגקייט אלס באנד דער פעראייניגונג ניכט אויף. „אונד דיעזע פעראייניגונג זעלבסט ווירד אין דעם פלאנע דער פארזעהונג, „נאך מיינער מיינונג, זא לאנגע ערהאלטען ווערדען מיססען, זא לאנגע נאך „פאליטהעאיסמוז, אנטראפאמארפיסמוז, אונד רעליגיעזע אוזורפאציאן דען „עררבאל בעהערשען. זא לאנגע דיעזע פלאגעגייסטער דער פערנונפט „פעראייניגט זינד, מיססען אויך דיא עכטען טהעאיסטען איינע ארט פאן „פערבינדונג אונטער זיך שטאטטפינדען לאססען, ווען יענע ניכט אללעס „אונטער דען פוס ברינגען זאללען. אונד וואָרין זאללטע דיעזע פערבינדונג „בעשטעהען? אין גרונדזעטצען אונד מיינונגען? דא האבען „וויר גלויבענסארטיקעל, זימבאלע, פארמעלן, דיא פערנונפט אין פעססעלן: אלזא האנדלונגען אונד צוואר בעדייטענדע האנדלונגען, דאס הייסט צערעמאניען. (שם ושם) —

ובמקום אחר כתוב לאמר „זא לאנגע נאך דאס פעראייניגונגס-זיסטעם אים הינטערהאלטע לויערט, שיינט מיר דיעזע טאלעראנצגלייס-נערייא נאך געפעהרליכער אלס אפפענע פערפאלגונג עצט. דעסטא נעטהיגער ווערע עס דאך אין דיעזעם פאללע דאס דאז קליינע הייפליין דערער, וועלכע ניכט בעקעהרען אונד ניכט בעקעהרט זיין וואללען זיך צוזאממענדרענגע אונד פעסט אנאיינאנדער שליעסע; אונד וואדורך?, איך ווערדע ווידער אויף דיא נאטהוועדיגקייט דעס צערעמאניאלגעזעטצעס גע-פיהרט, וועןן ניכט לעהרמיינונגען אין געזעטצע פערוואנדעלט אונד זימבאלישע ביכער געמאכט ווערדען זאללען (כב"מ חלק 5 צד 677. יעויין גם חלק שלישי). —

אמרות טהורות וברורות היוצאות מעט הרמבמ"ן ז"ל אינן צריכות לבאיר לכל המתבונן בהן. —

אחרי הדברים והאמת האלה בין יבין כל הצופה ומביט בעין חודרת מה הגיע אל מורנו ב"מ ומה ראה על ככה לאחוז בשתי ידים רק את החקים; לא מפני כי הסיר את ישראל מעם, ובמצוקתו החיש מפלט לו אל החקים בתור קשר האחד ואין שני, המחבר את „חברה הדתית" הזאת, חלילה! אך בעבור זאת — יען כי בזמן ההוא ימי מלחמה מבית ומחוץ כל המוסרות הרוחנים; למודים נשגבים ודעות התוריות היותר נשאות, אמתות נצחיות ואמתות הקורות לא היו מספיקים לעצור בעד הרעה הנשקפה להפר עצת רודפי ואוהבי אחדות — האמונות, ולא לבד שלא הועילו מאומה להציל השוןן הרב (העושה ואינו חושב) מרשת הפרושה לרגלם, אך עוד הסכנה מרחפת להפוך דעות לעקרים עומדים לעד, ואמתות נצחיות לאמונות נצחיות וקימות לא תמוטנה לעולם; ורק החקים מעשים הצונים הנראים לעין הן המה היו אז העומדים בפרץ וגודרים הגדר המפריד בין ב"י ובין תאבי אחדות—האמונות— הכל כאשר הואיל משה באר בעצם ידו ובשפה ברורה במכתביו המובאים למעלה. — ההשקפה הזאת הגיעתהו לערוך דבריו אל מושלי ארץ בסוף ספרו „ירושלים" וכל המסבות המבוארות למעלה הלא הנה: חלול השם מפאת אחיו הנאורים, השתדלות הכהנים להדיחו בחלקת לשון ממסלת היהדות ומה גם תשוקת רודפי אחדות — האמונות, היו מעופפות לנגד עיניו גם בתשובותיו וחילוף מכתביו; כי אזניו שמעו לקול אותות הזמן, ולבו ידע אל מי ירמזון מליו, וכי קאי רבי בהאי מסכת וכו', ואולם לו כתב הרמבמ"ן „תורת היהדות" או „יסודי דת ישראל" על ספר, הלא אז בטח באר לנו באר היטב בסדר נכון כל הלמודים המציינים את מלאכות האומה, דעות ותעודות כלליות אחוזת ב"י מאז ומקדם — מוסרות רוחניים המותקים אגדת עם־ד' האוצר בקרבו כל סגלות לאומיות, והחקים... גם המה היו נזכרים איש איש על מקומו הראוי, בלוית חכונה הנכונה, אך

לא כ ק ש ר ה י ח י ד י אשר בלעדהו תתפוצץ חומת בית יהודה „וינתק החבל ונעלה כלנו בתוהו" . —

האיש השמח בהצלחת ע מ ו והמתאבל על צרתם , האיש המוריד דמעות רגש וגיל בקראו לפני חברים המקשיבים לקולו שירי דוד וזמירות ישראל (כפי עדות רד"פ) , האיש המעתיק ברוח נכאה ונאנחה קנת „ציון" המשברת לב , איש כ ז ה — חי נפשי לא יסיר את י ש ר א ל מ ע ם כל ימי חייו . —

הדעה הישרה והפשוטה הזאת כי א נ ח נ ו ע ם , עם מעולם , עם נושא דגל אל אחד , תורה אחת , לשון אחת וספרות אחת , עם קשור בעבותות הטבע , בנטיות לב מיוחדות , ואחוז ב ח ב ל י ה ק ו ר ו ת זה אלפי שנים , עם מצוין בשכל טוב , בחריצות וכשרון ה מ ע ש ה , ורשום בכתמי דם השפוך בעד אמונתו ודתו , הדעה הזאת — לא חדלה להיות שוררת בין תלמידי הרמבמ"ן האמיתיים בכל זמן ובכל מקום . אך הדעה הזאת הלהיבה את משכילי הדור להחיות שפתנו המתה ולהפכה כמעט ללשון מדברת , אך ה י א הפיחה רוח חדשה בלב המשוררים , המבארים וחוקרי קדמוניות לעשות גדולות , לשיר שירי ציון , לבאר מליצות חוזינו ולחקור אחר כל סתום בכתבי הקדש ; אך היא העירה את לב סופרים יקרים קוראי הדורות מראש לחפש ולחתור מטמוני מסתרים , ללקט אחד אחד כל הפקודים והחקים הדשים גם ישנים (למען יהיו דברי ימי ישראל תמים בידינו) לחבר י ר י ע ו ת י ר י ע ו ת ל א ו ה ל א ח ד בל יצען לנצח ; הדעה הזאת לבדה הגיעה מבקרי ו ח ו ש ב י עמנו ובראשם אביר החכמים צונז ומרעיו הגליציאנים , להעביר לפנינו ד ו ר ד ו ר ודורשיו , לגלות צפונות מני חושך, להוציא ולהציל מים הנשיה אוצר ס פ ר ו ת נ ו הנשכחה וכל כלי חמדת חכמת ישראל ; ה ר ו ח ה ל א ו מ י הזה מפעמם ג"כ לעת מצוא — אם כי לא תמיד במדרגה ובמדה הדרושה — לרחם ולחונן את אחיהם הנתונים בצרה ובשביה ולהראות אהבה ואחוה כן לאנשים פרטים וכן לכלל ה ע ם , כאשר ראינו זאת פעמים אין מספר ו ב פ ר ט ב ע ת ע ל י ל ת דם בדמשק אשר קמו כאיש אחד לעזור ולהושיע , וחברת „חברים כל ישראל" תוכיח , העושה גדולות עד אין חקר אשר כמעט לא חזו עינינו כ ז א ת ב ק ו ר ת י נ ו *) ,

*) החכם המו"ל המחבר מדי דברו בזה ראה לנחוץ להעיר תוך כדי דבור כי החברה הנכבדה הזאת „מארץ צרפת יצאה לא מארץ אשכנז" ור"ל כי אך אדמת צרפת מקום אשר דבר הרמבמ"ן ודתו לא הגיעו , יכלה להצמיח ולהבשיל פרי עץ הדר כזה השליח יונקותיו למרחוק . ואולם באמת פעולת הרמבמ"ן ז"ל שלחה פארותיה עד צרפת [אם כי שמה מצב היהודים בכל האופנים שונה היה ממצבם בארצות אחרות] ומצודתה פרושה גם בארץ

כללו של דבר, כל הגדולות, הנצורות והנפלאות הנעשות מידי חכמי ישראל הדורכים בעקבות הרמבמ״ן ומחזיקים אותו לרבם ואלופם יגידו ויעידו כי מושג הלאומות עומד חי וקיים בקרב לבם; הן שפה וספרות, זכרונות שנות קדם ורגש אחד אך נחלת ואחוזת לאום המה!, והאנשים האלה היו כלם ממכבדי בן-מנחם ודבקים בו בכל לבבם ובכל נפשם ואין אחד מהם מתעורר לקום נגדו, באשר כלם יחד הבינו הגינו ואל מי מלתו ערוכה ושמורה, כאשר גם מעיני הרב הח׳ המבקר לא נעלמה הכוונה האמיתית (כנראה מדברים אחרים במאמר „עת לטעת״ צד 126 אם לא שגיתי) וא״כ למה לנו לתפש דברים לא כן על אדם גדול הזה אשר בכל לב אהב את עמו והפיץ בקיומו וכבוד דתו כל הימים?, האם בשביל השוטים שקלקלו (קלי הדעת המכנים א״ע תלמידיו אשר בעוז תשוקתם להשיג כרגע משפט אזרחי הארץ סרו מהר מדרכו ושכחו את לאומתם, או חברת חנפים וצבועים אשר תלו עצמם באילן גדול לעקש הישרה) נשפיל את הדר כבודו ונשכיח מלב זרענו זכרון פעולתו הנשגבה והנמרצה?, וכי מפני ששני תלמידים אשר לא שמשו כל צרכם טעו והטעו אחרים בדבר, מורם הנאמרים באמת וצדק „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס״ והפירו עי״ז אחדות האומה לחלקה לשתי מחנות (כפי המסופר לנו באדר״נ) הלבעבור זאת נאמר כי אנטיגנוס איש סוכו עכר את ישראל? חלילה — מעולם לא היתה כזאת בישראל! אדרבה עלינו החובה להתאמץ ולהראות שגיאתם לעיני כל, כי שקר בימין דכתות האלה המתנגדות זל״ז לעשות את עם ישראל אך לחברה דתית בהשענם על דברי מורנו הישרים הנכוחים. השוטים שקלקלו — עתידין ליתן את הדין, והרמבמ״ן איש צדיק תמים נקי, נעלה ומרומם על כל אשמה ותהלה —.

(ההמשך יבא)

ממדרשו של שם

שאל הגמון אחד את ר׳ חסדיאל בן עקשיא, אמריתון דהכימין אתון מכל אומיא ולשניא, אן חוכמתכון, די אתון, בני מדמנה, מתכנשין בבי כנשתא למבעא בעותא, ועזין רהיטין תמן כרעות נפשיהון ולא איתי אינש

המדה הזאת לגודד נפשות יקרות לטובת כל דבר מועיל להכלל. ובפרט בערי עלזאם. חכמי לרפת בדור ההוא שאלו עלתו ותורה בקשו מפיהו ויסימוהו אלוף לראשם כנודע.

דימהא בידיהון, אמר לו, אתון דלא דרשיתון קראי קשיא לכו אנן דדרשינן קראי לא קשיא לן, כדדריש ר׳ פתלתיאל, בשעה שרצה פרעה להציג לו בהמתן של ישראל, געו הצאן והבקר בבכיה, כיון שאמר משה, בצאננו ובבקרנו נלך, מיד נתקררה דעתם ופתחו ואמרו שירה; באותה שעה הרהר ההגמון בתשובה, ואמר, ברם חזי אנא דליכא מדי די אנתין עבדין דלא רמיזא באורייתא, ואף הוא פתח ודרש, מאי דכתיב, בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ד׳ — אלו צאן קדשים היודעים דעת עליון ומשימים עצמם כבהמה.

תניא אמר ר׳ נחמני פעם אחת נכנסתי לחורבה אחת מחורבות מרמנה להתפלל, ובא זקן אחד, זכור לטוב, ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי, אמר לי, בני מפני מה נכנסת לחורבה זו המלאה רפש וטיט, ושעירים מרקדים שם, אמרתי לו להתפלל, אמר לו היה לך להתפלל בביתך, אמרתי לו, מתיירא הייתי שמא יפסיקוני בני הבית, אמר לי, היה לך להתפלל תפלה קצרה א), באותה שעה למדתי ממני שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה להתפלל, ולמדתי שמיטב להתפלל תפלה קצרה בבית נקי מהרבות להג ויגיעת בשר ב), ולמדתי ששעירים בעלי קרנים ומגדלי זקן מותרים להטיל ג) . . . בחצות בית ד׳, אמר לי בני, מה קול שמעת בחורבה זו, אמרתי לו שמעתי קול ד) הצאן הומה באזני, ואחריו בת קול שמנהמת כיונה ומברזת, אוי להם לבריות מעלבונה של תפלה, אמר לי בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת אך, אלא שבכל יום ויום שלש פעמים בשעה שיושבי המקום הזה נכנסין הנה להתפלל ונועין בכל כחם איש״ר, והצאן גועות על ידם, בת קול אומרת כך, ולא עוד אלא שבכל עיר ועיר אשר הבתי כנסיות ובתי מדרשות עומדים צפופים על יד בתי מחראות ומרחצאות כביכול מנענע בראשו ואומר, עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון, אשרי המלך שמקלסין אותו בביתם כך, ואוי לבנים שגאלו ה) את שלחן אביהם.

מ. י. שלאסבערג

א) „תפלה קצרה״ זו תפלת הביננו.
ג) „ויגיעת בשר״ יובן על פי מדרש בקהלת — ודו״ק.
ב) חסרה תיבה אחת פה בכתיבת יד, אשר לפני, ויראתי להגיה מדעתי, כי מי שלח ידו בקדושים אשר בארץ המה ונקה?
ד) „קול הצאן״ ובספרי ספרד הכתובים מצאתי „קול צאן אדם״ וצ״ע.
ה) „שגאלו״ לא ידעתי לכוון, מה ענין סמיכת גאולה לתפלה (בזה)? ואולי צריך לקרות „שגאלו״ בצירה תחת הג׳, ע״ד הכתוב: במה גאלנוך.

בית

מלחמה בשלום

(המשך מן חוברת ו׳)

והנה אחר שנודע ומפורסם לכל חוקרי עמנו שהלו בספר הזוהר ידי כת ש"צ שר"י והוסיפו בו מדלהון *) ונדפס בהוספות שלהם, לפי שהמון הקוראים לא יבינו עד מה, לא דבר ולא חצי דבר, ומורגלא בפיהם שהקריאה בו לבד, מבלי הבין, מסוגל לנשמה, אשר ע"כ היה נקל מאד להכת הנ"ל לזייפו מתוכו ; מסבה זאת השבתי אני למציא בס׳ הנ"ל אות ומופת שנתוספו בו דברים הבוטים כמדקרת ח־ף ומורים באצבע על אמונת ש"צ, והמה הדברים האמורים במדרש הנעלם פ׳ תולדות דף קל"ט ז"ל: „רבי אלעזר „בן ערך הוי יתיב וקא מצטער בנפישו טפי, עאל לקמי׳ רבי יהושע, א"ל: „חזי נהורא דבצינא דעלמא למה חשוכין ? א"ל : היזו ודחילו סגי עאל בי, „דהא אנא חמי מה דאתערו חברנא מארי מתניתא דשראית עלייהי רוח קדישין „וההוא דאתערו דבשתיתאי יהא פורקנא, שפיר ; אבל אנא חמי אורכא „יתירא על דיירי עפרא בקיומהון. ובגיני כך אתערו חבירנא על פסוקא דקרא „לון בני ה"ת ה"ת. ויתערון לחת שנה, והיינו דכתיב : בשנת היובל „הזאת תשובו איש אל אחוזתו. כשישתלם הזא"ת שהוא חמשת „אלפים וארבע מאות ותמניא תשבו איש אל אחוזתו, אל נשמתו שהוא אחוזתו ונחלתו" ע"כ לשון המדרש הנעלם.

והנה השנה ההיא, שנת ת"ח לאלף הששי, היא מן השנים המצוינות לכת ש"צ ועיין בס׳ מאורעות צבי בספיר חמתחיל בשנת חמשת אלפים ת"ת בליל תשעה באב כו׳ (ולא ציינתי באיזה דף, מפני שהס׳ הנ"ל הנמצא ת"י שנדפס בשנת תקע"ה ולא נזכר שם מקום הדפוס עליו גם הדפים אינם נרשמים בו. ואגב אזכיר כי גם הס׳ הנ"ל חשוד אצלי שמחברו נגרר לפעמים אחר הכת, ואע"פ שהוא מגנה את ש"צ בסופו מ"מ בתחלתו מהללו מאד,

---

*) כתב הרב רי"ב ל"ז בספרו בית יהודה פרק קמ"ד וז"ל: „גם הוסיפו „(כת ש"ל) הוספות בספרי הקבלה מהקדמונים ובספרי הזוהר „הרבה מאמרים ודעות נפסדות וערבו בו גם יסודי אמונת כל עם ועם „כמבואר בהרבה ספרים וביחוד בספרי הרב יעב"ץ". עכ"ל. ואבי החכמים הרמב"ן ז"ל כתב בהקדמתו לנתיבות השלום וז"ל: „אין הראיה מן „הספרים ההם (ספרי הזוהר התקונים והאדרא) מכרחת כל כך, אחר „שלא באו עליהם החתימה מכל הגולה כאשר באה על המשנה והגמרא". עכ"ל. וכבר ידועות טענות הגאון יעב"ץ נגד ס׳ הזוהר בס׳ מטפחת ספרים (נדפס באלטונא שנת תקכ"ח), ועיין כרם חמד ח"ב מכתב כ"ה ובס׳ ארי נוהם מתחלתו ועד סופו.

כאלו שרש דבר נמצא בו, וגראה א"כ כפוסח על שני הסעיפים; ועכ"פ הוא מאמין מאד בהבלי שוא ובחלומות השוא ידברון, וכל מן דין לא סמיכא לנא, וצריך בדיקה משל לכלה שעיניה טרוטות כו'). והחסידים שבזמננו (אע"פ שמקללים את הכת הנ"ל קללה נמרצת ושונאים אותה ועכ"ז נגלה לעין דו"ש באמת שהחליפו גזעיהם משרש פורה רוש ולענה זה, אע"פ שאין מעשה אבותיהם בידיהם. ועוד היום נשארו בידי המכונים חסידים כמה ממנהגיהם, כגון ההוללות ביום ט' באב בבתי תפלותיהם, שנוהגין לזרוק אבנים איש לרעהו, ונוהגין בו שחוק וקיות ראש היפך ממה שנצטוינו ע"פי הפוסקים *) וכן כתיבת הקמיעות על קלף צבי דייקא, שהעירותי על זה במ"א, ועוד הרבה ענינים כיוצא בזה, המעידים על מקור מחשת הכת החדשה, אשר חדשים מקרוב באו, אע"פ שהיום שלמים הם אתנו ותורה אחת וחקה אחת להם ולנו והם יהודים גמורים שומרי תורה ומצוה ומדקדקים באיזה דברים יותר מאתנו) עוד היום הם אומרים שבשנת ת"ח מהראוי היה שיבוא משיח והיתה אז פקודה **) וע"כ היתה בשנה ההיא גזירת המו"ל.— ע"כ אמרתי שהכת המהרסת הזאת הוסיפה המאמר הנ"ל במדרש הנעלם. ובקשו לרמז בס' הזוהר שנת הגאולה שהיתה לפי דעתם ורצונם שנת ת"ח לאלף הששי. ולרגל המלאכה רמזו ג"כ את שם משיחם השקר כדרכם כסל למו לרמז שמו בכל מקום, כנודע מדברי הרב יעב"ץ בכ"מ בענין הקמיעות, ע"כ בחרו להם הפסוק בשנת היובל הזאת ואמרו הזאת ג' ה' אלהים

---

*) וכתב הגאון יעב"ץ בסדור התפלה שלו (הנקרא שערי שמים) ח"ב בשער השלכת דף ס"ח ע"א וז"ל: „ולא הטריח קולמסי לדבר מקלי עולם השמחים „לאיד, הגרועים מבני נכר, שאפילו אויביהו השומעים אותו מתאבלים „ובוכים, לבם נשבר ונעכר, והללו לשחוק עושים אותם שערים, גולריין ") „הקטנים מתגרים, הבנים מלקטים עלים והאבות מבערים, והגדולים „כסומים וכעורים, מושכים ידיהם את לוללים מלעיגים ומלעיבים ומתעתעים „בתוכחות הלא טוב מותן מחייהם, אטו ברשיעו כה"ג ובנכרי קטילי „עסקינן כו' והקולר תלוי במי שיש בידו למחות". עכ"ל. ועיין בספרו השמוש ממנהגי כת ש"ץ ותראה נכוחות כי מהם בא המנהג לאנשים האלו.

**) כענין שנאמר (מיכה ז', ד') „יום מצפיך פקודתך באה" ופירש רש"י ז"ל. „יום שאתם מצפים לטובה תבוא פקודתכם."

") לשון הגמרא (ברכות ס"פ אלו דברים דף נ"ג) שהרי מגולייריון יורדין ומתגרין [במלחמה] וגבורים יורדין ומניחין ופי' המוסיף הערוך בלשון יוני משרתים של אנשי המלחמה.

ת"ח, וכיוונו ברמיזא (לאנשי בריתם שהיו בקי"ן בהם ובתשובותיהם) במלות בשנת היובל לשם המתועב ש"ר, שכן שתי תיבות אלו עם תשעת אותיותיהם עולה למספר תת"ד שהוא ג"כ מספר שבתי צבי (ואפשר שחשבו גם הכולל כדרכם ואז מספרו תת"ה כמספר שבתאי צבי שהם אוהבים יותר לכנותו כן) ואז תשובו איש אל אחוזתו (וקשה עלי להאמין שכוונתו באמרו „אל נשמתו" על תחיית המתים, כי דבורו כאן מן פורקנא ר"ל „גאולה" ומלשון „דיירי עפרא" „ויתערון" נמי אין ראיה, שכן נקי"אים ג"כ השרויים בצער ובצרה והם ישני אדמת עפר, וגאולתם היא יקיצתם. ע"כ אני אומר שבמלות „אל נשמתו" כיוון אל הגאולה ורצונו „מלכות שמים" ועוד היום הוא שומה בפי רבים מ"נגררים אחר הכת שאין גאולה אלא לנשמה), ולמען ידעו הרוצים להשוב שצריכים הם לצרף גם את הט' אותיות רמזו עוד בהוספות שבת יתר מן הזאת עד סוף הפסוק, כזה: „תשובו איש אל אחוזתו אל נשמתו שהוא אחוזתו ונחלתו" שהם ט' תיבות. ולזה אמרו ג"כ: „ובגיני כך אתעירו חבירנא על פסוקא דקרא לון בני ה"ת ח"ת ויתערון לח"ת שנה." כי ח"ת ח"ת עולה למספר שבתי צבי עם ב' התיבות (או למספר שבתאי צבי עם הכולל ג"כ) ולזה אמר בני ה"ת ח"ת שתי פעמים (ואם לא איפוא לא אדע מה זה אמ"ו דקרא לון בני ה"ת ח"ת, ומה כוונתו?) ואח"כ ויתערון לח"ת שנה ר"ל שנת ת"ח לאלף הששי.

ובספר קיצור ציצת נובל צבי להרב הגאון מוהר"ר יעקב ששפורטש ז"ל (שהוציאו לאור הרב יעב"ץ) מצאתי ענין מורה שכבר המאמר הנ"ל נמצא בזוהר במדרש הנעלם בימי הכת, אבל אינו ברור אם נמצא כתבניתו היום, ויותר נראה שזייפו בו והוסיפו דברים (ואולי נתוסף קרוב לזמן רי"ש לפי שרוב הספרים היו אז בכתיבת יד ולא רבו כיום הזה ואפשר שהיה במדינה העתקה אחת או שתים מס' הזוהר ביד אנשים ידועים וע"כ היה נקל לזייפו) ואעתיק לך לשונו בדף ד' ע"א וז"ל: „והלכתי לישיבה בבית הגביר כה"ר „יצחק שיניאור טיגיר"ה והיו בעלי הישיבה מדברים על נתן נביאם שהוא גלה „הקץ הנמצא בזוהר האומר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל „אחוזתו ר"ל ביובל של הזא"ת דהיינו כשיעברו ח' שנים והיובל ואז תתחיל „הגאולה להגלות, ופירושו שחמשת אלפים וארבע מאות כלם יובלים וח' „שנים הם מהיובל הבא, ואז התחיל המשיח שבתאי צבי להראות מעשיו „באיזמיר, וביובל הזה, ר"ל בשנים הנשארים ממנו, תשובו איש לאחוזתו, „ונתן הנביא אמר שלא נשאר כ"א שנה א' וקצת ירחים, שר"ל עד תשלום „שלשים שנה ליצירה" עכ"ל. ומי יגלה לנו עתה אם כל דברי הזוהר, כמו שהם לפנינו היום נמצאו אז ג"כ בזוהר, או אולי נתוספו שם דברים. עכ"פ אין זה מוכרע מדברי הרב רי"ש. ולבי אומר לי שהדברים ההם נשתנו ע"י הכת ונוסף עליהם דברים המסכימים ומסייעים לכוונתם. ואם הדברים כתבניתם עתה נמצאו ג"כ קודם לכן מן שמיא עורו עיני הרמאי נתן הנביא השקר לבלי יעשה מהם כונים למלאכתו מלאכת רמיה, ומי יודע כמה היה מדיח

בני' זאת, שאפשר רק מקרה היא ומחשבי גימטריאות יוכלו למצוא כאלה לאלף ולרבבה.

עוד דבר אחד אראך בס' הזהר. נודע ומפורסם דעת אלכסנדר הפרדוסי שבנפש היא כח והכנה בלבד לקבל המושכלות אשר בם תתאשר אחר המות ותתדבק בשכל הפועל. וכתב בנרבוני בפירושו לס' מו"נ ס"ח לראשון שהרמב"ם ז"ל הלך בזה בעקבות אלכסנדר. וכן נראה מדברי הרב במ"א לראשון מס' המורה ובפ"א מ"ה פרקיו ובהלכות תשובה פ"ח. והנה נמצא כזה גם במדרש הנעלם לפרשת תוציא הארץ נפש חיה מאמר ארוך המורה על זו הדעת והביאו הרב בעל עקדת יצחק בשער הששי לתמוך דעתו שגם היא דעת אלכסנדר. והנה במאמר הנ"ל מדבר ר' יוסי בן פזי עם ינוקא אומר לו: „דהאי נפשא ד פיקת ארעא ומן ארעא אתגזירת כו' כו' וישאל אותו ר"י בן פזי: מאן רבך? אמר לי': „ר ב י א ל כ ס נ ד ר א י". ומי אשר עינים לו לא יחזה נכוחות ש"ר א ל כ ס נ ד ר א י זה איננו אחר זולת א ל כ ס נ ד ר ה פ ר ד ס י אשר ממנו יתד ופנה להדעה הזאת (אשר אמנם רוב חכמי ישראל לא קבלו אותה ומבעטים בה עיי' ס' נשמת חיים להרב רמב"י מאמר ב' פרק ב') ובעל המדרש הנעלם שדרכו להעלים ולשום מסך קודש על כל דבריו הכניס את אלכסנדר הנ"ל תחת כנפי השכינה ועשה ממנו ר' א ל כ ס נ ד ר א י. ודו"ל.

ואולם נעזבה נא את ס' הזהר החתום וסתום עודנו ונפן כה אל הרב יעב"ץ, אשר היה לנו לעינים בכמה מקומות. האמת אגיד ולא אכחד, כי הרבה פעמים נפלאתי הפלא ופלא על האדם ההוא הגדול בענקים, אשר מראה לו וגובה לו ונוגה לו, האירו ברקיו תבל, איכה פתאום נהפכו פניו לירקון השפיל השח עד לעפר וכאוב מארץ יצפצף? מי גבר כיעב"ץ שראשו לעב יגיע, למרחוק כשמש יופיע, מני קדם חדות יביע, הן עד הגיע מהימנא ולא יהל ובעד התיקונין יחתום; איכה עבים כסו הודו, ועירפל חתילת כבודו, וימיש חשך! איש אשר ראינו כן תמהנו לחדוד שכלו וחופש רוחו, אשר מדי לכתו לבקש אמת לא עצרהו רוב שכיל בדרך, לא זע ולא חרד מאריה ונמר עת פגשם, עשה מלחמה את ה ז ו ה ר אשר צבא רב לו, מצדו אלף ורבבה מימינו; דן דינו את שהתקיף ממנו (שחשדהו להודף אחר צב"י) ולא ירא מרבבות עם סביב שתו עליו; איש אשר ידיו לא אסורות בחבלי הבלי שוא ורגליו לא הוגשו לנחשתי המשפטים שנקנו ברגילות (פאראורטהיילע) איכה תש כחו כנקבה, ורפו ידיו ונלכדו רגליו ביום ההוא בקורי עכביש של המקובלים האחרונים המאמינים לכל דבר, ופערה אמונת שוא את פיה וירד שמה כל גאון יעק"ב תפארת יעב"ץ? — איכה יועם זהב טהור כזה? איכה איש חפשי בדעותיו נמכר לצמיתות לעבד עולם לגמדים שלא הגיעו עד קרסוליו? ואחרי הלחמו מלחמת האמת ויוכל, הנה הוא מהתל בעצמו לאמור, נתנה ראש ונשובה בית עבדים אל כור הברזל, ונעבוד שמה את הסכלות,

נזבחה לאלילי האולת, נעלה על מזבחיהם חכמים גדולים ועצומים, הרמב"ם, הרד"ק, ר"ע מן האדומים, כפיים ועתודים, ויכפר על כל עונותינו שחטאנו שעוינו ושפשענו נגד הסכלות ? מי גבר כר"י עמדן ישתה לעג כמים, להג הרבה ויגיעת בשר לדבר תועה על אנשים חכמים וידועים שכל בית ישראל נשען עליהם כדבר על אחד הנבלים ולדחות דבריהם בקש ? — חי נפשי כי לולא ידעתי לא האמנתי כי הדברים המשונים האלה יצאו מפי איש אחד ומרוצה אחד נתנו ! לא אוכל להעתיק לך הנה כל דבריו, יען יארכו מאד, וכבר עברתי חוק אגרת והעתרתי עליך מלים, אבל מ"מ דבר אחד מדבריו אספר לך.

(מ"ס ח"ב סי' ק"א) ז"ל : „ומי שאומר בס' מ"נ גלה מעשה מרכבה „ומ"ב, באמת מכתו אנושה אין לו תרופה, כי מלבד היותו עזות נפלאה „וחוצפא, עוד היא סכלות מאין כמוה ואולת סרוחה ומטונפה כו' כו' הזיות „בדויות דברים בטלים, רעות רוח והבלים, לקוחים מאוצרות שוא נכזב של „נפרדי אמונה, המתחכמים בפילוסופיא, ובונים במה לעצמם, לכן אחת אמרתי „בעלית הטבע לבית מדות שלנו שלא אוכל להאמין שהר"מ חבר ס' מורה „נבוכים אשר הלך השכים *) ובכל עת אשר אני רואה ומתבונן אליו אנכי „עומד משתומם משתאה על המראה, בפרטות טעמי המצות שלו כו' היש „טעם בריר חלמות, וככה מעשה מרכבה שלו, איך אפשר שיהיה אדם בעל „שכל, הכם בעיני עצמו ונבון נגד פניו, לבטוח בעצמו שישיג בשכלו „דברים שכבשן עתיק יומין והעלימן וכו' **) האם בשביל הבלי רעיונים ההם „נפתחו השמים לנביא, ובעבורם חרדו עינינו רז"ל את כל החרדה עליהם וצוו „והזהירו מאד שלא לגלות דברים שהם כבשונו של עולם אלא ראשי פרקים

*) השתמש הרב במגילת ר"י אלפכר הידועה במכתבי אל הרד"ק המתחיל יגער ה' בך השטן ; כמתעורר להחזיק במחלוקת הראשונים. ועכ"פ משם ראיה שס' המורה הר"מ חברו, שהרי אין אחד מהקוראים תגר עליו בזמנו שנסתפקו בזה. וגם הרב יעב"ץ סתר א"ע בכמה מקומות וביחוד בנחל הראשון למגדול עוז שהביא בפשטות דברי המ"נ בשם הר"מ וסיים תנוח נפש הר"מ בג"ע וכו'. וזה לך האות שהרגיש בחולשות טענותיו.

**) עיין ח' ב"י פרק כ"ט בהערה וז"ל בקצרה : „כבר כתבנו לעיל שכל הטעמים למצות הנזכרים בתורה עצמה הם טעמים פשוטים כו' וכן כל הטעמים המובאים בתלמוד ובמדרשית ובדברי הגאונים שהזכרנו כלם נכוחים וברורים לשכל הישר, ומהם נקיש על שאר הטעמים כו' מעתה אין מקום לכל הטעמים, החדשים שנותנים קצת בעלי הקבלה החדשה שאין בהם לא טעם וריח כו' כו' עד סוף הענין. ועיין בס' הנ"ל בהערה לריש פרק ס' מה שדבר ע"ד מ"ב ומ"מ ותמצא תשובה נכונה לכל דברי הגאון יעב"ץ כאן.

„לצנועים כו׳ . העל אלה בקש המלך החסיד גל עיני ואביטה נפלאות „מתורתך כו׳ ובמטבע ברכות שתקנו והאר עינינו בתורתך כו׳ הלא כל דברי „המתפלספים המסלפים להרכיב דברי תורה ונבואה בחכמת מה להם מזויפת, „מלאה שטיות מבואשים מעלים רוח רע כטנופת, הלב נופל והרוח מתעלפת, „לא כן חכמת האמת, כשמה היא, מעידה על עצמה, שזולתה אין „חכמה עמוקה ורמה, רבת החן והיופי, הון עתק אִתָּהּ אין קץ לאשרה, „ארוכה מאר״ש מדה וכו׳ אין נעימות חזק ועריבות עצום יותר ממנה, מתוקה „מצוף ונופת, הדבור בזה אך למותר וההודעה נוספת, מי שאינו מרגיש „בחולשת פילוסופיא אלקית הבדויה, שהמציאו אנשים בטלנים, עשו לה „טלאי ע״ג טלאי, טפלו לה שבוש על שבוש מכסה שקר מעופפת, ולא „הגיעו לרואי בוקר אור החכמה האלהית האמתית, יסודתה בהררי קודש „המתנוצצת בכל אות ותיבה שבספרי הקדש בכלל כגפן פוריה וענפה משתרגת „ומסתעפת, ודאי מוכה הוא בסנורים כלו עיניו בחיק נכריה משרכת דרכיה „הומיה וסוררת שית זונה ונצורת לב את העץ ואת האבן מנאפת, כתנים רוח „שואפת, הזונים אחריה אנושה מכתם דעתם מטרפת· תכלית הדברים, כל „המעלה בדעתו, שהבלי הפילוסופים הם מ״ב ומ״מ הוא ודאי אפיקורס, „כופר לא לבד בדברי חכמים, כי גם בתורת משה, שריבוי „השמות והכינוים ופעולות הנראות גשמיות ומסורות יתרות וחסרות ותיבות; „ולשונות זרות ואותיות מלופפות ונזירות ונוספות ונקודות ותגים ופרשיות „ומאמרים המתנכרים, מלות ומשקלות מורכבות והנקראים אצל בעלי הפשט „זרים הלא כל אלה צווחות ואומרות: דע כי לא דבר רֵק הוא ואם רֵק הוא „מכם היא כו׳ כו׳״ עכ״ל . וקצרתי במקום שהאריך .

(ההמשך יבא)

מאזני משפט

(המשך מן חוברת ו׳)

ד.

בית מרדכי

רעש הדלת בסבבה על צירה כאשר באו הביתה הסוכן ודניאל, הֵעִיר את מרדכי ארון הבית מנבכי גלי עשתנותיו אשר צלל בים החדשות בקראו במ״ע שונות .

ברוך בואכם אדוני — קרא מרדכי בחן שפתיו — שבו לימינו ידידי

ואקרא באזניכם חדשות הזמן אשר נקרו ויאתיו בתבל . גם המה השיבו לו עתרת שלום וברכה , וישבו על הכסאות שעמדו מסביב השלחן אשר עליו ישב מרדכי .

טוב הדבר ידידי , — אמר הסוכן בפנים צוהלים — קְרָא באזנינו החדשות אשר צמחו ונשמעה באות נפש , ואחר אשר מרדכי הפך הגליונות הנה והנה החל לקרות בגליון אחד כדברים האלה :

*) לפני שנים אחדות באחת מערי המחוז הנודעים לי היטב , קרה אסון בבית המשחק על המחזה : אחד מפקודי המחוז אשר העמים על שכמו לנהל את בית המשחק ולהיות ראש המשחקים , שגה מאוד ברואה בענין אחד : שמלבד נכבדי ונבוני העיר אשר שחר את פניהם לכבדהו ולבוא על המחזה , היו קרואים גם חכמי וגדולי ישראל , כי למטרה משנה ונכונה קלע בזה : א') שיוכל למלא כיסו מכסף רב למען לתמוך ידי עניים מרודים בעת אשר מטה ידם מאין לתמכם ולהושיעם בצר להם ואשר לתכלית זה הכין כעת המחזה . ב') היתה מגמתו לקרב שני הקצות אשר רחקו מעולם אחד מרעהו מקצה אל הקצה ולחזק הקשר אשר הותר משנים קדמוניות , בעבותות אהבה , אחוה וריעות , היהודים עם אינם יהודים . אולם שוא מחשבות אדם , הבל המה ואין בהם מועיל , הן אמנם כי מחשבתו היתה רצויה אבל מעשהו היה נמהר ונפתל , אך גם הוא האומלל לא חטא ואשם בזה מאומה , כי מה יכול לדעת איש זר אשר זה לא כביר נשאהו רוח הזמן לעיר נכריה ונעלמו ממנו עוד מנהגיה ותהלוכותיה , ולולי זאת לא הרהיב עוז בנפשו לעשות תועבה כזאת . כי ללות כסף מהיהודי ומבלי לשלם לו , לא יחשב עוד לתועבה גדולה ולדבר בליעל , אבל להתאחז עם יהודים בחברתם , לשאוף עמהם רוח אחד ולקרבן שלא להנאתן , זאת רעה חולה הוא מאוד אשר אין על עפר משלו ולאי—כבוד יחשב .

אחד מנכבדי אזרחי העיר הנכבדה הזאת אשר הכרתיו למודע לי ותכנתי היטב תכונת רוחו וכשרנותיו , הבטיחני על נכון כי על ידי מקרה זר כזה , נחרבו שתי ערים גדולות ונפלאות בתבל הערקולאנום , ופאמפייע .

---

*) המאמר הזה נדפס בשפת רוסיה במס"ע „השחר" („ראזסוויעט") אשר יצא לאור בשנת 1860 ע"י החכם הסופר המהולל ה' יוסף ראבינאוויטש ז"ל , בנומער 5 . הוא וכל סופריו המהוללים לחמו בספר מלחמת אמת ואמונה בעד בני עמם כאשר ידוע זאת לכל קוראי השחר . ומאשר כי בימינו אלה לא נשתנה מלבנו לטוב כבשנים העברו , ושמנו עוד מנואץ כל היום כפי שואנו ומנדנו , אשים הפעם כמעלה גרה להעלות על דל שפתי הדברים הנאמרים קבל עם ועדה זה כשש עשרה שנה לפנים .

אולם קורא נכבד אשר לב רגש לך ורבות התבוננת במעט שנותיך בחיי עולם העשיה , אל תרגז מאומה על התועבה הזאת אשר מהלכים לה עוד בדור חכם הזה , כי היא אך חטא (פעהלער) אבל לא אסון (אונגליק) ואם נפשך אותה לשמוע את דברי , עשה אזניך כאפרכסת ואשמיעך האסון הנורא אשר קרה על המחזה : עול ימים יהודי תלמיד בבית מדרש הגבוה (אוניווערסיטעט) אשר גם הוא בא להתענג בשחוק המחזה אחר הנפשו מעבודת הלמודים , הרהיב עוז בנפשו ודרש מעלמה אינה יהודית שתצא עמו יחד במחול משחקים . אין לאל עטי לתאר הרעש והאי–סדרים אשר הֵסַבָּה המקרה הזה , כל עמודי בית־המשחק רעשו וקם שאון ותמהון כבגיא הנום ומקום התופת . העלמה העדינה אשר כבודה הילל על לא דבר , התעלפה ונפלה ארצה בפנים לבנים כמת , וכל פקידי בית הפאליציע הרדו חרדה גדולה שערו שער ורעמו פנים , והתלמיד האומלל שחטא נגד חוקי המוסר גם הפריע מנוחת הקהל , השלך כנצר נתעב החוצה ואחריו רצו כל אחיו בני דתו דחופים ומבוהלים מהבית משחק. ומעת הזאת חלפה זמן משך שליש שנים אשר לא הופיע מחזה בהבית משחק מדאגה בדבר פן יבואו עוד הפעם יהודים שמה אשר דלתו פתוחה לכל איש לבוא בו אם אך ישלם מהיר הקצוב , ולסַכֵּן א"ע להתאחד עם יהודים , יחשב להילול כבוד למשכילים אשר ישאפו רוח העת החדשה .

ידעתי קוראים נכבדים כי למרות רצונכם תרגישו כעת בנפשיכם רגש חמלה והנינה , אך אם תשאלוני מה היא הדבר אשר תפעל על נפשיכם רוח אהרת מזיק רחמים ? אם מאשר כי היהודים עודם בשפל המדרגה בעיר הזאת , או על אולת האוילים אשר לבם טפש כחלב מבלי הבין ? הנני אראה הפעם לעיניכם כבער ריק מכל מדע בתבל ; ואקרא תם אני ! ולא ארע .

אולם בכל זאת מה שחוק אשר יעבור כעת על דל שפתיכם כאשר הכרת פניכם תענה בכם , אתבונן כי לא תאמינו לי , ונכונים אתם לשאלני אם באמת יוכל היות כי בעת הנוכחי אשר אור ההשכלה נגה על כל יושבי תבל , יתגנבו עוד עבים שחורים להקדיר אור החכמה עד כי דעת האדם יסבול רעיונות זרים ושפלים כאלה ? האם לא שגה הכותב ברואה ? האם לא קרה כזאת באחת מהמקומות הרחוקות אשר לא נודעו לנו ? או בשנות מאות העברו אשר עננה הרת אופל ושאיה מהפאנאטיזמוס הארורה זעומת יה שכנה על מלוא רוחב התבל ? כי הלא רבות ראינו חיי היהודים בהערים הגדולות מחוץ לארצנו , ובכל אלה לא עבר לנגד עינינו מחזה כזה אשר חרפה היא לעת ההיה ואך תאות לתקופת עת הַבֵּינַיִם אשר נרשמה בדם על לוח התולדה איך הורידה רבבות אלפי נקיים בדם שאולה.

אבל בשוא תתעו קוראים נכבדים , להנם ילחום בכם רעיון זר לחשבני לתועה ולמתעה , ת"ל רוח דמיוני לא יוליכני שולל , והדברים האלה אשר שויתי לנגד עיניכם לא קרה בארצות רחוקות גם לא בעתות חלפו ועברו בתהום הנשיה , אך זה לפני שלש או ארבע שנים ובגליל מקומנו ארץ רוסיה המבורכה בקירות עיר נכבדה הנודעת בשמה .B בין יתר רעותיה הערות הקרובות אליה . ואף כי ידוע אדע שבאמת נפלאת היא זאת בעיניכם מקרה זר כזה ? אך תמהו תמוה כאות נפשיכם , אנכי לא אוכל לגדול אבן התמהון אשר יכבד על לבבכם , ושמעו נא גם הפעם את אשר אספר באזניכם , לא ספור בדוי אשר ברוח הדמיון והשקר יסודתו , אשוה נגדיכם , אך על אדני אמת וצדק הטבעו דברי :

עם בני ישראל היושבים במערב ארצנו , בכלל נוכל לאמר שנחלקו לשני מחלקות , בני דור הישן אשר אליהם יתיחסו כנעני וסוחרי ארץ , העוסקים במלאכה ושכירי יום . וצעירי בני דור החדש ואליהם נלוו בלי הבדל כל עם בני ישראל אשר לקחו להם לקו כל תהלוכי איירופא נושאים לבושיה ואוהבים חכמת הכמיה . המחלקות האלה מהעם הזה בכלל מלבד איזה פרטים יוצאים מהכלל רופאים , מורים בבתי ספר אשר נוסדו מהממשלה ועורכי דינים , כלם ישלחו ידם בענפי המסחר . צא ומנה אחת לאחת ממסחרי הבאנקירים ותעפיל עלות על שלבי המסחר בכלל ומשם תרד ותגיע אל המדרגה התחתונה והשפילה בעניני המסחר , ותמצא כי כל המסחר והמשא ומתן במחוזות ארצינו כמעט כלם המה בידי היהודים , יחידי הבאנקירים הנודעים בתבל לשם ולתהלה אשר נטישותיהם יעברו וילפתו ארחות דרכם לקצוי א"ץ ואיים רחוקים , המה יהודים , בעלי חניות — יהודים , העוסקים במלאכה על הרוב — יהודים , שכירי יום — יהודים . בכלל נוכל לאמר כי אין דבר בעולם אשר היהודים לא ישלחו ידם בה , לא תעשו שום מקנה וקנין למכור ולקנות , מבלי יהיה יהודי רוח החיה באופני המסחר או איש הבינים .

זאת ידוע לכל בר נש בארצנו ואין אף אחד אשר הדבר הזה יפעול על נפשו רגש תמהון .

על היהודים יוציאו לעז כי נרפים המה טומנים ידם בצלחת מבלי יעמיסו על נפשם לעבוד עבודת האדמה , אך בהמסחר ישימו כל מעינם ומאויר השמים יביאו רעבון ביתם .

(המשך יבוא)

שֵׁם הַמְפֹרָשׁ.

.ומשלח מנות איש לרעהו" יאמר הכתוב (אסתר ט' כ"ב). וכבר נהגו מאז לשלוח כעין אטמא דעיגלא וגרבא דחמרא (מגילה ז'). וכן הובא להלכה (ש"ע א"ח תרצ"ה). וכבודו כבר הגיע לימי בינה (אבות סוף פ"ה). ועד ארבעין שנין מיכלא מעליין מכאן ואילך משתי מעלי (שבת קנ"ב); מן הראוי היה כי אשלח לו כזאת גרבא דחמרא דיבסום בפוריא (מגילה שם ע"ב). אך נזכרתי בדברי האגדה, כי דברי תורה נמשלו גם ליין (תענית ז'). לזאת היתי שולה לו יין ישן שדעת זקנים (שהם בעלי חכמה; קידושין ל"ב: ספרא קדושים פ"ז) כמוהו נוחה הימנו (מגילה ט"ז:) ולא לחנם נמשלו ד"ת ליין כיון שנכנס יין יצא סוד (סנהדרין ל"ח.); ויין עתיק יומין זה אשר אשלח לכבודו יין ישן נושן הוא, כיון דישתה ויכנס בו יין זה, יצא לו

סוד (כאשר יכנהו הראב"ע בבראשית ב', ושמות ג' ועוד) **שם המפרש'**

כבר נודע לך יקירי! כי זה רבות בשנים אשר אני עוסק בעבודת כ"ק, וסניף אחד מעבודתי אשר אעבוד בכרם ה' לצבאות, הוא ספרי בכתובים על קרין וכתבן, וכבר נזכר בספרי „המצרף" בכמה מקומות, ועוד בשנת תרכ"ה נזכר ספרי זה בשו"ע „עלי הדס" 1). ושם בספרי זה דברתי ברחבה על כל מיני קו"כ, ובסוף הקדשתי פרק שלם לדבר על מין קו"כ כזה, אשר משנה הוא בתכונתו מכל וכל ממיני הקו"כ אשר בכ"ק, והוא: כי המנקד נקד בכונה על דרך הזרות את

---

1) וכן היו דוגמאות ממני לעיני החכמים הגדולים וייטיבו בעיניהם, כאשר העידו עלינו במכתביהם אלי. והרבה משכילים ושלמים ראו את ספרי זה אצלי בכתיבים ומהם ר' ראובן הבי"ב (איש ווילנא) בהיותנו עוד ביעקאטערינאסלאוו. וימצא חן בעיניו כאשר יעידו על זה מכתביו אלי מוועראחדניעפראווסק אשר הנם ת"י, ומה מאד נ תוממתי בראות את החברת הב' והג' שנה שניה ממ"ע „הבקר אור" במאמרו „יתר כנטול" אשר ראהו אצלי בכתובים בספר הנ"ל ולא זכר את שמי וישכחני, ומאד

מלה פלונית מבלי תנועתה הראויה, לרמז לנו על שנוי הקריאה מן הכתיבה, ובאשר נקרא את מלה פלונית באופן אחר, אז גם הנקודות על מקומן תבואנה בשלום. ולא נוכל לדעת כעת אם בשנוי פלוני אשר שנה המנקד, כיון בעת נקדו את המלה לציין בצד הספר גם את הקריאה הנכונה, או סמך עצמו על הקורא המבין. יהיה איך שיהיה, הקרין ממין זה אינם נפרטים בספרינו, ורק עלינו לעמוד במקומות ההם על כוון המנקד, ולאיזה מלה, לדוגמא, כיון בשנותו את נקודיה, לקרות. אין פה המקום להעתיק את כל הפרק ההוא, ורק על קו״כ אחד, אשר למפלגה ההיא יחשב. יען כי חשוב הנהו מצד עצמו אצלנו ב״י, ואצלי בפרט, יען כי חדשתי בו דבר מה יחדתי לו מדור בפני עצמו, וה״א: הקרי והכתיב של שֵׁם הַמְפֹרָשׁ 2).

נפלאתי על איש זה, אשר ידיו רב לו לכתוב ספרים שלמים, ויאבה לקנות מאמר קטן כזה רק בשנוי שם אתמהה!! *)

2) השם „שם המפרש" נזכר עוד במכילתא משפטים. ומקלל אביו ואמו — בשם המפרש, וכן הוא בת״י על הכתוב הזה: והלייט לאבו ולאימיה „בשמא מפרשא" ובספרי נשא עה״כ: כה תברכו את ב״י — „בשם המפרש". והשם הזה נקרא מבעלי המדרשים, וביחוד מבעלי האסיפות בשמות שונים: „שם הגדול", „שם העלם" (עיין ש״א לראשון) „שם ההויה", „שם המעלה", „שם המפלא", „שם הנעלם", „שם הנכבד והנורא", „שם המיוחד", ועוד. ובמכילתא בא פי״א: מזוזה שהיא תגורה שיש בה עשרה „שמות מיוחדין" ולדעת הרמב״ם (שם) שם המפרש הוא יו״ד ה׳ וא״ו ה׳, ושם המיוחד כולל גם שם אלף דל״ת. וראה מ״ע משפטים שם.

---

*) אמנם כן היה הספר הזה (בלתי נשלם) למראה עיני, אבל המאמר „יתר כנטול" היה אצלי כתוב מכבר ואתה, ידיד נכבד, קראתיו אצלי ואמרת לי כי קצת הכתובים יתכנו לבוא בספרך במקום שנוגע לקרי וכתיב, אשר הוא תוכן חבורך, ולא עוד אלא שגם בענין שם המפרש ראית אז אצלי ספרי אשר החלותי אז לסדר (ואשר במשך העת נתרחב מאד והיה לי לספר שלם בשם „לקורות התפתחות הדת הישראלית") ותמה תמה אקרא גם אני על אשר לא תזכור את שמי במאמרך הזה, — אבל יהי לך אשר לך כי לא בזאת יתהלל המתהלל, לא לנו ללחום מלחמה כזו, ולא המאמרים האלה הנם כל עבודתנו בשדה הספרות.

ראובן אבי״ב איש ווילנא.

כבר אמרו חז"ל (קדושין ע"א ועוד) עה"כ זה שמי לעולם : לעלם כתיב אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ובאמת נקד המנקד את שם יְהֹוָה (היו"ד בשוא, הה"א בחולם, הוא"ו בקמץ בקריאת אֲדֹנָי 3). ופעם יֱהֹוִה (היו"ד בח"ס, הוא"ו בחיריק) ואז כונתי לקרות אֱלֹהִים. ומעולם לא מצינוהו מנוקד כהויתו (אשר לפי עדות חז"ל כן קרא הכה"ג במקדש וזה שיקראו שם המפרש, פי' מפרש השם ככתיבתו 4) כלומר יַהְוֶה, או לד"ק יַהֲוֶה או יְהֻוָה (ראה געזעניוס ופירסט באוצריהם). ולא פעם אחת כתב (המנקד, או מי שיהיה) את הקרי (כלומר „אדני" או „אלהים") מהכתיב (יהוה) בצד הספר כדרכו ביתר הקו"כ אשר בכ"ק, ורק כאשר נראה את נקוד המלה הזאת, אז מיד (מצד ההרגל) נקרא את המלה כפי הקרי, ומעולם לא עלינו בו לקרות כהכתיב.

ליתר זריזות בקריאת שם הוי"ה, היה דרך הראשונים לבלי נקדו בנקוד כלל, ראה לדוגמא במבוא לנקוד האשורי והבבלי צד 63, כי בנקוד הבבלי במקום שבשם הוי"ה נקרא בשם „אלהים" הוא מנוקד, אולם כשנקרא בנקוד „אדני" בלתי מנוקד כלל ובתרגומים ובס' תפלות קצרו את שם הוי"ה כזה י"י (בית יודי"ן ויו"ד מלמעלה) או כזה יְיָ

3) מן הראוי היה היו"ד של שכתיב (יהוה) להנקד בח"פ, כראוי אל האל"ף של הקרי. ראה מ"ע פ"ו, והערות הרב רד"ק שם צד 121.

4) כבר השכימו כל ב"י לכנות שם המפרש, שם של הקב"ה לא זולת. אולם רש"י עה"כ: ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים (שמות כ"ח ל') כתב: הוא כתב שם המפרש שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו, ובמקדש שני היה החשן שא"א לכ"ג להיות מחוסר בגדים, אבל אותו השם לא היה בתוכו, ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנ' ושאל לו במשפט האורים. וכן כתב בקצור ויקרא ח ח'. את האורים כתב של שם המפרש. כפי הנראה כתב זאת רש"י מדעתו כי אין מקור בזה בדברי חז"ל והסכים עמו הרמב"ן, וקרוב לזה דעת הרשב"ם שם. והראב"ע (שמות שם פ' ו') כתב על דעת רש"י שאלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה". אם כי טען הרמב"ן על הראב"ע ואמר: כבר ראינוה (ת' ר"ה) והשבנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכון אליה'. אך נר לנו כי נאבדה תשובת ר"ה, כי אז גם אנחנו ראינוה והשבנוה וידענו אם דעת ר"ה נתכון אליה. אין מגמתי לדבר פה בדבר האו"ת, אך לעינינו נראה כי לדעת רש"י והנמשכים אחריו נקרא עוד „שם המפרש" בשם הזה ונזכר עוד בתורה, והוא: „אורים ותמים".

(ב' יודין ויו"ד מלמטה) או ֵֶ (ב' יודי"ן הראשון בשו"א והשני בקמץ), וכן כמלא בק"ם ישנים ְיהו֗ , יו֗ , ואכל האחרונים „ידוד" (בדלתי"ן ת' השי"ן), וכן בשלשה יודי"ן וקו ביניהם (יי"י) או יו"י (יו"ד וא"ו יו"ד ותמונה הזאת היא על הרוב בסדרי תפלות הקראים) והוא בגימט' כ"ו כשם הוי"ה 5) ובכתיבת חול ה' וקו לסמן הקצור או ד' וכל זה ליקרת כבוד שמו.

ועתה חקירה חדשה לפנינו, מתי כתבו הקריין „א ד נ י" תחת הכתיב „יהוה", ומתי כתחלו? ואי אפשר לאמר כי נתקני בזמן יתר המון קריין אשר לפנינו בכ"ק כי א"כ קשה מדוע ולמה לא כין המתקן אף פעם אחת את הקרי בלד הספר כדרכו ביתר קריין וכתיבין? ואבא שאול שחושב, במשנה בחלק, בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב: אף ההוגה את השם באותיותיו, ולא פרש איך צריכין אנחנו לקרות, הלא דבר הוא? ומה שהא בגמרא שם ק"א: הכא ובגבולין ובלשון עגה (או לפי ג' הערוך אגא 6), אך לו מוגן, לא לפירש"י ולא לפי הערוך, מה בא להשמיענו בזה? ואף אם נאמר כי הקרי אדני היה יודע להם מטעם שנזכר בירושלמי חלק ריב"א. אמר נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באלף ד"ת, וכן רבנ"י (פסחים כ') לא כעוה"ז העוה"ב, העוה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באלף דל"ת כו' וכדומה לזה, אך הקרי „אלהים" לא נזכר (לדעתי) בדברי התלמודים והמדרשים וא"כ מי גלה סוד זה להקוראים מכין היה יודע המנקד לנקד את הכתיב הוי"ה בנקוד אלהים? — — ורבא דקבר למדרש (טעם של שם הוי"ה) בפירקא, א"ל ההוא סבא לעלם כתיב (זה שמי לעלם, חסר וא"ו לשון העלמה). כבר שא כי משכיל אחד בקראו בספרי המליץ את הערתי החדשה במינה, כי סבא הוא שם כתה אחת מכהות הכותים, א"כ מה להוא סבא או כותי לבלתי תת לרבא למדרש טעמי שם הוי"ה בפרקא? —

---

5) ראה אבן ספיר ח"ב, רט"ז בהערה — ובספרי הזהר ותקונים והבאים אחריהם ת' יהוה כותבין יקו"ק, קופי"ן ת' השי"ן, וכן שם „אלהים" — „אלקים" בקו"ף —.

6) „באספת חכמים"(ליפציג תר"ו) מביא הרב הדרשן המפואר ד"ר יעללינעק בשם אגמא (סנהדרין ל"ח) מהחכם רעלאנד שהוא כמו עֲגַם בל' ערבי שענינו ע ל ג או נכרי ונקראו הפרסיים בשם זה. אם כי הרב הנ"ל אינו מסכים עם הח' רעלאנד הנ"ל על הוראה א ג מ א דסנהדרין, כי הוא שם מקום. אכן ביאורו יפה לענין זה שאנו עוסקים בו, וא"כ צ"ל דש"ס ו ב ג ב ו ל י ן ובל' עגם (פי' בלשון זר ונכרי, כלומר בבטוי זר ומוזר) מותר לבטאו ולהוגה אותו. ראה לקמן בפנים.

ועוד משנה הכתיב הזה (יהוה) מיתר הכתיבין בבכ"ק, ממה שיש בו שני קריין משונים זה מזה!

אך לפי דברינו הנלאה, ועל פי העדים אשר נביא ונראה את כל הכתבות אשר הבאנו לכל אלה, אז יבוטלו כל רוכבי הקושיות ויהיו למישור, ואז גם הס ק ב א הזה יהיה נוסף על הספקנים אשר הובאו בס' המצרף מצד 34 והלאה.

דע יקירי! כי הקרי והכתיב של שם הוי"ה הוא ישן נושן, אך לא אדני ולא אלהים היה אז הקרי של הכתיב יהוה. והריב"ל בשם רשב"י (פסיקתא רבתי פ' הכיינא בעברית הדבות) אומר גם אני. „ולית לי קריא כגייא" ודאיית מחלוקת לזה, שהקרי בימים הראשונים היה: שם או השם. הכתוב (ויקרא כ"ד ט"ז) ונקב שם ה' מות יומת רגם ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח. בנקבו שם יומת, יש מחז"ל ומהמפרשים הפשטנים אשר יפרשו: בנקבו שם, מי שקורא את השם, כלומר מי שיהגה את הוי"ה יומת. והאמת שם הוי"ה זכר את הקרי: שם ומזה: ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ובכונה שפרש את שם „יהוה" ככתיבתו ויקללהו ולזאת בו את"ז הלווי ונקב שם ה' וגו'. וכן בפי התוכחה יאמר משה (דברים כ"ח נ"ח): אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה" כן היה כתוב (לדעתי) מראש, והכונה היתה במלת „השם" על „יהוה" אשר היה אסור גמור לזכרהו, וברבות הימים כאשר נשכחה ההוראה האמתית בשם „השם" במקום הזה, והבינוהו כמו השם „נאמען" בל"א, הוסיפו „את יהוה אלהיך" אשר בלא זה לא ידע הדור האחרון וזה „שם" הוא אשר ייראו ממנו ומזה בארתי את הכתוב (ש"ב ו' ב') וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות ישב הכרובים עליו מלת שם הא' מיותרת להמפרשים 7) ולדעתי היה כתוב מראש: להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא בשם (כמשמעו, נאמען) השם (והכונה על שם הוי"ה) ישב הכרובים עלי'. ואח"כ ציין אחד בצד הספר כעין פירוש, מי הוא השם: „ה' צבאות) ואח"כ הובאו בפנים (ומדה זו יחדנו בספרנו פרק שלם), וכעין ראיה לדברינו אלה, דברי רשב"י (במד"ר פ"ד) עה"כ הזה: מלמד שהשם וכל כנויו מונחים בארון, והכונה כי השם (הוא שם בן ד') וכנויו כמו צבאות,

7) וכפי הנראה גם מחז"ל הבינו כי הוא מיותר, ואולי לזאת דרש רב הונא (ב"ב י"ד:): מ"ד אשר נקרא שם שם ה' צבאות וכו'.

ישב הכרובים אלהים, אשר כל אלה תארים המה וכנויי 8) ויש לכון את דעתי זאת, בדברי בעל הזהר (ח"ר רל"ב:): אשר נקרא שם שם ה' צבאות קדמאה שמא דא גליא הכי ייכא שתים וגניא, ראה שמה. ובדה"א י"ג ו'. נזכר הכתוב הזה השנוי: ויעל דוד וכל ישראל — להעלות משם את ארון האלהים ויהוה יושב הכרובים אשר נקרא שם, הטוב שבמפרשים הוא הבאור של הרב רלק"ב ז"ל (ת"ע, 184) עפ"י המדה „מוקדם שהוא מאוחר בענין", ושיעור הכתוב: להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם ה' יושב הכרובים עליו. ולדעתי פירושא קומפרש: ארון האלהים ה' ישב הכרובים אשר נקרא, כלומר „יה"ה" אשר נקרא בפי כל) שם 9) וזה אחד מן המקראות שיגרר דברינו כי „שם" היה הקרי מראש להכתיב הויה, תחת „אדני" „אלהים" בימים אלה. וראוי להעיר כי הרב הגדול ד"ר צונץ יחיה (אשר יד בקרתו בכל) העיר (בגאטטעסדינסטליכען פארטראגע צד 164 בהע"ה) לאמר: שהלמודים ומפירושי שמותיו של הקב"ה מוזכרים הנה והנה בירושלמי ובבלי, וכעין זכר לדבר כבר יש בדה"י אשר נקרא שם" עכ"ל. אך צר לנו כי קצר יותר מדאי במקום שהיה ראוי להאריך ולאנס השיג עלי' הראב"יה (פ"ע השגה ע"ג) כאשר תראינה עיני הקורא המבין.

ובמסכת יומא (ל"ה:) וכך היה אומר: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי, אנא השם כפר נא כו' „יאמר „אנא השם ולא אנא בשם, ובלשון הזה לא היה כה"ג אומר „אנא „השם„ אנא שם המפרש שהוא בן ארבעים ושנים אותיות ומלויה „בישיבה ידוע לחכמים והיה אומר אותו עשר פעמים" לשון ר"ה גאון מובא ברא"ש, פ"ח דיומא, וכן בס' המנהיג הלכות יוכ"פ (ראה „קבולת חכמים", וויען 1860, צד 112). דברי רה"ג המה לפי ג' הבבלי, ואולם בירושלמי דיומא (פ"ג ה"ז) א"ר חגיי בראשונה הוא אומר אנא השם ובשניה — אנא בשם, נראה כי כן פי' כי בפעם הראשון קרא את שם הוי"ה ככתיבתו, ואולם מפעם השנית והלאה קרא בשם, פי' בקרי של הכתיב הוי"ה והוא „השם" וזה ברור לדעתי וראה דברי הרב רא"ג ז"ל (אוצ"כ (ח"ג 118).

(ההמשך יבא)

---

8) ראה פסק"ר פי' כ"א. ופדר"כ (הוצאת הרב ר"ש באבער) סוף פי' שוש אשיש א"ר לוי כו'.

9) דחיקת הכתוב הזה, הביאה להרבה נוסחאות קאניקאט ודי רוסי, לנקד שָׁם (בקמץ השי"ן), ואחנס כל זאת והנכון כמו שאמרנו.

הדת והחיים

רָמַן בחמשה חלקים. מאת ראובן אשר בן־יוסף בְּרוֹדֶס איש ווילנא.

חלק שלישי

בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל הֲלָכָה*)

הֲלֹא יִצְחַק יִלְעַג כָּל עַם מִשְׁמוּעַ,
אַךְ עֵין אוֹהֵב־עַמּוֹ יִדְמַע דָּמוּעַ!
(„שירי שפת קודש" כ׳)

אָנֹכִי וְהַקּוֹרְאִים.

(הקדמת המחבר להחלק השלישי)

הנני רואה אותך הקורא בחפזך לפתוח את החלק השלישי אץ לדעת אחרית האנשים אשר עלו על המחזה,— והנה „הקדמה" לנגד עיניך... הנני רואה כי תרעם פנים, תרגז ותתקצף, ולאזני יחדור קול מליך, לאמר: „הנני ממהר לקרוא למען דעת מה יֵעָשֶׂה באנשים אשר הציגם המחבר לעיני, הנני פחז כמים למצוא פשר השאלות: האמנם עלה ביד זלמן יענטעס להפריד בין שמואל ורחל? העמדה ערמת יוסף הבירזי למצוא מסלות בלבה? הנשא אפרת את חנה לו לאשה? וכאלה שאלת רבות, — והנה זה בא בהקדמתו"...

אולם לאט נא לי, קורא יקר, אשאלך והודיעני: מה לך ולהאנשים האלה אשר לא היו ולא נבראו? מדוע זה תִּבָּהֵל על נפשך לדעת את אשר יֵעָשֶׂה באנשים אשר הולידם מחבר ברוח דמיונו ואשר יחיו רק בספורו? הן כל אלה הנם רק כמתים אשר החיה הנביא יחזקאל במשל ובמחזה, ומה מנך יהלוך את אשר יקרה אותם באחרית הספור? מה יקחו לבך, מה תשמח בשמחתם ומדוע תאבל לשברם?... והלא ידעתיך מאד כי לבך לב אבן, וכי תראה אחיך האביון החי לעיניך לא תאבה לדבר אתו מטוב ועד רע, כרעב לא תפרוס לחמך, כי תראה ערום לא תכסהו ומבשרך החי תתעלם. ומדוע זה

---

*) שני החלקים הראשונים נדפסו בבקר אור בחוברות שעברו וגם בחוברות מיוחדות ונמצאים להמכר בהרדקציון, כמבואר במודעה אשר בקצה כל חוברת.

תעורר רחמיך לאנשים ברוח אשר עקת לבבם תקרא רק בספורים בדוים אשר לא יקראו לך לעזרה, ואם תחוס עיניך עליהם מה מידך יקחו ?...

וכי תאמר בלבבך : על כן אשא נפשי למו, יען כי לא יקחו מידי כל מאום, על כן אחוס וארחם עלימו יען כי ארע נאמנה כי לא יבואו לביתי ולא יבקשו עזרתי, יען כי נפשי מאד יודעת כי שמואל לא ידרוש מידי שקל כסף בצר לו, וכי ירעב המלמד המינסקי לא ישאל לחם ממני, ומדוע זה לא אצדק בלא מחיר ?... אם כה תהשוב, קורא, שגית מאד, כי שלם תשלם גם עתה בכסף—מחיר הספר אשר תקרא, גם מאור עיניך גם הזמן היקר מאד יקחו, ואת כל אלה תתן בעד דברים אשר לא היו, בעד אנשים אשר לא חיו, ועוד תשוב ותתאוה לדעת אחריתם...

תחת קצפך תשחק עתה, ותחת התרגזך תלעג לי, תשנן לשונך ותדבר חדודים : „עלובה עיסה שתנחומא מעיד עליה לרעה”, אם מחבר ספורים יעיד בנפשו כי עמלו לריק וכי לשוא נשא נפשנו לקראם, אנחנו מה נענה אחריו ? ואם בין „לצני הדור” נפל חלקך תוסיף ותאמר : „מדוע לא גלית את אזני כדברים האלה בראש החלק הראשון, כי אז לא החלותי לקרוא”...

אמנם כן, אנכי לא גליתי את אזניך בראש החלק הראשון יען כי הפצתי כי תקרא את ספורי זה, יען כי גרסה נפשי להפיץ את דברי בין קהל עדת הקוראים ; אולם עתה, אחרי אשר כבר קראת את שני החלקים הראשונים, עתה אחרי אשר הספור ימשכך בכוחו אחריו ותתאוה לקרוא הלאה, עתה גליתי את אזניך, בידעי מאד כי גם אחרי כל אלה תשוב ותקרא, גם אחרי כל דברי אשר דברתי באזניך לא תשיב את פני תאותך רקם וקרא תקרא את הספור עד תומו ...

— ומדוע זה יכתבו ספורים בדוים ? תשאל בקצפך שנית.

על שאלתך זאת אענך דברים ברורים ועתה שים לבך למו.

היו ימים אשר כל האנשים דאגו אך לטובת העשירים, אך להפיל חבלם בנעימים, אך לברוא להם תענוגות החיים, ואך להוסיף נעם ועדן להם היה כל מעינם ; בימים ההם היה גם עמל הסופרים אך בעדם, ומדאגה בדבר, פן לא ינומו שנתם גם אחרי אכלם לחם מעדנים וגם אחרי שתותם יין הרקח, בדו להם ספורי נפלאות, אשר לב האדם משתוקק אליהם, למען אשר יקראו ותפול תרדמה על עפעפם. בימים ההם נכתבו „מעשי בבא”, ”תתר”א לילות” , וכדומה ספורים מבהילים ומבהילים אשר נתנם היום לפני הילדים ; עברו ימים והספורים ההם לא נעמו עוד לחיך האנשים, כי חדלו להאמין בנפלאות יוצאות מחקי הטבע, וגם הסופרים שנו את טעמם ויכתבו ספורים אשר נפלאותיהם אמנם לא נמנעות בטבע, אבל יוצאות מחקי החיים, עמוסים בסכסוכים נפלאים , באנשים מוזרים ובתכונות נפש אשר לא נמצא כמוהן בין החיים , הלא המה ספורי א. דיומא הצרפתי וחבריו, אשר ספוריהם נקראים עד היום מהמון אדם רב. על הספורים האלה היתה שאלתי אליך, הקורא : מה לך לאנשים אשר לא היו ולא נבראו ? הספורים האלה אשר כל מטרה אין למו,

בלתי לספר ספור מוזר, אשר אם תבוא חשבון אחרי קראך, ותשאל את נפשך: מה הועיל לך הספור אשר קראת? מה קנית במחיר הכסף, הזמן ומאור עיניך אשר נתת בקראך בו? ומה תדע עתה, זולתי המעשה הבדוי אשר לא היה, את אשר לא ידעת טרם קראך? אז תדע ותבין כי לריק כלית כספך, בלית עתך ותאבד מאור עיניך, להבל היו כל אלה יען כי בדברי הבל שגית; וגם שאלתך אשר שאלת: „מדוע זה יכתבו ספורים בדוים?" צדקה מאד. – אבל גם הימים ההם נפלו ואינם, עת הדשה באה והסופרים חדלו לכתוב למען הפל תרדמה על עיני אנשים, הדלו לדאוג בעד העשירים, ותהי להפך: הסופרים יאמרו לעורר את הישנים, ולהקץ את הנרדמים ולתת דעת ותבונה בלב העם להפיץ את ההשכלה ולהביא חכמה גם בלב האנשים אשר כל היום יעבדו בזעת אפים ולא יכלו ללמוד בבתי הספר, להשכיל גם את אלה אשר מצבם לא יתנום להקדיש רבי עתותיהם לתורה והכמה, ולהנהיל את דלת העם תבונה ושכל טוב. ולמען אשר לא יבעט העם בהם ובספריהם, למען אשר ימשכו את לב ההמון אחריהם כי יקרא את דבריהם וכי דעותיהם יכו שרש בלב האנשים, לקחו להם את הספור למעטה, ויליטו את הדעת באדרת הָרָמַן.

שעקספיר האנגלי היה הראשון אשר הראנו לדעת כי לא רק האהבה הוא הציר אשר עליו יסב כל דרכי היינו, וכי גם ליתר כחות הנפש ותכונותיה הכה והעז להגיע את מעשי ידינו, ולהפיח רוח גבורה בנו לקום ולפעול עד מקום שיד האדם מגעת; והסופרים האחרונים העמיקו עוד הקר וימצאו כי גם הדעה אשר קננה בלב איש תפעל גדולות ותעש נפלאות בכחה, גם היא תברא לאדם כנפים לעוף עד מרומי שחקים, לשנס מתניו ולגבר חילים להוציא את הדעה ההיא לפעולות ידים, גם היא תהיה אבן פנה למעשי אדם הגדול, גם היא תשדד לב איש בקרבו ותטהו לכל אשר תהפוך, וגם היא תפיח רוח גבורה בלב אשר תשכון בקרבו, – ויקומו ויקחו את הדעה לציר ספוריהם, את הדעה אשר יאמרו להביא לפני העם לבשוגות איש, נתנו לה בשר ועצמות ויפחו באפה נשמת איש הי, ויעמידוה לפני האנשים לצחק לפניהם, לאמר: כזה ראו, ודעו את אשר לפניכם...

כי מה המה החיים, אם לא רמן גדול ונורא, אם לא ספור מלא סכסוכים נפלאים? – הן איש ואיש בשובו הביתה בערב מבית מסחרו יביא חשבון, יספור וימנה אחת לאחת לדעת את אשר הביא לו היום העבר, ומדוע לא נעשה כן לדרכי היינו? מדוע לא נתור אחרי מחשבותינו ומעשינו לדעת היתכנו דרכנו ואם ישר פעולת ידינו? אבל „אין אדם רואה חובה לעצמו" אמרו רבותינו הקדמונים; מה כבד לשפוט על מעשינו אנחנו, ומה נקל לשפוט על מעשי איש זר! ומה מאד יקל לשפוט על מעשי האנשים אשר יעמדו לפנינו בהָרָמַן אשר נקרא! ... האנשים ההם אשר מקולם לא נחת, מקנאתם ומשנאתם לא נירא, ואל טובם וחסדם לא ניחל, את

מעשי האנשים האלה נשפוט בקרת רוח, נצדיק את הצדיק ונרשיע את הרשע, ואת דינם לא נְעַוֵּת.

על כן לקחו למו הסופרים החדשים את הספור למעטה דעותיהם, ואת הרמן לאדרת משפטם על דבר החיים, העם בחפצו לדעת את המעשה אשר נעשה, ידע את אשר רחש לב החכמים על אודות דרכי חייהם, על המְעֻוָּת אשר לתקן ועל החסרון אשר להִמָּנות, והיה הדעה מטרת הסופר, והספור מטרת הקורא, ופעלו שניהם ואין פרץ ואין צוחה: הסופר הפיץ דעותיו והעם קראם בחפץ לב ותמצאנה מסלות בלבבו.

גם אנכי בחפצי לתת לפני בני עמי את המלחמה הכבדה בדבר תקון הדת אשר היתה בארץ ליטא, את השקפת בני הנעורים הנאורים על דבר „שלחן הערוך", ואת מעשי רבנינו אשר כמתיאשים לחמו בכל כחם בעד חומרותיהם ומנהגיהם הרבים והעצומים אשר כמשא כבד וכנטל החול יכבידו עלם על העם, — גם אנכי בחרתי בדרכי הסופרים החדשים, בחרתי את הרמן למעטה ואת הספור לאדרת, ובשני החלקים הראשונים הלכנו יד ביד אנכי והקוראים, שנים שלשה סמנים הקדשתי להם וסמן אחד לי, שלבתי את הדעות ואת הספורים בחוברת, משכתי את לב הקוראים באהבה ודבר לאט עמי זרעתי אחת הנה ואחת הנה, רב דברי נתתי לקוראים ומעט קט מנהם לקחתי לי ולמטרתי; אולם לא כן עתה, בחלק השלישי הזה אשר בו אתן לפניכם, קוראים, את אשר נעשה „בתוך ארבע אמות של הלכה" את אשר עשו רבנינו בעת ההיא, את אשר חשבו ותקנו, את אשר רדפו והחרימו, את החברות אשר הקימו, ואת המכתבים והתשובות אשר כתבו — בחלק הזה הוּכרחתי לקחת לי מנה אחת אפים, להקדיש רֻבֵּי סמניו למטרתי, ואך מעט מזעיר לספור ולרמן, בחלק הזה ימצאו הקוראים סמנים רבים אשר יחשבום למותר, ואשר ישאלוני: מדוע עזבתי את הרמן והלכתי לנוע על מעשי הרבנים בערים אחרות? מדוע לא אספר למו את תוצאות האהבה אש' לשמואל ואפרת, לרחל ולחנה, לבירזי ואסתר, את תוצאת הסכסוכים אשר לזלמן יענטעס לדוב בן־המגיד ולנפתלי הכספי? על כן הקדמתי את הדברים האלה, למען דעת מה ביני ובין הקוראים.

ואחרי כל אלה אל נא תדמה, קורא, כי תוכל לדלג על החלק השלישי הזה, כי אין דבר בו להספור אשר תבקש, — כי לא כן אנכי עמך, גם בו תמצא דברים רבים מאד אשר יגיעו עד לב הספור ואשר בלתם לא תדע את אחרית האהבה אשר תבקש; על כן זאת עשה איפוא: קרא תִקְרָאֵנוּ עד תומו, — ראה הזהרתיך!...

המחבר:

א.

מַעֲשֵׂי רַבָּנֵינוּ.

או

מה פעלה ועשתה השמאל הדוחה במצב עם בני ישראל?

(השקפה כללית)

I.

בְּיָמִים מִקֶּדֶם.

מכונה אחת פשוטה וקטנה יש בעולם „הַדּוֹק" (Прунжына, Feder) שמה, אשר תַּרְאֶה לנו תכונה נפלאה מאד: כל אשר נחזיק יותר את חוטה לְהִתְכַּוֵּץ ולהתצמצם, יתאוה הוא ביותר להתפשט ולהתרחב, עד כי אם נהדקהו בכח רב יתר על המדה ינתק גם את עבות-העגלה, יסיר מעליו את עול סִבְלוֹ, ובכח חזק מאד ובקול נורא יתפשט ויתרחב, בכח אשר לא היה בו — לולי החזקנו מותריו. והתכונה הנפלאה הזאת תמצא קן לה גם בלבות האנשים, גם המה כהמכונה הקטנה ההיא לא יסבלו כל לחץ, כל צמצום וכל דחיה, והיה בקום עליהם אדם וביד חזקם ילחצם ויטם בזרוע נטויה לאשר יחפוץ, — אז בכח חזק מאד יבקשו להשליך מעליהם את העבותים וישתדלו בכל אונם לנתק את מותרותיהם, וכאשר יענו אותם כן יגברו וכן יפרצו לבקש חופש למרות עיני המענה. הן אם נקח אבן ונניחנו על יד החומה בנחת, אז יכיר מקומו ושם יהיה, לא כן אם בחזקת היד נשליכהו הקירה, הלא אז יסוג אחור בו-בכח אשר נדיחנו שמה; — ואם במאמרים רכים ודברים נעימים נאמר להוכיח לאיש או לעם את מעשיו, אז הנקל לו להתפתות ולשוב אלינו, לא כן אם בצעקות, סללות ודחיות נאבה להכרית אותו כי ישוב אלינו וכי יהיה את אשר הננו אנחנו, — אז נִתֵּן לפניו כח חדש ללכת הלאה הלאה דרכו ולהתרחק ממנו מאד, אז יתגור שארית אונים לנתוץ ולקרקר גם את החומה היותר חזקה, ולהסיר את יד המושל אשר עליו.

„אין לך עשב מלמטה שאין לו מלאך מלמעלה שמכהו ואומר לו

גדֵל!" אמרו לנו חכמינו הקדמונים במליצתם, והמלאך הזה הוא הרגש היושב בסתר לב כל איש שמכהו ואומר לו „עשה!" — העירו בצדק חכמי הדור הזה. כל איש ואיש אשר לבו לב רַגָש ידע ויבין את זאת, ידע ויבין מה נאמנים הדברים האלה; הרגש בהִוָּלדו לא ישקוט ולא ינוח, יכה את האדם פעם בפעם וירעם בקול חזק ונורא באזניו: „עשה! לך בכחי זה ולא תעמוד!", אין מעצור לרוחו, אין שטן אשר ירט את דרכו, יקעקע את כל הגדרים אשר יגדרו בעדו, ישבור, ויהרוס, ינתוץ, ויאבד את מְשֻׂכָּתוֹ, וכל אשר נרבה לעצרהו ולכלא את הרוח, יוסף אומץ ועז להתפרץ מידי נוגשיו ולברוא לו אופנים מאופנים שונים לעשות דרכו. לא כן אם נשכיל לעצור בעדו באמרי דעת, אם נקרבהו אלינו, וברוח נדיבה בשפה רפה ונעימה, בקול דממה דקה נחלק עמו מנה במנה את כל מחשבותנו, הגות לבנו, וכל עשתנות נפשנו להימין או להשמאל, — אז יקרב גם הוא אלינו, יתבונן בינה, ואז נדע כלנו את מי הצדק והמשפט ולמי בשת הפנים.

המשפט הזה פשוט ומוסכם עד אשר לשפת יתר היה להרבות דברים, לולי אמרו אנשים רבים לְהַלֵּק בדבר הזה בין מעשי איש פרטי ובין מעשים אשר ינעו לכלל. המה אף כי ידעו מאד כי אין בין איש ובין עם, וכמקרה הראשון כן יקרה וכן יהיה משפט השני, בכל זאת יאמרו בפה מלא כי אם יקום איש או אנשים ויאמרו לעשות שנוים ולתקן תקונים בדבר חיי העם, אז לנו לעמוד לנגדם ברעש ורעם, בקללות וחרופים, בחרמות ונדופים, בדחיות ורדיפות, — אף כי השכל הישר וגם דברי־הימים יעמדו לנגדם.

אמרתי „דברי־הימים" יען כי אמנם נמצאו מעשים רבים בדברי הימים אשר יעידו לנו באר היטב כי אמת בפי המשפט אשר אמרתי, וכי פעמים לא מעטות נסו אנשים לעשות כמעשהו ומעשיהם צלחה בידם כי ברבות הימים התלכדו הנלחמים ויהיו לאחדים, ואם אך ביד חזקה אמרו לעצור בעד מי זרונים אשר פרצו בעת מן הזמנים ויעשו למו דרך בלב אנשים אחדים, אז שב גם הפטר הקטן ויהי לנחל שוטף אשר כל החומות והגדרים לא עצרו עוד בעד שטף עֻזּוֹ אשר התפרץ מאד.

לא אובה להקריא לפני הקוראים דפים רבים מדברי־הימים, לא אציג הנה פרקים גדולים ובלתי מפורסמים כי יקומו ויעידו על יושר אמרי; רק שנים שלשה מעשים אביא עתה מדברי ימי היהודים, מעשים אשר יעמדו לפנינו ויצדיקו את אשר אמרתי.

בימי הבית השני מצאנו כתות שונות בין בני ישראל, אשר הגדולות שבהן — צדוקים ופרושים, רבו ביד חזקה שנים לא מעטות, צרו אשה את רעותה זמן רב; אבל לא עלתה ביד האחת לנצח את השניה, להכריעה תחתה, ולגבר חילים. בכל משך הזמן ההוא נראה כי פעם תעלה כת הצדוקים מעלה ותשורר בעם, ופעם תרום כת הפרושים את ידה,

וגבורה היא, — והמחלוקת לעולם עומדת; עד אשר אבדו בני ישראל את תוקף ממשלתם ויד הרומים היתה בארץ ההיא, עד אשר בא דור הלל וזכר הכתות נשכח, ולא נכיר עוד מקומן, פרוד הדעות חדל, ודברי ריבות לא נשמע עוד בגבול יהודה —

יען מה?

יען כי בראשונה רבו אשה את אחותה, על כן רבו פרצו אף התחזקו כפעם בפעם; כהרודפים כהנרדפים בקשו אף מצאו למו בכל עת להדש כנשר נעוריהם, להזק את מהרות עדתם, להרבות חבריהם, להרחיב מעשיהם ולעשות את הקשר אמיץ בגבורים. הדחיות והרדיפות אשר קבלו אשה מאת רעותה נתנו בכל פעם כחות חדשים והשתדלות לא מעטה לכל אחת ואחת לעשות דרכיהן הלאה, להתחזק, להתפרץ ולהתרחב; לא כן אחרי אשר ממשלתם המדינית הלכה הלך והסר, בני העם ושריו אבדו את תקף עזם, ויד הרומים רוממה — אך אז ספה תכה המחלקת, כי ספו תמו הדחיות והרדיפות. מעבר מזה חדלו הכתות לשורר בחזקה בארץ, ומעבר מזה הרגישו גם שתיהן דחיה גדולה מחוצה; בקרבן פנימה אבדו את כחן ומחוץ תשכל חרב הרומים, על-כן החלו להתקרב באהבה עזה, על-כן לא נראה עוד מחלוקת בין הכתות. הדחיה הגדולה אשר באה לכלל ישראל מידי מושלי ארץ הנכרים, השקיעה ועממה את אש המחלוקת, השלימה את הכתות ותשם לֲאַל את הדחיות הקטנות אשר שררו פנימה, כי שתיהן גם יחד בקשו למו כח ועוז לעמוד מול הרדיפות הסער והסופה אשר סערו מסביב, וישיבו ויתבלדו ויהיו לבשר ונפש אחת. הלל, אשר היה נשיא בישראל בעת ההיא, יעיד לנו על הדברים האלה בקוצר מלים ובשפה ברורה לאמר: „הרבה פושעים היו בישראל ונתקרבו לתורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים" 1), הדברים האלה יורנו למדי כי בחדלם לרדוף איש את אחיו, חדלו להיות גם כתות נפרדות בעם, והימין המקרבת עשתם לגוי אחד בארץ אשר לא יִפָּרֵד.

אולם כמעט ההלה הימין המקרבת לשום סדרים בבני יהודה, לדכא תחת רגליה את פרוד הלבבות והדעות, — והשמאל הדוחה מצאה לה מקום אחר לסכסך איש באחיו.

בימים ההם ובדור ההוא, בימים אשר חכמי ישראל ראו את גוית ממשלתם המדינית כי תמות לעיני כל העם, בימים ההם אשר הרומים פשטו בארץ וכל רגע הביא נגע למדינה, אשר כל העם מקצה הבינו למדי כי ארץ אחוזתם תפול ולא תוכל קום, בימים ההם אשר בני העם והכמיו אמרו לבנות את מזבח בית יעקב ההרוס בתורה, לקחת את הדת ולבנותה כמו רמים לעזוב את מצב המדיני אשר יחשוב לפול,

---

1) אבות דר"ן פ"ב.

וליסד את בית ה א מ ו נ ה , כי יהיה הוא הנקודה הלאומית בישראל, בקשו אף מצאו ב ת ו ר ה מותרי אהבה אשר יבנו את אהל יעקב בין העמים, — ביבים ההם קם איש אחד ויאמר לפרוץ את הגדר הזה, לקום כצר ואויב ל ת ו ר ת הפרושים ולעשות חדשות בקרב ארץ ישראל. הפרושים התמרמרו מאד, ויעשו נקמה בהאיש הזה, רדפוהו בלי חשך וימסרו את דינו ביד הרומים, למען יוסיפו גם הם שנוא אותו ורדוף את ה י ה ו ד י ם המעטים אשר סרו למשמעתו. הם אמנם לא יכלו לראות את הנולד, לא חשבו לדעת כי כאשר נקום על עדה לכלותה, ולכלוא את הרוח אשר בקרבה, כן תוסיף אומץ ועז לעמוד על עמדה; והדבר הזה נהיה ונעשה: מעט האנשים ההם השתדלו בכל עז להשאיר זכרונו בדבריהם ומעשיהם, הסתתרו במחלות עפר ובנקיקי הסלעים, באו באש ובמים ואת דברי הנרדף קרשו, עד אשר עלתה בידיהם להטות לב מלך רומי עליהם, ויחלו לרדוף את רודפיהם ולנקום מאת עם נקמתם. הן רבי האנשים בישראל אשר חדשו דברים, אשר השקפותיהם על הדת היו שונות, אשר במעשיהם היו נבדלים ונפרדים בדעותיהם, ובבל זאת לא הכו דבריהם שרש בלב סרי משמעתם כדברי האיש הזה, לא אחד מהם שגשג ויעש פארות בלב אנשים רבים כי יסבלו בעדו כאשר סבלו תלמידיו —

יען מה?

יען כי המה סבלו מאד מאד ונרדפו רב יתר מכל אשר לפניהם, יען כי גזרו עליהם גזרות קשות, יען כי את רֻבָּם הראשון דחו דחיה גדולה, אשר כחה רב מאד, ובהִצָּרף לה גם הרחיות הרבות אשר באו דחופות זו אחר זו במשך שנים רבות, נתנו במו איל ועוז לסוג אחור בכח חזק מאד. לו נולד האיש הזה כשבעים שנה אחר כן, לו התאחרה עתו עד אשר באה עת החורבן והשממה לכל עם ישראל, אז לא היה לאל ידו להשאיר כח רב כזה לבאי-כחו, כי אז לא רדפוהו עד מאד, לא דחוהו בשתי ידים בכל תקף ממשלתם, ואז התקרב גם הוא לאט לאט, והימין המקרבת קבלתהו באהבה, וישוב גם הוא ויהי ליהודי בכל חוקותיו ומשפטיו; אבל לאסון עם בני ישראל הקדים זמנו, ובעת אשר היה עוד כח ועוז לסנהדרי ישראל לדחותו, אז קם הוא ויהי הנדחה, — ויהי גם הגבור להריץ אורח שנים רבות את תלמידיו, דעותיו ודבריו. רק אחרי הימים הרבים ההם, אחרי אשר הנעלבים המעטים האלה שבו ויהיו לעולבים גדולים ואיומים, רק אז אחרי אשר הגיחו הנרדפים מירכתי מערתם אשר הסתתרו שמה ויעלו מנקיקי הסלעים לקול המבשר ואומר כי ידם מצאה להקים להם שם עולם בלב מלך רומי, רק אז אשר מלא-כף האנשים האלה פרצו וירבו ויהיו לרודפים גדולים את רודפיהם, אשר במשך העת נתרחקו מעליהם מאד, — רק אז ראו חכמי הדור ההוא את המְעֻוָּת אשר יצא מידי הראשונים אשר רדפו ודחו, ואשר דמו בנפשם להשקיט את הסערה ביד חזקה וזרוע

נטיה, ורק אז יצא מפיהם התורה הנפלאה והאמת הברורה: „לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת 2) ... וְדָאוּתָם זאת תעיד לנו מאד עד כמה שבו עתה להדעה האמתית כי אך בימין מקרבת, רק בדברים נוחים ובמקל נעם ננצח את האיש לשיב את לבו אלינו, ולא בדחיה, דחיפה ובשמאל הדוחה, כי גם בקרב ולב איש, ישכון כח מכונת „ההדוק" אשר לא ישא לחץ רב.

לרגלי דברי האמת האלה נולדו אז עוד מאמרים אחדים, אשר לא למותר אחשבם להביאם הנה. על רב זירא יספרו כי „הוה מקרב להני בריוני כי היכי דנהדרו בהו" 3); וכן מספרת האגדה כי „תמנע בת מלכים הוה... באה להתגייר, אתיא אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוהו, יצאה והיתה שפחה לאליפז בן עשו ויצא ממנה עמלק דמצער לישראל, מאי טעמא? — דלא איבעיא ליה לרחקא" 4), אשר כל קורא יבין את המליצה החירית אשר בהאגדה הזאת; וכן אמרו עוד: „אל תרבה בְּגְנוּת, משום מעשה שהיה" 5). המאמרים האלה, ואשר התלמודי ימצא בטח עוד כהנה, המה עדים נאמנים כי מאד מאד הבינו אז לדעת כי הרעו הראשונים ברדפם עד מאד את זעום נפשם, וכי בכח הרחיות והרדיפות נתנו לו אמץ ועוז לעמוד נגדם „ולצער לישראל", כי בו בכח אשר נשליך את האבן הקירה בו בכח ישוב אחור ויפצע את ראשנו.

אולם ההועילו דברי החכמים האלה גם לימים יבואו? ההיתה התורה הנאמנה הזאת — אשר נולדה על ברכי הנסיון — נר גם לרגלי הדורות הבאים? האם למדו מהם ראשי עדת יעקב אשר באו תחתם להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו? לדאבון נפשנו נענה ונאמר: „לא!"... היהודים שכחו לאט לאט את ממשלתם המדינית ויחזקו להם תחתה ממשלה רבנית תורית ונשיאית בקרבם פנימה, והממשלות אשר בארצן ישבו נתנו למו תוקף ועז לרדות בעם, ותהי ממשלתם פנימה ממשלת-הדת בלתי מֻגְבָּלה׳ לא עברו ימים רבים ובחומת הרבנות נראה בדק: איש אחד ענן שמו רצה לעלות על כסא הנשיאות בישראל, אפס כי הנשיאים והרבנים האחרים מצאו בו שמץ פסול, ויאמרו כי עטרת הנשיאות לא נאה לו וישיבו את פניו רקם. כרגע נפרץ ריב וזה האיש ענן הסיר רבים מתורת התלמוד והרבנים האלה וילך ויכונן את כת הקראים, אשר בעת מצערה נתפרצה ונתרחבה מאד —

יען מה?

---

2) סנהדרין ק"ז, ב׳.
3) שם ל"ז, א׳.
4) שם צ"ט, ב׳.
5) פסחים קי"ג, א׳, וסקריפס כנוסח כמו שנקדתי.

יען כי ראשי היהודים דחפו דהיפה ורבה את זה האיש את ענן. שחד ממשלהם עור את עיניהם וסלף את הדברים הצודקים: „דלא איבעיא ליה לרחקא" „לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת", אשר רוח הנסיון דובר בם ומלתו על לשונם. תאות הממשלה אשר היתה בלב הרבנים גברה על האמת אשר יצאה מפי הראשונים, ויאמרו למשול ביד חזקה, ביד חזקה חפצו להדיח גם את ענן מהם נדח, ויהי למדיח אנשים רבים, וימצא לו חברת עם אשר שמעו בקול דברו, ויקומו ויפרצו פרץ רב בחומת בית ישראל, הרסו ויחצו גם את מעט האבנים אשר נשארו במזבח יעקב ההרוס, כי מדחיה יצא דוחה, ומרדיפה יצאו רודפים. לו שמו הרבנים ההם אל לבם את דברי הרבנים הראשונים, לו זכרו ויתבוננו מאד במעשה מכונת „ההדוק", כי אז אך בשפה רפה, בדברים קלים ונוחים ובמאמרים רכים השתדלו לשכך את תשוקת לב ענן, השתדלו לבלתי יזנה לבו אחרי הממשלה והנשיאות ולבלתי יפן ערף להם ולהמונם, השתדלו לעמם ולכבה את אש התאוה אשר התלקחה בסתר לבו, ולאט לאט שבה גם נפשו אליו, לאט לאט שב וינחם על הרעה, ויחדל לבנות לו כמו רמים עם אחר מקרב ישראל להפיץ שם ממשלתו ולעמוד שמה בראש; ועם ישראל לא נפרדו, לא נקרעו אף לא נהלקו לכתות; אולם הם לא כן עשו ולבבם לא כן חשב, כי אם בשצף קצף דחוהו בשתי ידים, ובקול המולה גדולה ובחרם נורא אמרו להבדילו מקרב עם בני ישראל, והנה הוא אמנם נבדל, אך תשוקתו לא אמרה נואש ותבז בעיניה לשלוח יד בנפש ענן לבדה ותתאושש ותבדיל עמה עוד אנשים רבים מעם היהודים, וכאשר נדחה, הדיחה עוד עם רב, לאמר: „מה לנו חלק בתלמוד ונחלה ברבנים? לכו ונכריתם מקרב לבנו, והיינו יהודים שוכרי תורת משה", דבר אף עשה, ויקם כת „קראים" מקרב עדת ישראל, אשר השאירה לנו עדה גדולה עד עצם היום הזה.

ומי נתן להקראים את הכח הנפלא הזה? מי האריך את ימי הכתה הזאת עד ימינו אלה? במה כחה גדול ומי שנס את מתניה לעמוד לפנינו עד היום הזה? האמנם גדלה עד כה הדחיה הראשונה? האמנם השליכו את האבן אז בכח חזק ונפלא עד אשר הלך לאחריו ימים רבים ושנים כבירות? בוא נא אתי, קורא, אל דברי-ימינו ושם תמצא פשר דבר: שם תקרא דחיות ודהיפות רבות ושונות מידי הרבנים אשר באו מעת לעת לעזור על יד הדחיה הראשונה, שם תמצא רבנים רבים אשר ראו את נגע הקראות בעור היהדות, אך לא רבים הבינו במה יגהו מזורו, לא רבים שבו לדברי אמת וצדק כי אך בכח הדחיות יחיו, וכי טוב „לקרב הני בריוני זמנם כי היכי דנהדרו בהו"; המה דמו בנפשם כי אם ישובו לרודפם עד חרמה, אם ישובו וידיחום בשתי ידים, ואם בכל עז ירחיקום מקהלם אז יחדלו להמרות עיני כבודם, מבלי להבין כי באלה יתנו חיים חדשים להעדה הקטנה הזאת, וכי הרדיפות, החרמים,

הלחץ והדחיות תשובנה ותהיינה לנשמות חדשות אשר יָפִחוּ באף האנשים המעטים האלה לאמץ את רוחם ולחזק את לבם כי יגברו חילים וכי יעמדו כצור מעוז ולהשאיר גם זכרם לבניהם אחריהם — כהיום הזה.

ומה נאמנה ויקרה היא עדות הרמב"ם בדבר הזה, הוא ישמיע את דבריו כי בכל המקומות אשר הרבנים דברו שלום את הקראים וקרבום ביד נדיבה ולב טהור, — שם נתמעטו מיום ליום עד כי שבו ויהיו לרבנים ככל המון בית ישראל, וגם עקבות הקראות לא נראתה עוד; אפס כי בכל מקום ומקום אשר יד הרבנים הגיע לרחותם, לרודפם, לבזם ולהחרימם, וביד חזקה ובזרוע נטויה אמרו ליסרם, — שם נתרבו מיום ליום גדלו הצליחו וגם עשו פרי 6). —

עברו ימים ועת צרה באה ליעקב. "ימי הבינים" קרבו ויאתיו, אשר לשמע ענות היהודים בימים ההם תסמר שערות איש וכל עצמותיו תרעדנה. בימים ההם עמדו מ ש י ח י ם רבים לישראל, בימים הרעים תגדל תקות אנוש ותקות עם כלו, וכאשר ענו אותם בענוים אשר לא יאמנו כי יספרו, גדלה בקרבם תקות "מ ש י ח ג ו א ל צ ד ק" אשר יבוא ויפדם מעול גלותם, ובכן נמצאו טועים ומתעים רבים מאד אשר בשם "משיח" נגלו לעמם והעם האמין בם כפעם בפעם; אולם לא אחד השאיר תָּו־נִכָּר בדברי ימינו כהמשיח ש ב ת א י צ ב י —

יען מה?

יען כי לא אחד נרדף כמוהו, אין אף אחד במו אשר החרימוהו, בזוהו, קללהו ומסרוהו למלכות כאשר עשו למשיח הזה ולבאים אחריו והולכי בנתיבותם. לו הבינו רבני זמנו להושיט לו יד לקרבו, לדבר על לבו "כי היכי דנהדר ביה" כי אז שקע גם שמשו טרם עשותו המזמתה הרבה, ולכל בני ישראל היה אור, שלום ושלוה במושבותם. — הנה כי כן עשו הראשונים להמשיחים והנמשכים אחריהם בזמנם וכאשר מצאנו ראינו בעת אשר שאלו את הרב המבי"ט על אדות מטעה אחד ושיריוני 7) שמו שאמר כי הוא משיח, וטעו אחריו בני אדם, — היתה תשובתו קצרה ונאמנה: "כ ך ר א י נ ו ש א ל ה ה פ ו ש ע י ם א ף ע ל - פ י ש י צ א ו ל ת ר ב ו ת ר ע ה ו כ פ ר ו ב ד ב ר י ח כ מ י ם ו ב ז ו מ ו ע ד י ם ו מ צ ו ת, ו ט מ א ו ע צ מ ם ב מ ל א כ ו ת א ס ו ר ו ת ו ב נ ב ל ו ת, ע ל - כ ל - פ נ י ם ט ו ב ל ק ר ב ם מ ל ד ח ו ת ם" 8). הדברים היקרים האלה ראוים להכתב באותיות זהב לרוב ערכם! ומי יתן כי ישימו גם הרבנים האחרים את הדברים הנכבדים האלה אל לבם!... אמנם כן, רב נכבד! מאד מאד צדקת כי "ט ו ב ל ק ר ב ם מ ל ד ח ו ת ם!" לקרב את החוטאים והפושעים, הוא

---

6) ראה ס' "אבן ספיר" ח"א דף י"ט.

7) חי בערך ד"א ת"פ (720 לסה"נ) בארץ פרס.

8) תשובת המבי"ט סימן י"ט.

העצה האחת והנאמנה לקרב גם את לבם אלינו, בדברים טובים ובימין מקרבת נקנה את נפשם, רוחם ולבבם, נטע שמה עץ חיים אשר יכה שרשיו ויעש פרי הלולים, לתפארת עם ישראל, — ועל כן לא נראה כיום עקבות המשיחים ההם בקרב ישראל, לא נדע פרים ולא נשאר זכר שיִשתם, כי שבו ויתאחדו, שבו אל אישם הראשון, ועקבותם לא נודעו; — ומי יתן וחשבו כן גם הרבנים בדור שבתאי צבי, מי יתן והיה לבבם זה לקרבו ולא לדחותו, כי אתה לא נשאר גם זכרו ביהודה, ואולי לא פשתה גם נגע הקבלה בעור היהדות בתוקף עזה, לו שוו הרבנים לנגדיהם תמיד כי „טוב לקרבם מלחותם״.

ידעתי גם אנכי ידעתי כי החוקר בקורות הימים ימצא עוד סבות למעשי האנשים אשר זכרתי, ולדעותם כי נאחזו בלב העם, — אפס כי לולי הדחיות והרדיפות לא פרצו פרץ רב כזה, לא נתנו למו תקף ועז, וכח לא היה במתנם להבדל מתוך עדת ישראל, ואולי ברבות הימים שבו ויתאחדו, תחת אשר בדחיות האלה הסבנו את לבם מעלינו ויצאו והיו לעם אחר ולכתות שונות.

אלה המה תוצאות הרדיפות בימים מקדם וזה פרין, זאת היא אשר פעלה ועשתה השמאל הדוחה בקרב עם בני ישראל, זאת ועוד מעשים ותעתועים רבים, אשר לו אמרתי אספרם כי עתה מחול ימים יכבדו ומכבבי השמים ירבו... השמאל הדוחה הרבתה להפיל חללים על שדי היהדות, הרבתה להביא מחלקת, פרוד הלבבות, כתות שונות, ריב וקטטה במתנה העברים, ואין אומר השב! „דור לדור יביע אֹמֶר״ אמר המשורר האלהי, ורבני ישראל לא ידעו ולא הבינו לקחת מוסר ממעשי דורות שעברו, לא נתנו אל לבם את אשר לפניהם, לא נוכחו לדעת את הרעה אשר מצאה את אבותיהם לרגלי השמאל הדוחה, לא בקשו חשבון לחשב דרכיהם ולראות תולדות מעשי הראשונים אשר השחיתו את עם היהודים בחפצם להשתורר, לא מצאו את לבבם נכון לאמר: „אבותינו אכלו בוסר ואנחנו לא נקהה עוד את שנינו, אבותינו חטאו ואנחנו נישר הדורים, אבותינו זרעו על צחיח סלע ואנחנו נעבוד ונשמור את אדמת היהדות אשר לפנינו״ — כי אם הוסיפו חטא על פשע, מעשי אבותיהם בידיהם, וכמוהם כהם חפצו למשול בעם, לרדות בעדתם ולזרוק מרה בשומעי קול דברם, — והנה זה פרים! זה הוא פרי הרדיפות והשמאל הדוחה אשר לא ספה תמה בבני ישראל מאז ועד עתה, לא חדלה להרע עד היום הזה!... אמנם כן, קורא נכבד, עד היום הזה לא חדלה, בוא נא אתי, נעצד צעד הלאה ונשוב ונראה את השמאל החיא שוררת בעם.

(ההמשך יבוא)

הבקר אור

שנה רביעית.

תוכן הענינים

הבאים בחוברת שניה לחרש מאי (איר)

Дозволено Цензурою.
Варшава 2 Мая 1879 г,

רָנֵּי פַלֵּט

לַמְנַצֵּחַ לְהוֹדוֹת מִזְמוֹר שִׁיר ·

שמחה וששון ליהודים

ביום הציל יְיָ את ארונינו הקיסר אלכסנדר ניקאלאיעוויטש
מכף מהפיר מרשיע מְעַוֵּל ומרצח ביום 2 לחדש אפריל 1879
כ״א ניסן תרל״ט).

שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם.
אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה.
(תהלים צ״ז, י׳ י״א)

הֵידָד! מַלְכֵּנוּ חַי! וִיחִי עוֹד לָנֶצַח!
וַיְפַלְּטֵהוּ יְיָ מִשּׁוֹד וָרֶצַח,
וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ פָּנָיו וַיַּצִּילֵהוּ.
צַהֲלִי וָרֹנִּי יֹשֶׁבֶת רַסְיָה,
עוֹד תִּפְרְחִי כַּזַּיִת וּכְגֶפֶן פּוֹרִיָּה,
בְּצֵל כַּנְפֵי אֲלֶכְּסַנְדֶּר וּבְאוֹר פָּנֵיהוּ;
עוֹד יָנוּב בְּשֵׂיבָה עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ,
עוֹד תָּגֵן עָלָיו אֵל רַחוּם וּבִרְכָתוֹ.

וּבִרְכָתוֹ אֵל רַחוּם, כִּי רַבּוּ רַחֲמֵיהוּ,
וּבִרְכָתוֹ, אֵל חַנּוּן, כִּי חַנּוּן הִנֵּהוּ,
וּבִרְכָתוֹ רַב חֶסֶד, וַחֲסָדָיו מָה רָמוּ!
הֵן מֵאָז שֶׁמֶשׁ מֶמְשַׁלְתּוֹ הוֹפִיעַ,
יוֹם לְיוֹם צִדְקָתוֹ וְרַב טוּבוֹ יַבִּיעַ,
וּכְגֶשֶׁם נְדָבוֹת חֲסָדָיו זֹרָמוּ.
חֶסֶד וּצְדָקָה עַל גּוֹי עַל אָדָם יָחַד,
וַיֵּשֶׁב הָעָם בֶּטַח שָׁלֵו מִפַּחַד.

וַיִּחַר אַף הַשָּׂטָן בְּשָׁאוּל מִתַּחַת,
שֹׂנֵא שַׁלְוַת עַמִּים שִׂנְאָה נִצַּחַת,
וַיֹּאמֶר לִשְׁאוֹל וַתָּקִיא אַנְשֵׁי רֶשַׁע,
מְהָרְסֵי שְׁלוֹם הָאָרֶץ בַּחֲמַס יָדַיִם,
אַנְשֵׁי אָוֶן שׁוֹתֵי עַוְלָה כַּמָּיִם,
תַּרְבִּית אֲנָשִׁים חַטָּאִים יַלְדֵי פֶשַׁע,
מְגֵיא בֶּן הִנֹּם מִבֶּטֶן שְׁאוֹל יָצָאוּ,
וּבְאֶרֶץ מְבֹרֶכֶת רוֹשׁ וְלַעֲנָה זָרָעוּ.

אוֹי לָכֶם סָרֵי סוֹרְרִים בְּנֵי בְלִיַּעַל:
לְשׁוֹנְכֶם חֵץ שָׁחוּט אִמְרֵי פִּיכֶם רָעַל,
וּבְתוֹעֲבוֹתֵיכֶם הָאָרֶץ תַּחֲנִיפוּ,
בַּחוּרִים וּצְעִירִים שׁוֹלָל תּוֹלִיכוּ,
כִּי לְהָרִים מִכְשׁוֹל לָשׁוֹן תַּאֲרִיכוּ,
וְאַתֶּם הַמַּכְשִׁילִים וְעוֹד סָרָה תוֹסִיפוּ.
שְׁבִילֵי עוֹלָם בְּדַרְכֵיכֶם תַּכְשִׁילוּ,
וּלְתֹהוּ וָבֹהוּ לְהַפְּכָם תּוֹאִילוּ.

שָׁוְא לָכֶם טָחֵי תָפֵל וּבְנֵי חַיִץ,
כִּי הִנֵּה שְׁאוֹל, כְּבַכּוּרָה בְּטֶרֶם קַיִץ,
תִּבְלַעֲכֶם וְאֶת קוּרֵי עַכָּבִישׁ תֶּאֱרֹגוּ,
שִׁמְכֶם וְזִכְרְכֶם יְכֻסֶּה בִּמְשׁוֹאָה וָאֹמֶשׁ,
וְשֵׁם **אֲלֶכְּסַנְדֶּר** עוֹד יִנּוֹן עִם שָׁמֶשׁ,
וְיוֹם הִצִּילוֹ יְיָ עַמִּים יָחֹגוּ,
יַעַן לְעַמָּיו אָב רַחוּם הָיָהוּ,
וּמְחַיֵּיהֶם לָהֶם יִקְרְאוּ חַיֵּיהוּ.

וְאָנֹכִי לְמַלְכִּי אָנֹכִי אָשִׁירָה,
חַסְדֵי יְיָ לְדוֹר אַחֲרוֹן אַזְכִּירָה,
בְּקוּם עַל מַלְכֵּנוּ אִישׁ רַע וּבְלִיַּעַל,
אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה אִישׁ רֹעֶה רוּחַ,
וַיּוֹר חֵץ פִּתְאֹם בְּלֶכְתּוֹ לָשׂוּחַ,
וַיַּרְא אֱלֹהִים וַיַּשְׁקֵף מִמַּעַל,
וַיִּקְרָא: אַל תִּירָא! מָגֵן לְךָ מָעְלָה
וּרְאֵה כִּי הַחֵצִי מִמְּךָ הוּא וָהָלְאָה:

שֵׁן חָרַק הַשָּׂטָן בִּשְׁאוֹל מִתָּחַת,
מִפָּנָיו חָרְדוּ כָּל שֵׁדֵי הַשָּׁחַת,
בַּעַל צְפוֹן בַּעַל זְבוּב וְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם,
מִקִּצְפּוֹ וַחֲרוֹנוֹ אָחוֹר נָסוֹגוּ,
אַמּוֹת סִפֵּי הַשְּׁאוֹל נָעוּ וַיָּחוֹגוּ,
וְקוֹל רַעַם אַפּוֹ עָלָה עַד שָׁמַיִם;
וּמַלְאֲכֵי מַעַל שָׂחֲקוּ וַיִּשְׂמָעוּ.
„יְחִי אֲלֶכְּסַנְדֶּר!" קָרְאוּ וְכַף מָחָאוּ.

אֶל עִמְקֵי שְׁאוֹל מַלְאֲכֵי וָעַם הָשְׁלָכוּ,
בּוֹשׁוּ גַּם חַתּוּ צַיָּדִם לֹא חָרָכוּ,
וּלְחוּצוֹת רוּסִיָּה אוֹרָה הָיְתָה:
רִבְבוֹת עָם אֶל בָּתֵּי מִקְדָּשׁ נָהָרוּ.
דִּמְעוֹת גִּיל וְשָׂשׂוֹן כַּמַּיִם נִגָּרוּ:
וְתוֹדַת הָעָם הַשָּׁמַיְמָה עָלָתָה.
וַיָּרַח יְיָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחוֹחַ,
וַיֹּאמַר: לְכוּ קוֹנִי הַחֲלִיפוּ כֹחַ!

לָכֵן קֹוֵי יְיָ, שִׁמְעוּ שָׁמֹעַ,
הַחֲלִיפוּ כֹחַ וִיהְיוּ לְמַלְכְּכֶם זְרוֹעַ!
וּבֶעָרְתֶּם הָרָע בַּאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ,
אַל נָא יֵרַךְ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לֹא תֶלְאֶה
מִזַּנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה,
יְיָ עִמָּכֶם, אַל נָא תִּירָאוּ,
וְהִצַּלְתֶּם אֶת נַפְשְׁכֶם מִשּׁוֹד וָשֶׁבֶר,
וְשָׁלוֹם לָכֶם מִכָּל פִּנָּה וָעֵבֶר.

וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל. גּוֹי קָו וּבֹטֵחַ,
גּוֹי מַטֵּה לְעוֹל שִׁכְמוֹ טוֹב לֵב וְשָׂמֵחַ
כָּל יִשְׁעוֹ כָּל חֶפְצוֹ רַק בֶּטַח שֶׁבֶת:
גּוֹי לֹא יָדַע מֵאָז מֶרֶד וָמֶרִי,
גַּם עִם אוֹיְבָיו לֹא הָלַךְ בַּחֲמַת קֶרִי,
גּוֹי אִישׁ חַסְדּוֹ כָּל נַפְשׁוֹ אֹהֶבֶת,
גּוֹי אֹהֵב מַלְכּוֹ אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ,
וַעֲצַת פֹּשְׁעִים וּמוֹרְדִים רָחֲקָה מִמֶּנּוּ;

לְךָ עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִלַּי אֶעֶרְכָה,
וּבְלֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּא מְרִי שִׂיחִי אֶשְׁפְּכָה
נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ,
כִּי גַם בִּצְעִירֶיךָ נָפְלָה שַׁלְהֶבֶת,
עַל זֹאת נַפְשִׁי תְּאַבֵּל תִּלְבַּשׁ עַצֶּבֶת,
הַנֶּגַע הַזֶּה, לֹא אֵדַע יָדֹעַ,
אֵיךְ נִרְאָה בְּבֵיתְךָ, גּוֹי אֹהֵב מַלְכֵּהוּ?
וּמֵחֲלָצֶיךָ אֵיךְ פֹּשְׁעִים יֵצֵאוּ?

אִם גַּם הַפּשְׁעִים הָאֵלֶּה מָעֲטוּ,
וְהֵם גַּם בְּתוֹרַת אֱלֹהֶיךָ בָּעֲטוּ,
גַּם אוֹתְךָ יִשְׂנְאוּ וַיִּהְיוּ עָרֶיךָ,
בָּנֶיךָ הֵמָּה עַל שִׁמְךָ נִקְרָאוּ.
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַר נוֹדָעוּ,
אִם גַּם לֹא הִקְשִׁיבוּ תּוֹרַת מוֹרֶיךָ,
וַיָּשִׂימוּ עָרְפָּם בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת,
עָזְבוּ מוּסָרְךָ וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת.

עַל אֵלֶּה הַבָּנִים חֶלְאַת עַמֵּינוּ,
הֵן נִשָּׂא חֶרְפָּה וּכְלִמָּה תְּכַסֵּנוּ;
אֲבָל לֹא בְּכָל זֹאת אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ,
אָכֵן רוּחַ הוּא בַּזְּמָן, רוּחַ שֶׁקֶר,
עָשָׂה לָנוּ רָעוֹת גְּדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר,
מֵאָז יִסְעַר לֹא שַׁלְוֵנוּ לֹא נַחְנוּ,
לָאֵל נְקַוֶּה כִּי יִגְאָלֵנוּ מִמֶּנּוּ,
יָמִים יָבֹאוּ וְהָרוּחַ יִשָּׂאֶנּוּ.

נוֹדֶה לַיְיָ חַסְדּוֹ זֹאת הַפַּעַם,
וְאֵלָיו נִתְפַּלֵּל כִּי יִכְלֶה הַזָּעַם,
וְשָׁבוּ בָנִים לַאֲבִיהֶם אֲבִי הָאָרֶץ:
גָּדְלוֹ תִּפְאַרְתּוֹ יַכִּירוּ יֵדָעוּ,
לְפָנָיו יִשְׁתַּחֲווּ וּבֶרֶךְ יִכְרָעוּ,
יָשׁוּבוּ, וְלֹא עוֹד יְזִידוּן לִפְרֹץ פָּרֶץ;
אַשְׁרֵי הָאִישׁ לֹא חָטָא. חַף מִפֶּשַׁע
הֹלֵךְ מֵישָׁרִים וְעוֹזֵב דֶּרֶךְ רֶשַׁע.

וְאַתָּה יְיָ, בָּרֵךְ נָא מַלְכֵּנוּ,
אֲלֶכְּסַנְדֶּר הַשֵּׁנִי הוּא אֲדוֹנֵינוּ,
מִגֶּזַע מַלְכֵי רוּסְיָא חֹטֶר וָנֵצֶר;
בָּרֵךְ מַמְלַכְתּוֹ בַּיָּם וּבַיַּבָּשֶׁת,
בָּרְכֵהוּ בִּבְרָכָה בַּתּוֹרָה מְשֻׁלֶּשֶׁת,
עִם אִשְׁתּוֹ הַקֵּיסָרִית וּבְנוֹ יוֹרֵשׁ עֶצֶר,
לָעַד יָרוּם הוֹדָם וְאוֹרָם זוֹרֵחַ,
וְשַׁלְוַת הַשֶּׁקֶט סְבִיבָם עַד בְּלִי יָרֵחַ.

כָּל אוֹיְבֵי מַלְכֵּנוּ בֹּשֶׁת יִלְבָּשׁוּ,
הֵם תֻּכּוּ לְרַגְלָיו בְּעָפָר יִתְפַּלָּשׁוּ,
עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם יָשׁוּבוּ יֵבוֹשׁוּ;
עֵינֵי הָעִוְרִים הָאֵלֶּה תֵּאוֹרְנָה,
וְנֶאֶסְפוּ וְנִקְבְּצוּ יַחַד כְּעָמִיר גֹּרְנָה,
יִכְרְעוּ בֶּרֶךְ וְחַסְדֵי הַקֵּיסָר יִדְרֹשׁוּ,
הָרֹה עָמָל וָאָוֶן עוֹד לֹא יוֹסִיפוּ,
יֵדְעוּ יָבִינוּ כִּי טוֹב בְּרָע הֶחֱלִיפוּ.

כָּל אֲשֶׁר שִׂפְתוֹתָם תִּטֹּפְנָה נֹפֶת,
וּבְקִרְבָּם עָשׂוּ חוֹזֶה עִם שְׁאוֹל וְתֹפֶת,
כָּל בִּרְכַּיִם אֲשֶׁר כָּרְעוּ לַבָּעַל,
אֶת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם מִלִּבָּם יָסִירוּ,
אֶת יְקָר תִּפְאֶרֶת מַלְכֵּנוּ יַכִּירוּ,
כִּי יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיָּעַל,
וּבְאַרְצוֹ וּבְעַמּוֹ צְדָקָה יַצְמִיחַ,
וּבְכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל יַצְלִיחַ.
אמן!

המו"ל א. ב. הכהן גאטלאבער

הגזרה והבניה (המשך מן חוברת ז').

זה תוכן הדברים *) אשר דבר בהרחבה בהראותו את רוב דעתו ובקיאותו . כל שומעיו התענגו על מתק רעיוניו וחן שפתיו . אחרי כן ברכוהו בשלום וילכו לביתם . גם את התלמידים שלח בצלאל לביתם לשלשת ימים וישארו אך היא והמורים . וישב לדרוש ולדעת את כל הנעשה בבית הספר עד בואו וימצא הכל מסודר ונעשה יפה בעתו אך לא לפי מקומו כי אמר בעיר הוללת עמים זאת עוד לעשות לתושיה לטובת התלמידים להורותם ראשית למודי חכמת המסחר והפנקס ולכל הפחות את לשון צרפת הנהוגה אצל רוב הסוחרים . אך יען לא נמצאו אז עוד מורים יהודים לעניני המסחר אלה התנדב הוא ללמד לשון צרפת חנם אין כסף עד אשר ימצא מורה יהודי . בהחלת ימי החדש מרחשון החל הלמוד ומן היום ההוא עמד בצלאל על משמרתו באמונה . מאז הבקר שעה שמינית עד הצהרים ומן שעה שניה עד השביעית אחר חצות היום לא משׁ מבית הספר ויהי עמל תמיד ללמד ולהשגיח על המורים והתלמידים לבל יצא רגע אחד לבטלה . עם המורים התנהג כאח ועם התלמידים כאב וכן היה בעיניהם ויאהבוהו ויכבדוהו וישמעו אמריו כי נעמו . גם על המורים גם על התלמידים שפך את רוחו ויעיר בבקר בבקר לרדוף לבקש חכמה ודעת ללמוד וללמד . גם המורים הראשים עשו אז דבר גדול להגדיל תושיה ולהאדיר כי נתן אלהים בלבם לאסוף ולקבץ ספרים לחכמה וללשונות מאת כל מתנדב ביהודי כנוצרי כל אוהבי בית הספר נשאוהו בספרים רבים ומועילים ומעת ההיא הוסיף עליהם בצלאל מהכנסת בית הספר בכל שנה ושנה עד כי היו לאוצר ספרים יקרים חדשים גם ישנים בלשכה מיוחדת מחדרי בית הספר, מבאר מים חיים זה שאבו התלמידים שוקדי החכמה והורשו דעת אחרי אשר כלו שנות למודם , גם רבים מהם הצליחו לעשות פרי בידיעות ולשונות לדבר ולכתוב בחן בשלמות . בשנת הקצ"א בא הבחור פאפיטש מבראדי אחרי כלותו את שנות למודו בבית הספר למסחר (רעאלשולע) אשר שם , אותו שם בצלאל למורה שפת צרפת והיה לזה ללמד חכמת הפנקס המשנה ויפי הכתיבה . בעת ההיא עזב ר' אבלי שליטא את משמרתו וילך לבקש לו דרך אחרת למחית ביתו ומעת ההיא פסק למוד התלמוד מבית הספר ואנשי המועצה מהמיסדים ובצלאל נמנו וגמרו ללמוד תחתיו להועיל את ספרי אמרי שפר תעודה בישראל והתורה והפלוסופיה להרגיל את התלמידים לרשון חכמים ולהרחיב השכלת לבם. כאור בקר יזרח שמש יבקיע בקרניו בסבך החורש מצל והגאות ונקיקי הסלעים כן אור מעשה הצדקה הבקיע עד חדרי לבב

---

*) את דברי הדרוש הזה כתבתי למורי ולגופי בגללו בהעתקה טהורה מכתב ידו בטרם שם דרכו לאדעכה , על כן נשאר תוכן ענינם בזכרוני עד היום .

ההמון הרב למחלקותיו לפקוח עיני העדה על תועלת בית הספר ועל יצר לבב בצלאל וצדקתו לבני עמו. כי כאשר היה גדול ונכבד בבתי השרים עמד למליץ אצלם על העדה לדרוש טוב וישלום לכל אישיה בכלל ובפרט, כל איש מציק פנה אליו לעזרה והוא ההיש לו ביוחי הטובה. האבות החלו לשלוח למאות את צאן ילדיהם לרועה נאמן זה. גם מתנגדיו בתחלה השלמו לו לאט לאט ויגדל גם בעיני העדה ויהי רצוי לרוב אחיו. אז דבר על לב ראשי העדה לשית נוספות ממכס הבשר על מתכונת כסף היסודי לא למענו עשה כי היה שונא בצע ומתנות ויסתפק בשכרו אלף ושתי מאות רו"כ לשנה לחיות בו בצמצום לפי היוקר באדעסא אך לטובת המורים היה עמל כי עגמה נפשו להם להיטיב מעמדם כי לדאבון נפשו היה שכרם בתחלה מעט למלא ספקם ללחם ביתם. אשר על כן עזבו רוב המורים את משמרתם ויהיו נודדים למחיה אחרת. גם הבחור פאפיטש עזב את מקומו וילך ללמוד חכמת הרפואה בברלין ויאותו ראשי העדה לשאלת בצלאל ויהי הנקל בעיניהם להוסיף מן המכס על קרן היסודי עוד יתרה עשו לתת בית גדול אשר לעדה במתנה לטובת צרכי בית הספר. שמח שמח בצלאל כי היה בידו להרחיב למורים בשכר טוב ולהוסיף עליהם עוד מורים חדשים אשר יעמדו על משמרתם ימים רבים ולא יעזבוהו כאשר בראשונה אז יכול לבצע מחשבתו הטובה לעשות כפלים לתושיה ויחלק בשנת תקצ"ד את בית הספר לשש כתות לשש השנים לחבר באוהל התורה הזה את בית הספר ליסודי הלמוד (נארמאלשולע) אשר בטארנאפאל ואת בית הספר למסחר (רעאלשולע) אשר בבראדי ויבחר לו למורים מבחור תלמידיו אשר עשו פרי בחכמה ולשון, ואלה שמותם ר' מרדכי המכונה מאקס אחי ר' יצחק הורוויץ, ר' אליעזר ישראל קעניגשאטץ, ר' בנימן חיות המכונה מארגענשטערן וה' קאנדעל וכל אשר בחר בו בצלאל הקים אותו משגיח הליצעע למורה בלי כל הבחנה כמשפט. בעת ההיא בא גם בן דודו הר"ר זלמן דינעס מטארנאפאל לאדעסא וגם הוא נספח על בית הספר. וככה סדר ותקן בצלאל את משטר הבית החדש: בכת הראשונה למד ר' זלמן באלין את ספרי התורה בראשית שמות ובמדבר (ספר תורת כהנים נשנה בכתות העליונות) ה' שמעריל קאנדעל את הקריאה בלשון אשכנז ורוסיה וראשית למודי החשבון, בכת השניה חשלישית והרביעית הר"ר זלמן דינעס את ספר דברים ונביאים ראשונים, ה' קעניגשאטץ את לשון רוסיה, ה' מאקס הורוויץ את למוד לשון אשכנז ומלאכת החשבון וה' חיות האמן השלם במלאכת הכתיבה למדה לתלמידי ארבע כתות התחתונות. בכת החמישית והששית למד המנהיג בצלאל את ידיעת הארץ לגבולותיה ודברי ימות עולם. החכם פינסקער הורה את ספרי נביאים אחרונים וכתובים דקדוק לשון עבר וחכמת הפנקס, המשנה ה' איצק הורוויץ את לשון אשכנז לשון למודים (רעטהאריק) ומלאכת חשבון הסוחרים ר' אליהו פינקעל את לשון רוסיה וה' מאקס הורוויץ את לשון צרפת ור' זלמן דינעס את ספר תעודה בישראל. מעת ההיא צמח מטע הצדק בבית החדש

הזה לברכה ופריו לגאון ולתפארת. הגראף וואראנצוב לא גרע עיניו מבית הזה ויתפאר בו, לא בא אורח נכבד משרי הממשלה הגבוהים או מארצות אירופה האחרות אשר לא הובילהו הגראף, בחור מעם זה להראות לו בין הרישי אדעסא גם את בית הספר ליהודים הראשון ברוסיה בין אלה הנכבדים היו גם הלארד הורהאם והבאראן דע באראנט ודומיהם. וייטב הבית ומשטרו בעיני כל רואיו ויהללוהו וכל אחד כתב את משפטו עליו לטובה ויחתם בחתימת ידו בספר הכבוד (עהרענבוך) הנעשה לדבר. גם להממשלה הרוממה הלל הגראף את בית הספר וישתדל אצלה לתת למורים הראשים אותות הכבוד של זהב, ולבצלאל בחירו ואהוב נפשו את שם התפארת אזרח נכבד לגפו. בשנת התקצו. אולם תחת משאו הכבד רבץ בצלאל ויחלה את מחלת הכבד וכמעט הגיע עד שערי מות. אך עשירי ונגידי העדה אספו כסף נדבות וישלחוהו בעצת הרופאים לקארלסבאד להתרפא שם במימיה החמים. בימים ההם ובצלאל מתרפא בחמי קארלסבאד התאזרו גם ראשי המורים לתת עצה בלב המיסדים ליסד גם בית ספר לנערות בשלש כתות ללמדן בו את קריאת לשון עברית אשכנזית ורוסית הכתב והחשבון התפירה והריקמה וכדומה וידברו על לב ראשי העדה ויפתום בפיהם להוסיף עוד מקופת הקהל לצרכי הבית הזה. ובצלאל שב ורפא לו ממחלתו וירא את הבית החדש הזה וימצא בו הכל על מכונו וסדרו וייטב בעיניו. גם הבית הזה נתן תחת הנהגתו. בשנת תקצ״ז לבש גם בצלאל עוז וידבר באזני הגראף וואראנצוב להרחיב מעשה הצדקה גם לפלך בעסאראביה וליסד גם בקישינאב בית ספר לנערים וישמע אליו השר הצדיק הזה וישלחהו שמה באגרת פתוחה אל הגובערנאטאר פעדערוב להיות בעזרו להטות לב ראשי העדה למלא את כל חפץ לב בצלאל בדבר הטוב הזה וכמעט חדשים אשר ישב בקישינאב עלתה בידו ליסד שם בית ספר לנערים בארבע כתות לארבע שנים לפי צורך המקום. ויכתב בספר את תכנית משטר וסדרי הבית אשר יפתח בראשית ימי שנת תקצ״ח. ויתן למורים את המשכיל מאלטשינער ואת פרידפערטיג לרשון אשכנז ועבר ולימודי עניני הלמוד בחר מתלמידי בית הספר באדעסא ואת ר׳ משה לאנדויא נכד הגאון ר׳ יחזקאל מפראג לראש ומשגיח עליהם. ואני הייתי אז במאהילאב אשר על יד נהר דניעסטער מורה בבית הנגיד מו״ה מנחם מענדיל לעווענזאהן. ויהי כשמעי את אשר יעשה מורי ואלופי בקישינאב תקעתי יסדות תקותי בו לספחני אל אחת הכהונות בבית הזה אשר יסד. ואבקש לי מנוח ואמהר ואבוא אליו בבקשתי זאת. אולם תוחלתי זאת נכזבה כי אמר אלי אתה למה זה אחרת לבוא כי המשגיח והמורים כבר ממונים בהבטחת פי ולא אוכל לשוב. אולם אל יפול לבך, לך לך לאדעסא שם תמצא ברוח מחיתך והוחל לי שם כי משמרת אתה עמדי לתת לך מקום בין העומדים לפני. ואשמע בקולו ואבוא לאדעסא ולא ארכו הימים שמוני הנגידים ר׳ חיים אפרתי ור׳ אברהם משה ראפאלאוויטש למורה בניהם בביתם. גם ידידי המליץ היקר

ר׳ יעקב אייכענבוים ז״ל שמח לקראת בואי ואהי לו להבר בבית הספר המיוחד (פענסיאן) אשר עשה לו לבדו לחיות עליו. בשנה ההיא היא שנת תקצ״ז בא לאדעסא הוד קיסר רוסיה ניקולי האדיר עם בנו יורש עצר. בין שאר מעשי העיר הגדולים לא אחר הגראף וואראנצאוו להראות לנגידי רוסיא הנשאים גם את שני בתי ישראל. וייטבו גם בעיניהם ובצלאל נחל כבוד ויקר בהתיצבו לפנידם. גם השר משנה אובאראב המפוקד על השכלת עמי רוסיה אהב את בצלאל ויכבדהו למשמע אזן. אולם איש יקר ונכבד בלתי מקנאים מי ימצאהו. גם לבצלאל קנאו בעדה. יש אשר מצאו תנואות עליו לשום דפי ותהלה בבית הספר לנערים כי ישתמשו ברוב שעות היום רק לעניני חכמה ולשונות לעזיות וללשון עבר במעט. גם את ספרי התנך לא יספיקו ללמדם עד תומם. ויש אשר ההאוננו רע באזני ראשי הקהל וילינו את אנשי העדה לצעוק חמס כי רוב הכסף כמכס הבשר יובא לאוצר בית הספר ואוצר בית החולים יחסר. ויאמרו להאביד את בית הספר ולסגור הדריו כדבר אין חפץ בו. אוי לגבר הבוטה בהמון אשר כגלי הים ינוע אל כל רוח. רגע ינוהו בדממה ורגע ישאון ברעש ויעלו קצף. גם אהבתם גם קנאתם הבל. אך לשוא הרצו המהרפים לשונם כי הממשלה בהרה בבית הזה ותהי לו למחסה ומעוז. רק לדברי המתאוננים בדבר לשון עבר שת בצלאל את לבו וישמע להם כי צדקו. אז בשנת תקצ״ט בהרו בי המיסדים בעצת בצלאל למורה לשון עבר בכת השניה השלישית והרביעית לנערים ובבית הספר לנערות ללמד את יופי הנהגה והדקדוק. בשנת הר״ב נתנה הממשלה הרוממה לבצלאל בהשתדלות הגראף אשר הבין ביקרו ואת השם אזוה נכבד למורשה לו ולזרעו אחריו. בתהלת ימי הכתיו שנת תר״ג בא הדרשן מנהם ליליענטהאל לאדעסא מטעם המשנה אובאראב לבשר לעדת היהודים כי בלב הממשלה ליסד בתי ספר לרבנים בווילנא וזשיטאמיר ובשאר הערים בתי ספר מהלקה ראשונה ושניה להשכלת בני היהודים. ויבוא החכם ליליענטהאל לראות את בית הספר ויבחן גם את התלמידים וישתומם לשמע אזניו ולמראה עיניו וידלל ויפאר את בית הספר במכתב ארוך בספר הכבוד הנזכר. את המנהיג בצלאל אשר כלתה נפשו לראותו לא מצא אז כי שלחו הגראף וואראנצאף להצי הדאי קרים להקור אחר מצבות ר׳ יצחק סנגורי ואשתו הסנגורית. ובשובו משם שלחו השר הזה לפעטערסבורג לעבוד שם בסוד יועץ הממשלה ורבני ארץ רוסיה להיעץ על דבר בתי הספר אשר בלב הממשלה ליסד ליהודים. בשנה ההיא עשו המורים את יום ההמשה עשר לירח זיו ליום הדג להתלמידים השוקדים בלמודם לתת להם את מכתבי התעודה בקהל. וראשי העדה ואציליה גם דברו אז את דברי דרושיהם איש איש כהכמתו ועלי שמו לשיר בשירים על יום הכבוד הזה לזמרם במקהלה. ואלה הם השירים אשר חברתי אז.

שיר מזמור

לכו זרע יעקב באור החכמה נלכה : נבואה ביתה בזמרה בשיר חדש חדיה : נזמרה שם ד' נזמרה עליון משכיל : כי גבהו כהרי אל כי גברו חסדיו עלינו להציל מסכל רוחנו מהבלי שוא יחידתנו : ויחלק בבינה לנו בינת אנשים מלומדה ויופע אורו עלינו נהרת חכמתו סלה : אז תמך בחסדו ישרים בצדקו ימין יראיו לפנות דרך לעמו ארח למעלה למשכיל : פרדס בערבה נטעו גנת עדן בציון : עץ הדעת שרשנו בסנסניו יאחזון בניגש זרע יעקב סגולתיה . יאכלו ויחי לבבם פרי תבונות סלה : האל המלמד דעת הנותן בינה לאדם יהיו נא עיני כבודך וידך לטובה עלינו : תבאת חכמה בלבני מפני קשטך סלה : אנא גל עינינו אף רוחנו הבינה הקשב ושמוע תורות מפי מורינו ביראתך : כרביבים יהיו ארץ ירונו דשן לקחם וכטל על שיח שדי תזל אמרתם טל ילדותך : נטע אהבה בלבבנו תשוקת בלתי סרה ללמוד לשון וספר לרדוף לבקש בינה ממטמונים תורת קדשך . אז נמצא יראתך ונביא לבב חכמה לאהבה רענו כמונו אף ארח חיים נפלסה להשכיל ולהיטיב באמונתך יראו מהוללנו יעלוזו מורינו לצדקה ויגילו יחד יכבדו עמנו סלה :

קְהַל הַשָּׁרִים .[1]

עשר תנועות ומלעיל

.1

הָרֵק אֱלֹהִים בִּרְכַּת שָׁמַיִם
לִנְגִיד אַרְצֵנוּ יָשָׁר לַיָּשָׁר
לַחָכְמָה יִתֵּן לָנוּ יָדַיִם ,
אַף יַדְרִיכֵנוּ עַל בָּמֳתֵי הָאֹשֶׁר ,

---

1) הוא קהל השרים תלמידי שיר די תחת הנהגת הש"ץ המשורר הנפלא ר' ניסן בלומענטהאל מיסד בבית המקדש שעם (טעמפעל) הנוסד בשנת ת"ר בעזרת ר' בצלאל והלל הבראדיים באדעסא .

אַל־יָסֹר מֶנְהוּ שֵׁבֶט וָנֵזֶר ,
וִיהִי לְיִשְׂרָאֵל אֶבֶן הָעֵזֶר .

2.

בָּרֵךְ אֱלֹהִים יוֹעֲצֵי מַלְכֵּנוּ
אֵת עַמְּךָ לְרַחֵם נַפְשָׁם יוֹדַעַת ,
הַשּׁוֹקְדִים חֶסֶד לְהָרִים קַרְנֵנוּ ,
וְתֵת בְּלֵב עַמְּךָ חָכְמָה וָדַעַת ,
הָרֵם אֲדֹנָי מִדַּרְכָּם כָּל הֶדֶק ,
לְהוֹצִיא לְיַעֲקֹב כְּנֹגַהּ הַצֶּדֶק .

3.

הַגְדֵּל אֱלֹהִים כְּבוֹד זֶה הַבַּיִת ,
אַף תּוֹמְכָיו בָּרֵךְ , עָלָיו יַשְׂגִּיחוּ ,
כְּאֶרֶז יִשְׂגּוּ יִפְרְחוּ כַּזַּיִת ,
מֵבִין עִם תַּלְמִיד יַחַד יַצְלִיחוּ ,
מָגֵן הָיָה לָמוֹ צִנָּה וָסֵתֶר ,
גַּם כָּל שׁוֹחֲרֵי טוֹב שַׁלֵּם עַל יֶתֶר .

המנהיג בצלאל שב מפעטערסבורג לפעלו ולעבודתו בבית הספר אשר לא מש מעשות פרי התלמידים נהרו למאות מארבע כנפות העיר הגדולה והמונם הלך הלוך ורב עד כי קטן היה הבית מהכיל גם החצי מהנערים המובאים להסתפח בנחלת התורה והחכמה. כלבנון רעש פרי צמח הברכה אך עוד יסף בעת ההיא שרש למטה כי נפקד מקום שלשת המורים השנים ואחרים באו תחתם ומלא מקומם לטובה , ה׳ מאקס הורוויץ עשה לו בית ספר לנערות (פענסיאנאט) בביתו ויעזב בשנת תר״ו את משמרתו בכת השניה השלישית והרביעית ותחתיו נבחר ללמודי לשון אשכנז וההשבון תלמיד בית הספר המשכיל המהנדס ר׳ אבא גאלדהאוד המכונה לאנדא . המורים ר׳ זלמן דינעס ור׳ זלמן באלין מתו זה אחר זה ויבוחר החכם ר׳ אייזיק לאנדעסבערג לשרת בארבע כתות התהתונות ואני למדת בבית הספר הזה את כל דקדוק לשון עבר זולת השמות וספר אמרי שפר וספרי אמת ודניאל עז״א נחמיה . אהה! המנהיג והמורים , אלופי חברי ומיודעי , גועו ואינם להעיד על מעשי בבית

הזה; אך שהדי במרומים הוא יורע וכל קהל אדעסא והמון תלמידי יודעים את כל עמלי להתים תורה בלמודי ולפחת רוח לשון הקדש ורוח האמונה ויראת ד׳ רוח חיים בלב כל תלמידי בשלשים וחמש השנים אשר עמדתי לשרת בבית הספר הזה, נפשי יודעת מאד כי אין מי יכזיבני. זכרה לי אלוה לטובה את כל אשר עשיתי לכבוד שמו.

הכנסות בית הספר גם הן היו הולכות ומתרבות שנה שנה מהנשאר מהוצאותיו והבית הצליה לעשות חיל ורכוש במשך השנים כי היה לו כסף שנים עשרה אלף רובל באוצר הממשלה (באנק) קרן קימת ואוצר ספרים יקרים בחדריו גם בית האבנים אשר נתנה לו העדה מלבד קרן היסודי (פאנד) אשר נתן לו מקופת הקהל. אז היה ביד המנהיג שטערן והמשגיחים להוסיף שכר המורים. המשנה אובאראף מת והשר שעכמאטוף אשר עמד תחתיו חשב מחשבות לקחת את בית הספר מיד העדה ולשנותו לטוב לשני בתי ספר: א) את שתי כתות התחתונות לבית ספר מדרגה ראשונה, ב) וארבע כתות העליונות לבית ספר מדרגה שניה. בחדש דעצעמבר שנת 1852 היא שנת תרי״ג בצע המשנה את מחשבתו הטובה אשר חשב לעשות. אולם נוחלה אז תוחלת בצלאל אשר קוה להגדיל כבודו להיות המנהיג הראש לכל בתי ספר ליהודים אשר יוסדו בארץ רוסיה, ע״י הממשלה הורם המנהיג הזה ממצבו ומפקודתו אשר שמרה עשרים וארבע שנים. ותחתיו הוקמו שני משגיחים רוסים לשני הבתים אשר חלקם המשנה. וכל הרכוש, הקרן קימת ואוצר הספרים ובית האבנים וכל כלי בית הספר הנמצאים באו תחת יד הממשלה הרוממה כנהוג בכל בתי הספר המיוסדים על פי פקודת הממשלה. בבית הספר מדרגה שניה נשארו למורים יהודים שלשה המורים הראשים וה׳ מאקס הורוויץ ואני הכותב זאת. בעת ההיא לפני בוא שנת 1853 בא לאדעסא המשנה נורוב לראות כי נעשתה עצת הממשלה הטובה ויפקד אז את בצלאל שטערן להיות היהודי המלומד בבית המשגיח העליון (קוראטאר) על כל בתי ספר בארץ רוסיה החדשה. אולם הפקודה הזאת היתה למורת רוח בצלאל ויעזבה אחרי עמדו בה כשלשה ירחים וישב בטל בלי כל משמרת עבודה בביתו ופקודתו נתנה לר׳ אליהו פינקעל בתנאי לעזוב עבודתו ללמד לשון רוסיה לאיש רוסי מלידה ומבטן. ובכן נשתנה בית הספר הראשון אשר לעדה לטובה, כל זאת נגע עד לב בצלאל. גם פגעי הזמן רעים חברו יחדיו למרר חייו. מחלתו הנושנה מחלת הכבד עוררה אז כשתל ותהפוך את פניו וכל עור בשרו לירקון. כל ימי הקיץ בשנת תרי״ג חלה את חליו זה ויחלש ויגוע למחלת לב כל יודעי שמו ולאבל כבד לכל העדה. זאת היתה אחרית החכם וישר באדם הזה. תולדות ימי חייו כתובים על ספרי שפתי רננות חלק שני ונשנו בספר מכתבי עברית אשר הוציא לאור המליץ המהולל והמפואר מאיר הלוי לעטערים ז״ל. ועל אחד

הלוחות של אבן השיש אשר הוצבה לציון על קברו כתבתי הטורים האלה :

צִיּוּן בְּ צַ לְ אֵ ל אֲנִי מַצֶּבֶת קֶבֶר.
לֹא לְפָאֵר שְׁמוֹ, הַנּוֹדָע לְכָל גֶּבֶר,
רַק מְנוּחָתוֹ כָּבוֹד הִנְנִי מַזְכֶּרֶת,
תִּפְאֶרֶת כּ וֹ כָ ב אוֹר יָקָר הוֹפִיעַ,
אֶבֶן אוֹפֶל דּוֹמֵם אֵיכָה יַבִּיעַ?
שְׁמוֹ עָלַי נִקְרָא וּכְבָר לִי תִפְאֶרֶת.
לָכֵן בָּזֶה דֻּמִיָּה תְהִלָּה לפ״ק.

גם ר׳ אליהו פינקעל לא האריך ימים כי הוכה במחלה אנושה אשר דכאה חיתו וימת בשנת 1860 היא שנת תר״ך ויבא תחתיו להיות היהודי המלומד ומורה לשון רוסיה המשכיל ה׳ געניקעס תלמיד בית ספר הרבנים בווילנא. גם ר׳ יצחק הורוויץ חלה את חליו אשר מת בה ויבא תחתיו מורה רוסי ללמד לשון אשכנז. ידידי ר׳ שמחה פינסקער עזב את משמרתו בבית הספר וילך לעיר וויען להדפיס שם את שני ספריו היקרים לקוטי קדמוניות וספר המבוא. ויבא תחתיו החכם אייזק לאנדעסבערג. גם ר׳ שמחה פינסקער נהלה אחרי הוציאו את ספריו ויפאר את שמו להיות נמנה בין גדולים וימת בשנת תרכ״ד. שלשה משגיחים רוסים חלפו בבית הספר מיום אשר נשתנה. אחד מהם הוסר מפקודתו ושנים כתו. אחרי מות המשגיח השלישי הוקם בהשתדלות הגראף סטראגאנוב איש יהודי למשגיח בית הספר הוא ה׳ מאקס הורוויץ אשר היה היהודי המלומד אצל השר ההוא אמנם הוא התאמץ להחיות בבית הספר את רוחו הראשון אך לא עלתה בידו. עוד שש שנים עמד הבית על עמדו כי בשנת 1874 היא שנת תרל״ד עלה עליו הגורל, על פי פקודת הממשלה הרוממה עם כל בתי הספר לרבנים ובתי ספר מדרגה שניה אשר יסד המשנה ליהודים — להסגר.

הנה כי כן נאסף בית הספר ליהודים אשר הצמיח בארבעים ושמונה השנים אשר עמד, ישע וברכה רבה ליושבי היהודים ולזרעם אחריהם בארעסא. מי יגיד ויספר את כל הטובה אשר עשה? אין קץ למספר התלמידים אשר שאבו מבאר מים חיים הזאת, באר חפרוה נגידים כרוה נדיבי עם; מה רבו הבנים אשר פנו לכסחר אחרי עזבם את הבית הזה גדלו הצליחו ויהיו לאנשים ישרים בעשר ובכבוד. רבים מהם באו אל בתי ספר הגבוהים ויגדלו בכל חכמה לכבוד ולתפארת. וכמעט כולם השבילו והצליחו בכל מעשיהם. כמה נשתנה רוח כל יושבי ארעסא משנת

1826 עד היום הזה לטובה כולם יזכרו לברכה את הבית ומיסדיו מוריו ומנהיגיו.

זה ספר תולדות בית הספר ליהודים בארעסא רשום בכתב אמת אחר חקירה ודרישה היטב במשפט להיות לזכרון לדור; לא יחסר כל בו מכל קורות הבית ומלמדיו להועיל ומה פעלו ועשו.

מכבדך כערכך א. מ. ווערביל.

יודעי בינה לעתים, אשר ידעו את היהודים בעיר ארעססא וסביבותיה בטרם הוסד שם בית הספר ואחרי כן, המה הכירו וידעו את פעולת בית הספר ההוא ורב הטוב הצפון בו לבית ישראל. בו התפתחו כשרונות התלמידים ויהיו לאנשים חכמים משכילים אנשי שם, ובכל אשר פנו, אם לבתי למוד המדעים הגבוהים או למסחר וקנין וחרשת המעשה, עשו חיל ומצאו חן וחסד בעיני אלהים ואדם. אחד מהמצוינים שבתלמידי בית הספר ההוא, אשר מצאתיו שמה בשנת תק"ץ בהיותו עוד נער בן שש עשרה או שבע עשרה שנה הוא ידידי החכם המפואר איש חיל ורב פעלים ה' יאָאַכים טארנאפאל, תושב ארעססא עד היום, סופר מהיר וביחוד בשפת צרפת ורוח נדיבה תתמכהו לכתוב פעם בפעם למטרת הרמת קרן עמו, בשנת תרי"ט (1859) נדפס בלשון רוסיא במ"ע „רוסקי אינוואליד" נומער 47 מאמר גדול ונכבד מאת החכם ההוא, ע"ד „השפעות הממלכות הנאורות ורוח הזמן על מהלך השתלכות העברים ומצבם המדיני". את המאמר ההוא העתקתי אז תיכף כשיצא לאור בל"ר, ללשוננו ונדפס במ"ע המגיד שנה שלישית (תרי"ט) מן נומר 22 עד 29 בכלל. — עוד קודם לזה בשנת 1855 יצאו לאור בלשון צרפת (דפוס ארעססא) ספר "Notices„ וכו', ובעת ששלח החכם הנ"ל את מאמרו להרעדאקטאר של מ"ע רוסקי אינוואליד להדפיסו כתב אליו ג"כ מכתב מיוחד (נדפס ג"כ ע"פ העתקתי במ"ע המגיד שם) ושם הוא מזכיר גם את ספרו הנ"ל בלשון צרפת ואומר בזה"ל: "ומצא חן כמעט בעיני כל שרי רוסיא והרבה ענינים מספר ההוא נעתקו בספרי זכרון אנגליים אשכנזים ועבריים„. ובשנת 1868 הדפיס (בארעססא) בלשון רוסיא את הספר הנכבד Опытъ וכו', הספר ההוא עשה לו שם גדול והעיר אזני רבים מעמנו ומעם הרוסים. אחרי כן הוציא לאור (ג"כ בארעססא) בשנת 1871 את ספרו בלשון צרפת "Reflexions„ וכו', גם הספר הזה מצא חן בעיני כל קוראיו. אשרי לבית ספר המעמיד תלמידים כאלה, וזה פרי בית הספר אשר יסדו היהודים המשכילים בארעססא ע"פ התעוררות עצמם בטרם נתנה ידה הממשלה הרוממה לפועל טוב זה; אשרי העדה שככה לה!—

(ההמשך יבוא)

נוספות והערות למאמרי „משה וישראל״

(„הבקר אור״ שנה העברה חוברת חמישית)

נו׳ 2 לצד 594 , 599 .

(המשך מן חוברת א׳)

על דבר העתקת התורה:

הרב הסופר המצוין ד״ר קייזערלינג (בספרו היקר מאזעס מענדעלסזאהן זיין לעבען אונד זיינע ווערקע פרק 12) הראה לדעת כי התכלית הראשי אשר הניע את הרמבמ״ן לתרגם את התורה היה החפץ ללמד בני יהודה שפת הארץ היא שפת אשכנז ברורה וצחה . הן אמנם החכם הנכבד הזה בעצמו מספר לנו בהמשך דבריו באותו פרק כי ב״מ חנך את בנו יוסף עפ״י ההעתקה הזאת „למען ילמד לדעת ולהבין את התורה על דרך הוראתה הפשוטה״ ונראה לפי״ז כי עוד מטרה אחרת עלתה על לבו , בכ״ז לא נחה דעתנו בקראנו ראשית אמריו הברורים . ראינו — כי תמהנו. החכם המליץ המו״ל „השחר״ החרה החזיק אחריו בהוספתו עוד „כי מעשה אשר לא יעשה עשה בעמו,״ „הוא (ב״מ) חלל קדשיו ויוריד כבוד אבותיו עד עפר וכי העתקת התורה השכיחה את שפת עבר״ *) . אבל לא כן אנחנו עמנו

---

*) „השחר״ שנה ששית מאמר „עת לטעת״ לד 6:-242 עי״ש ולדוגמא יבואו פה אך מאמרים קצרים ומקוטעים ואלה המה „להפוך לעמו שפה „ברורה תרגם את כתבי הקדש לשפת אשכנז, הוא (ב״מ) לקח את כתבי „הקדש אשר היו משוש רוח כל בית ישראל וכו׳ ויעשם לרקחות ולטבחות „לשפת אשכנז! וכו׳ בהעתקת בן-מנחם לא אחת מאלה הנסבות היתה, „למען הטעמים כבר נעתקו הה״ק ע״י לוטהער ובני ישראל הבינו אז שפת „עבר לא שפת אשכנז וכו׳ בארץ אשכנז החלו מני אז לא רק לעזוב את „תורת ישראל כ״א גם לקלות בה ובשפת עבר וכו׳ בהעתקת התורה „ובהורותו כי בני ישראל רק בני אמונה אחת הם ולא בני עם אחד וכו׳ „הרס כמעט עד היסוד בו את בית ישראל וכו׳ בעת הזה נלכדו לא רק „ב״י בארצות אשכנז כ״א גם כמעט בכל איירופא כלה וכו׳ ובכל המקום „אשר דבר בן-מנחם הגיע החלה שפת אשכנז לפרוח ושפת עבר לרדת „מטה מטה וכו׳ אמת הדבר כי בתחלה שמו כל אלה את שפת עבר לנס „מגן וצנה וכו׳ אך כל אלה היו רק כל עוד אשר לא ידעו שפה אחרת „וכו׳ וכו׳ . וכן נמצאים רבים כמו אלה [בשש החוברות הראשונות לשנה הששית אשר ראיתי] במאמר „עת לטעת״ אשר בהסיר ממנו גדר עקרבים

על דעתנו ועל דעת הקהל, המטרה הראשית אשר הציב לו הרמבמ"ן ז"ל במפעלו זה, היא היא המטרה אשר אליה יהה אבן פנת רעיוניו בכל ימי חייו; להרגיל את נערי ב"י הקטנים עם הגדולים להפשט הישר והבנה גם בהבנת כתבי הקדש אשר היו מוזרים למו, ולהראותם אבן היקרה הזאת שארית פלטתנו מימי קדם טהורה ונקיה מכל הלאת הדרשים נפתלים ועקשים אשר העמיסו עליה מורי הזמן, וכחכם עדיף מנביא קוה ב"מ בכל לבו כי ההעתקה הזאת תהיה הצעד הראשון על מסלת הדעת; באשר המרגיל א"ע בענין אחד להשתמש בשכלו הישר ובהגיון ברור ונכון אז ירך לבבו באורח מישור גם בשאר הידיעות כאחד האדם (עיין למעלה מאמרי ט"י). במובן הזה כתב רבנו ב"מ להחכם הערדער לאמר" נאך איינער אונטערזוכונג פאנד איך, דאס דער איבערזעטצט מיינער קרעפטע נאך היניינען קענטע מיינען „קינדערן אונד פיעללייכט איינעם אנזעהנליכען טהיילע מיינער נאציאן איינען „גוטען דיענסט צו ערוויזען. וועגן איך איהנען איינע בעססערע איבערזעטצונג „אונד ערקלערונג דער היילינגען שריפטען אין דיא האנד געבע, אלס „זיא ביזהער געהאבט. דיעזעס איזט דער ערשטע שריטט צור קולטור, פאן „וועלכער מיינע נאציאן לייטער אין איינער זאלכען ענטפערנונג געהאלטען „ווירד, דאס מאן אן דער מעגליכקייט איינער פערבעססערונג ביינאהע פערצווייפלען מעכטע" (ק. אנהאנג נ' 45) צא ובדוק בדברים האלה (הערוכים להכם נוצרי אשכנזי!) וגם שמה לא ימצא מקום נאמן להשערה הזאת כי רק למוד שפת אשכנז לבד הניע איתו לעבודת ההעתקה. פה הזכיר „קולטור" בדרך כלל אשר תצמח לבני עמו מהעתקת התורה ובאורה, והלא הבאור בלה"ק נכתב? אך האמת כאמור למעלה כי כוונתו הראשית היתה הרחקת הדרשות עקומות והשערות עקלקלות והשגת דרך ההגיון והפשט האמיתי בתוה"ק, והתועלת המסתעפת מזה ללמד את לשונם דבר צחות בשפת המדינה, ולבוא בשערי ספרותה, היא אך תועלת צדדית, תועלת טפלית ולא עקרית 2). —

אלא ליפר כמו הרמבמ"ן ז"ל היה באמת גאר חבר מטע להתהלל מעשה ידי חכם וסופר בישראל. —

2) ובפרט כי בימיו כבר החלו היהודים ללמד לבניהם דבר שפת אדמם לחם וברורה, כאשר הזכיר זאת הרמבמ"ן בלב מלא תקוה הנסקפה מהספור הזה (עיין כב"ג חלק 5 צד 605 באגרתו לקלין משנת 1782) ולא יתכן כי נעשתה זאת ע"י העתקת התורה אשר עוד לא יצאה אז כלה לאורה. — כפי הנראה, גם בעיני איזה מהרבנים תמימי לב היתה מטרת ההעתקה אך הרחבת לשון אשכנז בין היהודים [קיזערלינג הנ"ל צד 238 המליץ למקור דבריו ספרו של לוי גד"פ ד"י אשר אינו פה עמדי] ועל זה לא נתפלא מאומה. הרבנים האלה הרחוקים מכל דעת הגונית

כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על המבוכה הנוראה המושלת בסדר הלמוד, ונפשו הזכה נכספה וערגה להסיר מ"ב צעירי עמו את נחש עקלתון פרי הפלפול ולהדריכם בנתיבות ישרות המוליכות למושגים ברורים וצלולים ולהתבונה ההגיונית, ולא היה בז לכל דבר המוביל למטרה זו לטובת תלמידי בתי הישיבות, ומה יהמה לבנו לשמוע איך האיש הנעלה הזה אשר עמד על מרומי העת והמדעים מדבר על רב צעירי ימים העוסקים בגפ"ת, וכמעט במו פיו יתחנן למו לאמר „ואולם ישבתי וראיתי שהדרכים הללו קרים „עד מאד, ויכול המשכיל להגיעם עד סופם בשנים שלשה ימים בלי עמל „ויגיעה כלל, וראוי לבחורים השוקדים על דלתי התורה שיקבעו שעה אחת „או שתים בשבוע להתבונן בדרכים הללו אחרי שהם רבי התועלת גם בלמוד „הגפ"ת ופלפול חברים לפי שהם מישרים את שכל האדם ומדריכים אותו „בדרך נכונה ומתקנים גם את הדבור החצוני שהוא תפארת האדם ויתרונו על בהמת הארץ וכו׳ (הקדמת הרמבמ"ן לס׳ במה"ג) ולא עוד — אך השפיל לראות מגובה מצבו על החס־ון אשר יוכל להמנות ולא חס על עמלו לבאר ברחבה „חלקי הדבור ושמושיהם בלשון" למען תת לנערים דעת ומזמה בהבנת מאמר שלם ולפתוח שערי בנין שפת קודש (לא שפת אשכנז) הסגורים לפניהם עד כה (אף כי נמצאו גם אז ספרי דקדוק חמרים חמרים). וכן הדין בהעתקת התורה ובאורה — על ידו וע"י עוזריו — כאמור למעלה, לא ללמד שפה אשכנזית יצא (הן לתכלית הזה באמת יש ויש אמצעים אחרים די והותר) אך להורות דרך שפת עבר וכתבי הקדש בא, בפרט וביחוד לטובת אלה הצעירים אשר כבר הבינו לשון המדינה ודברה לשונם בחכם גם שפת צרפת כנהוג גם בינינו, אך עקבות שפת הוזינו ומליצינו לא להם נודעו. כן נראה במבוא התורה „אור לנתיבה" להרמבמ"ן ז"ל (דבריו אלה מובאים ג"כ במאמר על"נ להחכם הנכבד ראב"ג כאשר ראיתי אחרי כתבי זאת ואין לי צורך להביאם שנית). ואם יטען הטוען שאין אדם מעיד על עצמו, אעידה לי העד היותר כשר ונאמן הרב החכם המליץ הנשגב רנה"ו ז"ל אשר מפורש ושום שכל הציע כונת ההעתקה לעיני הקוראים, ואלה דבריו: „עתה „שובו לבצרון אסירי התקוה וכו׳ כי הואיל משה באר את התורה באר היטב

[זולת הרש"ג ר"ש אבד"ק פפד"א כנודע] ואפשר שאלו המתרגמים העמד ידיעת שפת המדינה הנחוצה להנהגת העדה מ"מ הממשלה שמתו בסתר לבם לקראת ההעתקה הנ"ל תנת למו יד ובם בהבנת לבין אשכנז באופן קל בלי רעש גדול והאנשים יקרי רוח אלה בעים לבב האמינו באמת כי הן התרגום לא נברא אלא בשביל התכלית הזה לשאוב מימיו בנחת ולא בלעג ועמל רב סיראת מלות האשכנזית בלתי נודעות למו עד כה. מובן מאליו כי אין להביא ראיה מזה שכן הוא באמת.

„בלשון המורגלת בפי נעריהו בגלילות הללו יהיה מורה דרך למוריהם וכו׳ „כאשר ישמע הנער יופי המליצה ונועם השיר בלשון שהוא מ ב י ן בו „(היינו לשון אשכנז) יגל לבו וישמח ותכסף ותכלה נפשו ללמוד ל ש ו ן „ה ק ו ד ש בדקדוק גמור ויהן כבוד להדר תורת אלהינו כי יבין מדעתו אם „בלשון ההעתקה הדברים נעימים עד מאד עאכו״מ הם משמחי לב בלשון „שנכתבה עפ״י ד׳ ביד משה (מהלל הע בראש ס׳ בראשית) היש שפה יותר ברורה המעידה על מטרת אוהבו ורעו הנאמן ב״מ ז״ל ?

גם המליץ הנחמד ר״א הראשון לכותבי תולדותיו לא הוכיר מאומה כי העתקת התורה יצאה ממקור תשוקת ב״מ „להפך לעמו שפה ברורה׳ בשפת המדינה, ונהפוך הוא מדי דברו בזה אמר עם הספר (תר״מ) „וכל ישעו וחפצו (של הרמבמ״ן) אך לכבוד ה ת ו ר ה ואוהביה׳ ובסוף ספרו מוסף ומפרש „הוא (הרמבמ״ן) השיב בחורי ב״י אל מקור ה ת ו ר ה וכו׳ אמנם רבנו ז״ל „בקל את הכים בהורות את הדרך הקדש איך ילמד הנער את הלשון והמקרא „וכו׳ וב י ת ר מכתביו הרמים פעל פועל רב להיות איש איש מדבר בלשון „עמו אשר הוא יושב בו בלשון צח ונקי״ . צא ולמד שגם כפי עדות החכם הזה, בן דורו ובן ביתו, מגמת ההעתקה היתה אך לכבוד ה ת ו ר ה ללמוד ולהבין הלשון ו ה מ ק ר א , ורק ע״י יתר מ כ ת ב י ו התעוררו רבים לנקות ולטהר ניב שפתים גם בד״א . —

כאשר נמצאים אז צעירי ימים מבתי הגאונים אשר כבר הבינו שפת הארץ אך שפתנו א ת נ ו נכריה להם (וזאת בטח בלי פעולת או אשמת הרמבמ״ן) כן מעבר השני התלמידים השוקדים על דלתי התורה היודעים להביא את „השנהב הגדול והנורא דרך חור המחט״ בפלפולים , לא היו מ כ י ר י ם את לשונם — לשון עבר . אמת הדבר כי למוד הגפ״ת פרש אז כנפיו על כל מלוא רוחב ארצות אשכנז ופאלען (אם כי גם בזה לא השיגו התכלית הנרצה כעדות הגאון ר״ע אשר התאונן על רבני זמנו „המצפצפים ומהגים ועוסקים בתורה שלא לשמה ואינן עושים א ל א ל פ נ י ם„ ש״ת שאלה ק״ב) אך דרכי המקרא היו אבלות ושוממות אין עובר ואין דורך שמה . „הבחורים״ היו בושים ללמוד דבר קל ערך כתנ״ך לפי עדות הרב הגאון ר״ת בעה״מ ס׳ פ״ם החותם את שמו „יוקף מקרי הדקי״ . באגרתו לאחד ממלמדי הזמן (הנדפסה בראש ספרו על א״ח) כתב כדברים האלה „והבחורים אשר אמרו כי ח ר פ ה לדם ללמוד בישיבה פרשה חומש עם רש״י „וקפיטל בנביאים וכתובים לו חכמו ישכילו היו לומדים זאת ראשונה מכל „וכו׳ . ובהמשך אגרתו אומר הדברים (המובאים ג״כ בספ׳ ה״ב להרב הגדול יב״ל להכליתו שמה) וז״ל „ולא כאותן שלומדים עם התלמידים גפ״ת גם „שיודע להקשות איזה קושיא ותירוץ חכים ורבי יהקרי ובתנ״ך אין לו שום „ד י ע ה , ולה״ק מ ו נ ח ב ק ר ן ז ו ו י ו ת״ .

כן הוא — בימים ההם אך החילוקים והדרשות של הבל *) פרחו כזית, ועצי כתבי קדשנו ותפארתנו הדשנים והרעננים עד היום הזה לכל עובד אדמתם, יבשו וקמלו בארצות אשכנז ופאלען מבלי עשות פרי. צחות לשוננו הקדושה וקשר מליצותיה הנעימות כמו זר נחשבו" — הלואי שיהיו בני עמנו בקיאים במקרא כמוהם „(כחכמי העמים) — קרא הגאון יעב"ץ באנחת לב (ס' ש"ש „חה"מ דף ע"א) אם בראשונה — מוסיף והולך הסופר הנ"ל — לא די „שאין אחד מאלף מכיר לשה"ק לשוננו הטבעי על בריו כדי לירד לעומק „הבנת הדברים שלומר שידע לישא וליתן בהם באמת וכו' אף רבים מהלומדים לא חולים ולא מרגישים, רצונך לידע בדוק במליצינו שליחי צבור המוציאים את הרבים ואת שאינו בקי י"ח, ותעמוד על בקיאותם בלה"ק *) ומה אאריך בגלוי לכל, וכו' וכו'. —

---

3) ציור שלם ונאמן מדרכי „הלומדים" בימים ההם השאיר לנו המוכיח בשער בלי משא פנים הג' יעב"ץ ז"ל במלים מעטים בתשובתו לאחד המליץ לפניו דרוש על מאמר המ"ר „לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר" מובא מרש"י ז"ל בפרשת חוקת. ואלה דברי המשיב „בעוה"ר „פשתה המספחת הזאת ברוב לומדי זמנינו שטו שעה ולקחו מכל הבא „בידם, בין אמת לשקר לא יבדילו משפט אמת לא שפטו ואת פועל „ד' לא יביטו ומבקשי האמת רודפי הצדק בטלו כי מעטו איש לבצעו „נטו ובתורת אמת בעטו רגלם וידם לא ימלאו בב"ה והיה להם למשמרת „השמרים והפסולת קלטו והסולת השליכו ופלטו אדר היקר „הפשיטו אוי לנו מה עלתה בימינו כי נהרס גדר הדרש ונעשה עיר „פרוצה מדר"ש לפרוצים רבו המתפרצים אנשים בוערים חרשי משחית „השחיתו התעיבו עותו נתיבו יסודותיו ערו" וכו' וכו' (שאילת יעב"ץ ח"א שאלה פ"א). — אם כי הגאון הזה האשכנזי התמרמר נגד אורחות עקלקלות האלה ובכל עוז ומערכה חשף זרועו להרוס מבצרי החילוקים ודרשות של דופי (כאשר רבנו הגדול מאיר עינינו הגר"א ז"ל עפ"י דרכו הרבה לעשות לתכלית כזה בארץ רוסיא) בכ"ז נכיר ונדע מה נחוצה היתה זריחת שמשו של ב"מ להאיר הדרך בין ענינים כבדים האלה אשר האפילו אז באשכנז שמי חכמת חכמינו ובינת נבונינו. —

4) במרוצת אמריו מספר לנו הגאון הנ"ל דבר המעיר שחוק וכאב לב גם יחד „ופעם שמעתי מש"ץ למדן שרצה להראות דייקנותו בהתפללו לפני „התיבה בשינוי הלשון כשהגיע לברכת השכיבנו אמר ושמור צאתנו, אז „אמרתי" לו אתה תשמור מוצא שפתיך ושבת וכסית את צאתך" (ספר „הנ"ל, שם) גם בס' שו"ת שלו צעק צעקה גדולה על ב' רבנים גדולים „עם היותם בלתי ערומים מדקדוק הלשון נטפלו בדברים כאלו שאין

עפ"י עדים הנאמנים האלה. מזה גאונים נודעים, מהם חכמים מפוארים ' וכלם יחד בני דורו של הרמבמ"ן ז"ל, רואים אנחנו כמו באספקלריא המאירה כי לא מלאה הארץ אז דעת שפת קדש כמים לים מכסים, ואגב הריפתא כל ספרי התנ"ך מקור אמונתנו היו בזויים ושפלים (!) בעיני המפלפלים — אין דורש ואין מבקש לדעת את דבר ד'.

ולפי"ז היפלא בעינינו אם נפש אוהב עמו באמת ובתמים על"ז אבלה לראות באבדן ידיעת לשוננו הקדושה (אשר בלי תפונה גם היא היתה בעיניו אחד מן העבותים המקשרים את ב"י יחד) ובכל לב אוה לתקן המעות בכל דבר אשר אנה המקרה לידו? ובפרט ע"י העתקת התורה לתועלת הנערים בני „הנאורים" המבינים מכבר שפת המדינה למען ילמדו לדעת גם לשון עבר על בריה, וע"י הבאור — בהשקפה מיוחדת על חובשי ביה"מ, הבחורים של הישיבות, כדי לפשט עקמומיות שבשכלם, להרגילם לעבודת השכל הישר זך ונקי מכל סיג הפלפול, וללכת בנתיב הפשט הברור אשר הוא באמת הצעד הראשון גם ליתר הלמודים הנהוצים כנזכר *)

„אהם שהר ומשום דלא דייקי לישני במ"כ נכשלו עוד בדמיון במלת יולדינו „שאינה במציאות והוא גידוף ר"ל ד' יכפר בעד וכו' (ס"י ח"ר שאלה „קנ"ב עי"ש) ובמקום אחר מספרו זה הוא אומר „ולשכלים אשר יחשבו „להיות מכת המדקדקים אף כי באמת כמעט אינם אפי' מכת המדברים „רק כעופות מצפצפים ומהגים וכשכורים הוגגים לא היה מהראוי לאבד „הזמן להשיבם על עקב בשתם וכו' וכו' (ס"י הנ"ל שאלה כ"ה) כמדומה לי שמכל הנ"ל ראיה ברורה ועדות נאמנה לאמתת הדברים שנאמרו למעלה במאמרי מו"י על אודות ידיעת היודעים בימים ההם. —

5) אחרי כתבי זאת ראיתי לשמחת לבבי כי הרב החכם הגדול קורא הדורות מראש ד"ר גרעטץ נ"י הבין מטרת ההעתקה כראוי וכנכון, והא לכם "אמריו כלשונו מדי דברו בה „דיא פערנאכלעססיגונג אללעס פראפאנען „וויססענס דיא מיט יעדעס יאהר הונדערט צונאהם, בראכטע עס דאהין „דאס יעדע אלבערנהייט אונד אבגעשמאקטהייט, יא זעלבסט יעדע „לעסטערונג אין דיא שריפטווערטע הינין געדייטעלט ווארדען. זא וואר „געראדע דאס וואס איין לאבזאל פיר דיא זעעלען העטטע זיין זאללען, אין איין גיפט פערוואנדעלט. אם טיעפסטען עמפפאנד מענדעלסזאהן „דיעזע פערקעננונג אונד ענטשטעללונג דעם ביבעלווארטעס. ער דער זו „דער ליכטען ערקענטניס געקאממען וואר דאס דיא היילינע שריפט ניכט „דאס ענטהאלטע" וואס יודען אונד קריסטען דארין זו פינדען גלויבטען" אונד דאס איינע איינפאכע געשמאקפאללע איבערזעטצונג איין וויכטיגער „שריטט זור העבונג דער קולטור אונטער דען יודען ווערדען דירפטע" (גד"י חלק י"א צד 42. עיין דברי ב"מ נהח' הערדער המובאים למעלה)

ואם העתקת דתורה הועילה להשיג עוד יתרון רב – הערך כי גם „הבחורים" ומקצת „הרבנים" (עיין לעיל בהע״ה) החלו על ידה להבין מעט מעט את שפת הארץ אשר שוכנים בה „לתקן גם את הדביר החצוני" ולדבר כ ל ש ו ן ב נ י א ד ם לא כלשון פראים במדבר , מזלו של הרמבמ״ן גרם להיות גם בזה ממזכים את הרבים , אך הלבעב ר זאת נחליט ונאמר כי התרגום האישכנזי השכיח את שפת עבר? חלילה לנו להשיב כזאת , הלא אנחנו יודעים ההפך כי עוד בסוף ימי הרמבמ״ן ושנים רבות אחרי מותו , א ל ה מתלמידיו ישרי לב ותמימי דעות אשר בדרך השכלת העם אך רוחו הניעתם , התאמצו בכל עוז לפאר ולרומם את היכל שפת קדש , ותהי ראשית מפעלם לעבדה ולשמרה ולהרחיב גבולה בכל יכולתם אף כי כבר אספו מלוא חפנים חכמה ומדע וידיעת שפות אחרות ! . רבו כמו רבו — בדור שאחרי הרמבמ״ן — סופרי שפת עבר , מבארים , מליצים וחכמים עד כי ילדי רעיוניהם ופרי מפעליהם אוצר נחמד יהיו לבית ישראל עד עולם . על ידי ת ל מ י ד י ו א ל ה ההולכים בעקבותיו ואשר הבינו את כונתו הרצויה (לא אלה אשר אך לעיני העם כנו א״ע תלמידיו) ע״י תלמידיו א ל ה המעטים המפוזרים פה ושם בכל המקומות והזמנים , נגלתה פעולת הרמבמ״ן , אשר לא תרד לשחת כל עוד נשמת אלהי תחיה את עם ישראל . — ואם כי בראשית המאה הזאת , אחרי תום המלחמות ישבה וירדה שפתנו מכסא כבודה וידיעתה באשכנז הלכה הלוך וחסור , וגם בארצות הצפון החלה בזמנינו לרדת פלאים , חי נפשי — סבה אחרת לכל אלה , אשמת הזמן החדש עם כל חיל התמורות אשר לרגליו , ת מ ו ר ו ת אשר ב ה ן ל ב ד ן „ד י כ ח ל ש נ ו ת ד ר כ י ע ם ו ע ם" (ולא עת עתה להרחיב בזה הדבור , אולי במקום אחר) אשמת האבות או המורים הסרי דעת החינוך ההולך ל ר ו ח היום ולפעמים גם נ ג ד ה אם משרכת היא דרכיה , כאשר לשבר לבנו נראה המחזה הזה גם בארצות אחרות מושבות התורה וחכמת הלשון מאז, כנודע לרוב קוראינו ואין להכביר עוד מלים . —

(ההמשך יבא)

מלחמה בשלום

(המשך מן חוברת ז׳)

והנה אם רעדה אחזתני חיל כיולדה , בקראי דבריו שקורא א פ י ק ו ר ס , כ ו פ ר ב ת ל מ ו ד ו ת ו ר ת מ ש ה , את כל אשר מלאו לבו להאמין במ״כ ובמ״מ כפי שהורה הרב הרמב״ם נ״ל , ובכלל המאמינים האלו הרמבמ״ם ז״ל בעצמו , שהוא פאר האומה וראש לכל חכמי התורה , וכל הנגררים

אחריו מגדולי החכמים כהרד"ק וחבריו שמפיהם אנו חיים והם היו לנו לעינים; הנה צחוק עשה לי הרב בטענתו האחרונה. שהמלות ומשקלות מורכבות והנקראים אצל בעלי הפשט זרים צווחות ואומרות כו'. אם אין להקבלה עדים אחרים להיות זוכים לה, בלעדי העדים האלמים האלה, להגין עליה בעד קנאת חמת גבר חכם בעוז, הוא השכל המושל בלב כל חכם לב, הלא תבוש ותכלם, אף היא תאלם, כי אין לה מענה, תשובה נוכחת וטענה, אשר יחפוץ בה השכל הישר. כי כל אשר תאמר הקבלה. הגבה למעלה והעמק שאלה, הן תיגע לריק ותעמול לבהלה, תבקש רוח והצלה. לבלתי יעשה בה השכל כלה. כי כל ענינה להרבות קצפה, לחוץ מן השפה בקצף על פני המים וכסיר נפוח, והיא כמוץ תדפנו רוח *). כי. אם נודה שלא ידעו המדקדקים ובעלי הפשט לכוון הרבה

*) וידעת היום, קורא נעים, שלא ממריבי הקבלה אנכי, ונפשי יודעת מאד כי חכמת הקבלה האמתית יש לה יסוד ושרש, ואולי אחת היא עם הפילוסופיא האמתית, ואין ביניהם רק שנוי השמות המלאכותיות שהפילוסופים חדשו מדעתם והמקובלים קבלו אותם מרבותיהם, ובלי ספק גדול ערכה מערך הפילוסופיא אחר שנמסרה מחכמים אמתים וכל תכלית היא חוקרת ולא נפלו בה שבושים שסכל האדם קצר רואי עלול להם. ולדוגמא יעיין הקורא בכמה מקומות מס' העיקרים וביחוד מאמר ב' פ' י"א וימצא הדמיון שבין שתיהם. אולם עמוקה היא החכמה הזאת מי ימצאנה, ורבים מהמשתמשים בה הלכו שולל בדרך לבם ושבשו אותה או נשתבשו מתוך שלא הבינו לאחריתה, וכמעט קרה לה מקרה אחד עם מה שקרה לחכמת פיטאגארס במספריו כנודע. סוף סוף הואיל ונשתבשה ורוב המעיינים בה לא ידעו בין ימינם לשמאלם וכסוס עגור כן יצפצפו, מוטב לעזבה ולחשוב אותה כאילו איננה מלכת אחרי המקובלים השוטים כסומא בארובה. וכל און לא יקרה את האיש ההולך בדרך הרמב"ם גאון תפארת ישראל להשיג מה שיש באפשרות השכל ממ"ב ומ"מ, ומה שהאמין הר"מ ז"ל יכול כל איש ישראל להאמין ולא יירא רע, וכמו שסיים המליץ הבדרשי את ספרו בחינות עולם: „סוף דבר תשמאיל לבי או תימין תאמין „בכל מה שהאמין בו אחרון הגאונים בזמן ראשם בחשיבות הרב המורה „הגדול הרמב"ם אשר אין ערוך אליו בכל חכמי ישראל אחר חתימת התלמוד „בזאת אני בטוח אשר בכל סדרי החכמה והתורה את ה' אלהיך תירא". עכ"ל. — יהיה איך שיהיה, הקבלה האמתית בזכותה וברורה (אם המצא ימצא איש היודע אותה) הנה היא חכמה ואינה מלאכה, רצוני לומר, שהיא מסוג החכמות השכליות אבל לא יעשה היודע אותה אותות ומופתים בשמים ובארץ לשנות הטבע, כאשר יתפארו האנשים האלה · או אפשר שהיו בכלל הקבלה כל החכמות הטבעיות, שהכל בא להם לישראל בקבלה (לפי שמציאות הספרים היה דבר יקר בימים הראשונים ונאסרש

משקלים לפי הכללים שהניחו, הלא יצא לנו מזה רק שהכללים שהניחו המדקדקים ההם אינם הוקיים לכל תכלית ולא יצאו ידי חובתם, וראוי לשום אחרים תחתם. ועוד שהרי בכל הלשונות נמצאו זרים ויוצאים מן הכלל, ומי בעמים מגיד כזאת שיש סודות נפלאות ורמזים בזרים האלה? וכי אין די לנו בהנגלות לנו ולבנינו מדרשות חז"ל שלמדין הלכות רבות מזרות כאלה ועל הרוב דברי

הכתיבה בחכמות, שהיו כלם בכלל תורה שבע"פ (עיין ב"י להרב לעווינזאהן פרק כ"ד ד"ה אמר המחבר לדעת קצת מחכמי התלמוד וכו') ולכן לא בא ענין השארת הנפש מפורש בתורה, מפני שהוא ענין שכלי ומחקריי ונמסר בע"פ בתוך שאר החכמות וכמ"ש בעל ח"ה בשער הבטחון וז"ל „שגמול העוה"ב וענשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביאים ומושכל אצל החכמים, והניחו לזכרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצוות והחובות, מפני יסמכו על הקבלה" עכ"ל והבן היטב בדבריו. ולכן נקראו קבלה, כשם שנתן להתלמוד, ורק שהתלמוד נשאר בידינו לפליטה מפני הצורך הגדול בו ובדיניו לאיש הישראלי מצד הדת, ויתר החכמות, לפי שאין הצורך בם כללי לכל האומה, נשתכחו מעט מעט ועוד יש מהם מקצת בהאגדות, קצתם גלויים וקצתם ברמז, כדרכם בימים ההם להסתיר כל חכמה שאינה מסורה לכל אדם מצד טבעה, ונשכחו היסודות איך להבינם), ועשו קצת מהחכמים דברים נפלאים ע"י חכמת הטבע והכימיא שהיו בקיאים בהם בשלימות גדולה. ויען שאצלם כל החכמות, חוץ לתורה שבכתב, נקראו קבלה, היה למלה שהם עושים הדברים האלו ע"י חכמת הקבלה. ובין בדברים, קורא נעים, כי קצרתי וסמכתי על חכם ומבין מדעתו. — וידעת היום, הקורא החביב, שכל אלה הדברים שנאמרו ונמסרו בעל פה ונאסרו לכתוב, לא נאסרו לכתוב רק בלשון הקודש ובכתב עברי, אבל בלשונות אחרות שרי. ומטעם זה כתבו החכמים מעולם ספריהם בלשון אחרת, ואשר כתבו בלשון היהודים שנו בלשונם וערבו בה מלשונות זרות, ככל שבושי המשנה והתלמוד (ולא כדעת הרב רי"ב ל"ז בס' ת"ב שער ג' פרק ט"ו בהערה לחכמות החיצוניות ובס' ב"י פרק ל"ט צד 210 הערה הגליון ב', שלא היה אסור לכתוב רק פירושי התורה מה שנוגע לדין, שאין הדבר כן, שהכל נקרא קבלה ונאסר לכתוב, אבל נאסר רק בלה"ק כמ"ש ולא בשאר לשונות. ואפשר אסרו החכמים להתיר בשאר לשונות בדרך צחה, כדי שלא ישתכחו הלמודים והחכמות מישראל ולכן שנו בלשונם וכתבו). והאות על זה, שהרי גם דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ (גטין דף ס' ע"ב) ועכ"ז בלשון אחרת שרי לאמר דברי תורה שבכתב, שכן כתבו התוספות פ"ק דב"ק שנתיחסו התרגומים לרב יוסף ורב ששת (כמו בפ"ק דב"ק ע"פ נבעו מצפוניו תרגם רב יוסף כו' ופ' עגלה ערופה ע"פ כאשר תעשינה הדבורים תרגם רב ששת כו') לרוב בקיאותם בתרגומים משום שהיו שני נהור ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה. מוכח מזה שכתב ולשון אחרת זולתי לה"ק אינו בכלל כתב ונאסר בע"פ; ע"כ התירו ג"כ לכתוב בלשונות אחרות דברים שאסרו לאמרם בכתב, מפני

רז״ל מכוונים לעומק הפשט ע״פ הדקדוק וההגיון כידוע לבקי בדבריהם סמוכים באמת ויושר , ויעיין הקורא ויחפש בס׳ צוה״ת להרז״ה ובדברי הרב חחכם מהרשד״ל המפוזרים בספרי בכה״ע בכמה מקומות , ובבאורי הרנה״ו ז״ל לספר ויקרא ובספרו גן נעול ובשאר מקומות מספריו היקרים) ומה לנו לדברי קבלה שאין אנו יודעים מבטן מי יצאה והיא כמות שהיא כולה נעה וחשודה , כל יסוד וכל עדות אמת שרודה , כמו שהרבו להראות חכמים רבים ושלמים , (ומי כמו הרב יעב״ץ עצמו מורה לנו דעה שאבן פנת הקבלה , הוא ס׳ הזוהר מזויף מתוכו עיין קונטרוס שבט לגו כסילים דף מ״ח ע״ב ודף נ״ה ע״א ודף ע״ב ע״ב ודף ע״ג סוף ע״ב ובקצור שבט לג״כ דף ע״ה ע״א ועוד בכמה מקומות מספריו ובפרט בס׳ המטפחת שרוב עסקו בענין זה להראות זיוף ס׳ הזוהר) ועכ״פ אין כחה גדול מכח הלמודים שקבלנו מהחכמים האמתים הרמב״ם ז״ל וחבריו ותלמידיו הידועים בחכמתם ויראתם .

ואולם אם יפלא בעיניך , איך הרב הנ״ל נפתה לבו כ״כ אחר הקבלה , קרא נא דבריו במפתח לס׳ הנ״ל ותוסיף להתפלא יותר . ז״ל (בתיקון לדף ס״ז ע״א) : „ונמצא גם בדורות האחרונים „בזה , כמ״ש הראב״ד בפס״י , שנעשה כמוהו (ר״ל גולם) לפני „ריב״א . ויעוין בס׳ תשובת אמ״ה (אבי מורי הגאון) ז״ל (סי׳ נ״ג) „שזקנו הגאון מ׳ אליה ב״ש (בעל שם) עשה אדם ע״י ס״י (ספר „יצירה) , וספר לנו אמ״ה ז״ל , איך בראות הרב שיציר כפיו „מתגדל מאד מתגבר והולך בכח השם שדבק במצחו , דאג פן יהיה „לו למוקש , וישוב למשחית ומחבל , לכן מהר הרב להתגבר עליו „ינתק ממנו הקלף שהיה כתוב השם עליו הטוח במצחו ומיד נפל „הנברא ההוא לארץ , גוש עפר כשהיה , אמנם בהנתקו השם ממנו „סרט את רבו בפניו . כי שמעתי מפה קדוש בילדותי כ״פ״ עכ״ל . יאמרו המאמינים בזה מה שירצו , ואצלי הספור הזה דומה ממש לספור אחר ממינו , שמספרים לילדים לישנם , מהדוב שאחוריו מטיל ברזל , דלתים ובריח שבר , אדם אכל וכו׳ , ומה נקל ליו״ח

שבזולת לה״ק נקרא ע״פ . ומזה הוצאתי עוד הוכחה וראיה ברורה (נוסף על הראיות שהבי׳ הרב יעבץ בקונטרוס רסן מתעה) שמחוקק הנוצרים לא סר ימין ושמאל מכל תורת הרבנים ויסודותיהם שהרי גם לפני מותו היו דבריו האחרונים „אלהי אלהי למה שבקתני" (מתיא כ״ז , מ״ו) , ולמה לא קרא למה עזבתני כאמור בתהלים ? אלא לפי שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע״פ , ובלשון אחרת מותר , כהאי דר״י ודר״ש . —

להסביר גם הספור הזה ע"ד קבלה, כדרכם להכניס תחת כנפי ידיעתם כל רבר אשר אין לו שחר ולבנות חומות בצורות וגדולות בשמים לכל דבר אשר אין על עפר יסודו מוסד. וכבר היה לעולמים בדור שלפנינו איש אחד מהמכנים א"ע בשם צדיקי הדור שהרבה לספר ספורי הבל ורעות רוח ואמר שיש בם סודות עמוקות ע"פ קבלה ועכ"פ לא היה מצוה להאמין בם כפשוטם, והרב יעב"ץ מספר ספורו הזר כמעשה שהיה ומה גדול כח האמונה באיש המאמין בדברים כאלה ומה נקל לו להאמין בכל דבר. —

קנצי למלין, נלאיתי נשוא את כל העמל והתלאה אשר מצאוני בקראי בספריו. כי אם אמנם ברוב המקומות דבריו נעימים ונחמדים, הנה לפתע פתאום יתהפך כחמר חותם מאיש חפשי לעבד עבדים, מרוה הקירה לרועה רוח, והיה בעיני (כאשר יאמר משל הדיוט) כפרה המרבה לתת חלב ופשטה את הרגל והופכת הקערה על פיה ויצא שכרה בהפסדה. וכל התועלת אשר אני רואה בספריו: הוא רק לבעלי שכל טוב, המה יראו יביטו בם ויקבלו מהם את הראוי והמותר יזרו הלאה. ילמדו ממנו לבקר הספרים הישנים שנתקדשו ע"פ ההרגל, אבל לא ישגיחו בדבריו במקום שהתקומם נגד החכמים האמתים אשר באורם נראה אור בהיר הוא בשהקים, הא למה זה דומה: לדליקה שנפלה בעיר, ותצת בבתי העץ, וגם בתי החומה הקיפה, אבל לא הריעה ולא השחיתה לאלה, כי דלתיהם וגגיהם ברזל ונחשת, לא תבער בם להבה, ורק בתי העץ היו למאכלת אש.

אתה יקירי, סלח נא כי הוגעתיך עד הנה באגרת ארוכה מאגרת מדה ורחבה מני ספר שלוח בין איש לרעו כי הנה הציקתני רוחי, דברתי ורוח לי. יהי מה! ידעתי כי לא רבים יאהבוני בקראם דברי האגרת הזאת; ואולם אנכי תרגלתי להתהלך נגד שבט זעמם מבלי פחד, אלה ברכב ברזל ונחשת ירכיבו חיגור ע"ג סומא יחברו ר"ת וס"ת אשר לא חוברו, יגידו אותיות לאחור ויהפכו דברי אלהים חיים בא"ת ב"ש ובאלב"ם וכו' כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה, ואלה בסוסי אש הקבלה יעלו שמים ירדו תהומות ויפקדו פקודים להמית ולהחיות — ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר, היושב בשמים ושוחק למו, ונרדפה לדעת את ה' ולהגות בתורתו ולא נירא בהמיר ארץ טוב ברע ובשומם מר למתוק, כי דבר ה' בזו. המה יכרעו ויפלו ואנחנו נקום ונתעודד לחזק ברק, והיה מגמתנו אמת וה צ. הנני אוהבך כו' כו' א ב " נ "

בתשובת ידידי החכם צה״נ על דברי האגרת הזאת נמצאו הדברים האלה : „בדבר הזוהר דבריך כנים ונכוחים . ואם לא דבר חדש הודעתני כי „ידי בת ש״צ הלו בהזוהר אבל לא אחד מסופרי ספרים , כפי אשר נראה לי , לא ברר את דבריו כשמלה כאשר גלית אתה לפנינו בכל הגימטריא״ה בפסוק תשובו גו׳ . יישר חילך החייתני״ . עכ״ל . —

ובזה תמו דברי האגרות שהלכו ביני ובין ידידי החכם הנודע צה״נ בעת ההיא , כאשר הם לפניך , ידידי יקירי , חיום הזה , והטוב בעיניך עשה עמהם . והנה הגיעה העת לשום קנצי למלי ולהפרד גם ממך בפעם הזאת , ולהוחיל על הימים הבאים , אולי אוכל להוסיף דבר עמך . לע״ע חיה בשלום וכל טוב בנפש אוהבך הדבק בך .

אברהם בער הכהן גאטטלאבער.

שם המפורש.

(המשך מן חוברת ז׳ .)

ועד נאמן לדבר זה , כי גם הכותים או השמרונים , לא יקראו את שם הוי״ה ככתיבתו כי אם בדרך קרי , ות׳ שם „אדני״ אשר לפנינו בקרי , הנה לפניהם שימא-אשימא־(השם) וכאשר כתב געזעניוס בשם שם 4 לאמר : דיא שאמאריטאנער לעזען פיר יהוה , וואו דיא יודען אדני לעזען , שימא־ שם . וכן איתא בפירוש במכתב השמרונים משנת 1688 (הובא בכוכבי יצחק , מחברת 28 צד 118) שיאמרו : „ואנחנו כלנו מן בני יוסף — ואנחנו נאמר יהוה שמא במימר (כונתם בקרי יאמרו שמא , ת׳ הוי״ה הנכתב) והיהודים יאמרו (במקום הוי״ה הנכתב) אדונאי״ כו׳ . וכן בשירי השמרונים אשר הוציא לאור ה׳ געזעניוס בספרו Carmina Samaritaua והובאו ג״כ בכרמי שומרון, בשיר הראשון המתחיל „עבודה דעלמאי המיוסד על סדר אלפ״א בית״א הנה באות שי״ן כתוב : „ה׳ אלהים בדריה ומשה נבי כל דרי״ , והגיה המתרגם במקום „ה׳ אלהים״ : „שמא אלהון״ , למען לא יחסר השי״ן מא״ב , ואולם יפה העיר הרשד״ל (שם צד 112) כי אף כתוב הוא „ה״ , הקריאה (אצל הכותים)

אינה אלא שמא . וכן שם בשיר ד' המתחיל „אלהים קמאה", ראה שם צד 99 הערה 24 . 10) — ומה שכתב הרב החוקר ר"ק (שם צד 34) כי הכותים בעצמם העידו באגרות שלהם (אגרת ג') שיקראו בראשית הבי"ת בקמץ , וכן שם הוי"ה קראו דרך כתיבתו ולא בלשון אדנות" לא אבין , אם אמנם לא יקראו בל' אדנות כמונו העברים , אבל דרך כתיבתו ג"כ לא יקראו כאשר כתבנו לעיל בעדות מכתבם .

אחרי הדברים האלה , תבין מעצמך קורא יקר ! אם נכון היה דברי הראב"ע בהקדמתו למגלת אסתר באמרו : כי הכותים תחת , בראשית ברא אלהים, ברא **אשימא** וכונתם לאליל **האשימא** (במ"ב י"ז ל') וכן טעה הרב רי"ב בבית האוצר צד 210 , וכן הרב רי"ר בסוף גנזי ישראל בס"ט פ"ב , וראה המצרף צד 42 הערה 3 . וכבר העיר הרב בעל כ"ש (צד 17) כי מסורה שקר היא , ואני אומר כי המסורה במינה איננה שקר , ורק הראב"ע (או המספר לו , לא הבין , או לא ברר את דבריו) טעה בהבנה , כי הוא דמה במלת **אשימא** לאליל הנ"ל , ואינו אלא רק הקרי=**אשימא-שימא**. כלומר השם ויוכל היות כי בספרי הכותים היה כתוב : בראשית ברא יהוה ת' **אלהים** אשר בספרינו , א"כ הקרי ממנו **השימא=אשימא** (וכבר נודע כי הכותים לא יבטאו היטב אותיות א ה ח ע , ראה כ"ש שער האותיות , ובעיטראגע צו סאמאריטאנישע פענטאטעוך ... לה' קאהן , מג"ש לה"ג רז"פ ז"ל 1866 מצד 63) והמספר להראב"ע לא הבין הכתוב בספריהם , רק שמע מפי הקורא שקרא **אשימא** (**שימא=השם**) ת' שם הוי"ה 11) הכתיב , ובא וספר לו הוא דמה כי כן כתוב בפנים , והראב"ע

10) ומה שהשב ה' היידנהייס . להביא ראיה מבקשה אחת לשמרונים , המיוסדת ליוהכ"פ כתוב שם יהוה : „יהבה" · כי גם השמרונים השתמשו בנקודות א ד נ י , לפרש בהם את השם . (פערטיעל יאהרעססריפט גומר 1 צד 126) אין מזה ראיה כל כך כי כבר העיד עליה הרב יה"ש (החלוץ 8 — 67) כי השירה הזאת נתחברה בזמן מאוחר .

11) ואל תהי השערה הזאת קלה בעיניך , כי יותר מזה מצינו גם בספרינו הקדושים אשר הרבה בעלי נוסחאות ומסורות היו מסופקים בכתיבת „יהוה" , „אדני" או „אלהים" ותחת הוי"ה אשר היה כתוב בספרים אחדים , היו מנסחים אחרים במקום פלוני „אדני" או „אלהים" וכן להיפך . כמו בתלים (פ"ד י"ב) שמש ומגן יהוה אלהים . במקואת רבים מהזהר תמצא : ה' צבאות , ראה שם מ"ש , ובתנ"ך עם נוסחאות שונות הערה i וגם א' מובא בשם נוסחאות ק . כבס' הזהר . שם פ"ו ח' . אין כמוך אלהים אדני , וכן חשב הסמ"ג , ובעל מ"ש כתב כי במקצת ספרים כ"י מצא „יהוה" וכן בתנ"ך הנ"ל אות a , מביא את הנוסחא הזאת בשם קאדעק k.— תלים ס"ח כ"ז אדני ממקור ישראל , ובתלמוד ברכות , „יהוה" , וכן בהרבה כ"י — שם מ"ו ט' . לכו חזו מפעלות „יהוה" כן הוא לפנינו , וראה שמה מנחת שי שהרבה לדבר מזה ובס' הזהר וז"ח הובא הכתוב בנוסחת „אלהים" וכבר העיר הג' יעב"ץ (ס' מטפחת , צד 16 . לבוב)

מבלי דעת כל אלה, עלה מיד על זכרונו הכתוב במ"ב שם לבן כתב מה שכתב למה'ד, לנכרי אשר לא מבני ישראל הוא, אשר לא נודע לו מהמסורה שלנו, כי לנו נקרא אדני את הוי"ה וישמע מפי עברי בקורא: אנכי אדנ"י (והוא הקרי של „יהוה" הכתוב בפנים) אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ואח"כ יבוא כדוגמא לכותים, ויספר להם כי שמע מהעברים יקראו אדני את שבספריהם כתיב הוי"ה, הלא המספר ספר דברים אמתיים, אך אם האמת הוא אמת לאמתו, יבין הקורא העברי מעצמו.

ואחרי אשר השם הקדוש קדוש הוא לכותים כמו אצלנו העברים, לכן כאשר ראה רבה למדרש השם המפרש בלבור לא שבקיה ההוא סבא, אשר הוא היה מחכמי המלומדים שביניהם. אולם לא כל הכתות אשר הי' ביניהם דעה אחת היתה להם בענין זה, כי יוכל היות יתר הכתות לא נשמרו שמירה מעולה בזה, כי לפי דברי ר' מנא (ירושלמי חנק) משתבעין כותים בשם המפרש, או אולי נתקלקלו בזמן מן הזמנים ראה ספרי הנ"ל שם ושם.

ודע, כי לא לבני ישראל לבד, היה השם הקדוש טמיר ונעלם, כי גם כל העמים הקדמונים היו קוראים את ראש שם אליליהם בכנויים. הרב בעל אמרי בינה פ"ה (צד 111 ד' ראם) בדברו ע"ד פילון היהודי יאמר: ובמקום נוקב שם ה', בתר (פילון) (בפליטי לחיי משה, ח"ג, קס"ו) ומזכיר שם ה' באלו שמר את דרך המצריים הקדמונים, אשר לא בלבד היו נמנעים מהזכיר שם האב והאם, כי גם איזה נורא אליליהם כהירמו"ס (מערקור) אשר זכרנו בפ' הקודש, הנה לדברי הפיקיינו בהקדמתו הנזכרת שם לא יפאו את שמו לשוא ע"כ. ויפה העיר ידידי המשכיל רמ"י גאטטליב (העברי 11 גליון שליפי לשנת 1875), כי לא לבד המצריים לא זכרו את שמות אליליהם בשם העצמי, כי גם הפעניקים קראו לאליליהם ושפחין בכנוי אדני למען לא יהגו את השם באותיותיו (מפ"ב לה' רובין). וכן הרומים לא קראו את האליל זאטורין בשמו העצמי כ"א בש"ת „עתיק יומין", ובעקבותיהם הלכו רבים מעמים אחרים, ראה מינוטר'ם קריטישע גשיכטע ח"ב 241 ושם 297. וכן קראו ליופיטער בש"ת מאקסימוס. וכן להערקולס קראו בתאר Jeni, לומר „שם" אשר הוראתו „עליון" (רובין שם 100). והנה מאז נבדלו בני ישראל מעם הארץ, ועזרא הסופר שנה גם את הכתב להבדילנו מצרינו ושונאינו בנפש, וישראל בררו להם כתב אשורית ולשון

ודעתו כי הוא מורכב מבני כתובים, ולדעתנו לא צריכין אנחנו לזה, כי הנוסחא הזאת היתה בכמה כ"י לפני קעניקאט, וכן הוא במאמר רבה פ"ה, וילקוט תלים רמז תשנג, ולהם ינע בעל בן יוחאי (שער וא"ו מענה ז') בזה. ובזה יתורצו כל השגות הג' יעב"ץ בנידון זה. ראה כ"י מענה ג"ב. ויש עוד הרבה ממון זה תחת ידי אדמות ונלורות, והיינה לעת אחרת.

מקדש, והניחו לה ד י ו ט ו ת כתב עברי ולשון ארמי (סנהדרין), אדמה כי גם אז בררו להם ישראל גם ק ר י א ה אחרת בשם הקדוש, והוא אדני (הנודע עפ"י ראב"י בירושלמי, ורנב"י בבבלי) ממש כמו הפעניקים כלומר הכנענים, אשר שפתם בר בבר חשא את שפת עברית כנודע עפ"י המלכות העתיקות, ועפ"י עדות המבקרים המובהקים, וכן נהגו גם חכמי אלכסנדריא (ראה אורשריפט 262), והניחו את הקרי השם להדיוטות, כלומר להכותים להשתמש בו. ועד היום מנהגינו בדברי חול לומר „השם" או אֲדוֹשֵׁם הקצור מן „אדוני" „ושם" (ראה פירשט באוצרו הגדול,) „ואינו קורא שם של ד' אותיות בתלמוד כי אם „השם" (חשב"ן סי' תי"ם).

(ההמשך יבא)

מַסָּעֵי בארץ רומניה.

א.

בראשון לשבוע בעשירי לחודש העשירי בשנה הזאת שנת תרל"ח, עזבתי העיר ארעססא, אחרי נוחי שם שלשים יום, ללכת הלאה למסעי ארצה רומניה; הארץ אשר ישבו שם בני ישראל לבטח ימים רבים, כל ימי היות הרומנים סרים למשמעת מלכי טורקיא. ומאז יצאו הרומנים מעבדות לחרות ויהיו לעם חפשי, ויהפך לבו לשנוא את העם היושב לבטח בקרבם. ויהי יעקב למשסה ישראל לבוזים. כהמות גלי הים המו מחשבותי בקרבי, בשבתי במרכבת הקיטור ונפשי יודעת כי הנני הולך הלוך וקרוב אל הארץ אשר שם אחי ובני עמי נענים ונגשים, כאפס ותהו נחשבו, ככלי אין חפץ בו, ונפשם כעפר לכל. זכרתי ימים מקדם, אשר כחלום הזיון לילה נשאר זכרם בקרב לבי, כהיותי ילד על ברכי אבי, כבן ארבע שנים ורוח עברה את אבי ז"ל לעאב את ארצו ואת מולדתו ללכת לגור בארץ מאלדאווא

(אשר לרומניה תהשב היום מאז התאחדה עם וואלאכיא תחת מושל אחד וקורא להן יחד שם חדש רומניה) מאת העיר הגדולה יאססי אוה למושב לו : לא ארכו לו שם הימים כי שב ונחם על עזבו את ארצו וישב קנסטנטינה הישנה וישב שם. את הארץ מאלדאויא ואת העיר יאססי לא זכרתי בלתי את שמם, כי קטן הייתי אז : אבל כל ימי חיי אבי שמעתי תהלת הארץ והעיר, כי הארץ רחבת ידים והעיר גדולה לאלהים ויהודים בה הרבה, הון ועושר בביתם וברכת ה׳ בכל משלח ידם. למן היום אשר בא זכרון ארץ מאלדאויא והעיר יאססי לפני עד היום הזה עברו שנים הרבה יותר משנות יובל אחד, ועתה הנני הולך לבוא שמה שנית. ומה מאד שנו הימים האלה מן הימים הראשונים ! — בימים הראשונים ישב ישראל שם בטח, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ולא שמעו קול נוגש, סחרו את הארץ באין משטין ומפריע ויחיו חיי עונג אין שטן ואין פגע רע ! ועתה היו לזרא בעיני העם אשר בקרבו הם יושבים, כקוץ מונד כלם, היו לכלמת נצח, מכים בלי חמלה, ובקצת מקומות מן גו יגורשו, אף לא עברו ונגשו. ואשאל את נפשי בחבי : על מה עשה ה׳ אלהים ככה ? מה חטא העם הזה ? למה יעשן אף ה׳ בישראל וישימהו לחרפת עמים ? אם לא עוד סגלה הוא לו מכל העמים אשר על פני האדמה, מאז השליכו כלם את גלולי אבותיהם לעבוד את ה׳ למה יחרה אפו בעם הזה, אשר ממנו יצא אור לכל העמים, ויחסרהו כל טוב האדמה ? ובמה איפוא יגרע המורה מתלמידיו ? ומדוע איפוא ישלמו לו נוחלי תורתו ואמונתו רעה תחת טובה ? למה יחר אפם בעם הזה לשנוא אותו שנאה נצחת וצלמו יבזו ? אם בעמדו יעמוד העם הזה בארחות תורתו ואמונתו הישנה, תחת אשר כל העמים יוסיפו ארחות דרכם מסלות חדשות לא שערום היהודים, הנה לא יקטן ערך המקור בעבור אשר הנחלים היוצאים ממנו יפרדו והיו להרבה ראשים, ישתרעו והיו לימים גדולים ורחבי ידים, סוף סוף ממקור אחד יצאו וממנו תוצאותיהם.

בפנת המרכבה ישבתי ואדום ולבי מלא הגות. ותבא בי רוח השירה אשר גדלתני כאב ובין שדיה אלין מנעורי עד זקנה ושבה, באהבתה אשגה תמיד והיא תנחמני מעצבוני ומיגוני, ותשם דבריה בפי ואחרות עלי לוח בעט עפרת לאמור :

עַד מָתַי אֲדֹנָי צָרִים יְנָאֲצוּ ?
עַד מָתַי עַל עַמְּךָ סוֹד יַעֲרִימוּ ?
הַמְעַט אֲשֶׁר שָׂרְפוּ, טָבְחוּ, נִפֵּצוּ ?
הַמְעַט שָׁלְחוּ יָד, הִשְׁמִידוּ, הֶחֱרִימוּ ?
עַד מָתַי, עַד מָתַי תַּבִּיט כָּל אֵלֶּה,
תִּתְאַפֵּק תַּחֲרִישָׁה אֵל עֹשֶׂה פֶלֶא !

אַיֵּה נִפְלְאוֹתֶיךָ, אֵלִי , אַיֵּמוֹ ?
וּמְכוֹן כִּסְאֲךָ אַיֵּה , מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ ?
אֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה מָתַי תַּרְאֵמוֹ ,
תְּיַסְּרֵם לַמִּשְׁפָּט וּתְלַמְּדֵם חֻקֶּיךָ ?
עַד מָתַי , עַד מָתַי תַּעֲמוֹד מִנֶּגֶד ,
יִשְׁלָיוּ יִתְגָּאוּ כָּל בֹּגְדֵי בֶגֶד ?

∵

מַה־תִּרְתַּח בִּי דָמִי , תִּרְעַשׁ כַּפֶּלֶג ?
מַה יֶהֱמוּ גַּלֶּיךָ כַּיָּם בְּיוֹם סָעַר ?
דַּם זָקֵן , אִישׁ שֵׂיבָה , דַּם קַר כַּשֶּׁלֶג ,
אֵיךְ יֶהֱמֶה אֵיךְ יֶחְמַר וַיְהִי לְדַם נָעַר ?
מַה יִלְהַב רֹאשִׁי כְּלַהַב אֵשׁ יוֹקֶדֶת ?
מַה יָנוּעַ עַטִּי וְיָדִי רוֹעֶדֶת ?

∵

דַּם עַמִּי בְּקִרְבִּי הוּא שׁוֹטֵף כַּנַּחַל ,
דָּמוֹ הַשָּׁפוּךְ זֶה שָׁנִים אַלְפָּיִם ;
וּכְאֵבוֹ הָאָנוּשׁ יִגְאֶה כַּשַּׁחַל !
וְקוֹלוֹ הוּא יַעֲלֶה עַד לֵב הַשָּׁמַיִם .
יִזְעַק בַּהֲבָלָיו , יְבַקֵּשׁ מִשְׁפָּטֵהוּ ,
מֵאֵל קַנָּא וְנוֹקֵם יִקּוֹם דָּמֵהוּ . . .

∵

דָּם ? ! — הֲכִימֵי קֶדֶם אֵלֶּה יָמֵינוּ ?
הַעוֹד נָקָם נִשְׁאַף ? עוֹד דָּם וָרֶצַח ?
הַעוֹד לֹא עֵת דּוֹדִים וְאַהֲבָה עִתֵּנוּ ?
וְשִׂנְאַת עַם לְעָם לֹא תֶחְדַּל לָנֶצַח ?
הֵן כְּבָר זָרְחָה שֶׁמֶשׁ חָכְמָה וָדַעַת .
הֵן לֹא עֵת עוֹד לַעֲקוֹר , כִּי אִם לָטַעַת !

∵

הוֹי נוֹטְעִים, הוֹי נוֹטְעִים, קִימוֹשׁ תִּטָּעוּ !
תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים אַף חוֹחַ תִּקְצוֹרוּ ;

בפיכם ולשונכם קדימה תסעו ,
ובפועל כפיכם אחור תזורו ,
שוא לכם חכמתכם · אך דבר שפתים ,
מסוה לפעולתכם וכסות עינים .

∵

לו חכמתם והלכתם ארחות ישר ,
ונצרתם תורתכם , תורת ישוע ,
ונטעתם בארץ אך טוב ואשר ,
לא פור התפוררה , לא נוע תנוע ,
כמלונה במקשה לא התנודדה ,
ותפארת האדם לא שאול ירדה .

∵

לו זכרתם את דברי הפרכם משחת :
גם את איביכם אהבו ולו תסלחו ! ־
אז שלום היה וצדקה פרחת ,
ובני אדם לאלפים לא נאנחו :
איש איש לאלהיו ישתחוו יקדו ,
ואת ארץ מולדתם יחד יעבודו .

∵

אז גם גוי אל גוי לא נשא עוד חרב .
להשאות ערים מלחמה לא למדו ,
עוד לא טרוף טרפתם כזאבי ערב ,
איש על דם רעהו עוד לא עמדו ,
אז היה גם עמי שלו משחת ,
וישבתם לבטח באחים גם יחד .

∵

עמי — מה חטא עם זו · מה הסלף ,
בעבורו ישא פיד ושבר ברוח ,
ועונו גדול מנשוא זה שנות אלף ,
ופשעו לנצח חרות על לוח ,

וַעֲמֵי הָאָרֶץ, הָהּ, אֶחָיו מְרַחֵם,
יְבַלְּעוּהוּ חַיִּים יֹאכְלוּהוּ כַּלֶּחֶם ?!

עַם סֶבֶל עַם עִוֵּר כָּל חָזָה שָׁמֶשׁ,
זֶה עַם הָרוֹמְנִים, עַם עָוֹן כֶּבֶד,
בָּאֹפֶל יַהֲלוֹךְ בַּחֹשֶׁךְ וָאֶמֶשׁ,
תִּרְגַּז הָאָרֶץ כִּי יִמְלוֹךְ הָעֶבֶד!
הָעָם הַזֶּה בַּעֲמֵי יִשְׁלַח יָדֵהוּ,
בְּאֵין אוֹמֵר: הֶרֶף! יִבְזֵהוּ יַכֵּהוּ.

וּבְעוֹד זֶה הָעָם כִּסָּה הֶשְׁכֵּת לָיִל,
וּבִכְתוֹב עַמִּים לֹא שֵׁם לוֹ לֹא זֵכֶר,
יִשְׂרָאֵל עַם עוֹלָם כְּבָר עָשָׂה חָיִל,
וּכְבָר זָרַע צְדָקָה וֶאֱמֶת לוֹ שֶׂכֶר,
וּבְאַרְצוֹ גַּם גֵּר וְנָכְרִי לֹא נֶעֱצָבוּ,
כַּגֵּר כָּאֶזְרָח לָבֶטַח יָשָׁבוּ.

אָכֵן נוֹאַלְתֶּם, הַיְשָׁרָה תְּעַקֵּשׁוּ,
אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ הֵן חַיִּים תִּבְלָעוּ.
וּלְיֵשׁוּעַ עָם אֵיךְ הֱיוֹת תְּבַקֵּשׁוּ,
הֲבִדְרָכָיו תֵּלֵכוּ? בְּקוֹלוֹ תִשְׁמָעוּ?
הֵן לֹא אוֹיִבְכֶם בִּלְבַד תִּרְדּוֹפוּ,
גַּם דּוֹרֵשׁ אַהֲבַתְכֶם בְּאֵיבָה תֶּהְדּוֹפוּ.

עַד מָתַי רוֹמָנִים עוֹלוֹת תִּפְעָלוּ?
עַם שָׁלֵו וְשֹׁקֵט רַחֵם לֹא תֵדָעוּ?
קִרְאוּ הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ, פִּיהֶם שְׁאָלוּ,
אַיֵּה הָעַמִּים יִשְׂרָאֵל נָגָעוּ?
טֶרֶף לְמַלְתְּעוֹת הַזְּמָן הָיוּ כֻלָּמוֹ,
וְיִשְׂרָאֵל עוֹד רָד עִם אֵל צוּר יִשְׁעָמוֹ,

רַחֲצוּ רוּמָנִים הִזַּכּוּ, הִטָּהֵרוּ!
חִדְלוּ עֲשׂוֹת עָוֶל. אַל נָא תָּרֵעוּ.
דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט צֶדֶק, חַמּוֹץ אַשְּׁרוּ,
לִמְדוּ הֵיטֵב, הוֹשִׁיעוּ וְתִוָּשֵׁעוּ!
אֶת כֶּתֶם עֲוֹנְכֶם כַּבְּסוּ בְּנֶתֶר,
כִּי אֵל גְּמוּלוֹת אֲדֹנָי, מְשַׁלֵּם עַל יֶתֶר.

עַם מִקָּרוֹב אַתֶּם, תְּמוֹל עֲלֵי חֶלֶד,
יְמֵי שִׁבְתְּכֶם לַכִּסֵּא עוֹד לֹא אָרְכוּ,
בֵּן לֹא נִתַּן לָכֶם לֹא יֻלַּד יֶלֶד,
הַמִּשְׂרָה עַל שִׁכְמוֹ לְפָנָיו יְבָרְכוּ,
מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת דְּרוֹר לָכֶם קָרְאוּ,
וְלִילִיד אֶרֶץ אַחֶרֶת בֶּרֶךְ תִּכְרָעוּ.

מִי יוֹדֵעַ—יָשׁוּב וְנִחַם אֵל חֶסֶד,
כִּי יִתְבּוֹנֵן אֶל חֲמַס יְדֵיכֶם עַתָּה?
הֵן הָאוֹמֵר לְרוּמָנְיָה: „תִּוָּסֵד!"
הֲלֹא יוּכַל תֵּת אֹמֶר: „תֵּרֵד מָטָּה!"
מִי שָׂם לְחֶפְצוֹ דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ?
הֲיוֹסֵר גּוֹיִם לֹא אֶתְכֶם יוֹכִיחַ?

שַׁאֲלוּ דוֹר רִאשׁוֹן וּמְאֹד הִתְבּוֹנָנוּ,
וְלִפְנֵים אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנִים דְּרָשׁוּ:
בִּסְפָרָד יַעֲקֹב לִמְשִׁסָּה נְתָנוּ,
בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ הַיְּהוּדִים גֹּרְשׁוּ.
אֶרֶץ מְבוֹרֶכֶת סְפָרָד אָז הָיְתָה,
וּמַה הִיא עַתָּה רְאוּ? כִּמְעַט נִכְרָתָה!

יִשְׂרָאֵל עַם לֹא עָז, רָפְתָה יָדֵהוּ,
אַךְ יַד חֲרוּצִים לוֹ וַיַּעֲבוֹד שָׂמֵחַ,

מסחר הארץ נפלאים מעשיה.
ובאשר הוא שם המסחר פרח:
לארץ תתן לו יד שמור עשר.
ואשר תדיחהו תכה על יושר.

*

מי שם לשטרות מטות כנפים,
מלא רוחב הארץ בגוף יתעופפו?
מי הסיר גבולות מתחת שמים.
ולאגודה אחת העמים נאספו,
ולכלם [illegible]
לא יד היהודי כל אלה עשתה?

*

מי פקח עיני עובדי אליל תוהו,
השומרים הבלי שוא כורעים לפסל.
כי אחד הוא האל, אפס כמוהו;
לעבוד עץ ואבן הוא רשע כסל?
זרוע מי על העמים נגלתה?
אם לא יד היהודית כל זאת עשתה?

*

היהדות [illegible]
משד תנחמיה המה ינקו.
אחרי שבעם ירקו ירקו בפניה.
להשמיד היהדות כלמו נשבעו.
האין זאת, אדוני, אמרי היהודי,
באשר על היהודים עליהם תכבידו?

* * *

מה תהמי נפשי, עלי תשתוחחי,
הרגעי ודומי לכל קץ וקצב.
[illegible] נפשי, כן עוד תשמחי.
[illegible] לשון [illegible] ועצב.

בְּהָפוֹךְ לֵב הָעַמִּים לְטוֹבָה עָלֵינוּ ,
וַיֹּאמְרוּ לָעִבְרִים : אַחֵינוּ , אַחֵינוּ !

תפוש ברעיונות כאלה באתי לעיר יאססי לראות את שלום אַחַי , עשתי עשר יום לחדש טבת .

(ההמשך יבא)

עֵת חַיָּה .

מבט כללי על מצב אחינו אשר בארץ רומה־ניה .

חפש , השכלה , אמונה , הנה שלשת הקנינים האלה הנה עמודי החיים , ותאות ומטרת כל איש ועם — . וכפי אשר נשיגן , נבינן ונשרשן בתוך לבבנו , כן תוסף גם הצלחתנו ורבו חיינו ומדותינו . אבל לא פריקת עול האמונה הטהורה ועול המצות חפש יקרא , לא אשר ילך אחר שרירות לבו לעשות כל תועבה הישרה בעיניו , למלאות תאות נפשו באין מפריע הנהו בן חורין , איש או עם , אשר במשא כבד בעיני עשות חקי אמונתו ודתו , למודי תורתו והשכלתו , ובהכנע תחת יד עבודה עבודה קשה נדמה לו ויבקש רק את העת המכשרת להנצל ולהמלט על נפשו , לעשות ברצון חפשי את הישר בעיניו , הוא יתמכר באונה לעבדות תאותיו ויהיה עבד עולם , וזאת היא רק השחתת הדרך והריסת המדות ועבדות נצחית תקרא . כל איש ישחק על אולת אציל נבער אשר אונו והונו לבו ישיאו לשכור לו מכספו והונו עבדים ומשרתים אשר יאכלו וישתו ויעשו כל מלאכתו תחתיו ; הלא אציל נכבד הוא , ואי כבוד הוא לו לעשות את המלאכות אשר כל איש יעשה , ומה פדות בין אציל לשפל ? בין נכבד לנקלה ? עת ירעב הנהו , הלא בושה היא לו וכלמה לאכל בעצמו ולהלאות פיו שניו ולשונו במלאכה כבדה , לניע את ידיו ושפתיו : הלא עבדים רבים סרים למשמעתו , ולא יבצר ממנו למצוא מבחר גדול שבריים לכל פקודתיו : יאכלו המה והוא ישבע , ישתו המה והוא ירוה — . כל איש ירגע וילמוד תורה ומדעים : האתה גם לאציל לעשות עבודה קשה זאת כאחד האדם ?

יעמלו אחרים בעדהו , ילמדו שבילייו והוא יבין וישכיל , ידרשו משרתיו חכמה והוא יחכם וידע דעת — . כל אשה תהר ותלד בעצבון בנים , תחיל תזעק בחבליה ; הנם גברת , אשה נכבדה ושאננה תשא חבלים וחליים רעים כאלה ? נערותיה תחתיה תהרנה , תחתיה תלדנה , תחתיה תשאנה הבלי יולדה , והיא תשלה בהיכלה , הבנים בניה והבנות בנותיה — . כל איש יודע כי מלאכות כאלה אם לא יעשנה האדם לבדהו אשר עליו לעשותן , לא תעשנה בידי אחרים — .

האדם הוא מדיני בטבעו . מלדה , מיום הבראו , נפחו בו רגשות אהבה ואחוה , ורעות , ולא יוכל לחיות לבדהו ערירי . בראשונה הוא בזרועות הוריו ; ההשגחה הנדיבה הכינה את האהבה לקבל את הארח החדש המבקש בזרועות פרושות . יאהב ויאהב ; יתענג ויענג ; ישמח וישמח , והוא אבר מאברי בית אחד ; יגדל , יקח אשה , יבנה לו בית , ימצא לו אוהבים כלבבו ויעשו אגדה אחת ; ירבו בנים יבנו בתים ויכוננו עיר מושב . יראה מלא רוחב הארץ לפניו , יודע כי לא רק כברת הארץ הקטנה הזאת , בה נולד וגדל וחיה ימים רבים היא כל הארץ ומלואה . ונסה לנסוע הלאה הלאה , ופתאום תראינה עיניו שמים חדשים וארץ חדשה ופנים חדשים ; יעשה חוזה את בני אדם חדשים , יסחור אתם , יקנה מאתם חפצים חדשים אשר לא ראה בעיניו ועל אדמתו ; ימכור להם מחפציו אשר תוציא אדמת מולדתו למכביר : יתאחדו יהיו למדינה (שטאאט) אחת . יודע כי כל איש יחפץ חיים , ולכל אדם הזכות והצדקה לראות חיים כמוהו , להתענג באשר הוא יתענג ; יסכימו ויעשו למו הקים ישרים ומשפטים יחיו בהם , לבל יונו וירעו איש את רעהו , ולא ישיגו את גבולם . יקימו להם שופט או נשיא או נגיד אשר יגידם וינחם על פי המשפט הכללי הטוב לכלמו בלא משא פנים ונטיה לעבר אחד מאברי האיש הכללי השלם הזה ! האיש הפרטי , אשר יאמר להנזר ולחיות בודד לבדהו בלי בוא ונגוע את רעהו , להיות חפשי מכל משא ומעמסה , הנהו כמו שתאמר יד אחת או רגל אחת באיש לנוח מעשות מלאכתה את רעותיה ישאר האברים ! ברוח חפשי ישמור ויעשה כל איש פרטי את כל המשפטים והחקים הצדיקים הנחוצים לטובת כלל העם או השבט או האגדה ! כי בטוב לאגדה כלה טוב גם לאדם הפרטי ; ובהטוא האחד , הרע לכל האגדה , אם יקרא איש איש דרור לנפשו , יפרעו בני האדם ויופר החוזה ואפסה האחדות וההתחברות , והאדם ישוב למדרגת בהמה וחיה .

האדם הוא בחיר היצורים . הוא הוחן מאת היוצר הטוב , ברוח בינה ; בעיניו יראה ובלבבו יבין , ירכיב ויחבר ויוציא דבר מדבר . אבל לא כל אשר יראה ישכיל , לא כל אשר לפניו ישיג וידע ; לזאת נתנה בו גם רוח אמונתו להאמין . אבל לא האמונה בכל הבלי שוא ותעתועים היא האמונה

הדרושה *) ; בראותנו דרך משל בעינינו מחזות זרים מעושי נפלאות , מאחזי עינים וכדומה הנסתרים מבינתנו , הנאמין בעבור זאת כי אלהים המה העושים כל אלה , בני עליון אשר בסוד אלהים יבואו ותכלית שדי ימצאו ויודעים דעת עליון ? אם לא נדע עוד את כח העלעקטריציטאַט והמאַגנע-טיזמוס ונראה פתאום איך באין אמר ואין דברים ידבר איש את רעהו במרחק כמה מאות פרסאות ברגעים אחדים על ידי חוטי ברזל מתוחים ואחוזים בעמודי עץ עומדים , אשר בכל הארץ יצא קום , ובקצה תבל מליהם ; הנאמר כי נפלאות אל המה אך יד ד׳ עשתה זאת כאשר אמר יהי אור ויהי אור ! לא פעלת כפי האדם? או כאשר נראה עגלות ברזל רצות כעין הבזק לא בגבורת הסוס , טרם נדע את רוח הקטור ; או בהביטנו את הכדור המהלך על כנפי רוח וידאה כנשר על פני רקיע השמים , מי ינהל כל אלה ? אנחנו נדע כי כמה כחות נסתרים בחיק הטבע אשר יעשה על פי החקים והמשפטים אשר שם לו ד׳ ; ויען כי לא באנו עוד עד תכלית חקר כל כחותיו , נדמה כי נפלאות וזרות וחדשות תעשנה — . ומי יודע מה יחדש עוד בימים יבואו ? מה טמון עוד בחיק העתיד ? הלא לכחות הטבע אין מעצור להמציא חדשות יום יום ; ואשר בעינינו היום נפלא ומוזר לא יפלא בעיני זרעינו אחרינו , ואולי יצליח גם ביד הדור האחרון להתחבר את יושבי הירח , לבוא בברית אתם , להודע מי המה יציריו , היהיו כמונו ? הידברו , הישכילו ,

*) האמונה בכלל שתים הנה , האחת אמונה עורה או אמונה פותה . הפתי יאמין לכל דבר, כי שכלו קצר מהבין להבחין ולהבדיל בין נכון לכזב ; ולזאת רבה האמונה בתעתועים ועושי נפלאות . הילד יאמין לכל הספורים אשר יספרו לו השפחות והאומנות לישנהו או להשקיטהו מבכיתו , או ליראהו . האכרים , אשר השם אלוה חכמה, ולבם צפון משכל , יאמינו לספורי נפלאות אשר יספרו להם הכמרים. הילדים הזקנים יאמינו לכל הנפלאות והנמנעות אשר יספרו איש לרעהו בשבתם סביב התנור בלילות , אשר נעשו נקרו-לפי עדותם-לפני מאות שנה , אשר עשו הגדולים אנשי המופת אשר בארץ המה ; ובניהם אחריהם יאמינו בנפלאות אשר יספרו מאנשי המופת אשר המה חיים עדנה . כי למה יבצר גם מהם לעשות גדולות אשר עשו אבותיהם ? השנית היא אמונה פקוחה , או אמונה בתבונה . האיש השלם , אשר למד דעת ויודע כי ישנם דברים נשגבים מרוח בינתו , הוא ישען על אמונתו וכמו שנאמין שיש אלוה , כי נראה תבל ומלואה , כל צבא השמים ברוחב אין קץ , מי ברא כל אלה ? מי ינהג ויטה את כל העגלה הגדולה הזאת עם כל הכבודה בנתיבתה אשר תאר לפניה זה שנות אלפים ולא יחטיא ? וכמו שנאמין בכל מצות אלהינו ובכל הבטחות הנביאים , כי נדע כי אנשי סגלה בחירי עליון היו , וזאת האמונה היא הנקנתה בשכל — . ויש לי בזה ענין גדול ורחב , ובספרי „חדות מני קדם" הארכתי , ופה אין מקום לרגל המלאכה אשר לפני — .

הישמעו , היראו , האבלו , הישתו , הילחמו , וכדומה , ונדע כי לא הארץ לבדה הוחנה מאת היוצר הגדול ביצירה אשר תתגאה בהם , ולא לה היתרון בין רבבות כוכבי מעל אשר יעופפו במרום כמוה , וסביב השמש ידאו ויקיפוהו להתענג מאורה והמתה !

(ההמשך יבא)

מאזני משפט.

(המשך מן חוברת ח')

השאלה בשאלת החיים , למה זה ועל מה זה באמת יביאו היהודים טרף לביתם אך מהמסחר ולא יתורו להם מוצא לכלכלתם ולמחיתם ממקום אחר? לא פעם אחת ושתים העמיקו לחזור ולהקור בזה לפני קהל ועדה ואין פה העת מקום לדבר הרבה מהענין הזה , כי אין מהנהוין להקוראים לדעת את זאת , ולאיזה מטרה אתיצב אני קוממיות נגדה נא לכל להבינם מפני מה ימצאו היהודים את חית ידם אך מהמסחר? כי להוכיח שהמה לא אשמים בזה מאומה , מי יאמין לי ? האף כי הסבה ידוע לכל ! — להראות כי היהודים מטבעם ומרצון לבבם נלוה אל נפשם הספחת הזאת , יהיה לחלול כבוד האמת ודברי הימים אשר לא אוכל גם להלל ולהחטיא בזה את נפשי , ולכן אניה על עת אחית לפתור השאלה הזאת ולגולל האשמה מעל היהודים אשר נולדה מסבת הזמן . ובכלל אומר כי אך ד׳ יוכל לסלוח לאלה שאשמים בזה . . . אבל האם תוכל להמחק זאת מספר דברי הימים בדורות הבאים ?

בכלל צועקים חמס על אשר היהודים קנו להם זכות המסחר יתר מכל גויי הארצות , ומוציאים דבה עליהם כי במרמה ינהלו המשא ומתן ולא בצדק ויושר . ואם יעמיקו לשאול מי ומי הצועקים ? איגע לריק תת לכם מענה ואף מצע גליונות רבות יהיו קצרים מהשתרע לבאר לכם שאלתכם . אך אם תשאלוני מי המה האינם צועקים אשר יבינו לכבד היהודים ולתת צדק לפועלי ידיהם ? או אז בנקל תמצאו בפי מענה כי אלה , המה נבוני וחכמי הדור היודעים להלוך נגד רוח הזמן ואשר מלאו כרסם מספר דברי הימים המתיחס למין האדם , והמה לא יתנו ישם היהודים לשמצה ולדראון לעולל עליו עלילות ברשע בדבר אשר לא חטא ואשם , ואף להיפך בתמהון רב שאול ישאלו : אם באמת כי היהודים משחיתים את הארץ ע״י המסחר אשר בעליהו

יהם , וכרקב המה לכל משפחות התבל מאשר כי ידעו את אשר לפניהם איך להשתמש בהמסחר אשר זר הוא לעם אחר מבלעדם ? אם באמת כי כן הוא ? הגידו נא לי אתם הצועקים מפני מה לא תסחרו הארץ כהיהודים ? מדוע תתנו יתרון לשחוק הקארטי ולחוג כל הימים חג הלולים מלהעבודה והמסחר המחיה את בעליה ? אבל ידעתי את אשר על לשונכם להשיב לי אתם אדוני הצועקים : „איך נוכל להטביע נפשינו בגלי ים המסחר ? הלא לא נאוה זאת לנפשות עדינות כמונו ולמקור מהצבתנו , ומה גם כי תכונת נפשינו לא מוכשר מנוער היינו לנטות אחר המסחר , וגם אין מהנחוץ לנו להשתמש בהמשא-ומתן ?"

אולם אחר הדברים והאמת האלה, הלא השאלה לא הותרה מכל וכל, כי מי אשם בזה שלא תוכלו להביא הרפת עולם על מקור מהצבתיכם להשתמש בהמסחר ? ומפני ישתגויותיכם וכשרונותיכם לא יכילו הרעיון הנכבד לעמול ולרדוף , ע"י זה לשטום היהודי היא מאד נגד חוקי הצדק והיושר ? ומה גם כי אלה הצועקים לא יוכיחו להראות לעין כל משחת ורוע תהלוכות היהודים בעניני המסחר ? אם אך לא יבקשו למצוא עונות שאדם דש ברגליו ואך מצבו הרע של היהודי יאלצוהו לעשות כזאת אשר לא נוכל לחשוב לעול ומרמה כלל וכלל , למשל : כי האומללה היהודית מוכרה קמח לקחה מהם יותר גרה אַחת על המחיר , אחד מבעלי חניות הרבה מעט במחיר הקצוב , עגלון אחד לקח על נפשו להביאם אל מחוז חפצם ביום השלישי , וקרה מקרה שהביאם ביום הרביעי, כי הלא גם האשכנזי או הישמאלי יעשה כל מה שביכלתו אך למצוא יותר גרה הדרושה לו לקנות אוכל למען בני ביתו העטופים ברעב ; אולם הראוני היהודי אשר ידרוך על במתי המסחר מה עול מצאתם בו ! הציגו נא לפני איש נכבד אשר לב רגש לו ותראו אם הוא ימצא כבה נכונה להתאונן על רוע תהלוכות והאי יושר והצדק מהיהודים הבאנקירס או בעלי חרושת המעשה (פאבריקאנטען) ? אך בל תחזרו למצוא איזה פרטים יוצאים מהכלל ? יען כי בכל משפחות גויי האדמה לא תמצאו משפחה אָחת זכה ותמימה בלי מום, וגם במשפחת הישראלי לא נמצאו הרבה בעלי מומין יתר מבשארי העמים .

ולדוגמא אציג אתכם אדוני הצועקים לעדים נאמנים על דברי, או אז מבשרכם תחזו כי נכונים ואמתים המה .

בגליל ארצנו בכל הערים בכלל נמצאים בעלי חניות יהודים ואינם יהודים , גם פלגות רבות מבעלי מלאכות שונות למיניהם , יהודים ואינם יהודים , אי לזאת הגידו נא לי הסבה מפני מה כאשר דרוש לחפציכם דבר יקר וטוב וגם רצונכם להשיגה מבלי הרבות במחירה , תפנו בחפץ לבבכם אַך אל היהודי ? הלא כפי דבריכם יונה אתכם היום ? ולמחר עוד הפעם תבואו בחבורת ברית המסחר עם הרמאי הזה ? האם תעשו זאת מטוב לב בחפציכם בשכר היהודי ?

עוד רעה חולה התבוננתי בעמק הבכא הזה, חידה נעלמה בלא פתרון חפץ אחד או דבר אחד תכונה בשמות שונות לשבט או לחסד. למשל יהודי אומלל הנושא על שכמו מרכולות שונות משא לעיפה ויסובב בשוקים וברחובות למען הביא טרף לנפשות בני ביתו אשר רבו מאד ויתמוגגו עם יחד מזלעפות רעב, מקור וקפאון גם יחסרו להם כל הדברים הדרושים לחי אדם עלי אדמות, הנה עשר פעמים יסובב אתכם ידכה ישוח בעמדו לפניכם ובדברי רכות ותחנונים יהלל את מרכולותיו בעיניכם למען אשר תקנו מעט דבר מה, כי הוא יודע היטב שאם לא יביא לביתו הקשיטות שדרכו להשתכ בכל יום ואשר דרושים מאד למחיתו אין לו מוצא ממקום אחר לשבור רעבו אשתו וילדיו הרכים ולהחם את בשרם אשר נקפאו מקור וקרה וע"י זה הוא מוכרח להחליק לשון ולהשפיל את נפשו עד עפר, גם לסבול בהשקט ובמנוחה דבריכם יורדים חדרי בטן, ולא ימוש מכם עד כי ימצא מטרת ותקנו מה מידו. ואתם תכנו את האומלל הזה בשם שפל ערך אשר בוש לא יבוש גם הכלם לא ידע ואם בעת הזאת אחד מהפקידים אשר הפקד מטעם הממשלה או כהן אשר יכהן בעבודת הקדש יתראה לעניו ושפל רוח לפני עשירי עם אשר יתלוננו בצלו וסרים למשמעתו, ואלף פעמים ישנה וישלש למצוא עונות וחטאים למען אשר יוכל למוצץ נטף דם האחרון או אולי הגרה האחרונה מהעניים המחלים את פניו, הנה לא כלם ירגנו עליו לכנהו בשם שפל — ערך, שודד וחומס, אך יאמרו כי אמיץ לב הוא אשר בכל עז יתאמץ להשיג משרתו, ורבים יטפלו עליו כי לא ישים לבו לחלול כבוד אם אך להשיג מבוקשתו.

אם תראו יהודי עני אשר אין ידו משגת להשיג דברים הנחוצים גם למחיתו, איך אחיו מבני דתו יבקש ממנו נדבת רוחו לחננהו במתנת ידו והוא לא יתן, לא מאשר כי לב אבן לו אשר לא ימוגגוהו רביבי דמעות אחיו? אך האמת כי צרורו נקוב וכסף המעט הדרוש לכלכלתו אין. או אז תביטו עליו בשאט נפש כעל דבר שקץ ותאשימו היהודים בכלל לאמר ראו אכזריות העם הזה איך הוא ישתית רחמיו כעינים במדבר! ואם תראו כזאת מאחיכם בן עמיכם, אזי בקר רוח תאמרו: האיש הזה ישמור מאד את הונו מבלי יחפוץ להאבידו.

אם יהודי מבעלי חניות אשר יעמול בזיעת אפים להמציא טרף לבני ביתו ממעט סחורתו וקרה מקרה שהתמלט מפיו יותר קשיטה על מחיר הקצוב תקראוהו בשם רשע ובליעל אשר יחמוס יגיעי אחרים. ואם אחד מבני דתכם יגזול מיהודי את כספו אשר הלוהו בצר לו מבלי ירצה לשלם לו אף קשיטה אחת בהגיע עת השילום, יאמרו עליו כי אך יהתל בו ואיזה יאמרו כי על נכון תחבולות וערמות היהודי הביאוהו להתל בו כן.

(ההמשך יבא)

....

II.

בְּיָמִים הָאַחֲרוֹנִים.

„ימי־הבינים“ עברו, ורדיפות היהודים לא חדלו עדנה; הדעת אשר חלה לעשות לה שם בארץ, לבנות לה בית בלב חכמי הדור, ולשום ץ לכל תועבות כהני רומא ולמעשיהם ותעלוליהם, — לא עצרה עוד ה לגרש כלה את החשך, להשכין אהבה ושלום בלב כל האנשים, להשכין גם את היהודים לבטח בארצות גלותם. הדעת ואהבת האדם ושר הכמי הדור ההוא אמרו להכות שרשם בלב העם, היו לבני ישראל יק כשחר נעים אחרי ליל אופל וצלמות, רק כקוי שמש הראשונים אחרי ענן וערפל, אשר יבשרו את צאת השמש, והיא טרם באה. מצב ישראל הגשמי החל להיטב דרכו, העמים החלו להתקרב לאט לאט, הגזרות מעטו והשמדות חדלו, והתקוה נתנה אֹמֶר כי עוד מעט קט וישראל ישכון לבטח, ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותו כבראשונה. אפס כי המכות אשר הֻכָּה בימים הראשונים במצבו הרוחני לא נרפאו, ורופא אמן אין בארץ לשום חתול ולהבש לעצבותם. הימים הרעים ההם אשר לא נתנו לעברים להאחז בארץ, אשר הוסיפו גזרה על גזרה ורעה אחרי רעה הביאו, אשר מסכו סף רעל בכוס חייהם וביד חזקה צוו עליהם במפגיע: „שתו את קֻבעת כוס התערלה, שתו וקיו!“ — הימים ההם שרשו מלבם — ומה גם מלב רבניהם — כל אהבת החיים, כל תענוגי תלד, וכל אשר בארץ השליכו אחרי גום. את העולם נתנו בלבם לענין רע לענות בו, וכל מעינם שמו אך בתורה ובבתי המדרש; הסבו עיניהם מן העם ודרכי חייו, וימצאו עולמם בפלפול, אשר גברה אז ידו וימשל ממשל רב בכל הישיבות, בבתי המדרש ובלב הרבנים, ויאחזו בו ולא הרפוהו; ברוחו עשו פרושים בתלמוד, בכח גבורתו עשו להם שם בארץ, והוא עמד להם גם בדרשות אשר דרשו לפני העם; לאט לאט הרחיב גבולו ויגע גם עד קרנות ההלכה, וגם שם פרץ מאד ז דינים, סיגים, אסורים, חומרות וגדרים מרבה להכיל נולדו על ברכיו, ויתקדשו והיו קדש ויעיקו מאד על העם. הרבנים אשר ישבו כל היום בבית מדרשם ודבר אין להם עם החיים, אשר דמו בנפשם, כי כל העולם לא נברא רק למען „ישראל עם קדוש“, וישראל נברא רק למען התורה, ואם־כן כל המסבות המתסבות בעולם: כל עמל אנוש,

וכל מעשיו „בעולם השפל הזה" מהכל המה יחד אשר חרפה הוא ליהודי לשום למו לב, וכאשר רצו לזכות את ישראל על כן הרבו להם תורות, מצות, מנהגים ודקדוקים, אשר רק למענם נוצרו — וספרי הדינים נתרבו מאד ויפרצו ויאצמו מדור לדור.

המועקה הזאת רבה היתה, אבל גם אחותה „הקבלה" לא נפלה ממנה.

בעת צרה ידל שכל איש וחכמתו תתבלע, יאמין במעשי תעתועים, בכחות נסתרים, בסבות נעלמות, בעוננים ומכשפים ובכל דבר אשר לא יראה ולא יבין, ובעת צרה ליעקב, בימי הבינים הרעים, בעתות בצרה האלה, הטה גם כל העם הזה אזן קשבה „לחכמה נסתרה" אשר בשם „קבלה" תתפאר. החכמה הזאת למדה את העם, לדעת המון מלאכים ושרפים אין קץ, אלפי אלפים וְרִבֵּי רבבות שדים מחבלים, „שברי כלים" ונצוצות וכו' אשר המה תלוים ועומדים ברוח פי איש הישראלי ובמעשיו, בכל צעד וצעד הוא בונה עולמות אין קץ או מחריבם, בכל מפעל קטן, בכל מעשה כל־שהוא ובכל נדוד גוו יברא לו „מלאכי מליצה" או שדים ומחבלים אשר יְלַווּהוּ בחייו וגם במותו, בכל הגה היוצא מפיו, בכל דבור קל ובכל מחשבה אשר תעלה בלבבו הוא נותן כח ועז בידי הקדושה והטהרה לטוב לו או בידי הטומאה „וסטרא אחרא" הָאוֹרֶבֶת לכל צעדיו — למשול בכל העולם בכלל ובו בפרט. למען הִנָּזֵר מתענוגי „העולם הזה", למען תקן את המְעֻוָּת אשר בזדון או בשגגה חטא ואשם, תצוה לעשות סגופים נוראים לענות בצום נפש, להגלגל בשלג בחרף ולשבת ערום על קן נמלים בקיץ, „הפסקות", טבילות וכאלה רבות כאשר תאר הדמיון העז של בעלי הקבלה. הדעות האלה הכו שרש לאט לאט בלב היהודים, עד אשר היו ברבות הימים למעמסה חדשה ולעול כבד על שכם העם הנדכה הזה.

כהרבנים בפלפולם וכהמְקֻבָּלים בסודותיהם הכבידו אכפם על עם בני ישראל; אפס כי שונים היו הלמודים השנים האלה בראשיתם תַּכְלִית שנוי.

הרבנים כתבו חומרותיהם ומנהגיהם לכל העם, אין חפשי, כל איש ישראל מְצֻוֶּה לשמוע לקולם ולעשות ככל אשר יורוהו אי־נקי; והאיש אשר יעיז לעבור על אחת מאלה בזדון, האיש אשר יאמר כי אין לו חלק בנחלת הרבנים ולא יאבה שמוע להם, — אחת דתו לנדוי וחרם. ובשם „ישראל" לא יכונה עוד; ומנהגי המְקֻבלים ומעשיהם היו בראשונה רק „ליחידי סגולה", „לאנשי מעשה"; „להפידים ופרושים", והאיש אשר לא הלך בדרכיהם, ומעשי

תעתועיהם לא קבל עליו ועל זרעו, גם האיש הזה לא נבדל מקהל היהודים; גם האיש הזה היה ככל שלומי אמוני ישראל, והמקבלים לא מצאו די אמץ לרדות בעם בחזקה; ידם לא היה רב להם למשול ביהודים, ותהי ממשלתם, אך בקרב מעט האנשים אשר הנזרו לקבלה ולפרישות, מבלי פרש רשתם לרגלי כל העדה.

אבל גם בעקרי הלמודים התפרדו אלה מאלה מאד: הרבנים החמירו והמקבלים צוו; הרבנים הוסיפו הומרות, ומנהגים, הוסיפו להטריף ולאסור; והמקבלים בראו מצות חדשות, מצות אשר אין להם שרש בתורה וענף בתלמוד, בריאה חדשה בראו להם ויאמרו: „אלה מצותיך ישראל!" — הרבנים שעבדו רק את מעשי האיש, והמקבלים גם את מחשבתו: התלמודים הורו לנו כי „מצות אין צריכות כונה" 9), ובכל חומרות הרבנים נראה רק דברים הנוגעים למעשה, מבלי פנות אל מחשבות האיש ודעותיו; הן אמנם אסרו לנו ללמוד ספרי מינים, אבל רק ללמוד ורק ספרי מינים רק אלה אסרו עלינו פן יזנה לבבנו מאחרי ה', ופן נעזוב בשאט בנפש גם את המעשה לרגלי הדעות המיניות האלה, אולם האיש אשר יש אזנו לשמוע בלמודים, ואשר יעשה את מצות ה', ובמעשיו לא יִבָּדל מקהל עדת ישראל, האיש הזה קדוש הוא, ישראל הוא מבלי אשר יעיזו גם להרהר אחריו; גם המעשה בעצמה „אינה צריכה כונה" והכונה אינה ירושת תורת היהודים אשר אך למעשי האיש תשים עין; והמקבלים לא כן למדו את העם ולבבם לא כן חשב. המה אמרו כי „עקר עבודת ה'" היא הכונה והמחשבה, העולמות אשר בנו בכח דמיונם, והנצוצים אשר נפזרו לרוב הזיותיהם תלוים אך במחשבת היהודי ובכונת לבו. אך ביהודים אשר יהשוב ובהתדבקות אשר „ידבק את מחשבותיו במחשבת אלהים", ואך בישמות המלאכים השרפים והאופנים אשר יְכַוֵן במעשיו. והיה תוצאת הלמוד הזה מעמסה חדשה, אשר תעיק מאד לחיי העם: כי תחת אשר לפי תורת הרבנים היו דברים רבים של רשות במעשי האדם, דברים אשר אין בהם לא מצוה ולא עברה, רק דברים שחיי האדם עלי אדמות דורשים, מבלי נוכל לצות עליהם או על העדרים: המאכל והמשתה, המשא-והמתן, השנה והדבור, הם המה דברים מוכרחים בחיים מבלי אשר נצוה

9) ר"ה כ"ח, ב' וכן אמרו עוד „לעולם יעסוק במצות אפילו שלא לשמה" (פסחים נ' ב', נזיר כ"ג ה').

עליהם. התורה צותה לנו על אדות פרטי הדברים: את זה תאכלו, ואת אלה לא תאכלו, כזאת וכזאת עשה ואלה לא תעשה; אפס כי המעשים בעצמם המה רשות; לא כן היתה תורת המקבלים בישראל. התורה ההיא לא תדע כל רשות, אחרי כי במחשבה יעבוד היהודי את אלהיו, והמחשבה תהפוך גם את מעשיו המוכרחים למצוה או לעברה: אם יאכל לשם שמים מצוה בידו, ואם לכל אַוַּת נפשו יאכל לחם „עברה" היא וחטא ואשם במאכלו, וכן יעשה לכל הדברים הנעשים תחת השמש, עד כי אין רגע, אין הרף עין אחד בכל חיי היהודי אשר לא יעבוד את ה' או יעבור על פיו, והיה הוא וכל מעשיו — אין יוצא — נקשר ונאחז בכונות המקבלים, מבלי אשר יהיה חפשי. ותחת אשר בראשונה גם מצות לא היו צריכות כונה; הנה עתה, לפי דעת המקבלים, גם דברים של רשות ומעשים מוכרחים בחיים ובטבע — צריכים כונות הלב; אשר יהפכום למצות או לעברות.

הפלפול מעבר מזה; והקבלה מעבר מזה שרדו את חפש העם, המיתו את חייו ויעכרו את רוחו בקרבו. אולם כל עוד היו שונים, כל עוד רבו איש את אחיו, וכל עוד לא נתנו תקף ועז איש לרעהו לא נכרה פעולתם הרעה מאד; אבל לאסון עם בני ישראל השתתפו שתי השיטות האלה והיו לאחדים בשלחן הערוך. המקבלים נתנו אותותם בשמים ויקדישו את כל חומרות הרבנים האחרונים, לאמר כי גם בחומרות ומנהגים האלה נתקן את העולמות, גם בכל אשר טחו הרבנים טיח טפל על חומת הדת נברא מלאכים ושרפים אין קץ, וגם אם נעבור על פי אחד האחרונים נשחית ונקלל את „הצנורות" „והנצוצים" מבלי לתקן עוד; והרבנים שלמו להם כפעלם ויקומו ויאספו את כל מצות המקבלים לתוך „שלחן הערוך" ויעשון „לדין מפרש" מבלי השב, ותחת אשר הראשונים אמרו כי אין איש מצֻוֶּה לשמוע בקול המקבלים ומנהגיהם, — קמו האחרונים ויאמרו „הלכה" לכל אשר אמרו המקבלים, ושתי השטות השונות מאד התלכדו ותהיינה לעול כבד מנשוא, למעמסה איומה ולאבן נגף לחיי העם, אשר לֻמַּד לקבל עליו ועל זרעיו כל דבר שיצא מפי רבנים ומנהיגיו; וישח איש ישראל וישפל היהודי וירבץ ויפול מאין אונים תחת סבל הדינים ונטל הקבלה. על הזמן ההוא והימים ההם נאמר כמליצת התלמוד: „בו ביום מחקו סאה. משל למה הדבר דומה לעריבה מלאה דבש נותן לתוכה רמונים ואגוזים והיא

מ ק י א ה" 10) — אמנם כן, ערבה מלאה דבש היתה הדת הישראלית, ויקומו אלה ויזרקו א ב נ י ם לתוכה, זרקו מ ר ה בדת, והיא מ ק י א ה ! . . .

המצב הזה קרא לתקונים. קו ההדוק אשר בלב העם הזה נהדק בכח הזק מאד, עד אשר השב לפרוץ לו דרך למרות עיני הרבנים והמקבלים אשר החזיקו את מותריו. ע ש ר ת ה ט פ ח י ם א ש ר ע מ ד ו ב ח ו מ ת ה ד ת נ ה י ו ל מ א ה ט פ ח י ם ו י ח ש ב ו ל פ ו ל ! 11) ושני אנשים מתקנים אמנם נקראו ויאתיו לרגלי הדבר הזה, שני מתקנים משתי מפלגות ישראל אז, האחד מעדת התלמודים והשני מעדת המקבלים. גם השיטה הראשונה גם השניה העמידה איש דגול מרבבה אשר קם כגבור ויאמר לעשות תקונים נחוצים, להקל העול הכבד ולהפיח רוח חיים באף עמו; כל אחד ראה את המעות בעולמו ומן המרכז הזה לקח לו אבני פנה חומר ולבנים לבנות את בית התקונים, לישר את הדורים ולפאר את כרם ה׳.

הגאון ר׳ מ נ ש ה מ א י ל י ע 12) יצא מעדת התלמודים ויקץ בפלפול ויבז בחריפות, וברוח ה ת ל מ ו ד אמר להקל את העול, לבטל דינים ומנהגים רבים אשר צברו הפוסקים האחרונים חמרים חמרים, ולעורר את העם ל מ ע ש ה ו ל ע ב ו ד ה, להתבונן על ה ח י י ם ו ה ע ו ל ם כאיש הנברא והחי לא רק בעד המות כי אם גם בעד החיים; תחת הפלפול, אמר לתת לפני הרבנים למוד ישר בנוי על השכל הפשוט בלי עקש ופתלתול, ותחת עולם התוהו (אשר בו חיו גם הרבנים גם העם) אמר לפקוח עיני העברים לראות ע ו ל ם כ מ נ ה ג ו, עולם אשר אין בו לא פלפול; לא שמעום הדעת; לא דמיונות פורחות באויר, אבל יש בו: חיים, עבודה, והתבוננות. ככל דברי האמת והצדק האלה לקח לו ראיות רבות מן התלמוד, אשר אמר כי הרבנים והמפלפלים לא ירדו לעומק דבריו הפשוטים ולשיטתו המלאה חיים ועבודה 13).

ור׳ י ש ר א ל ב ע ל ש ם ט ו ב יצא מעדת המקבלים ויאמר

---

10) סכת קנ"ג ב׳:
11) כמליצת אבות דר"ן פ"א.
12) על אדות האיש המצוין הזה ראה ספר „בן פורת" להר׳ מ. פלונגיאן.
13) ראה ספרו „אלפי מנשה" ה ס ל ס ובנוספות.

גם הוא לתקן ולתת חיים להעם בדרך אחר. את הכונה והמחשבה לקח גם הוא כו לחומר, אבל לא להחמיר ולהמית את רוח איש בקרבו, אך להקל ולהחיות, לא לסגף את הגוף ולתת רוח כהה להנשמה (כשיטת האר"י) אך לגרש את העצבון ולתת השקפה מדעית על פני הדת והקבלה, לא להמית את העם באהלו של תורה, אך להבריאו להחיותו ולהחלימו; הוא לא הלך לקראת הרבנים להקדיש דבריהם והומרותיהם, אך לחקל אותם בא, לאמר כי החיים והתוך של המצות הם הם נשמותיהן, כי עצבות ורוח כהה בעולם הזה ימיתו גם את הנשמה בעולם הבא שכלו טוב, כלו שמחה וכלו חיים, וכי „אין־הסוף" נעלה הנהו מן המקום והזמן עד כי ידקדק עם האדם בפרטי פרטים וכי יבוא בטרוניא ובצמצום עם בריותיו ובדקדוקים כל־שהם 14).

שני האנשים המתקנים האלה, כו נתנו ידמו להרחיב את שיטתם באורח ישר, לו לא באה שמאל הדוחה לרדפם עד חרמה, ולתת מכשולים על דרכם, — כי אז בטח התלכדו ברבות הימים, הדעות השתתפו והשיטות התאחדו ולכל בני ישראל היה אור וחיים בדתם, וכאשר התאחדו מראש הרבנים והמקבלים להחמיר ולהוסיף, כן התחברו גם אלה להקל ולגרוע, לולי מצאו גם שניהם שטן אחד אשר ירט את הדרך לנגדם, שמאל דוחה אחת ודפה את שניהם יחד.

חולה רעה היא בראשי ומנהיגי הדורות בכלל ובראשי עמינו בפרט כי לא יסבלו כל חדש, כל תקון וכל שנוי; יקדישו תמיד את הישן ואת האיש אשר יעמוד לעורר את העם לחדשות ירדפו עד מאד. וכדבר הזה קרה גם לשני האנשים הנעלים האלה — שני אלה מצאו את השמאל הדוחתם בהגאון ר' אליהו מווילנא.

„הגאון" הזה היה גם תלמודי גדול גם בקבלה רבה ידו, ועל־כן חגר מתניו ויעמוד במערכת הקרב מול שניהם גם יחד. גם הגאון" שנא את הפלפול ויודה לר' מנשה כי עקש ופתלתל הוא ויאמר גם הוא לבטלו, אך תחת אשר ר' מנשה אמר בצדק כי אם הפלפול הנהו הבל ושמעום, אם־כן גם הדינים הרבים אשר נולדו על רכיו הבל ומאפע המה, ואם אך תהו לא־דרך הנהו הפלפול בתלמוד, אם־כן מדוע זה יכבידו עלם על העם הדינים והחומרות הרבות אשר נבנו על יסודותיו, אם נפל הקיר — ואיה הטיח?... ובדבר האחרון הזה התנגד „הגאון" לו בהאמינו כי כל האסורים והמנהגים

14) ראה „שלום על ישראל" מה' צווייפעל, „אבן אופל" לה' כהנא.

אשר נכתבו על ספר וכל מה שתלמיד ותיק ושאינו ותיק חדש ועתיד לחדש כלם נתנו למשה מסיני , ועל־כן עמל ויגע למצוא מקורים וראיות בתלמוד , בספרא ובספרי וכו׳ לכל אותן ההלכות והמנהגים , וככל אשר המציאו האחרונים בפלפול עקום ושוא עמל הוא למצוא לאלה ראיות פשוטות ורמזים כל שהם בספרי הקדמונים 15)— ואם כן בשנאו את הפלפול לא בטל בכל זאת את החומרות , ערה עד היסוד את הסבה , ובכל זאת אמר קדוש להמסובב , ולא נשאו לבו לצעוד עוד צעד אחד ולראות באספקלריא המאירה בדברים האלה , — ובכן היה ר׳ מנשה בענינו כקוץ מכאיב , כקוצץ בנטיעות וכסר מדרך הישרה — ו י ר ד פ ה ו .

גם הגר״א אהב מאד את „הקבלה" , חשבה למוצא פי ה׳ , הקדישה והעריצה מאד ; אפס כי האמין באמונה שלמה ב ה א ר " י , הלך בעקבותיו ויקדיש את שיטתו , ותחת אשר בעל־שם־הטוב חפץ להורות ח י י ם ו ש מ ח ה , בשול החומרות , והתנשאות ר ו ח א י ש בקרבו , לאמר בפה מלא : כי „ה א ד ם ה ו א ב ב ח י נ ה י ו ת ר ג ב ו ה מ ן ש ל ח ן ע ר ו ך" 16) , — תחת זאת החזיק החוזה הגר״א בדברי האר״י מבלתי נטות ימין ושמאל , מבלתי יכלת הגאון הזה להתנשא על דברי מי שקדמוהו , ומבלתי ידעו את ה ע ם אשר רחק ממנו וצרכיו . ובכן היה הגר״א ל ד ו ח ה גדול גם „ל ה ר ב" ר׳ ז ל מ ן מ ל א ד י אשר העמיק הרחיב את ש י ט ת רבו , ו י ח ר י מ ו ה ו אותו ואת כל הנלוים אליו וכל ההולכים בשיטת בעל־שם־הטוב , ב ח ר ם ג ד ו ל ו נ ו ר א , אסרו את לחמם , יינם ובנותיהם ,׳ויאמרו להבדילם מקרב עדת ישראל 17) .

שני הנרדפים האלה היו שונים בתכונותיהם , בערכיהם , ברוחם ובמעשי תקפם וגבורתם , ועל כן שונות הנה גם תוצאות ה ר ד י פ ו ת האלה . ה ש מ א ל ה ד ו ח ה אחת היא להגר״א , הוא רדף גם את שניהם יחד , אפס כי ה נ ר ד פ י ם הם שונים , ועל־כן נראה כי האחד נפל שדוד על שדי המלחמה , ורק השני התחזק , והרדיפות נתנו לו יתר תקף ויתר עז להתקומם , לגבר חילים , ולקנות לו ש ם ע ו ל ם ולבנות לו כ ת ה מ י ו ח ד ה בתוך היהודים פנימה .

ר׳ מ נ ש ה מ א י ל י ע היה י ח י ד בדורו בדעותיו החדשות , י ח י ד בתוך הרבנים אשר הקדישו את כל הגה אשר יצאה מפי

---

15) כאשר יעידו על זה „ה ג ה ו ת י ו" „לשלחן הערוך" .

16) מפורסם כי כאשר שאלוהו : מדוע רקד במחול המועד שאסר על פי דין ? ענה להם כדברים האלה .

17) ככתוב בספר „הוכוח" שנדפס אז בווילנא .

הראשונים מבלי להרהר אחריהם, יחיד מבלי מצא לו אנשים אשר ישמעו בקולו ויחזיקו את דבריו; תכונת רוחו הנכאה (תכונת רוח כל רב בארץ ליטא), עַנְוָתו, ועל כלם אהבת עמו לא נתנו בלבו לבנות לו בית למרות עיני רודפיו, לא תר לו מקום ואנשים להרחיב שם רעותיו ולעמור בראשם, להפרה מערת היהודים הרבנים וליסד לו אגודה אחרת ולכונן שם דרכיו ומעלליו. לאשר בני ישראל לא נתנו לבו להתעודד ולהתקומם נגד שוטניו בפועל, ועל כן ראה באבדן כבודו — ויחרש, ראה כי ספריו נשרף בבית הדפוס בפקודת הגר"א 18) — וַיִּדּוֹם, לבבו דאבה עליו, אך במעשה לא עשה כל מאום, ועל־כן לא נשבת שלום היהודים.

לא כן „הרב" ר' זלמן מלאדי, הוא נהג כבר את רבנותו ביד רמה, „חסידים" ותלמידים למאות נמשכו כבר אחריו, השתדלו „לדבקה בו" וישמעו לכל הגה אשר יצאה מפיהו, — הוא לא בא להתראות פנים את „הגאון" בווילנא למען בקש הסכמתו, ולמען אשר יסמוך ידיו עליו; הוא בא — כי שיטתו, אשר חשבה לצודקת, בקשה זאת ממנה, כי אמר להפיץ את דבריו ברבים ויאמר להטות גם לב הגר"א אליה ובכחו יחזיקו בכנפיו גם כל עדת ישראל ויהיו לאחדים, — ומה מאד יאשר ישראל אם אמנם חפצו הצליח בידו, אם אמנם הִתְוַכַּח את „הגאון", התיעץ אתו ושניהם יחד נתנו לב לְאַחֵד את „החסידות" ואת „הרבנות"! מה מאד שפרה נחלת יעקב אם שני גדולי הדור ההוא התלכדו, ושניהם הלכו ביד ביד לְיַשֵׁר הדורים, לסקל המסלה וּלְיַסֵּד אגדותם בארץ! אז לא נחצו היהודים לחסידים ומתנגדים, לא רחקו אלה מאלה, ודברי ריבות לא נשמע בשערי יהודה כהיום הזה... אפס כי רוח היתה בהגאון, רוח עועים אשר מלאה בטנו קדים, ועל פי עצת מקורביו אשר אמרו לתרחר ריב ואשר הביאו דבת „הרב" רעה לו, לא נתנו לבוא לביתו, לא אבה לדבר אתו מטוב ועד רע, וידחהו בשתי ידיו 19), „הרב" שב על עקביו, שב לעיר משכנו, ויוסף עז וחיל לעמוד על שיטתו אשר „הגאון" החרימה, הוסיף לגבר חילים ולאסוף לו „חסידים" מרבה להכיל, ויעש חיל וַיִּפָּרֵד מעל הרבנים „המתנגדים" ויבז אותם ואת תורתם גם יחד. אבן־חן היתה ביד „הגאון" והוא שחתה בידיו, שושנת נעימה טרף ורמס באפו מבלי להשיב עוד, בידו היתה לאחד ולקשר את עם בני ישראל, והוא החצו הפרידו ויחלקו לשנים.

(ההמשך יבא)

---

18) כן יסופר בספר „בן פורת".

19) ראה בספר „עליות אליהו" בנוגע לדברים האלה.

הבקר אור

שנה רביעית.

תוכן הענינים

הבאים בחוברת שלישית לחדש **יוני** (סיון)

Дозволено Цензурою Варшава 10-го Іюля 1879 г.

הגזרה והבניה (המשך מן חוברת שניה)

מיום שבא דירעקטור שטערן לשכון כבוד באדעססא ולנהל את בית הספר חשב מחשבות להיות להועיל ולעזר לבני עמו בארץ אשר בא להשתקע שם ואשר נחשבה לו כארץ מולדתו החדשה. ראה והתבונן כי אין די בית ספר אחד לפקוח עיני עם רב כעם בני ישראל בארץ רוסיא ולגרש מפניהם חשך האולת אשר הכתה שם שרש מימים רבים, ובהיותו גדול ונכבד בעיני שרי המלוכה אשר באדעססא, וביחוד בעיני גראף וואראנצאָוו, אשר היה גם שר גליל באסעראביען, השתדל בכל תקף רוחו הכביר ועלתה בידו ליסד בית ספר גם בעיר קישינאב בירת באסעראביען, האף אמנם היתה העיר הזאת בימים ההם מלאה שומרי הבלי שוא ומגישים מנחה לרבי החסידים אשר משלו בה ממשל רב על כל היהודים, וישלח שמה את הרב החכם המפורסם הר"ר משה סג"ל לנדא (נכד הגאון בעל נודע ביהודה ותתן הגביר ר' נחמן נתן ראפאפורט מאומאן, וכבר בא זכרו למעלה בדברי מהעיר אומאן) להיות לראש ולמשגיח על בית הספר ההוא. גם לי בקש לתת כהונה כבודה בבית ההוא, ובשנת ת"ר באתי שמה לקחת שם עמדתי, אמנם כבר עזב החכם לנדא את הבית, כי מורים לא טובים המרו את רוחו, וגם אנכי לא חפצתי להשאר שמה ופניתי ערף אל בית הספר ההוא, ככל הכתוב מאתי במ"ע המגיד שנה שמינית (תרכ"ה) במאמרי „מסע ברוסיא החדשה" (מן נומר 14 והלאה). וכאשר עזבתי העיר קישינאב ובאתי לברדיטשוב בחדש כסלו תרי"א כתבתי משם לאדעססא להרב הדירעקטאר ר"ב שטערן והצעתי לפניו בעצת ידידי החכם הנכבד דאקטאר ראטהענבערג, שישתדל אצל הרשות לפתוח בית ספר בהעיר הגדולה ברדיטשוב, אבל מאת ה' היתה נסבה כי לא ע"י הרה"ה שטערן תושע העיר הזאת ותפקחנה שם עיני העורים, כי איש אחר בחר לו ה' לעשות על ידו את התשועה הגדולה הזאת בישראל, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים במה שיבא בהמשך מאמרי זה במקומו הראוי.

ו.

אור חדש

מדי עמלו ויגעו חכמי יועצי אדעססא ברעש וסאון וקול המולה גדולה לבוא לעזרת החכמה והדעת בארצנו, להכין אותה ולסעדה ולתקוע אותה יתד במקום נאמן, ולהגיה חשכת בני עמנו בארץ רוסיא, ותהי מהומה ומבוכה בקרב עדתם כהמות גלי הים ביום סער, והמלחמה כבדה בין המימינים והמשמאילים, והנה מים חיים יוצאים ומפכים ממעין קטן בירכתי עיר קטנה, כמי השלוח ההולכים לאט, ולא ישאו בחוץ קולם ובשאון דכים לא ירגיזו איש ממנוחתו, ובקרבם מזור ותרופה לכל מחלה אנושה וכל שותיהם יביאו חיים ומרפא לבשרם.

בין חגוי סלעי עיר קרעמניץ בקצה גבול ארץ רוסיא על יד ארץ עסטרייך עומד בית קטן ודל, הרחק מאדם העיר, הבית ההוא לא תאר ולא הדר לו וכל

רואיו יבירוהו כי בעליו לא יתענג על רב טוב, ומי זה יעלה על לבו כי מן הבית הזה יצא אור חדש להאיר ליהודי רוסיא לפקוח עינים עורות, לא בחיל ולא בחסן, לא ברעש ולא ביד חזקה, כי אם ברוחו הכביר, רוח דעת ויראת ה׳ טהורה, ובעט סופרים אשר בידו עט סופר מהיר, מדבר אל עמו מקרב ולב עמוק במועצות ודעת, שולח אליהם דבריו על ידי ספריו המחוכמים ודבריו היוצאים מלב טהור ורוח נכון נכנסים לאזני רבים מקוראיהם ועיניהם אורו.

הקורא המשכיל יבין כי האיש ההוא אשר ממנו יצא האור לכל יושבי ארצנו הוא הרב החכם המפואר יחיד בארצו ויקר בעמו הר״ר יצחק בער לעווינזאהן ז״ל, הוא ולא אחר.

הרב ריב״ל נולד בעיר קרעמניץ ביום האחרון משנת ה׳ תקמ״ה, הוא ערב ראש השנה של שנת תקמ״ט, נפטר ביום כ״ד לחדש שבט בשנת תר״ך, אחר שנעשה בערב ראש השנה בן שבעים ואחת שנה, ויהיו ימי חייו שבעים ואחת שנה ארבעה חדשים וארבעה ועשרים יום, וחבר ספרים הרבה, הלא המה נזכרים בשמותם על ספר מכתב חדשי „הבקר אור" שנה שניה (תרל״ז) חוברת טבת-שבט, וזכרון ימי חייו בא בספר הזכרונות שכתב והבר המשכיל הנכבד הר״ר בערנהארד נאטאנזאהן מתוך ספריו וכתביו של הרב ז״ל שהגיעו לידו מאת בן אחותו של הרב ריב״ל ז״ל הר״ר יעקב ישראל לעווינזאהן נ״י לטוב יזכר שם שניהם. ספר הזכרונות יצא לאור בווארשא בשנת תרל״ו ביחד עם ספר זרובבל שנדפס ג״כ בהשתדלות הר״ר ב׳ נאטאנזאהן ובהוצאותיו בעמל ויגיעה רבה, אחר שנדפסו שני חלקים ממנו כבר באדעססא בשנת תרכ״ג ותרכ״ד, ובשנת תרל״ז הוסיף ה׳ נ״ז שנית ידו להוציא לאור ספר תולדות שם מהרב ריב״ל ז״ל, ועוד ידיו אמונה להדפיס יתר ספריו הרבים שנשארו בכ״י אשר כלם טובים ומועילים ומאירים עינים, אם יהיו נדיבי עמנו בעזרו לסעדו ולתמכו לפעל טוב כזה.

הרב החכם הנעלה והדגול מרבבה ר׳ יצחק בער לעווינזאהן ז״ל, איש גדול ורם בחכמה, אוהב עמו אהבת עולם, אהבה בלי מצרים, גבור חיל כארי ללחום מלחמתה של תורה וחכמה ודרך ארץ, מלחמה בשלום בלא ריב ומצה, הוא האיש אשר בחר בו ה׳ להאיר אור חדש לאחיו בארץ מולדתו, אשר בהלו נרו על ראש המשכילים זרח אור לישרים והלכו רבים לאורו ולא שמעו קול נוגש, כי למן היום ההוא אשר החל החכם ההוא להפיץ קרני אורו בארץ וחכמתו האירה מלא רחב ארצנו, חמת האולת שככה מעט מעט והרבה שבה אל תערה ולא יספו עוד המקנאים ללכת את דורשי החכמה בחמת קרי כאשר עשו לפנים, כי נפל פחד האמת עליהם, האמת המדברת מתוך ספריו של הרב ז״ל, ורבים מישני האולת הקיצו ותבא בם רוח להבין ולהשכיל, ויפנו ערף אל האולת ויהפכו לאנשים אחרים.

הן אמת בתחלת צמיחתו היה גם הוא מטרה לחצי זעמם של המקנאים בוזי החכמה ומורדי האור, אבל אחר אשר הוציא לאור ספרו תעודה בישראל (נדפס ראשונה בשנת תקפ״ח) ושמו נודע לתפארת לשרי המלכות ועד שהמלך במסבו נרדו נתן ריחו אויביו קפצו פיהם וכמעט נאלמו דומיה, כי ראו כי ה׳ עמו ונתן

חנו בעיני מלך ושרים, וגם לא מצאו בו מאומה להתלונן עליו ובעל כרחם שמו יד לפה.

בהיות הרב ריב"ל עוד צעיר לימים אוה למושב לו את העיר בראדי, עיר של חכמים ושל סופרים בימים ההם וגם אחרי כן. בעיר בראדי ובערים סביב לה ארח לחברה עם ראשי חכמי הזמן ההוא, הלא המה ר' שלמה ליב רפאפורט, ר' נחמן קראכמאל, ר' יוסף פערל (גם את החכם הזקן בעת ההיא ר' מענדיל לעפין מסטאנוב ידע פא"פ), ר' בעריש בלומענפעלד (מעתיק ס' איוב), ר' יעקב שמואל ביק, ר' ישראל בודק, דאקטאר ערטער, ר' ליבוש מיזים ועוד ועוד. בחברתם התעוררה רוחו לעשות דבר גם לטובת אחיו בארץ מולדתו למען הרים קרנם בכבוד ולנשאם מעפר השפלות, להוציאם מעבדות האולת והבלי השוא ולתת להם מהלכים בין המשכילים רואי אור. ויהי בשובו לארצו בצע אשר נדבו לבו, ואחר אשר למד דעת איזה שנים בבתי הגבירים אשר בקשו פניו להורות את בניהם בביתם (כנהוג בימים ההם אשר לא היה בית ספר לישראל, וכל מבקש דעת החפץ לחנך את בניו על ברכי החכמה לקח מורה לביתו, אם היתה ידו משגת להוציא כסף הרבה) שב לעיר מולדתו קרעמניין, ויואל לשבת גלמוד ועירירי, אחר שנתן ספר כריתות לאשתו ובנים לא היו לו (כי הילד היחידי שהיה לו מת גם הוא בקטנותו) וישם אל עמו פניו ומחשבתו וכל מעינו בו להיטיב אחריתו, ומני אז לא סר מאהל התורה והחכמה ולא סר שבט סופרים מבין אצבעותיו עד יום אחרון.

כאשר כבר אמרנו למעלה יצא לאור הדפוס ס' תעודה בישראל בשנת תקפ"ח, היא השנה הראשונה אשר החלה מלכות רוסיא לצבוא צבא מישראל. היהודים חרדו לקול הפקודה אשר באה עליהם כחתף לתת מבניהם לצבא. בניהם אשר נבדלו מבני עם הארץ בכל עיניהם ודרכי חייהם, אשר גדלו על ברכי המלמדים בבתי החדרים מבלי דעת מלשון הארץ אף מלה אחת ומבטן אמם קראו להיות נענים ונגשים יראים ופוחדים מכל איש אשר לא מבני ישראל הוא, איך יהפכו הבנים ההם פתאום להיות אנשי חיל נושאי רומח וחרב ולובשים בגדי אנשי הצבא? — היולד גוי גבור מלמד מלחמה פעם אחת? המן החלש יצא עז? — אין ספק כי כונת הממשלה היתה בעת ההיא לטוב בית ישראל, להשותם מעט מעט לאזרחי הארץ ולתת להם חקים ומשפטים טובים יחיו בם כיתר עם הארץ, ולו חכמו השכילו ראשי אלפי ישראל לקבל את הפקודה הזאת בסבר פנים יפות ולהגיש תודתם אל הממשלה אשר קרבה אותם לעבודתה כיתר בניה העמים הרבים החוסים בצלה, כי אז שמה גם הממשלה עיניה עליהם לטובה; אולם הדבר הזה לא היה אפשר בימים ההם, בהיות היהודים במצב כזה אשר לא היה אפשר להם להבין ולהשכיל כי כונת הממשלה לטובה, והיתה הפקודה הזאת בעיניהם רק כגזרה רעה וקשה אשר לא יוכלו לעמוד בה, ויקראו צום וגזרו תענית וקול בכי וצעקה נשמע בחוצות בכל הערים אשר בני ישראל נחתים שם, לתמהון לב השרים והפקידים אשר ראו עמל גדול ויגיעה רבה להקים את דברי הפקודה ביד חזקה,

ויביאו השרים את דבתם רעה באזני הממשלה, כאילו היו היהודים עם סורר ומורה אשר לא יחפצו להביא צואריהם בעול המלכות, והמלכות מצדה גם היא מלאה חמה על היהודים אשר נראו לה כבועטים בטובה, וזאת היא הרעה היותר גדולה אשר מצאה את היהודים, כי הם והממשלה לא הבינו איש את רעהו ותהי שערורה בקרב הארץ.

כאשר נפל פחד הפקודה הזאת על היהודים, וכל חפצם ומגמתם היה להנצל ממנה, פנו אל הצדיקים — המה רבי החסידים — אשר היו בימים ההם, ואשר הסכן הסכינו היהודים להאמין בהם ובמופתיהם, כי בידם לעשות כחפצם בשמים ובארץ, ובידם לב מלכים ושרים כפלגי מים, ואפילו אם הקב"ה בעצמו גוזר גזרה ביד הצדיק לבטלה, ויבואו ויצעקו ויבכו באזני הצדיקים לאמר: הושיעו אנשי קדש כי לכם הישועה! — אנשי קדש אלה לא ידעו מה לעשות, כי ראו כי רעה נגד פניהם, כי על פי הרוב הצדיקים האלה השלוים ושקטים בבתיהם פרים ורבים הם ובנים רבים יֻלדו להם, ועל פי הפקודה החובה על המשפחות בעלי בנים הרבה לתת מבניהם לצבא ראשונה, והנה חדלו הצדיקים לדאוג להעם כלו הצועק באזניהם, וידאגו לבניהם ולבני בניהם הרבים לבלתי ילקח מהם לעבוד בצבא. ויהי כאשר נתנה הדת, כי הסוחרים המשלמים מס גדול בעבור המשפט אשר להם לסחור את הארץ, חפשים הם מתת בניהם לצבא, וילכו הצדיקים עיני העדה, ויכָתבו בספר הסוחרים הגדולים וישלמו המס הקצוב מן כסף התרומה אשר הרימו מדלת העם הצובאים עליהם לקחת ברכתם, ויהיו הצדיקים חפשים משעבוד מלכות ובניהם יוצאים ביד רמה ועדת ישראל נבוכה. בעת ההיא לבש קנאה אחד ממשכילי הזמן ההוא, הר"ר שלמה ישעיה לאנדעסבערג מקרעמניץ תושב העיר קארעץ בגליל וואלינִיען, ויכתוב „מגלת עפה" תוכחת מגולה אל ראשי הצדיקים מאשרי העם הזה המתעים, וידבר אתם משפטים ודרכם על פניהם יוכיח. המגלה הזאת היא לפי ידיעתי הראשונה, אשר ערב איש יהודי בארצנו לכתוב בפומבי נגד המתעים האלה, וכפי הנראה נשאה חן בעיני רבים מבני עמנו, כי נעשו ממנה העתקות הרבה וקראו אותה בערים רבות בראש כל חוצות, אבל לא באה לדפוס וברוב ימים נאבדה מתוך הקהל, וקצת ממנה נמצא אצלי בכ"י.

בעת ההיא נתפרסם ספר תעודה בישראל, אשר מטרתו ללמד דעת את העם כי נחוץ מאד ללמוד מלבד לשון הקדש ע"פ סדר נכון, גם לשונות העמים ובפרט לשון המדינה אשר בלעדיה לא ירים איש מתושבי הארץ את ידיו ואת רגליו, והוא כאיש זר בקרב ארץ מולדתו. נקל לדעת כי העת הזאת היתה מוכשרת לקבל תוכחת מוסר השכל כזה, וע"כ עשה לו הספר הזה כנפים וירבו קוראיו יום יום.

אין מספר לצעירי בני עמנו אשר פקחו עיניהם בעת ההיא ונתעוררו ללמוד לשון הקדש ולשון המדינה. שמו פניהם כחלמיש ולא זעו ולא חרדו מחמת הקנאים אשר עמדו להם לשטן, ויעשו אגודות אגודות בכל עיר ועיר, והמשכילים המעטים

אשר נמצאו בבר פה ושם עזרו על ידיהם, ויסגו אחור מערת החסידים וישימו אל הדעת פניהם.

ועוד יתרה עשה הרב ריב"ל, כי לא הסתפק במה שהעיר את לב הצעירים מבני ישראל ללכת באור הדעת, כי שם גם אל הממשלה פניו והשתדל בכל עז להעירה ולעוררה ליסד בתי ספר לעברים ללמדם לשון המדינה ושאר הידיעות הנחוצות ולתת להם אדמה לעבדה ולשמרה. משפל מצבו בעירום ובחסר כל הרים קולו אל הממשלה הכבודה ויכתוב בקשות ואגרות שלח לשרים גבוהים ורמים בעיר המלוכה, ואיש לא ידע את כל עבודתו אשר עבד בצר ובמצוק לטובת אחיו להיטיב אחריתם.

כתאנים במדבר נמצאו בימים ההם חכמים משכילים אחדים בערי המדינה, אשר מדעת עצמם הלכו בנתיבות דעת ורגליהם רגל ישרה בטרם יצא עוד הרב ריב"ל להאיר לארץ ולדרים עליה מבני אחינו.

בעיר ברדיטשוב הגדולה והמלאה לה יהודים מפה לפה התנוסס לתפארת החכם השלם ר' יוסף הירש פאליטשינעצקי נ"י (אשר שמש אח"כ בכהנת אחד ראשי המורים בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר יותר מעשרים שנה, ואחר שנסגר הבית הזה בשנת תרל"ג (1873) שב למקומו לברדיטשוב), צעיר לימים היה אז, רך בשנים ואב בחכמה, כי קרא הרבה ושנה הרבה ולמד הרבה, ויותר שהיה חכם עוד למד דעת לתלמידים הרבה וינהלם במעגלי צדק, ממנו יתד ופנה לאשר רבים מבני הנעורים אשר הקשיבו לקח מפיו ואח"כ נעשו חכמים בכל דבר חכמה ומהם אשר הלכו ללמוד בבתי החכמה הגבוהים ויהיו מאשרים ומאֻשרים, וזולתו היו שם עוד חכמים ונבונים, כמו ר' הירש ראבינאוויץ, ר' אביגדור וואלקענשטיין, אשר העמידו תלמידים הרבה ועזרו לטובה. בעיר ראוונע היה בעת ההיא החכם המופלג ר' צבי סג"ל (שמש ג"כ אח"כ בכהנת מורה בבי"ס הרבנים בזיטאמיר ונפטר שם) והיה שם רב מטעם הממשלה. בעיר קארעץ החכם ר' שלמה ישעיה לאנדעסבערג (ג"כ רב מטעם הממשלה). בעיר מעזריטש בגליל ראוונע החכם ר' ליבוש חארי נגיד ומצוה לעדתו. בעיר לוצקא ר' בעריל ליב שטאקפיש אחד מאצילי העדה. בעיר באר במחוז פאדאליען החכם ר' מאיר רייך מתלמידי ר' מענדיל לעפין ז"ל. בעיר פראסקוראב במחוז הנ"ל הגביר החכם ר' יהושע הארענשטיין אשר גִדֵל את בניו על ברכי מורים חכמים מפוארים ואחד מהם היה החכם ר' מאיר האָרן הנזכר למעלה בדברי מעיר אומאן, בקאמעניץ פאדאלסק הגביר הנכבד ר' מרדכי לעווינזאהן, מחותנו של הגביר הנ"ל ואשר גם הוא החזיק מורים חכמים לבניו, ועוד רבים כאלה מלבד אלה שנזכרו כבר. כל החכמים והנבונים אלה היו אח"כ לעמודי התָוֶך לבני הנעורים כאשר החל רוח החכמה לפעמם ויהיו עלימו סתרה מפני חמת מורדי האור, ויהי ספר „תעודה בישראל" להם לעינים ובאורו הלכו ונהרו.

(המשך יבא)

מומר להכעיס

חברו בשפת בבל הבטלן הנכבד יהודה בר׳ שמריהו מעיר נירכסף ונעתק לשפת עבר על ידי

נחום מאיר שייקעוויטש.

הקדמת המעתיק

בהיותי זה כשבועים בעיר הגדולה ווילנא. ראיתי בידי אחד מוכרי הספרים ספרים אחדים כתובים בשפת זשארגאן מידי אחד מעשרה הבטלנים אשר בעיר ניפסק (הוציאם לאור איש אחד שי״ר שמו). השתוממתי על המראה הזה, בפעם הראשונה ראיתי בטלנים בין מחברים, ובקראי את הספרים האלה ברכתי את המו״ל מקרב לב עמוק, כי הספרים האלה המה מקור מים חיים לכל דורשי קדמוניות השואפים לגלות צפונות מני חשך והחפצים לדעת קורות ישראל בימים עברו. קנאתי מאד בהאיש שי״ר אשר זכה לדבר גדול כזה וזכה את הרבים, והקנאה הזאת העירה גם אותי לבקש אחרי מעשי הבטלנים. מעירנו נִירְכֶּסֶף (אשר בחסדי ה׳ לא אלמנה גם היא מאנשים בטלנים) אולי ימצא גם בקרבם אחד כותב דברי הימים. ומה תשתוממו קוראים משכילים בשמעכם כי מצאתי בידי אחד מבחורי הישיבה כתבי יד שונים 1) ושם מחברם גם כן יודקע שמערקעס כשם הבטלן של העיר ניפסק, קראתי בם ולפי עניות דעתי ראוים הם לבא בקהל, אבל באיזה דרך בא הבטלן יודקע שמערקעס גם לעירנו? פליאה ממני, ואולי הוא איש אחר אשר שמו כשם הראשון, הלא הרבה אנשים בשם יוסף בן שמעון ישנם בשוק. מבלי פנות רגע על שתי הסעפים מהרתי לקנות את כתבי היד הנ״ל מידי הבחור והעתקתי את הספור הראשון הנקרא בשם „מומר להכעיס" ואם ימצא חן בעיני הקוראים אוסיף להגיש לפניהם גם את יתר הספרים אשר חבר האיש התמים הזה. והנני מוסר מודעה באזני כל קהל הקוראים שכל הדברים הכתובים פה נקרו בעיר נירכסף. ואל יזעמו עלי הניפסקים אם ימצאו פה אנשים אחדים או איזה מקרים הדומים לאחרים מיושבי או ממקרי עירם, כי הרב הבטלן רי״ש לא כוון חלילה להם, ותקותי חזקה, כי חוקרי הקדמוניות ידרשו לבטח: מי הוא ר׳ יודקע שמערקעס מחבר הספר הזה? ההוא בעצמו היה גם בניפסק, אם בטלן אחר הוא? (ואולי ימצאו אנשים החיים את שמו בין מצבות אב״ן רש״ף) ובזאת תמו דברי המעתיק.

---

1) השפה אשר בה נכתבו כ״י האלה מעורבת היא משפות רבות ארמית, כשדית, עברית יהודית, לכן קראתיה בשם שפת בבל.

א.

בימים הראשונים — זה כשלשים שנה — בשבת ישראל שאנן ובטח איש תחת תנור בית מדרשו ויטה אזניו לשמוע נפלאות מגלמי - החומר מעשה ידי הגאונים, בשנים הצלחות אשר השטריימל משל ממשל רב במחנה העברים והבגדים הקצרים התחבאו מפניו בחורים ובסדקים, בעת הכשרה אשר אימת הקונע היתה על פושעי ישראל כאימת המות על עשיר ורב אוצרות — התגורר בעיר מגורי נירכסף איש צעיר לימים ושמו „מומר להכעיס", והשם הזה היה נאה ויאה להבליעל הזה כמטה לגו כלב, כי מצח אשה זונה היה לו, לא התבושש לצאת בחוצות העיר לבוש כאחד הנכרים או כאחד האפיקורסים בזמן הזה: מעיל קצר לבש על בשרו, ומכנסים ארוכים ירדו מעל סנדלי רגליו, שערות ראשו ירדו תלתלים עד ערפו ועליהן התרוממה מגבעת גבוהה, כתנת לבנה כשלג כסתה את הזהו, ועל אצבעות ידיו התנוססו טבעות זהב. הקוראים הישרים ישתוממו בשמעם כי בעת קדושה כזאת ובעיר כשרה בעיר נירכסף התהלך איש ברחובות לבוש שמלות טמאות כאלה מבלי אשר התעוררו אחינו העברים ליסרהו על הטאתיו ולכלאו כל ימיו בתוך הקונע; אבל יושבי עיר מגורי לא היו אשמים בזה, כי מכשולים רבים עמדו לשטן למו על דרכם ולא נתנום לגעת בו לרעה. המומר להכעיס היה אחד מילידי אשכנז ויבא לעירנו לרשת נחלת דודו העשיר רבי יצחק שייטער אשר מת בלי בנים ובנות. האיש רבי יצחק שייטער היה איש ישר ככל אחיו בני עירו, ולו ידע אחת מני אלף מרשעת בן אחיו הנזכר, כי אז לא מלאו לבו להנחילו כבוד עשרו, אבל האיש הישר חשבהו לעברי, לכן עזב לו כל חילו, ושבועים אחרי מותו בא „הקדיש" הנחמד הזה לעירנו ויקח את כל אשר לדודו. ויען כי היה הנבל הזה מלומד גדול בספרי המינים ולשונו מהרה לדבר צחות בשפת הארץ כאחד הנוצרים, לכן כבדהו שר העיר ויקרבהו כמו נגיד. הדבר מובן מאליו כי כל בני עירי פחדו ורהו מפניו כמפני מלך בלהות, וגם הרב הצדיק מנירכסף אשר ידיו היו רב לו להחיות מתים ולהמית ברוח פיו אלפי אפיקורסים גם הוא לא נועז להתיצב נגדו לעיני השמש, לכן הרהיב הרשע הזה בנפשו עז לצאת ברחובות קריה הדור בלבושיו הטמאים מבלי אשר נגע בו איש לרעה.

אבל עוד תוסיפו להתפלא בשמעכם כי המומר להכעיס הזה שם מצחו כנחושה, וכמו לא ידע איך יתעבוהו אנשי נירכסף, בא פעם אחת לבית רבינו הצדיק (זצ"ה). הרב התחלחל מאד בראותו את האורה הזה בצל קורתו, אבל מפחד פן יביא הרשע הזה רעה על כלל ישראל כהמן צורר היהודים, קדם את פניו בכבוד והדר. האפיקורוס הזה הוציא מצלחתו שטרות על שני אלפים שקלי כסף וימסרם בידי הרב לחלקם בין עניי העיר. המומר להכעיס הזה רצה לעור את עיני האנשים למען יחשבוהו לאיש נדיב אוהב צדקות, אבל לא זכה לשם טוב, כי הרב הקדוש לא נתן אף אגורה אחת מכל כספו הנמאס לעני, באמרו: כי כסף איש רשע כמוהו אסורים בהנאה ואחת דתם להשליכם המימה. לצני הדור אמרו כי הרב לקח את כל כסף המומר לעצמו, אבל כל איש אשר זכה להכיר את הרב הקדוש הזה יענה וישבע כי שקר ענו בו.

אולם כל הנבלות האלה כאין וכאפס נחשבו מול השערוריה אשר עשה באחרונה המומר הזה, שערוריה אשר כל השומע תצלינה שתי אזניו ושערות ראשו תסמרנה, והנני לגלותה באזני הקוראים.

המומר להכעים גר ממול בית הגביר הנכבד מיכאל פֿעלזין. האיש מיכאל היה אחד מבעלי הבתים היותר נכבדים בעירנו, כי בו נקבצו באו יחד תורה וגדולה. מבלי משים הביא לו כספו הרב די שכר להחיות את נפשו ונפשות אשתו ובתו היחידה. מעודו לא שלח במסחר ידו רק נתן כספו בנשך, ואם גם בטבעו היה כֵּלַי וצר עין כדרך כל המלוים ברבית, בכל זאת כבדוהו יושבי עירו, ויחלקו לו מלא חפנים כבוד ויקר, יען כי את האלהים התהלך מיכאל. על חצר ביתו התנוסס לתפארה בית תפלה אשר בו התפלל וילמד בכל יום אחרי תפלתו פרק משניות, ועל שלחנו אכל בכל יום אחד מבני הישיבה.

בתו האחת אשר ילדה לו אשתו לעת זקנתו, היתה אז עלמה כבת שמונה עשרה שנה, יפה כלבנה ומלומדה כאחת מבנות השרים. השדכנים שקדו על דלתות הגביר הזה יום יום, ויציעו לפני בתו שדוכים גדולים עם בני רבנים ודַיָּנִים מומחים, דברו בו נכבדות עם חתנים מופלגי תורה מפורסמים לעלוים, אבל רבי מיכאל לא מצא בין כל השדוכים האלה גם אחד אשר לקח את לבבו, „לא להתן כזה נוצרה בתי הענוגה, ולא למחותנים כאלה לבוא בברית עם מיכאל פֿעלזין" ענה לכל השדכנים אחרי אשר נחר גרונם לפאר ולרומם את השדוכים אשר הציעו לפניו.

ועתה שמעו והשתוממו: התאמינו כי הכלה הענוגה הזאת אשר לפי דעת אביה נוצרה למלאך אלהים, נלכדה ברשת המומר להכעים אשר משכתה אחריו בחבלי אהבה נסתרה? ימים רבים היתה האהבה הנתעבה הזאת מכוסה במשאן. אולם לפתע פתאום נגלתה בשערים לחרפת רבי מיכאל פֿעלזין, כי בימים ההם יצא הנגף על ילדי ישראל בנירכספ. הרב צוה לחפש אחרי מעשי בני עירו אולי בפשע חוטאים נסתרים שֻׁדְּדוּ הילדים הנקיים. הנשים הצדקניות מהרו כנשרים למלאות רצון הרב, וביום אחד נחפשו ונבעו מצפונות רבות: נודע הדבר כי הרש-העין הנער ראובן לָן לילה אחד בבית הערלית מארישע, כי התחבא שם מפחד שוטרי ישראל אשר נשלחו לתפשו ולמסרו בצבא. דעת לנבון נקל כי כרגע נוסר על פשעו הגדול: כל היום ההוא עמד כלוא בתוך הקונע לעיני כל בני עירו, ואחרי כן אספוהו השוטרים לחדר הקהל ויאחדו את כבודו בקהל הנערים הלקוחים לצבא. אחרי הפשע הזה נגלה השני, כי אנשים אחדים ראו את אברהם המלשין מדבר עם אשתו הגרושה תחת קורת בית אחד. גם אותו רצו התמימים לכלוא בתוך הקונע, אבל מפחדם פן יגלה המוסר הזה חטאות הקהל באזני הממשלה לכן עֲזָבוּהוּ לנפשו. הטובלת גנענדיל דרוויע גלתה את אזני הרב כי זה שני ירחים לא נראתה אשת הכותב שמעון בבית טבילתה. הרב התנפל על המציאה הזאת וישלח אחרי האשה הזאת ויהל להמטיר על ראשה אש וגפרית, אבל האשה החשודה הראתה לדעת כי הרה היא ותצא חפשי. חטאים כהנה וכהנה נמצאו אז, אפס החטא הנורא אשר הביא את הנגף על הילדים הנקיים יצא לאור באחרונה. אחת משכנות בית הגביר רבי מיכאל בלכתה בלילה לבית המרקחת, התבוננה מרחוק לאור

הירה, כי שני אנשים מחבקים ומנשקים איש את רעהו תחת אחד החלונות אשר לבית רבי מיכאל, ובגשתה קרוב להם הכירה לחרדת נפשה את המומר להבעים עם — שומו שמים! — עם מרים בת הגביר!... רק למותר לי לספר לכם את הרושם הגדול אשר עשתה השמועה הנוראה הזאת בעירנו. כל הנשים החסידות כתרו את בית רבי מיכאל ותנפצנה כל חלונותיו, ובקול רעש גדול דרשו מידו את מרים לשלח בה חצי זעמן, ולנקום ממנה נקמת עולליהן הַמֵּתִים בחטאתיה. אבל תקותן נשארה מעל כי השובבה הזאת היתה בת גביר ונוסף על זה בת יחידה.

ימים רבים רתחה העיר נירכסף כמרקחה. מרים התחבאה בחדרי בית אביה ותירא לצאת החוצה, והמומר להבעים היה כחלום יין. לא התבושש האפיקורוס הזה לשלח את משרתו להרב ולהעיד בו, כי אם לא יסתום פיות בני עירו ישים בסד רגלו, בדעתו, כי רק הוא יעוררם לעשות שערוריות כאלה. לו לקק אז כלב הי את לב רבי מיכאל, כי עתה מת הכלב הזה כרגע מיתה משונה מאד. הגביר הזה קלל את יומו וימרוט בידיו שערות ראשו וזקנו, ולא מצא מקום להסתיר שם חרפתו. האמלל הזה ראה אז ויִוָּכַח, כי אין לפניו דרך אחרת להסיר קלונו מביתו רק בנתנו את בתו לאיש. אבל מי פֶּתִי יקח לו בת שובבה כזו לאשה? מי בעיר יתרצה לקחת אל ביתו זונה פרוצה כזאת?

אולם „יש מזל לעשיר" יאמר משל הקדמוני, ובעיני ראיתי כי כן הוא, עין בעין חזיתי כי יש מזל גדול מאד לרבי מיכאל, כי לפתע פתאום הקרה ה' לפניו שדוך טוב והגון מאד, האל הרחמן הכין לו ארוכה בטרם בוא מכתו. ימים אחדים בטרם נעשתה התועבה הנזכרת בא לעיר נירכסף רב אחד מעיר קטנה. הרב הזה היה כבן ארבעים וחמש שנה. לא היה טוב תאר כי איש גבן היה מנוער; אבל תורתו האירה פניו. להצלחת רבי מיכאל מתה אז עליו אשתו החמישית, ויתרצה לקחת את מרים בתו לאשה בחפצו להצעידה על דרך הישר. מקרה צולה כזה לא ראה מיכאל גם בחזיון לילה, לכן מבלי חשוב הרבה נאות לתת לו את בתו. בשבוע הזה נכתבו התנאים וזמן החתונה נגבל על שמונה ימים.

אבל אהה להאסון החדש אשר קרה את רבי מיכאל האובד, כי בבוא יום החתונה, הוא היום אשר כל נכבדי נירכסף נקבצו באו לבית מיכאל (לכבוד הרב) לחוג חתונת בתו. המנגנים עמדו הכן בכלי זינם, והנשים העמידו את כלי העיסה להושיב עליו את הכלה למען תשמע מוסר הבדחן אשר כבר פער את פיו להעיר קנים והגה. והנה—הכלה איננה!...

ב.

החתונה הנסתרה

הלא נקל לכם קוראים נכבדים לתאר בנפשכם, מה רבה היתה המהומה והמבוכה בעיר נירכסף, בעת אשר נאבדה הכלה מרים לפני חופתה. אנשי עירי נפלגו בדעותיהם על דבר המקרה הזר הזה. הזקנים החליטו כי ידי שדים היו במעל הזה, הם הגידוה בחרטם בצאתה בדד לפני חופתה, ולראיה על אמתת החלטתם

ספרו ספורים שונים ונפלאים הדומים בדמותם ובצלמם למקרה הזה. רבים אמרו כי השליכה עצמה במצולות נפשה במאנה להיות עזר כנגד איש בזוי המראה כהרב. אחרים גזרו אמר כי למען הכעים את אביה ובני עירה התחבאה בבית אחד הכומרים למען תמיר את דתה. אולם כל הדעות כרעו נפלו, לרגלי הדעה הראשונה אשר יצאה מפי הזקנים כי כל זאת מעשה שדים הוא. האבות האמללים התפרדו וינועו בדרכים שונים לבקש את בתם. אשת רבי מיכאל שמה פעמיה לקדר אחד אשר עשה לו שם עולם על ידי נפלאותיו הרבות והגדולות, ומיכאל לא סר מאהל הצדיק מנירכספ אשר גם זרועו מושלה לה לעשות עד אין חקר. הרב ברוב ענותנותו, ובהמלתו על הגביר האמלל אשר פתח לפניו את אוצרו הטוב, נשבע בזקנו ובפאות ראשו, כי השד ישיב לו את בתו אם גם יהיה נאלץ לעשותה בעלת-מום, ולשמחת לב האב האובד הזה גלה את אזנו כי יודע מקומה איה, גם קרא בשם השד הממונה עליה, אבל עד מהרה נודע הדבר כי כלם שגו ברואה. וגם הצדיק — אל תחשב לו זאת לחרפה — גם הוא טעה, כי לא ארכו הימים ויבא איש עתי מכתב אל רבי מיכאל ובו היו כתובים כדברים האלה:

,אבי מחמדי!

„סלח נא לי אב יקר על אשר השבעתיך מבאושים ובוז, האמינה נא לי כי בעלוקה ימוץ לשדי הרעיון הנורא: כי אנכי אנכי השקיתיך כוס תרעלה ומררתי חייך, אבל שהדי במרומים כי חפה אני מפשע. שא נא לי אב טוב אם אומר כי רק בך האשם.

„כן, אבי היקר! רק אתה הסבות בכל הצרות אשר סבבוך, כי הפאנאטיזמוס הארורה הפכה את לבך הטהור לאבן, שכחת כי אנשים שונים אנחנו שנינו, הן אמנם עצמך ובשרך אני, אבל רוח אחרת תפעמני ותחייני, ורגשות אחרים בקרבי, לא אוכל לאהוב את אשר אהבת, כאשר לא תוכל לשנא את אשר שנאתי... ידעתי כי חוב קדוש מוטל עלי לשמוע בקולך להקריב את חיי בגלל שלומך והצלחתך. אבל למכור את נפשי למצוקות נצח רק למען אהבת הכבוד המקננת בקרבך, לעשות זאת אינני מחויבה. גם רפת-כח אני להראות דבר גדול כזה.

„אל תדמה בנפשך, אבי, כי קלות דעת הוליכתני שולל, ותסיתני לבחור לי איש; לא, אב יקר! בגאה ובגאון אוכל לאמר: חכמתי היא שעמדה לי בדבר הגדול הזה. לא נמשכתי כעגלה לא מלמדה אחרי י צ ח ק ה ע ר ו ו א ל ד, אבל רק אחרי בואי עד תבונתי, אחרי אשר הקרתי ודרשתי והנה איש ישר ירא אלהים הוא, רק אז חשקתי בו ואהבתיו, ואהבתי את הערוואלד עזה היא מאהבתך את הכבוד, עזה היא גם ממות ומכל מצרי שאול. מראש ידעתי כי בעקב האהבה הזאת אחוזה שנאה נוראה מאד, שנאת אבותי אשר נפשי קשורה בנפשם, לא נעלם היה מעיני כי התקרבותי ליצחק תרחיקני מהורי, אפס לא מצאתי עוז בנפשי להתיצב מול האהבה האדירה אשר שתה מתגה בלחיי ותמשכני אחרי בחירי.

„הנני הפעם אשת יצחק הערוואלד, נשאתי לו בחופה ובקדושין כדת משה וישראל, עתה מאשרה אנכי, לא יחסר לי דבר, רק השיב לב אבותי אלי כבראשונה. ידעתי כי לחנם ארבה מלים, לשוא אתחנן לפניך לרחם עלי ולסלוח לעוני, בכל זאת אנסה להעיר רחמיך אבי, מרחוק אשתחוה לפניך, מרחוק אשפוך דמעותי ושיחי לפני רחמיך הרבים, חוסה נא אבי רחם על בתך היחידה אשר עלתה על במתי ההצלחה ואל תורידנה משם, ענה לי רק הדברים האחרים: הנני אביך מרים!

„לו ידעת אבי, לו שוית לנגדך מה רבה תהיה שמחת והצלחת בתך בשמעה הדברים האלה, כי עתה לא השבת את פני ריקם. אל תפן נא אבי אל דברי בוערי נירכסף, אל תשים לבך להבליהם, אבל הבט על ביתך לבל יחרים, שים לבך לבתך האוהבת אותך באמת ובתמים, והשיבה נא לי גם אתה אהבתך. ואם בושת תכסה פניך לשבת בנירכסף, בוא נא אתה ואמי היקרה אלי פעטערבורגה, אנכי עם אישי היקר נקרבכם ונכבדכם כערככם, בכל מאמצי כחנו נתאמץ להמתיק שנותיכם, בטוב ובנעימים תבלו שארית ימי חלדכם.

„אשנה ואשלש בקשתי, חוסה נא אבי, מלא שאלת בתך אשר כאז כן עתה תתימר בכבודך, בתך הצלחה והאמללה

מרים הערוואלד".

מה תענו קוראים נכבדים למכתב ארור כזה? הן אמנם לא אכחד כי לא אבין גם דבר אחד מכל הכתוב בו, יען כי נכתב בשפה מזויה מאד חצי אשדודית וחצי תוגרמית 1), אבל הלא גם ילד קטן יענה ויאמר כי כל דבריו דברי בת בליעל המה, ורבי מיכאל בקראו אותו קרע את בגדיו, מרט שערותיו ויבא את המכתב הנורא הזה לפני הרב, ורק אז גלה לו הצדיק כי כל זאת ידע גם בטרם שמעו, אפס שם מחסום לפיו בידאו פן תצמח מזה רעה חלילה לכלל ישראל.

אז נודע הדבר כי הזונה הפרוצה מרים ברחה אחרי מאהבה המומר לעיר פעטערבורג, ושם היתה לו לאשה. הן אמנם ארש אותה כדת משה וישראל, אבל אוי ואבוי לקדושין כאלה, הרחמן הוא יצילנו בידו הכשירה מכל הצרות והמצוקות וביחוד מחתונות נסתרות כאלה...

---

1) המחבר הביא את המכתב הזה בספרו בכתבו ובלשונו, והוא כתוב בשפת אשכנז זרה ואנחנו העתקנוהו לשפת עבר — המעתיק

ג.

זבד טוב

מה יקרה ומה נכבדה היתה העת אשר בה נקרו כל הדברים אשר הזכרתי! ידעתי כי לו קרתה שערוריה כזאת בדור הזה לא שם איש לבו אליה. אולם בימים ההם הרעישה תועבה כזאת את העולם כלו, רושם גדול מאד עשתה בעיר נירכסף, עד אשר שבת העם מכל מלאכתו, חדלו העברים מעשות מסחר, וישימו כל מעיניהם בדבר הגדול הזה, רחמי כל יושבי עירנו נכמרו על רבי מיכאל האמלל, כל מכיריו נדו לו, רק איש אחד התענג על מפלתו, הלא הוא ראובן חרש-העץ אשר היטב חרה לו על אשר לא נכלאה גם מרים בתוך הקונע כמוהו. עצמותיו כדשא פרחו לשמע אחרית מרים הסוררה, ועל התונתה הפעטערבורגית יצא במחולות בבית מלאכתו אשר בנירכסף.

מודעת זאת כי אוהבי עשיר רבים המה, גם לרבי מיכאל העשיר היו אוהבים רבים אשר חפצו להצילו מרעתו ולהסיר חרפתו מעליו, בכל יום הופיע בביתו יועץ אחר אשר חוה לו דעתו איך לעקור את בתו משני האריה הערוואלד, אלה יעצוהו לפנות אל הצדיק המפורסם רבי מענדעלע, ויבטיחוהו נאמנה כי הקדוש הזה ברוב קדושתו יחלצנה מכף בעלה. יודעי דת ודין נתנו עצתם להגיש מכתב-בקשה לפני הוד הקיסר לאמר: מרגל חרש אחד מארץ אשכנז הערוואלד שמו בא לעיר נירכסף לתור את ארץ רוסיא ויגנוב מבעד החלון עלמה עבריה. והמגיד הקדוש מקהל עדת נירכסף צוה את מיכאל להשתטח על קברי הקדושים ולבקשם לצאת לישע בתו, ולעצה הזאת הטה מיכאל כרגע אזן קשבת, ויבחר זבד טוב מאד: אותי ואת המתפללת בעזרת הנשים ציפה האַשיע, וישלחנו על חצר המות לדרוש אל המתים בעדו ובעד בתו.

המתפללת ציפה חאשיע היתה אז אשה זקנה כבת שבעים שנה, לא אפריז על המדה אם אומר כי אשה כשרה כמוה לא תראה ולא תמצא בזמן הזה, היא היתה מלמדה מאד בכל ספרי ישראל כמו בספר מנורת המאור, שבט מוסר, ואת כל הכתוב בספר „צאינה וראינה" ידעה בעל פה. בלבושיה ובכל הליכותיה נדמתה לאחת האמהות. היא היתה כאשר אמרתי כבת שבעים שנה, שפלת קומה, צנומה ודקה כהשבלים אשר ראה פרעה בחלומו. מטפחת גדולה מאד היתה חבושה לראשה, ומשני קצותיה ירדו שני זנבות לבנים עד אזניה, פניה ומצחה היו מכוסים קמטים קמטים. מלבד המטפחת הגדולה החבושה לראשה נראו על בשרה מטפחות רבות: מטפחת על מצחה, מטפחת על שכמה, מטפחת על צוארה, מטפחת סביב שניה, שתי מטפחות תחת מתניה, האחת לקנח את החוטם אשר הוריד מיץ כמעין המתגבר, והשניה לנקות ידיה אשר נשלחו לרגעים למקומות הנסתרים. הצנועה הזאת היתה יראת ה' מאד, והרבה מדות גבוהות נראו בה כמו למשל: בחפצה לברך את ה' בכל רגע נשאה בצלחתה תמיד בקבוק יין-שרף, וממנו שתתה לרגעים למען ברך שם כבודו. ביחוד הצטינה

האשה היקרה ההיא בעמלה אשר עמלה כל ימיה לטובת העניים. זה דרכה כל הימים בבואה לאחד הבתים גנבה—רצוני לאמר לקחה—ככר לחם או נתח בשר ותצפנם באחת ממטפחותיה וברגע התחמקה, וכאשר נתפשה בכף נתנה תודה כי רק למען בחורי הישיבה ולמען הנשים החולות לקחה כל זאת. רבים אמרו כי שקר דבריה וכי למענה גנבה ותשם בכליה, אבל מי יאמין לדבריהם? אמת הדבר כי בחורי הישיבה התכחשו ויאמרו כי מעולם לא נתנה להם גם פת לחם, אבל הגידו נא אתם קוראים אהובים, היאמן כי אשה כשרה כמוה תגנוב לא למען אחרים?... בתמיה?

ולמען דעת כל בני עמי חכמת האשה הזאת, הנני לספר לפניכם את דבריה הנעימים אשר דברה על חצר המות. בראשונה נגשה אל קבר אם מיכאל, שלש פעמים דפקה במקלה על הקבר ואחרי כן קראה בקול מר: „הנך שוכבת במנוחה, רחל? הקיצי נא והביטי, מה נורא הוא החרבן בבית בנך! רחל צפירת תפארת פקחי עיניך וראי, מה גדולה הצרה אשר בא לבית מיכאל בכורך! אויה לי, מדוע תחרישי? מהרי נא! חושי נא! רוצי! דפקי בכל שערי הרחמים, העירי את כל האבות ואת האמהות משנתם, הרגיזי את אמך הצדקנית יענטע פייגע ממנוחתה, הגידי לה בשמי כי החוב מוטל עליה להטריח את עצמה ולבא בכבודה ובעצמה לפני הבית דין של מעלה, לצעק שם צעקה גדולה ומרה. הה רחל עטרת ראשי! מר לי מאד, העולם חשך בעדי בבואי לבשר לך בשורה נוראה מאד כי... אל נא תקצפי עלי — כי... סלחי נא לי — כי בת בנך מרים יצאה לתרבות רעה, ותהי אשה למומר. מה תעני לדברי, רחל? התעשי דבר מה לטובת בנך? עני נא: התצאי לעזרתו? אל נא יהיה הדבר הזה קל בעיניך"...

ציפה האשיע אבדה שארית כחה בצעקה בקול מר הדברים הנזכרים, עד אשר נאלצה להוציא את בקבוקה מצלחתה ותגמא בחזקה, ובפעם הזאת בלעה יותר מבדי מדתה, כי היין נשאר בגרונה ושעול חזק אחזה אשר הרגיז כל עצמותיה, מעי המו לה, ורחמי נכמרו בראותי אותה במצב נורא כזה.

אנכי מצדי הרגזתי את כל הרבנים הגדולים—הנוחים על חצר המות—מקבריהם, ואחרי כלות הכל שבנו העירה, ולמען הסר מעלינו עקשות פה ולזות שפתים... הלכנו נבדלים איש מזולתו, היא הלכה ראשונה ואנכי אחריה כברת ארץ הרחק ממנה, ומה השתוממתי בראותי מרחוק והנה אדון אחד הדור בלבושו נגש אל המתפללת. ראיתי כי ציפה האשיע התחלחלה מאד ובגשת האדון אליה הישירה את כתפיה העקומות ותקרא בשפת פולנית: „זקנה אנכי! חי ה', זקנה זקנה אנכי!"... האדון מלא שחוק פיו, ובהוציאו מפיו דברים אחדים אשר לא שמעתי, פנה לה עֹרף וילך לדרכו. ציפה האשיע הביטה אחריו במנוד ראש, ובגשתי אליה קראה באנחה: „שבר על שבר יבא על הפושע ישראל זה, התאמין יודקע, כי האדון הזה יהודי הוא הלא הוא הדאקטאר קינפיש, הראית איך נגש אלי? האפיקורוס הזה דמה בנפשו כי קלת דעת אנכי ואמצא לאשר ידרשני... אבל גם לב ציפה האשיע לא נח משכל, כי בטרם פתחו את פיו לדבר, הגדתי לו כי

אשה זקנה אנכי והבליעל הזה שחק לדברי ויענני: „אל תיראי אשה פתיה יהודי אנכי, אנכי הדאקטאר קינפֿיש". אלהי אברהם יבער ברחמיו וברוב חסדיו קינפֿישים כאלה מקרב הארץ, תבא עליהם מגפה, שרפה, וכל האלות הכתובות בשתי התוכחות אשר בצאינה וראינה, כפרת עון יהיו בעדנו ובעד כל ישראל.

— אמן! עניתי אחריה, כפרתנו וחליפתנו יהיו האפיקורסים האלה, ימח שמם וזכרם מספר העברים!

ד.

תשועה ברב יועץ

מודה אני לפניכם קוראים יקרים, כי רבי מיכאל לא נושע לא על ידי הקדרים והצדיקים, אף לא על ידי ציפע האשיע, אבל רוח והצלה עמדה לו ממקום אחר, ועל ידי איש הדיוט הלא הוא מכירנו אברהם המלשין, אשר דבר עם אשתו הגרושה תחת קורת בית אחד.

אחרי עבור ירחים אחדים מיום חתונת מרים, ורבי מיכאל נוכח לדעת כי לשוא כל עמלו להפריד את בתו מבעל נעוריה, התיאש האב האמלל מכל תקוה, ויחדל לדבר מבתו: „נתאר נא בנפשנו כי בתנו מתה, או כי עירירים הלכנו כל ימי חיינו" נחם את אשתו, אולם האל הטוב ראה בעניו, וישלח את מלאכו לרפא מכות האיש הישר הזה, כי בשבת מיכאל פעם אחת בחדרו תפוש ברוב שרעפיו, והנה הדלת נפתחה ואברהם המלשין בא, מיכאל השתומם בראותו את האיש הזה בביתו וישאלהו: מה לך אלי?

— באתי אליך אדוני להראות לך הדרך הישרה אשר בה תלך לבטח עד מטרתך, ענה אברהם.

— אל מה ירמזון דבריך? שאל מיכאל בתמהון.

— אל בתך אשר נפלה בידי לא תוכל קום, הנני אדוני להשיבה אל ביתך, ולנקום את נקמתה ונקמתך מהאיש אשר גנבה.

מיכאל קפץ ויתר ממקומו בשמעו כדברים האלה, ידע כי לאברהם זה עצה ותושיה להצעיד אנשים למלך בלהות, לכן התנפל על צוארי המלשין הזה וישקהו, „אלפי נשיקות אתן לך אם תעשה כאשר דברת" דבר בעליצות נפשו אל אברהם.

— למה לי רוב נשיקותיך, ענה אברהם, הלא ידעתי כי איש עני אנכי, ושקל אחד יקר בעיני ממאה נשיקות.

— הנני לתת לך עד חצי רכושי, אמלא חוריך זהב, רק השיבה לי את בתי והבא שואה על...

— על חתנך?

— על חתני אתה אומר? — קרא מיכאל בזעם, ההוא העוכר ישראל כזה חתני הוא? אל תכנהו בשם כזה, אברהם, קרא אותו: מרצחי, עוכר נפשי, ואהת אמרתי לך כי עד חצי רכושי אתן לך אם תנקום את נקמתי ממנו.

— הנני לעשות כאשר הבטחתיך, ענה אברהם, ומחיר עמלי קצבתי רק אלפים שקלי כסף, גם לא אדרוש ממך כל משכרתי בטרם הקימי דברי, תנה לי הפעם רק שלש מאות שקלים והמותר באחרונה.

— יהי כדברך! — ענה מיכאל בהושיטו את ידו לאברהם, וכן נגמר הדבר. אברהם לקח שלש מאות שקלי כסף מיד רבי מיכאל וישם לדרך פעמיו ואיש לא ידע מאומה מכל אשר בדעתו לעשות. אולם לא ארכו הימים ותהום כל העיר לקול השמועה כי המומר להכעים השלך למחשכי בית הסהר בעיר פעטערבורג, כי שלח ידו לעשות שטרות מזויפות, ובקרוב יתלה על עץ, אז נהרו פני רבי מיכאל, בביתו נשמע פתאום קול ששון וקול שמחה, כי עשה משתה לכל אוהביו, ויודה לה' חסדו על הנס הגדול אשר עשה לו, ובשבוע ההוא מהר גם הוא לרוץ אורח פעטערבורגה.

אם גם יושב אהלים אנכי מנעורי, בכל זאת אין דבר נעלם ממני וכל הנסתרות גלויות לפני. ואל תתעו בשוא להאמין — קוראים נכבדים! — כי אעשה חוזה עם מלאכי מעל ומפיהם יודעו לי כל הצפונות, לא אחי! עוד לא זכיתי לראות מלאכי אלהים פנים אל פנים, ומה גם לדבר אתם, אמנם נסיתי ללמוד קבלה עד אשר ידעתי כל שמות המלאכים והשרפים בעל פה, וכדג טבלתי את בשרי במי המקוה אשר בבית מרחצנו, גם נסיתי לענית ימים הרבה בצום נפשי, בכל זאת אודה ולא אבוש כי עוד לא נראה לי גם המלאך יהטיאל הקטן שבמלאכים (בטח לא באתי עוד למדרגה כזו), אבל כל הנסתרות והחדשות יגלו לפני אחר תנור בית מדרשנו, כי בעירנו הקדושה ימצאו ב"ה אנשים רבים כשרים הולכי-בטל אשר לא יצלחו לכל מלאכה, כל ימיהם ישוטטו בשוקים וברחובות, ואזניהם קשובות לכל הגה היוצא מפי יושבי הקרנות, והם יביאו את כל החדשות והסודות הכמוסים לבית המדרש חיש אחרי הִוָּלְדָם, לכן ידעתי גם מכל הנעשה בפעטערבורג, איך נפל המומר ברשת מבקשי נפשו, והנני לגלות כל זאת גם באזניכם.

אברהם המלשין בא שלום פעטערבורגה, שם דרש למעון יצחק הערוואלד ויבקרהו בביתו, במצאו לו פתחון פה לאמר: כי דבר לו להגיד אל מרים במצות אביה. רוח חיים נפח המלשין הזה באף מרים, ואם גם מעודה בזתה את צלמו ולא דברה אתו מטוב עד רע, בכל זאת קדמה הפעם את פניו בכבוד והדר, ותושיבהו בראש. האיש הערום הזה בדה שקרים הרבה מלבו ויספרם באזני הפתיה הזאת אשר האמינה בם, ספר לה, כי אביה צוהו להגיד לה כי עוד יאהבנה כבת, וכי כמה מאד לראות הוד פניה, ועוד הוסיף אברהם להונותה באמרו: כי מכתב שלה לה אביה על ידו אפס למורת רוחו אבד ממנו בדרכו. לו היה אברהם אשה, כי עתה נפלה מרים על צואריו ותחבקהו ותנשקהו, קרבתהו כמו נגיד ותחלה את פניו לבקר בביתה לבקרים. ובקשתה זאת מלא אברהם בחשק נמרץ, יום יום שקד על דלתותיה, ובמרוצת הימים נחשב בעיניה כאחד מבני ביתה, בערמתו הרבה השיג אברהם עד מהרה מטרתו, כי עשה לו מפתח לאחד הארגזים אשר להערוואלד, וישמור עת אשר לא היה איש בביתו, אז פתח את

הארגז וימלאהו שטרות מזויפות, ובטרם שב המומר לביתו, קבל שר האוצרות מכתב מאיש אלמוני, בו הודיעו כי האיש יצחק הערוואלד עושה שטרות מזויפות. כרגע הסבו שוטרים את בית המומר ויחפשו כל כליו, וימָּצא ככתוב בתוך המכתב ארגז מלא שטרות מזויפות, לא ארכו הרגעים והערוואלד הָשלך למקום חשך וצלמות מבלי אשר ידעה גם מרים מקומו איה. אין מלה בלשוני לתאר מה נוראה היתה חרדת מרים בראותה כי אישה לֻקח ממנה, כמֻכַּת שגעון ותמהון רצה בשוקי העיר וברחובותיה לבקש את שאהבה נפשה (דמיונה אז כאחד מאחינו הבטלנים המבקש צנצנת יין שרף בעת אשר יחסר המזג) אולם כל עמלה עלה בתהו ועקבות בעלה לא נודעו לה, ובעת צרתה ההיא הופיע פתאום אביה רבי מיכאל בביתה.

ה.

שואת רשעים

אל תראוני שאני בטלן, רחוק מעולם העשיה, כלוא בד׳ אמות של הלכה, גם לי לבב כמוכם, גם נפשי תחמוד לדעת מכל הנעשה תחת השמש*). השמועה ממפלת המומר העירה בלבבי תשוקה עזה מאד לדרוש ולתקור הדבר לכל פרטיו, למען יהיה לאל ידי להציגו למשל לכל המומרים, וראה זה שמעתי:

מיום נסגר הערוואלד בבית האסורים לא נתנה מרים פוגת לעיניה ותורד כנחל דמעה, ספדה על בעלה כאשר יקונן (עשר פעמים להבדיל) איש ירא אלהים על מות צדיק גדול, חדרה בחדרי השרים הגדולים ותבך ותתחנן לפניהם לגלות לה מקום בעלה, אולם לא מצאה מענה ובפחי נפש שבה לביתה, ומה התחלחלה השובבה הזאת בשובה פעם אחת לביתה והנה אביה לנגד עיניה, אימה חשכה נפלה עליה, חיל אחזתה כיולדה, ובלי כח נפלה על הארץ ותתעלף. בעבור רב

---

*) אמר יודקע שמערקעס: האפיקורסים ידמו כי רק להם נגלו תעלומות חכמה ואנחנו קלויזניקעס לא ידענו מאומה, אבל ינסו נא את כחם אתנו אז נראה להם כי נוסף על תורתנו נהירין לנו גם שבילי החכמה, כן שמעתי את בן רבי חאנקעלע קלון הפאה מתפאר בבית המדרש לאמר, כי יודע הוא איך ילכו העגלות בלי סוסים על מסלות הברזל. פתי! ומי לא יבין זאת? הלא כל איש אשר יש לו מוח בקדקדו יבין כי האיש העומד בראש העגלה הראשונה הנקרא מאשיניסט מכשף הוא, ובתוך הכיור הגדול העומד לפניו סגור אחד מהלא-טובים, ובראות המכשף כי יכולו העגלות יפתח מעט את מכסה הכיור, אז יתפרץ השד הטמון בו נלאת, ובהתאמצו לצאת ידחף בכח את כל העגלות עד אשר ימהרו לרוץ אורח, והאות על זה המה הקולות היוצאים אז מהכיור, כל איש השומע אותם יכיר כרגע כי לא קולות איש המה רק קול שד, לו למדתי אנכי שמות הטומאה כי עתה הייתי גם אני למאשיניסט, אבל חלילה לי מעשות כדבר הזה.

השיבו את רוחה אל קרבה, וצרותיה נגעו גם עד נפש אביה, דמעות נראו בעיניו למראה פני בתו היחידה אשר נהפכו לירקון מהמון מכאוביה, לא להנם כתוב „כרחם אב על בנים" כי האב עלול לרחם על בניו יותר מהאם, כאשר ראינו איך חמל רבי מיכאל על בתו החצופה ויתאמץ לנחמה ביגונה, אבל הארורה הזאת לא שמעה לקול תנחומותיו ובקול מרגיז נפש קראה: השיבו לי את יצחק בעלי! השיבו לי את אישי מַחמד לבי, כי מתה אנכי!

„בעלך ? מהמדך ? — קרא רבי מיכאל בתלונה — העוד תחזיקי באיש און ומרמה כזה ? העוד תאהבי את הבליעל העושה שטרות מזויפות ? לו חכמת כי עתה שבע פעמים ביום ברכת את ה' על אשר השיב גמולו בראשו ויפילהו למשואות.

„אבי! — ענתה מרים עזות — אל תרבה לדבר דברי בלע כאלה באזני על אישי, נכונה אנכי לשום מחנק לנפשי, מזומנה אני לתת צוארי לחרב פיפיות, אם אמת הדבר כי יצחק בעלי עשה נבלה כזאת, בה' נשבעתי כי איש ישר כמוהו לא יראה ולא ימצא בארץ, אין על עפר משלו.

אך לשוא כלה מיכאל כחו להשיב את בתו למנוחתה. הארורה הזאת לא פנתה אל דבריו ותוסף להתחקות על שרשי רגלי אישה, לא נחה ולא שקטה עד אשר צלח חפצה בידה למצא בית כלאו, כי בחלקת שפתיה ובדמעות עיניה העירה גם רחמי איש ברזל, ואחד מהשרים הגדולים יצאה לישעה, הראה לה מקום בעלה גם נתן לה רשיון לבקרהו, ויחל להוציא לאור משפטו. אז נבהל רבי מיכאל כי ראה כי תקותו עולה בתהו, וימהר ויחשף את זרוע עזו, הראה את ידו הגדולה והרחבה... ויסכל עצת בתו ומושיעה, כי עד מהרה נהפך שנית הגלגל, והדת נתנה לשלח את יצחק הערוואלד בעד פשעו אל ארץ גזרה על משך עשרים שנה. וכראות מרים כי שמיה נתקדרו לעד, רפו ידיה, אבדה שארית כחה ותפול על ערש דוי. שבועים התהפכה בציריה על ערשה ובשובה לאיתנה שמעה הבשורה המתוקה כי בעלה איננה, כי נשלה לארץ רחוקה מאד לעבוד עבודת עבד. עקבות השגעון נראו בקרבה וביד חזקה הוליכה אביה אחריו ויביאה לעיר מולדתה נירכסף.

אם אמרתי אספרה את השאון וההמולה אשר העירה בת בליעל הזאת בעירנו בבואה, תקצר לשוני. כל אנשי העיר מקטן ועד גדול התאספו סביב בית רבי מיכאל, לראות את פני המרשעת הזאת, אולם לא זכו לראותה ביום ההוא, כי רבי מיכאל הצפינה חדר בחדר ולא נתנה לצאת מפתח חדרה החוצה. איש אחד ממשפחתה אשר לו נתנה רשות לבא הביתה ספר כי דעתה לא היתה מיושבת בימים ההם, בלי מעצור דובבו שפתיה „בעלי" „יצחק" „הערוואלד" ורק אחרי שבתה בבית אביה שבועות אחדים שב רוח בינתה אליה, לאט לאט שבה למנוחתה ורק אז נוכח רבי מיכאל לדעת את החרפה הגדולה השמורה לו כי שפחתה גלתה את אזניו כי בתו הרה. לשוא התאמץ לכסות קלונו מעיני אנשי עירו, כי כמעט החלה מרים להראות בחוצות העיר ראו כל העם כי הרתה לבן הזנונים הערוואלד. רק למותר יחשב לי לספר לכם קוראי את החרפות

אשר שבעה לה נפשה בעירנו. כל מכיריה הראו עליה באצבע, וכי ינצו איש ואשה יחד לא מצא לו האיש שם יותר נמאס ונתעב לכנות בו את בת מלחמתו משם „מרים מיכאל׳ס" ולו ראיתם את פני המרשעת בימים ההם כי עתה שמחתם לראות שואת רשעים. היפה הזאת נהפכה לגל עצמות, לחייה המלאות שופו וידלו מאד, עיניה אספו נגהן. במלה אחת כבד היה להכיר את פני מרים היפה בבנות נירלכסף.

כל אנשי נירלכסף חשבו כי בעת לדתה תכרית את בר בטנה, ומבטן לקבר יובל, אולם מה השתוממו בראותם כי בעת באה מרים עד משבר שלחה לקרא את שר העיר, ותבקשהו לתת משמר עליה ועל הילד אשר תלד לבל יגע בו איש לרעה. שר העיר מלא בקשתה גם שלח לה מילדת נכרית והמרשעת הזאת ילדה בן.

כל נכבדי עירנו גזרו אמר לבל יזיד איש להכנים את הממזר הזה בבריתו של אברהם אבינו, אבל גם לזאת מצאה הארורה תחבולה, בחרות אפה הפחידה את אביה לאמר: אם לא ימול את בנה כדת אברהם, תמסרהו לשר העיר לעשות בו כטוב בעיניו. רבי מיכאל הבין אל מה ירמזון דבריה, ויבא בחדר הקהל, בכה ויתחנן לפני ראשי העיר לחוס עליו ולהביא את בן בתו בדת משה, אף הם לא יכלו להשיב את פניו ריקם וימלאו שאלתו.

בהפזי שכחתי לספר, כי בטרם נשלח הערוואלד לארץ גזרה, נעתר לבקשת רבי מיכאל אשר התחנן אליו לתת ספר כריתות לבתו, לבל תשאר עגונה עולמית. אבל בזאת נאות המומר לגרש את אשתו, בתת רבי מיכאל לו תקיעת כף על שכרו בעולם הבא למסור את ספר הכריתות למרים יחד עם המכתב החתום אשר ימסור לו. רבי מיכאל התרצה לבקשתו, ויתקע לו כפו, קבל ממנו ספר כריתות גם מכתב גדול חתום, אבל לא מהר למסור שני אלה לידי בתו בראותו כי רפת כח היא מאד, ורק אחרי לדתה את בנה הממזר אשר קראה את שמו מרדכי בשובה לכחותיה (נפלאת זאת בעיני כי מיום ילדה את בנה שבה לימי עלומיה ותיף שבעתים מאשר היתה) אז מסר לבתו את ספר הכריתות עם המכתב. רבי מיכאל הסכיל עשות, לו מסר את ספר הכריתות לידה מבלי הגד לה מה זאת, כי עתה קבלה אותו ותהי ממילא גרושה, אבל הוא לא עצר ברוחו ובהושיטו לה את ספר כריתותיה אמר לה: הא לך בתי גט מבעלך הבליעל, גם ספר מלא הבלים אשר כתב לך. פני מרים כשלג הלבינו בשמעה הדברים האלה, כברוח איש מפני נחש קפצה אחור צעדים אחדים, רגעים אחדים הביטה על אביה אשר בידו האחת אחז את הגט ובשנית את המכתב, ובקול רועד שאלה אותו איפה לקחת אלה?

מיכאל בראותו כי נלכד באולתו ספר לה כל דברי המומר בטרם עזבו את פעטערבורג. מרים שמעה דברי אביה בשממון, פתאום נגשה אליו חתפה את המכתב מידו ותנס ורבי מיכאל נשאר על מקומו עם ספר הכריתות מבלי דעת מה לעשות, ומרים באה אל אחד החדרים, ואחרי סגרה הדלת מאחריה פתחה את מכתב המומר ותקרא בו כדברים האלה:

„יונתי ! רעיתי ! תמתי !

„קחי ברכה ידידות נפשי מבעלך ההולך בארח לא ישוב, בעלך אשר בלכתו להתענות תחת ידי צרות מרות ונוראות על לא חמס בכפו לא ישים לבו לאחריתו רק לאחריתך, בעלך אשר רק למענך ישיב אחור ידו מבלי שלחה בנפשו... הנה הוא אומר לך בפעם האחרונה שלום! קבלי נא יונתי ברכתי הקטנה בטרם אלך ואינני.

„מה אומר ומה אדבר על דבר האסון הנורא אשר קרנו. אם אשים תִּפְלָה במעשי משגיח הארץ, אשר הסתיר את פניו מבלי הבט אל דמעת העשוקים והרצוצים החפים מכל פשע, הלא „חוטא" אהיה בעשותי כל זאת ואת השם הזה לא אשא עלי גם אם כל מלאכי הזעם ישימוני מטרה לחצי עברתם. לא אחטא לה' אשר אליו אשא כפי הפעם ואתפלל אליו לפרוש כנפי חסדו עליך יונתי תמתי, עליך רעיה אהובה אשר זה כארבעה ירחים הראיתני עלי אדמות את גן-העדן אשר יתארו למו הצדיקים בעולם העליון.

„כן משאת נפשי ענג-שמים שבעתי במרוצת הימים המעטים אשר התעלסתי באהבתך. מדי שבתי בחברתך והתענגתי על זיו פניך אמרתי בלבי: רק שוא גזרו הפילוסופים אמר: כי אין הצלחה אמתית בתבל, הלא אנכי אנכי הוא הצולח השותה לרויה מכוס עדניה, עתה אראה כי צדקו החוקרים בדבריהם ורק באחת שגו באמרם „אמתית" תחת „תמידית" אין הצלחה תמידית בתבל! כי ההצלחה האמתית ראיתי פנים אל פנים, אבל קלה היא מני ארג, וכצל עובר תעבור על פנינו. לו האמנתי בעין-הרע כי עתה אמרתי כי עין רעה שלטה בנו ותשדד מנוחתנו והצלחתנו (השמעתם קוראים יקרים! המומר הזה לא יאמין בעין-הרע דבר אשר כל המקובלים המציאו תחבולות ושמות אליו), אבל אנכי ידעתי כי בשברנו הגדול אשמים רק אנשי בליעל אשר כרו שוחה לרגלי מטעם הידוע לשנינו... הה! בור כרו ויפילוני בשחת פעלו. האמיני נא לי, יונתי! כי לבי לא יחיד לזכר הימים הנוראים הבאים לקראתי, אבל עלי נפשי תשתוחח לזכר הימים הרעים ההולכים לקראתך, מה אפוא תעשי בלעדי? אל מי תנוסי לעזרה? הלא אביך השליכך כנצר נתעב מעל פניו, כל בני עירך יקראו אחריך מלא וצאי טמאה יאמרו לך, על שברך רעיתי השברתי ושמה תחזיקני, מה אוסיפה לדבר אליך ידידות נפשי, הן מלאתי מלים, ואין קצה להדברים אשר יתפרצו מפי נוצתי בכתבי לך, אבל מי כמוני יודע כי בכל אחד מדברי אורה מלה על פצעיך, כל מלה היוצאת מפי, כחץ שנון תפלח כליותיך. הוי לו יכלתי לדבר אליך קשות למען יהפך לבך לשנא אותי ותשכחיני אבל לא אוכל לדבר דברים מרים באזניך משושי ונחמתי, לכן אעשה קנצי למלי, היי ברוכה אשתי העדינה! עשי נא עמדי חסד ושכחיני, גרשי את זכרי מקרבך, מצאה חן בעיני בקשת אביך לתת לך ספר כריתות למען תבקשי לך מגן ומחסה בצל איש יקר — בדמי לבבי אני כותב הטורים האלה... שכחי רעיתי את בעלך, שכחי את האמלל

יצחק הערוואלד".

לא אספר לך קורא יקר מה החרידו הדברים האלה את מרים, הלא כמוני הנך גם אתה לבטח מהדור הישן וידעתי כי לא ינעם לך לשמוע חציפות כאלה. היא, הארורה הזאת השליכה את המטפחת אשר על ראשה ארצה (ושערותיה — אי שמים — נגלו כשערות אשה ערוה מול קורת הבית) ובשתי ידיה התפה את שערותיה הארוכות ותמרטם ובקול נורא קראה: אֵיכָה יצחק ידידי! נשמתי! חיי רוחי! הה מי יתן מותי! מותי! — המשוגעת הזאת נתנה קולות חזקים עד אשר נועדו כל אנשי הבית אל החדר, וימצאוה מתגוללת על הארץ נבלה ומורטת שערות ראשה.

ז.

גלגל החוזר

שמונה עשרה שנה חלפו עברו מיום שוב מרים לעיר נירכסף, שמונה עשרה שנה! — הן נקל לנו לשאת על שפתנו את המספר הזה, אבל מה ארוכה ומה רבה היא עת בזאת! אהה! כמה מים יעברו במרוצת הימים הרבים האלה, כמה אנשים יעברון וכמה יבראון בעת ארוכה כזאת, ומה ישנו פני האיש בהמשך שנים רבות כאלה, כמה גלגלים יסבו ויחזרו ממקומם בשמונה עשרה שנה, חי אני! כי לשד הקדקד יתהפך ממקומו לזכר השנוים הרבים הבאים לרגלי מרוצת שנים רבות כאלה. הביטו נא למשל על העיר נירכסף ותחזו כי פנים חדשות לה, בשמונה עשרה השנים אשר חלפו עליה נתהפכה לעיר אחרת ויושביה לאנשים חדשים, העזים נעשו תישים, רצוני לאמר הצעירים באו בימים והזקנים כבר מתו, כמה רבנים, חזנים, שמשים, גבאים, בטלנים נתחלפו בעת הזאת, כמה שנוים תמצאו באנשים החיים מאז עד היום, העשירים ירדו מגדולתם ויבאו עד ככר לחם, והאביונים קמו מעפר וישבו בין נדיבים, הגאים נשפלו והשפלים הוקמו עַל לשבת על גפי מרומי קרת, אויה לי כמה הספדים השמיע המגיד הצעירנו באזנינו על מות רבנים ואנשים צדיקים במרוצת השנים האלה, המגיד הקדוש הזה ערך הספדים על אנשים גדולים בחייהם ויזכה לאמרם במותם. כמה ראשי-קהל, דעפוטאטין, מוסרים, משוגעים, גנבים, אנשי דמים, משרתי הקהל, שוחטים, בעלי-טאקסות עלו וירדו מעת ההיא עד עתה. הלא תזכרו עוד קוראים אהובים את אברהם המלשין, האיש הזה כבר הלך לעולמו בבית האסורים הגדול אשר בעיר פעטערסבורג, ועל מקומו נבראו מלשינים חדשים אחד הייט ואחד בנדלר ואחד בעל-עגלה ואחד מבני המיוחסים שיודע לשאול כסף. ועתה שמעו השתוממו לשמוע עוד דבר נפלא: הלא תזכרו את חרש העץ ראובן אשר ישב פנים בתוך הקונע ויהי מן העתידים לצאת בצבא, ראובן זה איננו עוד חרש-עץ אבל הנהו מראשי הקהל בעיר נירכסף אחד מעשירי העיר הזאת.

בין מספר המתים יחשבו גם אלה הנודעים לכם: רבי מיכאל פֿעלזין.

האיש הזה מת שנים אחדות אחרי שובו עם בתו מפעטערסבורג, ובמותו צלחה עליו רוח רעה, כי בקש סליחה ומחילה מבתו על כל הרע אשר הביא עליה וינחילה כל אשר לו. גם הדָאקטאָר קינַפיש אשר פגשתי לפנים בשובי עם המתפללת ציפע האשיע מחצר המות, גם הוא מת, ומנוחתו כבוד אצל הגדר אשר לחצר המות. אנשי נירכסף הכשרים לא נתנו לו קבר בין קברות מתי עירם, אם גם הציל אלפי אנשים מרדת שחת, ויצא בכל עת ובכל שעה לישע החולים העניים מבלי קחת מידם משכרתו, ועוד הוסיף לתת מכספו לאלה אשר ידם לא השיגה לקנות סמי-רפואה, אנשי עירי התמימים לא זכרו לו חסדיו יען כי לבש מלבוש נכרי, תבא ברכה על ראשם על אשר קברוהו קבורת חמור, ידעו כל עמי הארץ כי אך המה, עברים אמתים וישרים הנם. גם ציפה האשיע נאספה אל עמה ובטרם צאת רוחה צותה לחלק כל מטפחותיה ליולדות עניות (אך זאת היא אשה כשרה!).

הלא ספרתי זה מעט כי רבי מיכאל פַעלזין הנחיל את בתו כל אשר לו. הדבר הזה העלה חמת כל יושבי העיר עליו, ויעשו כלם אגודה אחת לעשות נקמות בו ובבתו. הנקמה הראשונה היתה בסגרם שערי חצר המות ולא נתנוהו להקבר בטרם תשלם להם מרים חמשת אלפים שקלי כסף, והיא לא אחרה מלמלאות חפצם ותשקול על ידם את הכסף הנדרש. אחרי כן שלחו כל נקמתם בה האנשים הרבים אשר חייבו לאביה כסף לא השיבו לה אף קשיטה אחת, ורבים היו לה כנושים בהביאם אליה שטרות חתומות בידי אביה, אף אם ידעה המרשעת כי אביה לא לוה מעולם כסף מאיש, בכל זאת לא השיבה ריקם גם את פני אחד מהנושים. נקל היה להכיר כי לא חפצה להנות מאשר השאיר לה אביה. בקצרה אספר כי מרים הלכה הלך ודלה עד אשר לא נשאר לה בלתי גויתה ובנה מרדכלע אשר כל בני עירנו קראוהו בשם ממזר, הוא היה משושה ונחמתה. הילד הטמא הזה היה שעשועיה, ובהתיצבה ערומה מעשרה ומכל מחמדיה לא התעצבה. לא זכרה את הרע אשר בני עירה עשו לה אבל זכרה לרגעים את אסונה הראשון, את בעלה המומר. נפלא מאד הדבר כי האשה הזאת אשר גֻדלה כל ימיה על ברכי התענוגים והאמונה בין כל מחמדי העין לא שתה לבה למצבה הנורא, והסתפקה במועט במעט הכסף אשר הרויחה בעצמה, בתפרה שמלות וכתנות בעד השרים אשר ידעוה בימי תענוגיה. בצרתה לא פנתה לבקש עזר מבני משפחתה כי התאמצה להביא טרף בעדה ובעד בנה מפרי כפיה. כל הימים שגתה באהבת בן יקיר לה מרדכלע ילד שעשועיה, בו שמה כל מעינה לגדלו ולחנכו על פי דרך אביו המומר להכעים. אמת מה נהדר היה הממזר הזה, דגול היה מכל נערי העיר ביפיו ובחכמתו (אותות נאמנים כי ממזר הוא), כח זכרונו היה נפלא מאד עד אשר בלע כל הלמודים אשר למדוהו מוריו.

מרים נהפכה בזמן קצר לאשה אחרת, ולו לא ידענוה כי אז חשבנוה לאשה כשרה, כי ממעט הכסף אשר הרויחה נתנה פזר גם לאביונים, ופעמים רבות ראוה אנשים יושבת בחדרה והוגה בספר התהלים ופלגי מים ירדו מעיניה. אבל בכל זאת לא קנתה לה אהבת אחיה, כל אנשי עירה בזו לעגו לה ויחשבוה

כאשת מומר, ומפניה לא חשכו רוק.

בעת ההיא (אחרי עבור שמונה עשרה שנה) לא היתה עוד מרים עלמה רכה כי נמלאו לה שלשים ושש שנה, אבל יפיה לא נאבד במרוצת השנים האלה. כאז היתה יפה להלל מאד עד כי רבים מהבטלנים התאמצו לראות פניה למען ברך ברכת „שחלק מיפיו לבשר ודם״. תארה היה כתאר פני מלכה צעירה. גם בנה הממזר מרדכי לא היה עוד הילד הקטן אשר נערי עירנו רצו אחריו ברחובות העיר ויקראו בקול „ממזר!״ „שקץ!״ הנה נהפך לבחור כארזים יפה תאר ויפה מראה מאד עד אשר החטיא את כל העלמות כי כלן אהבוהו (בעוה״ר), גם בין נערי עם הארץ לא נראה כמוהו ליופי. לא נועז כל איש להבזות אותו בפניו, יען כי גדול היה כבודו בעיני שרי העיר אשר אהבוהו בעד חכמתו וידיעתו הגדולה בכל ספריהם הטמאים. דבר צחות בשפות רבות, וכסופר מהיר כתב בכל הלשונות. לא אכחד כי ידיו היו רב לו גם בתורה ובתלמוד, אבל בחכמות החיצונות היה לו עשר ידות. גם הוא הלך בדרך אביו הרשע, כי בכל הליכותיו נדמה לאחד מבני הגוים, וכבד היה להכיר בפניו צלם האלהים. בהיותו בן שש עשרה שנה הסיר שכם אמו מסבל, כי במלאכת הכתיבה ובבקיאותו בספרי החקים אשר להממשלה השתכר די כסף להחיות בכבוד שתי נפשות. מרים התנחמה בו על כל צרותיה, אהבתהו כבבת עינה. ומה תתפלאו קוראים אהובים בשמעכם כי גם רבים מנכבדי עירנו אהבו את הממזר הזה ויתנו לו מהלכים בביתם. הגביר שמואל געלדמאן נטה אליו חסדו, פתח לפניו דלתי היכלו וישימהו למליצו בדבר הריבות אשר היה לו עם אחד האדונים הפולנים. ובת הגביר (הה! שומו שמים) פרטה בחברתו על העוגב. (הנשים הצדקניות התלחשו כי דבר בליעל יצוק פה... רבות אמרו כי בעיניהן ראו דברים זרים, אשר לא אשאם על שפתי) אבל לא אלמנה היא עירנו בכל עת מאנשי צדק. רוב בני נירכסף ככלם בזו את צלם הממזר הזה ולא יכלו דבר אתו שלום. ובראשם עמדו שני צנתרי דדהבא הלא המה: הרב החסיד חטר מגזע קדושים רבי מאיר ישראל, והשני הגביר החדש ראובן חרש-העץ רצוני לאמר אשר היה לפנים חרש-עץ. שני אלה שנאו תכלית שנאה את בן המומר, ויחכו לשעת הכושר אשר בה תמצא ידם לפקוד עליו עון אביו ועונותיו.

הנה כי כן נהפך הגלגל בעירנו נירכסף, העליונים ירדו מטה והתחתונים עלו מעלה, בני רבנים היו למחזיקי בתי מרחץ ומירך הבלן יצא הרב רבי מאיר ישראל (אבל מצד אמו היה מיוחס גדול מגיני בעל השבט מוסר, כן ספר בפיו הקדוש), העשירים אבדו ממונם וכבודם והרשי-עץ עלו הבמתה, זה פרי הגלגל החוזר בעולם.

ח.

עצת צדיקים

ידעתי כי כל חרשי-העץ הקוראים את דברי ישאפו לדעת איזה דרך לפת

ראובן הרש-העץ בלכתו אל ההצלחה, למען יפלסו גם המה למו נתיב בדרך כזה פן יצלח גם הפצם בידם להתנער מעפר ולעלות למדרגה גבוהה כזאת, לכן הנני לספר פה תולדות ימי חייו.

הנה מראש הודעתי לכם, כי סכנה גדולה רחפה על ראובן בהיותו בימי עלומיו. אנשי העיר נתנו עיניהם בו למסרו בצבא, אבל המציל עני מחזק ממנו הציל גם אותו מכף ראשי הקהל בארח נפלא, כי בצאתו מחדר הקהל (התגנב לצאת ולברוח) החל להמום מזמות ולבקש תחבולות לעצור בעד הרעה השמורה לו בשנה הבאה. ידע כי כל עוד יהיה בריא ושלם לא ימלט ממבנסי איש צבא. לכן אמץ את לבבו ויקצץ בהן ידו הימנית, והמום הזה היה לו לתשועה. עוד לא הרהיב אחד מאנשי הקהל בנפשו עז להביא את שמו במספר הצעירים הלקוחים לצבא, ומאז סר הפחד הזה מעל פניו נהפך לאיש אחר. למרות עיני יושבי עירו אשר הושיבוהו בתוך הקונע במצאם אותו בבית הערלית הצעירה מארישע בקר שלש פעמים ביום לעיני כל העדה את בית הערלית הזאת, ואיש לא נגע בו לרעה כי התפאר לאמר: אם יזידו שנית להושיבני בתוך הקונע אז אמיר את דתי, לכן לא העז איש להשיב לו גמולו. הלא מודעת זאת איך ירעדו ויפחדו אחינו העברים בראותם כי אחד מהמינים קבל עליו עול אמונה אחרת.

עברו שנתים ימים וראובן הרש-העץ, אשר כל בעלי המלאכה סגרו דלתיהם בעדו, החל לעשות לו שם בין הנמצאים במחתרת, אנשי העיר מהרו לשום מעצור למעשיו הרעים בהביאם את דבתו רעה לפני השופט, וילקח ראובן אל בית האסורים *) . . . .

תנו תודה, קוראים נכבדים! כי אלהים יבקש את הנרדף, העלה על לב ראובן כי ממחשכי בית האסורים תאיר ההצלחה פניה אליו? הנה כי כן יבֹרך גבר העתיד לעשות טוב לעמו, כי בשטר אשר קבל מידי בוזי הגנב בבית הסהר לקח מיד מרים אחרי צאתו בהשתדלות דודו מבלאו אלף שקל כסף.

אלף שקל כסף! לא דבר ריק הוא לבחור כראובן. כמעט השיג את הכסף הרב הזה הרבו עליו קופצים ור' גרונם בעל בית היין נתן לו את בתו לאשה, ויהי ראובן חתן בעל-בית ואיש עשיר. מיום ההוא והלאה הלך הלוך וגדול, כי במות חותנו נשאר בית היין בידיו, וה' שלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו. רבים אמרו כי ארח לחברה עם פועלי אָון, ושודדי ליל הביאו לביתו כל אשר נפל בידם. אחרים החליטו כי כרת ברית את אחת המכשפות ועל פיה נשאו שרפים מעופפים לביתו זהב וכסף מגנזי נסתרות, אבל אם כה או כה

---

*) לבלתי הלאות את הקורא בדברים הרבה אמר אין לחס כל יחס לספורנו השמטנו מכתב היד עלים אחדים (המעתיק).

ראובן עלה מעלה מעלה ובמרוצת הימים הקים לו היכל תפארת ברחוב הגדול ויעש לו שם בין העשירים *).

* *

*

אך שוא ישגו הרשעים יעשו חיל, כל טובם הוא כקיקיון של יונה, בבקר יציץ ובערב ימולל ויבש, „שלות פושעים עדי רגע" גזרו אבותינו הצדיקים וכל דבריהם אמת וצדק, כזאת חזינו גם בעינינו בפרות הממזר מרדכי כתמר ואמו אמרה בגאונה: בצלו אחיה! בצל דליותיו אתלונן, והנה רוח סערה יצא מחדר הקהל וישרש את התמר הזה ממקומו וישדד רבץ המרשעת מרים.

בהתאסף יחד ראשי הקהל להמתיק סוד על דבר הנפשות אשר העיר מחויבת לתת לצבא המלך, היתה עצת הגביר הנכבד רבי ראובן להעביר כל הנערים הפושעים ואת כל הבנים השובבים תחת השבט ובין הנערים החטאים האלה מנה גם את מרדכי בן מרים. רבים מהנאספים הסכימו לדעתו, אבל בעיני קצתם לא מצאה ההצעה הזאת חן, באמרם: אם ילקח מרדכי לחדר הקהל בתור איש-חיל, רעה נכח פני כל אנשי העיר, יען כי כל שרי העיר יאהבוהו.

„אבל מה לשרים זרים להתערב בעניני עדתנו? — קרא ראובן בזעם — האם אנחנו נחוה דע בעניניהם? היכולים הם להתיצב לשטן בדרך כזה, ולהפריע אותנו מלמלאות חובותינו למלכנו?

אבל מה יענה הגביר געלדמאן בבוא מרדכי בצבא? — קראו אחרים — הטרם תדע רבי ראובן כי הנער הזה יקר מאד בעיניו?

הנכם שוטים גמורים! — ענה ראובן בשחוק — האם טח לבבכם מהבן כי גם הגה אחת לא יוציא געלדמאן מפיו פן נחשוד את בתו כי ידה תכון עמו?... לא אחי! הנער הבליעל הזה מומר להכעים הוא כאביהו.

צדיק רבי ראובן בכל דבריו, ענה ראש הקהל. אל תיראו אחי לא יאנה לנו כל רעה בבערנו עֲוָל כזה מקרב עירנו, הלא שלוחי מצוה נהיה, ושלוחי מצוה אינם נזקים, עצתי זאת נעשה: נשלחה ברגע הזה את שוטרינו לתפוש את הממזר הזה ועוד בלילה הזה אביאהו אל עיר הפלך ואמסרהו ביום המחרת לבית אסף אנשי הצבא, נתן לו שם חדש ויקרא שמו בישראל חיים פערקין (שם משפחת רבי ראובן).

כל המסבים הסכימו לדבריהם אלה מפחד שני האריות האלה בחפצם לקנא קנאת ה'. השוטרים יצאו דחופים ומבהלים להביא את הממזר מרדכי ולהנאספים בבית-הקהל היתה אורה ושמחה, וישתו וישכרו וייטיבו את לבם.

---

*) גם פה המעתיקו עלים לחדים מהכ״י (המעתיק).

ט.

טבח בבוגדים

הגביר ר' שמואל געלדמאן היה עשיר גדול מאד ולו שם בין עשירי העיר נירכסף. ביתו בנוי לתלפיות באחד רחובות העיר היותר יפים. הן אמנם הוא היה איש נדיב ודלתי ביתו היו פתוחים לכל מר נפש, אבל באחת חטא בלכתו בדרך האפיקורסים, מכנסיו ירדו מעל סנדליו ופאות ראשו היו קצוצות, גם הליכות ביתו היו כהליכות בית איש רשע, כי שם נשמע קול עוגב אשר עליו פרטה בתו איזאבעלא (השמעתם מימיכם שם כזה בין העברים ?). בניו ובנותיו למדו שפות זרות ממורים לא מבני בריתנו. מבעד הפאה-הנכרית אשר על ראש אשתו נראו רבות משערותיה (אוי הציפות!) לכן לא יפלא בעינינו מדוע נתן מהלכים בביתו להממזר מרדכי, אחרי אשר לא טובים היו איש מרעהו.

בלילה ההוא אשר נשלחו השוטרים לתפוש את מרדכי בן מרים ישב הממזר הזה בבית געלדמאן, ויקרא בספר עם הפרוצה איזאבעלא. השוטרים באו ביתה מרים, ובראותם כי בנה איננו פנו שכמם ויצאו. מרים השתוממה מאד בראותה את האורחים האלה בביתה, לבה נבא לה כי ענן כבד מאד עולה להקדיר חייה, ותרדוף אחרי השוטרים ובקול רועד שאלה אותם: את מי אתם מבקשים?

— עוד מעט ויודע לך, ענוה השוטרים ושחוק נורא התפרץ מפיהם.

פלצות אחזה את מרים לשמע הדברים והצחוק היוצאים מפי האנשים האלה. כאילה שמה רגליה ותמהר לרוץ לבית שמואל געלדמאן להעיד בבנה לשמור את נפשו, אבל בזאת הראתה להשוטרים מקום בנה. גם הם רצו בדרכה עדי בואם לבית געלדמאן, שם התיצבו וייראו לבא הביתה מפחד הגביר ומהדר גאונו.

ורוח גבורה לבשה את אחד השוטרים ויאמר: למה נירא מבוא הביתה הלא כל הקהל הקדוש שלחונו, ואנחנו מחוייבים לשמור פקודתם, הבה אחי! נבואה הביתה.

מרים אשר קדמה לבא לחדר בנה קראה בקול מוזר: מהרה נא בני, המלט על נפשך כי שאול פתוח לרגליך.

מה זאת! שאלו מרדכי ואיזאבעלא כאחד בחרדה.

אבל בטרם פתחה את פיה לדבר נפתחה הדלת והשוטרים באו, ויתנפלו על מרדכי ויסחבוהו אחריהם.

מרים נפלה לארץ ותתעלף, אולם העלמה איזאבעלא אחזה בכנפי בגדי מרדכי ותתאמץ להשיבו מידי השוטרים ובקול גדול מאד קראה: הצילו! הצילו!

לקולה התאספו כל אנשי הבית ויכתירו את השוטרים וביד חזקה לחטו אתם, להוציא משניהם טרפם, אבל יד השוטרים היתה על העליונה. לשוא חגרה

בת הבליעל איזאבעלא שארית כחה, וכגבור מלחמה הכתה אותם הכה ופצוע. מרדכי נלכר בידם ונסחב לחדר הקהל. ובטרם שב רוח מרים אל קרבה, בטרם מצאה ידיה ורגליה, היה כבר הממזר בדרך העולה לעיר המלך כְּפוּת כשה המובל לטבח.

האיש אשר לא ראה את מרים בעת ההיא לא ראה מעולם מת חי. נורא היה תארה, מעיניה התמלטו שביבי אש, לחייה היו לבנות כסיד, ברכיה פקו, ידיה רעדו, וכנוע מחותן שכור ביום שמחת בתו התנועעה בלכתה. כלביאה אשר גוריה נגזלו ממנה רצה מבלי דעת אנה. באה לפני ראש הקהל ותשק את הדום רגליו, בכתה והתחננה אליו — כאשר יתחנן צדיק תמים ביום הכפורים אל ה׳ — לחום עליה ולהשיב לה את בנה, אבל הוא ענה בקר רוח, כי איננו יכול לעשות מאומה לטובתה ועצתו היתה כי תלך אל רבי ראובן. האמללה מהרה לבא לפני רבי ראובן ותרטב את רצפת ביתו בדמעותיה, התנפלה לרגליו ותתחנן גם אליו לרחם עליה ולהשיב את בנה, אבל הוא בזה לעג לה ובידיו הכשרות אחז בערפה וישליכנה החוצה. מרים לא שתה לבה לכל זאת ותבא גם לפני רב העיר ותתעלף לעיניו, והרב הקדוש ענה בפה מלא כי ירא הוא מחמת ה׳ אם ישמע לקול תחנוניה ויציל את בנה הממזר מכף מבקשי נפשו. אנשים רבים חמלו עליה, רבים הורידו דמעה למראה צרותיה הגדולות, אבל אין גם אחד התעורר לעשות דבר לטובתה.

הלא תבינו קוראים נכבדים מה נורא היה אז מצב הארורה הזאת. נשארה בדד בלי אב ואם, בלי בעל, בלי משפחה, ונחמתה האחת הנשארה לה מכל מחמדיה, בנה אשר רפא כל פצעיה גם הוא נגזל ממנה — כן יאבדו כל אויביך ה׳!

מרים לא ראתה לפניה דרך אחרת רק לבא בשערי המות, וכן עשתה. בראותה כי נכזבה תוחלתה, עפה כחץ מקשת אל הנהר הסובב את העיר להשליך בו את נפשה, אולם שני אנשים רדפו אחריה וישיגוה בעמדה על שפת הנהר, וביד חזקה השיבוה לביתם. שני האנשים האלה היו הגביר שמואל געלדמאן ובתו איזאבעלא.

בלא כח ובלי דעת נפלה מרים על המטה אשר השכיבוה. אנשי בית געלדמאן חמלו מאד עליה ויאיצו לנחמה.

הה הניחו לי ואמות! — התחננה המרשעת בשוב רוח בינתה אליה — הניחו לי, אסיר מעלי סבל החיים, חפצה במות אנכי.

העלמה איזאבעלא לא ענתה דבר רק מעיניה התפרץ נחל מים, וכל איש אשר לו עינים ראה כי לא שקר בפי השמועה כי אוהבת היא את הממזר מרדכי. אולם אביה דבר על לב מרים ויאמר: אל תיראי עדינה בנך ישוב לביתך, חי נפשי! כי ישוב אליך בזמן קרוב.

רק דבר שפתים הוא — קראה מרים במר נפשה — לא אוסיף עוד לראות את פניו היפים, לא אוסיף עוד לנשק שפתיו הנעימות.

האמיני לדברי כי בנך יוצא לחפשי וינקום לעיניך נקמת דמך השפוך, והנני לבאר לך דברי: הלא שנינו ידענו כי בנך לא לילידי רוסיא יחשב יען כי אביו היה

אשכנזי מארץ דענענמארק, לכן אין לאל יד פועלי העולה מעירנו למסרו בצבא גם בנך יודע כל זאת ואת תחוי כי יגיש מכתב בקשה לפני הקאָנזול הדענעמארקי היושב בעיר המלוכה והוא יוציאהו לחפשי, גם ישלם על יתר לכל אלה אשר נגעו בו לרעה. וזולת זאת, הלא יחיד הוא לאמו ובנים יחידים הפשים מחובת הצבא.

אבל המרצחים האלה שנו לבטה את שמו ושם משפחתו כדרכם תמיד — יללה מרים — ובמה אפוא אוציא את האמת לאור, ואראה לדעת כי אתי הצדקה?

מאד ישמח לבי אם כזאת עשו — ענה שמואל — כי אז ישתו מקבעת כוס חמתי, ארדפם באפי ואשמידם מתחת השמים, הרגעי נא עדינה הנני נכון לנסוע בעצמי פעטערבורגה לראות פני הקאָנזול, בטחי בתשועת ה' ובעמלי כי אנכי אנכי אשיב לך את בנך.

לא אדוני — התחננה מרים — אם יש את לבבך לעשות עמדי ועם בני חסד, נסע אל עיר הפלך ראשונה פן תמצא ידך לעצור בעד הרעה המחכה שם על מרדכי יקירי.

הנני לעשות כדברך, ענה שמואל, גם שמר מוצא שפתיו כי ביום השני אחז דרכו לעיר הפלך.

י.

שעיר אל רעהו

אך שוא ענה שמואל את כחו ויעמוד בפרץ לנתק מוסרות מרדכי ולחלצהו מצרתו, ימין ראש הקהל אשר חש גם הוא לבא לעיר הפלך עשתה חיל למסור את הממזר מרדכי לעבודת הצבא. בן זנונים הזה מצא חן בעיני השרים היושבים על כס הבחירה, ראו כי בן חיל הוא ויתנו יד לראש הקהל אשר הראם נדיבת רוחו. . . ויאמרו למרדכי אחינו אתה.

רבי שמואל אשר ידע מראש כי שוא תהיה תשועתו בעיר הפלך לא שם לבו לזאת, וידבר על לב מרדכי לבל יפול רוחו, גם הציע לפניו עצתו אשר מצאה חן בעיניו, וישתדל בכל כחו כי ישלח מרדכי לעיר המלוכה וחפצו זה צלח בידו, כי עוד בשבוע הזה שֻׁלַּח הממזר הזה בלוית אנשי חיל מזוינים פעטערבורגה. גם שמואל נלוה אליו ויסע יחד אתו, לעיר מלוכת רוסיא.

אחרי אשר שבתו הנוסעים וינפשו מעמל דרכם, הלכו שניהם יחדו לבית הקאָנזול הדענעמארקי, אשר גר בארמון רם ונשא על הניעווסקי פראָספעקט. אולם השוער אשר לבית הקאָנזול לא נתנם לבא הביתה, באמרו: הבאראָן פאָן הערוואלד שב זה מעט מדרכו ויצוהו לבל יתן לאיש להפריע מנוחתו ביום הזה.

הבאראָן פאָן הערוואלד? קראו שמואל ומרדכי כאחד בשממון — מי הוא זה?

הלא הוא אדוני הקאָנזול לממלכת דענעמארק, ענה השוער.

הבאראָן פֿאָן הערוואלד? שנו וישלשו לקרא שני הכופרים האלה.

מדוע תשתוממו, האם לא שמעתם מימיכם שם כזה? שאל השוער בשחוק, אבל שמואל ומרדכי לא ענוהו וישובו לביתם. נפלא מאד הדבר הזה! — קרא שמואל — הן שם הקאָנזול הערוואלד כשמך, ויליד דענעמארק הנהו, ומי יודע אם לא אחד מבני משפחתך הוא.

היפלא מה' דבר? . . . ענה מרדכי, אבל מי יודע פן ימצא בארץ ההיא עוד איש אשר שמו הערוואלד, הלא אנכי איש יהודי והוא . . .

והוא? . . . השלים שמואל את דבריו, האם לא יוכל היות כי גם הוא איש יהודי הוא? הטרם תדע כי ברוב ארצות אשכנז גדלו היהודים מאד והנם כיתר תושבי הארץ, ואולי איש יהודי היה . . .

למה לנו להשוב דבר אשר לא נבוא עד תבונתו — אמר מרדכי — מחר ויודע לנו הדבר על בוריו.

בכל זאת נדדה שנת מרדכי כל הלילה. הרעיון כי שם הקאנזול הערוואלד ואולי הוא מבני משפחתו, הסיר כל חבלי השנה מעיניו. הוי מי יתן ולא שגינו בחשבננו מה מאשר אהיה, הלא אז לא ימנע האיש הזה — אשר בידיו פקודים עתה הצלחתי וחיי — את הטוב ממני וישיבני לאמי האמללה, ובטח ישיב גם נקם לצרי.

כמעט האיר השחר, ומרדכי ירד ממטתו וילך בחדרו אחת הנה ואחת הנה נפעם ונרעש מהמון מחשבותיו, כל רגע ליום וכל שעה לשנה נחשבה בעיניו, וכמעט השמיע מורה השעות את השעה העשירית בא לחדר שמואל וימשכהו אחריו לארמון הקאָנזול.

הפעם תוכלו לראות את פני הבאראָן — אמר השוער — הנה הוא יושב בדד בחדרו ואין איש אתו, ובדברו פתח לפניהם דלתות מעון הקאָנזול.

הבאראָן פֿאָן הערוואלד היה איש כבן ארבעים שנה, רם קומה, תאר פניו כפני אחד השרים המפונקים מנוער, מעיניו השחורות נשקפה נדיבות וטובת-לב. האיש אשר ראהו בפעם הראשונה האמין כי כל ימי חייו לא נראה אות קצף על פניו המאירים אשר הרהיבו בחסד המרחף עליהם את דורשי עזרתו לדבר אתו כאשר ידבר איש את אחיו.

מרדכי ושמואל השתחוו בבואם אליו החדרה.

הקאָנזול הניע בראשו ובקול רך שאל: מה שאלתכם אחי?

דבר לי אליך אדון נכבד! — ענה מרדכי בשפת אשכנז צחה — דבר אשר בו תלואים חיי שתי נפשות, חיי אם רכה ואמללה, וחיי בן יחיד ואובד מאד.

ומה שאלתך בן חיל? דבר ואשמע! אמר הקאָנזול בפנים צהלים והכרת פניו ענתה בו כי הנער הזה מצא חן בעיניו.

נפשי בשאלתי, ונפש אמי בבקשתי — ענה מרדכי ודמעות נראו בעיניו — כי נמכרתי לאנשים זרים בלי כסף ובלי מחיר, זרים התעמרו בי ויגזלוני מזרועות הורתי אשר בלעדי כאניה סוערה בלב ים הגדול היא.

ומי הוא האיש הזה? שאל הבאראָן בהביטו על שמואל.

הוא מיטיבי ואיש חסדי אשר למען הצדק כתת את רגליו ללכת אתי בדרך רחוקה מאד למען יהיה לי לפה לפני אדוני.

מאיזה עיר אתם אהובי?

מעיר נירכסף, אדון.

שמואל התבונן כי פני הקאָנזול נשתנו לשמע השם נירכסף.

ובמה אוכל להושיעך? הוסיף הבאראָן לשאול.

אדוני! — אמר שמואל בגשתו קרוב אל הקאָנזול — הנער האמלל הזה יליד עיר נירכסף הוא, אבל גורלו ינות תחת שבט ממשלת דענענמארק, כי אביו היה יליד דענענמארק, ויקומו עליו אנשים בני בליעל, בנים משחיתים, לא המה ראשי קהל עיר נירכסף ויתנו לו שם חדש, ספחוהו למשפחה זרה מסרוהו לצבא מלך רוסיא תחת אחד מבניהם.

היש לו אב? שאל הקאָנזול מבלי הסב עיניו ממרדכי.

אביו איננו . . . ענה שמואל בכבדות — ואמו אשה רכה וענוגה היא אין כח ללחום מול אריות שואפי טרף. אחד הבן הזה לה, ממנו תוצאות חייה ובלעדיו אין לה כל גואל ומודע בכל רחבת התבל.

מה שמו ושם משפחתו?

שמו מרדכי, ושם משפחתו . . . הערוואלד.

הבאראָן לטש עיניו על מרדכי, נקל היה להבין כי לא האמין למשמע אזניו. רגעים אחדים שלח מבטים מזרי אימה פעם על מרדכי ופעם על שמואל אשר נבהלו מפניו ויזורו אחור.

מה שם אבותיו? שאל הקאָנזול בקול רועד.

שם אביו יצחק הערוואלד ושם אמו מרים, ענה שמואל.

האם רוח רעה תבעתך? או הבאת לצחק בי? נהם הבאראָן בהשענו על זרועות הכסא אשר עמד לפניו לבל יפול ארצה, ופניו נהפכו לירקון.

שמואל גם מרדכי נבהלו מאד למראה פני הקאָנזול ולשמע קולו החזק ויסוגו אחור צעדים אחדים.

איך נועזתם לדבר באזני שקרים כאלה? הוסיף הקאָנזול לדבר בקול אדיר ממש אשר עצמותיו רחפו ממגור.

שני האנשים התחלחלו מאד ובשפה רפה ענה שמואל ויאמר: חלילה לנו אדון נכבד מצחק בך ומדבר שקרים באזני איש רם כמוך.

אל נא תזעום אדוני על עבדיך — התחנן גם מרדכי ודמעתו על לחיו — אם אנחנו ארון גדל חסד וכנים דברינו, אמנם כן, שר גדול, שם אבי יצחק הערוואלד יליד אריץ דענענמארק, זמן קצר אחרי נשאו את אמי נפל בפח מבקשי נפשו אשר שמו עליו עלילות דברים לאמר: כי ידיו היו במעל שטרות מזויפות. וישלחהו ממשלת רוסיא לארין רחוקה מאד, לעבוד שמה עבודת פרך, ואמי ואנכי אחרי הפרדו מעליה, חי אלהים וחי נפשך אדוני כי נאמנים כל דברינו,

אך מה לך אדוני, הה קרמוליך ימעדו, האצוה להביא מעט מים?

אלי! אלי! האם לא התולים עמדי? הלא בחלום חזיון לילה אראה ואשמע

כל אלה? הבאמת תשמענה אזני נפלאות נוראות כאלה? קרא הבארָאן בנפלו על ברכיו וירם את ידיו השמימה, וכרגע קפץ ממקומו ויגש אל מרדכי, החזיקו בידו הימנית ויתבונן בו רגעי מספר ויאמר: ואתה אמרת כי כנים כל דבריך?

כל דבריו אמת ויציב המה — ענה שמואל בפיק ברכים —

ואתה הידעת מי אני? קרא הבארָאן בקול מוזר מאד.

הנך אדוני הקאָנזול הבארָאן פאָן . . .

הנני אביך יצחק הערוואלד! קרא הקאָנזול בבכי בנפלו על צוארי מרדכי ילחצהו ללבו הסוער, הנני אביך אשר מנע ה' ממני את הענג לגדלך ולנשאך בן יקיר, הנני . . . ולא יכול עוד הקאָנזול לדבר כי נעתקו ממנו מלים, וילט פניו על שכם מרדכי ויבך בכי תמרורים.

אבי! אבי! — קרא מרדכי כמשתולל — האתה אבי? אתה . . . ?

הבארָאן לא יכול לענות דבר, זמן רב עמד נשען על לב בנו, דמעותיו שטפו עברו בלי מעצור על לחייו, ושמואל עמד מרחוק כנציב אבן ויספוק כף אל כף מבלי דעת אם בהקיץ או בחלום יחזה מחזה נפלא כזה.

אחרי אשר קמה הסערה לדממה, שפכו האב והבן שיחם איש בחיק רעהו, אז נודע למרדכי כי אמנם הבארָאן פאָן הערוואלד אביו הוא, נודע לו כי לא ארכו ימי שבת אביו בארץ גלותו, צדקתו יצא לאור עוד בטרם בואו למקום נודו, כי אברהם המלשין אשר נלכד ברשת טמן לו אחד מאוהביו בני בריתו הובא לבית האסורים, שם הודה עלי פשעיו, גלה לפני השופטים כי הוא ולא אחר הביא את השטרות המזויפות לבית הערוואלד ויפל את האשמה על האיש אשר הפילהו ברעתו באמרו כי מידו לקח את השטרות הנמצאות בבית יצחק. חיש נִתַּן צַו לְהשיב את הערוואלד הנדח אל כנו. האפיקורוס הזה בהשיגו חפשתו מהר לראות אל נירכסן אל שאהבה נפשו, אולם בדרך נודע לו מפי אחד ממכיריו כי מרים מתה מרוב כעשה ויגונה (את המבשר הזה שלח רבי מיכאל כנגדו בשמעו כי הבליעל הזה יצא חפשי והולך לשוב אליו). כמתיאש ברח אז יצחק מארץ רוסיא וישב לארץ מולדתו דענענמארקה. שם נספח לאחת כהנות הממשלה וילך הלוך וגדול עד אשר כבדתהו הממשלה בתאר „בארָאן" ותבחרהו לשבת בעיר מלוכת רוסיא בתור קאנזול. המומר הזה לא שכח את מרים כי לא לקח לו אשה אחרת עד היום הזה.

יא.

תוכחת אלוה

את אשר יאהב ה' אותו יוכיח.

אמר יודקע שמערקעס: ישחקו ילעגו לנו האפיקורסים לאמר רק עם תועי לבב המה לומדי התורה, וזה לנו האות כי יבלו ימיהם בעוני ובחסר כל, בביתם אין לחם ואין שמלה, וכל ימיהם מרדפים המה בלי חשך מהמון מצוקות ומכאובים. הו סתומי-עינים! לא ידעו ולא יבינו כי כל הממרורים אשר נשבע בימי חיינו המה רק תוכחות אלוה אשר יאהבנו. הנה הוא ימרר את חיינו ההבליים, למען נשבע

ענג בחיי העולם הבא , שם ערוך לנו שכרנו האמתי . וזה לנו האות כי ישלח ה׳ חרון אפו בצדיקים ישרים ותמימים למען ינהלו את הכבוד ואת היקר השמורים בגללם בגן-עדנו . ומי הוא עז הפנים אשר יכחישני ויאמר כי לא כאשר דברתי כן הוא ? יענה נא לי : מדוע נראה לרגעים צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ? מדוע שפך ה׳ כל חמתו על ראשי קהל עירי וימסרם בידי רשע עריץ ? כאשר אספר פה באזניכם .

מיום נלקח הממזר מרדכלע לעבודת הצבא היתה אמו המרשעת מרים כעוטיה, כפרוש בודד בבית מדרשו התבודדה לשבת בביתה ותבך יומם ולילה על אבדן בנה יחידה . לא עשתה כל מלאכה ובראותה כי אזל הכסף מכיסה וחכה הרעב דרש את אכלו בעתו , קראה לאשה סוחרת ותתן לה מכלי ביתה למכור . האשה הסוחרת התנפלה על המציאה הכשרה הזאת ותמכור את כל אשר נתנה לה מרים , אבל לא השיבה לה גם המחצה ממחירם . עברו שבועות אחדים ומרים התבוננה כי נשארה ככלי ריק , כי השכילה האשה הסוחרת לקחת בערמה את כל אשר לה מבלי לשוב עוד אליה , אז היתה עת צרה להמרשעת הזאת מאין כמוה . לא טעמה מכל מאכל אשר יאכל זולת פת במלח . החרף היה אז נורא מאד , קור חזק התגנב לבוא בחדריה מבלי אשר השיגה ידה לקנות לה מעט עצים להסיק תנורה , כל הימים ישבה כלואה בחדר קר ועצמותיה רחפו מקור . לשוא התחננה איזאבעלא בת הגביר געלדמאן — אשר באה אליה לבקרה מדי יום ביום — לקחת מידה צרור כסף . המרשעת הזאת ברוב גאותה לא חפצה לקבל חסד מאיש , באמרה : החיים היו עלי למשא כבד מאד ובנפש שוקקת איחל להמות אשר אולי יחום עלי וירוממני משערי החיים המרים . בכתה איזאבעלא לשמע דברי אם הממזר אשר אהבה ותבחר גם היא מות מחיים (הראיתם נערה פתיה כזאת ?) ובמסתרים בכתה על האפיקורוס מרדכי יותר הרבה מאמו . (נודע הדבר אחרי כן כי ברית עולם היה בינו ובינה, נורא הדבר !)

עוד אזכור כי בלילה אחד ליל אפל וצלמות , קרח נורא רחף בחוץ ושלג רב מאד ירד משמים ארצה (אני יצאתי אז לריב את השמש מבית מדרשי על אשר לא הוסיף ביום ההוא עצים בתנור ובני הישיבה לחמו אז בזרוע נטויה בעד הספסל העומד לפני התנור) , בלילה ההוא שכבה מרים על מטתה , על הכר האחרון אשר נשאר לה מכל מרבדיה , מכסה בשמלה דקה ושניה דא לדא נקשו . נר כהה האיר את המאפליה הזורע בכל פנות הבית ולאורה נראו פני מרים הלבנים כסיד *) לרגליה ישבה החצופה איזאבעלא ותחל את פניה בדמעות שליש ללכת אתה אל בית אביה , פתאום נשמע קול דופק בדלת , מרים היתה כלא שומעת ואיזאבעלא בשמעה כי הקול הולך וחזק נגשה אל הדלת ותפתחהו . ובהביטה בפני האיש הבא אל הבית התפלצה ותקרא בקול ענות

---

*) אך פוה תתהללו פּעליטאָניסטי ישראל כי רק לכם הגבורה לתאר מחזות מבהילים לעיני הקוראים, הביטו וראו כי גם לבטלן כח כזה (המעתיק)

ששון : מרדכי ! מרדכי ! לקול הקריאה הזאת קפצה מרים ממקומה ובהכירה את בנה התנפלה עליו כמשוגעת בקול מרגיז נפש בני ! בני ! בני !

אני אני הוא בנך מרדכי ענה הממזר בבכי בנשקו את שפתי אמו הקרות, הנה שבתי אליך אמי ולא אעזבך עוד.

האמנם את פניך בני יקירי אחזה הפעם ? קראה מרים ודמעותיה זרמו כזרם מים רבים מעיניה. האמנם שבת אל אמך אשר בלעדיך אין לה כל חלק ונחלה בארץ החיים?

מרדכי התאמץ לנחם את אמו ולהשקיט סערת רוחה, ורק כעבור הבהלה הראשונה התבוננה מרים כי עוד איש אחד עומד בפתח הבית נשען על סף הדלת ויבך מאין הפוגות.

מי הוא האיש הזה ? שאלה מרים את בנה.

כמעט יצאו הדברים האלה מפיה, והאיש הגיח ממקומו וירץ אליה, מלא קומתו נפל ארצה ובידיו הרועדות החזיק ברגליה ויקרא בקול בוכים : רעיתי ! יונתי ! תמתי !

אלי ! אלי ! נהמה מרים בהכירה את הקול קול יצחק בעלה, ולא יספה עוד לדבר כי נפלה אחורנית ותתעלף.

אך שוא אקח לי עט סופרים, ואבחר מלים לתאר את המחזה הזה, תלא כל יד כותבת ותקצר כל לשון מספר את השמחה הרבה והגדולה אשר באה פתאום לבית המומרים האלה בשוב רוח מרים אל קרבה.

שערו נא אחי בנפשכם מה רבה היתה המהומה והמבוכה בעירנו כצאת פתאום השמועה כי המומר להכעים — אשר כבר האמינו כל יושבי ניו־כסף כי האפל קחהו — המומר להכעים הזה שב לאשתו מרים יחד את בנו הממזר מרדכי, וכי האפיקורוס הזה הנהו קאָנזול לממלכת דענענמארק בבירת רוסיא. רעדה אחזה את כל יושבי עירנו וביחוד ראשי עדתנו, ידעו והבינו כי לא ינקו הפעם על שלחם ידם במרדכי הממזר. הה ! את אשר פחדו אתא, כי בעצם היום ההוא הופיע גם שר הפלך בעירנו וישלח את שר העיר בלוית אנשי חיל מזוינים ויקחו שבי את כל אילי עירנו יחד את רבי ראובן פערקין, וידרשו ויחקרו היטב והנה אמת נכון הדבר כי נמסר מרדכי בן יצחק הערוואלד יליד דענענמארק לצבא מלך רוסיא תחת אחד מבני ראובן פערקין. אז חשף המומר להכעים את זרוע עוזו וישב נקם לצריו, רבי ראובן וראש הקהל נאסרו בנחשתים. נורא היה לראות איך שלחו אנשי החיל ידיהם ויגלחו חצי ראשם וחצי זקנם ויוליכום שבי לבית הסהר אשר בעיר הפלך, משם יצא משפטם משפט נורא אשר לא אשאהו על שפתי לבל ישמחו המומרים ויאמרו : עשינו חיל!

ועוד תוסיפו תתפלאו בשמעכם כי הגביר געלדמאן התחתן במומרים האלה ויתן את בתו איזאבעלא למרדכי לאשה ויחדו עם מחותנו המומר להכעים עזבו את עירנו וילכו לגור בעיר המלוכה, ולפי הנשמע ישבו שם דשנים ורעננים ויתענגו על רוב שלום. אוי לרשעים האלה כי לקחו שכרם בעולם הזה.

נוספות והערות למאמרי „משה וישראל"

(„תבקר אור" שנה העברה חוברת חמישית)

נר' 3 לצד 600.

(המשך מן חוברת ב)

אמת נכון הדבר כי מושג הלאומות לא חדל מקרב ישראל ובפרט אחרי מות הרמבמ"ן, בהשתדלות ההולכים בעקבותיו באמת ובתמים, החליף כח והוציא פרי תאר, וגם בזמננו יופיע לנו לעתים ברק זהרו, ובכ"ז נפשי יודעת מאד כי עוד רבות נשאר לנו לבקש ולקוות בנוגע לזה. יש ויש אנשים אין מספר ובפרט הצעירים לימים אשר פנו ערף לכל רגש לאומי (מבלי תמוך אשורם במעגלות ב"מ) ורחוקים המה מידיעת יסודות דתם, שפתם, וקורות עמם, וכל איש אך ל ב צ ע ו מקצהו, אך מי יוכל להוריד גם האשמה הזאת על קדקד ב"מ? לא הוא — אך רוח העת הצורר בכנפיו למודים חדשים לבקרים אשר כרקב בעצמות מנפש ועד בשר יכלו; חטאת הקהל אשר לא ידאג לחנך את הנערים בעוד מועד על פי דרכי הרמבמ"ן לאחד הדת עם החיים, הסבו לנו כל אלה. החכם המו"ל מ"ע „השחר" בציורו הנפלא מדרכי היהודים, עוד הכחיד תחת לשונו דברים העומדים ברומו של עולם הנוכחי ולא „כנה את הילד בשם הראוי והנכון". האנשים הנזכרים אשר כמעט שכחו מי המה לא רק את החקים מאסו כ"א כל עבותים רוחנים ומוסרים בשאט נפש השליכו אחרי גום. יען מה? יען אינם מאמינים ב ר ו ח, אך תועלת ארצית כל מגמתם, והחומר לבד היה להם לחמר לטוח בו היכלי הצלחתם הגופנית. כן הוא — האמונה החדשה אמונת אלילי "הגשם (מאטעריאליסמוס) והכפירה בכל דבר רוחני *), מחלות המושלות כעת כמעט ברוב ארצות אייראפא ואמעריקא, הן המה היו בעוכרינו ולא למודי ב"מ הישרים והנכוחים. אמונת המגשימים [במובן זמננו] בין גויי אייראפא בעלי ארץ וממשלה לא תעמוד לשטן לאחדות בני עם אחד ולהרמת דגל לאמותם, הלא גם מן האחדות הזאת תצמח להם תועלת גופנית; כח ועוצם יד נגד מפריעי שלומם וטובם, הרחבת המסחר וכדומה, אבל לאומות ישראל המרחפת אך על כנפי רוח — דעת אלהים בארץ — במה נחשבה היא לאנשים אין אלהים כל מזמותם, אשר כל רוח אין בקרבם וכל דבר רוחני אך הבל ורעות רוח בעיניהם? —

---

*) סבבויס בימינו למרלה עינים על אדנים מדעיים.

החזיון מבאיב לב הזה אנחנו רואים בין ב"י כמעט בכל הארצות, וכל זאת באתנו יען סרנו מן הדרך אשר התוה לנו הרמבמ"ן ז"ל לאַחד הדת עם החיים, להקים בתי ספר לב"י *) הזורעים גם זרע יסודי דתנו הטהורה על תלמי לב ילדים רכים, זרע ידיעת כתבי קדש וקורות האומה וספרותה מראשית היותה עד היום הזה; לעקור בעוד מועד כל שרש פורה ראש ולענה ולהעביר גלולי „אפס ואין" מבתי נפשם. —

הרמבמ"ן היה הראשון המוציא אתנו מאפלה לאורה, הפוקח עינים עורות והמורה לנו הדרך והיא תהלתו ומלאכותו, ועל גדולי ישראל בכל דור ודור להוביל אותנו הלאה, לשום עין פקוחה על נגעי ומחלות העת, על שנויי החיים ותמורות המדיניות והמדעיות, לתקן ולשנות דרכי החנוך על פיהם לבל יפלו ב"י במהמורות חדשות לא שערום אבותיהם — כל איש ואיש אשר לבו כואב לראות מצב בני עמו הפרוע ויקבל עליו באהבה כל טרח ומשא להצילם מפח יקוש ולעשות שלום אמת בין הדת והדעת בהרימו כל צורי מכשול מדרכם, סימן מובהק הוא לו שהוא מתלמידיו האמתיים של רבנו משה ב"מ ז"ל, ואף אלה המתראים לעינים כמתנגדיו, אם אך בתם לבב דורשים שלום עמם ומתאמצים בכל יכלתם להשכיל ולהיטיב באופן המסכים ומתאים ג"כ לרוחם ואמונתם בע"כ תלמידיו הם, דורכים במסלתו אשר פנה לפניהם, כי המה (בלי ידיעתם) מרחיבים גבול רצונו ומשלימים חפצו, ועושים בזמניהם ככל אשר הוא ז"ל החל לעשות בדורו. —

חנוך העם הוא חובה תמידית באשר הוא נופל תחת שנוי ותמורה לפי רוח הזמן והמקום, ומי הוא זה איש הרוח אשר יוכל להתפאר; אנכי בניתי בנין עדי עד, ומעשי ידי יקומו לדורי דורות עד דור אחרון? ודי בהערה זו.

(הנוסף האחרון יבוא)

*) עוד שני בתי ספר שבעי ימים נשארים לנו באשכנז אשר שניהם לא כבירות אחרי מות ב"מ כוננו ידי נדיבי עם ההולכים בעקבותיו, הלא המה בערי וואלפענביטטעל וזעזען השוכנות לרגלי הרי הארץ. — לאו וראו מערכת הלמודים שמה והשתוממו! כי גם עתה אחרי אשר נשתנו מיעודם הראשון ונהפכו לבתי ספר של המדעים המעשיים (רעאלשולען) לא חדלו לחנך הנערים על פי דרכם בכתבי הקדש, כללי שפת עבר, יסודות אמונתנו הטהורה והזכה גם מנהגי ישראל. זאת עיני ראו ולא זר — ואשמח. מובטח אני, כי התלמידים היוצאים מאהלי יעקב אלה [אם גם לא יגיעו לקרסולי שני חניכי בית הספר בוואלפענביטטעל, שני גדולי ישראל אשר בהם נתפאר צונץ ויאסט] בכל מעמדם בארץ החיים, לא ישכחו את עמם ואת דתם בנצח עולמים. —

אל הרה״ח ר״ק.

(אשר הדפים בשער ספרו: „א י נ ו ל מ כ י ר ה״ ושלחו במתנה אל כל הטוב בעיניו).

אַשְׁרֵי מְחַבֵּר מַחְבֶּרֶת, וּמוֹדִיעַ שֶׁאֵינָהּ לִמְכִירָה,
וְאוֹי לוֹ לִמְחַבֵּר כָּזֶה שֶׁפּוֹשֵׁט יָדוֹ וּמְקַבֵּל מְחִירָהּ.
נוֹדֵד וּמְחַלְּקָהּ לָרַבִּים מַטִּילָהּ עַל הֶהָמוֹן,
כִּמְקַנֶּה מֵהֶם שָׂכָר טוֹב, וּמְצַפֶּה לְתַשְׁלוּמֵי מָמוֹן.
סְבוּרִים הֵם הַקּוֹנִים שֶׁכָּל מְגַמָּתוֹ הֵם הַדָּמִים,
שֶׁלְּשְׁמָם וּבִשְׁבִילָם שָׂם לֵילוֹת כַּיָּמִים.
שֶׁכְּדֵי לְהַשִּׂיג פְּרוּטוֹת בָּדַק בְּחוֹרִים וּסְדָקִים,
וּכְדֵי לִמְצוֹא צוּרַת מַטְבֵּעַ חֲקוּקָה בֵּין הַפְּרָקִים.
אוֹי לוֹ אוֹי לְנַפְשׁוֹ, וְאוֹי לְרוֹעַ גּוֹרָלוֹ,
אִם בְּאֵלֶּה יַחְשְׁדוּהוּ, וְאִם כֹּה יִתְחַלֵּל עֲמָלוֹ.
לִהְיוֹת גּוֹרֵף בִּיבִין, אוֹ שֶׁתֵּהָפֵךְ שִׁלְיָתוֹ,
הָיָה נוֹחַ לוֹ, מִלִּשְׁמוֹעַ כָּזֹאת עַל יְגִיעָתוֹ.
מִי כְּהַמְחַבֵּר וְלִבּוֹ, וּמִי כָּמוֹךָ חֵי הָעוֹלָמִים,
יוֹדְעִים לְמַעַן מִי וּמָה, יָשִׂים לֵילוֹת כַּיָּמִים.
מַר מִמָּוֶת בְּעֵינָיו לַעֲשׂוֹת סִפְרוֹ סְחוֹרָה,
מַר מִמָּוֶת בְּעֵינָיו לְהִתְפַּרְנֵס מֵחָכְמָה וּמִתּוֹרָה.
אֲבָל מַה יַּעֲשֶׂה הֶעָלוּב? וְהַחַיִּים וְהַקֵּבָה,
וּבְנֵי בֵיתוֹ הַתְּלוּיִם בּוֹ, וְאִשְׁתּוֹ הָרְעֵבָה,
הֵם יַעֲבִירוּהוּ עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ,
כַּאֲשֶׁר יוֹלִיכוּהוּ יֵלֵךְ, נֶגֶד חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ.

כָּל נֶהֱנֶה מִיגִיעוֹ זוֹכֶה וְנוֹחֵל שְׁנֵי עוֹלָמוֹת,
גּוּפוֹ מְכֻבָּד בָּזֶה, וְנַפְשׁוֹ בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת,
גַּם פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל לְחַיֵּי עוֹלָם מְזֻמָּנִים.
וְעַל פְּלֵטַת סוֹפְרֵי יִשְׂרָאֵל, מַצְדִּיקֵי הַבְּרִיּוֹת,
נִקְנְסָה מִיתָה עוֹלָמִית, חַיֵּי צַעַר וַעֲנִיּוֹת,
יִהְיוּ רַמָּ״רִים רִיבָּ״שִׁים עֲנָנִים אוֹ רַבָּנִים.

קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינָם, רַחוּם שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת!
הַמְעַט מֵהֶם יִסּוּרֵי גֵיהִנֹּם? צַעַר גִּלְגּוּל מְחִלּוֹת?
חִבּוּט קְבָרוֹת, כַּף הַקֶּלַע, וּשְׁאָר מִינֵי פוּרְעָנִיּוֹת?
הַמְעַט מֵהֶם דְּקִירוֹת קַנְטְרָנִים מְפַטְפְּטִים וּבוֹטִים?
רִנּוּן לִגְלוּג וְלַעַז שֶׁל שׁוֹטִים וְהֶדְיוֹטִים?
וְהַמְעַט מֵהֶם בִּקֹּרֶת חֲצוּפָה מְלֵאָה שְׂחוֹק וְלֵיצָנוּת?

חֵן מָקוֹם עַל יוֹשְׁבָיו, חֵן סְפָרִים עַל מְחַבְּרֵיהֶם,
חָבִיב מֶשִׁי עַל לוֹבְשָׁיו, יִסּוּרִים עַל מְקַבְּלֵיהֶם,
חִבָּה כְּפוּלָה וִיתֵרָה, מְחַבֵּב כָּל כּוֹתֵב וְסוֹפֵר.
יִסּוּרָיו, וְחִבּוּרָיו, שֶׁיָּגַע בָּהֶם בְּעֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹתָיו,
מְקַבְּלָם בְּאַהֲבָה מִיְּדֵי הַמָּקוֹם, וְאֵינוֹ מִתְרַעֵם עַל מִדּוֹתָיו,
„בְּלֹא שְׂכָרָם" הוּא מוֹדֶה, „וּבְלֹא הֵם" מַכְחִישׁ וְכוֹפֵר.

מְחַבֵּר, שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָאֱמֶת וּכְבוֹד שֵׁם שָׁמַיִם,
לְשֵׁם מָמוֹן וּפְנִיּוֹת אֵינוֹ מְטַמֵּא אֶת הַיָּדַיִם,
בִּקּוּר וְלִגְלוּג עָלָיו אַהֲבָה, רוֹעֵג לְקַנְטוּר וְנִצּוּחַ.
(כַּעֲקָרָה שֶׁנִּפְקְדָה וּמַקְשָׁה לֵילֵד עַד שֶׁגּוֹסֶסֶת,
עִם יְצִיאַת הַוָּלָד נוֹשְׁקָתוֹ וְעִם בַּעְלָהּ מִתְפַּיֶּסֶת)
שָׂמֵחַ הוּא בְּחֶלְקוֹ, וּמוֹצֵא בְּסִפְרוֹ קוֹרַת רוּחַ.

מְשַׁנֶּה סִדְרֵי בְרֵאשִׁית! מַחֲלִיף עֲרָבִים בִּמְאוֹרוֹת!
כְּבוֹשׁ כַּעַסְךָ מְעֻלּוֹבִים אֵלֶּה, וְאַל יְדוֹנוּ לְדוֹרֵי דוֹרוֹת.
תֵּן חֶלְקָם בְּגַן עֵדֶן, זַכֵּה בֶּעָתִיד מִזַּכֵּי הָרַבִּים.
פַּרְנְסֵם בְּכָבוֹד מִיָּדְךָ, לֹא עַל יְדֵי הַרְפַּתְקָאוֹת.
אַל תַּצְרִיכֵם בְּהַדְפָּסָתָם, לִידֵי הַתּוּמִים וְהַלְוָאוֹת.
וְלֹא יַזִּיקוּם אֶרֶס נְחָשִׁים, וַעֲקִיצַת עַקְרַבִּים.

אליעזר צבי הכהן צווייפעל.

נער הייתי

נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי,
שֵׂיבָה בִי זָרְקָה וְנַעַר עוֹדֶנִּי;
עוֹד לִבִּי עֵר עוֹד לֹא יָשַׁנְתִּי,
עוֹד אֵשׁ תּוּקַד קִרְבִּי וְאֻכַּל אֵינֶנִּי.

עוֹד חֶזְיוֹנוֹת שׁוֹנִים אֶרְאֶה כְרֶגָעִים ,
טִירוֹת כֶּסֶף אֶבְנֶה עַל אַבְנֵי בֹהוּ ;
עוֹד דִּמְיוֹנוֹת עֲדָנַי שׁוֹאֲפִים וְנָעִים
בְּשַׁלַּל צִבְעֵי רִקְמָה אֶל מֶרְחֲבֵי תֹהוּ .

הַתִּקְוָה בַּעֲלַת אוֹב כְּזוֹנָה נִשְׁכָּחָה
תְּצַחֵק לְפָנַי בִּצְחוֹק יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים ,
בַּכִּנּוֹר תְּנַגֵּן עֵת נַפְשִׁי נֶאֱנָחָה
וּתְנַחֲמֵנִי הֶבֶל בִּשְׂחוֹק תַּעְתּוּעִים .

וּדְמָעוֹת כִּי אֵזִיל לָמוּת נַפְשִׁי אֶשְׁאָלָה
כּוֹס זָהָב תָּנִיף וּתְשַׂגְּבֵנִי יֶשַׁע ;
אֲנִי אָסִיר פָּנַי „שׁוּבִי לִשְׁאוֹלָה !
„מַהְלָה בַּת כְּזָבִי וִילִידַת פֶּשַׁע"

אַךְ כִּמְעַט תֵּפֶן שִׁכְמָהּ לָלֶכֶת
וּבְאַחַת מֵעֵינֶיהָ עוֹד תְּשׁוּרֵנִי ,
„שׁוּבִי !" אוֹמַר לָהּ וְנַפְשִׁי נִתֶּכֶת ;
תָּשׁוּב וְאָשׁוּב אֲחַבְּקֶנָּה וּתְחַבְּקֵנִי .

«שַׁלְּחֶנָּה גָּרְשֶׁנָּה» תִּקְרָא הַתְּבוּנָה
«בִּכְרָה קַלָּה דְּרָכֶיהָ מְשָׂרֶכֶת» ;
„אֲרַשֶׂנָּה בְּצֶדֶק„ תֹּאמַר הָאֱמוּנָה
„עוֹד מַצַּבְתָּהּ קֹדֶשׁ בְּשַׁלֶּכֶת"

נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי ,
שֵׂיבָה בִי זָרְקָה וְנַעַר עוֹדֶנִּי ;
עוֹד לִבִּי עֵר עוֹד לֹא יָשַׁנְתִּי
עוֹד אֵשׁ תֵּקַד קִרְבִּי וְאֻכַּל אֵינֶנִּי . . .

נפתלי זאב טוד .

ווארשא מאי תרל"ט

מַסָּעַי בארץ רומניה.

(המשך מן חוברת ב).

סרתי אל בית מלון אורחים (האטעל) ואשלח להגיד אל האברך המשכיל ה' מ. האניגמאן בנו של רֵעַ נעורי, הר"ר אברהם האניגמאן אשר עשה לו שם עולם במנגינותיו ובסוף ימיו היה ש"ץ בבהכנ"ס הגדול בעיר לבוב וימת שם, ואביו הרב התריף הר"ר יוסף ב"ר נתנאל (מורה הוראה בעיר מולדתי אשר התיחס לבית דוד) היה מורי ורבי בתלמוד ופוסקים, ובנו ר' אברהם היה חברי ונאהב איש את רעהו כל הימים אשר היה ר' אברהם חי, אף כי דרכינו היו שונות. האברך הזה בן רֵעַ נעורי, אשר רק את שמו ידעתי בעיר ההיא הוא מכהן פאר בתור קאנטאָר בבית מקדש מעט אשר יסד בביתו הגביר הנודע לשם הר"ר יעקב ניישאטץ נ"י להודות לה' במקהלות. לא אֵחַר ה' האניגמאן לבא אלי ויקחני אל ביתו ואשב שם כל ימי היותי ביאססי. עשרה ימים ישבתי בעיר הזאת ורבת שבעה לה נפשי ענג ונחת מאנשים משכילים ונכבדים אנשי שם אשר ראיתי שם. הגביר הנכבד הר"י ניישאטץ, מלבד בית הכנסת במקהלות שיסד בביתו, כוננה ידו גם בית חנוך ליתומים ואת הרב החכם הנכבד הר"ר מתתיהו שמחה ראבענער שם לסוכן על הבית בתור דירעקטאָר, הוא יורה דעה ויבין שמועה אל הילדים האלה המחונכים תחת ידו וההולכים לבית ספר הכללי ללמוד שם שפת הארץ ויתר הלמודים הנחוצים. העיר יאססי מצטינת מרוב ערי רומניה ביתרון הכשר דעת, ומאז באו לגור שם משכילים הרבה מערי גאליציא וברחב בינתם וכשרון מעשיהם עשו עשר ויעלו מעלה ונשמע קולם בעיר, גרשו מפניהם מעט מעט, את חשך החסידות הצבועה אשר פרשה כנפיה על הארץ הזאת בימים הראשונים, ויזרעו אור. משכילים רבים מצאתי בעיר הזאת ההולכים לרוח הזמן והיהדות יחד, עוסקים בתורה ובחכמה ובדרך ארץ, יודעים לשון וספר עמם ועמים אחרים, אוהבי השכלה ומחזיקים בידה. גם סופרים מצוינים מצאתי שם כמו החכם המפואר הר"ר מתתיהו שמחה ראבענער אשר זכרתי, הוא מוציא לאור מכתב עתי „זמרת הארץ" חוברת אחת לתקופת השנה (וזה יצא ראשונה תקופת האביב בשנת 1872) ושם מאמרים ושירים הרבה מאת המו"ל ראויים לתהלה. והחכם המליץ השלם הר"ר משולם זלמן גאָלדבוים אשר הוציא לאור בשנת 1873 את ספרו היקר והנכבד מאד „יהודה האיסי". כן מצאתי שם את החכם דאקטאָר קארפעל ליפפע אשר כבר נודע לי שמו הטוב מכתבי העתים, ועוד משכילים ונבונים, ידועים ואנשי שם תפארת לעדתם.

אחת היא אשר נפלא בעיני והבין לא אוכל, מדוע אין בעיר הגדולה הזאת בית ספר מיוחד לבני ישראל? למה לא ישימו לבם המשכילים האלה להכין בית ספר כזה ולסעדו, בהיות זאת העצה היותר גדולה לחלוץ מצרה ומשפלות את הדור התדש, לבל יהיו כאבותם בזויים ורמוסים ברגל גאוה של הרומנים. אין אני

מוכיח בשער ומגיד לאדם מה שֵחוֹ, לא היתה מטרת נסיעתי לרומניה לדרוש ברבים ולעשות שם תקונים כאשר חלמו אחרים ברוב גאונם. אולם אוהב עמי אני ודורש טובם ואשרם, ובאהבתי זאת ארהיב עז בנפשי להעיר ולעורר משכילי יאססי היודעים כמוני את כל הטוב העתיד לצאת בימים הבאים מבתי ספר לישראל, שלא יתרשלו בדבר הגדול הזה ולא תעצור בעדם קנאת איזה חשוכים בעם אשר עוד לא נפקחו עיניהם להבין את הנחוץ להם ולבניהם להיטיב אחריתם, עורים המה ולא ידעו במה יכשלו, ועל הנבונים בעם מוטל הדבר להרים מכשול מדרך עמם והיתה הרוחה.

בשמונה עשר לחדש טבת, יום מלאת לי ששים ושבע שנים, בערב יום נאספו אלי לבית ה' האניגמאן אוהבי הנכבדים הרה"ח רמ"ש ראבענער דאקטאָר ק. ליפפע והמשכיל הנכבד ה' ה. גוטמאן גיסו של הגביר השוע ר"י ניישאָטץ (נכדי הרב מסדילקוב בעל דגל מחנה אפרים נכד הבעש"ט) איש נבון וחכם ודורש תושיה. הרה"ח ראבענער הביא לי את שירו אשר חבר לכבודי (אשר נרפס אח"כ במ"ע „הבקר אור" בראש חוברת טבת), גם הר"ר ה' גוטמאן הגיש לי את שירו בשפת עבר והרר"מ האניגמאן בשפת אשכנז אבל לא נתנו לדפוס. התענגנו כאחים יחד עד תוך חצי הלילה וביום העשרים לחדש (4 דעצעמבר) עזבתי את העיר בלוית אוהבי ללכת לבוקארעסט.

בהיותי בוויען בחורף תרל"ה שלח אלי החכם האוהב עמו הר"ר אהרן יהודה ליב הורוויץ המכונה איל"ה, את ספרו „רומניה ואמיריקה" ע"י קרייצבאנד בלי מכתב. לא ידעתי מאיזה מקום נשלח הספר ואיה מקום כבוד המחבר בעת ההיא, על כן לא כתבתי אליו ולא השיבותי תודתי אל חיקו כיאות, והחלותי לקרוא את ספרו בעת ההיא ימי החרף, בהיות הימים קצרים והשמש מכוסה ע"פ הרוב בעבים, עמלתי לריק לקרוא בעיני הכהות ספר כתוב באותיות לא גדולות, ואחרי קריאה מעטה הוכרחתי לסגור הספר ולעזוב קריאתו לעת אחרת מכשרת יותר לקריאה כזאת. ויהי כבואי לביתי שמתי הספר בארגז ספרי הרבים, ובהיות טרדתי רבה נשכח מלבי ימים רבים. בימים ההם לא עלה על לבי כי ימים יבואו ואעבור גם אני בערי רומניה ואשים לבי אל כל הנעשה שמה לבני עמי ולבי גם הוא ירחש וידרוש עצות לרפאות שבר בת עמי בארץ הזאת. עתה בעת כתבי דברי אלה, ספר „רומניה ואמיריקה" מונח לפני, ואנכי הוגה בו וסופר ומונה כל דבריו שנאמרו בטוב טעם ודעת, גם לבבו הבין ופיו דבר כי רק מבתי ספר תצמח ארוכה לישראל ברומניה. ואם אמנם לא ידעתי הסבה אשר לא סר החכם איל"ה לראות את שלום אחיו גם בעיר יאססי, בכל זאת, יען ידעתי היום כי החברה הכבודה „אגודת ציון" פרשה כנפיה גם בעיר הזאת, אתמה מאד מדוע לא שמה החברה היקרה ההיא לבה ליסד בית ספר ביאססי? אולי יתעשת ידידי המשכיל הנכבד הר"ר עקיבא השמל בבוקארעסט (אשר הביא החכם איל"ה את מכתבו שכתב במ"ע המגיד אודות אחות ציון) להשיב אותי דבר, כי בלי ספק לא באשמת החברה חלילה אין בית ספר ביאססי, יען אין קץ לרב טוב אשר החברה הזאת עושה ברומניה ומאתה לא תצא רע חלילה, ובלי ספק יש סבה

אחרות נסתרה מנגד עיני ואולי בסור הסבה יבוטל המסובב ועוד נזכה ונראה בית ספר בנוי לתלפיות בעיר הכבודה יאססי משוש כל הארץ.

בהיותי בטבעי בלתי אוהב סודות ובורח אני מפני הנסתרות לא שמתי לבי להתרועע עם חברי האגודה הזאת אשר בסודות ונסתרות יסודתה, וגם אלה מהם אשר בקשו קרבתי לא דברתי עמהם על דבר החברה וצפונותיה. די לי כי ראיתי פעולותיה והנה טובות. ומבלתי ידעי בעצמי ארחה ורבעה ועל מה אדניה הטבעו, מאמין אני לדברי החכם איל"ה, כי רב טוב צפון בה וממנה תצא תשועה לבני ישראל ברומניה, וכן מעידות עליה גם פעולותיה היקרות. —

כמה גדלה ונתרחבה החברה הזאת מאז כתב החכם איל"ה את ספרו (שנת 1874) עד היום? לא אדע. כפי הנראה לא היה אז חזון החברה נפרץ בעיר יאססי, אחר אשר לא עבר ה' הורוויץ את העיר יאססי ולא דבר ממנה מטוב ועד רע, ועתה עיני ראו ואזני הקשיבו כי ישנם ביאססי חברים הרבה וגם כנסיה (Loge) להם שם. אם נלמד סתום מן המפורש יש לשער, כי גם ביתר הערים אשר בימי חבור הספר הנ"ל לא הטביעה חברת ציון עוד אדניה, הנה כעת כבר בנתה שם ביתה מן המסד עד הטפחות וחברים רבים מקשיבים לקולה וידיה עושות חיל, ויש תקוה לאחרית עמנו על אדמת רומניה, אחר כי כל יודעי החברה הרוממה הזאת יעידון ויגידון כי בידה לעשות גדולות ונצורות לטובת כלל עמנו בארץ ההיא, כי יסודה אמת ושלום וכל נתיבותיה צדק ומישרים וכל הנלוים אליה ינחלו טוב, יהי ה' עמה ותעל! —

גם על זאת נפלאתי ולא אדע פשר, מדוע לא שמו נכבדי העיר ומשכיליה לבם ליסד בית תפלה במקהלות, כאשר עשו נכבדי בוקארעסט ולהעמיד בראשה דרשן מצוין להעיר ולעורר לבות הבאים להתפלל פעם על הטבת מצבם והמעשים אשר יעשון להגיע אל המטרה. הן הבית אשר יסד הגביר ניישאטץ קטן הוא מהכיל את כל ההולכים קדימה, ודרשות הרה"ח הר"ר מ"ש ראבענער אשר הוא ידרוש (כפי שהוגד לי) לעת מצוא אין בהן די הפק רצון המקשיבים המבקשים דבר מה לתכליתם, כי לא לכך נועדו דרשות כאלה הבאים בדרך עראי, ולמה לא ידאגו המשכילים לדבר הזה בעיר הזאת אשר טובת הכלל תלויה בזה? במה נופלת עדת יאססי אשר רבו משכיליה ונכבדיה, מעדת בוקארעסט? אין זאת כי אם מחלת האינדיפערענטיזמוס, אשר בעו"ה פשטה כילק בין אחינו המשכילים בכל מקום שהם, מצאה לה יד גם בין משכילי עדת יאססי וגם כל התלאה אשר תמצא אותם שם בידי אויביהם ומנדיהם לא תוכל להעיר אותם מתרדמתם. הה! רבים חללים הפילה המחלה הזאת בבני ישראל! ומה רב טוב היה בכחם לעשות לוא נרפאו ממחלה זו! —

ב.

ביום כ"א לחדש טבת (15 (27) דעצעמבר) באתי לבוקארעסט. סרתי אל

בית תלמידי המשכיל ה' אברהם גאלדפּאדען, אשר יסד לו בעיר הזאת במת-ישחק (טעאטער) לבני ישראל בשפת יהודית-אשכנזית המדוברת בעם (זשארגאָן), וידו עשתה חיל לנטוע אזן לדלת העם ההולך שובב בדרך לבו, לשמוע מוסר השכל במעטה שחוק נעים ומתקבל אל הלב. ויהי כראותי כי אין בבית תלמידי חדר כיוחד למעני, שלחתי לבקש לי בית מעון ונמצא לי חדר יפה ומהודר בעד מאה פראנק לחדש, ובעצם היום ההוא דובאו שמה הפצי, ואלין שמה בלילה ההוא ואנוח מעמל הדרך. בבקר, יום ו' עש"ק פ' שמות, באו אנשים לבקרני, כי נודע להם בואי שמה, ואצא לראות את העיר ואת אנשיה, כי גדולה ואנשים בה הרבה, וגם יהודים כחמשת אלפים משפחות, מלבד היהודים הרבים אשר באו שמה בעת ההיא מרוב ערי רוסיא וגאליציא, בסבת המלחמה אשר פרצה בין ממשלתנו האדירה ממשלת רוסיא ובין ממשלת טורקיאה, ויבואו שמה אנשים מכל קצות הארץ כדי ארבה לרוב, לעשות מסחר וקנין בכל צרכי הצבא, ותמלא הארץ אותם, וביחוד מלאה מהם העיר בוקארעסט, אשר על כן גם היוקר גדול בעיר וגם בית לדור כבד למצוא אם לא במחיר רב. בהאטעל הנקרא האָטעל בולוואר, אשר שמה יאספו אל בית משתה הקאפּפע האורחים מכל הארצות, מצאתי הרבה אנשים מארץ מולדתי מיודעי ומכירי, שאלנו איש לרעהו לשלום, אספתי איזה ידיעות נחוצות לי למטרת נסיעתי ושבתי אל בית מלוני להנית עד הערב. בערב הלכתי אל היכל ה', אשר לא רחוק הוא מבית מלוני, והנה מצא חן בעיני, כי נחמד הוא למראה והדרת קדש חופפת עליו, ואשמע קול אדיר ונעים, קול הש"ץ המנעים זמירות ה' ווייסע, אחד מגדולי החזנים אשר שמעה אזני, וגם את הרב המטיף דאקטאָר בעק ראיתי שם ויקדם פני בברכת שלום ביום השבת, שברכו בו חדש שבט, שמעתי את דרשתו ותמצא חן בעיני, כי דובר צחות ומישרים הוא, איש נבון וחכם מחניכי בית המדרש אשר בעיר ברעסלויא, מדברו נאוה וקולו ערב ודבריו היוצאים מלב טהור ואוהב עמו נכנסים ללב, ומאד מאד נעמה לי חברתו אח"כ, כאשר בקרתיו בביתו והוא בקרני בבית מלוני פעמים הרבה, כי איש ישר וטוב הוא, מי יתן והיו כל מטיפי העם הזה כמוהו!

במשך ימי שבתי בבוקארעסט בקרתי את בית הספר לעדת ישראל תחת השגחת הרב המטיף ד"ר בעק, והרב הנ"ל בעצמו מורה שמה בלשכות הגבוהות, נסיתי ובחנתי את התלמידים ולשמחת לבי מצאתי כי עשו חיל בלמודם ורב טוב צפון בבית הזה לחניכיו כי יגדלו ויהיו לאנשי דעת, ואז למרות רוח הרומנים אשר תקין נפשם ביהודים לא תנוח שבט רשעתם על גורל האנשים המשכילים אשר ידעו לדבר את אויביהם בשער.

גם היהודים הספרדים מגורשי שפניא אשר נאחזו שמה כחמש מאות משפחות, והם רובם עשירים גדולים, יש להם שני בתי כנסיות ובית ספר גדול למראה ומסודר יפה. הייתי ביום השבת בבית הכנסת הגדול שלהם, והנה טוב רואי ובנוי לתלפיות, אין קול צעקה ואי סדרים בבית הזה כמו ברוב בתי כנסיות של היהודים האשכנזים, איש איש עומד או יושב על מקומו ולא יטייל בבית אנה ואנה. אולם במנגינות החזן לא מצאתי נעם, לא לקחה אזנו שמץ מחכמת הנגינה,

מנגינותיו לא תאר ולא הדר להנה, סובב סובב הולך הנגון על טאָן אחד, והגה יוצא מגרונו של החזן על דרך נגינת הישמעאלים. אזני אשר הסכינה לשמוע שיר החזנים למיניהם, מן הישנים אשר בבתי כנסיות האשכנזים ובתי מדרשות החסידים עד החדשים המזמרים במקהלות בהיכלי הוד והדר, לא יכלה להבחין בנגינת החזן האיספאניאלי הזה בין נוסחת ישתבח עד"מ לנסחת יוצר אור ואהבה רבה (או אהבת עולם), בין פסוקי דזמרה לנוסח שמונה עשרה ברכות וכו׳. כל הנסחאות שוות ודומות זה לזה והכל הולך אל מקום אחד והרים קול וזעק ואין נחת.

הרב החכם הנכבד והישר באדם הר"ר יהושע הלוי נ"י, אשר ידעתיו מאז היותו אצלי בקאנסטאנטין ישן בשנת תר"ך, ואשר הוא כעת מורה בבית הספר לעדת הספרדים בבוקארעסט, בקשני ואאות לו לבקר את בית הספר ולנסות את התלמידים בידיעת שפת עבר. הרב הזה עשה באמת גדולות ונצורות, מורים כמוהו מעטים מאד בבתי הספר לבני עמנו, ידיעת תלמידיו בענינים אשר הוא מלמדם, בספרי הקדש ובדקדוק הלשון, רבה וגדולה עד להפליא. התלמידים כתבו לעיני על הלוח בלי שום שבוש, והעתיקו מלשון ספרדית לעברית והגידו על נכון כל דקדוקי המלות, השמות והפעלים, עד כי השתוממתי לראות ולשמוע.—

הסכן הסכנתי מנעורי להביט על היהודים הספרדים בעיני חמלה ורחמים, בעבור היות אבותיהם מעונים ונגשים בארץ מולדתם עד השמדם ורבים מהם עלו על המוקד בעברת זדון לב כהני און מקטירים לה׳, קטרת תועבה. ובמכתב גלוי אשר נתתי להרב יהושע הלוי ביום כ"א סיון בשנת תר"ך כתבתי כדברים האלה: „מנעורי החסד והרחמים בכלל לכל אדם גדלוני כאב, אבל אהבת עמי ובני אמונתי בערה כאש בעצמותי. עוד בטרם קראתי בספר דברי ימות עולם וקורות היהודים מאז גֹרשו מעל אדמתם, היה לי קהל עדת ישראל כספר גדול, וכל איש יהודי כדף מן הספר, ורשמי פניו אותיות מחכימות, והמכתב מכתב אלהים חרות בעט ברזל — עט הזמן, אשר בשבט ברזל התוה תו לזכרון על מצחות אנשי העם הזה, וכל אשר עינים לו לראות ולקרוא מקרא קדש כזה, וקרא בספר הזה כל הימים ימי עוני וענוי, ימי שעבוד ואבוד, אשר עברו על עם בזוז ושסוי הזה, גוי קו קו — ומבוסה. החלק היותר נכבד אשר בספר הזה הוא „יְהוּדֵי סְפָרַד". אין קץ להקורות והמאורעות הכתובים בחלק הזה! דברים רבים מזה החלק נאבדו ו נ ש מ ד ו, כי בזוזם עמים ולקחום מעל בית ישראל ביד חזקה ובזרוע נטויה ונטעו אותם זמורת זר בגפן נכריה ועלה שמיר ושית. ועוד דברים רבים ונכבדים מאלה היו למאכלת אש, ביום הרג רב בנפול הספר הקדוש הזה ביד צר ביד המרצחים יוּנְקִיר־בּוֹזֵי־צִיּוֹן, ע"כ הנשאר אשר היה לפלטה קדש הוא לנו קדש קדשים כקדוש חרבות שוממות ערינו, כנשאר בציון וכנותר בירושלים". כדברים האלה כתבתי אז והם יצאו ממקור לבי, כי עתי ולבי היו תמיד על יהודי ספרד כמו על החלק היותר חשוב אשר בעם ישראל. — היהודי הספרדי הנראה לעינינו בארצותינו אלה, פעם או שתים בימי חיינו, והבא אלינו מארץ רחוקה, הוא בלתי ספק מן המלומדים היותר גדולים שבהם, ולשון הקדש שגורה על פיו, כי בלעדיה לא יפתח שפתיו לדבר את אחיו אשר לא ידעו שפת ארצו,

בגדיו ומנהגיו הזרים לנו יקחו את לבנו, ככל דבר חדש, ועכ"פ אני הרגשתי בלבי הרגשות כאלה בכל עת אשר בא אלי איש יהודי מעדת הספרדים. ואולם אחר היותי בבוקארעסט וראיתי עדה שלמה מיהודי ספרד, והייתי בבית תפלתם ובבית ספרם, ואזני לקחה שמץ מני מנהגיהם ותהלוכותם עם ה' ואנשים, ראיתי גביריהם ושועיהם המתנשאים ברוב גאון עשרם ומחכמה ותורה לבם רחוק, גאה וגאון ילבשו נגד היהודים האשכנזים אשר באמת גדולים וטובים הם מיהודי ספרד בתורה בחכמה ובגמילות חסדים, נפלה (בקרב לבי) מעל ראשם העטרה שאינה הולמתם, ונפל המסוה מעל עיני, ואחרי רואי עתה הדברים כמו שהם, ולא באספקלריא המגדלת הראות, אשאל לנפשי, מה יתרון ליהודי ספרד על כל היהודים? מרוע יתנשאו על היהודים האשכנזים? במה כחם גדול? אם בתורה? הלא זה כמה דורות אשר לא שמענו שיחשב אחד מהם בין גדולי הרבנים אנשי השם, כמו שנמצאו בין היהודים אשר באשכנז וליטא ושאר ארצות אנשים חכמים וידועים גאוני עולם אשר לתורתם יקשיבו אלפי רבבות מישראל ויהיו למופת. ואם בחכמה? ואיה חכמתם ובינתם לעיני כל חכמי לב? היש בהם איש חכם ונבון אשר עשה לו שם בארץ כמו הרמבמ"ן הרנה"ו ותלמידיהם וכמו בדורנו החכמים יאסט: פירסט, צונץ, גייגער, פראנקעל, גרעטץ ועוד ועוד כאשר ליהודים האשכנזים לעשרות ולמאות? הלא זאת העיר בוקארעסט, אשר לא תוכל להתפאר כי רבו בה חכמי ישראל כדי ארבה לרוב, ורוב היהודים הנמצאים שם כמעט לא שלחו ידם לנגוע בעץ הדעת ולא ידעו כי ערומים הם מכל חכמה ומדע, עכ"ז יציצו שם כשושנים בין החוחים קצת משכילים דורשי שלום עמם וספרותם, כמו המשכיל הנכבד ר' עקיבא חשמל הנודע ע"י כתבי העתים לישראל, כי חבר הוא לכל דבר טוב, ובכל נפשו ומאדו הוא דורש טובת עמו וידו נטויה לעזור ולהועיל לכל עושה טוב בישראל, והר"ר יצחק אוירבאך וה' גוטמאן, ה' אבראמאָוויץ (חותנו של הרב החכם דאקטאָר בעק), ה' ס. מארקוס איש מצוין בחכמה ודעת, הר"ר מענדל גאסטער ועוד אנשים חכמים ומשכילים אשר עינם ולבם לטוב בית ישראל. כל האנשים הנכבדים האלה מעדת האשכנזים המה, ומעדת הספרדים לא נודע לי אף אחד אשר ידאג לעמו ולמצבו המוסרי והמדיני, וגם את השר היקר הר"ר בנימין פראנקלין פיצאטי, אשר ישב בבוקארעסט בתור קאָנסול אמעריקאני ובכל לבו דרש טובת עמו, שנאו הספרדים האלה וירדפוהו, ככל הכתוב בס' „רומניה ואמיריקה" של החכם איל"ה נ"י. גם החכם ר' יהושע הלוי מורה ילדיהם, איש אשר רוח דעת בו ויודע לכלכל דבריו במשפט הוא בשפל המדרגה, חי חיי צער ומחסור ואין איש שם על לב, אף שעדתו עולה בעושר על עדת האשכנזים ובתיהם מלאים כל טוב הלוקסוס.

המשכיל הנכבד ר' עקיבא חשמל הוא באמת איש חמודות, אחד מן השרידים אשר מעטו כמוהו בין עדת המשכילים בכל מקום. עם כל היותו עמל ויגע להביא טרף לביתו, כי לא נתן לו אלהים עשר ונכסים ובזעת אפו יאכל לחמו, בכל זאת הוא שמח וטוב לב, מוכן ומזומן תמיד להיות לעזור ולהועיל לכל המשכילים באי שער עירו, ונמצא להם בבקשתם, וכלם פונים אליו, כי נודע שמו. בכל

ימי שבתי בבוקארעסט כמעט לא זזה ידו מתוך ידי, הלך עמי לכל אשר הלכתי, והשתדל בכל יכלתו למצוא חותמים למ״ע „הבקר אור״ אשר אני מוציא לאור, וגם קבל עליו להיות סוכן בעירו. גם הלום ראיתי כי לא אלמן ישראל מאנשים יקרים עושי טוב, אם גם לא רבים הם בכל מקום. איש יקר ונכבד כמוהו ראוי הוא לשבח ולתהלה, יהי ה׳ עמו וירבה כבוד ביתו ויראה טוב בעמלו! —

דבר זר ומפליא ראיתי בבוקארעסט. איש אחד זקן בא בימים ושמו ר׳ יעקב פסנטר, איש שלא למד תורה הרבה ולא יד ושם לו בחכמות ולשונות, פרנסתו היתה מנעוריו שהיה מנגן בכלי פסנתרין (צימבול) ונלוה לחבל המנגנים בכלי שיר, אשר הם על הרוב בארץ ההיא מעם הצוענים (ציגיינער) עם לא בינות. אבל האיש הנכבד הזה הוא איש אשר רוח אלהים בו, רוח אהבת עמו מתנוססת בקרבו אולי יותר מאשר בלב משכילים הרבה יודעי לשון וספר. ויהי בראותו עמל בישראל, ועמו נענה ונגש תחת שבט אדונים קשה האומרים כי אין לישראל חלק ונחלה בארץ רומניה וגרים הם בארץ, עם מקרוב באו שמה להכרית אכל מפי הרומנים יושבי הארץ, ותלבש אותו רוח להגיד לרומנים פשעם ולהראות לעיני השמש, כי שקר בפיהם וישראל עם ישן נושן בארץ ההיא מני קדם, ויחבר ספר בלשון שהוא שומע, היא שפת יהודית-אשכנזית (זשארגאָן), החלק הראשון נקרא „דברי הימים לארצות רומעניע״ (נדפס ביאססי בשנת 1872) כולל הקורות אשר קרו לארצות האלה שש מאות שנה קודם חשבון הנוצרים וכמה מאות שנה אחרי כן, וכל הגעאגראפיע של הארצות האלה, ומראה באותות ובמופתים שהיהודים נאחזו בארץ ההיא עוד קודם חורבן בית ראשון עד היום הזה. והחלק השני מהספר ההוא נקרא בשם „קורות היהודים ברומעניע״ (נדפס בלעמבערג בשנת 1873) כולל כל הקורות שקרו לישראל בארץ ההיא מימי המלך סטעפאן הששי (1525) עד מלכות קארל הראשון (1873). ונעתק בקצרה לשפת אשכנז בשם „מזכרת ציון״ ‚Zions Andenken ‘ ע״י המשכיל אדאלף מאנועל וויצענבערג (נדפס בבוקארעסט בשנת 1877). כמה יגיעות יגע הזקן הנכבד ההוא לדרוש ולחקור אחר מוצא קורות הארצות האלה וקורות עם בני ישראל שמה מני אז! לא יאמן כי יסופר איך הלך ברגליו מעיר לעיר ומכפר לכפר, איך חפר בידיו מצבות ישנות בבתי קברות היהודים בערים ישנות והעלה פנינים יקרים אשר לא זכו חכמים גדולים לעשות. שמים לרום וארץ לעומק ורחב לב היהודי האוהב עמו אין חקר! אשרי האיש פסנטר אשר נתן לו אלהים לב רגש והקדיש עתותיו לדבר טוב ומועיל כזה, ישא ברכה מאת ה׳, ומהראוי שמשכילי בני ישראל יכירו וידעו את כל הטוב אשר עשה ויודו לו חסדו, גם יחזיקו בידיו לעת זקנתו וידע גם הוא כי לא עמל לשוא, וכי יודע ישראל להשיב תודה לחיק אנשים יקרים העמלים לטובת עמם.

עוד זה ראיתי שמה, איש מפליא לעשות בכח זכרונו הגדול, ה״ה הר״ר מנשה שפירא יליד ארצנו מעיר ברדיטשוב. על נפלאות האיש הזה כבר השתוממו חכמי לב הרבה, כי אשר לא יאמן כי יסופר ראו עיניהם, וכן ראו גם עיני דברים אשר נפלאתי עליהם הפלא ופלא. פתחתי ספר התנ״ך ובחרתי לי שם אחד אשר הגדתי לו לא את השם ההוא כ״א הגימטריא שלו, עד״מ בחרתי השם אהרן

ואמרתי לו הגי' 256 והוא לא ידע ולא ראה את הדף כי אם בפתחי הספר ראה ויתבונן ויאמר לי השם הזה הוא בדף פלוני שורה כך וכך, ונמצא עוד כך וכך דפים לפני הדף הזה שורה פלונית וכך וכך דפים אחרי הדף הזה שורה פלונית. אולם הדבר הזה, הוא אחד מהרבה נפלאות גדולות ועצומות אשר יראה בתפיסתו וזכרונו, אשר אי אפשר לי לפרטן. האיש ההוא לא קרא ולא שנה הרבה, כי כפי הנראה לא דאגו לו אבותיו לתת לו חנוך ראוי, ולו הכמו השכילו אבותיו ללמדו תורה וחכמה מי יודע עד מה הגיעה חכמתו בכח זכרון גדול כזה. ראיתי כ‏עשה וזכרתי את בעל הגימטריאות של הר"ר ראובן ברודעס בספורו „הדת והחיים" אשר בכל חריפותו לא הביא שום תועלת לא לעצמו ולא לאחרים. הביטו וראו מה בין האיש פסנתר אשר זכרתי למעלה ובין האיש שפירא: הראשון אין לו כשרונות מיוחדות בטבע, כי אם רצון טוב וחפץ להועיל, והנה הביא לנו תועלת גדולה בספר כתוב בלשון העם, וזה השני אשר נתן לו אלהים כשרונות גדולים ועצומים ומה עלה בידו? נראה נפלאותיו ונשתומם, אבל כמעט רגע נזכור כי אפס ותהו המה אין בם מועיל, כדורי בורית שעשועים לעין רגע קטן התעיף עיניך בם ואינם! מי יתן וישימו האבות לב לכשרונות ילדיהם בעודם באבם, ועל פיהם יתנו להם החנוך הראוי וירבו חכמים בישראל והיו למאורות. —

(ההמשך יבוא)

עת חיה

מבט כללי על מצב אחינו אשר בארץ רמה־עניה.

(המשך מן חוברת ב)

לא אשר בחשכה התהלך אמונה תקרא, בעקב רעותה ההשכלה תלך האמונה; באשר לא תפסג ההשכלה לעלות ולהשיג תחדור האמונה; אבל לא בעינים סגורות, להתנהל בכל אשר יהיה רוח המנהל. גם ההשכלה תהיה לה לעינים, לתאר לפניה את דרכיה, תסל את מסלותיה, ואז תלך לבטח ולא תכשל. אבל גם ההשכלה לא תהיה הומיה וסוררת, גם לה הושם מתג ורסן לבל תעוף עד רהבי אין קץ ותאבד דרך. רוח האדם היא כלואה בגו אדמה; ימי החיים קצרים והצוצים מהשג את כל המשכלות והחכמות השונות. עלינו למד את כח השגתנו ובינתנו, להתנהל לאטנו, לפלס את מעגלינו. האמונה היא האומנת מימי העלומים, ההשכלה מסקלת ומאירה העלומים, והחפש מחפש ובוחר אמונים. ובהתנהג שלשת הקנינים האלה בדרך ישרה בין העמים והאנשים, אז אין מקום לשנאה משטמה, קנאה וחמה בין איש לאיש ובין עם לעם! איש איש יכיר את ערכו ודרכו בה ילך, ואיך יבוא ויסיג את גבול רעהו? איך ישום עם אחד שמות בעם אחר והוא יושב לבטח אתו? ובכל זאת לא מקרה זר הוא אשר עם ירדוף עם, וכאלה וכאלה קרו ויקרו דור דור! אמנם לא נוכל לבקש מכל איש כי יבין וישכיל ויאמין ויבחר ויעשה רק את הישר והטוב, כי דעות ומדות בני האדם

שונות הנה, ולא לכל נתנה מתת החברה והבקרה הישרה; אבל מאת אגדה כלה או מעם כלו נדרוש כאלה, כי כל אגדה או עם יתנהל על פי מנהליו ומאשריו, הנבחרים והמשכילים הידועים, אנשים חכמים ונבונים המה הראשים, ואיך יפרע עם? מי לא ידע את השערוריות והתועבות אשר נעשו בין העמים מאז היו לעמים? כל עם יבקש חיים, אשר ושלוה; כל עם באמונתו יחיה, יהגה בספריו, חכמתו, דתו ותורתו; כל עם יכיר ערך עם, ידע איזה מקום האשר וההצלחה, יקנה תחבולות, יפלס מעגלותיו למצוא ארחות חיים; ובכל זאת יצא לשדה קטל, יפיל חללים והרוגים עצומים, יכין לבניו מטבח, יראה את מְתָיו נופלים המונים המונים במלחמה, יראה איך הדבר והמגפה תאכל במשמניו רב מאשר תאכל חרב האויב, בסבת האויר השונה אשר לא הסכינו בארצם, ולא יסוגו אחור מבוא בגבול אחר, להתקומם עליו, לא ישוב ידו מבלע עת בריבו יתגלע; יאבד לרבבות בחירי חילהו, בריאי צבאותיהו, להוריש כברת ארץ מארץ ירושת עם אחר; להראות כחו וגבורתו כי עם עצום הנהו להוריש גוים עצומים! „אנשים יולדו הדשים לבקרים, וארץ לא תצא מבטן ההרים" פתגם מלך אדיר. —

אשֶׁר כל עם בגבורת בניו עושים מלאכת עבודתו בבית ובשדה, בעיר וביער; און ידי העושים יצליח את הארץ, ורב תבואות בכח אנשי מעשה, זה יפתח וישדד אדמתו, יזרעה זרע ברכה, יקצור פרי תבואתה, וזה ירעה מקנהו, ינהל עדריהו עלי כרים והרים, בשדות וביערים, יתן די חלב בקר וצאן וצמר ועורות למכביר לממכר ולמחיה ולמכסה עתיק. האחד יטחון ברחים, יעשה קמח, ואחר ילוש בצק, ישיק יאפה להם; זה יכרות עציו מיער והיה לאדם לבער ולחרשי עצים להוציא כלי למעשהו, וזה יבנה בתים ויכין כל כלי בית. האחד יעשה בגדים וכסות בקרה, ואחר יתפור מנעלים למחסה מעבטיט, מי בצה ומדמנה. כה יעזרו איש את רעהו לכל עבודה יקרה ומלאכת מחשבת, וכאיש אחד שלם בעל אברים הרבה יוציאו את מלאכתם כלילה בהדרה, להשביע לכל חי רצון! ועינינו רואות כמה גבורי חיל, בחירי בנינו יעשו מעשימו זר מעשימו? ימרטו חרב וחנית וכל כלי נשק למען היות להם ברק, למען טבוח טבח, למען הפיל חללים על שדה קטל! כמה כלי מות, מפץ וקני זעם ימציאו ויבראו ויצרו חרשי משחית להרבות חללים לרבבות ברגעים אחדים; מבחרי העם יקחו ויכתתו את אתיהם לחרבות ומזמרותיהם לחניתות וכלי משחית, להשם ארץ ומלואה, לעשות שמות במדינות! להכרית גוים לא מעט! האדמה תשאה שממה, ורבה העזובה בארץ! שחוק לכל הנהו האיש המתרפה במלאכתו, אשר תחת לעבוד את עבודתו ממנה תוצאות מחיתו, יבלה ימיו ולילו בבתי משתה, ישתה וישכר בסוד משחקים עליזים ריקים ופוחזים; והוא איננו עוד משחית ומרע, ורע ומזיק ממנו הוא האיש אשר תחת לעבוד ולהשתכר, לאכל פרי מלאכתו באמונה, יתרועע ויארח לחברה את חברי גנבים או מרצחים שכמה; ואנחנו נעשה מבנינו חומסים ומשחיתים כאלה לרבבות בעיר ובשדה. נלמד ידם למלחמה, והמה גבורי חיל וכבוד והדר נעטרמו! נהלל מעשימו תקפם וגבורתם! שערותינו תסמר בקראנו את האכזריות והתועבות אשר נעשו בשנות המאות אשר עברו; כמעט לא

נאמין לשערוריות ימי הבינים, בהתאסף אגדות אגדות אשר במחשבותיהם העמיקו שחתו וילכו הלוך ונסוע והשמד! בנו אויטא-דע-פֿע ויכוננו בתי ענוי שונים לדכא נפש אדם עד דכא, לאלצהו להאמין את אשר יאבו המה, או אחת דתו להומת, על המטבח או על מוקדה, אחרי ענותו בבור בתחתיות ארץ ואין מתום בבשרו, ואנקתו תחת יד המענים האכזרים היתה אות תעודתו ותודתו על חטאתו אשר לא חטא, להיות טרף במסבת מזמרים תהלת אלהים רב חסד, מטיפי אמונה, אהבה ומישרים! כמה מאות שנה נמשכו ימי האפלה האלה, עד אשר נפקחו עיני העמים לראות כי לא לאמונה נתנו את מבחרי בניהם טרף לשני האמונה! הנאורים התאמצו ואזרו חיל ויסירו את על מטיפי הבל ותעתועים האלה מעל שכמם, הרסו את מזבחותם, שברו את מצבותם, ערו את בתי האינקוויזיציה, הורידו מכסאותם את שופטי האמונה האכזרים והיתה הרוחה! הראו לדעת כי בתלבשת המעטפות ובגדי הקדש, הנזרו לבשת וחללו כל קדש; ורק תרמית ונכלים וכל נבלה עשו בכל מעשיהם ומשתתם משחתם! פלצות תבעתנו לשמע ממשלת העבדות האכזריה מימי קדם, עת שלט אדם באדם! הרבה צאן אדם לקחו מבתי תענוגיהם, הובלו למרחקים בכלובים להמכר ברחוב סחר גוים לצמתות. מעבר מזה אסרו בכלוב ברזל אב ואם, ולעמתם מעבר מזה בניהם הרכים, ועיניהם כלות ורואות איך ימכרו ליד אדונים קשה מארץ רחוקה, אחרי בחנם אותם כבחון את הפרים ואת הסוסים למטבח ולעבודה, וידי האבות אסורות ורגליהם לנחשתים הגשו מעצור בעד החמס והרעה, ומנת חלקם גם הם כגורל צאצאיהם. עדי זרח אור ההשכלה וקרא דרור לעבדים רבבות להציל רצוצים ועשוקים מיד עושקיהם כה *) כמה נפשות מועילות רכשה האדמה! ואש המלחמה האוכלת עוד תשא את המאכלת, עודנה לוהטת בגבורתה על כל פני הארץ, תפרוץ פרץ ותעשה שמה וקרץ!

שלשת הרעות האלה: עבדות, משטמת האמונה, שחת המלחמה, הנה הנגעים והפגעים הרעים אשר ירעו וישחיתו כקטב מרירי בין העמים. הנה היו המכשול הגדול לאדם משאת ראש ומלכת קדימה, ולעמתן שלשת הטובות: חפש, אמונה טהורה, השכלה, הנה היסודות אשר עליהן חיי עם נוסדו, ואף אם תהיינה שלשתן אחוזות ותלויות אחת באחת משלבות אשה ברעותה, אז אינן תלויות בארץ, בממלכה, בשופטים, והעם אשר על פיהן יחיה לא יחדל מהיות עם אף אם מארצו גלה וממשלתו אפסה.

ב.

עם בין העמים, אשר חיה ויחיה על פי שלשת היסודות האלה הוא העם

---

*) אס אמנס עוד בימינו יבנס ארץ לא מטהרס מהעבדות, וכמס עמיס פראיס יסחרו במסחר-אדס, אבל לא יארכו הימיס ויתמו גס המה בזרוע שמש אור ההשכלס,

האחד בארץ, העם הנבחר בעמים. העם הנשאר באבדן עמים הטונים בימים קדמונים! העם אשר הלך בגולה מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכה ולא חדל מהיות עם! העם אשר אבד ממשלתו וארצו וחקיו בירושלים, אין שר ואין כהן והנהו עם אחד! העם המפזר והמפֹרד בין עמים שונים, והנהו עם לבדד ישכון! העם אשר לשונו חדלה מהיות לשון חיה ומדברת בפיהו, ושפתם מדברת לשונות שונות חיות: צרפית, אטלינית, אשכנזית, אנגלית, רוססית ועוד, ושפתו אתו וללשונו יגביר! עם אשר תורתו נשפטה באש להכחד ולהבער מן הארץ, ועליה רבו מפלגות ומפלגות לוחמות ורודפות אשה את רעותה עד חרמה, ועל תורתו הנהו נרדף מדחי אל דחי, והיה טרף לשני מקנאים ומתנקמים עזים, ועודנו חי! עם אחד ותורה אחת ושפה אחת לכלמו! העם הנפלה הזה, אשר אלה לו, הוא העם הקטן והמצער, הוא — עם ישראל! נפלא הוא העם הזה בדרכי חייהו, בחקי תורתו ובהיותו בין העמים. „ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים, ודתיהם שונות מכל עם" אמר עליהם מתקוממו העז אשר בקש להשמידם ולהכחידם ולא הצליח ולא יכול להם! וכפליאת נשיאתו כן פליאת נפילתו! אין עם אשר ירדף וישנא מכל העמים כמוהו; בכל דור ודור יקומו נושכיו ויקצו מזעזעיו לעשותו כלה ולהכחידו מן הארץ, אבל עמו אלהיו, ומקרב אויביו העזים יחיו גואליו ויקומו מליציו להציל את יתר הפלטה, והנהו עומד היום חי ומתעודד כגוי אשר לא אנתה לו כל רעה ובגולה לא הלך! מאשרים היו אחינו על חצי האי פיראנאי עד בוא היום האיום והנורא, יום אכזרי ועברה, יום חרון האף הגדול, ימים אשר לכל בני ישראל היתה חשכה וצרה וצוקה! המה ימי הגרוש והגולה מערי ספרד ופורטגל! אבל לא רק גרוש וגולה היו, כי ימי הרג ואבדן וסור מאחרי אלהינו ואמונתנו! נפלא הוא, כי היהודים אשר היו המאשרים והנשאים ביהודים, תפארת ישראל, הדרת עמם בתורה בחכמה בכבוד בהוד והדר; היהודים ההם היו גם האמללים והנדכאים בכל היהודים בימי הרעה ההם! כמו שומה היתה זאת מאת אלהינו כי לא נשא רוב טובה בכל ימי גלותנו! ולעמת זה תְקַיֵם גם הבטחתו: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם! אויבינו מרדפים ומדיחים ומכים וממיתים אותנו, אבל כלה לא יעשו אתנו! מפלצת אמונת התעתועים ממשלת הרשעה (אִינְקְוִיזִיצְיָה) אמרה להסיתם ולהדיחם מאחרי אלהיהם ואמונת אבותם, ותשפטם בענוים קשים אבזרים ובמוקדי אש; היא כלתה ותכחד מן הארץ, והוא עודנו עומד לפני אלהיו ובאמונתו יחיה בעמים! ה' אלהיו עמו, לו תורה ומשפטים צדיקים; לו ארץ מולדת וערי מושב; לו שרים שופטים ומליצים; לו אנשי צבא ושלישים לצאת המערכה למלחמה, וממנו אנשי שם לתהלה ולתפארת, אשר בתבמתם ובהמצאתם יפליאו עמים! ובכל החליפות והמקרים השונים לא ישנה היהודי את טעמו, והנהו יהודי נאמן את אלהיו ואת עמו; את רוח לאומתו ישמור, יודע את אחיו הנפזרים בארצות רחוקות! העברי יתגאה כי עברי הנהו ואת אלהי השמים והארץ הוא ירא ואת מלכו יעבוד באמונה, ואת ארץ מולדתו יאהב ויוקיר! האמונה היא אומנתו מימי נעוריהו, ההשכלה תסקל את כרמהו, ובחפש יחפש לבתור דרכהו!

(ההמשך יבוא)

הדת והחיים חלק שלישי (המשך מן חוברת ב')

דעת לנבון נקל כי לא על החסידים אשר הם עתה לפנינו אשים דברתי הפעם, לא במעשי החסידים ורביהם כיום אדבר, אנכי אדבר בזה בשטת החסידות כמו שהיתה במצבה הראשון, בדעת אלה מִיַּסְּדֶיהָ, בדעת האנשים אשר ראו פרץ בדת היהודים ויאמרו לחזק הבדק, לתקן את המְעֻוָּת ולשום את העקוב למישור; נפשי יודעת מאד כי החסידים ורביהם בימינו פרצו עוד ביתר שאת, הרחיבו את הפרצות בחומת היהדות, ערו ערו עד היסוד את הדעה הראשונה, ומבלי דעת הסבו רעה גדולה לאמונתנו, לתורתנו ולרוח אשר באפינו, — אולם יד מי היתה במעל הזה? מי נתן יד לרביים האלה להתחזק ולהתפרץ? במי אשם החסידות אשר נהפכה לרועץ בימינו? בצואר כי הקולר הזה תלוי? — „ובהגאון!" נשיב אמרי אמת וצדק: לוּ שָׂם על לב את מעשי הרבנים אשר קדמוהו, לוּ הבין לדעת את מצב עם בני ישראל ומחסורם, לולא סגר את עיניו וירא ויתבונן את אשר עשו האחרונים לנו, ולולא דחה גם את „הרב" וישמע מפיו את דבריו ושטתו, — כי אז הבין עד מאד מה צדקו ומה נאמנו דברי אמת וצדק „טוב לקרבם מלדחותם", כי אז נתן יד להרב ושלובי זרוע הלכו לתקן ולעשות סדרים טובים וישרים במצב הרוחני של עמנו, ואז לא באתנו הצרה הזאת, לא נפלגו בני ישראל ולא היו לשמצה, החסידים לא היו אבן פנה ויסוד מוסד לאמונות-הבל והזיות אין מספר, ומתנגדיהם התלמודיים לא מתו באהלה של תורתנו, תורת אמת והיי עולם; אבל הוא לא כן עשה ולבבו לא כן חשב, כי אם להחרים ולנדות היתה מגמתו, נטה אזן למהרהרי ריב ויחשף את שמאלו הדוחה וילחם בחזקה, והנה באתנו כל אלה, הפרצות התרחבו, פרוד הלבבות גדל, ועם בני ישראל נחצה לשנים מבלי התאחד עוד . . . מאז מעולם היו בבני עמנו אנשים אשר הקדישו את כל ימיהם להגות בתורה, ואנשים אשר במעשה אחזה ידם, היו רבנים וגם מקבלים, היו פרושים וגם טובלי שחרית, אפס כי כל האנשים האלה היו אנשים פרטים אשר לא עלה גם על לבם להתחבר ולהפרד, להתקבץ ולהעשות כתות שונות ומיוחדות, לצור איש את אחיו ולעשות מעשי תעתועים כאשר יֵעָשֶׂה בימינו כיום הזה, דברי ריבות כאלה לא נשמעו בתוך היהודים, וחרפות וגדופים נאצות וקללות, מלשינות ושנאה כבושה לא שררו באומה כאשר הם עתה לבשתנו ולחרפת עמנו; — ומה הֵסֵבָּה את כל אלה? על מה אבדה היהדות נצתה כמדבר מבלי איש שם על לב? מי הביא אמונת הבל והזיה בחסידים ומות רוחני במתנגדיהם? — אם לא יד „הגאון" היתה במעל, אם לא שמאלו הדוחה פעלה ועשתה זאת, היא הביאה כתות בישראל, היא חלקה את לבב העם לשנים והיא פרצה פרץ על פני פרץ ביהודים וביהדות! . . .

אולם גם השמאל אשר דחתה אה. ר׳ מ נ ש ה מ א י ל י ע לא שבה ריקם, גם היא הביאה רעה רבה לעמנו, ועקבותיה נודעו לנו עתה.

III

בְּיָמֵינוּ אֵלֶּה.

„. . . מה שאמר בדורנו זה שירדנו עשר מעלות אחורנית, ואנו רואים שנתרבו דמיונות ושבושים בלב כל אחד שאינו רוצה לזוז ממנו, ואף אם יבררו לו כשמש בצהרים עכ״ז במה שהוא הפך מהרגלו לא יאבה ולא ישמע״.

ר׳ מנשה מאיל׳ע

(«אלפי מנשה», ווילנא תקפ״ז, סי׳ קכ״ט)

„. . . בראותי שכמה מן המוני עם הם במדרגה התחתונה בדעותיהם, שוגים בדברים אשר לא יטעו בזה אף תינוקות של בית רבן, ואחריהם נמשכו גם ח כ מ י ם ב כ ח אבל נמשכו ונסמכו עליהם״ כו׳.

הנ״ל

(שם סי׳ קמ״ה)

אבות ותולדות, סבות ומְסֻבָּבוֹת, עִלוֹת וַעֲלוּלוֹת ימצאו בכל מרחבי תבל; אין דבר אשר יֵאָמֵר עליו: ראה זה מ ק ר ה הוא, אין תולדה אשר אב לא יהיה לה, ואין מעשה בלא עושה; מה שֶׁנַּעֲשָׂה הוא נ ע ש ה ואין כל מקרה בשמים ובארץ. אנשים קצרי-הראות יראו אך את המעשה, אולם חכמי לב יתבוננו לדעת גם את היד החזקה המוציאתו לאור עולם, ואת הסבה אשר תסבב את המעשה ההוא, יחקרו וידעו מי ומי הביאו לנו את התולדה הנראה לעינינו, מי אביה מחוללה ואנה פניה מועדות. ועל כן צדקו החכמים בגזרם אֹמר: „שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון ה א ו ר מן ה ח ש ך: החכם ע י נ י ו בראשו והכסיל ב ח ש ך הולך״, לאמר: החכם יראה בכל אשר מסביב לו, למרחוק עיניו יביטו, חכמתו ת א י ר לפניו הדרך, וכביום צח באין עב וענן להקדיר את אור השמש, באין צל ועיפתה להחשיך לו דרכו, יביט ויתבונן למקור מחצבתו, ילטוש עיניו ויראה מאין הוא בא הדבר אשר לנגדו עתה, מי קראהו מתהום הנשיה ויאמר „הֱיֵה״ ומה היא הַסִּבָּה אשר הֵסַבָּה את היותו; לא כן הכסיל, הוא ב ח ש ך ילך,

לא יראה בעיניו ולבבו לא יבין לדעת מאחרית ראשית לו, הוא יגשש באפלה מבלי ראות הלאה כמטחוי קשת, הוא יראה אך את אשר לפניו, יראה רק את המעשים אשר הקריבו לבוא אליו מבלתי יכלת ללטוש עין ולהביט מרחוק על העלה אשר עוללה את אלה ועל הכח אשר הוליד אותם. והיו תוצאותיהם: החכם כי יכשל בדרכו, כי ימצא שטן אשר יטה הדרך לנגדו, וכי יבוא לו כל דבר חדש אשר לא ידעהו, לא יקרא עליו למלחמה בטרם ידע סבותיו, בטרם יכיר לדעת את צור הצבא ואת מקבת בור נקר, ואז אך לאלה יקדיש מלחמה או ישלים אתם ועבר ונצל ולא יפחד עוד: אולם אלה אשר טח מהשכיל לבותם ועיניהם השע! המה אף כי יצלחו במעשם וברגע יסירו את המכשול מעל דרכם, אבל עד ארגיעה תשוב הסבה לסבב והאב להוליד מכשולים חדשים לבקרים וילכו ונוקשו כפעם בפעם.

את המחזה הזה נראה גם בריב אשר התפרץ בין הרבנים אז. לו שם „הגאון" והרבנים ישיו לב להבין ולדעת את אשר הסבה לבעל-השם-הטוב מצד זה ולר' מנשה מאיליע מצד אחר לקום ולברוא הדשות, לו השכילו לראות מרחוק את הסבות אשר הלבישו עז את שני האנשים הנעלים האלה לקום ולהתעודד ולקרוא לריב, לו חכמו ויתבוננו בינה לחשוף את מקור המתקנים האלה, — כי אז ראו ויוכחו כי לא ברדיפות, חרמות ובשמאל דוחה יִוָשע יהודה וישראל ישכון לבטח, לא בדהיות יצאו לישע עמם; הסבה לא תהדל בנפול האנשים האלה — מסבביה — לפני ההרם, הם ישקטו כרגע ובעוד מעט קט תוסיף תת כחה לאנשים אחרים אשר יפיצו את דבריה וילחמו בעדה, תוסיף לברוא בריה חדשה אשר תעמוד על עמדה. ר' ישראל ור' מנשה לא ילדי המקרה הנם, הם היו ילידי המעמסה אשר „שלחן הערוך" הכביד אכפו על העם, הם היו לפה לאלפי אנשים אשר לא יוכלו נשוא את העול הכבד אשר נתן על שכמם, ועל כן כל עוד אשר לא נתנו הרבנים לבם להעם וצרכיו, כל עוד אשר לא הקלו את עלם, וכל עוד אשר לא ראו את הסבה לא היטיבו לעשות, ועוד הרעו.

הרעו ברדפם את בְּנֵי החסידים הראשונים באשר כי בזאת נתנו למו יד להתרחק מעליהם מאד, לבנות את שטתם לא על אדני התורה והיהדות, ולשום שַׁמּוֹת במצב עם ישראל כהיום הזה; העם אשר היה נגש ונענה מידי רבניו הטה אזן קשבת לכל אשר אמר לפרק עלו מעל צואריו, אף כי הוליכהו תהו לא דרך, בישימון מדבר הלכו אחרי מנהליהם החדשים, יען כי חדשים היו ולא הרגישו עוד את החשך, הענן והערפל אשר יפרשו המה על פניהם, ובכן נולדה שטת החסידות כאשר היא לפנינו היום באשמת הרבנים אשר לא חפצו לקבלה תחת כנפי היהדות בראשיתה, יען לא ידעו את סבתה ולא הערו את מקורה.

והרעו עוד יותר ברדפם את ר' מנשה. הוא לא בא לברוא חדשות בישראל, הוא לא אמר ליסד שטה חדשה או כתה מיוחדת בעברים, הוא חפץ רק להקל את עול החומרות, רק להסיר את הטיח התפל אשר טחו הרבנים על קיר הדת, למען יעמוד ימים רבים, למען לא יבעטו בו העם ולמען אשר תקל התורה לשומרי בריתה; עוד ביםיו ראה את המְעֻוָּת הזה, עוד בזמן ההוא אשר יד הרבנים היתה

רוממה, אשר בידם היה לענוש קשה את האיש אשר יעבור על אח אחת מחומרותיהם, אשר בידם היו עתותי איש ישראל לשבט אם לחסר, עוד בימים ההם החל „שלחן ערוך" לְקַצוֹת בישראל, עוד בימים ההם החלו אנשים לפרק עול, עקרי התורה מבלתי יכלת בידם לקיים את ענפיה הטפלים, ונתקַיֵם על ידי זה מה שאומרים בודוי הגדול: „את אשר הקלת החמרתי ובא על ידי זה לידי אשר החמרת הקלתי" 20): ר' מנשה היו עיניו בראשו, ובראותו את המסבב ראה גם את הסבה ולא כחדה בפיו: „על ידי שהם רואים שאינם יכולים לקיים כפי החומרא — פייגי דעתייהו מכל, ועל כן מוכרח אני לבאר שח"ו אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו להכביד עלינו בדבר שאי אפשר, ודרכיה דרכי נעם" 21); לו שמו אז הרבנים אל לבם את הדברים הטהורים והנאמנים האלה, לו פקחו את עיניהם ויראו נבוחות עד כמה צדקו דבריו, — כי אז הבינו לדעת כי ברדפם את החכם אשר עיניו בראשו הזה לא יביאו צרי ומזור להמהלה העזה אשר פרץ בעם, בהכחידם את הרופאים ואת סמי המרפא לא יחדלו בכל זאת חולים מן הארץ: אבל הם בחשך הלכו, ובאפלה מנודח גששו כעור קיר, לא הבינו לדעת את אשר לפניהם, לא ראה את הסבה הגדולה אשר תסבב הדברים ויסתפקו ברדפם את ר' מנשה.

ואת תוצאות הרדיפות הננו רואים כיום הזה, בימינו אלה נראה עד מה הישיר להביט הוא, ומה מאד שגו הרבנים ובראשם „הגאון" אשר לא הטו אזן לו.

מעט האנשים אשר הפרו אז חק ואשר עין ר' מנשה שופתם, נתרבו מיום ליום עד גדל מספרם בימינו אלה מאד — והרבנים לא יראום עודנה! . . . רק מכונת הַהִדוק נראה גם בזה — והרבנים לא ישימו לב! לא ישימו לב כי החומרות היתרות אשר הוסיפו הן הנה מקרקרי קיר הדת בכלל, לא ישימו לב לאמרי אמת וצדק אשר יפרש יצאו מפי ר' מנשה ויקומו ויוסיפו עוד חומרא על חומרא ואסור על אסור, ויקומו גם האנשים ויקצצו בנטיעות, ויבזו אותם ואת חומרותיהם — אשר נלאו נשוא — ואת תורתם גם יחד! . . . לא את ר' מנשה דחה אז השמאל אשר חשף „הגאון", לא אותו הרחיק מקהל עדת היהודים, אך את קהל עדת היהודים דחה, את כל איש אשר בשם ישראל יכונה ואשר דרכי חייו שונים מעט מחיי „בטלן" בבתי המדרש, את כל איש יהודה אשר דבר לו עם החיים והתבל, את כל אשר עינים לו ואת כל אשר מצבו לא יתן לו לשבת בעצלתים ולשמוע לכל הגה אשר יצא מפיהם, — את כל אלה דחה דחיה גדולה, את כל אלה גרש ביד חזקה מהסתפח בנחלת ה' — „תורתנו התמימה אשר דרכיה דרכי נעם",

---

20) אלפי מנשה סוף סי' קמ"ס.

21) שם.

את כל אלה אליך בשמאלו הנטויה לסוג אחור ולפנות ערף לתורת אלהים חיים, ואת כל אלה נראה בימינו אלה סרים מאחרי ה׳ „פייגי דעתייהו מכל", ואמונת ישראל היתה לזרא באפם . . .

מלאה היתה סאת החומרות עוד בימי „הגאון", מלאה מאד עד אשר רבים פרצו פרץ בדת והקלו בעקרי התורה, ותחת אשר היה לרבני הדור לתת יד לר׳ מנשה, לראות את הסבות ולתקן את המעות, תחת זאת דחוהו בשתי ידים ויוסיפו לאסור ולהחמיר; תחת לשמוע דברי פי חכם „לבאר שה"ו אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו להכביד עלינו בדבר שאי אפשר", תחת זאת התפארו בלבם לאמר: „תכבד העבודה על האנשים", — וישוב גם כה הדהיה לאחור, ויחלק לב העם מעל תורת ה׳, וכאשר עִנו אותם בחומרותיהם ומנהגיהם הטפלים, כן גברו עתקו חיל ויפרצו פרץ רב בבית הדת, פרץ נבעה אשר אין לתקנו על נקלה, כי פורצי חק אשר מעטו אז היו לעדה גדולה ולעם רב בימינו אלה אשר לאט לאט נתקו כפות פעמיהם מן היהודים והיהדות, ואל אלהים הוא יודע מתי ישובו עוד . . .

הה, בדמי נפשי ולבבי הנני כותב את הדברים האלה על הספר, דמי ירתח בי לזכר מצב ישראל הפרוע באשמת הרבנים הרודפים ושמאלם הדוחה; — ידעתי כי לא במעל וזדון עשו את הדברים האלה, ידעתי כי לא מרוע לב הסבו לנו את הפריצים והפרצות; ידעתי כי אך מקצר דעתם, מבלי ידעו את העם ודרכי חייו, מבלי יוכלו לראות את הסבות והאבות, ומאין דעת צלולה ובהירה עשו לנו את העגל הזה; אבל העגל ירקד בקרבנו, הפריצים יתרבו והפרצות יתרהבו, ומי יודע אם עוד נוכל לתקן, אם עוד נוכל להביא את הקרסים בלולאות להבר את האהל, — והמה עוד מחשים, עוד טח מהשכיל לבותם לראות נכוחה, עוד עיניהם סגורות לראות את הסבות המסבבים והאבות לרגלי תולדותיהם! . . . אהה, ה׳ אלהים! מדוע הכית את מנהלי העם הזה בסנורים? מדוע קצפת על צאן מרעיתך ותסמא את עין מדריכם?

ומה עשו הרבנים בימינו אלה בקום אנשים אחדים אשר אהבת עמם נגע עד נפשם, ויתעוררו שנית לקול הקריאה „תקונים" אשר יצעק העם בקול שאון אדיר וחזק? מה עשו לאלה אשר רוח ר׳ מנשה דִבֵּר מתוך גרונם ויאמרו לצאת לריב עם הרבנים לישע עמם? מה עשו כאשר חכמי הדור בימינו אמרו לפתח רוח חיים באף עמנו וידרשו מאת רבנינו כי יטו אזן קשבת לדבריהם? — השב רוחם עליהם לדעת כי לא ביד חזקה ובשמאל דוחה יגהו את מזורם? האם לקחו למו את הנסיון לעד כי ברדיפות ישחיתו כל חלקה טובה דשנה ורעננה? הלמדו דעת מההסידים אשר יתרבו יום יום ונתרחקו מאד מאד מרות היהדות לרגלי שמאל הדוחה אז? הנתנו לפניהם לקח טוב, לאמר: הן החסיד היה כאחד מאתנו ככל שלומי אמוני ישראל, ואנחנו בשמאלנו דחינוהו ונעשה ממנו את אשר הוא עתה לבשת עמנו ולחרפת רבניו, — נראה נא ונשפוט לבלתי הַשְׁנוֹת את המְעֻוָּת הזה בנוגע לבני הנעורים עתה? היראו וחרדו רבנינו פן יזנה העם מאחרי ה׳ ויעזוב בשאט בנפש את כל התורה לרגלי הדחיות האחרונות? השמו אל לבם

את כל דברי האמת והצדק אשר רבים מדורשי טובת העם ודתו הציעו לפניהם? — הן דבריהם נדפסו אז — בשנת תרכ"ט אשר נעמוד בו — במכתב עתי בשפה עבריה ברורה וקלה, הן רבים מאד מאד דרשו אז גם בעל-פה מאתם כי יטו אזן וישימו לב לדבריהם אשר יצאו מעומק לבבם הטוב לישראל ולדתו, הן כל אלה שמו אותותם אותות הזמן והתורה גם יחד, לקחו למו גם את החיים גם את הדת למופתים על דבריהם, את התלמוד שמו לקו ואת החכמה למשקלת, ויבקשו לא לברוא להם חדשות לא שערו אבותיהם, לא לבנות בית חדש אשר ייראו מפניו, לא לנטוע זמורת זר בכרם היהדות, אך רק להסיר משם את הברקנים ואת הקוצים, אך להקל מעט עול האחרונים אשר כנטל חול יכבד על העם, להסיר את הטיח הטפל אשר הוסיפו הרבנים בזמן האחרון, ולשוב לתלמוד ושיטתם, לתורה שבעל-פה ודעתה, אשר קדש היא למו; — ומה ענו הרבנים על כל הדברים האלה הנאמרים באמת וצדק? ומה הוא הפרי אשר נשאו גם הרבנים גם בני הנעורים גם כל קהל עדת ישורון מריב הקדוש הזה?

קורא יקר! לכה נא אתי, אנהגך אביאך „בתוך ארבע אמות של הלכה, אפתח לפניך את בתי הרבנים, בתי הקהל, ובתי האספות בישראל, אוליכך לכל אלה אשר לקחו אז חלק בהריב הזה, אראך את בית נשקם, אקרא באזניך את מכתביהם ודבריהם, אגלה כספר לפניך גם את כל אשר הגה רוחם בימים ההם, ואז תדע גם אתה להשיב על השאלות האלה, אז תראה ותבין לדעת: מי ומי העומדים בראש עמנו, במה כחם גדול, ועד מה נגעו דרכי העם וצרכיו אל לבם.

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר: מי הוליד לנו את השיות הנדחות אשר פגשתי? למי המחנה הכבד הזה אשר יתורו אחרי מרעה ואין, אחרי מי מנוחות ולא ימצאו להם? מדוע ירוצו אלה הרחק כמטחוי קשת ממחנה ישראל וייראו להביט אחריהם ולהסתפח בנחלת ה'? מדוע פרצו אלה חק וינזרו לבשת, ומדוע זה ירבץ העני מאחינו תחתיו תחת סבל המחיה והכלכלה ותמיד כל היום ישתכר אל צרור נקוב?... אם כדברים האלה שאול ישאלך וידעת גם אתה להשיב לו דבר

ב.

אֶבֶן־חֵן.

„שלבוש הזה מטפה של לובן סולת, ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני לבעונים" ...

(ב"ר פ' ז')

שמונת ימי החג, חג המצות, היו ימי עבודה רבה גם בעיר נהרים, אם בפלגות הימים האלה היו ימי „בין הזמנים" לשמואל ולרחל, לאפרת ולחנה,

להבירזי ולהמלמד המינסקי, — היו הימים האלה בנהרים העיר ימי מסה ומריבה, ימי עבודה ומעשה לשרגא ולאבן-חן; ימים אשר בם הניחו אבן פנה למעשיהם, אשר בם שנסו מתניהם ויחגרו עז לעמוד הכן ליום קרב, ללמד בני יהודה קשת, למלא אשפתם חצים שנונים, אף לפקוד צבא מחניהם למלחמה, להגדיל מספר גדודיהם ולדעת במה כחם גדול.

שרגא ואבן-חן... הן אמנם שני אלה היו המניעים היותר גדולים באופני המלחמה, מלחמת בני הנעורים עם הרבנים, שני אלה היו בעמודי התוך בימים אשר התגלע הריב בעיר נהרים וסביבותיה; אולם מה שנו דרכי השנים האלה! מה מאד שנו מעשיהם, דבריהם ומחשבות נפשם!...

קורא נכבד! הן תדע ותכיר את האנשים האלה, בוא נא אתי נהרימה ובחנת את מעשיהם.

אבן-חן בוש משברו בנשף חשקו אשר בו חשב להצטדק בפני ר' אליקום „הגביר", ואשר התפאר באזני אהובתו בת-שבע לאמר: „מצאתי מסלות בלב אביך לטוב לי"; „הגביר" אמנם קרא עצרה „ליראי ה' ולחושבי שמו", אבן-חן אמנם התודה גם לפניהם על ארחו את המשכילים „האפיקורסים ימח שמם", אפס כי לא היה בלבב היראים האלה לתת אמון בו, לא אבו לספחהו לעדתם ולא אבו גם לדבר בו מטוב ועד רע.

—שלחהו נא מביתך, אמר אחד היראים הנכבדים מאד בעיני אליקום: — ואחרי כן נשית עצות בנפשנו מה לעשות, ואנכי גם אנכי אגלה לך דעתי בדבר הזה.

אבן-חן יצא למרות רוחו מֵעֲלִיַּת בית „הגביר", אשר שם אֻסְפוּ אספה. בלב נשבר ונדכה ירד מן המעלות בדממה, ויברך את ה' כי לא פגש בבת-שבע ברגעים האלה.

—אין את נפשי אל העלם הזה, אמר האיש בצאתו, והאיש זקן ונשוא פנים: —אין אמונה בו, „כל באיה לא ישובון — זו מינות" הורונו רבותינו, ועל-כן יראתי לדבר היום דברי באזניו, — מי יודע אולי לרגל אותנו בא הנה, למען הבא שואה עלינו, למען הבאיש ריחנו בעיני העם...

—צדקת מאד, ענו האחרים.

—אנחנו נוכל להעמיד עצה, הוסיף האיש: — אבל כל זר לא יהיה בינינו.

—אם אין אמון ביעקב אבן-חן הזה, העיר „הגביר" אשר דברי הזקן ירהו כחצים בלבבו, כי ירא את המלשינים מאד: — אם כן מה יום מיומים? אם אין אמת וצדק בפיו, הלא לבבי יסיתני בשפק להאמין גם בדבריו אשר יאמר כי המה יתעתדו לריב עם הרבנים בפומבי, ומדוע זה נקדים אנחנו לצאת לריב?

—על האפיקורסים אאמין בכל דבר, ענהו האיש וינע בידיו בחזקה: — לריב אתם הוא מצוה, הלא „בתקוממיך אתקוטט" אמר דוד המלך ומצוה היא לרדפם באף ולהשמידם מתחת שמי ה' בכל עת...

—ואם כן איננו היום הזה האחד לדבר, ענהו „הגביר" כמו לא נחה דעתו עתה מאמרי פי הזקן: — עוד נגברי חילים, עוד נעשה ונוכל.

ובדברים האלה אפסה אספתם בלילה ההוא.

ואבן-חן נדהם מאד, כל הלילה התהפך על משכבו ושנתו נגזלה ממנו.

„מה לך, זקן אשמדאי, כי הוצאתני מן בית הגביר? חשב בנפשו על משכבו בלילות, — מה לך כי התיצבת לשונא לי ואנכי לא ידעתיך מתמול שלשום... הן לו לקולי שמעת, כי עתה יקחך אפל אותך ואת אליקום השוטה גם יחד, גם את יראתכם גם את תורתכם... תנו נא לי את בת-שבע ואת השקלים אשר „הגביר" יתן נדה לה, ואז לא אובה גם לדבר עמכם מטוב ועד רע... אבל הן את אלה לא יתנו לי בלתי מצאי חן בעיני אביה, ובעיני אביה לא אמצא חן בלתי אתחסד ואתמם בעיניו, — והנה זה בא לשום נשף חשקי לחרדה... אוי לך, זקן! כי לא תנקה מידי, יהי מה ואנכי אמצא מסלות בלב „הגביר", אקח לי את בת-שבע אהובתי ואת השקלים חמודתי, ועיני שונאי רואות וכלות"...

דברים כאלה וכאלה הגה אבן-חן, וישת עצות בנפשו לכונן אשוריו בימים יבואו.

ותהי ראשית דרכו ללכת להתפלל בבקר וערב בבית המדרש אשר „הגביר" יתפלל שמה. שמה שפך צקון לחשו באימה, ביראה בכונת הלב ובצעקות וקולות, שמה התראה כ ב ע ל-ת ש ו ב ה לכל חקותיו ומשפטיו, אף אמר כן בפה מלא: ספר ת ה ל י ם, עם מעמדות, „שערי ציון", „חק לישראל" וכדומה לא משו מידו, ובכונת הלב הגה בהם מדי יום ביומו, אף למד מ ש נ י ו ת עד חצי היום.

—הלא תדעו כי גם בגמרא גם בפוסקים רבה ידי, באר את מעשיו באזני רבים אשר התבוננו בו: — אפס כי „משנה" הוא אותיות „נשמה" יאמרו המקֻבָּלים, ועל-כן עתה בעת אשר אחשבה לצדק לתקן את נשמתי אהגה ב מ ש נ ה...

והקול נשמע בעיר לאמר, נתחסד יעקב אבן-חן והנהו בעל-תשובה, וייטב בעיני ה ג ב י ר וייטב בעיני כל יושבי העיר ואביו שמח מאד לדברי הבשורה הזאת.

„אנכי לא עוד אלך להתרפס לפני אליקום, חשב בנפשו כל היום, — אנכי אלך בדרכי זה עד אשר יתרפס הוא לפני על הכלימני בערב ההוא".

ת ש ו ב ת אבן-חן היתה למלה בפי כל יושבי העיר, וידברו בה אנשים נשים וטף, אלה הללו ואלה חללו, אלה אמרו כי בצדק ובתם לב יעשה את מעשיו אלה, ואחרים נתנו במו דופי ויחוו דעם כי אך מתחסד הוא, צבוע הוא, ולבבו איננו שלם עם ה' ותורתו. גם בבית ישראל א פ ר ת דברו בו ובמעשיו, גם שרגא שמע את הדברים ויטו את לבם להאמין להאחרונים.

ובין כה וכה גלה את אזן שרגא אחד העלמים אשר התהלך כאח וָרֵעַ את אבן חן, לאמר: „אוהב יעקב את בת-שבע והנהו מבקש קרבת אביה למען אשר יִקָּח אל ביתו". הדברים האלה בארו לו גם את הנסבה אשר אבן-חן משחר תמיד בית אליקום, ואת אשר עתה, בימים האחרונים, החל להתפלל בבית מדרשו ו ל ע ש ו ת ת ש ו ב ה. (ההמשך יבוא)

הבקר אור

שנה רביעית.

תוכן הענינים

הבאים בחוברת רביעית לחדש יולי (תמוז)

Дозволено Цензурою Варшава 16-го Августа 1879 г.

ישראל מקונן

על כי עזבו בניו תורתם ושפת קדשם :

מֵאֶרֶץ אֶל אֶרֶץ גֹּלָה הִנֵּנִי ,
כָּל אוֹיֵב כָּל צוֹרֵר , לֶחִי יַכֵּנִי ,
אֵין דֹּרֵשׁ דָּמִי , מְפַלָּט לִי אָיִן ;
גַּם כָּל יַד עָמָל וּתְלָאָה בָּאַתְנִי ,
מִי לֹא חֵרְפַנִי , יַד מִי לֹא הִכַּתְנִי ,
הָיִיתִי מַנְגִּינַת שִׁכּוֹרֵי יָיִן .
הַבִּיטוּ בִי עַמִּים , תִּמְהוּ תָּמֹהַּ ,
כִּי כֵן צֹפִיָּה עָלַי עֵין אֱלוֹהַּ .

גּוֹי שָׁנִים אֲלָפִים נָדֵד בָּאָרֶץ
גּוֹי כָּל צְעָדָיו יִשְׁמְרוּ שֹׁד וָקֶרֶץ ,
וּבְקֶרֶב הָעַמִּים עוֹד חַי הִנֵּהוּ ;
נִלְחַם וַיּוּכַל מִבְּלִי הוֹן וָחֶרֶב ,
גַּם הוֹן וָעֹשֶׁר הוּא אָסַף וַיֶּרֶב ,
רַק בַּעֲמָלוֹ וּבִתְבוּנַת כַּפֵּיהוּ .
הַגִּידוּ הָעַמִּים , הַאֵין זֹאת פֶּלֶא ?
הֲלֹא יַד אֱלוֹהַּ עָשְׂתָה כָּל אֵלֶּה ?

לָבֵן הָעַמִּים, נָא שִׁמְעוּ שָׁמֹעַ!
זֶה יָמִים רַבִּים לֹא תַמּוֹתִי לִגְוֹעַ,
מִפְּנֵיכֶם כַּצִּפּוֹר לֹא חָרַדְתִּי.
וּנְכֵה רוּחַ וּשְׁפַל בֶּרֶךְ אֵינֶנִּי,
כִּי אָמְנָם לֹא נִבְהַר עָצְמִי מִמֶּנִּי.
אִם טָמְנוּ פַּח לִי אֲנִי לֹא נִלְכַּדְתִּי,
כִּי מִגְדַּל עֹז לִי תוֹרָתִי הָיְתָה,
וּשְׂפַת אֲבוֹתַי נִפְלָאוֹת עָשְׂתָה.

זֹאת הַתּוֹרָה הִיא אֲזָרַתְנִי חָיִל,
וַתָּאֶר בָּאֹפֶל לִי חֶשְׁכַת לָיִל.
מִלְּטָה מִשְּׁאוֹל נַפְשִׁי, רַגְלִי מִדֶּחִי:
זֹאת הַתּוֹרָה. מִנָּה תוֹרוֹת חָצְבוּ,
וּמְחוֹקְקֵי עַמִּים אֵלֶיהָ קָשָׁבוּ,
בְּהַגִּיעִי שַׁעֲרֵי שְׁאוֹל קָרְאָה: עוֹד תֶּחִי!
אַל תִּירָא יִשְׂרָאֵל מִפַּח וָפַחַת,
לֹא תֵרֵד שְׁאוֹלָה, לֹא תָמוּת לַשַּׁחַת.

לְשַׁמָּה הָיוּ צִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם,
וְאַתָּה עָבַרְתָּ בָּאֵשׁ וּבַמָּיִם.
גַּם אֶל כָּל רוּחַ נִפְזַרְתָּ כָּאֵפֶר:
אַךְ כָּל עוֹד בְּרִיתְךָ אִתִּי לֹא הֵפַרְתָּ,
מֵאֶרֶץ הַחַיִּים עוֹד לֹא נִגְזַרְתָּ,
וּכְבָר עַמִּים רַבִּים נִמְחוּ מִסֵּפֶר.
כֵּן אֲלַי אֶשְׁמַע תּוֹרָתִי דֹבֶרֶת,
וּשְׂפָתִי שְׂפַת קֹדֶשׁ אַף הִיא אֹמֶרֶת:

אֲנִי, יִשְׂרָאֵל, בִּימִינְךָ הֶחֱזַקְתִּי,
וּמְרוֹרִים שֶׂבַעְתָּ אֲנִי הִמְתַּקְתִּי,
הוֹלַכְתִּיךָ בֵּין רִשְׁפֵּי אֵשׁ יֹקֶדֶת;
גַּם כִּי שֹׂרַפְתָּ, הָאֵפֶר לָקַחְתִּי,
וּבְקִרְבּוֹ חַיִּים חֲדָשִׁים נָפַחְתִּי,
וּבֵין הַחַיִּים עוֹד רַגְלְךָ עֹמֶדֶת.
פָּדִיתִי נַפְשְׁךָ מֵחֶרֶב וָדֶבֶר,
כָּל זֹאת עָשִׂיתִי, אָנֹכִי שְׂפַת עֵבֶר.

כְּרִגְבֵי אֲדָמָה לִרְסִיסִים הָשְׁבַּרְתָּ,
בֵּין עַמֵּי הָאָרֶץ עֵת כִּי נְפֻזַּרְתָּ,
אֶל מִזְרָח וּמַעֲרָב צָפוֹן וָנֶגֶב;
מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרוֹתַי הִשְׁמַעְתִּי,
וּבְקִרְבְּךָ אֶת גַּן עֶדְנִי נָטַעְתִּי,
וָאַדְבִּיק הַשְּׁבָרִים רֶגֶב אֶל רֶגֶב,
וּפְתִילֵי חַיֶּיךָ עוֹד לֹא נִתָּקוּ,
כִּי שֶׁבֶר אֶל שֶׁבֶר יַחְדָּו דָּבָקוּ.

הַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים, שִׁמְעוּ עַמֵּי אָרֶץ!
לֹא מִכֶּם בָּא עָלַי שֶׁבֶר וָקֶרֶץ,
אֲבוֹתֵיכֶם חָטְאוּ וּכְבָר אֵינָמוֹ:
רִיב לִי עִם בָּנַי מֵחֲלָצַי יָצָאוּ,
בָּנַי הֵם פָּשְׁעוּ בִי וּשְׁאוֹל חָטָאוּ,
וּבְעוֹכְרַי רַק הֵמָּה לְבַדָּם הֵנָּמוֹ;
הָלְכוּ עִמִּי קֶרִי וּלְרִיב נִצָּבוּ,
נָטְשׁוּ תוֹרָתִי וּשְׂפָתִי עָזָבוּ! —

הַהֵימִיר גּוֹי לְשׁוֹנוֹ בִּלְשׁוֹן אַחֶרֶת ?
הֶעָזַב עַם תּוֹרָתוֹ וְהִיא לוֹ תִפְאֶרֶת ?
וּבָנַי, רַק בָּנַי, הָהּ, כְּלִמַּת נֶצַח !
עָזְבוּ תוֹרָתִי וּשְׂפָתִי שְׁכֵחוּ,
לִשְׂחוֹק הָיוּ, קָלוֹן לָהֶם לָקָחוּ,
וַתְּהִי לָהֶם חֶרְפָּתָם אוֹת עַל מֵצַח,
כִּי מִי יְכַבֵּד הָעָם בּוֹזֶה נַפְשֵׁהוּ ?
אֹבֵד בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ מִי זֶה יְבַקְשֵׁהוּ ?

גּוֹלָה הָיִיתִי מִדְּחִי אֶל דֶּחִי,
לִמְחָרֵף מַכֵּנִי נָתַתִּי לֶחִי,
אַךְ חַיַּי בְּקִרְבִּי לֹא תַמּוּ לִגְוֹעַ :
תּוֹרָתִי חִיַּתְנִי, שְׂפָתִי תְּמָכַתְנִי,
יַד שְׁתֵּיהֶן יַחַד נִפְלָאוֹת הֶרְאַתְנִי,
כִּי חַיֵּי עַם עָם הֵם הַשֵּׂכֶל יָדוּעַ,
אַךְ עַתָּה קָשֶׁה לִי רוּחִי יַבִּיעַ,
יָרֵא אָנֹכִי פֶּן קִצִּי הִגִּיעַ. —

קִצִּי ? — טֶרֶם בָּא קֵץ כָּל בָּשָׂר יַחַד,
לֹא בָא גַּם קִצִּי, לֹא אֶפְחַד כָּל פַּחַד,
בָּנִים כְּחָשִׁים לִי לֹא יַשְׁחִיתוּ,
הֵמָּה יִתַּמּוּ, מֵאֶרֶץ יֹאבֵדוּ,
מִקֶּרֶב עַמָּם לָנֶצַח יִכָּחֵדוּ,
וּמֵעֲדָתָם אֶת זִכְרָם יַכְרִיתוּ,
לֹא הֵם הָעָם כֻּלּוֹ, אֶפֶס קָצֵהוּ,
אַךְ הָעָם כֻּלּוֹ לֹא בָא עוֹד קִצֵּהוּ.

אֶת אַנְשֵׁי שְׁלוֹמִי אֶשָּׂא עַל כַּפָּיִם,
טוֹב הָכָם אֶחָד מִכְּסִילִים אַלְפָּיִם,
הֵמָּה יֹאבֵדוּ וַאֲנַחְנוּ נַעֲמֹדָה:
לִשְׂפַת אֲבוֹתֵינוּ קֶרֶן נָרִימָה,
וּלְתוֹרַת אֱלֹהֵינוּ לֵב נָשִׂימָה,
אֶת אַדְמַת שְׂפָתֵנוּ יַחַד נַעֲבֹדָה,
אָז עֹנֶג וָנַחַת תִּשְׂבַּע נַפְשֵׁנוּ,
כִּי רַק הִיא חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ.

א. ב. גאטטלאבער

אגרות ספריות

אשר הריצו

איזה מסופרי עמנו לח"י גורלאנד.

I

פה קאוונא כ"ג טבת הכתר.

(מהר"א **מאפו** ז"ל)

אל ידידי . . . איש ה"י שלום! בשמחת לב קבלתי ספ־יו ואת דבריו אלי
מכתב לא זכיתי לראות. ובנפש חפצה הנני שולח לך ספרי „אהבת ציון" וב,
לקי „עיט צבוע". והשלישי איננו אתי, כי בעודנו בכ"י הרימותיו נדבה לעניי
ת מדרש הרבנים בווילנא אשר הדפיסוהו, והספרים להם והם תחת ידם. לך

ידיד החכמה ! אגיד פעלי לדור : מאז פקחתי עיני ואראה כי התפל הוא ראשית מחלת בני עמנו, ולשוא עמלו בוניו לפקוח עינים עורות במחקרי חכמות, הן ראשון לחוקרי ישראל הוא הרמב"ם ואחריו משכו רבים גדולים חקרי לב, ועל ידם רעו יועי אפר, ומה הועילו חכמים בתקנתם ? כי לא בחכמות יסור תפל כי אם בטוב טעם ודעת היפה והנשגב. הן זאת חזיתי, על כן חזון הרביתי לעמי במשאות על שנות עולמים, במחמדי עמנו בימי קדם אשר חשפתי בא"צ ובאחותה הגדולה והנחמדה ממנו שבעתים **אשמת שומרון** אשר עודנה עמי בכתובים וערוכה לצאת לאור ברצות י"י דרכי. הן הגביר הנכבד החכם מהרי"ל ראזענטהאל הודיעני פעמים בקיץ העבר כי אסף בעדי רנ"ה רוב"כ מאת נדיבי עמנו והוא בתוכם לעזור ידי להוציא לאור פעלי, והוא יצא מתחת ידי הבקרת.

סוף דבר, דברי נקראים בפי רבבות אלפי ישראל ותחת עוזרים מחזיקי ידי שאפוני שוטנים לא ידעו רוח המון בני עמנו ויבלעו מעשה ידי אשר עמלתי בו ארבע שנים וחרף שואפי יאהבוני כל בני הדור החדש ובכל אות נפשם יקראו גם בני הדור הישן דברי. הן חכמות ומדעים ימצאו כל מבקשיהם בספרי עמים, וחזיונות עבר נעימים לעמנו בצאתם ממקור ישראל, הן ספרי חכמה לא יאריכו ימים כי בקום חכמים אחרים יערכו מערכות אחרות וישן מפני חדש יוציאו, לא כן הם ספרי חזיונותי הלא הם מתגנבים גם באהלי יעקב ויעירו ויקיצו נרדמים מתרדמתם, וכאשר התעוררו אז יבקשו וימצאו נתיבותיהם אל ספרי עמים. —

ידידנו המוב"ז אילמאן נהוין, ע"ב אשים קִצי למלין ותברכך נפש אוהבך ומכבדך כערכך הרב

אברהם מאפו.

(ההמשך יבוא)

אל הנכבדים

השואלים ודורשים אותנו בדבר נכבדות, חתנים וכלות, נודיע בזה **בגלוי אשר** יואילו בטובם לכתוב לנו איש ממקומו באר היטב את **אשר אתם** דבר דבור על אפניו ופרטיו עם דמות דיוקנם של המדוברים **ואנחנו** נעשה בזה לטובת הצדדים ולטיבתנו גם אנחנו הכו"ח פה ווארשא לחדש תמוז התרל"ט.

א. ב. גאטטלאבער

אליעזר יצחק שפירא.

האדרעססע לכתוב בענינים אלה ע"ש

Л. И. ШАПИРЪ Налевки N 24. въ Варшавѣ

הגזרה והבניה (המשך מן חוברת ב')

ויהי מקץ שנת תקצ"ב, ואני אז בן אחת ועשרים שנה, הלכתי מעיר מולדתי קאנסטאנטין ישן למסעי בדרך עיר קרעמניץ, ושם ראיתי פעם ראשונה את פני הרב החכם הגדול ר' יצחק בער לעווינזאהן והוא היה אז בן מ"ד שנים, ויקח לבי בתאר פניו (ראה ס' הזכרונות רי"ש פרק א' את התמונה המליצית אשר תארתי שם לבקשת המחבר, ואגב אעיר פה ששם בסוף הדף בהערה אחר השורה האחרונה חסרה שורה שלמה וכך צ"ל: „לצייר אותו על פי זכרוני לבד, אבל מבלתי ידעי מלאכת הציור מוכרה אני") ובנעם דבריו ודבקה נפשי אחריו וגם הוא אהבני אהבה עזה אהבת עולם. ובראשית שנת תקצ"ג באתי לעיר דובנא, וינהו אחרי צעירי העיר הזאת המשכילים ויאספו סביבי וישימוני למורה להם לנהותם בדרך ההשכלה ואאות להם ואשב שם כל ימי החרף. שם מצאתי את החכם המופלג חד השכל וזך הראות הר"ר זאב וואלף אדעלזאהן ז"ל, אשר בא בשנה לפני מארץ ליטא לדובנא, הוא היה מתלמידי הרב הגאון ר' מנשה איליער בעל אלפי מנשה, ובבואו לדובנא עשה לו שם גדול בחריפותו ובחכמתו ורבים השיב מדרך האולת לדרך החכמה והעמיד שם תלמידים הרבה, אחד מתלמידיו המובהקים הוא הרב החכם המדקדק ר' חיים צבי לערנער נ"י שהיה אח"כ מורה לשון עבר בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר.

החכם ר' זאב אדעלזאהן ז"ל היה אחד מן המצוינים אשר פעלו הרבה להפיץ חכמה בישראל, ויען כי לא האריך ימים ומת בענין רע בעיר אדעססא (ביום ב' לחדש אלול תרכ"ו לפ"ק), אמרתי להעתיק פה הדברים המעטים אשר כתב אודותיו ידידי המנוח החכם הנכבד הר"ר ליבוש מארי ז"ל, באחת הערותיו לס' קהלת עם תרגום יהודית של הרה"ח ר' מענדיל לעפין שהוציא לאור הר"ר צבי הכהן רייך מבאר בשנת תרל"ג באדעססא ברפוס הר"ר מ. א. בעלינסאן: וז"ל החכם ר"ל מארי (שם דף כ"א ע"א): פה מקום אתי להזכיר את האיש הנפלא ה"ר זאב אדעלזאהן אשר כל יודעיו יעידון ויגידון את צדקתו, שהיה מאותם הנרדפים כל ימי חייו ומסתפק במועט וחי חיי צער והתבודדות וקנאת איש מרעהו מעולם לא עברה על לבבו וטובת ומתנת העשירים לא חפץ ומאס בהם, גם משלחן אחרים לא נהנה והיה די לו פת הרבה ומעט מלח ודג קטן ומים במשורה, ובכל זה היה תמיד שמח וטוב לב בחלקו והיה בעיניו כמתת אלהים אשר יחונן לעשיר ומצליח, ואך לתורה ולמדע כלתה נפשו כל הימים, ושכלו היה צח ובהיר בלמודיות, גם בתלמוד ופוסקים ידיו רב לו. האיש המצוין הזה היה מילידי ליטא. בן מי הוא? מעולם לא שמענו ממנו, אך זכר כמה פעמים שהגאון ר' מנשה מאיליא היה רבו. — בהיותו עוד צעיר לימים הרחיק נדוד ממקום מגורי אביו, הסבה אשר הסבה לו זאת לא הגיד כי לא איש דברים היה לספר את כל אשר קרהו בימי חייו. — ותהי ראשית מלאכתו בבריסק להיות מורה לבני החכם המשכיל הר"ר ליפא עטינגער ז"ל אשר דר בעת ההיא בבריסק, ומשם בא לדובנא ולא ארכו הימים ויתודע

בעיר הזאת לאיש תורני ומשכיל גם במשכלות וחקרי פילוסופיא ועל כלם נתן אמר בטוב טעם ודעת. וביחוד היה לו לב רחב ועין חודרת בכל דבר בקרית, לקלוע אל השערה ולהבין כונת המאמר במקומות סתומים ונעלמים. ואת כל אשר מצא וידע לא הכחיד תחת לשונו ולא חש להגיד בפומבי ולתת מגרעת גם בהגדולים אנשי השם שלא קלעו בכל מקום למטרת האמת. ובגלל זאת משך עליו את שנאת ורגנת המתחסדים בעם וקדשו עליו מלחמת שטנה וקפחו את פרנסתו ולא נתנוהו להיות מורה בבית נגידי העיר. ולאשר כי היה בטבעו חזק כצור ועשוי לבלי חת לא שת לבו לזה ולא ירא מהם ומהמונם וחי במצוק ובמחסור, וקבל תלמידים מבני העניים ולמד אותם מבלי קבלת פרס. וכה נתפשט למודו הטוב והמועיל על ידו, עד שכמה וכמה תלמידים הגונים מלמדים ומכשרים לדעת ולהשכיל יצאו ממנו, והיו לאנשים יודעי דעת בינה והשכל בכל דבר חכמה. ואחד מהם הוא ידידי החכם המשכיל ח"צ לערנער מורה שפת עברית בבימה"ר דזיטאמיר הנודע לשם ולתהלה ע"י ספרו מורה הלשון. ואת יתר קורות ימי חייו ואיך נתגלגלו הדברים שהיה בביתי בעיר מעזריטש גדול שתי שנים מורה לבני המנוח שמואל ז"ל ואיך אח"כ בא לפה אדעססא ותהלוכותיו בפה, אם יחנני ה' ויזכני להיות בחיים ולראות בטובה בימי זקנתי אז בלי נדר אוציא לאור מחברת מיוחדה ביחד עם דברי הבקרת אשר כתב על מגלת אסתר נגד החכם הנודע יצחק שמואל ריגיו ז"ל, עם יתר מאמריו ומכתביו הנמצאים אצלי בב"י מאתו! — ע"כ דברי החכם רל"ב ז"ל. —

ואלה הדברים אשר כתבו על מצבת קברו:

לגבר דרכו נסתרה הוצבה המצבת,
בחסר ובכפן גלמוד בחר לשבת,
מימיו לא ראה בטובה ונחת,
ומתנות מאדם שנא לקחת,
ואף כי רבו צרותיו תחת השמש,
מעשות פרי בחכמה לא חדל וימש,
כל זאת ממנו ראינו בעינינו,
ובצדק יקרא דיוגינוס עמנו.

ה"ה המשכיל החכם הר"ר זאב ארעלזאהן מילידי ליטא.
נפטר ונקבר ביום ב' ב' לחדש אלול שנת כתר"ו
תנצב"ה.

את כל הדברים האלה בכתבם ובלשונם העתקתי מהערותיו של ידידי המנוח ר' ליבוש פֿארי ז"ל, כאשר אמרתי למעלה, ולמען ידעו הקוראים המשכילים גורל איש נבון וחכם בעמנו, אשר לא ברכו אלהים בעשר ונכסים, למען יבינו ויקחו מוסר, אעתיק הנה את המכתב אשר כתב לי ידידי ר"ל פֿארי הנ"ל ביום 9 נאוועמבר 1866 אחרי מות החכם ארדעלואַהן ז"ל, והיה לזכרון! וזה תוכן מכתבו: „ידידי כו' כו' הר"ר א. ב. גאָטטלאָבער נ"י! מכתבך קבלתי כו', בדבר ידידנו המנוח ארדעלואַהן, אנכי מצדי עשיתי בכל עת עמו חסד בעודנו חי, כנודע לך באר היטב, וגם במותו לא מנעתי לעשות עמו חסד ואמת אף יותר מכדי יכלתי. כי מלבד אשר בלעדי לא היה בא כמעט לקבר ישראל, כי הוא מת בחדרו המעופש והמעלה צחנה, סגור ומסוגר, ואיש לא ידע לא ממחלתו ולא ממותו, עד שנקרא הקווארטאלני עם פאָניטעים (עדים) וצוה לשבור הדלת ונמצא מת שוכב על הארץ, אשר אז נודע לי הדבר ותיכף הלכתי והשתדלתי בכל עוז שיהיה נשלח מן החבורה קדישא דפה לקבלו לחצר מות ולעשות לו תכריכין וטלית כמנהג ישראל ולקברו בו בלילה, כי יום שבת היה, וכן נעשה עמו — הנה מלבד זה הוצבה לו בשבוע העבר מצבה לציון ולזכר ג"כ ע"י השתדלותי אשר הלכתי בעצמי ולבדי בלי שום עזר והתרועעות עם איש אחר, באשר לא רצו לטפל בזה, כנודע לך כי כל איש לדרכו פונה וכל דרך איש ישר בעיניו ואין מי שיחוש לאמלל ואובד כמוהו. ובכן הוכרחתי בעצמי לעסוק ולטפל בזה יותר משני חדשים עדי החזירה הפאליציא את מעט עזבונו ומעט ספריו הישנים ומעט כתביו הנשארים, כי רבים מהם נפלו בידי זרים ורבים מכתביו היו למאכלת אש אשר הציתו במו את החדר אשר שכב שם, כי לא יכלו לעמוד בו מפני הצחנה ובאשה והקטירו את הבית במו. ובעמל ויגיעה רבה צלח לי לאסוף אחר שנמכרו המטלטלים וכלי בית שלו, אחר ההוצאות ומתנות יד ושכר דירה — נשארו לי שבעה רו"כ חוץ מהספרים הישנים אשר כמעט עלה בהם רקבון וצחנה ויאכלם עש, ואשר המה ערנה תחת ידי כי אין קונה אותם. ואת מעט כתביו מסרתי לידידנו פֿאלקאוויטש, לזכותם ולנקותם מהסרחון ולהגות בם ולכתוב אותם מחדש שיהיו ראויים לקרות, והם עדנה אצלו והוא מתעסק בם מעט מעט — וכן הלכתי לבדי מאיש לאיש מיודעי ומכירי ואספתי ערך ארבעים רו"כ וצויתי לעשות לו ציון ומזכרת כראוי לאיש יקר ונעלה כמוהו אשר יעלה לסך ערך 55 רו"כ ויותר, ואת הנחסר נתתי מכיסי. וכן הייתי מוכרח לעשות לו בעצמי מכתב חרות על לוח המצבה לזכרונו, וזה יצא ראשונה מעטי ורק ה' וועדבעל תקן מעט את הנוסח ואני שולח אותו אליך למען תחוה דעתך עליו. כל זאת אמרתי לספר למען תבין כי לא עלי תלונתך אשר אין איש שם אל לבו לקונן על החכם המנוח ואדמה כי גם אתה תעיד עלי כי יצאתי ידי חובתי עד בלי די. ובכ"ז גם מזה לא הנחתי ידי וכבר יש אתי מאמר אשר החלותי לכתוב עליו, אולם יען אין רצוני להחשב בין הכותבים במה"ע, לכן אם תרצה אשלח אותו לך ואתה כאשר לך יד ושם בכה"ע תראה לתקנו וליפותו ותשלח לכל אשר תרצה, ובזה הנני ידידך כו' ליבוש פֿארי". —

את מאמרו לא שלח אלי ידידי באַרי ז"ל, וכאשר ראיתיו אח"כ באדעססא התנצל כי לחולשת גופו בימים ההם לא הספיק לכלותו. ועתה הנני מבקש ממשכילי אדעססא חובבי ספרות ישראל שידברו על לב ה' רפאל באַרי, בנו יחידו של ר' ליבוש ז"ל, אשר נשאיו בידו כתבי אביו ז"ל ובתוכם גם כתבי אדעלזאָהן, שיאבה למסרם לידי אחד המשכילים מבני שפת עבר למען הוציאם לאור באיזה מ"ע עברי, ואם לידי ימסרו אותם ואשתדל אני להוציאם לאור ולא ישכח שם אדעלזאָהן מקרב אחיו.

אחד מגדולי תלמידיו של אדעלזאָהן הוא החכם צה"ג (היום וולאדימיר פּעדראַוו הנודע לשם).

בשבתנו יחד, אני ורעי המנוח אדעלזאָהן, בדובנא, השתדלנו להפיץ אור הדעת בין צעירי עמנו, ואור חדש עליהם הארנו וצמחנו עשה קמח, כי רבתה שם הדעת בימים ההם ורבים יצאו מאפלה לאורה ובאו לבתי מדרש החכמה והמדעים ויהיו לברכה בקרב הארץ. ויהי כשמע לעדת הקנאים בעיר כי החכמה בנתה ביתה בקרבם ויאספו אספה ויחשבו מחשבות להניא אותנו מעבודתנו, אבל שני אנשים חכמים היו שם אתנו אשר היתה ידם תקיפה ויהיו עלינו כתרה, הלא המה ר' יוסף אלכסנדראוויטש וגיסו ר' יואל בעריש פּאלקאָוויטש, המה הגבורים אנשי השם אשר היתה ידם אתנו ונעשה חיל. ר' י"ב פּאלקאָוויטש היה ג"כ סופר מהיר בשפת עבר והעתיק מל"א את ספר פּהילאטאָם של לעססינג ללה"ק בשנת תק"פ (1820) והדפיסו בסוף ימיו בשם „אבינדב" באדעססא בשנת תרכ"ח בלי זכרון שמו. —

בעיר קרעמניץ נחשבו בעת ההיא לראשי המשכילים האחים לבית לאנדעס-בערג. הבכור שבהם החכם ר' ליבוש, היה אוהב נאמן ורֵעַ אהוב להריב"ל ז"ל, והיה ביניהם גם קרבת משפחה. והריב"ל הדפיס בספרו שרשי לבנון (ווילנא תר"א) צד 260 את מכתבו של ר"ל לאנדעסבערג שכתב לאחיו ביום שנודע לו שמת אביו ז"ל. האגרת הזאת היא אחת מהמובחרות שבספרותנו וראויה היא להיות שמורה לדורות, ונשאר עוד מכתבים רבים מר"ל הנ"ל, כי היה סופר מהיר בשפת עבר אף שהיה חסר לו דקדוק הלשון ויצאו מעטו שבושים קטנים שנתקנו אח"כ. ובס' הזכרונות לה' נאטהאנזאָהן צד 123 נדפסה האגרת שכתב ר"ל לאנדעסבערג מאדעססא עיר מגורו בעת ההיא בשנת תרי"ט להריב"ל ליום מלאת לו שבעים שנה. האגרת הזאת יקרה מאד מפאת תוכנה, שבה נראה כל ארחות חייו של הריב"ל ז"ל באספקלריא מאירה. — אחיו הצעיר ממנו היה ר' מענדיל לאנדעסבערג, אשר אסף ואצר בביתו ספרים הרבה ומהם יקרי המציאות, והשלישי היה ר' שלמה ישעיה אשר שם משכנו בעיר קארעץ, גם הוא היה חכם מופלג וסופר מהיר בשפת עבר, והעולה על כלם בידיעת לשוננו ושפות אשכנז צרפת רוסיא ופולניא וליטיין הוא ר' דוד אייזיק לאנדעסבערג אשר שמש שנים הרבה בכה"נת מורה בבית הספר באדעססא ובאו ממנו הרבה מאמרים בחקרי הלשון במ"ע המליץ, זכר כלם לברכה. גם בעיר ראדיוויל היה בימים ההם איש נבון וחכם וישר בכל דרכיו הר"ר דניאל הארטענשטיין ז"ל, אף הוא אסף ספרים יקרים הרבה,

והיה אוהב ורע נאמן להרה"ח ריב"ל ז"ל. כל האנשים הנכבדים האלה אף שקדמו לריב"ל בחכמתם וידיעתם ולא ממקורו שאבו, בכל זאת אחד אשר יצא טבעו בעולם וספריו נפוצו בארץ נאספו תחת דגלו והיה להם לראש, כי כלם ידעו והבינו כי גדול ורם הוא מהם בחכמה ובכשרון המעשה וממנו תצמח תשועת ישראל בתקון מצבם המוסרי והמדיני, וישימוהו אלוף לראשם ותהי להם עצתו כדבר אלהים.

גם בארץ ליטא אשר כבר היו בעת ההיא חכמים גדולים וביחוד בעיר ווילנא המכונה „ירושלים דליטא" כבר עשו חיל המליץ המפואר החכם הר"ר אד"ם לעבענזאהן נ"י, החכם המנוח ר' מרדכי נאטהאנזאהן ז"ל והרה"ח הגאון החכם הגדול ר' צבי קאצינעלינבויגען ז"ל וכבר צץ ופרח הרב החכם ר' שמואל יוסף פין (אף שהיה עוד צעיר לימים) והחכם הגדול ר' מרדכי פלונגיאן והסופר המפורסם ר' קלמן שולמאן ויתר רעיהם החכמים, עכ"ז עשה לו שם כ' תעודה בישראל שם גדול מאד, כי הבינו והשכילו החכמים האלה את גודל ערכו ומטרתו הנכונה וכי עתיד הספר הזה לברוא חדשות בישראל אשר לא שערום הראשונים, ועד כה היה יקר בעיניהם ערך הספר הזה עד שקראו את המחבר הריב"ל על שם ספרו „בעל התעודה" או בשם „תעודה" סתם, ומני אז נשבעו לו אהבת עולם ודברו היה יקר להם.

שונים הם היהודים בגלילות ליטא מאחיהם בגלילות וואליניען פאדאליען ואוקריינא וכל ארץ פולין בכל דרכיהם. גם לשון יהודי ליטא שונה היא מלשונם במבטא קצת התנועות ובהרבה בטויים, עד שנכר היהודי מארץ ליטא בלשונו, ולפנים בטרם באה הפקודה (בשנת תר"ה 1845) ליהודי רוסיא להחליף בגדיהם בבגדי אזרחי הארץ היו יהודי ליטא שונים מאחיהם גם בבגדיהם ובהכובע אשר על ראשם. ואולם ההבדל היותר גדול שבניהם לבין אחיהם יושבי וואליניען (כן נקראים בפי הליטיים כל יהודי ארצם זולתם) היא שטתם הדתית והמוסרית.

יהודי ליטא הם מחזיקים בישנות (ארטאדאקסין) במלא מובן השם הזה. בכל אשר עבר עליהם תחת שבט אדונים קשה, כבעל כל המון בני ישראל בארצות פזוריהם, לא זזו ממקומם מד' אמות של הלכה, וכל הרוחות המנשבות לא הפריעו אותם מלמוד התלמוד עם כל מפרשיו, ומחזיק בכל המנהגים שנהגו הקדמונים מחזיקי כן תרנו של התלמוד, עד שהיה להם השלחן ערוך עם כל פרטיו קדוש ונורא כתורת משה ועשרת הדברים שנצטוו מפי הגבורה. ובהקדישם והעריצם את בוני מגדל התלמוד מדור דור וכל דרכיהם ועלילותיהם קדש הם להם, לא בזו ולא שקצו גם את החכמות והידיעות שעסקו בם הראשונים כמו הרמב"ם והרמב"ן ודומיהם, וביחוד יקרה להם ידיעת לשון הקדש על בוריה ע"פ דקדוק הלשון, גדולי גאוני ליטא עסקו גם בחכמת התשבורת וההנדסה הנוגעת לנחלת התלמוד, ומעולם לא נצחה רוח הידיעות האלה את רוח אמונתם הישנה בכל דבר שהאמינו הקדמונים ולא הלכו אפילו פסיעה קטנה מחוץ לגבול שגבלו הראשונים, וכלם עומדים בהר מוצק במקום שהעמידו אותם רבותיהם מני אז. וכאשר הגיעו קרני ההשכלה ארצה ליטא מארץ פרייסין (כאשר אמרנו למעלה) ורבים מצעירי בני

יטא החלו ללכת לאורם, לא הביטו רבני הארץ און בזה, כל עוד לא הרחיקו לכת ועוד עומדות היו רגליהם בשערי ציון המצוינים בהלכה, רגל אחת בתוך ם התלמוד ורגל אחת על הר ההשכלה. גם לא הביטו אחרי משה (הרמבמ״ן) מצוא עונו לשנוא בעבור עסקו בחכמות, אחרי כי שמעו את שמעו כי הוא שומר תורה ומצוה ולא זז מחבבם, ויהי זה משה האיש בעיניהם כשאר גדולי ישראל ימים הקדמונים שעסקו בחכמות חיצוניות וכתבו ספריהם בלשון העם אשר ישבו קרבו, עד שלבסוף נדפסו בווילנא גם כל ספרי התנ״ך עם תרגום האשכנזי באורו של הרמבמ״ן ותלמידיו ולא היה פוצה פה ומצפצף (אשר לא כן היה כאשר דפסו ספרי התנ״ך האלה בווארשא, כי נזדעזעה הארץ והחסידים שבמדינה זו קראו לא ותהום כל הארץ) וכן הלכו בארץ ליטא התורה וההשכלה שלובות אחוות ר ימים רבים, ולא נכר משכיל בפני למדן.

ולעמת זה, כאשר פשטה שטת החסידות בארצות פולין ובוואליניען אחרי ות הבעש״ט ותלמידיו פרסמו את שטתו רגזו והלו גאוני ליטא מכסאותם וישמיעו קול אדיר וחזק במחנה העברים לאמר כי פרחה צרעת ממארת במצח החסידות, רעת ש״צ וההולכים בדרכיו, ולא נחו ולא שקטו עד הציתם אש בספרי החסידים שרפו ס׳ תולדות יעקב יוסף בחצר בית הכנסת אשר בווילנא, וירעישו את הארץ כתבי פלסתר על החסידים ושטתם, ויתנגדו להם בכל עז ותקף עד אשר למן יום ההוא יקראו בשם „מתנגדים״.

במדה שמדרו המתנגדים אל החסידים מדדו החסידים אל קצת המשכילים החלו אז לצמוח במקומות מושבותם. יען כי שטת ההשכלה אשר בתחלת מיחתה בארצות האלה לא נגעה אפילו כמלא נימא בקדשי המתנגדים העוסקים תלמוד, התנגדה מכל וכל לשטת החסידות, אשר מראשית הוסדה הטבעו דניה על יסוד תהו ובהו של הקבלה המרחפת על פני תהום הסודות החזיות, וכל חכמה וידיעה שיסודתה בשכל האנושי ובחקירה הגיונית היתה רא באפס ובקוץ ממאיר בעיניהם וצא טמא קראו לכל הנוגע בה. להם היה רמבמ״ן לתועבה וספריו ספרי מינים וכל ההוגה בם נקרא אפיקורוס. ולכן כאשר א ספר תעודה בישראל לאור קללוהו החסידים קללה נמרצת ורק מעט המשכילים שתדלו להפיצו בארץ מפני שראו בו תועלת גדולה; לא כן בארץ ליטא, אשר זם לא היה מערער עליו וכל יודעי ספר ידעו והכירו כי ברכה בו ורק טוב הוא בקש, כאשר כתב עליו הגאון המפורסם מוהר״ר אברהם אבלי ז״ל מווילנא הסכמתו בתוך שאר דברי שבח ותהלה בזה״ל: „וילמדנו דעת סדר הלמוד ללמד בני יהודה, לתורה ולתעודה כו׳ כי העד העיד בעמו ויתן אומר אמרי שפר, ככל כתוב פה בספר, לשובב נתיבות ולגדור פרץ, בלמוד התורה וההכמה וגם בדרך יץ, ויישר לישורון הדרך הנכוחה, לדעת לשון וספר ולאחוז במלאכה, ו במסחר הראוי לעשות ככה, ולדרוש שלום העיר המחוז והפלך, ולעשות הטוב ישר בעיני אלהים ומלך כו׳״. דברים כאלה לא יצאו מפי אחד קדוש מצדיקי חסידים לעולם.

אפס כאשר החלה שטת ההשכלה להתרחב מצאה לה יד יותר בארצו
מגורי החסידים מאשר בגלילות המתנגדים. יען כי ההשכלה פלסה לה ארחו
חיים, ובראותה כי מכשולים לה בדרך ע"י אבני נגף וצורי מכשול החומרו
היתרות ומנהגי שוא ותפל שנספחו אל הדת בימי הבינים בהיות היהודי
נדחים מחברת בני אדם ויחלו לסקל את האבנים האלה מדרכם, התקוממ
המתנגדים תופשי התורה נגדם ביתר שאת ועז, יען כי לפי דעתם היה לה
התלמוד ומפרשיו למשען עז, כי לא שמו לב על יסוד התלמוד ואבן פנתו
שהוא תקון הדת לפי הזמן והמקום (כאשר כבר בארנו בספרינו בקרת תולדו
הקראים ותולדות הקבלה והחסידות), ויהי כל מנהג תפל שנקדש מזוקן קדוש לה
בדברי התורה. דעתם זאת, שהם הולכים בדרכי התורה, ומידה קרנים להם
נתנה להם תקף ועז להלחם נגד ההשכלה, ההורסת לפי דעתם גדרי הדת
ביד חזקה ובזרוע נטויה: לא כן החסידים, אשר אם אמנם שנאו את ההשכל
תכלית שנאה יותר מהמתנגדים, כי בעיניהם היתה טמאה מעיקרה, ולו ה
המשכילים שומרים כל החומרות והמנהגים אפילו יותר מהחסידים עצמם ד
בעיניהם כאפיקורסים רק בעבור למוד החכמה והלשונות בלבד, עכ"ז לא יכ
עמוד בפני ההשכלה, בהיות משענתם אשר בידם משענת הקנה הרצוץ, ל
בהררי התורה הישנה יסודתה, כי אם בהבלי סודות הקבלה והחסידות אש
חדשים מקרוב באו, וגם עליהם יצא הקצף מאת שומרי חומות הדת. המשכ
אשר הוכיחו כתנגד תלמודי על פניו על אשר יקל ראשו באחד המנהגים התפל
העומדים לשטן לו בדרכי החיים המדיניים, היה מוכרח לערוך מלחמה נג
בכלי קרב לקוחים מבית נשק התורה עצמה, ולהראות לו טעותו בשקול הדע
שלא ירד לסוף דעת חכמי התלמוד דורשי שלום בני ישראל ותקונם, או לש
יד לפה ולהאלם דומיה אם לא הרגיש בנפשו כח גדול ועצום להשיב לחור
דבר אמת וצדק בנוי על יסודות הדת האמתית. ומובן מאליו שלויכוחים כאל
לאו כל משכיל זוכה, כי לא לכל איש משכיל ערוכים ושמורים כלי קרב באל
להשתמש בהם בכל עת ובכל שעה. לא כן המשכיל אשר החסיד שפך עי
בוז וקלון לא שם לבו אליו, כי ללעג ולקלס היה לו וירוק ירק בפניו, כי נ
טענותיו נגדו בהבל יסודם ואין כדאי להשיב עליהם, ואין מתוכחים עם הפתא
שאין בדבריהם ממש, ויען כי כבר היו החסידים גם הם בעיני הלומדים כעוב
תורה וחולפי חק וגבול שגבלו הראשונים נקל היה לו להמשכיל לשלם לו כמטב
שלו ולומר לו כדברי המשל הקדמוני, איידי דתאמר לחבירך טול קיסם מב
עיניך מ"ל קורה מבין עיניך. והיא שעמדה לה לשטת ההשכלה להתפשט יותר
במקומות אשר החסידים כבר פרצו פרץ רחב בחומה נשגבה של הש"ע, מאש
במקומות אשר המתנגדים חזקו החומה ההיא ובנו עליה חומות גדולות ובצור
להבין אותה ולסעדה.

אמנם באמרנו שההשכלה נתפשטה יותר בוואליניען מאשר בליטא :
כונתי על התפשטותה בכמות, ר"ל שרבו המשכילים פה מאשר שם, שהדבר ד
נגד המציאות, והחוש מכחיש אותי: אבל כונתי על התפשטותה באיכות, ר

שגבולה נתרחב ונתפשט והתירה לעצמה ע"פ יסודותיה מה שלא היה בכחה להרשות לה בארץ אשר הארטאדאקסיע של התלמודיים מושלת שם ביד חזקה. בארץ ליטא ההשכלה ההולכת לרוח הזמן לפלס נתיב לחיים מדיניים, היתה צריכה לפתח ולשדד את האדמה, לעקור ארזים אשר שרשו בארץ מימים רבים, ולנטוע במקומם עין הדעת אשר פריו למאכל ועלהו לתרופה, תחת אשר בוואליניען כבר פתחה האדמה אשר על גבה חרשו חורשים אחרים והאריכו למעניתם, ונקל היה להשכלה לזרוע זרעה ולשאת אלמותיה. והסבה אשר עצרה בעד ההשכלה לעשות חיל גם בבמות במחוזות החסידים היא הבטלה והעדר הלמוד בכלל אשר הביאה עמה החסידות מאז החלה למשול בארץ ממשל רב. החסידים נטלו את הלמוד העיוני ושמו להם עיקר שיחה בטלה וספורי מעשיות מצדיקים, למוד עראי של ספרי מוסר וחסידות, עי"ז פסקה בקרת השכל שמקורה בלמוד עיוני, וגברה יד הבטלנות הרחוקה מרתק רב מכל התבוננות וחקירה שכלית. צעירי הימים מדור החדש שבליטא, אשר חנכו על ברכי הלמוד והשקידה, אשר נפקחו עיניהם ע"י איזה סבה לראות באור ההשכלה הלכו בדרך החרשה והיא שבחרו בה בכח התמדתם שהורגלו בה לפנים. לא כן צעירי הימים בני חסידים שהורגלו ללכת בטל כל היום, לבלי דעת ולבלי הבן דבר, כ"א לשמוע שיחת כסילים, כמעט אי אפשר היה להם לפקוח עיניהם לדעת אשר הזמן והחיים דורשים מהם, מבלי אשר נתעוררו על זה ע"י אחרים או ע"י מקרה רחוק, ובם טמנו יד בצלחת, לא עשו מאומה, לא בתורה ולא בחכמה ולא בדרך ארץ שארו קרח מכאן ומכאן. ולכן רב טוב עשה הרב ריב"ל בארצו, בהעירו און ע"י ספריו וביחוד ס' תעודה בישראל שיצא ראשונה לשמוע בלמודים וללכת ארחות חיים ולהיות לאנשים ככל בני אדם ושלא לבלות כל ימיהם בחלומות שוא ובבטלה.

פקודת הממשלה אשר באה בימים ההם לקחת מבני ישראל לצבא, אף היא עמדה לימין הריב"ל להורות לצעירי בני ישראל כי כל דבריו אמת וצדק, כי רע ומר לנערי בני עמנו העוזבים ארחות חיים ומבלים ימיהם בחלומות אשר אין בם מועיל, והעורים הביטו לראות כי הלכו בתהו לא דרך, ולא עת עוד לחלום בהקיץ ולשבת בטל, כי הנוגשים אצים לאמר היו לאנשים, למען לא יאטר עליכם האסון את פיהו ותאבדו באפס תקוה.

לא רבו הימים והממשלה הדורשת שלום בניה פקחה עוד יותר את עיניה על מצב היהודים ותאמר לבצע את אשר החלה לעשות, כאשר נספר במה שיבוא.

וזאת לדעת, כי גם ארץ ליטא, בכל התנגדותה לשטת החסידות ובכל השתדלותה לבערה מקרב הארץ, לא עצרה כח לעצור בעדה לבלתי בוא בשעריה המצוינים בהלכה, כי החסידות עשתה לה כנפים ותעף ביעף על פרה בי הארץ ותשלח פארותיה גם ארצה ליטא ותאחז בה עד היום הזה.
איש מארץ ליטא, איש גדול בתורה ובכל תפארת בני ישראל בימים ההם,

ההמשך יבוא

מכתב גלוי

לידידי מנוער ארז.

בּינוֹנִי רַעְיוֹן אֵלַי נִגְלָה,
כִּי תִקְוַת אֱנוֹשׁ נִבְלֵי חֶרֶשׂ,
הֵן בִּקֵּשׁ אבּ"ג לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה,
קָפַץ עָלָיו רָגְזוֹ שֶׁל אֶרֶז.

הדברים המעטים האלה רחש לבי בקראי את תשובתך אלי בהוספה מיוחדת במ"ע המליץ נומ' 29 ש"ז. — מתהלה, כאשר ראיתי בהמליץ את מכתבי שכתבתי אליך מאדעססא לבשתי גיל, כי אמרתי הפעם אודה את ה', כי נתן בלב ידידי ארז לשמוע עצתי להסיר אכפו מעל החכם מ"ק, אשר נשבע להרע לו, ועתה לבבו יבין כי טוב לשבת מריב. אולם אחרי הביטי למטה בהערה למכתבי כי בהוספה מיוחדת אמצא תשובה אלי, מהרתי לקרוא את התשובה, והנה מגלה כתובה פנים ואחור, ואחרד חרדה גדולה, מבלי ידעי מה לעשות. הן אני כבר הבטחתי לקוראי „הבקר אור" כי לא אענה להורפי דבר, לבלי הלאות את הקוראים בדברי ריק ותהו, אשר לא ישביעו נפשם ועוד יהיו לזרא באפם. ועתה אם אענה ושקרתי בהבטחתי, ואחשה ואהיה לצחוק, יאספו עלי נכים ויאמרו: ראו! נאלם דומיה, הדבר אין בו, כי הוא ידע ואשם על כן ישים יד למו פיו.

אולם אחרי השבי הנה והנה ראיתי, כי זאת הפעם לא ישימו הקוראים אשם נפשי אם אשיב דבר אמת לידידי מנועד. הן ידידי זה לא לריב ומצה יצא, כי אם זכר לי חסד נעוריו אהבת כליל תפארתו, ולמה לא אשיבו גם אני דברי אהבה ודבה, אם נכון לבי בטוח כי מריבה לא תהיה בינינו ודורשי רעות לא ימצאו מקום להשביע נפשם מקלוננו. —

אודה בפה מלא, את אשר כבר הגדתי בפי לכל אוהבי ורעי המשכילים, אשר על מסעי זכיתי לראותם פנים אל פנים, כי רב טוב עשית לבית ישראל, ביחוד בקוטאים, להציל נפשם מפח ומפחת, וכל דבריך אשר דברת אודות זה בהמליץ אמת וצדק, לא כמו שדורשים לגנאי אנשי מצותך, כי למען בצוע עשית כה שעשית ומכסף התרומה הרמות גם לך. בכל מקום בואי שמה הודעתי נאמנה, כי רק טובת אחיך אתה דורש ואל תשועתם אתה נושא את נפשך ורק זה שכר עמלך הרב. כל יודעי ומכירי בכל הערים אשר הייתי למן היום אשר עזבתי את עיר המלוכה יעידו ויגידו, כי תמיד תהלתך בפי על כל הטוב אשר אתה עושה שלא ע"מ לק"פ. ובכל זאת לא אוכל לכחד גם ממך, כי לולא הללת בעצמך בשער מעשיך כי עתה הוספת שבע על תהלתך ולא פגעו בך

קנאים. אפס כאשר אין אדם בארץ כלו מעוטר במעלות מבלי שום חסרון, כן גם אתה ידידי, זה הוא חסרונך, כי תהלתך בפיך. הדבר הזה, אהבת כליל תפארתך, הניעך נ"ב להרגיזני זאת הפעם ממנוחתי המעטה והדלה (כי אל הנחלה ואל המנוחה באמת עוד לא באתי ומי יודע אחרי מתי עוד) ולהציגני בשער לעיני כל העדה למשפט הקהל, כאלו ח"ו עשיתי רעה גדולה ועצומה וחטאתי לאלהים ואדם בכתבי דברים אחדים במ"ע הקול ובבקשי פניך לשבת מריב עם ה' מ"ק. אנכי אחשוב, כי לא יחשב איש זאת לעון לי. הן בעל „הקול" הוא מו"ל ככל המולי"ם (מי יתן ומלו כלם את ערלת לבבם!) ורבים ממשכילי עמנו הם סופריו ועוזריו, יהיה ר"ז מי שיהיה, כיון שכבר נעשה מו"ל וזכה לסופרים משכילים מצבו אשר לפנים כבר עבר ובטל והנהו „מו"ל". והנה ה' חפץ שאהיה אני בק"ב בעת שנתפס ר"ז בעיר קאוונא בפשע האיש אשר מאז עשה את הדבר הרע הזה נשבעתי לבלתי אשא שמו על שפתי, כי ח־פה היא לנו — ראיתי דמעת אשת ר"ז ולבי נשבר בקרבי, גם כל קרית ק"ב המה לקול השמועה הזאת כי אויבי הידוע לא ידע בושת להלשין בפומבי . . . ויהי כאשר יצא ר"ז להפשילא יכלתי לעצור ברוחי בהיותי לנגד עיניו לבלתי כתוב דברים אחדים לברכהו ליום שיצא לחפשי. ומה היו דברי אליו? הלא רק שישב מריב ויבקש שלום. ואולי היה לבי נוקפי על אשר זה כשש שנים הטחתי דברים נגדו במ"ע המגיד והוא לא עשה עמי רעה מעודו, וגם היום הראה לי אותות אהבה, ומצאתי את עצמי מחויב בדבר להפיס דעתו. ובפרט שכל חפצי ומגמתי היה להטותו לטובה כי יחדל מריב. הן לא נכחד ממך ידידי, כי גם לידידי החכם ד"ר קאמינער כתבתי ודברתי על לבו כי ישיב חרב עטו אל תערה וישעה ממך, כי עטו חרב פיפיות וקסתו בידו קשת גבורים. וכמעט אאמין כי שמע ד"ר קאמינער בקולי, וסוף סוף חדל ממך ואנכי הסבותי בכל אלה. ואם בכל זאת ידינו אותי אוהבי המשכילים קשה, כי שגיתי בכתבי דברים במ"ע „הקול", הנה יחשבו זאת רק לרכות הלב, אבל לא לפחיתות. ולעמת זה יחשבו אוהבי הקול לי לרכות הלב ולקלות הדעת מה שאני מתנצל לפניך כאלו מידך מצעדי כוננו, ארחי ורבעי זרית ואתה תמשל בי. כן המה ארחות בני אדם מני שם אדם על הארץ, איש לישר בעיניו יאמר כי טוב, צדיק איש איש בריבו, וחלילה לאיש להרשיעו, אם אחיו בן אמו הוא יהפוך לבו לשנוא אותו, כי רוח עועים הוא באנוש להיות לבדו צדיק בכל דרכיו.

גם בדבר מ"ק לא אדע פשעי וחטאתי. מודעת זאת כי האיש מ"ק הוא איש נבון וחכם, קרא ושנה ולמד הרבה ויצא בתור קאנדידאט משני פאקולטעטים, וכל המהפך בזכות איש כזה הרי זה משובח, וכבר אמרו חז"ל ת"ח שעבר עברה אל תהרהר אחריו ודאי עשה תשובה. ואלמלי באתי לחרחר ריב ומדנים כי עתה בשתי ונכלמתי להרים פני להצטדק לפני הקוראים, אבל אני רק שלום דרשתי, וכל מה שכתבתי כתבתי אחרי החקירה והדרישה, וגם לא פגעתי בכבוד איש חלילה, כי רק לתקן השלום היתה כונתי, ובמה אפוא תאשימני? חי נפשי כי לא אבין על מה ולמה קצפת ותהפוך ידך בי!

מצאתי לנכון, ידידי מנוער, לשוב אחור ארבעים שנה ולספר באזני הקוראים את כל הטוב והחסד אשר עשית עמדי למן היום אשר הכרנו איש את אחיו. לא אפקוד עליך כעון את הדבר הזה, לא בחלה נפשי בזכרונות ימי נעורי ת"ל, לא בישה נערותי את זקנתי ואין בזכרון ימי עלומי דבר סתר אשר אבהל מפניו ואחפוץ להעלימו מעיני הקוראים, ואני בעצמי הנני עוסק היום לכתוב זכרון בספר מנעורי עד היום ואי"ה אשים דברי לעיני בני עמי. אבל יען אשר הואלת לדבר בענין זה אמרתי גם אני לבוא לעזרת ידידי מנוער, ולהזכירך את אשר שכחת. זכרונך הטוב הוא שעמד לך לזכור ימי הכרתנו בלובלין בשנת תקצ"ז (1837) זה ארבעים ושתי שנים. אני הייתי אז בן עשרים ושש שנים וכבר הוצאתי לאור את ספרי „פרחי האביב" אשר עשה לו אז שם בארץ והחכם דאקטאר יאָסט עטרהו כבוד ותהלה בספרו קולטור געשיכטע כו'. בעת ההיא לא נודעת עוד בארץ באחד מספריך, הכרתנו אז היתה רק הכרה בעלמא, כאשר יתרועעו בני הנעורים, הלכנו לטייל פעם ושתים, ותספר לי מכבוד אביך החכם ז"ל וכדומה. חסד וצדקה לא עשית עמי אז, כי מה יכלת עשות ונער היית ואיש לא ידעך. אולם זכרונך הגדול הזה המזכירך ראשונות בתוספת מרובה, בגד בך לבלתי זכור את אשר היה ארבע שנים אחרי כן בשנת ת"ר (1840), כאשר מצאתיך בארעססא, בבואי שמה לאסוף חתומים על ספרי „הנצנים" אשר היה אז בדעתי להוציא לאור (למה אבוש ואכלם, הלא כל יודעי ומכירי יודעים כי מנעורי עד עתה מחבר אנכי וכל עסקי בספרות ישראל, ומעודי לא הייתי בעל מלאכה אחרת זולת מלאכת סופרים ומורים, ומה יועיל לי אם אעלים מה שהכל יודעים, מחבר אני, והוצאתי לאור ששה עשר ספרים הקטנים עם הגדולים, אשר עכ"פ קצתם עשו להם שם גדול, וכל ימי הייתי עוסק בחבור ספרים ובבקשת חותמים למען אוכל להדפיסם, ות"ל הבאתים לדפוס ולא רמיתי את החותמים). בעת ההיא, בבואי לאדעססא, ואתה נספחת אז לאיזה קאנטאר בתור כותב אגרות, הסיתך בי איש מקנא לי במלאכת סופרים (אשר לא אשא שמו על שפתי ולא אפקח על גל קברו, יהיה זכרו לברכה כי אדם גדול היה ואחרי ימים ושנים היה אחד ממכבדי שמי) ותאמר לבלעני חנם ותרדפני באף ותדבר עלי סרה מבלי אשר ידעתי פשעי וחטאתי. חי נפשי וכבודי—כי ידאב לבי להזכירך הדברים האלה, אבל מה אעשה ואתה ידידי הסבות לי להזכיר ראשונות. ואני אמרתי כי זוכר כל הנשכחות אתה, וגם את זאת ברחמיך הרבים תזכור כחטאת נעורים. אל תדמה בנפשך, ידידי היקר, כי להזכיר עונך באתי, או להוכיחך על אשר רדפתני אז בתוכחות חמה על חנם, חלילה לי משטות כזו! מי זה העומד על גבול שנת השבעים מימי חיי הבלו, אשר עברו עליו עתים הרבה וכמעט נהפך לאיש אחר, ישוב אחור ארבעים שנה להזכיר עונות שכבר אבד עליהם כלח לרעו אהובו, אשר נהפך גם הוא לאיש אחר ועלה במעלות ההשכלה ויהי רעדאקטאר בעמו זה שנים הרבה, ואשר הראיתי לו עז אהבתי בהיותו כותב שנים הרבה במ"ע שלו בלי תשלום גמול, אות הוא שכבר נשכחו מלבי כל הבלי ימי הנעורים. הן בימים ההם ילדות היתה בך ועתה זקנת, ואיך אפקוד עליך עון נעורים וכבר נהפכנו שנינו לאנשים אחרים. אכן אחריך נמשכתי, ויען כי הואלת

להזכיר ראשונות וזכר כל המעשים לפניך בא אמרתי אזכירך גם את אשר שכחת, לא כמזכיר עון חלילה. יזכרך אלהים לטובה עם שאר צדיקי עולם ואל נא ינקום ממך נקמת דמי השפוך בעת ההיא. כי הנה ימים באו אחרי כן ותהי לי לאוהב נאמן וגמלתני טוב, כן יגמלך אלהים כל טוב סלה! אבל לזאת תסלח לי, אם אגיד לך, כי לא טוב עשית להציע כל חסדיך אשר עשית עמי לעיני הקוראים, כי לא תהיה תפארתך על הדרך הזה. היש בזה לאיש נבון וחכם במה להתפאר? הכי לא נכון לבך ובטוח, כי גם אני כמעשיך עשיתי לו טובתי דרשת והיה לאל ידי לעשות? האם נתנו דברים כאלה להגלות בקהל? היש יתרון לעושה חסד לאלפים אם הוא מתפאר בזה לעיני השמש? הוא הדבר אשר דברתי, זה הוא חסרונך (אשרי מי שחסרונותיו ספורות!) כי תהלתך בפיך תמיד! על כן רבו אויביך חנם וימירו כבודך בקלון.

בדבר אשר הזכרת כי הצגתני לפני השר דיליאנאוו משנה המיניסטער בימים ההם (בשנת 1873), הנני לבוא לעזרת זכרונך ולהשלים מה שהחסרת. אמת כי הלכת עמי אל השר ההוא, יען כי זר ומוזר הייתי בעת ההיא בפ"ב וחוצותיה לא נודעו לי, ואתה כתושב העיר ידעת כל נתיבותיה וכל דרכיה הסבנת. ולא רק אל השר דיליאנאָוו הלכת עמי, כי אם אל כל אשר היה רוחי ללכת, הלכת עמי אל המוזעאום ותראני את כל הנמצא שמה, הלכת עמי לקנות אדרת שער לבתי, ופעם אחת גם לקנות מנעלים לרגלי! כי כאח וכרע נאמן התהלכת עמדי, ויען אשר ידעת את מכאובי כי עיני כהו והעיר גדולה ורחובותיה רחוקות, ותהי לי לעינים ולעזר לא מעט. תשכח ימיני אם אשכח תהלוכותיך אלה עמדי, תדבק לשוני לחכי אם לא דבקתי אחריך לאהבה אותך כל הימים בעבור רב טובך ויושר לבך. אבל למה ידידי לא זכרת או לא הזכרת, כי כאשר הצגתני לפני השר ותרם קרני בכבוד כנהוג, ענה אותך השר לאמר כדברים האלה не трудитесь г. Цедер-баумъ , мы г. Готлобера лучше вась знаемъ. אלה הם דבריו אות באות אשר דבר ויבקשני לשבת. ואם אמת נכון הדבר כי אתה הצגתני לפניו, אמנם לא אתה הסבות בכל אשר עשה השר למעני ואשר עוד חפץ לעשות, כי אם שמי וזכרי וכל אשר עשיתי בתור מורה ובתור סופר ומחבר, כי הכל היה גלוי וידוע לפני המיניסטעריום, למן המעדאלליע אשר כבדני בה הקיסר יר"ה ותודתו הרומבה פעם ושתים (וכעת שלש) עד כל התודות והתהלות שנחלתי מאת המיניסטער והקוראטאָרען והדירעקטאָרען, ככתוב בהאטעסטאט שלי מן 27 נאוועמ' 1873 נו' 185 שיכול כל החפץ לראותו. ויען אשר הואלתי לספר (דבר אשר לא עלה על לבי מעולם לתת את הדברים האלה לפני הקוראים, ומגלגלין זכות ע"י זכאי) אודיע בזה גם את הדברים אשר היו ביני ובין השר ומה הגיע על ככה שצוה לתת לי משען כסף בתור תודה (награда). מעשה שהיה כך היה: כאשר התאוננתי באזני השר לאמר, הנה נא זקנתי ועיני כהות, ומה תהיה אחריתי כאשר יִסָגֵר בית מדרש הרבנים? מה תקותי ובמה אחיה את נפשי ונפשות ביתי? ענני השר לאמר: הנה שנה תמימה אחרי הסגר במה"ר יקבלו המורים שכרם בעתו. ואען ואומר אל השר: что будетъ если , сохрани богъ , переживу этотъ годъ? השר נבהל לשְׁמֹעַ דברי אלה

ורשמי פניו העידו כי נכמרו רחמיו, ויאמר: „לע"ע אצוה לתת לך מתנת תודה בכסף, והנני מבטיחך כי אדאג לך גם לעתיד שלא יחסר לחמך ולא יקפח שכרך". לו נשאר השר ההוא על משמרתו כי עתה לבי בטוח כי לא הייתי מוכרח לעת זקנה ושיבה להיות נע ונד בארץ לראות פנים אל פנים את אוהבי ומיודעי בקצות ארץ. אבל ה' חפץ דכאו ויתן בלב השר ההוא להתפטר ממשרתו, ועד היום לא נמלאה תקותי, אשר עוד לא אמרתי נואש לה כי נפשי לאלהי ולמלכי ושריו הישרים, כי יכירו וידעו את אשר אני עושה בקרב עמי ויפקדוני בדבר ישועה ורחמים לתת לי מקור נאמן להחיות נפשי.

גם בדבר אשר הזכרת, כי דברת טוב עלי באזני האדון הקוראטאר בקיוב, בעת אשר חפץ הדירעקטאר להדיחני ממצבי ולקחת ממני עמדתי (! !) כמדומה לי שזכרונך בגד בך. הן בעת ההיא הייתי חולה בעיני מבלי תקוה להשיב אור עיני לקדמותו, ולקחתי על זה תעודה מאת הדאקטאר מאנדעלשטאם בקיוב ומאת הווראטשעבנא אופראווא אשר בזיטאמיר בקיום יד הדירעקטאר פאוולאווסקי, ושאלתי ובקשתי היתה מאת הקוראטאר לתת לי חפשה מעבודתי ושכרי לא יקפח, כנהוג. ולתכלית זו נסעתי אח"כ לקרית מלך רב פ"ב ורק אחר כי נודע הדבר כי במה"ר יסגר חדלתי לבקש חפשה אחרי ידעי כי דרור יִקָרא לכל המורים, ומה א"כ היה מעשיך אצל הקוראטאר להשאירני על עָמְדִי? גם זכור אזכור, כי לא היה אפשר לך אז ללכת אל הקוראטאר, יען גנבים באו אל בית מלונך וגנבו את בגדי החמודות אשר לך אשר בלעדיהם לא יכלת לבוא אל בית שר וגדול כהקוראטאר, ומה זה החלום אשר חלמת?

ראה ידידי, אנכי אזכירך את אשר שכחת: בעת אשר נתתי את בתי היקרה לאיש פניתי אליך בבקשתי לדרוש מנחת חתונה מאת הגבירים גינצבורג, ראזענטהאל, ור"א ווארשאווסקי, אשר כתבתי גם אליהם, וימינך עשתה חיל, ומשאת כפם מנחת חתונה כיד ה' הטובה עליהם נשאת מידם ושלחת לי. הנה שכרך אתך, כי אהבת עשות טוב וחסד, ופעלתך לפניך, כי פועל ישועות אתה בכל אשר תשיג ידך, יברכך ה' ויחנך. —

בדבר הקטטה אשר נפלה בינינו על דבר ראשית ספורי „אורות מאפל" (שנדפס אח"כ במה' שלי „הבקר אור" בשש החוברות הראשונות בשנת תרל"ז ונשא חן וכבוד בעיני כל הקוראים) אשר התחלת להדפיסו במ"ע „המליץ" ופתאום עמד המליץ מלדת, ודרשתי ממך את העלים אשר בם בא ראשית הספור, כי נחסר לי (ולא כאשר אמרת כי דרשתי ממך חוברות מיוחדות, דבר בלתי אפשר, באשר חדל המליץ לצאת). ותענני קשות, כי אעמים עליך שכר הפארטא וכו', על זה היה דוה לבי, וכתבתי לך כי לא נכון הוא להזכיר שכר קטן כזה לאיש אשר שלח לך כמה שנים מאמרים למ"ע שלך בלי תשלום גמול וגם שכר הפארטא לא דרש ממך. זאת אזכור, אבל פרטי דברי מכתבי לא אוכל לזכור, יכול להיות שפגעתי בכבודך ברהיטי דלישנא, והנה בבואי בחרף העבר לפ"ב מצאתי לנכון לבקרך, ואז הגדתי לך גם בפי כי אינני מרגיש בנפשי שום דבר אשר

יהיה סבה לרגז וקצף. אבל מה שאמרת שהרביתי עליך רעים לבקש מחילתך, במחילת כבודך הפרזת על המדה. הלא כל יודעינו ומכירינו בפ"ב ת"ל עודם בחיים, הראני נא אחד מהם אשר יעיד ויגיד כי חליתי פניך בדבר הזה. פעם אחת פגעתי בדרך את המשכיל הנכבד ה' פראָזער, והגדתי לו כי שמעתי אומרים שהמו"ל מ"ע המליץ כועס עלי מאד, ויבטיחני ה' פראָזער כי שקר הדבר, זולת זה לא דברתי דבר מזה עם איש. ויען אשר אמרת כי דרשתי ממך חוברות מיוחדות מספורי „אורות מאפל" (אשר בא בהמליץ רק ראשיתו!) אזכירך, ידידי, כי בהיותך בזיטאמיר לקחת מידי מאמר גדול ונכבד להדפיסו בהמליץ בתנאי שתתן לי חוברות מיוחדות ולא נתת לי מאומה והחרשתי, וכן בתתי לך למ"ע „קול מבשר" את הגלגול, נתתי לך בתנאי שתתן לי ממנו חוברות מיוחדות ולא נתת ואני החרשתי ועודני מחריש ולא עלה על לבי לדבר מזה לולא עוררתני ואלצתני.

הכבוד אשר עשית לי לאסוף אל מליצך היקר את השירה הקטנה שכתבתי ביום ח"י טבת שנה זו ליום מלאת לי ששים ושמונה שנים, בתור יוצא מן הכלל (יען לא נתת מקום בהמליץ לשירים) אחשוב כי לא לחרפה היה גם לך. אבל דע ידידי היקר, כי לא נכחדו ממני גם הדברים שנדברו אודות זה בינך ובין ידידי המליץ הנכבד הר"ר י"ב הורוויטץ נ"י בעת שהביא לך את שירו ולא קבלתו, והדברים האלה לא לכבוד יהיו לך לו גליתים בקהל. אבל ידידי, אל תירא, אינני הולך רכיל ומגלה סוד. והנה שני השירים האלה יצאו כעת לאור במח' „הבקר אור" חוברת זו.

הוכחתני ידידי כי אינני מקנא קנאת ההשכלה, כי לא יצאתי להלחם בזועם על ברית קדש וכדומה. אל נא ידידי, חכם אתה, מליץ טוב אתה, דורש טוב ועושה חסד אתה, אבל לא רב דומה למלאך ה' צבאות אשר אבקש תורה מפיך. גם לי לב כמוך, גם כביר אני ממך ימים, ואולי גם כתבתי והברתי יותר ממך, לאיש איש מאתנו דרכו נכון לפניו, לך לדרכך לשלום ויהי ה' עמך, והנח לי את דרכי, ובלעדיך אלהים יענה את שלומי לדעת מה אאסוף למח' שלי וממה אחדול. —

כעסת עלי גם כעס בעבור הרעימי, על אשר לא הכיתי את אויביך לחי ולא קנאתי לכבודך לדבר דבר בשער עם אנשי מצותך. ידידי מנוער! הגם אתה עשית כן ביום שיצא עלי הקצף מאת איש ריב ואיש מדון על אשר יצאתי להציל כבוד מורנו הרמבמ"ן ז"ל? ההיית אתה מגן בעדי? הרבת את ריבי? נקמת את נקמתי? — ואני אנוש אנוש וידוע חולי, אור עיני אין אתי ובנפשי אני עושה באחוזי עט סופר בידי למרות מצות הרופאים. ידידי יקירי! השע ממני ואבליגה, אל תלחם בשער עם א״הב וה״ע, לחם את לוחמיך, או טוב מזה השלם גם אתם והיה גם לך שלום!

עוד אחת, מעט היא, אדבר באזניך ובאזני כל הקוראים, בטרם אכלה את מכתבי בענין זה, אשר לא אשוב אליו עוד, גם אם תפלה את כבדי וכבודי חצים שנונים. והוא על דבר תארי הכבוד אשר לדבריך הפרזתי על המו"ל מ"ע יל. דע ידידי, כי פזרן גדול אני בדבר הזה, כי כל תארי הכבוד המורגלים בימינו פי משכילינו כאפס ותהו נחשבו לי, ובפרט התאר רב הרגיל כעת בפי כל איש יצתי בו לא אוכל שאתו. ויען כי מאסתי בו על כן אתנהו לכל החפץ בו,

כי במה נחשב הוא. ועכ"ז עד נאמן לי בק"ב, הלא הוא החכם הנכבד הר"ר פייבול ראָטהשטיין, אשר ראה את מכתבי בטרם נדפס בהקול ולא היו בו התארים האלה. על דבר התארים האלה שנואי נפשי דברתי כבר במליצך היקר (אינני זוכר השנה והעלה) במאמרי „יועץ פלא" או תאר"י זהב נעשה לך עם נקודות הכת"ב עצה טובה לדורנו לאיזה מקומן של שבחי"ם שחטאת"ן בצפו"ן. ושם הבאתי מעשה מאיש אחד שדברתי בשבחו במ"ע המגיד אבל מבלי שום לב שכחתי לאמוני הגדול לכתוב לו התאר רב, ויחר אף האיש ההוא בי ויעל עשנו כעשן הכבשן, ויהי כאשר בוש לשלוח בי ידו בכבודו ובעצמו, או אולי קטנתי בעיניו מכל החסד הזה לתתי לחרפה בקסת הסופר אשר במתניו, וישלח בי שן בנו השוטה הקטן בן י"ב שנים ויחרפני ביד בנו, האב קורא לפניו והבן כותב על הספר בדיו. ויהי בשנה השנית בהיות הבן בן י"ג שנה כתב אלי האב הרב החכם ההוא ויבקש מחילתי, כי חפץ מאד שאכתוב שיר כבוד לסעודת בר מצוה של בנו! אלה הם רבניך חכמיך ישראל אשר בהם תתפאר. השוטה הקטן הזה נעשה בעת שוטה גדול שאין דומה לו בעירו הגדולה לאלהים ושוטים שם הרבה, והאב הרב החכם מביא דברים בספרו בשם בנו הרב החכם, ומי זה יאבה עוד בתארי הכבוד אשר היו לנחלה לרבנים חכמים כאלה! לכן ידידי לא אכעוס עליך תמרורים, כי במכתבך הגלוי לעיני כל הקוראים לא נתת לי שום תאר כבוד, וממך למדתי וכמעשיך עשיתי גם אני. אחת היא אשר זרה בעיני ולא ירדתי לסוף דעתך הרחבה, כי חשכת ממני גם את התאר הקטן והדל אשר בלעדיו לא יכון שם יהודי מאז היינו לעם, אשר הקל שבקלים יתואר בתאר ר' ר"ל רַבִּי? — הן מנהג ישן נושן הוא, שלא יכתוב שום איש מישראל שם חברו בלי תאר ר' פלוני. הן אנכי הותם את שמי אב"ג, כי לא יתן שום איש לעצמו תאר ר' זולתי חייט, אם תשאל עד"מ לחייט כה שמך? יענה ר' יעקב או ר' יצחק וכדומה, אבל איש בין אנשים לא יאמר כן (אבטח בך ידידי היקר, כי לא תחשדני ח"ו שלקחתי למשל את החייט למען הקניטך. מי כמוני יודע כי לא חייט בן חייט אתה כי אם חכם בן חכם, ולשחוק וללעג בעיני האנשים המבזים אותך בשם זה, כי יקרת ונכבדת בעיני עד מאד), אמנם הכותב לחברו ויחסרהו גם התאר הזה הרי זה כמבזה אותו, ואף כי במכתב גלוי לעיני כל ישראל.

הן אמנם גם אני כתבתי בראש מכתבי „לידידי מנוער ארז" ולא ר' ארז, יען אתה בחרת בשם הכנוי „ארז" ולא בר"ת של שמך אצ"ב, ולא יתכן לכתוב ר' ארז, כי הארזים אינם לא רבנים ולא חכמים; אבל אני בחרתי בר"ת של שמי „אב"ג" ומי זה אפוא יקראני בשמי בלי תאר ר'? תאר אשר לא יחסרוהו לרצען לחייט ולפחמי? ומדי כתבי זאת זכרתי את אשר קרה זה כבר בלבוב כאשר בא הרב הצדיק ר' ישראל מרוזן לבקר את הרב הגאון ר' יעקב הארענשטיין אב"ד דלבוב, וישאלהו הרב אם יודע הוא בארצו את הגאון ר' ראובן הרב דאדעססא, ויען הצדיק ראובעלי היה אצלי זה ימים לא כבירים ונתתי לו מאה רו"כ, ויען הרב, ראה אדוני מה רבית במחיר המאה שנתת לו, נתת לו ק' ותחסרהו ר'.

אפס כל הדברים האלה כתבתי רק בדרך התול ושחוק, אל יפול לבך, גם לדבר הזה אסלה לך, ר' קטנה ודלה ביני ובינך מה היא ? לא יִגָרע בעבורה מכבודנו דבר, רק שלום ואמת יהיה בינינו ולא תוסיף לאדיב נפשי עוד על לא דבר. אנכי הייתי ואהיה אוהבך ומכבדך, אבל דע נאמנה כי זאת תשובתי האחרונה ולא אוסיף להשיבך בענין זה, ומובטח אני בך כי גם אתה תשים קנצי למלין ולא תוסיף להלאות אותי ואת עיני הבהות ותתנני לשבת בשלוה.

אוהבך ומוקירך **אב"ג**.

נוספות למאמרי משה וישראל

לצד 913 חוברת שבט ש"ג

נו' 4 (סוף מח' ג')

בהמשך אמרי על אודות מעמד ב"מ ז"ל במקום גדולי חכמי אשכנז, אין לי כעת אך להעיר את הקוראים החפצים בזה לעיין היטב בספר היקר [אשר הזכרתי פעמים רבות] מהרה"ח ד"ר קייזערלינג נ"י, המחליט בצדק כי בן-מנחם היה ההולך לפני קאנט ברעיוניו החדשים אשר ככוכבים מזהירים מפוזרים המה על שמי כתביו זעיר שם זעיר שם, ומראה לעינינו הנקודות אשר בהן פגשו איש את רעהו על דרכיהם השונות, ולפעמים המרחק ביניהם אך פסיעה אחת קטנה. יעויין לדוגמא ס' מ"ש פרק י"ב בסופו בדבר ההכרה באמצעות החושים. גם בין כחות הנפש הניח הרמבמ"ן את הרגשת העונג והרצון (וואהלגעפאללען) אשר תמצא נפש האדם בהתבוננה אל דברים יפים ונאים, טבעים או מלאכותים, מבלי אשר תתאוה לעשותם לה לאחוזה, וישם את היכלת הזאת — הנקראת בפיו „בילליגונגספערמעגען" — כמו מעברה בין כח ההכרה וכח המשתוקק [כב"מ חלק 2 צד 295] ומי לא יכיר בזה — מסיים המחבר הנ"ל — דמות „הרצון בלתי נוגע ותלוי בדבר" (פארבילד דעס אינטערעסענלאזען וואהלגעפאללענס) של קאנט ? *).

והנה לעונג לבי ראיתי אף אני כי החכם סופר זמננו ד"ר איבערוועג בספרו „גרונדריס דער געשיכטע" ד"פ חלק שלישי צד 214 עת דברו על אודות קאנט ושטתו לכל פרטיה, הזכיר גם הוא בהערה מיוחדת וז"ל „אין דיזער בעגריפפסבעשטימונג דיא דאז שענע דורך זיינע ווירקונג אויף דאז סוביעקט

---

*) להבנת כל המאמר פה ראוי לעיין בעין בוחנת ספרי קאנט ובפרט ס' „בקורת של כח השופט" להחוקר הגפלא הזה.

קאראקטעריזירט, פערוועגדעט קאנט איין בעריימס פאן מענדעלס-זאהן העראמערגעהאבענעם מערקמאהל דיעזער ווירקונג" וכו' וכו' ע"ש. — החוקר הצרפתי דעגעראנדא בספרו הנזכר „Histore comparée des systemes cet" [ח"ר צד 447 בהעתקה האשכנזית] אחרי אשר הרבה להלל ולפאר דרכי ב"מ ומחקריו בכל ענפי הפילוסופיא הוסיף לאמר: „עוד אתמהמה פה להעיר על דבר יקר ערך בקירות החכמה הזאת אשר כפי הנראה נעלם עד כה מעיני החוקרים, והוא, כי ב"מ היה הראשון אשר התקומם נגד ספקות החוקר „הומע" בניגע לקשור ויחס של הסבות והמסובבות, והוא (ב"מ ז"ל) הוכיח במישור כי הקשור הזה יסודתו בררורי השבון ההשערה הקרובה [בערעכנונג דער וואהרשיינליכקייט]. יעוין מה שמביא שמה כל השו"ט של הלכה זו הלקוח ממחברתו של הרמבמ"ן הנקובה בשם: איבער דיא לעהרע דער וואהרשיינליכקייט" *). ראה גם זה מצאתי כי החכם הנודע לשם בין סופרי קורות שטות פילוסופיות „טענעמאנן" הבטיח בהערותיו לספר הנזכר (ח"ר צד 449) שגם הוא נסה באחד ממאמריו להוכית על דרך קרוב לזה מבלי דעת כי כבר קדמהו בן-מנחם במחברתו הנ"ל, והותם בדבריים האלה הנאים למי שאמרם: „וויט ענטפערנט פאן אללעם פעררדרוס דאס דיעזע דעמאנסטראציאן דיא פאן מיר געגלויבטע נייהייט פערלארען האט, בין איך פיעלמעהר ענטציקט דאס איך מיך מיט דיעזעם אויסגעציכנעטען פילאזאפען אויף איינעם וועגע געפונדען האבע"! —

ווישער הנודע למשגב בחכמת הכרת היופי נשא גם הוא את שם ב"מ לתהלה על שפתיו והרים זכר רב פעולתו על שדה המדע הזה [בספרו וויכסענשאפט דעם שענען 1856 ח"ר]. ועלינו להחזיק טובה להרב הסופר קייזערלינג אשר בשקידתו העצומה הביא לנו ממרחק דברי שיללער הנוגעים להנהגת המדינה הנמצאים במה"ע „טהאליא", ומחשבת הענק הזה נושאת בד בבד עם דעת הרמבמ"ן הקדומה אשר לפיה תעמול הממשלה להביא ע"י החנוך בלב הסרים למשמעתה, מחשבות טהורות המובילות למעשים ישרים ומועילים, אשר יעשה אותם האדם בנפש חפצה מאהבה ולא רק מיראת העונש" [כב"מ חלק 3].

אך למה זה אכביר מלים בלי סדרים בענינים כאלה שאין פה מקומם,

---

*) ידידי המהנדס הרה"ח והמנון רנ"י ליכטענפעלד נ"י בעת שמעו ממני דברי אלה העיר את אזני כי גם המהנדס הצרפתי לאקראא בספרו "Traite du calcul des probalibités„] צד 163] הזכיר את ב"מ כמו הראשון לפילוסופים אשר נתן לחשבון ההשערה יד ושם גם בנחלת המחקר העיוני בנוגע ליסיד הקשר שבין העלה והעלול, והביא את הוכחותיו עפ"י ספר דעגעראנדא אשר רשמתי למעלה, "לענין אחר.

הלא רק זאת כל ישעי וחפצי לאשר ולקיים כי ב"מ ז"ל באמת היה בדורו אחד מארזי אל אשר בצלו עיפים ויגעים חמדו לשבת (חוברת שבט כן 609 והלאה) אחד מעצי הדעת אשר מפריו רעבים אכלו וישבעו, לא קנה רצון ואגמון כפוף אשר אך המפריזים על המדה הרימוהו למעלה ראש. והאשכנזים (הנוצרים) אשר בחיין ידעו להוקיר ערכו, עוד יותר הרבה מאד נתנו לו תהלה וכבוד הראוי אחרי מותו. ברוב ספרי „תולדות הספרות האשכנזית" [דייטשע נאציאנאל ליטעראטור] לא נפקד מקומו בין הסופרים המצוינים והמבקרים בטוב טעם ודעת אשר במאה ההיא, ובכל ספרי „קורות הפילוסופיא" הוא נמנה את החוקרים היותר נכבדים אשר לא החזיקו במעוז שטה אחת כ"א עפ"י הבחנתם החפשית בחרו למו מכל השטות את הטוב בעיניהם [עקלעקטיקער] ובמעט כלם מפארים זכרו אף כי מאז ועד עתה השטות האחרונות משכחות את הראשונות כנודע למדי. ונפלאתי כי גם האחרון שבאחרונים הפראפעססאר איבערוועג בספרו אשר הבאתי למעלה, הנדפס זה מקרוב בשנת 1875, לא חשב למותר להביא לפני הקוראים תכנית הרעיונים הנשגבים האצורים בספר „ירושלים", גם סופר ומונה — מלבד מעשה ידי קייזערלינג — בעשרה ספרים שחברו רק על תוכן ואיכות מחקרי ודרכי ב"מ בבחינות שונות. —

ועתה בסוף אמרי, כדי שלא להוציא נייר חלק, אביא עוד ציור נאמן של הרמבמ"ן ז"ל מהח' ווערמארעל, המתואר עפ"י הצייר הגדול חכם מדיני ומליץ חוצב להבות אש מיראבויא בכתבו ובלשונו *)

„La mort de Mendelssohn fournit l'occasion de ce Livre, où Mirabeau écrit l'histoire intéressante et fait le portrait de cet homme qui, sorti d'une race encore meprisée, ci-devant avilie et proscrite, qui, difforme, infirme, melade, voué par l'obscure pauvreté de sa famille, par l'abaissement de sa caste reprouvée, á l'ignorance et á la misère, s'est cependant élévé par la morale pratique, á une sublime philosophie, par la richesse de l'imagination á un rang éminent dans les lettres, par la science, a l'accroi sement des lumiéres d'une civilisation très avancée, par la charité á un. veritable apostolat de bienfaisance, par le crédit de son nom, au patronage de coreligionnaires, par son zèle infatigable, á la plus haute influence sour leur instruction et leur amélioration morale."

---

*) לקוח מספר המכונה Mirabeau sa vie, ses opinccns cet par A. Uermorel

התמונה הקטנה הזאת מנוצרי ומצרפתי יקרה היא בערכה מאד, חפץ בה דבלא בה.

י—ל מ—ן

לידידי המו"ל הרב החכם מליץ אחד מני אלף הר"ר **א"ב גאטטלאבער** נ"י שלום!

מכתבך הנעים הגיעני בעת אשר רובץ אני תחת משא עבודות שונות ואך מפני כבודך החביב עלי והיקר בעיני הצלתי לי משבולת הטרדות בשעה חדא למען העתיק שנית בעד בכה"ע הבוק"א הנוספה השלישית גם האחרונה למאמרי מו"י אשר לפי דברי האגרת נאבדו עוד בעיר לבוב מקום הדפוס לפנים. — אדוני יקירי! ראה זה מצאתי שהכל תלוי במזל אפילו המאמרים שבכה"ע; אין לך דבר היותר קטן בעולם שאין לו קורות מיוחדות. זה חמש שנים מעת כתבתי מאמרי והנלוה לו על ספר, זולת אוהבים ומכירים אחדים פה ובעיר ווארשוי עין לא שזפתו, וזה כשתי שנים צפון הנהו באוצר כבודך, ואך מעט מעט — מפני צוק העתים אשר עברו עליך אדוני — יצא לאור עולם, עד כי ברבות הימים נאבדו בענין רע שתי הנוספות האחרונות, ומי יתן ולא תבאנה לידי זרים. ויהי עד כה ועד כה עלתה בידי להשיג אחר עמל רב העתק מן המאמר המדבר על תולדות הרמבם"ן ז"ל הנמצא בס"ע הכרמל החדשי שנה שלישית *) [באיזה שנה למנינו לא נודע לי] אשר עד הנה אך לשמע אזן שמעתיו ועיני לא ראתהו כאשר העירותי ע"ז בראשית עבודתי הנקלה [הבוק"א ש"ג חוברת שבט צד 691 בהערה]. כבוא לידי המאמר היקר הזה מעשה ידי הרב הסופר המצוין רש"י פין נ"י המציץ מן החרכים גם על טענות של החכם בעה"ש, שש אנכי על אמרותיו אמרות טהורות ויגל כבודי אם נפגשנו לפעמים בדרך אחד, אשר ע"כ דברתי אני עם לבי להשלים על פיו תחלת הנוספה השניה „על דבר העתקת התורה" ? **)

---

*) בנדבת לב ידידנו הנכבד הרס"ח רא"ל נ"י אשר הלותי את פניו אודות זה במכתבו דרך עירנו, וביד אוהבו המשכיל נגיד ורב תבונות רל"פ נ"י בברעסטע דליטא. ובזה אני נותן להם תודה וברכה חלף טובם ועמלם. —

**) מתוכן אמרי בהנוספה נו' ן ובמאר הנוספות נו' 3 ונו' 4, לא מלאתי מאומה בהכרמל, וכן גם דברי הגרי"ע ורי"ת ורי"א אשר הבאתי בהנוספה השניה למטרה מיוחדת אין זכר למו כלל במס"ע הנזכר וע"כ אין לי צורך כעת להעיר עליהם.

ואולם אף גם זאת לא יכלתי עשות באשר כל ימי החרף לא ידעתי איה מקום כבודך ואם ומתי יופיע מהדש מ"ע הבוק"א. עתה אמנם אחרי הֻוָּדע כי המציא לך ה' מנוחה במקום נאמן, והנך אדוני עומד על משמרתך משמרת עבודתך מדי חדש בחדשו בשקידה רבה וזהירות יתרה, וגם הנוספה השנית למאמרי, אשר הואלתי לשנות פניה מעט, כבר יצאה לאור בחוברת אייר, לא נשאר לי כי אם להעיר את הקורא על המפעל הנכבד מהחכם בעה"כ ובפרט על ציונים אחדים הנוגעים לתרגום האשכנזי הלא המה מכתבי ב"מ ז"ל בדבר העתקת ספר תהלים אשר עד כה לא שמתי עיני ולבי עליהם, גם על דברי המדקדק הנידע רש"ד אשר היו לפני הרב רשי"פ בשלמות בכ"י ומפיקים תועלת רבה לתכליתנו כן בנוגע לכוונת ההעתקה וכן גם לחזק יושר הצעתי על אודות מצב המדעי בתוך בני ישראל בימים ההם. ומלבד אלה נמצאות שמה השקפות ישרות ונכוחות אשר רוח סופר נאמן ואמן דובר בהן כמו „ואמר בעת ההיא לבאר ג"כ יתר הכתובים ואפשר שהיו לו בזה הנוצרים עיקר והיהודים שניים להם"! ובסוף דבריו הוא שואל כהוגן „האם גם בניו (של הרמבמ"ן) שנתגדלו בביתו היו צריכים ללמוד את הלשון האשכנזית מפי התרגום"? השאלה הזאת מובנת היטב ביתר באור לכל איש היודע כי האחים הומבאלד עוד בימי ילדותם היו רעים נאמנים לבני ב"מ וחברים מקשיבים יחד עמהם דברי מחקר בעתות הבוקר, ראה קייזערלינג סוף פרק ע"ה והבוק"א חוברת שבט צד 611 מה שהבאתי שמה בשם הומבאלד הגדול [אלכסנדר] — ולו היה המה"ע הכרמל לנגד עיני בטרם נדפס מאמרי אז בלי ספק לא מנעתי מהביא כל דבר הנעלם ממני והדרוש לחפץ תכליתי בשם אומרו באמונת לבב, כאשר לא אחרתי להעיר על דעת הרה"ח ד"ר גרעטץ — הראשון בין סופרי אשכנז זמננו אשר השכיל להכיר בעין חכמתו ההודרת המטרה האמתית של העתקת התורה — ברגע האירו לעיני דבריו מלאים זיו [חוברת אייר צד 749 הערה 5], וכן משפטי כל הימים שלא לקפח שכר שום חכם ואפילו שכר שיחה נאה, כי נפשי יודעת כאד שע"י הכרת והבאת דברי זולתנו לא יגרע מאומה ערך דברינו בעיני הקוראים בשום לב המבינים להוקיר מגמת פני הספרים, והיודעים להבחין איך ולמה כל אחד ואחד יוליך ויוביל את המקור האחד הנפתח לכלם ע"י צנורות שונות, איש איש על פי דרכו ונקודת מעמדו, לצרכו ולתכליתו הפרטית. עוד זכור תזכור אדוני! את הדברים שכתבתי כבר בעת שלחתי לך מאמרי והנלוה לו לאמר „לא נסתר מנגד עיני כבודך כי לא לבד לדבר מפעולות הרמבמ"ן ולהסיר ממנו לזות שפתים, מגמתי, כ"א עוד יותר להציג לעיני הקוראים תמונת העת והמדות ולתת לפניהם ציור נאמן, אם גם בלתי שלם, מדרכי בני בריתנו בדור ההוא באשכנז, המתרדמה בבחינות רבות למעמד אחינו בארצות הצפון עוד בזמן הזה, אשר ע"כ אך בקצה עטי נגעתי בדברים רבים ונכבדים *) ולעמת זה הארכתי במקום הראוי לקצר

*) גם עם לבבי היה לתת לפני הקוראים בפרקים מיוחדים העתקות נכונות מכל

למען יראו בעיניהם ולבבם יבין וכו' וכו'. וגם אתה אדוני יקירי חקרתני ותדע כי ההשקפה התמידית על הטבת מצב הרוחני בארצנו, מקום מושב חלק היותר גדול מבני עמנו באייראפא, היא הרעיון הראשי המרחף לנגד עיני כל היום? הוא יפעמני בכל שיחותי, והוא יניע את עטי בכל פעל ידי.

המודעה הזאת הציקתני רוחי, רוח איש אמונים, לשלוח לך מיום בוא מכ"ע הכרמל לידי, ואם תחשבני עי"ז לאיש עוגה ודבק מאד בדברים קלי ערך, דברים של מה בכך [פעדאנט] — הרשות בידך מבלי כל תלונה מצדי.

קח נא אדוני המו"ל האגרת הזאת באהבה וברצון, ואם יש אתך נייר חלק והפועלים העוסקים באמונה אינם עצלים, נתונה היא בידך לעשות בה כטוב בעיניך ולהודיעה ברבים בלוית „תקוני שגיאות הדפוס" הרשומים פה, אשר נפלו (בלי אשמתך) בכל מאמרי, ומהם גם משתיתי הכונה כמו בחוברת לחדש אייר צד 745 שורה 10 כלכמה „נצר חסד" תחת „נצר חמד", שם צד 750 ישבה וירדה צ"ל „שבה וירדה" וכדומה. —

ועתה יקירי! ברוך בואך בעיר ווארשוי; תהי נא שמה הצלחתך הצלחה תמידית, ומנוחתך מנוחה שלמה שאתה רוצה בה, כי באמת בא מועד לשבת שאנן בלי דאגה אחרי עבודתך עבודת השפה העבריה כל ימי חייך לרבות הלילות — תבוא עליך ברכת הגאון החכם ר"ש דוראן ז"ל, אשר ברך את מנהיגי הקהל של מגדול מורביטר לאמר „ישכנכם אלהים משכנות מבטחים ומצריכם יהי לכם עזר וכו' ויתן לכם כ"ח להעמיד דרכי תושיה ובגבורה להשיב מלחמתה של תורה חיל אתכם יאזר וכו', ובמזל הצומח תצמח תשועתכם ויהיה מזל קבוע לא גלגל חוזר" (תשב"ץ ח"ג ענין פ"ח)·

כאות נפש מוקירך ומכבדך ידידך **יחיאל מענדעלזאהן**

שלום רב וברכה עד בלי די לכבוד ידידי אהוב נפשי ומחמד לבי, הרב החכם השלם במעלות ובמדות, אוהב עמו אהבה נצחת, דורש טוב לכל אדם, הר"ר **יחיאל מענדעלסזאהן** הי"ו!

הנני נותן לך, ידידי היקר, את בריתי שלום ואת תודתי מקרב ולב עמוק, על השתדלותך הנמרצה במאמרך היקר „משה וישראל" ובנוספות עליו, להצדיק צדיק ולהודיע לקוראי „הבקר אור" את יקר תפארת האיש הדגול מרבבות עם, הפילוסוף המצוין והיהודי הנאמן הרמבמ"ן ז"ל. אנכי בצאתי ראשונה לתבוע עלבונו

אגרות וכתבי בקורת [רעצענזיאנען] של הרמבמ"ן ז"ל המדברים אך מהיהודים וספרותם וכבר קרנתי אל המלאכה, אולם בראותי כי הרה"ח רפי"פ כ"י פנה לו דרך לעצמו להעתיק מכתבים שלמים במועצות ודעת, משכתי את ידי — כי מי זה יבוא וכו' את אשר כבר עשהו?

מאת אויב חרף שמו, יסר יסרני יה לבוא לכלל כעס מעט ולהוציא מפי שתים ושלש מלות יתרות (ובאמת אני מתחרט על זה) אשר כפי הנראה נתנו קטורה באפי איש ריבי, אשר מבלתי יכלת בידו להשיב אמרים אמת על טענותי הצודקות, בקש ומצא עוני לשנוא ויצא לחרפני תחת לבטל טענותי. ואתה, איש נבון וחכם טהר לב ואיש שלום, קלעת רק אל המטרה ולא פנית הצדה לפגוע בכבוד האיש אשר הרסת את בנינו בנין חיין וטוח תפל. אשריך כה טוב חלקך! כי לא כמוני נתת מקל חובלים בידו, ולא הבאת את כבודך לידי בזיון.

כן אמנם, ידידי היקר, על דבריך אין להוסיף ומהם אין לגרוע. כל קוראי דבריך היוצאים ממקור לב נאמן, יכירו וידעו, כי חנם יצא הקצף על עטרת תפארת חכמינו, יתפלאו וישתוממו על האיש אשר כפי הנראה שם לו למטרה להבזות את החכם הגדול ההוא על בלי מה!

לחתימת דברי בענין הזה הנה אעתיק הנה את הנמצא כתוב במ"ע הכרמל שנה ששית נו' 42 על אודות הרמבמ"ן ז"ל, וראויים הדברים להצטרף אל כל אשר דברנו, אני ואתה, על דבר החכם הנ"ל, ואלה הם.

מענדעלזאהן בקעניגסבערג.

בשנת 1777 (תקל"ז) מאת ר"י רייפמאן.

זה מקרוב הוציא לאור הרב החכם דאקטאר ה' יאלאוויץ בלשון אשכנזית ספר קורות היהודים בעיר קעניגסבערג (געשיכטע דער יודען אין קעניגסבערג) ובספרו זה זכר את הכבוד אשר הנחילו גדולי חכמי העיר הזאת ובראשם הפלסוף המפורסם עמנואל קאנט לחכם עמנו רבנו משה מענדעלסאהן בעמדו ימים אחדים שמה, בלכתו לחפץ מסחרו לטילזיט בשנת 1777 (תקל"ז), וראינו להעתיק את דברי החכם המחבר כפי שהם מובאים במכתב העתי „דיא געגענווארט", למען דעת עד כמה גדלה מעלת חכם עמנו בעיני גדולי החכמים בדורו, ותהי לנו גם זאת לעדה כנגד אחד הסופרים החדשים הרוססים, אשר בבקרו את הספר „חיי מענדעלסאהן" שהוציא בשנה העברה המשכיל ר"י גורלאנד בלשון רוססיא, אמר: שאין הפלסוף הרבני מענדעלסאהן כדאי שיכתבו קורותיו ולמודיו בספר.

מענדעלסאהן היה בקעניגסבערג מיום 24 עד יום 31 יולי בלכתו לטילזיט ומיום 16 עד יום 20 אויגוסט בשובו משם סך הכל כשלשה עשר יום, ובמספר הימים האחדים האלה קנה לו לבב כל גדולי חכמי העיר להפליא, עד כי למחרת צאתו מאת פני העיר הזאת כתבו במכתב העתי הנקרא „קעניגסבערגישע געלעהרטע אונד פאליטישע צייטונג„ מיום 21 אויגוסט, לאמר: אתמול בשעה הרביעית אחרי חצות היום עזב ה' מאזעס מענדעלסאהן את עירנו ושב לביתו לברלין, עד היותו אתנו ידענוהו והוקרנוהו כפלסוף מעמיק בחכמה, ויודע מבין טוב טעם בספרים פרי העיון והשכל, אולם כעת נתפלא גם על יקרת לבבו הטוב והישר ועל כבוד רוחו הנדיבה, לא חשך נפשו מאהבת כל החפצים לראותו, אך לא אין לבקש אהבה; גאון שנאה נפשו, אך גם שפלות הרוח רחוקה ממנו. לרגלי מסבות שונות הלך

לבקר כמה מן המצוינים בגדולי העיר וכהם את הגראף קייזערלינג , ואת הקאנצלער ה׳ קראפף , ובכל מקום בואו מצאו בו יתר הרבה מאד מאשר קוו למצוא בו , אך הוא לא אהב להתרועע את גדולי העשר והכבוד , ולארח לחברת עליזי היקר והגדולה , ויבחר לשבת תמיד בסוד מסבה קטנה בסוד רעים אהובים.

וזה אשר כתב קאנט אל החכם ר׳ מא־קוס הערץ : היום יסע בכבודו עם כבוד אוהבי היקר ה׳ מענדעלסאהן , מי יתן והיה לי בעיר מושבי איש כמוהו , בעל נפש נדיבה לב שמח ושכל זך וצלול , להשתעשע בחברתו כל הימים , ולהתרועע עמו תמיד , והיתה נפשי מוצאת את המזון אשר היא חסרה ואשר אנכי הולך ומרגיש חסרוני מדי בואי בימים , מעלתו הלא יודע כי אל מחסורי חיי בשרי , אין אני משים לב , והנני שמח בחלקי , ואינני מבקש גדולות . צר לי מאד כי לא יכלתי להשתמש כראוי במקרה הטוב הזה אשר הקרה הזמן לפני , לשבוע מטוב חברת אדם יקר כמוהו , וביחוד מאשר לא רציתי להפריעו מעסקיו בעירנו , ה׳ מענדעלסאהן כבדני לבוא שתי פעמים לשמוע מקראי־למודי (פארטראגע) באוניווערסיטעט , מבלי אשר ערכתי שלחני כראוי לאורח נכבד ויקר כמוהו וכו׳ , ואבקש את מעלתך לתמוך לי את אהבת האיש הנכבד הזה אלי לארך ימים .

והחכם לעוואלד בספרו „איין מענשען לעבען" זייטע 99 חלק ג (שנת 1844) כספר את אשר קרה את מענדעלסאהן בבואו לשמוע את מקראיו־למודי (פארטראגע) קאנט , לאמר : איש יהודי אחד קטן הקומה גבן ודק , וזקנו מגודל בא אל תוך אולם הבית באין משים אל המון התלמידים אשר נאספו שמה אך כירא וחרד צעד צעדים אחדים , ויעמוד לא רחוק מן הפתח , כמעט ראוהו התלמידים וימלאו פיהם שחוק ערקו ויחרקו שן , המה שחקו רגזו כן תמהו כי לא זע האורח ממקומו ולא פנה אל תשואת לעגם , הביטו ויבינו לדעת כי לא לחנם בא הנה , ומחשבתו הכירו מתוך בפתת עמדתו כי יחכה אל בוא הפרופיסור קאנט , כי לקח לו גם כסא וישב עליו , אז נגשו אליו וישאלו את פיהו מה הוא מבקש , והוא ענה תשובה קצרה ובפנים מסבירות , כי בא הנה למען אשר ילמד לדעת את הפרופיסור קאנט , — והסער לא חדל עד אשר בא קאנט ויעל הבמתה , כי בפתחו פיו החרישו כלם , נהרי נחלי מחקריו משכו בכחם את כל רעיונות שומעיו , וישכחו את היהודי . כמעט כלה קאנט לדבר ומענדעלסאהן קם ממקומו בשצף , מנוחת רוחו חלפה , ובחפזון אין לחדור בתוך המון התלמידים ולבוא אל הבימה , כמעט ראוהו התלמידים ושחוק גדול נשמע עוד הפעם מכל עבר ופנה , אך מה חרדו ונבהלו , מה נכלמו ובושו , בראותם כי אך קרב היהודי אל מורם ואלופם , וכמעט נדברו יחד דברים אחדים , וכבר הושיט קאנט את ידיו לו וכבר חבקו בזרועותיו , וקול דממה דקה נשמע „מאזעס מענדעלסאהן הוא ! הפילוסוף היהודי מברלין" . התלמידים עמדו בשורה ברגש יראת הרוממות , ושלובי יד עברו שני הפלסופים הגדולים האלה בתוכם עד צאתם מאת פני הבית . —

והחכם האמאן כתב אל לאוואטער , לאמר : בכל ימי הקיץ העבר לא ראיתי שמחה בעיני , כי אם שמחת ראות פני מענדעלסאהן , וחק עשיתי לי לבקרו בביתו מדי יום ביומו , והתענגתי בדשן חכמתו יותר משעה אחת .

הפרופיסור כ. י. ק ר ו י ז כתב במכתבו אל החכם אויערסוואלד מיום 29 יולי: ביום הראשון אחרי הצהרים הלכתי להאמאן ובדרכי פגשתי באיש אחד, עומד על יד בית אחד, פניו האירו ענות חן ונעימות חמלה יכולה לשבר גם לב אדם קשה כברזל, קרבתי אליו ואמרתי האמנם אכבד לדבר את האדון מענדעלסאהן? אם לא האדון קרויז הנך? ענני, נלכה נא יחד דרך אחד לשנינו, לפי הנראה כבר הקדימו היהודים אשר עמדו אצלו להגיד לו מי אנכי, הלכנו שנינו אל האמאן ומצאנו בית מלא אנשים ידועים ובלתי ידועים מחכים על בואנו. מענדעלסאהן ישב בירכתי הבית ואנכי ישבתי על ידו ונדברנו יחד על כמה וכמה ענינים באהבה ורעות כאלו נתגדלנו יחד מנעורינו, התאוננתי על מרי ימינו ויתאונן גם הוא, ויורנו ויאמר: לב שמח ייטיב גהה, ולכל בשרנו מרפא מכל רפואות הרופאים. ובאמת לב שמח נתן לו ה' ובינה יתרה לכל אשר תהפוך תטה את שכלו החד והשנון, לפניו תדוץ דאבה ועד תכלית מחשבות איש הוא חוקר, וראוי לכל איש שיהיה נזהר בדברו עמו. (קרויז' לעבען פאן פאיגט קעניגסבערג 1819).

אם נקלים דברי הכבוד האלה בימינו היום אחרי אשר נתפרסם שם רבנו הרמבמ"ן בעולם וראה כל אשר לו עינים לראות ולב להבין כי גדול היה האיש הזה ומאד נעלה, יקרים ונכבדים הדברים ההם לשעתם, לפני זה ת ש ע י ם ש נ ה בעוד אשר היה שם יהודי לזרא גם בעיני כל נבוני העמים, וכן היו בעיני חכמי ישראל, ומחיצה של ברזל הפסיקה ביניהם. כמה גדול היה כח האיש הזה לעשות פרצות בחומה הנשגבה הזאת ולעמוד כאיש הבינים בין עמו ובין כל עמי איירופא, ולדבר שלום לשניהם גם יחד, להראות את העמים כי גם ליהודים לב יודע ונפש משכלת, ולהוכיח לבני עמו כי יש חכמה ואהבת אדם גם בין כל העמים, מלאכה גדולה עשה וחפצו הצליח בידו.

ובזה תמו דברי והנני ידידך מכבדך לנצח **אב"ג.**

ווארשא חדש **תמוז תרל"ט**

תקוני שגיאות הדפוס אשר נפלו במאמרי משה וישראל ובהנוספות.

חוברת חמישית, שנה שלישית, חדש שבט,

צד	שורה	טעות	תקון
593	14 מלמטה	כשרונית	כשרונות
594	5 מלמטה	במי	בימי
595	12 —	ורדוך	והדרך

צד	שורה	טעות	תקון
596	11 מלמטה	מחוריד	מחורי
—	8 —	ולהתמדה	ולהתדמה
—	1 —	להנאודים	להנאורים
597	18 —	ובכתה	וכבתה
598	4 מלמעלה	לעינים	לעינינו
599	19 מלמטה	המושלות	המושלת
—	4 —	ומרדיביה	ומרחיביה
600	6 —	אף	איך
—	12 —	כמיוחדים	המיוחדים
601	4 מלמעלה	היחיד	היחידי
602	11 מלמטה	מא'	מאז
—	23 —	X	XI
606	17 מלמעלה	Partientier	Particulier
608	16 —	לבבו	לבבי
609	8 —	ומבקשו ממנו הרכמה	ויבקשו ממנו הסכמה
610	15 מלמטה	גאון אשכנזי	גאון אשכנז
—	2 מלמעלה	רבי	רְבִי
611	7 מלמטה	ומכירין	ומכיריו
614	12 מלמעלה	מאמר	מאמרי

חוברת ראשונה, שנה רביעית, חודש ניסן,

699	5 מלמטה	ליעז	ליעזט
701	21 —	ימי אמן	ימי אָמֶן
702	14 מלמעלה	ודעותיהם	ודעותיכם
—	6 מלמטה	ווידער שפרוך	ווידערשפרוך
704	1 —	חכונה	הכונה
705	3 —	השליח	השולח
706	9 מלמעלה	לתפא	לחפא

חוברת שניה, שנה רביעית, חודש אייר,

745	3 —	והבכור	והברור
—	10 מלמטה	נצר חסד	נצר חֶמד
750	18 מלמעלה	ישבה וירדה	שבה וירדה

ליום הולדת אותי.

(ח"י טבת תרל"ט *)

בָּאֳנִיַּת הַחַיִּים אָנוּעַ נוֹעַ,
עַל יַם זַעַף גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם,
זֹאת אֳנִיָּתִי לֹא מָצְאָה מַרְגּוֹעַ,
חִשְּׁבָה הִשָּׁבֵר לֹא אַחַת וּשְׁתָּיִם:
מִמִּשְׁבָּר אֶל מִשְׁבָּר הִנֵּה תִקָּלַע,
וּתְנֻפַּץ כִּמְעַט קָט אֶל כֵּף הַסָּלַע,

אַךְ סַלְעִי מִשְׂגַּבִּי אֵל בַּשָּׁמָיִם,
אֶל גַּלֵּי הַיָּם לֹא יִתְּנֵנִי טֶרֶף;
וּבְרֶגַע אֶחְשֹׁב יִשְׁטְפוּנִי הַמָּיִם,
וָאֶשְׁמַע קוֹל קֹרֵא לַגַּלִּים: הֶרֶף!
הַגַּלִּים יִשְׁתֹּקוּ וַאֲנִי אֶעֱבֹרָה.
עַד מָתַי אָנוּעַ? — לַשָּׁוְא אֶחְקֹרָה.

זֶה שִׁשִּׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנִים נָקָפוּ,
מִנִּי אָז מֵרֶחֶם אִמִּי יָצָאתִי.
מָה רַבּוּ הַמִּקְרִים עָלַי חָלָפוּ,
וּלְכַף רַגְלִי מָנוֹחַ לֹא מָצָאתִי,
וּכְבָר נָגַע לִבִּי לָשֵׂאת הִסְכַּנְתִּי,
וּמָה עוֹד אוֹחִילָה — וַאֲנִי זָקַנְתִּי.

---

*) השיר הזה כבר נדפס במ"ע המליץ נו' 26 שנת 1878, ויען כי המכה
המליץ ידידי הר"ר ישכר בעריש הורוויץ כתב שיר מלאים לשירי ויתן לי את שירו
להדפיס במח' „הבקר אור" מצאתי לנכון להדפיס פה גם את שירי למען
יבין הקורא את שיר ידידי הנ"ל. המו"ל

אַחַת נֶחְמָתִי . בָּהּ אֶשְׁתַּעֲשֵׁעַ :
עַמִּי אָהַבְתִּי, לוֹ חַיַּי הִקְדַּשְׁתִּי,
לֹא לָרִיק חָיִיתִי לִבִּי יוֹדֵעַ,
אֶת מַחְשְׁבוֹת לִבִּי אֶל עַמִּי הִגַּשְׁתִּי,
כִּי יָמִים יָבוֹאוּ עַמִּי יִזְכְּרֵנִי,
אָשִׂים אֶל לִבִּי וּמְאֻשָּׁר הִנְנִי !

א. ב. גאטטלאבער

שִׁיר מִלֻּאִים

לשיר יום הלדת את המשורר הרב החכם הנודע לשם ולתהלה... מוהר"ר אברהם בער בן-חיים הכהן גאטטלאָבער שליט"א, אשר שר במליץ ביום מלאת לו ששים ושמונה שנים, יאריך ה' ימיו בשיבה טובה וארוכה !! —

1.

לִמְשׁוֹרֵר בַּת עַמִּי הִטֵּיתִי אֹזֶן
וּבְרוּחַ הַשִּׁירָה לָהּ עֹז אֱלֹהַּ
בִּסְגֻלָּתָהּ תַּם לֵב מֶלֶךְ וָרֹזֵן
בָּהּ הַמְּשׁוֹרֵר עַתָּה נִשָּׂא גָבֹהַּ
וּלְחֵן מִדַּבְּרָהּ יִקַּח לֵב וָרוּחַ
בַּת עַמִּי, אֵרָא, תָּעִיר מִכָּל רוּחַ

2.

וּבְשִׁיר יוֹם הֻלַּדְתּוֹ יָעִיר לִשְׁמוֹעַ
מַה פָּעַל לִשְׂפָתֵנוּ וּבְטוּב טָעַם
יָעִיר לֵב עַמּוֹ גַּם עֵינָיו לִדְמוֹעַ
עַל גּוֹרָלוֹ כִּי מַר מָלֵא אַף זָעַם
זַעֲקָתְךָ הַמְּשׁוֹרֵר ! לִבִּי הִקִּיפָה
וּכְמַלֵּא שִׁירְךָ נִחוּמִים אַטִּיפָה —.

3.

וּבְשִׁירְךָ לָאֳנִיָּה חַיָּתְךָ שָׁתָה
חֶלְדְּךָ יָם זֹעֵף יִרְעַשׁ לֹא יַרְגִּיעַ
מַה תָּמוּג ! רַב הַחוֹבֵל הֵן אַתָּה
בִּידֵי אָמָן לִמְחוֹז חֶפְצָהּ תַּגִּיעַ
וּלְרִבְבוֹת יוֹרְדִים בָּאֳנִיָּתָם יָמָּה
תָּאִיר וּתְפַלֵּס נָתִיב לָבוֹא שָׁמָּה . . .

4.

וּבְשִׂיחֲךָ מַה תָּרִיד , אֵין לְךָ מַרְגּוֹעַ
וּמִסַּעֲרַת הַיָּם גַּלִּים יִרְהָבוּ
פָּעֲרוּ לוֹעָם אֳנִיָּתְךָ לִבְלוֹעַ ;
כֵּן מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי מַעֲלָה יִדְאָבוּ
בִּדְבַר אֵל כָּמוֹהֶם אַתָּה שָׁלוּחַ
כָּמוֹהֶם אִם חָלִיתָ מַה תָּשׁוּחַ ?! —

5.

וָאֳנִיָּתְךָ לֹא רֵיקָה תַּעֲבוֹר מָיִם
נֹשְׂאֵת זָן לָרוּחַ וִיקָר מְלָאָה
מֵאוֹצְרוֹת שַׁחַק וּסְגֻלּוֹת שָׁמָיִם
מִטּוּבָם בַּת עַמְּךָ עֵדֶן שָׂבָעָה
כֵּן תָּמִיד יִשְׁאַף יָם לָדֹק כַּשַּׁחַק
אַךְ הָאֳנִיָּה הַמְלֵאָה מִטּוּב שַׁחַק — .

6.

הַיָּם כִּי יִרְעַשׁ מֵרוּחַ וָסַעַר
וּסְבִיב אֳנִיָּתְךָ כַּסִּיר יַרְתִּיחַ
כִּנּוֹרְךָ אָז יָשִׁיר כָּל רוּחַ יָעַר
שִׁירְךָ יַהַס יָם שׁוֹא גַּלָּיו יַשְׁבִּיחַ
וּבְמוֹרָא כָבוֹד עַל בִּרְכָּיו כֹּרֵעַ
שִׁיר לְמֹשֶׁה מִיָּם שֵׁנִית שֹׁמֵעַ — .

7.

מַה כִּי זָקַנְתָּ? – טַעַמְךָ תֵּת תֶּרֶב
וּלְעַמְּךָ שָׂם מְרַדְּפָיו מַכָּה חֵרֶם
דָּמְךָ עוֹד כְּעֶלֶם רָתְחוּ מִקֶּרֶב
בִּדְמֵי לֵב וּבְמוֹחַ עֶצֶם וָגֶרֶם
תִּכְתֹּב שִׁיר הַמְבַכֶּה מַטָּה וָמָעְלָה
שִׁיר־כֵּס־יָהּ וַהֲדוֹם רַגְלָיו יַרְגִּיז סֶלָה!!– *)

8.

חַיֶּיךָ הִקְדַּשְׁתָּ! יַכִּיר עַם עֵבֶר
וּסְפָרֶיךָ עָשִׂיתָ מִי לֹא יוֹקֶר?
מִי יִתֵּן יִתְעַשְּׁתוּ וְיִתְחַבְּרוּ חָבֶר
וּלְאוֹרְךָ יֵלְכוּ יֹצֵר אוֹר הַבֹּקֶר!
כַּלְכֵּל אַךְ שֵׂיבָתְךָ לוּ לֵב יָעִירוּ
כָּעַמִּים סִפְרֵיהֶם הוֹן רַב יַעֲשִׁירוּ –.

---

*) הוא שיר נעים אף נשגב אשר כתב הרב המשורר שליט"א במסעו לרומניה אשר הוציא לאור במכתב עתו הבקר אור חוברת שניה שנה רביעית ובשירו זה נראהו עוד מלא כח עלומים בהגיון ובשיר, וכעלה עוד חושו בו בוער כאש כי יראה עמו ברומניה נחשב כהנה ובער באש אשר הציתו עליו משנאיו על לא פשע ורודפיו חנם, וכרוח הלוי אשר השתפך עלי חרבות ציון ועלי אבדן עמו הנפוצים לארבע רוחות, ונפשו אז נשא מעל גוו ויעל על כנפי מדברותיו ולא יחוש כי ערבי זד ירמסנו וידכא לארץ חיתו, כן גם המשורר הזה בשירו הזה יעלה על מרומי השיר וברוחו הכביר כפטיש יפוצץ גם לב אבן, ובקול דברו יחצוב להבות ומפיו תצא אש פלדות להתיך גם רוח נחושה, על אשר ברומניה אכלו את יעקב בכל פה וכבודו כבוד אדם בארץ השמו, ירעים בשירו זה שחקים ממעל וארץ ויושביה מתחת ולא יירא ולא יחת פן יבלע לו בהציגו קלון רומניה לעיני העמים ויגלה ערותה וחרפתה אשר תחטא חטאת אלהים אשר היא כלמת עולם לה, כן גם המשורר הזה העשוי מבלי חת נראהו בשירו כמו חרף נפשו ורוחו בעד עמו האובדים והנדחים בארץ רומניה; ומי אכזר אשר ישמע דברי שירו זה ולא יתעורר לחמלה ולבכי על אחינו ברומניה המדוכאים בשער בידי צוהליהם אשר חמסו משפטם משפט אדם באר

9.

הֵן שָׂפָה חַיֵּי עַמָּה בָּהּ יִכָּבֵד
מַאֲרִיךְ חַיָּיו נֹתֵן בָּהּ אִמְרֵי שָׁפֶר —
כֵּן אַתָּה לִשְׂפַת עַמְּךָ הִנְּךָ עֶבֶד
בֵּין מַאֲרִיכֵי חַיָּיו אַתָּה תִסָּפֵר
כֻּלָּנוּ לָכֵן הַיּוֹם אֶל אֵל נִתְפַּלֵּלָה
חַיֵּי מַאֲרִיךְ חַיֵּינוּ הַאֲרִיךְ סֶלָה!!

ס"ט פעטערסבורג

ישכר בעריש הלוי איש **הורוויץ**

אֶל מְשׁוֹרְרֵי בַּת־עַמִּי

1.

מְשׁוֹרְרֵי בַּת־עַמִּי אַךְ רַבּוּ מַחֲמָאוֹת
עֵת בַּת־הַשִּׁירָה אֶת־שָׁרְרָם גֹּרֶדֶת.
יֶחֱזוּ נִפְלָאוֹת, יָשִׁירוּ נוֹרָאוֹת;
יָשִׁירוּ–יֶחֶרְדוּ, יָדָם רֹעֶדֶת.

2.

יָשִׁירוּ – יֶחֶרְדוּ, יְדַבְּרוּ – יִרְעָדוּ,
בְּמוֹרָא וָפַחַד אַךְ יָדָם כֹּתֶבֶת,
לָכֵן מַשָּׂא אֱלֵי־הֶבֶל נָדָדוּ;
אַךְ חֹנֶף, אַךְ מִרְמָה שְׂפָתָם דֹּבֶבֶת.

על לא פשע, ועתה הודות לאל עליון אשר הוא אב אחד לכל בני אדם יחד וכל חפצו כי כאחים יחיו יחד בארץ, כי המה לבות בני אדם אילי הארץ להמליא ישע לאחינו הנרדפים שם כי לא ירגזו עוד תחתיהם וכאזרחים ישבו שם בארצם לבטח ואין מחריד, ברוך משנה עתים ומחשבות בני אדם לטוב להם יחד כל הימים!! — הורוויץ

3.

יָשִׁירוּ רוּחַ עַל נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה —,
וְעַמֵּי הָרָעֵב לְקוֹל שִׁירָה נֶעֱמָה
יַחֲלֹם וְהִנֵּה אֹכֵל, וְנַפְשׁוֹ אַךְ רֵקָה,
אַךְ יַחֲלֹם, אַךְ יָשֵׁן – קוֹל נַחֲרוֹ אֵימָה!

4.

יָשֵׁן אַף־יַחֲלֹם זֶה יָמִים, זֶה שָׁנִים,
עַד לִנְצִיב קֶרַח בִּינָתוֹ הָיָתָה;
בְּרֹאשׁוֹ לֵיל חֹרֶף, עַל־עֵינָיו עֲנָנִים
בְּנַפְשׁוֹ קַו תֹּהוּ, לִבּוֹ אֶבֶן־בָּתָה.

5.

מְשׁוֹרֵר יְשֻׁרוּן, הַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת!
עֵת רוּחֲךָ יִפָּעֵם, יֶהֱמֶה כַּחֲלִילִים,
אָז קַח כִּנּוֹרְךָ, וְעַל רֹאשׁ עַם־לֹא־בִינוֹת
הַךְ בַּכִּנּוֹר – וּמְחַץ קָדְקֹד אֱוִילִים.

6.

הַךְ הַכַּפְתּוֹר עַד הַשְּׁעִפִּים יִרְעָשׁוּ,
יָקִיצוּ בֹעֲרִים, חֵשֶׁב לֹא יָדָעוּ;
קְרָא בְגָרוֹן עַד דִּבְרֵי עָתָק יֶחֱרָשׁוּ,
אֶל־חִכְּךָ שׁוֹפָר — עַד חֵרְשִׁים יִשְׁמָעוּ.

7.

אֶל־חִכְּכֶם שׁוֹפָר עַד חֵרְשִׁים יִשְׁמָעוּ!
עִזְבוּ שִׁירֵי אָבִיב, כַּרְמֶל וָכֶרֶם,
וּלְנָבָל עוֹד "נָדִיב" אַל־נָא תִקְרָאוּ —
שִׁירוּ בַחֲזִיז קֹלוֹת, נֶפֶץ וָזֶרֶם!

8.

אַל תַּטִּיפוּ — תַּעֲרִיפוּ גֶשֶׁם נְדָבוֹת,
אַךְ אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ, בָּרָד וָרַעַם;
כֹּתּוּ עֵטֵיכֶם לַחֲנִיתוֹת וַחֲרָבוֹת,
זְמִרוֹתֵיכֶם לִרְמָחִים וּכְלֵי זָעַם.

9.

כִּתְבוּ שִׁירֵיכֶם בְּעֵט בַּרְזֶל, עֹפֶרֶת,
כְּחֶרֶב פִּיפִיּוֹת עֵטֵיכֶם יִמְרָטוּ:
וּתְלַהֵט גֶּחָלִים רוּחַ בֹּעֶרֶת,
מִפִּיכֶם כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ.

10.

וּתְלַהֵט גַּם בֶּהָרִים עַד שְׁאוֹל תָּחַת,
כִּמְדֻרַת תָּפְתֶּה, לַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה,
עַד תִּכְלֶה הָרִשְׁעָה בָּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת,
גַּם תִּקְוַת אִוֶּלֶת — מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים סֶלָה.

ס׳ פטרבורג.

1878. שַׁפִּירָא

מסעי בארץ רומעניע

(סוף מחוברת ג׳).

ג.

ביום כ״ג לחדש שבט (15-29 יענוואר 1878) עזבתי העיר בוקארעסט לעת ערב בלוית אוהבי ה׳ חשמל וה׳ שפירא, אשר שלחו דעפעשע לבאטושאן אל הרב החכם הר״ר הלל כהנא להודיעם כי ממחרת היום ההוא לעת ערב אבוא שמה אולם בפעם הזאת אחרו מרכבות מסלת הברזל מבוא באטושאנה עד שעה.

השלישית אחר חצי הלילה של יום כ"ד שבט. הרב החכם ה' כהנא אשר היה חולה קצת ביום ההוא לא יכול לחכות על בואי בחצר המסלה וישלח את משנהו המורה החכם הר"ר צבי אלעזר טעללער נ"י וחכה שמה עד בואי ויוליכני משם אל בית מלון אשר בחר למעני ואנוח שם עד הבקר. ויהי ביום השני כ"ה שבט הלכתי עם ה' טעללער לבקר את פני הרב הדירעקטאר החכם הנכבד הר"י הלל כהנא נ"י ומצא חן בעיני עד מאד, כי כל דבריו בהשכל וכל מעשיו לשם שמים ולטוב בית ישראל. במשך ימי שבתי בבאטושאן, ושמנה ימים ישבתי שם, בקרתי את בית הספר לבני ישראל אשר הדירעקטאר החכם הרב הלל כהנא מנהל אותו ותחת השגחתו יפרח כזית. הבית הזה יחלק לשתי מפלגות, המפלגה הראשונה היא בעלת ארבע מחלקות, בהן ילמדו התלמידים כל הענינים הנחוצים בארבע המחלקות המיוסדות ע"פ המיניסטעריום בשפת הארץ, ומלבד אלה ילמד המנהל החכם במחלקות השלישית והרביעית אמונת ישראל, גלילות הארץ וחכמת החשבון בשפת אשכנז, ובמחלקה הרביעית גם פרקי אבות מבואר בשום שכל להעיר ולעורר את הילדים על מדות ישרות אשר יבור לו האדם וחי בהם למצוא חן בעיני ה' ואדם. שפתנו שפת עברית תלמד שם בהשכל ודעת לשמחת לב כל מוקיר שפתו וספרותו. שני מורים עברים שם נבונים ומשכילים וישרי לב יודעים את מלאכתם ומתכונים להביא תועלת רבה לתלמידיהם. האחד הוא המשכיל הנבון הר"ר יצחק טשאטצקים מבראדי במחלקה הא' והב', והשני החכם הסופר המהולל הר"ר צבי אלעזר טעללער נ"י מקרית זלאטשוב במחלקה הג' והד'. כל משכיל מבין דבר לאשורו יתענג לראות איך המורים המשכילים ההם ידעו לפחת רוח חיים בלמודם ויעוררו בלב תלמידיהם הרגשות נעימות ואהבה לתורתנו וספרותנו. מדי בחני את התלמידים שמתי לב על התפתחותם הנפלאה ע"י מוריהם החכמים אשר עיניהם ולבם תמיד על תלמידיהם להיטיב אחריתם. גם במלאכת הדקדוק גדול כח התלמידים עד כי לא יבצר מהם להשיב דברים נכוחים על כל שאלה כבדה עד מהרה. גם המורה לשפת אשכנז איש נבון וחכם הר"ר יוסף זוסמאן מסטאניסלאוו עושה מלאכתו באמונה ולמודיו עולים יפה. — בהמפלגה השנית ילמדו התלמידים ג"כ שפת רומנית ע"פ חקי הפראגראם, אבל לא שפת אשכנז, ותחת זה ילמדו שם גמרא עם פירש"י ז"ל. הלמודים העבריים בארבע המחלקות ממפלגה הראשונה, הם תורה עם תרגום אשכנז צח, ס' תהלים, משלי, ודקדוק ל"ע. גם לכתוב ילמדו התלמידים שם ע"י מורים קאליגראפים אומנים לתפארת. מספר כל המורים בבית הספר הנכבד ההוא הם ארבעה עשר. השגחת הרב הדירעקטאר עולה על כלם ובחכמתו הגדולה ינהל בית ספרו בטוב טעם ודעת, ומאד נעמו לי הרגעים אשר הייתי בבית ההוא לנסות ולבחון את התלמידים. בהיותי בעצמי פדגוג מנעורי בינותי אל כל מעשה המורים המשכילים והדירעקטאר החכם העומד על גבם, ושמחתי גדלה מאד לראות מראה כזה במחנה העבריים, בארץ אשר יעמדו שם היהודים בשפל המדרגה והם מענים ונגשים בתגרת יד איביהם מנדיהם, ותקוה חזקה באה בלבי כי יבא יום ואחב"י ירימו ראשם בארץ הזאת ולא יהיו עוד כצנינים בעיני אזרחי הארץ, חכמתם תעמוד להם לנחול

אהבה וכבוד מאת אלה אשר ירדפום עתה באף ובתוכחות חמה, כי החכמה תעוז לעם חכם ונבון לקחת לב ולהראות למנדיהם כי חנם חסתם שפוכה עליהם, יבא יום ויהודי רומניה לאזרחי הארץ יחשבו וישבו בשלום לבטח בקרב הארץ.

לו חכמו השכילו בני ישראל בכל ערי רומניה, עכ"פ הגדולות, לעשות כמעשה אחיהם בבוקארעסט ובאטושאן, כי עתה קרבה שנת גאולתם ופדות נפשם מיד צורריהם. הנסיון הורה אותנו לדעת כי אין כל דבר עומד בפני ההשכלה האמתית (אם רק לא תלך שובב ותבחר דרך אמונה ומוסר השכל). את אשר לא עלתה זה ימים רבים ביד מושלי הארצות הנאורות להטות לב הרומנים לטובה על בני ישראל יושבי ארצם, עלה תעלה ביד ההשכלה בלי שום ספק ברבות הימים, כי לא ביום אחד ולא בשנה אחת יהפך לב העם כלו ותפקחנה עינו שונאי היהודים לראות כי עם חכם העם הזה ודרכיו דרכי יושר, כי באה חכמה בלבו ויביא תועלת לא מעט לאזרחי הארץ אם לא ילכו עמו קרי ויתנו לו חלק ונחלה בתוכם לשבת כאחים יחד. ספו שנה על שנה, אחי בני ישראל! זמנים ינקפו, למדו היטב, דרשו לשון ארצכם ומולדתכם, הטו למוסר אזניכם, יבא יום וראו כל עם הארץ כי ראויים אתם לבא בקהל האזרחים ומשפט אחד יהיה לכם ולהם ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותכם.

כבר דברתי למעלה מחברת „ציון" אשר נתיסדה בארץ רומניה לטוב בית ישראל. החברה הנכבדה הזאת הציבה לה יד גם בעיר באטושאן. ומלבד החברה הראשית הזאת נאספו רבים מנכבדי עדת ב"י בעיר הזאת לאגודה אחת חדשה אשר קראו שמה „אור חדש" (לאמר: „א ו ר ח ד ש על צ י ו ן תאיר"). מטרת האגודה הזאת ותכליתה נשגבה. להרחיב השכלה, לפחת אהבה נאמנה בלב כל חבריה, כי לא יתגאה שוע על דל ונכבד על נקלה, להוקיר ולהכיר ערך כל איש ולתמוך ביד נדכאים ואומללים. כי תאנה ח"ו רעה לאחד החברים, כי יהיה חולה וכדומה, תמהר החברה לבא לעזרתו ובידי נדיבה תתמכהו. להאגודה הזאת חקים ומשפטים ישרים וסדרים טובים ונעימים לשמחת לב כל באיה, עצתי אמונה לכל איש מישראל להתחבר אל החברה היקרה הזאת כי רב טוב צפון בה וממנה תצמח ארוכה ותשועה לישראל ברומניה.

נכבדי החברה בקשוני ואאות להם לבא לבקר את בית אספתם באחד הלילות, ישבתי עמם שעות אחדות, ראש החברה פיו פתח בחכמה וידבר דברי טעם ושכל טוב באזני הנאספים בשפת אשכנז צחה, אם אמנם תמיד סדברו בשפת הארץ ורק לכבודי, מבלתי אדע שפת רומנית, דבר אשכנזית, ואני נתתי לו תודתי לעיני כל העדה והלכנו איש לביתו.

בשמונת הימים אשר ישבתי בבאטושאן לנוח מעמל הדרך בקרוני בביתי הרבה ממשכילי עדת ישראל, וענג רב שבעתי סדבריהם, וביחוד השביעוני נחת הרב החכם המפואר הר"ר הלל כהנא והמורה הנכבד איש נבון וחכם הר"ר צ"א טעללער נ"י, אשר הראו לי עז ידידותם וכאחים מבטן התהלכו עמדי, על כן

זכרונם תבוא לפני תמיד והנם חקוקים על לוח לבי כל עוד נפשי בי, וזכרם לא יסוף ממני.

ביום ג' ב' אדר (24 יענואר) עזבתי העיר באטושאן בלוית אוהבי ורעי אשר לווני לחצר מסלת הברזל, והלכתי לביתי בשלום, ובזה תמו דברי מסעי ברומניה, אשר השאיר רושם גדול בלבי.

אוהבי ברומניה! מי יודע אם יחנני ה' לחזות עוד בנעם פניכם. הן זקנתי באתי בימים ותכבד עלי עבודת המסע, אבל שמכם וזכרכם על פני יהלוף תמיד, וסדרי דברי בכם נפשי תלבש גיל, תשכח ימיני אם אשכחכם!

שלום לכם אוהבי מרחוק הקרובים בלבבי. **אב"ג**

עת חיה

מבט כללי על מצב אחינו אשר בארץ רמה־עניה.

(המשך מן חוברת ג')

היהודי הוא אזרח נאמן בכל ארץ מולדתו! ולא בכל ארץ הוא אזרח נאמן אשר לו המשפט לאכול מפריה ולשבוע מטובה! ישנן ארצות אשר כמו זר וכבן נכר נחשב, מן גו יְגֹרַשׁ, בכל משפט לא תגע ידו, ומנת חבלו חבלים ומשטמה, הֻבְדַּל לרעה תחת רדפו טוב, אהבה ותועלת! מדוע? זאת השאלה הנמרצה אשר תעננו זה כמה, ובכל עמלנו והשתדלותנו לפתור את החידה הנסתרה והנפלאה הזאת לא נעשה דבר, הבוגד בוגד, והשודד שודד; האכזריה תמשול ביד חזקה, העולתה תשלוט בזרוע רמה, והמכשלה הזאת בקרבנו! אבל ראשית פעלת הדורש והמבקש להיטיב ולתקן עליו להתחקות לדעת ולפלס את רוח הנרדפים, דרכי חייהם, מדות תהלוכותיהם, קשורים זה בזה, קשורים את העם אשר בקרבם הם יושבים, מצבם החומרי והמדיני, והמוסרי, לבקש משם סבת הרדיפה והמשטמה ואולי גם אז תצלח פעם להרחיק את הנסבה ואז תתום גם הרשעה; כי בהוסר סבת המחלה מהחולה תוסר גם המחלה —.

האדם הוא בעל צרכים הרבה, בחיר הבריאה הזה, אשר הוחן מאת היוצר הטוב בכשרונות שונות, בתבונה ודעת ובבחירה חפשית וחמדה ותאוה לחמוד את אשר עיניו רואות; והונח בגן העדן הזה, התבל וכל מחמדיה, לפניו כל טוב ונעם לשלוח את ידו לקחת כל אשר יראה ויתאוה, הרביתם לרוב העירתם להציב גבול ומתג לתשוקותיו ומעצר לרוחו, וכן הולידו חקים ומשפטים אשר על כל אדם לשמור ולעשות. אבן גם לרוח הצגו דלתים ובריח לבלתי יגביה עוף מרומים אין קץ וישים שמות בארץ —.

האמונה והדת היו שני המושלים הראשונים הגדולים אשר השתררו גם

השתרר ביד חזקה על האדם הזה המחבר מנפש וגויה. מאז נפלגו בני האדם למפלגות שונות, לכל מפלגה ומפלגה אמונה ודת לבדה אשר תחיה בהן. אבל כל עוד אשר לא תתרחקנה אחת מרעותה, והמטרה היחידה הנשגבה לכלן יחד, אם גם בדרכים שונים תבואנה אליה, הלא רק המטרה היא הקדושה, והנקודה הדרושה; והדרכים אם גם יהיו שונים ונפרדים לא יזיק, אם מגמת כל הולך אל המטרה אשר לפניהן, ובהתעות איזה מפלגה מן המסלה, ותטה מן הארח המובלת למטרה, ותשכח אנה פניה מועדות, היא תטה אשוריה מן ארחות ישר ללכת נתיבות עקלקלות, וכה תולדנה צרות רבות, משטמה, קנאת אשה ברעותה; ומלחמה כבדה ברבות הימים בין מפלגה ומפלגה, אשר שכחו את ראשית מטרתן, כל אחת אומרת דרכי יתכן, אני הולכת נכחה, מגמת פני מישרים, ועפעפי יישירו נגדי; והאחת אשר תחזק, תגבר חילים ותצליח להרים קרנה, היא תשים מועקה על רעיתה להכריעה ולהכניעה אל נתיבותיה —.

בני מפלגה אחת כבני אם אחת המה. האזור המקשר והמיחד את אנשיה הוא חזק ואמיץ גם מכל קשר טבעי. הלא נראה כי גר הבא להתיהד או להתנצר או להתמשלם, יאמר לאביו ולאמו לא ראיתים, ואת אחיו לא יכיר, ואת בניו לא ידע, והנהו כזר לכל משפחתו ותופר כל ברית ואחוה בינימו. וכן רחקו גם בני מפלגה אחת מבני מפלגה אחרת *). אבל כל עוד אשר בני מפלגה ומפלגה ישמרו את חקותיה ומשפטיה, יוכלו לחיות בשלום אחת באחת בלי בוא איש בגבול רעהו; כי החקים והמשפטים ישרים ולא יולידו רדיפה, משטמה ואיבה וקנאה, נקמה וריב ומלחמה, ורק בנטות מאת המשפטים עקלקלות, אז תולד מלחמה, וכאויבות מפלגה מול מפלגה נצבות. בני כל אחת יאמינו כי בשם אלהי אמת ואמונה טהורה ילחמו מלחמת חובה ועליהם לָאֵיֵב את איביהם ולרדוף את אחרים אשר לא יאמינו את אשר יאמינו הם; וכה נשפכו דמי נפשות נקיים על מזבח מלחמת האמונה —. המלחמה הזאת תמשך זה שנות אלפים ותעשה נבלות רבות ושמות בארץ —. ומאז החל אור הַצִּוִילִיזַצְיָה לזרוח, ותפקחנה עיני הלוחמים כי לא לאמונה יגברו בלחמם לאמונה, וחטא ועון הוא לשפוך דם אדם במצות האמונה, כי האמונה לא תצוה לשפך דם. מאז הוסרו אמנם כל המזבחות אשר בנו כל בעלי האמונה לאלילי אמונתם, ונקרא דרור לכל

---

*) עינינו רואות בקרבנו איך יפרדו אב מבן, אח מאח, ורע מרע, יען לכל אחד ואחד צדיק אחר אשר יאמין בו ויחסה בו כסלתו כי רק אליו נשמתו מסגלת —, וכן בהיות מריבה בעדה בדבר מכס הבשר, ופלגות לבבות בעיר ותחלה העדה לשתים, כל אחת בוחרת לה רב אחר ושוחט אחר, ובפרט בערי רמה-עניה. שמה ופלצות תאחז לשמע השערוריות הנעשו בימינו! ועיני ראו לא אחת ולא שתים מעשים אשר לא האמנתי לולא ראיתי לבדי —.

איש, אין לאיש לרדות באיש ביד חזקה לכפותו לאמונתו; יאמין כל אדם באשר יאמין, ילך כל אחד בשם אלהיו אשר יצליחנו ויחייהו, ובכל זאת הנהו אזרח נאמן בכל לבבו לארצו, למולדתו ולמלכו. הלא המטרה אחת היא לכל בני האמונות השונות, כל בעלי אמונה יחפצו אשר וחיים: יבקש לו כל איש אשרו באשר ימצאנו —. והנה באה החכמה המדינית, תחתיה, כלי נשק מפץ ומות בימינה וגם האמונה בשמאלה! ותחדש פני המלחמות ותרב חללים מכל המלחמות אשר היו לפניה, אם גם לא באכזריות ושערוריות ועִנויים קשים כראשונות. לפיהן נפלגו המפלגות למפלגות אחרות נשאות על האמונה, תחת דגל הפּוֹלִטִּק יחיו בעלי אמונות שונות כאחים, אשר ארצם ומולדתם היא הורתם, ומלכם הוא אביהם, אליו ישתחוו, לו יהבו גדל ואותו יעבדו באמונה, וכי תקראנה מלחמה, ילחמו בני אמונה אחת אלה באלה לארצם, למולדתם ולמלכם —. כל ילידי מדינה אחת כבני משפחה אחת אחווים וקשורים בקשר אהבה כאחים בני אם אחת, ויחשבו את בני מדינה אחרת באיבה וקנאה כזרים, אם גם בני אמונתם הם, עד כי גם לפעמים תתעורר מלחמה כבדה ועזה ביניהם, חרב המשטמה והקנאה תאכל לרבבות משניהם עד אשר תעז יד האחת על רעותה ותכניעה ותדכאה.

היהודים, העם הזקן והנושן הזה, אשר רוח לאֹם אחת מרחפת על פנימו מאז היה לעם, מאז נשבעו לדגל אמונה אחת: תורתם, אמונתם ושפתם, הנה המסכה הפרושה עליהם גם אחרי אשר נפזרו ונפוצו לכמה רוחות הארץ. תחת צל כנפי אהבת אחים יחסיו ויתלוננו בכל מקומות פזוריהם, רוח לאומתם תחיימו ויהיו אלה בעד אלה: שמחת אחדים היא שמחת כלמו; אבלת מתי מספר היא אבלת כל העם: בקרות רעה ואסון לאיזה יהודים, יתעוררו כל היהודים, יחישו להושיע ברב או במעט. לא המדינות הזרות, לא המרחק הרב, לא השפות השונות תפרידנה ביניהם, או תעצור בעד העוזרים מהושיע —. העם הנפלא הזה, עם העמים לא התחשב בין אזרחי ארץ מולדתו ימים רבים! כמה ארצות הקיאו אותם בחרפה ובזיון על אשר — יהודים הם! כמה מכות נאמנות ופצעים רעים הכו, כמה הומתו מות ענוי אכזרי על המטבח, כמה נצמתו בבור יען — יהודים הם!! ימים רבים נבדל לרעה מכל שבטי העמים, באחת הפנות הסמאות היתה מעונתם צרה והשבה, בירכתי מחשכי ארץ אספו אספה: ברחוב אנשים לא ירהב יהודי לצעוד בלי הענש לשלם או להוסר מוסר אכזרי. בגדים צואים עם תוי בזיון ישא להנכר כי יהודי הנהו, הוא נבדל ונרחק מכל חקי ומשפטי אדם בני המדינה, אם גם ילידיה המה ככל האזרחים והתושבים. ובעת הוסרה ממשלת האמונה משלוט, בימים אשר לקח שבט המשרה מידי הכהנים משרתי האמונה ונתנה בידי מלכים ושרים אשר לא לאמונה משלו, ורק לחכמת המדינה מלכו; בימי פלגות ממשלת האמונה מממשלת המדינה, עת כל איש לא לפי אמונת לבו רק לפי כשרונותיו ומלאכת מחשבתו הכר והוקר, בימי הבקרה האלה לא בקר עוד גם היהודי אולי גם בו ברכה להיות איש מעשה בארץ;

(ההמשך יבוא)

הִזָּהֲרוּ בִּבְנֵי הָעֲנִיִּים!

ספור

יסודתו בחיי עמנו בזמננו.

מאת אברהם בער בן-חיים הכהן גאטטלאבער

א

כִּסְאוֹת לַמִּשְׁפָּט

הַחֹרֶף השליך קרחו על פני הארץ, לבשו העמקים שלג והנהרות עטפו קרח, הכפור משח על פני אגני-החלונות פטורי ציצים ופרחים לבנים. כאיש נושא בחיקו ציץ נובל אשר נתנה לו ידידות נפשו בעודו רענן, ואחרי כי הפך מראהו וריחו נמר עוד ישעשע נפשו, כי יזכור אהובתו; ככה ישעשעו הפרחים האלה הלבנים את נפש האדם, אשר כראותו אותם וזכר את האביב הנחמד למראה, כי עוד ישוב להשיב נפש כל חי. —

הַיום רד ויהי השמש לבוא, אחרי כי לא יצא היום כחתן מחפתו, כגבור שש לרוץ ארח, כי אם ככלה המכסה פניה בצעיף וכרך-לבב הנס מתוך המערכה להחבא. הכוכבים לא יצאו לקראתו כחיל צבאו לברך את לכתו בשלום לבית מלונו, הירח שר הגדוד לא הגיה אורו, רק השלג האיר את הלילה כמעט קט ונרות שמן ודונג, שמונה שמונה לבית. מאלה קרנו חוצות העיר הקטנה כְּזִיב, אחת הערים הנודעות בארץ, לא בגדלן ביפין ובעשר יושביהן, כי אם בשם הרַבִּי השוכן שמה לבטח ואליו חסידים ידרשו וינהרו שמה מכל קצוי הארץ. —

לא אדע על נכון אם רבים מיושבי עיר כזיב הבינו אל פעולת יי, אשר עשה עד להפליא בימים ההם לפנים, בקום עם נועז ומלך עז ואנשים רעים וחטאים מקרב ישראל, נוסדו יחד להפר ברית הר חרב, להסיר תורת משה מגבירה, לבלתי עבוד את יי אלהי ישראל ארון כל הארץ, ולהשתחוות אל עצבי הגוים אלילי עץ ואבן, למצוא חן בעיני היונים. ויי העיר את רוח חסידיו שומרי בריתו ונוצרי עדותיו בכל לב, המה השרידים אשר יי קורא בכל דור, ומאז היה ישראל לגוי לא חדלו ולא יחדלו מקרב העם, אם כי שונה שמם בכל פעם ובכל עת. בימים ההמה היה שמם בית חשמונאים, או מכביים, על שם הגבור באחיו יהודה מכבי, אשר בזרוע עוז נלחמו עם צרי ישראל ויוכלו להם, ויהיו מגיני הדת ומחזקי כן תורתנו הקדושה ויעשו תשועה גדולה בישראל. רבים מיושבי העיר הקטנה ההיא לא ידעו גם את שמות האחים הגבורים אשר מהם יתד ופנה לתשועת ישראל, לא קראו את ספרי קורות הדורות, ולא ידעו רק את הנס המפורסם מפך השמן אשר היה די בו לשמונת

יכים בבית יי אשר בירושלים, אשר על כן ידליקו היהודים נרות שמונת ימי חנוכה, ביום הראשון נר אחד ויוסיפו יום יום עד יום השמיני, והחסידים ברנה יגילו וישתו שמונה כוסות ביום הראשון ויוסיפו יום יום עד יום האחרון אז ימלאו גרונם יין ושתו ולעו ושכרו וקאו...

שלשה בתי תפלה היו בעיר כזיב, האחד בית הכנסת בית חומה ישן נושן לא נודע שנת הבנותו, וספרי תורה הרבה בארון הבית הזה, לא נודע שנת כתיבתם, מלבד הספר החדש אשר נתן שמה זה שנתים העשיר ר׳ יונדב, איש נבון ונדיב לב, להראות להמון העם כי שקר נחלו מאבותיהם דור מכל כמוהם, אשר האמינו כי הספרים הקדושים המונחים בארון רעה עינם בספרים חדשים ולא יתנום לבוא אל הקדש ולהאסף עמם יחד אל הארון העדות, אשר על כן לא התנדב איש, ימים אין זכרון למו, לתת ספר תורה חדש אל הבית הזה, והישנים לא כלם היו ראויים לקרוא בם, כי רבים נפסלו מזקן ואותיותיהם הלבינו, גם הסופרים יראו לנפשם לשלוח יד לכתוב ספר תורה לבית הקדוש הזה, אם גם נמצא איש לבב אשר אבה לתת כמוהו, כי אמרו מי יודע אם לא נמות אנחנו וטפנו, כי יבער בנו אף הספרים הישנים. וזה האיש הנבון ר׳ יונדב, בהעלותו על לבו לעשות כדבר הזה, לפקוח עיני העורים המכים בסנורי אולת והבלי שוא, לא פנה אל אחד הסופרים, אשר ידע כי לא יאבו ולא ישמעו אליו; כי אם למד ידו למלאכת הסופרים ואצבעותיו לכתוב כתיבה תמה בשרטוט ותגין ובעצם ידו כתב את ספר התורה עד תמה ויעמידה בהיכל בליל הושענא-רבה בשנת תר״כ. ומני אז עוד נפשו שוקקה לחדש פני הבית ולמשוח את קירותיו בסיד לבן פנימה וחוצה, אשר חשך משחור תארם, באמור בני-העיר כל היום, כי קירות הבית הזה נבנו באבני בית יי אשר בירושלים, ולא בידי אדם נעשו, כי מלאכי אלהים היו הבונים אותו, ביחד עם בתי כנסיות הרבה, אשר לא נודע ראשיתם ויום הוסדם, ברגע אשר יצא הקצף מאת יי וישלח אש במקדשו. על כן יתאבלו הבתים האלה אבל כבד מני אז וילבשו שחורים, ואי לו לאיש אשר יהין לשלוח יד למשוח את קירותיהם בסיד לבן להסיר אבלם מעליהם, כי ביום עשותו זאת מות ימותו ורגמו אותו קירות הבית באבניהם אשר ישליכו עליו. להראות לבני עירו כי גם בזאת יבערו ויכשלו מאד אותה נפש הנדיב המשכיל ההוא; אפס לשוא כ־ה כחו, לא נמצא איש יהודי בעיר הזאת ובכל הערים מסביב אשר יאבה להשליך מנגד נפשו לעשות במלאכה אשר בנפשו היא, ולאיש אשר לא מבני ישראל לא נתנו אנשי העיר לגשת אל קירות הבית הקדוש ולנגוע בם. אכן זה שנתים מאז בא ספר חדש אל ארון הקדש ולא קרה כל אסון ופגע, לא ליונדב וביתו, ולא לאיש אחר, לא ירדה אש מן השמים, ולא שטפו מי הנהר הקטן ההולכים לאט את העיר ויושביה, והספרים הישנים עומדים בהיכל ה׳ ולא עשו להם כנפים לעוף השמימה, הכל כמקדם והעולם כמנהגו נוהג, מני אז נמצאו קצת אנשים בעיר כזיב, אשר יכיתם לבם בשפק כי גם קירות הבית לא יעשו דבר אם המצא ימצא איש אשר לבו חזק ונפשו תהרוך עז לגשת ולהניף יד למשוח אותם בלבן. וזה ימים

מעט ערב לב איש צעיר לימים אחד לאמר בלעגי מעוג (אשר אמנם לא חדלו מתי עירו לנקום את נקמתם ממנו בעבור דבריו) כי לא נגרע סיד וחמר ממימי רגלים אשר לא יחדלו כל בני העיר מהסך את רגליהם עלי קירות הבית ולא ייראו רע, ולמה ייראו לנפשם למשחם בסיד. —

אם כי גדול היה כבוד הבית הזה בעיני אנשי העיר, ואב לבניו הודיע כי לא שלטו בו ידי בני אדם לבנותו, כי אם כרוהו ילדים חפרוהו נערים בהועדם יחד להשתעשע על ראש הר גבוה ותלול, ויהי בחפרם וימצאו ראש המגדל, וירוצו ויגידו לאבותם ויאספו כל בני העיר ויחפרו וימצאו את הבית הגדול והקדוש הזה, עם ארון הקדש ועם כל הספרים המונחים בו, וכתוב על אחד קירותיו כי מלאכי אלהים בנוהו מאבני בית המקדש ביום היותו למאכלת אש, ונמחו האותיות האלה ברוב ימים, ועוד סימניהם נכרים קצת, וכל בני העיר מעידים ומגידים כי כן קבלו מאבותיהם — בכל זאת רק מתי מעט יבואו שמה להתפלל בימי האביב והקיץ, מראשית חג המצות עד קץ חג הסכות, וביום אסרו חג של סכות יסגר על מסגר ולא יפתח עד חדש האביב בארבעה עשר יום בו לעת ערב. במועדי יי מקראי קדש שלש פעמים בשנה ובכסה ליום חגנו וביום צום הכפורים יראו את פני האדון יי צבאות בבית הזה כל נכבדי העיר, ומהם אשר יבואו שמה גם בקצת שבתות השנה, רק בימות החול אין גם אחד אשר יבא שמה להתפלל מלבד עשרת אנשים עניים שכורים הנקראים בשם „עשרה בטלנים" הם יתפללו שם בשכרם ערב ובקר וצהרים, ויונדב העשיר עמהם. הרבה עמל ויגע האיש הנכבד ההוא לקחת את לב הבטלנים האלה כי יתפללו בבית הכנסת גם בימי הקור והחרף, ויבקש לשלם להם מכיסו; אפס לא שמו לב אליו ולא שעו אל נדבתו, כי טוב להם התחמם תחת תנור וכירים בבית המדרש בימי החרף מכל כסף יונדב. גם בימי הקיץ לא בנפש חפצה הלכו שמה להתפלל, ולולא שכרם פנו ערף אל הבית הזה; יען על פי קבלתם מאבותיהם היתה שומה על אנשי העיר להתפלל בבית הכנסת על פי נוסח אשכנז, ויהי כאשר נהפכו כל בני כזיב בימים ההם לחסידים מתפללים נוסח ספרד, אין גם אחד, בלעדי יונדב, אשר אותה נפשו ברצון טוב להתפלל בבית הכנסת; על כן הבית הזה שמם מחצית השנה, ורק מעט מזער יבואו בו בימי הקיץ כאמור.

בלילה ההוא, ליל יום השמיני משמונת ימי חנוכה, סגר בית הכנסת מבוא, והנרות הללו הנוצצים בכל בתי ישראל וביתר בתי התפלה לא נראו מבעד לחלוני בית הכנסת הסגור.

הבית השני מבתי תפלות העיר כזיב הוא בית המדרש הגדול. לפנים התפללו גם שם ע"פ נוסח אשכנז, כעדות סדר התפלה כתב יד ישן על קלף המונח עוד היום על הבימה, לפנים היה מקומו על „העמוד" אשר לפני התבה, ומן אז חדלו להתפלל בו, לקחוהו משם ויניחוהו על שלחן הבימה, והניף עליו השמש ידו ויכהו בעים רוחו ויהס את העם המדברים בשעת התפלה. להתפלל בבית המדרש נוסח ספרד החלו זה עשר שנים, מאז קבע דירתו בכזיב הצדיק רבי א... והפך את כל יושבי העיר לחסידים, והוא עצמו מתפלל שם לפני התבה בשבתות

ובמועדים. הצדיק הזה בא לשבת שמה להכעים את אחיו הבכור הצדיק ר׳ ב... אשר היתה מצודתו פרושה על העיר כזיב זה כמה שנים לפנים, ופעמים בשנה בא שמה לברך את המון העם ולשוש משוש את החסידים הצעירים המחזיקים בבריתו ונשבעים לדגלו. על זאת חרה אף אחיו ר׳ א... ויואל גם הוא לבוא שמה ולמשוך בחכה את לב קצת אנשי כזיב ויחלק העם לשתי מחנות מריבות זו עם זו, חסידי ר׳ א׳ וחסידי ר׳ ב׳. וירא ר׳ א׳ כי ידו רוממה וכי אחריו ילכו רוב בני העיר ויואל לשבת שמה, כי אמר בלבו לגרש את אחיו הבכור משם כגרשו כלה ולא יוסיף עוד לבוא שמה. ובהיות עמו יד רוב אנשי העיר וזקניה ונגידיה, השכין את כבודו בבית המדרש הגדול, וישנה את מנהג תפלת נוסח אשכנז לנוסח ספרד. וישם שם את כסא כבודו, ושמה נאספו הסידיו המיחלים לדבריו כאל מלקוש, לשבת סביבו ביום השבת לעת הסעודה השלישית, לאכול ולשתות ולחזות את אלהים שוכן על הצדיק ר׳ א׳ בפתחו את פיו לדרוש רזי תורה אשר לא ידעו ולא הבינו דבר מדבריו רק השתוממו למראה עיניהם ולמשמע אזניהם ויחרדו חרדה גדולה. — אפס בכל כחו ורוב אונו ובכל האותות והמופתים אשר עשה לעיני כל העורים, לא יכול לגרש משם את אחיו הבכור, ועוד נמצאו אנשים צעירים לימים עזי פנים וקשי ערף אשר החזיקו בכנף הצדיק ר׳ ב׳ להעריצו ולהקדישו למרות רוח הצדיק ר׳ א׳, ולא חדל ר׳ ב׳ לבוא העירה כזיב פעמים בשנה מימים ימימה כאשר עשה עד הנה. ועוד התחזקו חסידיו נוצרי עדותיו ויבנו להם בית תפלה מיוחד אשר קראו בשם בית הצדיק ר׳ ב׳, ויאספו שמה להתפלל ולחוג ולאכול ולשתות ולהעלות עשן הטאבאק ולשית שיחות מצוה לספר נפלאות רבם הצדיק ר׳ ב׳ ולקלל קללה נמרצת את אחיו הצעיר ר׳ א׳ ופעמים לא מעטים גם אביו כנהוג וישכחו כי אביו היה גם אבי רבם וצדיק מפורסם ר׳ מ׳ מעיר ט׳...

הבית הקטן הזה, בית הצדיק ר׳ ב... הוא בית תפלה השלישי בעיר כזיב. בשני הבתים האלה, בבית המדרש ובבית הצדיק ר׳ ב׳ העלו את שמונת הנרות בלילה ההוא, וימלאו החסידים את גרונם יין שרף וישמחו במאד מאד.

והאחרון הגדיל! —

בבית הצדיק ר׳ ב׳ היתה בלילה ההוא שמחה גדולה, כי עשו שפטים ולקחו נקם ויבערו הרע מקרב ישראל, על כן גדלה שמחתם עד מאד וירונו כלם יחד.

וזה דבר המשפט אשר עשו בלילה ההוא בבית הצדיק ר׳ ב׳.

הנרות העלו, התפלה כלתה, העם הבאים רק להתפלל ובסוד החסידים המעמיקים עצה לא תבא נפשם שבו איש לביתו, ונשאר אנוש מוער. בחירי הצדיק ר׳ ב׳ וחסידי סגלתו, אשר קנאת אמונתו תאכלם, בשמו יגילון כל היום ובצדקתו ירימו קרנם, וכל חכמה ומלאכה, בינה ודעת, תועבה למו סלה. ויהי הם יושבים סביב לשלחן ארוך ור׳ שמריהו בעל צורה בראשם, ועל השלחן ממעל נצב בקבוק יין שרף המשלש ולחמי כסמת חטים (הייסע רעטשאניקעס) על ידו, לאכול לשבעה ולשתות לרויה ולשכרון בלילה האחרון כלילות השמחה

והששון האלה אשר הפליא ה׳ לעשות מפך שמן אחד די והותר לשמונת ימים, ואם בשמן הקל כך ביין שרף החמור עאכו״כ!

ר׳ שמריהו בעל צורה אשר אמר עליו הצדיק ר׳ ב׳ (הרואה מלאכים בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, והם משרתיו עושי רצונו) שתארו כתאר פני מלאך ה׳ צבאות, הוא איש ארוך וכחוש דל הבשר ורע המראה, כבן ארבעים שנה. עצם חדה בולטת מצוארו הארוך והגלוי בקיץ ובחרף, פאות ראשו ארוכות וירוקות כברתי (געלב), זקן אין לו מלבד קצת שערות הצומחות שם משני קצות יבלת גדולה, והנה ג״כ ירוקות כריר החלמית. הוא שתום עינו האחת, ועינו השנית כעין התתל, בדברו יחוג וינוע פנים ואחור, ולפעמים בהתוכחו ומביא, לפי דעתו, ראיה נצחת לדבריו יתנועע ברגע זו גם ימין ושמאל, ואם אמנם אין לו זקן כאמור, מדי דברו ישלח פעם בפעם את ידו אל שערות היבלת הממלאות מקום זקן אצלו, והיה כראותו כי לא ימלא כפיו מהנה, והשיבה חיש אל פאת ראשו הימנית וכרך אותה סביב לאצבעו והגישה אל פיו ונשך בשניו, וע״י המנהג הזה נעשתה הפאה הזאת קוצת תלתלים ולעמתה הפאה השמאלית אשר לא נגעה בה יד היתה כיעה של שערות. הוא בעל חמה וחרון אף ומקנא קנאת הסכלות והבלי השוא, שונא כל חכמה ובז לכל דעת ורודף כל משכיל ונאור, ואי לו לאיש משכיל אשר נפל בעצומיו, כי לא ישיב ידו מבלע עד אם נקם בו את נקמתו, וכצפעוני יפריש וכל עצמותיו יגרם. כי ריב לשמריהו בעל צורה עם כל דורש חכמה, ולאויב נפשו יחשוב כל אוהב דעת, ולו יכול וקרע אותו כדג. על כן גדל כבודו בעיני הצדיק ויברכהו בשם בעל צורה.

„לחיים!״ קרא שמריה, וינע תנועה גדולה, וישלח ידו אל שערות יבלתו ואל פאת ראשו הימנית ואחרי כן אל הכוס ויעמוד מנוע עד אשר שתה ולעה את כל אשר בקרבו פעם אחת עד תמו, ויהי כאשר כלה לשתות וינע ויקח לחם כסמת חם ויאכל וייטב לבו ופניו צהלו. ומדי שתו כל המסבים איש כוסו זה אחר זה, כי כוס אחד לכלם, התנודד שמריה כמלונה והיה כורך פאת ראשו סביב לאצבעו ויסגור את עיני האחת ויקמוט את מצחו כחושב מחשבות. פתאם קרא בקול גדול: „איה אפוא היתום? קראו ליתום ויעמוד לפנינו! יגיד לנו מי נתן לו את הספר הפסול, ונדע בשלמי הרעה הזאת, מי זה פורה רוש ולענה בקרב עדתנו, יהי מי, לא יעמוד מפני עז אפנו, נרדפהו עד חרמה ובבל תבואתו נשרש״. עודו מדבר ואחד המסבים רץ וימהר ויבא את היתום, נער בן שש עשרה שנה, יפה תאר ויפה מראה, עיניו השחורות מאירות כספירים, קוצותיו תלתלים, ומשכמו ומעלה גבוה מכל הנערים בני גילו, רשמי פניו יעידו כי שכלו בכר בטרם עתו, ועם היותו עול ימים מאד תבונתו כבר חנטה פגיה והבשילו אשכלותיה, ורוח אמיץ לו להשיב חורפו דבר ולכלכל דבריו במשפט צדק ולא יחת מפני חמת המציק, ואימת שמריהו לא תבעתהו.

כמעט הביט שמריה בפני הנער ועינו האחת פגשה את שתי עיני היתום המזהירות ככוכבים, ויחרד האיש ויסגור את עיניו וידו אוחזת בשערות יבלתו וינד וינע ויקרא אל הנער: „קרב אלי! למה תעמוד מרחוק״? —

דבר! ענהו היתום, כי שומע אנכי, גם מרחוק אזני תקשיב לדבריך, כי קולך כשופר. למה קראתני ומה מני תבקש?

—מי נתן לך הספר הפסול אשר מצא אצלך ר׳ הרפן?

—לא במחתרת מצא אותו כי אם על שלחני באשר הגיתי בו, ולא ספר פסול הוא כי אם ספר קדוש מלא מוסר השכל, בשמו, ור׳ הרפן בקש ממני כי אשאילהו לו על רגעים אחדים, ועתה אם לא השב ישיבנו לי ולקחתי את מגבעתו מעל ראשו.

—לא לך, יתום, לשפוט על ספר אם הוא פסול או קדוש, אנחנו יודעים יותר ממך, כי נער אתה. אולי לא ידעת שמחבר ספר זה הוא מין מפורסם ואפיקורוס נודע.

—מחבר ספר המדות או מוסר השכל, ענה היתום, הוא החכם והצדיק ר׳ נפתלי הירץ וויזל זכרונו לברכה, בעהמ״ח ספר „גן נעול" „רוח חן" „יין לבנון" „ושירי תפארת" ועוד ספרים קדושים.

שמריה חרד חרדה גדולה בשמעו הדברים האלה ויקם ממקומו ויתנועע ויזעק זעקה גדולה ומרה: הירץ וויזל הוא צדיק? וספריו קדושים? אוי לאזנים שכך שומעות! אוי לדור שכך עלתה בימיו! — ומה היא צדקתו של האפיקורוס ההוא? מה שלבש בגדי אשכנז וגלח זקנו? ומה קדושת ספריו?...

—ר׳ שמריה! קרא העלם היתום, הכי קראת את ספרי ר׳ הירץ וויזל כי תשפוט עליהם שפוט?

אנכי? חלילה לי! ענה שמריה, האנכי אקרא ספרי מין זה לטמא את עיני?

—ובמה תדע כי דברי מינות בהם אם לא קראת אותם?

—מפורסם אין צריך ראיה, ענה שמריה, גלוי וידוע לכל הצדיקים והחסידים שהירץ וויזל היה אפיקורוס וחברו של המין הגדול משה דעסויער ומצא מין את מינו.

—ואני אומר לך, ר׳ שמריה, שאם היית קורא בספריהם נודע לך ששניהם היו צדיקי עולם ולהם נאה תהלה ותפארת.

שמריה כבש כעסו בראותו כי היתום לא זע ולא חרד לקולו, ויאמר: חס אני על כבוד אביך ז״ל שהיה ירא שמים גדול וחסיד בכל מעשיו, ולך אומר, בני, שוב מדרכך כי הדרך אשר אתה הולך בו הוא דרך מסכן, וזה פריו שכבר נתפשת במצודה להאמין בשוא שהאפיקורסים הנודעים הם צדיקים, אין זה כ״א מעשה שטן, והשטן מושל ברוחך רק בעבור שאתה לומד ספרי דקדוק. דקדוק — דקדוק! רחמנא ליצלן! ראשית כל תועבה! וזה דרכו של יצה״ר היום הוא אומר לך למוד דקדוק ומחר שתאמין במשה דעסייער ובהירץ וויזל, עד שיאמר לך לך עבוד אלהים אחרים! רחמנא יצילנו! חס אני על כבוד אביך החסיד ז״ל, חזור בך!

היתום נשא עיניו השמימה וידו שם על לבו ויאנה בשברון מתנים ויאמר: אבי! אבי! לו עודך חי היית והכיתי בכנפיך, ומשגבי ומפלטי היית, עתה על מי

עזבת את בנך את יחידך? הבט משמים וראה כי הייתי חרפה למכבדי שמך, ואנכי לא עשיתי רע. הגד לי ר' שמריה, מה עול מצאת בי ומה חטאתי ענה בי, אם כחדתי אלוה ממעל אם למדתי קצת מכללי הדקדוק להבין דברי רש"י וראב"ע הסתומים? אם עבור עברתי על ברית ה' אם נתתי עיני ולבי בספר מוסר השכל אשר נפת תטופנה שפתיו ודבריו יורדים חדרי בטן ומוסרו יקח לב וישים מעקשים למישור ותועה בדרך לא סלולה ישיב אל ה'? — חלילה לי מחזור בי מן הדרך אשר אנכי הולך בה, בה אלך לבטח ולא אכשל, כי לא יכשלו ולא יכלמו כל החוסים בצדק וישר. ועתה השיבו לי את ספר המדות ואלכה!

אף כי היטב חרה לשמריה על היתום ועל דבריו לא התאנף בו ולא דבר אתו קשות ויזכור חסדי אביו וצדקותיו אשר עשה, כי היה אבי הנער הזה אהוב וחביב ונחמד בעיני כל בני העיר בעבור חכמתו ויראתו את ה', וזה האיש שמריהו, בכל קנאתו הגדולה לחסידות אשר אהב סלה ובכל שנאתו הרבה להשכלה המאירה עינים, הנה לא היתה נפשו ריקה מידיעת חכמת התלמוד והפוסקים ראשונים ואחרונים, ואהבתו את למוד התלמוד קשרה נפשו בנפש אבי הנער ההוא, אשר היה למדן מופלג ובעל שכל ישר ורוב עסקו בתלמוד ומפרשיו, וכל הדבר הקשה הגישו אליו הלומדים, והיה כל היוצא מפיו קדש להם כאשר ישאל איש בדבר אלהים. בדרך למודו הלך גם בנו הנער היתום, אשר יצק מים על ידי אביו ושמע לקח מפיו בילדותו, ונודע הנער לכל לומדי העיר וביחוד לשמריה אוהב אביו הנאמן, לבעל שכל ישר וזך ולבקי בחלק גדול מהתלמוד ומפרשיו לפי מעט שניו, וגם במעלליו התנכר הנער ההיא מכל בני גילו, כי לא נמצא בו שמץ דבר בליעל, הלך מישרים ועולה לא נמצא בדרכיו ובשפתיו, ותהי תורתו אומנתו ותפלתו זכה. רק באחת חטא חטאה גדולה בעיני אויבי ההשכלה, כי למרות רוחם שלח ידו ואכל גם מעץ הדעת, ועיניו נפקחו לראות כי דקדוק הלשון היא ראשית הידיעה, וכל למוד בלי יושר ההגיון אפס ותהו. והעם ההולכים בחשך השתוממו עליו ויקראו אחריו מלא, ולא יכלו לראות כבלע את הקדש, בהשחת נפש הנער — לפי דבריהם — בספרים חיצונים. ראש הקנאים שמריהו כבר הריח את נטית הנער, בן אוהבו ואהובו ר' שלמה, לספרי ההשכלה, ותאבל עליו נפשו, אבל החריש התאפק ויבקש תואנה ועת מצוא להתנפל עליו בכל ידו החזקה למען השב אותו מעברי פי פחת ומבאר שחת. התואנה הזאת אמר שמריהו למצוא, כבוא אליו ר' חרפן אחד הקנאים ויגל את אזנו כי ראה בבית היתום את ספר המדות של רנה"ו, אז אמר שמריה בלבו כי הגיעה העת להראות להיתום חטאתו ולגלות למוסר אזנו. כי אמר שמריה הן בוש יבוש היתום ויכלם כאשר יעידו בפניו שקרא בספר אפיקורוס מפורסם, והיה בהכלמו ישוב בכל לבו ויעזוב דרך הרשע ותמלט נפשו מפח יוקשים ומדינה של גיהנם. על כן שלח שמריהו את חרפן ויצוהו כי ישאל הספר אשר ראה מיד הנער ויביאהו אליו אל בית הצדיק ר' ב. ויעש חרפן כן ושמריה הודיע את הדבר לאנשי בריתו ויגלה להם את עצתו, כי בליל שמיני לחנוכה יאספו כלם יחד ויקראו לנער ובפתע

פתאם יגלה עונו לעיני כל עדת החסידים, ושפטו כל העדה את ספר המדות ויעלוהו על המוקד לעיני היתום. הדבר הזה יחייד את נפשו לפי דעת שמריה, ושב ורפא לו. אפס לא כאשר חשב שמריה כן היה. כי לא זע ולא חרד הנער אשר ישרה נפשו בו, וישם לאל תקותו. —

אז אמר שמריה להנקם נקם אחת מכל תקותיו ויקרא אל חרפן ויאמר: הוציאה את הספר הפסול אשר אתך ונעשה בו שפטים לבער הרע מקרבנו. וימהר חרפן וישלח ידו אל חיקו ויוציא משם ספר ויתנהו בחפזון לשמריהו והאח לפניו מבערת ולא אחר שמריה אף רגע וישליכהו על האש ותאחז האש בדפי הספר אשר נפתח וברגע קטן אכל ויהי לאפר!

היתום עמד משתאה ממראה עיניו ועיניו נמלאו דמעה, ויקרא: אהה! מה אמלה לבתי עליך ספר קדש! מי שענה לחנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש הוא יענך! ויפן ללכת, והנה קול המולה בבית — כי מדי לקח חרפן את הספר מחיקו נפל משם ארצה עוד ספר אחר, ושטיא החסיד היושב אצלו הרימהו ויבט בו, ויקרא הלא זה הוא ספר המדות, הכי שנים היו לך? ולמה לא נתתמו גם שניהו להשליכם אל האש? וישמע חרפן ויחרד חרדה גדולה ויאמר: אוי לנפשי כי מסרתי לשרפה את ספר הקדוש ספר המדות של ר' נחמן מבראסלוב! כי אותו אנכי נושא בחיקי תמיד כמצוה עלינו מפי הצדיק, ועתה החבאתי שמה את ס' המדות הפסול ונתחלפו ברגע שומי ידי בחיקי, ועתה מה אעשה. ויקרא שמריה הקנאי: השליכהו גם אותו! מהרה! ויהי מה וישרפו גם שניהם! — אבל היתום לבש עז, ובטרם השליך חרפן את הספר על האח ויגזלהו מידו וינס ויצא החוצה. —

האח! קרא היתום בצאתו, הלא זה אוד מצל מאש! ויגע את הספר אל פיו וישקהו. ושמריה ורעיו נבוכים, כי שלחו באש מקדשיהם, וידם היתה בו. האף אמנם לא חסידי בראסליב הם, כי אם שומרי משמרת הצדיק ר' ב' והולכים בחקותיו, בכל זאת דוה לבם כי מאתם היתה נסבה להעלות על המוקד ספר אשר מחברו היה חסיד וקדוש חוטר מגזע הבעש"ט אבי כל החסידים. ולא זה בלבד כי עוד נחלץ מצרה ספר המדות של ר' הירץ וויזל ויבא ספר המדות של ר' נחמן בראסליבער תחתיו, זה חליפתו, זה כפרתו, זה תמורתו! ויהי בבקר ממחרת היום ההוא ותהום כל העיר מקול השמועה הזאת. רבים שחקו רבים רגזו, אלה אמרו כי שתו חסידי ר' ב' לשברון ולא הכירו בין ארור לברוך, ואלה אמרו כי נכשלו בדבר זה, יען שלחו פיהם ולשונם בקדוש אלהים בצדיק ר' א' ותהי להם זאת למכשול עון ועברה גוררת עברה, ואנשים משכילים מעט מוער, שנים או שלשה, הנמצאים בעיר כזיב, מלאו שחוק פיהם לדברי כלם, וידעו כי כלם אוילים, כלם סכלים, כלם פתאים ועורי לב וילעגו להם ויבזום בלבם ויחרישו עד עת קץ, כי קץ ישים אלהים לחשך ויאיר אור לישרים, וידעו אוילים כי נתעים בשוא המה סלה! —

ב

הַבְּעָרָה לְלַהַב יָצָאָה.

כצאת הנער היתום בחפזון מבית הצדיק ר׳ ב׳ נס וימלט אל בית המדרש, בטרם נספר את אשר נעשה מאז והלאה נגלה נא את אזן הקורא מי הוא היתום הזה ומה מעשהו, ומה הסב את לבו להיות שונה ברעיוניו ובדרכי מחשבותיו מיתר בני עירו, ומה הגיע לו על ככה.

לא נכחד מכל קורא משכיל, כי הנטיות בבני אדם אתם מרחם תצאנה, רק לא תהיינה מיוחדות כאשר הנה בחית השדה, בבהמת הארץ ובעוף השמים למיניהן, כי אם יותר כוללות: אשר על כן לא כל אשר לו נטיה בטבע אל חכמות הלמודיות ימנה הכוכבים במסלותם וארחות כסיל וכימה יספור וכל דרכיהם יסכין. יכול להיות כי גם קצות דרכיהם לא ידע ולא ישא שמים עיניו, כי עיניו ולבו על בצעו והוא חושב ושוקל וסופר ומונה אמתחות כספו וזהבו אשר עשו לו ידיו חטא בעשק ובמרמה, או שביר הוא בא בשכרו לעשות מלאכת זרים המבקשים חשבונות הרבה. וכן אשר לו נטיה אל מלאכת השיר יתכן שלא תדע נפשו כל ימי חייו איה מקום המליצה, והשיר מאין ימצא, ותחת זה הוא בודה מלבו שקרים אשר לא היו ולא נבראו ויספרם בקהל רב, ויהי כזבן! וכן איש איש בנטיתו הטבעית רק ד ר כ ו נכון לפניו, דרך גדול ורחב ידים, ממנו לא יתעה כי נטיתו תמשכהו שמה ואחריה ירוץ: אמנם ארחות הרבה לדרך הזה ימין ושמאל יפרוצו, מהם ארחות ישר וההולכים בהם ישיגו ארחות חיים, ויש אשר ילפתו ארחות דרכם ארחות עקלקלות ארח ברגליו לא יבא איש אחר אשר לו נטיה זאת עצמה ובכל זאת ארחות צדיקים ישמור, כי רק את ה ד ר ך הגדול תראנו נטיתו, אבל ארחות דרכו ימצא בישע אלהים אם ישית אליו לבו ויבקש עזרו מקדש אז אלהיו יורנו ארח לצדיק מישרים וילמדהו בארח משפט. על כן אמר המלך החכם מכל אדם (משלי ג׳ ו׳): בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ: (הגה״ו בספר המדה) ועלינו לשבח לאדון הכל אשר חנן לאדם דעת ל ח נ ך את בניו ולישר ארחותיהם מבלי אשר יאלצם לסור מני דרכם אשר סלל להם הטבע, כי אשר נחתם בחותם הטבע אין להשיב, ואם ביד חזקה יכריח איש את בנו לעזוב את דרכו מכל וכל לא יצליח, כי שוב ישוב אליו בסור המבריח. אפס ברחמי ה׳ על בני אדם כל דרכיו משפט צדק ומישרים ואיש איש בדרכו אשר התוה לו הטבע יוכל ללכת מישרים אם רק א ר ח לחיים ימצא, כן אמנם פה יקוש על כל דרכיו אם ארחותיו עקשים. לכן בצדק אמר החכם (משלי כ״ב, ו׳): חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה:

זאת תורת החנוך וזה כל פרי הסר חטאת מבני הנעורים לשמור ארחותם ולהוליכם בארח מישור. כי מאליו כל איש יבחר ד ר כ ו וגבר במסלתו ילך בלי

כל מורה ומנהל, ועל המחנך רק לתת לב ולפקוח עיניו לבלי יעבטון ארחותם. — אשרי הדור שבך עלתה בימיו כי יבינו המורים והמנהלים לחנך את בני הנעורים על פי דרכם וארחותם ינצורו לבלי יתעו מני ארח. דור כזה בצדק יקרא ־דור דעה כי בדעת יבדיל איש בין ארח טוב לארח רע ואם אין דעה הבדלה מנין? —

אפס לא כאלה היה חלק הדור שלפנינו. האבות והמורים לא ידעו ולא הבינו לחנך את בניהם ותלמידיהם על פי דרכם ולהטותם לארח מישור, ויהי חנוך הנערים רק על פי חפץ המחנכים ואות נפשם׃ יש אשר ביום הבראו נתן לו אלהים ענין לעשות בכל מלאכת חרש וחושב וידיו תעשינה תושיה לתאר פני איש בצורתו בששר עד להפליא, ואביו לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב ויהי אומן את בנו להיות מורה הוראה בישראל, ומילדותו, בטרם החל עוד לדבר דבר על נכון, הושיבהו בין ברכי מלמדים תלמידי חכמים, ויענוהו ויתנו עליו עבודה קשה, אשר לא יוכל שאתה, מבלתי היות לו אליה נטיה טבעית. ויהי הם צועקים באזניו כן הבקר עד הנשף ולבו בל עמם, וכל עמלם לריק. והיה מדי צעקם והמה מרימים קול, מעקמים שפתים ושולחים אצבע ותאר פניהם ישנה, והנה תלמידם זה אשר לא ישמע דבר מדברי תורתם וכפתן חרש יאטם אזנו ללמודם, אוחז בידו האחת לוח או גליון ובידו השנית עט עופרת, ובלט, תחת מכסה השלחן, יצייר רשמי פני המלמד, המכה בעברתו את תלמידיו וקללה בפיו. ואם לא עלה ביד הנער המכה הזה להיות ציר אמן, לא בו האשם, כי לא נתנוהו הוריו ומוריו לאחוז אף עט סופר בידו, ובכל עז משכוהו אחורנית מן המסלה אשר סלל לו הטבע על פי ה׳. ויהי כאשר לא יכול להיות ציר אמן עושה נפלאות גדולות עלי לוח בששר, ויהי עושה נפלאות אחרות — מזייף שטרות, שטרי־חוב שרים ורוזנים כתובים בידם ושטרי המלך מחוקים בדפוס, עד אשר נתפס בעונו ויתלה על העץ — וזה האיש, לו לא היו אבותיו בעוכריו למשכהו בעול למודים זרים לטבעו ונטיתו, לו פקחו עין על הנער ונטיתו הטבעית להנכהו על פי דרכו ולישר ארחותיו, כי עתה היה כאשר בארץ, ומי יודע אם לא יצא לו שם בעולם כאחד הצירים הגדולים אנשי השם אשר מעולם!

ויש אשר נתן לו אלהים לב אמיץ בגבורים לעשות גדולות ונוראות לו למדו לקרב ידו ואצבעותיו למלחמה, ונחתה קשת נחושה זרועותיו ויצא לו שם בגבורים להיות עזר לא מעט לארץ מולדתו, וישם לו כסא כבוד בין שרי הצבא להחריד אויב ארצו ולשום שמו תהלה בארץ. אולם טפש כחלב לב מחנכיו ולא הבינו אל נטיתו, וישימו מועקה במתניו וילמדוהו ללכת ארח לא בקשה נפשו, להיות נמנה בין הסידים, לשמוע צפצוף רביהם ולהתפלל כל היום. לשוא ימשכוהו בחבת לאלף ארחות הקדושים אשר בארץ ואדירי כל חפצם בם. כי מדי עלותו בית צדיקיהם כן יכעיסוהו בהבליהם ויבז להם בלבו והיה בהבזותו אתם ובזה ושקץ גם את תורתם וגם את דבר ה׳ יבזה, ונקל בעיניו לעשות הרע בעיני ה׳ ואדם, וילך בשרירות לבו ויארח לחברה את פעלי און ואם יראה גנב וירץ עמו ועם מנאפים

חלקו, ותחת היותו גבור עושה טוב בארצו היה יהיה גבור משחית, גנוב ונאוף ורצוח, עד אשר תבא ברזל נפשו בכל חטאתיו אשר עשה, וענשו אותו בפלילים מכות חדרי בטן וישלחוהו אל ארץ גזרה! —

הן אלה קצות דרכי החנוך בדור החולף בכלל ודרך מרבית העם עוד בדור ההוא, ומאלה נפצו המזייפים וחברי גנבים ועושי עול ואנשי בליעל, אשר לולא החנוך הבלתי ראוי היה בעוכרם כי עתה היה היו חכמים ואומנים מפארים, גבורי חיל ועושים בכל מלאכה ויושבים בשבת תחכמוני והיו לעזר ולהועיל לארץ מולדתם ולפאר ולכבוד לעמם אשר מבטנו יצאו, ושכן ישראל לבטח והיה תהלה בארץ.

ואם נמצא בימים ההם אחד מני אלף אשר בידיו לא דבק מאום מכל התועבות האלה בסבת רוע החנוך, כי היה אלהים עמו לישר ארחותיו וילך מישרים אחר נטיתו הטובה, ותקשב לחכמה אזנו אשר אותה נפשו, בקש מטמונים וימצא ובדעת חדרי לבו מלא, וירע הדבר בעיני המתקדשים והמטהרים ויקראו אחריו מלא, תעבוהו כל מתי סודו ויתנוהו למין ואפיקורוס, ויעלילו עליו עלילות כי כחש באלהים ויאמר לא הוא וירדפוהו באף מנוחה הדריכוהו, ויהי בצר לו ויעזוב את עמו ויצא והיה לעם אחר להמלט משחיתותם. אפס קצת נמלטו אל ארץ אחרת, ארץ אשר זרחה עליה שמש ההשכלה, וילמדו שם חכמה ודעת כאות נפשם, וקצת מהם שבו אחרי כן אל ארץ מולדתם באהבתם אותה, ויהיו למופת בקרב עמם להאיר להם הדרך.

כמקרה הזה קרה גם להנער היתום הזה, אשר אחל הפעם, קורא אהוב, לספר לך את תהלוכותיו מראש ואת כל המוצאות אותו. הן לא אפונה, קורא יקר, כי מראשית כזאת ידעת, ובהחלך לקרוא בספר הזה נגלה לפניך כי הנער היתום הזה יהיה לראש ספורי, ושבת וראית את יתרון האור מן החשך ויתרון הכשר דעת, ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך אלהים להבין ולהשכיל.

העיר כזיב היא אחת הערים השוכנות לגבול ארץ גאליציען אשר שריהן חורי עם פולין הסרים למשמעת קיסר רוסיא. ויהי כאשר נחלקה הארץ בפשע חוריה אשר אין שלום במגורם; ותספח גאליציען לנחלת אוסטריאה ותהי לארץ אחרת, והשרים אשר להם נחלת שדה וכרם ונפשות רבות מורשת אבותם בקצות הארץ מזה ומזה, במקום אחד לא ישכנו רגליהם ולא ישימו איתן מושבם באחת הערים, כי חצרות וטירות להם בכל ערי נחלתם, ויהי בנסעם לראות בסבלות עבדיהם ופרי אדמתם ישבו באחת הערים ימים או עשור ויפנו משם ללכת אל מקום אחר, ככה יעשו כל הימים. גם הנסיך ראדזיוויל, שר העיר כזיב, בא לשכון כבוד בעירו הזאת פעם בשנה, ומדי בואו פקד את עבדיו העובדים את אדמתו ויתן להם את שאלתם, לזה צמד בקר ולזה סוס ירכב, ולזה כל מחסורו אשר יחסר לו, כי היה השר ההוא צדיק וישר ויאהב את עבדיו כאב את בניו.

גם עדת היהודים אשר באו לגור בעיר כזיב עם הגולה אשר גרשו מלכי

אשכנז וצרפת ואנגליאה בשנות צרה וצוקה אשר נודעו בשם „שנות ימי הבינים", הודו ליי חסדו אשר הביאם לחסות בצל שר ישר באדם, אשר באברתו יסך להם גם הוא, מלבד הנשר הגדול ארך האבר קיסר רוסיא יר"ה אדון כל הארץ, הפורש כנפי חסדו מקצה הארץ הגדולה והרחבה עד קצה. ויהי מדי בוא השר ראדזיוויל אל עיר אבותיו זאת לראות את שלומה, וישאל גם לשלום עדת היהודים, ויפקח עיניו לטובה על ענייהם, ויעש להם בית מחסה ומפלט, ויבחר אנשים מבני ישראל ויפקד אותם לבקר חוליהם ולתמוך ידי אביוני אדם. ויהי כראותו כי קצו בני ישראל בכל מלאכה, ויואל לדבר על לבם ולהבינם, כי המלאכה תהיה את בעליה בכבוד והדר וכל שוגה בה לא ירעב ללחם. ולמען יקחו מוסר השכל הביא עמו פעם בפעם מקצה ארץ גאליציען, מעריו אשר שם, אנשי שכל שומרי תורה ומצוה, אשר באומנתם יחיו, כי קרובה הארץ גאליציען לארץ אשכנז, אשר שם כבר הופיעה נהרה משמש בן-מנחם אשר עלה בבירת פרוסיא ומעט מעט גרש החשך גם מקצת ערי גאליציען אשר לגבולות ארץ אשכנז. —

בשלשים שנה לפנים, בטרם החל ענין ספורנו זה, הביא השר ראדזיוויל עמו כזיבה איש צעיר לימים, מפתח פתוחי חותם בזהב ובאבן, ושמו שלמה אבן טובה (דיאמאנט) מעיר קראקויא, אשר לקה אותו בחלקת לשונו, וברב טוב אשר עשה לו, ויאות לו האיש הצעיר ההוא לשבת בעיר כזיב ולעשות שמה את מלאכתו, למען יהיה למופת לאחיו בני דתו, ממנו יראו וכן יעשו ללמד את בניהם מלאכת חרש וחושב לטוב להם כל הימים. כי היה האיש ההוא ירא אלהים בכל לבו, סר מרע ועושה טוב, ובתורת ה' חפצו, והיה לו היום למלאכה והלילה למשמר להגות בתורה הכתובה והמסורה ובספרי חכמה ודעת ומוסר ויראת ה' טהורה, ולא היה איש בכל העיר אשר לא אהב את שלמה ולא חלק לו כבוד, ולעצתו יחלו רבים, כאשר ישאל איש בדבר ה', כי היתה עצתו עצת אומן ושפתיו שמרו דעת. בן עשרים וחמש שנים היה שלמה בבואו כזיבה. לא רבו הימים ותבוא גם אשתו אליו, אשת חיל ויראת ה' מבנות אחת ערי פרייסין, ותרא האשה כי טוב לשבת בשלוה עם בנות הארץ וללכת בחקותיהן, ותלבש גם היא בגדי הנשים העבריות בנות ארץ פולין ותכס שערות ראשה בצעיף, ויקומו כל יהודי כזיב ויאשרוה ויהללו בשערים מעשיה. ויהי האיש שלמה ואשתו הנה לברכה בקרב העיר, וכל רואיהם הכירום כי זרע ברך ה' המה ובהם יתפאר כל איש ישראל אשר בכזיב. ובהיות שלמה גדול ונכבד בעיני השר הרבה לעשות טוב וחסד ליהודים, כי כל אשר שאל מאת השר לא חדל לעשות, ויהי שם שלמה הולך הלוך וגדול ותהלתו בפי כל איש, גם בקהל חסידים, האף אמנם לא הראה עוז ידידות לרביהם וצדיקיהם ולא הלך לקחת ברכתם, אבל לא חטא נגדם בפיו ובשפתיו ולא דבר מהם מטוב ועד רע.

ויהי שלמה בכל דרכיו משכיל וכל אשר הוא עושה ה' הצליח בידו, רק אחת היתה דאגתו, כי מנע ה' ממנו פרי בטן. ארבע עשרה שנה עברו למן היום אשר בא לשבת בכזיב ושש עשרה שנה מאז בא בברית הנשואים עם חברתו ואשת בריתו האהובה הנה היפה והמאשרה בנשים, וה' עצר בעד רחמה ולא היה לה

ולד. ויעתר שלמה לנכח אשתו ויתפללו אל ה׳ יום יום, ויעתר להם ה׳ ברוב רחמיו ויהי לתקופת השנה ותהר חנה ותלד בן ותקרא שמו שמואל כי מה׳ שאלתיו. ויגדל הנער על ברכי אביו, גם במעלליו התנכר הנער ההוא, ואותות החכמה נראו בו מילדותו, כי אהב שמואל להשתעשע בספרים בטרם ידע עוד קרוא מקרא, וכל מעינו בם מיום אשר החל ללמוד. וישמח האב ביוצא חלציו וגם האם גלה בפרי בטנה, ככה עברו עוד עשר שנים בגיל ונחת לבית שלמה אבן-טובה ולא ידעו יגון ואנחה.

אולם אין אשר מתמיד בארץ הנשמה הזאת! מני ברא אלהים ארץ ושמים וישם את השמים משכן לבני אלהים ואת הארץ נתן לבני אדם, מלאכים שנים שלח ממרום על פני האדמה לארח לחברה את בני האדם ללכת עמהם באשר ילכו ועל שרשי רגליהם יתחקו, הלא המה: הצלחה ואסון. שניהם יחדו ילכו את בן האדם, מזה אחד ומזה אחד. והיה אם יתקפנו האחד והצליח ועשה עשר וחלקתו תברך הנה לא לעולם חסנו, כי ימים יבואו וסר ממנו ונתנהו למרעהו אשר רעה לו ואחז בערפו ויפצפצהו ויענהו כימות שמחהו רעהו. אולם גם האסון לא לנצח הדש ידושנו כי חליפות עמו. ככה יושלך האדם כל ימי חייו בכף הקלע עד בוא אחריתו. — גם להצלחת זה האיש שלמה בא אחרית וקץ ושד ושבר לקחו גם הם חלקם. השר ראדזיוויל, אשר אהב את שלמה וימלא כל משאלותיו, עזב את הארץ ויאסף אל עמו, ובנו אשר השאיר תחתיו, איש צעיר לימים לא אבה בדרכיו הלוך וילך אחרי הבחורים, ויהי בקושרים אשר קשרו בימים ההם להתפרץ מפני אדוני הארץ קיסר רוסיא. ויהי כאשר הרימו יד ויך בהם מכה רבה והנותרים נמלטו לצרפת ואנגליא, וימלט שמה גם ראדזיוויל הצעיר, וממשלת ארץ רוסיא לקחה את נחלת עריו וכפריו בפשע השר ובכל חטאתיו אשר עשה.

למן היום אשר עזב השר ר... את הארץ עזבה ההצלחה את שלמה וילך הלוך ודל ונכרת אכל מפיו, כי נשבר מטה עזו ויסכרו מעיני ישועתו, ומלאכתו לא הספיקה לו כי אם ללחם צר ומים להין. ויהי כראות שלמה כי אזלת יד ותקצר נפשו בעמלו ותבז מלאכתו בעיניו ויבא עצב בו ויואל לשבת בבית המדרש ויאחז בקרנות מזבח התורה, ומני אז חדל לעשות כל דבר ותהי תורתו אומנתו; כדאמרי אינשי: חסורי מחסרא והכי קתני. —

מה נפלאו נטיות האדם העולות הן למעלה להשכיל ולהבין ולפרוש כנפי הדרור בכל הגיון ומחקר, בהופע עליו שמש ההצלחה להרים קרנו בכבוד וענג וחלקו שמן ומאכלה בראה; ותהי להפך בלבוש שמי הצלחתו קדרות ובחסר ובכפן גלמוד יהי, אין מנחם משיב נפשו, אין אח לצרה ואיש רעים להתרועע, או אז יכנע לבבו וירד ברדת הצלחתו עשר מעלות אחורנית בכל הגיוני לבו ובכל חכמה ותושיה, וגם באמונתו אשר היתה צרופה ומזוקקת שבעתים יתערב זר והאמין לכל דבר, והיתה אמונת הבל ושוא חוסן ישועתו חכמתו ודעתו ויהשוב בלבו שיראת ה׳ אוצרו. בעינינו ראינו אנשים הכמים חפשים בדעותיהם, שופטים בלי משא פנים על כל דבר מחקר, וכאשר נהפך עליהם הגלגל החוזר בעולם לרע להם נהפכו גם הם לאנשים אחרים ויתעו אחרי ההבל לשאול בבעלי מופתים ולדרוש אל

המתעים. וכן יספר מליץ אשכנזי . . . בספרו המכונה „דאס מערקווירדיגע יאהר מיינעס לעבענס" אשר קראתי בנעורי, כי בהיותו בשבי שאל בלוחות-השחוק (קארטען) לדעה מה יקרני: אם יקרא לו הדור או לא, והיה כאשר ענוהו שלום ושמח ורחב לבו, וכאשר לא טוב פתרו ודאג כל היום. —

גם זה האיש שלמה, מני אז עזבתהו ההצלחה ומלאכתו היתה לזרא באפו, ויבחר לשבת בבית המדרש תחת תנור וכירים ולהגות בספרים הנמצאים שמה, והמה לרוב ספרי מוסר ותוכחה הממלאים עצב את לב הקורא בם, עזב את דרך הקדש אשר הלך בו מנעוריו, וילך חשכים ואין נגה לו, וישוה לנגד עיניו תמיד את שבעת מדורי גיהנם והאש והעצים ונהרי נחלי זפת בוערה וכל מעינו בם. ויותר שהיה שלמה צולל במעמקי מצלת הבלי שוא ומדוחים יותר היה שמו הולך וגדול מקצה העיר כזיב עד קצה, ויהי בעיני אנשי עירו לאיש צדיק וחסיד בכל מעשיו, האף אמנם לא נתן לו איש מהם בגלל הדבר הזה פת לחם להשביע רעבונו, כי רבם אביוני אדם. זולתי הנדיב יונדב, אשר שם עיניו עליו לכלכלהו בלחם צר ומים לחץ, כי אין הקומץ משביע איש וביתו. לא רבו הימים והעני הזה גוע בעניו ועזב את אשתו ובנו בערום ובחסר כל, הוא בנו שמואל בן שש עשרה שנה, הנקרא בפי אנשי כזיב בשם תאר „יתום". הנער הזה גדל על ברכי אביו בתם ובישר, וינחל ממנו אהבה עזה לחכמה ולספרים ישנים וחדשים, וילך גם הוא בנתיבות אביו לעבוד את ה' בלב שלם ולירוא מפניו, רק את תשוקתו לחכמה לא הסיר מלבו כאשר הסירה אביו לעת זקנתו.

רבים אומרים מי יראנו טוב הימים, אשר כבר היו לעולמים, והדורות אשר עברו ונגוזו טובים היו מדורנו זה וימינו אלה, ואם בני דורות קדם היו כענקים אנחנו כחגבים בערכם וכן היינו בעינינו, כי הנה בחשך הלכנו היום לולא הם היו לנו לאורים, ואם הראשונים כבני אדם אנחנו כחמורים. ויש אשר יאמרו כי שוא משפט זה לכל משפטו וחקתו, שוא לנו עבוד את הדור החולף ולהתהלל עם נחלתו; והנה הם אומרים כדבר המלך ודתו, האומר לדור החולף: מה פעלת? „אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת" — ואתה הקורא המשכיל, אם אתה לו שמעני, צפון אמרי אתך ולבך תשית לדעתי, כי דברי שניהם צדקו יחד מקצה מזה, ומקצה מזה גם שניהם לא קלעו אל המטרה. מי זה האיש דובר אמת בלבבו, אשר לא יודה כי גדול היה כבוד החכמים שכבר היו לעולמים מאלה אשר אתנו היום? הנמצא כזה איש חכם ונבון אשר לראשונה התבונן על חוג שמים ועל הכוכבים במסלותם? אשר אזן וחקר טבעי היצורים למיניהם וידבר על העצים ועל האבנים ועל כל אשר בארץ מתחת? אשר שם משקל לרוח וכל בשליש אד וקיטור ותמרות עשן? אשר דבר נפלאות על אל אלים ועד חקר שדי בא בכח שכלו ובתבונתו? — ובכל זאת עינינו הרואות כי חכמי יועצי דורנו עלו אל מרום הר החכמה אשר הראשונים עמדו תחתיו כבהמה בבקעה ולא העפילו לעלות, התרו למצוא הדרך העולה הוא למעלה ולא מצאו ויעמדו מרחוק. כי הנה הראשונים שגו בראה פקו פליליה: — חשבו כי

הכוכבים וכסיליהם יקיפו את הא״ץ והשמש יוצא מחפתו ממזרח ושוקע במערב והארץ לעולם עומדת ולא תמוש ממקומה כיתד תקועה במקום נאמן. ובלכתם לבקש דעת טבעי היצורים נבוכו ויתעו בישימון לא דרך לבקש אבן אפל וצלמות אשר קראו בשם אבן החכמים להפוך בדיל ועופרת לכסף וזהב, ובנשאם עיניהם השמימה בקשו לקרות בם כקורא בספר את אשר יקרה אותם באחרית הימים, גם את קדוש עולמים התוו ויעשו להם תמונת כל פסל להרבות אלילים כעפרות תבל, וכל חכמתם התבלעה. אשר על כן נגזור אמר במשפט וצדק, כי בגדול החכמים בימים הראשונים לא גדלה החכמה, כי עוד לא נשלמה בימיהם, רק המה הכינו הדרך וסקלו המסלה לבאים אחריהם, אשר אם אמנם לא הגיעו לערך מעלתם יתרון להם במה שהם אחרונים ועומדים על גביהם כננס על צואר ענק הרואה למרחוק יותר מאשר יראה הענק באשר הוא שם.

על כן קורא משכיל, אל תתמה על הנער היתום, ואל תהי זאת לפלא בעיניך, כי בלכתו בעקבות אביו אשר לתורהו הקשיבו אזניו, הגדיל לעשות ממנו, ורגלו עמדה במישור מבלי נטות אל דרכי אולת והבלי שוא, ובידו לא דבק מאום מכל אמונות שוא ותפל אשר זנה אחריהן אביו לעת זקנתו בימי עניו ומרודו. אביו שאב ידיעותיו ממעיני חכמי יועצי עמו אשר היו לפנים הרבה דורות. וזאת לפנים בישראל כל כבוד בת מלך זאת החכמה פנימה וכבוד הכמים הסתר דבר, לבלי הוציא מחשבותם החוצה, ואם גלו טפח הנה כסו טפחים, ולמראה עין נתנו יד לפעמים גם לאולת אויבתם לבלתי הרעימה, כי קדושה היא בעיני עם הארץ ויראו לגלות ערותה פן יבלע להם, לכן כאשר בקש שלמה אבי הנער חכמה ודעת וק״א בספרי החכמים הראשונים אשר כבר היו לעולמים, לא נזדככה תבונתו על ידם כשמן זית זך, ולא העלו בלבו נר מאיר באור בהיר וחזק מאד עד שיכיר וידע את כל הכתמים הקטנים וערפלי חשך ולהבדיל ביניהם ובין הכוכבים המאירים; ויהי הוא עוסק בהכמה על פי דרכו וגם מאולת לא הניח ידו. לא כן בנו שמואל, יליד המאה השביעית לאלף הששי, גם לבו ראה הרבה חכמה ודעת קדושי ישראל מדורות הקדומים, גם לו היה למורה דרך ספר המורה ור״י הלוי אור לנתיבתו, אבל גם מספרי חכמי הזמן אשר חדשים מקרוב באו שאב מים בששון, ותקח אזנו שמץ מני ספרי הרמבמ״ן ור׳ נה״ו ותלמידיהם, ואלהים הקרה לפניו את ספרי קנאת האמת, תכונת הרבנים, מגלה טמירין, תעודה בישראל, התורה והפילוסופיא ודומיהם, בם כל יקר ראתה עינו, וירא תרמית לב הנלוזים ההולכים ארחות עקלקלות ועינם ולבם לתפוש בחרמם צעירי עמנו להוליכם חשך, וירא און ויתבונן לכל תהלוכותיהם, על כן נסוג אחור מהם ולא נפל בשחיתותם, לא נפתה לבו אחריהם, וגם בדברם רתת לא זע ולא חרד מפניהם, וזו לעגו לזעם לשונם כאשר ראינו למעלה. ויהי כצאתו מבית הצדיק ר׳ ב׳, אחרי הצילו את ספר המדות לרנה״ו, אשר בדרך נס עלה על המוקד תחתיו ס׳ המדות של ר״נ מבראסליב, נס וימלט אל בית המדרש, אשר שם מקום הסידי ר׳ א׳ בעלי ריב הצדיק ר׳ ב׳ אחיו. כי אמר, אם ירדפו אחריו חסידי ר׳ ב׳, הנה מתנגדיהם יהיו סתר לו משנאתם אותם. אבל זאת תדע, קורא יקירי, כי האש אשר הציתו החסידים לעלות על מוקדה את

סה"מ, התלקחה בלב הנער, ותהי ללהבת נוראה בכל עצמותיו ומני אז לא נח ולא שקט עד הגיעו למחוז חפצו.

לא נכחד ממני, קורא נעים, כי בקראך הדברים האלה לבך יסיתך בשפק לאמר: איכה באו לידי הנער הזה ספרים כאלה בעיר שכלה הסידים חדלי השכלה? ההמטר המטירו לו השמים לחם חמודות זה במדבר נורא ארץ לא זרועה זרע שכל ודעת? — אם אמנם תצדק בשאלתך זאת, יש לאל ידי להשיבך במעט מלים: כל מבקש ימצא, ויגעתי ולא מצאתי אל תאמין, ומבשרי אחזה זאת: גם אני נולדתי בעיר של חסידים, גם אני גדלתי ואמנתי על ברכי אמונות שוא ותפל, ובכל זאת בפקוח אלהים עיני בעודי נער ורך, בקשתי ומצאתי בעיר מולדתי ספרי המשכילים ובעלי אסופות, קראתי המאספים ובכורי העתים וגם את כל הספרים האלה אשר רשמתי למעלה הם וכיוצא בם. — אבל אנכי אמת יהגה חכי, ומדוע אכחד מפניך כי לא כמוני הלך הנער הזה לבקש ספרים אחד הנה ואחד הנה: כי אם נכונים היו לו בכל עת ובלי עמל ויגיעה מצא את שאהבה נפשו, כי היה אלהים עמו והכין לו צדה לדרך הארוכה והרחבה אשר התעתדה נפשו ללכת בה עד בואו אל הקדש פנימה, כאשר אראך בפרק הבא.

ג.

עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ.

„אנה תלך? ומדוע נפלו פניך כאיש מכאובות וידוע חולי תחת אשר הסכנתי לראותך שמח וטוב לב בעניך ובחסר כל? — מה זה מהרת לצאת היום בבקר השכם מבית המדרש אשר אתה לומד שמה תמיד בכל יום איזה שעות אחר התפלה?" כה שאל הנגיד ר' יונדב את הנער היתום בפגשו אותו בבקר ממחרת היום אשר דברנו ממנו בפרקים הקודמים. באמת היו פני הנער זועפים וכשלג הלבינו ועיניו השחורות המפיקות נגה תמיד כמו נמקו בחוריהן ורשמי דמעה נראו על לחייו.

הולך אני לבקש רופא אשר לא מבני ישראל, למען אמי אשר חלתה מאד; כי לא אבה הרופא היהודי לבוא אלינו כאשר הסכין לעשות מעת אשר צויתהו ארוני הנכבד ללכת יום יום לאמי לנחמה על ערש דוי ולהמציא לה תרופה כל עוד נפשה בה.

הרופא מאן ללכת? מדוע? הן שלמתי לו כל אשר דרש ממני וצויתיו ללכת שמה בכל יום ועלי לשלם תמיד? —

ארוני! השיב הנער, כי אספר לך את כל המוצאות אותי בליל אתמול, ידעתי כי תקצוף עלי, על כן לא באתי אליך לשחר פניך היום בצר לי. אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. ירא אנכי פן תגרשני גם אתה כאשר גרשוני היום החסידים

(סוף יבוא)

משפט ספרים חדשים

שנים קדמוניות

שיר ספורי אשר קרנו בספרד בימי הבינים שנות ראינו רעה,

מאת

יצחק בן מאיר גאלדמאנן.

ווילנא תרל״ט.

האיש אשר אכל ימים רבים לחם יבש נקידים ומאכל תאוה לא בא אל פיו, כי קרא ה׳ רעב על הארץ וישבור לה מטה לחם, מה ישם וישאף יחד ופער פיו לבלי חק, בהביא פתאם איש לפניו מעדנים לשבע! נפשו אשר כבר קצה בלחם הקלוקל ויהי לה לזרא, תשבע גיל וענג ואכל וחי. כן הייתי בעיני, אחר אשר כבר קצה נפשי לקרוא שירים כסירים סבוכים ממשוררי הבל וריק אשר פשו בזמננו כעגלים מתוך מרבק, ונשאר משה״ר מזער אחד הנה ואחד הנה, וגם אלה בראותם עמל בישראל, כי היתה השירה הפקר וכל הרוצה ליטול שם משורר בא ונוטל, נחבאו אל הכלים ולא ישמיעו בחוץ קולם, כי לא נשא אותם לבם לשבת בקהל משוררים כאלה, ובמקום שבעלי מומים עומדים אין משוררים גמורים יכולים לעמוד, כי חרפה היא להם. והנה פתאם הגיה חשכי ספר כתב איש נבון וחכם, אשר שפך ה׳ את רוח השירה עליו ברוח נדיבה ובמדה גדושה, הר״ר יצחק גאלדמאנן, כשמו כן תהלתו כי שירו זהב מהור, וזה שם ספרו אשר קרא לו „שנים קדמוניות״.

אם באתי ללקוט פרחים ושושנים מכרם חמד זה לתתם לפני הקוראים ולקטתי את כל דברי הספר. כי אין בית אשר לא הוד והדר ישוה עליו, אין מלה בלשונו אשר לא תנעם לחך הקורא, ומה אפוא אלקוט? אמם למען יוכל לשפוט גם הקורא אשר לא ראה עוד את הספר ההוא בעיניו הנני להציג פה שתים ושלש דלתות, למען יראה בעיניו ולבבו יבין מה רב ערך ספר כזה בימינו אלה ימים אין חפץ בהם למשוררים בנעם השיר ובמליצה נשגבה כי אם בהתגלות ספריהם על פני הארץ למען קחת מתת כסף, לא מחיר הספר אשר על הרוב אין בו אפילו לצרור על פי צלוחית, כי אם מחיר כבודו של המשורר המלא עולם.

הַשֶּׁמֶשׁ מֹשֶׁה, עָמְדָה לָקַח יָרֵחַ,
—אֵי מִזֶּה תָּבוֹא ? וְאָן ? הַגֶּד נָא אֹרֵחַ! —
„מִשּׁוּט תַּחַת כִּסְיָהּ, אַרְצָה הֲדֹם רַגְלֵיהּ„,
—מַה־יָּעַץ אֱלוֹהַּ ? מַה־פִּלְּלוּ שָׁמָיִם ? —
„מָחָר הֵם עַמִּי ! וּסְפָרַד תָּקֹם שִׁבְעָתַיִם!!
לָאָרֶץ לֹא נִכְפַּר רַק בִּדְמֵי שֹׁפְכֵהוּ„ ;

גַּם מַזָּרוֹת יָאִירוּ אֵין מִסְפָּר לָהֵמָּה
—שַׂחֵק שַׂחַק ! הַאִם אֲרָצוֹת גַּם אַתֵּמָּה ?
וַעֲמָמִים גַּם עֲלֵיכֶם יְהֹדוּ יְהֹדוּ ?
וּבְשֵׁם אֵל אֶחָד אִם כֻּלָּם יַחַד יִקְרָאוּ ?
אוֹ גַם דָּתֵיהֶם שׁוֹנוֹת אִישׁ אָחִיו יִשְׂנָאוּ ?
וּרְשָׁעִים גַּם שָׁם עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק יָגֹדוּ ? —

הוֹי אֶרֶץ צַלְמָוֶת! הוֹי שַׁדְמַת הִשְׁפַּנְיָה!
אַדְמָתֵךְ מִדְּמֵי אָדָם הַדְּשֵׁנָה פֹּרִיָּה!
אֲבָנַיִךְ עֲצָמָיו ! הֲרָרַיִךְ דֶּשֶׁן !
נַהֲרוֹתַיִךְ דִּמְעָה! עָרַיִךְ בֵּית מַרְזֵחַ!
עֵצַיִךְ אַלּוֹן בָּכוּת! וּפִרְיָם הָהּ לֵחַ !
רֵיחֵךְ אֶנְקַת חָלָל! וְעֲנָנֵךְ תִּמְרוֹת עָשָׁן!!!וכו'

שירים כאלה מעטים הם מאד בספרותנו החדשה, על כן יקרו בעיני דברי הספר הזה שכלו אומר כבוד למחברו החכם הנכבד ר"י גאלדמאנן, וכל חכם לב אוהב עמו ושפתו יודה לו מקרב ולב עמוק על אשר העשיר את ספרותנו בספר יקר הערך בזה. ומדי דברי בו זכור אזכור, כי עוד גואל אחד לשפתנו ולשיר בת עבר נמצא באדעססא, ה"ה החכם המליץ המצוין הר"ר ליפא ראבינאוויץ נ"י, אשר שיריו עודם טמונים בתוך אהלו ולא ראו אור הדפוס, וצר לי עליהם כי לא יענגו עין רואי ואזן שומעת וקורא אני אליו בזה כי יתן להם מהלכים והיה פרים למאכל לחובבי שפתנו להשיב נפשם. וכן אני מבקש גם את ידידי החכם הישיש המליץ המפואר רא"מ ווערבעל נ"י שישלח לי את שיריו המסלאים בפז אשר עודם אתו בכתובים ואענדם עטרה לראש „הבקר אור" וישמחו בם כל קוראיהם. טרם אכלה דבר אדבר עוד דברים באזני הקוראים:

קוּם קְרָא וּקְרָא סֵפֶר אֵין כָּמֹהוּ
לֹא כָל שָׁר בַּשִּׁירִים יוּכַל עֲשׂהוּ
זֶה הָאִישׁ יִצְחָק אִישׁ זָהָב הַנְּהוּ
הוּא הַמְשׁוֹרֵר כְּמַטְמוֹנִים אֲבַקְשֵׁהוּ
כִּי מִכֻּהֵן הָרֶגֶל עַד הַגֻּלְגֹּלֶת
כֻּלּוֹ הָפַךְ שִׁירָה נְקִיָּה כַּסֹּלֶת.

ווארשא בחדש תמוז תרל"ט המו"ל.

מחיר הספר הנ"ל 75 קאפ'

FESTREDE

zur

Allerhöchsteu Geburtstarfeger Sr Majestat des Kaisers ALEXANDER NIKOLAJEWITSCH am 17 April 1879. von Odessaer Stadtrabbiner Dr. Schwabacher.

המשא הזה כלו אומר כבוד למטיפו בנעם נאומו ויושר הגיונו ועוד יתר שאת לו כי תבואתו קדש היא להנשרפים בעיר ארענבערג האמללה וכל קוני המשא תבוא עליהם ברכת טוב.

ספר יון מצולה

מרבה לספר גזרות ומלחמות שהיו במדינות רוסיא, ליטא ופולין משנת ת"ח עד שנת תי"ז לפ"ק, נעתק לשפת רוסיא עם הקדמה והערות קצרות.
מאת שלמה מאנדעלקערן
קאנדידאט בחכמת לשונות בני קדם ורב משנה לעדת ישרון באדעססא.
אדעססא תרל"ט

גוף הספר בשפת עבר כבר גלוי וידוע לקוראים רבים ואפריון נמטיה להמעתיק החכם הנכבד כי העשיר את הליטעראטור העברית-רוסית עם העתקה נכבדה כזאת העשויה בטוב טעם ודעת. ברך ה' חילו ופעל ידיו ירצה סלה. מחיר הספר 60 קאפ'.

שתי דרשות

אשר דרש הרב החכם ה' מאנרעלקערן בבית הכנסת הגדולה בארעססא בשפת רוסיא . ארעססא 1878 .

דברי המטיף הנכבד לוקחים לבב השומע כדברים היוצאים מלב אוהב נאמן לעמו ודתו ודברים בעתם הנאמרים באזני קהל גדול בשפת הארץ צחה מה טוב! קבל תודתנו מטיף נכבד, והיה ברכה.

ציון לנפש

בימים האלה מתה פה עיר ווארשוי אשה הדגולה ב־בבותיה, שרתי בנשים הכבודות, הצנועה המפורסמת לשם ולתהלה בשערים מרת פעריל מיריל נ"ע, ואף כי האריכה ימים עלי ארץ, ובגבורות עלתה רוחה לזבול הנשמות, בכל זאת העיר מותה את לב יושבי ווארשוי לעצבת וינודו להם על ערך אברתם כי רב, כי היא היתה רבתי בעמה בימי קדם נדיבה בת נדיבים, וברוב סחרה ועשרה בימי קדם היה אתננה קדש לה' ותלך בדרכי אבותיה הנדיבים הגדולים בעם לזרוע חסד וצדקה בבני אדם ויצא שמה הטוב בכל הארץ.

וכאשר בחייה כבוד והדר עטרוה מסביב כן במותה נחלה כבוד ויקר, וכאשר דמה בנפשו מרחוק בנה הנכבד הוא ידידי הרב החכם המשורר הנודע לשם ולתהלה מ' ישכר בעריש הלוי איש הורוויץ הי"ו בנשאו קינה ונהי על מות אמו הכבודה נ"ע במגיד גליון 28 כן היה. כאשר נשמע מותה בעיר חרדו מהרו גם מחוצות הרחוקות בעיר ווארשוי ויחד נקבצו ובאו לשמע כותה לגמול אתה החסד האחרון ללותה אל בית עולמה, והחסד הזה כחוב קדוש היה בעיניהם אשר ישיבו לה אחת מני אלף אשר רכשה לה לבוא על שכרה לפני אלהים ואנשים, כן נהרו המונים המונים אחרי ארונה אלה ברגל ואלה בסוסים ובמרכבות המון רב ועצום, ובלכתם זכרון מעניה מימי קדם וזכרון מעשי אבותיה הנפלאים יעברו לפניהם, ועל פניהם חרדת כבוד ועצב קדש כאלו אל אל חי העולמים יובילו כלי-חמדה ודבר חפץ נכבד עתיק יומין המכיל בקרבו תפארת הבתים בישראל והדר המשפחות ביעקב, אשר בעבור כי ישן נושן הוא עוד יוסיף יגדיל כבודו ויקרו והיה קדש:

וכבוא הארון ואחריו ההמון הרב אל בית מועד לכל חי קם הרב הגדול בתורה וביראת ה' מוהר"ר בנימין דוד שליט"א מ"ץ דפה ונשא על הכבודה בנשים הזאת מספד ונהי, פיהו פתח בהכמת משלי שלמה „שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל" ראשית דבריו מוסר ולקח לבני אדם, ומוצאם על מעשי המתה ותהלותיה ויהלל בשערים מעשיה, ואחרית פיהו לעורר לבכי ולמספד על האבדה היקרה הזאת ובדברי תנחומים

לאבליה כלה דבריו, הנה כי כן תכבד אשה הכבודה בנשים הזאת וכבוד והדר תנחל בחייה ובמותה מנוחתה כבוד. ת נ צ ב "ה!! —

בעלה הראשון היה אחד מגדולי ישראל ושועי ארץ וחסידי אמת אשר בתורתם ובצדקתם הם יסוד עולם ובני עמם יתימרו בם עד עולם, הוא הרב החריף הגדול בתורה גביר ואדיר ושוע מפורסם בין גדולי ישראל נודע בשערים במעשיו הישרים וצדקותיו כהררי אל החסיד המופלא מוהר"ר י ש כ ר ב ע ר י ש ה ל ו י א י ש ה ו ר ו י ץ זצ"ל. הוא בתורתו הרבה וביראתו יראת ה' טהורה ובצדקותיו הנפלאות עשה לו שם גדול עוד בימי עלומיו, שם גדול קדוש אשר לא יסוף לעולם, והוא בתורתו תורת ה' היה חבר להרב הגאון המפורסם הצדיק וחסיד מוהר"ר י צ ח ק מ א י ר א ל ט ע ר זצ"ל, ויחדו כרעים אהובים היו חברים להגות בתורת ה' תמיד ויוסיפו לקח בדעת צרופה, אבל אהה! בעודנו באבו גוע ויאסף אל עמיו הרב הגדול רבי ישכר זצ"ל, וירעיש את מותו כל ארץ פולין וכל שומעי שמעו מרחוק ומקרוב ויהי לאנחות ולעצבון. אחרי מותו נמצא בין ספרי מסחריו גם ספר החֹמֶש אשר כתיבות בו נדיבותיו הרבות אשר חמש את הונו לצדקות מדי שנה בשנה כדין מעשה הצדקה בישראל, וזה כארבעים ותשע שנים אשר גוע ויאסף אל עמיו פאר ישורון זה ושמו וזכרו הטוב עודנו חי חי בתוכנו, ואבות לבנים יספרו כבודו ותפארתו כי רבו מאד ובניהם אחריהם בפיהם ירצו סלה! עוד היום ההושבים ויודעים את שמו הגדול וצדקתו הנפלאה כי יזכרוהו יעריצוהו ויקדישוהו קדש לה'!! —

אבות האשה הכבודה מרת פ ע ר י ל מ י ר י ל נ"ע היו אנשי השם ואצילי בני ישראל אשר בהם יתפאר יעקב לדורות, וה' חננם בעשר רב ובהון עצום. אבל צדקותיהם ונדיבות רוחם הרבות וחסדיהם הגדולים לעמם בכלל ולכל אדם בפרט, על רוב עשרם והונם עלו למעלה ראש עד להפליא כל רוה שומע. ואנשי צדקות רבות ונדיבות פלאות כמוהם יקר להמצא גם בימים הראשונים ובימים האלה מי ימצא?!

הוא היה נקרא לתהלה בפי כל בשם הנדיב הגדול ר' בערקע בערקזאהן מווארשוי זצ"ל והיא בשם ט ע מ ע ר י ל הצדקת נ"ע. הוא היה גדול ונכבד מאד בעיני השרים ורוזנים בארץ פולין ויכבדוהו על רוב צדקותיו לכל אדם יחד באין פדות ועל מעשיו אשר היו באמונה וקשט וכל דרכיו ומסחריו בצדק ובמישור ושמו הטוב הלך למרחוק. והשר הגדול זאיאָנציק אשר היה אז נציב ארץ פולין ומשנה למלך הקיסר אלכסנדר הראשון ידע את כל מעשי הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל וצדקותיו הרבות להתפאר. ויאהבהו אהבה עזה וכאח ורע התהלך אתו ויתן לו כבוד והדר כאחד השרים הגדולים, וכל אשר שאל ממנו הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל לא אצל ממנו, כי ידע אשר כל משאלותיו בישר ובצדק לטובת עמו על טובת כל אדם, והנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל אזר תמיד חיל להיות מחסה לעמו ועזרתם בצרה ויהי להם מגן מושיע ורב בכל עת, ולמעשי הצדקה הקדיש הייו ולטובת

עמו וכל אדם. אין כסף נחשב למאומה בעיניו, ואשתו טעמעריל הצדקת נ"ע היתה תמיד על ידו עוזרת ומעירה יחד בכל מעשי הצדקה כקטן כגדול —.

כן מלבד צדקותיהם ונדיבותיהם אין חקר, גם במותם הלך לפניהם צדקם. ובמות הנדיב הגדול ר' בערקע פזר נתן לאביונים ביום מותו חמשה עשר אלף רו"כ ובטרם מותו צוה לביתו לעשר הונם אחרי מותו והיתה העשירית מהונו קדש לה' להיות לדורות לקרן קיימת אשר פירותיה תחלקנה שנה שנה לעניים ולאביונים וליושבים לפני ה' והיתה העשירית מהונו אשר הניח אחרי מותו למעשה הצדקה לעולם בערכך מאה אלף רו"כ, אבל באשמת האנשים אשר הוציאו והביאו את מעשה הצדקה הזה באין סדרים ואמונה, היה הלוך והסור במשך הזמן כסף הצדקה הזאת, והרב הגדול הצדיק החסיד רבי יצחק טווארקע זצ"ל אשר גם הוא היה ברוח נאמנה את מהאפוטרופסים על מעשה הצדקה הזה, כאשר ראה כי מחבלים יחבלו את מעשה הצדקה הזה אשר הניחו אחריהם הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל ואשתו הצדקת מ' טעמעריל נ"ע להיות צדקה עומדת לעד, ויצר לו מאד ויאמר אלך ואקח את הכסף הנשאר ואמסור בידי הממשלה ואז תהיה הקרן קיימת לעולם ומפרותיה יאכלו אלה האנשים אשר הועידו הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל ואשתו טעמעריל הצדקת נ"ע לפני מותם רשום בכתב. בפיו דבר הרב הצדיק ר' יצחק טווארקע זצ"ל ובידו מלא. ויקח את כסף הנשאר יותר מחמשים אלף רו"כ ויתן מכסת הכסף הזה עם כתב הצואה בידי הממשלה לקים כפי הרשום בכתב הצואה, וינתן הכסף אל בית אוצר הכסף בעיר ווארשוי, ובית האוצר המה הלוו הכסף בערבון אפותיקיות, ותבואתו עולה בכל שנה בערכך יותר משלשה אלף רו"כ, ומדי שנה בשנה תחלק תבואת הכסף הזה לעניים ולאביונים וליושבים לפני ה' כפי הכתוב בכתב הצואה, הכל בחשבון ובסדרים נכונים ע"י הממשלה הרוממה, ושר הראש (פרעזידענט) בעיר ווארשוי והרב הראב"ד בה או ממלא מקומו והמשגיח הראש אשר בבית החולים לישראל בווארשוי הם היושבים ראשונה בראש החברים לחלוקת מעשה הצדקה הזה, אשר יתאספו מדי שנה בשנה לפני חג הפסח לשבת יחד בבית המועצה (ראטהויז) אשר בעיר ווארשוי, ויחד ימתקו סוד לחלק ולקצוב מתבואת כסף קרן קימת הזאת אל כל עני ואביון שואל ודורש כדין הצדקה אשר לו משפט הקדימה, וכפי אשר יקצבו בחשבון רשום וחתום בכתב אמת וצדק לכל איש ואיש ולכל דבר טוב, ושלם הכסף מבית אוצר העיר, ושם הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל ואשתו הצדקת טעמעריל נ"ע נקרא על מעשה הצדקה הזה לשם ולתהלה בישראל ובגוים ויהיו לנס ולמופת לעולמי עד, ועליהם נוכל לאמר באמת וצדקתם עומדת לעד!! —

הן אלה קצות דרכי הצדקות אשר עשו הנדיב הגדול ר' בערקע זצ"ל ואשתו הצדקת מ' טעמעריל נ"ע ורב נדיבות רוחם וצדקותיהם בחייהם מי יספר? ואך מעט מהנה הלא הוא כתוב לפני איזה שנים על מכתב עתי לישראל Israelita היוצא לאור בווארשוי ועל מכתב העתי המגיד, מי יתן כי

נדיבות אלה הנדיבים הגדולים בעם והמצוינים בישראל, וצדקותיהם אשר עשו ברוח נדיבה מפליאה וביד רחבה. ופעלותיהם אשר זרעו לצדקה וחסד בארץ, תהיינה מופת לרבים בכל דור ומהם יראו וכן יעשו ופרץ ורחב מעשה הצדקה ביעקב ותרבינה הנדיבות בישראל, והיה מעשה הצדקה ברכה ושלום על ישראל עד העולם! — המו״ל

העונה לקוראיו

לה׳ ליפא בוויען וליתר הדורשים את „הבקר אור" מראשית צאתו עד תמו בלעמבערג אוריע: כי נמצאו חוברות בודדות משנים האלה, אך קאמפלעטים לא נמצאו כלל. עד אקטאבער הבא יתמו כל ההמשכים ומן אז והלאה יתענגו הקוראים הישנים עם החדשים על מאמרים, ספורים ושירים חדשים.

לה׳ נחום בירקענהיים ברינאבורג. אחרי שובי לביתי מצאתי את מכתבך אך לא את הקאנווערט עם המארקע אשר אמרת, כי האיש הסוכן על בית הרעדאקציה נסע מזה מדי היותי בדרך ולא שב. שאלתך נשאלה כבר מכמה משכילים והדין עמהם ועמך, ואין לך סיפר שלא תצא שגגה מעטו כי אדם אנחנו ולא אל.

להחכם ה׳ יעב״ץ ישוע שר עסק באדעססא. שיריך הנמצאים אתי ומאמריך ושיריך אשר תשלח, יבואו כלם במועדם, והיה ברכה!

לה׳ חיים פערל ביעליסאוועטגראד: החוברת יוני נשלחה לאדעססא בטרם הגיעני מכתבו וידרשנה משם, ומכאן ולהבא אשלח כחפצו ושלום.

אל הרב ה׳ רייך באוסטראה: בטרם ראיתי את מכתבך מן 18 יוני ש״ז נשלחו על שמך מהרעדאקציע גם החוברות לחדש יוני בשביל כל החותמים, ועתה ייטיב נא כ׳ להשיב להרעדאקציע את הח׳ אשר נשארו ת״י, לא ע״י הזרמנות כ״א ע״י הפאסט קרייצבאנד כי נחוצות הנה לי. ההוצאה ע״ז ינכה מן המחיר שיקבל מאת החותמים וישלח לי המותר.

אל ה׳ איילווארג בנעמיראוו. בהרעדאקציה נמצא למכור עקז׳ אחד שלם משנת תרל״ו (שש חוברות) מחירו 2.50 רו״כ, גם ספר יום הזכרון במחיר הרשום על המעטפה. בספר פרי קיץ הקורא המשכים לא הפסיד. כי כל המשך הוא ענין בפ״ע.

אל בעלי המאמרים: „שם המפורש", „מאזני משפט", „הכונה והתכלית" נאמר: שלום; מסבה הבלתי תלויה בהרעדאקציה לא יכלו מאמריהם הנכבדים לבוא בחוברת זו ויבואו אי״ה איש על דגלו בחוברת הבאה לחדש אויגוסט. בזה תשובה גם להנכבדים ששלחו לנו את ספריהם להודיע בשער משפטנו עליהם, יחכו נא לנו כי בוא יבואו. המו״ל.

הבקר אור

שנה רביעית.

תוכן הענינים

הבאים בחוברת חמישית לחדש **אויגוסט** (אב-אלול)

Дозволено Цензурою Варшава 12-го Сентября 1879 г.

תְּלוּנַת הָאִוֶּלֶת.

1.

בִּמְרוֹמֵי עָל, בְּשַׁפְרִיר הַשָּׁמַיִם
מִבֵּינוֹת הַשְּׂרָפִים וּבְנֵי הָאֵלִים
שֶׁשָּׁם יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן רִבּוֹתַיִם
מִבֵּין אֶרְאֶלִּים הָעוֹמְדִים בְּמַקְהֵלִים;

2.

הִתְפָּרְצָה הָאִוֶּלֶת, כַּסּוּפָה מִמְּזָרִים
וְלִפְנֵי כֵּס־יָהּ, כָּרְעָה בִרְכַּיִם
בַּאֲנָחוֹת כִּרְעָמִים, רִדְּפָה אֲמָרִים
וְעֵינֶיהָ מְקוֹר דִּמְעָה, וְסוֹפֶקֶת כַּפַּיִם.

3.

„שׁוֹפֵט צֶדֶק״! הֵרִימָה קוֹלָהּ בְּבֹכַהּ
לְכָל יְצִירֵי כַפֶּךָ, הָיְתָה הָרְוָחָה
תַּתָּ לָמוֹ מַרְגֵּעָה, חוֹנַנְתָּם מָנוֹחַ
וְלִי אֲמָתְךָ הָהּ! בְּכִי וַאֲנָחָה.

4.

כָּשַׁל כֹּחִי, הוֹי אֶהְגֶּה נְכָאִים
עֲשׁוּקָה רְצוּצָה הִנְנִי, מִכָּל עֲבָרִים
כְּבוֹדִי לִכְלִמָּה, וּשְׁמִי מִנֹּאָץ לִרְגָעִים
אוֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יָקוּמוּ חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים.

5.

לְכָל עַמֵּי הָאָרֶץ שְׂחוֹק הָיִיתִי
יְשִׂישׂוּ לְמַפַּלְתִּי, בְּהִכָּשְׁלִי יָגִילוּ
הָהּ אֱלֹהַּ! הֲרָעָה לָהֶם עָשִׂיתִי?
כִּי כֻלּוֹ מְקַלְלוּנִי, עָקֵב עָלַי יַגְדִּילוּ!

6.

מִי לֹא יָדַע כְּבוֹדִי לְפָנִים
לְמִי לֹא הָיִיתִי חֶמְדַּת עֵינָיִם
אֶת מִי לֹא הִלְבַּשְׁתִּי שָׁנִי עִם־עֲדָנִים
מִי לְפָנַי, לֹא הִשְׁתַּחֲוֶה אַפָּיִם?

7.

מִנַּעַר וְעַד זָקֵן מַחֲזִיק בְּפֶלֶךְ
עַד קְדֹשִׁים אֲשֶׁר לֹא לָאֱמוּנָה גָּבָרוּ
מֵעֶבֶד עַד אָדוֹן, עָשִׁיר וְחֵלֶךְ
מֵעֲצָתִי לֹא נָטוּ, מִדְּבָרַי לֹא סָרוּ

8.

עַתָּה גַּם הַסּוֹפְרִים קְטַנֵּי אָרֶץ
מְכַתְּבֵי עָמָל, שׁתִים לַעַג כַּמָּיִם
דִּבָרוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם יִפְרְצוּנִי פָּרֶץ
לְמַכְאֹבַי הָהּ! יִרְגְּזוּ אֶרֶץ וְשָׁמָיִם.

9.

שָׁם נַעַר עִבְרִי בֶּן שָׁנִים שֵׁשֶׁת
יְלַמֵּד יָדָיו לִכְתֹּב דְּלָתוֹת שְׁתָּיִם
גַּם הוּא הוֹי, לֹא יָדַע בֹּשֶׁת
לְהַרְוֵנִי בוּז, מְלֹא חָפְנָיִם.

10.

כָּל רִיק חָכָם בְּעֵינָיו כַּקֹּהֶלֶת
מַאֲמָרִים כֹּתֵב בְּהַשַּׁחַר וְהַצְּפִירָה
וּמִבְּלִי אֵין חֹמֶר לוֹ יַזְכִּיר בִּשְׁמִי אִוֶּלֶת
וְהָיִיתִי לוֹ לְמַאֲמָר, אוֹ לְפֶרֶק שִׁירָה

11.

גַּם אֶחָד מִמְּקַדְּשֵׁי הַמְחַבֵּר פְּלֹנִי
שֶׁתְּמָכַנִי סְעָדַנִי עַד יָדוֹ מַגַּעַת
מֵאָז הָיָה לְרֶדֶק. הָהּ לְאָסוֹנִי
הִתְעַפֵּשׁ רוּחוֹ וַיְהִי לְבֶן דַּעַת;

12.

וּמַה הֶחֳלִי לְרֹאשׁ זֶה הַדּוֹר
כִּי הַמְּצִיא שֵׁמוֹת דִּקְרֵי אָזְנָיִם
לְטוֹב בְּעֵינָיו יִקְרָא: אוֹר
וְלָרַע ,חֹשֶׁךְ׳ יַלְעִיג בִּשְׂפָתַיִם.

13.

כְּסוֹפֵר כִּמְחַבֵּר יַדְרִיכוּנִי מְנוּחָה
כְּבוֹדִי יַשְׁפִּילוּ לִשְׁאוֹל תַּחְתִּיָּה
מַלְעִיבִים בִּשְׁמִי, יְשִׂימוּהוּ כַּסּוּחָה
וְלַמָּרוֹם יָרִימוּ, אוֹיְבָתִי הַצְּבִילִזַצְיָה.

14.

אִם חָטָאתִי שַׁדַּי אִם סִלַּפְתִּי דֶרֶךְ
אַל נָא תִּצְפּוֹן עֲוֹנִי, הַגֵּד הַמַּכְשֵׁלָה
אָז אֶתְוַדֶּה, לְפָנֶיךָ אֶכְרַע בֶּרֶךְ
כִּי רַב חֶסֶד אַתָּה, וְסַלָּח סֶלָה.

15.

יֵשׁ שָׂכָר לְכָל עָמָל, גְּמוּל לְכִשְׁרוֹן
זֵר פְּרָחִים יַעַנְדוּ לְגִבּוֹר מִלְחָמָה
הוֹד לַיֹּשֶׁר, לַיֹּפִי — יִתְרוֹן
אַהֲבָה לָזֶה, וְלָזֶה — נֶחָמָה.

16.

וְאָנֹכִי לְבַדִּי יוֹשֶׁבֶת עַל עַקְרַבִּים
פְּעֻלָּתִי אִי־שָׂכָר, וַעֲמָלִי לָרוּחַ
בְּקִרְבִּי רָקָב, בִּלְחָיַי עָלוּ עֲשָׂבִים
לִבִּי נָפוּץ, וְנַפְשִׁי עָלַי תָּשׁוּחַ.

17.

בִּימִין צִדְקִי תָּמַכְתִּי בְּנֵי בְרִיתִי
הִפְלֵאתִי עֵצָה, הִמְצֵאתִי לָמוֹ תוֹעֶלֶת
עֹשֶׁר כָּבוֹד וְשֵׁם לָמוֹ עָשִׂיתִי
כִּי לְמַחֲזִיקַי אַךְ טוֹבָה יָדִי פֹּעֶלֶת

18.

גַּם נֹפֶשׁ לְנֶפֶשׁ הָיִיתִי, לְרוּחַ־שָׂשׂוֹן
מַרְפֵּא לְמַחֲשָׁבָה, אֶל הִגָּיוֹן — חַיִּים
לֹא הוֹגַעְתִּי אִישׁ בִּשְׁבָעִים לָשׁוֹן
לֹא הִכְבַּדְתִּי עֹל, עַל צַוָּאר רֵחַיִם.

19.

בִּמְקוֹם אָנִי שָׁם שָׁלוֹם מַרְגּוֹעַ
אֵין פֶּרֶץ בַּמְּדִינָה, בַּתֵּבֵל פְּרָעוֹת
כִּי בִמְקוֹם אֵין הַשֵּׂכֶל אֵין יָדוּעַ
שָׁם שַׁלְוָה, הַשֶּׁקֶט, אִי־תְלָאוֹת.

20.

וּבִמְקוֹם שֶׁהַהַשְׂכָּלָה שָׁם יָד מַצֶּבֶת
שָׁם אֵשׁ תּוּקַד, שָׁם מְדוּרָה
עֵינֶיהָ לַפִּידִים, שְׂפָתָהּ שַׁלְהֶבֶת
וְחַטַּאת חֲנִיכֶיהָ בִּצְרוֹר צְרוּרָה.

21.

הִיא הֶחֱנִיפָה אֶרֶץ, חִלְּלָה אֶת הַטֶּבַע
לְרַגְלָהּ בָּאוּ כָּל חֳלִי, מַרְוֶה וּמְגֻעֶרֶת
רֶצַח וָדָם, וְתוֹעֵבוֹת שֶׁבַע
וְרָעוֹת וּתְלָאוֹת מֹנִים עֲשֶׂרֶת

22.

מִי יְמַלֵּל יַבִּיעַ גַּם עֲשִׂירִיָה
אֲשֶׁר יָדַעְתִּי שָׁמַעְתִּי וַאֲשֶׁר עֵינַי רָאוּ׃
שֶׁפֻּעֲלָה הַצִּבִילִזַצִיָּה הָאַכְזָרִיָּה
אַךְ זִמּוֹתַי נִתְּקוּ, וּדְבָרַי לָעוּ.

23.

כִּכְלוֹת מְרִי שִׂיחָהּ אִוֶּלֶת הַמְבַכָּה
כְּשֹׁךְ הַשָּׁאוֹן, וַיִּשְׁתֹּק הַקּוֹל
מִסֵּתֶר רַעַם נִשְׁמְעָה דְּמָמָה דַקָּה
קוֹל עֲנוֹת, כְּקוֹל אִמְרֵי אֵל.

24.

„הַס"! נִשְׁמַע מֵהַדּוּמִיָּה קוֹל חָזָק
וּמֵהֵד הַקְּרִיאָה, מִצִּלְצַל הַמִּלָּה
הֵאִירוּ הַשָּׁמַיִם כְּנֹגַהּ הַבָּזָק
וַחֲרָדָה אֲחָזָה כֻּלָּהֶם, רְעָדָה וְגִילָה.

25.

צָדַקְתְּ אִוֶּלֶת, מִשְׁפָּטֵךְ אֱמוּנָה
כֵּן, הַהַשְׂכָּלָה שִׁחֲתָה מְעַט דַּרְכָּהּ בָּאָרֶץ
וּפְרָצִים בָּאוּ לְרַגְלֵי זוּ הַמַּטְרוֹנָה
וּלְרַבִּים הֵבִיאָה גַּם פִּיד גַּם קָרֶץ

26.

אַךְ זוּ הַחַטָּאָה, זֶה הַמֶּרִי
קְפָדָה וָרֶצַח, מַכָּה וְכָל מִשְׁלַחַת
לֹא בַּעֲוֹן הַהַשְׂכָּלָה הוּא שֶׁהוֹלֶכֶת קֶרִי
לֹא בְעוֹרָהּ פָּרְחָה זֹאת הַמִּסְפַּחַת

27.

מִי יִטְפּוֹל עָוֹן עַל הַחֲבַצֶּלֶת
אִם קוֹצִים סְבָכוּ עַל שָׁרָשֶׁיהָ ?
מִי יָשִׂים דֹּפִי בָהּ כִּי נֹבֶלֶת
מֵהַדַּרְדַּר שֶׁיָּמוֹץ לְשַׁד עֲלָמֶיהָ ?

28.

וּמָה הַחַטָּאת בְּמָאוֹר וָשָׁמֶשׁ
אִם רוּחַ צָפוֹן, יְחוֹלֵל עָבִים ?
אִם עַרְפִלֵּי עֲלָטָה, חֹשֶׁךְ וָאָמֶשׁ
יַקְדִּירוּ יָעִיבוּ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים ?

29.

יֶאְשַׁם הָרוּחַ, לֹא שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ
לֹא הַחֲבַצֶּלֶת, לֹא הִיא חָטָאָה
אַךְ הַקּוֹצִים, קִמּוֹשׁ וָחוֹחַ
בַּעֲוֹן כָּל אֵלֶּה, בַּעֲוֹנָם הָרָעָה בָאָה.

30.

אֲשֵׁמִים אֵלֶּה עִוְרֵי עֵינָיִם
אֲשֶׁר לֹא יַבְדִּילוּ בֵּין שׁוֹשַׁנִּים וַחֲרֻלִּים
לְהַשְׂכָּלָה מְזֻיָּפָה, יִשְׁתַּחֲווּ אַפָּיִם
וּלְקוֹצִים — יִקְרְאוּ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים.

31.

אֵין הַשֵּׂכֶל לְאֵלֶּה, אֵין דַּעַת
בְּרָדְפָם נְקָמוֹת מִמֵּךְ אִוֶּלֶת;
הֵם יְבַלּוּ יְמֵיהֶם בְּאֵין כָּל מַעַשׂ
בְּאֵין כִּשְׁרוֹן וְיִתְרוֹן, וּבְאֵין כָּל תּוֹעֶלֶת.

32.

וַאֲנִי אֵינֶנִּי מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה
אֲנִי כֻלָּם יָצַרְתִּי, וּפְעֻלָּתָם לְפָנָי
כֻּלָּמוֹ יְשֻׁלְּמוּ בְּעוֹלָם הָעֲשִׂיָּה
אֲנִי אֲנִי הַיּוֹצֵר, אֲנִי אֲדֹנָי!

33.

וְאַתְּ אִוֶּלֶת, אַל תִּבְכִּי אַל אֵבֶל
יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ, גְּמוּל לְפֹעַל כַּפַּיִךְ
הַיְשָׁרִים הַגִּבֹּרִים וְחַכְמֵי הַתֵּבֵל
בְּאֹרֶךְ יְמֵיהֶם, לֹא יִדְמוּ אֵלַיִךְ.

34.

שְׁנוֹת אֵלֶּה תְּעוּפֶינָה כַּצִּפֳּרִים
כִּי לְתוּשִׁיָּה יְמֻעֲטוּ יְצֻעֲרוּ הַחַיִּים
יְמֵיהֶם עִתֵּיהֶם קְרוּעִים לִגְזָרִים
כִּצְלָלִים יַחְלְפוּ, יִמָּאֲסוּ כְּמוֹ מַיִם.

35.

רַק שְׁנוֹתַיִךְ אוֹלֶת לְדוֹר וָדוֹר
יָמַיִךְ לֹא יִתָּמוּ, לֹא יִסָּפוּ כָּל הַיָּמִים
קֵץ לְכָל תִּכְלָה, לַחֹשֶׁךְ וְלָאוֹר
רַק אַתְּ אוֹלֶת, תִּחְיִי לְעוֹלָמִים.

36.

הִנֵּךְ רַבַּת מוֹעִיל כְּלַפְּרִי הַתּוֹלַעַת,
בְּאֵין לַיְלָה, אֵין יִתְרוֹן לְאוֹר הַיָּמִים
בְּאֵין אַתְּ אוֹלֶת, אֵין הֶכְשֵׁר לָדַעַת
בְּאֵין לַעֲנָה וָרוֹשׁ אֵין נֵרְדְּ וּבְשָׂמִים.

37.

הַהֲפָכִים מְאֻחָזִים, יַחְדָּו חֻבְּרוּ בַּחֹבֶרֶת
הָאֶחָד אֶת הַשֵּׁנִי יְעוֹרֵר לַתְּחִיָּה
חֲבוּקִים וּדְבוּקִים כְּטַבְּעוֹת הַשַּׁרְשֶׁרֶת
וּבְכֵן אַתְּ אוֹלֶת אָחוֹת לַצְּבִירְזַצִיָּה.

38.

אַתְּ וָהִיא, יַחְדָּו הִנְּכֶן מָגֵן וְצִנָּה
הִיא לַמְּלָאכָה וּלְכָל מַחֲשֶׁבֶת תּוּשִׁיָּה
וְאַתְּ לְהַבְלֵי שָׁוְא בְּכָל עֵבֶר וּפִנָּה,
אַתְּ גַּם לָאֲצִילוּת, וְהִיא אַךְ לְעוֹלָם הָעֲשִׂיָּה.

*   *

*

וּבְכֵן אוֹלֶת, אַל תִּירְאִי מֵאוֹיְבַיִךְ הַקָּמִים
כִּי אַתְּ תִּחְיִי חַיֵּי עוֹלָמִים.

יוסף ברילל (איו"ב) ממינסק

הגזרה והבניה (המשך מן חוברת ד׳).

הגאון ר׳ שניאור זלמן מלאדיע, ארצה וואלינין העירה מעזעריטש גדול לתהות על קנקנו של הרב המגיד רשם ר׳ דוב בער תלמיד הבעש״ט, וירא את המגיד וישא חן בעיניו וישימהו אלוף לראשו וישב אתו ימים רבים ואזנו קשבת לתורתו תורת החסידות, וישב אל ארצו וכל טוב אדוניו בידו, ומאז נוסדה בליטא כת חרשה של חסידים ה נקראים בפי כל בשם חסידי הרב או כת חב״ד (חכמה בינה דעת). אולם שונים הם חסידי חב״ד מכל יתר המון החסידים הרבים, כן בדרך למודם ועבודתם את ה׳ כן בדרך ארץ וחיי החברה. חכמת רבם גרמה להם לאחוז בזה ולבלי הניח ידם גם מזה, וכאשר הורה אותם לעבוד את ה׳ ע״פ דרכי החסידות גם את העולם נתן בלבם להיות עוסקים בישובו של עולם ודעתם מעורבת עם הבריות; אשר על כן לא קדשו מלחמה על ההשכלה בכלל כיתר כתות החסידים יוצאי ירך תלמידי הבעש״ט אשר בוואלינין, ואם לא אחזו לחברה את הנשבעים לדגל ההשכלה להתרועע עמם ולבקש קרבתם, לא התמרמרו עליהם בחרון אף לחרפם ולגדפם ולשנוא אותם תכלית שנאה, כי ידעו היטב שרבם אשר מידו קנים להם היה אוהב ומחבב את החכמות, ובפרט ידיעת לשון עבר לכל פרטיה ודקדוקיה.

בהיותי כבן חמש עשרה שנה, סמוך על שלחן חותני בעיר טשערניחוב הסמוכה לזיטאמיר, התארח אצלנו החסיד הישיש ר׳ ישראל יפה, אחד ממקוראיו של הרב ר״ז ז״ל, והיה מדפיס בעיר קאפוסט, ובדפוסו נדפס סדורו של הרב כשיצא ראשונה לאור, ושמעתי מפיו, שכאשר מסר לו הרב את סדורו להדפיסו צוהו להגיהו מתוך סדורו של ר׳ וואלף היידענהיים, מפני שהוא מוגה ביותר. דבר כזה לא עלה מעולם על לב אחד הצדיקים בוואלינין, אשר בעיניהם גם סדורו של רו״ה ספר פסול הוא ככל ספרי המשכילים.

גם חסידי חב״ד לא התלוננו על ס׳ תעודה בישראל ויקבלוהו בסבר פנים יפות, ורבים מעשיריהם תמכו את יד המחבר להוציא לאור יתר ספריו.

ז

מגדל עז ישועת מלך

Von den Stirnen heiss
Rinnen muss der Schweiss
Soll das Werk den Meister loben
Doch der Segen kommt von Oben.
F. v. Schiller.

בעמל ויגיעה ובזעת אפים עבד הריב״ל להרים קרן עמו, בערום ובחסר כל, וברוב ימיו על ערש דוי כתב ספריו המחוכמים לפקוח עינים עורות ולהעיר

נרדמים מתרדמת אולתם ומרפיון ידיהם, בעמל ויגיעה ובזעת אפים עבדו יתר המשכילים המעטים בעת ההיא, איש איש במקומו לבא לעזרת עמם אשר לא הכירו טובתם ושלמו להם רעה תחת טובה, עד שהמלך במסבו נעור מכסא כבודו, כי רוח ה' נוספה בו, מפיו יצא דבר ויהי כטל לישראל, ממרום שלח דברו ויהי לברכה בקרב עמנו.

עוד בשנת 1804 הדת נתנה בארץ רוסיא, ועוד ביתר עז בשנת 1835, לבלי הרחק את בני ישראל הרוצים ללמוד בבתי ספר הכלליים, ולקבלם בסבר פנים יפות כבני יתר עמי הארץ. אבל רק מעטים היו האבות אשר מצאו את לבבם לשלות בניהם לבתי ספר הרוסים, אשר לפי מחשבתם בימים ההם (ורבים עוד עתה) למכשול עון הם לבניהם ולפח ולמוקש להזירם אחור מתורת ה' ולהפר מצותיו. הנערים ההולכים לבתי ספר הכלליים, עליהם ללכת שמה גם בימי שבת ומועדי ה', ואולי גם לכתוב בימי קדש אלה, אשר לא כדת היהודים, ע"כ חדלו משלוח את בניהם שמה וינזרו מהם.

מודעת זאת שדרך המון בני עמנו להחזיק בדברים קטני הערך יותר מעקרי הדת ולחשוב בלבבם כי בזאת הם ממלאים חובתם ובהמה שמן חלקם באמונתם ודתם. עד"מ הלאו דלא תגנוב כתוב בתורה בעשרת הדברים שיצאו מפי הגבורה על הר סיני בקולות וברקים; לא כן נטילת אצבעות הידים שחרית סמוך למטתו, שלא נזדעזעו על זה שמים וארץ וה' לא צוה. עכ"ז לא היה גנב בישראל בימי הדור העבר שלא היה זהיר בנטילת אצבעותיו שחרית, ורק עכשו שזכינו לדור דעה משרבו המשכילים בישראל קבלו גם הגנבים כמה דברים מהם, כמו לזלזל בנט"י וכדומה, כי גם בדרך ההשכלה רוב העם עושים הטפל עקר והעקר טפל כדרכם מאז בדיני התורה. לא ידעו ולא הבינו היהודים בארצנו בימים ההם שאפשר לבניהם להיות יהודים כשרים ונאמנים לאלהים ולעמם אם גם ח"ו יקר מקריהם בלכתם לבתי הספר לכתוב בשבת יותר משתי אותיות, ותרי"ג מצות שנתנו לישראל אם יעבור היהודי לפעמים על אח מאחת מאלה לעת הצרך איננו ח"ו כופר בעקר ולא יצא מכלל ישראל. יהיה איך שיהיה על פי דברים כאלה עמדו בני ישראל מרחוק ולא יכלו ליהנות מרוב הטובה שרצתה הממשלה להשפיע להם כמו ליתר בני ארצה. לא אשפוט אם טוב עשו בני ישראל בזה שהבדילו בניהם מבני עם הארץ וסגרו בעדם השער להתפרנס אח"כ בכבוד ובהיתר, ורבים מהם הוכרחו לשלוח בעולתה ידיהם להביא טרף לביתם כי אכף עליהם פיהם, ונפלו עי"ז במהמורות חטאים יותר גדולים והיו לבזיון ולשמצה בעיני העמים. הנסיון הורה לדעת כי לא טוב עשו וימררו את חיי בניהם אחריהם ויכשילום בדרכיהם.

ויהי בשנת 1840 העיר ה' את רוח הקיסר האדיר ניקאלויי הראשון נ"ע, לפקוח עיניו על מצב היהודים אשר בכל מדינות מלכותו, וירא כי ברע

הוא, יען כי טחו עיניהם מראות ולבם מהשכיל ומהבין, כי בהיותם יושבים בארץ לא להם בין עם גדול ועצום כעם הרוסים, עליהם לדעת לשון המדינה וחקי הארץ ולהתקרב אל האזרחים בכל דבר שאינו נוגע לדת ולאמונה, ולחנך בניהם באופן שיהיו מכשרים לקבל זכות ומשפט אזרחי הארץ, וירא הקיסר ויתבונן כי לא טוב היות עם היהודים לבדו כזר וכנכרי בארץ מולדתו, ובקרבו אין איש שם על לב לתקון המעות זולתי המשכילים המעטים אשר לא נשמע קולם ועוד היו למשל ולשנינה , וישם אל לבו לצאת לעזרת העם הזה להטיב אחריתו על ידי פקודתו הרוממה, לעשות להם סדרים נכונים ומשפטים יחיו בם, לחנך בניהם בחנוך טוב ומועיל, למען הכינם לקבל טובותיו בימים הבאים, ויחשוב מחשבות להועיל להם על פי דרכם, לכונן להם בתי ספר מיוחדים, ויפקוד על המיניסטריום להשכלת העם לבקש עצות ותחבולות איך להרים את העם הזה משפל מצבו ולתת לו אחרית טובה ותקוה לדור יבא.

מושל ביראת ה׳ אשר רחש לבו דבר טוב כל משרתיו עושי דברו ישרי לב המה, ופקודתו לטובת המין האנושי תבא כשמן בעצמותם ושמחה להם עשות טוב. שר השכלת העם אשר היה בימים ההם, סערגייא סעמיענאוויץ אובאראָוו נ״ע (Сергей Сѣменовичъ Уваровъ) היה איש טוב וישר אוהב כל אדם בלי הבדל דת ולאום, ותבא שמחה בלבו לפקודת הקיסר הזאת ולא אחר להוציאה אל הפעל בתשוקה נמרצה ובהשתדלות גדולה. לא רבו הימים והדת נתנה לכל הגענעראַל-גובערנאטארים בכל הפלכים אשר היהודים נחתים שם, לקרוא עצרה ולעשות אספות (קאמיטעטען) אשר יועדו שמה מלבד שרי המדינה גם אנשים חכמים מבני ישראל, להמתיק סוד יחד במה תושע יהודה וישראל ישכון לבטח בארץ רוסיא הברוכה, ולא יהיו כעם לבדד ישכון מרוחקים בזרוע מיתר העמים אשר בארץ מולדתם.

ויהי היום וילך המיניסטר אובאראָוו למסעיו (בשנת 1841), ויעבור בארצות קורלנדיא וליפלנדיא ויט עד עיר הבירה ריגא, ויהי בהיותו בריגא וילך לבקר את בתי החסד ובתי הספר אשר בעיר לראות את הנעשה שמה, וירא גם את בית ספר העברים אשר כבר נוסד שם מעדת ישראל המשכילים, וירא את היכל ה׳ אשר יסדו שם לתפארת, ושם איש צעיר לימים מעיר מינכען בירת ארץ בייערן. ושמו הר״ר מנחם בהר״ר יהודה דאָקטאָר ליליענטהאל, והוא מטיף לבני ישראל בהיכלם ומורה לילדיהם בבית ספרם. והאיש טוב ראי ויפה עינים מדברו נאוה וכלו אומר כבוד, ויהי כאשר דבר עמו המיניסטר וישא חן וחסד לפניו ולבבו הבין, כי הוא האיש אשר בחר בו ה׳ להושיע את אחיו ולגלות למוסר אזנם ללכת בעצת הקיסר האדיר להשכיל להיטיב. ידע המיניסטר את תכונת רוח הקיסר, תשוקתו להיטיב וחרון אפו על עוברי רצונו, גם לא נעלם ממנו קשי ערף עם בני ישראל בכל דבר הנוגע לנחלת אמונתם, אשר עליה הורגו ובאו באש ובמים, וידע היטב, כי אם לא יעמוד איש נבון וחכם מקרבם, איש אשר רוח ה׳ בו ומלתו על לשונו, לפקוח עיני העם ולהבינם את הטוב אשר הקיסר חפץ לעשות עמם, וכי לא לבו הלך חלילה לנגוע באחת פנות

הדת הקדושה מורשה קהלת יעקב, אם לא איש כזה ימצא לדבר על לבם לעשות רצון מלך ושריו לטובתם ולהיטיב אחריתם, ולא יהיו דור סורר למרות פי מלך, או אז רע ומר יהיה גורל העם הזה. המיניסטר הטוב והישר אשר רצונו וחפצו היה באמת רק לעשות טוב וחסד לעם הזה, שמח מאד במצאו איש כזה, אשר לבו נבא לו, כי מושיע ורב יהיה לעמו, כי שפתיו ישמרו דעת ולשונו תמהר לדבר צחות ומישרים, וכל העם רואים את הקולות יוצאים ומפכים ממקור טהור ונתנו לו אזן קשבת לטוב להם ולבניהם כל הימים. המיניסטר גלה אזן ד"ר ליליענטהאל, ויספר לו את כל אשר פקד עליו הקיסר לעשות ליהודים למען הריכם משפל מצבם, וידבר המיניסטר על לב ליליענטהאל, כי באהבתו לעמו יטה לעול שכמו, ללכת אל כל הערים הגדולות אשר שם בני ישראל יושבים למשפחותם, ובלשון למודים אשר נתן לו אלהים יגל למוסר אזנם, ויטה את לבם, כי ישלחו כתבי תודה להדר כבוד הקיסר מכל מקומות מושבותיהם, על כל הטוב אשר ברצונו לעשות להם, ויבקשו פניו לעשות להם בתי ספר ולפקוח עיני כבודו עליהם לטובה ולרחמם כאב את בניו. כי ידע המיניסטר כי כן רצון הקיסר שבני ישראל מעצמם יתעוררו לבקש חסדיו ואז יביט עליהם ברחמים רבים לטוב להם כל הימים. ד"ר ליליענטהאל הטה אזנו לדברי המיניסטר הישר באדם, ואם אמנם ידע בנפשו כי כבד הדבר להפוך לב עם לא למד להשכיל זה מאות שנים, ואשר מאשריו התעוהו מדרך החכמה להבלי שוא, ערלה אזן עם כזה משמוע מוסר השכל ותוכחת חיים, ואף כי מאיש לבוש בגדי אייראפא גדוע זקן, ידע היטב את העול הכבד אשר הוא נוטל עליו, ובכל זאת שם באלהים כסלו, כי יהיה עם פיו ודבריו יהיו נשמעים בצאתם מלב מלא אהבה לעמו. המיניסטר נסע לדרכו, ויצו לליליענטהאל להכין את עצמו ללכת לבוא לקרית מלך רב פעטערסבורג בעת שיקראהו שמה, ובין כה וכה ישים עצות בנפשו כדת מה לעשות בקהלות היהודים אשר הוא הולך לבוא שמה.

למען דעת את כל התלאה אשר מצאה את דאקטאר ליליענטהאל בראשית דברו אל בני ישראל לעשות רצון מלכם לטובתם ולאשרם הנני נותן לפני הקוראים את דברי האגרת אשר כתב דאקטאר ל"ט ביום השביעי לחדש תשרי שנת תר"ג, שנדפסה בווילנא בשנה ההיא, וזה לשונה:

אחי ועמי! *)

אליכם אישים אקרא וקולי אל בני עמי, כי גדולות אספר לכם, וישועות מקרוב באו אשר אבותינו לא ראו, וזקנינו לא שמעו; דמעותי על לחיי דמעות

---

*) ד"ר ליליענטהאל כתב דברי האגרת בשפת אשכנז, כי לא היתה ידו רב לו בשפת עברית, והרה"ח הר"ר שמואל יוסף פין העתיקם או כתבם עברית,

ששון ושמחה, לבי רועד בקרבי וברעדה אתן תודה לאל גמל עלינו, לתת לנו שארית ופליטה בתוך עמי הארץ, ולהטות לב מלכים ושרים להמול עלינו.

כי הנה זה שנתים ימים העיר ה' את רוח הקיסר יר"ה לפקוד על השרים היושבים ראשונה במלכות להתיעץ ולהתחכם להיטיב מעמד בני יעקב בבחינת החכמה והמוסר, כי אמר בל אוכל לראות בשפלות העם הזה. אב אני לכלם בני ועבדי המה יחד; על כן התאמצו להמציא מזור לתחלואיהם, ועלי למלאות את אשר אמצא לטוב על בני ישראל היושבים תחת ממשלתי.

כה דבר הקיסר יר"ה, לא סוד הממשלה (גאסודארסטוועניא סאוויעט) ולא אספת המיניסטרים (קאמיטעט מיניסטראוו) הקדימוהו במועצות כאלה, לא אלה העירו את רוחו הנשאה, רק הוא לבדו הוא השליט בממלכה האדירה בתבל, הוא לבדו פנה בחסדו אל העם הדל הזה, פנה בלבבו הטוב כאב רחום אל רבואות אלפים להרימם אל מרום חיי ההצלחה לתת להם בתי ספר ולהבקיע בזה כשחר אורם והצלחתם כצהרים, ולהטיב ימי חייהם מן הימים הראשונים.

חיש ומהר פנו המשנים למלאות את הפקודה הרוממה ובימים מעטים יצא דבר המלך אל כל הגענעראל גובערנאטארים בכל מקום מגורות היהודים לכונן אספות (קאמיטעטען), ועל האספות היה לשאול גם פי אנשים מעמנו, על דבר משמרת הרבנים ועבודתם בפרט, ולהמתיק סוד למצוא עצה להכין את היהודים להיות אזרחים מאשרים ומועילים בכלל. אחרי הדברים האלה מבלי דעת מאומה מכל אשר נעשה נקראתי לבוא לפ"ב להוות דעתי גם אני על אודות עניני היהודים לפני המשנה אווראף, והמיניסטר הטוב וטהר לב הזה הטיף דברי נחומים ורחמים לפני אוהביו הגדולים המניסטרים הנשארים ויועץ אתם להמציא עזר ותרופה לתחלואיהם.

ששה שבועות נשארתי שמה ברצון המיניסטר, ובשובי לעיר מושבי לריגא היתה עלי יד הפקודה להשיב מענה על כל אשר ישאלוני מאת המיניסטריום בזה ותהי עלי העבודה עד חדש טבת, ואז צויתי לנסוע לווילנא העיר — לראות ולהראות את הממשלה אם נכון לב עמי למלאות רצונה ואם נרצה לבבם ליסד בתי ספר מרצון חפשי — ולתת יד בזה להחזיק את מעוזי הצלחתם להטיב להם.

באהבה רבה קבלוני ראשי עדת ווילנא, וגם אנכי התמכרתי אליהם בלבב

ולהיות לאות לדור אחרון, כי האגרת הזאת מעשה ידיו היא רמז שמו בסופה לאמר: ישמעו מדברי ואל יוסף פנות כו'. הדברים האלה הגיד ידידי הרב החכם רמ"י פין בעצמו ומפיו כתבתים בזאת ההערה.

שלם ואל רוח הפצם ומגמתם, ויהיו שלמים עמדי עד עברי למינסק. אנשי העיר הזאת לא הבינו את דבר שליחותי, טחו עיניהם מראות ולהבין את רצון המיניסטער הדורש רק טוב לנו, המה פנו אלי ערף, ותחת כי היה להם לדעת כי בהתנדבם למלאות את רצון הממשלה יקנו להם את חסדה, שפכו עלי כעס חרונם — מאסו עצת אמת, לא האמינו לדברי כי ימלא הקיסר יר"ה ידו בפקודה אם ימאנו, לעגו על דברי וישטנוני וירדפוני עד כי כלמה והרפה כסו פני.

כה שבתי אחרי עבור שלשה שבועות לווילנא בפחי נפש, ובלב נשבר בכיתי על אבדן דעת אחי ועמי — ואשפוך תמרורים במסתרים ואתפלל לה' בעת ההיא ואומר, עד מתי אלהים! עד מתי יגדילו עליהם פידם והותם, וידיהו עליהם הרעה, ובין כה וכה קמו גם תושבי עיר ווילנא ביום ב' דחוה"מ פסח, ויהרסו את הבנין אשר בנו לכבוד ולתפארת וירדפוני — צא צא טמא קראו לי, צא מדיח עמך, עד כס הממשלה נביא משפטך.

במר לבי נפוגותי, והאלהים הבוחן כליות ולב הוא ראה בעמלי ידע הגיגי, כי רק לתהלת שמו הגדול לתהלת אש-דתו הקדושה; רק לטובת אחי ועמי העמסתי עלי את העבודה הגדולה הזאת — הרואה ללבב יראה כי בלב תמים העירותי את אחי היושבים ברוסיא להקדים את הממשלה למען תטיב גם היא לנו, ולמען תוסר החרפה הרובצת עלינו —, ואל מטרת החפץ הזה לא נוכל להגיע כי אם נתחזק לשמור דתנו ואמונתנו בטהרתן ובתתנו חנוך טוב לבנינו — כי רק בזה תעתר הממשלה הרוממה לפתוח לנו פתחי פרנסה חדשים, זאת ידע ה' יודע מחשבותי הנקיות! ואשר היו מוזרות אמנם לאחי ויתנוני מחרף נואץ ה' שונא ועוכר ישראל — וידמו כי ירצה לאלהים לשנוא ולשטום אותי —

מרדף, שנוא ובזוי, פניתי לדרכי פעטערבורג כי שלח אותי הגענעראל גרובערי קוראטאר, והמיניסטר גם הוא שמע כבר את כל אשר נעשה וישמור את בואי — בהפנותי שכמי ללכת מעיר ווילנא לא יצאו לשלחני, גם ברכת-הדרך גם נשיקות הפרידה ודברי נחומים רחקו ממני, רחקו ממני אלה אשר בגללם עזבתי את בית אבי ואת מולדתי, ורק בנשאי עין אל אבי שבשמים השלכתי כל התלאות אחר גוי, ואשים נפשי בכפי לעשות לטובת עמי ולפעול בעד הצלחתם כיד ה' הטובה עלי —

ומי יכול היה לקצוף עלי לעת כזאת אם בהיותי בעיר הממלכה לבשתי נקם לבקש משפט אויבי? מי היה יכול להתלונן עלי אם אמרתי אז בנפשי למה תרדוף שלום רודפיך ומקלליך בעד כל מפעל טוב? או מי יצדק להאשימני אם בעודני צעיר לימים ונעזב מכל יועץ, אם במגנת לבבי רציתי לרפאות רק נגעי נפשי?

אבל יש אלהים בקרב לבבי ואהבת דתי ועמי בוערת כשלהבת יה לא תכבה — „מי אני ומה אני" אמרתי בלבי כי אקום נקמת כבודי, האם אינני הצעיר באלפי ישראל? והדל ברבבות בני אדם? האל הרועה אותי מעודי, ודברי נאמן ביתו יעמדו תמיד לנגד עיני, גם הוא חלה את פני אלהים „מחני

נא מספרך" ועלינו ללכת בדרכיו הקדושים, ולצעוד במעגלותיו להסיר חרפת מחרפינו, ולשום מטרת טובת אחי נגד עיני סלה, ככה חליתי את פני ה' להוקני ובמחשבות כאלה באתי לקרית המלוכה ועמדתי לפני המיניסטר.

ואספר לפניו ולפני שריו הסובבים אותו כל אשר קרני ואתחנן בעת ההיא לבל יחרה אפו על אחי במאנם לשמוע את דברי. כי לא ממרי רוח נגד רצון הקיסר הקשיהו לבם לדברי, — כי מי נאמן למלכו יותר מעמי? ומי מקשיבים לקול ארונם יותר מאחי? אבל רק לי לבדי לא האמינו כי איש זר אנכי להם ויליד ארץ נכריה אני ודבר מלכם לא ראו בכתובים; ושנית בשפל מדרגתם יפחדו מכל חדש פן ירופף עמודי דתם וכל שמועה חדשה תפיל עליהם אימה, כי אלה אשר האמונה לבדה כל משען חיתם, אלה אשר בעבודת אלהים ימצאו כל מקור שמחתם ותקותם, כמה ייראו ויפחדו לבל יאבדו אותן, ויתנחמו לאמר: טוב לנו אם בנינו יגדלו בלי חנוך ובלי למודים, כי אז לא יבושו לאכל לחם מגואל אשר יביאו בזעת אפם, בל יבושו לשאת נטל ערובתם על שכמם, לא יכלמו לעבוד גם עבודת פֿאקטאר, אמנם מה תהי אחריתם אם יאמנו וישכילו ולחם אחר לא יהיה להם, רק לחם ופרנסת הימים הראשונים אשר יהיו להם פגול ולחרפה לנגוע בו? או אז ישליכו אמונת אבותם אחרי גום, ומי יקצוף על האבות אם יהגו כזאת, אם ייראו מזה? לא — לא — האמונה היא חבל נחלתם התורה היא ירושתם, וגם חייהם והונם כאין נגדם, ולוא הבינו כי הממשלה הרוממה גם אשרם והצלחתם תבקש ומבלי נגוע באמונתם, אז גם הם שכם אחד ירצו ללכת בדרך אשר תצוה ללכת, כי עם חכם ונבון הגוי הזה להבדיל בין טוב לרע ובעלי כשרונות טובות, ובמשך זמן לא כביר ולמדינת רוסיא עוד אלפים רבואות אדם מועילים וטובים.

בשמחת לב שמע המיניסטר דברי אלה ויען: כן דברת! עלינו לדאוג להמציא עזר למען ימלא רצון הקיסר הקדוש ולמען לא תגדל עוד רעת העם הזה ע"י סרובם ומאונם. דרך חייהם ומעשיהם יבחנו ובפקודת שלטון יצא הנעשה לאור, אך מה תהיה אחריתם אם ימאנו לקבל החסד השפוך ולשמוע לדברי הממשלה הטובים.

וכאשר כלה המיניסטר לדבר נתן פתשגן הכתב אל אספת המיניסטעריום (קאמיטעט מיניסטראָוו) שרי המדינה וגדוליה — היושבים לפקח על אודות בני ישראל. השעה הזאת היתה גדולה ונכבדה, קדוש היה היום הזה ונורא; לו פנו חלילה לסרובכם, מי הרהיב אז עוז לחלוק על דבריהם? מי לבש רוח למלל אף אמר אחר?

אך ה' העיר לחמלה את רוח השרים כי באהבה נזכרתם ביום הזה ובחסד נקרא שמכם, ראו את מצבכם וידעו תמתכם אל מושל ויראתכם לשמור פקודותיו, ובפה אחד ענו כל גדולי הממשלה: כי רק מפחדם לבל יסירום מאמונתם לא ישמעו אל פה הדובר אליהם ורק מיראתם לבל יחולל חלילה שם התורה הקדושה יאטימו אזניהם מכל עצה, כי העם הזה יראים וחרדים לדבר ה' וכל חפצם וישעם רק תורתם לא יערכו אליה כל הון, ויקרה היא להם מכל

יקר, בוז יבוזו לכל חמודות תבל, רכושם ונחלתם תקותם ומשענתם הוא, שם אלהים היחיד והמיוחד, אבל עלינו להראות לעם הזה כי אין רצוננו לגעת חלילה בדברי תורתם, בל נפרוץ גם גדר קטן, ונשמיע לעם הזה כי חפצנו ומבטנו רק טובת כלל היהודים החוסים תחת כנפי המשרה, ואז יאמר העם הזה הן חמל הקיסר על שארית יעקב, ׳ ושרי המדינה תקעו כף נתנו יד להרים קרן ישראל, למען יברכו מלא שמחה את המלך הגדול ויתפללו על שלום הארץ ויטו אזן לכל הפקודות אשר תצאנה מטעם המלך ושריו.

ככה דברו השרים האלה ובלב חמלה ובנפש רחמים הציעו שאלתם לרגלי אדונינו הקיסר לצוות לקרא לעיר הממלכה אנשים מבחירי עם ישראל ויראי ה׳ אשר דבריהם יהיו קרושים בעיני אחיהם — ואלה ישבו בסוד השרים להגיד במה יזכו ארח הצלחת עמם, וגם להורות לנצור דת ודין, ולהביא תבלה לכל קלון ולכל משטמה ולבל יהיו עוד לבוז בעיני שכניהם.

ואדונינו הקיסר בשמעו את שאלת יועציו וחפץ שריו ויעתר להם ברוב חסדיו, ונתן הדת נכתב ונחתם בחותם המלך, וליהודים אשר היו בקרית הממלכה היה חג ושמחה. והמיניסטער אווארָאף שלח אחרי ובפנים צוהלים אמר אלי: חמל ה׳ על עמו, ועל עבדיו התנחם, הנה עתה יבואו ימים טובים ליעקב ושנות הצלחה לישראל, העיר הסגורה עד הנה פתחה שעריה והבתים אשר לא דרכה בם רגל יהודי פתחו דלתותיהם לקראת רבני ישראל אשר ישבו בסוד השרים היושבים ראשונה במלכות, ויראו בני עמך וישמעו כי רק טוב והצלחת העם הזה אנחנו מבקשים ורצון אדונינו המושל להסיר חרפה מאחיך, האח! כמה יגילו אחיך לשמע הבשורה הזאת ואיכה יברכו את שם הקיסר על אשר רחם אותם בטובו הגדול ויזכרם באהבה, אקוה כי עתה יבינו אחיך את החסד השפוך עליהם ואת הכבוד הגדול הנעשה להם לעיני כל עמי הארץ, אקוה כי עתה ישכילו לבלי לעזוב את שעת הכושר הזאת למען ייטב להם כל הימים, כי אם נרפים יהיו עתה וידם לא תתחזק לעשות חיל ולהעמיד להם רוח והצלה תעבור שעת הרצון ולא במהרה ישובו ימים כאלה, ושונאיהם יצדקו כי יאמרו אך עם סכל ואויל העם הזה, בצדק באה עליהם מצוקתם ורעתם; כי המשרה בקשה הצלחתם והמה בזדונם ומרים פנו ערף.

ויען עוד ויאמר, ולמען ישמרו אחיך ממוקשי הרעה הזאת, ולמען ינצלו מצלע נכון להם, לך בכל ערי משכנות אחיך, והגד להם לדעת את יקר העת הגדולה הזאת והבינם את האהבה ואת החסד אשר יופיעו עליהם מאת כסא אדונינו הקיסר, אמור להם: איך המירה הממשלה קלונם בכבוד, להושיבם אצל סוד המיניסטעריום, ותחת כי עד עתה היה להם רק לשמוע עתה יבואו בעצת גדולי המדינה, קרא באזניהם לבל ייראו ולבל יחתו ויאמינו כי מבתי הספר יצא להם מקור פרנסה חדשה וזה ינהלם על שפעת לחם והצלחה רבה, מבלי סור מאת האמונה. דבר להם; כי לא אנכי לבדי שלחתיך רק בשם הקיסר האדיר

הנך שלוח להביע להם רצונו הקדוש, כי צוני לשלחך להודיע בכל הארץ את רוח החמלה אשר נתן אלהים בלבו ואת תשוקת הרחמים אשר שלה יושב שמים בנפש משיחו הקיסר הנעלה.

לא בשאלות ולא בבקשות בוא אבוא עתה, בל אחפוץ מכם דבר ובל אובה מכם מאומה, אין לכם חדשות לעשות ואין לכם ליסד כל חדש, לא לבנות בתי ספר ולא לכונן בתי מדרש, הנה באתי רק להשמיעכם את הדברים אשר שמה הממשלה בפי, למען תבינו את מבטה כי רק טובתכם ורק הצלחתכם תבקש.

הנכם רואים אחי כי אין ערוך לשברנו, מיום ליום נרדה עשר מעלות אחורנית, העוני והחסר יגברו בין אחינו, האנשים אשר לא כביר בתיהם מלאו רכוש עתה דללו, ומי נחלה על שבר ישראל? ומי מאתנו ידאג לחבוש נגעי רוחנו אלה? ומי יתאמץ לתת מזור לפצעינו? אהה! אין אדם לעמוד בפרץ, נשתומם לראות כי אפס איש, אין עוזר ואין מושיע.

ולמה עוד תשתאו אחי היקרים, אם יקראונו שכנינו עצלים ונרפים בראותם את אביונינו המרודים ההולכים המונים המונים ברחובות קריה בלי כסות בקרה ובבלויי סחבות מדוכאי מחלה ומדוה, ובראותם את בתיהם מגאלים בטיט ורפש? ומדוע יפלא בעיניכם כי בוז יבוזו לכם רואיכם וככלי אין חפץ ימאסו קרבתכם וירחקו אתכם מבלי תת לכם דת אזרחים בארץ? —

ואם תענו לאמר, חפים אנחנו מאשם, כי מה עשו העמים לוא היתה נפשם תחת נפשנו? מה עשו אם כמונו היו נדודים כל היום להביא לחם צר לבתיהם? אנחנו בכל ענינו, הלא עוד נוחיל לאלהים ובעקת מצבתנו נשמח בימי שבתותינו, נשיש ביראת קדש בימי מועדינו גם על לחם יבש ונקוד, וגם אם תכבדנה עלינו התלאות לא ימוש מזכרוננו שם ה׳ הגדול והנורא, לא נשכח את יום המשפט ואת חיי עולמי עד, נירא מאת אלהינו הנורא, ונסיר מתוכנו כל חטא ועון:

טוב אחי כי אמת תדברו, אבל מי יודע זאת? מי ידבר בעדנו ומי יריב לנו? אפוא האנשים אשר יסתמו פיות משטינינו? אים להוציא כאור משפטנו? כן אמנם יש ויש בנו אהבה וענוה, יש בנו צדקה וחמלה, אך מי יתנה זאת לפני הגדולים? ומי יספר כאלה בסוד שרי המדינה? נמצאים בקרבנו בתי תלמוד תורה ובתי ישיבות, ישנם בתוכנו אנשים חכמים בעלי תורה, אך מי מהם יטה לב השרים הגדולים לטוב לנו, כן הדבר גם העני וחסר הלחם ירוץ לשמוע דבר ה׳, לשמוע תורה מפי דורשיה וחכמה מהוגה בה, אך מי יעיד אם הולך הוא אל בית ה׳ ולא אל בית החנויות להונות, מי יודיע להם כי ירוץ ללמוד דתו הקדושה ולא ירוץ ללכת אחר תאות לבו?

אהה! אין איש אין גם אחד לדבר בעד עמו, רק קול שטנה ישמע עלינו, כל קול מבזה כבודנו ומשפיל קרננו בעיני העמים ישמע תמיד, מכל עבר ומכל פנה רק הוה רק עון ישמע, פה כחש אחד מעמנו, פה גנב אחד מעדתנו, פה התגנב אחד לעבור את הגבול, שם עבר השני חק המדינה, וכל טוב וכל

צדקה נעדרת וכל מפעל וכל חסד נדמה, על כן בזויים אנחנו ושפלים, כרם ה׳ שמם ועלה עליו שמיר ושית.

ואיככה לא תגילו כי תעמדו לפני המלך, כי תתיצבו לפני רוזנים לדבר בעד שלום עמכם, הבה אחי ונתן תודה לאל מעוזנו, שיר חדש לו נשירה כי חמל עלינו לתת אותנו לחן ולחסד בעיני אדונינו המרומם, לתת לנו מהלכים בחצר המלך, ולקרוא גדולי עמנו לשבת בסוד גדולי השרים ולחוות דעתם הרחבה, על כל דבר הנוגע להצלחת אחינו, ולכל ענין הנוגע לאמונתנו ולהועץ שמה, במה תושעו ומאין יבוא עזרכם.

והיה בשבתם שמה וידברו על אודות מצב היהודים בכלל, יבקשו המחלה ויחקרו על התרופה, ידעו הנגע וימצאו המזור, האם גם אז תהי רעה נגד פנינו? כי יאמרו העובד אדמתו ידע לדבר לשון רוסיא, האמן ילמד כתב וחשבון והסוחר ידע לשונות שונות, גם הרב היושב על כס הרבנות יהיה לאיש אשר יוכל לעמוד בהצר מלכים ולדבר לעדתו שפה ברורה, לרעות את עמו על שדה המוסר ועל מעיני האמונה כרועה ושומר נאמן.

אל אחי — ידעתי כי טובה זאת לנו ותועלת כללי. כי לוא עמדו עלינו לשכח תורה מאתנו חלילה, ולסוג אחור מן התלמוד והפוסקים, אז יחד נרימה קול בכי ונבכה במסתרים על שבר בת ציון. אבל לא כן הדבר, תורתנו תפרח והתלמוד יכה שרש, ותחת אשר לפנים אמרו עלינו אך שעו עיני העם מראות, יאמר ליעקב זאת הכמתם ובינתם לעיני העמים, היא תפארתם, להושיבם במרומי קרת ולהנחילם כבוד מאת תוסימו.

שמעו מדברי **ואל יוסף** פנות לבבכם להקשות ערף עוד, כי אם לא תחפצו לשמוע לדברי באשר הנני צעיר לימים יליד ארץ נבריה עמכם, הלא תשמעו לקול הרבנים אשר יגידו לכם, שמעו לעמודי עולם אשר יעמדו כצורים חזקים על כבוד התורה ועל כבוד הדת כי המה קרואים; ועל פי דבריהם ועצתם יקום דבר, ואליהם כעת הנני נוסע להועץ עמהם בדבר הצלחת העם הזה, אז אם גם המה יתחזקו וכחומה בצורה נעמוד, ה׳ ייטיב לנו צאתנו ובואנו ושלום לנו ולכל ישראל.

אלה דברי אחיכם

הצעיר **מנחם ב״ר יהודה ליליענטהאל**

ז׳ תשרי תר״ג. ווילנא

ככל הכתוב באגרת הזאת כן עשה ד״ר ליליענטאהל. נסע מעיר לעיר בכל ערי הארץ הגדולות אשר שם יהודים הרבה ודרש ברבים במתק לשונו ובדברים היוצאים מן הלב, צעק מנהמת לבו אל הנאספים לשמוע דבריו, ויבינם, מה המוצאות אותם אם חלילה יאטימו אזנם זאת הפעם לקול פקודת הקיסר האדיר,

ומה טיב יהיה חלקם ומנת כוסם אם יעשו כדבר הזה לבחור להם אנשים חכמים וידועים יראי ה׳ ומכובדים בעיני כל העם, ללכת כרצון הקיסר ושריו להועד בפטרסבורג בשבת התחכמוני בסוד שרי המלך להועץ על דבר היהודים ומצבם, ומה לעשות למען הרים מכשול מדרך העם הזה, ומאת הועד הזה תצא תשועה לישראל ועצת אמת להטיב דרכם ומצבם לדורות עולם.

עוד בטרם באה האגרת הזאת לערי הארץ הקול נשמע בין משכילי העם, כי בחר המיניסטר בדאקטאר ליליענטהאל ויצוהו על עמו ללכת אליהם ולהעיר לבם ולהכינם ליום הגדול, יום האסף רבנים וחכמים לקרית מלך להושיבם עם נדיבים נדיבי עם הרוסים ושריהם לבקש עצה ותחבולה איך להטיב מצב העם הזה הדל עצה ותושיה. המשכילים בעם ששו לקראת הבשורה הזאת ויחלו להעיר ולעורר את אחיהם, איש בעדתו, כיד החכמה הטובה עליהם, לעשות רצון מלך ושריו למען אשרם והצלחתם אשר תבא לרגלי האספה הזאת. ויקומו ויכתבו אגרות שלום וברכה אל ליליענטהאל ויחזקו את לבו בתקות טובות, ויודיעו אותו כי בכל מקום אשר יבא שמה ימצא אוהבים ורעים אשר יעזרו על ידו להוציא אל הפועל את מחשבתו הטובה. לטוב יזכר שם המשכילים האלה, ביחוד בעיר הגדולה ברדיטשוב המלאה לה יהודים ונגידי עם, ואשר עליה עיני כל ישראל בערים סביב לה, נמצאו אנשים משכילים חכמי לב ואוהבי עמם, הלא המה דאקטאר שפערלינג וחתנו דאקטאר ראטהענבערג, והחכם השלם הר״ר אברהם ראטהויז, אשר היה בעת ההיא עוד צעיר לימים, אבל מלא כח עלומים ובעל נפש משכלת ולב רגש, המה נועדו יחדו ויכתבו לד״ר ליליענטהאל דברים טובים דברים נחומים לחזק ולאמץ את לבו, למען ידע כי בבואו לעיר ברדיטשוב ימצא אזנים קשובות וידים פרושות לחבקו באהבה עזה ולברכהו על כל הטוב אשר הוא עושה לבית ישראל. —

בימים ההם כתבתי גם אני לד״ר ליליענטהאל מקרית מאהליב אשר על נהר דניעסטער את דברי האגרת הזאת:

מאהליב על נהר דניעסטער

יום ה׳ ד׳ תשרי, תר״ג לפ״ק.

אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו! נשיא הדור ודורשיו! איש מהיר במלאכת ה׳ לפני מלכים יתיצב, שר וגדול ליהודים ורצוי לכל אחיו, דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל בית ישראל, ה״ה הרב החכם הנודע בשערים לשם ולתהלה, כבודו מלא ארצנו מוהר״ר מנחם נ״י ליליענטהאל! —

הנה אנכי עומד על המשמר ימים רבים, צופה ומביט, מתי אוכל לבוא להשתחוות לפניך ולהודות לך על כל הטוב אשר אתה עושה לעמי, ותשגם מתניך לעמוד בפרץ ולחזק ברקי בית יהודה וישראל. אם אמרתי אשלח דברי

אליך ריגאה, ואשמע קול מבשר ואומר, כי בווילנא הנך נצב על במתי בתי התפלה, על גפי מרומי קרת, ונפשך תדרוך עוז, לקרוא בשם ה׳ באזני שארית יהודה, לעשות הטוב והישר, להכין לבבם לקראת חסדי ה׳, אשר יצוה עליהם על יד עבדיו המלכים והשרים. ואפן כה לבקשך שמה, והנה הרוח הדובר בך, רוח דעת ויראת ה׳, נשאך מינסקה, לפקוח עיני העברים שמה ללכת באור ה׳, להסיר כבלי הברזל, חבלי הבלי שוא, עבותות עגלות בית און מעל רגלי העם ההולכים בחשך, לנחותם בדרך המלך (כי בעונינו עוד רבו כארבה הרועים המתעים, האוכלים שה פזורה ישראל בכל פה, עוד רחוק מישועתם דברי שאגתך, ובבכי ואנחה ומר נפש לא נוכל להכחיד תחת לשוננו, כי עוד לא נרפאה משובתם בארצנו זאת, עודם רובצים תחת עול האולת הרודה בהם בפרך!). ופניתי לקרוא אליך שמה, והנה מכנף הארץ שמענו כי הובילוך רגליך אל קרית מלך רב, משוש כל ארצנו, העיר פעטערסבורג (אלהים יכוננה עד עולם!), ומשם בוא תבוא ברנה לשאת משך זרע אמת, לזרוע צדקה גם בערינו אלה. שמעה אזני ותגל נפשי, וחכיתי לך עד כה. —

ויהי בימים ההם עזבתי גם אני עיר מגורי (היא העיר קרעמניץ) ללכת לבקש באשר אמצא טרף לביתי, כי קטן ודל אנכי באלפי ישראל, אין לי בתוכם נחלת שדה וכרם, וחלקי כחלק כל היושבים על כלי בית ה׳, אשר מאנה נפשם להתגאל בפת-בג המתחסדים, כי הייתי שחוק לעמי תחת רדפי טוב, בלתי ה׳ הוא נחלתי, אשר בשמו אתהלל ותורתו שעשועי. — העט הזה אשר בו אנכי כותב אליך ארוני, הוא לבדו חלקי מכל עמלי תחת השמש. בו עברתי את הים הגדול ורחב ידים הוא ים התלמוד והפוסקים, בו בקעתי מעין ונחל ממעיני החכמה לשאוב מים בששון, לרוות צמאון נפשי השוקקה, בו בקעתי צורי מכשול ואבני נגף, שני סלעים שברתי, אשר עמדו לשטן לי, ויצאו משם מים חיים פלגי שירה להסך נסך קדש לפני ה׳ ולהודות לו חסדו, בהתעטף נפשי. — מני שם אלהים בלבי לשאת אשה לבלתי הלוך אלך ערירי על פני האדמה (זה כשמונה שנים), מן אז היה לי היום למלאכה, להורות ילדי בני ישראל בכל מקום אשר ימצאו לי (כי מעט המה מבקשי הדעת בערים האלה) דרכי הלשונות והמוסר, למען הטרף לחם חק לאשתי ולילדי אשר חנני אלהים; והנה אנכי הולך נע ונד בארץ לבקש מרעה. על מסעי אלה הלכתי גם עתה, ואט עד מאהליב אשר על שפת נהר דניעסטר, והנה הקרה ה׳ לפני בעיר הזאת את דרושיך הנעימים והנאהבים, אשר דברת באזני בני ישראל בקרית ריגא. שמתי עיני עליהם וארא כי טובים המה להורות נבוכים בדרך, ונכרים דברי אמת היוצאים ממעמקי הלב, נאה אתה דורש ונאה אתה מקיים, וברוך אתה לאלהים, אשר נתן לך לשון למודים ולב מבין. לפניך נגלו כל תעלומות לב ולב מלבות אחינו בארץ הזאת, מששת את כל כליהם וידעת איככה ובמה תתרצה לפניהם להשיבם אל ה׳, על כן יחילו דרכיך בכל עת, ואת אשר בקשו רבים לפניך ולא עלתה בידם, הנה הצליח ה׳ על ידך היום, הה! מי יתנך, חבצלת ישרון, בגן ארצנו עד עולם! מי יתנך שושן נחמד פורח עד בלי ירח! מי יתנך כאב

לבני ישראל עד יגדלו והיו לאנשים, יודעי טוב ורע, ולא יהיו כעורים אשר לא ידעו במה יכשלו! כי אם עזוב תעזוב את צאן מרעיתך זאת, מי יודע מה ילד יום? מי ירעה את צאן עמי אחריך? אולי, יעזבו ללכת שובב באות נפשם כי אין רועה לצאן. ואולי — הוי. עוד רעה גדולה ועצומה מזאת! — הרועה אשר יבוא אחריך את האובדות לא יבקש והנדחות לא ישיב, כי אל בשרם ישא נפשו, וחלבם ושמנם ייטב בעיניו, ונשך בשניו ואמר שלום, וכשל ישראל ביום ההוא, וזכר רב טובך לא יביעו, כי ישכח מפיהם! — אל נא ה'! אל נא תקח מעל ראשנו את עטרת תפארתנו! עוד ינוב בשיבה מנחם משיב נפשנו, זה ינחמנו! באורו נלך בטח ולא נכשל, הוא ינהגנו אל-מות.

על שדה חמד כרם דרשותיך עברתי, ואומר אל לבי אסורה נא ואראה אם תושיע ידי לי להפשיט מדבריך בגדי רקמתם, אשר רקמת במועצות ודעת, בלשון הצחה האשכנזית, ואשים עליהם בגדי קדש פאר לשוננו. חשתי ולא התמהמהתי לגשת אל המלאכה, ואבחר מן הבא בידי, את הדרש הראשון ואעתיק אותו, החל וכלה ביום אחד. ותהי עצתי לבלתי קרב אל המלאכה שנית עד הגישי את הדרשה הזאת לפני כסא משפטך, לראות התיטיב בעיניך בצעיף אשר שמתי עליה. ואם לא תיטיב לפתח האח היא רובצת, הוציאה ותשרף. — אולם אם תמצא חן בעיניך ופרשת כנפיך עליה, כי לך אדוני היא, ואתה תצוה והעתקתי גם יתר דרושיך, והיה זה שכרי ביום קראך בם וזכרתני. הנני עבד נאמן לכל בית ישראל, משתוקק לראות באור פניך.

א. ב. גאטטלאבער

בעצם השנה ההיא באמצע חדש כסלו בא ד"ר ליליענטהאל מאהילובה ע"נ דניעסטער ותהום כל העיר, קציני עדת ישראל שם, האחים ר' מענדל ור' שמואל לעוועזאָהן, אשר כבר בימים ההם לבשו הם ובניהם בגדי איראפא ובניהם חצי מדבר אשכנזית, חרדו לקראת ליליענטהאל ויעמדו לפניו כסרים למשמעתו, וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק כי יראו לגשת. וליליענטהאל בנעם שפתיו ובמדברותיו הנאוים קבצם יחד וידבר עמהם דברי אהבה ורצון ויקח את לבם. בימים ההם כתבתי בשמו אגרות הרבה לקהלות ישראל, ושלשת הימים אשר התא"ח ד"ר ליליענטהאל במאהליב הייתי עוסק בכתיבת מכתביו ושני לילות רצופים כמעט לא נתתי שנה לעיני, ואחרי עבור ל"ט משם כתבתי לידידי המנוח הרב החכם המפורסם מהי"ב לעווינזאָהן ז"ל את כל אשר ראו עיני, ועל מכתבי זה ענני במכתבו אשר קרא הקורא את מ"ע „הבקר אור" בחוברת תמוז תרל"ו צד 278, ונדפס ג"כ בספר הזכרונות צד 71 יעויי"ש לאמר: „מה שכתבת לי באגרתך הראשונה, שזכית לשמש את האדם הגדול הרב הכולל אוהב עמו החכם השלם ליליענטהאל נ"י וכתבת עבורו לעירות כמה אגרות, חי נפשי כי זכית

לדבר גדול ונכבד, כי האיש הזה הוא באמת מסגלת החכמים, וה' בחר בו להיות מושיע ורב לבני ישראל, כי אליו יאות הדבר הגדול הזה ולו גם הכנה טבעית ביצירה, כמו שכתב הרמב"ם במורה על ענין הנביא וכמבואר ברד"ק בפרושו לירמיה בפסוק (הושע ה) בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך" וגו'. עכ"ל הריב"ל שם.

במשך ימי שבתי במאהליב, התבודד עמי פעם אחת בחדרו כשעות שתים, ויסגר עמי לדבר ביחוד על דבר מלאכותו. בהמשך דבריו הגיד לי, כי כן היה רצון המיניסטר אובאראף ויפקדהו לדרוש בכל המקום אשר יבא שמה בשלום המשכילים אשר תמצא ידו ולחזק לבם בתשועת המלך ושריו, ויצוהו לחקור ולתור אחרי כל משכיל בישראל, אם אמנם הם מעטים, ומבלתי ידעו אותם דרש ממני להגיד לו את מי ידעתי בכל הערים אשר הוא הולך שמה, למען יקראם אליו וידבר אתם טובות וגם יועץ עמהם כדת מה לעשות למטרה הדרושה. כתבתי לו רשימה מכל המשכילים דורשי טובת עמם אשר ידעתי למקומותיהם, וגם גליתי את אזנו, כי יש לאל ידי לכתוב על ספר תולדות החכמים משכילי עמנו בארצנו אשר היו לפנים וגם אשר עודם בחיים, ויען כי קצרה העת במאהליב הבטחתיו לכתוב אליו אגרת לפ"ב על דבר ספר התולדות הזה.

ואלה דברי האגרת:

מאהליב ע"נ דניעסטר בסוף חרף תר"ג.

אדוני שאל מאת עבדו להגיד לו, מה יהיה משפט ספר התולדות אשר עם לבי לכתוב אם עצתו תכון עמדי וידו תתמכני! הנני אדוני למשמעתך ואחכה עד בוא דברך לקרב אל המלאכה.

גלוי לכל העמים, כי גם אחר אשר זרחה שמש ההשכלה לישראל ברוב ארצות אייראפא, ויקנאו באחיהם בעלי ברית אחרת וכמתוקנים שבהם עשו ללמוד לשון וספר לתפוש עט ולכתוב ספרים להגדיל החכמה ולהאדירה ועשו לה מקדש ושכנה בתוכם, לא כל עדת ישראל בכל מקומות מושבותיהם רחצו הזכו הסירו בגדי אלמנותם מעליהם, עוד רבים ימששו כעורים בצהרים, עינים להם ולא יראו אור בהיר הוא בשחקים, ודתי למודיהם שונות מכל עם חכם ונבון. בתוך העברים העורים האלה ימנו אותנו, יושבי הארץ הזאת, ארץ מברכת על פי ה' ביד מושל חכם. ויותר שיהיה המלך יר"ה חפץ חסד ומבקש אך טוב לישראל כמו ליתר העמים העוברים תחת שבטו, כן יהיה, הם אומרים, חטא העם הזה חטאה גדולה, לבלתי שמוע עצת מושל צדיק ולאהוב ארחות עקלקלות מארחות ישר, ע"כ היינו למשל בפיהם אשר נואלנו ואשר חטאנו.

והנה אם אמנם לא נוכל להכחיש כי אמת יהגה חכם וכי סר ישראל, בארץ

מושבותינו, מדרכי החכמה אשר מאז היו לגוי היתה להם לעינים, עב"ז לא אלמן ישראל גם מחכמי לב מדור דור גם בארצנו זאת, וגם הנה בינת נבוניו לא נסתרה ובמות חכם לב לא מתה עמו חכמתו, כי עוד היה חכמתם על פני האדמה בהגלות נגלות ספריהם אשר יכתבו במועצות ודעת, והם בכל דור ודור עומדים להלחם מלחמת האור עם החשך וגם יכלו לו, כי עינינו הרואות אשר מדי יום ירבו ויעצמו מבקשי הדעת, ועוד נחכה ליום תמלא ארצנו דעה כמים לים מכסים.

למען הראות זאת לעיני העמים המונים אותנו, גמרתי אמר כי טוב לחבר ספר יכלול תולדות האנשים החכמים האלה אשר היו בארצנו והקדישו עתותיהם (מבלי תקיה לתשלום גמול, כי הנה היה גמולם חרפה ובשנה לקחו שכרם) לחבר ספרים מועילים לפי המקום והזמן, אלה בדקדוק הלשון (ויש מהם אשר הפליאו לעשות יותר מהמדקדקים שבארצות אחרות אשר בדרעיהם נלך היום, כמו המדקדק הגדול ר"ט פעדער אשר חי בדורנו זה, והמדקדק ר' אריה בעל ס' דקדוק קטן ובעל ההערות לס' תל"ע, אשר בחיים עודנו) ואלה בצחות המליצה ומהם בחכמות ומדעים כר' יצחק מסטאנאב ור' מענדל לעפין מסטאנאב שהיו שניהם בדור החכם מאור הגולה הרמבמ"ן ז"ל והאחרון היה תלמידו והאיר עיני ארצנו בשובו מהתם להכא, ועוד רבים היו ההולכים בדרכיהם, שטו העם ללקוט ממגד תבואות החכמה לכל פרטיו והביאו אשר לקטו לתת לפני אחיהם לאכול מפרים ולשבוע מטובם.

ובכן יראו ויתמהו חכמי העמים בספור תולדות האנשים החכמים האלה, איך אהבו את החכמה רק למענה לבד לא למען העשר השמור לבעליה ולא למען הנחל כבוד, כי לא עשר בימינה וכבוד בשמאלה למשחריה אם מזרע היהודים הוא, לאיש אשר יגש אליה מכל בית ישראל לא תושיט את שרביט חסדה, ותהי להפך, כי באהבתם אותה היו תמיד נאנחים ונאנקים ויחסרו לחם חקם. — יראו ויתמהו איך האנשים האלה אהבו את עמם אהבת אמת וישליכו מנגד את אהבת עצמם רק למען הועיל לעם בזוז ושסוי זה, בזוז מחכמה ושסוי ברגלי האולת והבלי שוא, מבלי קוות אף למעט שבשכר עמלם — לתודת אחיהם. כי לא ידע ישראל עמי לא התבונן את הטוב אשר הם עושים להם, וישנאו את אוהביהם וישטמו מבקשי טובם והצלחתם, ומחברי ספרים יקרים עוד נשאו עליהם חרפה. יראו ויתבוננו חסדי ה' כי עצת צדיקים לא שבה ריקם, באה הצפירה על בני עמנו יושבי הארץ הזאת ותפקחנה עיניהם ולא היה עמל החכמים ההם לשוא ויגיעם בדי ריק, כי משמים הביט ה' ראה בעני עמו (אין עניות אלא מדעת) ומלאך פניו הושיעם, באהבתו ובחמלתו, מנחם שמו והוא ינחמנו, בלכתו הלוך וקרא באזני העם הזה לאמר: למדו היטב דרשו משפט אנשים חכמים, התקוששו וקושו כי בא אורכם וברכת ה' היא תאשרכם, — ובנינו ובני בנינו עד העולם יאמרו לצדיקים כי טוב ופרי מעלליהם יאכלו, לא יסוף שמם וזכרם מפי צאצאינו לעד, ותחת כי נשאו חרפה כל ימי חייהם הנה ינחלו כבוד היום ויהיו למופת לילדי בני ישראל לאהוב חכמה ומוסר ולבלתי פנות אל

רהבים ושטי כזב. מהם יראו וכן יעשו להבזות בעיניהם הכבוד המרומה כצל יעבור, ולהלחם ביד חזקה נגד אולת והבלי שוא, ולבלתי שמוע בקול חסרי לב ומשאונם לא יחתו וסוף הכבוד לבוא, כבוד אמת ויציב וקים לעד, ככבוד אשר יעשה היום לאלה גבורי חיל עושי דבר ה'. — זאת תורת הספר אשר יש את לבבי לכתוב היום לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל ואולי היה יהיה בימים הבאים עת בתי הספר יוסדו— אם ימצא חן בעיני החכמים יודעי לשון — לספר חנוך לנערי בני עמנו, כי הנה לא נכחד מאדוני כי חסרי ספרי חנוך אנחנו בלשוננו — ומה טוב ומה נעים חבר גם יחד החנוך בלשון לחנוך המדות והמוסר ע"י משלים מאנשים חכמים וידועים אשר היו לנו למופת ולעינים, ולמה נבקש לנו כאלה מארץ רחוקה ומעם אחר אם גם בקרבנו בארצנו ומולדתנו נמצאו אנשים כאלה. —

והנה לא נעלם מאת אדוני, כי לא נקל הדבר לכתוב תולדות אנשים חכמים ואף כי כאלה אשר בהיותם חיים על פני האדמה לא שם איש לבו עליהם, ולא נודע מהם דבר זולתי הנזכר בספריהם הנמצאים אחד בעיר ושנים במשפחה, והמסופר מהם בע"פ מאת האנשים אשר היו שלמים אתם ומעט המה. ואף גם זאת בהיות עמנו בארצנו נחלק בדרך כלל לשני כתות, רובם שונאי החכמה ומבזים לומדיה, וקצתם אשר נתן אלהים חכמה בלבם ויבקשו ולא מצאו להם מרעה בארשת שפתם ויעזבו את שפת אבותם וגם ארצם ומולדתם ללכת לבקש באשר ימצאו מחכמת העמים ענג לנפשם ומחית ביתם. ומעתה מי מאלה יספר תהלות מחברי בני ישראל לתולדותם? אם הראשונים יחרפום ויגדפום, האחרונים גם הם לא ידעו לכבדם, ע"כ במעט נשכח זכר שמותם מבני ישראל, ועם צדיקים דורשי טובת אחיהם לא יכתבו. ראה גם החכם הנוצרי דעליטש המאסף הגדול לכל שמות חכמי ישראל, לעשות להם שם וזכר עולם, אשר מלבד בקיאותו בהם ובספריהם הנה עוד יד רבו תתמכהו, חכם גדול מחכמי ישראל ה"ה ה' יוסף אלזרי המכונה יוליוס פירסט, הנה גם הוא לא זכר את שמות רבים ממחברי בני עמנו בארצנו — אם אמנם כשבח הוא את המליצים הסלאווען יותר מכל מליצי אחי בארצות אחרות — ולא ידע דבר לא מהם ולא מספריהם ובלי ספק כי מעיני רבו נעלמו.

לא כן אנכי הצעיר והדל באלפי בית יהודה וישראל, בתוך עמי אנכי יושב מנעורי, בטרם ידעתי לשון וספר עם נכר, עד לא נשתנו עלי סדרי עתותי להמציא לי ספר מעם אחר, למן היום שאבתי מים בששון ממעיני התלמוד והפוסקים, לרגל המלאכה שתיתי בצמא את דברי חכמי עמי, ששתי כבעל כל הון בשיחי בחקי הדקדוק ע"פ שטות שונות, התענגתי על רב טוב שירי טוביה פעדער, שמחתי בקראי נעים דברי ר"מ לעפין בספריו היקרים המלאים דעת חכמה ומוסר ובספרי כיוצא בו, ומדי קראי דבריהם ששתי לשמוע ספור תולדותיהם, כי קרובים היו אל עיר מושבי. והנה רוב הדברים קבועים בזכרוני מנעורי ויתר הענינים ידעתי איה אפוא ימצאו לי בספריהם כי אבקשם וכו' וכו'.

(סוף יבוא)

הכונה והתכלית

או

משפט האדם ומעשהו *)

רואים אנחנו בעולם היצירה דברים רבים יוצאים מכח אל הפועל או ממנוחה אל התנועה מאליהם והם נקראים „טבעיים" ויש אשר תלוי בם ידי אדם לעשות בהם כרצונו ועוזר להשתלמותם ונקראים „מלאכותיים", וההבדל ביניהם: שהטבעיים פועלים ומתפעלים בהכרח והמלאכותיים ברצון חפשי של האדם הפועל בהם; כיצד: הרוח הנושב, מטבעו לטלטל ולהניע את הגופים קלי הכבד ממקום למקום בעל כרחם של הפועל והמתפעל; גרעין של זרע כשיזדמן לו לנפול על אדמה לחה ופוריה, הנה עד מהרה יכסיפו פניו וילבש צורה אחרת המכשרת אותו להוציא פרי למינהו, אמנם המלאכותיים נעשה בידי האדם החפשי במעשיו והמשנה ומחליף צורת הגופים ועושה בהם כרצונו אם ירצה ויחדול מעשות אם ימאן. —

האדם העושה איזה פעולה שתהיה, לרוב לא ימלט שלא תהיה איזה כונה כסבה קודמת לפעולתו, ד"מ הכורת עצים מיער כונתו לבנות לו בית, או להסיק ולאפות לחם; האכר יפתח וישדד אדמתו למען יזרע זרע והיה פריו למאכל, אמנם הדוממים והצומחים אע"פ שנראים כפועלים, בכל זאת אין אצלם הכונה סבת הפעולה, מפני שהם גשמים מתים ואינם יודעים ומרגישים מאומה: גשם נדבות בימי האביב, שלג ורוח בימות החרף, הם בבחינת עצמם אינם מכונים כלום אם גם תועלתם גלויה ונראה לעינים בהסר אל כל היום. — כללו של דבר, סבור ומקובל הוא אצל כל חכמי הטבע, שכל מה שנמצא בעולם הבריאה אי אפשר שלא תהיה סבה ותועלת במציאותו, הגם שיודעים אנחנו שנמצאים עוד גופים רבים שתועלת וסבת הויתם נעלמה מאתנו ולא באנו עדנה לחקר תכליתם. —

מה כאד יהרגש לב כל איש נלבב, עת אשר יבוא האביב אחר החרף ולקח עמדתו ממנו, ובצאת השמש בגבורתו להפיץ ענן אורו על פני תבל ומלואה ונגה כאור תהיה להחיות מערמות עפר כל יצורי התולדה, אשר הקרח הנורא לקח אדרתם מעליהם ויכס עלימו במשאון; והנה עד מהרה והנצנים נראו בארץ וכל נאות שדי ילבשו ירק דשא תאוה לעינים, העמקים יעטפו בר וכל עצי השדה יתנו פרים לאדם ובהמה רבה, כלם כאחד מאזוב אשר בקיר עד ארזי הלבנון עושים מלאכתם באמונה וביד חרוצים כמו חיים הסה

*) סעתקס חפפית

הגשמים האלה ולפעלם יש ידים למלאות את אשר נטל עליהם בתבונה ובדעת! —

ונשוב ונאמר: בעלי החיים יכולים להרגיש ויש להם רצון, מבקשים את הטוב הנחוץ לקיומם ובורחים מההפך, ומתוך כך יכולה הכונה להיות גם אצלם, אמנם הכונה הזאת היא רק בעלת גון אחד ומתבודדת במועדה, לפי שדאגת כל בעל חי היא דאגה פרטית, כלומר: כל פרט מהם דואג רק לפרטו במאכל במשתה ובמרבץ, אמנם אנחנו יודעים שבעת שהם עמלים בשביל הנאת עצמם, הם מביאים ג"כ את התועלת התכליתית שהיא באמת סבת מציאותם, ד"מ: השממית האורגת קוריה בפנות הבתים, אין כונתה אלא להתנפל על טרפה אשר יפול בשחת רשתה למען השקיט רעבונה, אך בין כך היא מנקה את בתינו מזבובי מות המכאיבים את בשרנו בשניהם ובארסיהם; העטלף החופר גומץ במעבה האדמה יען כי אכף עליו פיהו ומשם חפר אכל למלא נפשו כי ירעב, ובתוך כך הוא מאבד בשניו הזדות את התולעים המשחיתים יבול הארץ והמשלחים רקב בשרשי העצים והאלונים. דבר הלמד מזה: שכל בעל חי בעצם פעולתו שהוא פועל ב ר צ ו נ ו יש לו בה כונה עצמיית שהוא יודע ומרגיש אותה, ומביא ב ה כ ר ח תועלת חשובה ונכבדה שהיא תכלית מציאותו והוא אינו מבין ואין יודע אתה עד מה. —

האדם באשר הוא מבחר כל היצורים ונשמת שדי תבינהו, הנה אך הוא לבד, בהשיגו תועלת עצמו, מביא ג"כ ב ר צ ו נ ו החפשי ומכין בשכלו את התועלת הגבוהה והתכליתית במציאות מינו בכלל, תחת אשר הבע"ח והדוממים מביאים אותה ב ה כ ר ח ובבלי דעת: האכר עובד אדמתו למען ישבע לחם הוא ובני ביתו, ובדעתו יבין ג"כ את ערך העבודה הזאת ביחוסה אל קיום העולם ועמידתו.

כל אדם ישר באשר הוא אדם בעל נפש משכלת ומכיר בסמני הרוחניות שבה, הנה הוא בחלד חלקו בחיים, בורר לו איזה מפעל טוב ודרך ישרה שתכיל בקרבה שני מיני התועליות כאחד, היינו העצמיית והתכליתית או הפרטית והכללית; כאכר כסוחר, כשופט כסופר, כחרש כצורף, איש איש על פי פעלו עושים ואוכלים מפרי מעללם ומכשרון מעשיהם הם ובני ביתם, ועם זה הם מביאים ג"כ תועלת גדולה או קטנה לחיי החברה בכלל. —

אולם כשם שבני האדם משונים בתמונתם ובתאר פניהם, כך הם שונים במדותיהם ובדרכי לבם: ישנם אנשים טובים וישרים בלבותם שאהבת האנושי גדולה ויקרה אצלם כל כך עד שהם עושים לפנים משורת הדין ומקריבים ומקרישים את הנאת עצמם על מזבח תועלת הכלל, חיים חיי צער ומתפרנסים ברוחק בעת אשר מפרי חכמתם וכשרונם יהנו אדם רב, ועפ"י רוב תראה אנשים כאלה נגועים ומכים מחמת הבוערים בעם כפויי הטובה, נרדפים בלי חשך תחת רדפם טוב ולא יראו עולמם בחייהם; והנה בני עליה המצוינים האלה הם האבר היותר חשוב והיותר נכבד שבגוף

המין, וראוים הם שנאמר ערק בשבילם ועליהם נאמר „נעשה אדם" שבמעשה בראשית, ושכרם הרבה מאד בעולם הנפשות. — אמנם נמצאים ג"כ אנשים רעים והטאים אשר אין עינם כ"א אל בצעם ותאות לבם עושים עשר ולא במשפט ורואים זכות לעצמם להיות אוכלים ונזונים על חשבון אחרים כאילו כל העולם לא נברא אלא בשבילם. נגעי בני אדם אלה, לא זו בלבד שאינם מביאים התועלת הראויה למין האנושי, אבל הם גורמים עוד נזק והפסד מרובה בחיי ההברה אשר הרשות בידה או הובה מוטלת עליה לכלות הקוצים מן הכרם, לגרשם מן גו ולבער אחריהם כאשר יבער הגלל. —

מלבד אלה תמצא גם עניים מרודים, ואמללים אשר דרכם נסתרה בעדם, שאילו היו יכולים היו מקבלים על עצמם להיות עמלים ומתיגעים לתועלת עצמם ולתועלת חבריהם להיות עוזרים ונעזרים, נהנים ומהנים במדה ראויה ולתכלית הנרצה, הלא המה: הזקנים והזקנות חדלי הכח, יתומים ואלמנות, חלושי הדעת וידועי חולי וביוצא בהם שעולמם השך בעדם, הנה לאמללים כאלה יש זכות ומשפט להיות נזונים ומתפרנסים על החשבון של העשירים והבריאים אשר נחלת שפרה עליהם בכח בעשר ובשכל, והגורע את זכותם עונו ישא וחטאתו לא יוכל כפרה. —

ישראל פרענקעל מקרעמניין

וועזאלליוס המהולל מפשע ההשכלה.

את מאת השש עשרה, עולם התקון, יכולים אנהנו לחשוב לתקופה חדשה בחכמת הרפואה, וביחוד בחכמת הנתוה (Анатомія) וכמו ברקיע האמונה ההיה מבוכה בערפל זרחו אז שלשת כוכבי אור, ככה מבין מפלשי חכמת הנתוח אשר שכנה בערפל, זרחה שמש שלשת אלה: וועזאלליוס, עווסטאביוס ופאללאפיו.

בבריסעל בשנת 1514 אחת ושלשים שנה אחרי ליוטער נולד אנדריון וועזאלליוס, אשר היה המתקן (רעפארמאטאר) הנפלא בחכמת הנתוח. אביו היה יליד העיר וועזאליה בנסיבות (Герцогство) קלעווסקא. וועזאלליוס למד ראשונה באיניווערזיטעט בלעווען (въ Левенскомъ университетѣ), ובאספו בהפניו מכמני ידיעותיו הרבות בלשונות הקדם בבית מדרש סכאלאסטיא (Схоластической университетъ) שם פניו פאריזה. שם יצק מים באוני-ווערזיטעט על ידי הפראפעססאר הנודע למשגב בעת ההיא יאקאב סיללווי. וועזאלליוס בהיותו עוד בלעווען, הנה בכל תקף ועזוז אש הבחרות והשחרות הקדיש הייו לחכמת הנתוח, וחרף נפשו לגנוב פגרי אדם מחצר מות, גם מעץ התליה אשר יוקיעו עליו פושעים, למען אסף חקירותיו וידיעותיו הנעלות,

ויהי כי משך עליו עיני תושבי העיר, ויביטו אחריו בעיני חשד, ויצר לו לשבת שם, ויהי נאנס לעזוב ולנטוש את לעוען העיר וישם פעמיו פאריזה. שם יצא מוכתר בכתר דאקטאר, ויהי לפראפעססאר בחכמת הנתוח. ויאקאב סיללווי התקומם אז לאויב לו, אש משטמה קרחה באפו ויהי עוין לו, כי מיום ההל ווענאלליוס להטיף לקחו בחכמת הנתוח, משך אליו כבירים בכח חכמתו, וברוח שפתיו אשר הביע צחות; והמון חכמי האיניווערזיטעט נהרו אחריו לשמוע בלמודיו, ואולם המדרש (Аудиторія) אשר הטיף שם לקחו הפראפעססאר יאקאב סיללווי נתרוקן, ולא היו אזנים קשובות ללקחו. והאיש ווענאלליוס, לא לבד כי באה הכמת ספרים וסופרים כשמן בעצמותיו, חכמת כפרים ישנים יקרי המציאות בעת ההיא, אשר ישאו ויתנו בחכמת הנתוח; אך גם הריחו ה׳ ברוח דעת רחבה וצלולה, ובחוש המשוש נפלא עד כי גם בעינים עצומות הפליא לעשות. ובעשותו את מסעו באיטליא השמיע תורת הנתוח בהאוניווערזיטעטין אשר בבאלאן, פיזאן ופדוא, ויקנה לו שם עולם, וכבוד גדול הלקו לו, בכל מקום בואו מקטר מגש תהלה ותפארת לשמו ולזכרו. ובהיותו בן עשרים ושלש היה קרוא אל כנסית הרעספובליק בווענעציא, וישימוהו להיות מטיף על הבימה (Коѳедра) בפאדוא. תהלתו ושם תפארתו הלוך הלכו וגדלו מיום אל יום, וכל חכמי דורו הגדולים שמעו חכמתו וישתאו וישתוממו, עד כי בהיותו בן עשרים ותשע, הודיע גלוי לכל חכמי הגוים, את אפני שטתו בחכמת הנתוח בגוית האדם. — והאיש סטעפאן קאלקארסקי, תלמיד מובהק של טיציאן, פאר את חבורו של ווענאלליוס בציורים. ובשנת 1543 אספהו קארל החמישי להיות רופאו, ואחרי כן בראותו כי קארל לקח לרופא אל יורש העצר פיליפ השני, אשר כצנה רצון כבוד והוד עטרהו, וירא לו אמונתו כי מאמין בו אמונת אמן. ויוסף עוד לכבדהו ולרוממהו מיום רפא את דון-קארלאס, אשר בהיותו עוד בשחרות ימיו נפל ממקום גבוה ויפצע את ראשו, הנה ווענאלליוס השיבו לאיתנו הראשון, ויהי כמו לא ידע מכאוב מימיו. — חכמת ווענאלליוס הופייה בימים ההם ובעת ההיא כשמש בצהרים, ומנגה נגדו, קרן אור חכמתו ויפץ זהר ויפעה גם על חכמי הרפואה הצעירים, כי כלם שאבו ממקורו. ומאד מאד הרחיב העמיק את ידיעת הרפואה, עד כי הגיעה אל מרום עוזה ואל שיא כבודה.

אך לפי המרה אשר זרחה לו שמש אשרו, תהלתו ושמע שמו, אשר מיום אל יום העפילה עלות בגבהי מרומים ותשלח משם קרני אור הוד ויפעה מסביב, ככה גדלו וישגשגו סורי הגפן נכריה, זמורת זר. ומיום אל יום התרקעו עננים כבדים לכסות זהרו, להאפילו ולהפילו באפלה מנדח. — קנאת מקנאיו ושנאת משנאיו, גם הנה גברו חילים, ותתחרנה לגדע עץ זה משרש ועד ענף. כי רעיו הרבים אשר התרועע אתם בשחר ימיו בטרם הגביה אבר ונשא כנף לעוף גבהי מרומי ההצלחה, ואחרי כן, כי ווענאללי הרקיע שחקים, והמה נשארו בסתר המדרגה; אז גם אלה אשר גם להם שם

עולם בחכמה ודעת גם הם קנאו אל וועזאללי אל גדלו ורום תפארת חכמתו, כי נעלה ונשגב הוא עליהם, וכגבוה שמים מארץ גבהו דרכיו מדרכיהם; המה חתרו בכל עוזם אונם ומאדם להביא עליו שואה אשר לא ימיש צוארו ממנה. שונאיו אלה היו גם משנאי הדעת, ובשאט בנפש הביטו אחריו, כי לרגלו תיף שמש החכמה והאמת מצאה קן לה, להיות שלטת, ויראו וירע בעיניהם, על כן בקשו תחבולות לשום קץ לממשלת האמת בארץ.

ערפלי עלטה, מבשרי סער וסופה התרקעו רקע על ראש וועזאללי, אויביו גמרו אמר לעקרהו משרש, ולמצער להורידו מרום עוזו להשליך עליו שקוצים לשקצהו ולתעבהו, לעפר בעפר שם כבודו המהלל, למען לא יעמוד להם לשטנה על דרכם. חפש המחשבה (ר"ל להתהלך בחקר דבר, לבנות ולהרוס, לשא ולתן בדבר חכמת בינה עד היסוד) היה בימים ההם ובזמן ההוא לחטאה גדולה גם בלמודים; עד כי היה בכחה להביא גם אסון ומתלאה למחזיקים בכנפיה, ואשר אנחנו בימינו אלה נקרא השכלה קראו הם: משכלה אבדון ומות. והאיש וועזאללי הלא קרא דרור למחשבותיו, ויגר את כל מערכי לבו בחכמת הרפואה והנתוח. הכי לא הרס וועזאללי ולא חמל עד היסוד את כל תורתי של האללי, אשר היתה מקובלת לתורת אמת? כי הוכיח על פניו באותות השכל ומופתי דעת, כי ששתו בחכמת התכונה נשענת על מוסדי תהו, וכל חכמי תבל ההלכים אחריו עורים המה הנשענים על מנהל אין עינים. הכי לא הרהיב וועזאללי עוז בנפשו הרוממה להראות בראיות צודקות כי שטת האללי בחכמת מבנה בדי גוית האדם אין לה יסוד ושרש בחכמת הנתוח אשר לאדם, אך נתוח קוף או כלב הוא? הכי לא הצטרכו למתוח מדת הדין על איש כוועזאללי, אשר בדעת חפשית עלה במעלות ויורד עז מבטח החכמה הראשית (Principium) אשר הולידה והצמיחה האללי, אבי כל חכמה מאז מקדם ואשר הקדישוהו והעריצוהו, וזה בא ויתן כבוד חכמתו לשמצה, כי הרס עד היסוד ולא השאיר אבן על אבן בחומת החכמה שיסד האללי? הכי לא היה וועזאללי בדורו כליוטער בדורו אשר קרא מלחמה על אמונת ראשונים ויסל לו מסלה חדשה? הכי וועזאללי תחת הפכו ועקרו משרש אמונת הנתוח, האם לא נטע תחתיה חכמת הנתוח? כי חכמת הנתוח עד ימיו של וועזאללי לא היו לה פנים כפני חכמה, ולא היתה ראויה להקרא בשם חכמה, עד שבא וועזאללי וברוח דעת ודרור שם שמות באמונת הנתוח, ויבן כמו רמים תחתיה מגדל החכמה ברפואה בנתוח. בן ארבעים שנה היה וועזאללי, כי החלה הארץ אשר תחת רגליו לנוע ולהתנועע כמלונה בפשע אויביו אשר כרו שוחות לרגליו, ויבאישו ריחו ורוחו בעיני הנסיכים והשרים באי חצרות המלך, ויוציאו עליו שקרים וראים ויבדאו מלבם כל כזב להבזותו בעיני כהני ה"ת, המקנאים לה' לאמונה, ובעיני כל העם אשר וועזאללי יושב בתוכו, ומעמד הדעת בלבב גם שפניה (ספרד) וכהניה בעת ההיא, הלא נקל לדעת כי הלכו חשכים ואין נגה, ובכן נפתחה עליו הרעה.

ויהי כי נוכח העם, הכהנים מורי שקר, וכל שרי הארץ כי חכמ וועזאללי היא מקור רעה אל אמונתם, וייראו לבל ירופפו עמודיה, יצא משפט מלפני שופטי צדק אלה: כי כל ספרי וועזאללי, מחברותיו וכתבי יד אשר הרה וילד ישרפו בשבת, ולא יהי זכר שריד ופליט מהם ומהמונם לבל יקצוף האלהים על קולו. ועל וועזאללי נגזר כי יעזוב מקומו. ויהי מעול גולה אל אדמת הקדש, לבלות שם ימיו באמונה ודת, בעון אשר חטא א עץ הדעת, כי אכל ממנו לשבעה, ויקרא דרור למחשבותיו להביע רוחו מבל יראה ופחד, ובשנת החמשים לימי חייו נאלץ לעזוב מכון שבתו, ויסע וילן אל אדמת הקדש.

המקרה הזה אשר נספר באזני קוראינו, הוא היה בעוכרי וועזאללי ויתן הרב בידי שונאיו ומנדיו לעשות אתו כלה, והוא: בימים ההם מתו אשה ספרדית מבנות מרום עם הארץ, ממחלה עזה ומשונה אשר עברה ע נפשה, ואשר בין המון הרופאים בקר גם וועזאללי באהלה בהתהפכה ע ערש דותה, וחכמת כל הרופאים התבלעה למלטנה מרדת שחת, גם וועזאלל עיף בדי ריק ולא יכול לשית עצות בנפשו להצילה ממות. ומאשר כי תשוקו חכמתו גברה עליו לדעת ולהתחקות על שרשי המחלה הזאת, ע" אחרי מותה השתדל הרבה כי ירשוהו הוריה לפתוח את סגור לבה ובטנה ובעמל רב הפיק רצון מהם. ויהי כנגוע וועזאללי בקצה המאכלת בלבה נראה לעין כמו כווץ וצמצום דק (Сжатость). ובאמת היא מאשר בל הגועת הזאת ברגעי מותה היתה עצורה בקרבו א״זו התעוררות עזה של חמ וקצף, או רגש אהבה איבה וכדומה, ובעזוזו נכרו עקבותיו בלבה, ובבו הניע בתנועה קלה את בתרי הלבב. שונאי וועזאללי ואויביו בנפש ששו א המקרה הזה, ויפיחו זיקי נקם גם בלבב אבות הגועת. עד מהרה הגישו משפט אל בית המשפט לאזרחים (Гражданскiи Судъ) ואל משפט הנעלם (אינקוויזיציה) וועזאללי יצא אי נקי בהשפטו, כי היה לרוצה הורג נפש בעיניהם, ולאי אשר אין אלהים בכל מזמותיו. — בורגאוו ואלבינוס הסופרים אשר כתב תולדות וועזאללי על הספר, יספרו כי בבית המשפט לאזרחים נמצאו אז ג שופטי צדק אשר נסו לרחוץ בנקיון את אשמת וועזאללי, אך שופטי משפ הנעלם אשר זה כבר היו עוינים את האיש הזה, המה הרצו משפטו למות אך פיליפ השני עמד בפרץ ולא נתנו למות, הוא הקל משפטו לחיבהו א חובת גלות להגלותו אל אדמת הקדש. —

אחרי עבור ירחים אחרים, מיום עזב את ארץ מולדתו, על חוף האי זענט השליכ הגלים את גופת האיש המרומם וועזאללי, כי בנסעו אל ארץ הקדוש הדביקתהו מחלת יורדי הים, ואליה נלוה גם שגעון, כי הכה בשגעון וימת ובמותו השליכו גוו אל הים. ואיש וועגעציא חרש בזהב, אשר ידע או וועזאללי הכיר את גופו מתגולל על חוף האי זענט, ויקברהו בקבר אשו כרה לו, ועל קברו הציב ציון אשר עליו כתובים כדברים האלה: „פה טמונו גופת וועזאללי, מבריוססעל". המלים האלה יראו ויקראו לכל עובו

שם, והעוברים יכירו וידעו את מקום המפלט אשר מצא וועזאללי הנרדף מחמת אויביו אויבי הדעת והחכמה.

יוסף ברילל (איו"ב) ממינסק.

אגרות ספריות

אשר הריצו

איזה מסופרי עמנו לה"י גורלאנד.

(המשך מן חוברת ד')

II

(מהר"א כרמולי ז"ל

פ"פ-אם-מאין דען 21 נאוועמבר 1867.

האכגעעהרטער העדר מאגיסטר! איך זאגע איהנען מיינען פערבינדליכען דאנק פיר דיא נייע דענקמעלער דער יידישען ליטעראטור אין ס"ט פיטרבורג (גנזי ישראל וכו'). דיא זיא דיא גיטע האטטען מיר צו שיקקען. דאס ערסטע העפט האט בעזאנדערס אינטערעססע פיר מיך, עס זעצט מיך אין דען שטאנד איינע אונפאללשטענדיגע ארבייט צו פערפאללשטענדיגען (מסעות ממדינת קרים לארץ ישראל). אויך דאס דריטטע העפט ווירד מיר ווילקאממען זיין, וויל איך עבענפאלס איבער מרדכי כומטינו פיעלעס אין דער קייזערליכען ביבליאטהעק פאן פאריס געזאממעלט האבע. וואס דאס פיערטע העפט (פניני המליצות) בעטריפפט, זא בעטראכטע איך עס אלס איינען שענען בייטראג צור העברעישער זיטטענלעהרע אונד פאעזיא. עס איזט נור שאדע דאס איהנען קיינע קארעקטע האנדשריפטען צו געבאטע שטאנדען אום דיא פעהלערהאפטע געדיכטע צו פערבעססערן, זא צ. ב. איזט דאס געדיכט פאן חריזי אויף מיימונידעס (ניכט אויף ר' מכיר), זעלבסט נאך דוקעס, נאיבויער, זאבס, רייפמאן אונד איהנען *) ניכט פאן פעהלער

*) ציין ספר פניני סמליצות בפנים דף 33 וכהערות בסוף דף 50 ותבין דבר.

פֿרייא, דיא וואהרע לעזע ארט פֿינדע איך אין איינעם מיינער מאנוסקריפט
בעטיטעלט:

שירים נפרדים נחמדים מזהב להר"ר יהודה חריזי ז"ל מחברת
החמשים מספר תחכמוני אשר לא עלו במלאכת הדפוס, ואלה הם:

ואלה עשיתים לר"מ ומספרד שלחתים
מאתך השר תהלתנו ובך וּמִמְּךָ כל גדולתנו
גבהו דרכיך ומעשיך ויתי— רון פעליך על פעולתנו
מלאך אלהים את נבראת בצ— לם אל ואם אתה כתבניתנו
בגללך אמר אלהים נעשה אדם בצלמנו ובדמותנו.

אלס איך דאס ערסטע העפֿט איהר „דענקמאלער" ערהיעלט, זא מאכֿטע אי
מיר דיא עהרע, אונטער קרייצבאנד איין עקזעמפלאר מיינער:
Notice sur Benjamin de Tudéle צו זענדען אונד עבענפֿאלס מי
ווערקכען, העורבים ובני היונה עט"ץ.

E. Carmoly האכאכטונגספֿאלל גריססעט

III

(מהר"ש זקש יצ"ו)

. . . .

ב"ה פה פאריס בחדש תמוז תזכר לטובה.

לכבוד ידידי יקירי ח"י.... שלום ורב טוב וברכה לעולם. מקרב ול
עמוק הנני דורש לך לשלום מחמדי ואודך במו פי על מתנותיך הכבודות אש
שלחת לי בטובך מאז, הלא המה ספרך הרוסםי על הרמב"ם ז"ל ושתי מחברותין
„גנזי ישראל" מתנות טובות שיש לך בגנזי חכמתך, אך אני מבכה את „התמוה
כי לא שלחת אותו לי וכן יתר ספריך אשר לא זכיתי לראותם עוד. ועתה אתו
היה נא בטובך להודיעני אם הוצאת לאור, כבר את מחברתך על דבר כומטינו
ואם לא? כי אז הנני נכון לשלות לך העתק מאשר כתבתי על אדות כ"י אחו
מספריו אשר ראיתי ורשמתי ברשימה הנדפסת בברלין שנת תר"ה, ודע כ
בין הכ"י אשר קניתי למען בית יוסף השר גינזבורג נ"י נמצא ממנו שני כ"י, האחו
באורו למלת ההגיון והשני באור ס' יסוד מורא ועוד באורים לספרים קטנים ש
הראב"ע *), והנני להודיעך דבר גם על אדותם אי"ה.

---

*) עיין ספרי הרוסםי הנדפס ותמצא דברים על כל הענינים האלה. —

ודע ידידי כי אמנם טרוד אנכי מאד כעת בשני חבורים גדולים הנדפסים בעת פה ממני, האחד שמו: **דברי שלמה בן גבירול** וקצת בני דורו, כולל חקירות הרבה אשר חקרתי בשקידה נמרצה זה ימים ושנים על דבר תולדות חיי המשורר והפילוסוף הזה ז"ל וע"ד יחוסו לגדולי בני דורו כרב האי גאון ור"ש הנגיד ור"י בן חסדאי ור"י בן גנאה וכו' וכו', ועם זה מבוארים הרבה שירי חול של המשורר הזה וקצת שירי קדש שלו הנוגעים לחקירות האלה, וכל השירים יוצאים מתוקנים במדה ובמשקל ובהגהה נכונה, לא פי יהללני על אודות ספרי זה, רק זאת אמר לך ידידי כי לבך נבון בטוח יהי כי לא כמעשה תולדות גבירול אשר קראת בהמגיד, מעשי, ומה אומר מכותב תולדות גבירול החושב שמלת „ענק" (שיר הענק של גבירול) מלה רומית היא! ? פרו וישרצו היום מאד מאמרי תולדות, אשר מחכמי עמנו באשכנז יעתיקו להם מלים בלי דעת ובלי תבונה ובלי הגיון בספרי גדולי אנשי שם אשר תולדותם יכתבו או יעתיקו וסופרי תולדות כאלה יחשבו להם כצונץ ושי"ר ורייפמאנן יהיו החוקרים הגדולים באמת, וכל דברי תולדותיהם מעוררים רק צחוק מכאיב לב לראות מעשי תעתועים כאלה. ולמה זה אתמה כי הכותב תולדות גבירול בהמגיד לא זכר את איש ארצו את שניאור ואת ספרי התחיות של זקש שבח, רק את גרעטץ זכר באהבה ותעה אחר מוליכו זה וכו'.

ושם חבורי השני הוא: **שירי השירים** אשר לשלמה בן גבירול, רובו שירי קדש ומעוטו חול ורובם כּכלם מאשר מצאתי בכ"י הרבה ודפוסים יקרים אשר קניתי בשביל בית גינצבורג הי"ו, ומעשי בחבור השני הזה הוא כמעשה בחבור הראשון, י"י יתן לי כח וחיל ויחזיק בריאותי הרופפה מאד (כן יהי רצון!) למען אוכל להשלים ולכלות את מעשי שני החבורים הנכבדים והכבדים האלה ולהחל ולכלות אחרים ואף כי החבור השלישי לקדש ע"ד גבירול הוא: ס' **חכמת שלמה** בן גבירול על חכמתו בפילוסופיא ובדת ובמדעים וכו'.

ועתה אתה ברוך י"י שלום לך כנפש נאמן אהבתך ומכבדך בלי לב ולב הכותב בנחוץ רב.

שניאור זקש.

בַּעַל הַגִּמַּטְרִיּוֹת מאת המו"ל

סָבִיב לַשֻּׁלְחָן, בְּבֵית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן,
עֲלִיזֵי גַאֲוָתָם יַחַד נֶאֱסָפוּ;
עַל עַלְמָה יְפֵה־פִיָּה רָטְשׁוּ הָעַיִן,
לָרֶשֶׁת אַהֲבָתָהּ כֻּלָּם נִכְסָפוּ;
אֶת אוֹתוֹת תַּאֲוָתָם הֵם לֹא נִכֵּרוּ,
עוֹלוֹת פָּעֲלוּ וּנְבָלָה דִּבֵּרוּ.

ג

וּלְפֶתַע פִּתְאֹם הַדֶּלֶת נִפְתָּחָה :
„הִנֵּה בַּעַל הַגִּמַּטְרִיּוֹת! רְאוּ! הַבִּיטוּ!"
עַל רֶגַע קָטָן הָעַלְמָה נִשְׁכָּחָה,
וִידֵיהֶם כֻּלָּמוֹ הֵם לוֹ הוֹשִׁיטוּ ;
„בַּעַל הַגִּמַּטְרִיּוֹת! שְׁתֵה אִתָּנוּ!
וְגִמַּטְרִיּוֹתֶיךָ הַגֶּד נָא לָנוּ"!

—שִׁכּוֹרִים! שְׁמוֹתֵיכֶם אֵלַי הוֹצִיאוּ!
גַּם כֶּסֶף, גַּם כֶּסֶף רַב לִי תִּתְּנוּ,
הַכֶּסֶף אָזַל מִכִּיסִי, הוֹשִׁיעוּ!
וּמָרָה תִּהְיֶה לָּכֶם אִם תְּמָאֵנוּ,
גִּמַּטְרִיּוֹתַי לָכֶם לֹא יִנְעָמוּ. —
בִּשְׂחוֹק שִׁכָּרוֹן אִישׁ מִכִּסְאוֹ קָמוּ.

אַתָּה מַה־שִּׁמְךָ? פְּנֵי לְהָבִים פָּנֶיךָ!
אַבְרָהָם — „מִמְּךָ יִהְיֶה לִּי לֶחֶם".
אוּלָם אִם לֹא תִתֵּן „חֲמֹר" הִנֶּךָ!
וּמַרְדַּעַת אֲשִׂימָה לְךָ עַל שֶׁכֶם ;
רֵעֶיךָ יִשְׂחֲקוּ עַל אֹרֶךְ אָזְנֶיךָ,
וְהַנַּעֲרָה הַזֹּאת תִּרְכַּב עָלֶיךָ.

וְאַתָּה, מַה־שִּׁמְךָ, חַכְלִילִי עֵינָיִם?
שִׁמְעוֹן אָנֹכִי — הַכֶּסֶף הִנֵּה!
לְנַגַּח אוֹיֵב „אֱהִי לְךָ קַרְנָיִם",
אַךְ „תַּאֲנִיָּה" לְךָ אִם לֹא תִתְּנָה,
אֲקַלֶּלְךָ וְיָרַדְתָּ מַטָּה מָטָּה,
וְכָל הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּחְיֶה „מָךְ אָתָּה".

וּלְנֹחַ מַה תֹּאמַר ? — אִם תַּטֶּה „אֹזֶן"
וְנָתַתָּ כֶּסֶף , אָז „חֵן" יוּצַק עָלֶיךָ .
וְהָיִיתָ לִי אַתָּה כַּשַּׂר כָּרֹזֶן ,
אֶפֶס אִם תִּקְפּוֹץ יָדְךָ „יִמַּח" שְׁמֶךָ ,
דָּן אֲנִי — הִנֵּה „נָד" תִּהְיֶה בָּאָרֶץ ,
תֵּן כֶּסֶף „לַדֶּךְ" וְלֹא יִהְיֶה בְּךָ פָּרֶץ .

לִשְׁמִי קַלְמָן מַה־תֹּאמַר ? חִישׁ דַּבֵּרָה !
תֵּן לִי כֶּסֶף הַרְבֵּה „אוֹ בָא קִצֶּךָ" ,
אִיסַר אָנֹכִי — תֵּן כֶּסֶף „אַךְ מְהֵרָה ,
אָז טוֹב לָךְ „מִנִּי דֶחִי אֲחַלְּצֶךָ"
וּשְׁמִי הוּא נְחֶמְיָה — „אָח , אֲבוֹי וָנֶהִי" !
וְאִם כֶּסֶף תִּתֵּן אָז „סְגָן" לִי תֶהִי .

עַתָּה הַגֵּד מִסְפַּר שְׁמוֹתֵינוּ יַחַד ,
אִם תַּגִּיד , טוֹב , וְאִם לֹא גַּם כֶּסֶף אָיִן . —
בַּעַל הַגִּמַטְרִיּוֹת לֹא פָחַד פַּחַד ,
וַיִּקְרָא : „הוֹי גִבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן" !
לַחְשֹׁב חִשְׁבּוֹנוֹת כֻּלָּם שָׁלְחוּ יָדָיִם ,
וַיִּקְרְאוּ : שָׁוְא ! יוֹתֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁתָּיִם ! —

בַּעַל הַגִּמַטְרִיּוֹת ! שָׁגִיתָ ! שָׁגִיתָ !
כֶּסֶף לֹא נִתֵּן , כִּי שָׁוְא חֶשְׁבּוֹנֶךָ ,
גַּם שַׁלֵּם מְחִיר יַיִן אֲשֶׁר שָׁתִיתָ ,
בּוֹשׁ ! הִכָּלֵם ! כְּלִמָּה תְּכַסֶּה פָנֶיךָ ! —
„לֹא שָׁגִיתִי , וּבְחֶשְׁבּוֹנִי אֵין סֶלֶף ,
רְאוּ , תַּחַת שִׁלְחַנְכֶם , שָׁם יֵשׁ עוֹד „כֶּלֶב" .

———

חֲלוֹם חֶזְיוֹן לָיְלָה.

1.

הָהּ! חֲלוֹם אָיוֹם הַלַּיְלָה חָלַמְתִּי
וּבְהָקִיץ, לִבִּי הִכָּנִי, נִפְעַמְתִּי
עוֹד נִצָּב הוּא נֶגְדִּי מָשְׁחַת מַרְאֵהוּ
אָמַרְתִּי: קָהָל־עָם אֲסַפְּרָה מַעֲשֵׂהוּ.

2.

מִבַּעַד לַחַלּוֹן חוּצָה הִשְׁקַפְתִּי
אֶל מַרְאָה נוֹרָאָה לַבִּיט הוֹסַפְתִּי
שָׁם גֵּאוּת עָשָׁן עָלוּ הִתְאַבָּכוּ
מִגַּג בַּיִת נֶגְדִּי רוֹמָה פָּרָחוּ.

3.

עֲשַׁן מַאְפֵּלְיָה כָּעָב הִגִּיחַ
וַיֵּט עֲקַלְקַלּוֹת כַּנָּחָשׁ בָּרִיחַ
עֲבִי גַּבּוֹ מָלֵא אֶלֶף עֵינַיִם
נוֹצְצִים מִשְׁחוֹר כִּבְרַק כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם.

4.

אַף חַיּוֹת שׁוֹנוֹת כִּצְלָלִים נֶהְלָכוּ
מֵעַל־עָב הֶעָשָׁן עָלוּ בָּרָחוּ
בַּחֲלִיפוֹת וְצָבָא חֶרֶשׁ עָרְכוּ
אִישׁ אָחִיו בִּמְעוּפָם לְחָצוּ דָּחָקוּ

5.

גַּם בַּהֲמוֹת שָׂדֶה אַף גַּם חַיְתוֹ יַעַר
גָּז חִישׁ שָׁם עָפוּ כַּסּוּפָה וָסַעַר
וּבְלִי חָשָׁךְ הַמַּרְאָה נֶגְדִּי נָעָה
בִּדְמִי הַלַּיִל בַּשֶּׁלִי נָסָעָה.

6.

אֶל רֵעִי אָמַרְתִּי בַּחֲלוֹם הַלָּיִל
הַבִּיטוּ שָׁמָּה: פָּרָה שֶׂה וָאָיִל
גַּם חַיּוֹת רַבּוֹת לֹא אֵדַע שְׁחָרָמוֹ
כִּצְלָלִים עָפִים וַחֲשֵׁכִים הִנָּמוֹ ·

7.

אֶל חַלּוֹנִי בַּבֹּקֶר חַשְׁתִּי לָגֶשֶׁת
כִּי רוּחִי בֶּחָזוֹן עוֹרָהּ נִקְשֶׁת:
מֵאֲרֻבָּה נֶגְדִּי אֶל גָּבְהֵי שָׁמָיִם
הִתְמַלֵּט עָשָׁן חַכְלִילֵי עֵינָיִם.

8.

אַף מִפְּרְשֵׂי עָבִים מוּל שֶׁמֶשׁ נָהָרוּ.
בַּחֲלִיפוֹת וְצָבָא נָסְעוּ עָבָרוּ
וּבִגְזֵרוֹת הָעֲנָנִים עֵינִי צָפָתָה —
כִּדְמוּת חַיּוֹת שׁוֹנוֹת מַרְאוֹת אֵימָתָה.

9.

אָז פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם לִי קָם מִצָּהֳרָיִם:
מֶה חָזִיתִי יוֹמָם תַּחַת שָׁמָיִם
בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת עָשָׂה חָיִל
עַל כַּנְפֵי רוּחִי בַּחֲלוֹם חֶזְיוֹן לָיִל...

אהרן אליהו פומפיאנסקי

סוֹד־הַיַּיִן

(מס׳ שבחי בעש״ט ההרש כ״י)

1.

נֶשֶׁף — עַל חוּג שָׁמַיִם יִצַּע עֲרָפֶל
וּבְמִפְלְשֵׂי עָב יִסְתַּתֵּר הַיָּרֵחַ,
וּבְמוֹ־בוֹ הָעִיר שָׁם בִּנְוֵה־שָׁפֶל.
מִתְבּוֹדֵד הַצַּדִּיק וּבְלַחַשׁ שׂוֹחֵחַ,
מִשָּׁפָה אַךְ הֵסִיר צָקוּן הַתְּפִלָּה
וּבְחֶרְדַּת קֹדֶשׁ הוּא יִרְעַד בְּגִילָה,

2.

רוּחוֹ בּוֹ רוֹמֵם אֶל עָל הוּא שׁוֹאֵף
וִיצָרֵי כָל חוּשָׁיו בּוֹ יִתְמְהוּ תָּמֹהַּ,
וּפַעַם בִּשְׂחֹק־צַדִּיק וּפַעַם כְּזוֹעֵף
יַעֲרֹג יִתְרַפֵּק יִנְהֶה לֶאֱלֹהַּ, —
נַפְשׁוֹ בְקִרְבּוֹ שָׂמְחָה גַם שָׁמֵמָה —
וּכְסָלָיו מָלְאוּ אַהֲבָה רוֹמֵמָה

3.

לֹא יָדַע הַצַּדִּיק לֹא יָדַע מָנוֹחַ
אֶל עוֹז שֶׁטֶף רוּחוֹ אֶל עֲרוּץ דִּמְיוֹנוֹ
כִּי עַזָּה אַהֲבָתוֹ אֶל אֵל שַׂגִּיא כֹחַ
יִצְמָא גַם יִכְמַהּ אֶל רְצוֹן קוֹנוֹ,
צַר לוֹ בָרוּחַ — צַר לוֹ בַּמָּעוֹן
וַיֵּצֵא הַחוּצָה — וּכְמֻכֵּה שִׁגָּעוֹן.

4.

הַחוּצָה הוּא יָצָא בַּשָּׂדֶה לָשׂוּחַ
(כֵּן דֶּרֶךְ צַדִּיקִים מִקֶּדֶם קַדְמָתָה)
תֵּת רֶוַח לַהֲגִיגוֹ וּדְרוֹר לָרוּחַ
כִּי תַמְרִיא חָפְשִׁי לִמְקוֹר אַהֲבָתָהּ,
וּבְלֹא־דַעַת־נֶפֶשׁ הִרְחִיק לֶכְתֵּהוּ
עַד בּוֹאוֹ הָעַיְנָה, הוּא עֵין־נִסֵּהוּ *).

5.

וּבְמַעְיָנָיו מַעְיָן זֶה גִּילָה יֶרֶב
כִּי אוֹת־חֶסֶד הוּא לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם,
עֵת נִקְרָה פֹּה לָבוֹא לִתְפִלַּת־הָעֶרֶב
וּמַיִם לֹא הָיוּ אָז לִרְחוֹץ יָדַיִם,
וּבְהֵאָנְחוֹ אֲנָחָה בִּנְשׂוֹא מָרוֹם עָיִן
נַעֲשָׂה לוֹ נֵס וַיְהִי זֶה הָעָיִן.

6.

גַּחֶלֶת לַחְמָם אֶל חוֹם הֲגִיגוֹ
זֶה עֵין־הַמַּיִם הָיָה לוֹ הַפַּעַם,
וְכַאֲרִי בַּיַּעַר עֵת רָעֵב יַבְלִיגוֹ
נִתַּךְ שְׁאוֹן קוֹלוֹ וַיִּנְהֹם נַהַם:
„לִרְצוֹנְךָ עַבְדְּךָ מִשְׁכָה נָא אֵל
יְדִיד נֶפֶשׁ אָב רַחֲמָן מֹשֵׁל בַּכֹּל“! (כֹּל)

7.

(הַס! הֵן קוֹל־מַעֲנֶה אָזְנִי לָהּ תָּבֶן
אִם שׁוֹגֶה אֵינֶנִּי אִם לִבִּי לֹא תָעָה)
„לֵב בָּשָׂר תֶּן לִי תַּחַת לֵב אָבֶן
„הֲבִינֵנִי דַּרְכְּךָ וּבְחֻקֶּיךָ אֶשְׁתָּעָה
„וַאֲמִתְּךָ בַּתֵּבֵל אוֹדִיעַ בֶּעָתִיד
„וְכֻלָּם יַכִּירוּ כִּי הִפְלֵיתָ לְךָ חָסִיד“! (חָסִיד)

*) המעין הזה ידוע ומפורסם בפי כל הכ״ם .

8.

(הַס! עַל הִשָּׁנוֹת הַקּוֹל לֹא עוֹד אֶפּוּנָה
וּלְבָבִי לַשֶּׁפֶק הֵן עַתָּה לֹא יִשְׂטְ —)
„קָטֹנְתִּי מֵחֲסָדֶיךָ זֶה, אֵל־אֱמוּנָה!
„מִנַּחַל עֲדָנֶיךָ הִשְׁקִיתַנִי וָאֵשְׁתְּ (יֵשְׁתְּ)
„מָה אֲנִי מֶה חַיַּי, חֶלְדִּי כְּאָיִן״.
וּבְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה עָלַי שַׂמְתָּ עָיִן! (יָיִן)

9.

אַךְ הָבָה אֶתְחַכְּמָה מִלִּים הוֹכֵחַ
„כָּל חָסִיד יֵשְׁתְּ יַיִן הֵן קוֹל שָׁמַעְתִּי,
זֶה יַיִן אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים מְשַׂמֵּחַ
וּבְשִׂמְחָה בּוֹ יָהּ לַעֲבוֹד עַתָּה יָדַעְתִּי,
דָּא רָזָא! „אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים״ הֵן בּוֹ חֻבָּרוּ
יַעַלְזוּ בוֹ חֲסִידִים וּפְנֵיהֶם יִנְהָרוּ.

10.

הֶעָבִים נִפְזְרוּ מִפְּנֵי הָרָקִיעַ
וּבְצַעֲדֵי מַעֲדַנּוֹת יָצָא יָרֵחַ,
גַּם רוּחַ הַצַּדִּיק בּוֹ עַתָּה יַרְגִּיעַ
כִּלְיוֹתָיו יִשְׁלָיו גַּם הֶחֱלִיף כֹּחַ,
וַיָּשָׁב לִמְעוֹנוֹ וְדַעְתּוֹ אָז זָחָה
וַיִּשְׂמַח וַיְשַׂמַּח יָהּ בְּכוֹס־בְּרָכָה.

11.

וּמֵאָז לַחֲסִידִים הוּא חֹק־זִכָּרוֹן
אֶל סוֹד אֱלֹהַּ עַל הַצַּדִּיק הוֹפִיעַ,
כּוֹס עַל נֵס־יָהּ יָרִיקוּ אֶל־גָּרוֹן
וִיסַפְּרוּ נִפְלָאוֹת עַל הַגָּבִיעַ.
וּכְאוֹת אָז הוּשַׂם עָלַי מֵצַח קָיִן
עַל מֵצַח הֶחָסִיד יִתָּוֶה כּוֹס־יָיִן! —

ארעססא צבי הכהן שערשעווסקי

מאת ועד חברת מרבי השכלה בין יהודי רוסיא.

פעטערסבורג. א) מסבות שונות אשר אינן תלויות בהועד, לא היה לאל ידו במשך איזה זמן לעבוד את עבודתו כיאות לטובת השכלת ישראל, וגם כמה מכתבים, ספרים ומחברות, מכתבי העתים אשר נשלחו על שם הועד לא הגיעו לידו, ועתה הוסרו כל המונעים והמכשולים מדרך חברת מרבי השכלה, ותשוב כעת אל עבודתה ופעולותיה בקדם. לכן יתכבד הועד להודיע לכל המחזיקים בברית חברת מרבי השכלה, ולכל האנשים אשר יהיה להם דבר אל החברה הזאת, כי מהיום והלאה יוכלו לכתוב על שם הועד כמאז ויגיע בטח לידו.

ב) מסבות הנזכרות לא יכלו בעלי חברת מרבי השכלה להתאסף בשנה זאת באספה כללית, גם לא נסדר ולא נקרא החשבון מפעולות החברה לשנת 1878. כפי אשר הושם להק בתקנות חברתנו וכאשר הסכין הועד לעשות עד כה. ועתה ישתדל הועד להשלים את החסר, ובקרב הימים נקוה להציג את החשבון באספה כללית מאנשי החברה, וגם יודפס כפעם בפעם מעניני החברה במכתבי העתים לבני ישראל.

ג) הועד יבוא כמזכיר למיסדי ומחזיקי בתי ספר לילדי העברים, או בתי אוצרות הספרים ליהודים וכדומה, אשר יפנו אל חברתנו בפעם הראשונה לבקש בתמיכת כסף או במשלוח ספרים ומה"ע, כי אם אינם ידועים הם לאנשי הועד מכבר, אזי נחוץ הוא להם להציג עם כתב בקשתם ביחד גם מכתב תעודה מבעלי חברת מרבי השכלה בעירם (או מעיר הקרובה אליהם), או מאנשים נכבדים אחרים הידועים להועד, לבד מכתב הזכות אשר בו תמלא הממשלה את ידם ליסד או להחזיק בית ספר, או בית אוצר הספרים וכדומה.

ד) מחשבון החלטות הועד בחדשי אפריל — מאי 1879.

א. ענינים שונים.

1) חברי מחלקת החברה באודיסא הודיעו את הועד כי בחפצם לחדש את פעולותיהם, ולתכלית הזאת בחרו מקרבם מנהלים הרשים אשר יעמדו בראש המחלקה לנהל את עסקיה, ובעת יבקשו לשלוח להם את פרטי האופנים אשר התנה הועד עם בעלי המחלקה באודיסא. לבקשת אנשי הועד קבל על עצמו חבר הועד ה' ראזענטהאל לכנוס עם ראשי המחלקה בדברים ולשאת ולתת עמהם בענין הזה; ופרטי האופנים נשלחו להם. נקוה כי בפעם הזאת תעלה המחלקה ותצליח ותראה סימן ברכה בפעולותיה.

2) הרב דר' הילדעסהיימער, ראש בתי מדרש לרבנים בברלין, הודיע את הועד כי בבית מדרשו ישמעו בלמודים גם תלמידים הבאים ממדינת רוסיא, ולכן מהראוי כי חברת מרבי השכלה תתמוך בכספה את בית המדרש הזה. והועד

בקש את חברו ה׳ הרכבי להודיע להדר׳ הילדעסהיימער כי לעת כזאת אין לאל יד הועד לעשות מאומה בענין הזה, אולם ישים הדבר אל לבו לימים הבאים.

3) ה׳ ב. נאטהאנזאָהן בקש מהועד לבוא בפעם שניה לעזרתו ולקנות ממנו בעד סך מסוים את ספרי הריב״ל אשר יצאו על ידו לאור. והועד החליט לשאת ולתת בענין זה אחרי כלות ימי הקיץ, כאשר ישובו הנה איזה מהחברים אשר נסעו מפה, ולעת עתה קנה הועד לבית אוצרו מכל הספרים הנזכרים.

4) על פי הצעת אחד החברים הסכים הועד לבקש שנים מהחברים לנהל את עניני החברה במשך ירחי הקיץ, כי איזה מהחברים נסעו מזה ולא יוכלו להתאסף באספות הועד.

5) באחת מאספות הועד נמנו וגמרו למסור את הנהגת עסקי החברה בידי אחד מבעלי הועד, אשר יוציא את כל תקנות החברה והחלטות הועד מכח אל הפועל; ולבקשת יתר החברים נתרצה חבר הועד ה׳ הרכבי לקבל על עצמו את העבודה הזאת על משך זמן אשר יהיה אפשר לו.

ב. בדבר עזרת בתי הספר ומורים ותלמידים.

1) הדירעקטור מבתי ספר להעם במינסק בקש מהועד לתמוך ביד המיסדים בית ספר חדש לבני עניי ישראל, אשר בו ילמדו הנערים גם חרושת המעשה ואומניות שונות; ואודות בית הספר הזה בקשו את הועד גם החברים לחברתנו במינסק, אשר כלם ישתדלו לטובת בית הספר גם שחרו לו מכחם, כי ה׳ א. וועננגרוב היה לראש באגודת המפקחים על עסקי בית הספר, והרב ה׳ חנלים הוא המוציא והמביא שם שלא על מנת לקבל פרס. הועד יקוה כי מפעולות האנשים הנכבדים האלה תצא תועלת גדולה, ולכן שלח ע״י ה׳ וועננגרוב מכספו סך מאתים רו״כ לטובת בית הספר הזה.

2) לבקשת הדירעקטור הנזכר שלם הועד סך מאה רו״כ לשכר מורה בשפת המדינה בתלמוד תורה דמינסק.

3) לבקשת מחזיק בית הספר לנערות ישראל בעיר טוקום (בקורלאנד) ה׳ י. לעווינזאָהן, אשר פעולתו מצאה חן גם בעיני בעלי פקודות הממשלה הממונים על עסקי הלמודיות, שלח לו הועד גם בשנה הזאת סך מאה רו״כ כמו בשנה העברה.

4) על פי תעודת הרב מצערניגוב ה׳ פריידין, אשר הציג לפני הועד השבון פרטי מבית הספר לנערות אשר תחזיק האשה הופמאן, שלח הועד לנערות העניות ספרי למודיות בעד שלשים רובל כסף כבקשת הרב.

5) לבקשת מחזיק בית ספר לנערים בבאברויסק ה׳ צירלסאן נשלחו לו בעד בית ספרו ספרי למוד הגיוגרפיא.

6) לבקשת מורה זקן אחד ה׳ מ. אשר הקדיש יגיעו ועמלו גם לספרות היהודים, ובעת השעה דחוקה לו, שלח לו הועד מכספו סך חמשה ועשרים רו״כ, וחבר הועד ה׳ ראזענטהאל הוסיף מדיליה עוד עשרה רו״כ.

7) לבקשת מורה בבית ספר בפ"ב ה' פ. שלם הועד שכר הלמוד למחצית השנה השניה בעד בתו הבתולה השומעת בלמודים.

8) הועד מלא גם כן בקשת משכיל אחד מפ"ב ה' ש. אשר מטה ידו לשלם שכר למוד בנו בגימנאזיום החמישי, ואודות הדבר הזה בקש גם החבר הנכבד להברתנו הפרופיסור ק. א. קוסוביץ.

9) לבקשת תלמיד בית מדרש הרבנים בברעסלויא ה' פאמעראנץ הנשלה מהועד להשתלם בלמודים שלם הועד גם להאוניווערסיטעט דשם את שכר למודיו.

10) לבקשת הדירעקטור מגימנאזיום הראשון בפ"ב שלם הועד סך חמשה עשר רו"כ המגיע מתלמיד פורוועך.

11) ה' ד. מקלימוביצי התאונן באזני הועד, כי הספרים ומה"ע הנשלחים מהועד על שם ה' נ. לא ישיגו מטרת הועד. אולם לפי הידיעות אשר הגיעו להועד אין כל יסוד לתלונה זאת, לכן לא הטה הועד אזן לדברי ה' ד. ויקוה כי ישתדל ה' נ. עוד יותר להסיר מעליו שמץ השד בדבר זה.

12) איזה מנערות ישראל השומעות בלמודי האקדמיא לחכמת הרפואה בקשו מהועד לשלם בעדן שכר הלמודים, אולם הועד החליט להודיען כי לזה נוסדה חברה מיוחדת, והועד ישלם מכספו, לקופת החברה ההיא סך שלש מאות רו"כ לשנה, ולכן עליהן לפנות בבקשתן אל החברה ההיא.

13) באחת האספות מחדש מארט הציע חבר הועד ה' הרכבי ליסד קופה מיוחדת בחברתנו לתמיכת ידי המורים העניים, אשר נדחו מפקודת משמרתם בהסגר כמה מבתי הספר לישראל, ובעד המורים הזקנים אשר מטה ידם; ולמטרה הזאת הציע החבר הנזכר כי טוב יהיה אם ישמיע הועד קול קורא בענין הזה לכל מורי ישראל בארצנו, וגם אל האנשים האחרים אשר נדבה רוחם להביא את כסף תרומתם לדבר הנכבד הזה. ובחדש מאי הציג החבר הנ"ל את נוסח קול הקורא אשר ישר בעיני הועד והחליט לפרסמו ולהדפיסו במה"ע אחרי כלות ימי הקיץ.

שם המפרש*)

(המשך מה' אפריל מאיי שנה זו)

ולא זאת בלבד נראה כי בקריאת השם לא ככתיבתו נשתנו ב"י להעמים, כי גם בעלם כתיבת השם הוי"ה מלינו לעמים הקדמונים כי רהב אליליהם היה נקרא „יה", כמו על היכל דעלפי, לפי דעת חכמי האומות

מכתב.

ידידי הנכבד ר' אביב! *)

הערתי אהבתה במאמרי „שם המפורש" (הכ"ל מ' אפריל. צד 717) והערתך שם 718 (אשר הודית כי היה ספרי (על קו"ב) למראה עיניך, ואולם המאמר „יתר כנפול" היה כתוב

היה כתוב „EJ" קרוב לשם „יה". וכן „Ia" אצל המצרים, וכן Ieu , Iu , Iuo , Iov
כו' כו' אצל יתר העמים הקדמונים, ראה „סוד הספירות" פ"ד. ומי למד ממי? 12) יש (לדעתי) אות חזק כי היהודים (רצוני „משה") בהיותם במצרים למדו מהם, ולא מלבי הוצאתי זאת, כי אם מרמז אחד אשר רמזו לנו בעלי המדרש. וז"ל פסיקתא דר"כ (פ' בחדש השלישי ק"ט: ד' ליק). אנכי ה' אלהיך, אר"כ מהו „אנכי"? לשון מצרי הוא, למלך בו"ד שנשבה בנו, ועשה ימים הרבה אצל השבויין, לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו, ובא להשיח עמו בלשונו של שבויין, כך הקב"ה, עשו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו שיחתן של מצרים, כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה לא היו יודעין לשמוע, אמר הקב"ה, הרי אני משיח עמהם בלשון מצרי אנכי, כך פתח הקב"ה בלשונן אנכי ה' אלהיך.

מהמדרש הזה (ומאשר נשנה עוד במקומות שונים, אשר שם מבואר ברור) נראה כי כונתן רק על מלת „אנכי", כי כן מפרש בפס"ר פכ"א: ר"י אומר אין זה לשון אנכי אלא לשון אהבה לשון חיבה. ובילמדנו (כ"י באוקספורד הנעתק למען ידידנו הרב המבקר היקר ר"ש באבער, הביאהו בהערה קפ"ג) סיים: אדם כשהוא מבקש לומר לחברו במצרים „אני" הוא אומר אנוך, כך פתח הקב"ה בלשונם ואמר „אנכי", ובמדרש אסתר (פ' וישלח ספרים סוף פ"ד) הקב"ה דבר עם ישראל בלשון שלמדו הה"ד אנכי ה' אלהיך לשון יחנך (או אנוך. כבילקוט יתרו רמז רפ"ו). מכל אלה נראה כי רק מלת „אנכי" היא מרכז דרשתם, אולם כשאני לעצמי לא אבין, אם אמנם בשפת מצרית-העתיקה היתה מלת, „אנכ" (אנך-אנכי) למד"ב, כאשר כתב גם הח' געזעניוס בגראממאטיק

אצלך מדבר כ"י) הנה אלצוני כעת לבוא במכתבי הקטן, הזה, למרות רוחי ורצוני כי מעודי לא התעקשתי לעמוד רק על דעתי, ומה גם אם לא זכרני פלוני במאמרו או גם בספרו מה בכך, הלא סוף סוף יקרא הקורא את הדבר המחודש מכל מקום, ואי משום הבאת הגואל (מגילה ט"ו), אדמה כי במאמרים כאלה ואלפים כדומה להם לא נביא לה כלל לא לבד גאולה מעליתא, אף לא גאולה פורתא, ומה גם כי „לא המאמרים האלה הנם כל עבודתנו בשדה הספרות" כדבריך אתה. אך להסיר ממני עקשות פה מחברי . . . דפה אשר העבירו קול בכל הבתים דפה אשר

---

12) השאלה: „מי למד ממי"? בכלל היא שאלה ישנה וכבדה. כי באמת מצינו עמים שונים ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב ממש, ובכ"ז נראה כי ישוו בחקי חייהם, באגדותיהם ומסתריהם, בנימוסי מנהגיהם, באמונתם, במוסריהם, באמונותיהם ועוד ועוד. א"כ השאלה בזה „מי למד ממי"? — על השאלה הזאת פלגות גדולים חקרי לב, ואין כאן המקום להאריך בזה, ראה „סוד השמים והאש אצל העמים הקדמונים" להרב הד"ר ר"ש רובין (כוכבי יצחק ח' ל"ב, צד 77), ולעניננו פה, אין ספק שאנחנו ב"י למדנו מהם, רק בהבדל גדול ועצום כאשר הראינו בפנים. וראה „בנוספות ותקונים" למאמרי זה.

שלו § 32 בהערה לאמר: אים אססיר. העיסט "Anaku" איך. עינע שפור דיעזער פארמע קאן מאן נאך אים עטהיאפישען "gatalku" (קטלכו) (איך האבע געטעדטעט) פינדען. אים אלטעגיפט. "ANK" (שפריך: anok) — ע"ד התמונה הזאת בהתדמות לתמונות פעלי שפת עברית, אשר המדקדקים הגדולים, והמבארים נדחקו שמה, וחשבו התמונות כהן נזרות, דברתי בהרחבה בספרי ע"ד הקרין והכתבן פ"ע — הלא גם בשפת אשורית הישנה, וגם בכתבי היתדות (קיילאינשריפטען) ובשפת פיניקית (לפי עדות הבלשנים הגדולים, וחוקרי לשונות הקדומות) מלת אנך (בלי יו"ד בסוף) ("אנכי") למד"ב. ועוד אף אם נתן להם כי מלת "אנכי" היא רק מלה מצרית, והם (בני ישראל) שמשו רק במלת אני (לדוגמא), מה הכרית באמת לנותן התורה לדבר עמהם במלת אנכי ולא במלת אני? ועוד כאשר "כל אותן השנים שעשו ישראל במצרים למדו משיחתן של מצרים" רק מלת "אנכי"? ועוד לשון המדרש: כשנגלה הקב"ה ובא ליתן להם את התורה לא היו יודעין לשמוע (כלומר "להבין") "אמר הקב"ה הרי אני משיח עמהם בלי מצרי: "אנכי", מה היה התועלת אם ידבר אליהם במלה אחת "אנכי" (אשר

יש להם מהלכים בתוכם להביש את רעתי, כי כל מאמרי זה, ודומה לו הנה לקוחים מאת זולתי וכבר הגד לי כי אחד מהם כתב השגות על מאמרי זה, רצוני רק על ראש המאמר הנדפס בה' אפריל לבד, תריסר גמלי (ממש, ולא כגירסת ר"ח "גוילי" כלומר תריסר גוילין כהוגים שאלות) ספיקי (חולין נ"ה:) ומי יודע כמה "תריסר גמלי" יכתוב עוד עד כלות המאמר, אם כי כבר הורונו חז"ל דלא ניחוש לגמלא פרחא (מכות ה') כאלה, בכ"ז ה' ישמרנו ממבקרים ומשיגים כאלה. אי לזאת מצאתי לי לחוב גמור להרחיק ממני לזות שפתים זאת והנני אומר: יוכל היות "כי אמרתי לך כי קצת הכתובים — ממאמרך "יתר כנפול" — ישנו לבוא בספרי במקום שנוגע לקו"כ אשר הוא תוכן חבורי", אך זאת אזכור היטב (לפי עדות המכתבים אשר אתי) כי המדקדק היקר ר' לוי ירחמיאל קלאצקי בעל "ערך תפלה" "והלכה למעשה" קרא אצלי את מאמרי הנ"ל עוד בסוף שנת 1869, ואז עוררני על הערתו הכתובה (בהכרמל השבועי שנה השביעית) כי גם הוא עמד על זה. ואתה יקירי נודעה לי פא"פ בה' אגוסט לשנת 1871, א"כ לא יכלתי לשמש בדבריך.

ומה שנוגע "לשם המפורש" — אמנם כן כי הראית לי אז רק ריש מלין, ורק ליונים, ובכ"ז בוא וקרא בספרי הנ"ל, הלא כה דברי שם: וכן הראני ידידי הנכבד ה' אבי"ב מווילנא דברים נכבדים ע"ד שה"מ, ויען כי עדן לא השלים את המאמר ההוא לא יכלתי להשתמש בדבריו לענין זה, אולם מאמרי זה כפי שהוא נדפס כעת בהב"א, הוא רק העיקר מפרק ההוא, והוא היה "שלוח למנה" ביום הפורים שנת תרל"ח לאחד מידידי, לא השתי להעתיק את כל המאמר, והרב המו"ל קראהו אצלי ובקשהו מידי, ושלחתי לו כפי שהיה כתוב, ורק בשגגת הדפוס נשמטו המלות "ומשלוח מנות", כי לולא זאת אין מקום כלל לכל המאמר הנדפס שם מראש מאמרי זה שם צד 717.

ואת "אשר נתרחב מאמרך מאד בהמשך העת והיה לספר שלם" זאת לא אדע, ואולי טונתי לדמשק ישמח לבי בקרבי, כאשר שמחתי כי כונתי בדברי ע"ד הקרי והכתיב של הגוהיים (הב"א

היה לשון מצרית) אשר אותה ישינו, הלא יתר המלות אשר הן ע ב ר י ת לא ישינו, הלא לפי"ז היה להקב"ה לשית עמהם כל התורה בל' מצרית, ולפחות העשרת הדברות, ומלבד זאת, הלא עיקר המדרש הזה הזה עם המשל (שמורה שלא השינו את לשונם) סותר מכל וכל את דבריהם במקומות שונים (מכילתא בא פ"ה, ש"ר פ' גן נעול, תנחומא פ' בלק, פדר"א סוף פ' מ"ה, ואולי עוד) שבשביל הדברים שזכינו לגאולת מצרים השבו: שלא שנו את לשונם ראה שם את ההוכחה לזה. אך נעזוב נא כעת כל הדקדוקים אשר יש לדקדק עוד בזה ונאמר: לדעתנו יש ז י ק א מ ת בדברי המדרש הזה, ומסורה היתה לחכמינו כי בפתגם „אנכי ה' אלהיך" יש מפיתקן של מצרים, אך נעלם מהם איזה מלה היא „מפיתקן של מצרים", (או יותר טוב לאמר כי כוונה העלימו) והסבוה למלת „אנכי", (ומה גם, כי מלת „אנך-אנכ" היא באמת מלה מצרית גם כן), והאמת (לדעתי) כי משל המדרש וכל השיחה הזאת יאה על הכתוב הזה, רק אם נאמר כי השם יהוה היא מלה מצרית משם Ia כאשר כתבנו.

אם זרה תהי השערתי זאת בעיניך, הנני אומר לך בלחישה, כי לא מלבי הוצאתי זאת, כי אם מדרש אחד העמידני על זה, וז"ל: בר אחוי דר' יוסי (אמר) ג' סמנים נתן להם (לישראל) הזקן (יעקב) הכא בסיגנון שלו אנבי, והממנה מהם זקנים, והאומר לכם פקוד זהו הגואל. ר' חוניא מוליא אנבי ומכנים ש ם ה מ פ ר ש תחתיה (ב"ר פצ"ו). כי באמת לא ידעו עוד משם הוי"ה זה מנוקדם, כמו שמעיד על זה הכתוב: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב ב א ל ש ד י ובשמי י ה ו ה לא נודעתי להם (שמות ו' ג') ועל שם הוי"ה זה יפה משל המדרש הנ"ל: עבו ישראל במצרים כל אותן השנים ולמדו ביתקן של מצרים, ושם אחר לא היו יודעין לשמוע 13) לכן יפה אמר הקב"ה, הרי אני מפיה עמהם בלשון אנכי י ה ו ה אלהיך.

ח' מאי) לדברי הגדול ממני הרב המלומד ד"ר הרכבי (מאסף נדחים № 5 אות ל"ח) מאה שהעיר להד"ר יוסף דרנבורג בפאריז, ומי כמוך יקירי יודע כי מאמרי „שם המפורש" בא להרדקציאן עוד בהיותה בלבוב, במארע שנת 1878 אחרי כי נדפס בא' אפריל לשנה ההיא, והמ"נ הנ"ל נדפס בהוספה להמליץ № 20 בא' נאיאב', הרי לך ועוד לקוראים הרבה, עד נאמן שלא השתמשתי בדבריך וכן בדברי הרב ר"א הרכבי.

הכן מה שנוגע עוד לדברי הרב הנ"ל בענין זה, אעיר אי"ה „בהוספות ותקונים" למאמרי זה, ודי כעת.

ידידך הכותב

קיוב אויגובט 1879.

---

13) וכזה הבין ר' ישעיה (הביאו הראב"ע שמות ג' י"ג) ואמר: כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל יגלה שם ה ד ש (כלומר יהוה) שלא נשמע. וזה מתאים כר' נהוריא

ועתה נתורה נא ונראה מאין לקחו למו היהודים את הקרי השני (רצוני: אלהים) להכתיב הוי"ה? ומתי נתיסד הקרי השני וכזה לאזרח רענן בשפתנו ולרגליו יגלו עוד דברים חדשים לקוראים רבים. ותפול המסכה הנסוכה על דברים רבים עתיקי יומין, והלוט הלוט על דברים זרים במינן, ואשר למקסם כזב היה בידי מעגני ענן השבך *) והבעלות, ונאמר: לדעת החכם ד"ר שפיגעל (בלייטשריפט ד. ד. מ. ג. כרך X צד 100) לא היו ראשים הפרסיים המאוחרים לקרוא את שם א ר מ ו ז ד ככתבו על כן כתבו אנהומא — אלהים (בסידור האותיות ו"ה, ראה מנחם הבבלי צד 5, והאלוף VIII — 67) תמה כיתר העמים הראשונים בשמות אליליהם כאשר זכרנו לעיל, וכבר העירו מחז"ל (ירושלמי ר"ה פ"א, מכילתא בא, ב"ר פמ"ח, וראה המאסף 134) ששמות החדשים ושמות המלאכים עלו בידן מבבל, ובעלי האסופות והמבקרים הגדולים לעדו עוד לעד אחד הלאה ואמרו כי לאו דוקא „שמות החדשים ושמות המלאכים עלו בידן מבבל", כי עוד דברים הרבה העומדים ברומו של היהדות העלו אתם מבבל ומפרס כנודע כן גם את שם אנהומא כאומר אלהים למדו מהם לעשותו לקרי של הכתיב הוי"ה הקדוש.

ואם השאלני יקירי, אם הקרי „אדני" תיחס להפעניקים, והקרי אלהים — להפרסים, ועלם השם הקדוש — להמצרים א"כ מה הנחת לנו היהודים? על זה אשיבך כי ליהודים הנחתי את אשר ראוי להיהודים, ואשר בזה יתגאו מני אז היו לגוי ועד אחרון על עפר יקום יוכלו להתגאות וללבוש גאה וגאון כמדם. הכי קרא

במדרש שמואל א נ כ י ומכנים שהמ"פ. ומה שמשיב עליו הראב"ע ואומר: וכאשר ראה (ר' ישועה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, פירש (ר' ישועה) בו כי הם דברי משה, ולא דבר נכונה, כי הנה בתחלת התורה בפ' בראשית אין כתוב השם הנכבד רק א ל ה י ם עד לעשות. ומשם והלאה כתוב ה' אלהים, ומשנולד קין כתיב השם לבדו, ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד, רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה כזה". ואנכי לא אבין את דברי הראב"ע ואת השגתו, הלא לפי דעתו נוכל להקשות גם על בעלי המדרש שאמרו שמלת „אנכי" היא מלה הדשה (כלומר מצרית) אשר למדו ממצרים, הלא כמה וכמה מלות „אנכי" נמצאות בתורה עד פרשת „אנכי ה' אלהיך"? האם לא השיבו לנו בעלי המדרש הם נשאלם הקושיא הנ"ל: „כי הם דברי משה" ממש כר' ישועה הנ"ל. ועו"ד ר' ישועה זה, ראה פינסקר ל"ק בהערות באריכות).

*) המה המקובלים. כי כן מתורגם מלת השך — קבלה. ועלמה היה, מתורגם: ו ק ב ל ה הות, ולא מל' „קבל" במשנה, דא"כ צ"ל מקבלים בפועל ולא בפעול. וא"כ התואר מקובלים בארמית כמו חשוכים בעברית. כהשערה הזאת קדמנו בהמחבר תרל"ז בשם ר' מיכל גארדאן. וכבר קדמהו הרב הנודע ר"מ איש-שלום (פריעדמאן) בבית המדרש להרב רא"ה וויס, ה' סיון ד 23 בהערה. ומסיים: „ומתדומה לי בראותי פי' שם קבלה כן באור זרוע".

שמו יהודי? לא לחנם נקראו בשם המיוחד הזה כי נכבדות מדובר בשם זה (במדרש אסתר, עה"כ איש יהודי היה בשושן הבירה), יהודי, למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא? לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם — ולפי שייחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר י ה ו ד י י ח י ד י". ואל תדמה ידידי, כי דברי המדרש הזה אינם אלא דרוש לבד, לא, המדרש הזה, אם אמנם רגליו עומדות בד' אמות של הדרש חלוף האותיות (אף כי דרך הפשט כן) כדרך המדרשים, אולם ראשו מגיע לשמי מרום היהדות האמתית, כי כל העמים הקדמונים האמינו שיש אלהים מיוחדים בפני עצמם כמו להפרסיים: ארמולד — רוח הטוב; אהרימן — רוח הרעה. ועוד קודם מהם אצל ההודים הקדמונים: ווישנה — אל הטוב; שיבה — אל הרע. לסינים: תְּיֶן — האל הטוב; פואון — האל הרע. אצל המצרים: זוהר — האל הטוב; בעל צפון — האל הרע. וכן ליושבי טיבעט לכלם אלהים טובים ורעים. לפי פלוטארך היו לכשדים שני אלהים טובים ושני אלהים רעים. אצל הגרמנים הצפונים או הסקנדינביים היה אל טוב בשם אדון ואל רע בשם לוקה. וכן אצל הסלוים הצפונים אל טוב בשם: Bial bog. ר"ל אלוה לבן ואור או: Dobre bog. ר"ל אלוה הטוב. ואל רע בשם: Czorne bog. ר"ל אל שחור וחשך. אצל יושבי האי מאדאגאסקאר, אל טוב בשם: יַאֲהַר ואל רע בשם: אַנְגַתְ, וכן ברוב עמי אמיריקא. ולדעת האנגלי מארינער, ליושבי איי טונגולים, שתי רשויות מתנגדות עם רוחות טובות ורעות (הרב הנודע ד"ר ר"ש רובין בספריו היקרים, וד"ר חאן בספריו כתובים רוסיא — (Исторія религій с. п. б. 1870).

הלא לפניך כמעט כל העמים הקדמונים ואמונתם בכלל שתי רשויות ויותר, לא כן עם בני ישראל, עם היהודים, המה יחדו שני כחות האלה, הטוב והרע האור והחשך בשם אחד יהוה כלשון הכתיב. אני יהוה ואין עוד — למען ידעו ממזרח שמש וממערבה (שהאמינו בשני אלהים מיוחדים בפני עצמם) כי אפס בלעדי אני יהוה ואין עוד, יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע אני יהוה עשה כל אלה (ישעיה מ"ה). וכבר נודע כי הנביא ה ז ה לחם בכל עז נגד האמונה בשתי רשויות. ולדעת מדרש תנחומא כוון החכם במשליו באזהרתו ועם שונים אל תתערב, עם אותם שאומרים שני אלוהות בעולם לאבד מן העולם שנא' והיה בכל הארץ פי שנים. והרב ב"י בס' מגיד מישרים פ' תצא: עשיר ורש נפגשו — לאפוקי מדעת האומרים דאיכא שני אלוהות חד פועל הטובות וחד פועל הרעות, ולהכי קאמר עושה שניהם י ה ו ה (מנחם הבבלי 65, ומסיים): וזה באמת פי' נאה ומתקבל גם לפי פשוטו של מקרא. (סוף יבוא)

מאזני משפט (המשך מן חוברת ב')

התיחסות היהודים מגליל ארצנו בכלל ליתר עמי הארץ אשר אנו מתגוררים בתוכם, יפרדו והיו לשלשה ראשים בעניני המסחר, בחוקי המדינה ובחיי חברת האדם הכללי.

ההתיחסות אשר להם בעניני המסחר ובחקי המדינה, הננו רואים בכל יום ובכל עת ובכל שעה, אולם בנוגע לחיי חברת הכללי לא יתקרבו שני הקצוות זה לזה.

בעניני המשא ומתן אם נחוץ לבן דת אחרת עזר מיהודי (ובימינו אלה העזר הזה הוא מהדברים אשר יקרו בכל יום, מפני כי כל בעלי נכסים טעמו מעט מיערות דבש המסחר) לא יחשב לחלול כבוד לבקר בבתי יהודים הבאנקירס או אף גם בבית יהודי אשר כסף תועפות לו, להשתמש בהלואתם ובגלל זאת לקרבם לדבר עמהם אהבה וידידות ואף לתקוע כפם אל כפם באותות אחוה וחבה יתרה. המטרה הנכונה מפני מה היא זאת? יגיד ויאמר רע מצבו של בעל הנכסים, כי הוא לא יוכל להביט על מקור מחצבתו ועל מרום יקרת תפארתו בעת אשר מגמתו להשיג כסף מהיהודי. אבל באמת כי כל אותות אהבתם וקרבתם אשר יראו להיהודי, הוא אך בעת הנאתן בעוד אשר הכסף לא הורק מתלאת ידי היהודי אל ידים הטהורות של הדל-גאה, אולם אחרי כן יתהפך הדבר מקצה אל הקצה, היהודי הנושה את כספו מוכרח לשאת בשרו בשניו לשמוע ההרפות והגדופים אשר ימטיר עליו האדון אביר הלב ואשר אך אז יזכור איך מצבו מרום ונשגב מהיהודי הנבזה, ואז לא יקרבהו לתקוע כפו אל הכף אשר תדרוש לחורה עמלה, ולהרפה יחשב לדבר תחנונים עם האדם אשר השיג ממנו מטרתו אשר אליה נכסף! — עיני ראו ולא זר מחזה כזה אשר קרה בגליל מקומנו: על יום השוק הגדול בקיעב בא סוחר יהודי לבעל נכסים משדות וכרמים אשר שלם לו סך עצום כסף קדימה מחיר התבואה אשר היתה מוכנת לקצור עוד בשנה העברה, ובין כה וכה נודע לו כי אדון התבואה מכר את ממכרו לאיש אחר לכן בא על יום השוק לקיעב לדרוש לכל הפחות את כספו להשיבו, אולם האדון גמגם בלשונו זמן רב עד כי אח"כ החליט בפיו כי היהודי יקח ממנו מחיר כספו אשר הוא נושה בו, יער או אבנים אשר לא היו דרושים מכל וכל לחפץ הסוחר, ולאחרונה בטא בשפתיו רעיון יקר ונכבד אשר הרו והגו עשתונותיו ואשר שוה לחרות אותו באותיות מוזהבות על לוח לזכרון עולם: „הכסף לא אשיב לך ולהנם תחנן את קולך כי דברי קדש המה לי ולשוא תשחית את דבריך, אני לא יהודי (Жидъ) לחלל את מוצא שפתי".

כללו של דבר, אם אמנם בעניני המסחר יתיחסו היהודים לעמי הארץ, אולם על חיי חברת הכללי לא תפעל התיחסות הזאת מאומה. גם לא נוכל לקוות לימים יבואו אשר ידפקו על דלתינו כי יביאו צרור בכנפיהם מרפא בחיי הברית הכללי להכניסם יחד במסרת ברית אהבה ואחוה.

בפרדס גן שעשועים ישמור כל אחד מבלי להחטיא המטרה ללכת בהדרך או בהשביל אשר יהודים ילכו בם. בבית משחק אם יקרה לשבת עם יהודים בקרבתם יתנהגו בשבתם לא על פי דרכי המוסר ודרך-ארץ. בהקאָנצערט אין גם אחד אשר יחלל כבודו לשבת בהשורה אשר ישבו שמה יהודים... אם אינה יהודית תתן להכין לה בגד כפי המארע החדשה או — מצנפת חדשה,

הנה עשר פעמים תשנה ותשלש להחייט או להמאַדיסטקא שלא יעיזו להבין בגר או מצנפת בתבנית זה למען יהודית. אם הקאנצערטיסט הוא יהודי (ובימינו אלה רבים המה בארץ) הנה מלבד יהודים אין אחד מבעלי דתות אחרות אשר יבוא להתענג בשעשוע הקאנצערט. אשה אחת אינה יהודית אשר תשאף רוח העת החדשה התעלפה פעמים כאשר נודע לה כי האיש, אשר דברה עמו זה שלשה ימים כשתי שעות בכל יום הוא יהודי.

בכלל נוכל להחליט כי אין מקום אשר השנאה ישנה הנושנת הנשרשת מעולם לא תשלוט עוד גם בזמנינו אלה שלטת ולא ישקצו היהודי בשאט נפש.

אך פן תאמר בלבבך קורא יקר! כי מסבת ההשכלה אשר זרה להיהודים פה היא בעוכריהם להסב מאחריהם לבות יושבי הארץ? הנני להודיעך כי אך רעיון הבל ורעות רוח יתגנב במשכיות לבבך. כל מיטיבי ראות יתפלאו הפלא ופלא בהתבוננם כי יותר אשר היהודי יתקרב אל ההשכלה וירדוף להשיגה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, יתאמצו להשפיל את כבודו על כל מדרך כף רגל. פעמים רבות הראונו לדעת כי נכונים ואמתים דברינו, לא במקומות אשר השבת הפאנאטיזמוס תרבץ עוד מבלי נראה שמה אף שביב אחד מההשכלה להאיר להם הדרך אשר ילכו בו, אך בהמקומות אשר אור ההשכלה מאספקלריא המאירה תזרח שמה ביפעת הדרה וגאונה, בבית מדרש הגבוה (אוניווערסיטעט), שם אם כי השנאה מכסה בצעיף דק הישר וההשכלה, היא יותר משפלת ומרגשת, מפני כי משכיל תלמיד יהודי מכשר להבין יותר רב ערכו ויריגיש היטב כאב המהלה אשר נספה על כבודו.

אדמה כי התמלט כעת מפי דברים אשר אין להם שום רעיון כלל באמרי שהיהודי ירגיש הכאב הנלוה על כבודו? הא! הא! הא! כבוד היהודי? האם לא צחוק הוא לחבר ולקרב יחד שתי המלות „יהודי עם כבוד"? אני אדע רבים אשר כמדקרות חרב להם אם יהודי ירהיב עוז בנפשו לכבדם במלות האלה: לכבוד לי יחשב וכו'.

להטיף עוד דברים רבים אודות ענין הזה ולהוכיח איך זרה התיחסות יהודים עם אינם יהודים בגליל מקומנו זה בחיי חברת הכללי, לא אוכל, יען כי גליון מכתבי זה קצר מהשתרע, ולכן מוכרח אני לשום קנצי למלין, ומה גם שאחשוב זאת למותר, כי מכל דברי הנאמרים למעלה יוכל כל איש לשפוט בנקל ולדעת היטב את זאת, אך פן ימצאו אחדים שאזניהם לא נמלאו עוד משמוע דברים אודות הענין הזה, יואילו בטובם לבוא הנה אל גליל מקומנו לגור פה ויוכחו לדעת אם נכונים ואמתים דברי.

אך מתי ישתנה המצב הרע והשפל הזה? האם יתעודד ויקום לארך ימים? האם ימים רבים עוד יעברו ויחלפו בתהום הנשיה אשר שביבי נגה ברק ההשכלה לא יתהדרו אלינו בליל צלמות וחשכת הדעת? ולא תשכח מלב גויי הארץ השנאה הישנה הנשרשה עוד מימי הבינים לעם בני ישראל אשר מכאובים רבים יסבול וישא בשניו? לא אוכל תת מענה על זה. אך זאת אגיד כי מוכרחים אנחנו

לחכות ולקוות על ימים טובים מאלה שיבואו אלינו ויאירו עלינו אור חדש באור שבעת ימי בראשית".

אחר אשר מרדכי כלה לקרות בהגליון, נשא את עיניו על הסוכן אשר ישב כל העת ההיא דומם ומשתומם למשמע אזניו ונטפי זעה קרה נטפו והתגלגלו מעל מצחו, וקרא ואמר אליו: הגידה נא לי ידידי מתי יגיעו ימים הטובים אשר הכותב גמר באחרית דבריו?

הסוכן העביר מטפחתו על מצחו להעביר הזעה, ובלי רצונו השיב אמריו אל מרדכי: לפי דעי קרובה העת ההיא לבוא וימיה לא ימשכו, ומבשרי אחזה זאת כי גם אני שנאתי מעולם אף שם יהודי ואחר אשר נודע לי היטב ישרם ותם דרכם נוכחתי כי שקר נחלו לי אבותי ולא אשקצם ולא אתעבם עוד.

אבל מה תאמר ידידי — שאל דניאל את הסוכן — איך שָׁבַל סופר יהודי את ידיו להוציא מתחת עטו רעיונים נשגבים ונעלים כאלה אשר אף אם במאזני זהב ישקלו אותם לא נמצא בהם שום שמץ דופי.

האם באמת יוכל היות — קרא הסוכן ויתר ממקומו ואותות תמהון נראו על פניו — כי מתחת עט סופר יהודי יצאו הדברים האלה? לא אוכל האמן כי יהודי אשר משחר טל ילדותו זרה לו שפת רוסיא, יתננהו הטבע בכתות יקרים באלה אשר נוכל למצוא אותם רק בנפש איש רוסםי מלדה ומבטן?

כן! כן! הדבר, על ברכי יהודי נאמן לאלהיו ולדתו נולדו הרעיונות היקרים האלה אשר בחומו בשלהבת יה מענות ולחץ עמו, נדעכה נפשו ממקומה ועפה על על כנפי המליצה הרוממה ע"כ נברא ויצא הגיון נעלה ומרומם כזה.

בכל לבי אאמין לדבריך — קרא הסוכן בקר רוח — בהתבוננו על עיני דניאל איך הפיקו זיקים מעוז ואמץ רוח בדברו דבריו האחרונים ברגש נלבב. ועתה יקירי עת לדבר עם מרדכי ידידנו מהענין הנכבד והנחוץ לי, יען כי מלכת הליל תכביד אכפה עלינו לתת מנוחה ומרגוע לנפשנו, ואקוה שהוא בטובו לא ישיב את פני ריקם. ואחר אשר הציע לפני מרדכי את פרשת בקשתו הושיט מרדכי מבלי השב מאומה את ידו לו, והבטיחהו לעמוד לימין דניאל לעזר בדבר התכונה הרבה. הסוכן היה כמשגע מששון ועליצות לבו, ובכל רגשות אותות תודה וברכה, חבק פעם את מרדכי ופעם את דניאל. וכה דברו ביניהם עוד מעט קט באהבה וידידות. אח"כ קם הסוכן מכסאו שמח וטוב לב לשוב אל ביתו וברך את מרדכי ודניאל, גם המה ברכוהו וקמו לשלחו החוצה, ובשובם הביתה ישבו לאכול ארוחת הערב והלכו לנוח בשלום על משכביתם.

5

ארמון האציל

ימים אחדים חלפו ועברו מהלילה אשר נקרו ויאתיו הדברים האלה. הסוכן אחז דרכו אל מקום משכן אחותו ודניאל ומרדכי הכינו הכל אשר לכל באופן מאד נעלה כי הביאו מאדעססא גם כלים מכלים שונים יקרי ערך הנחוצים למשתה מאצילים גדולים.

(סוף יבוא)

עת חיה

מכתב כללי על מצב אחינו אשר בארץ רמה־עניה.

(המשך מן חוברת ד')

ועל ידי אמונתו הנושנה השלך כנצר נתעב, נרחק כתועבה אשר משחתו בו מום בו, לא ירצה להמנות בין האנשים. עוד נשארו משפטים קדומים בלב ההמון לשנוא ולהרחיק ולתעב את בני האמונה הזאת בנשוא עליהם אשמות ועונות אשר לא ידעו ולא חטאו. ימים רבים לא נחל ישראל בטוב ארץ מולדתו, וכממזר וכבן נכר הלך שחות קדורנית על אדמתו. לאט לאט, במשול מושלים ישרים ומשכילים אוהבי חסד ואמת, מוקירי כל אדם כערכו וכשרונותיו בלי נטיה ופניה והבדל אמונה, המה פתחו את כל השערים גם לפני העם הנבזה הזה, קרבום בזרועות אהבה, ספחום לכמה כהנות ומשרות יקרות, אחרי אשר הראו לדעת כי שקר נחלום אבותיהם מדור דור כי חדלי אישים ובזויי עם המה מפלגת האנשים ההם מתי ישראל! כי ברכה גם בהם, להיות אנשי מעשה לכל עבודה ומלאכת מחשבת; גם מבניהם יצליחו לעשות גדולות לאשר האדם ולטובת הארץ; גם מבניהם יקומו חכמים ומשכילים בבל חכמה ומדע; גם מקרבם יצאו גבורי חיל אנשי מלחמה להפיץ ולהכות אויביהם אחור, להלחם בעד ארץ מולדתם באמץ רוח, ועון רב הוא להרחיקם ולסגור לפניהם את דלתות בתי הספר והמדעים וכל מקום טוב לעשות, ולא ארכו הימים, ובני יהודה יצאו מיוזנים בכל חכמה ומדע בין העמים לשם ולתפארת, וכבין אחים יחלקו נחלה את אחיהם הנוצרים בכל טוב ואשר הארץ. לכל דבר הנהו אזרח נאמן, לא נגרע חלק יהודי לפני נוצרי, לא נותר (בעפֿארצוגט) ולא נכר נוצרי לפני יהודי; לכל משרה ופקודה יספת אם כשרונותיו יתארוהו; בהיכלי מלכים אדירים יתיצב, בסוד שרים ויועצים ישב, גם עצתו תשמע כעצת אחד השרים. בכל ארצות ממשלות אדירות אפס כל משפט קדום לשום פדות, להרחיק איזה חברת אנשים בעד אמונת לבבם. אבל עוד ישנן איזה ממשלות קטנות וצעירות אשר אור הציוויליזציה לא נגה עוד עליהן; ובקרב ארץ אירופא הנאורה תתרוממנה כעבים חשכים בחתלת אפלתם ובעלטת תארם, אחת הממשלות האפלות האלה היא ממשלת רמה-עניה: זאת הממשלה אשר לא היתה זה מקרוב החלה להתנשא ולהשמיע בחוץ קולה, ומלכה לא מקרבה יצא, כי מארץ אחרת בא לעצור בעמה או לעצר ממנו —. על ממלכה חדשה כזאת להטות לכל בניה חסד, ליסד אשרה באשר כל חוסי בצלה למען תגדל ותצליח ואדמתה פרי תושיה תצמיח, האמנם תמלא חובתה בלא לב ולב?

ג

אנכי גר בארץ רמה-עניה זה כעשר שנים, וראיתי ונתתי את לבי לדעת את דרכי אחי בני עמי, מעשיהם, פעולותיהם ותהלוכותיהם. בעודני על אדמת

גליציא, אדמת מולדתי, ואזני שמעה ועל מב"ע קראתי כל פעם מרדיפות ומשטמות וקנאת עם רעים-מענים, את כל הרעות אשר יעשו לאחינו שם. בראשונה נבהלתי משמוע וחלחלה אחזתני ואפי חרה על הרשעה ועל הנבלה הזאת, מה חטא העם האמלל הזה כי יהיה לבוז ולמשסה לעם לועז? אך בעבור עת רבה, ואני תרגלתי באלה, הבהלה הראשונה עברה ככאב נורא אשר ישכך לאט לאט אחרי בואו, אם גם לא יקטן, מנוחתי החלה לשוב, ובינתי גברה על רגשותי והחלותי להתחקות ולחשוב בעשתונות מנוחות אחרי שרש דבר, כי לא יכלתי להאמין, וזר היה בעיני כי עוד במאת תשע עשרה הזאת, מאת ההשכלה לכל ארץ אירופא תמצא עוד חלקה אחת אשר אור הציוויליזציה לא יאיר עליה, ובין יושביה ימצאו מרדפים בני אדם באכזריות בלי חמלה? ואם גם כל הא"ץ הנאורה בתבל לא מטהרה עדנה מכל חלאת פראים, ובכל חלקה וחלקה ישנם עוד כחמה וכהמה, אבל מה אלה הפרטים נגד הכלל? פה יראת הממשלה הישרה על פנימו; פה לא יעשו אגדות ולא תאנה להם עת מכשרת להפיק כל פעם זעמם, ושם יתחזקו גם הנרדפים להקהל ולעמוד על נפשם, וכה יאבדו לאט לאט ויכלו גם המעטים ההם ותכלה גם הרשעה, או עיניהם תפקחנה ויכירו את הרע כי רע הוא, או יכו בסנורים ובעורון מקרני שמש ההשכלה, ולא יוכלו להרע ולהזיק, — אבל כי עם כלו מלא רחב ארץ רבה יפרע ויעשה נבלות ושערוריות אשר שמענו מימי הבינים ימי אמונה טפלה, ימי חשך ואפלה, זאת לא פללתי; ויען כי לא יכלתי להציל דבר אמת, לחות דעי החרשתי ואשא כעשי ויגוני בחבי, עד אשר התעו אותי אלהים מבית אבי ומארץ מולדתי ואבואה ארצה רמה-עניה.

אל תשתומם קורא ידיד נעים יושב בארץ נאורה ומאשרה, אשר כמוני כמוך שמעת ותדע את כל התועבות האיומות, ושערת ראשך תסמר איכה שמתי נפשי בכפי לבוא אל ארץ אוכלת אדם? איכה לא הפחידוני השמועות המבהילות ומנעוני מעזוב ארץ טובה מקום אורה ללכת לגור בין יושבי השך? להמיר ארץ נאורה בארץ נוראה? כמוך כמוני יראתי להציג כף רגל על האדמה הזאת; אבל עיר אחת גדולה, קריה הומיה מיהודים רבים, לא רחוקה מגבול ארץ בה-קו-בונה בממשלת עסטרייך, וכמעט כעיר שמה תחשב ברב מסחרה ובתשוקתה הרבה והעזה להשכלה ומדעים; מספר היהודים רב ועצום ממספר הנוצרים, אשר כח בהם — אם לא יחסר להם רוח אמץ — להקהל ולעמוד על נפשם להכות אויביהם אחור; הקריה העליזה הזאת בה-תשועה-ואון משכתני אחריה בחלק שפתים ואפתה ואבואה רמה-עניה — .

אז אמרתי הנה העת המכשרת והמקום הנבחר לדרוש ולתור את דרכי אחי הנפזרים פה, את ארח מסחרם והתחברותם את הנוצרים לדעת את המקור ממנו נובעת התועבה ותפתה הרעה ליהודים; רבים אומרים כי הימים הראשונים היו טובים מאלה, כי היו פעם ימים מאשרים לישראל, ומה זאת כי ההפך עלינו בלהות? אנכי אאמינה כי הטוב והאשר בימים ההם היו רק בסבת עורון היהודים, במצאם די משברת בסתרת ידם, לאכול ולשתות לרויה ולעבוד את אלהיו בירכתי ביתו, רב אשר והצלחה למו ומה יבקשו עוד? גם ימי הילדות המה היטים

המאשרים לאדם, ובכל זאת לא ימיר איש ימי בחרותו, אם גם רעים המה, בימי ילדותו, לשוב להיות ילד מאשר תחת איש מענה — . היהודים מאז ראו אשרם במאכלם ומשתיהם ורכושם, אשר השיגוהו באמת על, נקלה באין שטן ומפריע, ומה להם אֶמַנְצִפַּצִיָה וְצִוִּלִיזַצִיָה? הנה מלות זרות אשר רק לאסונם נבראו, להדיחם מאחרי אמונת אבותיהם, לא ידעו ולא אבו אותן ויהיו מאשרים בעורונם — . אבל אנחנו מבקשים גם לחם שמים מחיה רוחנית ומוסרית לכלכל גם את הרוח אשר בקרבנו, אנחנו נדע את אשר יחסר לנו ומדוע ימנע ממנו? למה נגרע? הרשעה והאכזריה תלדנה נבלות ושערוריות לעננו ולדכאנו חנם באמרי חנם, חלילה לי לנקותנו באמת מכל אשמה, לא אומר בחפזי כי כלנו צדיקים, כלנו תמימים, כלנו ישרים! כי כאשר אין שדה פוריה בלי זרעים רעים, כן אין עם תם באין יחידים מרעים. וחלילה לי להוציא משפט מעקל מאהבתי את אחי בני אמונתי לכסות על קלונם, לגל את כל האשמה על האויב, האמנם כאיש זר בלי נטות אל אחד הצדדים אומר, כי בכלל אי אשמים הם מכל העונות אשר יחפאו עליהם מנדיהם למצוא תואנה להרחיקם מכל משפט וזכות הארץ. לא על דלת העם צעקתנו, כי המה לא הרעו אותנו לולא ישיאמו עלינו איזה עריצים אבירי לב אשר בקנאתם יביטו עלינו בעין עוינת. הנאורים אשר למדו דעת ושפות רבות בארצות נכריות, המה בעוכרינו! המה מסיתים את העם להתגולל עלינו להכות אותנו ולבוז את הילנו! אמנם גם בעמנו נמצא כמה וכמה אשמים, אבל זה הוא האון לשפוט עם כלו בעון יחידיו ופרטיו. כמה פעמים יצאתי להודיע על מכ"ע את התועבות אשר נעשו לנו חנם, עיני ראו לי כמה פעמים את הרעות אשר מצאו את אחי על בלי מה, ורק תרמית תרבות חטאים, פריצים עריצים וחוקקים בוקקים וכאלה. בימים הראשונים האמנתי כי אמנם עיני הממשלה על הארץ, היא תסך באברתה על כל בניה בלי הבדל ופדות, ותאשים ותעניש את הרשעים הזידונים על רעתם, וכאם מפנקת ומרחמת תגן על ילדיה, כאשר באמת היתה זאת בימי למה מלכים ושרים ישרים, ואיך תוכל לראות כבלע רשע צדיק ממנו? כי יקום גבור על חלש? התתן אם אוהבת יתרון לבן על בן? ולזאת היתה תמיד עצתי בכל מקרה רע להתחנן לה, להגיש את משפטנו לפניה, לבקש ממנה משפט צדק, ובהודע לה הרשעה והנבלה הנעשה בסתר תקום בלי תפונה לפקוד עון החטאים עליהם לבער הרעה מן הארץ — . הן מאז התאהדו שתי הממלכות מלדווי-ולכי תחת מלך אחד, היתה לממשלה בלתי נכנעת, תעשה לה חקים ומשפטים הישרים בעיניה. תפתח מטבעות כספה (עוד מעט ותצר לה גם שטרי כסף); תכרות ברית את ממשלות אדירות; תקים לה חיל גדול ועצום מבניה, מאת אלף לעת קרב ומלחמה; תשלח צבאותיה על שדה קטל לעזרת מלך גדול (וגם מצבאותיה נופלים לאלפים מות גבורים); ומעט יחסר ותושיב לה גם מלאכיה בקריות מלכים רבים לפקח על עניניה מהוץ.

(סוף יבוא)

הזהרו בבני העניים (המשך מן חוברת ד')

מבית המדרש. אפס אחת אשאל ממך, אחרי כי הקרך ה' לפני, חוסה על אמי, חמול עליה עוד הפעם בטרם תצא נפשה — ואני כאשר אבדתי אבדתי!

מה ירזמון מליך, צעק ר' יונדב, חיש הגידה לי, אל תסתר דבר ממני.

מריבה היתה ביני ובין הסידי ר' ב' אתמול בלילה. כי בא אלי הרפן השכור במרמה ויגנוב את לבבי, ויהי כראותו על שלחני, את ספר המדות לרנה"ו אשר השאיל לי בנך דוד ויבקשני להשאילו לו על ימים אחדים, כי נשא חן בעיניו. וילך הרפן וימסרהו לשמריה בעל צורה, כי מאתו היה שלוה לעקבני, ואתמול בלילה כאשר נאספו כל הסידי ר' ב' בבית תפלתם ויהי המה שותים שכור נקראתי לבוא לפניהם, ויוכיחני שמריה על דבר קראי בספרים חיצונים, ויבקש לשרוף את ספר המדות. ויהי כאשר לא יכול לי וגם את הספר הצלתי מכבשן האש, ויחר אפו ואף כל הסידי ב' עלי ויכוני חרם. אנכי לא ידעתי דבר והלכתי היום בבקר כפעם בפעם לבית המדרש להתפלל. אולם כבר נודע הדבר גם בבית המדרש כי מנודה אני, ויצוו עלי הסידי ר"א, האף אמנם שונאים הם מתמול שלשום את חסידי ב', לצאת מבית המדרש, כי עוד יותר הם שונאים את ההשכלה וההולכים בארחותיה, והנה הם אומרים, כי אם היות הסידי ר"ב נתעים בשוא והולכים אחרי רבי שקר בכל זאת יש בהם לומדי תורה ויראי שמים וסוף כוף אין אתה לא מחסידי ב' ולא מחסידי א' כ"א אפיקורוס וקורא בספרי מינים, ואחרי כי כלם פה אחד החרימוך אסור לאיש ישראל לגשת אליך ולדבר עמך, כה דברו אלי ויוציאוני בחזק יד מבית המדרש. ועוד יתרה עשו החסידים הארורים, כי לא חסו על נפש אמי האמללה החולה זה כמה, וישלחו להגיד לה כי בנה יחידה מוחרם ומנודה. כשמעה זאת אחזוה פלצות וכמעט יצאה נפשה. מהרתי אל הרופא, והנה שמע גם הוא את השמועה הזאת, ויאמר כי לא יוכל ללכת אל בית מוחרם פן יבער בו אף החסידים ויחסר להמו, כי עני הוא וירא הוא מפניהם. ויהי בצר לי לא ידעתי אנה אפנה והנני הולך לבקש את הרופא הנוצרי ללכת אל אמי. —

פני העשיר ר' יונדב חורו ועיניו נזלו דמעה כשמעו הדברים האלה. ויהי אחרי החרישו רגעים אחדים וישם ידו על מצחו כחושב מחשבות, ויפן אל הנער ויאמר: אמת הסכלת עשה להבעיר אש בקוצים כסוחים האלה. אפס לא עת היום לשפוט שפוט על מעשיך, אשר אמנם לא בזדון עשית, ולא מאתך היתה נסבה כי אם מאת העדה הרעה הזאת אשר הם כקוץ ממאיר לכל עדת ישראל. בטרם כל בא עמי אל אמך ונראה במה נצילה מרדת שחת. משם אשלה לקרוא רופא מומחה. ואחרי כן נבקש עצה להצילך מפח יקוש. — מדי דברו הדברים האלה הלכו שניהם יחד אל בית האלמנה האמללה השוכבת על ערש דוי בצר ומצוק וכל נחם נסתר מעיניה, כי היה לה דבר החסידים ובשורתם הרעה כפטיש יפוצץ סלע וכרעם בגלגל, כי נפץ סלע משגבה, ובנה אשר אמרה בצלו תחיה בזה ובבא, כי נחמד ונעים הוא ירא אלהים וסר מרע, הנה נהפך פתאום בעיניה ללפיד בוז, לאיש אשר סר מאחרי אלהיו, כי את מי יחרימו אנשי השם קרואי

הערדה? הלא איש רע ובליעל איש שוגה מדרך אמונה לעבוד אלהים אחרים! —

המה באו עד בית האלמנה והנה קול נהי נשמע מבית, בכי תמרורים, נשים באות מבכות את המתה. כי הגידה הנערה המשרתת אותה — בנדבת לב ר׳ יונדב — לשכנות הקרובות אל ביתה כי חלתה מאד ותתעלף, ותבאנה הנשים לעזור לה ולא מצאו בה עוד רוח חיים, כי שבה נפשה אל אלהים, ורק האשה אשר באה ראשונה אל הבית שמעה עוד את דבריה האחרונים: בני! בני! אהה בני! ותצא נפשה. —

נבהלים משתוממים עמדו ר׳ יונדב והנער היתום — כעת מאביו ומאמו — רגעים אחדים. אחרי כן נגש הנער אל גוית אמו המתה ויפול על פניה ויבך. —

כרבע שעה שכב הנער האמלל על פני אמו וישם פיו על פיה ועיניו על עיניה ודמעותיו ירדו כמעין נפתח, ור׳ יונדב החריש התאפק ויעמוד מרחוק.

אחרי כן נגש אל הנער וישם ידו על שכמו ויקרא: קומה! היה לאיש חיל! היום הזה תחל להיות לאיש, צא והנער מנערותך! — מתיאש ביום צרה סכל ובער! הנח הדמעות לנשים ואתה קבור את כתך מלפניך, קומה ונלכה! —

נעזבה את אם הנער המתה על יד הנשים המקוננות, ובהן יבטח לבנו כי קבורה תהיה לה, תרחצנה ותטהרנה אותה, תלבשנה אותה מדו בד לבן ולא תחסרנה לה דבר מכל הנעשה לבנות ישראל אחרי מותן. אף לא נפון כי הלוך הלכו הנער ואוהבו הנדיב אחרי מטתה ללוותה אחרי תם כל המנהגים הנהוגים במתי ישראל. מכל הדברים האלה לא נזכיר הנה דבר, אחר שכלם גלוים וידועים, ונשובה כה לרגל מלאכתנו לספר באזני הקורא את דבר העשיר ר׳ יונדב דרכיו וצדקותיו ורב טובו לנער היתום בכל משפטיו והקותיו. —

העשיר ר׳ יונדב אשר הראנו לדעת אותו עוד בראשית ספורנו לאיש נבון והכם, לועג להבלי שוא ושטי כזב, עשה עשרו במשפט וצדק, אגר בקיץ ובאביב ימי חיו, ובכל אשר פנה השכיל וה׳ עמו. — האיש הנכבד הזה הוא יליד בראדי קרית נבונים, אשר ממנה יצאה השכלה לכל ישראל בארץ רוסיא, בהיות ליהודי העיר הזאת שיח ושיג תמיד עם יהודי ארצנו והכמתם תעמוד להם לקחת נפשות שומעי דבריהם הנאמרים בטוב טעם ודעת, ויהיו למופת לכל איש אשר לא עורה החסידות את עיניו. —

כאשר התלה העיר אדעססא השוכנת לחוף ים השחור להיות סחר גוים ונהרו אליה כנעני ארץ מכל אפסי הארצות, ובתוכם יהודים הרבה עושי מסחר וקנין, ויבואו גם רבים מיהודי בראדי לגור שם, ויעשו להם בתים, בתי חלוף מטבעות ומסחר שטרות, ויורו משפטיהם לאחיהם ילידי רוסיא, ויהיו להם לעינים בחכמתם ובתבונת כפיהם. המה היו הראשונים אשר גלו למוסר אזני עדת ישראל באדעססא ותפקחנה עיניהם לדעת את המחסור הגדול אשר יחסר להם, בהיות חנוך בניהם מסור ביד אנשים אשר אין להם חלק ונחלה בידיעת העולם ולא בינת אדם להם לנהל את תלמידיהם על מי מנוחות החכמה והמדע וגם את העולם יתנו בלבם, למען יהיו בימים הבאים לעזור ולהועיל להם לעמם ולארץ מולדתם. — ידי אנשי בראדי אלה יסדו את בית הספר ליהודים אשר עודנו עומד שמה — גם

אחר אשר שנו סדריו ע"פ הממשלה לגאון ולתפארת, וגדול כבוד הבית הזה בהיותו הראשון אשר ממנו יצא אור ליהודים, והאור ההוא מקרב היהודים יצא בטרם פקחה עוד הממשלה עיניה עליהם לטוב להם כיום הזה.

ויהי בנסוע אנשי בראדי לארעססא בראשית הוסדה לעשות שם מסחר וקנין, וילך איש לבית לנדוויא ושמו ר' יעקב ויבא גם הוא בתוך הבאים לשבת שמה ולסחור את הארץ. ויהי יעקב איש חכם ומלמד יודע לשונות ומדעים ותורתו בתוך מעיו, ויהי לעדתו לעינים, ובעצתו יסדו בית הספר, ובנו יונדב נער בן עשר שנים היה התלמיד הראשון בבית הספר החדש הזה. ויהי כאשר גדל הנער וכלה חק למודו בבית הספר אשר הצליח בו ויהי משכיל בכל דרכיו, לקחתו אביו ויספחהו לבית מסחרו, ויהי לו לסופר ומזכיר ימים רבים. —

והשר ר', אדוני כזיב, התגורר גם הוא בימים ההם בארעססא לרגל עסקיו וידע את יעקב אבי יונדב וישא חן בעיניו בעבור חכמתו ותם דרכו, ולא היה יום אשר לא בא השר אל בית מסחרו לדבר עמו פעם בעסקי מסחר ופעם בדברי חכמה, ויאהב השר את יונדב בבנו, כי היה הנער טוב רואי, משכיל ומוצא חן בעיני כל רואיו. וישבע השר ר' כי אם היה יהיה יונדב לאיש לא ישע ממנו עד אם ילך לשבת בעירו.

ימים עברו, שנים חלפו, ועצת השר קמה. הגלגל החוזר בעולם המסחר פעם להרים ופעם להשפיל התהפך על אבי יונדב לרע לו, ויצא יעקב מארעססא ויואל לשבת בגאלאץ. והשר ר' שמר את הדבר אשר דבר טוב על יונדב, אשר כבר היה בימים ההם בעל אשה ובנים ילדו לו, ויקחהו ר' העירה כזיב, להיות לו שמה למוכסן. מני אז קבע דירתו בכזיב, ויהי ה' עמו וכל אשר הוא עושה הצליח בידו, והכמתו עמדה לו לקחת לב כל אנשי העיר לאהבהו ולכבדהו, אף כי לא אבה בדרכם הלוך ואת חסידים לא נמנה. כי חק למתחסדים הוא משפט לחנפים, הרודפים באף ובתוכחות חמה את כל איש אשר לא יכרות להם ברית, לבלתי התקצף על איש עשיר מורם מעם, אשר לא יונה אתיהם, אם רק פתוח יפתח להם את ידו הנדיבה בכל קראם אליו, ואף כי לבעל מכס יי"ש סלוח יסלחו לכל עונותיו, אם ימלא גרונם יין משתיהם במחיר מעט, כי בידו נפש כל הייהם ורוח כל בשרם.

בימים ההם בא העירה כזיב גם האיש שלמה אבן טובה לשבת שמה, ויאהב יונדב את שלמה, בהיותו היחיד בעירו אשר יכול להתרועע עמו ולגלות לבו לפניו.

וליונדב ילדה אשתו בן ושמו דוד, בשנה אשר ילדה אשת שלמה את שמואל, ותהר אשת יונדב שנתים אחרי בן ותוסף ללדת לו בת ושמה נעמי, ויגדלו הבן והבת ויהי דוד משכיל בכל דרכיו ונעמי היתה יעלת חן ומשכלת. ויהי כאשר הגיעה העת לבחור לדוד מורה ומנהל להורותו דרך התורה והחכמה כרצון יונדב ותבא דאגה בלבו, כי לא מצא בכל מלמדי עירו איש כאשר עם לבבו, ושלמה גם הוא דאג לבנו לשמואל כי אין לו מי יורהו דעה ויבינהו שמועה. ויהי כאשר נועצו שני האבות יחד, ויט שלמה לעל שכמו לתת לנערים האלה דעת ומזמה

בראשית למוריהם, ויוהם לקרוא עברית ע"פ דקדוק ויבינם במקרא בשום שכל. אולם כאשר גדלו הנערים ויהיו עליו למשא, כי לא הספיק להם עוד שעה או שתים ביום, ושלמה לא יכול להקריב להם את כל זמנו ומלאכתו אימתי נעשית. וויעדו יונדב ושלמה שנית להתיעץ מה יעשו לבניהם לגדלם ולחנכם על ברכי התורה ומוסר השכל לבלתי יתגאלו בחנוך רע ומשחת על יד המלמדים אשר בעיר כזיב, המנדים לכל חכמה, וכל ספר משכיל פסול בעיניהם, ורק בספרי חסידים יהגו יומם ולילה.

בעת ההיא בא כזיבה איש אחד מעיר טרנויא אשר בגאליציען ושמו ר' מרדכי, ובידו אגרת לר' יונדב מאחד מאוהביו ומכיריו המספר לו, כי זה האיש מרדכי איש נבון וחכם וידיו רב לו בתורה ובחכמה וביראת ה' טהורה, והיא אוצרו הטוב מכל סגלה, לפנים היה עוסק במשא ומתן והתפרנס ברוחה, והנה יד ה' היתה בו ותהפוך משרש שלומו ואשרו ואשר ביתו ותניעהו ותנדהו מנוחה הדריכתהו לענות בדרך כחו. וזה דבר קשי-יומו: עוד בימי עלומיו ילדה לו אשתו בת, אילת אהבים ויעלת חן ותעמוד מלדת, והנה היא לו יחידה. ותגדל הנערה על ברכיו וילמדה צדק ומוסר כל מעגל טוב, גם שפת הארץ אשר הוא יושב בה, וכל מלאכות הנשים ותהי מרים נושאת חן בעיני כל רואיה. אפס האיש מרדכי בכל חכמתו ותבונתו לא התנשא על חוג אחיו בני דתו אשר בארצו ולא סר ממנהגיהם לבלתי יתעבוהו מתי סודו אשר שיח ושיג לו עמהם. ויהי כהיות בתו בת ארבע עשרה שנה פתוהו אשתו ורעיו וגם יכלו לו לתתה לאיש — אך לא לאיש כי אם לנער בן חמש עשרה שנה אשר גדל על ברכי מלמדים מתחסדים. לא רבו הימים והזרע אשר זרעו על תלמי לבו עשה פרי, ויואל הנער ללכת בעקבותיהם, וילך הלוך ונסוע לרבי החסידים פעם הנה ופעם הנה, עד אשר הרחיק ללכת ולא נודעו עקבותיו זה חמש שנים. כשנתים אחר חתונתו ברח להחבא, שלש שנים חקר ודרש אבי האשה האמללה על פי אגרות אשר כתב ליודעיו ומכיריו בארצו וחוצה לה, וזה שנתים עזב משאו ומתנו וישם לדרך פעמיו לבקש את האובד ומתעתע, כי כבדה עליו צרת הבת המבכה קשי יומה ועולם השוך בעדה. ויהי בלכתו הנה והנה וישמע לאמר, כי מתגורר חתנו הבליעל בארץ רוסיא הולך ונוסע לקדושים אשר בארץ ההיא כמספר עריה אשר נאחזו היהודים בהנה. ויבא מרדכי כזיבה, בשמעו כי גם שם רביים שנים, כי אמר אולי אוה חתנו למושב לו בית אחד מהם. ולמען לא יהיה שם כזר וכנכר הביא עמו אגרת שלומים להנגיד ר' יונדב מאחד מכיריו בטרנויא אשר כרת עמו ברית אהבה עודו בארעססא.

חדש ימים ישב ר' מרדכי בכזיב בבית יונדב אשר קבלהו בסבר פנים יפות ויתן לו ארוחת תמיד וחדר לשבת. ויואל מרדכי ללכת לבתי הרביים ולבתי תפלות החסידים, ויהי עוין את החסידים ויחקור אותם ואין איש מגיד לו דבר מחתנו, איה אפוא הוא. רק זאת נודע לו מפיהם, כי היה בזה איש כזה פעמים ושלש, וישב בכל פעם ימים אחדים, פעם בבית תפלת ר' א' ופעם בבית תפלת ר' ב', כי משתחוה הוא לכל הצדיקים ומלקק תחת שלחן כלם, והוא הולך ערום

ויתף חשוף שת ופניו פני להבים מרוב שתות יין שרף. מספור הדברים האלה באה תקוה בלבב ר׳ מרדכי כי עוד יוסיף תתנו לבוא הנה, כאשר יחסר לחמו בבית רבי אחד באשר הוא שם. ויאמר מרדכי בלבו כי טוב לו לשבת פה מלכת מעיר לעיר, הן גם מערים אחרות מקרוב ומרחוק יבואו הנה חסידים רבים, וביחוד על ימים הנוראים ושלש רגלים, אולי יודע לו דבר מפיהם; גם אמנם כלתה פרוטה מכיסו ואין לו במה לעבור ארח. אולם נפשו ירעה לו להשאר פה ולהטיל עצמו על איש החסד ר׳ יונדב לאכול מלחמו ולשבוע מטובו חנם, מבלי עשות מאומה לטובת איש חסדו.

גם ר׳ יונדב הבין עצת מרדכי ויכר, כי בדעתו להשאר פה עד יחקור דבר וימצא את האיש אשר הוא מבקש. גם זאת ראה ויתבונן כי חרפה לאיש כמוהו אשר איננו עני מחזר על הפתחים ללחום לחם נדבה ולהיות מצפה לשלחן חברו, כי לא נסה באלה. ויהי כאשר ראה יונדב כי האיש מרדכי מלא כל טוב התורה והחכמה, ויאמר לדבר על לבו להיות מורה והונך לבנו ולשבוע להם וגם שכרו בכסף מלא לא יקפה כיד ה׳ הטובה על יונדב, החפץ באשר בנו.

ויהי כאשר נועדו יונדב ושלמה לשית עצות בנפשם מה לעשות לבניהם ויועצו לב יחדו לשאול את פי הארח הנכבד ר׳ מרדכי אם יאבה לקחת המשרה על שכמו ללמד את בניהם תורה וחכמה לשון וספר בשכר אשר יישר בעיניו. והיה אם ייטב בעיניו לעשות כדבר הזה ישב בבית יונדב בחדר מיוחד עם בנו דוד, לחמו יתן ומימיו נאמנים, גם שכרו ינתן לו ככל אשר יתנו ביניהם, והיה אומן גם את הנער שמואל בן שלמה אבן טובה בשכר אשר ישלם לו יונדב, כי קצור קצרה יד שלמה בימים ההם ולא השיגה לשלם שכר למורה. ותחת זה העמים שלמה עליו ללמד לבן יונדב ולבתו שפת אשכנז ארץ מולדתו אשר ידע היטב את כל ספרותה, וגם ראשית למודי שפת רוסיא ככל אשר הספיק זמנו ללמוד אותה במשך ימי שבתו בארץ רוסיא. ומלבד אלה השפות יפקח עיני הנער ואחותו לדעת את מלאכת החשבון, מעט מלמודי גלילות הארץ ותולדות הימים והטבע כיד ה׳ עליו השכיל, כי היה האיש שלמה יודע דעת, וגם למד בנעוריו בבתי הספר אשר בארצו, ובכל אשר התענה תחת יד מלאכתו לא עזב את החכמה ולא עזבתו, עד אשר נהפך עליו גלגל הזמן לרע לו וישם מפלט לו את בית המדרש לשבת שם ויטבע כמו אבן במצלת הספרים הממלאים את מלתחיו, מאז שלטה בבית החוא יד החסידים לרע לו. ואת הספרים הנמצאים שמה מאז מקדם זרו הלאה ויסגרום על מסגר. — הצרות הרבות מחסר כל משען ומשענה אשר השתרגו עלו על צוארו לעת זקנתו, ונוספה עליהם גם קריאת הספרים האלה הממלאים עצב ויגון מכאיב נפש, היו בעוכריו ללכוד במצודתם את נפשו, לאסרה בזיקי אמונת שוא ומדוחים, עד השמד מקרבה כל רעיון מהיר ולהביא תחתיו רעיון רוח. — אפס בטרם הגיעו ימי הרעה האלה היתה החכמה נר לרגלי שלמה ואור לנתיבות בנו שמואל ודוד בן יונדב. —

ובכן נועצו יחדו יונדב ושלמה להציע הדבר לפני האורח..

בחדר משכבו ישב ר׳ מרדכי בליל אסרו חג של סכות אחר תפלת המעריב,

בשובו מבית תפלת אחד הצדיקים אשר בכזיב; כי בחר להתפלל בבתי תפלותיהם פעם פה ופעם שם, למען ידבר עם החסידים ויתקור וידרוש אחרי חתנו האובד, ויעש כן חדש ימים מיום בואו כזיבה, עד כי היה לו לזרא ותפלתו תועבה בעיניו, כי היו האנשים האלה כפראים בעיניו וכל דרכיהם לא הסכין, ורק בתקותו לשמוע דבר מפיהם אשר יקרבהו אל מטרתו אזר חיל לבוא בסודם ולהתחבר עמהם; אכן אחרי רואו כי נכזבה תוחלתו, ובלעדי הידיעה הנזכרת למעלה, שכמה פעמים היה אצלם איש צעיר כזה והוא שכור, ועקבותיו לא נודעו — בלעדי הידיעה הזאת לא עלתה בידו לדעת יותר, נקעה נפשו מהם ולא יכול דברם עוד. — בחדר משכבו ישב סר וזעף, מעביר ברעיוניו כל ימי צבאו על הארץ, חליפות וצבא טובות ורעות, אשר שמוהו משחק למו, ואשה מיד רעותה תקחהו ותצודהו למדחפות, ובעודה בכפה תתקפהו השנית ואל על תקראהו ותרוממנו, עודנו מעפיל לעלות ונפל אחור ורגליו כשלו. אלה תולדות חיי מרדכי, אשר אין בם כל חדש, כי תולדות חיי איש ואיש מבית ישראל הנה, העם אשר גֹרש מהסתפח בנחלת אדמת אבותיו בארץ קדם, ומאז נאחז בארצות המערב ובכל ארצות תבל אשר על פני האדמה חלק עם אחיו לא לקח בנחלת שדה וכרם, רק המסחר, העושה מלאכיו רוחות, העולה בסערה השמימה ויורד תהומות כרגע, הוא נחלתו עדי עד, והאדמה אם כל חי לא תתן לו את יבולה, לא תחלוץ שד להניק את בנה העברי, וזה חסדה אשר תעשה עמו, כי בשובו אל חיקה ערום כאשר יצא מבטן אמו תתן לו אחזת קבר בתוכה. כמשפט הזה יעשה כמעט לכל איש ישראל, ועוד בדבר אחד ישוו איש לרעהו, והוא החנוך: את מי מילדי העברים לא נשא הנער המשרת את פני המלמד (בעל-פעור) על כתפיו בילדותו בהיותו בן ארבע שנים, לחדר מלמדו, אחר אשר רחץ את ידיו במים ויקרא לפניו את „הברכה" אשר לא כתובה בספר התורה, וילמד פיו ושפתיו לנשק (את הציצית) ולבו בל עמו? — מי מילדי העברים לא הכה מכות חדרי בטן בחדרי אימה אלה מיד המלמד ומשרתיו עושי דברו המכים בעברתם על בלי מה? — מי מילדי העבריים לא שמע בחדרים האלה הספורים הנוראים והמבהילים ממתים באפל יהלוכו ומשד ישוד צהרים, הספורים המשחיתים כל חלקה טובה בילד הרך עודו באבו ונפשו בפחד תתמוגג? — מי מילדים האלה אשר לא עלה במעלות ללכת מחיל אל חיל ממלמד תינוקות (דרדקי) למלמד גמרא ופוסקים, אשר איננו מכה עוד בשבט ואת אחורי תלמידו לא יראה, כי אם את ידו ישלח ועל הלחי יכנו, והיה לפנים ולא לאחור, או את קנה מקטרתו יניף עליו בעים רוחו, וידו בערף תלמידו, וגם מאתו יצא התלמיד וידיו על ראשו כי לא ישא אתו מאומה מלבד המכות אשר הכהו? — מי מבני ישראל לא התענה תחת יד השדכן, הבדחן, הבוחן, החותן, אבי אשתו הילדה בת שלש עשרה או ארבע עשרה שנה בשנותיו, אשר לקחהו לו לבן ויענהו ויתן עליו עבודה קשה, ללכת ערב ובקר לביהמד"ר ולשבת שמה בטל מבלי עשות מאומה, או להגות מעט בספרים אשר לא יועילו ולא יצילו מעוני ומחסר כל בימים הבאים? מי מזרע יעקב אשר לא שתה בנעוריו בביהמ"ד כוס של תקון, ולא שח שיחה בטלה בבית

המרחץ, בבקר בבקר קודם התפלה, ובביהכ"ר אחר התפלה, מכל הנעשה בשמים ממעל, ע"י אותות ומופתים של הצדיק, ובארץ מתחת בחצרות מלכים ושרים, ותפנוקי מעדנים העולים על שלחנם, שבתם וקומם, ארחם ורבעם, מבלי אשר ידע בכל זאת בין ימינו לשמאלו? — אתה היא על כן אמרתי, כי תולדות ימי חיי איש אחד מישראל דומות לתולדות כל יתר אחיו, ואם תעלה על זכרונך, קורא נעים, את אשר קרה לך בימי עלומיך, תדע גם קורותי גם קורות זה האיש ר' מרדכי אשר מצאנוהו בבית הנגיד ר' יונדב יושב והושב וסופר ומונה במחשבתו קורותיו מרחם משחר טל ילדותו עד בואו הנה. מלבד פרטי הדברים אשר ישתנו בם איש מרעהו מקרה אחד לכל צעירי בני עמנו. הן אמת בימינו אלה מאז נוסדו בתי הספר בארצנו בחסדי מלכנו יר"ה והלכו רבים לאורם לתת את בניהם שמה נשתנו סדרי החנוך מעט מעט, וכבר נמצאו בינינו צעירים אשר לא שלטה בם מחלת המלמדים ולא נגעה בם יד המכה בעברה; אפס המה המעטים ועוד מרבית העם הולכים בחשך ולא נהנו מאור ההשכלה ומי יודע אחרי מתי עוד.

כשבת ר' מרדכי בחדר משכבו נשען על שלחנו וראשו על ידו, והמון מחשבות עוברות לפניו, והוא מצטער על העבר דואג על העתיד ושואל בעצת לבו אנה ילך מזה, כי קצה נפשו להיות מעמס לאיש נדיב אשר ישביעהו מטובו ומנחת שלחנו המלא דשן — והנה הנדיב ר' יונדב בא אליו לבקרו ולשאול בשלומו. —

נפלאים דרכי הנפש והליכותיה! בעלות עליה ענני היגון והדאגות, יש אשר תתאוה להתבודד ולהסגר על מסגר, ותקפץ פיה לבלתי הגלות תגלה לפני נפש אחרת זולתה, וגם מרעותה הקרובה אליה, נפש איש שלומה, תשמור פתחי פיה; ויש אשר תבקש אזנים להשמיע להנה כל אשר יהמה יהמר בקרבה, וכפרץ מים רבים תוציא כל רוחה באין מעצר שטוף ועבור עד בלי די, אז ינעם לאיש יושב בדד כל פותח דלת הדרו, והבא ראשון יהיה לו לאוהב ורע, יהנהו ויברכהו ויתן לו את ברית אהבתו, ובטרם ידרוש ממנו ישפוך מרי שיחו לפניו, ורוח לו.

גם ר' מרדכי, אשר ברגע זה התרוצצו בקרבו מחשבות הרבה ולבו נמלא על כל גדותיו, שמח לקראת בוא ר' יונדב אליו, כי נפשו אותה מאד להשתפך, ככוס מלא מסך. ויגש אליו ר' יונדב ויברכהו בשלום ור' מרדכי ברך את בואו וישבו שניהם.

רגעים אחדים ישבו דומם, איש איש תפוש במזמותיו ומבקש מלים להוציא מחשבותיו החוצה, אחרי כן פתח ר' מרדכי את פיהו ויאמר: מה רב טובך אדוני אשר עשית עמדי מדי שבתי עמך, ואני איש זר ונכר לך לא ידעתני בלתי היום. ועתה רב לי שבת בביתך — הן אמנם לא כליתי עוד מלאכתי פה, כי לא קרבתי אל מטרת נסיעתי אף פסיעה אחת, אף לא ארע אנה אלך מזה ואיה אבקש את הבליעל אשר אליו אנכי נושא את נפשי וכל מעיני בו. אפס גם לכתי הלאה גם שבתי פה ללא הועיל, ולמה אהיה עליך למשא? אלך באשר

אלך, ואוסיף לראות כהנה וכהנה הולכי בטל מחבקי חיק האולת מבלי זמן בבתי רביהם, אולי אמצא בקרבם את חתני מעגן בתי, שותה שכור באחד הבתים האלה — אם אמנם יכול להיות כי בלכתי מזה יבא הנה, כאשר כבר היה פה פעמים ושלש, על פי הדברים אשר הגידו לי שבורי העיר הזאת, ויתארוהו לי בסמניו. . .

ר׳ יונדב לא חכה לו עד כלותו דבריו, כי ראה כי פה מקום אתו לכנוס עמו בדברים, וישאלהו לאמר: אם כן למה תלך אדוני מזה, בטרם תדע למה ואנה? הלא טוב לך שבת פה עמנו עוד ימים או עשור, פן תלך מזה וחטאת המטרה. הנה נא ידעת כי כזרם מים ישטפו יום יום הנה אנשים חדשים מקרוב ומרחוק, איש לרבו מקצהו, ונהרו אליהם חסידים רבים חדשים לבקרים אשר רבה אמונתם בצדיקיהם, ועוד יותר לרוות מדשן שלחנם ולשבת בטל לארך ימים. האנשים האלה טובים המה מעשרה ארחות עקלקלות אשר תלך אנה ואנה. התערב נא עמהם, קרב אליהם להתרועע עמם ולמצוא שעשועים בשיחתם, רק השמר לך מאד לבלתי יודע להם את אשר עם לבך ומחשבותיך אליהם, אז אולי יעלה בידך להציל מפיהם דבר אשר יוליכך אל מטרת חפצך, כי איש בערכם התנך ושיח ושיג לו עמהם. ואל ירע לך הדבר הזה ואל יקשה בעיניך, ובהתחברך אל אנשי און ומרמה אל יפול לבך, כי לא בזדון אתה עושה זאת. הן לא יבוזו למבקש גנב ומרצח כי ילך אחריו לבתי הזונות, באשר שם ימצאהו.

זאת לא זאת, ענהו ר׳ מרדכי, לא ירע לי ולא יפול לבי כי אקום עם מרעים אתיצב עם פועלי און על דרך לא טוב, כי לא מחשבותיהם מחשבותי ולא דרכיהם דרכי, וה׳ רואה ללבב, רחמנא לבא בעי. כי אם לזאת יצר לבי, לאכל להם אשר לא יגעתי בו, ולהטיל עצמי על איש טוב וחסד, אשר לא אוכל שלם לו די חסדו אשר הוא עושה עמדי, ואני לא הסכנתי באלה, כי לחמי לנפשי הבאתי ביגיעי ובעמלי כל הימים אשר אני חי, ואיככה אוכל וראיתי ברעה אשר תמצא את נפשי בהיותי בעיני כאחד הבטלנים האלה אשר תעבתים ולא אוכל שאתם! —

—ומה תעשה, ידידי, בצאתך מזה ללכת באשר תלך? הן כסף אין באמתחתך, כי כבר נמס והיה למים המעט אשר הבאת עמך מביתך, והיה כאשר תעזוב את ביתי ובאת אל בית איש אחר בעיר אחרת לאכול מלחמו היטב חבלך בזה? —

לא אדוני! במקום אשר אבא שמה אבקש עבודה לאכל לחם, אעביד בכל כחי, רק חנם לא אוכל, כי לזרא באפי היות למשא על עמיתי.

— ומה העבודה הזאת לך, ידידי? חטוב עצים ושאוב מים לא הסכנת, כפי ראות עיני, בימי עלומיך, ואף כי אחר אשר זקנת ובאת בימים.

(סוף יבוא)

משפט ספרים חדשים

אמרי חכמה ומוסר

נלקטו מן כתבי הקדש משלי וקהלת וחברו בסדר נכון ללמד לנערי ב"י חכמה ומוסר ודעת, עם באור קצר על כתובים אחרים בשם

„מורה דרך" מאת דוד כהנא אדעססא תרל"ט

הספר הזה איננו צריך לעדות כי שמו מוכיח על טובו ובדאי הוא המחבר החכם הנודע כבר לשם ולתהלה בספרותנו ע"י ספריו הנכבדים, לסמוך עליו, כי ידע לבחור את הכתובים הנחוצים לחנך לנערים על פי דרכם, ונאמר לפעלא טבא: יישר כחך והילך לאורייתא.

„ארח צדקה" מאת בן-צבי אדעססא 1878.

הספר הזה הוא בעין הספר „אור לישרים" מאת החכם שטיינבערג ללמד לנערים דעת ומזמה. שפת המחבר צחה ונשגבה, ולא נעשה בנפשנו שקר אם נאמר: כי לא החטיא המחבר בספרו זה את המטרה וספרים באלה נחוצים הם לבתי ספר ובתי הנוך בישראל. מחיר הספר 50 קאפ'

מורה הלשון

בשני חלקים הלק הלמודי וחלק המעשי מאת חיים צבי לערנער מהדורא רביעיא ווילנא תרל"ט.

שם הספר, שם מחברו, ושתי המלים „מהדורא רביעיא" דים הם והיתר להעיד על טוב הספר הנכבד הזה ועל תועלתו הרבה אשר יביא לספרותנו ובלא שפתי חנף נאמר לידידנו ורענו החכם המחבר הנכבד: קנה נעצת בים ספרותנו בספרך זה ועליו נבנה כרך גדול ושם „לערנער" לא ישכח מפינו ומפי זרענו כשם „בן זאב" בדורו ולישרי לב שמחה.

מחיר הספר 1.10 רו"כ.

כל הספרים הנ"ל ימצאו לדורשיהם בבית הרעדאקציה במחיר הקצוב על כל אחד.

דבר אל החותמים

יען אשר ראשית שנתו של „הבקר אור" הוא מן אפריל, לכן הצגנו בשער חוברת זו „להדש אויגוסט (אב-אלול)" למען השוות חשבון חדשי ישראל עם חדשי העמים, אך לחותמים אין נפקא מינה בזה כלל והם ישינו שש חוברות

לחצי השנה ועם סעפטעמבער (תשרי) תכלה חצי השנה ועם מערץ (ניסן) תכלה השנה, ולכל קוראי הב"א הננו נותנים בזה את ברכתנו לשנה החדשה, שנת התר"מ לב"ע, הבאה לקראתנו לשלום, כה לחי ואתם שלום ושלום ואמת יהיה גם לנו. המו"ל.

וארשא סוף אלול התרל"ט.

העונה לקוראיו.

אל ה' ח"ר בק. לא אתה הראשון אשר לא קבלת את החוברת מאיי, כי רבים הם אשר לא קבלו באשמת האיש אשר היה הממונה על האדמיניסטראציאָן וחבל חבל נמרץ, אך מעתה לא יהיה עוד כדבר הזה תחת השגחת ידידנו ה' אליעזר יצחק שפירא אשר על פיו ישק בית הרעדאקציה. עוד מעט והב"א ישמור את תפקידו לצאת ולבוא אל החותמים מדי חדש בחדשו, כי הסדר והמשטר יהיו מעתה נר לרגלו ודרך ארחותיו לא יבלע. אל ה' הערץ שור בסטאניסלאוו: כבר נשלחו לך החוברות ואתה עשה את שלך. לה' אחי"ך בפיאטרא: הב"א לא נברא לשלחו חנם וכבר יצא טבעו בעולם; אם תמצא ידך לעשות מה למענו עשה, ושכרך לא נעשוקה. לה' ש"י בס. פוק חזי מאי עמא דבר, כי על כל מב"ע ישלח כסף בראש ולמה יגרע מב"ע עברי? לרבע שנה לא נקבל, רק לחצי או לשנה. מאמרים טובים הראוים לבוא בקהל נקבל להנות בהם את הקוראים בעתם ובזמנם, אך לא מאמרי הבל ורעות רוח אשר עליהם נאמר: אשרי שלא נבראו משנבראו. „שירים" יש אתנו רב ויש דין קדימה לאלה שכבר באו. פקודות הממשלה והדשות בישראל יחלו לבוא בחצי שנה הבאה. אל ה' ש-א-ן בנ. את העתקתך מן הספור של בערנשטיין „פֿייגעלע דער מגיד" שלח ותבוא בהב"א (ע"פ האופנים אשר נדברנו בק"ב) כתם הספור „הרב והשר" אשר יתחיל לבוא בחוברת זיו"ן לחדש אקטאבער ש"ז ושלום לך. על דבר ספור „הדת והחיים" אשר ישאלוני איזה מקוראי „הבקר אור" מדוע הדל לצאת ואין זכרון לו עוד בחוברת ד' (לחודש יולי) שנה זו? הנני להשיב פה אמרים אמת ולהודיע לקהל הקוראים סבת העדרו. דעו נא אחי ורעי, כי „הדת והחיים" היה בעוכרי „הבקר אור" מיום החלו לצאת, ולולא הוא כי עתה כבר היה „הבקר אור" לברכה בקרב הארץ ויפרוץ קדמה וימה צפונה ונגבה. זה האיש אשר היה הממונה על הרעדאקציה, ידעתיו עוד מזיטאמיר בהיותי מורה שמה בבימדה"ר, והוא בא שמה לשבת על ספסל התלמידים ולא עלתה בידו, מסבת העדר ידיעתו הידיעות ההכרחיות למתהיל, מלבד שפת עבר ותלמוד אשר רק אותם ידע. ויהי מדי שבתו בזיטאמיר ויבא פעם בפעם אל ביתי ותהיתי על קנקנו וגם ראיתי כמה ענינים שכתב בכ"ע הלבנון ומצאו חן בעיני. אח"כ מדי היותי בעיר קיוב בא שמה גם הוא

ואבקש את ידידי החכם יהל"ל ויקרבהו וידו הושיעה לו ונשלחהו שנינו יחד לעיר יעקאטערינאסלאוו עם מכתבי תהלה ויהי שם למורה בבתי הנדיבים. אכן לא רבו הימים ואמצאהו בעיר ניקאלייעוו במצב לא טוב. שם הראה לי ראשית ספורו הדת והחיים ושם הגיד לי כי חפץ הוא להוציאו לאור. ויהי בשנת תרל"ו ואני בווארשא לאסוף חתומים על מכתב חדשי „הבקר אור" אשר כבר גמרתי בדעתי להוציאו בלבוב, והנה בא אלי זה האיש . . . בבקשה לספחו אל עבודתי, והנה נכמרו רחמי עליו עד מאד עד כי בביתי לעניו הרבה בכי, כי ידעתי את האיש ואת כשרונותיו הטובים ויצר ויחר לי על היותו נענה ונדכא וחסר כל, ואדור נדר בלבבי לאמר, אם יהיה ה' עמי להכין אותי ולסעדי להיות רעדאקטאר בישראל והבקר אור יראה אור, וספחתי אלי את . . . לעבוד עבודתי בתור סופר וסוכן על הרעדאקציאן למען ייטב לו בעבורי והיתה נפשו בגלל „הבקר אור". — בין כה וכה הגיד לי, כי ס' הדת והחיים אשר הראני בניקאלייעוו כבר נגמר אצלו והוא כולל חמשה חלקים, ויקרא לפני איזה ענינים ממנו אשר נשאו חן בעיני, והבטחתיו להוציאו לאור במכתב חדשי שלי והוא ידפים לו חוברות מיוחדות כמה שירצה. כה דברנו וגמרנו ואשוב לביתי לדובנא. —

ויהי מקץ חרף תרל"ו ואשלחה ל... לווארשא לאמר אלי תבוא, והנה לך כסף ההוצאה די והותר, וכסית את מערומיך ובאת אלי כי זה החלי לעשות והבקר אור אור יצא. ויבא אלי דובנאה וישב עמי ויהי לי כבן ונעבוד שנינו יחד להכין שאר להב"א, לא רבו הימים ואשלחהו משם לבובה וצרור הכסף נתתי בידו ויהל̈ הוא לסדר שמה את מח' „הבקר אור" וגם להדת והחיים נתן מקום בתוכו. הבקר אור יצא על הארץ וימצא חן בעיני כל קוראיו. ואני בהיותי עמל ויגע כל הימים לתת להב"א אחרית ותקוה טובה ע"י חותמים אשר הרביתי לו מיום ליום ומחדש לחדש, לא יכלתי לפקח על הדפוס ועל סדור הענינים וכל זאת מסרתי בידי . . . אשר בטחתי בו, כי היה לי כבן ואהבתי נאמנה לו.

ויהי מדי שבת... בלבוב ומוציא את הב"א ואני אז בארעססא ויראני האיש לינעצקי וישאלני לשלום י ד י ד ו ... ומה מעשהו בלעמבערג, וכאשר שמע כי תהלתו בפי וכאב את בנו ארצהו ולא יכול עוד לינעצקי להתאפק ויוציא מחיקו את מכתב. . . אשר כתב לו עוד בשבתו על שלחני בדובנא, ואקרא שם אלה הדברים (אחר אשר הרבה להתפאר לפניו כי רק הוא לבדו מנהל את הב"א וגם המאמרים הנקראים על שמי לו המה וכו') „בעוד שתי שנים — כי לא לעולם יהיה אב"ג — אהיה אני בעצמי המו"ל את מח' הבקר אור", — כראותי הדברים האלה והכרתי כתב יד... וחתימת ידו, נפלו פני ותכסני בושה, כי את האיש הזה קרבתי בשתי ידים, האכלתיו והשקיתיו ואתן לו די מחסורו אשר יחסר לו והיה זה שכרי כי מחכה הוא על מותי ולירשני הוא אומר. — ויהי כבואי לבובה, ואגיד ל... לאמר: כזה וכזה כתבת ללינעצקי, ויתחלחל... מאד וישבע ביום ההוא לאמר כי לא היו הדברים מעולם. אפס כאשר ראה כי לא יכול להונות אותי בדבריו, יען בעיני ראיתי כתב ידו, ויבך ויתחנן לי, ואני כאשר הסכנתי מעודי לעבור על פשע, כי ידעתי את לב בני הנעורים, אמרתי אך משגה הוא, ויוח

ההתפארות עברה עליו, ובאמת לבו טוב עלי ואסלה לו ואשאירהו על משמרתו. כבה עברו שלש שנים ו... סוכן על הרעדאקציאן. ואנכי לא ידעתי כי רעה רבה עשיתי לי בזה באשר נודע לי אחת אחת. כי באו אלי מכתבים מחותמים הרבה אשר לא שלח להם את הב"א, עד כי חדלו החותמים לשלוח המחיר ותהי שערורה גדולה בהרעדאקציאן ורבים משכו ידם ממני, כמעט כל חותמי גאליציען ושאר ארצות הדלו לאסוף את הב"א אל ביתם, כי ראו כי אין שולה להם ואין עונה אותם דבר על מכתביהם. ואחר אשר אספתי חתומים בארץ רומניה בעמל ויגיעה רבה חדל.. . לשלוח גם שמה ואני הוכרחתי אח"כ לשלוח להם החוברות מארץ רוסיא. ראיתי כי אין תקוה להב"א אם לא אשתדל להוציאו בארצי ומולדתי והיו עיני פקוחות עליו. השתדלתי אצל הרשות וה' היה עמי לתת חני בעיני שרי הממשלה והרשות נתנה לי להוציא את הב"א בווארשא. — עוד הפעם נכמרו נחומי על האיש אשר טפחתי ורביתי, ואומר, הנה כעת ישב עמי יחד בווארשא ולא יוסיף עוד להשחית ולבלע, כי אני בתמי לא השדתיו כי בעקבה הוא עושה המעשים האלה, כי אם מעצלותו ורפיון ידיו אשר הסכין בם מעודו. החלותי להוציא את הב"א בווארשא בחדש אפריל שנה זו, ובהיותי בעצמי בווארשא לנגד עיניו עשה הכל כנכון וראוי, וכל החוברות נשלחו אל החותמים, אולם כאשר יצאה לאור חוברת מייא ואני נסעתי לאדעססא, שב... לעשות כדרכו ולא שלח את החוברת הזאת לחותמים הרבה. בתוך כך החל להדפיס גם חוברת יוני, ויהי בטרם כלותו את מלאכתו, ואני בדרך ויצא... מווארשא לעיר מולדתו לקחת שם מכתב מסע, וישאיר את הרעדאקציאן מבלי סוכן ויעשה הפקר, ויהי כבואי ואמצא שערוריה גדולה מבלי אדע מה לעשות. כתבתי אליו השכם וכתוב וכל' יגיעי לא הועיל לי. עד שגמרתי בדעתי למסור את השגחת הרעדאקציאן בידי איש היודע עת לכל חפץ, בידי ידידי ה' אליעזר יצחק שפירא הנודע לשם ותהי הרוחה. במשך הזמן ההוא נודע לי כי אין ל... כפר „הדת והחיים" שלם, כי הוא כותב פיתקא פיתקא ומוסר לדפוס, ובעבור זה אחר הב"א, פעמים רבות בלבוב לצאת, כי לא היה בידו „הדת והחיים" מן המוכן, אשר ע"כ גזרתי אמר לעשות קץ וסוף להדת והחיים לבלי הדפיסו עוד למען לא יהיה למכשול ולפוקה להב"א. כל זאת אמרתי להודיע להקוראים בקצרה והיה לבם נכון ובטוח, כי גם בלעדי הדת והחיים ימצאו ענג בהב"א, כי ת"ל רב לי מאמרים יקרים ונכבדים בלעדיו אשר יפיקו רצון מאת הקוראים, כאשר עיניהם תחזינה מישרים.

בחוברות הבאות, אחרי כלות ההמשכים מן המאמרים אשר באו עד כה, בהן ימצאו הקוראים מלבד ספורים קטנים מאתי ומאת סופרים נכבדים, גם ספורים גדולים אשר יבואו בהמשכים. יראו הקוראים הנכבדים ויוכחו: כי כל ישעי וכל חפצי להשביע לקוראי „הבקר אור" רצון ולעשותו תהלה בארץ ואז לא אבוש משברי גם אני

ווארשא סוף אלול תרל"ט. המו"ל.

יום הזִכָּרוֹן.

ІОМЪ-ГА-ЗИККАРОНЪ

т. е.

Достопамятный день

или

Восшествіе на Престолъ

ИМПЕРАТОРА

НИКОЛАЯ Іго.

Составлено, по Высочайшему повеленію

Статсъ-Секретаремъ Барономъ Корфомъ.

Переведено на Еврейскій языкъ

А. Б. Готлоберомъ.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.
подъ зарядомъ Фр. Сарницкого.

יוֹם הַזִּכָּרוֹן.

זה ספר

שֶׁבֶת הַקֵּיסָר

נִיקָלַי הָרִאשׁוֹן

עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ.

חִבֵּר,

בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ

על ידי השטאאטססעקרעטער

בַּארָאן קָארְף

נעתק ללשון עברית,

לתועלת עם בני ישראל אהב ארצו ומולדתו,

על־ידי

אברהם בער בן־חיים הכהן גאָטטלאָבער.

לבוב תרל"ח

אל הקוראים

הספר הזה, אשר אנכי נותן לפניכם היום, אַחַי האהובים, המספר נפלאות ה׳ וגבורות ישע ימינו ביום מסה ומריבה, בקום מתי שוא תרבות אנשים חטאים להדיח את חיל צבא ממלכת רוסיא לבלתי עבוד את מלכם הקיסר ניקאלאי הראשון יורש הכסא במשפט וצדק, וילכו מקצת מערכות אנשי החיל אחרי המתעים כשור אל טבח וכצפור אל פח ולא ידעו כי בנפשם הוא, כי בה׳ בגדו וה׳ עזבם, ויהי זרוע למשיחו לניקאלאי ותושע לו ימינו וזרוע קדשו סמכתהו, ויהי ה׳ למשגב לו, משגב ביום צר, לשום מרום כסאו ולהחיותו לפלטה גדולה, להיות לאור עמיו ולנחותם במישור תחת שבטו שלשים שנה, — הספר הזה, חבר בלשון רוסיא בשנת 1848 ע״י השטאאטס סעקרעטער באראן קארף, במצות הקיסר המנוח ניקאלאי הראשון נ״ע, ונדפס בחייו פעמַים. אבל בכל פעם יצאו לאור לא יותר מעשרים וחמשה ספרים, רק למען בית המלך ויועציו. ויהי אחרי מות הקיסר ניקאלאי, ובנו יורש העצר היושב על הכסא אחריו האדון הקיסר אלכסנדר השני יחי לעד ותנשא מלכותו, מצא את לבבו להודיע בקהל עמיו את אשר היה סתר למו, ויגל את מסך הסוד והמסכה הנסוכה על פני המעשה הנורא ההוא, ולמען דעת כל עמי הארץ, כי ה׳ לבדו מושיב מלכים לכסא ומגדיל ישועות מלכו, והמלך בוטח בה׳ ישועתה לו באלהים סלה. והנה יצא הספר לאור לחלקו ברסיה ולהפיצו בעמים פעם שלישית וגם רביעית (הפעם הרביעית בשנת 1857).

ואתם, אחי בני ישראל, עם מעולם אהב ארץ מולדתו ומתפלל בשלומה של מלכות, עם מושבע ועומד ע״פ ה׳ ביד נביאיו לדרוש את שלום הארץ אשר הוא יושב בקרבה ולעבוד באמת ובאמונה את מלכי הארץ ההיא ולשמור חקיה ומשפטיה כחקי אלהים, עם שומר אמונים אשר מעולם לא נשא לשוא נפשו להפר את דברי הברית והשבועה הזאת, קוה קויתי כי גם נפשכם תתאוה תאוה לדעת את אשר קרה בארצכם ובמולדתכם היקרה, בבית מלככם הנשא והנעלה אשר בחר בו ה׳ לתת גם אתכם ככל יתר עמיו תחת שבט מישור שבט מלכותו, ושלומת רשעים תראו אשר עברו ונענשו, ושמח ורחב לבבכם, לדעת בארץ דרכי ה׳ ונפלאותיו לבני אדם,

כי עיניו למרחוק תצפינה ובידו חבל המקרים, הוא ימשוך פלאיו בהבלי המקרה ובעבות הטבע נפלאותיו — ויצא הטר מגזע ניקאלאי ניר לבית ראמאנאף, והלכו עמים לאור צדקתו ובחסדיו הנאמנים יגילון כל היום. — גם לך בית ישראל גבר חסדו ואמונתו ותהי לעם דל תקוה לקום מעפר ולהרים עיניו אל אבי כל הארץ כיתר בניו לחזות בנעמו ולראות באור פני מלך חיים ולשבוע רצונו כאל מלקוש. על כן הבאתי לכם היום את התשורה הזאת ועמלתי להעתיק הספר הזה ולהריקו מלשון רוסיא לכלי קדש לשוננו, כי לא דבר קל הוא להעתיק משפה לשפה, ואף כי משפה מתהלכת בין החיים לשפה אשר חדל להיות לה אורח המדברים, אחת מערבית ואחת מזרחית; אשר על כן אליכם קוראי ספרי אשא נפשי, כי בשפטכם את העתקתי זאת אל נא תשפטוה בפרך. הלא העתקה היא — ונשאתם פניה והניחותם לה. — שימו עיניכם אל מטרת כונתי וידעתם את אשר עם לבבי. אם ככה תשפטוני אז איתם ונקיתי מפשע רב.

המעתיק.

קנסטנטין ישן.
אור ליום ה׳ צום העשירי (יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה!)
שנת כֹּתֶּ״ר לפ״ק.

הקדמה.

„אם אהיה קיסר רק שעה אחת בלבד, הנה אַרְאֶה לעיני כל כי הייתי ראוי והגון לכך."

אלה הדברים אשר דבר (ראה בפנים הספר) הקיסר ניקאלאי הראשון אשר לא יִשָׁכַח שמו, בבקר יום הארבעה עשר לחדש דעצעמבר משנת 1825 באזני שרי צבאות הגארדע הנאספים אליו.

ובכבוד והדר הוקם ראשית דבר מלכותו זה! שלשים שנה, בברכות השלום וברעם מלחמה, בתתו חקים ומשפטים ועל כסא המשפט, בהרים קרן הכמת רַסִיָה מבפנים וקרן כבודה והרחב גבולה מבחוץ, בכל מקום ובכל עת, הקיסר ניקאלאי הראשון היה נצב על משמרת כבודה ותהלתה, ויהי לה לאב וגם הנה ראשון לבניה האוהב אותה בכל לבו.

„הנני מֵת — כה כתב בצַוָאתו המשברת כל לב — וכאש בוערת בקרבי אהבתי את רסיה המהוללה, אשר עבדתיה, כיד ה' עלי השכיל, באמת ובאמונה; צר לי כי לא יכלתי להפיק זממי בכל הטוב אשר אִוְתָה נפשי לעשות. "בן אדם איננו כֹל יָכֹל; ניקאלאי עשה את כל אשר איש אחד יוכל עֲשׂהוּ.

אפס שתים מהמעלות הנכבדות אשר להקיסר המנוח: היותו עשוי לבלי חת ורוחו לא עֲזָבָתּוּ, יכול להיות כי לא עלה עליהן הגורל בשום פעם להגלות לעיני השמש ביתר שאת וביתר עז כמו ברגעים הראשונים למלכו. ע"פ מורשי לבב בנו הנשא יורש כסאו חֻבּרו יחד בספר זכרון בשנת 1848 כל פרטי דברי יום הארבעה עשר לחדש דעצעמבר, והמאורעות שקדמו ליום ההוא. אחר אשר קרא אותו הקיסר המנוח, ותקן אותו בכמה מקומות בעצם ידו, הקים את דברי הספר, אבל בשום אופן לא הסכים לגלותו בקהל עם. כפי מהלך הקורות וקשורן, ופעולת הקיסר הרך עצמו, גם האמת הברורה והערומה, בנקל תֵראה לעינים כלוטה בשמלת הַחֹנֶף, והנפש הרוממה באמת רק עֲנֻוַּת צדק תְּלֻוֶּנָה.

הספר ההוא נדפס פעמים, אבל בכל פעם רק עשרים וחמשה חוברות (עקזעמפלארען), רק למען בני חצר המלך וקצת מקורביו, כסוד משפחה.

הפעם, כאשר כבר נמסרו לרַסִיָה ולאֶוְרֹפּה כל פרטי יום האחרון מחייו הנכבדים האלה, חשב האדון הקיסר, המושל היום בשלום ומנוחה, לטובה, להודיע בקהל עם גם את מאורעות היום הראשון למלכו, לזכר עולם לאביו אשר לא יִשָׁכַח לנצח. להקיסר ניקאלאי לא יתן ולא יוסיף התגלות

תהלותיו ; אולם יקר דבר האמת ומפעלי גבורה לקורות הדורות . המטרה הנכונה הזאת תישר גם בעיני הנפש הרומסה ולא ירע לה בהגלות נגלות סתרי ענותה .

אל הספר הנדפס בפעם הזאת למען היות יד כל אדם שולטת בו , נתחברו גם ההקדמות משתי ההדפסות הראשונות , למען הראות מקורי ספורנו ואיך ועל מה ארניו הטבעו . מלבד זה קבלה ההדפסה הזאת שלמות יותר ע״י איזה אגרות מבני בית הקיסר , אשר לא היו למראה עין בשתי ההדפסות הראשונות , ע״י שנים ושלשה גרגרים מכתבי זכרון של הגענעראל-אדיוטאנט המנוח א. פ. בענקענדארף וע״י איזה פרטים אחדים .

לעת יצא הספר לאור ראשונה

(בשנת 1848.)

המאורעות הראויות להיות לזכר עולם אשר קרו מעת הגיעה הידיעה ממות הקיסר אלכסנדר הראשון זכרו לברכה עד יום הארבעה עשר לחדש דעצעמבער משנת 1825 ועד בכלל לא נכתבו עד היום בספר בשלמותם ובדרך מספיק. סופרי הארצות האחרות , בדברם על רסיה , שוגים לרוב אף ברצותם לְדַבֵּר אמת , וסופרי הרוסים , הצענזוריא הנחוצה והמועילה לפי מצב קהל הקוראים , להם חומה מימינם ומשמאלם . נוסף לזה האנשים שאין להם חלק בידיעת הפאליטיקא אינם מכירים במאורעות מדיניות כי אם הצד החיצוני כפי שהדבר נראה לעינים , אם אמנם בדברים ממין זה הענין הראשי מוסד לרוב על סתרי סבותיו ועל התקשרות כל הידיעות בקשר כללי . סוף דבר , יש פרטים, אשר בהיותם צפונים בין כתבי הממלכה שלא נגלו , או שמורים בזכרון האנשים הפועלים עצמם , אין לעם חלק בהם . על כן כל כתבי הקורות ההנה שיצאו לאור עד כה , או שהם מלאים שגיאות וחסרונות , ולפעמים החרישו מאיזה דברים בכונה , או שהם שבים לספר דברים הנודעים כלל , רק שהאחד מקשט דבריו ודמיונותיו יותר מחברו . ככה עד״מ Histoie intimc de la Russie Sausles Empruzs Alexander et Nicolas Paris 1847 הטוב שבספרי סופרי ארצות אחרות , אשר כלל שניצער בספרו בלשון צרפת : הכולל בקרבו ביחד עם איזה דברים אמתים שגיאות לא מעט, הוא באמת רק העתקה מורחבת , האף אמנם בלתי מכוונת, מדברי ב״ד החקירה והדרישה Донесенія слѣдственной коммисіи שנדפסו בשנת 1826 בכל הלשונות, אשר הלבישם המחבר במחלצות הספור העצמי והוסיף עליהם קצת מעשיות . ומצד השני , במבחר הספרים הכתובים בלשון רוסיא , או בהמיוחד שבהם, אשר בו מדובר על הענין הזה לא רקברשימות כלליות *)נתיחדו לו רק עשרה צדדים קטנים , אשר, יכול להיות שרב ערכם , לפי ערך גודל

*) Историческое обозрѣніе Царствованіе Государя Императора Николая Павловича. С. Петербургъ, 1847.

ל הספר, אבל אינם מספיקים למלאות תשוקת הקורא, אשר המשפט לה בענין זה להקרא בשם יותר נכבד — תשוקת ידיעת קורות הדורות.

בין כה וכה אנשי הדורות מזקינים והולכים בדרך אשר ישובו הקבלה הולכת ואובדת מן הארץ, גם העדים עצמם שראו המראה הזה בעיניהם לא יעצרו כח לבלתי ימחקו מזכרונם ובדברים אמתים המתקלקלים ע"י ספורי על פה מתערבים מעט מעט דברים בדוים ומקושטים אשר בנקל יתחברו לכל מאורע רב הערך ששכל האדם אוהב להתעסק בו.

למען השב ספור הדברים הנעשים אל מכונו, ולמלאות, בשביל סופר קורות רסיה אשר יהיה בימים הבאים, המקומות החסרים, אשר לא יאבו סלוח הדורות הבאים על העדרם, היה מחסד כבוד רוממות מלכותו האדון יורש עצר צעסארעוויטש והנסיך הגדול אלכסנדר ניקאלאיעוויטש, ע"פ הסכמת הקיסר לצוות להשטאאטס-סעקרעטאר באראן קארף, לחבר ע"פ מקורים נאמנים חבור כולל פרטי המאורעות הנזכרים בשלמות האפשרי. החבור הזה נשלם כעת. לא נוכל לכנותו עוד בשם קורא הדורות (היסטאריע) אשר חבורו עולה יפה רק בדורות הבאים, כי אם דברי הימים (אנגאלען) נאמנים, אשר חובת כתיבתם מוטלת על אנשי הדור החי. מחובת דברי הימים לספר את אשר קרה ואיך קרה, קורא הדורות יודע לַהֲעָרִיך הדברים שכבר קרו ולהגיד משפטו עליהם.

חומר הדברים הכתובים בספר הזה לקוח:

1. מספר זכרון פרטי שנכתב בעצם יד האדון הקיסר ניקאלַאי פאוולאוויטש למען משפחת בית מלכותו.

2. מזכרונות האדון הנסיך הגדול מיהַיל פאוולאוויטש, הכתובים בספר על פיו.

3. מספורי הנסיך המנוח א. נ. גאליצין וגראף מ. מ. ספעראנסקי אשר נכתבו מפיהם בעודם בחיים.

4. מספורי וכתבי עדים אשר עודם בחיים ואשר היו בפועלי יום הארבעה עשר לחדש דעצמבער, הלא המה הגענעראל-אדיוטאנטים: גראף אָרְלָאף, גראף לעוואַשָאף, גראף אדלערבערג, פעָראווסקי, קאוועלין ופילָאסָאפאַף והגענערל רָאסטָאוָומאף.

5. מספורי קצת אשר אנשים נאמנים אשר ראו בעיניהם וזכרונות המאסף עצמו.

6. מהמכתבים שנשארו אחרי מות הנסיך ווי פי קאטשוביי"א.

7. מעצם כתבי מועצת הממלכה.

8. מכתבי ב"ד החקירה והדרישה ובית משפט הקרימינאל הראשי.

9. מכתבי מודעות-חובה Оффицальныя реляціи

מיום החמשה עשר ומיום עשרים ותשעה לחדש דעצעמבער משנת 1825.

10. מקבוץ חקי הארץ השלם Полное Собраніе законов הספר המחובר על פי המקורים האלה היה בכל פרטיו למראה עיני האדון הנסיך הגדול מִיהַיְל פַּאוולָאוויטש ולעיני רוב האנשים אשר באו ספוריהם בספר הזה, ונתקן אח״כ על פי דברי האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש עצמו.

בצאת הספר לאור פעם שנית.
(בשנת 1854)

בימי הבציר בשנת 1848 באה ארצה רסיה הגברת הנסיכה הגדולה אֶלְגַא נִיקָאלַאיעוונַא. זמן לא כביר טרם בואה נשלם חבור הספר הזה. כשמוע הנסיכה הגדולה מזה מפי זרע המלוכה, גלתה רצונה אל המאסף כי יתן גם לה העתק ממנו. ויען המאסף כי ההעתק היחידי הנמצא מספר זה הוא אצל האדון יורש העצר הצעסארעוויטש ויתר הכתבי־יד נאבדו בידים. אז גלתה הנסיכה הגדולה דעתה, שבהיות העתק כתב יד עלול להתקלקל וביחוד כשעושים ממנו העתקות אחרות הן מתמלאות שבושים אשר לפעמים משהיתים הכונה העצמית, לכן טוב יותר להביא הספר הזה לדפוס, עכ״פ בשביל בני בית המלכות ובשביל קצת נאמני רוח. עצת הנסיכה הגדולה הובאה לפני האדון יורש העצר, ועל פי בקשתו היה מטוב האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש לתת פקידתו הנשאה להדפיס עשרים וחמשה חוברות, ונעשה הפקידה ההיא ביום ארבעה עשר להדש דעצעמבר שנת 1848.

ברבות הימים עלה ביד המאסף לאסוף עוד ידיעות שונות הדשות ומקורים הדשים ע״ד המאורעות האלה אשר כתב בספר, מקצתם ע״י האנשים שזכו לספר הזה וקצתם ע״י שאלות ודרישות. הרבה מההשלמות האלה נראו בעין כי לא דבר ריק הם ויש לאל ידן להגיע על ידיהן יותר אל מחוז החפץ: להשאיר לדורות הבאים ציור הקורות הנכבדות מאד לדברי ימי ארץ מולדתנו, במתכנתם ובשלמותם היותר אפשרי, ממספר הדברים שנוספו, אלה אשר נאספו בחיי האדון המנוח הנסיך הגדול מיהיל פאוולאוויטש הובאו לפני רוממות מלכותו למען יראה אם כנים ע״פ זכרונותיו. אח״כ הובאו אל האדון יורש עצר הצעסארעוויטש, אשר ע״פ מהשבתו יצא הדבר אל הפועל, ולבסוף אל האדון הקיסר. על כל דבר הדש העיר כבוד גדולת מלכותו בפרט, ועל פי הדברים האלה קבל הספר שלמותו. מלבד זה נמצא אחרי מות הגענעראל־פעלדמארשאל הנסיך וואלקאנסקי בשנת 1852, בין כתביו דברים יקרים הרבה על דבר הזמן ההוא, ובתוך שאר דברים גם אגרות שונות מבן־המלך קנסטנטין פאוולאוויטש זכרו לברכה,

ומהנסיך עצמו . הידיעות אשר נאספו לתכלית זו מחדש נחלקו למקומותם ובדבר הזה נתקן כל החבור וגם נשתנה בהרבה מקומות מכל וכל . האדון הקיסר ניקאלאי פאווּלאוויטש הגדיל חסדו לשום עינו עיד הפעם על הקבוץ החדש הזה מן הקצה אל הקצה ושלח ידו גם הפעם לתקנו במקומות שונות.

חמֶר הדברים החדשים אשר על פיהם נתקנה ונשלמה הדפסת הספר הזה מחדש לקוח :

1) מספר זכרונות דברי הימים הכתובים באצבע הגברת הקסרית אלכסנדרה פעאָדאָראָוונַה .

2) מִכתְבֵי האדון הצעסארעוויטש קנסטנטין פאווּלאָוויטש וגענעראל פעלדמארשאל הנסיך וואָלקָאנסקי .

3) מדברי פיהם ומִכְתְביהם של הכהן הגדול במסקוא פילאֶרֶט , היושב ראשונה במועצת הממלכה שם הנסיך טשערנישאף , הגענעראל־אדיוטאנטים : סוּבּאָזאָנעט , איסלעניעף , געדוא , ואיגנאטיעף , הגענעראל־לייטענאנט זאסס , גענעראל צבא הרגלים גאלאווין , הקאמענדאנט מקרית מלך ס״ט פעטערסבורג באראן זאלצא , והקאמענדאנט השני מקרית מלך ס״ט פעטערסבורג גרעטש , איפאדיאקאן פראבאר איוואנאף ועוד אנשים אחדים .

4) מהמכתבים שנשארו אחרי מות הגענעראל־אדיוטאנטים : גראף טאָלל ו גראף קאמאראווסקי .

5) מהכתבים המונחים באוצר כתבי הממלכה .

6) מהכתבים המונחים בקארפוס השטאבגארדע .

7) מספר זכרון בן משק בית המלך .

ובאו עוד נוספות חדשות אל הראשונות הנזכרות מאת הגענעראל־אדיוטאנטים : גראף ארלאף , גראף אדלערבערג , פילאכאפאף וראסטאווצאף.

בפעם הזאת השנית נדפסו נ״כ רק עשרים וחמשה היברות .

בארץ רוסיא וביתר ארצות אירפה כבר האמינו בכל עוז, כי הקיסר אלכסנדר, עד קץ ימי חייו, היה את לבבו בסתר, לעזוב את כסא מלכותו ולחיות כאחד האדם. ע"פ רוב חשבו, כי הרצון הזה נולד אצלו אחרי הכותו את נאפאלעאן, אחרי אשר מחזק בדק הממלכות ועושה שלום באורפה עיף ויגע מתפארת גדלו, כאשר נפקחו עיניו לראות כי אך הבל וריק תהלת בני האדם ותודתם, שם חבין עוז נפשו ולבבו, ויעזוב את המחשבות אשר בעפר יסודן וידא על כנפי רוח השמימה. „שרפת מאסקווא — כה אמר בשנת 1818 להבישוף מפרייסען איילערט — האירה עיני נפשי, ומשפט אלהים על מרומי שדי מלחמה ההפכו ביום זעם נפחו בלבבי להב אמונה אשר עוד לא הרגשתי כמוהו עד היום ההוא. אז הראתי לדעת את ה' כאשר יגלוהו לנו כתבי הקודש; רק מעת ההיא ומעלה החילותי לדעת ולהבין רצונו וחקיו, ויגמל בקרבי רצון קיים להקדיש אותי וממלכתי לשמו ולתהלתו". אפס הרצון הזה לעזוב את כסאו, חי עוד בקרבו, וגם נגלה מפיו לאנשים אשר יחפץ קרבתם, ימים רבים טרם הגיע אל מרום גדלו ואגרות נמצאו בידי לא הארפ, אשר נכתבו אליו בידי תלמידו בראשית שנות מלכותו. „כאשר ההשגחה העליונה — כה כתב אל מלמדו להועיל זה — תברך אותי להעלות את רוסיא אל מעלת האושר אשר אותה נפשי, ראשית פעלי תהיה להשליך מעלי עול המשרה ולהחבא באחד ירכתי אורפה, אשר שם אתענג מרחו על רב טוב ארץ מולדתי." מחשבת המאון במלוכה עוד נראתה בו בנעוריו, וכמעט בילדותו בחיי הקיסרית יעקאטערינה, כאשר עמד עוד מולידו בינו ובי הכסא. יש בידינו תעודה יקרה מאד, באשר היא, כפי הנראה, הראשונה אשר נגלה בה רצונו זה, יכול להיות שהיתה סבתה בעת ההיא התרגזותו לפי שעה, או תכונת נפשו שנטתה אחרי דמיונות מליציות כדרך בני הנעורים לפעמים. התעודה ההיא יקרה גם מפאת היותה מעידה על דרך מחשבותיו הרמות והנשגבות אשר בהנה אנו רואים את אלכסנדר כמראה מלציי בדברי הימים שלנו. היא אגרת הנסיך הגדול בן שמנה עשרה שנה, מן העשירי לחדש מייא שנת 1796, לוויקטאר פאוולאוויטש קטשובייא, שהיה אז ציר אמונים מארצנו בקאנסטאנטינאפול, אחד מנכבדי אוהביו, וזאת היא מלה במלה.

„האגרת הזאת, ידידי היקר, תמסר לך על ידי האדון גאריק, אשר אשר דברתי עמך אדותיו באחת אגרותי הקודמות; לכן אנכי יכול לדבר עמך חפשי מדברים הרבה.

„הדעת, ידידי היקר, כי לא טוב אתה עושה לבלתי הודיעני דבר מכל הנוגע אליך, יען נודע לי ברגע זו שנפטרת מעבודתך ללכת ארצה איטליאה ומשם תלך לאנגלטריה על זמן מה. מה הסיבה לך לבלתי הודיע אותי כל זאת. זה החלי להשוב כי יפון לבך באהבתי איתך, או כי לא רבה אמונתך בי; ואני, הנה ערב לבי להגיד לך, כי הנחלתי לי אמונתך באמת באהבתי אותך בלי גבול, ולכן הנני משביעך בה' הודיעני כל עניניך והאמין לי כי אפשר לך לעשות לי עונג גדול מזה. ומודה אני לפניך כי שש ושמח אני מאד לדעת עזבך מקומך זה, אשר לא יכול לתת לך כי אם עמל ויגיעה סבלי שיגמלך ע"י איזה עונג שיהיה.

„זה האיש גאריק הוא עלם ישר מאד; ימים אחדים היה בזה ועתה הוא הולך ונוסע לקרים, ומשם ילך באניה לקנסטנטינופיל. מאושר הוא בעיני, יען יראה פניך, ומקנא אני בו על גורלו, ביחוד מבלי היותי שמח בשלי. שש אנכי כי נתגלגלו הדברים מאליהם אשר בלעדם היה כבד עלי לְהָחֵל דַּבֵּר בענין זה. כן, ידידי היקר, הנני שונה את דברי, אינני שמח בגורלי ובמצבי: נְגַה־יָרְחִי אינו מתאים עם תכונת נפשי אשר לא האהב כי אם מנוחה ושלוה בה. חצר המלך איננו משכן לי; אנוש כאבי בכל פעם אשר אני צריך לעמוד שם ודמי כסיר נפוח בקרבי בראותי עמל ואון הנעשה שם מכל איש הרוצה לעלות במעלות הכבוד, אשר לא אתן מחירו שלש גרה. נגוע אנכי בהיותי נאלץ לבוא בקהל אנשים אשר מאבתי כמוהם לקחת לעבדים ולמשרתים, והם היושבים ראשונה בזה, כמו פ. ס. . ., מ. פ. . . ., פ. ו. . . . . . שני ג. ס. . . . . . ., ס. . . . . . . ועוד הרבה אחרים עמם, אשר אינם שוים גם לנקבם בשמם, המתגאים על מי שתחתם ומתאבקים בעפר רגלי האנשים אשר הם יראים מפניהם. קנצי למלין, ידידי היקר, אינני מרגיש בנפשי היותי נברא לעמוד במקום שאנכי עומד היום ועוד מעט מזה במקום המוכן למעני בימים הבאים, אשר נשבעתי למאן בו, נשבעתי ואקימה, ויהי מה.

„זה הוא ידידי היקר, הסוד הגדול אשר זה ימים רבים תתאו נפשי לגלותו לך, ואשר למותר אחשוב להגיד לך כי תצפנו בכתר לבך. הן ידעת היטב כי הדבר הזה יוכל להסיר את ראשי מעלי. בקשתי את האדון גאריק, שבאשר לא יוכל למסור את אגרתי לעצם ידך שרוף ישרפנה ולאחר לא ימסרנה לתתה לך.

„הרבה נשאתי ונתתי בדבר הזה, יען מהראוי שאגיד לך שהענין ההוא בא במחשבה לפני עוד בטרם ידעתיך, ולא בהפזון גמרתי בדעתי לפנות לצד שאני פונה.

„אי אפשר להאמין עד כמה נשחת הסדר בכל עסקינו; עושק מכל צד; בכל הדרי המשרה אין איש על מקומו הראוי; נראה כאלו הסדר גֹּרַשׁ ביד חזקה מכל מקום, והממלכה הולכת ומתרחבת; ואיככה יכול להיות שאיש אחד יספיק למשול בה, ועוד רע מזה, להתקין כל מְעֻוָּת בה; זה דבר שאי

אפשר לא לבד לאיש כמוני שבשרונותיו לא עצמו, כי אם גם לחכם גדול, ואני כלל גדול אצלי תמיד שמוטב לבלי העמס על נפשי משא כבד, מבלתי נשוא אותו כראוי; אשר על כן גמרתי בדעתי לעשות כדבר אשר הגדתי לך למעלה. בדעתי, שבאשר פעם אחת אסיר מסבל שכמי (לא אוכל הפעם לציין לך נקודת הזמן מתי יהיה הדבר הזה), אלכה לי עם אשתי לשבת לחוף נהר רהיין, במקום אשר אחיה חיי שלוה כאחד העם, ואבקש אשרי בחברת אוהבי ובהתבונני בטבע היצורים.

„צחוק עשיתי לך; אמור תאמר כי חולם אנכי: בידך לדבר כאשר עם לבבך; אך חכה ל עד בא הדבר ואחר תשפוט. ידעתי כי לא תצדיקני; אבל לא אוכל לעשות באופן אחר, כי מנוחת נפשי ויושר לבי היא ראשית דרכי מאז, והיא לא תשקוט ולא תרגיע כל עוד אקבל עלי לעשות יותר מכפי כחי. זה הוא הדבר, ידידי היקר, אשר חשתי ולא התמהמהתי להגיד לך. ועתה אהרי אשר הודעתיך את כל זאת, הנה נשאר לי רק להבטיחך, שבכל מקום אשר אהיה, מצליח או בלתי מצליח, בהוד והדר או ברעה ויגון, אחת נחמותי הגדולות תהיה אהבתך אותי, והאמן לי שאהבתי לך לא תכלה כי אם ככלות חיי.

„חְיֵה בטוב, ידידי היקר והנאמן; הדבר אשר יוכל להצליחני מכל, הוא ראות פניך.

„אשתי מגדת לך אלפי דברים טובים; כל מחשבותיה מחשבותי.״

הויבה שנים חלפו. זה האיש אשר בראשית ימי עלומיו דמה לשבת כאחד העם לחוף נהר רהיין, עבר אותו פעמים בנזר הגבורה ובזמורת השלום, ועל שרפת מסקווא לקח נקמתו מפאריז בשמרו אותה מכל רע. קרן אור רוסיא משמש תפארת מלכה; אֵירָפָּא בכרוע ברך לפניו קראה לו משגבה מפלטה, עין ה׳ המשוטטת בכל הארץ. אולם בכל הדר גאונו, אשר הגיע למרום קצו שאפשר לבן אדם, אלכסנדר — כאלו כבר כלה מלאכתו אשר בראהו אלהים לעשות — לא מצא את עצמו מאושר על כסאו.

ויהי מקץ שנת 1819 וצבאות חיל הגארדע עמדו במחנה אצל כפר-יפה Красное Село, לא בחבור גוף שלם (קארפוס) כיום הזה, כי אם מערכה (בריגאדע) מערכה לבדה. תמה משמרת אותה המערכה למחלקה (דיוויזיאן) הראשונה של צבא הרַגְלַיִם אשר על צבאת הנסיך הגדול ניקאלייא פאוולאוויטש *) הקיסר בעצמו ובכבודו נצב עליהם לבחנם ולנסותם בטרם צאתם מן המחנה, וימצאו חן בעיניו ויט כנהר חסד על אחיו.

אחרי הבהינה אכלו יחד סעודת הצהרים על שלחן הנסיכה

*) המערכה הזאת (השנית) כללה אז לייבגארדע איזמאילאווסקי ויענערסקי ולייבגארדע סאפער-באטאיליאן.

הגדולה אלכסנדרה פעאדאראוונה. שיחתם שיחת אהבה וידידות הלכה בתחלה מענין לענין כנהוג; אולם פתאום סבב הקיסר פני שיחתו אל דבר אשר לא קוו. ותהי ראשית דברו כי שמח וטוב לב עיניו רואות את אושר אחיו ואשתו הַבַּיְתִי, והיותם הורים לבנים *) אשר הוא בעצמו לא זכה לזה מימיו, באשמת בואו בברית הנשואים עודו צעיר ורך; וכי החנוך אשר נִתַּן לו ולאחיו קאנסטאנטין לא הורה להם הדרך לדעת את יקר ערך האושר ההוא, וכי גם לשניהם אין בנים אשר יוכלו למלאות מקומם. המלכים — הוסיף לאמור — בעבור העבודה הקשה והתמידית ההכרחית למען מלאות חובתם, צורך גדול להם, מלבד יתר המעלות — וביחוד בדורות שלנו — בבריאות הגוף ובכח גדול טבעי, והוא מרגיש בנפשו שכחותיו הולכים וחסרים, והוא רואה את הנולד שעד מהרה לא יהיה לאל ידו למראות חובותיו אלה כפי אשר הבינם תמיד: אשר על כן יחשוב זאת לחובתו, וכן גמר בדעתו בכל תוקף ועוז, לפטור את עצמו משבת על כסא המלוכה תיכף כשירגיש בחסרון כחו שרגיעה העת לעשות כזאת. לא פעם אחת דברתי מזה עם אחינו קאנסטאנטין - כה חתם הקיסר דבריו - אבל גם הוא, בהיותו כמעט שוה אלי בשנים ובמצבו הַבַּיְתִי ונפשו געלה בכסא המלוכה, איננו רוצה בשום אופן למלאות מקומי, ויותר מזה אנחנו גם שנינו מכירים בכם אותות ברכת ה׳ בתתו לכם בן. על כן מהראוי שתדעו מקודם, כי נקרא נקראתם לימים הבאים לשאת כתר מלכות בראשכם.

כרעם בגלגל רעמה באזני בעלי ברית הנשואים צעירי הימים הבשורה הפתאומאית והמהרדת הזאת. ובשפך דמעתם לא מצאו מלים לענות.

כראות אלכסנדר את הסתערות רוח דנסיך הגדול ואשתו, השתדל בחסדו הגדול לחזקם ולהשיב להם מנוחת נפשם. „רגע התמורה אשר החרידה אתכם — אמר — עוד לא בא, יכול להיות כי יעברו עוד עשר שנים טרם בואו, וכונתי היתה כעת להודיעכם רק למען אשר תכינו נפשכם לחשוב מחשבות על העתיד אשר יגיעכם בלי ספק.“ לשוא הציע לפניו הנסיך הגדול כי לא התעתד מעולם אל מצב המלוכה; ושאינו מרגיש בנפשו לענין גדול כזה לא כח גופני ולא אומץ רוח; שכל ישעו וכל חפצו לעבוד תמיד את הקיסר בכל נפשו ובכל מאודו, ככל אשר הושת עליו, ולא הלך לבו לחשוב יותר מזה. הקיסר ענהו באהבה, שגם הוא בעלותו לשבת על הכסא, היה במצב כזה; ושמלבד זה כל עסקי המלוכה היו נעזבים בעת ההיא מאד, מבלתי היות אז כל יסוד מוסד בעניני הממשלה: כי אם אמנם באחרית ימי ממלכת הקיסרית יעקאטערינה נתמעט סדר הממשלה, בכל זאת עוד עמד טעמו בו ונשען על הסדר שהיה קודם לכן

*) כבר היה להם בעת ההיא הבן אלכסנדר והנסיכה הגדולה הרתה ללדת את בתה מאריה.

אולם בעלות אביהם לשבת על הכסא , ותהי ראשית דרכו להרוס עד היסוד כל אשר מצא, נשחת גם הסדר הנשאר , ולא בא אחר תחתיו ; אשר על כן מצבו היה אז קשה יותר מאשר הוא היום , אחר התקנות הרבות שנעשו בימי מלבותו , הנסיך הגדול ימצא כל הענינים מתוקנים ומסודרים לפניו, וכל עסקו יהיה רק לעבדם ולשמרם.

השיחה תמה. הקיסר עבר. אבל הרגשת הנסיך הגדול ואשתו היתה כדמיון הרגשת האדם ההולך לתומו בדרך ישר במקום יפה אף נעים , בין פרחים , והנה פתאום נפתח תחת רגליו תהום רבה, ובכח גדול הוא נרדף ללכת שמה מאין פנות ימין ושמאל וגם שוב אחור לא וכל *). עד היום ההוא לא נקרא הנסיך הגדול להמנות בין המתיעצים בעניני המלוכה , ולא בא בסוד הממשלה הגבוהה . עד שנת 1818 גם כל מלאכת עבודה לא עשה , וכל ידיעתו את העולם היה רק ע״י הרושם שנשאר בנפשו מאשר ראה בהיותו שוקד בבקר בבקר על דלתות חצר־המל שעה או שתים , או בחדר בעל הסוד (סעקרעטער) בין המון תשואות שרי הצבא ויתר ההמון הרב הבאים לקבל פני הקיסר , אשר עד בואם לפני יבלו את העת ע״פ הרוב בשחוק ולצון ולפעמים גם בדברי נרגן . השעות האלה , בלי ספק, לא נאבדו מבלי תועלת , כי על ידם היה לאל ידו לדעת את בני־האדם תמיד היה צופה ומביט , הרבה ראה , הרבה הבין , הרבה אנשים הכיר — ומעט מאד היו שגיאותיו בם אבל זאת הספיק רק לאיש החי כאחד העם , אבל אין בזה די להכין עצמו למלוכה . אך בהירף 1818 נעשה הנסיך הגדול לנשיא וראש מערכת הגארדע , וזמן מה קודם לזה נתן תחת פקודתו צבא הרשי משחית Инженерный корпусъ, אחר אשר קבל שם ראש המשגיחים Генералъ-Инспекторъ בחודש יולי שנת 1817 באותו יום שנעשה נשיא וראש (שעף) של הלייבגארדע סאפער־באטאיליאן. את הוד המלכות ראו עיניו רק ברעד קדש , ביהוד בראותו את אחיו מוסר נפשו למלאות חובותיו ועכ״ז לא עלה בידו לשאת תודה כי אם מעט — עכ״פ מאת החיים בדורו . והנה לפתע פתאום , במקום הנחלה אשר הנחיל ה׳ לנסיך הגדול ע״פ סדר תולדתו , למלאות חובותיו באמת ובאמונה לעבוד את מלכו , במקום שמחת שקט ראשית בכורי אושר הבית , נגלו לפניו עתידות אשר לא קוה למו — לנשוא על שכמו משא כבד אשר אחריותו עליו ומידו יבקש אלהים , היא הממשלה על הגדולה שבממלכו תבל ! . . . . . .

---

*) הדמיון הזה לקוח מעצם כתיבת יד הקיסר ניקאלייא הראשון נ״ע , וככה כל הדברים המובאים פה מרגשת נפשו של הקיסר ז״ל.

אחר השיחה הכתובה למעלה, עוד כמה פעמים הזכיר הקיסר מענין זה בשיחותיו עם הנסיך הגדול ואשתו, אבל לא נכנס בפרטות הדברים, וגם הם השתדלו בכל עוז לנטות מענינים אלה. בין כה וכה עברו ימים רבים מבלי אשר נראה לעינים שום פעולה להוציא מחשבת אלכסנדר אל הפועל.

בעשרים לחודש מערץ בשנת 1820 הותרה אגדת הנשואים בין בן המלך (צעסארעוויטש) קאנסטאנטין פאוולאוויטש ובין הנסיכה הגדולה אננא פעאָדאָראָוונה. ביום ההוא יצאה המודעה (מאניפעסט) ונתנה דת והוק אשר לא יעבור שכל נפש לבית הקיסר אשר תבא בברית הנשואים עם נפש אחת אשר איננה שוה לה בכבוד, היינו שאיננה מאחת בתי המלכות או הממשלה, לא תהיה לה נחלה במשפט וזכות אשר למולדת בית הקיסר, והבנים הנולדים על ברכי ברית כזאת אין להם המשפט לרשת כסא המלוכה. במַכֵּון שידע כל יושב הארץ את הכונה הנסתרת במודעה הזאת: נשא הצעסארעוויטש את הגראפיניא יאָהאַננא גרודזינסקָה, היא הנסיכה לאָוויצקָה, ביום שתים עשר לחדש מ״יא בשנה ההיא לו לאשה. וגם קודם לזה — כאשר ראינו מדברי אלכסנדר — הצעסארעוויטש נסוג אחור ולא נטה לבבו אחרי הכתר; אולם אם גם נע ונד מחשבות לבו הנה והנה, הנה הדת והחוק הנִתָּן לעיני כל העם, אשר על ידו כמו זר נחשבו אשתו וילדיה אשר תלד לו לכל משפטי בית הקיסר, היה רב אונים ואמיץ כח להזק מחשבת הצעסארעוויטש אשר חשב בראשונה: עכ״פ הוא עצמו גלה את לבו בדבר הזה בעוד ימים לא כבירים לאחיו הצעיר אשר אֲהֵבוֹ אהבה בלי מְצָרִים.

הנסיך הגדול מיכַיל פַּאווְלָאוויטש אחרי חלותו מחלה אנושה הלך בחדשי הקיץ שנת 1821 לשתות מים מבארות קארלסבאד וּמאַריֶענבאַד, ובשובו לביתו משם ויט וַרְשַׁוְאָה, עיר מושב אחיו בן המלך. בעת ההיא היו מהלים שמה גם על בא הנסיך הגדול ניקאָלַאי פַאווְלָאוויטש ואשתו ממרחצאות עמס. ובהתעתדו לקבל אותם אמר פעם אחת בן המלך לאחיו: „הנך רואה מישעל — כה כנה אותו על הרוב — אתה כבן בית לפני, וכאשר אני מְהֵר על בא אחינו ניקאָלַאי אנכי רואה תמיד כאלו אני מוכן לקבל פני הקיסר עצמו!״ הדברים האלה הנאמרים כלאחר יד היו רק מבוא להתגלות יותר גדולה. ויהי היום ויצאו האחים במרכבה יחד לשוח בשדה: „הנה נא ידעת את אמונתי בך — אמר פתאום הצעסארעוויטש — הפעם יש את לבבי להראותה לך עוד ביתר עז, בגלותי לך סוד גדול אשר יעיק את נפשי. אך נא תיסרני יה להיות ולראות ברעה הגדולה אשר תמצא את רְסִיָה: במות הקיסר; אבל ידוע תדע

אם נחרץ מאת אלהים אשר יקרני האסון ההוא ואני עודני חי, הנה אנכי בי נשבעתי, ולא אשוב ממנה, לבלתי ישבת על כסאו עד העולם. ולי שתי סבות גדולות בדבר הזה. ראשונה הנה כה עזה אהבתי לאחי לאלכסנדר וכבודו עד כה גדול ויקר בעיני, עד אשר לא אוכל להעלות על מחשבתי בלי תמרורים ורעדה כי מלא אמלא את מקומו; וזאת שנית, אשתי איננה עצם מעצמי בית מושל, ואשר עוד יותר מזה, מחלצי עם פולין יצאה — אשר על כן לא יוכל העם להאמין כי אמונה שלמה, ובלב ולב ידברו עמדי תמיד. ולכן גמרתי בדעתי בכל תוקף ועוז למסור משפטי וזכותי לאחינו נִיקָאלַאי. ודבר אין בתבל אשר יתן מוט למחשבתי הזאת המוסדה על התבוננתי בה בינה. לעת עתה יהיה הדבר הזה דבר סתר בינינו, אולם אם יקרה כי ידבר עמך אחינו נִיקָאלַאי בדבר הזה, הִשָּׁבַע לו בשמי כי הָיֹה אהיה לו לעבד נאמן וקים עד שובי לעפרי, אל כל אשר יצוני, ואם גם הוא ילך לפני לבית מועד כל חי, הנה אשובה אעבוד באמונתי זאת גם את בנו, ואולי עוד יותר, על כי נקרא בשם האיש אשר הטיב חסדו עמדי".

לא רבו הימים אחר השיחה הזאת והנה ניקאלאי פאוולאוויטש בא ווארשואה׳. הצעסארעוויטש קבל את האורח החדש בסבר פנים יפות כפעם בפעם, אבל הביא עליו מבוכה גדולה בהלקו לו כבוד יותר מערך גדלו. הנסיך הגדול התאמץ בכל עוז לברוח מן הכבוד ההוא, וישאל מאת אחיו לבלתי יכביד עליו את עול הכבוד, ההולך וגדול מאד עד כי נראה לפעמים כשחוק, אבל אחיו הגדול פטר את עצמו במלתא דבדיחתא בענותו אותו: „כל זאת בעבור היותך הצאר של מירליקי" *). ומני אז והלאה קרא את נִיקָאלַאי בשם זה.

בחרף שאחר הקיץ ההוא, מקץ שנת 1821 וראשית שנת 22 1 אחז למודי—הקרב (מאנעווער) שה׳ו אצל עיר מצער בעשענקאָוויץ, אשר נקבצו שמה כל חיל הגארדע, גרמו סבות שונות, ידועות בסדר המדינה והממשלה, להשאיר החיל ההוא בגלילות המערביות, ועל צבאם גם שני צעירי הנסיכים הגדולים. אפס לפני בא השנה החדשה הלכו על ימים אחדים לפטרסבורג, ושמה באו גם הצעסארעוויטש מורשויא והנסיכה הגדולה מַרְיה פַּוְלָוְנא מוויימער, עד אשר התאחדו בקרית מלך במעט כל זרע המלוכה.

---

*) ידוע שהאיש המופת אשר לשמו ולזכרו קראו בשם הנסיך הגדול נִיקָאלַאי פַּאוולָאוויטש ביום הובא במים את בשרו, נִקב בשמו: „איש המופת ממירליקי", על שֵׁם העיר אשר שָׁם חי ועל שם הגליל אשר שָׁם העיר (מיר אשר בליקי).

העת ההיא התעתדה להיות נשלם בה מעשה רב בקורות הימים, או עכ"פ ההכנה אל המעשה ההוא אשר ממנו יתד ממנו פנה לקורות רוסיא הבאות.

הצעסארעוויטש בכל עת בואו לפטרסבורג היה תמיד מושבו בארמון־השיש אשר לו—הנקרא כעת ארמון קנסטנטין — ואחרי סעודת הערב על שלחן הקיסרית אמו בשעה העשירית, לקח עמו אחיו הצעיר להתרועע אתו ולשמח עמו חלק מהלילה. ויהי באחד הערבים בחדש יענואר שנת 1822 ומיהיל פולוויטש חכה בביתו להיות קרוא אל שלחן הקיסרית; עברה השעה העשירית, גם האחת עשרה, ולא באו לקרוא אותו; אחרי כן בשעה השתים עשרה נקרא אל השלחן. בחדר הקיסרית מצא רק את הצעסארעוויטש והנסיכה הגדולה מריה פולוונא, ובבואו וירא בחבק הנסיכה הגדולה את אחיה באמרה לו: „איש צדיק וישר אתה, אחי!" יותר מזה לא נאמר דבר בפני הנסיך הגדול, והסעודה עברה בשיחות מורגלות. אחרי הסעודה לקח עמו הצעסארעוויטש, כדרכו תמיד, את אחיו אל ארמון־השיש.

„העודך זוכר דברי אליך בורשויא?" היתה שאלתו הראשונה, בשבתם יחד במרכבת החורף. „בערב הזה נתקן הכל. היום הגדתי את כל לבי לפני הקיסר ולפני אמנו, וכי לא אשוב מכל אשר גזרתי עלי. והמה הבינו וגם ידעו ליקר לפי ערך דרכי מחשבותי. הקיסר הבטיח לי לכתוב הדברים בספר מיוחד ולהניחו אל האחרים המונחים למשמרת על הכסא במקדש אוספנסקי אשר במָסְקְוַא. אבל הספר ההוא סתר גדול יהיה עד בוא עתו ונגלה לעין כל".

אחר הדברים האלה הניח הצעסארעוויטש אבן פנה ויסוד מוסד אל כל הדבר הזה באגרת אשר כתב אל הקיסר אלכסנדר בארבעה עשר להדש יענואר בשנת 1822. קודם כל דבר התבונן הקיסר עצמו בתוכן האגרת וגם תקנה בעצם ידו. וזאת היא האגרת עם תקוני אלכסנדר *).

„אדון רחום וחנון! בטוח על פי נסיונות בנטית חסד גדולת מלכותך אלי בלי מצרים, נפשי תרהיבני עז לשום לי עוד הפעם מפלט החסד ההוא ולהציע לפני הדום רגליך, אדון רחום וחנון, בקשתי הדלה והשפלה.

„מבלתי יכולת למצוא בנפשי לא מתנות הטבע האלה, לא זה הכח ולא זו הרוח, לעלות, באיזה זמן שיהיה, לרשת הכבוד ההוא אשר יש

---

*) אי אפשר לרשום בהעתקה התיקונים כאשר הם נרשמים בלשון רוסיא בעבור השינויים הבאים מלשון אל לשון, כאשר יבין כל קורא משכיל. המעתיק.

די עליו הזכות והמשפט מלידה ומבטן, ערב לבי לבקש את גדולת מלכותך לתת המשפט ההוא לאיש אשר לו הוא אחרי, ולחַזק בדבר הזה את מצב ממלכתנו בל יצען סלה. ובזאת אנכי מוסיף עוד חזוק ויפוי כח חדש על אשר קבלתי עדי כבר בלי אונס ובחפץ לבי ביום תתי ספר כריתות לאשתי הראשונה. כל הענינים הסובבים את מצבי הנוכחי מעוררים ומעירים אותי עוד יותר לעשות הדבר הזה ויהי נא בעיני הממלכה ובעיני העם מופת חדש מרגשות לבי הבוערות בקרבי.

„אדון רחום והנון! נטה עלי הכדך להקשיב בקשתי, דרש נא עליה הסכמת הדר כבוד אמנו ותן לה כח ועז בדבר מלכותך. ואני, בשומי מגמת פני להיות כאחד העם, זאת אשים אל לבי, להיות למופת לכל נאמני רוח הנכנעים לפניך ולנאמני הארץ בני ממלכתנו האהובה".

אפס אלכסנדר לא שת לבו גם לכל אשר עבר, ויהי אחרית הענין ההוא עוד רפה בידו. ויותר משני שבועות עודנו לא השיב לאחיו דבר, היינו עד שני ימים לחדש פעברואר. באגרתו אל הצעסארעוויטש כתובה בעצם ידו, היו אלה הדברים:

„אחי אהבי! בישום לב כראוי קראתי אגרתך. יען כי מעולם יקרו בעיני ההרגשות הגבוהות אשר בנפשך הטובה, על כן לא נפלאתי על אגרת זאת. אות חדש היא לי איך תבער בלבך אהבת הממלכה, ואיך תדאג לה לבלתי הפריע מנוחתה רגע.

„ע"פ בקשתך הראיתי אגרתך לאמנו האהובה. גם היא קראה אותה כמוני ברגשות תודה ותשואות חן על הסבות המניעות אותך לעשות כדבר הזה.

„לא נשאר לנו גם שנינו, אחרי שומנו לב על הסבות אשר ערכת לפנינו, כי אם להגיד לך כי הפשה נתנה לך לעשות ככל אשר עם לבבך, ולבקש מאל שדי כי יברך את פרי מחשבותיך הזַכות האלה ותוצאותיהם".

עד כה הגיע הדבר ביום ההוא ולא יותר. נִיקאָלַאי פַאווְלָאוִויטש ואשתו הכבודה לא ידעו דבר מכל אשר נעשה. כי אם אחרי הדברים האלה, הקיסרית מַרְיה פֶעאָדֶעראָוונַה, בדברה עמהם רמזה לפעמים דברים אחדים דומים לאלה אשר דבר עמהם כבר אלכסנדר, והזכירה בתוך דבריה איזה שטר—(אַקט)—מיאון שנעשה לתועלתם, בשאלה אותם: אם לא הראה להם הקיסר מאומה? ויתר זרע המלוכה העמיקו החרישו, ומלבד הנסיכה הגדולה מַרְיה פַאוולָאוונא, איש מהם, כפי הנראה, לא ידע דבר ברור.

אולם משלוח אגרות בין איש לרעהו לבד לא יספיק לעקור יסוד

מוסד וחוק ממלכה ולתת אחר תחתיו. ולמען הלבש את תוכן האגרות אדר היקר להיות לו כח חוק ודת כזה; נחוץ כתב מפורש ודבר מלכות. — הכתב ההוא אשר אלכסנדר הבטיח להצעסארעוויטש בפיו, אבל באגרתו אליו לא זכר אותו. עוד הפעם לא מהר הקיסר לעשות. הכתב נכתב ימים רבים אחרי כן בסוד גדול. לשומרי דבר סתר זה בחר אלכסנדר בגראף אראקטשעיעף *), בנסיך גאליצין **), ועוד באיש ההוא עצמו אשר הטיב בעיניו לצוותו לכתוב את הכתב ההוא.

בקיץ שנת 1823 בקש ראש משגיחי הכהנים (אַרְחֶיעפִּיסְקָאפּ) מִמָּסְקְוָא (כעת מֶעטְרָאפָּאלִיט) פילארעט, בהיותו בפטרסבורג לשבת בסוד יועצי הכהונה (סינאדע), רשיון על זמן מה ללכת למקומות ממשלת כהונתו (עפַּרְכִיא). הנסיך גאליצין שהיה אז שר עסקי כהונה, הודיע לו רשיון הקיסר בפני קהל ועדה, ובתוך כך הגיד לו בסתר רצונו הרם לעשות טרם לכתו את אשר יצוהו ביחוד. תיכף אחר זה נמסרה לו עצם אגרת הצעסארעוויטש משנת 1822 ונצטוה לכתוב נוסח המודעה ***) שנתעלה הנסיך הגדול נִיקָאלַאי פַּאוְולָאוִויטש להיות יורש הכסא, בתנאי, שהכתב ההוא ישאר דבר סתר עד בוא העת להביא אותו אל הפועל, ויִסָּתר במקדש אוספנסקי בְּמָסְקְוָא עם יתר כתבי הקיסרות. כשמוע פילַארעט כי דבר סתר הוא עלתה על מחשבתו השאלה: כאשר תגיע העת לשבת ניקאלאי על הכסא,

---

*) גראף ארעקסעי אנדרעעוויטש. ע"פ המשרה אשר עליו היה בעת ההיא היושב ראשונה בחדר יועצי הממלכה על עסקי צבאות מלחמה וראש שרי הצבאות, ועל פי אמת המוציא והמביא הנאמן המציע לפני הקיסר כל עסקי הממלכה. מת בשנת 1834, בעת אשר לא נשא עליו שום חובת עבודה, בבנוי שם אחד היועצים ונשיא האלף מחיל הרועשים Cranadier הנקרא על שמו.

**) הנסיך אלכסנדר ניקאליעוויטש, בעת ההיא שר עסקי כהונה וברבות הימים ראש שרי משרת הרצים ואחרי כי קמו עיניו מראות חדל להיות לו עסק בעבודה וקבל רק כנוי כבוד אחד יועצי הממלכה ומת בשנת 1844 ויקבר בערי אחוזתו בחצי אי קרים מנגב,

***) עד העת ההיא היתה המשרה הזאת, לכתוב כתבי הקיסר על שכם מיחאיל מיחאילוויטש ספעראנסקי, אשר שב בעת ההיא לעמוד לפני הקיסר ולשרת לפניו (משנת 1821). ומדוע רק חבור המודעה ההיא נמסר לראש הכהנים פילארט, אשר עד היום ההוא לא נמסרו לו ענינים כאלה? אם לא להסיר כל חשד בעסקים אשר יקרים ונכבדים המה להממלכה, אפילו אם היה נודע להמון שהיתה פקודה מאת הקיסר, לכתוב איזה דבר סתר, לאיש חרש וכהן הוא.

אשר לפי הנהוג, יהיה בפטרסבורג, איכה יהיה הדבר הזה על פי המודעה המונחת במסתרים במסקוא? ולא הסתיר פילארט שאלתו, והקיסר הסכים על ידי זה שפשתגן כתב המודעה יחבא ג"כ בפטרסבורג: בסוד יועצי הממלכה, בסוד חבר הכהנים ובסוד זקני הארץ. וזה נכתב ג"כ בנוסח המודעה כאשר מסר פילארעט את הנוסחא לגאליצין, בהיותו מורשה ללכת למסקוא, בקש רשות להשתחות לפני הקיסר ועלתה לו להראות לפניו באי־האבן; אבל הגיעה לו גם אז הפקודה להתמהמה עד שוב כתב הנשתון למען אשר יתקן בו איזה דברים. הקיסר נסע לכפר־קיסר (צארסקאע סעלא) עברו ימים אחדים. כשמוע פיארט, הדואג להסתיר סודו, שישיבתו בפטרסבורג, אחר אשר נודע לכל שכבר קבל רשות לשוב למקומו, נותן מקום לדרישה וחקירה לאוהבי התחקות על שרשי כל דבר, בקש רשיון להשלים חפץ הקיסר מדי עברו בכפר־הקיסר, אשר יוכל להתמהמה שם כאורח נטה לקבל פני הנסיך גאליצין, ויהי כן. פיארט מצא אצל הנסיך הכתב המושב; איזה מלים היו נרשמים בהעביר קו עליהם, ובשומו לב להבין מדוע לא מצאו חן בעיני הקיסר החליף אותם באחרים.

וזאת התעודה אשר יצאה על דרך זה מתחת עט ראש הכהנים פילארט:

בחסד ה' אנהנו אלכסנדר הראשון קיסר ומושל לבדו בכל ארץ רוסיא וכו' וכו'. מודיעים לכל עבדינו הנאמנים. מעת עלינו לשבת על כסא מלכות רוסיא, מרגישים אנחנו תמיד את חובתנו לפני אלהים המושל בכל, אשר לא לבד כל ימי היינו עלינו לשמור ולהרים אושר ארץ אבותינו ועמנו האהובים לנו, כי אם גם להכין אותם ולסעדם לפנות דרך לשלומם ולאשרם בימים הבאים, בתתנו להם מלך יושב על הכסא אחרינו, כפי הזכות והמשפט אשר לבית מלכותנו וכפי תועלת הממלכה. לא יכלנו לעשות כמלכים אשר היו לפנינו, להודיע מראשית את שמו ברבים, בהיותנו מצפים לתשועת ה' מהרישים לדעת הייטב בעיני הנהגתו הנסתרת מעיני כל חי, לתת לנו יורש עצר יוצא מהלצינו. אולם כאשר ימינו הולכים וחסרים כן ממהרים אנחנו להקים כסאנו במצב כזה אשר לא יִכָּרֵת אף רגע יושב מעליו.

„בתוך כך, כאשר נשאנו הדאגה הקדושה הזאת בלבנו, הביא לנו אחינו האהוב הצעסארעוויטש והנסיך הגדול קָנְסְטַנְטִין פַּאוְולָאוויטש שאלתו ובקשתו מקירות לבו וחפץ פנימי, לתת זכותו ומשפטו על מעלת הכבוד שיוכל להגיע אליו ע"פ תולדתו, לאיש אשר לו המשפט הזה אחריו. ועם זה הואל באר כונתו, לתת על זה הדרך כח חדש לכתב הנשתון על דבר ירושת הכסא הנכתב ונחתם מאתנו בשנת 1829 בהסכמתו על כל הנוגע לו ברצונו ובלי אונס.

„בקרב ולב עמוק מרגישים אנחנו ונפשנו יודעת מאד ערך הדבר אשר גמר אומר אחינו האהוב לעשות מבלי שום לב על עצמו, למען חזק אשיות החקים אשר בית מלכותנו נשען עלידם, ולמען בטחת שלות ממלכת כל ארץ רוסיא.

„אחרי קראנו אל ה׳ להיות למשען לנו, ואחרי שומנו לב להתבונן היטב בדבר הנוגע מאד ללבנו וגדל ערך לכל הממלכה, ומצאנו כי החקים אשר לנו מאז על דבר ירושת הכסא לא יאסרו אסר בנפש בעל הזכות הפטר מזכותו, אם רק לא תקרה ע״ז מבוכה בסדר ירושת הכסא, בהסכמת אמנו הנשאה, בכח הזכות אשר באה אלינו בנחלה להיות לראש משפחת המלכות, ובכח הממשלה הבלתי מגבלת הנתונה לנו מאת ה׳ החלטנו: ראשונה: להיות תוקף ועוז להתפטרות אחינו הראשון הצעסאר־עוויטש והנסיך הגדול קונסטנטין פאוולאוויטש ברצונו הטוב מזכות כסא ממלכת כל ארץ רוסיא; ושטר פטורין זה, למען אשר יאמנו דבריו, יהיה מונח במקדש אוספענסקי הגדול אשר במסקווא ובשלשת מקומות המשרה הגדולים אשר בארצנו, בסוד חבר הכהנים, בסוד יועצי הממלכה ובסוד זקני הארץ; וזאת שנית: היוצא מזה, כפי יסודות כתב ירושת הכסא, המלך היושב על הכסא אחרינו יהיה אחינו השני הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש.

„אחרי כל זאת לבנו נשאר נכון ובטוח, אשר ביום יקח אותנו מלך המלכים, ע״פ חוק כל יצורי האדמה, ממלכות שעה זאת לחיי נצח, חברות הממלכה, אשר רצוננו הנוכחי והחוק הנעשה במשפט וצדק יודע להם אז בעת הראויה, כפי פקודתנו, לא יאחרו להראות הכנעתם ואמון רוחם להקיסר הנתון להם מאתי בנחלה, המושל בכל ארץ רוסיא ממשלה שלמה ובלתי מתחלקת, ממלכת פולין ונסיכות פינלאנדיה. ועל אודותנו אנחנו מבקשים מאת כל נאמני רוח הסרים למשמעתנו, שבאהבתם אותנו, אשר היתה תכלית אשרנו בעת דאגנו לתקוע יתד הצלחתם במקום נאמן, ישאו בעדנו תפלה ורנה לאדון כל הארץ ולמושיענו תשועת עולמים, לקחת את נשמתנו ברחמיו אשר לא יכילם כל שפה, למלכותו מלכות כל עולמים"

בשנה ההיא ביום 25 לחדש אויגוסט בא הקיסר למאסקווא, וביום 27 שלח אל ראש הכהנים המודעה הנזכרת אשר חתם את שמו עליה בכפר־קיסר ביום 16 לחדש ההיא, סגו״ה וחתומה וכתוב עליה מלמעלה בכתב ידו: „להיות שמורה וערוכה במקדש אוספנסקי, במקום „אשר כתבי הממלכה שמורים שמה, עד אשר אדרוש אותה, ואם „אאכף אל עמי יפתחוה הכהן הראש מגליל מאסקוא „הגענעראל־גובערנאטור ממסקוא במקדש אוספנסקי, בטרם ירימו יד לעשות „דבר", ממחרת היום ההוא בא גראף אראקשעיעף אל ראש הכהנים לדרוש

שלומו. ואחר אשר שאל איתי אם קבל כתב ידוע הוסיף לשאול: איך יניחה במקדש למשמרת ? ויען אותו פילארעט , כי ביום 29 לחדש ההוא בערב לפני יום השם (נאמענסטאג) של הקיסר בהיותו עד כל הלילה במקדש אוספנסקי, בקרבו אל הבמה לעבוד עבודתו, בשם החלו לעשות, יקח מיעד להניח האגרת החתומה בתיבה ליתר הכתבים המונחים שם, מבלי הגד לאיש מה הדבר הזה. כונתו היתה, שעכ"פ מעט האנשים העומדים על הבמה יראו כי הושם עוד כתב אחד לכתבי המלך, למען אשר אחרי מות הקיסר יזכרו את אשר נעשה ועלתה על לבם להשאלה: אולי יש שם דבר אשר יורנו כדת מה לעשות. אראקטשעיעף לא השיב אותו דבר וילך לדרכו; אולם שב מהרה להגיד לו, כי אין חפץ לקיסר אשר יודע דבר לאיש. ובכן ביום 29 אויגוסט, כאשר לא היה במקדש איש בלעדי סגן הכהנים והסוכן אשר על הבית וסוכן חבר הכהנים עם החותם, הקריב ראש הכהנים עם פיארעט אל הבמה והראה להם את ההותמת אשר על המכתב, אבל לא את הכתוב עליו מלמעלה, ויניחה בתיבה ויסגיר בעדה ויחתמיה בחותם, ויצו לשלשת העדים בשם הקיסר, אשר לא יודע לאיש דבר מכל אשר יאו.
פילארעט חשב בלבו שבלא ספק נודע דבר המודעה עכ"פ לנסיך דימיטרי וולאדימיראוויטש גאליצין, אשר כפי הנרשם על המודעה מלמעלה נצטוה, בהיותו נציב הראישון (גענעראלגובערנאטור) לפתוח אותה כשיגיע זמנה, ועכ"ז לא ערב לבו לדבר עמו מזה מבלתי היות לו עד זה כח והרשאה.
ברבות הימים נודע שלא ידע הנציב הראיש דבר מכל הכתוב שם, ורק אחרי מות הקיסר נודע לו דבר הכתב אשר הונח למשמרת אל יתר הכתבים במקדש אוספנסקי מפי פילארט עצמו.

אחר אשר נכתבה ונחתמה המודעה, ואחר שהונחה במקדש אוספנסקי, נשלחו העתקות ממנה לסוד יועצי הממלכה, לסוד חבר הכהנים ולסוד זקני הארץ, אבל לא תיכף ומיד כי אם אחרי ימים רבים. ככה עד"מ, נשלח העתק המודעה שנכתבה ביום 16 לחדש אויגוסט לסוד יועצי הממלכה לא קודם 15 אקטאבר. כל ההעתקות האלה וגם המודעה עצמה נכתבו בידי הנסיך א. נ. גאליצין ונשלחו כראוי סגורות במעטפה והתומות בחותם הקיסר, על ההעתק שנשלח לסוד היועצים כתב הקיסר למעלה בעצם ידו: „לשמור בסוד יועצי הממלכה עד כי אדרוש אותו מידם, ואם אגוע ואאסף אל עמי יפתח קודם לכל פעולה אחרת בתוך קהל ועדה גדולה." וכזה נכתב בעצם ידו על יתר המעטפות. העתקות המודעה שנשלחו בפעטערסבורג, מדי עברם בבתי הכתיבה, לא יכלו להשאר בסוד כמו במסקוא; אבל תוכן המעטפות, אשר כדברי פילארעט הנמרצים, „כמו קבור בירכתי בור נשמר שם סוד הקיסר שתוכו רצוף חיי הממלכה" *), היה נודע רק לשלשת הנבחרים. המון העם וגם

---

*) הדבר לפי דבר במקדש אוספנסקי במסקוא ביום שמנה עשר לחדש דעצעמבער שנת 1825.

השרים הגבוהים לא ידעו מאומה : תעו בדמיוני שוא, בפתרוני כזב . אבל לא יכלו לעמוד על דבר אמת. זמן רב חשבו וישיחו מאלה המעשפות החידותיות. לבסוף, אחרי אשר הידיעה הזאת הלכה וסבבה בכל העיר, עלה עליה הגדר העילה על כל דבר חדש : חדלו להתעסק בה. לא ידע דבר מן המודעה גם האיש אשר למענו נעשתה. הסוד נשמר בעצם תומו.

בשים לב על המאורעות האלה מאליהן תעבורנה לפנינו שאלות הרבה, אשר התשובות עליהן כעת יסודתן רק בשקול הדעת, ולפיהן ירבה או ימעט אמתתן. כי המפתח האמתי שלהן נאבד באבוד אנשי המאורע. אגרת הצעסארעוויטש על דבר התפטרותו ותשובת הקיסר נכתבו בראשית שנת 1822, והמודעה אשר נתנה לאגרות האלה תוקף ועוז של חוק ודת נשלמה במחצה השנית של שנת 1823. מה היתה סבת האחור הזה ? ע"פ רגש הידידות אשר הרגיש לב אלכסנדר לאשת אחיו השנית, אנו יכולים לחשוב, שרצה קודם למעשה לדעת בבירור ע"י עצמו אם גם היא מסכמת לפעולת הצעסארעוויטש. אולם הוא ראה פניה בווארשויא בראשית ימי החורף בשנת 1822, והמודעה נחתמה שנה תמימה אח"כ. אשר ע"כ אין לנו לבקש היתר השאלה הראשונה הזאת, וכמו כן סבת איחור שליחות העתקות המודעה למקומותם, כי אם בתכונת נפשו של אלכסנדר ובדברים המיוחדים לטבעו. ידענו כי אחד מן הדברים שהיו מורגלים בפיו תמיד, ואשר גם בפועל אהב לעשות על פיהו, היה: „עשר פעמים תְּמֹד בטרם תכרות פעם אחת!" *). השאלה השנית : הלא בהמיר סדר הירושה לא היה מעציר לדבר מלך שלטון להודיע ולפרסם מיד המודעה הזאת, ולעֻמת זה איחור התגלותה עד זמן הִשָּׁאר הכסא מבלי יושב עליו היה יכול למשוך אחריו מבוכה גדולה, ולמה זה א"כ חשבו לטוב ומועיל יותר לשום חשך סתר כל הענין ההוא? מחשבת הקיסר הקדומה — לעזוב את הכסא עודו בחיים — לא היה אפשר שתהיה לה שום התיחסות עם הדבר הזה, ראשונה: בהיות יציאתה אל הפועל תולה תמיד בכח המושל ממשלה בלתי מוגבלת לעשות כטוב בעיניו, ושנית בהיות ע"פ המודעה הזאת המכוסה לא נִתְּנָה זכות הירושה לניקאלאי פאוולאוויטש תיכף אחר ההתפטרות, כ"א „ביום אשר יקרא מלך המלכים את הקיסר אלכסנדר

---

*) כפי שנגלה גם הצעסארעוויטש בעצמו הבין כן שבת החה ל, במכתבו „התגלות נבו בהדרת קדש לבני לרצו הלהוביס" אשר נדבר ונמנו במקומו, כתב : „בשבת רוממות רגשת נפשו והשתלשלתו השלומה לטובת רסיא, האדון הקיסר, אם לאגוס כבודי במכתב שנכתב בעצם ידו הנפלא והרוממה ביום השני לחדש פעברואר שנת 1822, אשר בו גלה לי הסכמתו עם רצוני וגומר דעתי, בכל זאת הסדיר המנין הגדול להיות עוד זמן ארוך בלי גמר שלם ע"י כתב ידוך, שנגלתי שמנה עשר חדש ושנים עשר יום אחרי כן לסוד יועצי הממלכה ולסוד זקני הארץ מן יום ששה עשר לחדש אוגוסט שנת 1823."

לקחת אותו מחיים הזמנים לחיי נצח.״ אשר על כן גם על השאלה השנית מוכרחים אנחנו לבקש תשובה בתכונת רוח הקיסר ביום ההוא ובמהלך מחשבותיו, ואולי גם כן בּיראתו — תולדת השיחות שקדמו — לבלתי ימאן גם אחיו השני, כמעשה הראשון, לנטות שכמו לעול הממשלה. יהיה הדבר כך או באופן אחר, עכ״פ עד סוף ימי חיו לא שִׁנָּה אלכסנדר את דעתו, שמוכרח הדבר להשאר דבר סתר. זמן קצר בטרם הגיע עתו בימי הבציר שנת 1825, בטרם לכתו לטאגאנראג, ראה הכרח בדבר לשום עין בקרת על כתביו. הבקרת הזה נעשתה ע״י הנסיך א. נ. גאליצין לעיני הקיסר. ויה היום והמה עושים במלאכה הזאת ומשיחים כדבר איש אל רעהו מקרב ול עמוק, וגאליצין, בגלותו את תקותו הנאמנה, כי שוב ישוב הקיסר בריא אולם לקרית מלך, הרשה לעצמו בכל זאת להעיר אזנו, איך בלתי ראוי שהכתבים המחליטים סדר הירושה ישארו, בלכת הקיסר על זמן ארוך מביתו, בבתי גלוים וידועים, והסכנה אשר תוכל לצאת מזה, אם ח״ו יקרה אסון פתאום. מתהלה, כפי הנראה, נכנסו אמתת דִבְרי גאליצין בלב אלכסנדר; אולם אחרי החרישו רגע, ענהו בקול דממה דקה, בהראותו בידו נוכח פני השמים: „נשליך יהבנו על ה׳: הוא יודע יותר לתכן עלילות מאשר ידע איש מאתנו גבר ימות ויחלש״. השאלה השלישית והאחרונה: הדברים אשר נכתבו על המעטפות. „לשמרם עד אדרוש אותם״ אם היתה הכונה בהם רק האפשרות שבימים הבאים יבחר לו יורש אחר, או יש להם משמעות מחשבתו הקדומה להפטר בחייו מכסא המלוכה? גם הדבר הזה האחרון יתכן להיות; ועל כל פנים הדבר ברור שאלכסדר שב תמיד לגלות מהשבתו זאת. קרוב לשתי שנים אחרי אשר נכתבה ונחתמה המודעה׳ בראשית ימי החורף משנת 1825 בא לפטרסבורג בן־המלך פרינץ אראנסקי *), אשר היתה אהבה עזה בינו ובין הנסיך הגדול ניקאלא פאוולאוויטש. גם לו גלה הקיסר את רצונו לרדת מעל הכסא. בן־המלך חרד מאד. בסערת לבו הבוער השתדל להראות, מתחלה בעל פה, ואחרי כי בכתב, כמה תזיק לארץ רוסיא הוצאת דבר זה אל הפועל, וכמה כונות בלתי נאותות תתיחסנה לו, בהיות דרך בני אדם להכריע משפט כל פעולה לכף חובה. — אלכסנדר הקשיב בחסדו כל דבריו — ולא שִׁנָּה את מחשבתו . . . . לא רבו הימים ומאת ה׳ היתה נסבה לגמור הענין באופן אחר.

ויהי ביום השלשים לחדש אויגוסט בשנת 1825 יום קדוש לשם ולזכר

---

*) אחרי כן מלך ארץ השפלה (ניעדערלאנד) ווילהעלם השני, אשר מת בשנת 1849.

הקיסר („נאמענסטאג״), וילך אלכסנדר כדרכו תמיד, להתפלל בבית התפלה הנקרא בשם ניעווסקאיא לאווראַ. הנסיך הגדול ניקאליא פאוולאוויטש הלך עמו ללותו בלכתו ובשובו. הקיסר התעצב אל לבו, ובכל זאת היה מושך רב חסד לאחיו, ויאמר לו, שבדעתו היה לקנות למענו הצר הקיץ הנקרא „דאַטשאַ מיַאטלעווַאי״ וחדל מזה כי גדול מחירו מאד, והנה הוא נותן לו למלאות שאלתו, מקום אחר הסמוך ג״כ להצר פטר **). לא היתה מלה אחת בכל השיחה ההיא שתהיה לה התיחסות מה עם מה שדברו בשנת 1819. ביום ההוא היתה הנכת הבית החדש אשר בנה לו הנסיך הגדול מיחאיל פאוולאוויטש, וילכו שמה ויאכלו וישתו. זאת הפעם האחרונה אשר ראה ניקאלאי פאוולאוויטש את פני הקיסר, אשר רחש לו לבו רגשי אהבה ותודה על רב חסדו, בנסעו משם בערב היום ההוא לבקר את באברויסקי, ויצא מעם פני הקיסר והקיסרית עליסאבעטה אלעקסיעוונה. מיחיל פאולאוויטש גם הוא הלך לדרכו ווארשואה, אשר הלך שמה פעם בפעם לראות פני הצעסארעוויטש.

בדאשון להדיש סעפטעמבער, בראשית השעה החמישית נסע הקיסר עוד הפעם לניעווסקאיא לאווראַ. אבל בפעם הזאת לא היה איש אתו, שמע תפלת הדרך והוא עומד אצל הארגז אשר נאספו שמה עצמות קדושו בקר פני הכהן הגדול (מיטראפאליט) סעראפים, ואחרי כן התבודד בלשכת הנזיר אלעקסעי, אשר קנה לו שם טוב בצדקותיו אשר עשה, דבר עמו הרבה בחצות השעה הששית הלך מן הלויה למסעיו לטאגאנראג....

בווארשויא, מעת המחצה השנית מחדש נאוועמבער, החלו הקרובים אל הצעסארעוויטש קנסטנטין לראות כי רוח אחרת היתה עמו והוא עצב עד מאד, גם לא בא אל השלחן כפעם בפעם, ויהי כאשר שאלהו אחיו מה זאת, ויענהו בשפה רפה כי איננו בריא אולם. עברו איזה ימים ומיחיל פאוולאוויטש ראה ויתבונן ע״פ הודעת הקאמענדאט אשר הוא מודיע חדשים לבקרים. כי הגיעו שנים ושלשה רצים מטאגאנראג, רץ אחר רץ. „מה זאת?״ שאל — „רק אין דבר גדול, השיב הצעסארעוויטש בפנים מראים מנוחת נפש — הקיסר הסכים על ידי לתת מנות לאיזה ממונים אשר בחצר, כאשר בקשתי ממנו בפעם האחרונה אשר היה בזה.״ וכן היה, כי ממחרת היום ההוא באו מקבלי המנות להביא את תודתם. אבל הצעסארעוויטש נראה עוד יותר סר וזעף. ביום 25 עוד הפעם לא בא אל השלחן, והנסיך הגדול. אחרי אכלו סעודת הצהרים עם הנסיכה לאוויצקא הלך להרגיע. פתאום

---

*) זנאמעניעניא, חצר בכל תורבטר (פעטערהאף).

**) כעת חצר הקיץ של הקיסרית האלמנה אלכסנדריה.

העירו הצעסארעוויטש משנתו. „היה נכון — אמר - לשמוע אסונורא!" „מה הדבר? הֲקָרה איזה דבר לאמנו?" „לא, תהלה לה'; אבל לנו ולכל ארץ רוסיא קרה האסון הנורא, אשר יגרתי מפניו יותר מכל דבר רע. נלקה מאתנו רוח אפנו — **הקיסר איננו!** . . . . . אז נגלתה סבת עצבון הצעסארעוויטש אשר היה כחידה לפנינו. מראשית ימי מחלת הקיסר, אשר כפי הגדת הרצים האחרונים. כבדה מאד, ידע ממנה, ולבדו נשא בלבו, אשר נבא לו אחרית דבר', את יגונו הקשה. ובהגיע הבשורה הרעה שנפש אלכסנדר כבר שבה אל האלהים, הניכה לאוויצקא והנסיך הגדול מיהיל פאוולאוויטש עוד לא ידעו דבר, אף לא עלה על לבם כי חולה הוא.

הקיסר אשר הלך למנוחה גם על ערש מותו לא גלה סוד מלכותו. ברגע מותו, משלשה השרים הגבוהים אשר היו אתו בטאגאנראג — הגענראל־אדיטאנטים נסיך וואלקאנסקי, באראן דיביטש (שר השטאב הראשי) וטשערנישאף — לא ידע גם אחד שמשפט האח הגדול בירושת הכסא חלף ועבר ממנו על האח השני. והקיסרית עליסאבעטה אלעקסיעוונה גם היא לא ידעה דבר. לשאלת וואלקאנסקי: אם לא נשאר מהקיסר איזה גלוי רצונו האחרון? השיבה שאין לה שום ידיעה ברורה, ותהי עצתה שישים מגמת פניו וארשואה. והנה עלה במחשבה: אולי ימצא דבר מה בצרור הקטן אשר — כפי שנודע לכל הקרובים אליו — נשא הקיסר המנוח עמו תמיד. לבקשת וואלקאנסקי נפתח הצרור בידי הקיסרית לעיניו; אבל לא נמצא בו דבר זולת שתי תפלות ורשימות איזה פרשות מכתבי הקודש *) אז חשבו וואלקאנסקי ודיביטש שחובה עליהם לשלוח דברים ע"ד מות אלכסנדר — באותו יום בתשעה עשר לחדש נאוועמבער — לוארשויא לקנסטנטין פאוולאוויטש, אשר נעשה ביום ההוא, ע"פ דת ירושת הכסא משנת 1797, הקיסר המושל לבדו בכל ארץ רוסיא. אז כתב דיביטש את הדבר הזה גם לפטרסבורג, להקיסרית מאריה פעאדעראוונא והתם דבריו כי „בהכנעה הוא מצפה על פקודת האדון החדש וצדק הקיסר קנסטנטין פאוולאויטש."

השמועה הרעה הזאת הגיעה לוארשויא בשעה השביעית לעת הערב. הצעסארעוויטש שפך ראשית מרי שיחו בחיק אחיו ואשתו, ואחרי כן שלח לקרוא את שריו הקרובים אליו. הגיעה העת — אמר למיהאיל פאוולאוויטש — להראות שבכל דרכי ועלילותי הראשונות לא שמתי כזב מחסי ולא בשקר נסתרתי, ולהשלים מפעלי באומץ לב כאשר החילותי. לא

---

*) הקיסרית עליסאבעטה אלעקסיעוונא רצתה מתחלה להסתיר אולם הגליון הזה; אבל אחרי כן פקדה וואלקאנסקי להשיבו כמו אשר הושם על גוף הקיסר המנוח בתוך הכיס אשר נשא אותו תמיד.

שניתי מהשבתי ורצוני, וחפצי לדפטר משבת על הכסא הנהו חוק ואמיץ היום הזה עוד יותר מלפנים.

מהשרים הקרואים בא ראשון העומד לפני הצעסארעוויטש לעבוד עבודתו ניקאלייא ניקאלאיעוויטש נאוואסילצאף, לפנים קרוב מאד אל הקיסר אלכסנדר. קנסטנטין פאוולאוויטש הודיע אותו כי אבדה בפיה כלי המדתה. „ומה המה כעת פקודותיך מלך רם ונשא ?" שאל נאוואסילצאף, אחרי קוננו ואחרי כפרו הוי אדון והוי הודו. „שאלתי ונקשתי לבלי תת לי שם כבוד זה אשר לא לי הוא" ענה הצעסארעוויטש בקול, ויספר לו כי זה כמה שנים לפנים פטר את עצמו מנהלת הכסא לזכות ולמשפט אחיו הצעיר ממנו. במשך השיחה שנה נאוואסילצאף לקרוא אותו בשם מלכות. זאת הפעם האחרונה — צעק הצעסאראוויטש, זאת הפעם האחרונה אשר אנכי שואל ממך להדול ממני, ולזכור שבעת אדונינו מלכנו במשפט וצדק הוא — ניקאלאי פאוולאוויטש !" מעט מעט נקבצו באו גם יתר השרים. אז קרא הצעסארעוויטש באזניהם את דברי האגרות המובאים למעלה, אשר הלכו בינו ובין אחיו אלכסנדר בשנת 1823 ויתן פקודה לכתוב תיכף, נוסף על האגרות האלה, מכתבים אל הקיסרית האם, לאותו, אשר בכח פתגם הקיסר אלכסנדר מן יום השני לחדש פעברואר משנת 1822 נמכר לו זכותו ומשפטו לרשת הכסא *) וגם לנסיך וואלקאנסקי ולבאראן דיביטש. העבודה הזאת נמשכה כל הלילה ההוא ורק בשעה החמישית בבקר יום המחרת יכל הצעסארעוויטש להנפש מעט. „היום שלמתי נדרי ומלאתי חובתי — אמר אז אל מיכל פאוולאוויטש — יגון לבי על מות איש חסדנו ומטיבנו ישאר בקרבי לנצח; אבל עכ"פ נקי אנכי לפני שמו וזכרו הקדוש ולפני משפט לבי. הנך יודע שאין כל כח בעולם יכול להזיז גמר רצוני ממקומו, ולאמת זאת יוהר לאמנו ולאחינו ילהסיר כל ספק מקרב לבם, הנה אתה לבדך תוביל את מכתבי אליהם. הכינה להיך פעמיך ללכת היום פטרסבורגה." וכן היה: ביום עשרים וששה להדש, אחר סעודת הצהרים, נסע הנסיך הגדול עם המכתבים שנמסרו לידו. וזה פתשגן הכתבים **):

---

*) האמנם בכח הפתגם הזה דוקא. יען דבר נפלא הוא שגם הצעסארעוויטש לא ידע דבר מן המודעה שנכתבה בשנת 1823. מלבד כל העניינים הפלאים והסתירות המועתקים לפנינו במה שיבוא, הדבר ברור גם מאגרתו משנת 1825 באמרו: „כי הוא מוחל את זכותו בירושת הכסא לניקאלאי פאוולאוויטש." ובלי ספק לא היה אומר כזאת לו ידע שיש דבר מלכות כתוב וחתום, הנותן כבר למחילה זאת כח חק ודת.

**) שני המכתבים האלה נתפרסמו אחרי כן במודעת האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש מן 12 דעצעמבר 1825.

„גברת רבת החסד והרחמים,

אמי האהובה לי מכל!

אחר אשר בלב נשבר ונדכא קבלתי ביום אתמול בשעה חשביעית בערב, משר השטאב הָרָאשי של כבוד גדולת מלכותו גענעראל — אדיוטאנט באראן דיביטש וגענעראל — אדיוטאנט נסיך וואלקאנסקי, את שני המכתבים הרצופים פה כתומם, את אגרת המודעת ואת מעשה (אקט) יום מות הארון הקיסר אלכסנדר פאולאוויטש אשר הרבה להטיב לי ואשר כבדתיו כאלהים, הנני ממהר לשפוך שיחי והותי בחיק גדולת מלכותֵךְ על האסון הנורא אשר קרנו, ואני תפלה לאלהים הנעלה ומרומם על כל, לתת לנו בכהו ויכלתו הבלתי בעל תכלית כח ועצמה לשאת ולסבול אסון איום ונורא כזה אשר הגיע לנו."

„המעלה אשר המקרה הרע הזה מביא אותי לעלות עליה, מעלה עלי גם את החובה לשפוך לפני גדולת מלכותֵךְ את כל רגשות נפשי ולפתוח לפנַיִךְ את כל לבי בענין הנכבד ההוא.

„לא נכחד מגדולת מלכיתךְ, שאני ברצוני הטוב נתעוררתי לבקש מאת פני האדון הקיסר אלכסנדר פאולאוויטש זכרו ברוך לקחת אותי מעוצר וממשפט ירושת הכסא, ושנתכבדתי לקבל מכתב מעצם ידו הגדולה והנשאה מן יום השני להדש פעברואר שנת 1822, אשר פתשגן הכתב ההוא רצוף פה בקיום עדות, בו הודיע לי גדולת מלכותו את הסכמתו ומודיעני ג"כ אשר גם גדולת מלכותךְ הסכימה לזה, וגם בפיך הגדלתְּ חסְדֵךְ עמדי להגיד לי כזאת. בכל זאת היה רצון האדון הקיסר המנוח שמכתב ידו הרוממה הנזכר יהיה שמור אצל בסתר עד מות גדולת מלכותו.

„כאשר הסכן הסכנתי מילדותי לעשות בקדושה ובטהרת לב כרצון אבי המנוח כרצון האדון הקיסר שהלך לעולמו וכרצון גדולת מלכותךְ, גם היום הזה לא אצא הוץ מגדרי זה, ואחשובני לחובה לעזוב את הזכות והמשפט אשר לי בנחלה וכפי חוק הממלכה מאז על דבר ירושת בית המלך, לכבוד גדולת מלכותו הנסיך הגדול ניקאלאי פאוואלאויטש וליורשיו אחריו.

„ובהרגשות לב טהור כאלה אחשוב גם זאת לחובתי להודיע ולגלות, שאין לי חפץ בשום דבר אחר, ובזאת לבד אהיה מאושר, אם אזכה, כאשר עבדתי יותר משלשים שנה את אדוני הקיסרים אָבִי וְאָחִי זכרם ברוך, לעבוד מהיום והלאה גם את כבוד גדולת מלכות ניקאלאי פאוולאוויטש, ביראת קודש ממקור לב, בכל נפשי ומאדי ובהיותי נתון לו בלי גבול ותכלית, באלה ההרגשות אשר מלאו נפשי עד היום ותמלאנה אותי עד קץ ימי חיי.

אחר אשר גליתי על דוך זה את הרגשותי האמתיות והקימות לעד, אקוד אפים לפני הדום רגלי גדולת מלכותך ואבקש בהכנעה רבה,

בנמות עלי חסר לקבל ב הזה. זה חסדך אשר תעשי עמדי, להראותו ולגלותו במקום הראוי למען סבב על ידו הפעולה הראויה; ועל יד הדבר הזה ישלם במדה, ובכל תוקף ועוז חפץ גדולת מלכות הקיסר המנוח איש, אשר הרבה להטיב עמדי, יחד עם הסכמת גדולת מלכותך:

„מצורף אל זה הרז נפשי עוז לשלוח אל גדולת מלכותך, בהכנעה רבה, העתק מאגאל גדולת מלכות האדון הקיסר ניקאלאי פאווּלאוויטש, שלחתי אליו בעת שלחי מכתב זה.

„הנני את קודש ממקור לבי
גברת החסד והרחמים!
הדר גדלת מלכותך,
בנך הנכנע הסר למשמעתך,

קונסטנטין צעסארעוויטש"

„אחי האהוב עד מאד!

„בלב נשבר ונדכא עד בלי חק קבלתי, ביום אתמול בערב בשעה השביעית, הבשורה הרעה ממות האדון הקיסר אלכסנדר פאולאוויטש אשר הרבה להטיב עמדי, אשר היו לי דבריו כדבר אלהים.

„בהיותי אץ להתאונן גם אני דוי עמך יחד על האסון הנורא אשר קרנו, הנני חושב לחובתי להודיעך, אשר ביחד עם המכתב הזה שלחתי ג"כ מכתב אל גדולת מלכות ז"ל האהובה עד מאד, המגלה לה את רצוני החזק בדבר אשר בכח כתב מפורש יצא אלי מעצם יד האדון הקיסר המנוח, מן 2 פעברואר שנת 1822, תשובת מכתבי אל גדולת מלכותו, להסיר מעלי עול ושת כסא המלוכה, אשר היה ג"כ למראה עיני אמנו והסכימה עליו, והלא גם בפיה להגיד לי כזאת, הנני מוסר לך זכותי ומשפטי בנחלת כסא מלכות כל ארץ רוסיא, ומבקש אנכי מאת אמנו האהובה עד מאד, להודיע כל זאת במקום הראוי למען הביא את רצוני הקים הזה אל הפעל כראוי וכנכון.

„אחרי הודיע אותך את כל זאת, הנני חושב לי לחובה גם את זאת, לבקש מכבוד גדולת מלכותך כאחד קטני הסרים למשמעתך, כי אמצא חן בעיני אדוני לקבל ממני את שבועתי הראשונה יעבדך באמונה, והנני נוטל רשות להגיד לך, אשר מכלתי היותי חפץ ומתאוה לשום כבוד חדש לשמות הכבוד, די לי שם הכבוד צעסארעוויטש אשר נכבדתי בו בעבודתי מאת אבינו המנוח.

„אחת היא אשר אחשוב לאשרי כל־חיי, אם אמצא חן בעיני גדולת מלכותך, לפנות אל הרגשות קבול מלכותך עלי ממקור לבי והיותי נתון לך בכל נפשי ומאדי, ועמן עלי בדבר הזה עבודתי יותר משלשים שנה באמונה וקנאתי אשר קנאתי את לאדוני הקיסרים אבינו ואחינו יהי זכרם ברוך, ועד אחרית ימי לא אחדול מלעבוד עבודתי לכבוד גדולת מלכותך ולבניך אחריך זאת הובותי כיום הזה במקום אשר אני שם.

הנני בקבלת עול מלכות מכל לבי
אדון רחום וחנון!
כבוד גדולת מלכות
הנאמן בכל הסרים למשמעו

קנסטנטין צעסארעוויטש".

מלבד האגרות האלה כתב עוד הציארעוויטש לניקאלאי פאוולאוויטש מכתב מיוחד כאח אל אחיהו, וזה הוא:

„על־פי ההרגשות אשר יהמה לבי, נקל לך לשפוט, ניקאלאי אהובי כמה נשבר לבי על אבדן איש חסדי, מלכי, אשר היה לי כאלהים, ואת אשר היתה נפשי קשורה בנפשו מרחם משחר טל ילדותנו. אתה ידעת עד בלי די כמה נחשב לי לאושר עבוד אותו באמונה ולעשות רצונו בכל דבר גדול וקטן. רצונו ופקידתו היו תמיד וכן יהיו גם כי איננו עוד אתנו, קודש לי כל הימים, ולא אסור מהם עד קץ ימי חיי. אשוב לעניננו הנני מודיעך, שלמלאות רצון מלכי המנוח, שלחתי אגרת לאמנו, שתוכו רצוף גלוי רצוני בלי כזב וכחש, אך זה כבר נגלה לאדוני המנוח גם לאמנו תחיה. בהיות לבי נכון ובטוח אשר אתה אחי אהובי והקשור באחינו המנוח בכל לבבך ובכל נפשך, מי תמלא כל רצונו וכל אשר נעשה בהסכמתו, הנני דורש ממך להוציא מחשבו אל הפועל ולכבד ע"ז זכר אחינו אשר אהבך, ואשר ממלכתנו חייבת להודות לו על אשר על ידו היתה לשם ולתהלה בכל הארצות ותגדל ותצליח כיום הזה. שמור לי אהבתך ואמונתך, רע אהוב, ובטח תמיד באמונתי והיותי נתון לך כל הימים. יתר דברי שמתי בפי מכתב חובתי (אפיציאל) אליך. אחינו מיהיל נושא אותו אליך, והוא יגיד לך כל הפרטים אשר תשאל ממנו. אל נא תשכחני, רע אהוב, והאמן באהבת הנאמן בכל האזים והאוהבים".

התשובות אשר השיב הצעסארעוויטש ביום ההוא לוואלקאנסקי ולדוביטש, היו שתיהן דומות זו לזו בתוכנם; אבל זולתם היה גם מכתב מיוחד לוואלקאנסקי ונכתב עליו „בסוד". במכתבים הראשונים כתב הצעסארעוויטש

אחרי דברו במרת נפשו על דבר מות אחיו, הדברים האלה: „הנני ממהר להודיעכם, שאנכי נשאר על מצבי הנוכחי, רעכם (היינו בכנוי שם גענעראל-אדיוטאנט), וע"כ לא איכל לעשות דבר וסדר חדש, כי אם תקבלום מפטערסבורג מהאיש אשר לו המשפט . . . . ובכל זאת אם ישר בעיניכם לקבל ממני עצת אוהב בדבר הזה, הנה דעתי נוטה, שבכל השאלות הדורשות התרתם מכח הממשלה הגבוהה, חובה עליכם לפנות לפטרסבורג ואותי לא תדרשון". המכתב שבסתר אל הנסיך וואלקאנסקי זה הוא: „למענך ולמען בארון איוואן איוואנאוויטש (דיביטש) הנני שולח בזה פתשגן כתב יד האדון הקיסר אלכסנדר פאוולאוויטש אלי מן 2 פעברואר 1822, והעידותי עליו עדים נאמנים, ומוסיף אני, שברצון האדון המנוח נשאר אצלי בסוד עד מות גדולת מלכותו, ואשר בכח הרצון הרם והנשא ההוא, שנתן תוקף ועוז למחשבתי הקימת, שאלתי מאת פני הורתי האהובה לי מכל, הגברת הקיסרית מריה פעאדרונה, להוציא הדבר אל הפועל, ואת הסדר הזה אשר עשיתי, נשא עמו היום אחי, הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש, אשר היה בזה, לפטרסבורג. בהיותי בטוח באהבתך ובאהבת הבארון איוואן איוואנאוויטש, ולבי נכון אשר הכתב ההוא יהיה כמוס אתכם בסתר וסוד עמוק, עד יבוא יומו ונגלה לעיני כל הארץ."

עתה נשובה נא לדעת את אשר קרה שם, במקום אשר צוה הצעסראוויטש לפנות שמה ולדרוש משם פקודים ומשפטים?

ביום עשרים והמשה לחדש נאוועמבר בערב התרועע הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש בבית הנקרא בית אניטשקין, עם ילדיו, אשר באו אליהם רעיהם לבקרם. פתאום, בערך השעה הששית, הגד לו לאמור, כי בא אליו נצ"ב-מלחמה הראשי מעיר המלוכה פטרסבורג, גראף מילאראדאוויטש. הנסיך הגדול יצא המסדרונה. וירא והנה מילאראדאוויטש הולך הנה והנה רצוא ושוב ודמעותיו על לחיו והמטפחת בידו. „מה זאת מיחיילא אנדרעיעוויטש? איזה מקרה קרה?" „מקרה נורא אדני!" הנסיך הגדול מהר להביאו החדרה, ואיש המלחמה השב בבכי ויללה מסר לו אגרת וואלקאנסקי והבארון דיביטש: „הקיסר חלה למות — הוסיף לאמור — והתקוה כי יקום מחליו מעטה מאד!" רגלי ניקאלאי פאוולאוויטש כשלו לנפול. למען קרוא האגרות נאלץ לשבת. בהן הודיעו לו שאם אמנם לא אבדה עוד כל תקוה, בכל זאת מצב הקיסר מסוכן מאד. מחשבת הבן הראשונה היתה לכתוב לאמו; אולם בעוד חשב מחשבות איך יודיע לה הדבר הרע הזה והחרד לא יחרידנה, כבר גלה אוזן הקיסרית בעל סורה

הקרוב אליה ווילאמאף אשר קבל ג״כ אגרת מטאגאנראג . באותו הרגע אשר הנסיך הגדול , אחרי הגידו לאשתו את אשר נודע לו, היה נכון ללכת לאמו , נקרא נקרא לבוא אליה לארמון-החורף. הנסיך הגדול מצא אותה בחרדת מות כאשר פחד . מצב הקיסרית היה נורא מאד , עד כי ירא בזה אוהבה לעזוב אותה , וילן בלילה ההוא בחדר משרתה הסמיך לחדר משכבה,הוא ואדיוטאנט שלו רֵעַ יַלְדוּתוֹ וולאדימיר פעדאראוויטש אדלערבערג *). ויהי כדברם מהבשורה הנאה מטאגאנראג ויאמר הנסיך הגדול „אם מה׳ יצאה הקצף להביא עלינו הרעה הגדולה הזאת לקחת את אדונינו מעל ראשנו , הנה ברגע הראשון אשר נשמע את הבשורה הרעה ההיא נקומה ונשבעה באלהים לעבוד את אחינו קנסטנטין.״ בלילה ההוא קראה הקיסרית לבנה פעם בפעם לבוא אליה החדרה , בשאלה ממנו נוֹחַם אשר לא יכל לתת לה , ויהי בבקר השכם , בשעה השביעית , ויבא רץ ובשורה בפיו לאמור , כי שָׁנְתָה המחלה לטוב , ואגרת הביא בידו מהקיסרית עליסאבעטה אלעקסעיעונה. „שנות המחלה לטוב מורגש ונראה לעינים — כתבה — אבל הלש הוא מאד״. אחרי עבודת השחר והתפלה אל ה׳ להחיותו מחליו עבר יום העשרים וששה בין תקוה ופחד . בשחר יום עשרים ושבעה נאספו שנית אל העבודה ואל התפלה . בית המלכות ומתי מעט מהקרובים שמעו אל הרנה ואל התפלה במקדש הגדול אשר בחצר המלך ; ויתר גדולי השרים המכובדים נאספו למקדש המכונה אלכסנדר נֶוְסְקִי־לַוְרָה . בחצר המלך עמדה הקיסרית אצל הבמה בחדר בגדי הכהונה , ולפתח החדר דלתות זכוכית שקופות המסדרונה . הנסיך הגדול גם הוא היה עמה שם , ויצו את הזקן גְרִים , המשרת את פני הקיסרית לרמוז לו בדלת הזאת אם בא יבוא עוד רץ חדש מטאגנראג , כמעט כלתה העבודה ותחל התפלה והנה הרמז נתן אליו . הנסיך הגדול יצא בלאט מחדר הבגדים , ובבית הספרים , אשר היה מלפנים בית מושב מלך פרוסיא , ראה את הגראף מילאראדאוויטש , אשר בפניו הכיר דבר אמת נורא מאד **) . „בא הקץ , אהה אדוני — אמר הגראף — עתה חזק לבך והיה לנו למופת .״ וישם ידו תחת ידו ויוציאהו משם ; ויהי במעבר הלשכה אשר היתה לפנים לשכת הַקַוַלֶרְגַרְד ***) ואחרית כחותיו עזבו את הנסיך הגדול , ויפול על הכסא וישלח לקרוא את רופא הקיסרית את רול , כי ירא להגיד לה בלעדו את אשר

---

*) כעת גראף געגעראל־אדיוטאנט מיניסטר על חצר הקיסר קאנצלער של אותות הכבוד לממשלת רוסיא וממונה על ראש בית מושב הקיסר.

**) לפי״ז באה הידיעה לפעטערבורג שני ימים שלמים אחרי בואה לורשויא האגרת אל הקיסרית שלח בארון דיביטש לדעזורנע געגעראל פאטאפאף, והוא מסרה למילאראדאוויטש .

***) כעת לשכת אלכסנדר והמעבר איננו .

נעשה, פן יקרנה אסון. רול מהר לבוא וילכו שלשתם יחד. התפלה עוד לא כָּלְתָה; אבל לא נכחד מהקיס־ית כי יצא בנה מאת פניה ואת התמהמהו: כורעת על ברכיה עמדה וקרב לבה הומה בְּצִפִּיָּתָהּ. כבוא הנסיך הגדול לחדר דבגדים מבלי דַבֵּר דָּבָר נפל מלוא קומתו ארצה. בתנועתו זאת, כבר ידע לב האם את כל אשר נעשה ותהיינה כל הרגשותיה כאסורות באזקים: העתיקו ממנה מלים ודמעות. הנסיך הגדול עבר לפני הבמה, לעצור בעבודה, ויגש אל אמו עם כֹּהֲנָהּ אשר כלה עבודתו, עם קריניצקי, ובידו הצלב (קרייץ). אז, אך אז, בכרעה לפני התבנית אשר על הצלב, נפתח מקור עיניה ותרדנה דמעותיה הראשונות. „פתאום — כה כותב אחד האנשים אשר ראו בעיניהם את כל אשר נעשה *) — אחר אשר קם שיר המשוררים בקול אדיר וחזק לדממה. ורק תפלת הכהן נשמעה בקול דממה דקה, נשמע קול דופק בלאט מאחרי הדלת והמזוזה — מאין בא, לא ידעתי: אך זאת אוכיח, כי חרדתי חרדה גדולה, וכי כל האנשים אשר היו במקדש פחדו פחד ויסבו עיניהם אל הדלת; אבל אין בא בה; הדבר הזה לא השבית את התפלה, אמנם לא ארכו הרגעים — והנה נפתחה הדלת הצפונית והנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש יצא מהבמה ופניו הורו; נתן אות בידו לחשות: ויחשו כל הנצבים, נצבו כמו נד מבלי דעת מה נעשה; ואולם פתאום הבינו כלם כאחד כי הקיסר איננו; ויאנח כל העם אשר במקדש מקרב ולב עמוק. בעוד רגע נהפכה הדממה לשאון; ויתערב קול כלם לקול המולה אחת, ויללה ובכי. אחד אחד יצאו המתפללים ואשאר אני לבדי; בתמהון רעיוני לא ידעתי אנה אלכה, וכאיש אשר רוח אין בו לדעת אשר הוא עושה ותחת אשר היה לי לצאת מן המקדש בפתח אשר יצא כל העם, נכנסתי בפתח הצפוני אל היכל הבמה. ומה הדבר אשר ראיתי? הדלת ל־שכה הצדדית פתוחה; שם הקיסרית מריה פעאדאראוונה, כמעט בדי הרגישה מונחת בידי הנסיך הגדול, לפניה כורעת על ברכיה הנסיכה הגדולה אלכסנדרה פעאדאראוונה, מתחננת אליה להרגע. „אמי, אם יקרה, בשם ה', הרגעי!" — ברגע ההוא והנה הכהן לוקח מעל הכסא צלב, ובהניפו אותו הוא הולך וקרב אל הדלת; בראות הקיסרית את הצלב ותשתחוה לפניו אפים ארצה, ותנע ראשה לארץ כמעט לרגלי הכהן. גדולת המראה הזה אשר כמעט אין די מלים לבאר אותו הכניעה את רוחי ותמשכני אחריה. ואכרע על ברכי לפני קדושת יגון אם, מראשותי הקיסרית, אשר שחה לעפר נפשה תחת העץ אשר נסה בו מושיעה. הגביהו את הקיסרית אשר כמעט עֲזָבַתָּה רוחה, הושיבוה עלי כסא, נשאוה החדרה פנימה; הדלת סֻגְּרָה אחריה."

*) הפיט יוקאווסקי הנודע לשם ולתהלה, בעת ההיא מלמד להועיל להנסיך הגדול אלכסנדר ניקאלאיעוויטש המולך כעת בטובה ונחת.

חובת הבן לאמו נמלאה. נשאר עוד למלאות חובה קדושה אחרת — חובת בן בכור ארץ רוסיא. בעזבו את הקיסרית בידי אשתו יצא ה נ ס י ך ה ג ד ו ל אל משמר החצר הפנימי ביום ההוא ממחלקת גדוד פרעאברזנסקי, שומרי משמרת ר ו מ מ ו ת ו ועל צבאם לייטענאנט גראווע *), ויגל את אזן האנשים, כי אבי רוסיא אבד ואיננו; וכי כעת החובה על כלם להשבע לעבוד את א ד ו נ י ה ם בצדק ובמשפט את ק נ ס ט נ ט י ן פאוואלאוויטש, וכי הוא, ה נ ס י ך ה ג ד ו ל עצמו, הולך להשבע לו. אחר אשר שנה הדברים האלה באזני יתר שני המשמורות הפנימיים, משמר הבחירים והפרשים, פקד את הַדֶזוֹרְנַה-גענעראל פאטאפאף **) לשמוע שבועת ראש משמר החצר, ולאדיוטאנט שלו אדלערבערג, לשמוע שבועת צבאות חרשי משחית בהיותו, כאשר כבר אמרנו, נשיא שרי צבאותם, אחרי כן יצא ה נ ס י ך ה ג ד ו ל ועמו גראף מילאראדאוויטש, גענעראל־אדיוטאנט הנסיך טרובעצקי, גראף גאלענישצעף־קוטוזאף ואחרים אשר נמצאו שם, ללכת אל המקדש הקטן אשר בחצר; כאשר נודע לו כי עוד לא התקדש אחרי כי חזקו בדקיו, וישב ללכת אל המקדש הגדול, אשר נשארו שמה עוד הכהנים אחר התפלה, וישבע שם לעבוד את ה ק י ס ר קנסטנטין, ויחתום את שמו בכתב השבועה, ויעשו כמעשהו האנשים אשר היו עמו ועוד שאר אנשים שרי החיל ושרי העם אשר נמצאו בחצר.

מהמקדש מהר ה נ ס י ך הגדול לשוב אל ה ק י ס ר י ת. היא היתה בחדריה מלאה חמת היגון, אבל אמונתה עמדה לה לשום מפלט לה השגחת הגבוה על גבוהים. ניקאלאי פאוולאוויטש גלה את אזנה, כי כבר מלא את חובתו הראשונה אל ה א ד ו ן החדש וכי כל המשמרות ומילאראדאוויטש והרבה אחרים נשבעו עמו יחד. „ניקאלאי, מה עשית! — " קראה הקיסרית בחרדה — „הלא ידעת כי יש כתב מפירש כי לך משפט הירושה?" זאת הפעם הראשונה אשר ה נ ס י ך ה ג ד ו ל שמע הדבר הזה. „אם יש כתב — ענה — אנכי לא ידעתיו, ואיש איננו יודע ממנו דבר; אבל כלנו ידענו, כי אדונינו, המושל לבדו במשפט וצדק אחרי ה ק י ס ר א ל כ ס נ ד ר, הוא אחי ק נ ס ט נ ט י ן, והנה מלאנו חובתנו וה' הטוב בעיניו יעשה.

בעת אשר נעשה כל אשר כתבנו עד כה בחצר המלך בא נשיא המטה מקארפוס הגארדע ניידהארדט ***) במקדש אלכסנדר־נוסקי לַוָרה בעת הרנה

*) אח"כ אדיוטאנט של יורש עצר אלכסנדר ניקאלאיעוויטש וכעת נפטר מעבודתו בכנוי גענעראל מאיור.

**) אח"כ פקיד הקארפוס ולבסוף אחד יועץ הממלכה והצבא ונשיא גדודי פרעטי רינא. מת בשנת 1847.

***) אחרי כן גענעראל-אדיוטאנט, נשיא צבא קו-קז ויושב בשבת הזקנים. מת בשנת 1845 בכנוי שם כבוד אחד יועצי הצבא.

והעבודה ויספר לגענעראל הקארפוס וָאינָאץ את הבשורה הרעה. ברגע קטן נודעה בכל המקדש וַיֵאָנח כל העם. הקרובים לחצר המלך אשר נמצאו אז במקדש, וביניהם א. נ. גאליצין, מהרו אל ארמון החורף. ובעודו בשלבים העולים שמה נודע לגאליצין כי שם כבר הכל נעשה. באותו רגע נטל רשות מהנסיך הגדול לבוא לפניו, ובתגיון נפשו על מות הקיסר אשר אהב, לא הסתיר כי הרה לו עד מות גם על אשר נעשה ונישלם בהצר ובהגידו לו גם הוא כדברי הקיסרית האשים את ניקאלאי פאוולאוויטש על השבועה אשר נשבע וידרוש ממנו לשמוע בקול הקיסר המנוח. הנסיך הגדול מצדו ביר דבריו, שרצון המנוח לא נודע עד עתה לאיש, וגם לו לא נגלה סודו; ויאמר, כי בשבועתו זאת רצה להראות לעין כל כי יקר בעיניו חוק הראשון והעיקרי, אשר לא ימוט סדר ירושת הכסא, להסיר כל צל ספק ממחשבתו החַפָּה, ולשמור את רַפְיָה לבלתי תפון אף רגע קטן לדעת מי הוא אדוניה במשפט וצדק; וחתם דבריו, כי אשר נעשה — אין להשיב, אולם אם גם שוב ישובו הדברים לכמו שהיו, הנה גם הוא ישוב לעשות כאשר עשה; סוף דבר לא שָת לבו לאשר דרש ממנו גאליצין, בהיותו, לפי דעתו; דבר שאי אפשר, ועוד יותר מזה, בהיות אחיו הגדול, אשר לו הכסא, איננו עמהם היום. שני הצדדים לא נתפיסה דעתם: הצד האחד — על התערב איש זר לדרוש ממנו ביד חזקה, והשני — על כי לא יכל רו להטותו להפצו. ויפרדו איש מרעהו ולבם קר.

פה החל המאורע הגדול בקורות ארצנו, אשר אין דומה לו בקורות עם ועם. קורות העתים – נישנה פה דברי אחד הסופרים הגדולים — איננו דבר אחר, זולתי זכרון אהבת הממשלה של בני אדם מדור דור. קנין הממשלה, בצדק או בבלי צדק, הַאָחז בממשלה הנקנה, או להרחיב גבולה, הָשֵב אותה על כנה אחרי היותה לזרים — זאת היא אבן פנת כל קורות העתים וסביבה תסבינה יתר עניני דברי הימים למיניהם. אצלנו — עזבה שבילי עולם, ודברי ריבות אשר בשערינו לא נשמעו כמוהם, לא ריב למען נְהוֹל ממשלה, כי אם להִפָּטֵר מִמֶנה.

ביום ההוא, בעשרים ושבעה להדיש, בשעה השנית אחר הצהרים, נאספו יחד יועצי הממלכה *) הראשון. אשר גלה את אזנם על דברת השבועה אשר נשבעו היה הנסיך גאליצין הבוכה ומתאבל. בטרם נאספו כל היועצים כפר להבאים את אשר דבר עם הנסיך הגדול, ואת אשר

---

*) אסיפת היועצים היתה אז כמו עתה בארמון החורף, אבל בחלק הראשי אצל שער האופן בלשכה אשר היא כעת לשכת הנסיך הגדול מ י ח י ל ניקליעוויטש. אשר שם עומדת תבנית הגדולה.

היטב חרה לו על אשר מהר הנסיך הגדול להשבע, יען כי בסוד יועצי הממלכה שמור כתב מיוחד על דבר סדר הירושה. ועל זה הוסיף גאליצין את יתר הפרטים אשר הבאנו למעלה: אשר בידו נכתב הכתב ההוא, וכי נמצאו העתקות ממנו גם בסינאדע וגם בסענאט, ולבסוף כי כתב הנישתון עצמו מונח על הכסא במקדש אוספנסקי אשר במָסקווא, עם הפקודה, שאחרי מות הקיסר יפתחו הגענעראל־גוברנאטר והכהן הראש את המעטפה. בכל זאת גלה היוסטיץ־מיניסטער הנסיך דימיטרי איוואנָאוויטש לָאבאנָאף־ראסטָאווסקי, אחד מאלה אשר כבר נשבעו על הקיסר החדש, את דעתו: „שאין צורך לפתוח הכתבים האלה, שלא יעשו זאת גם בסענאט, שהכבר היועצים הם רק סופרי המלך, ושהמתים אין להם רצון כלל.״ כדברים האלה דבר גם האדמיראל אלכסנדר סעמענאוויטש שישקאף, בלהב אמרי פיו אשר היה למופת, וישם אותותיו אותות, כי אין נכון שתשאר הממלכה אף רגע קטן בלי מושל, וכי הדבר תולה ברצון קונסטנטין לשבת על הכסא או לא; אבל על פי הסדר מן ההכרח להשבע לו. אולם יתר היועצים רוח אחרת היתה אתם, שקודם כל דבר מוכרחים הם לפתוח המעטפה ולקרוא את הכתב המנוח בתוכו. אז שלח הנסיך לאפוכין, היושב בראש היועצים, את אלענין, העובד עבודת בעל סוד הממלכה אל אוצר הכתבים, לקחת משם את המעטפה, ואחרי בקרו את החותם, לדעת כי שלם הוא, נפתחה ויקראו את הכתבים השמורים בה, אשר כבר ידענו את הכתוב בם, באזני כל היועצים.

„כמעט — כה כתוב בספר זכרון אשר ליועצים — „כמעט שמעו ברוח „נכון ובלב נשבר ונדכא את רצונו האחרון של הקיסר אלכסנדר „פאוולאוויטש ברוך זכרו לנצח, הנרשם בהעתק מודעת האדון הקיסר „המנוח ונחתם בעצם כתב ידו״. והנה גראף מילָאראדָאוויטש, אשר מלבד היותו פקיד נגיד למלחמה (וואיענע גענעראל־גובערנאטאר) בעיר מלוכה פטרסבורג היה ג״כ אחד מהיועצים, גלה את אזני הנאספים „אשר כבוד רוממות מלכותו הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש פטר את עצמו מהזכות אשר לו על פי דבר המניפסט הנזכר, וקפץ ונשבע בראשונה להיות נכנע וכר למשמעת כבוד גדולת מלכותו הקיסר קונסטנטין פאוולאוויטש.״

ותהי המבוכה גדולה בין עדת היועצים. חבר היועצים, אשר — כדברי הנסיך לָאבאנָאף הנכונים — עד היום ההוא, ומהיום ההוא ומעלה, לא היו דבר אחר זולת בית דינו של הקיסר, נתעלה פתאום ע״י סבות היציניות, ברגע היותר נכבד ורב הערך לכל הממלכה, ברגע התית השאלה למי

משפט הירושה, למדרגת בה מלכות *). הדיעה אשר הגיעה אל היועצים בעל פה וע"י איש אחר, כי מאֵן יורש העצר, אשר פי המניפסט יקבנו לשבת על כסא המלכות, ולא יכלה להסיר כל ספק מלבם.

„עדת היועצים — כה כתוב לאמר הלאה בספר הזכרון ההוא — „המתיקו סוד יחד בקצרה, ויבקשו את הגראף מילאראדאוויטש לחלות את „פני רוממות מלכותו לתת רשות ליועצי הממלכה לבוא לפני הוד „רוממותו, למען ישמעו באזניהם את רצונו הרם בדבר הזה מפיו ומשפתיו." נתקבלה בקשתם ויוליכו את עדת היועצים לחדר שהיה חדר מיחֻד פאווּלאוויטש **) וניקאלאי פאווּלאוויטש המתין שם על בואם. „שם — כה „ספר הלאה ספר הזכרון — חזק כבוד רוממותו את דבריו בפיו „ובשפתיו לאזני כל יועצי הממלכה, אשר לא יאבה ולא ישמע אליהם לעשות קטנה או גדולה, כי אם בזאת יאותו לו בהשבעם לעבוד באמת „ובאמונה את כבוד גדולת מלכותו את האדון הקיסר קנסטנטין „פאוולאוויטש, כאשר כבר נשבע גם הוא, וגם הכתבים אשר נקראו היום „באזני יועצי הממלכה כבר נודעו לכבוד רוממותו ועכ"ז לא הטו את „לבבו; ואשר על כן כל איש אוהב ארץ מולדתו באמת לא יאחר מעשות „כמוהו. אחר הדברים האלה, לעוצם בקשת עדת היועצים, קרא „רוממות מלכותו הכתבים הנמצאים והנגלים ע"י יועצי המלך, אשר „הביא לפניו העובד עבודת בעל סוד הממלכה, ודבר על לב היועצים „ללכת אל מקדש ההצר לכלות את דבר השבועה לעבוד באמת ובתמים „להאדון הקיסר קנסטנטין פאוולאוויטש. ע"פ הדברים האלה הודיע „היוסטיץ־מיניסטער לכבוד רוממותו, אשר לא יפָּתַח ולא יִקָּרא עוד העתק הכתבים האלה הנמצאים גם אצלו בסוד זקני הארץ."

שני ענינים מפסידים נראים לעינים באופן חבור ספר הזכרון ההוא: מצד האחד המהירות הגדולה בהבנתו: אחר אסיפת היועצים, אשר התחילה בשעה השנית, נכתב, נעתק ונחתם מכל עדת היועצים ונשלח העתק ממנו לווארשויא, בעצם היום ההוא; ומצד השני — שלא היבא להֵראות

*) ידוע ע"פ הורשי המכתב (געריכטס קאמיססיאן) דברי אחד המורדים והפושעים אשר דבר אח"כ אגן המאורע הזה בעזות מצח וגלה את לבבו הרע לאמור: „אבדה עת מציאה אשר לא תשוב אלינו חמשים שנה; לו היו אז בין יועצי הממלכה אנשים חכמים, כי עתה נשבעים ארץ רוסיא למלך חדש ולמשפטים חדשים!" בחסד עליון ישבו בין היועצים אנשים חכמים, אשר ידעו והבינו היטב את חובתם ואת טובת ארצם!

**) כעת גם אחד המיוחד של הקיסר אלכסנדר ניקאלאיעוויטש.

את פני הנסיך הגדול, אשר, אם אמנם על דבריו הָטבעו כל אדני הספר־זכרון ההוא, לא נמנה בין החתומים מבלתי היותו אחד מעדת היועצים. שני הענינים האלה המה הסבות אשר בעבורם דברי הספר ההוא אינם קולעים אל המטרה ולפעמים גם סותרים זה את זה. יען כי שמע הנסיך הגדול מאמו הקיסרית, עוד בחיי הקיסר אלכסנדר שיש איזה שטר־פטורין מקנסטנטין הצעסארעוויטש, הנה אין ספק שבדבריו אל היועצים היתה כונתו רק על השטר ההוא, ולא על אחרים, אשר מתוכנם ואף גם ממציאותם שמע פעם ראשונה אחר שבועתו, מתחלה מפי אמו הקיסרית, ואחרי כן מפי הנסיך גאליצין. שאם אין הדבר כן, אם היה מגלה את אזנם, ככתוב בספר הזכרון, „שהכתבים שנקראו בסוד היועצים נודעים לו מכבר" לא היה שום סבה „לעוצם בקשת היועצים" הכתובה ג"כ בספר הזכרון ההוא „שיקרא הוא הכתבים האלה". אפס בחפזון הכתיבה נתערבו הדברים, ובאופן חבור ספר הזכרון נפסדה אמתת המאורע. ומלבד זה לא נזכר שם פרט אחד, אשר לפי הסדר הנהוג יכול להיות שאין מקומו בספר זכרון ממין זה, ועכ"ז ראוי לדעת אותו מאד, בהיות נשלם על ידו ציור כל המאורע. כאשר שנה הנסיך הגדול לפני כל העדה, אחר שנקראו באזניו כל הכתבים, כי מָאֵן הוא בכסא המלוכה וידרוש מאתם עוד הפעם להשבֵע לאחיו, ויאמר אליו גראף ליטטא, היושב ראשונה במועצות העֶקאנָאמיע, לאמור: „למלאות רצון הקיסר המנוח, הנה אנחנו אשר עוד לא נשבענו לעבוד את קנסטנטין פאוולָאוויטש, רק אותך ידענו לאדון עלינו; אשר על כן רק אתה לבדך תוכל לצוות לנו, ועלינו לשמוע בקול רצונך אם חזק ואמיץ הוא: לכן נהלנו אתה לבדך אל השבועה." הנסיך הגדול ברצונו הטוב הסכים לזה, וכל העדה הלכו אחריו למקדש הגדול אשר בחצר המלך, וישבעו שם בפניו, ואח"כ הוליך אותם לחדרי הקיסרית־האם, אשר נאספו שמה גם יתר בני בית המלכות הנמצאים ביום ההוא בפטרסבורג.

„הגברת הקיסרית — יספר הלאה בספר הזכרון — מבלי שום „רב על יגונה הקשה, חשבה לדבר הכרחי להגיד לעדת יועצי הממלכה, „שהכתבים אשר נקראו היום באסיפת היועצים, נודעו לגדולת מלכותה; „שכלם נעשו לבקשת הצעסארעוויטש ברצונו הטוב; ושהיא בכל זאת „מוכרחת, ע"פ האמת, להסכים על כל המעשה אשר עשה כבוד רוממות „מלכותו הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש. אחר הדברים האלה „חזקה גדולת מלכותה את לב עדת היועצים לעבוד למלך החדש באמת ובאמונה."

זה דבר האֲסֵפה הזאת, הראויה להיות לזכר עולם, אשר החלה בבית המועצה, ונמשכה לעיני הנסיך הגדול, ונעתקה משם אל המקדש,

„היכל בארמון הקיסרית מריה פעאדאראוונה בפניה. „בישוב היועצים „לבית המועצה — מסיים ספר הזכרון — ושפטו העדה על כל הנעשה ביום „ההוא, ויגזרו אומר: לכתוב הדברים בספר זכרון לפניהם, ככתוב למעלה, „ויצוו לעובד עבודת המזכיר, לשלוח העתק ספר הזכרון הזה, עשוי בסדר „ראוי, עם מכתב מהיושב בראש אל כבוד גדולת מלכותו האדון „הקיסר קנסטנטין פאוולאוויטש. אפס הכתבים אשר נקראו היום בבית „מועצת הממלכה יסגרו על מסגר כבתחלה בחותם היושב בראש בארגז הכתבים „אשר בבית הכתיבה של הממלכה, עד אשר יפקוד כבודו הרם לדעה מה יעשה „בם *).

כצאת הנסיך הגדול מאת פני הקיסרית וילך עוד הפעם למקדש החצר, ואחר אשר ספר אל הכהן הגדול מעיר מלוכה פטרסבורג היא הכהן סעראפים את כל אשר קרה בבית המועצה, נעתר לו הכהן לבלתי פתוח הכתבים המונחים בסוד הכר הכהונה וישארו חתומים עד בא דבר הקיסר קנסטנטין. אחר הדברים האלה שמע תפלה קצרה לברכת ימי שני חיי הקיסר קנסטנטין ולהזכרת נשמת המנוח הקיסר אלכסנדר.

בעצם היום ההוא נשבעו צבאות החיל ושרי העם לעבוד את הקיסר החדש. ורץ מהיר הוליך העתק מספר זכרון יועצי הממלכה לווארשויא, עם מכתב מאת אלענין והנסיך לאפוכין. מלבד הרץ ההוא נשלחו עוד רצים שמה להגיד על דבר השבועות. הנסיך הגדול שלח את האדיוטאנט שלו לאזאראף, שר הצבאות טאטישצאף האדיוטאנט שלו סאבוראף, אשר הולך עמו גם את כתב ההודעה (Rapport) משר המסים והארנונות; שר המשפט שלח את ניקיטין איש עובד עבודתו בבית מועצת הזקנים בשלחן הפראקוראטאר הראשי. ומלבד כל אלה פקד עוד הנסיך הגדול לעוצם אהבתו את אחיו וחפצו להפיס דעתו, שיסע לווארשויא באותו רגע פעדאר פעטראוויטש אפאטשינין, איש אשר לפנים היה גדול ונכבד מאד בעיני הצעסאַרעוויטש ויהי לו לאדיוטאנט ולעת כזאת שם מושבו בפטרסבורג בהיותו חפשי מעבודתו. לאזאראף הוליך את האגרת הזאת הכתובה בעצם ידי ניקאלאי פאוולאוויטש:

„קנסטנטין האהוב לי! הנני נצב היום לפני אדני מלכי, בשבועה אשר חבתי לו, ואשר כבר נשבעתי לו, אני וכל האנשים אשר אתי, במקדש, בעצם הרגע אשר הקשיבה אזנינו הבשורה הרעה מהאסון הגדול אשר קרנו. מה אגיד לך, ומה גדול כים שברנו! למען ה', אל תעזבנו ואל תשליכנו מלפניך.

אחיך, סר למשמעתך באמת לחיים ולמות
ניקאלאי".

---

*) על ספר הזכרון חתמו את שמם עשרים ושנים חברי המועצה.

נשאר עוד שתשבע גם כל הממלכה את השבועה אשר נשבעו בפטרסבורג. על פי הסדר הנהוג הדבר הזה מוטל על הסענאט לעשות , ויכתוב ויחתום בעצם היום ההוא יום עשרים ושבעה לחדש נאוועמבר פקודות וישלח ביד הרצים לכל מדינות המלכות : במבוא הפקודות נאמרו הדברים האלה : „בהתאסף ראשי עדת זקני הארץ היושבים ראשונה במלכות בפטרסבורג השמיע השר מיניסטר היוסטיציאה הבשורה הרעה , אשר כבוד גדולת מלכותו , האדון הקיסר אלכסנדר פאוולאוויטש , אחר אשר חלה מחלה עצומה , נאסף אל אבותיו בטאגאנראג ביום תשעה עשר לחדש נאוועמבר הזה . ראשי זקני הארץ כהתאספם יחד ובהשבעם לעבוד באמת ובאמונה את יורש הכסא במשפט וצדק , את כבוד גדולת מלכותו האדון הקיסר קנסטנטין פאוולאוויטש , נתנו פקודה : להודיע את כל זאת בכל מדינות המלכות ע״י פקודות עצב ויגון .״ אחר המבוא הזה באו החקים והמשפטים הנהוגים בסדר השבועה . בנוסח השבועה הנשלח עם הפקודות , מבלי שים לב על החוק העיקרי בשנת 1797 , אשר בו כתוב מפורש סדר ירושת הכסא , נאמרו הדברים אשר באו גם בנוסח השבועה שנשבעו לקיסר אלכסנדר , היינו : „ואת יורש הכסא אשר יודע אחרי כן .״

אחרי אשר הודענו מהלך המאורעות בווארשויא ובפטרסבורג , נפנה נא עתה מסקוואה , אשר שם נצפן הכתב הראשי משנת 1823 , ואשר לא היה שם בעת הזאת איש מבית המלכות .

סכנת מחלת הקיסר אלכסנדר נשמעה מהרה גם בקרית מלך הישנה . ביום עשרים ושבעה לחדש נאוועמבר — בעצם היום ההוא אשר בפטרסבורג כבר נשבעו לעבוד את הקיסר החדש — הגיעה למסקווא בשורה אשר נחמה אותה כמעט ; אבל היא היתה השביב האחרון מהתקוה הדועכת . ביום עשרים ושמנה לעת ערב בא אל הכהן הגדול פילארט אחד ממיודעיו , להתפלל עמו כל הלילה , ויהי כאשר שאל אותו הכהן : למה נפלו פניו והוא מתעצב , ויענהו לאמור : הידוע לא תדע , הלא מאז הבקר הקול נשמע כי גוע הקיסר. ויהי כאשר שבה רוח פילארט אליו אחר החרדה הראשונה , ויפלא בעיניו כי לא הגיד לו דבר מזה עד הנה הפקיד נגיד למלחמה אשר במסקוא , אשר לפי דעתו לו לדעת גדל ערך הדברים העומדים להגלות . ביום עשרים ותשעה בהיות הבקר , בקש הכהן הגדול את הנסיך סערגייא מיחילאוויטש גאליצין , אחד מגדולי שרי מסקווא , לבוא אליו , וילכו שניהם יחדו אל הנסיך דימיטרי וולאדימיראוויטש גאליצין . לזה האחרון לא היתה עוד שום ידיעה ברורה ע״פ שרי הממשלה ממות הקיסר , ויגד לו הכהן הגדול את מחשבותיו על דבר המבוכה אשר תמצא

את סדר עניני המדינה לעת כזאת . „הצעסאַרעוויטש קנסטנטין — כה אמר — כתב אגרת אל הקיסר בראשית שנת 1822, כי מאנה נפשו לרשת הכסא אחריו; עד מחצית שנת 1823 לא נעשה דבר מצד הקיסר בדבר הזה, והמודעה אשר נעשתה אח"כ שאחיו השני ימלא את מקומו לרשת את הכסא נשארה דבר סתר וסוד עמוק, וכן נשאר בסוד גם המקום אשר המודעה שמורה וצפונה שם. יכול להיות לפי זה אשר הצעסאַרעוויטש מבלתי ידעו דבר מן המודעה ההיא, והושב שרצונו לא יצא עוד אל הפועל על ידי הגמר הראוי, ידרש לאשר יבוקש לשבת על הכסא: ואז יכול להיות שתגיע למסקווא הידיעה מוואַרשויא ממלכות קנסטנטין פאַוולאָוויטש בטרם יקבלו הידיעה מפּטרסבורג שנתעלה ניקאָלאַי פאַוולאָוויטש לשבת על הכסא." בתוך הדברים האלה נתגלה שהגענ ראל־גובערנאַטאָר— כאשר הזכרנו מזה למעלה — לא ידע עד הרגע הזה ממציאות כתב הקיסר במקדש אוספנסקי. רצונו היה ללכת אל המקדש, לדעת אמתת הדבר; אבל הכהן הגדול לא הסכים לזה, באמרו שהדבר הזה יכול לסבב שמועות שאי אפשר לשער, וגם מלשינות שוא לאמר אשר אך עתה הניחו כתב כזה בתוך כתבי הממלכה, או החליפו איזה כתב באחר: אחרי הדברים האלה גמרו בדעתם, אשר בבוא ידיעה מוואַרשויא לא יודיעו אותה בקהל ולא יעשו דבר, ויחלו עוד עד בוא הידיעה מפטרסבורג, אשר על ידה ידעו מי הוא המושל באמת.

אפס כמעט הספיקו ע"ז לעשות משמרת בפני המבוכות, והנה תחת שואה התגלגלו מצד אחר עוד מבוכות גדולות מאלה.

בערב יום זה, יום עשרים ותשעה להדש נאָוועמבער, בא למאַסקווא סאַנטיפּעל, אדיוטאַנט של הגראַף מילאָראַדאָוויטש, אשר נשלח מפטרסבורג עם אגרת מהגראַף אל הפקיד נגיד למלחמה אשר במסקווא, בטרם נשלחה עוד פקודת הסענאַט. מילאָראַדאָוויטש הודיע להנסיך גאַליצין, אשר בפטרסבורג כבר נשבעו להקיסר קנסטנטין, והראשון אשר נשבע היה הנסיך הגדול ניקאָלאַי פאַוולאָוויטש, ושרצון הנסיך הגדול הוא שכן יעשו גם במסקווא, מבלי אשר יפתחו את כתב הנשתון אשר הניחו בשנת 1823 למשמרת במקדש אוספנסקי. לשמע הדברים האלה אשר לא חִכָּה, ראה הפקיד נגיד הכרח בדבר לשמוע קודם לכל עצת הפּראָקוראַטאָר הראש של האסיפה הכללית אשר לזקני עדת מסקווא, הוא הנסיך פּאַוועל פאַוולאָוויטש גאַגאַרין *), אשר פְּקֻדָּתוֹ היתה בעת ההיא נֶאְדָּרָה בַּכֹּחַ. „כאשר נשבענו לעבוד את הקיסר המנוח — השיב גאַגאַרין — נשבענו ג"כ לעבוד את היורש אשר

*) כעת אחד מיועצי הממלכה

יודע לנו. והנה כעת אין לעינינו שום כתב מלכות אשר נדע על ידו מי הוא יורש עצר: ע"כ החובה מוטלת עלינו לפנות אל החוק העיקרי משנת 1797; וע"פ דחוק ההוא, בהיות הקיסר מת בלי בנים, הכסא הוא נהלת אחיו הגדול אחריו." ע"פ הדברים האלה היתה עצת גאגארין, לאסוף ממהרת היום ההוא זקני העדה (סענאט) ולהחליט ע"פ החוק הנאמר להשבע לקנסטנטין פאוולאוויטש ולהגיה תיכף אחר זה את כתב השבועה במקדש אוספנסקי. ראש הכהנים פילארט, אשר הביא לו הפקיד נגיד את אמרת מילאראדאוויטש, הוה דעתו, כי לא נכון לתת בעניני מלכות גדולי ערך כאלה יפוי כח לאגרת כתובה לאיש מרעהו כמו לכתבי הממשלה. אולם הפקיד-נגיד גלה דעתו, שאחר אשר נעשתה השבועה בפטרסבורג, הנה מפני מראית עין לא טוב הדבר לדחותה ולאחרה במסקוא, ויכול להיות יתצא מזה רעה עצומה להשבית המנוחה הכללית. פילארט השמיע דעתו עוד הפעם, אשר לשבועת המלכות מן ההכרה גם כתב מלכות, ואשר בלעדי בלעדי פקודת סוד חבר הכהנים אי אפשר לשרי הכהונה לעשות קטנה או גדולה, אז הגיד לו הפקיד־נגיד את אשר התיעץ עם גאבארין ואת אשר גמרו ביניהם לאסוף את הזקנים, והוסיף לאמור, אם גם הזקנים לא יסכימו לדבר הזה, הנה הוא, הפקיד־נגיד, חושב להשביע עכ"פ את שרי הפלך. הכהן דגדול השיב, שפעולה כזאת לא לבד שתהיה רחוקה מאד מהפעולות הנעשות בכה הממשלה, כי אם תהיה ג"כ בלתי ראויה, ותוכל ג"כ לעורר ספקות בין העם ביהוד אם לא ישבעו עמם יחד גם הזקנים. ויהי כאשר הפציר הפקיד־נגיד בכהן הגדול לכלות דבר השבועה עכ"פ אחר אשר יחליטוה זקני העדה ואז תהיה נקראת במקדש אוספנסקי, ולא יכל עוד הכהן להתיצב נגדו ולקבל על נפשו אחריות מאנו בדבר הזה, ויאמר בלבו: הנה אי אפשר שיהיה בפטרסבורג קיסר אחד ובמסקווא אחר, וכן אי אפשר לשום לָאַל כתב מלכות המנוח בסוד מועצת הממלכה ובמועצת חבר הכהנים וזקני העדה מבלי סבות גדולות ועצומות, אכן אי אפשר גם כן שיהיה תוכן הכתב ההוא בלתי נודע בהיות כתוב מפורש על המעטפה מה יעשה בה. ובהיות נמצא שם הנסיך א. נ. גאליצין, אשר מלא תמיד באמונה את רצון הקיסר המנוח, אשר על כן הדל פילארט למנוע עוד את מעשה השבועה במסקווא אשר כתב נעשה בפטרסבורג. אפס כאשר עוד לא נודע אם יסכימו הזקנים להחליט דבר השבועה, לכן לבלתי יִוָדע הדבר בטרם עתו, צִוָה ראשי הכהנים להתאסף במקדש אוספנסקי רק להתפלל, כדרכם ביום השלשים להדש נאוועמבר לכבוד קדושם אנדרייא נקוב-ראשית (פערוואזוואניי) והפקיד-נגיד הבטיח להודיע להכהן הגדול את אשר יצא מפי הזקנים, בשעה האחת עשרה בבקר, במקדש-הנסם,

בשלשים יום להדש נאוועמבר בבקר בשעה העשירית נאספו הזקנים ע"פ הידיעות שכתב הפקיד-נגיד לכל אחד ואחד. מפטרסבורג לא בא עוד רץ

אשר יביא בידו ידיעה מהממשלה. הפקיד-נגיד בעצמו הודיע לכל דנאספים את תוכן אגרת גראף מילאראדאוויטש, והפראקוראטאר הראשי הציע לפניהם את דהלטתו בכתב אשר הכין קודם לזה, להשבע להקיסר קנסטנטין. אחד הזקנים ומילטשאף רצה לעורר ספקות על זה, ויעט בו גאגארין לאמר כי הדבר הזה איננו אחד הדברים הסובלים הוקי דעות. זקן אחר, הנסיך דאלגארוקי, בקש לקרות עצם אגרת מילאראדאוויטש, את אשר לא יכל הפקיד נגיד להראות לו יען נמצאו בו דברי סתר לו לבדו ואין לורים אתו, „הכי — שאל גאגארין — גרע בעיניך כח דברי פקיד נגיד למלחמה אשר במסקווא מאותו אשר בפטרסבורג?" הזקנים התמו ידם על החלטת גאגארין וילכו כלם יחד אל המקדש הגדול, והפקיד נגיד שלח להגיד את זאת במקדש-הנסים. אז השמיעו צלצלי אֲבָל בפעמון אוספנסקי להודיע ליושבי עיר המלוכה כי נאסף הקיסר, וינדרו אל ארמון הקרעמעל המון רב מאד, אשר כבר הקול נשמע ביניהם כי יש חדשות ונצורות ואשר ע"כ נקראו הזקנים להתאסף. במקדש הגדול קרא הנסיך גאגארין בקול רם באזני כל העם, אחר אשר נפתחו דלתות חדר הקיסר, החלטת הזקנים, והכהן הגדול פילארט אשר לא בנעימים נפל חבלו להיות מסתיר האור במקום חשך הוליך את כלם אל השבועה *). תיכף אחר זה הגיעה מפטרסבורג פקודת הסענאט מן 27 לחדש נאוועמבר. הפקודה הזאת המעידה שהדבר הנעשה בעיר מלוכה זאת נעשה גם באחרת, לא השאירה עוד שום ספק כי היטיבו לעשות.

בין כה וכה היתה בפטרסבורג מבוכה אחרת במצב הענינים. מוורשויא לא הגיעה עוד שום ידיעה, ואחר כל הדברים אשר עברו וממילא כובן שנתפרסמו, לא היה אפשר שלא ישארו איזה ספקות בלב ההמון, וגם בלב איזה ראשי שרי הממלכה. הקיסר החדש היה במקום אחר, איש בא כחו לא היה פה, רצונו ודעתו לא היו נודעים, איש לא ידע אף מקומו אשר הוא שם: העודנו בוורשויא או הלך לטאגאנראג **), או הולך הוא נוסע לפטרסבורג, כל הדברים האלה בעל כרחם נראו כדמית בין מלכא

---

*) גם המכתב מן שנת 1823 עם הנוספות לא נלקחו מן הארגז ולא נפתחו ונקראו באזני כל העם במקדש אוספנסקי עד יום 18 לחדש דעצעמבר, קודם שנשבעו לה אדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש.

**) „אם הקיסר עמכם - כתב ניקלי פולויטש מן 2 דעצעמבר להנסיך וואלקאנסקי, אשר נשאר בטאגאנרוג עם הקיסרית עליסאבעטה אלעקסעיעוונה — למען ה', הגידה לו, כי אינו נכון ביעזבנו; כי עבדיו אנחנו; ובכליון עינים אנו מיחלים על

ל מ ל כ א (Jut eregnum). מכל זכר לבית המלכות לא היה בפטרסבורג איש בלעדי ניקאלאי פאווּלאוויטש, ולו לא נשאר לעשות כי אם אחת משתי אלה, או לבלתי עשות מאומה ולבלי התערב בכל פעולת הממשלה, אשר כזורות נחשבו לו ע"פ אמתת חקי עבודתו, או למשוך ידו את האנשים אשר בידם הממשלה ולפלס נתיב לפעולותיהם עכ"פ בכל אשר יוכל. באופן הראשון היה נשמר הסדר ולא היה בו חטא; אבל ל ה נ ס י ך ה ג ד ו ל נראה, שאם יסוף בעד עצמו בדרך זה מכל אחריות חיצונית, ויניח לעסקי המדינה ללכת בדרך לא טוב, הנה יעשה כאיש האוהב אך את נפשו, ונשא חטאה גדולה. ובאופן השני, בהיותו בלתי קרוא ברצון מושל הארץ להתערב בדברי הממשלה דנה את נפשו יקריב, אבל לבו נכון ובטוח כי היה יהיה לעזר ולהועיל לארץ מולדתו ולהאיש אשר נשבע לו לעבדו באמת ובלב שלם. בשומו זאת לנגד עיניו, לא היה אפשר ל ה נ ס י ך ה ג ד ו ל לבלתי יגמור בדעתו ללכת בדרך השני, אשר הורוהו כבודו ולבו. „ניחל בכליון עינים לדעת דבר מה מ ה ק י ס ר ק נ ס ט נ ט י ן פאווּלאוויטש ופקודותיו: — כתב אל הנסיך וואלקאנסקי — ועד בואו נקוה בעזר אלהים להחזיק הכל בסדר הראוי." באגרת אחרת (מן יום השלישי להדש דעצעמבר) שמדובר בו מסדר הולכת גוף ה ק י ס ר המנוח, הוסיף עוד: „כל הענינים הנצרכים לך במקומות הנמצאים פה הנני מבקש לעשות על ידי בלי אמצעי." אולם גם פה לא עברו הדברים בלי טורח ועמל. ה א ם ה ק י ס ר י ת נשאה וסבלה את האסון האכזר ונמלטה בבריאות גופה; בהיותה מופת לכלם באומץ רוח, מצאה עוז ותעצומות גם בגופה וברוחה להתענות ולהתקדש, תיכף אחר שקבלה הבשורה הרעה, ביחד עם הנסיך הגדול ואשתו *) ובכל זאת נחוץ היה מאד להסתיר מהלך העסקים בעת ההיא מעיניה ומעיני הסובבים אותה. אולם ה נ ס י ך ה ג ד ו ל, בהשליכו יהבו על ה' והשגחתו, גמר אומר לעשות ולפעול ככל אשר ישים ה' בלבו. כל הכתבים אשר הגיעו על שם ה ק י ס ר נמסרו לו, על ידו נפתחו, וע"כ, ע"פ פקודתו, נחלקו איש למקומו הראוי לו. בעיר שררו מרגוע ושקט. עכ"פ כפי הבטחת גראף מילאראדאוויטש ויתר האנשים המעטים רואי פני ה נ ס י ך ה ג ד ו ל; כי במצב ההוא לא מצא לנכון לפניו להראות לעיני כל, וכמעט לא יצא מארמון החורף, אשר נכנס לשבת שמה אחרי שמעו הבשורה הרעה, למען היות קרוב אל אמו. אפס תחת מסכת המרגעה החיצונית, שערוּרה גדולה נהיתה בעת ההיא בפטרסבורג בין הרשי און,

כולו." ולבן־המלך עצמו כתב ניקלאי פאולויטש עוד קודם לזה: אנחנו מלפים עליך בכליון עינים. כבוד עלינו מאד נסיך הגדול ידיעת בריאתך ומצבך. היותך פה עמנו הכרחי מאד עכ"פ למען אמנו.

*) ביום עשרים ושמנה לחדש נאוועמבר החלו למלאות חובות הגלחים הזאת ויתקדשו בשלשים לחדש ביום חג אנדרייא נקרא־ראשית, קדוש הגלחים,

ואם אמת נכון הדבר כי לא עלה על לב שוטרי העיר הזאת כי מרד ומעל בתוכה , הנה כבד להבין אך לא נגלה להם ואיך לא נתעורר החשד בלבם כראותם האספות הרבות של המורדים והפושעים . סופרי ארצות אחרות מספרים , כי הגידה הפאליציא למילאראדאוויטש על אודות אסיפות צעירי הימים החשודים בעיניהם : אבל הוא בשחקו על יראתם , ענה : „הכל הבל ! הניחו להילדים האלה לקרוא איש באזני רעהו הרוזן אשר אין להם שחר.״ אבל באמת לא היה הדבר כאשר דמה , כי לעשות נוראות נאספו ונדברו . בעת ההיא היה משפט שרי הצבאות ומנהגם להתאסף אחרי פקדם צבא חילם בבית הנקרא לשכת פרשי המלך אשר בארמון ההוא . שמה בא יום יום ע״פ משרת עבודתו , אחד המורדים הגדולים , ובמקום ההוא , בין המון שר הצבא ויתר האנשים הבאים לדעת את שלום הקיסרית , ועוד יותר לשמוע הדשות , שתה בצמא כל דבר חדש אשר הקשיבה אזנו ויספר אחר כן לרעיו , כל דבר אשר דמה כי יהיה להם לעזר ולהועיל להחיש מעשיהם החוטאים . ופושע אחר יאקאבאוויטש *) עלה בידו בתרמיתו ובחנפי רעג לשאת חסד בעיני מילאראדאוויטש הטוב והישר אשר היה לבבו נאמן עם כל איש , ואחרי כי בא פעם בפעם אל ביתו גנב גם את לבו ותקה אזנו שמץ מני סודותיו . ואשר לא עלה ביד זה לדעת בחצר המלך , נודע לזה ע״פ הפקיד נגיד למלחמה , אשר היה נקל לו לנפול ברשת התרמית , ולא בכל פעם סגר במסגר לבו את סודותיו . אפס עצם מחשבת המורדים עוד היתה צפונה בחשך ונסתרה מעיני כל איש אשר לא בא בסודם .

השארנו את הנסיך הגדול מיהיל פולויטש בעת צאתו מווארשויא , על פי הדברים אשר נדברו ביום עשרים וששה להדש נאוועמבר אחר סעודת הצהרים , נתיבות דינאבורג המתוקנים עוד לא נודעו בעת ההיא , הדרך הישר ההוא כמו יתר הדרכים המתוקנים בארץ רוסיא תולדות ממלכת הקיסר ניקאלאי המה . בעת ההיא הלכו מקאוונא לפעטערסבורג בדרך שאוועל, מיטויא וריגא . ובכל השטה עד מיטויא לא ידע עוד איש מהאסון אשר קרה את רסיה ; ובמיטויא היה הנסיך הגדול המבשר הראשון אשר הודיע את זאת לפאסקעוויטש שר צבא הקארפוס הראשון מהרגלים , הוא פאסקעוויטש איש השם אשר היה אחרי כן נסיך עיר ווארשויא . אולם במקום ההוא צללו גם אזני הנסיך הגדול לקול שמועה הדשה אשר לא קוה : עובר אורח הגיד להאנשים ההולכים עמו , שכבר נודע בפעטערסבורג מות הקיסר אלכסנדר — וכי כבר נשבעו להקיסר קנסטנטין . „ומי יודע

---

*) קאפיטאן נדוד ליפזענגרלדסקי רוכבים קלים .

איך יפול דבר בהשבעם שנית לקיסר אחר ?" קרא פתאום , בידעו כי השבועה הזאת השנית הכרחית . לפטרסבורג בא הנסיך הגדול בבקר השכם ביום השלישי לחדש דעצעמבר , ואחרי ראותו פני אשתו רגעים אחדים מהר ללכת לארמון החורף. הקול נשמע כי בא מיחיל פאוולאוויטש וינהרו מתי העיר הארמונה לדעת הדשות : „ההישבע נשבע מיחיל פאוולאוויטש ?" שאל כל איש . „לא" — השיבו הבאים עמו . האם הקסרית המתיקה סוד עם האורה, אחיו המתין בחדר השני לדעת מנת חבלו . ויהי אחרי כן והדלת ופתחה : „הנה ניקאלאי — קראה הקיסרית — השתחוה בהדרת קדש לאחיך לקנסטנטין , כי גדול ונשגב הוא ברצונו העוז להשאיר לך הכסא." הדברים האלה כמשא כבד העיקו את לב ניקאלאי פאוולאוויטש . מי משנינו— אמר בלבו — הגדיל להביא את קרבנו ? ההוא אשר גמר אומר להשליך מעליו בפעם אחת נחלת אבותיו , בשומו עליו מסוה ברתי יכולת ושומר מוצא שפתיו בדבר אשר בחר בו על פי רצונו וחפץ לבו ; או זה אשר מעולם לא התעתד למעלת הכבוד הנחשב לו כמו זר ע"פ חוק תולדתו , אשר לא ידע דבר מכל הנעשה עד הנה על אודות מנת גורלו , ולפתע פתאום, בעצם העת הרעה, עת לא נראו מצהלות שמחה על פני העתיד , הנהו הולך להקריב את נפשו ואושר ביתו ומנוחתו היקרים לו — למען הענותו מפני רצון איש אחר : „בטרם אשתחוה כדברך , אמי — ענה — הרשיני לשאול על מה , יען לא ידעתי , במצב כזה , איזה הוא הגדול בשני הקרבנות . קרב איש הממאן בכסא, או אולי של זה ההולך לשבת עליו ! .

בכל זאת לא יכלו עוד בשום אופן לחשוב הענין לנגמר בשלמות . המכתב מווארשויא נשלח ע"י מיחיל פולוטש בטרם הגיעה שמה הידיעה אודות השבועה אשר נשבעו בפטרסבורג, והידיעה הזאת יכלה לשנות כל הענין . ומלבד זאת לא הספיקו מכתבי הצעסארעוויטש, בכל היותם עשויים בתבנית דבר חוק ומשפט , לאַמֵּת בעיני העם שהמיאון ההוא , שנשאר בחיי הקיסר אלכסנדר דבר סתר לכלם , הוא עוד היום, ביחוד אחר שנשבעו לו, רצונו וגומר דעתו של יורש העצר. ובדרך כלל, לא לבד שלא נתמעטה מבוכת הענינים ע"י המכתבים האלה, כי אם נדלה עוד יותר . מיחיל פאוולאוויטש , בשפכו מרי שיחו על כל אשר נעשה בפטרסבורג , לא הכחיד תחת לשונו ראיתו את הנולד על דברת סכנת השבועה החדשה ודבר על הטורח והעמל אשר ימצאם לברר לכל ההמון הרב , על מה ולמה האח השני יקח עמדת אחיו הגדול אשר כבר נשבעו לו , ולקרב אל שכל העם והיל הצבא , יסוד אמתת הדברים , אשר הם , כפי שכנה אותם התפשרות בני־בית (אשר אין לזר להתערב ביניהם) ניקאלאי פאוולאוויטש בתשובתו אל אל אחיו , שנה והגיד את אשר הגיד כבר לאחרים : שלא היה יכול לעשות באופן אחר במצב כזה אשר היה עומד ע"י סתר כתבי הקיסר המנוח והעדר ידיעתו מהם . וכי לא יושר לבו ולא שכלו מיסרים אותו על זה . „ובכל

זאת — הוסיף לאמר — עוד יש תקוה לתקן כל המעוות האלה ולהפכם לטובה, אם בא יבא הצעסארעוויטש בעצמו לפטרסבורג, ורק באשר יקשה את ערפו ויואל לשבת בווארשויא, יהיה זה סבה לרעות רבות אשר לא אכחד כי תוכלנה לבוא, ואשר כפי הנראה, אנכי בעצמי אהיה הקרבן הראשון אשר עלה על מוקד מזבחם.״

אחר אשר התבוננו הרבה בדבר הזה נגמר בדעתם לכתוב אל הצעסארעוויטש, כי ניקאלאי פאוולאוויטש ראה הכרח בדבר לבטל רצונו לפני רצון אחיו, אם יגלה עוד הפעם את רצונו בהחלט. לתכלית זה בקש הנסיך הגדול עוד הפעם את הצעסארעוויטש אחר דרשו ממנו באגרת ארוכה להודיע לו גמר דעתו ולתת לו את ברכתו; בהבטיחו לו, בכח השבועה אשר נשבע לו, הכנעה בלתי מוגבלת ולשמוע בקול דברו לכל אשר יצוהו, ואחר אשר באר לו מקור הדברים אשר הניעו אותו לעשות את אשר עשה באמת ובאמונה ויגלה לפניו את כל נפשו כאלו התודה לפני אל עליון (עצם דבריו) — כי בא יבא לפטרסבורג. הבקשה הזאת בקשה ממנו גם הקיסרית האם. שתי האגרות האלה, אשר יכתבו באותו מקום בעצם ידיהם, נשלחו לווארשויא ע״י רץ שר צבא ביעלאאוסאף באותו היום בשלישי לחדש דעצעמבר.

לפי רוב הזמן אשר נמשך בְּהַמְתִּיק בית המלך סוד יחד לעשות את כל הדברים האלה, גדלה ותרב גם תאות האנשים העומדים בחצר לדעת את גמר הדבר. כצאת מִיחַיִל פאוולאוויטש מאת פני הקיסרית מהרו כלם לקראתו. ידעו כי הקיסר אשר כבר נשבעה לו רסיה אהב אותו עד מאד ובו בטח לבו; ידעו ג״כ כי בא בדרך ישרה מוורשויא: אשר על כן בלי ספק אתו ידיעה ברורה מכל דבר. ולמה אם כן הוא מחריש מתאפק ובלי הגד דבר? כל אחד בקש לקרות עכ״פ מרשמי פניו את אשר התעתד לו ולרסיה; ולדעת על ידיהם פתרון החידה, אשר כפי אמונת כלם, כמוס הוא אתו ענוי תאותם הבוערת הזאת היתה להם עוד יותר למעמסה, באשר לא היה אפשר לאחד להם למלאותה ע״י שאלה אשר ישאלו אותו בדרך ישרה. השלום לאדון הקיסר? הלא יארכו עוד הימים עד בא הנה כבודו הרם? איה איפוא כעת משכן כבודו? אלה הם השאלות אשר הקשיבו אזני מיחיל פאוולאוויטש מכל עבר ופנה בצאתו מאת פני הקיסרית, ויותר מאלה לא ערב לב איש לשאול. הנסיך הגדול, אשר באמת ידע הוא לבדו — אבל ידע מבלי אשר יכל לגלות — כי קיסר רוסיא האמתי כבר נמצא ביניהם, השיב להם בתהבולה כמתכון לנטות משאלתם, כי שלום

לקנסטנטין פאוולאוויטש, כי נישאר בווארשויא, וכי לא נודע דבר אם יבא הנה וכדומה' — כאשר נעשה הפ:שי מן השאלות מהר הארמון ביתו ושם, קודם כל דבר, התפלל בעד נשמת אחיו שהלך למנוחה. נקל לדעת שגם הדבר הזה נודע מהרה. „מה הדבר הזה ? — שאלו בחצר ובעיר: הנסיך הגדול יצא מווארשויא אחר אשר כבר נודע לו מות אלכסנדר פאוולאוויטש. פה ראה פני אחיו ואמו, התפלל בעד נשמת הקיסר המנוח, ובכל זאת עוד לא נשבע להקיסר החדש. מדוע רק הוא לבדו והבאים עמו הוציאו את עצמם מלמלאות החובה אשר נצטוו עליה כל תושבי ארץ רוסיא למלאותה ?" ובאמת היו כל פרטי עניני המאורע הזה מסוגלים להעיר ספקות ופירושים זרים. אגרות הצעסארעוויטש קראו וידעו רק זרע המלוכה, ובלעדיהן, בלעדי החוליא החדשה הזאת בשלשלת המאורעות, איך וע"י מה היה אפשר לפרש העדר שבועת מיחיל פאוולאוויטש, שתיקתה הארוכה של הממשלה ובלתי עשותה מאומה ? ההמון הרב לא הבין דבר; אפס השערות על דבר הסבות הנסתרות המשביתות את הממשלה לכלת בדרך הנהוג, ואולי גם אי־זהירות של איזה איש גלו להם לבסוף את האמת. הקול נשמע, בתחלה בלתי ברור ומעורב בדברים שסותרים זה את זה, ואח"כ עלה מעט מעט למדרגת האמת הברורה, שקנסטנטין פאוולאוויטש מאין בכסא המלוכה. הדעה הכללית פקחה עין לראות כי לא זה האיש, אשר נשבעו עליו, יהיה הקיסר, והמורדים והפושעים — עוד מעט ונדבר מהם בפרטות יותר — חשבו בעת ההיא, שיום השבועה השנית המבטלת את הראשונה, יהיה שעת הכושר להוציא אל הפועל את מחשבתם הרעה: בדרך זה אנו רואים כל הדברים יגעים למשוך ולקרב את הסערה אשר התעתדה לבוא על רסיה, לא למען תסער להפיציה, כי אם לגלות פתאום כל חורשי און ובני בריתם, ולהראות עצה ותחבולה לשָרֵש כל שורש פורה רוש ולענה. על רַסִיָה נאדרי בכח ימין ה' עושה פלא. הוא האל אשר לפנים ביום מסה ומריבה כזה העלה על הכסא את בית רָאמאָנאָף, קץ שם למרד הסטרעליצין לשום ממשלת פֶּטֶר תהלה בכל הארצות, ולהב אש אוכלת מסקווא כבה בחומת פאריז.

עברו שני ימים. אחי הקיסר ואנשיו עוד לא נשבעו. שיחת בני העיר הלכה הלוך וחזק ומצב מיחיל פאוולאוויטש בין המצרים האלה הצר לו מאד. למלאות בקשתו גמרו אומר כי ילך עוד הפעם לוורשויא: למראית עין — למען הניח דעת קנסטנטין פאוולאוויטש לבלתי ידאג לאמו ולבריאותה, ובאמת — לדבר על לבו לבוא לפטרסבורג. אולם לבלתי תעבור עליו בדרך תשובת קנסטנטין על דבר השבועה, ובדרך כלל לבלתי יִסָתרו מפניו איזה חדשות ונצורות הבאות מוורשויא

זַמַּן כתב לידי הנסיך הגדול חתום בידי הקיסרית האם זה תוכנו : „המראה את ספר הגלוי הזה , כבוד רוממות מלכותו האדון הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש , בני האהוב , הוא בא בכחי לקחת בשמי ולפתוח ולקרות כל האגרות והמכתבים וכו׳ הכתובים מהאדון הקיסר קנסטנטין פאוולאוויטש אלי .״ ביום החמישי לחדש דעצעמבר אחר סעודת הצהרים נסע לדרכו . בטרם הפרדו אמרה לו הקיסרית : „בראותך את קנסטנטין , ואמרת אליו ושנית לו היטב , כי כל מעשינו אשר פעלנו היה למען אשר לא ישפך דם .״ — „עוד לא נשפך אבל יִשָּׁפֵךְ !״ ענה מיהאיל בינון לבו אשר נבא לו כזאת .

בעצם היום ההוא כתב ניקאלאי פאוולאוויטש בכתב ידו לטַאגאנרָאג להנסיך וואלקאנסקי לאמר : „מאד כלתה נפשנו לשמוע הדישות מהוד רוממותו מוורשויא , יען שהכל תלוי בו לבדו . אם אנחנו נשאר פה זמן רב בלי פקודות ממנו , אי בבלי דעת רצוננו וגומר דעתו לבוא הנה או לבלתי בוא , הנה לא נוכל לענות בעד קיום הסדר השקט והשלוה כמו שהם , תהלה לאל , עכשיו בשלמות , ואשר נפלאת היא לא לבד בעיני אנשי ארצות אחרות , כי אם — אודה — גם בעינינו . מיחיל פאוולאוויטש , אשר הביא לנו הידיעה מוורשויא , כי כבר קבל האדון מסך בשורת האסון , לא הביא לנו שום דבר ברור מגמר דעתו , אשר על כן שב עוד הפעם ללכת לוורשויא בפקודת אמנו בעצם היום הזה , עם בקשתה העצומה כי באו יבוא הנה אל המקום אשר היותו שם נחוץ מאד . בריאות אמי במצב טוב ; הענינים הנוכחים מישבים עליהם רעיונותיה , וזה תועלתה , כי לא יתנו אותה להשתקע ביגונה . חנון ורחום ה׳ .״

הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש שב לוורשויא בדרך אשר בא משם ; אבל עד מהרה ראה כי נחוץ לו להשאר במקום אחד . „כבואי לבית הלוף הסוסים (סטאציאן) אשר בראננא־פונגערן — כה כתב מנעננאר ; ביום השמיני לחדש דעצמבר . לאחיו לפעטרסבורג — פגעתי ברץ ההולך מוארשויא עם אגרת אל הנסיך לאפוכין *) , ובקראי על המעטפה מרוממות מלכותו הצעסארעוויטש , הבינותי באותו רגע מה ענינה , ובתוך כך נודע לי מפיו שלאזעראף נוסע אחריו , אשר על כן לקחתי עמי את הרץ ההוא עד אפגע את לאזעראף . את הכתוב אל הנסיך לאפוכין לא ידעתי , כי אין לי המשפט לפתוח האגרת הכתובה אליו . בנעננאל מצאתי את לאזעראף , אשר מסר לי אגרת שהיתה אצלו על שם אמנו ; ואתה תחזה מאגרת קנסטנטין פאוולאוויטש את כל דעתו׳

*) מהאגרת ההיא ידֻבר במה שיבוא .

מסכים עם הדברים אשר הגדתי לך . ועתה מבלתי אדע את אשר יפצאו לנכון לעשות בפטרסבורג , אמרתי כי טוב להשאר פה ולהוחיל על פקודתך , יען כי בהיותי רחוק ממך רק מאתים וששים ווערסט , אם היותי בפטרסבורג נחוץ לך , הנה אוכל לשוב עד מהרה , ואם אין אוכל ללכת לדרכי הלאה לוורשויא כאילו לא היה דבר ; יכול להיות כי ייטב בעיני אמנו ובעיניך לשלוח על ידי עוד איזה הדשות אל אחינו ; היה בטח כי נכון אני תמיד אל כל אשר תצווני אתה ואמנו . אם אוחר המועד שנים או שלשה ימים לבוא לוורשויא אין דבר , כי כבר הגיד לו אָפּאָטשינין את הכל . עשה עמדי הסד וראה אשר תגענה הפקודות אלי עד מהרה .״

וזאת היא אג״ת הצעסארעוויטש (מיום השני להדש דעצעמבר) , אשר עליה כיון מ י ח י ל פּאוולאוויטש .

„ה א ד י ו ט נ ט שלך , ניקאלאי אהובי , כבואו הנה , מסר לי אגרתך . קראתיה במר נפש ובעצבון רוח . גומר דעתי לא יזוז ממקומו ונקדש בתוכי על ידי איש חסדי ו א ד ו נ י המנוח לא אוכל למלאות שאלתך אשר תדרוש ממני לבא פטרסבורגה עד מהרה , והנני מגיד לך כי עוד ארחוק נדוד גם מפה , אם לא יעשה הכל כרצון א ד ו נ י נ ו המנוח . אוהבך ואחיך הנאמן לך כל עוד נשמתו בו .

קאנסטאנטין.

ויהי כאשר מסר לאזעראף , כבואו לפטרסבורג בששי לחדש דעצעמבר , את האגרת הזאת , ויספר את הדברים האלה : כבואו , בשני להדש , בשעה התשיעת אחר הצהרים ,, להתיצב בוורשויא על ק נ ס ט נ ט י ן פּאוולאוויטש וכהגידו לו הדברים האלה . „הנה באתי להתיצב לפני גדולת מלכותך אדונינו ה ק י ס ר״ ראה ויתבונן כי נשתנו פני הצעסארעוויטש , וכצאתו מאת פניו שאל אותו גענעראל קורוטא על כל אשר נעשה בפטרסבורג , ורצה להשיב אותו לדרכו בערב ההוא ; אפס מבלתי היותו בריא אולם , נתן לו רשות להנפש עד הבקר , בתתו לו מקום מנוח בתוך כך באחד הדרי ההצר , בההזק עליו פקודתו , לבלתי צאת משם לשום מקום ולבלי דבר דבר עם איש , ויהי בבקר בשעה העשירית ויקרא להתיצב שנית לפני ק נ ס ט נ ט י ן פּאוולאוויטש , אז קבל ממנו לאזעראף האגרת הזאת עם פקודה ללכת לדרכו באותה שעה , לרוץ מהרה , ולהשתדל להשיג את הרץ אשר הלך לפניו (אשר הוליך האגרת להנסיך לאפוכין) , לבלתי יעמוד בשום מקום ולא ידבר דבר על דבר האגרת אשר הוא נושא, רק ילך עמה בדרך ישר אל ארמון ההורף .

מ י ה י ל פּאוולאוויטש מצדו , כאשר כתב מזה לאהיו , נשאר בנעננאל בבית הלוף הסוסים ; מצפה לפקודות אשר תבואנה . אולם מוורשויא.

לפטרסבורג היתה בעת ההיא עוד דוק. אחרת, בדרך ברעסט־ליטעווסקי, ואנחנו נראה בזה שיבוא, שבדבר הזה אחר הנסיך הגדול משוב לפטרסבורג ברגע אשר היה היותו שם נחוץ מאד, כאלו נגזר מאת אלהים שכל דברי העסק ההוא יהפכו את הסדר אשר יסדר להם השכל האנושי וילכו ארחות אשר הִתְוְתָה להם ההשגחה העליונה!

כמעט ברגע בא לאזעראף, ביום השני לחדש דעצעמבער, בא לפטרסבורג גענעראל־אדיוטאנט טאלל ראש חיל הצבא הראשון *) אשר מקום משכן שריו היה אז העיר מָאהִילָאף על נהר דניעפר. נשיא שרי הצבא גראף סאקען שלח אותו אל הקיסר החדש עם מכתב ידיעה (ראפפארט) ועם פתשגן כתב השבועה אשר נשבע לו חיל הצבא הראשון **), ויצו לבחור דרכו באופן אשר יבא לפטרסבורג יומים אחר בא שמה הקיסר, אשר דמה כי כבר נסע שמה מווארשויא. אולם בשביעי לחדש בדרך במלון בְּאָרָאָוויטשי הגיעה לטאלל פקודה חדשה מסאקען, אשר אם לא ימצא את הקיסר בפטרסבורג ילך לווארשויא. ויהי כאשר נודע לטאלל בפטרסבורג כי עוד לא בא הקיסר שמה, השב להובתו להֵראות את פני הקיסרית מַארְיָה פֶּאָדָרָוְנָה בטרם לכתו לוורשויא ולשמוע את אשר תצוהו. וימצאיה, כאשר הוחיל׳ במעמקי יגונה; אולם את דבר לכתו אל הקיסר קנסטנטין שמעה הקיסרית בנפש שוקטת ותצוהו ללכת בראשונה אל ניקאלאי פאוולאוויטש. הנסיך הגדול גם הוא שפך את יגון לבו לפני טאלל וידבר אתו הרבה מן המאורע, וכפי הנראה רצה להגיד לו גדולות ונצורות, אבל התאפק. „כל אחד מאתנו מלא את חובתו, כמצות כבוד נפשו ושבועתו" אמר לו בטרם הפרדו, אבל לא באר את דבריו אלה, והוא גם הוא כהקיסרית לא שָׁת לבו, כפי הנראה, בשמעו דבר פקודת סאקען, ובכל זאת נשמע מדבריו, שהקיסר איננו בדרך, כי אם עודנו בוורשויא. ויצא טאלל מפטרסבורג בשמיני לחדש דעצעמבער לעת ערב ללכת ווארשואה בדרך רינא. ויהי כבוא לנעננאל וימצא שם את מיחיל פאוולאוויטש ויודע לו גם פשר כל הדברים. ברגע בואו, מסר לו הנסיך הגדול אגרת חתומה כתובה אליו, שלוחה מפטרסבורג בעקבותיו, בשעה התשיעית בערב אותו יום

*) מת בשנת 1842 אחרי אשר עלה למעלת גראף והיה נשיא וראש משגיחי הדרכים ובתי הועד.

**) השמועה הרעה מקיסר אלכסנדר וכי נשבעו לקנסטנטין פאוולאוויטש באה למאהילאף לסאקען מאת מיניסטער המלחמות בליל יום השלשים לחדש נאוועמבער אור ליום א׳ דעצעמבער. על כן גם שם מהרו להשביע שרי החיל וחיל הצבא העומדים במאהילאף, ונשלחו רצים גם לראשי הקארפוס לעשות כזאת.

השמיני לחדש, על ידי רץ מיוחד, אשר עבר על פניו בדרך, ונצטוה לשמור עת בואו בנעננאל. במעטפה היתה אגרת כתובה בעצם יד ניקאלאי פאוולאוויטש. „מצב הענינים העוטרים אותי — כה כתב — לא נתנוני להגיד לך, אשר לכתך לווארשויא ומטרת לכתך שמה — לא לעזור ולא להועיל. אחי מיחיל פאוולאוויטש יבאר לך את הכל בפיו, ואנכי הנני מוסיף להגיד לך רצוני, כי תשב עמו שם עד שובו, לאמר, כי מהכה אתה עד בא כבוד גדולת מלכותו האדון הקיסר.

ארכו הימים בתוהלת ממושכה על שוב ביעלאאוסאף מווארשויא, והנה פתאום. בשנים עשר להדש דעצעמבר, ביום השבת בבקר השכם בשעה הששית, העירו את הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש משנתו ויגידו לו לאמור, כי שר צבא הגארדע לגדוד איזמאאילאָוו, באראן פרעדעריקס, אשר בחיי הקיסר אלכסנדר היה קאמענדאנט בטאגאנראג *), בא הנה ומבקש לראות פניו. הוא הביא עמו אגרת מבאראן דיביטש „נחוצה מאד" וכתוב עליה „אל כבוד גדולת הקיסר לעצם ידו." על השאלה אם יודע הוא את הכתוב בה, השיב פרעדעריקס: „לא", אבל הוסיף, כי מבלתי ידע דיביטש בטאגאנראג המקום אשר נמצא שם האדון הקיסר, שלה אגרת כזאת גם לווארשויא, ואותו פקד, אשר אם לא ימצא כבוד גדולת מלכותו בפטרסבורג ימסור המעטפה אל יד רוממותו בהיות הדבר נחוץ מאד:

הנסיך הגדול לא ידע מה לעשות. לבוא עד חקר הסוד אשר הוכן לקיסר לבדו — והקיסר בעת ההיא היה קנסטנטין פאוולאוויטש — נראה בעיניו למעשה אשר לא יעשה, בלתי אם סבות גדולות תאלצנה לעשות כזאת, אולם, מצד השני, ראה ויתבונן כי יש סבות גדולות ועצומות לזה, בפקוד דיביטש למסור לו את מעטפת האגרות כאשר לא יהיה הקיסר בפטרסבורג. ויאמר ניקאלאי בלבו, הנה חובת העובד את מלכו באמונה להקריב את נפשו, אם נחוץ הדבר לתועלת עבודתו, ובכן — גמר אומר לפתוח את מסגרת הסוד, בהתעתדו לקבל על נפשו האחריות, אם לא ייטב הדבר בעיני אחיו.

בסקירה ראשונה בהפזון באגרת אשר פתח חיל ורעדה אחזתהו!

---

*) מת בשנת 1849 בתואר גענעראל־לייטנאנט בהיות ראש המהלקה השנית של לשכת הרועשים (גרענאדיערע).

אחרית ימי חיי הקיסר אלכסנדר כסו באופל היגון על ידי התגלות דברים אשר המרו את רוחו. עוד בשנת 1816, אחרי שוב צבאות חילנו מחוץ לגבול ארצנו בהצותם שם עם אויבנו, עלה על לב קצת צעירי הימים ליסד אצלנו חברה דומה לאלה החברות המתערבות בעסקי המדינה בסתר, אשר היו בעת ההיא בארצות גרמניה. החברה הראשונה ממין ההוא, שנוסדה מתחלה על פי מחשבת שלשת אנשים, הלכה וגדלה בהדרגה, עד כי בחדש פעברואר 1817 קבלה סדר ותאר וקורא לה שם חברת גאולה וישועה. מלא כף עוילים פתאים, אשר לא ידעו משפט הארץ והדברים הדרושים לכל הפציה, ולא את רוח העם היושב עליה ואת אשר יחסר להם באמת, העיזו פניהם להשב מחשבות להפוך משרש סדרי הממלכה, עד מהרה נלוה אל מחשבת הפיכת הסדר גם מחשבת זדון ורצח ויתנכלו על הקיסר להמיתו. יש רגלים לדבר שכבר נודע לאלכסנדר מקצת הדברים האלה עוד בשנת 1818, בהיותו במסקווא, כאשר הכירו בו מקורביו כי פתאום שנה את טעמו ויהי סר וזעף כאשר לא היה כן מקודם. ברבות הימים הלכו והסרו רשמי הדאגה אשר על פניו, אבל סבות הדברים לא סרו מקרב לבו. הקיסר אשר לבו היה נוטה תמיד יותר אל החסד ואל הרחמים, הביט על התהלת הרעה הזאת בעיני חסד, כפי הנראה, בתקותו, כי הזמן ירפא משובת התועים האלה, אשר על פי כשרון שכלם וידיעותיהם לא היה בם גם אחד אשר יכלה הממשלה לקוות ממנו תועלת אמת. הדבר הנודע לו ולקצת אנשיו הנאמנים שמר בסוד עמוק, ולו היה די להיות עיניו פקוחות תמיד על השונים האלה. אולם עדות אחד השרים, אשר גלה מרצונו הטוב לשר צבא קארפוס הגארדע, גענעראל־אדיוטאנט וואסיליטיקאף, פרשה אור בהיר ומהריד יותר על הדבר אשר נראה בראשונה כדבר קטן, ואחרי כן נגלה הדבר עוד בשני דרכים שונים: ע"י שערוואוד אחד השרים הקטנים אשר בגדוד השלישי של חיל אולַני—בוג בערי הצבא אשר באוקריינא, וע"י מייבאָראָד, שר צבא גדוד הרגלים להיל וויאטקא, כי פרש הקשר והמרד את רשתו כמעט על פני כל הממלכה. מדת ארך אפים של אלכסנדר מלאה סאתה. מדי היותו בטאגנרוג כבר פקד לתפוש את ראשי הפושעים והמורדים אשר נודעו אז. הפקודה הזאת — אחרית דבר מלך שלטון של הקיסר אלכסנדר — היא שעמדה לרס"ה לבלתי יתאמרו פועלי און ביד רמה, ורק אחד אחד שמו אותותם אותות עמל ויגון בצאת שנת 1825 אחרי מות אלכסנדר היתה החובה מוטלת על האנשים אשר היו אתו ואשר ידעו את הסוד הזה לגלות את אוזן הקיסר החדש, ומבלתי יָדוֹעַ איפה הוא שלח בארון דיביטש את שתי האגרות אשר אחת מהנה הובאה לפטרסבורג ביד פרעדעריקס.

האגרת הזאת אשר נפתחה בידי הנסיך הגדול, מדי תאריה בשרד את כל מהלך המאורעות הקודמות צִיְּרָה גם את מצב הענינים הנוכחי *) . דיביטש כתב, הרבה אנשים נתנו ידם בקשר ההוא, וכי החלק היותר גדול מחורשי און אלה נמצאים במקום המשכן הראשי של הצבא (ארמעע) השני ובין מחלקותיו למקומותם, אבל יש מהם גם בפטרסבורג בין שרי צבא גדוד פָּרָשֵׁי המלך, וגם במסקווא בקארפוס הרַגְלִים השלישי, סוף דבר שמעט ימים קודם מות הקיסר אלכסנדר נשלח ברצונו שר צבא גדוד הקאזאקען שומרי ראשו, ניקאלאיעוו, לאסור את וואדקאווסקי, אשר היה מקודם אחד משרי חיל פרשי המלך, וכעת גמר אומר דיביטש בעצמו ; בעבור החשד הנופל על מקום משכון הראשי של הצבא השני, לשלוח את הגענעראל־אדיוטאנט טשערנישאף לעיר טולטשין, לגלות מזה עכ"פ את אוזן שר צבא הראש וויטגענשטיין ולאסור את אחד שרי הבריגאדע ואת שר צבא גדוד וויאטקא הוא פעסטעל בדרך כלל, אם אמנם לא היו הידיעות ברורות ומוחלטות, נראה הענין הזה גם ברושמיו הראשונים, כי רע ומר הוא, וכי לא לבד דבר הכרחי הוא לשום עין פקוחה עליו, כי אם גם השתדלות נמרצה לבטלו מהרה.

אחר כי קרא הנסיך הגדול את המכתבים האלה הרגיש עוד יותר את כובד משא מצבו הנוכחי. למען הצל הממלכה מתגרת יד המרד דמשתער עליה, ויכול להיות גם ממלחמת איש ברעהו, מן ההכרח לפעול בדרך ישרה, מבלי התמהמה רגע קטן באומץ לב ובכל היד החזקה, אבל הוא, מבלי היות בידו הכח והמשפט לעשות דבר בדרך ישר בלי אמצעי, לא היה ביכלתו כי אם לסדר פעולתו ע"י אחרים, ואף גם זאת לא כנגיד ומצוה, כי אם על פי אמונתם בו בלבד. חוץ לזה היה נחוץ להסתיר הענין הזה כפי האפשר, מצד אחד מפני הקיסרית האם, לבלתי הוסיף עוד מכאוב על מכאובה, ומצד השני מעיני כל איש זר, לבלתי יודע לחורשי און כי נגלה רעת מחשבתם יהידי ואין איש עצתו יודיענו ואיש אין עמו (?) (ערער), לא ידע הנסיך הגדול אל מי יפנה לדרוש עצה ותושיה, אל מי ישים דברתו לגלות לו סודו הנורא. אחרי התבוננו הרבה כה וכה קמה עצתו לבחור השני האנשים האלה : בגראף מילאראדאוויטש, בהיותו פקיד נגיד עיר המלוכה, ובנסך א. נ. גאליצין, באשר בו בטח לב הקיסר המנוח ובהיותו נשיא ראש הרצים, וַיִּקְרָאוּ שניהם למהר לבוא לפניו. הנסיך הגדול קראו באזניהם את דברי דיביטש, ובהסכמת כלם גמרו אומר לשום במאסר את אלה מהנקובים בשמות באגרת דיביטש, אשר ע"פ מקום עבודתם

*) כל הדברים נכתבו בידי גענעראל־אדיוטאנט טשערנישאף.

הם צריכים להיות בפטרסבורג. אולם אחר הדרישה נודע כי אין גם אחד מהם פה, וכי כלם קבלו רשות לעזוב מקומם וללכת איש לדרכו, בדבר הזה נתאמת עוד יותר כי כנים דברי הידיעה הבאה מטאגנרוג, אשר נאמר בה כי האנשים האלה יצאו מפטרסבורג למען יתחברו עם אנשי עצתם. ע"י אותות כאלה כי נמצא קשר בסתר, התמוטט גם שקט רוח בטחון גראף מילארדאוויטש, ונתעורר לחשוב שקרוב הדבר להאמין שנמצאים בפטרסבורג עוד אנשי בליעל מבעלי ברית הקשר מלבד הנקובים בשמותם. הפקיד־נגיד־למלחמה הבטיח לעשות כל אשר ביכולת הפאליציא למצוא אותם, ומלבד זה הסכים לשלוח אל נשיא ראש הקארפוס ראָטה, את האדיוטאנט שלו מאנטייפעל אשר שב ממסקוא, להביא את הקאפיטאן מייבאראד, אשר כפי היותו נזכר פעמים הרבה במכתב דיביטש, יוכלו לדעת על פיו עוד חדשות ונצורות. אחר הדברים והסדרים האלה אשר נעשו לעת עתה, לא נשאר להם כי אם להמתין ולראות איך יפול דבר. אבל היום ההוא — יום שבת שנים עשר דעצעמבר — אשר בו החלה התגלות דבר גדול כזה לקורות ארץ רוסיא, התעתד להצטיין עוד בהתודע בו גורלה הבא.

בכלות הנסיך הגדול ואשתו לאכול את סעודת הצהרים, והנה בא פתאום ביעלאָאוסאָף. בפתחו את מעטפת האגרת אשר הביא לו ראה הנסיך הגדול בקראו השורות הראשונות, כי עלה עליו הגורל למלוכה. הצעסארעוויטש כתב אליו באגרת מיוהדה מן יום השמיני לחדש דעצעמבר: „בערב יום אתמול בשעה התשיעית קבלתי אגרתך מן 15 מערץ, ידידי האהוב ניקאלאי, והנני ממהר לתת לך תשואות חן בכל לבבי בעבורה, ובעבור הודיעך אותי רגשת אמונתך ואהבתך אלי. האמן לי, ידידי, כי יודע ומבין אני את ערכן ובכל חיי אראה לך כי אינני בלתי ראוי לכך. האמונה הבלתי מוגבלת אשר האמין בי אחינו איש חסדנו המנוח, תהי לך לעדה על תם לבי ודרכי הישרה. (אחר הדברים האלה הגיד לו עצתו ודעתו איך יהל את ממלכתו החדשה ובמה יזכה את ארחו) הנני שולח לך ברכת אחיך הגדול ממך בשנים, ממעמקי לבי, ובכל הרגשות איש הסר למשמעתך, והנני מבטיח לך, כאחד עבדיך, לעבדך באמת ובאמונה בלתי מוגבלת, ובכל זאת לא אחדל מהיות אחיך ואוהבך הנאמן״

באגרת אחרת אל הקיסרית האם השתדל הצעסארעוויטש עוד הפעם להראות, כי לא יוכל לעשות רצונה ורצון אחיו לבוא בעצמו לפטרסבורג, בהוסיפו לאמור, כי בבלתי היותו קיסר ולא קבל את השבועה אשר נשבעו לו בלא משפט, הנה מיאונו זה אשר לא נכזב ולא שנה מעמו איננו יכול ואינו מהראוי שיתודע ויתפרסם בדרך אחרת, זולתי בהגלות נגלות צואת הקיסר המנוח ומכתביו הידועים.

על־ידי האגרות האלה תמו כל הספקות. מאותו רגע, ביחוד אחר

בשורת הבקר, הוטלה על נ ק א ל א י פאוולאוויטש, לטובת ארץ רַסְיָה למנוחתה; החובה הקדושה אשר לא יכל עוד להסירה ממנו, להחיות רוח הכסא. לא נכהד ממנו, הפעם עוד יותר מאשר לפנים, כי בשמעו בקול אחיו יכל להיות כי יכרה לנפשו שחת, אולם הכרת חובתו גברה על כל יתר הרגשותיו ניקאלאי פאולאוויטש, בהוסיפו על ספר זכרון קורותינו אחת המאורעות היותר גדולות ונכבדות, הקים לדממה בקרב לבו, למען קדוש חובתו לארץ מולדתו, את קול הקורא בקרבו לשמור את נפשו ויאמר לאהבת-עצמו דֳמי לך: בנפש מלאה אמונת קודש בה' ובהשגחתו, השליך עליו יהבו לעשות עמו כטוב בעיניו,

ניקאלאי פאוולאוויטש מלך על הארץ ויהי קיסר...

אפס בצעדו לעשות השנוים ההכרחים ע"פ מצב הענינים, היה מוכרח להפיק זממו בדרך אשר לא יהיה מקום לספקות ולדבה רעה, ולהשתמר כפי היכולת לבלתי הפר שלום הארץ. הסתבכות כל הענינים שקדמו הכבידה מאד לעשות כזאת. ועל כל האופנים היה נחוץ לזה הכנות רבות.

קודם לכל דבר הלך הקיסר החדש לראות פני אמו. הקיסרית בשמחתה על כי ספו תמו כל הספקות בוכה אותו לעשות גדולות. אחרי כן קרא מפיו לפני האדיוטאנט שלו אדלערבערג את ראשי הדברים אשר יכתוב במודעה, והלק הספורי שבו, בפרטו לו אחת אחת כל המאורעות ובהראותו הכתובים השמורים (אקטען) המתיחסים אליה נשאר רק לתת תמונת גמר לכל הדברים האלה ולעשות מבוא וסוף אל המודעה. על אודות הדבר הזה, תוכן הענין ומליצתו, דִבר הקיסר הרבה עם הסופר המהולל קאראמזין; אשר בהיותו עוד נסיך גדול פקח עליו עיניו בחסד וברחמים, ואשר ראה פניו הרבה פעמים בימים הראשונים אחר שבאה הידיעה ממות אלכסנדר. בשוב קאראמזין לביתו ערך מלים על הגליון, אשר לפי דעתו יכנסו בראשית המודעה ובאחריתה. אולם כבואו שנית אל חצר המלך, וימצא שם עם הקיסר את הנסיך א. נ. גאליצין ואת הגראף מילאראדאוויטש, אשר הציעו לפניו למסור חבור המודעה לספעראנסקי, אחד מיועצי הממלכה וישאל הקיסר את קאראמזין אם לא יכתוב גם הוא את העולה על דעתו? ולא אבה קאראמזין באמרו כי דבר כזה לא יתכן שיחובר כי אם ע"י איש אחד. אשר על כן חבור המודעה נמסר לספעראנסקי. במודעה הזאת בקש ניקאלאי פאוולאוויטש להחל מלכותו בקרב קהל עדת יועצי הממלכה הנאספים בהדרת קודש לעיני הנסיך הגדול מיחאיל פאוולאוויטש העד הכשר והציר הנאמן של הצעסארעוויטש. אפס התשובה מווארשויא הביא ביעלאאוסאף לא בדרך ריגא כי אם בדרך ברעסט-ליטעווסקי, אשר על כן מיהאיל פאוולאוויטש מבלתי ידעו דבר נשאר עוד בנעננאל. מבלי התמהמה שלחו איש עתי אליו: סוף דבר הכל נגמר — כתב לו

אחיו — ואנכי נאלץ להביא בעול המלכות את צוארי. אחינו קאנסטאנטין פאוולאוויטש כתב אלי מכתב מלא אהבה. מהרה נא אתה והגענעראל טאלל לבוא אלינו. שלום והשקט סביבותינו.״ גם אלה האנשים אשר הודיעו להם מהתמורות הנעשות נקראו לבוא, הכהן הגדול מקרית מלך פטרסבורג סעראפים היושב ראשונה במועצת הממלכה הנסיך לאפוכין הגענעראל וואינאף, נשיא וראש בעת ההיא, כאשר כבר אמרנו, על קארפוס הגארדע. על הראשון נטל להכין את הבר הכהנים; לאפוכין נצטוה לקרוא אסיפת היועצים ליום המחרת (בשלשה עשר להדיש) בשעה השמינית לעת ערב, עת אשר הוחילו כי אז בא יבא מיהיל פאוולאוויטש; ולוואינאף צוו לאסוף אל ארמון החורף, ביום ארבעה עשר לחדש דעצעמבר בבקר השכם, את כל שרי צבא הגארדע *) ניקאלאי פאוולאוויטש רצה להודיע ולבאר להם בעצמו את כל מהלך העסק, למען אשר יוכלו גם המה אחרי כן לספר באזני הסרים למשמעתם, ולגדור ע״י זה בפני כל הריסת הסדר. יום הארבעה עשר ההוא הוקבע ג״כ לפרסם בו המודעה ולהשבע השבועה החדשה. כל הדברים האלו נדברו ויעשו בסוד. השנויים שנעשו ויום שהוקבע לשבועה לא נעלמו מעיני המורדים. איש לא ידע אותם, אבל הם ידעו את כל הנעשה.

גם אל עולם אחר נשאו הקיסר החדש ואשתו עיניהם רשלוח משם ברכה והצלחה במעשה ידיהם. אחר סעודת הצהרים נסעו שניהם על רגעים אחדים אל בית אניטשקין, ושם בחדר קטן של הקיסרית שהיתה קודם לזה הנסיכה הגדולה אלכסנדרה פעאדאראוונה השתחוו בתפלה לפני תבנית אמה נוהה עדן...

אולם יום הזכרון ההוא, יום שנים עשר לחדש דעצעמבר, עודנו לא שלם. בעת שנעשו הסדרים האלה אשר זכרנו, בערך השעה התשיעית בערב, והנה הגד לניקאלאי פאוולאוויטש כי באדיוטאנט של הגענעראל ביסטראם, נשיא הרגלים אשר לצבא הגארדע, עומד בחצר עם אגרת למסור לעצם ידו. הקיסר — באותה שעה עוד הנסיך הגדול בעיני כל זולת האנשים שנזכרו למעלה — יצא באותו רגע ויקח את מעטפת האגרת ואת האדיוטאנט צוה להמתין, וישב אל חדרו *). האגרת ההיא היתה כתובה מאת איש ישר צעיר לימים בן עשרים שנה, אשר אהבת

---

*) בכתב הפקודה נקרא הנשיא לשר בקארפוס הגארדע כמו עוד בעת ההיא את ניקאלאי פאוולאוויטש בשם: כבוד רוממות מלכותו הנסיך הגדול.

*) בעת הוד האדון הקיסר אלכסנדר ניקאלאיעוויטש.

ארץ מולדתו כאש בערה בלבו ובכל נפשו אהב את ה נ ס י ך ה ג ד ו ל, ולפי עבודתו בצבא היה חבר צעיר לאחר הקושרים, אשר אהב בכל היד החזקה אשר לאהבת נעורים, בעבור שכלו ובינתו ומדותיו המוסריים. אחר אשר נשבעו ל ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש החל החבר הגדול לדבר פעם בפעם באזני חברו הצעיר, לפעמים בינו לבינו ופעמים בפני אחרים, כי מהראוי לעשות כל מה שאפשר לבלתי תת את ניקאלאי פאוולאוויטש למלוך, ולבלתי השבע לו. האיש הצעיר ההוא, אשר במשך שמנת חדשי עבודתו בצבא הורגל לשמוע דברי נאצה היוצאים מפי השר ההוא על ניקאלאי פאוולאוויטש אשר לא אהב. לא שת לבו לדבריו אלה באמרו כי רק דברי רגילות הם אשר רגל על לשונו. אפס ביום שנים עשר לחדש, כבואו לבית חברו ההוא לעת הסעודה וימצא שם כעשרים אנשים שרי צבאות שונים. כלם דברו בלחש, וכבואו החרישו. האיש הצעיר לא התמהמה ויצא משם בחרי אף. כי אך אז שם אל לבו את דברי חברו ויירא לבלתי יצאו אל הפועל. וכאשר לא היו לו אותות ומופתים ברורים כי נמצא קשר; מבלי ידעו אם הולך הוא הלוך וגדול בכל הממלכה, או הכה שרש רק בלב הצעירים ההם אשר ראה, אבל התבונן סכנת הדבר הזה לטוב הכללי גם באופן השני; סוף דבר כראותו שאון גלי המחשבות בעיר מבלתי ידעם אחרית דבר — הנה שם לנוכח עיניו את האסון אשר יוכל לקרות את רסיה, ובסערת רוח קנאתו, העמים על נפשו דבר כבד: להציל יחד — אם גם במחיר חייו — גם את ארץ מולדתו, גם את מושל הארץ, וגם את אלה אשר ילכדו ברשת החשד על פי דבריו מבלי ראיה. האדיוטאנט הזה מצבא רגלי הגארדע היה אונטערליעטענאנט של הלייבגארדע מגדוד היעגער ושמו יאקאב ראסטאווצאף *), במעטפה אשר מסר היתה אגרת אשר כתב הוא עצמו אל ניקאלאי פאוולאוויטש,

במשך ארבע שנים — כה כתב — בשמחת לב ראיתי, לפעמים נשיתך הטובה אלי; בחשבי כי האנשים הסובבים את כ ב ו ד ך, כבוא עת פקודה לא ירהבו עוז בנפשם לפתוח לבם לך; ובהיות כאש בוערת בעצמותי הרצון להועיל כפי כחי למנוחת רסיה ולתהלה; סוף דבר, בהיותי בוטח באיש אשר בחלה נפשו בכסא המלכות כי ישרה נפשו בו באמת, וכדאי הוא להאמין בו אמונה שלמה, הנה ערב לבי לגשת א ל י ך ולדבר דברי ב א ז נ י ך. אל נא תתן את עבדך לפני איש בריעל על מלושני בסתר; לא תעלה על לבך כי כלי אנכי למעשה איש אחר. או כי הייתי שפל ונבזה לעשות את אשר אנכי עושה למעני ולמען תועלתי. הרילה לעבדך

---

*) כעת גענעראל-אדיוטאנט ונשיא בתי למוד לצבאות החיל.

לעשות כדבר הזה. בלב טהור וברוח נכון באתי לדבר רק אמת באזניך.
בפעולתך זאת, אשר פעלת לא למענך ולמען תועלתך, ואשר אין דומה לה בספרי קורות העתים, נעלית להיות כאלהים להשתחות לפניך; ואם גם לא ינתן כתר מלכות בראשך תכתב לדור אהרון בספר דברי הימים, מאד נעלה על הרבה אנשי השם, אשר כל מגמתם הכבוד! אולם כמעט ההילות לעשות דבר גדול ומהולל; ולבעבור היותך גדול באמת, עליך לגמור הדבר.
כבר נשמע הקול בין העם ובין היל הצבא, כי מאן קנסטנטין פאוולאוויטש לשבת על כסא המלוכה. מבלתי לכתך לפעמים בעצת רבך הטוב, ותתן אוזן קשבת לחנפים ולמלשינים. הנה העירות נגדך המת רבים. למען תהלתך, אדוני, התאפק ממלוך.
כי רואה כי במסתרים קשרו עליך קשר; וכברק ממרָתו פתאום יצא ביום השבע לך השבועה החדשה, ויכול להיות כי לאור הצהו נראה באבוד רַסִיָה:
יכול להיות כי גרוזיה, בעססאראביה, פינלאנדיה ופולניא, ואולי גם ליטא, כראותם השערורה בפרוע פרעות בינינו, יתנו ראש וישליכו עול רסיה מעליהם, ומהתה אֳוְרָפָּה את רוסיא הקרועה מִסְפַר ממלכותיה ונתנה לממלכת אזיה, והבאת עליך קללת חנם תחת הברכה הראויה לתת לך.
אנא הוד רוממות מלכותך! יכול להיות כי שגיתי ברואה; יכול להיות כי באהבתי אותך ומנוחת רסיה תעיתי מני דרך; אולם אהין לחלות פניך בשם תהלת ארץ מולדתנו ובשם תהלתך — הטה נא את לב קנסטנטין פאוולאוויטש לשום כתר מלכות בראשו! אל נא ילכו הרצים ביניכם רצוא ושוב; למען לא תהיה לך למכשול ולפוקה היות הארץ ימים רבים בלי דבר מלך שלטון, ואל יעוז פניו איש בליעל לעשות רע בפרוע פרעות בעם. זאת עשה איפוא, לך נא אתה ווארשואה, או יבא אחיך פטרסבורגה; שפוך לפניו שיחך ומחשבותיך כאה לפני אהיהו; אם ישמע בקולך להיות קיסר — מהולל שם ה׳! ואם אין, יפתח פיו בתוך קהל ועדה ברחובות קריה וישימך למלך עליו.
אדון רחום וחנון! אם רע בעיניך הדבר אשר עשיתי — יסרני. אשרני ומה טוב הלקי כי יעלה דם זבחי על מזבח רסיה, אברך את ה׳ וַמֵּתִי. אולם אם מצא פעלי חן בעיניך, הנה את פניך אבקש, אל נא תתן לי אות לתודה; תהי נא נפשי נקיה וטהורה בעיניך ובעיני! אחת שאלתי אותה אבקש — צו וישימוני במאסר.
אם מלוך תמלוך — ויהי נא שדי בצריך — וסביבך שלום והשקט, יסר תיסרני אז כאיש רמיה אשר למען בצוע בצע השבית מנוחתך; אולם, אם למהתת רסיה, יאמנו הדברים אשר הנה רוחי, זאת תודתך אשר תתן

לי , תבטח באמונתי ונתתני למות כאיש מגן בעדך."

כעבור רגעים עשרה ויקרא ניקאלאי פאולאוויטש אל אסטאורוצאף לבוא אליו החדרה , והדלת סגר אחריו , ויקח את ידו ויחבקהו וישק לו עד כמה פעמים ויאמר : „זה הדבר הנאוה לך , דברי אמת כאלה לא שמעתי מעודי עד היום !" „הוד רוממות מלכות ! — אמר ראסטאווצאף — אל תתן את עבדך למסור , ואל יחשוב לבך כי באתי הנה למען אתרומם בעבודתי." „מחשבות כאלה — ענה ה ק י ס ר — לא נאוו גם לי גם לך. יש לי לב להבין אותך." אחר כן שאל אם כבר נמצא קשר נגדו ? ויענהו ראסטאווצאף כי לא יוכל לנקוב בשם אף אחד , וישבעני רבים לא מצא חן , אבל עיני חכמי לב תחזינה שלום רסיה במלכו בשלום והשקט ; סוף דבר , אם אמנם לא נשבתה המרגעה בחמשה עשר יום אשר הקיסר מאחז פני כסא , יכול להיות כי במרגעה הזאת טמון מרד ומעל. אחרי החרישו רגעים אחדים הוסיף הקיסר : „יכול להיות כי ידוע תדע איזה חורשי רע , ולא תאבה לנקבם בשמותם ; בחשבך זאת נגד ישרך ותם לבך — אל ת נ ק ב ם ב ש ם ! אוהבי , הנני משלם לך בטחון תחת בטחון ! ודע איפוא כי לא בקשת אמי אף לא בקשתי יכלו להטות לב אחי לקחת את הכתר ; וימאן בחוזק לב , ובאגרתו אלי יוכיחני על פני כי קראתיו ל מ ל ך עלינו , וישלה לי על ידי מ י ח י ל פאוולאוויטש את כתב מאנו. לבבי יחשוב כי די בדבר הזה." ראסטאווצאף עמד על דעתו שדבר נחוץ הוא , כי יבא הצעסארעוויטש בעצמו לפטרסבורג וברחובות יתן קולו בתוך קהל ועדה כי שם את אחיו ל מ ל ך עליו. „מה לעשות — ענה ה ק י ס ר — הקשה את לבבו לבלתי שמוע בקולי לדבר הזה והוא — אחי הגדול ממני ! אכן אל תירא ! נעשה את כל אשר יהיה לאל ידנו לעשות. אולם אם כשל כח בינת האדם , אם עליון על כל רוח אחרת אתו וחפץ ה' וָמֵתִי — הנה חרבי על ירכי : אות היא לאיש אשר ישרה נפשי בו. אמותה וחרבי שלופה בידי , בלב יודע צדקי ויושר משפטי ובלב טהור ורוח נכון אבוש לפני כסא אלהים שופט צדיק." „הוד רוממות מלכות — אמר ראסטאווצאף — הנה פניך תשא. כי אל תהלתך שמת לבך ותשכח את רסיה ! ומה יהיה אחריתה ?" — „היאמין לבך כי לא אהבתי את רסיה כנפשי ? אולם אין איש יושב על הכסא ! אחי מֵאֵן , ואני לבד יורש עצר במשפט וצדק. רסיה לא תוכל להיות בלי שר ומושל. ומה זה תצוני רסיה לעשות ? לא ידידי , אם למות , נמותה יחד. כדברו הדברים האלה ויחבק את ראסטאווצאף ויבכו שניהם יחדו. „הרגע הזה — הוסיף לאמור — לא אשכח לנצח. הידוע ידע קארל איוואנאוויטש (ביסטראם) בלכתך אלי ?" „מאד נפשו קשורה בנפשך. ואני לא רציתי למרר את רוחו בזאת , וגדולה מזה דמיתי כי רק בדברי עִמְךָ פנים אל פנים אוכל לגלות כל לבי בדבר הנוגע לך." „אף לא תגיד לו מזה דבר עד יבא יום ,

אני לבדי אתן לו תודתי, כי באשר לבו מצא אותך לאיש צדיק וישר לפניו." „הוד רוממות מלכות, כל דבר אשר תתן לי לאות תודה ישים את מפעלי סחי ומאוס בעיני." — „הנני נותן לך לאות תודה — את אהבתי. ה' עמך!" ויחבק עוד הפעם את ראסטאווצאף ויפן וילך. ממחרת היום ההוא, יום שלשה עשר לחדש דעצעמבר, עבד ראסטאווצאף את עבודתו כל מועד הבקר, אחרי כן העתיק לו את מכתבו ואת הדברים אשר דבר עם הקיסר ואחרי סעודת הצהרים נתנם, לעיני רעליעעף, לידי חברו, אשר עליו חרד את כל החרדה *).

הדברים אשר גלה ראסטאווצאף לא היו נקלים. בהתחזק על ידיהם הדבר אשר כבר עלה במחשבה, אשר מלבד חורשי און הנקובים בשמותם באגרת באראן דיביטש ואשר פנו בעת ההיא איש לדרכו, עוד נמצאו אחרים בעיר המלוכה, ועוד יתנו הדברים האלה עדיהם כי הפושעים למען בצע מדמותם יבקשו תאנה — שנות השבועה. החשך המכסה את פני העתיד לא היה למשיב נפש! ביום שנים עשר ההוא לחדש דעצעמבר, יכול להיות אחרי אשר נגלו לו הדברים, כתב הקיסר אל הנסיך וואלקאנסקי: חפץ ה' אשר גזר עלי אהי ימלא. בארבעה עשר להדש אהיה קיסר — או מת! את כל הנעשה בקרבי כתוב לא אוכל; האמנתי כי צר לך עלי: הן כלנו רע ומר לנו, אבל לי המר שדי מאד. ה' הטוב בעיניו יעשה!" אחרי כן בהודיעו אותו מבריאות אמו הקיסרית הוסיף לאמור: „אנכי, תהלה לאל, לעת עתה עומד על רגלי, אולם לשפוט ע"פ הימים הראשונים האלה, לא אדע מה יהיה אחרית דבר, כי כבר כחותי הולכים ודלים. אל יעזבני נא ה' ואל יטוש נשמתי תויתי."

בכל זאת לא העיד ראסטאווצאף על שום אדם ולא נקב איש בשמו, את אשר חקר ודרש מילאראדאוויטש לא עשה פרי. לא נגלה אף איש אחד אשר יוכלו לחשוד אותו, ונשאר רק ליום המעשה לבדו לגלות עון המתקוממים ואנשי בריתם.

כתב המודעה נגמר בידי ספעראנסקי לעת ערב ביום שנים עשר לחדש דעצעמבר. הקיסר קרא אותו וייטב בעיניו מלבד המקומות אשר תקן, וישמור את הדבר בסוד עד בוא הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש אשר שמר עת בואו, על כן צוה את הנסיך א. נ. גאליצין להשגיח בעצמו על

*) שני הכתבים האלה נמצאו אחרי כן בתוך מכתביהם. ביום 18 דעצעמבר שנת 1825 גלה הקיסר כמה פעמים את רצונו לראסטאווצאף לבא לשבת בחצר המלך; והוא ערב לבו למאן בזה לעיני רבים ויבקש להסתר באשר הוא שם, והפליגעל־אדיוטאנט וו. א. פעראווסקי היה לו לעזר במלאות שאלתו זאת. בשנת 1828 נתן להיות אדיוטאנט למיכאיל פאוולאוויטש.

כתיבת פתשגן כתב המודעה . המודעה הזאת נכתבה בליל יום שנים עשו אור ליום שלשה עשר לחדש בשלש מגלות (עקזעמפלארען) 1) בידי גבריאל פאפאף 2) , איש נאמן להנסיך , בחדרו , ופקודתו חזקה עליו לבלתי גלות דבר . ואם אמנם הקיסר כתב ידו עליו ביום השלשה עשר בכל זאת כתב זמנו מיום שנים עשר , בהיות היום ההוא יום שנגמר בו הכל על ידי גמר גלוי דעת הצעסארעוויטש . ביום שלשה עשר להדש דעצעמבר בבקר הודיעו את מלכות הקיסר החדש לבנו יורש עצר הנסיך הגדול אלכסנדר ניקאלאיעוויטש , אשר היה אז בן שבע שנים , בפקידה לבלתי יגלה מזה דבר לאיש . ויבך הילד 3) בכי גדול . אחרי כן אכל ניקאלאי פאוולאוויטש ואשתו עוד הפעם הזאת סעודת הצהרים בביתם הנקרא בית אניטשקין כאלו נפרדו היום לנצח מכל אשר עבר עד כה .

ואלה דברי המודעה :

„הננו מודיעים לכל הסרים למשמעתנו באמת ובאמונה , בְּהַעֲנוֹתֵנוּ בלב נשבר ונדכא לפני דרכי אל עליון הנעלמים , הנה בקרב צרה , הבאה עלינו , על בית מלכותנו ועל ארץ מולדתנו האהובה , באלהים לבדו נבקש אומץ ונחם . במות האדון הקיסר אלכסנדר פאוולאוויטש , אחינו האהוב , נוחו בחיק אל , אבד לנו אב ואדון אשר הרבה להטיב עם רסיה עשרים וחמש שנה .

„כאשר הגיעה עדינו הבשורה הרעה על אודות האסון אשר קרנו , ביום עשרים ושבעה לחדש נאוועמבר , בעצם השעה הראשונה בעשותנו אבל יחיד ומספד תמרורים , חזקנו רוחנו למלאות חובתנו הקדושה , ונעשה כאשר עם לבבנו , ונשבע לעבוד באמת ובאמונה לאחינו הגדול להאדון הצעסארעוויטש והנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש , בהיותו על פי חקי הארץ , כמשפט בכורתו , יורש כסא המלוכה לכל ארץ רוסיא .

„אחרי מלאנו החובה הקדושה ההיא , נודע לנו ע"פ מועצת הממלכה , כי ביום חמשה עשר לחדש אקטאבר בשנת 1823 נמסרה שמה מטפחת כתבים נחתמה בטבעת האדון הקיסר המנוח וכתוב עליה מלמעלה בעצם כתב יד גדולת מלכותו : לשמור במועצת הממלכה עד אדרוש מידם , ואם מות אמות תִּפָּתַח המטפחת בהתאסף כל היועצים , בטרם יֵעָשה דבר אחר ; והנה מצאו יועצי הממלכה את פקודת הקיסר , וַיִּמָּצֵא כתוב : 1) אגרת הצעסארעוויטש הנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש להאדון הקיסר המנוח מיום ארבעה עשר לחדש יענואר משנת 1822 , אשר בה מְמָאֵן כבוד רוממותו

---

1) מגלה אחת למעון ממלכת רוסיא , השנית למלכות פולניא והשלישית להנסיכות הגדולה פינלאנדיא .

2) כעת עוכר עבודת סטאטססעקרעטער במועצת הממלכה .

3) סאשא הקטן כאשר כנוהו אז בקרב המשפחה הרוממה .

בירושת הכסא אשר היא נחלתו על פי משפט הבכורה ; 2) מודעה בקיום חתימת יד כבוד גדולת מלכותו מיום ששה עשר לחדש אויגוסט שנת 1823, אשר בה נותן האדון הקיסר הסכמתו לְמֵאֵן הצעסארעוויטש הנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש, ומעביר את נחלתו לנו, בהיותנו האח הגדול אחריו והקרוב אל ירושת הנחלה על פי החוק העקרי. ובהודע לנו הדבר הזה הודיעו לנו גם כן, כי כתבים כאלה אשר כתוב עליהם מלמעלה כזה ערוכים ושמורים גם כן בבית זקני הממלכה ובבית קדושת חבר הכהנים ובמקדש אוספנסקי אשר במסקווא.

„הידיעות האלה לא הספיקו לנו לשנות את אשר כבר עשינו. בכתבים האלה ראינו, כי מאן כבוד רוממותו בנחלה, בחיי האדון הקיסר ובהסכמת כבוד גדולת מלכותו! אבל לא חפצנו גם לא היה לנו המשפט, לקבל המאן הזה כדבר שאי אפשר לחזור בו לעולם, אחר שלא נתפרסם במועדו ובזמנו ולא נתקבל אז לחוק ולא יעבור. ובזה רצינו להראות איך נכבד בעינינו החוק הראשון והעקרי של ארץ מולדתנו, בדבר סדר ירושת הכסא, אשר לא ימוט לעולם. אשר על כן, בהיותנו נאמן וקים בשבועתנו׳ עמדנו על דעתנו ורצינו שכל הממלכה תעשה כאשר עשינו; וזאת עשינו לא להתנגד לאמתת הרצון אשר גלה כבוד רוממותו, אף כי לא מבלתי שמענו בקול רצון האדון הקיסר המנוח, שהיה אב רחמן ומטיב לכלנו, ואשר רצונו קודש לנו תמיד, כי אם לגדור מכל מכשול בעד החוק העקרי בדבר סדר ירושת הכסא, להסיר גם צל ספק מנקיון מהשבותינו, ולשמור את ארץ מולדתנו האהובה לבלתי תשאר אף רגע אחד בבלי דעת את אדוניה במשפט וצדק. דעתנו זאת, אשר גמרנו בלב טהור ורוח נכון לפני אלהים הבוחן לבבות, מצאה חן גם בעיני הגברת הקיסרית מריה פעאדאראוונה אמנו היקרה, ותתן לה את ברכתה.

„בין כה וכה באה הבשורה הרעה ממות האדון הקיסר לווארשויא בדרך ישר מטאגאנראג, ביום 25 לחדש נאוועמבר. שני ימים טרם בואה הֵנָה. האדון הצעסארעוויטש הנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש אשר לא שִׁנָּה את דעתו החזקה, מצא לטוב לפניו, ביום המחרת, בעשרים וששה לחדש נאוועמבער, לחזק אותה מחדש ע״י שני כתבים הבאים כאחד אשר מסר לאחינו היקר הנסיך הגדול מיהיל פאוולאוויטש להביאם הֵנָה. וזה דבר הכתבים האלה: 1) אגרת אל הגברת הקיסרית אמנו היקרה, אשר בה יחדש כבוד רוממותו את גומר דעתו הקדומה, ויחזקה בהעתקת מכתב האדון הקיסר המנוח שכתב אליו לתשובת אגרת כבוד רוממותו, ביום השני לחדש פעברואר 1822, ומחדש הוא מְמָאֵן בכל היד החזקה בירושת הכסא, אשר על פי סדר החוק העקרי הוא נותן אותה לנו ולזרענו עד עולם; 2) מכתבו אלינו; במכתב הזה, בשנותו את דבריו וגלוי דעתו, כבוד רוממותו חולק כבוד לנו וקורא

אותנו בשם גדולת הקיסר, ולעצמו השאיר השם הראשון,„צעסארעוויטש,
ומכנה את עצמו סר למשמעתנו הנאמן.

„בכל בירור הכתבים האלה, ובכל היות מבואר בם באר הטיב מיאון כבוד רוממותו עד בלי השב אחור מדבריו לעולם, בכל זאת מצאנו אנחנו, מסכים עם עצם הרגשתנו ועם מצב הענינים, לבלתי פרסם אותם, עד אשר לא נדע אחרית גלוי דעת כבוד רוממותו על דבר השבועה אשר נשבענו אנחנו וכל הממלכה ·

כעת, אחרי אשר הגיעה אלינו אחרית גלוי דעת כבוד רוממותו, אשר לא תמוט ולא ישוב ממנה, הננו מודיעים אותה בקהל רב, בצרפנו אליה · 1) מכתב כבוד רוממות מלכות הצעסארעוויטש והנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש אל האדון הקיסר המנוח אלכסנדר הראשון; 2) תשובת כבוד מלכותו, 3) מידעת האדון הקיסר המנוח המחזקת מיאון כבוד רוממותו ועושה אותנו ליורש עצר, 4) מכתב כבוד רוממותו אל הגברת הקיסרית אמנו היקרה, 5) מכתב כבוד רוממותו אלינו.

„בעלותנו היום, בכח כל המכתבים האלה והחוק העקרי של הממלכה על דבר סדר הירושה, בלב מלא תפלה והכנעה לפני דרכי ההשגחה המוליכה אותנו אשר ילאה כל פה לספר, לשבת על כסא אבותינו ואבות אבותינו מעולם בקיסרית כל ארץ רוסיא ובמלכות פולניא והנסיכות הגדולה פינלאנדיה ההוט המשולש אשר לא ינתק, אנחנו מצוים: 1) לְהַשְׁבֵּעַ לנו וליורשנו כבוד רוממות מלכותו הנסיך הגדול אלכסנדר ניקאלאיעוויטש בננו היקר; 2) לחשוב עת שבתנו על הכסא מיום תשעה עשר לחדש נאוועמבר משנת 1825.

„סוף דבר, הננו קוראים אל כל הסרים למשמעתנו הנאמנים להתפלל עמנו יחד בלב טהור אל ה׳ העליון על כל, כי יתן לנו כח ועצמה לנשוא העול אשר נטל עלינו על פי השגחתו הקדושה, ויחזק את רצוננו הטוב: להיות רק למען ארץ מולדתנו האהובה, ללכת בדרכי האדון אשר אנחנו מתאבלים עליו; והיתה מלכותנו רק המשך מלכותו, יקוים בנו כל אשר חפץ לטובת רסיה זה האיש, אשר זכר קדשו ממלא את לבנו תשוקה ותקוה למשוך עלינו ברכת ה׳ ואהבת עמינו."

יום שלשה עשר להדש דעצעמבר היה בראשון לשבוע. על פי הפקודה אשר נתנה להנסיך לאפוכין, כאשר זכרנו למעלה נאספו כל, עדת יועצי הממלכה בשעה השמינית בערב באספת חוץ-לסדר. רבים מהם אז לא ידעו עוד מאומה, או רק שערו בנפשם את אשר יקרה על פי השמועות המתהלכות בעיר; ואלה אשר ידעו יותר מחבריהם לא רצו לפרסם קודם זמנו הדבר אשר לא נתגלה עוד ברצון המושל. בהתאסף כלם, הודיע לאפוכין כי לישיבה הזאת יבואו ג"כ הנסיכים הגדולים ניקאלאי ומיהיל

פ א ו ו ל א ו ו י ט ש י ם . אולם עברו כמה שעות מדי המתינם מבלי עשות דבר, ותחזק עליהם יד התשוקה לדעת אחרית דבר, ו ה נ ס י כ י ם ה ג ד ו ל י ם עוד לא באו. ה ק י ס ר חמתין על מ י ח י ל פאוולאוויטש והוא התמהמה עד בוש, כפי שנודע אח״כ, אם אמנם מהרו לשלוח אליו והרץ מהר ללכת, יען כי בא הרץ לגעננאל בשעה השנית אחר חצי היום. בין כה וכה הגיע תור חצי הלילה. בעיר כבר נשמע הקול כי נאספו היועצים באסיפת חוץ־לסדר, ובהיות יום האסיפה שלא כמנהג (ביום הראשון לשבוע), ובשעה מאוחרת, שערו כלם כי לגמור ענין גדול נתאספו, ותחזק תשוקתם מאד לדעת אחרית דבר סתר זה אשר נלאו לדעת מההוא. לא היה אפשר לדחות הענין ליום המחרת וגם לא להמתין עוד יותר. הקיסר ראה הכרח בדבר ללכת לבית המועצה בלי אחיו, וישלח להגיד ליועצים, כי בעבור התמהמה מ י ח י ל פאוולאוויטש מבוא, ואי אפשר לדחות הדבר אשר בעבורו נאספו, ע״כ גמר ה נ ס י ך ה ג ד ו ל ניקאלאי פאוולאוויטש לבוא בעצמו אל האסיפה. בשבתו כל העת הזאת עם שתי ה ק י ס ר י ו ת , חבק אותן וילך אל המועצה.

ועתה נעתיק הנה עצם הדברים כמו שנאמרו בספר זכרון המועצה. כי נעים דבר הספר ההוא לא לבד במה שנוגע לקורות דברי הימים כי אם גם באופן סדורו, בו נמצאו התארים נ ס י ך ה ג ד ו ל, ר ו מ מ ו ת מ ל כ ו ת ו ואח״כ ק י ס ר, ג ד ו ל ת מ ל כ ו ת לאיש אחד ובכתב אחד.

„בבוא כבוד ר ו מ מ ו ת ו לבית המועצה, ישב ראש ויקרא בשם ה׳, „ויחל לקרוא בפיו את המודעה על דבר קחתו כבוד ה ק י ס ר י ת על פי „מיאונו הקשה של ה נ ס י ך ה ג ד ו ל ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש בתאר „הנשא ההוא. כשמוע היועצים את כל דברי המודעה הזאת באזנים קשובות, „ובהראותם ע״י שתיקתם את אמץ רוחם והכנעתם לכבוד א ד ו נ ם ה ק י ס ר „החדש *), וישימו עוד הפעם את לבם לקריאת עצם הכתבים הנלוים אל „המודעה המבארים ומבררים את כל מעשה ר ו מ מ ו ת מ ל כ ו ת ם. ויהי אחרי „כן ויצו האדון ה ק י ס ר את העובד עבודת סופר הממלכה לקרוא באזניהם „בקול רם תשובת ה נ ס י ך ה ג ד ו ל ק נ ס ט נ ־ י ן פאוולאוויטש שנכתבה „על שם הנסיך לאפוכין היושב ראשונה במועצה. אחרי תום קריאת התשובה „ההיא, וישב כבוד ג ד ו ל ת ו ויקחה אליו **), ונתנו לידי שר המשפט „את המודעה אשר קרא כבוד מ ל כ ו ת ו ויתר הכתבים הנלוים אליה, ויצוהו

---

*) ויהי כאשר עמדו כל קהל היועצים בראשית קרוא ה ק י ס ר את המודעה, ויקם גם ה ו א על רגליו ויקרא והוא עומד נצב כהשימו לקרות וישתחוו כל היועצים לפניו.

**) התשובה הזאת (מן יום הבלטי לחדש דעצעמבר) היא אשר דברנו מזנה למעלה. הרץ אשר הביא אותה מסרה לא אל יד נאפוכין כי אם אל יד ה ק י ס ר, אשר אחר קראו אותה במועצה הזה ולקח אותה אליו, וגם

„להביא הדברים לידי גמר בלי איחור ולהדפיס אותם למען ידע כל העם.
„אחר הדברים האלה דבר כבוד גדולתו דברים טיבים בחסד וברחמים ויעזוב
„את אסיפת המועצה כתום השעה הראשונה אחר חצות הלילה. נמנו וגמרו:
„להכתב זכרון בספר המאורע הגדול הזה, ולהניח למשמרת לדור אחרון בין
„כתבי מועצת הממלכה. וכן גמרו ג״כ, שביום הזה, היינו יום ארבעה עשר
„לחדש דעצעמבר, ימלאו את החובה הנאמנה, לְהִשָּׁבֵעַ לפני אלהים, להיות
„סרים למשמעת האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש באמת ובאמונה!
„וכן עשו כל עדת המועצה ועיבד עבודת סופר הממלכה במקרש הגדול אשר
„בחצר המלך.״

המנהג תמיד לתת לפני הקיסר קצור דברי ספר הזכרונות של המועצה. אולם ספר הזכרון הזה נִתַּן לפניו כתומו, ויכתוב עליו: מְקֻיָּם ממנו ניקאלאי.״

ככה נגמרה האסיפה השנית ממועצת הממלכה, אשר גדול ערכה בקורות הדורות. — והדבר שלטון הראשון מהקיסר החדש. בשום זמן, לא קודם לזה ולא אחר כזה, לא נאספו היועצים למועצה בלילה; ולא ישב ביניהם עוד הקיסר ניקאלאי בשום זמן בראש המסובים *). הלילה ההוא — התחלת זמן חדש בקורות עתותינו — היה צריך כפי הנראה להיות משונה בכל דבר מן העבר ומן העתיד **)! מן המועצה שב הקיסר

הרשה לתת לו פרסום, בעבור שגאו בה דברים קשים. אח״כ, בראשית חבור הספור הזה, לא נמצא בשום מקום לא עצם הכתב ולא העתק ממנו, רק בשנת 1849, אחרי מות האדון הנסיך הגדול מיכאל פאוולאוויטש זכרו לטוב, נמצא בין כתבי כבוד רוממותו העתק מקוים בחתימת יד האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש. והנה אנחנו נותנים בזה העתק (נר. 1). כתב הידיעה על דבר השבועה השיב הגעסודארעוויטש למיניסטער הסעקרעטאריאה עם מכתבו מן 8 דעצעמבר, וזה האחרון נתפרסם ע״י השענאט ביום 18 לחדש הנ״ל (הוספה נר. 2). וראוי לדעת שהגעסודארעוויטש עשה הבדלה לא לבד בתוכן הכתבים האלה כי אם גם באופן מסירתם: הכתב אל לאפוכין הניח במעטפה שלא להקיסר, והכתב אל הנסיך לאבאנאף שלח אליו בלי אמצעי.

*) אחרי כן, כאשר כבד הקיסר המנוח את מועצת הממלכה לשבת עמהם, ישב כביד גדולתו על הכסא אשר לנוכח פני היושב בראש לנגד שמאל על יד המזכיר במקום המיועד כפי המנהג למושב נשיא בית המשפט אשר שם אז מושבו הלאה לנגד שמאל.

**) אלה הם האנשים אשר היו בישיבה ההיא, כסדר אשר התמו שמותם בספר הזכרון: הנסיך לאפוכין הנסיך אלעקסייא קוראקין, פאן-דעזין, מארדווינאף, גראף מארקאף, גראף אראקטשעעף, הנסיכים דימיטרי ויאקאב לאבאנאוו-ראסטאווסקים, גראף מילאראדאוויטש, וואסילי לאנסקאי, פאשקאף, טוטאלמין, קארנאאף, סוקין, טאטישטשעף, אילאריאן וואסילטשיקאף, הנסיך אלכסנדר גאליצין, גראף נעסעלראדע, שישקאף, קאנקרין, הנסיך סערגי סאלטיקאף, באלאהעניקאף, ספעראנסקי — כלם עשרים ושלשה אנשים.

לחדריו . אז היה שעה הראשונה אחר חצות הלילה השייך ליום השני, אשר על כן חשבו רבים לסימן רע היות יום השני בשבוע ראשון לימי מלכותו. הקיסר ואשתו לוו את הקיסרית האם לחדריה, אשר שם משרתי ביתה בפקודתה נתנו ראשונה את ברכתם אל הקיסר ואשתו, הקיסרית שהיתה קודם לזה הנסיכה הגדולה, כתבה בספר זכרונה, שבאמת לא היה להם לברכם, כי אם לנוד להם ולנחמם . ההרגשות האלה היו גם בלב בעלה . בין אנשי המשמר הפנימי מאנשי צבא פרשי הגארדע, אשר לפני חדרי האם הקיסרית, היה במקרה בעת ההיא אחד מן הקושרים, הנסיך אדאיעווסקי . אחר זמן כאשר נודע הדבר כי הפיל גורלו בתוכם, נזכרו כי שָׁאֹל שָׁאַל פעמים הרבה את פי משרתי החצר על כל הנעשה — אשר חשבו בעת ההיא כי הוא עושה זאת רק מתשוקתו לדעת חדשות .

ביום שלשה עשר ההוא שם הקיסר את חתימת ידו גם על האגרת אשר כתב ספעראנסקי בפקודתו וברעיונו אל הצעסאריעוויטש, וזאת היא האגרת *) :

„אחי יקירי ! בנשאי עם כבוד רוממותך יחד, בלב נשבר ונדכא, את נטל האסון הנורא אשר קרנו, קויתי למצוא מרפא ונחמה ברעיון הזה, כי בך אחי הגדול ממני, אשר מנעורי למדתי לכבד ולאהוב בכל נפשי, אמצא כיום אב ואדון .

„על ידי מכתב כבוד רוממותך, מיום עשרים ושנים לחדש נאוועמבר, נִחַם זה נסתר מעיני . לא נתתני לעשות כאשר היה עם לבבי, ושבועתי אשר נשבעתי לך לא רק למלאות חובתי כי אם על פי הרגשתי הפנימית, לא רצית בה ולא אבית לקחתה מידי .

„אפס לא יוכל כבוד רוממותך לעצור בעד רגשת נפשי הנתונה לך . שבועתי אשר נשבעתי לך בקרב לבי ובנפשי פעם אחת לא תשוב אחור, ואף אתה אין לאל ידך ובאהבתך אותי, לשומה לָאַל .

„משאלת לב כבוד רוממותך נמלאה . עליתי אל רום המעלה אשר צויתני, ואשר אתה, עם היותך נכון אליה במשפט וצדק, לא אבית לעלות שמה . הנה רצונך נעשה ונגמר !

„ועתה תן לי רשות לבטוח, כי האיש אשר למרות תקותי ותשוקתי, שלחני ללכת בדרך עמל ויגיעה רבה, הוא יהיה לי למורה ולמנהל בדרך ההיא . מההובה הזאת לא תוכל מלט נפשך נגד ה׳ ; לא תוכל להסיר ממך הממשלה אשר נִתְּנָה לך, בהיותך אחי הגדול ממני, ביד השגחה עצמה, ואשר להיות סר למשמעתה בקרב לבי יהיה תמיד אשרי והצלחתי .

*) האגרת הזאת, בהיותה יותר אגרת אחים ורעים והכר משפחה, לא נתפרסמה, וכן לא נתרסמה ג״כ תשובת הצעסארעוויטש המלאה פה בהוספה (נר. 3)

אחתום אגרתי בהרגשותי אלה, ואני תפלה לפני אל עליון על כל כי ברחמיו וברוב חסדיו ינצור ימי חייך היקרים לי.

כבוד רוממות מלכותך,

הסר למשמעתך באמונה בקרב נפשו,

ניקאלאי."

הקיסר והקיסרית הלכו להרגיע ושנתם ערבה להם: בלב טהור ורוח נכון לפני אלהים הפקידו רוחם ביד השגחתו הקדושה.

הגיע יום ארבעה עשר להדש דעצעמבער.

הקיסר קם בבקר השכם. לבו נבא לו את הרעה הקרובה לבוא; אמנם שמר את הדבר במנוחת בר לב ואמיץ כח. אחת האותות על זה הוא המכתב אשר כתב בהפזון להנסיכה הגדולה מריה פאוולאוונה השכם בבקר ההוא, בטרם החלה המהומה במחנות *):

„ס"ט פעטערסבורג ארבעה עשר לחדש דעצעמבער שנת 1825

התפללי אל ה' בעדי, מריה היקרה והטובה. חוסי על אח אומלל, אשר היה לשלל לרצון ה' ולשני אֶחָיו.

„כל אשר היה ביכלתי עשיתי להרחיק ממני את קבעת הכוס ההוא, ואתחנן אל ה', ואעש את כל אשר לבי וחובתי שאלו ממני.

„קנסטנטין מלכי מֵאֵן בשבועה אשר נשבענו לו אני וכל ארץ רוסיא כאשר מוטל עלינו; עבדו הייתי והִיַבתי לשמוע בקולו.

„המלאך הגואל אותנו מכל רע יברכני היום הזה, כי מלאתי רצונו, עם היותו לי רע ומר.

„התפללי אל ה', הנני מבקשך עוד הפעם, בעד אחיך האומלל: הנֹחַם הזה נחוץ לו מאד, ונודי לו.

ניקאלאס.

ואל גענעראל־אדיוטאנט בעקענדארף **), אשר היה נצב עליו בלבשו בגדי בקר, אמר המלך: „בערב היום הזה, יכול להיות כי גם שנינו לא נהיה עוד על פני האדמה; אבל למצער הלא נמות מות ישרים במלאנו

---

*) האגרת הזאת לקחה מספר כתב מ. ס. וואלקאף הנדפס ברשיון האדון הקיסר אלכסנדר ניקאלאיעוויטש, וגלה שם האגרת הזאת ברשיון הגברת הנסיכה הגדולה מריה פאוולאוונה:

**) מת בשנת 1844 בהיותו גראף ואחד מיועצי הממלכה ונשיא חיל המזוינים ונשיא ראש־מעון הקיסר.

החובה המוטלת עלינו ·׳ ובהדרשו אח״כ להגענעראל וואינאף , הבא לשחר פניו , יצא המלך בשעה השביעית, ויבא אל היכל הבית אשר היה מכון לשבתו בעת ההיא ; והבית מלא פקידים ושרי היל הגארדע · תהלת דבר המלך בהשרים ויאמר להם , כי בעשותו הפיץ אחיו הגדול , אשר זה מקרוב נשבע לו , ככל עם הארץ , להיות נאמן לפניו , הנה עתה הוא נאלץ לשבת על כסא המלוכה , בהיותו הגדול במשפחה אחרי כי מחל אחיו על כתר מלכות ; ובקראו אחרי כן באזניהם את דברי הספר (מאניפעסט) והגלוי (אקטען) שאל אותם לאמור : אם לא יעלה על לב אחד מהם איזה ספקות ? ויענו כלם פה אחד ויאמר „לא!" וכי מכירים הם אותו עליהם למלך במשפט · אז בצעוד המלך מעט אחור ממקומו דבר אליהם — בהוד והדר אשר עודם היים וקיימים בזכרון האנשים אשר ראו ביקר הרגעים האלה — וכה אמר : „אחרי הדברים האלה תחייבו לי את ראשכם בעד שלום עיד המלוכה ; ועל אודותי דעו איפוא , כי אם גם היות אהיה ק י ס ר רק שעה אחת בלבד, הנה אַרְאֶה לעיני כל כי הייתי ראוי והגון לכך ·׳ אחרי כן פקד את כל השרים הנמצאים שם ללכת למקום וַעַד ראשי שרי הצבא וּלְהִשָּׁבֵעַ שם 1) , ומשם ילך איש אל מהלקת הילו להשביע גם אותם ולהודיע כי בצע מעשהו · באותה שעה עצמה נאספו במקומותם לשמוע קריאת המאניפעסט ולהשבע , חבר הכהנים (סינאָדע) והזקנים (סענאט) , ונשלחה ספרים לכל הבאים בשער המלך להיות נאספים בארמון החורף בשעה אחת עשרה אל הרנה ואל התפלה 2) ·

אחר אשר נאספו שרי הגארדע בא גם גראף מילאראדאוויטש הארמונה · הידיעות אשר באו מטאגנראג , דברי רָסטאווצאף וגם הקול אשר נשמע בעיר , כלם יחד העירו פחד בלב ומגור מסביב ; אבל הפקיד-נגיד למלהמה עמד על דעתו כי אין מכלים דבר · העיר, כה אמר , שלֵוה ושקטה · ובדברו הדבר הזה לעיני הק י ס ר י ת מ ר י ה פעאדאראוונה , הוסיף לאמור , כי בכל זאת , ליתר בטחון , כבר נעשה כל מה שהיה אפשר לעשות להשמר מכל רע מאחרית הדבר נודע מה מעט נאמנו הבטחותיו אלה , ואיך לא ידעו להִזָּהֵר שרי העיר · רבו הקושרים בעיר וגם אחד מהם לא נתפש אף לא נדע ; המה נוסדו יחד פעם בפעם , והשוטרים אמרו לאמור שלום שלום , הכל שקט ושאנן · מצורף לזה עצלות ורפיון ידים זר ומפליא מאד אשר כבד כעת לבאר ולברר , ואשר

---

1) השבועה הזאת נשבעו בחדר העגול אשר בבית עקד הספרים .
2) מעט אח״כ נעשה שנוי בדבר הזה , ולמען אשר יוכלו לכלות בתחלה שבועת החיל , נצטוו להתאסף בשעה השנית אחר הצהרים . אכם בהגיע הידיעה החדשה הזאת כבר יצאו רבים מבתיהם ללכת הארמונה , אשר על כן בתי ארמון החורף הכלו להתמלאות משעה אחת עשרה .

בכל זאת יש בם די לבלבל הדעות אם גם היו הולכים הדברים כסדרם . ככה , אחר תפלת הצהרים ביום ארבעה עשר לחדש דעצעמבר כבר החלו בכל בתי תפלות עיר המלוכה בתפ״ת עֶקְטֶנְיָה 1) לקרוא בשם ה ק י ס ר החדש , ואת פתשגן כתב המודעה אשר על ידו יתלבנו ויצטרפו דברי התמורה הזאת וסבותיה , קראו באזני העם אחרי כלות התפלה לפני ברכת המלך . ומצד השני לא דאגו לחלק בעיר ולהפיץ בעם מספר לא־מעט מפתשגן כתב הגלוי ההוא חרות בעט ברזל ועופרת , בעת אשר מוכרי הספרים הסובבים בעיר מכרו בשוקים וברחובות את פתשגן כתב השבועה החדשה , אבל בלי כתב המודעה , היינו בלי המפתח . באותו הבקר כמעט לא היה עוד באפשרות לקנות את כתב המודעה , וביחוד אח״כ כאשר המורדים — כפי שיורה לנו הספור — נצבו לשטן ויסבו את בית מושב הזקנים ולא נתנו לבוא בתוכו , ושם גם בית הדפוס ובית ממכר הספרים . גם פה נשוב לאמור עוד הפעם : כי עין בעין נראה , שהתבערה הזאת היתה שומה עליה על פי ה׳ אשר אין חקר לתבונתו ולחסדו , לצאת בלבת אש אוכלה עד אָכְלָהּ גם את הכבשן אשר יצאה ממנו ולבער אחריו כאשר יבער הגלל עד תומו .

הראשון משרי האלפים אשר בא להודיע כי נשבעו צבאותיו היה גענעראל־אדיוטאנט ארלאף 2) שר צבא פרשי הלייבגארדע . כאשר הציע לפניהם שר הצבא קודם השבועה את כל דברי שני האחים בדבר המלוכה , ויענו אנשי החיל ויאמרו : „גבורי חיל המה גם שניהם ! ” מַעֲשֵׂה אנשי הצבא האלה , אשר נודעו באהבתם חבה יתרה את נשיאם — את ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאויטש — חזק כפי הנראה את הבטחת ראש פקידי עיר המלוכה , ויהי לאות כי גם יתר הצבאות יִשָּׁבעו בהשקט ובטחה 3) . אפס באותה העת” כאשר רֻבֵּי הצבאות נשבעו שלוים ושקטים ורוב העם היושב בעיר המלוכה כבר נשבעו מקרב ולב עמוק או הכינו את עצמם להשבע להיות נאמן למלכם ומעוז ישועות משיחם , אשר מבלי הבט על נפשו הוא הולך במחשבות טהורות לשום נזר אבותיו על ראשו , האספסוף אשר בקרב העם תרבות אנשים רעים והטאים או משתוללים , מתעים או נתעים , נערמו יחד

---

1) היא תפלה אשר הכהן או עוזרו הדיאקונוס קורא ולהקת המשוררים עונים אחריו : רחמנא רחם עלן .

2) כעת נסיך ויושב ראש במועצת הממלכה וקאמיטעט של המיניסטריום .

3) ובכל זאת התנגד מעט גדוד (רעגימענט) פרשי הגארדע בסבת הזקן פאליאקאף (שמת זה כבר) . כאשר צוהו ארלאף לקרוא את נוסח השבועה באזני אנשי החיל ועמד וירא מבלתי ידעו את כל אשר נעשה . אז חטף ארלאף מידו את כתב השבועה ויקרא בקול רם באזני החיל .

לטמא ולתעב רגעי קדש אלה בשפוך דם אחיהם ובעשות מעשיהם זר מעשיהם · לקדוש רסיה .

מעט מעט הגיעו הידיעות כי נשבעו צבאות חיל הקאוואלעריגא רדע גדודי פרעאבראזענסקי, סעמענאווסקי, פאוולאווסקי, יעגערסקי ופינלאנדסקי וסופערבאטאליאן של הקאוואלעריגארדע . מהנשארים לא נודע עוד, אבל האמינו, כי אין זאת כי אם בעבור היות מקום מצבם רחוק מאד. פתאם בא אל חצר המלך הגענעראל סוכאזאנעט 1) שר צבא המורים בכלי משחית אשר לגארדע, ויספר כי ברצותו להשביע אא המערכה (בריגאדע) הראשונה, ויקומו מקצת שרי רכב המורים ויאמרו . כי בטרם יִשָׁבעו יחפצו לראות את פני הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש ולשמוע מה בפיו באמרם כי בדבר הזה נשלח הרחק מפטרסבורג יען איננו חפץ להמליך את ניקאלאי פאוולאוויטש . ועל כן גם חיל הצבא חדלו מהשבע; אולם — כה ספר סוכאזאנעט — נחו שקטו, עוד קודם בואו, על ידי שר האלפים גערבעל והקאפיטען פיסטאלקארס, והשטאבס-קאפיטען ג׳ גראף קושעליאף; וישרי הצבא אשר הֵפנו הלכו איש לדרכו בעת המהומה ולא נודע אי׳ה איפה הם צוה לשום במאסר אחד אשר ישובו הנה . ישיבו לאיש איש מהאסורים את חרבו — פקד הקיסר — אינני חפץ לדעת אף את שמותם; ואתה תערב לי מידך אבקש ." כאשר הקיסר בא באותה שעה עצמה הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש אשר יהל עליו עד בוש 2) ולא אחר הקיסר וישלחהו אל חיל המורים אשר בפרשי הגארדע . כבוא שמה הנסיך הגדול שמחו כלם לקראתו: וידעו אנשי החיל כי רצו המורדים להטות לבבם לבלתי מלאות חובתם המוטלת עליהם במשפט וצדק, וישבעו כלב כמשפט . רגעים מעטים אחר בא סוכאזאנעט ויבהל אל הקיסר שר השטאב הראשי לקארפוס הגארדע ניידהארדט: „ארוני! — צעק — גדוד מסקווא כלם קשרו קשר . שענשין ופרעדעריקס 3) נפצעו,

1) כעת גענעראל חיל המורים, גענעראל-אדיוטאנט ואחד מיועצי המלחמה.

2) בשעה האחת עשרה   כתוב לאמור בספר הזכרון, וראוי לדעת כי רק מתי מעט המקורבים ידעו כי היה הנסיך הגדול עד כה בנעלם ויתר העם האמינו כי הוא אך קאנסטאנטין פאוולאוויטש, וכן האמינו גם המשרתים בחצר המלך; כי כן כתוב בספר הזכרון: מקלה השעה האחת עשרה שב הנה מווארשויא כבוד רוממות מלכותו הנסי׳ הגדול׳ מיחיל פאוולאוויטש.

3) שענשין אשר היה בעת ההיא שר לצבא מערכה ואח"כ גענעראל-אדיוטאנט ונשיא המחלקה (דיוויזיאן) הראשונה לרגלי הגארדע, מת בשנת 1831. בארון פרעדעריקס — אחי הנזכר למעלה — בעת ההיא נגיד ומלוה הלייבגארדע של גדוד מסקווא ואח"כ ראש שרי ארות הסוסים אשר לחצר המלך, מת בשנת 1855.

זהנה המורדים הולכים לבית מושב הזקנים (סענאט) . ואמלטה אני ביד הזקה להגיד לך . אנא צוה לבאטאליאן הראשון מגדוד פרעאבראזענסקי ולפרשי הגארדע 1) לצאת לקראתם."

ובאמת היתה מהומה גדולה בגדוד הלייבגארדע מחיל מסקווא . כי עלה ביד שני ראשי צבא מגדוד הזה ורעיהם לדבר על לב אנשי החיל לבלתי ישבעו . „במרמה באו אלינו — כה דברו באזניהם — הנה הם אומרים לנו: לכו השבעו, וקנסטנטין פאוולאוויטש לא מחל על כבוד מלכותו: רגליו לנחשתים הגשו, וכן גם רגלי מיחיל פאוולאויטש נשיא המערכה הזאת 2) . ושם היה אלכסנדר בעזטוזעף והוא אדיוטאנט להערצאג אלכסנדר מווירטעמבורג, ופיהו דבר שוא לאמור כי נשלח הנה מורשויא לבעבור לא יתן את צבא החיל להשבע . „הקיסר קנסטנטין — צעקו הקושרים — אוהב את גדודי צבאותינו וירבה שכרכם: את אשר לבבו איננו נאמן אתו אותו הרוגו ." ויצוו את אנשי החיל להחלץ ולשום אבק השרפה בפי קני-הרובה, ויגזלו את הדגלים אשר הובאו הנה לשבועה . ואחד משני הראשים הנזכרים פצע בחרבו בראשונה את הגענעראל פרעדעריקס ואח"כ את הגענעראל שעניזין ויפלו שניהם ולא קם בהם רוח ויתעלפו ויך הכה ופצוע את שר הצבא כוואשטשינסקי 3) ויפצע גם את הגרענאדער גם את האונטעראפיציער אשר התקוממו נגדו . אחר הדברים האלה יצאו אנשי חיל הגדוד ההוא הנתונים תחת ידו והוא בראשם ויקרא בקול גדול: הידד! וכל אנשי החיל אשר פגעו בדרך לקחו עמהם בחזקה וינהרו בקול המולה גדולה ובהמה שפוכה אל רחוב הסענאט . אחריהם וסביבותם רצו האספסוף אשר בקרב העם ויקראו גם המה: הידד קנסטנטין!" כי

1) בתי הגדודים האלה היו קרובים מכל יתר בתי החיל לארמון החורף וע"כ היה נקל יותר לשלחם מכל יתר החיל.

2) מחשבות און של שני ראשי הצבא האלה נודעו עוד בליל שלשה עשר אור לארבעה עשר לחדש דעצעמבר. חלק מגדוד מסקווא היו שומרי העיר ובשער נארווסקי היה עומד אונטערלייטענאנט קושעליעף (כעת גענעראל-לייטענאנט ונשיא המחלקה הראשונה מצבא הרגלים. שם היה עומד ומצפה כל הלילה עד בא מיחיל פאוולאוויטש אחד האדיוטאנטים של הקיסר החדש ושמו וואסילי עלעקסעיעוויטש פעראווסקי (כעת גראף גענעראל-אדיוטאנט ואחד מיועצי הממלכה) ויהי כדברו עם קושעליעף מהענין אשר היה אז למלה בפי כל מלא לנכון נספר לו כל אשר ידע מהמודעה, מהשבועה החדשה אשר ישבעו וכו'. והנה פתאום קראו שני ראשי הצבא הנזכרים את קושעליעף לצאת עליהם החוצה מבית המשמרת, כי באו אליו לפתותו לבלתי ישבע לניקאלאי פאוולאוויטש. אולם קושעליעף כבר ידע האמת מפי פעראווסקי ולא שמע אליהם ושמר את חילו מלכד.

3) אחרי כן גענעראל-לייטענאנט ופקודתו על בתי ספר החיל. מת בשנת 1852

המון העם אשר לא קראו את המודעה האמינו באמת כי ק נ ס ט נ ט י ן הוא אדוניהם . והמחנה הנשאר אשר היה לפלטה בבתי החיל חזקו גם הם את לבם ולא אבו להשבע .

דברי ניידהארדט ירדו חדרי בטן ה ק י ס ר בסקירה ראשונה נראה ברור , כי לא מבטן הטעות בדבר הנוגע אל השבועה החדשה לבד יצאה המבוכה הזאת , כי אם משרש נחש יצא הצפע , פרי אותו המרד הוא אשר עקבותיו עוד לא נודעו להממשלה , ואשר ראשית דברו מטאגאנראג נגלה למו ; והאנשים החטאים האלה בנפשותם ישימו מסוה על פניהם את השבועה החדשה כאלו יראים הם לבלתי הפר על ידה את שבועתם הראשונה , ותרמית לבם המה דוברים ותאֲנה הם מבקשים לפתות את אנשי חיל רוסיא אשר לבם שלם תמיד עם מלכם ונאמנה רוחם למלאות חובתם ; וכי אנשי חיל אלה הנתעים בשוא באמור להם כי כדת המה עושים , והם חושבים למלאות במעשיהם זה את חובתם המוטלת עליהם , הנה הם עוזרים לרעת המורדים והפושעים , כאלו היו כלי למעשיהם ולמחשבתם הרעה . גם זה נראה לעינים , כי אם נוע ינוע לבב ה ק י ס ר אך רגע קטן ומטה רוחו , והיה הניצוץ אשר עוד לא יצא ללהב עד הנה , למוקד איש עד אבדון תאכל . לא אחר הקיסר לתת פקודותיו הראויות לדבר הזה . ויצו את ניידהארדט אשר למען השקט שאון אנשי החיל מגדוד מסקווא הנשארים בבתי הצבא יקח עמו גדוד סעמענאווסקי הקרובים שמה ולפרשי הגארדע יפקוד להיות נכונים , אבל לא יצאו עוד ממקומם ; ואת הגענעראל־מאיאר כטרעקאלאף 1) העומד לשרת לפניו צוה להביא אל ארמון החורף המחנה האחת מגדוד חיל פרעאבראזענסקי אשר עמדו אז כמו עתה ברחוב מיליאָני ; ואת האדיוטאנט שלו אלכסנדר אלכסנדראוויטש קאויעלין 2) שלח לבית אניטשקין להביא מהרה את בניו הנמצאים שמה לארמון החורף , ולפליגעל־אדיוטאנט ביביקאף 3) אשר היה בחדר הסופר צוה להכין לו סוס לרכוב עליו . אחר הדברים האלה נשא ה ק י ס ר עיניו השמימה ויפקד רוחו ביד ה׳ , ויגמור בדעתו לשום מגמת פניו אל מקום הסכנה . „חיל המורים עמדו

---

1) מת בשנת 1856 יועץ סוד בפועל (ווירקליכער געהיימראטה) וזקן (סענאטאר) במסקוא .

2) אח״כ גענעראל אדיוטאנט , והיה זמן פקיד נגיד למלחמה בקרית ס״ט פטרסבורג ולבסוף אחד מיועצי הממלכה ומהקאמיטעט של 18 אויגוסט שנת 1841 ומועצת בתי למוד הצבא . מת בשנת 1850 .

3) בעת ההיא דירעקטאר בבית הכתיבה של נשיא ראש המטות ובעת גענעראל לייטענאנט ויושב ראשונה בקאמיסיאן של בית משפט הצבא אשר באָרדענאנסהויז במסקווא .

מעשות הובתם", כה אמר מדי עברו בחדר אשתו, ולא הוסיף לדבר דבר, אם אמנם נסתפק בלבבו אם יראה עוד פניה בארץ החיים. והיא החלה להלביש את עצמה למען התפלל, והנה פתאום באה החדרה ה ק י ס ר י ת מריה פעאדאראוונה ובהמית רוח אמרה: "לא עת לבוש מחלצות היום, בתי, נמצא קשר, לא־סדרים ומרד.

בין כה וכה יצא ה ק י ס ר בלבוש גדוד היל איזמאילאווסקי ואזור בין כתפיו, וגם את אדרתו לא שת עליו, וילך המצפתה הגדולה אשר בחצר. לפני המקום המכונה מעלת סאלטיקאף בא לקראתו מנהל גדוד פרשי המלך (קאואלערגארדע) פליגעל־אדיוטאנט גראף אפראסקין, וכבואו על המעלה עצמה ויפגשהו הגענעראל וואינאף והוא עצב מאד. ויצו את הראשון להביא הנה את הגדוד. ואת השני — איש נכבד נאזר בגבורה, אבל לא עלה בידו לעשות לו לשם לתהלה ולתפארת בקארפוס הגארדע — הזכיר, כי מקומו בין צבאותיו הנתונים תחת פקודתו, אשר חדלו משמוע בקולו. בעת ההיא באה המחנה הששית מהיעגער אשר בלייבגארדע של גדוד פינלאנדסקי לשמור משמרת מצפת הארמון הגדולה, ועל צבאה שטאבסקאפיטאן פריבישקאף ונושא הדגל (פאהנריך) באַאסעל 1). מאנשי צבא אלה לקחו אנשים להציבם איש במקומו על המצפה, אשר על כן נשארו פה רק מקצת אנשי צבא המשמרת. ויהי כאשר נסרהו לפני הקיסר וישימו לו כבוד במשפט, ויצו אותם להרים הדגל ולהריע תרועת מלחמה. ויהי הגדוד הזה הראשון אשר בֵּרך את ניקאלאי פאוולאוויטש בשם קיסר, והדגל ההיא הדגל הראשון אשר שחה לפניו בכבודו החדש. ויברך ה ק י ס ר את אנשי החיל וישאל אותם: אם נשבעו לו ואם יודעים הם כי היתה השבועה הזאת ברצון אחיו ק נ ס ט נ ט י ן? "נשבענו גם ידענו" היתה תשובתם 2). בני — הוסיף לאמור — כעת לכם להראות לי בפועל את

1) בספר זכרון קאממערפירערסקי, אשר בשנת המבוכה הכללית באו בו דברים הרבה שלא נכונו בדבר מאורעות היום ההוא, כתוב לאמור שאנשי המשמר היו מהלייבגארדע של גדוד היעגער.

2) גדוד פינלאנדיה, כבר נשבע בטרם בואו על המשמר, לעיני מנהיג המערכה גאלאווין (כעת אחד מיועצי הממלכה) זולת מחנה הרוכבים הקלים של כבוד ר ו מ מ ו ת ו, אשר לא שבו עוד מן המשמרת שהיו שם ביום השלשה עשר. ויהי כאשר הלך משם גאלאווין להשביע את גדוד ליבגארדע יעגערסקי אשר למערכה שלו ויצו את מנהיג גדוד פינלנדיה וואראפאנאף להזהיר משמר אחד לשער ולשלוח לבא הגדוד איש לאהלו, ואח"כ ימתין עד בוא המחנה של כבוד ר ו מ מ ו ת ו ותיכף בבואה לבית התפלה יוליך אותה להשבע. אולם וואראפאנאף מלא רק את דבריו הראשונים ועל המחנה לא המתין וימהר ללכת אל היכל המלך. לקמן נראה את אשר יצא מזה.

אמונתכם ; המאסקוויטים מצחקים , לא לכם היות כמוהם , ומלאו את חובתכם כגבורי חיל . הנכונים אתם למסור נפשכם בעדי ?" אחרי קול ענות היותם נכונים צוה הקיסר למלאות קני המורים אבק שרפה , ויפן אל שרי הצבא ויאמר „אתכם , השרים , ידעתי , ע"כ לא אומר לכם דבר" , אחרי כן קרא במו פיו : „הדיוויזאן לפנים ! צעדו מהרה ! לכו ! לכו !" וינהג את המשמר בכתף השמאלי לפנים אל השער הגדול אשר בחצר . על המגרש אשר לפני החצר עמדו מרכבות הרבה והמון אדם רב אשר סרו לראות . רבים הביטו הארמונה , וקצת מהם כראותם את ה ק י ס ר שבו וישתחוו אפים ארצה . בהוליכו את המשמר בשער החצר וירא ה ק י ס ר והנה בא שר האלפים מיאשטשינסקי פצוע המון בגדים מדמו , ויצוהו להסתר כאשר יוכל לבלתי תתלקח אש הריב עוד יותר בהֵראותו . אח"כ כאשר הציב המשמר במרחב השער חוצה , ויצא אל המגרש לבדו , יען כי את האדיוטאנט אדלערבער אשר היה אתו שלח למהר להביא הנה את הבאטאליאן הראשון מגדוד פרעאבראזענסקי . כראות העם את ה ק י ס ר ויגשו אליו מכל עבר ופנה ויקראו : הידד ! למען תת זמן אל חיל הצבא להתאמץ היה צריך למשוך לב העם בדברים חדשים . „הקראתם את מוֹדָעָתִי ?" החל ה ק י ס ר לשאול את האנשים הסובבים אותו . רֻבָּם ענו כי לא קראו . ויקח ה ק י ס ר כתב מודפס מיד אחד הנצבים ומפיו יקרא באזניהם במתינות ובשום לב ויבאר להם מלה במלה . השומעים , בקול תרועות שמחה , השליכו איש מגבעתו השמימה . להרבה מהם נודע כעת כל הדבר הזה בדרך חדשה . עד כה , לקול השמועה כי נמצא קשר בגדוד מסקווא , דברו רק מזה , שחלק מהצבא נשארו נאמנים ל ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש ואינם רוצים להשבע לאחר זולתו . אפס מה סבת הדבר אשר ידרשו מהם להשבע לאחר , לא הגיד איש אל העם בהשכל ודעת , גם לא נקראה באזניהם המודעה : כי בבתי התפלה , בהיות היום ההוא אחד מימות החול , היו השומעים קריאת המודעה אנשים מעטים , וגם תפלת השחר נתאחרה ביום ההוא , על כי נשבעו מתחלה עובדי עבודת המלך ושרי המדינה בבתי עבודתם . כמעט כלה המלך לקרוא ויבוא אליו עוד הפעם ניידהארדט רוכב על סוסו ויודיעוהו כי עדת המורדים מגדוד מסקווא כבר נאספו על מגרש בית הזקנים (סענאט) . הקיסר שמע הדברים האלה ברוח שקטה , ויספר אותם אל העם בקצרה . . . אלפי העם בשמעם הדברים יוצאים מפי ה ק י ס ר הבינו אותו כרגע וידעו ערכם . וינועו העם ממקומם ויסבו את ה ק י ס ר וקולות לרוב נשמעו , כי לא יתנו שום איש לקרוב אליו , כי יקרעו לגזרים כל הקָרֵב ולא יעזבוהו . באותו רגע נגשו אל ה ק י ס ר שני אנשים בבגד העם ואות כבוד געארגיענקריין עליהם : „ידענו מ ל כ נ ו — אמר אחד מהם — את הנעשה בעיר , ואנחנו אנשי חיל זקנים ונפצעים וכל עוד רוח חיים באפינו לא

תגע בך יד בית המרי ·״ המה היו שרי הצבא וועריגין ובעדריאגא אשר כבר כלו שנות עבודתם · אחרים חטפו את ידיו ושולי בגדיו , נפלו אפים ארצה וינשקו את כפות רגליו · עם הרוסים הראו פה למכביר את אהבתם למלכם אשר בלבם מלידה ומבטן , את ההרגשה הקדושה והנכבדה הזאת אשר מאז ומקדם בה רסיה עושה חיל · אולם כצאת משפתי ה ק י ס ר המלה הראשונה : „בָּנַי !״ נחו שקטו גלי הים הסוער ההוא ויחרישו כלם ולא נעו ממקומם · „בני — אמר ה ק י ס ר — מבלתי יכלת לנשק את כלכם , הנני נושק את אלה בעבור כלכם · ויחבק ה ק י ס ר וינשק את האנשים העומדים אצלו , ואשר כמעט שכבו בחיקו 1) , ואיזה רגעים מתוך דוּמִיַת אלפי העם, נשמע רק קול נשיקות ה ק י ס ר · העם חלקו ביניהם נשיקות ה ק י ס ר כדבר קדוש ! וירם עוד הפעם ה ק י ס ר את קולו וידבר אל העם לאמור , כי להשקיט שאון קמים דבר המלכות הוא ; ולא להם להתערב בדבר לא בדבור ולא במעשה ; ובי רק בזאת תֻּכַּר אהבתם אותו ושמעם בקולו , בהיותם שלוים ושקטים ושומעים בקול אלה האנשים אשר להם לבדם נתן לדעת איך ומה לעשות · ובסוף דבריו , אחרי יעצו אותם ללכת איש לביתו , אמר ה ק י ס ר : „עתה פְּנוּ דרך !״ ובדומיה נסוגו אחור כל ההמון הרב לירכתי המגרש , ויפנו מקום גדול לפני החצר למען יעמדו שמה אנשי חיל הבאטאליאן מגדוד לייבגארדע פרעאבראזענסקי אשר באו הֵנה ·

אנשי חיל גדוד פרעאבראזענסקי , אשר ה ק י ס ר המנוח שם עיניו עליהם לטובה ביחוד , התאבלו על מותו מקרב לבם · אבל הורשי און נסו להטות גם את לבם · בשלשה עשר דעצעמבר בערב בא פתאום שר צבא אחד בבגדי אדיוטאנט אל המחנה השנית מבאטאליאן הראשון · ראשית דבריו היו בפה חנף ולשון רמיה אל אנשי החיל לאמר, כי כל חיל לגיון המלך (גארדע) נתנו בם עיניהם לראות את אשר יעשו

---

1) בין מכתבי בית אוצר הספרים אשר למלך נמצא מכתב אחד הנה ושמו נוק טעטערנאקאף מעיר קלינלאף מפלך סיראטסקי אשר במחוז טבעלינגאף , אשר בהביאו להקיסר ספר כתיבת יד ישן נושן כתב לו אלה הדברים , כתובים ביום שלשה עשר לחדש אויגוסט בשנת 1850 , ואלו הם :
„בשנת 1825 בארבעה עשר לחדש דעצעמבר , כשבת כבוד גדולתך
„על כסא אבותיך , בשומך עינך פעם ראשונה על העם אשר לממשלתך
„בחצר החורף לפני המלפה הגדולה , אנכי באהבתי הבוערת כלבי למלכי ,
„הייתי הראשון אשר כבדתני לחבקני כאב את בנו ולדבר עמי , ואותי
„נשקת ראשונה בשפתיך הקדושים ותבטיח לי את חסדיך הנאמנים .״

וכה יעשו גם המה, ואח״כ דבר התפוכות על אודות השבועה אשר תדרש מהם ביום מחר ויוסף לאמור, כי הוא מוסר נפשו למען הצל את גדוד חיל רוסיא הראשון מהשבע שבועת אָוֶן ועָוֶל. הפעלדוועבעל 1) איש נבון ונאמן, שלח כרגע להודיע את כל זאת לשריו ויגער בשטן המשחית לשום מחסום לפיו, ואנשי החיל אשר כשל כח סבלם לשמוע דברי הרפות כאלה אמרו פה אחד כי לא יתנוהו ללכת מזה. באותה שעה לא היה בבתי משכן החיל אף אחד השרים, ולקול קריאת הפעלדוועבעל בא הממונה של אותו היום מהבאטאליאן הזה, אשר זה לא כביר נשלח לעבוד עבודתו בגדוד הזה, והוא גדל ביחד עם השר הצבא המדיח בין חיל נערי המלך. המדיח הלך לקראתו כמתאונן רע באזניו על אשר דברו אתו אנשי החיל קשות, וגם העד העיד בו כי ידיע הדבר לשרי הצבא, אשר בהיותו ממונה ביום ההוא, ולא יעצור באנשיו לבלתי ישלחו ברעה פיהם, ויחרד הממונה ההוא ויצו לתת חפשה לזה שהיה מקודם חברו ללכת לדרכו, ויבקש סליחתו וישלחהו וילך, אולם תיכף אחר זה הודיע הפעלדוועבעל את כל אשר קרה להקאפיטאן שלו, אשר היה משכנו לנוכח בתי החיל; ויבֻקש המדיח וימָצא ויושם במשמר בעצם הלילה ההוא; ודבריו לא הכו שרש בלב אנשי החיל. בארבעה עשר יום לחדש דעצעמבער בדבר נשבעו הבאטאליאנים: הראשון אחד אשר קרא לפניו שר המערכה שענשין את דברי המודעה בבית למוד הקרב אשר בחצר והשני בחצר הבאטאליאן אשר אצל גן־טאווריטשעסקי 2). סטרעקאלאף אשר נשלח לקרוא את הבאטאליאן הראשון מצא את אנשי החיל ושלוים ושוטים וכבר הסירו את בגדיהם מעליהם, אשר על כן צוה אותם להחליץ חושים; אבל אדלערבערג הבא אחריו, למען החיש מעשהו, קבל עליו האחריות להוליכם במעיליהם העליונים בלבד, מבלי אשר ישימו עליהם בגדי עדים (מונדיר), וימהר להודיע זאת אל הקיסר, אשר מצא אותו עודנו עומד על המגרש במקדם, רבהו; באותו הרגע אשר הלך העם מלפניו איש למקומו. אחרי אדלערבערג באו עוד הגענעראל־אדיוטאנט גאלעניששעף־קוטוזאף ושר האלף מאלאסטאוואף האדיוטאנט של הפרינץ אייגען מווירטעמבערג. ויצו הקיסר את ראש פקידי העיר ס״ט פטרבורג, הוא הגענעראל לייטענאנט קאשוטצקי 3) להתיצב בראש המצפה הגדולה אשר הוצבה לפני שער החצר.

---

1) דימיטרי קאָבילאָקאָף, אשר היה אח״כ שר הפאָליציא בפּאַוולאָווסק ומת אחרי נוחו מעבודתו בכנוי הכבוד שר האלף (אָבערסט).
2) חיל הבאטאליאָן השלישי אשר הוא סביב לכפר־מאָך (עקזערציר־פּלאַץ) נשבעו אחרי כן מחנה מחנה לבדה.
3) אחר אשר היה שלשים שנה ראש הפקידים (קאָמענדאַנט) ויאֹל להסיר מעל שכמו את המשרה הזאת בשנת 1833 ומת בשנת 1836 בכנוי הכבוד גענעראַל־אַדיוטאַנט וסענאַטאָר.

ולבלי ימוש משם עד אשר יצוה , ויפן וילך אל היל באטאליאן פרעאבראזענסקי , אשר מהר לבוא חש כנשר וישם משטרו במקום ההוא כתפו אל המקום הנקרא מבוא־הקאמענדאנט , כנף שמאלו אל בית למוד הקרב ובכנף ימינו כמעט נגע בשער הגדול אשר בהצר , ועל צבאם שר האלף מיקולין 1) וגם ראש הגדוד גענעראל־מאיאר איסלעניעף נמצא שם 2) .

ברגע ההוא נצבה מעבר השני לארמון החורף כמעט בסתר מרכבה שכורה . היא הביאה הנה את האיש אשר במלוך מילירו נִקרא נִקְרָא לעלות במעלות הכבוד להיות יורש עצר ולשבת על כסא רסיה אחריו — הוא ה נ ס י ך ה ג ד ו ל א ל כ ס נ ד ר נ י ק ל י ו י ט ש . קאוואלין מצא אותו כבית אניטשקין — ה נ ס י כ ו ת ה ג ד ו ל ו ת הצעירות כבר הובאו לפניו לארמון החורף — משתעשע למשוה בששר תבנית עשויה בַּחֲרֹשֶׁת־אֶבֶן (ליטהאגראפיע) המתארת מֵעֵבר אלכסנדר המקדוני את הגראניק 3) ולמען שמור אותו מכל פגע הובילוהו , ביחד עם הפליגעל־אדיוטאנט מערדער אשר נמצא אצלו לתוכו , במרכבה שכירה . אחרי עשות קאוועלין את אשר צִוָּה ויצוהו ה ק י ס ר שנית להביא הֵנה המחנות הָהֵנה מגדוד פאלאווסקי מהלייבגארדע אשר לא היו במצפה . כאלה לא היו כי אם שלש , וקאוואלין למען הגֵן על החצר העמיד שתים מהנה ברחוב מיליאָני אצל הגשר אשר על תעלת ההורף והשלישית אצל הגשר השני לגבול חצר המלך .

ויהי בגשת ה ק י ס ר אל באטליאן פרעאבראזענסקי ויברכוהו כל אנשי החיל . ויתיצב ה ק י ס ר לפניהם ויקרא בקול גדול אשר נשמע למרחוק : „אחרי אשר מחל אחי ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש על כבוד מלכותו , כלכם נשבעתם לי כראוי למלככם במשפט וצרק , ותִשָּׁבעו להלחם בעדי ובעד ביתי עד שפוך נטף דמכם האחרון . זכרו כי השבועה היא דבר גדול , כעת אני דורש מעמכם למלאות את דברי השבועה הזאת . ידעתי כי יש לי אויבים , אבל ה' יהיה עוזר לי לעשות בם נקמה" . . . על שאלתו אותם : אם נכונים הם ללכת עמו אל כל אשר יוליכם , הרעימו בקול אדיר והזק : „נעשה ונוכל !" מעיני אנשי החיל ומפניהם נשקף , וכאשר אמר הקיסר אחרי כן , בשובה ועוז עומק הרגשת חובתם , ויחבק הקיסר את איסלעניעף ואת מיקולין . נפשו נמלאה גיל וששון ,

---

1) מת בשנת 1841 גענעראל-אדיוטאנט בקארפוס הגארדע .
2) מת בשנת 1851 גענעראל־אדיוטאנט ואינספעקטאר מערכות המשכנות (רעזערוו) אבר לגארדע ולגראנאדערן וחבר לחברת הקאמיטעט של 18 האיגוסט שנת 1814 .
3) התמונה הזאת עודה שמורה אצל ה א ד ו ן ה ק י ס ר ככה כאשר נשארה ביום ההוא .

לראות חיל צבאו זה, ראשון וכל צבאות תבל באמת, בהראותו אומן רוחו למלכו ברגע יקר כזה. והנה גראף מילאראדאוויטש בא, אשר לא נראה מאז הבקר, ויאמר: „רע, רע, אדון! הסבו את המצבה *) אבל אנכי הולך לדבר אליהם." ומפי הקיסר לא יצא דבר להגיד לו כי לא טוב עשה בהבטיחו אותו כי העיר שלֵוה ושקֵטה. ויאמר אליו הקיסר: „הנה ימים רבים היית אתה הגראף המוציא והמביא את הגארדע, אנשי הצבא ידעוך יאהבוך ויכבדוך: לכה נא אליהם ודבר אל לבם, הבינם כי מאשריהם מתעים אותם ויוליכים בתהו; ובך יאמינו יותר מאשר יאמינו לדברי זולתך." ויפן מילאראדאוויטש וילך. עין ה' המשוטטת בכל הארץ כבר ראתה אחריתו, והקיסר לא יסף עוד לראותו עד יומו האחרון — בין כה וכה פקד הקיסר — והוא עומד על רגליו ועליו רק בגדו האחד — את גדודי פרעאבראזענסקי בדברים הנהוגים בעת ההיא לאמור: „למלחמה התיצבו בתאר עמוד, המחנה הרביעית והחמישית הוליכו מישרים, ובחפזון לכו, לכו!" וכמעט הפך את עמוד החיל הזה ממקומו, וישם את כתף השמאלי לפניו, דרך מבוא רחוב ארמידאלטייסקי ויעמידו לנוכח פנת גדר העץ אשר נבנה אז סביב לבית השטאב הראשי, ועתה כבר היה לבריות לישן העת. פה הביאו לו סוס לרכוב, ובשבתו עליו ויקר מקרהו לראות יוצא מאחרי השער את שר הצבא, אשר היתה שומה מאת אלהים על מחשבתו ומעשיו הנודעים בקורות המרד הזה, להגלות מהרה. ברגע זו נשמע מצד רחוב הסענאט קולות קני — שרפה אשר נודע סבתם באשר יבא. וישאל הקיסר את פי שר האלף מיקולין אם כבר שמו אנשי הצבא אבק שרפה בקניהם, וכאשר ענהו כי לא שמו עוד, ויצו הקיסר למלאות קניהם אבק שרפה ולקרוא את הרובים ושר צבאם איסלעניעף ושלשת מחנות מצבא הרגלים נושאי קני שרפה ללכת בראש לרחוב הסענאט ושם יעמדו בכנפם הימני נוכח מגלת האדמיראלטייסקי נגד בית הנסיך יאבאנאף אשר שם היום בית מִשְׂרת המלחמה. אחרי כן שם פניו אל המחנה אשר נקרא שמו עליה, ואשר נשארה עומדת עמו, וכאלו העלה על זכרונו את שם כבודו החדש אמר: „מחנת כבוד גדולת מלכותו תשאר עמדי". אשר על כן נפל חבל נחלת המחנה הזאת ועל צבאה קאפיטאן איגנאטיעף בנעימים *), להיות עם הקיסר בראשית

5) היא מצבת זכרון פטר הגדול ברחוב הסענאט. דברי מילאראדאוויטש רומזים על חלק המורדים מגדוד מסקווא.

5) אחרי כן היה דעזורני-גענעראל וכעת גענעראל-אדיוטאנט, אחד יועצי הממלכה ופקיד נגיד למלחמה בקרית מלך ס"ט פטערסבורג.

מלחמותיו, ועוד היום קדוש לה זכרון הדבר הזה, אם אמנם אין בה היום איש מאלה אשר חיו בעת ההיא *). עם המהנה הזאת לבדה יצא הקיסר אחרי מחנות הרגלים נושאי קני שרפה ללכת אל רחוב הסענאט, ומלבד קיטוזאף ואדלערבערג הלכו אתו סטרעקאלאף, פעראווסק ופליגעל־אדיוטאנט דורנאווא, ונספחו אליהם מהרה עוד גענעראל־אדיוטאנט הנסיך טרובעצקאי וגראף קאמאראווסקי. בדרך עמד הקיסר איזה פעמים לתת פקודות ולשמוע ידיעות חדשות; והרשות נתנה לכל איש לגשת אליו. בדרך זה נגש אל הקיסר בקצה ניעווסקי פראספעקט אחד שרי הצבא אשר לגדוד פרשי ניזעגאראדסקי, תכריך שחור חבוש לראשו ולו עינים גדולות ושחורות ושפם לו אשר שָׂמוּ את תארו לגעל נפש. כשמוע הקיסר, על שאלתו מה שמו, את שם יאקובאוויטש, אשר נשמר בזכרונו על פי תהלות גראף מילאראדאוויטש, וישאלהו שנית: מה שאלתו? „עמהם הייתי — ענהו הבליעל בעזות מצח — אפס בשמעי כי לקנסטנטין המה עזבתים והלכתי אליך". „תשואות חן לך — אמר הקיסר, בנת חובתך, והנני נותן בידך היכלת לתקון מְעֻוָּתְךָ, שוב אל רעיך ודבר על לבם כי ישובו מדרכם, אם רק אינך ירא לנפשך". „זה לך האות כי אינני ירא ורך לבב" — ענה יאקובאוויטש — כהראותו על ראשו הכרוך. „טוב! טוב!" נשמע קול הפליגעל־אדיוטאנט דורנאווא אשר רכב אחר הקיסר. ובעיני הקיסר רע הלעג הזה, אשר לא כדת. אחרי כן נודע כי רק התחפש יאקובאוויטש כשב אל חובתו, למען אשר ידע מצב חיל ההולכים נגד חורשי האון, ובמה יוכל להם.

הקיסר בהתנהלו לאטו בראש החיל, שלה ראשונה את הזקן לאנדירעף, עבדו־רַכָּבו (רייטקנעכט) אשר רכב על צדו, ואחרי כן את פעראווסקי אחרי פרשי הגארדע. מצבא המורדים מלאו בעת ההיא את רחוב הסענאט חלק מגדוד מסקווא אשר זכרנו למעלה, אשר בקראם: „הידד קנסטנטין!" גרשו ביד חזקה את אנשי החיל הנצבים מסביב לשטור דרך המבוא שמה. ובכל זאת פנו מסלה לפעראווסקי אשר בא שמה בעגלת־חורף, ואם אמנם האספסוף השליכו עליו אבנים. מאחרי קירות בית תפלת איסאקיעווסקי מבלי ידעם בעצמם את אשר הם עושים, בכל זאת עלה בידו למלאות את דברי הפקודה אשר נִתְּנָה לו. ארלאף מִהֵר ללכת אל בתי החיל. ויהי בצוֹתו את אנשי החיל למהר לְהֵחָלֵץ ולשום עליהם בגדי הקרב ולהבין את סוסיהם והנסיך אדאיעווסקי בא מהמצפה הפנימי אשר

---

*) גם הקיסר ניקולאי מלדו שמר את הדבר ועד קץ חייו הודיע חבה יתרה להבאטאליאן הראשון ובכלל לכל גדוד פרעאבראזענסקי ובחן ובחסד קרא שמם לכל עת מצוא: „משפחתי".

בחצר , ויקרא אליהם — כאשר ספרו אחרי כן — לאמר : „עוד תגיעו אל מחוז חפצכם , אל תחישו" . אפס בהיות ארלאף נגד פניהם לא הטו אזן לדברים אלה ולא אַחרו למלאות פקודת ארלאף , ובהתימם להכין הסוסים וירכב ארלאף וילך בעצמו אל גשר הסענאט לראות את מצב המורדים . ויהי כאשר הכירוהו מרחוק וישמע הקול מבין שורותיהם : „הנה ארלאף בא עם מצחות הנחשת ." ואחד השרים העובדים בהסענאט אשר עמד בתוך ההמון , נגש אליו ויחזק את רגליו ויתחנן אליו לבלתי לכת הלאה פן יכוהו נפש . ויהי כשובו אל בתי החיל ויצו ארלאף להריע בשפרות קול תרועת מלחמה . וברגע ההוא בא מילאראדאוויטש . אחרי רואו פני הקיסר על מגרש חצר המלך וכאשר סִפּר למעלה ; וימהר ללכת ברגליו אל המקום אשר נאספו שם עדת המורדים . ויהי בדרך ויפגישהו ראש שרי הפאליצ"יא שולגין . ויקח ממנו מילאראדאוויטש את מרכבת־ההורף אשר עבר בה , וישב בה הוא והאדיוטאנט שמו באשוצקי (בן הקאמענדאנט) וילכו שניהם יחדו לרחוב הסענאט ; אבל לא היתה דרכו צלֵחה כדרך פעראווסקי . מפנת הבולווארד והלאה לא היה מקום מעבר , מרוב המון העם אשר מלאו פני כל המגרש עד מצבת פטר הגדול ; אשר ראשי המורדים בחרו להם את פנה למשען עוז לבצע שם את מזמתם הרעה . ויסב מילאראדאוו ישדרך גשר הירוק , בדרך מקום מאָיקא וגשר פאציעלוּיעף , וילך משם אל פָּרָשֵׁי הגארדע ויפגע שם את ארלאף , „נלכה יחדו לדבר את אויבים בשער" אמר אליו ברוח כר וזעף. „הנה אנכי בא משם — ענהו ארלאף — אך אם אתה , אדוני הגראף , לו שמעני , אל תלך שמה . כי האנשים החטאים האלה שואפים לעשות נבלה , אל נא תתן להם תאֲנה לחטוא . ואנכי הנה לא אוכל ללכת עמך : מקומי בראש צבא החיל העומדים תחת פקודתי ; ואשר אנכי מוליכם אל הקיסר כאשר צִוָּיתי" . „ומה יהיה איפוא הגענעראל־גובע־נער אשר לא יוכל לשפוך דמו ביום שפוך־דם" קרא מילארא־אוויטש , וירכב על הסוס אשר לקח מאת באכמעטאף האדיוטאנט של ארלאף , וימהר אל הרחוב ובאשוצקי לבדו הלך אחריו ברגליו . ויחצו את המון העם ויעמדו כעשרת צעדים מרחוק נוכח פני חיל הקושרים . ויסב העם וישימו לו מקום לפניהם ויעמדו סביבו משני עבריו ומאחריו . כמעט עמדו במקום ההוא רגלי הגבור הזקן , אשר ידיו עשו חיל בלעקקא , אמשטעטען , באראדינא , קראסנא , קולמא ובריעננא , ותבא בו רוח ויחזק לבו , כאשר הסכין לדבר תמיד בלי פחד באזני חיל הרוסים ; אשר כבדוהו ; ויפתח פיו גם הפעם וידבר אתם קשות , ולחתימת דבריו , למען הראותם כי ישלם לבו את הצעסאר־עוויטש קנסטנטין ולא שונא הוא לו מתמול שלשום לחטוא נגדו היום הזה , שלף ויוציא מתערה את החרב

אשר נתן לו קנסטנטין, וַיראיה לעיני המורדים ויקרא בקול רם את הכתוב על ידה: „לאוהבי למילאראדאוויטש“. כל הדברים האלה, יחד עם שמו המהולל, ומראה הוד פניו, והכוכבים הנוצצים לתפארת על חזהו אשר נרפא מפצעי חמ"ז עשרה מלחמות, פעלו גדולות בקרב לב אנשי החיל: ויעמדו לפניו נצבים אוחזים כלי מלחמתם בידם לכבוד, וביראה הביטו בפניו. אולם לפתע פתאם — והנה ידי מילאראדאוויטש כבדו ותפלנה אחור בעופרת, גויתו שחה לארץ, הסוס דהר לפניו, ויפול מילאראדאוויטש אחור על חזה באשוצקי. הלייטענאנט קאכאווסקי, אשר כבר כלו ימי עבודתו, עמד מתחפש בין ההמון מאחרי סוס הגראף, ויתגנב אליו ויורה זיקי מות מקנה שרפה אל צדו, במקום אשר תלה עליו אות הכבוד (קרייץ) בתקית חוץ אנדרעיעווסקי *). כמעט כרע נפל מילאראדאוויטש והנה נשמע רעם קני־שרפה, ורשפי איש הגביהו עוף מטורי המורדים אל ההמון הנצבים מאחריו. עד היום לא נודע כַּוָּנתם, ויכול להיות כי הקושרים אשר כרגע ירדו דברי מילאראדאוויטש אל חדרי לבם, ולא סרה עוד רוח דבריו מהם, שלחו איש קניהם — להכות את מכהו נפש. וישא באשוצקי, בעזרת שני אנשים מהמון העם אשר נקראו אליו מתוך האספה, את המומת לבתי החיל אשר לפרשי הגארדע, בהיות המקום ההוא הקרוב אליו. כל הדברים האלה קרו במהירות רב עד לא כָלָה א־לאף להכין את אנשיו ולצאת עמהם. „לא טוב עשיתי כי לא שמעתי בקולך“. אמר מילאראדאוויטש בלחש, כאשר נשאו אותו למקומו לפני ארלאף.

הגדוד יצא ללכת למקום המיועד **).

———— ————

כבר דברנו מקולות קני שרפה אשר שמע הקיסר בעמדו לפני בית השטאב הראשי. אלה המה הקולות אשר נשמעו אחרי נפול מילאראדאוויטש. וברגע ההוא בא הפליגעל־אדיוטאנט הנסיך אנדרייא גאליצין מרהוב הסענאט ויספר להקיסר כי נפצע הגראף. בלב נשבר דבר הקיסר

*) מלבד הפצע ההוא אשר מת בו, קבל מילאראדאוויטש עוד פצע אחד, אשר הכה בחגורת עד גבו. אחר החקירה והדרישה במקום המשפט נגלה כי הפצע האחרון הזה פצעהו בר לבב אחד באותו רגע כאשר ירה בו הראשון חץ מות: וזה האחרון הגיד כי רצה רק להלום סוסו למען ילך גם מילאראדאוויטש לדרכו.

**) שם היו רק ארבעה עשקאדראנס. השנים הנותרים בהיות לפני המקום אשר שם עמדו בבית חיל סעמענאווסקי, ויבואו אח"כ, ונדבר מזה במקומו.

עם אנשיו העומדים סביבו על אודות מאורעות היום ההוא, וישם פניו אל המון העם הנצבים עליו, וידבר אל לבם ללכת איש לביתו . „הן יקלעו בי המורדים — אמר הקיסר — והוה בעמדכם סביבותי ונגף איש מכם. ואני אין נפשי כי יקרכם אסון בגללי . לכו לבתיכם : בקר ותדעו איך נפל דבר .״ — כסו ראשיכם — הוסיף לאמור , בפנותו אל העם אשר הסירו איש מגבעתו מעל ראשו — פן תרע לכם הקרה .״ ויהי כאשר רבים הפנו שכמם ללכת וישימו אותותם אותות הצדיבה בלכתם ; ויקרא הקיסר : „הנה כי כן ; הטיבותם את אשר עשיתם : התפללו אל ה׳ ; ומחר ונראה פנים במקום הזה .״ ויקרא הקיסר אל הקאפיטאן איגנאטיעף ויאמר אליו : „ידעתי כי אנשי הצבא העומדים תחת פקודתך היתה רוחם נאמנה לאחי המנוח , והנה זה גמול צדקתם ונתתי להם מחלצות פרעאבראזענסקי כבגד אשר נשא עליו ביום אחרון וראשי תיבות שמו (מאנאגראם) על הקשורים אשר על כתפותם .״ ויגד הדבר לאנשי הצבא וישמחו שמחה גדולה . ויקראו כלם פה אחד : „הנה אנחנו הולכים למות בעד גדולת מלכותך *) .״

לאט לאט הגיע הקיסר אל קצה רחוב ארמיראלטייסקי בפנה אשר בין משך החיל וואזנאסיענסקי ובין בית לאבאנאף ; אשר שם בעת בית משמרת המלחמה . בעת ההיא באו אנשי חיל פרשי הגארדע אחרי אשר סבו את מקדש איסאקיעווסקי מצד הגשר הרוק ויבואו אל החיל אשר בינו ובין הבית הנזכר ויעמוד כל הגדוד בשבטו אל הבית הזה כעמוד עסקדראני . ויגש הקיסר אל שורותיהם ויקרא להם לשלום , ויענו כלם בקול רם : „יחי אדונינו הקיסר הגדול !״ וישאל אותם לאמור : „התכירו אותי למלך עליכם״ ? וכאשר ענו כלם פה אחד בדברים היוצאים מלב ונפש : „הידד ! חי אדונינו הקיסר הגדול !״ ויאמר הקיסר : „אינני חפץ באותות חדשות על אמונת רוחכם . אתם מעולם עבדתם באמונה לכל מלך במשפט . הבגד הראשון אשר נשאתי תמונת בגדכם היה לו , ואם אמנם הייתי אז עוד נער

*) הנה פה המקום להעיר על הדבר אשר על ידו יתברר , כי לא כל הפולנים אשר היו בקוטרים ידעו ביום הרביעה עשר לחדש דעצעמבער הוכן למרד, רק לא כלם רצו להשתתף במרד הזאת . בין אלה הנזכר נמצא גוסא דגנ (פלאטגריף) אחד , אשר לא היה משתתף להם , אבל נמצא במה לעבור עבודתו זמן מה , גם הוא היה בקוטרים . בשמעו את דברי חסד הפולנים מפני הקיסר ויפן אל הקאפיטאן ויבקשהו לבקש את פני הקיסר לתת גם לו המשפט לשאת את שם הקיסר המתוה על כתפות בגדו אזכרין . אינגלאטיעף פקד אותו לשוב למקומו ויבטיחהו להביא את בקשתו אל הקיסר במשך הזמן ע״י הפקידים . ואך הלכו ההוא בין אנשי הצבא בלילה ההיא ימצא תיבתי כמשפט עד ביתו אל בית החיל , ויהא עלה על לבו כי עוד מעט ויוסף במאמר כאיש אשר נמצא עולתה בו בהיותו בקוטרים .

רך וצעיר, בכל זאת כאשר ההלפתיו בבגד אחי קנסטנטין עלי לבי דוה." אחרי כן פקד את הגדוד ללכת לרחוב הסענאט. מצר הרחוב ההוא האחד נמשכו בעת ההיא הגדרות הסובבים את בנין בית תפלת איסאקיעווסקי ההולכים כמעט עד הבתים אשר עמדו אז במקום אשר שם היום בית הסינאדע. והצד שכנגדו נמלא אז באבנים אשר הוכנו לבנות אח"כ. באופן אשר עד מצבת פטר הגדול מן המקום אשר נצבו פרשי הגאַרדע היו רק כחמשים צעדים. בלכתם במרחב ההוא ששה עשר אנשים בטור האחד היה הגדוד לשתי מחנות, הכנף הימינית פניו אל המצבה והשמאלית כמעט נגעה בגדרות. צבאות המורדים מגדוד מסקווא עמדו לא־סדרים וכתפם אל בית הסענאט. מראה הרחוב והמון המורדים — כה יספר איש אשר ראה זאת בעיניו, אשר בא שמה במקרה בלכתו לשוח בבקר ההוא — היה הפכפך וזר. פה נראו פני אנשים אשר מעולם לא ראינו כמוהם בפטרסבורג, עכ"פ בהמון רב יחד: אלה לבושי בגדי צמר עבים ונושנים אשר כבר חדל העם לנשוא כמוהם, ואלה בבגדי העם יפים ונאים ועל ראשם מגבעת אכרים; בגדי עור קצרים ומגבעות עגולות; מטפחת ידים לבנה תחת אֵזור אָזור במתניהם וכדומה. — כל בגדי הרשעה אשר אין תחשוב בלבבה. אנשי החיל אשר היו בגדיהם פתוחים מלפניהם כי לא הביאו הקרסים בלולאות, כובע ראשם נוטה מול ערפם וכלי זינם עליהם בלי סדרים, היו רֻבָּם שכורים מיין. בתָוֶך התגוסס נס אחד מדגלי גדוד מסקווא ועל צדו נצב רוכב על סוסו, כפי הנראה בלי רצונו, שוטר מזוין מבית הפאליציייא — אשר הלך שבי לפני צר, כדבר המון העם העומדים סביבו אשר הפטירו בשפה וימלא שחוק פיהם. ויהי קול דברי העם הזה והגה היוצא מפיהם הולך וגדול ותמלא הרוח אותו, קול ענות דברים אין הבין בם ואין סדרים להמה, ובתוך השערורה הזאת מבין קול ההמולה נשמע פעם בפעם קול קורא: הידד לקנסטנטין פאוולאוויטש! אנשי החיל התחממו בקר להם; ויש אשר שאלו אוכל וישלחו לראש מצפת הסענאט לבקש להם. שנים או שלשה משרי העשרות — אם מיראתם לבלתי יצר להם המקום ברבות העם סביב לאנשי החיל, או גם לבבם הבין את אחרית גורלם כי ברע הוא ותהס עינם על יתר העם העומד עליהם — גרשו את העם גרש והדף מסביב באמרם, אם אנחנו הולכים למות פה כלנו כאיש אחד, אל יאשם העם ואל יבואו הֵנה למות ברעותינו. בין שורותיהם הזהירו זה אחר זה, אלכסנדר בעסטוזאף, ריליעף ועוד כמה אחרים אשר לא נודעו לאיש המספר אשר עיניו ראו את המראה הזה, בבגדים השונים הנזכרים למעלה. בעסטוזאף לבדו נשא עליו את בגדו הראוי לו (מונדיר); ובלעדו לא היה גם אחד במקום ההוא אשר יכירוהו בבגדו כי שר צבא הוא או שוטר ומושל. פתאם נשמע קול רעם מכמה קני שרפה,

אז רפתה רוח האיש המספר, ולא חפץ עוד להשאר במקום ההוא ויפן וילך.

ברעם קני השרפה ההוא נכונו שפטים לגענעראל וואינאף אשר נסה גם הוא דבר על לב המורדים והפושעים. אבל לא קרהו אסון; אולם הפליגעל־אדיוטאנט ביביקאף, אשר נשלח מהקיסר לדעת מדוע בושש לבוא חיל האניות אשר לגארדע של מסקווא כי נקרא נקרא לבוא להתיצב ברחוב, נתפש במצודתם והֻכה בלי חמלה מדי בקשו לפלס נתיב לדרכו בין שורות המורדים כמעט נמלט משחיתותם ותשב רוחו אליו וירכב על מרכבה שכירה ויסב אל בית תפלת איסאקעווסקי להודיע ל ה ק י ס ר, כי חיל האניות הגארדע של מסקווא אשר לא נודע מהם דבר נאמן עד כה, הנה גם הם נתנו ידם עם הפושעים והמורדים חיל צבא גדוד מסקווא. אח"כ נודע כי חיל האניות האלה, ככל חיל הגדוד הזה, במעל ובמרד קצת שרי הצבאות, אשר הונו אותם בתרמיתם; מֵאֲנוּ לְהִשָּׁבַע מאז ההלה השבועה בצבא, ואם אמנם פקיד המערכה שיפאף *) נתן את פקידי המחנות אל המהפכת ואל הצינוק בדבר הזה, הנה חיל החובלים הוציאום ממסגר לחפשי. ויהי כשמוע החובלים את קול רעם קני השרפה, אחרי הנגף מילאראדאוויטש, ובבתי החיל נשמע קול קורא; „שמעו נא! הנה קול רעם מלחמה!" ויצאו רבים מחיל החובלים, מבלי פנות אל שר בית החיל קאפיטאן ממעלה הראשונה קאטשאלאף **) אשר עצר בעדם ויתיצב בפתח השער. ונוסף גם ההמון הרב ההוא על המורדים מגדוד מסקווא ויתיצבו לפניהם ברחוב כנפם הימנית. כראות הקיסר כי נוסף עוז ותעצומות להמורדים ע"י חיל האניות האלה, וירא כי נחוץ הוא להכרית להם כל התקשרות עם אי וואסילעווסקי ולהגן בעד הכנף הימנית מפרשי הגארדע, אשר על כן הבדיל את חיל מחנה פרעאבראזענסקי ההוא עמו, וישלח ביד פרינץ אייגען סווירטעמבערג להציגם על גשר איסאקיעווסקי, ויצו אשר אם יורו המורים בקני השרפה אל המחנה ההוא לא יענה אותם איגנאטיעף דבר בטרם יקבל פקודה על זה. הפרינץ אייגען רכב על סוסו, וימשוך את מתגו ורסנו עד כי קם הסוס על רגליו האחרונות כמו נד, ויסב ללכת ויאמר ברוח סר וזעף: „הדבר הזה לא לעזר ולא להועיל." בעת ההיא נשלחו צירים להביא הנה גם יתר צבאות החיל, והקיסר בעצמו עם הגענעראל־אדיוטאנט בעקענדארף רכבו וילכו אל רחוב הסענאט, לראות מקרוב את מצב הקושרים. כבואו רעמו נגדו קני השרפה.

ועתה נשוב נא אחור מעט למען אשר נברר ונשלים הספור.

---

*) כעת גענעראל־אדיוטאנט וסענאטאר הפסי מעבודתו על זמן בלתי מוגבל.

**) מת בשנת 1855 בהיותו אדמיראל וחבר למועצת האדמיראלטייסטווא.

הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש, כאשר השביח שאון חיל הרובים רוכבי הסוסים וישב לארמון הורף. אולם במגרש פרעאבראזענסקי פגשהו ציר מיוחד להגיד לו את אשר קרה בגדוד מסקווא.

הנסיך הגדול היה גם נשיא הגדוד ונשיא נשיאי כל המחלקה (דיוויזיאן) אשר לאחד מגדודיה גם הגדוד ההוא יחשב, על כן חש ולא התמהמה ללכת אל בתי החיל. כבואו שמה, קצת מאנשי הבאטאליאן האחד כבר היו ברחוב הסענאט את הוריטי און, וקצת אנשי הבאטאליאן השני לא שבו עוד ממשמרת פקודתם אשר שֻׁלחו שמה אמש, ולא נמצאו במקומם מאנשי הבאטאליאנים כי אם ארבע מחנות (ראטטעס). המה נקבצו יחד בחצר הגדוד ולפניהם נצב הכהן בבגדי כהנתו, והגענעראלים וואינאף וביסטראם הלכו אחת הנה ואחת הנה, מבלי ידעם עוד מה לעשות אחר אשר כבר לא הועילה להם כל התחבולה לתת חיזוק לדבריהם. בראותם את הנסיך הגדול וישאו אנשי הצבא את קולם ויריעו האח! האח! וישאלו לאמר: ולמה זה כחשו לנו לאמר כי כבוד רוממותו רגליו לנחשתים הוגשו? „עיניכם הרואות, לפי זה, כי התעיבו עלילה לרמות אתכם בשקר" — ענה אותם, ואחר אשר ביר להם כל הדברים כאשר הם באמת וישאל אותם אם נכונים הם להשבע למלכם במשפט וצדק לניקאלאי פאוולאוויטש? „בשמחה ובטוב לבב" קראו אנשי הצבא אשר נפקחו עיניהם לדעת כי שגו. אם כן הדבר — הוסיף הנסיך הגדול — למען הראות לכם עוד יותר כי באו אליכם במרמה, ואשר דבר פי הוא אמת וצדק, הנה אנכי אשבע עמכם יחד." וכן היה, כי אחר אשר צוה לפקידי החיל להגיד את דברי השבועה מלה במלה כאשר יקרא לפניהם הכהן ולהקשיב איך ישאו המון החיל עד שפתם את כל דברי השבועה הזאת, עמד מיחיל פאוולאוויטש בחצר הגדוד ותחת רקיע השמים בתוך צבא החיל נשבע את שבועתו לעבוד באמת ובתמים את אחיו — וזאת הפעם הראשונה בהיות אשר הוציא שבועה מפיו *). „עתה, בני — כה אמר — אם נמצאו בכם אנשים רעים וחטאים אשר התעיבו שמלתכם, הראו כי יש בכם גם אנשים צדיקים ומכובדים, אשר לא נשבעו לשוא, והם נכונים לרחוץ הכתם הזה בדמם". „בשמחה ובטוב לבב" — נשמע הקול מכל עבר ופנה, וכל ארבע המחנות עם כל שרי צבאותם, מבלי דַבֵּר דָבָר,

*) ע"פ החוק הנתן בשנת 1797 החיוב מוטל על כל איש ואשה ממשפחת בית המלכות להשבע לעיני הקיסר להיות תמים עמו ועם ארצו ולשמור משפטי ירושת הכסא וחקי סדר המלוכה, ביום אשר יחוגו חג מלאת ימיהם אך יום מלאת שנות הנסיכים הגדולים ניקאלאי ומיחיל פאוולאוויטש לא נתפרסם בתוך המון העם, אשר על כן גם שבועה לא היתה בו. ניקאלאי פאוולאוויטש נשבע הפעם הראשונה לאחיו לקאנסטאנטין ומיחיל פאוולאוויטש לאחיו ניקאלאי כאשר זכרנו.

שמעו את דבר הפקידה, ויצאו ערוכים וסדורים משערי בתי החיל, אשר הוציא אותם משם הנסיך הגדול עצמו וילך לפניהם, וילך כמשמעו, יען כי מעת בואו לפטרסבורג לא הספיקו עוד להביא לו את הסוס אשר הוא רוכב עליו, וגם לא ידעו אנה יביאו לו הסוס. מקצת אנשי חיל אלה מגדוד מסקווא, אשר על פי דברי הנסיך הגדול נפקחו עיניהם ולבבם הבין כי תעו מני דרך, באו אל רחוב האדמיראלטייסקי באותו רגע אשר שב שמה האדון הקיסר מעדת המורדים אשר ירו לנגדו. שרי החיל נפלו על פניהם וינשקו כפות ידיו ורגליו ומקרב ולב עמוק בקשו פניו לתת להם רשות למחות ברם לבבם את חרפתם אשר הסבו אל גדודם. עוד הפעם נגע לבב הקיסר מפני מחשבת שפיכת דמים. אולם למען הראות כי בטח לבו בחלק הגדוד הזה אשר נחמו על רעתם, העמידם בירכתי הגדר אשר לפני מקדש איסאקיעווסקי אל מול פני המורדים. מיחיל פאוולאוויטש אשר נתן לו הקיסר בזה את סוסו, גלה רצונו ללכת להתיצב לקראת המורדים, הוא ואנשי חיל זקנים ומכובדים, מהגדוד ההוא, אשר נשארו נאמנים למלכם למען אשר ישובו המורדים מדרכם בראותם פניו ובשמעם דבריו ודברי „רעיהם אשר מהם יראו ויקחו מוסר. אפס הקיסר בראותו כי גדלה הסכנה לא נתן אותו לעשות כאות נפשו הרוממה. לשוא התחנן אליו הנסיך הגדול פעמים הרבה ויקרא בשפתים דולקים: „כבוד הדר מלכות! תן לי רשות ללכת כרגע, תן לי רשיום לקחת הדגל מאתם". גם על זה ענה הקיסר: „לא, כי פה תעמוד עמדי." בין כה וכה בא אליהם הגענעראל-אדיוטאנט וואסילטשיקאף ויבואו גם גדוד פרשי המלך והבאטאליאן השני מגדוד פרעאבראזענסקי. וישם הקיסר את הפרשים למשען לו ברחוב האדמיראלטייסקי ולבאטאליאן השני מגדוד פרעאבראזענסקי יחד עם שלש המחנות מהבאטאליאן הראשון צוה הקיסר לפנות ימין ולהתאחד עם הרוכבים שומרי ראשו, וישלח את הגענעראל-אדיוטאנט גראף קאמאראווסקי אל אי וואסילעווסקי לקחת משם את הבאטאליאן הראשון מהלייבגארדע אשר לגדוד פינלאנדסקי, להתיצב על מעברות איסאקיעווסקי, ולמען סגור על המורדים הדרך מכל עבר ופנה, פקד להביא לרחוב הגאלערנאיא העובר דרך רחוב הבי-דאר ובין תעלת קריוקאף — את המחנות מגדוד פאוולאווסקי, אשר בראשית הגלות הקשר והמרד הציבם קאוועלין על יד ארמון ההרף; ועל המקום אשר נשאר פנוי בין מקדש איסאקיעווסקי ובין בית רוכבי הגארדע צוה להציב גדוד סעמענעווסקי. אולם כאשר הגדוד הזה עוד לא בא, ע״כ היה דבר הקיסר אל אחיו להחיש הנה את הגדוד ההוא, ולקחת א״כ תחת פקודתו מקצת אנשי החיל אשר יתיצב עמהם על דרך זה מעבר השני למקדש איסאקיעווסקי. הנסיך הגדול פגע את גדוד סעמענאווסקי על הגשר האדום ויוליך אותו כאשר צוה; אפס בהיות הגשר צר נאלץ להציב באטאליאן אחרי באטאליאן, אל מול פני מחלקת המורדים אשר לחיל האניות מהגארדע.

והנה לא בא אל מקום המעשה עוד גדוד אחד קרוב מאד בכל עניניו ללבב הקיסר, אשר עוד בנסיכתו הגדולה היה לו לראש, בראשונה בהיותו שר המערכה, ואחרי כן בהיותו שר צבא כל המחלקה — הוא גדוד איזמאילעווסקי. כבר שלח קאוועלין — אחרי הציבו מחנות פאוולאווסקי על יד ארמון החורף — להביאו הנה, אם ימצא אנשיו שוכנים לבטח ולבבם שלם את הקיסר. אבל גם השליח גם הגדוד לא באו עדנה. אחרי כן נודע סבת התמהמהם על פי הדברים האלה: כבוא קאוועלין אל בית החיל שמע מפי נציב המערכה מארטינאף *) שכאשר נשבעו צבאותם נשמע קול איזה אנשי חיל בהמחנה השנית מצבא הגדענאדערים אשר נשאו על שפתם שם קנסטנטין. קאוועלין — אשר בטרם הקריב לעבוד עבודת אדיוטאנט לניקאלאי פאוולאוויטש היה בעצמו אחד משרי צבאות גדוד איזמאילוסקי — הפץ לדעת מורשי לב אנשי חיל המחנה על פי שאלותיו; אולם כאשר הלך חלק אחד מהמחנה, אחרי השבעו, להשיב את הדגל אל חצר המלך, פנה קאוועלין אל מנהל המחנה השר באגדאנאוויטש, וישאלהו לאמור: אם יערב הוא בנפשו בעד אנשי חילו כי ממלאים הם את חובתם? באגדאנאוויטש לא זע ולא חרד ויתן נפשו ערבון ויוסף לאמור, כי שם קנסטנטין אשר נשמע בשבועה יצא רק מפי קצת צעירי שרי הצבא. ובכל זאת חכה קאוועלין עד שוב חלק המחנה אשר הלך, ויחד עם שר האלף סימאנסקי נגש אל המחנה אשר מחצית אנשיה היו מהגרענאדערים אשר למחנה השלישית שהיתה קודם לזה תחת שבטו. ויפן אל אנשי הצבא ויאמר, כי לא טובה השמועה אשר שמע אודותם, אבל איננו רוצה להאמין בקול השמועה הזאת, בידעו את עבידתם הנאמנה אשר עבדו עד כה ומצא את לבבם נאמן לפני ראשיהם ושריהם אשר לא הונו אותם בדברי שקר בשום פעם ויענו כל אנשי הצבא, כי הקול „קנסטנטין" אשר נשמע לא מפיהם יצא כי אם מפי צעירי השרים, ובקול המון חוגג בקשו כלם פה אחד להוליכם אל המקום אשר הָרָשוּת דורשת אותם שמה. ובכן יצא הגדוד ההוא למקומו, והגענעראל־אדיוטאנט לעוואשאף, הנשלח מאת הקיסר לדעת על מה אחרו פעמיו לבוא, כבר מצא את הכל על סדר נכון. קאוועלין ומארטינאף הלכו בעצמם עם האנשים. וזה האחרון הוסיף עוד להזהר ויצו לשני משנים (אונטער אפיציערען) נאמנים לשום עינם בסתר על השרים אשר נפלו ברשת ההשד, ההלכו בתוך ההולכים ראשונה.

אולם בטרם עלה עוד ביד גדוד איזמאילעוסקי לבוא אל מקום המעשה והנה שם ענינים הרבה שנו את מראיהם.

---

*) מת בשנת 1838 גענעראל־אדיוטאנט וקאמענדאנט בקרית מלך ס"ט פטרסבורג.

קשי עורף האנשים המורדים החטאים האלה בנפשותם, אשר גם אחרי האסף צבא רב מכל עבר ופנה ויחנו עליהם כדור מאנו הענות ולא אבו לעזוב את מקומם; הכותם נפש נראף מילאראדאוויטש; מנהגם הרע את כל איש אשר נפל בידם, ירותם בקנה שרפה אל מול פני הגענעראל וואינאף ועוד אחרים ובאחרונה גם מול פני ה ק י ס ר — כל הדברים האלה הראו לדעת כי לא ישובו מדרכם הרע עד לא יראו להם זרוע עוז וילכו עמים בחמת קרי. הפרינץ איגען מווירטעמבערג יעץ לנסות אליהם דבר עם הפרשים, בתחבולה להפריד בין הדבקים ולפזר המון קשי עורף. ה ק י ס ר בעצמו נצב בראש הפרשים שומרי ראשו ויקרא: „מי לה' ולמלכו אלי, לכו! לכו!" ויוליכם ארלאף לצבאותיהם נוכח חיל המורדים. אולם השלג היה מעט מאד על הארץ, ורגלי הסוסים אשר לא הושמו נעלי ברזל בעקבותיהם כשלו על חלקת האבנים המכוסית בקרח, חרבות אנשי החיל היו חגורות על מתניהם בחוזקה ובהיות המקום צר הנה המורדים אשר נצבו כמו נד דבקים יחד עצמו מהם וילחמו בם הרוכבים כמה פעמים ולא יכלו להם. בכל פעם אשר התקוממו רוכבי שומרי ראש המלך נגד המורדים רעמו אלה לנגדם בקני שרפה ויפצעו מהם הרבה, ושר האלף וועליא 1) אבד את ידו האחת. וירא ארלאף כי לא יוכל להם ויקרא: „שובו אחור!" ויוליך את צבאותיו אל מקומם הראשון, וילך אחורנית ופניו מול פני המורדים לראות את אשר המה עושים. ובכל זאת לא היתה תנועת הרוכבים האלה בלי תועלת. בעת אשר נסו הרוכבים האלה להתקומם נגד המורדים ויגיחו ממקומם מחלקת הלייבגארדע פרשי הפיאנערען והעסקאדראן הראשון מפרשי הפיאנערען ועל צבאם שר האלף זאס 2) וימהרו לבוא, בעת אשר ערכו הרוכבים מלחמה את המורדים, מירכתי מסלת־הרכב (רייטבאהן) אשר לפרשי הגארדע, אל כנף המורדים, ותעל בידם לעבור על פניהם קוממיות במורד הסענאט עד בואם אל גשר איסאקיעווסקי ותאחדו שם עם הכנף הימינית ממחנה פרעאבראזשענסקי אשר עם ה ק י ס ר, ואחריהם באו שני העסקאדראנים הנשארים מגדוד רוכבי הלייבגארדע אשר עמדו, כנזכר למעלה, בבתי חיל סעמענאווסקי, ואשר על כן אחרו לבוא. כל זה נעשה במהירות רב ובחוזק לבב, עד כי בראשית בוא זאס עם צבאיו אל מחנה פרעאבראזשענסקי ויחשבוהו לאויב 3).

---

1) כעת גענעראל־אדיוטאנט ופקיד העיר צארסקאי־סעלא.

2) מת בשנת 1857 בכנוי גענעראל אדיוטאנט.

3) אם אמנם במשך כל העת הזאת נשמע קול שריקת כדורי קני שרפה סביב ראשי הגבורים רוכבי הפיאנערע האלה, לא נפל מהם כי אם משנה (אונטעראפיציער) אחד מצוין אשר בעת הוסד עסקאדראן רוכבי הפיאנערען ההוא נבחר להראות את פני ה ק י ס ר המנוח אם ייטיבו הבגדים בעיניו ועוד היה חי; אחר ואיש אחד שכור מן האספסוף הכה על מצח הסוס אשר רכב עליו זאס ואשר נתן לו זמן לא כביר קודם לזה מאת ה נ ס י ך

כראות הקיסר ואנשיו כי אזלת יד הרוכבים ולא עשו חיל נועצו יחדו להביא הנה נושקי רומי כלי משחית עכ"פ להחריד לב המורדים. ולמען החיש מעשיהם יעצו קצתם לקרוא את המשחיתים הרוכבים; אולם אחר אשר בבקר היום ההוא נראה ביניהם פוסחים על שתי הסעפים, צוה הקיסר להביא את הרגלים. וישא עיניו וירא והנה אחד שרי צבאותם, לייטענאנט בולינין, עומד בין הסרים לראות; ויצו אותו לרוץ אל בית הנשק להביא משם כלי מפץ ואל הלאבאראטאריום לקחת משם כדורים למלאותם, וישלח אחריו את הגענעראל פאטאפאף להגיד כדברים האלה גם להגענעראל סוכאזאנעט; והקיסר עצמו שב אל מגרש חצר המלך, לשית עצות לשמור מפגע רע את ארמון החורף, אשר עוד קודם לזה פקד לזחזיק במעוז שומריו ע"י שתי צבאות החופרים (סאפער-באטאליאנס), הלא המה צבא שומרי ראש המלך וצבא המלמדים לקרב *). ויהי בדרך ויסבו אותו עוד הפעם המון רב, ויגשו

הגדול ניקאלאי פאולאוויטש, ובאותו רגע רצה משנה אחד ג"כ שבור מגדוד משקואה להכות את זאם ברומח בצד הימיני; אולם נלאה ביד זאם להפיל את הרומח מידו ולנקר בחרבו את עין המשנה השאת. בקרב מחנה המורדים נשמע הקול: „הרגו את זאם! שמטוהו מעל סוסו! ראשון הוא לאוהבי ניקאלאי פאולאוויטש!“ במחנה פרעאבראזשענסקי אשר לקיסר, הם אמנם עפו על ראשם כדורי אש כדבורים כאשר נלחמו המורדים לגרש מפניהם את מתקוממיהם הרוכבים לא נפל מהם אחד ולא נפצע איש.

*) הפקודה אל השאפער־באטאליאן משומרי הראש ללכת אל ארמון החורף באה להם משני צדדים. עוד בטרם נשבעו, כאשר הלך חלק אחד מהבאטאליאן ההוא תחת יד הקאפיטאן קוואשנין־סאמארין לקחת הדגל מבית אניטשקין וישובו אל בתי החיל, באו לנגדם באם הדרך שני שרי צבאות מרוכבי נושקי רומי כלי משחית ויצעקו אליהם: „אל נא תשבעו, אחינו, כי מרמים הם אתכם!“ וימהרו לדרכם הלאה. אולם קוואשנין־סאמארין דבר אל לב אנשי הצבא לזכור את חובתם לשמוע בקול שריהם, ויוליך אותם לחצר הבאטאליאן, ותחל השבועה. לעת התפלה הלכו כל שרי החיל ההוא (לבד פקידי המחנות אשר נשארו על צבאותם בבתי החיל) אל ארמון החורף. ויהי כשמוע שם פקיד הבאטאליאן שר האלף גערוא *) כי הקיסר בסבת איזה הריסת הסדר שם אל הרחוב פעמיו, מבלי ידעו עוד מה זה ועל מה זה, הלך לשמוע מה יצוהו לעשות נשיא שומרי הראש. וישאלהו ניידהארדט אם בטח לבו באמונת אנשי חיל הבאטאליאן שלו. ויהי כאשר ענהו כי כמוהם כמוהו נאמנה את הקיסר רוחם, ויצו אותו להביאם אל ארמון־החורף ולהציבם שם בחצר הגדול. בעת אשר נעשה שם הדבר הזה הביא הפליגעל־אדיוטאנט הנסיך גאליצין את הפקודה

---

*) גערוא היה האחרון אשר שם אותו הקיסר אלכסנדר לפליגעל־אדיוטאנט בטרם הלך הקיסר לטאגנראג, ולא השפיק בידו אף להביא לו תודתו בדבר הזה. מת בשנת 1852 בהיותו גענעראל־אדיוטאנט וחבר לחברת יוצאי המלחמה והקאמיטעט של יום 18 לחדש אויגוסט משנת 1814.

אליו אנשים להגיד לו כי סרים למשמעתו המה. ויבא בינידם גם קאראמזין. הוא בא מבא החצרה, אשר כבואו שמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה בקשו פניו שתי הקיסריות, הצבאות לשמוע בכל רגע מכל אשר יקרה במקום המעשה, ללכת שמה למען דעת מקרוב איך יפול דבר. ויהי כצאתו משם בגלל הדבר הזה כאשר בא הארמונה, ראשו מכוסה באבק שער (פודער) והוא לבוש מחלצותיו ומכנסי משי על רגליו, ויעט קאראמזין אדרת שער ונעלות שער וכובע לא שם על ראשו 1) ויבוא הַפּיקְוָּה ומשם עבר בין המון הסרים לראות ויבא עד הקיסר להשתחוות לו. עוד נגש אליו במקום ההוא הגראף הזקן דערנבערג אשר היה בעת ההיא ציר (געזאנדטער) ממלכת האנאווער בחצר מלכנו. השרים היושבים ראשונה בממלכות הארצות האחרות היו בעת ההוא בעיר המלוכה, ואשר בראשונה באו הַפּילְוָּה רק לראות את הנעשה שמה, שלחו דברים ביד הזקן הנכבד ההיא אל הקיסר לבקש ממנו רשיון להתיצב בין האנשים אשר סביבו, למען דעת כל העם הנצב שם ותחזק אמונתם כי המשפט לניקאלאי הוא וכי הוא המושל בם במשפט וצדק. ויפן ניקאלאי פאוולאוויטש בחסד וברחמים אל דערנבערג ויצוהו להודות לרעיו בעבור מחשבתם הטובה ולהגיד להם: „כי הדבר אשר המה רואים ריב משפחה הוא ואין לאֵירֹפָּה להתערב בו". התשובה הזאת נשאה חן מאד בעיני הרוסים העומדים מסביב, ושרי הארצות ידעו והכירו פעם ראשונה את אומץ לב המושל החדש.

ברגע זה, בהגלות נגלות להקיסר היך אהבת עמו במקום הזה הנה במקום אחר הנכן ללבו עוד נגע אחד אשר לא ידע שהיו ולא עלה על לבו ככל יתר נגעי היום ההוא.

מצבאות חיל גדוד הגרענאדערים מהלייבגאַרדע נחלקו בארבעה עשר לחדש דעצעמבר שתי מחנות מהבאטאליאן הראשון לשמור את מצודת פעטר־פּולובסקי, ושתים אחרות עם כל הבאטאליאן השני נמצאו בבתי החיל בחלק העיר הנקרא פעטערבורג-סקאיעסטראנא 2) ויהי כאשר החלו להשבע אנשי חיל אלה אשר נשארו על מקומם ובראשם שר האלף ומנהלם סטירלער

הזאת מהקיסר עצמו אל בית החיל. מבלי היות שם נערות קבל אותה ראש פקידי המחנה קאפיטאן וויטאוואטאף (כעת גענעראל-אדיוטאנט ונשיא הקארפוס הרביעי). ויצו לתת לאנשי החיל אבק-מורה, ויצו את הבאטאליאן ללכת במרוצה, ויפגע בנערות אל סעקזערצירהויז אשר לאדמין-הטורף, וילכו ויבואו יחדו אל המקום אשר הראו כוח החיל הגדול:

1) בעת ההיא נשאו השרים, בלבשם מחלצות בגדי עבודתם, מגבעות רכות אשר נקראו בשם פאפא-קלאק, תחת אצילי ידיהם, ולא יכלו לשומם על ראשיהם.

2) הבאטאליאן הפליסי כמו בכל הגדודים, נמלא חיל לעיר.

ויבא האונטערלייטענאנט קאזעווניקאף, והוא שותה שכור, ויתיצב על היציע אשר לבתי משכן שרי הצבא, ויקרא בעד השבכה בקול גדול אל אנשי החיל: „למה זה תשכחו את השבועה אשר נשבעתם לקנסטנטין פאוולאוויטש? למי אתם נשבעים? הלא הכל מרמה ותוך!“ ברגע דברו תפשוהו וישימו אותו במשמר והשבועה נשלמה כדרכה. אולם כאשר ישבו אנשי החיל לאכול לחם ושרי הצבאות קמו ללכת אל התפלה החצרה ויגש שר צבא המחנה הראשונה מרובי קני השרפה, אשר נשבע גם הוא בין כל שרי הצבא, וילך אל חילו ויאמר: „אחי! לא טוב עשיתם כי נשבעתם; יתר הגדודים לא נשבעו וגם הנם נאספים ברחוב הסענאט. החלצו, קחו איש כלי זינו ולכו אחרי. הנה שכרכם אתי: נתון אתן לכם גם מבלי אשר יצוני.“ המחנה, כדרכה לשמוע בקול שר צבאה, הלכה אחריו, אם אמנם בלי סדרים, ותעבור את מגרש הגדוד והשער ותצא הרהובה. וישמע שר האלף סטורלער, בטרם הגיע עוד אל חצר המלך, את כל אשר נעשה, וישב וירדוף אחרי אנשי החיל וישיגם בחוץ דוואראנסקי וידבר אל לבם לשוב; אפס קול שר צבא המחנה עלה באזניהם יותר מקול שר האלף הדובר אליהם במועצות ודעת. ותלך המחנה עד אי וואסילעווסקי ותבא משם בדרך גשר איסאקיעווסקי אל רחוב הסענאט, וירא סטורלער כי לא יכל להם וישב אל בתי החיל ויצו את הנשארים מאנשי חיל הגדוד להחלץ ולצאת החוצה לעמוד הכן, למען הקם את פקודת הקיסר אשר הגיעה אליו בין כה וכה להיות אנשי הגדוד נכונים עד אשר יקראו. והלייטענאנט פאנאף, אשר היה גם הוא בין הנשבעים, ידע כי יתר שרי הצבא פנו כל איש לדרכו, וירץ ממחנה אל מחנה וידבר על לב אנשי החיל ויאמר אליהם, כי מרה תהיה אחריתם ורעה תבא עליהם מיתר הגדודים ומיד קנסטנטין פאוולאוויטש; ולא שמעו אליו אנשי החיל. ויהי כמלאותם את פקודת שר האלף להתיצב הכן מחוץ לבתי החיל איש על מחנהו ועל דגלו והנה קול רעם קני שרפה נשמע מרחוב הסענאט. כשמוע פאנאף (והוא אדיוטאנט מהבאטאליאן השני) את קול הרעם ותבא בו רוח לשוב לדבר אל לבם להיות גם המה בקושרים הנשבעים אל דגל קנסטנטין פאוולאוויטש, ודבריו לא שבו ריקם זאת הפעם. ויהי כראותו כי הטו אזנם אליו וירץ ויעמוד בין המחנות ובקול ענות ...ד: „הידד!“ משך אחריו מחנות אחדים ללכת אחרי מחנה הרובים הראשונה בדרך אחת, היא דרך רחוב המיליאני הגדול וחחצר. ויהי בדרך ומחשבה נוראה עלתה על לבו — ללכוד את ארמון החורף, ואם יתיצב איש נגדו ישמיד את כל זרע המלוכה הנמצא שם. בלב חושב מחשבות און כאלה עבר את שער הראש אשר לחצר המלך. והקאמענדאנט באשוצקי אמר בלבו כי אלה הם אנשי החיל אשר שלח אליו הקיסר לעזרה לשמור את החצר, ויצו אל השומרים הנצבים שמה מחיל הלייבגארדע מגדוד פינלאנדסקי לפנות דרך אל הבאים. רק ה׳ לבדו כי לא כלו רחמיו לא נתן לבצע

המומתה . דמורדים ופאנאף בראשם החלו לרכת ההצירה ביד רמה , והנה נצב שם חיל הסאפער־באטאליאן משומרי הראש אשר באו שמה בעת ההיא ואשר אך כלו את משמרם להתיצב איש על דגלו בעמודים (אין קאלאנען) וישר צבא אחד מהלייבגארדע אשר להגרענאדערים , ושמו לייטענאנט באראן זאלצא *), אשר בא ההצרה אל התפלה , נשקף בעד החלון וירא והנה אנשי חיל גדודו עוברים ובאים ההצרה, וירץ לקראתם וישאל את פיהם : מדוע באתם ? ויענו ויאמרו „לא ידענו מאומה , פאנאף הביאנו עד הלם.“ ויפן זאלצא אל פאנאף , אשר היה ראשו נשען על ידו כחושב מחשבות גדולות ונוראות , ויהי כאשר שאלהו מה פשר כל הדבר הזה , שלף פאנאף חרבו מתערה ויצעק : „שעה ממני !“ ויהי כאשר הפציר בו זאלצא ויאמר : „אם לא תשעה ממני ופקדתי להכותך נפש , איש בכלי מפצו אשר בידו .“ מזמות פאנאף עמקו ברגע זה בעבור המכשולים אשר מצא בחצר הארמון ואשר לא עלו על לבו בתחלה . הסאפער־באטאליאן אשר השכים לבוא בטרם בואו הפך לתהו כל מחשבותיו . וירם פאנאף את חרבו ויקרא : „האנשים האלה לא לנו הם , בני , לכו אחרי !“ וַיָּשָׁב אחור הוא ואנשיו וילך אתם בדרך השער הראשי ימינה . וילך אחריהם זאלצא בעקבותיהם . וירא אותו שר האלף סטיורלער והוא עומד ברחוב מעבר למסלה במרכבת החורף אשר לו , ויקרא אל זאלצא ויאמר לו : „עשה את כל אשר תוכל למען הצל הדגל , כי הטה פאנאף את לב הגדוד לפשוע במלכם .“ אחר אשר יצאו עצרת בוגדים אלה הלייבגרענאדערים ויחזקו משמרות כל מוצאות החצר בחיל הלייבגארדע מהספער־באטאליאן ומלבד אלה עוד נצבה שם המחנה הראשונה מחיל החופרים (מינענגרעבער) על יד השער הראשי , החלק הראשון ממחנה הסאפערען הראשונה על יד השער אשר המלך בא בו , החלק השני ממחנה הסאפערען השנית במבוא הצירים (הנקרא ג״כ מבוא הירדן) . אם אחרו פעמי הבאטאליאן הזה לבוא אל חצר ארמון־החורף רק רגעים אחדים , אין ספק כי עלה ביד פאנאף , אשר לא התיצבו לנגדו רק מתי מעט השומרים מגדוד פינלאנדסקי , לבצע מזמותיו הרעים עם כל היוצא מהם עד אין מספר מבלי מעצור ! . . .

הקיסר , מבלי דעת דבר מכל אשר נעשה , רכב , כאשר כבר אמרנו לשוב לארמון־החורף . בהגיעו אל מול פני בית השטאב הראשי ויפגע בעצרת הבוגדים הנזכרת והגליה עטה רק שרי צבאות לא היו לה ותלך הלוך בלי סדרים . בראותו אותם , ולא ידע את אשר עם לבבם , ויבקש לשום משטר להם , ויהי כאשר קרא : „עמדו !“ ויקראו פה אחד : „ל ק נ ס ט נ ט י אנחנו !“ — „אם כן הדבר הנה שמה דרככם“ ענה ה ק י ס ר בלב שקט , וירא אותם את רחוב הסענאט , ויצו אל אנשי החיל אשר אתו לפנות להם

*) כעת גענעראל־לייטענאנט וקאממענדאנט הראשון בעיר רעוועל .

דרך, ו עברו לפניו מימינו ומשמאלו, ויבאו מהר אל יתר הקושרים. עין ה׳ לבדה המשוטטת בכל הארץ היא נתנה העצה הטובה הזאת בלב הקיסר. בהמנע על ידה הפושעים והקושרים לעשות מעשיהם במקומות שונים, ולשפוך דם נוכח חלונות הארמון, בהאסף אותם כלם יחד אל מקום אחד, למען הביא אחרי כן ברשת רגלם ויתפשו במזמות זו חשבו, הנה רק עצתו זאת לבדה, נוכל לאמר, עשתה התשועה הגדולה ביום ההוא. המחשבה הטובה הזאת והצלת בית המלכות לפני רגע אותות ומופתים נאמנים הנה כי הפיק ה׳ במלכות בית ניקאלאי ולא הסיר חסדו והשגחתו ממנו. ולא נוכל לעבור המקום הזה מבלתי שום לב גם על יתר אותות השגחת ה׳ אשר נראו ביום ההוא, יום תוכחה ונאצה, יום מרד ומעל ואלות שוא, ולא שכח חזות אל ביד גבוריו נלחמים לצדק ולמשפט, אשר עשו גדולות ונפלאות בעצם היום ההוא. ככה בגדוד הגרענאדערים של הלייבגארדע עצמה עלה ביד שר צבא מחנת כבוד גדולת מלכותו, אשר ברחה גם היא עם רעותיה, הנסיך מעשטשערסקי, להשיג אנשי החיל בדרך ולדבר אל לבם במועצות ודעת ובאמונתם בו שבו מדרכם הרעה לעשות חובותיהם, ויביאם יחד עם מחלקת הרובים מהמחנה הזאת, אשר כבר שמעו לשכל מליו של האונטער־לייטענאנט טוטאלמין, אל הקיסר 1). ככה אנשי צבא משמרת הלייבגארדע מגדוד פינלאנדיה, ועל צבאה האונטערלייטענאנט נאסאקין הראשון, העומדים על מצפה הסענאט — והפושעים והמורדים חונים עליהם מסביב — עמדו כל העת ההיא על משמרתם בלי מורא ופחד: מבלי הטות אוזן קשבת לדברי המורדים המדברים אל לבם וגם מיראים אותם, נשארו אנשי המשמר עד קץ כל הדברים עומדים וממלאים חובתם, אף לא חדלו מתת כבוד להקיסר בכל עת אשר נראה להם, כמשפטם בכל עת, ובהחליפם את משמרתם מקץ כל שתי שעות כדרך כל המשמורות, וילכו בין קהל עדת המורדים, עד בואם אל מקומם אל בית לאבאנאף, וישובו בדרך ההיא אל בית ראש המצפה, כסדרם וכמשפטם 2). ככה גם אנשי משמרת אחרת מאותו הגדוד עצמו, ועל צבאה לייטענאנט זייפארט, אשר שֻׁלחו ללכת אל האדמיראלטייסטווא הראשי, נעצרו בדרך על ידי מחנות הבוגדים מגדוד

---

1) ומשכרתו היתה שלמה מאת הקיסר כי שלח אותו ואת המחנה הזאת אל הסאפעריס להגן עמם יחד על הארמון-החורף.

2) ויהי בערב בעצם היום ההוא ויקרא הקיסר את נאסאקין לבוא לעמוד לפניו, וישימהו לשר צבא לייטענאנט וישם עליו את האָרדען ס"ט וולאדימיר ממדרגה הרביעית וקבוריו במקום זקן-המצפה הזאת היה המשנה (אונטעראפיציער) פעדאר וואלקאף. והדבר נפלא הוא כי גם האסורים הנעצרים בחצר המטרה בבית המצפה הטו אוזן אל עצת אחד מהם ולא דמו נואלת להפשיע ביד חזקה.

מסקוא אשר נהרו לרחוב הסענאט, ויעברו בתוכם ביד חזקה ובזרוע נטויה ויבואו אל המקום אשר שֻׁלחו שמה 1). מלבד הרבה אשר לא נודעו, עוד רבו הגבורות אשר נעשו באותו היום, להשיב נפש הקיסר ולהחיות את רוחו. נזכירה פה ביניהם עוד אלה: כראות שר האלף סטירלער, כי חלק גדול מאנשי הגדוד שלו הלך בעצת פאנאף ורעו לארה לחברה את המורדים, וישלך את נפשו מנגד וילך לרחוב הסענאט לדבר אל לבם שם להשיבם אל הדרך הטובה, ולא שם מעצר לרוחו וקִצי למליו עד אשר כדור אש פלח כבדו ביד האיש אשר המית גם את מילאראדאוויטש 2). הלייטענאנט באראן זאלצא בהקשיבו פקידת שר האלף עוד ברחוב הארמון, עצר בעד נושא הדגל משנה שר צבא פיזואוואראף, אשר מבלי דַבֵּר דָּבָר מסר לו הדגל וירץ עמו יחד, אחר אשר עברו שניהם בין המון המורדים, עד הניעווסקי פראספעקט. אולם אנשי החיל אשר רדפו אחריהם בפקודת פאנאף השינום, ויכו את זאלצא הכה ופצוע ויגזלו מידו את הדגל וישיבו אותו ליד פיזואוואראף. ויהי כאשר הקריבו לבא אל האדמיראלטייסטווא עלה ביד זאלצא ופיזואוואראף נושא הדגל להתרחק עוד הפעם מעצת הבוגדים, אבל גם הפעם רדפו אחריהם אנשי החיל ויסבו את נושא הדגל ולא נתנוהו עוד לברוח מקרבם.. קאפיטאן הלייבגארדע מהסאפער־באטאליאן וויטאווטאף, אשר קבל הפקודה להוליך את הבאטאליאן אל ארמון-החורף, מבלתי היות גערוא בעת ההיא על יד צבאו, מתה עליו אשתו ביום שלפני היום ההוא ועוד קבורה לא היתה לה, ובכל זאת שכח אבלו ויגין לבו, ויזכור רק את חובתו למלאות כרגע את דבר הפקידה. גם אנשי הצבא מהמדרגה התחתונה הראו ביום ההוא כי נאמנו למלכם מאד, יבי שומעים המה בקול שריהם. כבר הגדנו את אשר עשו בגדוד פרעאבראזענסקי, ביום שלשה עשר להדש דעצעמבר, לשר הצבא אשר דמה להשחית נפשם בדברי שוא וכזב. בעצם היום ההוא התהלך בסתר גם בקרב מחנות גדוד איזמאילאווסקי שר צבא אחד צעיר לימים, וידבר על לב אנשי החיל לבלתי השבע לניקאלאי פאוולאוויטש; אבל משני־שרי־הצבאות הרחיקו אותו באמרם, כי מאמינים הם יותר לשריהם

---

1) לזייפארט — אחרי כן גענעראל-מאיאר ונשיא ראש הבטאלאן לצבאות שומרי המדינה — נתן הקיסר את האָרדען ס ט אננא ממדרגה הרביעית.

2) בפגוע קאכאווסקי את סטירלער בין המון לצבאות המורדים אצל מצבת זכרון פטר הגדול וישאל אותו בלשון צרפת לאמר: „למי אתה שר האלף?" — „אנכי נשבעתי לקיסר ניקאלאי והייתי נאמן לו כל הימים" ענהו סטירלער. וימהר קאכאווסקי ויקח את כלי־מות (פיסטאלעט) אשר לו ויור, ועוד שר צבא אחר היה שם ויצעק: „קומו הכוהו נפש! — ויך אותו הוא עצמו בהרבו פעמים על ראשו, סטירלער המכה למות עוד התאזר עוז וילך צעדים אחדים ויפול אחור. ויביאוהו אל בית לאבאנאף, אשר מת שם ממחרת היום הבא.

ולראשיהם, ויהיה אם לא ילך מאתם והוליכו אותו לשרי הגדוד. בארבעה עשר לחדש בבקר בעת חלופות המשמרות, כצאת משמר פרשי הגאַרדע מארמון-החורף, ויצו אותם שר צבאם רנסיך אדאיעווסקי, אחד מן הקושרים, ללכת איש לאהלו, כי אין הוא לדרכו ולא יוכל להוליכם. „אל נא, הדרת כבודך! — השיבו אותו ראשי המשנים, ועמם קול אחד כל אנשי המשמר — הנה נא שמעת כי פקד הגענעראל ללכת להשבע; הוליכנו נא אל המקום אשר פִּקַדְתָּ, לא נניחך ללכת מאתנו." וילך אתם אדאיעווסקי ביד חזקה וַיִּשָּׁבַע עמם יחד. אנשי משמר הלייבגארדע מגדוד פאוולאווסקי, ועל צבאם משנה שר צבא איוואן טיוריקאף, נצבו על משמרתם על יד בתי חיל מסקווא בכל עת המרידה, ולא זע ולא חרד לבם ממגור מסביב, באמונתם למלאות חובתם. אל מחנות הקיסר מגדוד פרעאבראזענסקי הנצבה על גשר איסאקיעווסקי נשלחו כמה פעמים קצת אנשי חיל מעדת המורדים לדבר עמם ולפתותם. ויהי כאשר לא יכלו אנשי רמחנה לכלות חציהם בם, כי כן צוו לבלתי שלוח בם יד, ויגרש אותם הפעלדוועבעל אנדרעיאנאף ועוד איזה משנים עמו, וירחיקו אותם מעליהם בשכל מליהם. וזה הדבר האחרון: כאשר חרפו נפשם שני שרי צבאות המחנות מגדוד הלייבגארדע מהגרענאדערים, פושטשין ושטאקעלבערג, לדבר על לב אנשי חיל מחניהם אשר נפלו ברשת המרד והמעל וילכו אחרים עד מקום המורדים והפושעים, ויקומו שני שרי צבא מדמורדים ויפלו עלידם ויקראו: „ראו, הבוגדים האלה, הכום נפש!" ויגינו בעדם אנשי חיל מערת המורדים ויאמרו לאמר: „אל תשלחו בם יד, כי באו הנה עם מחניהם."

מלבד כל מעשה תקפם וגבורתם ואמונת רוחם של האנשים הנזכרים עוד תנחומים ישעשעו נפשנו בהגלות נגלות אחרי כן ע"י חקירה ודרישה ביום המשפט, כי גם בין עדת הפושעים והמורדים לא כמחשבת מתי מספר חורשי און היתה מחשבת כל העדה, והמטרה אשר אליה כוננו זוממיתים והמדיחים וחקה מאד מלב המון אנשי הצבא אשר נמשכו אחריהם בבלי דעת. לא בחזיונות שוא וחלומות אשר לא ידעו פתרונם, לשום סדרים חדשים בארץ אשר לא שערום, נפתה לב אנשי החיל ללכת אחרי המדיחים; לא בקשו לנפשם דרך חדשה בתהלוכות הממשלה אשר לא ידעו שחרה; אף לא מלת „קאנסטיטוציא" אשר למען תפוש את לב ההמון שמו לה המדיחים הוראה אחרת ויאמרו „כי אשת הקיסר קנסטנטין היא" לקחה את לבם; אך באחת בערו וכסלו כי נפתו אחרי הזדים אשר נתנו אל הקשר והמרד ההוא תמונת משפט וצדק, באמרם אליהם כי במרמה בא ניקאלאי לדרוש מהם שבועה חדשה אחרי כי כבר נשבעו לאחיו. והנה נפש אנשי הצבא היה לשלל לאנשי דמים ומרמה אשר גנבו את לבם, ואשר על כן גם הממשלה העבירה חטאתם אחרי כן, ותחס עינה עליהם כאשר שבו בלב שלם והיתה להם נפשם לשלל.

ועתה נשובה אל תהלוכות המאורעות:

הסכנה המרחפת על זרע המלוכה והמקרה אשר קרה ל ה ק י ס ר לפניע בעצ״ת בוגדים מהלייבגארדע מגדוד הגרענאדערים היו נסבה לבקש עצה להשמר מפח יקוש ביתר עוז. וישלח הקיסר את אדלערבערג אל שר הָאֳרָחוֹת הוא דאלגארוקאי ויפקדהו להכין בלאט את המרכבות אשר מחוץ לעיר, למען אשר, אם יהיה הדבר נחוץ, תובלנה שתי הקסריות וזרע המלוכה אל צארסקאיע סעלא תחת מחסה ומגן הקאוואלערגארדע. דאלגארוקאי היה בעת ההיא בחצר המלך, וכאשר נודע לה קסריות כי שב אדלערבערג מרחוב העיר ותקראינה אותו אליהן. כבואו וימצא את מריה פעאדאראוונה דמעתה על לחיה ולבה נואש ולא הכחידה את יגון לבה ואת אשר היא יָרֵאָה. אלכסנדרה פעאדאראוונה שמרה יותר מנוחת נפשה ועוז רוחה. אדלערבערג מבלי הגד להן על מה ולמה שֻׁלַּח שמה, השתדל בכל עוז להסיר מורך מִלִּבָּן וינחם אותן לאמר כאשר עם לבבו, [כי עוד מעט וכלה זעם ושבת המנוחה על כנה.

הנה כבר אמרנו כי נשלחה הפקודה אל הארטעלעריע בראשונה על ידי בולינין ואח״כ ע״י פאטאפאף לבוא הרחובה. והנה הגיעה הפקודה אל הגענעראל סוכאזאנעט כשובו מבתי חיל רוכבי הארטעלעריע. וירץ אל המערכה הראשונה מהארטעלעריע ויוליך משם בעצמו ארבעת כלי משחית מן המחנה הקלה הראשונה תחת פקודת הלייטענאנט באקונין 1), ויצו אל פקיד המערכה שר האלף נעסטעראווסקי לצאת בעקבותיו ולהוליך עמו יתר כלי המשחית. ולאדיוטאנט המערכה פילאסאפאף 2) צוה לנסוע בעגלות ההולכת ראשונה אל בית התכת כדורי אש (לאבאראטאריום) ולקחת משם כדורים, ואת הלייטענאנט בולינין פקד ללכת ג״כ שמה עם רשימת מספר הכדורים ולהביא אותם בדרך ישר אל הארמון. אולם בבית ההתכה כמעט עמד להם מקרה אחד לשטן. הסוכן אשר על הבית שר האלף טשעלעיעף, אשר שמע כי נמצא קשר בין אנשי הצבאות, לא ידע למי הם האנשים אשר שְׁלָחוּ אליו, וימאן לתת להם מפתחות האוצ״ות, עד כי פילאסאפאף נגש לשבור הדלת, והנה פתאם בא שמה הפאהנדריך נאליאנאף הנצב על משמרתו בבית ההתכה, אשר ראה בבקר כאשר נשבעו צבא הארטעלעריע ויסר את הספק מלב טשעלעיעף. אחר הדברים האלה בא שמה גם בולינין ויתן את הכדורים לידי האנשים אשר הביא עמו מבתי החיל וישיבם בעגלות וילך עמם יחד הרחובה. ובטרם באו עוד ויפגע סוכאזאנעט, אצל המשך

1) אחרי כן היה אדיוטאנט להכסיך הגדול מיכיל פאוולאוויטש ולבסוף גענעראל־מאיאר. מת בשנת 1841 על הרי קו־קז במלחמה נגד יושבי ההרים שאנה.

2) כעת גענעראל־אדיוטאנט והבר לחברת הקאמיטעטס של 18 אייניסט משנת 1814.

רחוב וואזנעסענסקי, את הקיסר אשר שב שנית מהארמון ללכת אל אנשי החיל. ויצב בפקודתו את ארבעת כלי המשחית אשר הביא עמו ברוחב רחוב האדמיראַטייסקי, ויהי בלקחו אותם מעל העגלות ויפקוד בקול רם, להפחיד לב המורדים, למלאות כלי המשחית כדורי אש. ויסע הקיסר לפניהם, ויברך את אנשי החיל. „כלי המשחית הוכנו לחש לו סוכאזאנעט, אשר לא שמע איש בלעדו — רק כדורי אש אין בתוכם, עוד מעט ויבואו הנה".

בין כה וכה עלתה למעלה ראש עזות המורדים אשר נתחזקו עוד על ידי הלייבגרענאדערים. ויורו המורים בקני־שרפה כלי סדרים וישמע שריקות זיקי אש סביב לראש הקיסר. והקיסר הביט בפני בענקענדארף העומד קרוב אליו, וירא והנה הוא מדבר קשות את האנשים מבני הצבא הממים ראשיהם מפני זיקי האש. ויהי כאשר שאל אותו מה דבר אתם וישמע תשובתו ויגער בסוסו וישאהו הלאה לקראת המורדים, אל המקום אשר שם חציהם יתהלכו. עוד קודם לזה העיזו פניהם האספסוף אשר בקרב העם הנוטים אל ההפקרות ואשר לקחו להם למשל את המורדים החולפים חוק, ויקומו לצחק וישליכו אבנים באנשי החיל, מאחורי הגדרות אשר נצבו שמה, והנה קמו מהם אנשים אשר לקחו בצע כסף וישתו וישכרו וילכו ביד רמה להתחבר אל עצרת הבוגדים. ויהי כאשר נבעת הסוס אשר רכב עליו הקיסר מרעם קני-השרפה אשר הרעימו הבוגדים ויקפוץ הצדה, וירא הקיסר והנה המון העם סביבו, אשר זה מעט לא אבו לכסות ראשיהם בפניו גם בצותו אותם, שמים מגבעותיהם עלי ראשיהם ובעזות מצח המה מביטים על כל הנעשה. „הסירו המגבעות" קרא הקיסר בקול איום. וברגע קטן עמדו כלם חשופי ראש ונסוגו אחור הרחק ממנו זיפנו מן המקום ההוא ויוצבו שומרים אנשי חיל רוכבים במבואות החוצות לבלתי תת איש לבוא הרחובה.

ויהי מקץ הדברים האלה ויבא גם גדוד א־זמאילאוווסקי. ויגד לקיסר כי בא לצבאותיו והנה הוא עומד על הגשר הירוק ומצפה לפקודה. ויהי כבוא הקיסר ויתנו לו כל אנשי החיל כבוד בפנים שמחים. „הובא אלי דבתכם רעה — אמר — אבל אנכי לא האמנתי לדברים האלה; ובכל זאת, אם נמצאו בכם אנשים, אשר יש את נפשם להתיצב נגדי, הנה אנכי לא אעצור בעדם, והרשות בידם ללכת אל המורדים." והנה קול תרועת צהלה והכנעה „הידד!" נשמע מכל החיל פה אחד ונפש אחת. „אם כן, שימו אבק שרפה בכלי רובה והיו נכונים." וילך הקיסר לפני הגדוד ויוליכהו בדרך ישר על יד המשך חוץ וואזנעסענסקי וישימם אל חיל המשען (רעזערוו) אשר אל פני בית לאבאנאף, ויסב את מקדש איסאקיעווסקי. וילך אל צבאות אחיו אשר בין המקדש ובין בית למוד הרכב לפרשים לנוכח מערכות הבוגדים מצבא האניות. והנסיך הגדול

מ י ח י ל פאוולאוויטש נסה עוד הפעם לדבר אל לב הקישרים. הקיסר אשר לא אפסה עוד כל תקותו להשוך את נפשו ע"ז משפך דם, אשר בלי זה היה מוכרח להשפך כמים, לא עצר עוד בעד אחיו, ויצו את הגענעראל־אדיוטאנט לעוואשאף ללותו, ויעבור ה נ ס י ך ה ג ד ו ל ויתיצב לנוכח המורדים ויאמר שלום כמשפט. וישאו כל עדת הקושרים את קולם ויקראו: „שלום לכבוד ר ו מ מ ו ת ך!" „מה היה לכם ואנה הלך רוחכם?" הוסיף לאמור. ויענו משרתי האניות ויאמרו, כי זה שני שבועות, באשר לא שמע עוד איש כי חלה ה ק י ס ר א ל כ ס נ ד ר, הֻגד להם פתאם כי איננו; ויהי אחרי בן ויצוו להם להשבע לעבוד את ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש ויעשו בן מבלי דבר דבר, והנה היום הזה מאלצים אותם להשבע עוד הפעם לעבוד ק י ס ר אחר, באמור להם כי הראשון לא אבה בשבועתם וימאן למלוך. „היכול נוכל, כ ב ו ד ר ו מ מ ו ת ך — כה אמרו — להעמים זאת על נפשנו, בהיות האיש אשר נשבענו לו עודו בחיים, ועינינו לא תחזינה אותו? אם גם בשבועה התל נהתל מה הדבר אשר יקדש עוד בעינינו!" לשוא היה כל עמל ה נ ס י ך ה ג ד ו ל להבטיחם כי באמת מאן ק נ ס ט נ ט י ן פאוולאוויטש ברצונו הטוב לשבת על הכסא; ואשר הוא, ה נ ס י ך ה ג ד ו ל, בעצמו היה עד בדבר הזה, וכי על היסוד הזה כבר נשבע גם הוא בעצמו ל ה ק י ס ר החדש. „אנחנו נכונים תמיד להאמין לדברי כ ב ו ד ר ו מ מ ו ת ך — השיבו האנשים האלה אשר הכו בסנורים על פי דברי שוא וכזב של שריהם — אבל היום יבא נא קנסטנטין פאוולאוויטש בעצמו להעיד בפנינו כי מאן במלוכה, הן אף לא ידענו איה איפוא הוא." כל יתר דבריו לא הועילו מאומה. ה נ ס י ך ה ג ד ו ל נאלץ לשוב מבלי אשר עלה בידו מאומה, וכמעט הסגיר לשחת נפשו והיה זה שכרו בעד אומץ רוחו. בעת אשר דבר אל משרתי האניות לשוב מדרכם לעשות הטוב והישר, התהלך ביניהם, לפתותם לרעה, איש צעיר לימים, אשר לפנים היתה איזה משרה על שכמו, איש אשר זה לא כביר בא בקושרים, אבל קנאתו כאש בוערה בו, גרוה עועים לבשה את האיש ההוא לקחת את נפש ה נ ס י ך ה ג ד ו ל, אשר לפי מחשבתו אנה ה' לידו, ויהי בהיותו קרוב אליו ויכונן כלי מות על אחי א ד ו נ י ו ה ק י ס ר... הנסיך הגדול נצל על ידי שלשת משרתי האניות אשר עמדו ג"כ בין עדת המורדים. כראותם את אשר האיש ההוא עושה, וימהרו שלשתם אל הרוצח ויקראו: „מה עשה הוא עמך רעה!" ויגזלו את כלי מלחמתו מידו ויכו אותו בקני שרפה אשר בידם. אות הוא לעולם, כי גם בתבערת איש נקם, גדול כבוד

זרע המלוכה בעיני עם הרוסים, לבלתי שלוח יד בם, ומאז מעולם אוהבים ומכבדים הם את בית המלכות *).

אחר אשר תארנו את כל דרכי המרד ההוא ועלילותיו ושינויו ע״פ שנוי מצב הענינים, עלינו להזכיר עוד — אם אמנם מאוחר קצת — את אשר קרה להבאטאליאן הראשון מהלייבגארדע לגדוד פינלאנדסקי, אשר הלך להביאו הגענעראל אדיוטאנט גראף קאמאראווסקי. בבתי החיל, יען אשר נסע פקיד הגדוד ווראפאנאף הארמונה, מצא רק את גענעראל המערכה גאלאווין ברגע שובו משבועת הלייבגארדע מגדוד היעגער. ויהי בהוליכו את הבאטאליאן הלוצי׳ צבא אחוזי חרב וילכו שניהם יחדו עם החיל ללכת אל גשר איסאקיעווסקי כמצוָה. ויהי בדרך נִוָדע לגאלאווין, אף כי למרות רוחו בזמן מאוחר מאד, כי חיל מהנה הקאראבינער של כבוד רוממותו כבואם מן המשמר, למרות פקודתו, לא באו בברית השבועה. ויהי בעברו הגשרים המונחים על הקרח על פני נהר ניעווא חשב לדבר נחוץ להשאיר שם המהנה השלישית מחיל היעגער לשמור דרך המבוא משם אל החוף ושלשת המחנות הנשארות הוליך קוממיות וכלי מלחמתם נכון בידם. בלכתו הלאה ויפגע בפרינץ איינגען מווירטעמבערג אשר הביא פקודת הקיסר למהר אל המקום אשר צוו. וילכו אנשי החיל במרוצה עד בואם אל גשר איסאקיעווסקי וגאלאווין וקאמאראווסקי בראשם, וכמעט הגיעו לאמצע הגשר והנה נראה מרחוב הסענאט להב אש קני השרפה חזק מאד. וברגע הזה נשמע קול קורא מאֵיזה אנשי חיל המורדים על הגשר לאמר: „עמדו, עמודו!״ לקול הפקודה הזאת עמדה כל העדה ונתקלקל בה הסדר. המהנה אשר לא נשבעה נצבה ראשונה. הראש האחד, היא מחלקת הקאראבינער, אם אמנם לא ידע בראשונה מה לעשות עכ״ז שמע לפקודת הקאפיטאן וויאטקין *) ויעבור את החלק הנשאר מהגשר ויתיצב בפניו אל מצבת פטר וערפו אל מול פני הנהר. אולם הראש השני אשר שם הרובים, אשר לא עמד במקומו הראוי כי אם אחורי חיל הקאראבינער,

---

*) שלשת משרתי האניות אשר הצילו את הנסיך הגדול ואשר שלם להם אח״כ משכורתם כיד המלך ארוחתם נתן להם תמיד, הלא המה: דאראפעיעף, פעאדאראף וקוראפעטאף. בהגלות נגלות פסק דין הב״ד הגדול שופטי דיני נפשות על אודות האיש ההוא אשר בקש להמית את הנסיך הגדול, ואשר נתפס אח״כ בווארשויא, ידענו כי הוקל ענשו מאשר הושת עליו כפלילים, ע״פ השתדלות הנסיך הגדול עצמו.

*) כעת גענעראללייטענאנט וקאמענדאנט בווילנא.

לא מש ממקומו ללכת הלאה. על כל דברי פקדי המערכה והבאטאליאן וגראף קאמאראווסקי ועקתם השיבו אנשי החיל דברים אחרים: כי המה לא נשבעו לניקאלאי פאוולאוויטש וע״כ אינם עושים רע במאנם לשמוע בקול השרים, ואין רצונם לירות חצי מות באחיהם. סבת כל הדבר הזה, כפי אשר נודע אח״כ, היה אחד הקושרים אשר בסתר דרכו, לייטענאנט צעיר לימים, אשר מבלי הראות כי עם הקושרים חלקו, עלה בידו לקחת בחלק לשונו את לב אנשי חיל הראש ההוא כמעט כלם צעירים זה מעט בואם אל גדוד הקאראבינער. המחנה הראשונה והשנית מחיל היעגער ההולכות אחרי הרובים ואשר עמדו בעמדם מאנו גם הנה למוש ממקומן; רק המחנה חשלישית הנשארה מאת נאלאווין על חוף אי וואסילעווסקי, עברה בפקודתו את הנהר על פני הקרח ויתאחדו עם מחלקת הקאראבינער. בדרך כלל לא יצא מהשערורה הזאת שום רע, ולא עוד אלא שרצון הקיסר נמלא כאשר צוה: יען כי בעת אשר נשמר המקום לפני גשר איסאקיעווסקי ע״י פרשי הפיאנערען למחנה הלייבגארדע מגדוד פרעאבראזשענסקי והלק אחד מהבאטאליאן הראשון מחיל פינלאנדיה, נשאר החלק השני מאלה האחרונים באמצע הגשר שקט ושאנן ומסודר כעומד למשען (רעזערוו).

הקיסר, אשר לא ידע דבר מכל הדברים האלה שספרנו עד תם כל המאורע, אחר אשר הציב לע״ע את גדוד היעגער מהלייבגארדע למשען (רעזערוו) ברחוב האדמיראלטייסקי מול גאראבאוואי תחת מצב הארטיללעריע; שב עוד הפעם אל מקומו הראשון אצל מקדש איסאקיעווסקי מעבר השני. בדרך זה נקבץ כל חיל קרית המלך אל מקום אחד; אולם בטרם החלם לעשות עוד אותה נפש המושל הצעיר לנסות דברי חסד ומוסר השכל אל התועים למען השב אותם מדרכם הרע. ויאמר לבוא אליהם בשם הדת והאמונה אולי ישמעו בקולה.

מאז היות הבקר נועדו לארמון החורף שני הכהנים הגדולים: סעראפים מקרית פטרסבורג ועווגעני מקיעב, אל הרנה ואל התפלה, כי אמר הקיסר לקרוא עצרה ביום ההוא. וישלח הקיסר את הגענעראל סטרעקאלאף להביא הנה את הכהן הגדול סעראפים, וילך עמו גם עווגעני ברצונו הטוב. ויהיו שניהם לבושי בגדי כהנתם אשר שמו עליהם למען עשות עבודתם, ועמהם שני עוזריהם *) ויבואו הרחובה במרכבה שבירה אשר

---

*) אצל סעראפים היה איפאדיאקאן פראטאר איוואנאף ואצל עווגעני—איוואן איוואנאף. פראטאר איוואנאף מת בשנת 1853 ראשון לדיאקאני מקדש הרוסים נתכבד אחרי מלוך ניקאלאי עשרים וחמש שנים בארבעה עשר לחדש דעצעמבער שנת 1850 לזכר מאורע היום ההוא להמנות בין נושאי האָרדען ס״ט אננא ממדרגה השלישית.

מאחריה עמד נצב סטרעקאלאף בבגדי המודות לאזור בין כתפיו . וירד סעראפים מעל המ־כבה הוא ועזרו בפנת הבולוואַרד ברחוב האדמיראלטייסקי הקרוב אל הרחוב ; ויסבו אותם המון העם ויפלו על פניהם וישתחוו ויבקשו אותם לבלתי לכת למקום מָוֶת ורצח , אשר היתה לו כבר נפ"ש מיראראדאוויטש לשלל . אולם הגענעראל־אדיוטאנט וואסילישיקאף אשר בא אליהם שמה , הודיע להם עוד הפעם את רצון הק י סר , אשר כבר שמעו מפי סטרעקאלאף , כי ינסה הכהן הגדול להשיב את המורדים מדרכם בכח האמונה והדת . בעת ההיא נפל הלל לעיניו שר האלף סטיורלער בידי קאכאווסקי . ולא פנה אל זה הרועה הנאמן , אשר רק הובתו לנגד עיניו תמיד , ויקח את אות הברית וישימהו על ראשו ויגש אל המון הקושרים ; אחריו נגשו הכהן הגדול עווגעני ועוזרי שניהם . כראותם את הכהן הגדול הבא אליהם ומהסהו ומגינו רק כבודו ושיבתו , וישלחו אצבעותיהם ויתוו תו אות הברית על לבם וקצתם נגשו לנשק את הצלב אשר הושיט להם הכהן , אולם כאשר השתדל הכהן הגדול , בשומו את אלהים עד בשחק כי אמת יהגה חכו , לפקוח עיניהם ולהבינם אמתת הדברים , ויתאר להם מה גדול עונם במעלם מעל ב מ ל כ ם אדון כל הארץ במשפט וצדק . ואת העונש הגדול אשר יקרה את האנשים החטאים האלה בנפשותם באחרית הימים מאת אלהים השופט בצדק , שהקו ראשי המורדים על קדוש כבודו ויקראו באזניו כי מ ל כ ם במשפט וצדק הוא — ק נ ס ט נ ט י ן ; וכי הוא אסור באזיקים סמוך לקרית המלך ; וכי אין להכהנים להתערב בדבר כזה , ואם הכהן המשיח יחטא להשבע שבועות שתים בשבוע אחד , הנה לא יהיה להם למופת לעשות כמוהו ; וכי הכהן בדבריו לא יסכון ודבריו לא יועילו , כי אם אל מ י ה י ל פ א ו ל א ו ו י ט ש עיניהם ומפיו יקחו לקח ; ויהי מקץ הדברים האלה ויצוו להכות בתֻפים , למען לא ישמע העם בדבר אליהם הכהן , ויהיו מיראים אותו כי ישלחו הציהם בו , וכבר נראה מעל לראש הכהן הגדול תנופת חרב ורומח . רוחו החזקה ורצונו הטוב לא עשו פרי והוא נאלץ למהר להמלט על נפשו אל גדר מקדש איסאקיעווסקי , ומשם שבו כלם בפחי נפש הארמונה בעגלת ההורף שכירה 1) .

הגיעה השעה השלישית ויהי השמש לבא והחשך החל לכסות פני

---

1) הכהן המשיח הזה הלך לעולמו בשנת 1843 בן שמנים שנה ושמש ארבעים וארבע שנים בכהונה גדולה ועשרים שנה ושתי שנים בקרית המלך . הכהן הגדול עויגעני מת עוד לפניו בשנת 1837.

הארץ, ויהי קור אל פני חוץ. המורדים העומדים ברחוב הסענאט לא ידעו מה לעשות, ובכל זאת עמדו בקשיות עורף על עמדם, סאנים ברעש ומשמיעים קול המוהה עוד יותר מבתחלה, ואם אמנם מרבית אנשי החיל מבין שורותם הריקו כלי משחיתם לרוח לבלי פגוע אדם, בכל זאת נפצעו הרבה מפרשי הגארדע אשר קרבו אל אשָם יותר משאר אנשי הצבא. אפסה כל תקוה להועיל במוסר השכל ובענות צדק, ולא לשוא פחדו פחד כי באופל הלילה האספסוף עוד יוסיפו סרה ונוספו גם הם על המורדים, והציקו מאד לאנשי הצבא בהיותם מסבים אותם כדבורים מסביב. גם בלב אנשי הצבא בערה כאש חמתם על הקושרים האלה ויבקשו לשלוח בם יד ולכלותם מעל פני האדמה, וירגנו על שריהם כי נרפים הם ולא יתנו אותם לעשות דבר. אך הקיסר לבדו, בנטיתו הטבעית לחמלה. עוד חשב בלבבו לעשות מלחמה בתחבולה בסבותו אותם מסביב ולאלצם להכנע מבלי שפוך דמם; והנה מחדש נשמע קול רעם קנה שרפה אשר ירו בו המורים. „רק בכדורי אש יֵרָפא להם!" קרא איש אחד מאחורי הקיסר. ויפן הקיסר וירא והנה עומד אחריו גענעראל־אדיוטאנט טאָלְ.

בנסוע הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש מגעננאל לָקחו כל סוסי הבי־דאר להעביר אותו ואת האנשים אשר אתו, וישאר טאלל לבדו ויבא פטרסבורגה שתי שעות אחר הצי היום. וילך אל הצר המלך וישמע שם את כל אשר נעשה וימהר וירכב על הסוס המוכן לגענעראל־אדיוטאנט וידא אל מקום המעשה. „רְאֵה את הנעשה פה — אמר הקיסר, כראותו אותו — מה טוב ומה נעים ראשית מלוכה כזאת: כסא מְגֹאָל בְּדָם!" — אדון — ענהו טאלל — אחת עצתי, לבעבור עשות קץ וסוף לדברים האלה, לכלות מתי און אלה כרגע בהמטיר עליהם אש לא נֻפָּח.

לא רק טאלל לבדו יעץ כזאת. כן היתה גם עצת איש אחר — אשר היה בראשונה נשיא וראש הקיסר בקארפוס הגארדע, נכבד בעיניו מאד בעבור רגשות נפשו הרמים והנשאים ודרכי מחשבותיו — הוא הגענעראל־אדיוטאנט וואסילטשיקאף 1). „אדון — אמר גם הוא — יקר בעיני אָבוֹד רגע; לא יועיל להם כעת מאומה: רק כלה ונחרצה עשה בקרבם."

גם מהקיסר עצמו, על פי הכרת רוח בינתו, לא נכחד כי

1) לח"כ גראף נסיך, ויושב בראש במועצת הממלכה, מעוטר בעטרת תפארת מעשי תקפו וגבורתו במלחמה וגבורת ישע ימינו בארץ מולדתי, מת בשנת 1847 ויעש לו הקיסר בכי ומספד וכל ארץ רוסיא עשתה לו הכל ככל.

עצתם אמונה ; אבל לבו מאן להודות אל ההכרח המר הזה . „התפץ תחפצו כי ביום ראשון למלכותי אשפוך דם עבדי ?" ענה אותם . „למען הצל ממלכתך ;" ענהו וואסילטשיקאף . ובאמת לא נשאר רק לבחור באחת משתי אלה : או לשפוך דם קצת אנשים למען הצל על ידי זה בלי ספק את הנשארים ואת הממלכה ; או לשמוע בקול רגשות לבו ולהקריב על מזבח הטוב הכללי .

דברי וואסילטשיקאף אלצו את ה ק י ס ר לשום דלתים ובריח לרגשות לבו . . .

פרשי הגארדע הימינו ויעמדו בערפם מול הנהר ניעווא , ואת פרשי הפיאנערא הוליכו לרחוב אנגליסקי נאבערעזקאיא . אח"כ הורידו מעל האופנים את שלשת כלי משחית מן הארבעה אשר הקדימו לבא הרחובה על יד הלייטענאנט באקונין , אל פנת הבולווארד בכתפם הימינית קדימה , ויעמידו אותם לפני גדוד פרעאבראזענסקי אשר להלייבגארדע , ופניהם אל מול פני עצרת המורדים , ואת הרביעי עם המבעיר הציגו לבדהו וישימוהו אל מחלקת חיל ה נ ס י ך ה ג ד ו ל מ י ה י ל פאוולאוויטש , הנצבים מעבר למקדש איסאקיעווסקי . ויצו ה ק י ס ר למלאותם כדורי איש . עוד לא נדעך שביב התקוה, כי בראות המורדים ההכנות האלה יפחדו פחד בראותם כי אין מפלט להם , ושבו וחיו .

אפס המה הוסיפו מרי וירימו קולם כבראשונה . וישלח ה ק י ס ר , והוא רוכב על סוסו לכנף השמאלית של מקום מצב כלי המשחית , את הגענעראל סוכאזאנעט להגיד למורדים את דברי חסדיו האחרונים . וירץ סוכאזאנעט על סוסו ויקרב אל העדה , ויפנו לו מסלה , ואיש כלי מפצו בידו . „בני — קרא באזניהם ראו , כלי משחית לנגדכם , אולם ה ק י ס ר מלא רחמים , חסה עינו עליכם , ומחכה הוא לחננכם כי תשובו מדרככם . אם תשליכו איש כלי מלחמתו ואליו תשובו , הנה מלבד מתרחרי המרד , יסלח לכלכם וירחמכם" . אנשי החיל השפילו עיניהם ארצה ונגלה על פניהם כי ירדו הדברים האלה חדרי בטנם ; אפס קצת שרי הצבא ואנשים זרים אשר לא מאנשי חיל המה ופניהם פני אנשי בליעל רעים וחטאים סבו את הציר הנאמן הזה ויקללוהו קללה נמרצת וישאלוהו לאמר , אם הביא להם ק א נ ס ט י ט ו צ י א ן כאות נפשם , ויגערו בו לאימו . „אנכי שלוח להביא לכם חמלה , אבל לא לשמוע מה בפיכם" . — ענה אותם , ויהפוך את סוסו לאט לאט בדברו עמהם , ויקפץ וינס בבין הקושרים אשר החלו להתנועע סביבו . אחריו האיר נתיב רעם קני שרפה . מכדודי אש אשר התמלטו נפזרו הנוצית אשר בכובעו ויפלו ארצה , ונפצעו אנשים מהנצבים עם כלי המשחית ועל הבולווארד .

„גדולת מ ל כ ו ת ך — אמר סוכאזאנעט בשובו — המשתגעים קוראים : „קאנכטיטוציאן" . . . ה ק י ס ר נשא למרום עיניו . אין עצה ואין תחבולה

אשר לא נסה עצהם. באה עת פקודתם. ויפקוד הקיסר: „לירות בכלי משחית כסדרם, הבנק הימנית תחל, בראשונה!“

הפקודה הזאת שנו כל שרי הצבא הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, ותצא גם מפי האחרון — מבאקונין. אולם הקיסר לבו עליו דוי. ודבר יצא מפיו: „אל תאיצו“ ויעצרו ולא ירו. עברו רגעים אחדים והדבר הזה נשנה. ויהי מקץ רפקוד הקיסר פעם שלישית, אולם הדבר אשר יצא מפי באקונין לא נעשה גם הפעם הזאת. המבעיר, כשמעו פעמים כי נִחָם הקיסר, לא אץ גם הפעם למלאות דברי הפקודה. באקונין ראה זאת, או אולי חכה על זה: ויצנח כרגע מעל סוסו וירץ אל כלי המשחית וישאל את פי המבעיר מרוע איננו סורה? „עצמנו ובשרנו, אדוני!“ ענה זה בקול דממה, חת וירא. „אם גם אנכי בעצמי נצב הייתי נוכח פי כלי המשחית, וַיִפָּקֵד יָרֵה, גם אז לא היה לך להתמהמה“. המבעיר שמע בקולו.

הברק הראשון הרים פעמיו ויך בקירות בית המועצה. עליו השיב קולו שועת נאנחים בחמת אפם ואש מעופף קל.

אולם אחר כי נתן רשות למשחית ויצא הברק הראשון ממרדתו ויצאו אחריו גם שני גם שלישי ויכו בקרב ולב המחנה ותהום כל עדת המורדים ותהי מבוכה ביניהם. קצתם רצו אל עבר הרחוב אשר עמד שם גדוד סעמענאווסקי ויגשו להלחם בו בכל אונם. הנסיך הגדול גם הוא כמו הקיסר בתחלה, לא מצא את לבו להשחית. „צו לירות בקמים עלינו, בכוד רוממותך — קרא המבעיר — פן יָגֵדוּ עלינו והכונו. דבר הפקודה יצא גם פה.

בלבב כל מֹרֵד מֹוֶךְ. הקושרים שכחו מהר את תפארת רום עינם ואך למלט נפשם מיד שאול זממו, וינוסו לברוח. אנשי החיל הנלחצים מכל עבר ופנה, נעזבים מאת מחרחרי המרד והמעל אשר השיאום, ואולי נפקחו פתאם עיניהם לראות כי הרעו לעשות בראיתם מנוסת האנשים החטאים האלה, לא יכלו להלחם בעד נפשם; וַיִפָּזְרוּ לכל רוח בחפזון גם המה; אלה לרחוב גאלערנאיא אשר עמדה שם המחנה האחת מגדוד פאוולאווסקי *); אלה לרחוב אנגעלסקאיא נאבערעזנאיא; קצתם נסו בין הגדרים אל הנהר ניעווא ויפלו שמה במהמרות השלג; אחרים התאמצו להגיע אל שפת תעלת קריוקאוו, או התגנבו לחצרות ולמרתפים ויבאו בתחתית ארץ . . . . ברחוב הסענאט, אשר רגע לפני זה היה סואן ברעש ובקול המולת אנשים בוערים באש נקם, לא נשאר איש — זולתי אלה אשר נפלו ולא יכלו קום; אולם אלה מעט היו: כדורי שרפה, בהיותם מושלכים ממקום קרוב לא הרעו ולא השחיתו

---

*) המחנות האלה אשר נלכו כמעט לנוכח כלי המשחית אשר הוכנו נגד הקיסרים, וקלת מאנשי חילם נפלטו, לא פג לבם בעבור זה, ויהי כאשר נסו הקיסרים מנוסת חרב ואבדון וירקו גם הם אחריהם כלי משחיתם ·

הרבה , או עפו למעלה ונפזרו או נפלו ארצה ורומו ג"כ למעלה ולא היה בהם כח להמית ; השאירו רק כתמים הרבה בקירות בית המועצה ויתר הבתים הקרובים אליו .

אחרי ירות שלש פעמים שמו את כלי המשחית , בפקודת הקיסר על האופנים , ויוליכום אל מצבת פטר הגדול , שם הורהו , ויורו בם עוד פעמים אל אנשי חיל הבוגדים אשר החלו להקבץ שנית ולהתיצב במערכות מלחמה על פני ק"ח חניעווא . ומלבד אלה ירו עוד פעם אחת גם ממצב הנסיך הגדול מיהיל פאוולאוויטש אל האספסוף אשר ברחו אל תעלת קריוקאוו .

סוף דבר הכל נשלם . . .

במקום אשר עמדו שם הקושרים , נצבו כרגע גדודי פרעאבראזענסקי ואיזמאילאווסקי , וקצת ראשים מאלה האחרונים ומגדוד סעמענאווסקי נחלקו ונשלחו לחטוף ולשום במשמר את האנשים אשר חבאו בבתי רחוב גאלערנאיא. בין האנשים אשר נתפשו כמעט ברגע הראשון היה אחד משרי הצבא אשר לגדוד הלייבגארדע מחיל מאסקויא , וימהר טאלל הארמונה להגיד את זאת להקיסר , בחשבו כי כבר שב שמה . שם בבית תפארתה של הקיסרית מריה פעאדאראוונה נאספו מאז היות הבקר כל בני החצר ויתר האנשים אשר באו לשמוע אל הרנה ואל התפלה ; כלם חכו לדעת אחרית דבר , ואימת מות אשר בְּעִתָּם הלכה וגדלה עוד על ידי הידיעות הקצרות והסותרות זו את זו המובאות להם מן הרחוב , וכבוא לפני זה כשואה פתאם עדת הלייבגרע-נאדערים להתיצב על מגרש חצר המלך , אשר ראו כל הנשקפים בעד חלונות הבית הזה הפונות אל המקום ההוא *) , ועל ידי רעם כלי משחית אשר שמעה אזנם ואיש לא ידע הסבה והמסובב . ויהי כראותם את טאלל הממהר ללכת מחדר לחדר בבקשו את הקיסר , וישאו כלם את עיניהם אליו כדואגים לדעת מה נעשה . אולם הקיסר לא בא עוד הארמונה וימצא טאלל אך את הקסריות , אשר חכו גם הנה כל היום בלב מלא הגות אשר ילאה כל עט לכתוב . . . כל עת המרד ישבו בחדר קטן של הקסרית האם אשר בפנה הפונה לרחוב אדמיראלטייסקי *) ; אשת הקיסר החדש ישבה על החלון , אשר משם נראה מרחוק , בעוד יומם , חלק ממקום המעשה:

---

*) הבית הזה חדל להיות כיום הזה בית בפני עצמו , וסנכו בכלל הבתים אשר להממלה הפנית הערוכים ושמורים לעת הצורך .

*) גם החדר הזה איננו היום . ונחשב לבתים אשר בפנה אצל המשמר הפנימי מהרוכבים הקלים .

בעיניהן ראו מרוצת חיל הלייבגרענאדערים המורדים הנה והנה בלי סדרים, להביא את גדוד פרשי הגארדע ולחבבם יחד עם יתר חילם. פעמים הרבה שלח אליהן הקיסר את הפרינץ איינגן פווירטעמבערג, את הגענעראל־אדיוטאנט הנסיך טרובעצקאי ואת הגענעראל־לייטענאנט דאמידאף להודיען מכל הנעשה. כאשר בא אליהן דאמידאף, ולבּ הקסרית מריה פעאדאראוונה הלוך הולך ונפעם מרגע לרגע, ותבא בה רעיון לרוח המליצה המתנוססת בנפשה הרוממה; ותקם ותקח מעל השלחן את תבנית הקיסר המנוח, מלאכת יד הצַיָּר המפואר איזאבע, ותתן אותה ליד דאמידאף ותאמר: „קח נא את התבנית הזאת ולכה הראהו אל המורדים; אולי יראו יביטו בדמות הקיסר המנוח ושבו מדרכם הרעה ללכת ארח־ת יושר!... „ בהשמע קול הרעם הראשון מכלי המשחית היתה הקסרית אלכסנדרה פעאדארוונה בחדרה לבדה עם קאראמזין אשר שב מן הרחוב. ותכרע על ברכיה ותתצב כה, בתפלה ובתחנונים, עד בא אדלערבערג עם הבשורה מאת הקיסר כי הכל נגמר. אפס הקיסר עצמו עוד לא בא, אשר על כן לא חדלו אמו ואשתו מדאוג לו. „האח, הנה טאלל היקר לנו — קראה הקסרית מריה פעאדארוונה כבואו הביתה — מה אתך עוד חדשות? אלי, אלי, הגם דם שֻׁפָּךְ!!...” — „הרגעי, גברתי — ענה טאלל — הדבר היה נחוץ, וגם לעזר ולהועיל. המורדים נסים להמלט לארבע רוחות השמים וגם הנם נאחזים. הכל נגמר. שובי, גברתי, למנוחיכי ואל תדאגי לכבוד הקיסר, כי בא יבא עד מהרה.„ כצאת טאלל מחצר המלך והנה הקיסר בא בהַלְוָיַת קצת גענעראלים ואדיוטאנטים וירד מעל סוסו על יד מַעֲלֵה השער הגדול. כל העת עד הרגע הזאת התמהמה עוד ברחוב, לתת בעצמו הפקודות הנחוצות לפי מצב הענינים. על הגענעראל־אדיוטאנט בענקענדארף היתה שומה לרדוף ולהשיג את הנסים, עם ארבעה עסקאדראנים מפרשי הגארדע ועסקאדראן פרשי הפיאנערען תחת יד גענעראל־אדיוטאנט ארלאף על אי וואסיליעווסקי, ועם שני עסקאדראנים מפרשי הגארדע מעבר מזה לנהר ניעווא *). בין כה וכה החשך כסה את פני הארץ. לבלתי תת לחורשי און לשוב אל רוע מעליחם באישון לילה, מצאו לדבר נחוץ להשאיר את החיל על משמרתם וכלי מלחמתם בידם.

*) כל הנאחזים היו המה מאות במספר. מרבית לנשי החיל מיורדי הים בליות וגדוד הגרענאדערים מהלייבגארדע שבו מאליהם לבתי החיל ויתחננו בלב נשבר ובאימה ופחד על רוע מעלליהם, לסלוח להם ולחום עליהם, ונסלח להם, כאשר כבר זכרנו, וכן נעשה גם להמורדים מגדוד מסקוא, בעבור סחלק כגדול ממנו אשר מלא את חובתו באמונה ובנפש חפצה.

ה ק י ס ר עצמו הציב אותם איש על מקומו 1) ורק אחרי עשותו את כל זאת שב הארמונה. ויצאו כל זרע המלכות לקראתו ויפגשוהו עולה במעלות העץ, אשר בטרם היה ארמון-החורף למאכולת אש (בשנת 1837) הוליכו מן השער הגדול עד מסדרון בית המשמרת אשר אצל חדר משכב ה ק ס ר י ת מ ר י ה פעאדאראוונה. פגישתם זאת וראיתם זא"ז אין די באר בעט עלי גליון. ראות פני ה ק י ס ר היה בעיני אשתו ה ק ס ר י ת כאילו היא רואה ומחבקת איש נברא מחדש.

יחד עם ה ק י ס ר י ו ת היה גם האדון יורש עצר 2) אשר ביום ההוא עוד בבקר צוה ה ק י ס ר לשום עליו אזור אנדרעיעווסקי. ה ק י ס ר חפץ להוציאו החוצה אל הסאפער באטאליאן העומד שם. בראשונה יראה ה ק ס ר י ת מ ר י ה פעאדאראוונה פן יבולע לילד בהיות קר על פני חוץ, אולם אח"כ בטלה רצונה מפני רצון ה ק י ס ר ותצו לבן משק ביתה לגרים וישא את בנה במעלות הפנימיות ויוציאהו אל אביו. בחוץ הראה ה ק י ס ר

---

1) וזה סדר הצבאות: על המגרש אשר לפני היכל המלך גדוד פרעאבראזשענסקי והמחנה הראשונה והשנית מחיל המורים בכלי משחית ושלשה עסקדרונים מגדוד פרשי המלך. ברחוב מיליאני הגדולה אצל הגשר אשר לתעלת החורף מחנה אחת מגדוד היעגער של הלייבגארדע עם שני כלי משחית; אצל גשר הערמיטאזש טעאטער, המחנה השנית מגדוד זה עם ארבעה כלי משחית; בפנת ארמון-החורף נגד האדמיראלטייסטוואו, נוכחו, ועל הנאבערעזנאיא אשר על פני הארמון: הבאטאליאן הראשון מגדוד איזמאילעווסקי ועסקאדראן אחד מפרשי הגארדע וארבעה כלי משחית; בשוק האדמיראלטייסקי שני באטאליאנים מגדוד היעגער אשר ללייבגארדע; בשוק השענאט תחת יד הגענעראל-אדיוטאנט וואסילטשיקאף: הבאטאליאנים סעמענאווסקי ומאסקאווסקי והבאטאליאן השני איזמאילאווסקי עם ארבעה כלי משחית, וארבעה עסקדרונים פרשי המלך; על אי וואסילעווסקי תחת יד גענעראל-אדיוטאנט בענקענדארף: באטאליאן הלייבגארדע מגדוד פינלאנדיה עם ארבעה כלי משחית, שני עסקדרונים פרשי המלך ועסקדרון פרשי הפיאנערען ועל מגרש היכל המלך נשארו: השטאפער-באטאליאן מהגארדע, אשר אליו נלוה הלעהרבאטאליאן ומחנה הלייבגארדע מגדוד הגרענאדערים, וביתר חלקי העיר סבבו חיל הלייבגארדע מגדוד הקאזאקען.

2) אחי ה ק ס ר י ת מ ר י ה פעאדאראוונה הערצאג אלכסנדר מווירטעמבערג, היה גם הוא כל הבקר במעונה, בחדר לבית התפלה, ועמו שני בניו הפרינצען אלכסנדר ואיגען, אם אמנם כבר הבשילו כל ארכן בעת ההיא והיו שרי צבאות.

לאנשי חיל הסאפערים את בנו בכורו ויבקש אותם לאהוב את בנו כאשר הוא אוהב אותם; אח״כ מסר את הנסיך הגדול לידי הגעארג׳עווסקי קאוואלערים אשר נמצאו בין שורות החיל, ויצו כי כל העומד ראשונה על מהנהו יגש ונשק לו. גבורי החיל אנשי השם בגיל ובחרוה נשקו בר יורש עצר בידיו וברגליו ויריעו תרועת גיל ושמחה.

ויהי מקץ כל הדברים האלה והנה הגיע רגע התפלה אשר למענה נועדו בתחלה בשעה האחת עשרה ואח״כ דחוה לשעה השנית אחר חצי היום ובעת הכנו להחל אותה באמת בשש שעות ומחצה בלב מלא הרגשות אחרות מאלה אשר דמו גבקר. הקיסר ואשתו הקסרית וכל בני בית המלכות *) הלכו בהדרת קדש כמשפטם בלכתם אל התפלה, אל המקדש הגדול אשר בחצר המלך. הכהן הגדול ההוא, אשר זה לא כביר הלך לדעלות נפשו על מזבח חובתו הקדושה, יצא הפעם לקראתו ויברכהו לאמר: „ברוך הבא בשם ה׳!״ בעת התפלה לא נקראו המתפללים לכרוע על ברכם; כלם עמדו; רק הקיסר ואשתו מהחל העבודה עד כלות אותה כרעו על ברכיהם וישתחוו אפים ארצה. אלהים ממרום שלח ידו ויקח את תפלתם!

כל איש מאלה אשר היו בעת ההיא בבית התפלה לא ישכח את הדרת קדש הרגעים האלה. כל לב נמס וכל עין דומעת, וברגע קדש לרוסיה כל הימים, כאשר נשמעה פעם ראשונה ברכת אריכת ימים: להקיסר החסיד המושל בכל ארץ רוסיא **ניקאלאי פאוולאוויטש**, עלתה הפלת כל הנצבים במקדש מלבם לב אחד השמימה: „תנה לו אלהים חיי שלום ומרגוע, אורך ימים וישע רב, ועל אויביו תעוז ידו ויכניעם! . . .״

ובאמת, נאמר עוד הפעם כדברי הסופר אשר הבאנו כבר את דבריו, כספרי דברי הימים יכירו וידעו, כי מלות בחסד אלהים ראויות היו כמשמען להיות בין תארי כנויי הכבוד של הקיסר ניקאלאי הראשון. כי הוא מיד עליון לבדו לקח את כתרו, ואחר אשר היה לו למנה, הנה נלחם ביד חזקה עם כל אויב ומתנקם אשר התקומם לגזול אותו מידו, ואת אשר ה׳ נתן, מה׳ נשמר!

„אהובי, יקירי קנסטנטין! — כתב הקיסר אל הצעסארעוויטש

*) מלבד הקסרית הא״ם, אשר מאורעות היום ההוא הניעו לה מאד ולא יכלה להיות עמהם יחד במסע ההוא ותשמע את התפלה מבית כלי הכהונה.

בראשית המית גלי רגשותיו בקרב לבו — רצונך נעשה : אנכי הקיסר ;
אבל באיזה מחיר , אֵלִי , אֵלִי ! במחיר דם עבדי״ . . .

עוד קודם תפלת תודתו , בקרב העמל והתלאה אשר מצאוהו ביום ההוא , העלה הקיסר על מחשבתו כמה פעמים את הגבור נאמן הרוח אשר הקריב לו את חייו. למען הראות כי גורל גראף מילאראדאוויטש נגע עד לבו , ולמען דעת את מצבו , נשלחו בראשונה גענעראל-אדיוטאנט הנסיך טרובעצקאי ואחריו גענעראל טאלל . כצאתו מן המקדש כתב הקיסר , אשר כל היום אוכל לא בא אל פיו 1) , בעצם ידו מכתב אל הגראף , מלא רגשת תודה , חמלה — ותקוה. ומילאראדאוויטש עודנו שוכב באחד בתי החיל אשר לפרשי המלך ; חץ מכתו הוציאו הרופאים אבל שפטו כי מות ימות . קאוואלין אשר נשא אליו האגרת נצטוה להגיד לו , כי בקחת הגראף אלה הטורים הכתובים באצבע הקיסר יהיו בעיניו כאילו הקיסר בעצמו ובכבודו בא לראות פניו ולבקרו , אשר רק עסקי היום ההוא הנחוצים מאד עצרו בעדו לבלתי בא . ברגש פנימי מקרב ולב עמוק ענה האיש אשר אפפוהו חבלי מות אל האדיוטאנט ציר הקיסר לאמור (ובדַבְּרו התאמץ לרום מעט) : „הגידה לכבוד גדולת מלכותו כי אנכי מת ; ואשרני כי מת אנכי בעדו !״ ויהי כאשר קָרָא באזניו דברי האגרת וימהר לקחתה מידי הקורא וישימיה כחותם על לבו ולא זזה מתוך ידו עד רגע מותו 2) . חץ פתאם אשר היה מכתו הביא קאוואלין אל הקיסר .

ויהי בהיות הלילה , וכל הדברים כבר היו מסודרים כמעט , וישלח הקיסר את אחיו אל בית הנשק , למען יראה בעיניו אם כבר נחו שקטו כל אנשי החיל . הנסיך הגדול עבר שמה בעגלת-חורף דרך רחוב מיליאני וצאריצין-לוג . בתחלה , עד הגשר אשר על תעלת בית החורף , היה לו חזות הכל כדמות עיר אשר נלכדה זה לא כביר : צבא רב עמדו על משמרתם סביב מוקד אש , ועל הגשר — כלי משחית ; אולם כעברו את הגשר נשתנה המחזה : איש לא נראה על פני חוצות והדממה שררה בקרבם כמו בכל הלילות ; לפעמים נראו מרחוק איש יחידי עובר בעגלה או הולך ברגליו אשר נתאחר בעסקיו מבוא לביתו , רק אין דבר מזכיר עון

---

1) בספר זכרון בן משק הבית נמצא כתיב שהקיסר ואשתו וסעדו כמותו היום בשעה השמינית בלילה :

2) ימאה נשמתו בלילה בערך השעה השלישית אחר חצות .

ומחתת היום העבר אשר היתה קרובה לבוא על רוסיה סביב בית הנשק אשר עמדו שם שומרים ממערכת רובי בלי משחית המלמדים לקרב ובשובו לביתו על הנאבערעזנאיא של הארמון גם שם היה שקט ושאנן ; רק מן הגשר אשר אצל הע־מיטאז—טעאטער , הפונה לצד הארמון , היתה עוד העיר מלאה תשואות כמחנה צבא מלחמה 1) . כבוא הנסיך הגדול לחדר הקיסר וירא את אשר לא עלה על מחשבתו לראות , והנה לפני הקיסר כורע על ברכיו , מתחנן על נפשו , אחד מן הקושרים אשר עשו להם שם בארץ . . . כמוהו כהרבה מחבריו כבר נאחזו בפח , או באו מאליהם להתודות על עונם , והקיסר אשר כל תלאה לא הלאתהו , בחגורה אשר על מתניו ואזור כתפיו כאשר היו עליו כל היום , יושב פה באישון לילה וחוקר ודורש את צפונותיהם , ושומע את הידיעות המובאות לו מכל עבר ופנה ופוקד את פקודותיו הנחוצות 2) . הנסיך הגדול אשר עד הנה לא ידע כי נמצא קשר דמה בלבו כי כל הדבר אשר קרה היה בעבור השבועה החדשה , ורק בחזותו את המחזה הזאת נגלתה האמת לפניו .

ממחרת היום ההוא באה במכתבי העתים אשר בפטרסבורג ידיעה קצרה ממאורעות היום העבר . וזה תוכן הדברים : „הדבר אשר קרה ביום אתמול „ימר לנפש כל איש רוסיא , ובלי ספק השאיר גם בלב האדון הקיסר „רגשת יגון ועצב . אולם כל איש , אשר ראה בעיניו תהלוכות מלכנו „ביום הנורא ההוא , את נדיבת רוח גבורתו , את מרגוע נפשו אשר לא „שנה את טעמו בכל אשר עבר , ואשר על זאת ישתוממו כל אנשי הצבא

---

1) וכל זה היה רק עד בקר יום חמשה עשר לחדש דעצעמבער . אחר אשר שבו כל הדברים לסדרם הראשון . סבב הקיסר לראות את כל צבאותיו, ואחר נתנו להם תודתו על קנאתם לו , על אמון לבם וסדרם הטוב מאד, צוה אותם ללכת באשר יאבו . וגם החיל הנצבים מחוץ לעיר אשר נקראו ביום אתמול לבוא העירה צוו כיום לשוב איש לאהלו . מלבד הלייבגארדע מגדוד הדראגונים (כעת פרשי הגרענאדערים) אשר הובאו הנה לשוטט ברחובות , ושני עסקאדראנים מגדודי הלייבגארדע רוסקי ואולאנסקי , אשר נשארו קרוב לעיר לתפשו את המורדים והפושעים הנסים להמלט .

2) גם אחרי כן לא שכב הקיסר ולא ישן כל הלילה ההוא אף רגע אחד , והיה עוסק בענינים הנזכרים. הקסרית אלכסנדרה פעאדאראוונה שבה מבית התפלה עיפה ובלי כח . כל זרע המלוכה לנו בלילה ההוא בשני חדרים כעומדים על המשמר .

יא יום בזכרון

„ושריהם למודי מלחמה; כל איש אשר ראה בעיניו את כל אשר עשה אחיו „הרם והנשא הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש בגבורת ישע ימינו „ובמועצות ודעת; סוף דבר כל איש, אשר ישים אל לבו, כי המורדים, „אשר עמדו ארבע שעות שלמות ברחוב קריה, והוא היה בחלק גדול מאותו „הזמן פתוח לכל עבר, לא מצאו עזר כנגדם בלתי אם מקצת אנשי חיל „שכורים מיין וקצת האספסוף אשר בקרב המון העם גם כן שכורים, ואשר „מכל גדודי הגארדע לא היה ביניהם גם אחד בשלמות ורק קצת מחנות משני „גדודים ומיורדי הים זנו או נפתו ללכת בעקבות המורדים: האיש הזה, „בלי ספק, יכיר, בלב מלא תודה אל עין ה׳ המשוטטות בכל הארץ, כי „במקרה הזה היו גם הרבה דברים נהומים; וכי ה׳ נסה אותנו רגע קטן למען „דעת את לב העם, אמון רוח החלק היותר גדול בלי ערך מצבא החיל ואהבת „כל איש רוסיא למלכו הרם והנשא במשפט וצדק."

ואנחנו נוסיף משלנו, כי הסכנה היתה עצומה ונראה לעינים. הגארדע נלחמה את הגארדע; הקיסר, מקוה הממלכה ומשענתה, חרף נפשו למות איזה שעות רצופות, העם סואן ברעש ואיש לא ידע מחשבות לבו אנה פונות, נודע כי נמצא קשר ולא נודע מי אביהו ומחוללו וכמה גדול כחו, עוד מסכת הסוד והסתר היתה נסוכה על כל הדברים, ועוד יכלו לשוב לקדמותם. המלך נושע בה׳ ותעוז יד הכסא ונאמניו, והיה די בזה להשיב לב אנשי החיל אל אביהם הקיסר החדש ולהיותם מסורים לו בכל נפשם. כל אנשי החיל ויתר העם הכירו וידעו אשר אם תשוב הסכנה לחדש נעוריה, הנה מנהיגם זה המלך החדש — ידו רב לו להוליכם קוממיות וזרוע עוז לו להסיר כל מכשול ופוקה.

לא רבו הימים והנה באמת נגלתה כל רשת הקשר הפרושה, כל באיה נאחזו ונמסרו לדין ולעונש אשר הוקל על פי חסדי הקיסר, וזרע פורה רוש ולענה נכרת. אז, בהדרת קודש תודתו ותפלתו לזכרון ברחוב הסענאט, דבר הקיסר ניקאלאי אל עמו ואל ארצו רוסיה, במודעה אשר כתב בשלשה עשר יום לחדש יולי בשנת 1826 ביחד עם הפראנראממא המפוארה למלכותו, הדברים האלה:

„בשומנו עין זאת הפעם האחרונה על התלאות אשר עברו, חשבנו למשפט: לעשות חובתנו בעצם המקום הזה, אשר זה שבעה חדשים תמימים בו נגלה לפנינו, בסערת המרד שבין רגע היה ובין רגע אבד, סוד עון ופשע אשר היה כמוס ימים רבים, חובת זכרון בקרבן חטאת לכפר בעד דם הרוסים אשר שפך במקום הזה בעבור האמונה, הקיסר, וארץ מולדתו, ולעבוד פה את ה׳ אל עליון בתודה ובתפלה. הנה אנחנו ראינו את ימינו עושה חיל, בקרעה את המסכה הנסוכה אל פני הרע והלוט על הזדון, ותושע לנו

להכריתו מארץ החיים בבלי חמס אשר לטש, כאלו ענן המרד פרש כנפיו רק לבעבור השמד כל זכר מחשבת קשר וָמַעַל.

„המחשבה הרעה ההיא לא מתכונת נפש האיש הרוסי ולא על פי מדותיו היתה. מתי מספר אנשי בליעל הרו עמל זה, וכנגע השחיתו התעיבו גם זאת אנשי חברתם ואחוזת מרעיהם הקרובים אליהם ההולכים במועצותיהם ובשרירות לבם הרע; ובכל זאת מחשבת און זאת בכל עמלה עשר שנים תמימות לא הפיקה זממה ולא יכלה לעשות תועבותיה. לב רוסיה סגור בעדה מאז ועד עולם לא תוכל לו.

„כל עניני אנשי המדינה ומצבם קשורים ואחוזים עם אמונתם ובטחונם בהממשלה. במלכות, אשר אהבת העם למלכיהם והכנעתם לפני כסאו מיוסדת על תכונת טבע העם; אשר שם חקים ומשפטים טובים וממשלתה בל תצען, שוא ישקדו הרשעי און ויגעו בדי ריק: הן אמנם במסתרים יצפנו חטאתם ובמחשך מעשיהם, אכן בזרוח עליהם השמש תקע נפש כל העם בם וכשבר נבל יוצרים ישברו במקל חובלים אשר לדבר חק ומשפט. אם כה הממלכה נכונה לב כל איש נכון ובטוח כי לא ימוט סדר המדינה, הגואל אותו מכל רע ושומר קניניו והונו מידי מְעַוֵל וחומץ, נפשו בטוב תלין בזמן ההוה, ותחזינה עיניו בתקוה טובה לימים הבאים. לא על פי העולה על רוח עזי נפש, אשר תגליהם לרע ירוצו לנתוש ולנתוץ ולהרוס הסדר, תעמוד הארץ על מכונה, כי מגבוה יראה המושל להשלים לאט לאט חקיה ולתקן כל מְעֻוָּת ולמנות כל חסרון. ובדרך תקון הסדר הזה בהדרגה, הנה אנחנו נכונים תמיד לקבל ברצון הות דעת כל איש ואיש אשר דבריו בנחת נשמעים לטוב המדינה וכל מחשבה טובה לאמץ ולחזק דתי הארץ, להריע אור נוגה ולמלאות הארץ דעה, אם יבואו אלינו בדרך נכון על פי חקי הארץ הפתוחים לפני כל איש: יען כי אין לנו ואי אפשר שתהיה לנו כונה אחרת זולתי לראות את ארץ מולדתנו על גפי מרומי האושר והכבוד, אשר נתכנו לו מפי עליון הצופה ומביט על כל.

„סוף דבר, בתוך התקוות והתשוקות הכלליות האלה, אנחנו נשים עינינו ביחוד על מצב המשפחות, אשר עזבו אותן מקצת אנשיהן וילכו ביד פשעם. בכל משך המעשים האלה מאד דוה לבנו על רגשת נפשן העצובה, וַנָשִׂים רנו לחוק, להראות להן כי בעינינו לקרבת משפחה הזכות והמשפט להנחיל לבנים כבוד מגשי אבותיהם, אבל לא קיקלון אשר נחלו אבותיהם בחטאותם לכל פשעיהם. וחלילה לכל איש לבזות את אחד מאלה בקלון אנשי משפחתו אשר חטאו: לעשות הדבר הזה תאסר עליו דת הארץ ועוד יותר תזהיר על זה הדת הנוצרית".

כאשר החילונו לספר המאורע הזה הצגנו ראשונה אגרת הנסיך

הגדול אלכסנדר פאוולאוויטש בעודו צעיר ורך אל הגראף קאטשיבייא. הפעם נציגה נא פה עוד אגרת אחרת יורדת חדרי בטן, כתובה באצבע אֵם הקיסר אלכסנדר הראשון, אשר כבר שבה נפשו אל אלהים והיא גם היא שְׂבֵעַת ימים, מהרה אחרי המאורע של יום ארבעה עשר לחדש דעצעמבר, אל האיש ההוא עצמו. קאטשיבייא היה בימים ההם מחוץ לארץ *), וזה הדבר אשר כתבה לו בששה עשר לחדש פעברואר בשנת 1826 הקסרית מריה פעאדעראוונה.

„הנה נא התמהמהתי, האדון הגראף, להשיב לך על שתי אגרותך מן 11 דעצעמבר ומן 3 יענואר, יען רציתי לכתוב לך בעצם ידי, ואני הייתי עמוסה וטרודה כל כך עד כי בקושי נשאר לי זמן כדי לכתוב לאנשי משפחתי. הנה רבת אונים אנכי, לנשוא שברי הגדול כים, ושלשת החדשים אשר עברו מעת קרני האסון האכזר, היו לשלשת חדשי ענוי ופחד. בשורת מות בני, אשר היה לי כמלאך ממרום, באה אלי פתאם ותך על ראשי כברק ממררתו; בעד שמנו לתקוה עינינו, אם אמנם אורה הפעם ולא אבוש כי לבי לב אם נמלא פחד מות גם בעת אשר נחמוני בתקוה טובה, והנה יום קפדה בא ופחד פחדתי ויאתני ביום תשעה עשר לחדש נאוועמבר; וביום העשרים ושבעה שמעה אזני כי אבדתי כלי חמדתי בני האהוב כבודי ומרים ראשי, משביעני צחצחות ומנעים חיי. קצרה יד העט לתאר לך את אשר סבלתי; ואני אמרתי לקצבי האסון ירדתי וגדול ממנו אשר יוכל לקרותי אין, והנה היום הארבעה עשר לחדש דעצעמבר לְמַדַנִי לדעת צרה נוראה חדשה, בראותי שני בני בסכנת מָוֶת ושלות השקט הממלכה נתונה לתהפוכות רע. חסד ה׳ הסיר מעלינו הרעה הזאת, ודרכו הישרח של בני ניקאלאס, רוחו הנדיבה, עֹוז לבו וחרפו את נפשו עד להפליא, וכמו כן רוחו החזקה של בני מישעל הצילו את הממלכה ואת משפחתנו. היום ההוא היה יום צרה וצוקה, עד כי לעת ערב כשוב הכל על מכונו ושבתי גם אני אל הדרי ברכתי את ה׳ כי השיבני אל היק יגוני הראשון אשר לא יזח ממני לנצח! אפ: מה נורא המקרה הזה; אודה את ה׳ בכל לֵבב כי לא ידע מלכנו היקר הקיסר אלכסנדר את כל פרטיו, אם אמנם גלו אזניו כי נמצא קשר. ועוד נברך את ה׳ כי אנשי המרד חזה המה על פי הרוב אנשים צעירים לימים, אשר לא הצטיינו כי אם מעט מזער, ואשר זולתי ראשיהם, נפלו ברשת זו על יד גאון לבם ואוהבתם את עצמם, ויכול להיות גם מבלי דעת את התהום הרבה הפתוחה תחת רגליהם; גם ראשיהם עצמם לא עָשו להם

---

*) בהיות קאטשיבייא אהוב וחביב לאדון הקיסר ניקלי פולויטש כמו לקיסר שהיה לפניו, נעשה אח״כ נסיך ויושב ראש במועצת הממלכה וקאנצלער הממלכה בממשלה הפנימית מת בשנת 1844.

שם גדול בעבודתם , אבל תהלה לאל , אצלנו בארץ רוסיא , הגדולה והגבורה ירושת נחלה היא מאב לבן בצבאותינו , יהיה איך שיהיה רע עלינו המעשה כי התעיבו בפשעיהם את שמם וזכרם , ויהיו לקלון בית אבותם באשמתם ולחרפת נשותיהם . . . בעשרים לחדש יובא לטסארסקא — סעלא מלאכי; שפטה נא כמה גדול יהיה יגוני ועצבוני ביום ההוא , כמו בארבעה עשר יום אשר יבואו אחריו ; ביום שלשה עשר לחדש מארס נקברה את מתנו מלפנינו ; אז לא יהיה לנו עוד מאומה בלעדי זכר המלאך הטוב הזה אשר ישאר לנו״ .

שנים עברו. בכל פעם אשר ראו האדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש והצעסארעוויטש קנסטנטין פאוולאוויטש איש את אחיו , ונתגלגל הדבור על דבר המאורע אשר ספרנו , לא היתה רוח הצעסארעוויטש נוחה מן השיחה ההיא . בשנת 1829 נסעו שניהם יחד מזאמאסטץ ללוצקאו „תקותי — אמר הקיסר ברגע שיחתו עם אחיו בלב פתוח — כי עכ״פ כעת תתן אמת לאחיך ותודה לי כי הטיבותי את אשר עשיתי ביום אז , וכי במצב הענינים אשר הייתי אז לא יכלתי לעשות באופן אחר״ . עוד הפעם השתדל הצעסארעוויטש להפסיק השיחה , ויאמר בסוף דבריו , כי יכול להיות אשר יעזוב אחריו כתוב בספר דעתו על כל המעשה ההוא והסבות אשר הניעוהו לעשות כאשר עשה . ויהי אחרי מות קנסטנטין , בשנת 1831 , וירא הקיסר את הנסיכה לאוויצקא בגאטשין , אשר לותה שמה את גוית בעלה המת , ויספר לה את אשר נדברו אז , ותען הנסיכה לאמר , אם עשה הצעסארעוויטש כאשר אמר לעשות , הנה קרוב הדבר שימצא דבר מה בארגז שלהנו אשר הצילו במרד ווארשויא בשנת 1830 ורגליו נשברו , והנהו מני אז סגור על מסגור וחתום בצרור . הביאו את השלחן ויפתחוהו ; אבל לא נמצא שם דבר זולת צואה ישנה משנת 1808 או 1809 אשר כבר נתבטלה במות האיש אשר למענו נעשתה . מני אז עברו יותר מעשרים שנה , וכל הדבר ההוא נשכח מלב . והנה פתאום , אחר מות שר הצר המלכות גענעראל פעלדמארשאל הנסיך וואלקאנסקי בחדש אויגוסט שנת 1852 , בשום עין על מכתביו אשר נשארו וימצאו ארבע מגלות ספר שוות בתוכנן וכתוב על כלנה : „לבני ארץ מולדתו״ האהובים מאת כבוד רוממות מלכותו הצעסארעוויטש והנסיך הגדול קנסטנטין פאוולאוויטש,מודעת זאת בהדרת קדש״ . כל ארבעת הספרים האלה נחתמו בעצם יד הצעסא־עוויטש ושנים מהם הונחו במעטפות פתוחות בלתי חתומות בחותם , וכתוב עליהם על המעטפה האחת : להאדון הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש,על השנית : להגברת הקסרית מריה פעאדאראוונה . ושני הספרים הנשארים היתה אצל כל אחד אגרת כתובה מאת הצעסראוויטש ורשום עליה מלת

וכן מודעת גם זאת למועצת הממלכה, כי בשבועה אשר נשבעו כל יושבי הארץ כשבת האדון הקיסר המנוח על כסא המלוכה, נאמר בפירוש, שהחוב מוטל על כל איש לעבוד באמת ובתמים לכבוד גדולת מלכותו הקיסר אלכסנדר פאוולאוויטש וכמו כן ליורש העצר אשר ישב על הכסא אחר גדולת מלכותו אשר יאמר עליו כי הוא זה. והשבועה הזאת נשנית בכל עת אשר נשבע איש לכהן פאר בעבודת המדינה או לענין אחר, אשר על כן יעלה זכרונה על לב כל נאמני הארץ.

והנה כאשר כל עינים תחזינה מישרים, בהמכתבים שנפתחו בבית מועצת הממלכה, רצונו הנעלה והמרומם של האדון הקיסר המנוח היה, שיורש עצר כסא מלכות כל ארץ רוסיא יהיה הנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש, ע״כ לא היה אפשר לכל איש מבלתי הפר שבועתו אשר כבר הוא מושבע ועומד, להשבע שבועה אחרת, בלתי אם להנסיך הגדול ניקאלאי פאוולאוויטש, ואשר על כן לא אוכל להכיר את השבועה אשר נשבעו לי לשבועה כדת ולא אוכל לקבלה מאתם; ובמלאותי חובתי הקדושה מקרב ולב עמוק לזכר קדשו של האדון הקיסר המנוח, הנני נשאר חזק ואמיץ בשבועתי ובגומר דעתי שגליתי באגרותי לכבוד גדולת מלכותה הגברת הקסרית מריה פעאדאראוונה ולכבוד גדולת מלכותו הקיסר ניקאלאי פאוולאוויטש שנשלחו ביום עשרים וששה לחדש נאוועמבר העבר ע״י רוממות מלכותו הנסיך הגדול מיחיל פאוולאוויטש. ואגב אזכיר את הדרת כבודך, כי אין השבועה נשבעת כי אם אחרי צאת המודעה בחתימת יד הקיסר.

אחר אשר גליתי על דרך זה את רצון האדון הקיסר המנוח אשר הוא קודש לי כל הימים, חוב עלי להודיע בלב מלא יגון ועצב ליועצי הממלכה, כי לא כמשפט וכדת עשו בפעם הזאת, בהשבעם לי שבועה שאינה מגיעה לי, ועוד יותר בהיות הדבר הזה נעשה שלא בידיעתי ושלא ברשותי; והנה השבועה הזאת המושכת עוד אחרות אחריה, בהיותה מופת לרבים לבלי מלאות חובת עם נאמן למלכו, אין לה שום כח משפט וחוק, אשר על כן צריכה להתבטל, ולהשבע תחתיה שבועה הדשה לכבוד גדולת מלכותו ניקאלאי פאוולאוויטש. ושבועה כזאת להיות נאמן וסר למשמעתו, בהיות גלוי לפני בדבר הזה רצון האדון הקיסר המנוח ע״פ דבריו אלי בפיו ובשפתיו, נשבעתי אני ראשונה, בעוד לא נכתבה מודעת הקיסר, באגרתי אל גדולת מלכותו ניקאלאי פאוולאוויטש.

מצורף לזה הנני שולח לחדרת כבודך העתקות: מאגרתי לכבוד

ספר

פְּרִי קָיִץ .

חלק שלישי

כתובים *)

א.

תְּהִלִּים מ״ט .

(א) לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר :
(ב) שִׁמְעוּ זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד :
(ג) גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן :

באור

השיר הזה יסודתו בלב משורר אשר הזמן כלה חציו בו ; ותחת אשר יתאבל על קשי יומו, כאשר יעשו רכי נפש מהמון העם, הנה ברוח אלהים, רוח השירה, אשר התנססה בקרבו נפשו תתרומם ותגביה עוף, לשחוק בקניני תבל, ונפשו יודעת מאד, כי יש שכר לפעולתו, ולא לנצח ישכח אביון משכיל, והאלהים אשר מנע ממנו פרי העשר והכבוד המדומה ההולך לרגליו, אשר שניהם גם יחד לא יועילו ולא יצילו ביום עברה ולא ירדו אחרי בעליהם שאולה, הנה חלק לו מכבודו, כבוד אמת וקיים לעד, אשר לא ימוש זכרו לדור דורים, ויחיה חיי נצח עם אלהיו ונפשו לא תמות לשחת. — על כן ירום המשורר כשופר קולו (א׳ ב׳ ג׳) אל גוי ואל אדם יחד [וקרא לאנשים קטני הערך בני אדם ולגדולים

---

*) שני החלקים הראשונים (תורה ונביאים) נדפסו „בבקר אור" שנה ראשונה ושניה וסבות שונות עצרו בעדו עד הנה .

(ד) פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃
(ה) אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃
(ו) לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי׃
(ז) הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃
(ח) אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃
(ט) וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ וְחָדַל לְעוֹלָם׃
(י) וִיחִי עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃

באור

בני איש, לפי שאדם נגזר מן אדמה, ויש כת מלאכים שנקראת אישים, וכן תרגמתי], גם עשיר גם רש למשפטו יעמדו יחד, אנא לדראון עולם על בטחם בעושר שמור לבעליו לרעתו, ואלה לקחת מידו את כוס התנחומים ונפשם לא תשתוחח. ויבטיח להם (ה) אשר בקול כנורו [כן יכנה המשורר את שירו ומליצתו, אולי מפני שהיו מזמרים המליצות בלוית כלי שיר] יפתר להם חידה גדולה, אשר רבים ישתוממו עליה, ורבים נסוגו אחור ויבזו לבשת בראותם עמל החיים האלה. והנה הטית אזן היא מליצה לשימת לב, ומשל יכנה דבר שפתרונו קשה, והוא חבר לחידה, ופעל פתח ענינו התרה, כמו (ישעיה נ"ח ; ו') * פַּתֵּחַ חרצבות רשע הַתֵּר אגדות מוטה. אחרי כן פתח את פיהו ויברך את יומו ויאמר (ו) כי שוא ידברו בני אדם, שימי רע הבאים על האדם עקב עונו הם [עון עקבו כמו עקב עונו, ויש הרבה כדומה]: ועי"ז הם מוסיפים צרה על צרותם, לדאוג על חטאותם אשר לא חטאו. וכל זאת בא להם בעבור חשבם העניות לאיד ושבר גדול, ובאמת אין הדבר כן, וראיה נכחת על זה (ז' ח' ט'), שהרי אין ביד העשיר הבוטח על חילו לפדות אחיו ושארו הקרוב אליו ממות ולתת כופר נפשו לאלהים, ואפילו אם יוסף לתת בעדו הון יקר הלא יחדל לפדותו, כי לא יועיל הון ביום עברה. (י) ולא עוד

---

*) ימצאנו פעל פתח גם בפיעל ענינו (אפפנען) כמו פתחה אזנך (ישעיה מ"ח, ח') וכדומה ואנו רואים עי"ז שהוראות הפיעל והקל מצטרפות בשרש זה ע"כ נוכל לומר שהוראת הקל שוה ג"כ לפיעל בענין (לעזען) ובאמת תכונה אחת שהמתיר או פותר החידה הוא פותח פתח ליכנס בה והכל אחד, וסרה מעלי תלונת משכיל אחד אשר העיר על דברי בפנים, על גליון הספר בכ"י „בפיעל ולא בקל" והדבר ברור אצלי שאין הבדל, אף שהוא אצלו בספק.

(יא) כִּי יִרְאֶה חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם׃

(יב) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדוֹ״ וָדוֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת׃

(יג) וְאָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

(יד) זֶה דַרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃

(טו) כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ׃

באור

אך שגם הוא בעצמו הלנצח יחיה? (יא) הלא עיניו רואות יום יום גם חכמים גם בוערים מות ימותו ועשרם יעזבו לאחרים (יב) ורק קברם לבד הוא בית עולמם [וקרבם כמו קברם, כמו כבש כשב, שמלה שלמה וכדומה], וכן מתרגם יונתן „בבית קבורתהון ישרון לעלם" והמה אנשי השם אשר בארץ ומדינות וארצות נקראו על שמם, כדרך הרוזנים לתת שמם לנחלתם, עתה שכנה דומה נפשם ועליהם תכסה רמה ותולעה (יג) ואין גם אחד אשר נפשו בטובו תלין וביקר תפארת גדולתו ישאר ימים רבים, הלא רואה הוא וזה כי כמוהו כמוהם כלם נמשלו כבהמות, כי מקרה אחד לשניהם. — ועתה יוסיף המשורר בתוספות מליצתו להראות לעין השמש האולת הקשורה בלב האנשים החטאים האלה כשלהבת הקשורה בגחלת, וידמו בנפשם כי עשרם והצלחתם מקרה קים להם ולא יפרד מהם נצח (יד) ובראותם כי קרוב קצם יקומו ויכתבו בספר את כל הדבר אשר יעשה מראש ועד סוף עם הונם ורכושם, ויחלקו אותו במדה ובמשקל, למחלה לשלים ולרביע, לזה ירבו נחלתו ולזה ימעיטו, כאלו ע״י שיגיע רצונם ודבר פיהם לדור שלאחריהם גם חבל חייהם יארך ויוסיפו על ימיהם; (טו) והמה לא ידעו ולא יבינו כי אז כבר כצאן לשאול שתו, ורועם הוא המות, וביום מחר בבקר השכם כבר נשכח קברם ומשטרם אשר בקש לעשות, והממלכה נכונה ביד אחר העולה בעשרם כאדם העושה בשלו, וצורתו של זה המקור למות כבר עבר מזבול תפארתו לבלות שאול ולמות (ודקדוק המלות כך הוא: מלת לבלות איננו פעל מבנין פעל הדגוש כאשר חשבו המפרשים והמבארים, כי אם שם, כמו בלהות למות, ודגש הל׳ יורה על חסרון ה שלאחריה כדין, ומלות מזבל לו הם כמו מזבלו]. — אחרי שכוך רוח המשורר ישוב להתבונן על עצמו, כשואל כמה יפה כוחו מכח העשיר, כי לא ירד

(טז) אַךְ אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃
(יז) אַל תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃
(יח) כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃
(יט) כִּי נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי תֵיטִיב לָךְ׃
(כ) תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד נֵצַח לֹא יִרְאוּ אוֹר׃

באור

כמוהו כיגון שאולה? גם כי יש שכר לצדיקים במה ידע כי ישכנו? ומשיב לעצמו דברים נכונים (טז) אך אותי הדכא והאומלל — אותי, אשר סבל די צרה ויגון כל ימי היותו על הארץ, אשר שם ימים כלילות לדעת מעשה ה׳ כי נורא הוא ולהודיע נפלאותיו לבני אדם — אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני מזה להטיב אחריתי; — ובדרך ההשבה הנשגב יסוב אמרי נועם אל העני כמוהו כמדבר עם רעהו, לאמור: (יז) פן יסיתך לבך לירוא רע בראותך כי ירבה כבוד איש ע״י עשרו, כי תאמר בלבבך הן אמת העושר לבדו לא יאשר ולא יצליח את בעליו, יען אם לא במשפט יעשנו ינחול בוז וחרפה והיה דראון לכל בשר, ואנחנו בני בינה לא רק אכל ושתה כל מאויינו כבהמות השדה וחיתו יער, כי מגמת פנינו לרשת כבוד ותהלה ושמנו תהלך בארץ, כי הכבוד מאת אלהים הוא וגם הוא בעצמו אוהב כבוד ונקרא אלהי הכבוד, ע״כ נבזה בעינינו כמאס העושר אשר קלון אחריתו; אולם איך לא נקנא בעושר אשר הכבוד ילך לרגליו? ואיככה לא אירא לנפשי כי לא אנחול כבוד לעולמים, יען אין לי עושר ונכסים והכבוד במה אלכדנו? — אל תירא! כי אין זה הכבוד האמתי אשר אהבת ואשר בקשת, (יח) יען לא ירד אחריו שאולה, כאשר לא יקח מאומה מכל עשרו. (יט) הוא הראה את נפשו טוב בעמלו, והיה הכבוד אזור מתניו כל ימי היותו על הארץ, ואתה כבודך במרומו מונח · יושב ושומר עת פקודתך, והיה כאשר יטיב לך ה׳ וגאלך ופדך מעולם הזה וצרותיו, אז יצא הכבוד והיה לרוח שבח ותהלה להודות בשערים [illegible], ולספר תהלותיך לעם נולד (כי הכבוד רק כצל בנטותו יהלך, והוא מלוה את ההצלחה וימי הטובה, לעשיר בחייו ולחכם אחריו מותו, כי אז יטיב לו). והוסיף עוד לבאר דבריו (כ) שמך ותהלתך יבואו עד דור אחרון, אשר אבותיו של הדור ההוא, שהם העשירים החיים היום בעיניך ע״פ האדמה כבר נשכחו, ועד עולם לא יוסיפו לראות אור, כי כבר כלה שמם ונכרת מן העולם כאלו לא היו ולא נבראו. וזה דבר נודע ומפורסם ע״פ הנסיון היומי, בספרים ובדברת בני אדם

(כא) אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

באור

נופת תטופנה שפתיהם מזכרון חכמי קדם ותהלתם, אבל עשירים שהיו בזמן החכמים האלה כבר אבד זכר למו. ואם בא זכר אחד מהם לדור אחרון הוא בעבור צדקותיו אשר עשה ולא בעבור עשרו. — ויען כי בדברו מהעשיר הרואה סוף כל האדם וכי לא ילין בטובו וביקרו, חתם כי נמשל כבהמה, ע"כ חתם כאן, (כא) שרק האדם ביקר תפארת עושר וכבוד מבלי דעת ותבונה — רק אדם כזה נמשל כבהמה; לא כן החכם לדור ודור יכון שמו ותהלתו עד בלי ירח! — ובזה תמו דברי המשורר הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, תנחומותיו ישעשעו נפשות התמימים בחייהם ובמותם, וישפוך בוז וקלון על גיא יונים הדוכים המטים עקלקלותם, וראו בעיניהם ולבבם יבין ושב ורפא לנפשותם, שלום על ישראל! —

ב.

באור למזמור ע"ג בס' תהלים.

(א) שעור הכתוב: אך טוב לישראל אלהים, אך טוב אלהים לברי לב. ישראל וברי לב הם שני שמות הצדדים המגבילים את הנשוא טוב ביחס שאליו, והוא ע"ד כפול הדבר במלות שונות, ואלהים הוא הנושא, ומלת אך היא כמו רק, והכונה שהשי"ת רק טוב לישראל, שהם ברי לב, וכל דרכיו חסד ורחמים, אע"פ שאנו רואים לפעמים דברים מתמיהים משלות הרשעים ויסורי הצדיקים, כאשר יספר המשורר בכתובים הבאים, בכל זאת היוצא אחר החקירה והדרישה הוא שדרכי ה' ועלילותיו עם דורשי שמו רק טוב וחסד המה. (ב) כאין נרדף עם כמעט ושפכו אשורי עם נטוי רגלי כתרגום הרמבמ"ן. (ד) כי אין חרצבות למותם. פי' לא כמנהג עבותים ומוקשות אשר יאסרו בהם לבעבור המית אותם, כל כך בריא וחזק אולם פי' כחם. (ו) לכן הגאוה כענק לצוארם והחמס יעטיף ויכסה אותם כשית ובגד, ואולי דומה לזה (מלאכי ב'; ט"ז) וכסה חמס על לבושו. ויעטף כמו יעטיף. (ז) יצא מחלב עינימו, כפירש"י „עיניהם בולטות מרוב שומן, שאדם כחוש

(פרי קיץ)

עיניו משוקעות". עברו משכיות לבב, ג"כ כפירש"י וכן פסוק ח'. (ט) ישלחו לשונם חפשי לדבר בשמים כבארץ. (י) ובעבור הצלחתם ישוב העם ללכת אחריהם, בקוותם שבלכתם בדרך הרשעים ימצא להם רב טוב ושפע, כענין שאמרו עובדי ע"ז בדור ירמיה (ירמיה מ"ד ; י"ח) "ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל גו'" ומי מלא כמו בכסף מלא (בראשית כ"ג ; ט) היינו במלא כסף, וכן כאן ומלא מים, והכונה שפע וברכה הנמשך כמים. (יא) והעם אומרים: איכה ידע אל וגו'. (יב) הנה אלה רשעים, אלה נושא ורשעים תואר נשוא וחסר דבור המציאות הם, ר"ל הנה אלה האנשים הם רשעים ועכ"ז הם שלוי עולם, וזה ג"כ כונת רש"י ז"ל. (י"ג י"ד) ולמה לי א"כ לזכות לבי גו' למען אהיה נגוע גו' הלא טוב לי לעשות כמעשה הרשעים ולנוח בשלוה. (ט"ו) ומכאן ואילך דברי המשורר האלהי: אם אמרתי אספרה כמו, פי' אם אואלה לספר ולהגיד כמו אלה הדברים אשר שמעתי הרבה מדברים (ויהיה כאן "כמו" מקרא קצר, במקום "כמו אלה וכו'" וזה מה שמכוונים בלשונות המערביות בסימן הנקודות ועד"מ: אספרה כמו . . .) הנה אבגוד בדור בניך (ובא בגדתי עבר במקום עתיד, לפי שהוא דרך הקיצור, שיסומן בל"ע כשפעל האחד בלשון עתיד "אספרה" ופעל אחד בלשון עבר "בגדתי") ר"ל אם הייתי מספר כל דבריהם הייתי עושה עול נגד חסידיך, הסובלים עמל החיים ומיחלים לתשועתך. (ט"ז) ולעומת זה אם אחשבה בלבבי לדעת באמת מה זה ועל מה זה הרשע עריץ ומתגרה והצדיק כעזב, הנה עמל הוא בעיני, כי לא ידעתי הסבה (יז) עד כי אבוא אל מקדש אל יסודותיו ואבין לאחרית הרשעים, (יח) אז אדע כי ישר דבר ה', כי רק בחלקות תשית למו כל הטוב המדומה שלהם, ר"ל אתה מחליק ומחניף להם למען יפלו אחר כך למשואות, כי ע"י הצלחתם בראשונה בטח יפלו ברע וגם ימר להם הרע כפלים ויכבד עליהם לנשוא הוותו באשר הורגלו להצלחה, ע"ד "בפרוח רשעים גו' ויציצו גו' להשמדם עדי עד" (תהלים צ"ב ; ח') וכן "משגיא לגוים ויאבדם" (איוב י"ב ; כ"ג). (י"ט, כ') מן הבלהות אשר אתה מביא עליהם הנה ספו תמו כאשר יתם החלום מהקיץ, ר"ל תיכף כשיקיץ החולם, וזה משל נמרץ לקץ הצלחת הרשעים אשר פתאום יבא אידו, וכמעט לא נראה בזה דרך סבה ומסובב, אשר אי אפשר לשום ענין בעולם בלעדם, וזה בעבור שהצלחתם אין בה ממש כלל והיא רק כחלום חזיון לילה שאין לבקש סבה להפסקתו בהעיר האדם משנתו, כי הכל החלום מעשה התעתועים וכן הוא ג"כ הצלחת הרשעים. והנה המשורר ויפית מליצתו בדרך ההסבה אל ה' ביחס הקריאה, לאמור: אדני! בעיר (כמו בהעיר, כמו שפירש רש"י על לנחותם

במות י"ג ; כ"א), ר"ל בהקילם *) מהצלחתם המדומה ומחשבתם אשר חשבו רעה (אחז במשל הקודם לדמות כל ענינם לחלום), כי אחרי שאבדה הצלחתם ישובו ויבינו כי שקר נחלו, ויהיו כמעירים משנתם, אז תעשה צלמם, אשר היה בתחלה יפה ומהודר, כדרך המצליחים, וכמו שאמר „יצא מחלב עינימו" אותו הצלם עצמו תעשה כבזה וכמאס, ועד שיהיו נבזים בעיני עצמם ע"ד ונקטותם בפניכם (יחזקאל כ' ; מ"ג), (כא) עד אשר יתחמץ לבבי בהביטי עליהם והשתומם בכליותי ובראיותי כאשר אעלה על זכרוני התהפוכות אשר נעשו בהם. יתחמץ הוא התפעל מן חמץ, ויודע כשיגיע החומץ אל הלב יתבון, ומלבון זה קמלים וקמטים ואין זה המקום להאריך. ואשתונן לדעתי כמו אשתומם, וזה מקום אחד מן המקומות שנתחלפה מ' בנ', ובכליותי כמו בכליותי, כמו נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך" (ישעיה כ"ו ; ט') שגם שם הרהור בנפשי גו' אף ברוחי. (כב) ומוסיף המשורר לסיים ואני בער, פי' עד הנה הייתי בער, ובבהמה לא ידעתי מה יהיה אחריהם והשתוממת, על הצלחתם, אבל מעתה לא אוסיף עוד להתלונן על דרכי ה' ואהיה תמיד עמך וגו' עד סוף המזמור. —

ג

באור ע"פ: יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה (תהלים ק"ז, כ"ט) ועל הראב"ע שם.

כך הוא מנהגו של עולם, בתחלה רוח, ובתוך הרוח מתחולל סער, ואח"כ ישכך הרוח והים עודנו סוער, והקלף קוצב על פניו, כאדם הנח מזעפו ועדנה עיניו מתגלגלות ושפתיו נעות, ואח"כ תבא הדממה. והנה אע"פ שהסערה היא רק יתר פליטת הרוח־סערה, יצייר לנו המשורר כאלו השי"ת יקים (ר"ל יקבע) הסערה, למען תבוא אחריה דממה! כי אחרי הרוח־סערה לא תבא תיכף דממה, כי לא ינוח הים פתאום אחרי הרוח. ויש א"כ הבדל בין רוח־סערה ובין סערה לבד, כאמור. ולזה אמר המשורר מתחלה: „ויאמר ויעמד רוח סערה" ואח"כ „יקם סערה לדממה. ויהכן

---

*) העירני אחד המשכילים בקרא דברי אלה בפירוש מלת בציר כבר קדמני החכם ר' יששכר בער שלעזינגער באחד מספרי בכורי העתים, ואודה ה' שכוונתי גם אני לדעת החכם הנ"ל ואין הדבר אלא עוד בספק.

מאחד מלת יקם ואין צריך לתקן במקומו ישב כדברי יהודא בין בלעם שהביא ר"י בר"ל בבאורו . וזה כונת הראב"ע , ואין זה דחוק בלשנא ואינו נגד הטבע , כי יש סערה בלא רוח , ולא כמו שהבין ר"י בר"ל דברי הראב"ע והקשה עליו , עיין בבאורו שם. —

ד

חבלי רשעים עִוְּדֻנִי תורתך לא שכחתי (תהלים קי"ט , ס"א) .

מכחש חברו מלשון עד : יאכל עד (בראשית מט) , ורש"י פי' לשון עוד, והרב אבן יחייא אמר שהוא כמו עותוני , כי אותיות דטלנת מתחלפות ; ור"י בר"ל אמר , שהראוי ועדוכי מלשון ועד וקבוב . ואחר שכלם התקשו בפי' מלה זאת הרשות נתונה לי להגיד דעתי שהכרחה לי יותר שהוא כמו אפדכי , בחלוף הע' בא' ע"פ מוצאין , ופי' בו' שמלבד שהן ממוצא אחד עוד פרפויה בהרבה לשונות הברתה ממש כהברת הו' (וכמו שכתב הראב"ע ג"כ בכמה מקומות), ולכן מצינו אותה במקום י' החסרה באלפא ביתא של מזמור כ"ה : פודה ה' וגו'.

ה

כי נֹפֶת[1] תטפנה שפתי זרה וְחָלָק[2] משמן חכה: וְאחריתה
מָרָה[1] כלענה חַדָּה[2] כחרב פִּיוֹת[3]: רגליה יֹרְדוֹת מָוֶת שאול
צעדיה יִתְמֹכוּ[4]: ארח חַיִּים[3] פן תפלס נָעוּ[4] מעגלותיה לא תדע:
(משלי ה ; ג', ד', ה', ו'.)

לבאר הכתובים על נכון ראוי להעיר על ג' דברים: א) שפעל פלס יבא בלשון עברי בצרוף עם שם משמות המורים על דרך , ואז אין הוראתו ענין משקל , כ"א תקון הדרך ועשותו ראוי לעבור בו , והושאל בדרך מליצה לדרך החיים לדרך תבונות ושאר דברים , כמו יפלס נתיב לאפו (תהלים ע"ח ; נ') שתרגום ויונתן תרגם יטיל . והוא לשון הליכה , כמו שתרגם ועל שבכה יתהלך : (איוב י"ח ; ח') „ועלוי סרגתא יטיל" . וכן כאן תרגם פן תפלס „לא דרכא" ; ובחנם

דחקו המנבארים לחברו אל מין משכל, כי דרך הלשון הוא ואין לבקש לו דמיון בהנחתו הראשונה דוקא. ב) שמלת פן עיקור ענינה הספק, ובא מזה הפעל: נשאתי אימיך אפונה (תהלים פ"ח ט"ז) וכמו שמבאר הרד"ק: „אני מפחד ואומר פן יקרני כך וכך" וכן גם דעת הראב"ע והרמבמ"ן וע"ש בבאור. ומזה ג"כ השם פנים ע"ש שני הצדדים שיש לפני האדם, וכן קורין כל דבר שיש לו שני אופנים או יותר וכמו שאמרו רז"ל שבעים פנים לתורה. וכאן כ"ל נבאר ארח חיים פן תפלס, כמשך אל האשה הזרה שהיא נושא כל המאמר, כלומר שהיא מסופקת עדין איזה דרך תלך, וכפל הדבר במלות נעו מעגלותיה לא תדע, וכמו שיתבאר עוד בסמוך *). ג) והוא מה שרשמתי באותיות תלויות על מלות הכתובים, להורות שבאה המליצה הזאת בכפל מלות זו לעומת זו (פאראללעל) ומתנגדות אשה לאחותה. והנה אמר כי שפתי הזרה, בעת שמטופנה נפת הנה כבר אחריתה מרה, ובעת שחכה חלק משמן, הנה כבר אחריתה חדה כחרב פיות; ובעת שמתחיל ללכת דרכה ארח חיים על הארץ ועודה מסופקת באיזה דרך תלך לחיות חיים נעימים בשריכות לבה, כבר רגליה ירדות מות, וכפל הדבר במלות שונות לומר, שבעוד נעו מעגלותיה ואיננה יודעת לאן היא מוליכה אותך, ובאיזה דרך היא הולכת בעלמה, הנה כבר שאול לעדיה יתמכו ר"ל כבר לעדיה עומדים הכן בשאול מבלי ימוטו משם סלה. וזה מדרך החכמה לראות מראשית אחרית דבר, ולהוכיח מתחלת הדבר הרע על סופו.

---

*) הכתוב ארח חיים גו' יש לפרש עוד באופן אחר ויותר נאות. והיא שמלת פן מורה על דרך הקשור התנאי וספק כמלת פון בארמית וכדמתרגם יונתן על כתוב אָז הִכִּיתָ את ארם (מ"ב י"ג; י"ט) „בְּכֵן פוֹן מְחֵיתָא, ר"ל אז היית מַכֶּה, וכן בהרבה מקומות ועיין תשבי בשרשו. וכן כאן ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה גו' ר"ל ע"ד תמה ושאלה מתקיימת: וכי יש יכולת ביד אלה שמעגלותיה נעות ובעלמה לא תדע אנה רגליה מוליכות אותה, הכי יש יכולת בידה לשקל דרך החיים דרך הזה אשר לא ידעה עד הנה. ואמר זה להסיר עקשות מלב מפותי היצה"ר האומרים תמיד שע"י שתאהב הזרה הזאת אותו תתקן דרכיה, ובאמת זה אי אפשר כי כבר נשחתה דרכה. והנה ארח הונח לדרך בלתי נודע כטעם שם אורח, ומעגל הוא הדרך הנודע ע"י שכבר הלך בו רגלו ושב במעגל (אים בריידע) ומזה נגזר ג"כ שם עגלה.

ו.

בפי אויל חטר גאוה ושפתי חכמים תִּשְׁמוּרֵם:
(משלי י"ד; ג)

המבאר גם מן הפה אל הפה ובעבור שלא מחוור לי שיהיה מלשון שמירה בעבור הו' ברוקה שבאה לכאורה שלא כדין חסר המלה עם שרש שמיר, והעלה שמיר ושת לקרוא תשמירם ולא הועיל כלום להבנת הכתוב בדרך נאות ויתקבל. ובאמת הדין עם ראש המפרשים רש"י ז"ל שאמר תשמירם כמו תשמרם תשמור את החכמים. ואני תמה על המבאר שאומר בזה"ל: וגם לא שם איש על לב שהיה ראוי הכתוב תשמרים או תשמרום ולא תשמורם" ואיך לא שם זאת איש על לב? והרי רש"י אמר בפירוש: תשמורם כמו תשמרם, ומכלל דידע שהראוי להיות תשמרם. אבל לא קשה מדי לרש"י בעבור שידע היטב שאין זה שיבוש כמו שנבאר, וגם הר"ש בן מלך ידע זאת והיטב אשר דבר „שבא השורק במקומו" אבל כ"ל שנשתבשו דברי הרשב"ם וצל להיות „ובמקום", והמבאר לא הבין את זאת. ואתה הסכת ושמע דקדוק המלה הזאת: העתיד מבנין הקל לגזרת השלמים הוא למספר יחיד אפקד תפקד יפקד וכן לנקבה נסתרת תפקד, ועם כנוי זכרים נסתרים תפקדם, וכן תשמרם. אבל כאשר בלי כנוים ישתנה שוא הב' בהפסק מאמר לתנועה הראשית, עד"ז מן תשמרו תשמרו, ככה הרשה לעצמו המליץ גם כאן לעשות הפסקה כמרת גם בכנוים, והיה לו לומר תשמרם; אולם ליפות המליצה תפס דרך זר הנמצא פעם אחת בתורה והליג שורק במקום חולם, ע"ד יִשְׁפּוּטוּ הם (שמות י"ח; כ"ו) ויצא תשמירם, וזה כוונת הבן מלך שבאר דבריו ואמר ובא השורק במקומו (שלדעתי צריך להיות „במקום" ך כנזכר למעלה) וזה ג"כ כוונת זקנו רש"י ז"ל בדרך קצרה „תשמירם כמו תשמרם, תשמר את החכמים. דוק בדברים ותמצאם מכוונים האמת. וזה יהיה לך לאות לזכרון בין עיניך כמה צריכים לדקדק בדברי המפרשים הראשונים שהיה לבם כפתחו של אולם ודבריהם קצרים ומזוקקים. ונשאר עוד לבאר (מה שלא שם לב על זה המבאר אף לפי דרכו) מדוע בא הפעל במספר יחיד אחר שהנושא רבים (שפתי)? לזה אודיעך כלל גדול בדקדוק שלא עלה על לב גדולי המדקדקים הראשונים, והוא מכמוני המדקדק והחוקר בלשון ידידי החביב מוהר"ר יצחק אי זיק לאנדסבערג נ"י (השוכן כעת באדעסא) שכתב אלי מפלטאווא זה עשרים שנה (שנת הקל"ו), וז"ל בתוך שאר דבריו:

„- - - מנהג שנהג העברי בכנוי הפעול — אם יצא מפורש
„שם הפעול — פעם להשמיטו , מקנה הגיונית , כי אם השם מפורש
„שימנה למה לי ? ופעם להשאירו כמו ותראהו את הילד (שמות
„ב' ; ו') , ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע (ש"א
„כ"ה ; כ"ט) וכדומה הרבה ; המנהג הזה נראה שנהג גם
„באותיות המורות בפעלים ובתארים על גוף נושא נסתר את המין
„והמספר , היינו בתארים ובינונים ־ת , ־ת , ־ים , ־ות , ובפעלים
„־ה , ־ו כה (אבל לא אותיות א י ת "ן הבאות לפני הפעל ומורות
„ג"כ על הזמן והגוף) , אם הנושא מפורש לפניו או לאחריו נהגו
„פעם להשמיט הסמנים הנ"ל וטעם הנ"ל , ופעם לפרטם . כי בימים
„ההם תהלוכות הלשון עוד לא נעצרו ע"י ספר דקדוק הגיוני לשום חק
„ולא יעבור להמדברים והסופרים . ושמור כלל זה . והנה האותות על
„זה רבו במקרא , ואציגה לעיניך שנים ושלשה לדוגמא , ולא תצטרך
„להכלל בלתי הגיוני , שכל פעל שיצא לפני השם לא ישמור לא המין
„ולא המספר ושאר כללים . שמן וקטרת ישמח לב (משלי כ"ז , ט'),
„תפלצתך השיא אותך (ירמיה מ"ט ; ט"ז) ; בנות צעדה (בראשית
„מ"ט ; כ"ב) . ומזה ג"כ ורוח גדולה (שה"א לשון נקבה , ואחר זה)
„וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים , וצרף לזה עוד אלה הזרים
„אשר הביאו המדקדקים להוציא הכלל : כל פעל שיצא לפני השם וכו'."
ע"כ דבריו המיוסדים על אדני האמת — והבירור . וזה עצמו הענין
כאן שבא הפעל בלשון יחיד , מפני שהפועל מפורש לפני זה ואין צורך
בכי' הפעל , כי ענינו מגיד עליו שלשון רבים הוא .

ועתה אחר שהארכנו בבאור דקדוק הפעל הזה להוציא הדין לאמתו ,
נבוא לבאור הכתוב לדלות מליצתו העמוקה וכונתו הנכונה . והיה כאן
מכונתו להעיר נפש קורא מליצתו , איך דבר אחד בעצמו הוא מוקש
לכסיל , פח יקוש על כל דרכיו , ומשען עז לחכם לשמור רגלו מלכד ,
ע"ד צדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם . ונשאו משלו מפה האדם
ושפתיו (אשר הרבה בספרו תוכחות מוסר השכל בענינם) לאמור , הלא
האויל והחכם גם בניהם יש להם פה ועכ"ז לא בשניהם יחד יהיה דרך
שמושם שוה ; כי הנה ידוע שמדת הגאוה שרשה ועיקרה בלב , אבל
תשלח יונקותיה ע"י הפה והשפתים להודיע רעתה בקהל ואולתה לבני
אדם . ורוב אדם יגלו עונם על ידי שפתיהם וגאותם בפיהם כחוטר
היוצא מגזעו שבלב . והנה כפי הנראה אין תשמיש הפה לאויל אלא
לגלות גאותו — ובכל זאת השפתים ההם בעצמם המוציאות גאות לבם
של האוילים לאור עולם , הם משמשות אצל החכמים שמוש אחר מתנגד
לשמוש הראשון והפכו ממש , היינו שהם תשמורנה את החכמים

לבלתי גלות לעין כל אפילו אם ח"ו עלה בלבם אפס קצת מהמדה הרעה הזאת, והרי שפתיו של החכם הם כגדר אבנים לעצור בעד שרש פרה ראש ולענה זה לבלי יצא ממנו חוטר החולה. — ואתה ידידי הקורא בין בדברים ותבין דברי חכמים וחידותם. —

ז.

גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על ישר
(משלי י"ז, כ"ו)

לבאר המאמר הקצר הזה, אשר יש בו לפי דעתי מעומק חכמת הנהגת המדינה, אשמיעך מתחלה דברי הרב הגדול מורנו הרמבמ"ן ז"ל בפרק ראשון מספרו י ר ו ש ל י ם *) בדברו על ההנהגה והחנוך, וז"ל:

„יהיה איך שיהיה, בכל האופנים ובכל מצב שיהיה העם, הנה זה, לפי דעתי, אות אמת וצדק על טוב הממשלה, כל אשר תוסיף לפעול ע"י תקון המדות והמחשבות, ולמשול לפ"ז ע"י החנוך עצמו. ואוסיף לבאר דברי, כל אשר תוסיף הממשלה לסבב אל יושב הארץ, להבין ולהכיר, כי יש לו רק למחול על איזה זכיותיו לטובת הכלל, להקריב איזה חלק מהכנסת עליו על מזבח התשוקה להטיב לאחרים, ושהוא ע"כ משתכר מצד אחד ע"י הרגשתו את התשוקה הזאת להטיב לזולתו, מה שהוא מאבד מצד אחר ע"י הקרבתו את קרבנו. ולא זה בלבד, אלא שהוא מרויח עוד בהקרבתו זאת; במה שעי"ז יתעלה כבוד והדר המעשה הטובה וגם השלמות האמתי של עושיה ה מ ש ת ו ק ק ל ה י ט י ב. ואין זה עד"מ עלה טובה לממשלה, שתקבל עליה כל חובות איש לרעהו, ואפילו צ ד ק ה ל ע נ י י ם ו נ ת י נ ת פ ר ו ט ה ל א ב י ו ן, ולעשות לצורך זה בתים מיוחדים פתוחים לרוחה. כי הנה האדם מרגיש ומכיר את ערכו בעשותו חסד וצדקה; כשידע ויכיר כמה הקל צרת חברו ע"י נדבת כספו; בתתו בשביל שהוא רוצה. אבל כשיתן רק בשביל שהוא מוכרח; הרי הוא מרגיש רק מוסרותיו."

„לכן ביחוד מוטל על הממשלה ההשתדלות, למשול בבני אדם ע"י תקון המדות והמחשבות. והנה אין תחבולה אחרת לתקן מחשבות ב"א, ועי"ז גם מדותיהם, בלתי אם ה ב י ר ו ר ע"י ר א י ו ת חקים

---

*) על פי העתקתי (זיטאמיר תרכ"ו).

ופקידות לא ישנו את המחשבות, השכר והעונש לא יולידו יסודות מוסדות ולא יזכו את המדות היראה והתקוה לא יכריחו להאמין בדבר שהוא אמת. הסתכלות, מופתים שכליים וראיות, אלה לבד יולידו יסודות מוסדות, אשר בהתחזקות עוד ע"י דוגמאות, בהיות מכובדים בוחרים בהם, ישובו להיות מדות. פה תושיע האמונה את ידה לעזור לכנסת החברה, וכנסת הדת תהיה למשען לאושר המדיני. עליה הדבר מוטל לברר לעם ע"י ראיות ברורות וחזקות את אמתת היסודות המוסדות והמחשבות הטובות, להראות להם כי טובת האדם לרעהו הם ג"כ טובות האדם למקום והעובר עליהם משחית נפשו הוא; שעבודת המלך היא באמת ג"כ עבודת ה', ומשפט וצדקה הם פקודותיו הישרים, ועשות טוב הוא רצונו הקדוש, ושידיעת ה' באמת לא תסבול בנפש היודע שום שנאה לעמיתו. ללמד כל זאת היא משרת האמונה, חובתה ותכליתה; לפרוש כל זאת ברבים, היא משרת כהניה, חובתם ותכליתם, ומה הוא לבני אדם שהניחו לראשונה ללמד ההיפך ולאחרונים לדרוש ההיפך ברבים".

„אולם אם לא תשיג יד כנסת החברה לרעות את צאנה במקל נעם זה, אם ע"פ טבע העם, בהיותו עם קשה ערף, או ע"פ מדרגת ההשכלה אשר עלה עליה, או בעבור כי רב ועצום העם כרוב הצלחתו, או כי רבו ונשתרבבו עסקי העם, והם תלוים זב"ז, או שנפל במהמורות בקשת המותרות המכלה מנפש ועד בשר, וע"י כל זאת אי אפשר לנהלם במוסר השכל ע"י זכוך המחשבות בלבד; אז תשים כנסת החברה מפלט לה חקים ומשפטים צדיקים, ותעש לה בתי משפט, ליסר עוברים ולגמול טוב לפועלי צדק. אם לא תכריח הרגשה פנימית את אזרח הארץ לחוס בעד ארץ מולדתו נגד צורריה; תמשכהו בחבלי הגמול, לעשות רצונה ע"מ לקבל פרס, או תכוף אותה ביד חזקה. אם שמן לב העם הזה לבלתי הבין יקר תפארת הצדק, ואם טח מראות עינו לבלתי יכיר וידע כי בדרך הישר במשאו ומתנו ימלא האושר; אז תיסרהו על העול, ותענים על העושק ועל המרוצה לעשות. הן אמת בדרך זאת תשיג כנסת החברה אפס קצה התכלית המבוקש מהחברה. יסודות המניעות מבחוץ, אם גם יפעלו לטוב, לא יאשרו את המטיב. האיש אשר לא יונה את עמיתו מאהבתו את הטוב והישר, הנה ישרה נפשו בו והוא בלתי ספק מאושר ולולא יותר מהאיש הירא רק את העונש האחוז בעקב ההונאה והעול ע"פ משפטי כנסת החברה, אולם לרעהו הנצל מיד עושקהו, אין שום הבדל מה הוא הסבה אשר בעבורה לא נעשה העול, ומה המה האמצעים אשר בגללם ישכנו בטח מפחד רעה, לבלי יקרנו אסון, לא אותו ולא קנינו. הנה הארץ נמלטה מכף אויביה;

בין שילא אזרחיה ללחום מלחמתה מאהבה או מיראה; אם אמנם הלוחמים עצמם הם מאושרים באופן הראשון ואומללים באופן השני. כללו של דבר, אם בלתי אפשר להעמיד על תלו האושר הפכיימי של החברה; על הממשלה להכריח על כל פנים על המנוחה הקילוכית, להוליע הארץ בשובה ונחת השקט ובטחה וביד חזקה."

והנה השם נדיב אע"פ שהכחתו הראשונה על נדיב לב אוהב לדקות, עכ"ז נראה שהיו רגילים בשמוש בלתי ראוי לכנות כך את עשירי העם אבירי לב הרחוקים מצדקה, כשם נגיד היום, אשר היתה הכחתו הראשונה לנגיד ומצוה לעמו *) ועכשיו כל הרוצה ליטול את השם הזה הרשות בידו, אם רק איזה שקלי כסף באמתחתו, ואם ירבה לו כסף וזהב ולו יהיה בעושק ובמרמה הן גביר לאחיו ישימוהו ומי יודע מה יולד יום? כי לנגיד היום לשנה הבאה גביר יקראוהו, ולגביר דעכשיו מה שמו אשר יקראו לו? — וכאשר עיניכו הרואות בשמוש שני שמות הכבוד חבר ומוריכו, שחבר היה נקרא רק ת"ח ולורבא מרבנן, ומוריכו היה נקרא רב הכולל כהוראת השם; ועכשיו הכל יודעין איך משתמשין באלו שני השמות. וכן מלת מוהר"ר (ר"ת מורינו ורבנו הרב רבי) אל קל שבקלים לא יכתבו כן בלי הספק עוד איזה שמות אחרים של כבוד, וכן קרה ג"כ כפי הנראה לשם נדיב וזכר לדבר ממה שנאמר בישעיה ל"ב, ה': לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע. משמע שכבר נקרא הנבל נדיב והכילי שוע. והנה בהיות הנדיב נבל מהראוי להכריח אותו לעשות הטוב והישר בעל כרחו, ולענוש אותו בשורר ממשפטי לדק. אבל לא ישמח על זה המלך הלדיק כשיהא מוכרח לענוש ולהכות נדיבים כאלה לעשות הטוב והישר, כי יותר טוב לו ולארלו בשכל אחד ממלא חובתו בשמחה ובטוב לב כאשר נתבאר בדברי הרמבמ"ן. והדברים פשוטים וברורים.

לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע
(משלי י"ח, א')

בה לשון הרמב"ם ז"ל בל"ד לראשון מספר המורה: „וכבר הע"ב

---

*) ונמלא כ"פ במקרא לענין זה כמו נגיד ומלוה לאמים (ישעיה נ"ה, ד') נגיד בבית ה' (ירמיה כ"ו, א'), נגיד בית אלהים (ירמיה י"א, י"א), וכדומה הרבה, ובדרז"ל „עביד לנגידא שמיא". ולא ידעתי מה הכריח להחכם מכריי"ב ל"ז (ת"ב לד 133) לפרש שם נגיד מלשון ערבי „מנלם" (זיפנער) עיי"ם.

„שלמה במשלי מאמריו באחר ענין העצלים והעצלות . והבל משל לעצלה
"מבקשת החכמה . ואמר בכסוף הכוסף לדעת התכליות ולא ישתדל
"להבין הפעלות המגיעות לתכליות ההם , אבל יתאוה לבד , אמר :
"תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות . כל היום יתאוה תאוה
"וצדיק יתן ולא יחשך . אמר , כי הסבה בהיות תשוקתו ממיתה אותו ,
"שהוא לא ישתדל בזה שיגות התשוקה הזאת אבל ירבה תאותו לא זולת
"זה , ויקוה למה שאין כלי אצלו להגיע אליו . ואלו הניח התשוקה
"ההיא היה יותר טוב לו והתבונן סוף המשל איך באר על השלתו ,
"באמרו וצדיק יתן ולא יחשך , ואין צדיק כנגד עצל אלא כפי מה
"שבארנוהו שהוא אומר שהצדיק בבני אדם הוא אשר יתן לכל דבר חוקו ,
"כלומר זמנו כולו לדרישה , ולא ימנע מזמנו דבר לזולת זה . כאלו יאמר
"וצדיק יתן ימיו לחכמה ולא יחשך מהן כו' ומהם מי שיגיע בו הסכלות
"או בקשת השררה , שיגנה הפעלות ההם אשר הוא מקצר להשיגם או
"מתרשל לבקשם וישתדל להראות שהם מזיקות או בלתי מועילות , והאמת
"עם ההסתכלות מבואר" עכ"ל הנעים . —

ולפ"ז נפרש גם הכתוב שלפנינו עד"ז . הנפרד היא האיש אשר הוא רחוק וזר מכל המדעים ואין לו חלק ונחלה בשום חכמה וידיעה , ולכן הוא נקרא נפרד ר"ל מובדל ומפורש. וכשאיש כזה מבקש ללמוד איזה חכמה כפי הנראה ממנו , דע כי לא החכמה הוא מבקש כ"א התאוה , והאות כי לא ילמוד הפעלות הארוכות המורות דרך לאיזה חכמה, כי יכבד עליו העול הזה , רק מתאותו יתגלע ויתערב בכל תושיה ודבר חכמה בפעם אחת למען ידע מעט מכל דבר להתפאר לבד , ולזה סיים החכם בפסוק השני : לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו . כי לא דעת ותבונה הוא מבקש , כ"א מלאות תאותו ולהתגלות בקהל כחכם ומבין . והנסיון היומי מראה לנו אמתת זה הבאור וד"ל .

ט.

כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם :

(משלי כ"ז , י"ט) .

פני המים ידוע שהם השטח העליון (דיא אבערפלעכע) ובפנים ההם היו מסתכלין בני אדם הראשונים לראות להם דמות תבניתם (כעובדא דנזיר שראה קווצותיו תלתלים במי העין ופחז עליו יצרו, כנזיר דף ע"ב) ; והרוצה לראות פני חברו מבלי שיסתכל בפניו יוכל ג"כ

להסתכל בפני המים שחברו עומד על שפתם (וכמו שדרשו חז"ל ע"פ הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את בראשי' י"ב, י"א), כמו שרואין פניו בראי מלוטש. ויתכן שאחרי שהמציאו הראי נקרא הראי ג"כ מים הפנים כמו שנקרא בלא"ש גם עין הבדולח ושאר אבנים טובות בשם מים (וואססער), [ואולי מזה ג"כ כנוי עין מלשון מעין (קוועללע)] לפי שנראה הגוון שעל האבן הטובה כמים חיים נוזלים. ועי"ד ההשאלה נקראו ג"כ לחם הפנים הלחם שהיו מונחים רק להסתכל בהם. והנה מים הפנים האלו כשם שהם עצמם שטחיים וחיצונים כך הם מסייען לו לאדם להכיר רק שטחיותו וחיצוניותו של חברו; ולעומת זה לב האדם השוכן בקרבו כמלך באמצע מלכותו ובעבור מדינותיו המסתכל בו בעין שכל יראה פנימיותו של חברו וכגולו לפניו כספר תהומות תעלומות נפשו, שהכל תלוי בלב (וכהאי דרבי אלעזר בן ערך, אבות פ"ב משנה ט', שאמר עליו ריב"ז רבו שבכלל דבריו דברי כולם) והלב תלוי בהשהכלות (וע"י חלוף האותיות ס' וש' הבדילו בעלי הלשון בין ה ס ת כ ל ו ת חושיית ל ה ש ת כ ל ו ת שכליות), והמתבונן בלבו של אדם יודע כולו כי זה כל האדם, ודי למבין. זהו באור הכתוב הזה שנתקשו בו המפרשים ותרגומו פשוט וקל:

שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵטִבֵי לָכֶת׃ לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־כֹל׃ זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃

(משלי ל' כ"ט-ל"א).

בלשון ערבי נקרא ההמון א ל ק ו ם (עיין תשעים מלות בודדות לרש"ג ד' לייפציג תר"ד בהערה למלת מפיק). ויהיה פירושו כאן, שאחד מן מטיבי לעד הוא המלך שההמון אוהב אותו וכרוך אחריו, אז בכחו לעשות גדולות ונפלאות לטובת ארצו, כי אם לא יאבו ללכת אחריו ולשמוע בקול דברו והוא מוכרח למלוך עליהם ח"ו ביד חזקה הנה בהפך כתוב אחר אומר חמת מלך מלאכי מות ח"ו. וחשב אלה השלשה וארבעה, שכלם הם גבורים אשר לא ישובו מפני כל, ובכל זאת מטבעם הם מטיבי לעד ומדרכם להטיב ולהתחסד, אם רק לא יסיבב חמתם וחרונם על ידי התנגדות וקשיות עורף. —

יא.

וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל —

(איוב ב׳, י׳).

טוב ורע מקבילים המה, זה לעומת זה עשה אלהים, זה בעקב זה וזה בצד זה, כשלהבת הקשורה בגחלת. מגזע אחד (עץ הדעת טוב ורע) יפרחו, ועל גל אחד שרשם יסבכו, יתלכדו ולא יתפרדו, אשר יהיה שמה רוח האחד ללכת על שרשי רגליו יתחקה גם השני, יאחזנו בעקבו וילכו שניהם יחדו. —

אם נבחון הרגשותינו לא נמצא אף אחת זכה וצלולה מבלי תערובות, הטובה היא גם רעה. — הרגשת האהבה, רבתי בתענוגים, שרתי בהרגשות, מה ידמה לה ומה ישוה לה? הכל יודעין כי היא חיי החיים ונפש הנפשות ובלעדה נדמה העולם לתהו ובהו. היא היא הממלאה הנפש ענג וגרש תגרש מקרבה את כל יתר הרגשותיה, היא המאזרה חיל גבר אין איל ובאין אונים תרבה עצמה לעשות נוראות אין חקר למען אהובת נפשו לבבתהו באחת מעיניה, הנה גם ההרגשה הזאת לא תלך ערירי ורעותה ההולכת על ידה היא הקנאה (דיא אייפערזוכט) המשחיתה כל חלקה טובה בנפש ובגויה, מנפש ועד בשר תכלה, ואם האהבה כדבש למתוק הנה מרורת פתנים בקרב אחותה הקנאה, האהבה תחיה עצמות יבשות ורקב בעצמות קנאה, אשר ע"כ אמר משורר אחד (טארקוואטא טאססא): „אהבה! דבש כי תת תחפצי, חמת עכשוב בו תתקעי: תמיתי כי תמחצי, תמיתי כי תרפאי" (הנצנים לד 213); ואמר המשורר (שמואל רומאנילי): „האהבה! גברת האלות! משכנות מבטחיך אים? דבשך מהול ברעל סבאך מהול במים. מצאונך בלבנו ולא ידענו איככה, תציקי את נפשנו ולא ידענו למה. אם בת אלהים את למה הענינו? ואם בת לפעונים למה תטיבי?" (משא בערב קוף שער ח׳). — והנה ההרגשה הזאת בנין אב לכל יתר ההרגשות למשפחותיהן אשר אין ספורות למו כטובות כרעות כלן מעורבות הנה (והמקובלים מכנים לתערובות טו"ר קליפות נוגה, וידוע שכוכב נוגה היה אצל היונים אלילת החשק והאהבה).

ואולם נמנו וגמרו חכמי התורות כי אין רע מוחלט בתבל, והכל תכלית טוב. ובהיות ידוע כי הרע איננו קנין כי אם העדר הטוב, כמו שהחשך העדר האור, נאמר אנחנו שסבת הרע בהרגשת הנפש הוא חסרון הנפש עצמה והעדר יכלתה להכניס בקרבה איזה הרגשה לשלמה בתכלית השלמות, לפי שאין תכלית שלמות אפשרי לנפש האדם

בעולם הזה; ולפיכך לפי ערך העדר שלמות ההרגשה כך ערך הרע האחוז בעקבה, רלוני, מה שיחסר מן השלמות של הטוב, שהוא קנין, ימלא מקומו הרע שהוא העדרו, ככל הזה שממלא מקום העדר האור. והנה בהיות האדם, באשר הוא אדם, בשגם הוא בשר, איננו ראוי ומוכשר בטבעו לטוב ברור וללול מבלי תערובות משהו של רע (עיין אלפי מנשה סי׳ ק״א), אשר אמנם כמות הרע תילה בדעת האדם עלמו לשים לו חוק לאמור עד פה תבוא, הנה האומר אי אפשי ברעה זאת האוחזת בעקב הטובה הזאת, בהכרח יבטע גם בטובה ההיא לבלתי תקרב אליו גם היא, יען כי בבואה תביא גם עמה אחותה הכושית ולא יוכל לגרשה כי תאומות הנה, וכשם שאי אפשר לשושנה בלי חוחים כך אי אפשר לטוב בלי רע. ואם רולה אדם בטובה הרי הוא מוכרח לקבל עליו גם הרעה הלומחת על ידה, רק יראה בתבונתו ובכשרון כפשו למעט כמות הרע כפי היכולת, ויתענג על רוב הטובה הכתונה לו מאת אלהים ותכחומיה ישעשעו כפשו על דבר הרע האחוז בעקבה, כי בלעדו לא היה יכול להגיע אל טובה הרבה. וזה שאמר איוב: גם את הטוב נקבל מאת אלהים, ר״ל הנה אנחנו מקבלים גם את הטוב מאתו יתברך עם הרע המגיע אלינו, ואת הרע לא נקבל? פ׳ היתכן דרכנו אם לא נרלה לקבל את הרע? הכי נוכל לקבל את הטוב בלעדו? ולזה אמר כאחת הנבלות תדברי, כי נתאר נבל יכונה כפוי טובה, וכבל הכרמלי לעד, ועיין רש״י על פסוק עם נבל ולא חכם, ועיין אולה״ם בשרשו.

יב.

יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר.

(איוב ג׳, ג׳)

נראה שהורה כאן הוא שם תאר מלשון חדר הורתי (שה״ש) וכדומה והכונה על האם, וגבר הוא האב ומלת „אמר״ פירושו לפי דעתי אהבה והבוק, ומזה בלשון אשכנז אומארמען כי ארם הוא ממש אותיות אמר, וידוע שיש הרבה מלות עבריות בכל הלשונות, כאשר כבר דברתי מענין זה, ודברו מזה רבים וכן שלמים ואין זה דבר חדש, ונקרא הענף ג״כ בלשוננו אמיר (בראש אמיר) יען שהענפים הם כמו הידים (ארמע) ומזה השרש א מ ר בלשון רומי ובלשונות הנגזרות ממנה מורה על

האהבה וקרא אליל אהבה אמר *) ומזה הענין: את ה' האמרת היום גו' וה' האמירך גו' (דברים כ"ו). וכבר ראיתי שגם חז"ל במשנ בענין דיור לבני שמים „אשה מספרת עם בעלה" „ראוה מדברת". ומאוד נכון לדעתי שהוכח בעלם וראשונה ע"ם השתפכות נפש האוהבים (דיא ערקלערונג), וכן העתיק געזעניוס בשרשיו שרש „אמר" בבנין הפעיל (פייערליך ערקלערען) והועתק אח"כ על ענין האהבה עצמה ועל החבוק (אומארמען). והכונה בכתוב שלפנינו: לו נאבד הלילה שאהב (או חבק) הגבר את ההורה ושחבקה היא אותו. ולכונה זאת החסיר המליץ כאן מלת את המורה על יחס הפעול בכדי שיהיו שני השמות (הורה וגבר) פועלים ופעולים, הואיל וכונתו על חבוק משני הצדדים (וועכסעלזייטיגע אומארמונג) ולא השגיח על זה שהפעל בלשון זכר שכן דרך המליצה שלא להכפיל הפעלים בשביל גיפי הנושאים השונים. —

יג.

יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם׃

(שם שם ה')

מרירי יום הם הנאנחים והנאנקים בעלי יסורים ולרה שיומם מר להם, ודומה לקשה יום (איוב ל, כ"ה) ולאנשים כאלה לא ימתק אור השמש, להם יחשך השמש בלאתו בעלם יפיו, ואף כי יום בגריר ומעונן ודלף טורד יפחיד אותם ויבעתם; והנה איוב עצמו כעת מתמספר מרירי יום אלה היראים ופוחדים מיום שהחשך כסה פניו וענן וערפל סביבו, ע"כ בקללו את יומו קללו בדבר שבא לו לעצמו בגלל היום ההוא, ואומר שתשכן עליו עננה וחשך וצלמות יגאלו ויתעבו אותו ויפחידוהו כאשר הם מפחידים את מרירי יום שלו ומר להם בשבת היום, כך יפחידו את היום עצמו. ואפשר לומר שפעל יבעתהו הוא כמו יתעבהו והוא כפל של יגאלהו שענינו ליכלוך וטנוף, וכבר נמצא סירוס האותיות בשמות ובפעלים. ועל פי' כמרירי יום התרגום הכשדי מסייע לי, שתרגם הכך מרירי יומא. —

1) כדברים האלה נאמרו ג"כ בס' בית האוצר מחברת ה' ידידי המנוח הרב החכם מהרי"ב לי"ז ז"ל. והוא שמע אותם מפי זה שנים הרבה ונשכח מזכרונו כי ממקורי יצאו:

יד.

יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן׃

(שם שם, ח׳).

מלאכו שהאתנח בשיבא אחריו איננו מפסיק גדול כמו ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלים כ״ט, ט׳), ולכן אני אומר שגם כאן המאמר מופסק יותר במלת העתידים, והכונה שאוררי יום העתידים לבוא היינו המקוללים אשר עוד יהיו בימים הבאים ויקללו גם הם את יומם, וכדרך בני אדם יקללוהו לאמר תהיה כיום פלוני שקלל איוב, הנה כשירצו לקרות בשם היום ההוא שקללהו איוב יכנו אותו „עורר לויתן" ויהיה לויתן מן לויה עם כנוי הרבים, והוא שם מורה על החבור שבין איש לאשתו, כמו עתה ילוה אלי אישי וכדומה (ויתכן שע״כ נקרא בפי המשל הקדמוני לויתן התנין הגדול הסובב כל העולם ושתי קצותיו מחוברים) ועורר הוא פעל מענין עירירי, ובעבור שקלל תחלה את הלילה ואמר שיהיה גלמוד פי׳ שלא יהיה בו חבור שדרכו להיות בלילה לקיום המין אמר אח״כ שהיום ההוא יכנו המקללים „עורר לויתן" מבדיל חבורם של בני אדם ומפריד בין הדבקים עד שהנלוים יחד בלילה זה יהיו ערירים וגלמודים, ופי׳ יקבהו כמו אשר פי ה׳ יקבנו (ישעיהו ס״ב י״ב). ובפי׳ המלות של עורר לויתן גם דעת רש״י נוטה לפי׳ זה, אבל לא בפירוש הענין.

טו.

הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי עָשׁ׃

(שם ד׳ י״ח י״ט)

רש״י ז״ל פירש „מן השמים מתישין לפני הרמה האוכלת אותם במותן" עכ״ל והכריחו לדבר זה מלת ידכאום שבא בגוף רבים נסתרים, שדרכו לשמש במקום פועל סתמי בשאר לשונות. אבל אין צורך בכל זה, לפי שמלת ידכאום מוסב על העבדים והמלאכים שבמשפט הראשון ביחס לדבר והם עצמם נושאי המשפט השני, והכונה הן השם לא יאמין וישים תהלה בעבדיו ומלאכיו ר״ל שאין להם קיום וחוזק בעיניו הרם,

ומכש"כ בני אדם שוכני בתי-חמר אשר בעפר יסודם, אשר המלאכים האלה ידכאו אותם לפני עש, ואם אלה המלאכים כאין נחשבו נגד ה', ב"א עאכו"כ.

טז.

עַל־מָה אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים בְּכַפִּי׃

(שם י"ג, י"ד)

דרך בני אדם, כשיש להם כעס בלבם, אשר אי אפשר להם לדבר בפיהם ובשפתם, מיראה או סבה אחרת, הם נושכים שפתיהם בין שניהם, ויאחזו ידיהם בחוזק רב והיינו שמעקמים האצבעות לתוך כף היד לאגרוף כאלו ישימו כל נפשם וכחם בכפם, וכל זה לעצור במלים, וזה כונת איוב כאן, כאילו אמר: עד מה אתאפק ואעצור במלים, אדברה וירוח לי.

יז.

באור לפרשה כ"ד מס' איוב מתחלתה ועד סופה.

כונת המענה הזאת בכלל היא השאלה הגדולה: מדוע דרך רשעים צלחה הוא האבן הנגף אשר כשלו בו רבים ונוקשו ונלכדו. הפרשה שלפני זאת היא רק כענין הקדמה כאשר יראה הרואה מתוך הספר. וכאן התחיל לחשוב בסדר נכון איך שהרשע טוב לו בכל עניניו, ואפילו לאחר מיתות זכרו לדור דור. ולהיפך הצדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים וכונתו על הרשעים שהשעה משחקת להם, הם העריצים העוצרים בעם וזרוע מושלה להם לעשות כאות נפשם בלי מורא ופחד. וכמעט ספו תמו היום מפחד משפט צדק אשר בימינו במדינותינו המאושרות, תהלה לאלהים כי כבר עברו ימי העושק והזדון ומשפט כל דאלים גבר כנודע ואתחיל בבאור הכתובים:

(א) מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעיו לא חזו ימיו: לדעתי כי האחרונה נוספת כדרכה, והראוי נצפו, וכן לפ"ד ג"כ עיניו לחלכה יצפנו (תהלים י', ח') והשם עיניו מעיד על הפעל. וכאן מעיד

עליו פעל חזו שבמשפט השני המכפיל את הראשון . והשעור מדוע העתים (היינו הזמנים וקורות בני אדם שהכל נכלל במלת עת עיין אוצה"ש) אינם נצפים ומושגחים מהש"י התקיף ובעל היכולת , כאילו עזב ה' את הארץ בלתי ראות העושק הנעשה בקרבה . ואם תמצא לומר שרם ה' ונשא (כדעת איזה פילוסופים קדומים) ואינו משגיח בעצמו בתחתונים , מדוע יודעיו , הם המלאכים והשרים הפקידים תחתיו (ג"כ לפ"ד אמונות קדומות כקדמות הספר) לא חזו ג"כ ולא השגיחו על ימי עולם אשר עשה ה' ? ומלת מדוע מושך עליו ואחר עמו. ועה"ה הוא הולך וחושב הרעות הנעשות בארץ :

(ב) גבולת ישיגו עדר גזלו וירעו : כבר נודע שהפעל בל"ר במקום שאין פועל ידוע יורה על פועל סתמי כמו „ומאן" בלא"ש (והדרך הזה נוהג ג"כ בלשון רוסיא) . וזה כונת הכתוב כאן שהעריצים שידם על העליונה ואין מוחה בידם הם ישיגו גבולות אחרים ויקחו שדותיהם וכרמיהם , ובמקום אחר יגזלו עדרים וירעו העדרים הגזולים על השדות הגזולות .

(ג) חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה : פ' ברצותם לחרוש שדותיהם יגזלו חמור יתומים , ושור אלמנה יקחו ממנה בעלילה , בתבעם אותה איזה מס ויקחו למשכון את שורה , למען יעבדו את אדמתם הגדולה . ואמר אצל יתום פעל יגזלו ואצל אלמנה יחבלו , לפי טבע הענין : שיתום שאין לו עוזר ואין מי יעמוד לימין לרקו והוא עצמו לא יוכל לעמוד על נפשו כי קטן וחדל אישים הוא , יגזלו ממנו חמורו בלי שום טענה . כי מי יאמר להם מה תעשו , ואלמנה שיש לה כח לעמוד במשפט , יבואו עליה בטענה ויחבלו את שורה . והוסיף לבאר מי הוא העובד עבודתם ואת מי יעבידו בפרך :

(ד) יטו אביונים מדרך יחד חבאו עניי ארץ : ברואותם עניים הולכים בדרך לבקש טרפם , יטו אותם מן הדרך ללכת לעבוד עבודתם ולכן הוסיף כעין מאמר מוסגר לאמר : יחד חבאו עניי ארץ . פי' מיראתם את העריצים האלה העובדים בם בפרך הם נחבאים לבלתי לצאת החוצה אפילו לבקש אוכל לנפשם .

(ה) הן פראים במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף ערבה לו לחם לנערים : השם פראים הוא הכפל של נערים הבא במשפט השני הכפול . והוא מכנה אותם בשם שהעריצים מכנים אותם , שכן האנשים החטאים האלה האומרים בלבם הם ואפסם עוד יכנו את ההמון עובדי האדמה והרועים ויתר העם ההולכים בחקות הטבע ולא נפתו אחרי ההון והאון בשם פראים (ווילדע , אונגעבילדעטע) ונערים (שם גנאי לבני אדם אע"פ שכבר הגיעו לפ"ק אנשים וגם שיבה זרקה בם) . ואמר הנה האנשים האלה הנבוכים אללם פראים יצאו המדברה לעבוד עבודתם , כי

הם נשארים לאלף, ע"כ יצאו לעבוד בשכרם, והכפיל מאמרו כנהוג: ערבה לו לחם — לנערים (המליץ לא ישמור המין והמספר, פעמים ידבר בל"י ופעם בל"ר פעם בל"ז ופעם בל"נ כידוע) כי בהיותם עניים ואין להם שדות הם מוכרחים לעבוד בשדות של אחרים ולבקש עבודה ופרנסתם קשה מאוד.

(ו) בשדה בלילו יקצורו וכרם רשע ילקשו: וכבוא הפראים הנזכרים בשדה, לשוא ייחלו לעבוד בשכר ולמצוא מחיתם כי בלילו (של הרשע האמור למעלה) יקצרו וכרם רשע ילקשו, כלומר יעבדו בחנם בלא שכר אצל הרשע שהטה אותם מדרך לעבודתו. וענין מלות בלילו וילקשו לדעתי כן הוא: כמו שנקראת התבואה שצומחת אחר הקצירה לקש (מענין מלקוש בעבור היותה מאוחרת) כן נקראת ג"כ בליל (ע"ש היותה בלולה מכל מיני תבואה, כי בהיותה הצמיחה השנית מן התבואה הנופלת לארץ בשעה שמוליכין אותה לבית האוצר הנה תצמח בלי סדר ערוגות, כי במקרה הכל נעשה ובאין סדרים), ומלת ילקשו הוא פעל משם לקש מורה על קצירת הלקש, כמו ישרש על עקירת השורש ומן דשן ידשן על הסרת הדשן, וזה ג"כ כונת רש"י בבאור מלה זאת. וכוונת המליץ להפליג מליצתו למען יתפעל השומע אמר שהעריצים יעבידו את העניים חנם אפילו לדבר קטן כזה שאיש ישר אין משגיח בו ועוזבו לעניים ללקוט *). ולמען יניע עוד את לב השומע ישוב עוד לצייר את מצב העני הזה אשר לא תחוס עליו עין הרשע האכזר, ואמר (ז, ח) ערום ילינו מבלי לבוש וגו' מזרם הרים ירטבו וגו' ואלה הכתובים מבוארים בעצמם. עתה יוסיף לומר שגם ענייתם באה להם מהרשעים:

(ט) יגזלו משד יתום ועל עני יחבולו. פי' מאין באה להם העניות המופלגה הזאת? הלא העריצים האלה בעצמם יגזלו ויחבלו אותם (וכבר פירשתי בפסוק ג' ענין אמרו אצל יתום ינהגו, יגזלו, ואצל אלמנה ועני יחבלו). ומלת משד במקום הזה קשה להלמו, ע"כ אומר אני שהעברי מפליא לעשות בהניחו שרשים הכוללים את הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו וקטן וגדול נכללים בם, אף ששני הענינים נראים הפכים. עד"מ מלת גיא שענינו עמק, כמו גיא גדולה מאד (זכריה

*) ומשם בליל זה הנזכר כאן נגזר ג"כ לפ"ד שם שבלול (תהלים נ"ח י"ט) „כמו שבלול תמס יהלוך כנפל אשת בל חזו שמש" הש' נוספת כמו להבת שלהבת, שלמה אהיה כעוטיה נן למה, שחור, ועורי חרה מני חורב. שנף (מתחלף עם שטף) מן לף. יש שבר במגרים, עמקים עטפו בר וכדומה. והכונה על הילד שעודנו בבטן אמו (עמבריא) בלול ברחם ועודנו נמס כמים והוא גרוע עוד מנפל אשת שאמר אח"כ וד"ל.

י"ד) לפעמים ענינם ג"כ גבהות : שמענו גאון מואב גא מאד (ישעיה ט"ז) . ואין טענה ממה שהראשון ב"י נאה והשני בלתה כי אין הנח מעלה ומוריד , והאמת עד לעצמו שכל השרשים אשר להם דמיון בהברה מקורם אחד ויש להם ענין שיקבלם , וזה טבע לשוננו באמת (ועיין למעלה סי' ל"ה ובספרי פרחי האביב בחלק המכתבים מכתב ג') , וכן יורה שרש דל על עניות ושפלות , ולפעמים על ההגבהה ורוממות : דלו עיני למרום , ידלו מאנוש נעו וכדומה . וכן שרש רפא ורפה על רפיון וחולשת כח ומזה ג"כ שם רפאים על המתים , ועל החוזק הרפואה מחולי , שענינו העמד דבר חלוש במזג הבריאות והחוזק , ומזה שם רפאים המורה על הענקים , ובא ג"כ בה' : אשר בילידי הרפה (ש"ב כ"א , י"ח) ונמצא בא' להוראת הרפיון והחולשה : על כן הוא מרפא (ירמיה ל"ח , ד') ולהיפך בה' להוראת הרפואה והחוזק : לעת מרפה והנה בעתה (שם ח' , ט"ו) . וכן לדעתי מלת שד , הנאתו הראשונה על הלחות והשמנות , ועל ההפך , שהוא שדוד כל הלחות , והונח אח"כ לשני ענינים יוצאים ונמשכים מן הראשונים , והם הצלחה ואסון . אמר על ההצלחה : ושוד מלכים תינקי (ישעיה ס' ט"ז) ושבעתם משד תנחומיה (שם ס"ו , י"א) , ואמר על האסון כי שד יהגה לבם (משלי ב) שוד ושבר גדול (ירמיה מ"ח י"ג) וכדומה . ומזה הענין גם כאן , הציג לפנינו האסון האכזר , אשר כקטב מרירי ושן בהמות ישוד את העני כל ימי חייו , וזה העריץ עוד אכזר יותר מן הארון , כי את אשר ישאיר לו השודד הזה יקח ממנו , ויגזול את היתום יותר מאשר ינזול . אותו השוד (מעהר אלס דאס שיקזאל פערפאלגען זיא דיא וואיזע) ועל עור יחבלו כפשוטו יבקשו עלילות לקחת מאתו משכנות ועל כמו את , והיחסים מתחלפים אשר על כן .

(י) ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עומר . פי' נושאים עומרי הרשעים והם עצמם רעבים . וכן

(יא) בין שורותם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו . פי' שורותם השורות של יין ויצהר של הרשעים , ובא מן שם יצהר הפעל יצהירו על דריכת היצהר ודומה ליקבים דרכו שבענין , והנה העניים האלה הנעבדים בעל כרחם דורכים התירוש והיצהר בכרמי הרשעים והם עצמם צמאים , לפי שאין להם רשות אפילו ליהנות מעבודת פרך שלהם . ולא זה בלבד שיחטפו אנשים מן השדה לעבוד עבודתם כי גם :

(יב) מעיר מתים ינאקו ר"ל גם בעיר נגדה לכל עם יענו אנשים בעבודתם ויכו באגרוף רשע את כל המסרב להם וז"א ונפש חללים תשוע , ואלוה לא ישים תפלה , יחרוש יתאפק לבלי שלם להם כגמול ידם , וא"כ אינו משגיח כלל בתחתונים , כנראה מהנהגות אלו . והנה הפסיק באמצע דבריו למען ישוב אל הכונה במה שהתחיל טענתו . ועתה

אחרי השלימו הכונה ה"ל שב שנית לדבר מן העריצים האלה ביתר עוז" ויוסיף לציירם לפנינו בשטר המליצה למען יתיצבו לנגד עינינו בחיים ופועלים רוע מעללם ואעפ"כ מצליחים במעשיהם, וז"א.

(יג) המה היו במורדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו: המליצה הזאת נפלאה עד מאד ונשגבה.ה א ו ר יעמד פי (פערזאנעפיצירט) לפנינו כמושל גדול נודע למשגב ולו משפטים וחקים טובים יחיו בם השרים למשמעתו (ומי לא ידע משפטי המושל הגדול ההוא המאיר לעולם כולו וליושביו כי הוא אוהב כל יושר וכל צדק וכל מעשה הטוב ותועבת נפשו כל עול ורע, ועושה אלה יסתר במחשכים) „ והנה אלה הרשעים העריצים העושים רעתם ביד רמה ולא יבושו מאור יומם עליהם אמר בדרך מליצה נשגבה שהם היו במורדי אור, ולא הכירו דרכיו פי' אינם רוצים להכיר דרכיו לאמת ולצדק להתנהג על פיהם, במורדים האלה המתפרצים מפני אדוניהם ואינם מכירים חקיו ומשפטיו (ד"א וואללען איהן ניכט אלס קעניג אונד זיינע געזעטצע ניכט אלס ריכטשנור אנערקעננען). וליתר באור הוא חושב והולך.

(יד) לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב: פי' הרוצח התקיף ההוא לא יסתיר מעשיו בחשך כי לאור יקום להרוג עני ואביון, ולא יחביא מעשיו הרעים בצל לילה מדאגה מדבר לבלתי יהיה כגנב הקל הירא את דבר המשפט.

(טו) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים: פי' גם בנאפו את אשת רעהו התקיף ההוא עשה עולתו ביד רמה ואינו נוהג מנהג הנואפים אשר במחשך מעשיהם ובטרם בקר ואינם כי קנאה חמת גבר ויראים הם מחמתו, לא כן הרשע העריץ כי שומר לבקר הוא, לא ינום ולא יברח בעוד לילה, ופי' נשף בקר כדאמרינן נשף לילה ואתי יממא. כי יאמר בלבו לא תשורני עין, כי כל הבא ורואה יסתיר פניו ויירא מהביט מיראתו אותי ופחדתי עליו. והנה הפסוק הזה כמו מאמר מוסגר, כי ישוטט המליץ ברעיוניו ויסב אל כל אשר יהיה שמה רוח מליצתו ללכת, ובפסוק שלאחר זה מתחיל במה דסיים פסוק י"ד.

(טז) חתר בחושך בתים יומם חתמו למו לא ידעו אור: בפסוק י"ד חתם ובלילה יהיה כגנב, ר"ל שהוא עושה מעשהו ביום לבלתי יהיה כגנב שזה חרפה לו, ואמר כאן בהתמך הענין שלמעלה שתחת אשר הגנב חתר בחשך בתים, העריצים האלו יומם חתמו למו, ופי' חתמו כאלו הם חותמים ידם על הבתים האלו לאמור: שלנו הם (דיך צו שרייבען, צו איינגען), או יהיה מענין הפועל המורה על הפך הפעולה כמו ודשנו וכדומה וכן חתמו הסר החותם היינו המסגר

(ענטזיגעלן , אויפפליעסען) וזה התנגדות אל פעל אחר , שהגנב אומר אתירה ובמחתרת יבא כגנב , ואלה הערילים לאור יומם יפתחו בית עני בכחם ובידם החזקה לקחת את כל אשר לו ע"י עלילה וכדומה, וסיום במה דפתח לאמור : זה הכלל לא ידעו אור ! אין האור נחשב אצלם לכלום לירא מפניו או להתביים מפני בני אדם כי במה נחשב להם האדם ? — והוסיף לומר :

(יז) כי יחדו בוקר למו צלמות כי יכיר בלהות צלמות . פי' לאנשים האלה דומה הבקר לצלמות ר"ל לחשך הלילה , בהיות כל איש מכיר בו בלהות צלמות כפחד בלילות , ולמה להם א"כ להמתין עד הלילה ואמר כי יכיר [המוסב כאן על כל איש ואיש מעניי ארץ הירא̇ים מחמת הערילים] מהנגד למה שאמר למעלה על הרשעים שלא יכירו דרכי האור ומשפטיו , ולעומת זה כל איש יכיר בלהות צלמות באור בקר כבאשון חושך .

(יח) קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים : לדעתי מלת תקלל כאן ענינו ג"כ כמו קלות כמו קל שלפניו. ובאמת כל ענין קללה יסודו קלות (גרינגשעטצונג) הפך הכבוד שנגזר מן כבד (שווער) וב"ז בשרשו הרגיש בזה אבל פי' באופן אחר (עיין שרש כרם) . ולפי דרכי אומר שהערילים האלה נקל להם לחלוק הארץ ביניהם ולקחת איש חלקו , כאשר נקל הדבר לעשות על פני המים , אשר אין לאיש שום תועלת בם ולא יבנו עליהם בתים , ואין מוחה ביד האומר כי פני המים שלו הם , כי מי יחוש לדבריו באין היזק מזה לשום אדם . ואמר קל הוא (ר"ל החלוקה הנאמרה למטה בענין , ולא חש המליץ לומר בל"נ היא בעבור שמוסב על שם נקבה , כי המליץ לא דייק כנודע , ובפרט שכונתו על ענין סתמי (עס) כדרך לשון עברית על פני מים , ר"ל ידוע שהחלוקה ע"פ מים קל מאד וכל אחד יכול לומר שלו פני המים , כן נקל ג"כ חלקתם (כמו שתרגם ב"ז ערבטהייל) הארץ כי מי יאמר להם מה תעשו . ומוסיף עוד שעם עשרם והונם ישימו עיניהם גם על דבר מיעוט כדרך כרמים (ידוע שדרך הכרמים איננה רחבה כדרך לעוברים בה רבים , כי משעל צר הוא אשר יבא בו בעל הכרם ברגליו) ולא יפנה פי' לא ישאיר מקום פנוי ורק אפילו בדרך קצרה וצרה ההולכת לכרם גם אותו יקח בחלקו לעשות שם הישר בעיניו. ולשון המשנה טהרת לשון הקודש היא וז"ל .

(יט) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו : ידוע שבארצות אשר הגשמים לא יתנו את מטרם פעם בפעם יכינו להם האנשים בורות ושדו אותם בשיד ושמה יקבלו מי גשם ושלג להיות להם למחיה בעת החום והציה (פי' ציה חורב) , ואמר שאלה הרשעים בעת הציה והחום יגזלו גם מימי שלג , ואתם דבריו סוף דבר שאול חטאו פי' עד רדתם

שאולה הם חוטאים ע"ד אמרם ז"ל רשעים אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה : ובפי' שאול חטאו גם ב"ז בפרשיו אומר כן .

(כ) ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה : עתה שב לאמור , שגם אחרי מותם לא יגיע להם העונש הראוי , יאמר , ישכחהו רחם , מלת רחם שב על השאול , האמור למעלה , עד"כ ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (איוב א' , כ"א וכי לבטן האם שב האדם ? הוי אומר לבטן שאול , אף כאן רחם שאול . והרצון בזה , כאלו שכח לו רחם השאול לבלתי הביאו במשפט על כל אשר עשה על פני הארץ , וע"כ הרמה ימתק לו , כי לא ירגיש הצער , ומה איכפת לי' ונראה שזה מכוון נגד האמונה המקובלת באומה מאז ומקדם ונודות באגדה שקשה רמה למת וכענין שאמרו מרכיב חיגור ע"ג סומא , ואיוב בצערו ובחזקת יד הויכוח ספר בזה . ולכן אמר ג"כ עד לא יזכר , ר"ל במותו נשכח הכל ותשבר כעץ עולה , היינו גם העולה אשר עשה נשברה כעץ ואין איש שם על לב לזכור גם אותו גם עולתו כאשר עברו ובטלו מן המציאות , וכאשר הם נשכחים פה כן הם נשכחים גם מן השאול , היינו מן המשפט , כי לפי דעתו אין בשאול משפט וחשבון . — והנה היתה כונת איוב בזה לתאר איך שהעושה עול ביד רמה אין לו שום עונש לא בזה ולא בבא , שם ישכחהו רחם שאול וגם פה לא יזכרו עולתו אשר עשה לשום שמו לקללה בארץ, כי בשכבר היתים בחיים הכל נשכח ולבלתי יגש אליו בעל דברים לטעון נגדו שזה עונש הרשע עצמו שהוא נשכח מלב כל בשר כאילו לא היה ולא נברא שב איוב בפסוק שאחר זה לברר כונתו שלא על השכחה הנמורה כיון , ואדרבה הצדיק אבד בצדקתו ואין איש שם על לב לזכרו בעבור שהיה עני ומדוכא בחייו ע"כ נשכח מלב במותו : לא כן הרשע העריץ שאפילו אחרי מותו לא ישכח ברוב עשרו ותעצומות מעשיו אשר הפך מהרס ערים ועשה גדולות במלחמות תנופה וכדומה , ורק לענין זה נשכח שלא יזכר עוד העול אשר עשה , בהיות כי רעותיו חדלו במותו , אבל יש זכרון לגבורותיו ושמו מהולל לדור דור [וכבר אמרנו שכונתו על רשעים עריצים וקציני ארץ אשר שמם לא יסוף] ולזה אמר :

[כ"א , כ"ב] רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב : ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין : פי' העריץ הזה המשבר ורוצץ עקרה ואלמנה שכולה וגלמודה בזרוע רשעו הוא ימשוך אליו בכחו הגדול עוז ועצמה עד שיקום ויהיה , ותהיה לו תקומה לעד אפילו כשלא יהיה עוד קים בחיים . וענין אבירים אומר לך בקצרה מה שבארתי במקום אחר [בספרי הגדול בדקדוק לשון עברית] בארוכה שיבוא לפעמים סימן הרבים לא לרבוי כ"א לעשות מתאר שם מקרה ומפשט , ומזה הענין

א ל ה י ם שפירושו אלהות [דיא געטטהייט] ח י י ם היינו חיות, וכן אהבים מישרים דודים ועוד הרבה ויש ג"כ בשי' הרבות נקבות ואכמ"ל, ומזה המין כאן אבירים היינו א ב י ר ו ת ר"ל חוזק ועוז, והאות לחם אבירים [תהלים ע"ח, כ"ה], בשר אבירים [שם כ, י"ג] וכדומה. ויאמין פה מענין אמן [בעסטענדיגקייט] והרצון ולא יאמין בחיים אע"פ שכבר חייו אינם קימים ונאמנים ר"ל שכבר מת בכל זאת י ק ו ם יש לו תקומה בזכרון כל איש, והנה הרשעים האלה מגיע להם כמעשה הצדיקים. ולעומת זה הצדיקים מגיע להם כמעשה הרשעים כמו שמבאר והולך.

[כ"ג, כ"ד] יתן לו לבטח וישען ועיניהו על דרכיהם: רומו מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבולת ימלו: פי' ובהיפך מזה הצדיק אשר הוא חונן ונותן לו [לא פירש למי בעבור שידוע שמעניים ונדכאים הכתוב מדבר. וכבר הערותיך שאין לתמוה על חלוף המינים במליצה, כי הכל הולך אחר הכונה ועקרה ואלמנה לאו דוקא, והכונה הראשית על העני והדכא] להעני לבטח, פי' יתן לו ענין להיות בטח ולהשען עליו, ועל כל דרכי האומללים, הנה צדיקים ישרי לב כאלה רומו מעט ואיננו ר"ל אף אם יתרוממו ויעלו למעלה ממעלות הסדרה הנה לא יעלו מעלה כי אם מעט יתרוממו, וגם זה לא לזמן רב, כי מהרה תבול כחציר הצלחתם ואינם, והמכו, פי' נעשו דלים [מלשון כי ימוך אחיך] ככל הדברים הקופצים מהר ממקומם בקלות, כמוץ אשר יסוער מגורן וכקש לפני סופה וכדומה, וימלו בנקל כראש שבלת ויתכן עוד שבעבור שהמשיל פה הצדיקים לדבר הצומח מן הארץ [ע"ד אמת מארץ תצמח] בעבור שפלותם לקח משלו מן הצמחים הנכפפים בידי אדם וקופצים לאחור בסור המכריח [צוריקפאללענדע], כמו העצים הדקים, ענפי אילנות וקנה וסוף וכדומה. והנה הקופצים האלה, ר"ל שמטבעם לקפוץ לאחור בסור המכריח מהם, הם עלולים להכפף יותר, וזה משל נאה מנוהג שבעולם על הצדיקים והישרים בלבותם הנכפפים תחת יד הרשעים המושלים בם, ובסור יד הרשע מהם ישובו לקדמותם לעשות טוב וישר הרע בעיני המושלים העריצים, על כן לא ישרה דרכם בעיני השרים הגבוהים ולא יתנו עלות לצדיק, וע"כ הצדיקים שפלים לעולם לא יעלו במעלות בממשלה מרשעת לא כן הרשעים, אשר לא יקפצו אחור אף בסור מהם המכריח, ותמיד ישלחו בעולתה ידם המה יעלו מעלה וכל המיצר נעשה ראש, וזה כונתו באמרו והמכו ר"ל הם נשארים שפלים ונמוכים „ככל יקפצון" ככל הדבר הקופץ לאחור שמתכוון בו האיש הכופפו לכוף אותו היטב עד שלא יוכל לקפוץ עוד לאחור. להוסיף לומר וכראש שבלת ימלו לרמז על משל קדוש ונאה, שהשבולת כל עוד יהיה ראשו מלא יותר כן תכוף

אותו יותר לארץ , והריקנים שבה מרימים למעלה ראשם , וכן יקרא נ"כ לישרי לב, שכל עוד יחכמו יותר וילדקו יותר יכפפו ראשיהם וישפלו לארץ . ואתה איוב את דבריו :

[כ"ה] ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי : כמי שרואה שיענו לו ויסתרו דבריו לבלי ישאר לודק . כי באמת רק מלערו ובאבו דבר כך , ורלה שיתוכחו עמו הרבה וינלו לו האמת , רק שלא יבזוהו, כאמרו בכמה מקומות . וכן השיבו בלדד השיחי כהלכה שאין הדבר כן, אלא שאין בידינו להשיג מנהגי ה׳ בעולמו הן עד ירח גו׳ אף כי אנוש רמה וגו׳ ודבריו מבוארים .

נוספות והשמטות

א.

הערה על דברי הרב יש"ר בילקוטו.

הרב החכם הנודע הר"ר יש"ר מגוריציאה ז"ל הביא לנו [ילקוט יש"ר גוריציאה 1854 סי' כ"ב] פי' חדש וזר בכתובים ויחל נח וגו' ויתגל וגו' וירא חם וגו' ויאמר ארור כנען וגו' (בראשית ט', כ' כ"ה) וגזר על חם שבא על אמו, ועל כנען שהיה אחי אביו מצד האם, דברים אשר לא שמענו מאז היתה לנו התורה לנחלה עד היום, ולא באה עליהם הקבלה בתלמוד ובאגדות, אף לא דרוש דרש אותם אחד מדורשי המקראות מעולם. ואילו אמר זאת אחד מן המגלים פנים בתורה שלא כהלכה, הדורשים בחכמה במוצאי שבתות החרשתי, אבל לשמוע כדבר הזה מפי איש גדול ורם בענקים הדורשים ומבקשים את האמת בכל לב ונפש — נהויתי משמוע! אחת היא ע"כ אמרתי, כי גם הישר באדם יטה לפעמים מן הדרך הישר, ויען שאינו מן הראוי שבדברי תורה איש הישר בעיניו יעשה, ע"כ הרהבתי עוז בנפשי להרוס בנינו זה שהוא בנין אין וטיח אותו בתפל, לקיים ואדברה בעדותיך וגו' ולא אבוש, ונאמר בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

וז"ל הרב [שם צד 144] בסירוגין: המעיין בשום שכל בספור הנפלא הזה „ימצא כי המעשה שהיה כך היה: נח לא ידע כי יש „בתולדות היין לסבב שכרות לאדם, כי הוא היה הראשון שהתעסק „בעבודת הכרם כו' ובהיותו בזה המצב גברה עליו תאות המשגל כו' „אך לא יוכל לבצע מעשהו מחמת גודל מבוכתו, וחם ראה זאת ובא „על אמו ונתעברה ממנו וילדה את כנען כו' כו' כי

„מליצת ראה את ערות פלוני כונתה תמיד בפרשת העריות על מעשה של גלוי „ערוה כו', ומליצת ערות אביך הכתובה פה היא כמו ערות אביך הכתובה בויקרא „י"ח, י"ז, שפירושה אשת אביך וכו' וכו'." — ועל פי' זה אומר בהלעה שם „שאלהי עולם הסתיר בחכמתו הנשגבה אמתיות רמות וגדולות תחת מלבוש מליצות קצרות וסתומות הכתובות בתורה, והעודר בם במעדר שכלו יוציא מהן פלאי חכמה לאור עולם".

ואני בער ולא אדע אי זה הדרך ישכון אור החכמה בפי' זה, אשר אם היה נמצא באיזה מדרש אגדה, הייתי אומרים עליו אם קבלה היא נקבל ואין המקרא יוצא מידי פשוטו. ויותר מזה דעת לא אוכל מדוע הסתיר הכתוב ברמזי הלשון לידת כנען (אם היתה ע"ז הדרך) יותר מלידת עמון ומואב וממעשה יהודה ותמר, שיצא ממנו בית דוד משיח אלהי על לדור דור, ולפי' אמ"ה תורה על ראובן בכור שבטי יה וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו (בראשית ל"ה וכ"ב) ויעקב אבינו לא בוש לאמר לו קודם מותו לעיני כל בניו: פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה (שם מ"ט ו ד). ומן המפורסמות הוא שלא העלימה תורתנו הקדושה שום דבר מקורות דברי הימים ולא כסתה שום ספור במסוה המשל והחידה, וכל דבריה ברורים כשמש, ובזה נפליתנו לשבח ולתהלה בתורה תמימה ומאירת עינים, משא"כ ביתר העמים הקדמונים, שכל דברי תורותיהם משל היו ומליצה חידות להם כחלום ואין פותר אותו. וגם יתנגדו דברי הרב יש"ר אל השכל הישר שאני והוא חייבים בכבודו: כי איך יתכן שתיכף אחר המבול שהביא אלהים על הארץ מפני רוע מעלליהם, ואך את נח ואת בניו הציל, כי מצא נח חן בעיניו, וראו בניו את מעשה ה' כי נורא וכמעט הפך את כל העולם לתהו ובהו, ואך יצא יצאו מן התבה ופחדו ורהו מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ. והנה היש אל אשת אביו ילכו? ואיך יתכן שתיכף אחר המבול הרבה לחטוא חם בן נח לעשות כמעשה הרע הזה אשר בעבורו וכדומה לו חרה אף ה' ויט ידו לשחת כל בשר? ואיך לא ירא לנפשו אחרי ראו יד ה' החזקה וזרועו הנטויה, פן יבא והכהו אם על בנים?! על כן אמרתי לדברי יש"ר אלה כי לא ישר יחזו פנימו וכל מן דין לא סמיכא לנא:

ב.

רבים יתפלאו למה שכל יעקב אבינו את ידיו וישם ימינו על אפרים ושמאלו על מנשה הבכור (בראשית מ"ח, י"ד) וגם החכם ד"ר יאסט (בס' קורות היהודים וכתותיהם ח"א) כתב שלא ידע טעם הדבר, ועוד תמהו המפרשים על לשון הכתוב: שכל את ידיו כי מנשה הבכור שהוא סבה לסתור, והנראה לי שיש בזה טעם עמוק ומוסד על קורות דברי הימים מימות עולם, כי כפי הנראה מאז ומקדם לפני מלך מלך לבני אדם, כשהיה האב נשיא ביתו ויוצאי חלציו, והוא ימשל בם ובידו להמית ולהחיות ולעשות כטוב בעיניו, היה הבכור מבניו אז כמשנה למלך והוא היה

(פרי קיץ)

יורש העצר ובמות אביו קבל נשיאותו, וברבות הימים החלו הבכורים לנהוג קלות ראש במשפחתם ולעשות גם כחפצם, ולא היו כאבותם, כי שהם אב מרחם על בני ביתו, לא כן הבכור שהתנשא לאמר אני אמלוך ביד חזקה ובמשפט הבכורה, וזה היה דומה ממש למה שקרה פעמים לא מעט להמושלים שהרעו לעשות תחת אשר היה מקורם לברכה, ונוסדו מראש ומקדם להיטיב לעמם כנודע בדברי ימות עולם, וכזה קרה גם עם הבכורים שנהפכו לרועץ, ונרמז לנו קצת מענין זה בספור מלחמת אבינו יעקב עם עשו עוד בבטן אמו, שלא הניחו לצאת תחלה, ובבטן עקבו כאלו ירא ממשפט הבכורה אשר לו, אבל גברה יד עשו עליו באותה שעה ויצא ראשונה ועוד יד יעקב אוחזת בעקבו לבלתי תת אותו לצאת השולט בתחלה וכזה ראינוהו ג"כ אח"כ משתדל לקחת בכורתו ממנו, וגם את ברכת אביו הנתונה תמיד לבכור מבניו לקח במרמה, ואמו אשר ידעה טבע בניה הסכימה ג"כ על ידו בעבור שראתה היטב והבינה שאחרי מות בעלה יתאכזר עשו הבכור בכח בכורתו; ולא היתה כוונת יעקב להשתרר ולמשול, כ"א למנוע ממשלת אחיו הבכור אשר ידע אותו לפרא אדם בטבעו ככל גבור ציד השופך דם תמיד ויחרף את נפשו למות, ובדרך שנהג יעקב עם אחיו נהג ג"כ עם בניו, וביחוד אחרי ראותו שכבר ראובן בכורו נשתמש בבכורתו לרעה, ופחז כמים עלה על יצועי אביו, ע"י המקרה הרע הזה נתחזקה בלבו יותר מחשבתו אשר חשב מנעוריו לבטל משפט הבכורה, ולכן נטל בכורתו מראובן ונתנה לטוב לפניו, הוא יוסף הנרדף מנעוריו ואשר בסבתו נתגלגלה טובה רבה לכל בית יעקב, להחיותם ברעב, וכבר הוא מושל בכל ארץ מצרים ומהראוי לו למשול גם באחיו בית אביו, ובפרט שראה גודל צדקתו ורוב חסדו שהוא מרבה לסלוח ואינו נוקם ונוטר, ועל פי יסודותיו אלה הצודקים נהג ג"כ בבני יוסף כשהגישם אליו לברכם לפני מותו, והעמידם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, זה לימין וזה לשמאל, שכל יעקב את ידיו ר"ל החליפם בדעה והשכל כי מ נ ש ה ה ב כ ו ר, ובעבור זה עצמו שם עליו ידו השמאלית כפי יסודותיו האמורים למעלה, ואולי היתה לו עוד כונה אחרת להראות עי"ז שלא נתן הבכורה ליוסף בעבור היותו בכור לרחל, והוא א"כ מבכר את בן האהובה על בני לאה שלא היתה לו אהובה כ"כ, ויסברו בניו שהיתה שנואה לו, וזה עול גדול וחרפה לכל בניו ואכזריות (אשר הזהיר ע"ז אח"כ ה' ב"ה גם כן בתורתו ע"י משה נאמן ביתו), ע"כ ע"י שהקדים אפרים למנשה הראה בבירור שאינו מבכר את יוסף, בעבור שהוא בן האהובה כ"א בעבור שהוא ראוי לממשלה ע"פ מדותיו הטובות לא בהיותו בכור, והראיה שהרי גם בבניו איננו משגיח על קדימת התולדה. ועל ציר זה סובב ג"כ מכת הבכורות במצרים ופדיון בכור כל בני ישראל שיהיו קדש לה' ויתחנכו לעבודה ולא למשול בביתם, ויש עוד להאריך בענין זה ובודאי הוא למשכילים להתבונן עליו, ישמע חכם ויוסף לקח.

תם ספר פרי קי"ץ.

3 1761 08117899 8